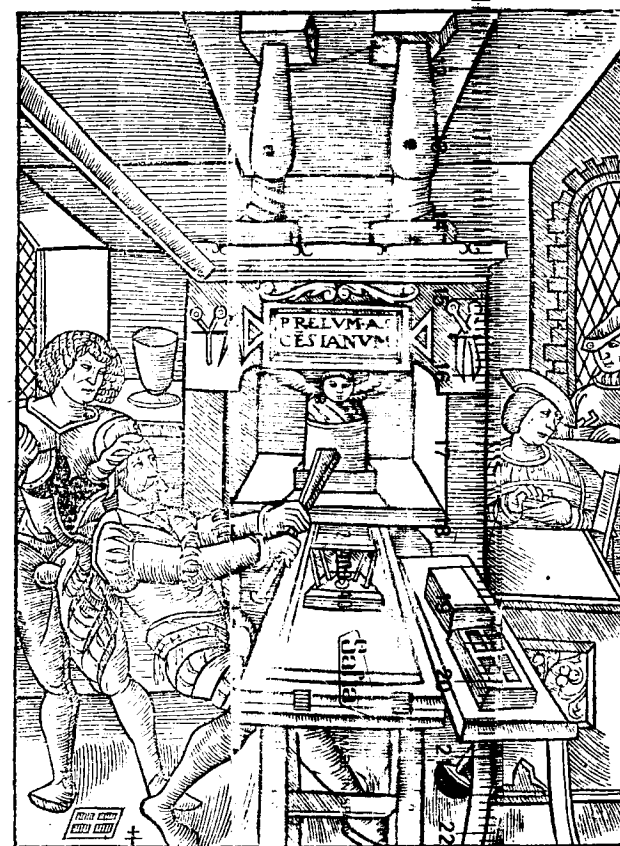

Tertius tomus Theosophiæ Ioan-
nis Arborei Laudunensis, doctoris Theolo-
gi Parisiensis, complectitur sanam & luculentam in omnes Diui Pau-
li epistolas explanationem, in qua sacrorum & scholasticorum Do-
ctorum sententiæ discutiuntur, & quæ ad fidei robur, & Christiano-
rum mores summopere conducunt, abunde tractantur.

AD CHRISTIANISSIMUM GALLIARVM REGEM
Henricum, huius nominis secundum.

Adiectus est huic operi laboriosissimo index rerum arca-
narum locupletissimus.

PARISIIS,

Apud Ioannem de Roigny, via Iacobæa, sub insigni
quatuor Elementorum.

1553.
Cum priuilegio Regis.

Tertius tomus Theosophiæ Ioan-
nis Arborei Laudunensis, doctoris Theolo-
gi Parisiensis, complectitur sanam & luculentam in omnes Diui Pau-
li epistolas explanationem, in qua sacrorum & scholasticorum Do-
ctorum sententiæ discutiuntur, & quæ ad fidei robur, & Christiano-
rum mores summopere conducunt, abundè tractantur.

AD CHRISTIANISSIMUM GALLIARVM REGEM
Henricum, huius nominis secundum.

Adiectus est huic operi laboriosissimo index rerum arca-
narum locupletissimus.

PARISIIS,

Apud Ioannem de Roigny, via Iacobæ, sub insigni
quatuor Elementorum.

1553.

Cum priuilegio Regis.

● Priuilege du Roy.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France, aux Preuost de Paris Bailly de Rouen, Seneschal de Lyon, Grenoble, Tholoze, Bordeaux, Poictou, Berry, Champagne, Iuge d'Aniou & du Maine, & à tous noz autres iusticiers & officiers de nostre Royaume, ou leurs lieutenans, & chacuns d'eulx, sicomme à luy appartiendra Salut. Receu auos l'humble supplication de nostre bien aymé Iean de Roigny, Libraire iuré de l'vniuersité de Paris, Contenant que puis aucun temps en ça, il a recouert les Commentaires sur toutes les Epistres M^osieur sainct Pol, composées par nostre aymé Maistre Iean Arboreus Docteur en Theologie en l'vniuersité de Paris. Lesquelz Commentaires ont esté veuz & visitez par plusieurs Docteurs en Theologie, deputez par ladicte faculté de Theologie: Lesquelz les ont referez à ladicte faculté de Theologie de Paris, estre bons & catholicques, & vtils à la Republique. Lesquelz Commentaires ledict suppliant vouldroit volontiers faire imprimer, vendre, distribuer & mettre en vente & lumiere: mais il doute qu'autres Libraires, Imprimeurs ou autres personnes les voulsissent pareillement imprimer ou faire imprimer. Et par ce moyen seroit frustré de son labeur, fraiz & mises, si par nous ne luy estoit surce pourueu de nostre grace, humblement requerant iceluy. **P O V R Q V O Y** Nous ces choses considerées desirans les bonnes lettres estre promeues par tout nostre Royaume, à l'vtilité & condition de noz subiectz, inclinant liberalement à la supplication dudict suppliant, ne voulant le merite de son labeur luy estre tollu, ne le recouremēt de ses fraiz & mises luy estre empeschez. Pour ces causes, auons de nostre grace espediale, audict Iean de Roigny, donné priuilege, congé, licence & permission d'imprimer ou faire imprimer, & mettre en vente lesdictz Commentaires cy dessus mentionnez. Et auos fait & faisons deffences à tous libraires, Imprimeurs & autres qu'il appartiendra, de non imprimer ou faire imprimer & mettre en vente lesdictz liures cy dessus mentionnez, sans le vouloir & consentement dudict Iean de Roigny, dedans le terme de six ans cōsecutifz, commençans au iour & datte que lesdictz liures seront acheuez d'imprimer, sur peine de confiscation desdictz liures, & d'amende arbitraire. De ce faire à vous, & à chascun de vous, si comme à luy appartiendra, Donnons plain pouoir, commission & auctorité. Mandons & commandons à tous noz iusticiers, officiers & subiectz de nostre Royaume, que à vous & à vn chascun de vous, en ce faisant soit obey, car tel est nostre plaisir. Non obstant quelzconques lettres à ce contraires. Donné à Paris, le douziesme iour d'Octobre, L'an de grace mil cinq cens cinquante trois. Et de nostre regne le septiesme.

Par le Conseil.

De Thou. 30

● Christianissimo Galliarum Regi, Hen-

rico, huius nominis secundo, Ioannes Arboreus, Doctor

Theologus Parisiensis, S. D.

AMETS I omnibus virtutibus, quæ magno principe dignæ videri possunt, ornaris Rex illustrissime: nihil æquè tamen tuam augustissimam maiestatem decorare, & cohonestare potest, & in omnem posteritatis memoriam tam latè disseminare & propagare, quàm studium, & amor pacis, quæ præsertim inter principes Christianos, Christianæque religionis fautores, & propugnatores coalescere debet & efflorescere. his etenim studiis, his conatibus, his denique affectibus imitantur Dominū nostrum **I E S V M C H R I S T V M** syn-ceræ & euangelicæ pacis authorem vnicum, de quo dicit Psalmogra- P^{sal.} 71. phus, Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. Erat enim cōgruum vt rex pacificus pacis tempore nasceretur, & cū Romanum imperium (quod totius orbis finibus circumscribebatur) esset pacatum, sedatūque essent omnes bellorum fluctus, quibus antea iactatum & pene attritum fuerat. Nec illam pacem Octavius Cæsar Augustus virtuti suæ & scelicitati arrogare debet: sed ea Christo attribuenda est, qui pacem illam quasi nuntiam aduentus sui & ortus præmisit, quam in mundo viuens docuit, & exiens, discipulis suis reliquit. Vnde Esaias vocat Saluatorem mundi, principem pacis. Nam propter eius in cruce E^{sa.} 9. oblationem, in nobis (qui aliquando fuimus filii tenebrarum, filii iræ, filii peccati & dissensionum) pacata sunt omnia, & contritus est Diabolus & profligatus, qui sæuissimos bellorum tumultus, ac inueterata odia, pertinaciæque dissidia inter Iudaicum & Gentilem populum cōcitauerat. Quod affirmat Diuus Paulus, Ipse est pax nostra qui fecit v- Eph^{es.} 2. traque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua: legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Quanti autem Christus pacem fecerit, die suæ resurrectionis declarauit, qui accedens ad suos discipulos, qui propter metum Iudeorum congregati erant, & fores clausæ essent, stetit in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis. O sancta & admiranda pax, & omniū votis expetēda salu Ioan. 20. tatio, quæ nos ad integerrimū amicitie scædus, ac mutuā fraternamque charitatē (sine qua nec subsistere nec piè viuere possumus) prouocat & pellicit. At nūc (proh dolor) quidā principes Christiani qui suis subditis tràquillè & quietè præesse deberēt, parū minúsque diligēter huic floren-

tissimo pacis auctori auscultant, quandoquidem odio plusquam Vatiniano inuicem exardescunt, & pro rebus haud magni momenti bellorum tragœdias districtis vndique gladiis in publicam Christianismi pernitiē concitant, & non minus fœdis quam feralibus bellis inter se conflictantur: cū inter omnia mala, quibus vita humana discruciat, nihil sit bello sceleratius, nihil nocentius, nihil quod grauius & atrocius exitium importet hominum facultatibus, corporibus, & moribus. Nam agri vastantur, pauperum domicilia expilantur, aduruntur: Virgines corrumpuntur, honestæ & castæ mulieres rapiuntur, & quod maximè dolendum est, sacræ ædes profanantur, polluantur, diripiuntur, aduruntur, vrbes munitissimæ solo æquantur, ferro & flammis omnia vastantur. Nec ideo minus bellum est execrandum & detestandum, quòd maxima pars malorum recidat in tenues & humiles, qui expilantur, affliguntur, eiiciuntur, exuruntur, opprimuntur, occiduntur, pro quibus redimendis Dominus IESVS CHRISTVS non minus sanguinis effudit, quàm pro illis magnatibus & summis monarchis. Quòd si pacis commoda cum bellorum incommodis conferrent, nunquam ita in pugnas ruerent, nec inuicem odiis pertinacibus digladiarentur: sed cederent arenæ gladiatorix, vt pro Christo & eius fide conseruanda & augenda (quæ passim oppugnatur) fortiter pugnarent. Dum pax viget & dominatur, agri placidè & quietè coluntur, vrbes tutò habitantur, in suas domos & tuguriola pauperes securè se recipiunt, ad ædes in quibus fiunt Deo sacrificia facilis patet aditus, fruuntur & libero otio & quiete atque amabili tranquillitate principes, & qui principibus subiiciuntur, augentur opes hominum industria partæ. facetiæ, sales, ioci exeunt in publicum, colloquia hominum fiunt, & commercia vigent. Sic in pace læta sunt omnia. Cū verò Mars sæuit & arma vndique perstrepunt, cessat agricultura, intercluditur nauigatio, deseritur negociatio, tolluntur commercia hominum, passim luctus & mœror inuadit omnia. Quæ cū ita sint, gloriosius esset, si principes Christiani aliquo ditionis suæ dispendio pacem ac Reipublicæ tranquillitatem redimerent, quàm si victoriam tantis hominum malis & incommodis partam reportarent, atque si in animum sibi inducerent magis esse sublimis ac excelsi animi iniurias negligere, quàm acceptas vlcisci: Cū Deus dicat, Deute. 32. Mihi vindictam & ego retribuam. Quāquam Dominus permittit bella exoriri, propter pertinacem hominum malitiam, execrandas blasphemias, nepharias voluptates, fœdas libidines, profanos idolorum cultus, inexplebilem habendi cupiditatem, impias hæreses, intestina & capitalia odia, sceleratam iræ vindictam, & alia vitia detestanda, quæ passim in totum orbem inundant, quæ si essent sublata, radices bellorū exciderentur.

ciderentur. nec tot tumultus in Republ. Christiana identidem repululascerent. Quòd si Deum diligeremus sincero corde puraque conscientia, vltro pax nobis daretur. Quod affirmat regius Propheta, Pax multa diligentibus Deum, & non est illis scandalum. Cui astipulatur illud Esaiæ, Opus iustitiæ pax. Et alibi, Non est pax impiis. Tum quoque numerosa cœlestis militiæ multitudo occinens Deo laudes in die natalis Domini, dicebat, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Hæc sunt Rex serenissime quibus principes ad pacis studium debent impelli: quæ ad te scribere non dubitavi, quòd sentiam te erga pacem optimè animatum esse, qui pacem ardentibus & auidis votis exoptas, infractūque pacis vinculum cum omnibus retinere cupis. Tamen si Christo auscultas (qui te ad pacem inuitat) ad arma prosilire, aut cum tuo hoste congregari non debes, nisi te summa necessitas vrgeat. Sunt enim incerti ancipitesque pugnarum exitus, mars varius & communis, qui sæpe spoliantem iam, & exultantem euertit, & perculit ab abiecto. Et licet Rex inuictissime superioribus annis lectissimum ac numerosissimum exercitum paraueris, & duxeris in eos qui Monarchiam immoderatus ambiunt, vt Germanos ab eis oppressos in pristinam libertatem restitueres, restitutos & reductos in vnitatem fidei & obseruatione sacramentorum ecclesiæ nobis copulares: tamen caput & autor illius belli non fuisti. Nec mei muneris partes sunt aut scire aut detegere, quinā regibus inter se tumultuantibus vltro faces, ac bellorum semina suppeditauerint. Precor Dominum nostrum Iesum Christum totius orbis monarcham, cui diuinitus data est potestas in cœlo & in terra, & in cuius manu sunt corda principum, vt omnes Christiani principes inter se sub communi principe Iesu concorditer viuant: illudque sibi ante oculos proponant, Concordia res paruas crescere, discordia verò res magnas dilabi. Quamobrem Rex Christianissime sincerus & ardens Christianæ religionis amor, quem Deo optimo maximo debeo, ne videar esse personarum acceptor, me impellit, vt te currentem (vt aiunt) incitem ad pacem cum hostibus tuis faciendam, ne religionis & fidei Christianæ sinceritas sensim veniat in præceps: aut ne nauicula Petri tot dissensionum procellis & errorum tempestatibus iactata elidatur, aut ne lupo rapacissimus Turca (qui grassatur & sæuit in Christianismū) liberius in ouile Domini irrumpat, & oves pretiosissimo Christi sanguine redemptas discerpit. Nullus enim pacificator exoritur qui huiusmodi impios bellorum motus componat. Sed in his diuturnis bellorum iactationibus, nobis omnibus ex tua clementia & innata bonitate propensoque in fidem Christianam animo, atque promptissima in ecclesiam Christi tuendam voluntate, aliqua pacis serenitas affulget, qui pacem iniquam amplecti, quàm bellum æquissimum persequi

malis, expendásque tecum bellum nullis tam iustis de causis suscipi posse, quod non secum ingens scelerum & calamitatum agmen trahat. Taceo quàm dolenter feras virorum illustrium mortem qui in urbium oppugnationibus, vel in hostili conflictu occumbunt, cùm etiam tenuium & humilium te commoueat interitus, quod pii & humani principis est argumentum. Et propterea non desinam Deum interpellare, donec videro tua potentia, tua sapientia, tua fœlicitate tranquillitatē reditam tum ecclesiæ, tum vniuerso populo Christiano. Non dico (ne videar constantissimo principi adblandiri) quanta cura cæremonias & ritus ecclesiasticos obserues, à tuísque aulicis ieiunia obseruari iubeas. Hinc videris more Salomonis à Domino sapientiam postulauisse, vt scires & intelligeres quonam pacto oporteat te tuis præesse subditis, quos non virga ferrea (nisi sint admodum rebelles) sed virga lenitatis & æquitatis regis & moderaris. Omitto cæteras tuas innumeras virtutes, (ne te occupatum curis grauissimis prolixiore epistola offendã) & quàm iustitiæ præsertim studium apud te vigeat: quæ tanta est, vt qui sub te militant strenuè, amplissimis stipendiis & præmiis donentur. Qui verò tuos subditos expilant & concutiunt, pœnam luant acerrimã. Cæterum pro gloria Euágelii & integritate fidei fortiter incúbis vt hæretici & hæreticorū fautores vltricibus flâmis adurãtur & de medio tollãtur: ne tuum regnũ florētissimũ & religionis Christianæ alumnũ, perniciofa & contagiosa doctrina inficiatur, néue candor ille Bibliorum, qui per tot secula effloruit & adhuc efflorescit, istis zizaniis marcescat. quæ omnia nobis spem pacis afferunt. Sed quoniam Rex Christianissime opus meum in Prouerbia Salomonis editum, & nomini tuo nuncupatũ, fronte tam porrecta excepisti: eo lubentius ansam arripui vt cõmentarios nostros in omnes diui Pauli epistolas, confectos & editos, tuæ augustissimæ maiestati dedicarem. Hoc quicquid est elucubrationis æquibonique consules. Interim precor vt celsitudinem tuam incolumem ac florentem nobis quàm diutissimè seruet Princeps ac Dominus noster Iesus Christus.

Bene vale.

Ex sacro Sorbonicæ domus musæo.

P R A E F A

P R A E F A T I O I O A N N I S A R B O R E I L A V D V -
nensis, doctoris Theologi, in epistolam Pauli ad Romanos.

Mihi duæ videntur esse Aquilæ, etiam admodum insignes, in tractandis rerum diuinarum arcanis, abstrusisque mysteriis, nempe Ioannes Euangelista, & Paulus. Ille diuino numine afflatus, & sacris precationibus addictus, ad propagandam Iesu Christi fidem, fœliciter dirinxit gladium aduersus Ebionitas & Cerinthios, quòd nihil Christo quod non esset humanum tribuerent, vnde pestilentissima hæc doctrina in Arrium Arrianosque irrepfit, longòque tempore Ecclesiam non tam fastidiuit quàm læsit, diuino tamen auxilio fuit ab orthodoxis patribus, sacrisque conciliis euicta, fracta & extincta. Hic verò qui viuam & germanam illius imaginem refert, abditissimum Trinitatis mysterium in suis sacris, diuinis, doctis & lepidis epistolis affirmat, comprobat & asserit, & ex antiquo veteris Testamenti & præsertim prophetiarum promptuario dilucidè probat Christum esse filium Dei, eique per omnia consubstantialem. Adde quòd perdifficilem præscientiæ, prædestinationis, vocationis & iustificationis disputationem, quam nunquam Ioannes abundè expresserat, discussit, enucleauit, & explicuit. idcirco à Domino vocatus est & quidem singulari vocatione, vt magnum & salutiferum Christi nomen per vniuersum terrarum orbem Gentibus annuntiaret & inuulgaret, Euágelicaque Philosophiæ sementem admodum vberem, longè latèque spargeret: & adeò promptus erat & paratus ad euangelizandum, vt sibi malum imprecaretur nisi euangelizaret. Et ne in aliorum fines irrumperet, sibi que vsurparet Euágelium Circumcisionis (quod Petro concreditum fuerat) Euangelium præputij docuit & predicauit, non enim asseruit se esse doctorem Iudæorum sed Gentium, tametsi Iudæis plurimum profuerit, & eo amore in Christum flagrauit, postquam maturè respuit, ac ex lupo factus est agnus, & ex persecutore Ecclesiæ propugnator acerrimus, vt omnes sui ingenij vires, conatus, denique studia omnia ad euehendam ac propagandam Christi fidem contulerit. Siquidem nihil vnquam potuit sibi persuadere conducibilius esse & oprabilius, quàm Christum induere, Christum sectari, Christi fidem amplexari, Christum predicare, viuamque Christi imaginem humanis cordibus insculpere, ne quod mysterio viuifica crucis erectum fuerat, hominum negligentia & incredulitate periret & collaberetur. Denique inquietis studiis, indefessisque laboribus sudauit vt Gentiles prophanis & vanis spurcissimorum idolorum cultibus addictos, pertinacique infidelitatis errore obtenebratos, ad fulgidissimum fidei iubar, lumènque splendidissimum adduceret. O fœlices conatus, ô laudata studia, ô incundi labores. Insuper, quis non agnouit eum totum cœlestia spirantem, nihil non egisse nullumque lapidem non mouisse vt fidei candidatos abundè doceret, nulli nisi per Iesum Christum, factum fuisse ad regnum cœlorum aditum, & certissimam nostræ salutis anchoram in Christo figendam esse? Tum quoque sacramento fidei obsignatos, adhortatur vt quod suæ militiæ donarium susceperunt, non deserant, sed probitate

vita, pietate, religione, modestia, mansuetudine, castitate, humilitate, prudentia, sapientia, patientia & obedientia, ceterisque virtutibus exornent. Et quis non magnopere commendaret Paulum, quod innumera mala & supplicia inuicto animo pro defensione fidei pertulerit? nullumque vitæ discrimen ac periculum, obtuendam Christianam religionem exhorruerit? Nouimus quamplurimos eius labores, duos carceres, innumeras plagas, cædes multas, intolerabilia flagella, varia naufragia, cruentam vnam lapidationem, insuper pseudoprophetarum & simulatorum fratrum insidias, eius quoque erumnas & vigilias multas, famem, sitim, inediam, frigora, nuditatem, tribulationem, gladium & persecutionem? verum subortas huiusmodi procellas animi constantia & ardentissimo amore, quo in Christum aestuabat, superauit. Dic quaeso, Quis vno Paulo ad sectandam Christi charitatem, patientiam & obedientiam ardentius inflamat? Quis sublimius, vberius & latius de rebus diuinis disputat? Quis porro acrius & liberius turpissima sceleratorum flagitia detestatur, arguit & increpat? Quis nodosa & inexplicabilia scripturarum inuolucra & anigmata facilius & apertius detegit, edisserit & explicat? Nec tamen me latet in Paulinis epistolis multa esse admodum obscura & intellectu difficilia, quæ tamen Grammatici, Rhetores, Poetae, Philosophi, Historiographi, Geographi, Cosmographi, Medici, & literariae antiquitatis studiosissimi, putant etiam elato cum supercilio se facile posse assequi: sed hallucinantur, totoque cælo aberrant. Quamobrem scitè dixit beatus Petrus de Paulinis epistolis ferens exactum iudicium, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. Hieronymus in proæmio epistolæ ad Galatas ad Paulam & Eustochium dicit eandem esse materiam huius epistolæ, & illius quæ est ad Galatas, sed in ista altiori sensu & profundioribus argumentis vsus est Paulus: in epistola verò ad Galatas ad eos scribens de quibus in consequentibus ait, O insensati Galatæ, tali sermone moderatus est quod increparet potius quam doceret. Intelligamus epistolam Pauli ad Romanos interpretatione indigere, & tantis obscuritatibus inuolutam esse, vt ad eam intelligendam Spiritus sancti indigeamus auxilio. Hoc autem sentit Hieronymus Tomo 3. questione 10. Verum sciamus oportet vt bonis auiibus auspicemur, quidnam Paulus in sua epistola ad Romanos, abditissimorum sacramentorum refertissima, tractet. Primum quàm maximas agit gratias Deo, quod Romanorum fides toti orbi innotesceret. Deinde increpat Gentiles quod spreto Dei cultu, idòlis sacrificauerint, & flagitia plusquam inaudita perpetrauerint. Iudeos, & præsertim Iudaica nationis antistites reprehendit, quod cum in aliorum vitia inueherentur, suis indulgebant. Docet vtrunque populum lapsam, gratia Dei indigere. Probat exemplo Abrahæ, iustificationem à fide primum pendere. Exprimit & summam Dei erga nos charitatem, quod ei simus per mortem Christi reconciliati. Commonstrat quàm nobis beneficus fuerit Christus, quod corpus peccati destruxerit, ne posthac vitii inferuimus. Dilucidè monstrat violentiam carnis nos plerumque impellere ad quidpiam faciendum quod nolumus, quam nemo sine Christi præsidio

dio frangere potest & domare. Acceptum Deo referant omnes quod gratuitò sint in filios Dei adoptati. Deplorat Iudæorum obstinationem, & obstinatam excacationem, pro quorum tamen resipiscentia & salute non cessat orare. Subindicat Gentium vocationem à misericordia profectam esse. Nos cohortatur ad vitæ sanctimoniam, vt probemus quæsit voluntas Dei bona & beneplacens & perfecta. Vult vt sublimioribus potestatibus obtemperemus, ne obstendo, iram Dei vindicem sentiamus. Ostendit summopere nobis esse precauendum, ne pusillos & infirmos in fide scandalizemus & offendamus. Ad mutuam concordiam, & ad retinendum pacis vinculum nos prouocat. Cupit ardentibus votis, ingentique desiderio Romanos inuisere, quorum subsidia & preces deposcit, vt ab infidelibus qui erant in Iudæa liberaretur. Concludit extremum caput salutationibus, etiam congestis multorum nominibus.

VITA DIVI PAULI PER SAN-
ctum Hieronymum.

PAULVS Apostolus, qui ante Saulus, extra numerum duodecim Apostolorum, de tribu Benjamin, & oppido Iudæa Gischalis fuit: quo à Romanis capto, cum parentibus suis Tarsum Ciliciæ commigravit, à quibus ob studia legis missus Hierosolymam à Gamaliele viro doctissimo, cuius Lucas meminit, eruditus est. Cum autem interfuisset neci martyris Stephani, & acceptis à pontifice templi epistolis, ad persequendos eos qui Christo crediderant, Damascum pergeret, reuelatione compulsus ad fidem, quæ in Actibus Apostolorum scribitur, in vas electionis, de persecutore translatus est. Cumque ad prædicationem eius Sergius Paulus Proconsul Cypri credidisset, ab eo quod eum Christi fidei subegerat, sortitus est nomen Paulus, & iuncto sibi Barnaba, multis vrbibus peragratis, reuertensque Hierosolymam, à Petro, Iacoboque & Ioanne, Gentium Apostolus ordinatur. Et quia in Actibus Apostolorum plenissimè de eius conuersatione scriptum est, hoc tantum dicam, quod post passionem Domini vicesimo quinto anno, id est secundo Neronis, eo tempore quo Festus procurator Iudæa successit Fælici, Romam victus mittitur, & biennium in libera manens custodia, aduersus Iudæos de aduentu Christi quotidie disputauit. Sciendum autem in prima satisfactione, necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historia, Paulum à Nerone dimissum, vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus predicaret, sicut ipse scribit in secunda epistola ad Timotheum, eo tempore quo & passus est, de vinculis dictat epistolam. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non eis imputetur. Dominus autem mihi affuit, & confortauit me, vt per me prædicatio cõpleretur, & audirent omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis: manifestis-

PRÆFATIO.

simè leonem propter crudelitatem, Neronem significans. Et in sequentibus, Liberatus sum de ore Leonis. Et statim, Liberavit me Dominus ab omni opere malo, & saluavit me in regnum suum cæleste, quòd scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium. Nam in eadem epistola præmiserat, Ego enim iam immolor, & tempus resolutionis meæ instat. Hic ergo 14. Neronis anno eodem die quo Petrus, Romæ pro Christo capite truncatus, sepultusque est in via Ostiensi, anno post passionem Domini tricesimo septimo. Scripsit autem nouem ad septem Ecclesias, Epistolas, ad Romanos vnã, ad Corinthios duas, ad Galatas vnã, ad Ephesios vnã, ad Philippenses vnã, ad Collossenses vnã, ad Thessalonicenses duas. præterea ad discipulos suos, Timotheo duas, Tito vnã, Philemoni vnã. Epistola autem quæ fertur ad Hebræos, non eius creditur propter stili sermonisque distantiam, sed vel Barnabæ, iuxta Tertullianum, vel Lucae Euangelistæ iuxta quosdam, vel Clementis, Romanæ postea Ecclesiæ Episcopi, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone: vel certè quia Paulus scribebat ad Hebræos, & propter inuidiam sui apud eos, nominis titulum in principio salutationis amputauerat. Scripserat vt Hebræus Hebræis Hebraicè, id est suo eloquio disertissimè, vt ea quæ eloquenter scripta fuerant in Hebræo, eloquentius verterentur in Græcum. & hanc causam esse, quòd à cæteris Pauli epistolis discrepare videatur. Legunt quidam & ad Laodicenses, sed ab omnibus exploditur.

• Antonius Vignon Casteldunensis,
candido Lectori.

Delicias horti cesset iactare superbas
Alcinous, sileant, Lector, & Hesperides.
Hac vna effudit, quod non persolueris, Arbos,
Si tibi Pactoli diuitis vnda fluat.
Nam concinnat iter tranquillum ad tecta Tonantis,
Hæresis & mira discutit arte dolos.
Quid mage mortali quærendum, quidue sequendum est,
Quàm quod ad æternas peruehat vsque domos?
Huic appende igitur, firmis & viribus instat:
Quosque tulit fructus, hos tibi, Lector, habe.

Argumentum primi capituli Epistolæ ad Romanos.

Aulus, cælestis orator & verus Christi internuncius, Romanos à pseudapostolis malè institutos & circumuentos, ad Euangelicam fidem, Euangelicæque philosophiæ cognitionem reuocat. Gæstit præ gaudio quòd fidei tyrocinia & seminaria in Romanorum cordibus efflorescant, suæ legationis munus obeundo conatur pro viribus Græcos ac Barbaros, doctos & indoctos ad cælestem Christi sapientiam accersere, vt in Christum credentes, æternam salutem assequantur. Antiquos Philosophos sibi rerum omnium peritiam vendicantes, omniumque gentium profanas nationes subnotat, quòd cum Deum à pulcherrimo & ornatisimo rerum omnium opificio cognouissent, non tamen vt Deum glorificauerunt, & vt muta rerum corruptibilium simulachra venerarentur, gloriam Dei incorruptibilis præterierunt & suppresserunt. Idcirco in reprobum sensum traditi, & in nephandas libidines proiecti, ignominiosa flagitia, quibus digni erant morte æterna, perpetrarunt.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

Caput primum.

Aulus, seruus Iesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Euangelium Dei quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Qui foeliciter Pauli cognomen adeptus est, prius Saulus dicebatur: itaque diuinitus factum est, vt ex Saulo, hoc est inquieto & turbulento, Paulus siue pacificus diceretur. Ex Actis Apostolorum comperimus Saulum consensisse neci Stephani, & Saulum deuastasse ecclesiam, ac in carceres intrusisse illos qui nomen Iesu Christi profitebantur. Quòd autem fuerit durus, inquietus ac turbulentus tentator, ac acerrimus Christianæ religionis expugnator, indicat vox illa è cælo delapsa, Saule, Saule, quid me persequeris? Sonat & Græcis σαυλ, & duntaxat abiecta, commotionem ac tumultum maris & fluctuū. Paulus verò quietum, à verbo παύομαι, inde & πᾶλαι, quietem appellant. Augustinus tomo. 10. sermone. 74. dicit Paulum nomen esse minimi & humilis, nam ex Saulo, id est arrogante & superbo, dictus est Paulus, hoc est humilis & minimus. Testatur & Lucas eundè dici Saulum & Paulum, qui Elymam magum, conantem auertere à fide Sergium Paulū Procòsulem, confutauit. *Seruus Iesu Christi.* Verè & scitè dixit Iesu Christi, & non hominum. Si enim hominibus placere voluisset & adulari, seruus Christi nõ fuisset. seruus est illius cui per omnia morem gessit, & pro cuius fide & gloria, egregiam mortem oppetiit. Et quia fuit Christo seruus fidelis, amplissima mercede donatus est. *Vocatus Apostolus.* Optatissima fuit Pauli vocatio, siquidem ecclesiæ fructum attulit vberimum, & quamplurimos ad fidem Christi accersiuit. Et quòd Paulus fuerit à domino vocatus, hoc, dono vocantis, & non suis meritis tribuat. Nec solùm fuit in vocatorum numerum ascitus, sed & electorum. Nam gratiam suæ vocationis magnitudine virtutum cumulatisimè locupletauit, dicit enim de seipso, Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui: non ego autem, sed gratia Dei mecum: & de hoc genere vocationis & electionis dicit Petrus, Satagite vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Sunt nonnulli vocati etiam ad salutem æternam, qui tamen non sunt electi, quia dono suæ vocationis abutuntur, & negligunt gartiam Dei adaugere.

Matt. 20. Vnde dicebat Christus, Multi sunt vocati, pauci verò electi. Vocatus est & Paulus Apostolus, hoc est, legatus siue ab alio missus. Nam à Christo fuit accersitus ad Apostolicam functionem, & ad asserendum Euangelij gratiam, quam qui recipit, vnicum suæ salutis autorem amat & veneratur. *Segregatus in Euangelium Dei.*) hoc est, præ cæteris Apostolis peculiariter à domino electus, vt Euangelicam Iesu Christi sementem ubique spargeret. Et de huiusmodi segregatione dixit Spiritus sanctus Prophetis & doctoribus qui erant Antiochiæ, Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. Et de hoc eximio & electo organo, ac singulari viro in munus Euangelij prædicandi seposito, dicitur, Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus & filiis Israel. Fuit & segregatus in Euangelium Dei, sicut alibi ipse de se dicit, Cum autem placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini. Et sicut idem dicimus, Christus est verbum, & Deus est verbum: ita idem dicimus, Euangelium Dei, & Euangelium Christi: si quidem in diuinis pater & filius vnum sunt. De hoc autem Euangelio quod Deus olim promiserat de suo filio per Prophetas suos in scripturis sanctis dicit Esaias, Spiritus domini super me, eò quòd vnxit me, ad annunciandum mansuetis misit me. siue vt scribit Lucas, apertissimè demonstrans hanc de Christo intelligendam esse Prophetiam, Ad euangelizandum pauperibus misit me, vt sanarem contritos corde, prædicarem captiuis remissionem, & cæcis visum, dimitterem confractos in remissionem, prædicarem annum Domini acceptum & diem retributionis. Item, Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Syon, exalta in fortitudine vocem tuam qui euangelizas Hierusalem, exalta, noli timere, dic ciuitatibus Iudæ, Ecce deus vester, Ecce dominus deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur, ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Tum quoque dicit Psalmographus, Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. & de Apostolis qui longe lateque verbum Euangelij seminarunt, dicit alibi, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū. scribit & Naum Propheta, Ecce super montes, pedes euangelizantis & annunciantis pacem. Adde quod dicit Hieremias prædicens quænam esset virtus Euangelij noui Testamenti, Ecce dies venient dicit dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda foedus nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus, sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel, Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce dominum: Omnes enim cognoscet me à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus, quia propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius. Præcedentibus hæc subnectit Paulus, *Qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem.*) Qui fuerat segregatus in præconium Euangelij. Hoc loco dilucidè monstrat Christum esse verum hominem: Nam factus est ex femine Dauid secundum carnem. & alibi dicit, Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. factus est & patri cœlesti ex femine Dauid secundum carnem: nam pater cœlestis voluit vt eius filius pro salute nostra inciperet esse homo, suamque humanitatem à nobilissima Dauidis familia sumeret, Etenim Ioseph, & sacratissima virgo Maria, de regia Dauidis stirpe descenderunt. Accedit & huic Paulinæ doctrinæ illud Matthæi, Liber Generationis, Iesu Christi, filij Dauid. Tum quoque scriptum est, Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Dicebat & Gabriel angelus virgini Mariæ, cum ei manifestauit mysterium incarnationis filij Dei, Dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris eius. Nec asserit Paulus Christum simpliciter esse factum: Nam firmissimè credimus eum esse genitum, & non factum, sed adiecit, ex femine

femine Dauid secundum carnem. Nec dicitur ex femine Dauid, quòd Christus ex femine Ioseph natus sit, sed quòd eius parentes Ioseph & virgo Maria, ex femine Dauid descenderint. Et quia Christus quatenus homo, solo spiritu sancti opificio, & nõ virili femine, ex pudicissimo Virginis vtero prodiit, dicitur factus, & quidem secundum carnem. Intellige quòd Christus, vt filius Dei, factus est homo.

” Qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi, omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, & pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.) Hunc locum enarrans Origenes de prædestinatione filij Dei, dicit, *Quauis in Latinis codicibus & Origenes.* exemplaribus, prædestinatus soleat inueniri, tamè quòd interpretationis veritas habet, destinatus scriptum est, non prædestinatus: Destinatur enim ille qui est, prædestinatur verò ille qui nondum est: sicut de his quibus dicit Paulus, Quos autem præscit, illos & prædestinauit. Præsciri ergo & prædestinari possunt illi, qui nondum sunt: Ille autem qui est, & semper est, non prædestinatur, sed destinatur. Hæc ille. Nitar ego hac ratione ad persuadendum filium Dei, non esse prædestinatum. Qui prædestinatur, vocatur à Deo ad assequendam æternam gloriam, quod manifestat Paulus dicens, Quos prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit. absurdum autem esset dicere authorem vitæ æternæ, qui quos vult prædestinat & vocat ad immortalitatem, esse prædestinatum & vocatum. Et prædestinatio magis pendet à gratia Dei, quàm à meritis hominum, & viribus liberi arbitrij. Habent quoque & Græci codices *ὁρισθέντες*, id est, qui definitus erat, siue pronunciat, demonstratus ac declaratus. Nam filius Dei, licet ab æterno fuerit filius Dei, tamen id erat ignotum mundo. Deinde euidentissimis & pulcherrimis miraculis quæ sua propria virtute ædidit, vna cum sua cœlesti sapietia, quam vt potestatem habens, docebat, fuit declaratus & manifestatus vniuerso orbi, quòd erat filius Dei, & Deus. Itaque Paulus bifariam demonstrat Christum fuisse definitum & declaratum filium Dei: In primis per potentiam siue virtutem spiritus sanctificationis, siue spiritus sanctificantis, cui per omnia erat æqualis. Et hic spiritus nihil nõ sanctificans, visibiliter in forma columbæ apparuit in baptismo Christi, cum vox cœlestis repente intonuit dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et quia sua propria virtute nihil non operabatur, inuulgatum fuit toti orbi quòd erat Deus & Dei filius. quod planè commonstrat illa Euangelica scriptura, Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem & viderunt, & oderunt & me & patrem meum. Secundo fuit declaratus filius Dei ex resurrectione à mortuis. Nam seipsum propria virtute excitauit à mortuis. Quod manifestando se esse filium Dei, dicebat suis aduersariis, Soluite tēplum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Tum quoque, Pono animam meam, vt iterum sumam eam: nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Ambrosius hunc eundem locum edisserens legit prædestinatus. Hic ergo, inquit, qui incarnatus quid esset latebat, tunc prædestinatus est secundum spiritum sanctificationis, in virtute manifestari filius Dei, cum resurgit à mortuis, sicut scriptum est in Psalmo, Veritas de terra orta est. omnis enim ambiguitas & diffidentia, resurrectione eius calcata est & compressa, legendo autem prædestinatus, non quidem spectando propriam & exactam vim prædestinationis. interpretabimur cum aliquot viris doctis hunc locum, qui prædestinatus est filius Dei &c. hoc est ostensus, confirmatus & iudicatus. Ab vniuersis namque assertum est, hunc Dei filium esse, in virtute nimirum, id est, ex signorum quæ facitabat, potentia. hæc Theophylactus. Nec dixit Paulus, Qui prædestinatus est filius Dei ex resurrectione mortuorum Iesus Christus, Dominus noster, sed ex resur-

rectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri: tanquam si diceret, qui predestinatus est filius Dei ex resurrectione mortuorum suorum, hoc est, ad se pertinentium in vitam aeternam. Hoc sentit Augustinus libro vno expositionis Epistolę Pauli ad Romanos, inchoatę. Perspice autem quā modeste de se loquatur Paulus, cum dicit, per quem accepimus gratiam & Apostolatū, nihil sibi tribuens, sed omnia Christo, cuius gratia ad munus Apostolatus ascitus est. Accepit autem à Christo gratiam cum omnibus fidelibus: vnde alibi dicit, Gratia Dei sum id quod sum. Item, Quid habes quod non acceperis? si autem acceperis, quid gloriaris, quasi non acceperis? Accepit & à Christo Apostolatū, hoc est, legationem, siue missionem, non tamen cū omnibus, sed cū suis selectis fratribus. Nemo itaque dicat se meritis vitę prioris, ad Euāgelicam functionem perductū esse. Sed attendamus cuius rei gratia acceperit Paulus à Christo Apostolatū: vt scilicet obediret fidei in omnibus gētibus pro nomine Christi, pro quibus potissimū suę legationis munus obibat, & vt omnes crederēt in Christo, ac inuocantes nomen Domini nostri Iesu Christi, saluaretur. Et quis non tenetur obsequi fidei? & præsertim qui curā animarum gerit. Episcopi, Ecclesiastici quoque viri, & doctores, & qui missi sunt ad prædicandū Euāgelium, debent pro virili conari, vt animas (quę discrimine salutis iactantur) Christo lucrifaciant. De numero autem gentium, quorum salutē sitiebat Paulus, erant Romani, vocati Iesu Christi, id est, vt essent eius Iesu Christi, qui omnium gentium salus est. Deinde subnectit more epistolę quibus scribat, *Omnibus qui sunt Romę, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, & pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.* Cū autem dicit Paulus Romanos dilectos Dei, aut potius à Deo dilectos, & vocatos sanctos, potius benignitatē Dei, quā meritū illorum significat: non enim dicit diligentibus Deum, sed dilectis Dei: siquidem Deus prior nos dilexit, ante omnia merita: vt & nos dilecti reciproco amore eū diligere mus, & agnosceremus summam charitatem qua nos dilexit. Huic loco suffragatur

1. Ioan. 4. illud Ioānis, In hoc est charitas, nō quasi nos dilexerimus Deū, sed quoniā ipse prior dilexit nos, & misit filium suum propitiationē pro peccatis nostris. Charissimi, si sic Deus dilexit nos, & nos debemus alterutrū diligere. Deinde concludit, Nos ergo diligamus Deū, quoniam Deus prior dilexit nos. Et cū dicit Paulus Romanos esse vocatos sanctos, nō ita intelligas eos esse vocatos sanctos, quia erant sancti: nā vocatio Dei omnē nostrę vitę sanctitatē præcedit: sed quia vocati sunt, idcirco sancti effecti sunt.

Eph. 1. Hanc autē veritatem, illa Paulina doctrina confirmabo, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem vt essemus sancti, nec dicit quia sancti eramus, nos elegit, sed vt futuri essemus sancti, nos elegit. Tribuas itaque oportet tuam sanctitatem vocationi Dei, siue Deo vocanti: & non vocationem Dei tuę sanctitati. Sit itaque gratia à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo, qua nobis omnis culpa condonatur, & pax ipsa, qua Deo recōciamur. Et cū vocat Iesum Christum, Dominū nostrum, eum vt patrem colit, siquidem illi subiecta sunt omnia. Vocauit & Dauid diuino numine afflatus, Christum, suum Dominum, Dixit dominus Domino meo, sede à dextris meis.

Psal. 109.

„ Primū quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christū pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mūdo. Testis enim mihi est Deus, cui seruo in spiritu meo, in Euāgelio filij eius, quod sine intermissione memoriā vestri facio semper in orationib⁹ meis, obsecrās si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeā in voluntate Dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratię spiritualis, ad confirmandos vos, id est, simul cōsolari in vobis, per eā quę inuicem est, fidem vestram atque meam.) Cū sint omnibus in rebus agendę Deo gratię, eō quod eius præsidio semper indigemus, in primis agit quā maximas deo gratias per Iesum Christū, quod nō solū Romani in Christū crediderunt, sed quod ita fides illorum syncerē suscepta propagetur, vt totum terrarum orbem

orbem peruaserit. vel si potius mauis, multis mundi partibus inuulgata sit. Addidit autem meritū. *Per Iesum Christum,* quod sine eo nihil possumus facere: tum quod per eū habemus accessum per fidem in gratiam istam: denique quod inutiles & vanę sunt orantis preces, nisi gratia Christi fulciantur. Si enim Iudas per Christum orasset, fuisset exauditus: & quia per Iesum Christum nō orauit, eius oratio versa est in peccatum. Adde quod ad Christum confugimus, cū quidpiam à Deo obtinere cupimus: quod pulchrē monstrat Diuus Ioannes, dicens, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nobis autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Quod si Roma gentium omnium vrbs florentissima & antiquissima, suos mutos & falsos deos detestetur, vanamque & falsam suam religionē auerfetur, & colat integra fide Christum, quid non agēt gentium ciuitulę, oppidula & castella? Itaque sancta Romanorum conuersio innumeras gentium nationes ad fidem pellexit. Quod autem adiicit Paulus, *Testis est mihi Deus,* Scias hoc iuramenti loco assertum esse, vt liberius, firmiter & ardentius scribendo loqueretur: licet enim iurare (tametsi ex se nō sit appetendum iuramentum) vt fides verbo dicentis adhibeatur, & vt controuersia omnis dirimatur. Et quia Paulus in asserenda rerum diuinarum veritate inconcussa, neminem habebat præter Deum, cor dium humanorum scrutatorem, per Deum iurauit, siue Deum in testem infallibilem & irrefragabilem assumpsit, cui spiritu syncerō, & nulla hypocrisis vitio seruiebat, cultu quidem patrię. Hinc illud scripturę, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Adde quod Christus dicebat Samaritanę, eam docens quomodo deberet Deum adorare, Venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate: nam & pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eū, in spiritu & veritate oportet adorare. Et quā feruenti affectu ardeat Paulus in Romanorum & eorum qui Romę agebant, charitatem, exprimit, dicens, *Quod sine intermissione memoriā vestri faciam semper in orationibus meis,* Siquidem vt à Deo quod postulamus, facilius extorquere possumus, nobis cōuenit semper orare, & nunquā deficere: exēplo illius prudentissimę viduę, quę inhumanū, flagitiosum & inexorabile iudicē permolestis & assiduis interpellationibus exorabile reddidit. Nec ita semper orandū est vt non sit ab oratione ferandum & cōquiescendū, sed præscriptis horis semper orandū est, & vbi potissimū scopus nostrę orationis in Deo defigitur: nec quicquam versamus animo quod diuinam maiestatem offendat. Obscrauit & Paulus siue per sacra obtestatur, quo affectu cupiebat Romanos inuisere, vbi clementia cœli & prosperū iter per voluntatē Dei, sibi arrideret: id autē votis ardentibus optabat vt Romanis nō nihil gratię spiritualis impartiretur, siue exhortando illos vt de virtute ad virtutem adoluerent, siue fidē illorum suis precationibus stabiliret, aut quod eos à quibusdam vitiis nondum extinctis auocaret. Ad confirmandos vos, inquit, & explicat quę nam sit hæc confirmatio, id est simul consolari in vobis per eam quę inuicem est, fidem vestram atque meā. Cupido itaque vos visendi mihi incessit, vt vos multis molestiis affectos consolarer: cupio & quidem vehementer, vt mutuū sit in nobis solacium. Sed forsitan hoc non dixit Paulus, quod solamine aut sodalicio Romanorū indigeret, sed ne acerbiorē epistolam redderet, ne ve illos durius laceraret. aut interpretare consolationem, lætitiā, quę ex adaucta Romanorū fide suscepta sit, & quam Paulus existimat in ædificationem ecclesię sibi esse necessariam: & cum dicit, Per fidem vestram atque meam, existimes vnā & eandem esse fidem omnium credentium, licet in vno sit infirmior, in alio vero firmior & ardentior: vnde dicit alibi Paulus, Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.

„ Nolo autē vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc, vt aliquē fructū habeā in vobis, sicut & in cæteris gētibus, Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum, ita quod in me promptū est, & vobis qui Romę estis, euāgelizare.

Non enim erubescō Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni
 credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex
 fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide uiuit.) Hoc loco
 declarat Paulus sibi frequenter in animo fuisse Romanos inuisere, quos ob fidem sus-
 ceptam, fratres vocat. Verum per impedimenta quæ inciderunt, non licuit: nec ociose
 dicit se esse prohibitum, nam effrenata & inaudita Romanorum vitia obstabant, quo-
 minus cœlestem Pauli doctrinam tunc excepissent. Fuit & prohibitus à Deo, siquidē
 alibi dicit, Et cum tentarem ire in Bithyniam, prohibuit nos spiritus Iesu. Potest for-
 sitan prohibitus vsque adhuc, referri ad illum, de quo alibi dicit, quia impediuit nos sa-
 tanas, & præterea sine intermissione insistit orationibus, vt deuictis satanæ impedimē-
 tis possit eos qui Romæ agebant inuisere. Ob id autem tantopere cupiebat ad Roma-
 nos proficisci, vt inter eos non nihil fructus reportaret, quemadmodum in cæteris na-
 tionibus antehac fecerat, & sicut Christi Euāgelium ex æquo ad omnes pertinet, sicut
 Deus ex æquo est omnium Dominus & Deus: ita fatetur Paulus hęc sui muneris ope-
 ram omnibus debere, nec solum Græcis, verumetiam & barbaris: nec eruditis tantum,
 verum & rudibus & illiteratis, si modo sint ex animo Euangelium Iesu Christi susce-
 pturi. Græcos autem, vocat Gentiles, Barbaros, & plusquam Scythas, qui nec ratione
 nec lege reguntur, à Græcorum & Romanorum numero excludit. Sapientes illos ap-
 pellat qui secularibus & mundanis disciplinis tota sua studia, omnemque suæ vitæ ope-
 ram impendunt, quales olim fuerunt Grammatici, Rhetores, Poëtæ, Philosophi, Astro-
 logi, Astronomi, Geometræ, Arithmetici, Musici & Medici, qui cū tumido supercilio
 dicerent se esse sapientes, stulti facti sunt. Insipientes illos vocat, qui mundanarum ra-
 tionum & secularium literarum sunt profus ignari & imperiti. Et adeo feruet Pau-
 lus læta hęc cœlestis sapientiæ nuncia fidei candidatis annunciare, vt eius animus ge-
 fiat omnibus qui Romæ agunt, Euāgelium siue iustificationem per fidem in Iesum
 Christum, prædicare. nec quicquam est quod possit eum deterrere & auocare, quomi-
 nus suum munus strenuè obeat, neque pudendam sibi ducit hanc functionem, si præ-
 dicet Euangelium Christi: nam vt incredulis videtur esse res friuola & ridicula, ita cre-
 denti virtus est Dei efficax ad assequendam salutem. quod de Mosaïca lege dici non
 potest. Vnde alibi dicit Paulus, Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidē scā-
 dalum, Gētibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum
 Dei virtutem & Dei sapientiam. Et licet in initio prædicationis multa essent probra
 & conuicia aduersus Euangelium exorta: hæc tamen paruificet & contempserit Paulus,
 vt humilitate & patientia animas perditas Christo lucrificeret. Vnde alibi dicit, Exi-
 stimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini
 mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam.
 Nec erubescit Euangelium, hoc est non eum pudet prædicare, quod Christus
 ignominiosum crucis supplicium pro salute nostra pertulerit. Et quod impij & incre-
 duli in opprobrium & dedecus vertunt, loco summi honoris & ornamenti recipit &
 exosculatur. Et licet Euangelica Philosophia æquè profit omnibus, tamē vt iussit Do-
 minus honoris causa, per tantæ rei præcones erat Iudæis primum inuulganda, multis
 quidem de causis, quod Iudæi leges à Deo acceperint, Græci vero ab hominibus. Ad-
 de quod Iudæi colēbant vnum Deum, quod manifestauit Christus dicens Samaritanæ,
 Nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Item, Notus in Iudæa Deus.
 Gentiles verò colebant Idola. Erat & potissimum prædicandum Iudæis Euāgelium,
 quia Christus ab eis exortus est. Denique quod promissiones regni cœlestis primum
 factæ sint Iudæis, vnde dicebat Christus suis apostolis, cum eos primum misit ad præ-
 dicandum, In viam Gētium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis:
 sed ite potius ad oues quæ perierunt domus Israël. Tum quoque probando fidem, hu-
 militatem & patientiam Cananæ, dicebat, Non est bonum sumere panem filiorum,
 & mittere canibus. tacitè vocans Iudæos, filios, sicut aliquādo dixit auersando Iudæos
 ob suam

ob suam incredulitatem, Filij regni eiicientur in tenebras exteriores. Adde quod scri-
 ptum est, Primogenitus est mihi Israel. Verum obiiciet aliquis, Alibi dicit Paulus, Nō est distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui
 inuocant illum. facile est hanc obiectionem diluere. Si finem Euangelij aut salutis
 spectemus, fatebimur inter Iudæos & Græcos non esse distinctionem neque differen-
 tiam. Nam æqualem vtrique pro suo labore mercedem recipient, sicut qui & primi &
 nouissimi venerunt ad excolendam patrifamilias vineam, eundem denarium recepe-
 runt. Si tamen consideremus ordinem salutis, Iudæi sunt primi, eo quod primum pro-
 missiones sunt eis factæ. Siquidē alibi dicit Paulus, Dico Christum Iesum, ministrum
 fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.
 Iustitia autem Dei quæ nō est fita in superstitione aut hypocrisi, aut antiquis Iudæo-
 rum ceremoniis, oblationibus & sacrificiis: sed in puritate & integritate fidei, reuelatur
 ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus ex fide uiuit: fide inquam quæ per charitatem
 operatur, & non mortua, neque manca, neque mutila, neque frigida. nam id Deus nūc
 præstat quod olim per suos prophetas promiserat. Itaque fides primo in loco sumitur
 pro pollicitis Dei in quibus stetit, sicut dicimus, Liberat fidē suā, qui præstat quod pro-
 misit. E diuerso fidē violat, qui nō præstat conuenta. Secūdo verò in loco, pro fide qua
 in Deū creditur, quæ successu temporis, & sacris cōcionibus, piisque exhortationibus
 propagatur. Apposite autem dicitur Iustitia Dei & non hominum: nam gratis iustifi-
 cat impium per fidem, sine operibus Mosaïcæ legis, sicut alibi dicit, Vt inueniar in illo
 non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex
 Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius. Iusti-
 tia autem Dei, authore Ambrosio, reuelatur in Euangelio, dum donat homini fidem
 per quam iustificetur. Ostenditur enim in eo veritas & iustitia Dei, dum credit & pro-
 fitetur, iustitia est Dei, quia quod promisit, dedit. ideo credens hoc esse se consecutum
 quod promiserat Deus per prophetas suos, iustum Deum probat, & testis est iustitiæ
 eius, ex fide in fidem. Quid aliud est ex fide in fidem, nisi quia fides Dei est in eo quod
 de se repromisit, & fides hominis qui credit promittenti, vt ex fide dei promittentis, in
 fide hominis credentis, Dei iustitia reueletur? In credente enim iustus Deus apparet.
 Hęc ille. Ex quo inferre poteris iustitiam Dei non reuelari ex fide in fidem, nisi esset
 qui crederet Deum præstitisse quod promiserat. Itaque reuelatur iustitia Dei ex fide
 Dei promittentis in fidem credentis. Reuelatur quoque Dei iustitia & aperitur, quia
 obiecta prius velabatur in lege. Reuelatur autem in his qui ex fide veteris testamenti
 ad fidem nouam Euangelij veniunt, vt scribit Origenes. Et quod Paulus adduxit ex
 propheta de fide iustificante & viuificante, plane monstrat neminem vitam æternam
 assequuturum nisi crediderit, siquidem alibi dicit Paulus, Est autem fides speranda-
 rum substantia rerum.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniu-
 stitiam hominum eorū qui veritatem Dei in iniustitia detinent, quia
 quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manife-
 stauit. Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt
 intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas,
 ita vt sint inexcusabiles. quia cum cognouissent Deum, non sicut Deū
 glorificauerunt, & gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus
 suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes enim se esse sapien-
 tes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in simi-
 litudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupe-
 dum, & serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cor-
 dis eorū in immunditiā: vt contumelijs afficiant corpora sua in semet-

» ipsis, qui cōmutauerunt veritatē Dei in mendaciū, & coluerūt & seruiē-
» runt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Amē.

Paulo antè dixerat iustitiam Dei reuelari ex fide in fidem ob salutem credentium: nunc verò dicit iram Dei reuelari & detegi etiam de cœlo, ob ruina & duram animaduersionem impiorum. Ex eo de cœlo dixit, quia à magnitudine cœli potissimùm virtus creatoris, siue remunerando siue puniendo cognoscitur. Intelligamus plane iram Dei in sacris literis pro vindicta sumi, & dicitur ira Dei, nō quòd in Deum perturbationes animi cadere possint, sed quòd in similitudinem hominum irascentium, & vindictā appetentiū, vlciscatur scelera & atrocēs iniurias sibi factas. Vnde in Exodo legimus, quòd Dominus animaduersurus in nephandū scelus sui populi qui adora-
uerat vitulū conflatilē, dicebat Mosi: Dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleā eos, faciāque te in gentem magnam. Moyses autem orabat Dominum Deū suum, dicens, Cur Domine irascitur furor tuus cōtra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quæso dicant Aegyptij callidè eduxit eos vt interficeret in montibus, & deleret è terra, quiescat ira tua & esto placibilis super nequitia populi tui: & placatus est Dominus precibus Moyfi ne faceret malum quòd locutus fuerat aduersus populum suum. Ira Dei fecit vt terra deglutiret Dathan & Abiron. Et quia filij Israël seruiuerunt sculptilibus Gentium, & immolauerunt filios suos & filias suas dēmoniis, & effuderunt sanguinem innocentem, iratus est furore Dominus in populum suum, & abominatus est hēreditatē suā, Est & ira Dei de cœlo, gladius, fames, pestis, & huiusmodi vltrices plagæ: vnde per Esaiam dicit Dominus, Inebriatus est in cœlo gladius meus. Et per Hieremiam: Ecce ego mittam in eos gladium, & famem & pestem. Reddit autem Paulus rationem cur super impios ira Dei accendatur, eò quòd veritatem Dei, siue veram Dei cognitionē in sua pertinaci malitia, & obstinata iniustitia, tanquam captiuam detinuerunt, nec eā vtcunquē cognitā ad piē viuendum accommodarunt, sed in suis flagitiis perseuerarunt. Et licet Deus, quatenus Deus est, & quicquid in Deo est, nullis hominum ingeniis etiam perspicacibus cognosci possit & comprehendī, tamen suis præclaris operibus, & interno sui vultus lumine hominibus innotescit. Tum quoque, Vnumquodque opus, suum opificem probat & commendat: & cū nullum opus sit creatione mundi excellentius & admirabilius, colliges creationem mundi, vnum creatorem, vnumque Deum commendare. Hoc autem pulchre commonstrat illud Sapientia, A magnitudine speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. Denique, licet Deus non esset Mosaica lege & prophetiarum vaticiniis, gentibus locutus: per ea tamen quæ facta sunt, & per structissimā ac pulcherrimā mundi fabricam tam mirificè conditam locutus est, & seipsum tantę rei miraculū illis manifestauit. Quòd autem subnectit Paulus, Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, à creatura mundi, ab homine scilicet, qui cū omni creatura communicat, aut si maior cum Græcis, à creatione mundi, intellecta conspiciuntur, hunc habet sensum: Essentia Dei, bonitas, sapientia, consilium & virtus, licet in se, & in vnitāte diuinitatis sint nobis incognita, nostrisquē sensibus imperuia, tamen per quasdam similitudines in creaturis repertas, nobis fiunt cognita & explorata: & vnitatem diuinæ essentia ratione bonitatis, sapientia, virtutis & clementia, quæ in nos dimanat & diffunditur, agnoscimus. Sicut enim subsistimus participatione diuinæ essentia & substantia, ita boni sumus & sapientes & clementes, participatione diuinæ bonitatis, sapientia & clementia. Tum quoque Deus sempiternam suam virtutem & diuinitatem, quæ nec initium vllum habuit, nec finem habitura est, tam celebri artificio, & si dicam cum philosophis, à posteriori, conspiciam reddidit. Et propterea scelerati Gentiles, & arrogantes philosophi, non possunt sibi prætexere excusationem ignorantia: Nam huiusmodi ignorantia à culpa procedit, sicut non excusatur à culpa qui per ebrietatem homicidium committit, nam deliquit temulentia vacando. Et licet ex ordine gentium seculares philosophi duce ratione, & interno lumine, ac mundana fabrica opificio, Deū

cogno

cognouerint, non tamen vt Deum glorificauerunt & cohonestarunt, neque illi, vt bonorum omnium autori gratias egerunt, sed humanarum scientiarū persuasione, inanique gloria tumidi, suis vanis inuentis, & cogitationibus frustrati sunt, & ignorantia nubecula obtenebratum est cor eorum: ita vt cū iactarent se esse sapientes, stulti facti sint. De istis arrogantissimis sapientibus dicit Esaias, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Tum quoque dicebat Christus Pharisæis, sese à Mosaica legis peritia magnopere iactantibus, & negantibus se esse cæcos, quòd nihil non intelligerent: Si cæci essetis non haberetis peccatum, nunc verò dicitis, Quia videmus: peccatum ergo vestrum manet. Et cū debuissent fummo cultu Deū incorruptibilem, & immortalem reuereri, adumbrata corruptibilium hominum, & volucrum, & quadrupedū, & serpentium imagine, diuinam maiestatem obscurarūt, & adulterarunt. Primi Babylonij Deum vocauerunt figmentum Beli cuiusdā, quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egisse. Coluerunt & serpentem Draconem, quem occidit Daniel, homo Dei, cuius similitudinem habent. Aegyptij autem colebant quadrupedem, quam dicebant Apin, in similitudinem vacca, quòd malum imitatus est Hiëroboam, vaccas instituens in Samaria, quibus sacrificarent Iudæi, & volucres, quia Coracina sacra habent Pagani. Hæc refert Ambrosius. Tū quoque Origenes in Celsum dicit, Apud Aegyptios magna tēpla, lucus, propyleorūque moles visuntur, delubra insuper admiranda tabernaculis obducta superioribus: vbi verò ad penetralia ipsa peruentum est, crocodylum, canem, hircum, simiam & huiusmodi adorare conspiciuntur. Insuper ea dementia, eoque infano errore laborauerūt Iudæi, vt cū Deum Abraham, Isaac & Iacob coluissent, scirentque ex lege vnicum Deum esse adorandum, coluerunt vitulum cōflatilem, de quibus dicit Psalmodographus, Et fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt sculptile, & mutauerunt gloriam suam in similitudinem vituli comedētis fœnum. Scribit & Hiëremias cap. 2, Populus meus mutauit gloriam suam in Idolum. Tum quoque dicebat Deus Ezechieli, Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hîc: Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & Idola vniuersa domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum, Ezech. 8. c. & propterea digni erant maiori supplicio, quàm gentiles. Nam seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapulabit multis. Adicit Paulus, immo concludit, quòd gentiles ob suam prophanam, vanamque religionem, traditi sunt à Deo in desideria cordis eorū, in immunditiā & c. ac si innueret: Idcirco ob hanc affectatam cæcitatem & stultitiam, prodigiosūque Dei cultum, in spurcissima vitia, probrosasque cupiditates prolapsi sunt, & sua corpora etiam citra cuiuspiam impulsū & violentiā, contumeliosis probris affecerunt. Nec simpliciter & absolutè tradidit eos Deus, siue adegit in fœdas concupiscentias, sed permisit vt suo pte vitio cloaca tantorum vitiorum fœdarentur. Denique passus est Deus eos ire præcipites, quòd vbi debuissent Deum omni laude, omnique honore superiorem colere, statuas arte confictas adorauerunt, & impensius ac diligentius seruiuerūt creaturæ, quàm creatori, qui est benedictus in secula seculorum.

» Propterea tradidit illos Deus in passionē ignominia, nam fœmi-
» næ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est con-
» tra naturam: similiter autem & masculi relicto naturali vsum fœminæ,
» exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitu-
» dinem operantes, & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semet-
» ipsis recipientes. Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia,
» tradidit illos Deus in reprobū sensum, vt faciant ea quæ non con-
» ueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequi-
» tia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurro-
» nes, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuento-

Exo. 32.

Psal. 105.

Esa. 43.

Hierc. 29.

Sapient. 13.

Esa. 5.

Ioan. 9.

Danie. 14.

Deute. 6.

Exo. 32.

Psal. 105.

„res malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incōpositos, sine
„affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cū iustitiam Dei cō-
„gnouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt mor-
„te, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.)

Non desinit Paulus in detestandum Idololatriæ vitium exclamare, ex quo vnus
veri Dei contemptus proficiscitur, & plusquam bruta & prodigiosa scelera ebul-
liunt, quod miro consequio demonstrat Paulus, dicens, Propterea tradidit illos Deus
in passiones ignominia, furias scilicet omnium libidinum, & malorum omnium fen-
tinas: Nam foeminae eorum immutauerunt naturalem vsu, in eum vsu qui est cō-
tra naturam, &c. Viro cum muliere congregari, est naturale, & huiusmodi congressum
natura vehementer appetit. Virum autem cum viro effrenata libidine congregari, natu-
ra abhorret: & ita abhorret, vt qui tam probrosum & ignominiosum scelus perpetrat,
dignus sit vt viuus absorbeat, & absorptus in vulcanios ignes, & flammā ignis ateri-
ni vlticem intrudatur. Ob hoc execrandum facinus, ignis coelestis combussit Sodo-
mitas & Gomorrhœos. Perpetrarunt & foeminae Græcorū fœdissimam turpitudinem,
& turpissimam spurcitiam, quod naturalem foemine corporis vsu mutauerunt in
eum qui præter naturam est, nimirum exemplo masculorum, qui relicto naturali vsu
foeminarum, & mutuis inter ipsos cupiditatibus deflagrantes, abominandam turpitu-
dinem patrarūt. Delictum autem mulieris commutantis vsu naturalem in eum qui
præter naturam est, cū brutorum more cum masculo congregatur, conspirat cum
delicto masculi turpitudinem suam cum masculo operantis. Nam vtraque voluptas
est contra naturam, & prorsus abominanda, & ob id dicitur esse contra naturam, quia
ex huiusmodi salacissimo congressu, non potest fieri generatio. Contaminat & pol-
luit foemina foeminam alia tabe, sed dicere pudet: Idcirco ob hanc contumeliam Deo
irrogatam, suæ turpitudinis mercedem receperunt. Et quia oblitī sunt Dei, nec Deo
quam oportuit, gloriam dederunt, nec piis virtutum officiis notitiam Dei probaue-
runt: in mentem reprobam abierunt, ita vt omne genus scelerum commiserint, madē-
tes omni iniquitate, versutia, scortatione, auaritia, nequitia, liuore, cede. Etenim inuidia
quæ nusquam conuiescere potest, compellit hominem ad homicidium. Noimus

Gene. 4. Cayn ob inuidiam, fratrem suum Abel enecasse. Filij Iacob accensi liuore, conspira-
Gene. 37. runt aduersus Ioseph. Saul quoque concitatus inuidia, frequenter voluit lanceis Da-
1. Reg. 18. uid confodere. Et ex inuidia nascuntur cōtentiones, & propterea addidit contentio-
ne, dolo, vt proximo noceat, fratremque suum aliquo negotio circunueniat, insuper
pessimis moribus imbuti fuerunt susurriones, siue clam ad aures hominū susurrarunt,
feminando inter eos discordias, obtrectatores, numinis ofores, contumeliosi, superbi,
tumidi, scelerum omnium inuētores, parentibus immorigeri, sensus & intelligentiæ
expertes, incompositi siue infidi, non stantes conuentis & pactationibus, vacantes om-
ni pietatis & clementiæ affectu, fœderis & amicitia insectatores, siue fœdifragi, & im-
misericordes. Et licet cognouerint Deum esse summē iustum, non tamen intellexe-
runt. Nam vltro perpetrabant, quæ tamen diuina iustitia vetabat: sciebant enim duce
ratione, & lege naturali, nullum scelus esse perpetrandum: & propterea illum æquis-
simum iudicem agnoscebant, qui vindex est in eos qui turpissima flagitia committūt,
non tamen intelligebant, quia non credebant Deum debere peccatum mortale poena
æterna punire. Cognoscit iustitiam Dei, qui suum peccatum agnoscit, non tamen in-
telligit, cū non timet illum qui potest & corpus & animam perdere in gehennam.

Matth. 10. Verū Paulus in subsequentibus demonstrat, enormia scelera esse digna morte & qui-
dem æterna, cum dicit, Quoniam qui talia agunt digni sunt morte, nec solum qui hu-
iusmodi flagitia commiserunt, verumetiam qui cōmittentibus assenserunt. Et cuique
emunctæ naris compertum est Paulum minimē loqui de prima morte, quæ solū ab-
ducit animam à corpore, & in probis & improbis hominibus: sed de secunda, de qua
Apoc. 20. dicit Ioannes, Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hęc est mors secunda.

Et qui

Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis: in beatis au-
tem & sanctis, secunda mors non habet potestatem, scuit autem in illos, qui sine vlla
resipiscentia suis vitiis occæcati, è vita miserè decedunt. Et de hoc genere mortis locu-
tus est Dominus dicens, Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, Ioan. 8.
mortem non videbit in æternum. Et qui consentiunt patrantibus scelera, grauius pec-
cant quàm qui patrant. Siquidem longè grauius est aliorum malefacta comprobare,
quàm labi in peccatum: Nam hoc infirmitatis est, illud verò pestilētissimæ adulationis,
vel deploratissimæ malitię. Tum quoque patrocinari aliorū malitię, morbus est
immedicabilis, Et magis peccat ecclesiasticus prelatus, aut concionator, qui quod de-
bet reprehendere, non reprehendit, sed tacet, quàm qui vitium perpetrat: Nam adula-
tur malè agenti, & præbet fomitem aliorum delictis.

Argumentum secundi Capitis.

Qui alios obiurgat, & de aliorum vitiis sententiam pronunciat, diuinum iu-
diciū non effugiet, si eadem perpetret vitia quæ in sceleratis reprehendit.
Qui peccatum peccato accumulatur, & si dicam vitiorum syluam in se congerit:
nec à pristinis vitiis desuescit, in summum suæ animæ detrimētum suppliciumque
æternum, iram Dei prouocat. Quod si sine lege deliquerit, & sine lege peribit: si
verò in legē deliquerit, & per legē iudicabitur. Et licet Ethnicis defuerit Mo-
saica legis cognitio, prophetiarūque presidium: tamen lege naturali suis cordi-
bus insculpta, sciebant quid prosequi aut fugere debebant. Mosaica legis antisti-
tes & primarij viri, qui exactam legis peritiam sibi tribuebant, & confidenter
iactabant se præluere iis qui in tenebris versabantur, digni erant graui ani-
maduersione, quod patrarent scelera quæ in aliis notabant. Arbitremur non in car-
nali circuncisione, sed in spiritali sitam esse credentium salutem.

Caput secundum.

„**P**ropter quod inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas, in
„quo enim iudicas alterum, te ipsum cōdemnas, eadem enim
„agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudiciū Dei est
„secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autē
„hoc, ô homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies,
„iudiciū Dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis,
„contēnis? Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiā te adducit?)

Arguendi sunt diuini verbi buccinatores, qui cum toto stomacho in aliorum vi-
tia inuehantur, eaque inclamant ad populum acriter puniendam, suis propriis delictis
indulgent: in alios, me hercle, morosi & seueri, in seipos verò clementes. Tum quo-
que culpandi sunt magistratus & iudices, qui cū mala vetant, & in aliorum crimina
ferant sententiam, eadem committunt. Propter quod, inquit Paulus, inexcusabilis es,
ô homo, qui iudicas: Poteris ne tibi prætexere excusationem, & mereri veniam, si in a-
lium animaduersionis sententiam pronūciaueris, & eodem crimine damneris? In quo
enim alterum iudicas, te ipsum cōdemnas: Eadem enim agis quæ iudicas. Siquidem
qui in alterum pronūciat sententiam, in seipsum pronūciat, cū eidem aut consi-
mili culpæ sit obnoxius. Vnde mihi præclare visus est dixisse Seneca libro 3. de ira, lo-
quens de vlcere publico, Quicquid in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu
inueniet. Hoc autem loco Paulus, Qui nō est acceptor personarum, indiscriminatim

Seneca.

loquitur, & Gentiũ & Iudæorum magistratus, Iudices, & personas publicas taxat, & liberè arguit, qui cùm in alium dicunt, eiũsque crimen supplicio quodam puniunt, non sunt liberi ab omni crimine. nec tamen qui quempiam iudicat, semper sibi condemnationem acquirit. nam si eius crimen etiam piaculo dignum, fuerit occultum, non peccat puniendo scelus alterius, quo, aut cõsimili laborat, vbi potissimum à suo peccato resipiscere conatur. Nam illi ex officio incumbit ferre sententiam aduersus peccatum alterius, etiam forsitan dignum morte. Si verò peccatum Iudicis sit publicum, & quod neminem penè lateat, parit sibi scandalum, alium iudicando: in tali autem hypothesi debet suum, & alterius scelus deplorare. Hinc pulchra est illa Christi adhortatio, Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Hæc fusius in Euangelium Matthæi disseruimus. Quòd autem non euadent vltricem Dei manum, qui aliorum vitia castigat, sua autem non castigant, declarat Paulus, dicens, *Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?* Appositè dicitur iudicium Dei secundum veritatem: Nam, is est qui scrutatur omnia, & cuius oculis conspicua sunt omnia, nec fallere potest nec falli. Hominum autem iudicium plerumque est fallax, & secundum speciem & coniecturam, & non secundum stabilem & solidam veritatem. Hinc illud Christi verbum, Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Adde quòd humana iudicia dictis, & verbis testium innituntur, quæ plerumque à veritate discrepant: Hæc autè in diuino iudicio inueniri non possunt: nã Deus est & iudex & testis. Dabit itaque Deo pœnas, nec ab eius iudicio elabi poterit, quisquis malè sibi cõsciũs, de alterius crimine fert iudicium. Oportet enim vnumquẽque de sua prius conscientia iudicare, & tunc eius quem iudicat, gesta discutere. Iudicium Dei, improbis & impiis irrogat pœnam æternam, bonis autem & probis, salutem impertitur. Et falso causatur peccator, dicens, Deus non me puniuit, neque me punit: & propterea eius iudicium effugiam: Nam licet non te punierit, vtendo erga te sua lenitate & patientia, grauius tamen te puniet, nisi opportunè ad meliorem frugem resipueris. Nec ob id absque timore perpetres mala, quia non citò diuina sententia contra te profertur: Nam aliquando ob tuam impudentiam, & obstinatam malitiam, senties quàm metuenda sit Dei ira. Et propterea Paulus apertè monstrans Dei erga nos bonitatem & patientiam, nostramque ignauiam & oscitantiam damnans, dicit, *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis contempnis?* Et quia neque angelorum, neque hominum virtus & bonitas, cum Dei bonitate, & beneficentia conferri potest, exuberantissimum diuinæ bonitatis fontem, qui nunquam exhaurietur, cumulatissimis tantæ bonitatis opibus tribuit. Alio in loco dicit Paulus, Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam: Et alibi, Deus qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati. Quòd autem Deus vtatur patientia erga illos qui cõtumaci malitia delinquant, ostendit propheta dicens, Deus iudex, iustus, fortis, & patientis, nunquid irascetur per singulos dies? Item, Misericors & misericors Dominus, patientis & multum misericors. Agnoscimus autem diuinam erga nos longanimitatem, cùm diu tolerat peccatũ carnis, in quod ob infirmitatè cecidimus, & in quo diu volumur. De hac autem Domini longanimitate, de qua nemo diffidere debet, dicit beatus Petrus, Domini nostri longanimitatem, salutem arbitramini. Et quod subnectit Paulus mirum in modum præcedentibus coheret, *Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* Quasi diceret, Sordide peccator, non ignoras, aut te latere nõ oportet, lenitatem siue benignitatè Dei te ad resipiscentiã allicere: de qua dicit Ezechiel, Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, & custodierit omnia

Matth. 7.

Ioan. 7.

Eccles. 5.

Roma. 9.

Ephe. 2.

Psal. 7.

Psal. 144.

2. Pet. 3.

Ezech. 18.

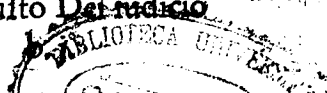
omnia præcepta mea, & fecerit iudiciũ & iustitiã, vita viuet & nõ morietur. Omnium iniquitatũ eius, quas operatus est, nõ recordabor. Denique Dominus Parabola vnus ouis erratis, quã pastor sedulo requisit, & inuentã ad ouile reduxit, declarat maius esse gaudiũ in cœlo super vno peccatore pœnitentiã agente, quàm super nonaginta nouè iustis, qui nõ indigent pœnitentia. Nec est voluntas patris cœlestis, vt vnus pillorũ pereat. His autè testimoniis arridet illud Petri, Nõ tardat Dominus promissi, sicut quidã existimãt, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuerti. Quòd si liceat pensulatius Paulinam hanc doctrinã excutere, forma cuiusdã digressiunculæ, nequaquã pœnitendę, hæc adiiciemus: Quot sunt qui principatum in alios gerunt, qui non satis agnoscunt, quot mala in sua vita perpetrarunt, quòd suos subditos feuerè tractarũt, quòd suum populum rigidis exactionibus oppresserunt, qui nõ ad dirimenda bella, sed potius fouenda, à suis subiectis subsidiaria munera petunt: qui vt suam ditionè latius extendant & dilatent, aut vt soli cæca ambitione ducti imperare videantur, rempublicam perturbant, & plerunque sua potestate nimium freti, malè suo regno prospiciẽtes, multarum aduersum se seditionum, & rebellionum fomenta ministrant? Ignorant huiusmodi Principes in superbiam elati, quòd benignitas Dei eos ad resipiscentiã prouocat, ne amplius in suos sequeiãt, ne etiam durissimo posthac iugo suum populum premant. Denique qui latifundia latifundiis cõgerunt, nec desinunt in pauperum detrimentum, prædia, agros, magnificas ædes, possessiones, redditus, & sordidas opes adaugere, nesciũt quibus malis premanantur, abutuntur & lenitate Dei, quòd gladium sui furoris, quo cõfoderentur, non distrinxit, cùm iure distringere potuit. Et licet benignitas Dei blandè eos inuitet ad pœnitentiam, nunquam tamen suorum malefactorum eos pœnitet. Adde quòd ex ordine militum quamplurimi sunt qui simplices concutiunt, calumniis nihil non intentant, agros depopulantur, prædia vastant, domos incendunt, pauperum tugurioria subuertunt, expilant omnia, sacrilegia patrant, & execrandis blasphemis diuinam maiestatem offendunt: qui, licet digni sint morte æterna, non tamen se suãque scelera cognoscunt. Tum quoque quot sunt scortatores, adulteri, incestuosi, raptores, & virginum defloreatores, qui cùm merito in fornacem ignis æterni ardentem intrudi debuerant, mansuetudine Domini abutuntur? Et licet sciãt se grauius Deum offendisse, aded cecutiunt, aded infaniunt, aded delirant, vt nulla resipiscencia compungi possint. Insuper, Quot sunt mercatores & negociatores, qui suum fratrem fraudulentis negociis & conuentis circũuenerunt, furtisque multis suas domos locupletarũt, qui nunquam à suis fordidis & periculosis negociationibus resipiscere volunt? Impunitatem omnem sibi pollicentur, quòd Deus differendo pœnam, multa toleret. Verũm Dominus iudex æquissimus, tarditate supplicium compensabit. Præterea quot sunt Prælati ecclesiastici, qui oues suæ fidei cõcreditas deglubunt, dilaniant, viuãque ad cutem detondent? qui suo gregi præficiuntur, non vt pastorem agant sed lupum? non vt pascant, sed deuorent? quibus nulla est suæ salutis cura: & cùm deberent maturè resipiscere, & ad suum Deum admodum misericordem, multis cum suspiriis & lachrymis reuerti, sui officij immemores, in assuetis vitis perseverant?

„ Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram, in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius, iis quidem qui secundum patientiã boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Tribulatio & angustia in omnè animam hominis operantis malum, Iudæi primũ & Græci: gloria autè & honor & pax, omni operanti bonum, Iudæo primũ & Græco, Nõ enim est acceptio personarum apud Deum.) Necessè est iusto Dei iudicio

Luc. 15.

Matth. 18.

2. Pet. 3.

pœnâ subfequi culpâ: quòd si culpa fuerit grauior, erit & maior pœna: Secundū enim mēsurâ delicti, erit & plagarū modus. Quòd autē dicit Paulus . *Secundū duritiā tuā & impoenitēs cor, thesaurizas tibi irā.* Hoc aduersus homines obstinatē & deploratā malitiē vibratur, qui in die iusti iudicij Dei, adiudicabuntur supplicijs æternis, quòd sapius ac sapius iram Dei prouocantes, à suis vitiis conuiescere noluerunt. Vnde dicit Hieremias de his qui ambulant in prauitate cordis sui, Nullus est qui agat pœnitentiā su per peccato suo, dicēs, quid feci? Et cum scribit Paulus, Theaurizas tibi iram, vult in nuere, tu tibi reponis & recòdis ac paulatim accumulas diuinam iram, vt tādē vnuerfa depromatur more thesauri. Legunt Græci *θησαυρίζεις σεαυτῶ*, idest thesaurizas tibi ipsi, & hæc est perfacilis lectio, ac si dicere vellet, indurato tuo animo, obstinatāque tua malitia tibi ipsi pœnā æternam aceruasti. Huic loco suffragatur illud Iacobi, Theaurizastis vobis irā in nouissimis diebus. Theaurizant & sibiipsis reprobi irā in die iræ, In die scilicet iudicij, qui futurus est dies iræ, furoris & vindictæ: vnde dicit Pro pheta, Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis, dies iræ, dies illa, dies tribula tionis & angustia, dies calamitatis & miseria, dies tenebrarū & caliginis: Deinde adii cit. Nec aurum nec argentum poterit eos liberare in die iræ Domini: Et hic quoque dies, erit dies reuelationis iusti iudicij Dei: nā tunc iustum Dei iudiciū sese prodet, in quo alij resurgēt in resurrectionem vitæ, alij verò in resurrectionē iudicij. Et in eodē die ante filium hominis qui sedebit super sedē maiestatis suæ, congregabūtur omnes gentes, & separabit eos abinuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis, & statuet oues quidē à dextris suis, hœdos autē à sinistris. Hac autē duritia & impoenitētia cordis, ex primitur peccatū in spiritū sanctū, quod neque in hoc seculo, neque in futuro remit tetur. Et in illo die iudex omniū æquissimus, reddet vnicuique secundū eius opera, iu stis merces etiā copiosa rependetur, iniustis verò & impiis supplicium æternū: & hoc latius edisserit Paulus, dicēs, Reddet gloriā nō quidē vanā & caducā, sed sempiternā, honorē denique perpetuum, & immortalitē iis, qui secundū patientiā boni operis querunt vitā æternā. De hac foelici patientia, dicit Christus, In patientia vestra posside bitis animas vestras: Eā quoque magnopere cōmendās Paulus, dicit, Tribulatio patiē tiā operatur, patientia autē probationē, probatio verò spēs, spes autē non cōfundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctum, qui datus est nobis: Et alibi, Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnū Dei. Tū quoque, Omnes qui piē volunt viuere in Christo Iesu, persecutionē patientur. Cōtentiosus autē, & fe minātibus discordias inter fratres, ac pugnātibus aduersus veritatē cognitā, repēdetur ira, furor, vindicta, indignatio, tribulatio & angustia. Animaduertas nullū scelus à cō tentione nō proficisci, cædes & strages innumeras, scismata multa & scandala, in super & cōtagiosas hæreses. Hinc alio in loco dicit Paulus, Stultas & sine disciplina quæ stiones deuita, sciens quia generant lites: Seruum autem Domini non oportet litiga re, sed mansuetum esse ad omnes. Adhęc, dicit Iacobus, Vbi zelus & contentio, ibi in constantia, & omne opus prauum. Indignatio autē de qua hîc agit Paulus, est iræ tu mor, & per singula quæque commotio, & si dicam, diuinæ vindictæ declaratio, de qua dicit Hieremias, Ecce furor meus & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ, & succēdetur & non extinguetur. Nec tribulatio de qua hîc agit Paulus, ea est quæ patientiam operatur, sed est summa afflictio & miseria, & quæ secum intolerabilem angustiam aduehit, & de illa loquutus est Sophonias, quem nunc citauimus. Cum autem dicit Paulus, *Reddet Deus vnicuique secundum opera eius*, Non intelligas secun dum æqualitatem operum, nam præmium excedit meritum, sed secundum propor tionem, siquidem bonis retribuet bona, & melioribus ampliora bona. Idem dicas de malis. Et hæc Paulina doctrina ex Diametro pugnat aduersus quosdam hære ticos, qui omnino tollunt hominum merita: Si enim non mereremur, non asseruisset cum Euangelio Matthæi, Reddet vnicuique secundum opera eius: Grauius autem punietur Iudæus quàm Græcus, si diuinam legem, quam à legislatore Mosæ accepit, transgredia

transgrediatur. Nam seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapula bit multis. Græcus autem siue Ethnicus, neque Mosaicæ legis neque prophetiarū præ fidiis adiutus fuit, vt diuinam voluntatē agnosceret, sed duntaxat duce ratione, intrin seco lumine & lege naturali, Deum cognouit: idcirco minus dabit pœnas Deo, si tur piter viuat, & scelera perpetret. Ediuerfo si Iudæus Dei iussis ex animo obsequatur, & vitæ sanctimonia suum Deum colat, maiori præmio donabitur quàm Græcus: hoc autem exprimit Paulus dicens, *Gloria & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco: Non enim est acceptio personarum apud Deum*, Nam omnibus Chri stia nam & puram vitam agētibus, æternam foelicitatem pollicetur, quod exprimit ali bi dicens, Non est distinctio Iudæi & Græci: Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Tum quoque Petrus concionando dicebat, In veritate cō perio, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet eū, & ope ratur iustitiam, acceptus est illi. Græcis vnica est vox, quæ significat respectum perso næ, *προσωποληψία*, cum huic magis fauemus quàm illi, magis spectantes personam quàm personæ virtutem. Personarum acceptio opponitur iustitiæ distributiæ, per quam aliquis distribuit vnicuique secundum dignitatem personarum: quòd si plus vel mi nus præter dignitatem alicui dederis, censeris acceptor personarum.

Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribūt, & qui cunque in lege peccauerunt, per legē iudicabuntur, Non enim audito res legis iusti sunt apud Deū, sed factores legis iustificabuntur. Cū enim gentes quæ legē non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciūt, eiusmo di legē non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptū in cordibus suis, testimonium reddente illis consciētia ipsorū, & inter se inuicē cogitationibus accusantibus, aut etiā defendētib⁹, in die cū iu dicabit Deus occulta hominū, secundū Euāgeliū meū, per Iesū Christū.)

Hæc sententia priori coheret, qua manifestè demonstrat Paulus Iudæum magis esse puniendum quàm Ethnicū. Nā qui sine lege peccat, & sine lege peribit, & hic est gentilis, qui suis voluptatibus adactus, aut idōlis & diis alienis libans, peccat sine lege, Mosaicæ scilicet lege minimè eruditus, nec in ea versatus, nec Euāgelica philosophia institutus: Idcirco sine lege peribit & damnabitur, nisi maturè resipiscat. Nec putes eū sine lege periturum, quòd absque vlla mensura, ac in immensum punietur: sed quòd eum lex Mosaicæ Iudæis data, supplicijs adiudicabit. Verum quisquis in lege pecca uit, & Mosaicæ legis præscripta violauit & præuaricatus est, per legem iudicabitur. Et quoniam Iudæi inueterato incredulitatis errore contenebrati, Mosaicæ legis sancita transilierunt & contaminarunt, eiusdem legis edicto puniētur. Vnde Christus super bis & incredulis Iudæis dicebat, Nōne Moïses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Itaque qui in lege Moïsi peccauerunt, & per legem Moïsi iudicabuntur, & qui in lege Christi peccauerunt, & per legē Christi iudicabuntur. Hoc tamē verbū (peribunt) quod terribilius sonat quàm iudicabūtur, videtur planè innuere quòd acrius punientur Ethnici, quàm Iudæi Nā de Iudæis dicitur (iudicabuntur), de gentibus ve rō (peribunt). Oppositum tamē demōstrat locus ille. Tribulatio & angustia in omnē animā hominis operantis malū, Iudæi primū & Græci. Dicam ego perire & iudicari, hoc loco sumi pro eodem, peribunt siquidē impij & suis vitiis obdurati, eò quòd ta lis futurus est exitus, qualis fuit vita. Quòd autem iudicari in sacris literis, plerun que sumatur pro damnari, siue affligi pœna æterna, commonstrat Christus dicens in Euangelio Ioannis, Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui ve rō mala egerunt, in resurrectionem iudicij: vbi planè monstrat Dominus iudi cium sumi pro gehēna siue supplicio æterno: & alibi, Qui nō credit, iam iudicatus est, cum scilicet exhortanti ad credendum non auscultat, sed pertinaci animo aduersatur.

Hæc obser uat.

Matth. 16.

Roma. 10.

Act. 10.

1. Cor. 10.

1. Tim. 1.

Ioan. 7.

Ioan. 5.

Ioan. 3.

Et quia Iudæi audientes Mosen vera dicentem contempserunt, prophetas quoque à turpissimis flagitiis eos reuocare cupientes, neglexerunt, contradixerunt & Christo nihil non agenti pro eorum resipiscencia, eumque trucidarunt, & eius apostolos ad necem usque persequuti sunt, reuera perennibus pœnis cruciabantur. Non immerito dixit Christus Iudæis nolentibus ab errore incredulitatis resipiscere, In peccatis vestris moriemini. Non absurdè igitur sumetur (iudicari) pro perire, siue damnari. Et licet Iudæi Mosaiçæ legi auscultauerint quantum ad corporales ceremonias, carnaliaque & bruta sacrificia, non propterea iusti erunt apud Deum. Quoties in hanc sententiam etiam omnium calculis descenderunt? Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit, nec tamen quod promiserant, præstiterunt: sed fidem violarunt, & digni erant qui maledictionem æternam incurrerent. Hoc autem aperit Paulus dicens, Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur: Ex quo loco tibi perspicuum erit, solam fidem non perducere hominem ad vitam æternam: Quod affirmat Iacobus dicens, Estote factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos: Quia si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo, cõsiderauit enim se & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanferit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. Et alibi dicit, Sicut corpus sine spiritu mortuū est, ita & fides sine operibus mortua est. Denique Christus eleganti similitudine declarat auditum diuini verbi non satis habere momenti ad affequendam vitam æternam, nisi probitas vitæ adfuerit. Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit, fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna. Et in eodem Euangelio reiiciens fidem languidam & emortuam dicit, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum: Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nõne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Verum obiiciet quispiam, Quonam pacto hæc duæ Pauli sententiæ inuicem cohærebunt, Factores legis iustificabuntur, & Ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro coram illo. Vt hæc diluatur obiectione, intelligamus in sacris literis verbum hoc (iustificari) variis modis sumi. Quispiam iustificatur quãdo iustus reputatur: Hinc illud Ezechielis de ira Dei aduersus Hierusalem idõlis sacrificantem, Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es, hoc est, reputasti sorores tuas iustas: Iustificantur quoque qui opera iustitiæ exercent & exequuntur. Vnde dicit Dominus commendans orationes cuiusdam Publicani, nihil sibi tribuentis, Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, & hunc in modum factores legis iustificantur. Tertio iustificatur, qui recēs, siue de nouo, vt fertur, iustitiã accipit, ita quod nõ prius erat iustificatus, sed loco Ethnici habebatur. Et de hac iustificatione alibi dicit Paulus, Iustificati ex fide, pacē habeamus ad Deū, per Dominū nostrū Iesum Christū, nec hoc dicēdi genere iustificatur qui sunt factores legis, nõ enim per opera legis iustitiã acquirunt, siue sint opera ceremonialia siue moralia, nã illa nõ cõferebãt gratiã iustificantē, neque ex his habitus iustitiæ acquiruntur, sed per habitum iustitiæ infusum, huiusmodi opera facimus. Itaque hoc tertio iustificationis modo, intellige illū Pauli locū, Ex operibus legis nõ iustificatur omnis caro. Et in hac sententia stat diuus Thomas omnium scholasticorū doctorū peritissimus, & omnis literarię antiquitatis peruestigator diligentissimus, quem ob suam incredibilem doctrinam nullis encomiis

miis satis extollere possum. Poteris dicere quòd qui Mosaiçam legem obseruabant, iustificabatur, sed non virtute legis, sed fidei Iesu Christi vèteri. Hinc collige quòd ex operibus legis, vi scilicet legis, non iustificatur homo. Et licet gentiles legem naturalem suis cordibus insitam (quæ eos docebat prosequi virtutes, & fugere vitia) sua prophana religione, suaque foeda libidine, & aliis id genus vitiis calcarint & obscurauerint: tamen aliquando merebantur laudem, cum diuinitus inspirati, iustitiã & pietatem colebant, castimoniam vitæ sectabantur, & præclara cæterarum virtutum officia exercebant. Hoc autem præclare demonstrat Paulus, dicens, Gentes cum legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, &c. Nam sequentes naturam ducē, & rationem totius æquitatis magistram, honorabant patrem & matrem, senioribus assurgebant, mutuis amicitie officiis, sibiipsis succurrebant, horrebant quoque adulteria, furta, falsa testimonia & homicidia. Et lex naturalis hominum cordibus insculpta, cum Euangelica lege conspirat, & ab eadem multis in rebus consummatur, vbi cuncta ad naturalem equitatem referuntur. Nihil enim ita accedit equitati & iustitiæ, quàm quod facias alteri, quod optares tibi fieri, nec facias alteri, quod noles tibi fieri. Hoc autem expressit Christus dicens, Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis: Hæc est enim lex & propheta. Et hæc veritas mirè cohæret cum hac Paulina doctrina, Naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, nam naturam ducem & rationem, & lumen diuinæ imaginis intrinsicum, ipsamque naturalem legem, loco scriptæ legis obseruant. Et quicquid lex diuina, etiam scripta, ipsis præscribere posset & præcipere, quantum ad præcepta moralia, quæ sunt de dictamine rationis naturalis, natiua lege, siue naturaliter faciunt. Quandoquidem lex naturalis illis indicat, quid prosequendum sit, aut vitandum. Vnde sanctissimum Iob, qui ab æquitate rationis naturalis nunquam deflexit, magnopere commendamus: Siquidem de eo dicit scriptura, Erat vir ille simplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo. Vnde Augustinus libro 18. de ciuitate Dei capite 47. ostendens planè ex sacris literis quosdam ex ordine gentium ante tempora Christi, extra Israëliticum genus, ad cœlestis ciuitatis consortium pertinere, Iob virum sanctum & admirabilem magnopere commendat, dicens, Qui nec indigena, nec profelytus, idest advena populi Israël fuit, sed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est, qui diuino sic laudatur eloquio, vt quòd ad iustitiam, pietatēque attinet, nullus ei homo suorum temporum cœquetur. Tum quoque Hieronymus in epistola ad Demetriadem de Virginitate, loquens de lege naturali, quæ vice legis docet iustitiam, dicit, Est in animis nostris naturalis quædam sanctitas, quæ velut in arce animi præsidens, exercet mali bonique iudicium: & vt honestis rectisque actibus fauet, ita sinistra opera condemnat, atque ad conscientie testimonium diuersas partes domestica quadam lege diiudicat: nec vllò prorsus ingenio, aut fucato aliquo argumentorum colore decipit, ipsis nos cogitationibus fidelissimis & integerrimis sanè testibus, aut arguit, aut defēdit. Hac lege vsi sunt omnes, quos inter Adam atque Moïsem sanctè vixisse, atque placuisse Deo, scriptura commemorat. Nam Abel, Enoch, Noë, Melchisedech, denique sancti patriarchæ, hanc secuti magistram, Dominū promeruerunt. Hæc autem lex humanis cordibus à Deo scripta est, non atramento, sed spiritu Dei viui: nec scripta est in membro corporis, quod cor appellatur, nam huiusmodi substantia non ratiocinatur, non præuidet nec cogitat quid prosequendum sit aut fugiendum, nec consultat, nec opinatur, nec ad virtutem allicit, nec à vitiis perpetrands nos deterret. Sed hoc loco cor sumitur pro parte animæ rationalis, aut pro virtute animæ rationali, Nec conscientia quæ nos aliquando iustificat, & aliquando reprehendit, sicut scriptum est, Si conscientia non reprehendat nos, fiduciam habemus ad Deum. Et iterum, Gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, sumitur pro corde aut anima, sed pro spiritu animæ associato, tanquam sit eius pædagogus aut rector, vt eam de melioribus moneat, vel de culpis castiget. Vnde dicit Paulus, Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Et alibi, Ipse spiritus, testimonium reddit spiritui nostro, Roma. 8.

quòd sumus filij Dei. Quidam dicunt conscientiam esse applicationem cognitionis habitæ ad iudicandum de aliquo, vtrum sit benè vel malè factum: cogitationes autem quæ accusabunt animam vel defendent in die iudicij, non sunt illæ quæ tunc erunt. Nam vnicique tunc erit explorata sua salus vel dānatio, sed sunt illæ, quæ nunc sunt in nobis. Cùm enim cogitamus aut bona aut mala, in corde nostro tam bonarū quàm malarum cogitationum notæ relinquuntur, quæ in occulto nunc pectoris positæ, in illa die reuelabuntur à Deo, qui solus est cordium scrutator. Vnde dicit Paulus, Nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Iudicabit autem Dominus per Iesum Christum: non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Tum quoque constitutus est à Deo iudex viuorū & mortuorū. Vocat autem Paulus suum Euangelium, quod scilicet ab eo, gratia Iesu Christi, prædicatum est. Dicit autem & affirmat suum Euangelium, quanuis non diceret suum baptismum, quia in baptismo nihil confert nihilque operatur industria hominis: at prædicando & inuulgando Euāgelium, plurimum confert industria concionatoris, qui nouit omnia in ordinem digerere, & exactè locos sacræ scripturæ ad inuicem conferre.

Si autem Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idôla, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras. nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Circuncisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est: Si igitur præputium iustitias Dei custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur? & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te qui per literam & circuncisionem præuaricator legis es? Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circuncisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.) Increpat acriter Iudæos, qui sibi cognomento Iudæi, placebant, & non erant verè Iudæi: & præsertim taxat doctores legis, qui se iactabant apud homines, & venditabant de lege, Deo autore, sibi ipsis data, quam tamen non obseruabant, sed suis improbis factis Deum dedecorabant & deonestabant. Hoc autem cognomen à Iuda patriarcha filio Iacob, desumpserunt. Nā in Genesi legimus: Iuda, te laudabunt fratres tui, Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui: Catulus leonis Iuda. Quod autem significatum est in Iuda, futurum erat in Christo, qui secundum carnem ex Iuda ortus est: & verè ac propriè dicemus de Christo, fratres tui te laudabunt, videlicet apostoli, de quibus dicebat Christus post suam resurrectionem sanctis mulieribus, Ite, nunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Tum quoque cùm se manifestauit die suæ resurrectionis, Mariæ Magdalenæ, dixit, Vade ad fratres meos, & dic eis, Ascēdo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Sunt & omnes Christiani, fratres Christi, si modò Christum (cuius beneficio viuunt) laudent. Et quia Iudæi sauiuerunt in suum regem, scilicet Christum, qui ex tribu Iuda, ex qua erant reges, descendit, indigni erant qui vocarentur Iudæi, licet essent carne Iudæi.

1. Cor. 4.
Ioan. 5.
Act. 10.

Gene 49.

Hebr. 7.

Matth. 28.

Ioan. 20.

dæi. Nec Paulus eos verè & propriè vocat Iudæos, sed dicit quòd sibi vendicabant cognomen Iudæi. Propriè autem Iudæus est, qui in occulto Iudæus est, & is est circumciscus spiritu. Quod autem adiicit Paulus, *Requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum* &c. Per Ironiā id dictū putes, non enim, quod profitebantur, vitæ sanctimonia præstabant. Ex eo Iudæi requiescebant in lege Mosaica, quia totam suam spem & certitudinem in lege collocabant, cùm in agendis, tum in credendis, cùm tamen vera & firma spes collocanda erat in illo, cuius sanguine sanctificati sumus & abluti. Gloriabātur & in Deo, quia asserēbāt se colere vnum Deum, & quem dicebant se cognoscere, eò quòd Deus in Iudæa notus erat, quorum tamē iactantiam deprensit Christus, dicens: Neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. Tum quoque: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim ex Deo processi & veni, neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Nouerant & voluntatem Dei, auditu quidem Mosaicæ legis, non tamen ei obtemperabant, & propterea non absolutè nec syncerè voluntatem Dei nouerant: Et sicut mendax est, qui dicit se nosse Deum, & mandata eius nō seruat, ita mendax est, qui dicit se diuinam voluntatem nosse, cui tamen non obsequitur. Probabant etiā omnium calculis vtiliora, cùm asserēbant vnā cum quodam legis perito (qui Christum tentando, percontabatur quid sibi foret necessarium, vt vitam æternam possideret) Diliges Dominum Deum tuū in toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum sicut teipsum. Nec tamen hæc præcepta, in quibus sita est Christianæ religionis summa, obseruabant. Confidebant & se esse duces cæcorum, vt profunda vitiorum caligine obtenebratos, illuminarent, & à deuo tramite abducerēt: Verum de huiusmodi ducibus dicit Christus in Euangelio: Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. Et cùm iactarent se prælucere iis, qui in tenebris versabantur, magis caligabant, quàm qui imis tenebris densabantur: Vnde dicit Dominus: Si lux quæ in te est, tenebræ sunt, ipse tenebræ quantæ sunt? Confidebant quoque se esse eruditores insipientium & magistrorum paruulorum, quos tamen suis sordidis moribus inquinabant. Et qui ex litera legis acceperant formam scientiæ & veritatis, vt alios docerent, neque virtute pietatis, neque studio veræ religionis retinebant. Et illi sunt de quibus alibi dicit Paulus: Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes: Hoc autem exacto ratiocinandi artificio concludit, dicens, Qui ergo alium doces, teipsum nō doces. Qui prædicas non furandum, furaris: Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Qui in suggestu & cathedra veritatis ad populum concionatur, & in sceleratorum vitia excandescit, sibi malè conscius, suisque peccatis indulgens, dignus est qui omnium sibilis explodatur: audiendus est tamen pro sana doctrina, quam profitetur: Vnde dicebat Christus: Super cathedram Moyse sederunt Scribæ & Pharisei. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite, secundum opera verò eorum nolite facere, dicunt enim & non faciunt. Furantur & heretici verba Dei, cùm germanum sacræ scripturæ sensum, in adulterinum vertunt: Et qui abominantur idôla, quæ sciūt præscripto legis non esse colenda, sacrilegium committunt. Nam abutuntur his, quæ ad diuinum cultum spectant: impetunt & multis blasphemis virtutem Christi, dicētes: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Porrò is est sacrilegus, qui negat Christum quem lex & prophetiæ significarunt: Et propterea Iudæi persuasione legis admodum tumidi, præuaricando legem, Deum inhonorabant: Etenim Deus pietate, religione, castimonia, & cæteris virtutibus cohonestandus est. Vnde Petrus nos cohortans ad sectandam honestam conuersationem, ne gentiles detrectent de nobis, tanquā de malefactoribus, dicit: Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis: Et hoc exprimit Paulus, dicens: Nomen Dei per vos, imo propter vos blasphematur inter gentes: Nam cùm Ethnici animaduertent Iudæos, à recto tramite deflectere, turpissimamque vitam agere, suspicabantur legem à Deo ipsis traditam,

Ioan. 8.

1. Ioan. 2.

Luc. 10.

Deus. 6.

Matth. 15.

Matth. 6.

2. Thim. 3.

Matth. 23.

Luc. 11.

Matth. 12.

1. Pet. 2.

non satis esse rectam neque iustam: quòd si rectè fuissent in lege educati, non cecidissent. Denique gentiles parati suscipere fidem Christi, cù videbant Iudæos nihil Christo, quòd non esset humanum, tribuere, à fide suscipienda auocabantur. Sed accuratius disquiramus vbi memoriè mādātū sit, quòd dicit Paulus, *Sicut scriptū est*. Scribit Esaias. **Esa. 52.** Dominatores eius iniquè agūt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomen meū blasphematur: Adde quòd dicit Ezechiel: **Ezech. 36.** Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierūt, & polluerunt nomen sanctum meum. Deinde adiicit Paulus, ostendens planè non esse fiendum circuncisioni carnali: *Circuncisio quidem prodest, si legem obserues: si autem prauaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est.* Sicut Baptismus parum aut nihil prodest Christianis malè viuentibus, ita Circuncisio parum aut nihil proderat Iudæis malè viuentibus: Quandoquidem Circuncisio erat quædam professio astringens Iudæos ad legem obseruandam, quòd planè alibi demonstrat Paulus, dicens: **Gala. 5.** Testificor autè rursus omni homini circūcidenti se, quoniā debitor est vniuersæ legis faciendæ. Circuncidi autem post euangelicam legem abundè promulgatam, nulli prodest, sed officit: vnde dicit ibidè Paulus, Si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit: Verū antequā sanguine Christi mundaremur, & Euāgelium illucesceret, circūcisio Iudæis plurimum proderat: nam erat sacramentum institutum ad remittendum peccatum originale, & primò datū antiquis patribus, quòd commonstrat scriptura, dicens, **Gen. 17.** Dixit Deus ad Abraham, Tu custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis, hoc est pactum meum quòd obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te. Circuncidetur ex vobis omne masculinum, & circuncidetur carnem præputij vestri, vt sit in signum foederis inter me & vos, infans octo dierum circuncidetur in vobis. Omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus, quàm empticius circuncidetur, & quicumque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum meum in carne vestra, in foedus æternum. Masculus, cuius præputij caro circuncisa nō fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meū irritum fecit. Legimus & in Leuitico, **Leui. 12.** Mulier, si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem diebus, iuxta dies separationis menstruæ, & die octauo circūcidetur infantulus, ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Iubebat itaque Moses filiis Israel obseruare institutum circuncisionis, quòd prius antiquis patribus erat præceptum: Vnde dicebat Christus confutando suos calumniatores, qui obmurmurabant quòd sanasset vnū paralyticū in sabbato, Propterea dedit vobis Moyses circuncisionē, non quia ex Moise est, sed ex patribus, & in sabbato circunciditis hominem. Si circuncisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato. Nec aliud significabat Circūcisio, quàm vetustate exuta, naturam renouatam, nec aliud octauus dies, quàm Christum, qui hebdomada completa, hoc est post sabbatū, resurrexit: vt dicit Augustinus libro 16. de ciuitate Dei, cap. 26. et cap. 27. diluit illam quæstionem, Cur paruuli erant culpandi, ac dissipabant testamentum Dei, si non circuncidebantur octauo die, cū non nascuntur peccatores. Paruuli, inquit, non propriè nascuntur peccatores, sed nascuntur originaliter peccatores, vnde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur. Ac per hoc, quia Circuncisio signum regenerationis fuit, non immeritò paruulum, propter originale peccatum, quòd primū Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet. Et concludit animam paruuli incircuncisi perire, non sua negligentia, sed obligatione peccati originalis. Circuncisio itaque, vt ad Paulum redeam, prodest, si legem obserues, hoc est si præcepta legis, quæ decalogo continentur, obserues. Sit & circuncisio spiritalis, defectio carnalium affectuum, & honesta profèqui, legē obseruare. Non enim quis censetur esse perfectus, si nihil mali admiserit, sed si quid boni egerit, quòd ostendit Psalmographus dicens, Declina à malo, & fac bonum. *Si autem prauaricator sis legis, circuncisio tua, præputium facta est,* hoc est, non plus tibi proderit quàm præputium, quia non præstas integritate vitæ, quòd per Circuncisionem professus es, ac si planè & apertè diceret Paulus, Tu qui eras Iudæus, violādo legem, efficeris aut repu-

taris Ethnicus. Sumimus præputium pro incircuncisione: vocamus autem præputium glandem membri genitalis cuticula contactum. Quòd si præputium, hoc est gentilis in circuncisus, iuxta legis præcepta custodiat, præputium illius in circuncisione, & quidem spiritalem, reputabitur. Denique gentilis consummans natura, hoc est, duce natura & naturali ratione, præcepta legis, iudicabit Iudæum transgressorem legis, licet litera & carnali circuncisione sit circuncisus. Deinde Paulus affirmat duplicem esse Iudæum, vnum secundum carnem, & alterum secundum spiritum. Duplicem quoque Circuncisionem, vnam carnis, alteram spiritus. Iudæus secundum carnem est manifestus, cui tribuenda est carnalis circuncisio: Sed Iudæus secundum spiritum, est occultus, & cum spiritali circuncisione conspirat, & hic est propriè Iudæus, qui mortificauit suos affectus carnales, operaque iustitiæ & fidei facit, & hic laudatur à Deo, diuinoque calculo comprobatur. De Circuncisione cordis in spiritu, scriptum est in Deuteronomio, Circuncidite præputium cordis vestri, & ceruicem vestrā ne induretis amplius, **Deut. 10.** quia dominus Deus vester, ipse est Deus Deorū, & dominus dominantium: Tū quoque, Circūcidet dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, vt diligas dominum **Deute. 30.** Deum tuum, ex toto corde tuo, & in tota anima tua, vt possis viuere. Scribit & Hieremias, Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum. His quoque **Hiere. 9.** testimoniis suffragatur Paulus dicens, Nos sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo. Quòd autem ex Circuncisione carnali nemo promereatur laudem à Deo, facile **Philipp. 3.** est suadere de iusto Abraham, qui non fuit iustificatus, quia circuncisus, sed fuit iustificatus credendo Deo, & postea fuit circuncisus.

Argumentum tertii Capitis.

Licet, aut nihil, aut parum proderat Circuncisio Iudæis, Mosaicā legem transgredientibus, non tamen reiiciendum erat Circuncisionis sacramentum: Nā erat signum foederis Dei, cum suo populo, quem peculiariter in sua sacra officia delegerat. Nec Iudæi, ob sua scelera, erant prorsus despicendi: nam diuina eloquia illis primū fuerunt credita. Nec pertinax quorundam Iudæorum incredulitas, fidem Dei extinxit, aut irritam reddidit: Siquidem adeò iustus est, vt semper paratus sit stare pollicitis: Et quia, & Iudæi, & Græci in multa scelera, aut ignorantia, aut infirmitate, aut obstinata malitia prolapsi sunt, indigent omnes (si resipiscere velint) gratia Dei: qui si primū iustificentur, nō suis prioribus meritis, nec Mosaicale lege, sed gratis diuina beneficentia, ex fide Iesu Christi iustificabuntur.

Caput Tertium.

„ **V**id ergo amplius Iudæo est? aut quæ utilitas circuncisionis?
 „ Multum per omnem modum, Primum quidem, quia credita
 „ sunt illis eloquia Dei. Quid enim, si quidam illorum non cre
 „ diderunt, Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacua
 „ uit? Absit, Est autem Deus verax, omnis autè homo mendax, sicut scri
 „ ptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cū iudicaris: Si
 „ autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat. quid dicemus? Nun
 „ quid iniquus est Deus qui infert iram? secundum hominem dico, Absit,
 „ alioquin quomodo iudicabit Deus hūc mundum? Si enim veritas Dei
 „ in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tan-

„ quam peccator iudicor? & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt qui-
dam nos dicere) faciamus mala, vt veniāt bona, quorū dānatio iusta est.)

Obiicit Paulus, præcedentia cum subsequētib; conferendo, Si Circuncisio red-
dat causam Iudæi peccantis deteriorē: & pietas, morūque integritas, & fides æquāt
circuncisum, & incircuncisum, quid contulit Iudæum fuisse circuncisum, aut quonā
genere laudis Iudæus præcellit Ethnicum? Hanc tamen obiectionem hunc in modū
diluit dicens, *Multum per omnem modum.* Nam diuina & oracula & eloquia, fuerunt
primū Iudæicæ nationi concredita, quod affirmat Psalmographus dicens, Notus in
Psal. 75. Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. & alibi, Non fecit taliter omni nationi,
Psal. 147. & iudicia sua non manifestauit illis. Tum quoque in Actis Apostolorum legimus,
Act. 1. Vobis oportebat primū loqui verbum Dei: sed quoniā repellitis illud, & indignos
Esa. 49. vos iudicatis æternæ vitæ, ecce cōuertimur ad gentes, sic enim præcepit nobis Domi-
nus, Posui te in lucem gentium, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ. Adhęc, cū
Matth. 10. primū misit Christus suos apostolos ad prædicandum Euangelium, dixit eis, In viā
gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed potius ite ad
Deute. 7. oues quæ perierunt domus Israel. Fuerat & hic populus peculiariter à Deo electus,
quod scriptura illa commonstrat, Te elegit dominus Deus tuus vt sis ei populus pe-
culiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. Non quia cunctas gentes numero
vincebatis, iunctus est dominus, & elegit vos, cū omnibus sitis populis pauciores,
sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum quod iurauit patribus ve-
stris, eduxitque vos in manu forti, & redemit de domo seruitutis, de manu Pharaonis
regis Ægypti. Itaque colligamus oportet, Iudæos quantū ad prærogatiuam Mosai-
cæ legis, & intelligentiam prophetiarum, fuisse priores, quantū verò ad Euangelicā
Rom. 10. gratiam, non est potior Iudæorum quàm gentium conditio: non enim est distinctio
Iudæi & Græci, Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.
Rom. 9. & alibi, Quos & vocauit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus. Denique attē-
dendo ad ceremonias, & ritus, & sacrificia, habent & Iudæi amplius per omnem mo-
dum, sed inspiciendo ad feruorem, & integritatem fidei, habēt quidam gentiles &
multo amplius per omnem modum, vnde dicebat Christus non satis commendans
Matth. 8. fidem Centurionis, qui erat gentilis, Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in
Matth. 21. Israel, Item, Auferetur à vobis regnū Dei, & dabitur genti faciēti fructus eius. Dicit &
quispiam, Si quidam Iudæorum ob contumacem ingratitude, non crediderint
neque legislatori, neque prophetis oraculis, neque Christo, nunquid incredulitas il-
lorum diuinam pollicitationē irritam fecit? *Absit*, inquit Paulus, Nam Deus semper
Hebr. 10. paratus est exoluere quod promisit, fidelis est qui repromisit: Et quicquid Deus pol-
licitus est, quantū ad prophetiā prædestinationis, omnibus modis impletur. Sed
quando promittit aliquid, aut pronunciat, vel prædicat, quantū ad prophetiam cō-
minationis, non omnibus modis impletur, sed duntaxat vt exigunt humana merita,
quæ sunt mutationi obnoxia. Quòd si non fiat quod per prophetiam comminatio-
nis promissum est, non officit neque præiudicat diuinæ iustitiæ, sed indicat duntaxat
Ion. 3. mutationem humanarum actionum: Vnde Ionas prophetando dixerat: Adhuc qua-
draginta dies, & Ninuæ subuertetur, quod tamen non euenit, euenisset autem nisi Ni-
niuitæ à pristinis vitiis resipuissent: & huiusmodi prophetia erat cōminatoria, quod
hæc subsequētia verba indicant, Et vidit Deus opera eorum quia conuersi sunt de
via sua mala, & misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat, vt faceret eis,
Hier. 18. & non fecit. Tum quoque dicit Dominus per Hieremiā, Repete loquar aduersus gē-
tem, & aduersus regnum, vt eradicem, & destruam & disperdam illud. Si poenitētiā
egerit gens illa à malo suo quod locutus sum aduersus eam,agam & ego poenitētiā
super malo, quod cogitavi vt facerem ei: Itaque Deus, iustus & fidelis, quātum est in
se, semper stat pollicitis, hoc autem exprimit Paulus dicens, *Est autem Deus verax, om-
nis autem homo mendax.* Hoc autem ex Psalmographo desumpsit. Ego, inquit, dixi, in
Psal. 115. excessu

excessu meo omnis homo mendax, hoc est, humanus intellectus, nisi à suprēma veri-
tate illuminetur, semper est in se mēdax, siue mēdacio obnoxius, sed solus Deus est na-
tura verax, & fons vberimus totius veritatis: vnde dicebat Christus, Ego sum via, veri-
tas & vita. Ob id etiam censetur homo mendax, quia plerunque non potest præstare, Ioā. 14.
ob suam infirmitatem & imperfectionem, quod pollicitus est. Sunt & rhetorum,
& poetarum & philosophorū dogmata vana, & mendaciorum refertissima, tametsi
pulcherrimis eloquentiæ floribus vestiantur. Iustificatur & Deus in suis sermonibus,
& vincit cū iudicatur. In Prouerbis legimus, Iusti sunt omnes sermones mei, nō est
Prou. 8.
in eis prauum quid, neque peruersum: Scribit & propheta, Fidelis dominus in omni-
Psal. 50.
bus verbis suis: & cū Dominus exoluit quod pollicitus est, vincit, licet iudicetur ab
hominibus, quòd non sit suam promissionem ob nostra delicta, impleturus. Quòd si
de homine dicatur, Noli vinci à malo, sed vince in bono malum, à fortiori de iustissi-
mo Deo dicetur. Denique iniustitia hominum reddit iustitiam Dei commendatio-
Rom. 12.
rem & testatiorem, & peccatorū probra in gloriam Dei cedunt. Verum obiicit Pau-
lus aduersus locum illum, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.
Si iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, nunquid iniquus est Deus qui infert iram, hoc est,
qui vlciscitur peccatum? *Secundum hominem dico*, hoc est non meo sed hominis car-
nalis & errantis iudicio: Absit quod Deus censeatur iniustus & iniquus. Nam scriptū
est, Iustus es domine, & rectū iudicium tuum, Tum quoque, Deus autem fidelis est,
Psal. 118.
absque vlla iniquitate. Adhęc, In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam red-
Deut. 32.
det mihi Dominus in illa die, iustus iudex, non solum autem mihi, sed & iis qui dili-
1. Tim. 4.
gunt aduentum eius. Et si Deus esset iniquus, quonam pacto ex æquo & bono, iudi-
caret hunc mundum? non enim esset supremus mundi iudex, si iniquitas in eo repe-
rretur. Animaduerte tamē peccatum nō esse dignum pœna, sed præmio, si proximè
& directè ordinaretur ad extollendam & commendandam diuinam iustitiam, oportet
& ad hunc sensum, peccatum esse deo necessarium, vt eius bonitas & iustitia ma-
nifestaretur, quod illi scripturæ aduersatur, Non concupiscit multitudinem infidelium
Eccles. 15.
filiorum, & inutiliū. Hoc autem pulchrè deducit Paulus dicens, *Si veritas Dei, in meo
mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc ego iudicor tanquam peccator?* quasi in-
nueret, Non sum iudicandus peccator si directè & immediatè meum mendacium
ordinetur ad illustrandam Dei gloriam. Denique blasphemaremur, siue malè au-
diremus quòd prædicaremus nō esse faciēda mala vt eueniāt bona, effutiēda scilicet
mera mendacia, vt gloria Dei illustrior fieret. Verum iusta est illorum damnatio, qui
falsò asserunt perpetranda esse flagitia, vt eueniant bona. Sed forma consequutionis
siue per accidens, dicimus iniustitiā hominū, iustitiā Dei cōmendare. Peccato Dauid
accidit vt iustitia Dei commendaretur, qui bonis præmia rependit, & malis supplicium
irrogat. Quare hæc particula (vt) hoc in loco Vt iustificeris in sermonibus tuis,
non exprimit causam, sed consequutionem & euentum: Sicut legimus, Nemo ex eis
perit nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Non enim necesse erat absolute
Ioan. 17.
scripturam impleri peccato Iudæ, sed ita euenit vt eius peccato sit impleta, idcirco (vt)
in hoc loco non indicat causam, sed euentum. Nec in hac perdifficili disputatione
quam mouit Paulus, sit peccatorum nostrorū beneficio, sed ipsius rationis consequē-
tia, vt contraria ex contrariis approbentur. Itaque artificio ratiocinandi, iustitia Dei,
nostra iniustitia approbatur: sicut sanitas ex ægritudine, lætitia ex tristitia, & ita dices
de aliis contrariis. Existimo diuinum hunc fuisse Paulo genium, ex eo quòd pecca-
tores sumus, solus Deus iudicatur esse impeccabilis.

„ Quid ergo præcellimus eos? Nequaquam, causati enim sumus Iu-
dæos & Græcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est, Quia non
est iustus quisquam, non est intelligens, non est requires Deum: Om-
nes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciāt bonum,
non est vsque ad vnum: Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis

„ suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum, quorū os ma-
 „ ledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effun-
 „ dendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pa-
 „ cis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus au-
 „ tem quoniam quaecunque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur, vt
 „ omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex ope-
 „ ribus legis, non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim
 „ cognitio peccati.) Licet demonstrauerit Paulus Iudæos gentibus præstare, quantū
 ad prærogatiuam Mosaicæ legis, nunc tamē dilucidē ex multis scripturæ testimoniis
 colligit Iudæos, neque quantum ad statum peccati aut gratiæ, neque quantum ad ne-
 gotium Euangelij, & fidei sacramentum, præcellere gentiles. Causati, inquit, sumus
 Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse, hoc est causam prædiximus, & Iudæos &
 Gentiles suis vitiis diuinam maiestatem offendisse. Etenim gentiles legē naturæ vio-
 larunt: Iudæi quoque Mosaicam legem transgressi sunt. Quod si scriptura concluderit
 omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, non est
 quod Iudæus tanquam fastuosus, cristas suas aduersus gentilem attollat. Nec gentilis
 à seculari sapientia se iactans, debet se Iudæo præferre: nam asserens se esse sapientem,
 stultus factus est, sed vterque populus multis vitiis obrutus, suam salutem diuinæ mi-
 sericordiæ tribuere debet. Congerit autem Paulus multa sacrarum literarum testimo-
 nia, ad probandum omnium nationum homines sub peccato venūdatos esse. In pri-
 mis illud Psalmographi profert, licet non omnino in eisdem verbis, Dominus de cœ-
 lo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deum,
 Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vs-
 que ad vnum. Adnotemus magnam fuisse Paulo auctoritatem, quod sacræ scripturæ
 testimonia proferendo, non verba, sed sensum & intelligentiam verborum proferat.
 Hoc exordium, *Non est iustus quisquam*, non est in illo psalmo citato, licet consimi-
 les huic loco sententiæ in scripturis passim legantur. Siquidem Micheas propheta di-
 cit, Perit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Accedit & huic testimonio
 illud Salomonis, Non est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet: Item,
 Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato: Adhæc, Non est ho-
 mo qui non peccet. Dicebat & sanctus Iob, Si iustificare me voluero, os meum me cō-
 demnabit, Si innocentem ostēdero, prauum me comprobabit. Denique, Quis est ho-
 mo vt sit immaculatus, & vt iustus appareat natus de muliere? Et rursum, Cœli non
 sunt mūdi in conspectu eius, quāto magis homo inutilis? Cū autē dicit Paulus, Nō
 est iustus quisquam, vult innuere quod nullus mortalium ex se iustus est, sed ex se for-
 didus est peccator, & panno menstruato perfimilis: Dei autem gratia iustus redditur.
 Denique nullus est omnibus iustitiæ numeris absolutus præter Deum: Hoc autē ad-
 firmat scriptura illa, Nullus apud te per se innocens est. Arridet & huic sententiæ Da-
 niel dicens, Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem
 tuam, sed in miserationibus tuis multis. Solus itaque Deus ex se, suæque natura, iustus
 est, qui sua misericordia nos iustificat: Nec hanc reticuit veritatem Psalmographus di-
 cens, Nō iustificabitur in cōspectu tuo omnis homo viuēs, quandoquidē quantūlibet
 homo censeatur esse apud homines iustus & sanctus, in conspectu tamen Dei reputa-
 tur iniustus. Attollat liberum arbitrium & de eius viribus præsumat, qui aduersus sa-
 cram scripturam audet pugnare. Adicit Paulus *Omnes declinauerunt &c.* Declinat qui
 à recto tramite deflectit, & à rectitudine diuinæ iustitiæ, ad læuum peccati iter detor-
 quet, sicut Adā de recta Paradisi via ad anfractuofas & prauas mortalis vitæ semitas
 deflexit. Legis in Esaia quod propemodū huic sententiæ accedit, Omnes in viam suā
 declinauerunt: & quia declinauerunt, potes colligere quod facti sunt inutiles. In libro
 Sapient. 4. sapientiæ hoc comperies, Multigena autem impiorū multitudo non erit utilis, Quod
 verò

verò subnectit, *Non est qui faciat bonum, nō est vsque ad vnum*, ex Psalmo 13. depromptit:
 Et sensus est, vix vllus hominum reperitur qui sit per omnia bonus, & omnibus vir-
 tutum numeris absolutus. Etenim scribit Hieremias, Circuite vias Hierusalē, & aspi-
 cite & confiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudiciū &
 quærentem fidem, & propicius ero eis, Comperimus & hæc, in Psalmis, *Sepulchrum pa-
 rens est guttur eorum, Linguis suis dolose agebant, Venenum aspidum sub labiis eorum.* Sepulchrū
 omnem immunditiam defuncti cadaueris contegit. Vnde dicebat Christus de simu-
 latis Scribis & Phariseis, Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocrite, quia similes estis se-
 pulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt osi-
 bus mortuorum, & omni spurcitia, sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti,
 intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Est autem illis sepulchrum clausum,
 quos pudet palàm delinquere: patet verò iis, qui sunt perfrictæ frontis, & quos non pu-
 det suas immunditias in publicum proferre. Patens est & guttur conuicatoribus,
 qui in propatulo probis viris detrahunt. Et propterea bellè subnectitur, Linguis suis
 dolose agebant. Intentatur dolus cū aliud quis lingua loquitur, & aliud volutat
 in corde. Hinc illud, Ore suo benedicebant, corde autem maledicebant, & hoc vitio
 penè notantur omnes. Etenim beatus censetur qui peccatum non fecit, nec inuentus
 est dolus in ore eius. Nec abs re nos admonet Petrus vt deponamus omnem malitiā
 & omnem dolum, & simulationem & inuidiam & detractionem, si velimus æternam
 salutem assequi. Afferit & Iacobus linguam ignem esse, & vniuersitatem iniquitatis,
 quæ maculat totum corpus: quod autem vix vllus hominum reperiatur, qui suam lin-
 guam coërceat, subindicat, dicens, Omnis enim natura bestiarum, & volucrum, & ser-
 pentium, & cetorum domantur, & domita sunt à natura humana: Linguam autē nul-
 lus hominū domare potest, inquietum malū, plena veneno mortifero: In ipsa benedi-
 cimus Deū & patrē, & in ipsa maledicimus homines qui ad imaginē & similitudinē
 Dei facti sunt: ex ipso ore procedit benedictio & maledictio. Et cōgerendo in immen-
 sum vitia vitiis, adiicit Propheta, *Venenum aspidū sub labiis eorū*, Aspidis morsus, suo ve-
 neno enecat corpus: Linguae verò virulētæ morsus, animā interimit. Illorū autē os ve-
 nenatum, qui probos viros cōuiciis incessunt, plenū est maledictione & execratione &
 amaritudine, potius amarulentia, quæ ex felle iracundiæ depromitur, cū quis concitatū
 iracundiæ incendiū extinguere nequit. Nec hīc agit Propheta de illa cōtritione qua
 quis pro sua resipiscētia affligitur & demordetur: de qua alibi dicit, Cor contritum &
 humiliatū non despicias, sed de oppressione poenæ, quæ impiis irrogatur, & hac cōtri-
 tione dicuntur peccatores cōterere iugum domini, & proiicere à ceruicibus suis. Intel-
 lige infelicitatē hoc loco sumi pro miseria, siue poena dāni, quā incurrent qui æterna
 fœlicitate priuabuntur, *Et viam pacis non cognouerunt*. Pura fides, pietas vitæ, morūque
 integritas ad solidā pacem nos perducit: nec quis hanc nancisci potest, nisi Deū dili-
 gat. Quod pulchrè monstrat propheta dicens, Pax multa diligētibus legem tuā, &
 non est illis scandalū. Illis autē est timor Dei ante oculos, qui semper de timore Dei
 cogitant, quid ei placet, aut displicet, nec sine hoc timore poterit quispiam iustificari.
 Hunc autem Pauli locum, *Scimus quoniam quaecunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loqui-
 tur.* Quidam docti interpretes explicant, tam de iis, qui ante Mosaicam legem sub na-
 turali lege vixerunt, quàm de Iudæis Mosaica lege eruditis: nam subsequentis loci
 argumento mouentur, *Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo*, ne quis
 suis meritis se iactet, nec quicquam de libero arbitrio sibi præsumat, Sed fiat omnis
 mundus Deo obnoxius, agnoscatque vnusquisque suam culpam, vt ad tutissimum a-
 nimarum medicū confugiat. Et cum Iudæus agnoscat se multis vitiis constringi, om-
 nis mundus fit Deo subditus: Nam cuique cōpertum est gentiles fuisse multis vitiis
 obrutos. Sunt autem Iudæi & Gentiles totus mundus Deo prostratus, vt possit ad in-
 dulgentiam peruenire. Sit quoque omnis mundus Deo debitor, vt nullus sibi, sed
 Deo tribuat suæ iustificationis honorem. Alij putant hanc assertionem solū de
 Iudæis intelligendam esse, quod illis lex scripta, data fuerit, quæ propriè lex cen-
 c. i.

Hier. 5.

Psal. 13.

Matth. 23.

Psal. 61.

Esa. 53.

1. Pet. 2.

Iaco. 3.

Psal. 50.

Psal. 118.

setur, & non interna legis inscriptio, quam existimat Paulus non esse dicendam legem, Gentes, inquit, cum non haberent legem, naturaliter faciebant quæ erant legis. Lex itaque Mosaica Iudæos alloquebatur, ut obseruatione diuinæ legis Deo placeret: comminabatur & eidem populo supplicium, si sancita legis præuaricaretur: Et quod omnium supercilium deiici debeat, nec quis cenfeatur planè suo libero arbitrio iustificatus, subindicat Paulus dicens, *Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo*, hoc est omnis homo, siue sint Mosaicæ legis opera ceremonialia, siue moralia, nã opera illa nõ causabãt ex se iustitiã. Quandoquidè in hac eadè epistola, concludit Paulus aduersus illos qui nimium extollunt liberum arbitrium. Si autem gratia, iam non ex operibus. Et alibi, Cum autè benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Denique si per legem esset iustitia, gratis Christus mortuus esset. Adicit, *Per legem enim cognitio peccati*. Nam lex scripta, de qua hinc potissimum agit, te docet quid prosequi & vitare debeas: Siquidem tibi lucerna est, lux & via vitæ. Et licet ante Mosaicam legem cognouerint homines vitandum esse peccatum, sicut legimus de Cain, qui dixit, postquam suum fratrem Abel occidit, Maior est iniquitas mea quã ut veniam merear: tamè magis innotuit per Mosaicam legem cognitio peccati, quæ & homicidium & mœchiã, & falsum testimoniũ, illicitamq; concupiscentiã vetabat. Dicit & alibi Paulus, Peccatum nõ cognoui nisi per legem, nã concupiscentiam nesciebã, nisi lex diceret, non concupisces.

» Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege &
 » prophetis. Iustitia autem Dei, per fidem Iesu Christi in omnes & super o-
 » mnes qui credunt in eum, non enim est distinctio: Omnes enim peccaue-
 » runt, & egēt gloria Dei, iustificati gratis per gratiã ipsius, per redemptio-
 » nem quæ est in Christo Iesu, quæ proposuit Deus propiciatorem per fi-
 » dem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissio-
 » nem præcedentiũ delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iu-
 » stitiæ eius, in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est
 » ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio vestra? Exclusa est. Per quam
 » legem? factorum? Non, sed per legem fidei: Arbitramur enim iustificari ho-
 » minem per fidem, sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? Nõ-
 » ne & gentium? Imo & gentium, quoniam quidem vnus est Deus, qui
 » iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem er-
 » go destruimus per fidem? Absit, sed legem statuimus. Ostendit Paulus
 » etiam dilucidè Mosaicam legem neminem iustificasse. Licet de diuina iustitia exactis-
 » simum vna cum prophetis testimoniũ tulerit, Nunc, inquit, sine lege iustitia dei manifesta-
 » ta est, & hæc est iustitia, qua Deus iustificat hominem per fidem Iesu Christi. Et huic lo-
 » co accedit quod ad Galatas scribit, Euacuati estis à Christo qui in lege iustificamini,
 » nõ enim Christianum peccatum exierit, qui Mosaicam legem existimat iustificationem creasse.
 » Scribit & alibi Paulus, asseritq; se nõ habere suam iustitiã quæ sit ex lege, sed illã quæ
 » ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia, in fide, ad cognoscendum illum. Ex quo colliges
 » duplicem esse iustitiã, vnã ex lege, & alterã ex fide Christi: illa erat temporanea, & bona
 » temporalia pollicebatur his qui eã seruarent: Qui enim fecerit quæ sunt legis, viuet. Hæc
 » verò est perpetua & absolutè dicenda iustitia, nec absque fide sincera mediatoris
 » quis vnquam iustificatus est, quod subindicaui Esaias dicens, Iuxta est salus mea, ut
 » veniat & iustitia mea, ut reueletur. Et de hac salutifera iustitia, lex testimonium de-
 » dit, quod affirmat Christus in Euangelio Ioannis, dicens, Si crederetis Moyse, crederetis
 » forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Quod autem propheta testati sunt de Chri-
 » sto solidam veritatem, declarat Lucas in Actis Apostolorum dicens, Huic omnes
 » pro-

propheta testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Et alibi manifestans dominum increpabilem incredulitatè duorum discipulorum, qui die dominicæ resurrectionis ad villulam Emmaus proficiscebantur, dicit, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt propheta, nõne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moise, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. Hæc autè iustitia credentibus vltro oblata, omnibus ex æquo confertur, qui firmissimè credunt Christum esse filium Dei, & redemptorem totius mundi. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nã idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum: Et hæc fides causat nostram salutem: quod explanat Paulina illa doctrina, Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Animaduertas hanc fidem Iesu Christi, qua iustificamur nõ esse languidam, tepidam & informem, de qua dicit Iacobus, Fides sine operibus mortua est, sed est Euangelica, integra, perfecta, & omnibus suis numeris absoluta, de qua dicit alibi Paulus, Fides quæ per charitatem operatur. Quod autem indigeat omnes & Iudæi & Græci gratia Dei, ut suam salutem assequantur, explanat Paulus dicens, *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*, hoc est dono iustificationis, quod in commendationem diuinæ iustitiæ magnopere cedit. Et ad Galatas dicit, Conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus: & ex eo dixit Paulus, Omnes egent gloria Dei, quia iustificatur Deus in hoc, quod ex sua bonitate seruat humanum genus. Quod verò liberum arbitrium non debeat se in sua iustificatione attollere, subindicat hic locus, *Iustificati gratis per gratiam ipsius*, hoc est absque prioribus meritis, non enim hominis opera quantumuis bona & meritoria, primam iustificationis virtutem antecedunt. Vnde dicit Propheta, *Gratis venundati estis, & sine argento redimimini*. Et ad Titum scribit Paulus, Cũ autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei, nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Tribuamus itaque necesse est primas nostræ iustificationis partes gratiæ & misericordiæ Iesu Christi. Innititur & hæc gratuita iustificatio redemptioni, quæ est in Christo Iesu: Redimuntur ab hostibus captiui, ut pristinae libertati restituantur. Et quia natura humana ob peccatum primi parentis intrusa erat in carceres dæmonum, oportebat ut is, qui ab omni prorsus crimine erat immunis, eam à tam violento & permolesto ergastulo educeret, eductam ad spiritalem libertatem accerferet. De hac quoque redemptione alibi dicit Paulus, In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum, secundum diuitias gratiæ eius. Huic loco accedit illud Matthei, *Filius hominis nõ venit ministrari sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis*. Tũ quoque Zacharias spiritu sancto afflatus de Christo prophetauit dicens, *Benedictus dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ*. De hac quoque redemptione, sanguine Christi consummata, dicit Petrus, *Nõ corruptilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed precioso sanguine, quasi agni immaculati Christi, & incotaminati*. Et hic redemptor fuit constitutus & ordinatus à Deo propiciator, siue propiciatio per fidem in sanguine ipsius, quandoquidè solus filius Dei pro peccatis totius mundi effundendo suum sanguinem satisfecit, & satisfaciendo, Deum peccatis nostris propiciũ reddidit, eiusque iram sedauit: Vnde salutiferum hoc munus postulando, dicebat Psalmographus, *Propicius esto peccatis nostris*. Scribit & Ioanes, *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, nõ pro nostris autè tantum, sed etiã pro totius mundi*. Propiciatorium Iudæorum quo archa operiebatur, nostri Christi propiciatoris, aut propiciatorij typum gerebat. Nam Christus præficitur archæ, hoc est Ecclesiæ: Siquidè Paulus affirmat Christum esse caput ecclesiæ. Et cũ Christus constitutus est suo sanguine propiciator, patefecit diuinam iustitiam, qua quis fide huius sanguinis iustificatur, propter remissionem præcedentiũ delictorum, quæ neque lege Mosaica, neque sanctimonia puri hominis remitti poterant: nõ enim facta est re-

Heb. 9. Apo. 1. missio peccatorum, sine effusione sanguinis Christi, quo emundatur conscientia nostra ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti. Hoc idem attestatur Ioannes dicens, Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Adicit Paulus, *In sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.* Legunt Græci *ἐν τῷ ὄνοματι*, id est in patientia & tolerantia. Siquidem Deus admodum patiens & longanimis, antequam vexillum crucis proderetur, sustinuit & tolerauit multa flagitia perpetrari, ut soluto pro nostra redemptione precio, ostenderet suam iustitiam: & quonam pacto sua benignitate gratis iustificat illum, qui fidem Iesu Christi amplexatur. Bonus latro, ut scribit Origenes, hac sola fide Iesu Christi, **Origenes.** **Luc. 23.** mento mei Domine dum veneris in regnum tuum, & absque ullis operibus, fuit iustificatus. Nam dominus hanc fidei confessionem remunerando dixit, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Volo tamen dicere contra Origenem, huic synceræ fidei adiectum fuisse bonum confessionis exterioris opus. Etenim dicebat increpando suum socium, Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. & nos quidem iuste, nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit: hic Dei gratia adiutus, agnoscit suam culpam, & ore confitetur Iesum Christum esse immunem ab omni crimine, **Roma. 10.** ut æternam salutem assequatur. & hoc suadet Paulus dicens, Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Intelligamus itaque hominem iustificari per fidem Iesu Christi, & quidem consummatè, si modò sit fides illa quæ per charitatem operatur: alioqui quonam pacto Euangelica illa doctrina cum hac Paulina assertione cohæreret? Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Quia nunquam noui vos, Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem: *Vbi est gloriatio tua? exclusa est. per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei.* Hunc autem locum enarrans diuus Thomas, è numero scholasticorum doctorum peritissimus, dicit exclusa est, hoc est sublata: & ad id comprobandum adducit scripturam illam, Et ablata est gloria de Israel. Ego ipse pedibus & manibus eo in hanc sententiam. Secunda autem expositio est ridicula, & explodenda, cui forsitan non omnino accedit. Vel exclusa inquit, id est, expressè manifestata est, gloriabantur enim Iudæi in gloria & cultu vnus Dei, & hanc eorum gloriam dicit exclusam, id est, expressam per Christum, sicut artifices qui aliquam imaginem in argento exprimunt, exclusores vocantur. Existimo eum hanc ieiunam expositionem ab Augustino desumpsisse, libro vno de spiritu & litera, **cap. 10.** cui haud me hercle parum fauet Augustinus: nam sequèdo sanio-rem opinionem, dicit gloriationem vitiosam esse exclusam, id est, eiectam & abiectam per legem fidei. Nec pictores eximij, elegantissimæque picturæ factores aut expressores, dici solent exclusores, sed exsculptores aut effigiatos, nec accuratè citat illud Psalmodiographi, ut hanc veritatem asserat, ut excludant eos qui probati sunt argento: Nā propheta illic reprehendit sæuisimos Christianorū persecutores qui conabatur abducere à fide milites Christi, & qui magis erant probati in fide, quàm argètum in fornace. Proprius itaque & accuratius ad Paulinam intelligentiam accedendo, dicemus, Iudæica gloriatio erat in operibus legis, & præsertim ceremonialibus sita, sed illa erat fucata, & nõ vera. Iusta autè & vera glorificatio collocanda erat in fide crucis Christi. Itaque Paulus deiiciens arrogantiam Iudæorū, qui sibi ab operibus Mosaiicæ legis iustitiam aut iustificationem tribuebant & venditabant, dixit, O Iudæe admodum insolens & superbe, vbi est gloriatio tua? Nunquid non per legem factorum exclusa est & extincta? Non, inquit per ironiam, quia nimium tuæ legi, tuisque ceremoniis indulges. Quod si elatus in tumorem Iudæus suam gloriam Mosaiicæ legis operibus tribueret, concludendum esset Mosaiicam legem quempiam viuificasse, & hoc dato consequio, verè hominem iustificasse, quod negat Paulus in epistola ad Galatas. Attendamus igitur quomodo depressa sit Iudæorum gloriatio; ne quis tantopere suis operibus

Gala. 3.

ribus fidat, & imitetur pharisæum orantem cum publicano in templo. Exclusa est per legem fidei, quæ legi factorum siue operum antiqui testamenti, longè præferenda est. Tribuant itaque omnes primariam suæ iustificationis radicem & originem fidei Iesu Christi, ne libero arbitrio plus satis fidendo, ad Iudæicam præsumptionem relabantur. Hoc autem planè demonstrat Paulus hoc subsequenti loco, *Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis,* operibus quidem præcedentibus, & non subsequentibus. Nam opera fidem subsequenti confirmant hominis iustificationem. Siquidem dicit Iacobus, Abraham pater noster, nonne ex operibus iustificatus est, offe- **Iaco. 2.** rens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est. Adde, si post iustificationem quis iniuste agat, iustificationis gratiam spernit. Quod autem pateat omnibus aditus ad hanc foelicem iustificationem, aperit Paulus dicens, An Iudæorum Deus tantum? Nonne & **Ioc. 2.** Gentium? Imò & Gentium: Non enim est distinctio Iudæi & Græci, sed omnis qui **A. 2.** inuocauerit nomen Dei, saluus erit. Iustificat autem vnus & idem Deus circuncisionem **Roma. 10.** ex fide, hoc est, Iudæos ex fide mediatoris iustificat, & præputium per fidem, gentiles scilicet. Quod si Circuncisio fidei Mesiæ non inniteretur, neque præputium, nullius prorsus essent momenti, quod ostendit alibi dicens, In Christo Iesu neque Circunci- **Gala. 5.** sio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Item, Cre- **Heb. 11.** dere oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Fuit itaque fides primaria causa ex qua prodiit Circuncisio. Gentiles autem quibus nõ fuit Circuncisionis lex præcepta, immediatè per ipsam fidem iustificantur. Et licet lex neminem iustificaret, nõ propterea erat abolenda aut destruenda, sed lex per fidem Iesu Christi, eiusque Euangelium confirmatur: siquidè dicit Christus in Euangelio Mat- **Matth. 5.** thæi, Nolite putare quoniam veni soluere legem aut prophetas, non veni soluere sed adimplere. Confert & plurimum fides Christi, ut quis moralia legis præcepta adimpleat. Adicit quoque Euangelica fides quædam consilia, quibus firmius eadem legis præcepta conseruantur.

Argumentum quarti capitis.

Asserit Paulus Abraham fide primùm iustificatum fuisse, idque ex veteri scriptura confirmat, & licet fuerit iustificatus antequam circuncideretur, non tamen illi obsuit circuncisio, sed plurimum profuit, nam tanta rei sacramentum declarabat eum fuisse pura fide iustificatum. Promeruit & hac fide ut hereditatè regni cælestis assequeretur, eique Deus polliceretur, quod in eius semine gentes omnes benedicerentur. Denique licet Mosaiica lex fuerit sancta & iusta, non tamen hereditatem vitæ æternæ pollicebatur, sed iustitia fidei.

Caput quartum.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? **»** Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. **»** Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed **»** secundum debitum: ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui **»** iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum **»** gratiæ Dei. Sicut & Dauid dicit beatitudinè hominis, cui Deus accepto **»** fert iustitiã sine operibus, Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorū **»** tecta sunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum,

» Beatitudo ergo hæc, in circuncisione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahamæ fides ad iustitiã. Quo- modo ergo reputata est? in circuncisione, an in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio.) Subtiliter & argute disputat Paulus de iustificatione Abrahamæ, & post succinctam disputationem concludit & affirmat Abraham fuisse iustificatum ex fide, & non ex operibus: verum de quibusnam operibus loquatur paulò post explicabimus. Censetur Abraham pater Iudæorum secundum carnem, propter circuncisionem carnalem, quam primus iussu Dei recepit. Hoc autem argumento nititur Paulus ad suadendum, Abraham fuisse sola fide iustificatum. Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum, qui intima cordis scrutinia conspiciunt, sed apud homines, qui de externis factis & operibus ferunt iudicium. At ridiculum est, dicere Abraham patrem multarum gentium, ob suam firmam fidem ab hominibus venari gloriam: igitur, si ob suam commendatissimam fidem promeretur gloriam, à Deo promeretur. Et ex antiqua scriptura, quod præten- dit apertissimè demonstrat. Dixit Deus ad Abraham tacito versantem animo, si nã Elyefer famulus eius admodum fidelis, futurus esset eius hæres, Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredem. Eduxitque eum foras, & ait illi, Suspice cælum, & numera stellas, si potes: & dixit ei, Sic erit semen tuum, credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiã. Attende quæso, candide lector, ad scripturam, & pensulatus tecum considera verba sacre scripturæ: Iustus coram Deo apparuit, non quia opus meritorium prius fecerat, sed quia credidit Deo, ut proprius & germanus fidei actus exprimeretur: ac si planè diceret scriptura, Pura fide Abraham adhæsit Deo. Huic sententiæ arridet Chrysostomus sermone 33. de fide Abraham, & de immolatione Isaac, dicens, Tantum de me, tua meruit fides, tantum tua obsequia valuerunt, ut & quid desideres norim, & facere quod mereris decreuerim. Namque tibi nascetur filius, cuius semen diffunditur in millia, ut & similitudini siderum coæquetur, & arenæ immensitatibus comparetur. Credo, inquit Abraham, domine, credo quia potes, facturum te confido quod spondes, nec enim confectam senectutem marcescentis meæ ætatis considero, aut sacre coniugis sterilem effœtamque conditionem attendo, sed tuæ maiestatis potentiã tracto, nec cui talia promittantur, sed à quo promittantur, agnosco, Hæc ille. Affirmat & Augustinus in explanatione Psalmi 31. Abraham fuisse iustificatum ex fide, & non ex operibus, ne quis de suis operibus gloriatur, sed in domino gloriatur: & connectit Iacobum cum Paulo, licet videantur omnino pugnare adinuicem: Iacobus extollens humana opera, à radice fidei dimanãtia, dicit, Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filiũ suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est. Abraham, inquit, filium suum immolandum Deo obtulit. Magnum opus, sed ex fide, Laudo superædificationem operis, sed video fidei fundamentum: Laudo fructum boni operis, sed in fide agnosco radicem: & planè docet neminẽ ante fidem, bene operatum esse, opere quidem digno vita æterna: ea enim ipsa opera quæ dicuntur ante fidem, quanuis videantur hominibus laudabilia, inania sunt. Et paulò post dicit, Licet opera non præcesserint fidem Abrahamæ, tamen secuta sunt: Et libro 8. quæstionum, quæstione 76. asserit Paulum loqui de operibus præcedentibus, & Iacobum de operibus sequentibus fidem. Huic suffragando sententiæ dicemus Abraham primum fuisse iustificatum ex fide, & non ex operibus præcedentibus, siquidem opera fidem præcedentia, nullam laudem apud Deum merentur: eo quod fides, est substantia rerum sperandarum: Et sine fide, impossibile est Deo placere: opera verò fidẽ subsequuntur, fidẽ ipsam absoluunt & consummãt, de quibus affirmat Iacobus Abraham fuisse iustificatũ, cum obtulit Isaac filiũ suũ super altare. Adnotemus duplicẽ esse iustificationem, vnam interiorem, & alteram exteriorem, Interior, à gratia Dei & misericordia, vna cum fide credentis dimanat, & hæc vocari solet prima iustificatio, Exte-

Exterior verò, ab externis operibus proficitur, & hæc vocatur secunda iustificatio. De prima contendit Paulus, de secunda verò Iacobus. Confirmat & Paulus radicem totius iustificationis, dicens, minimè detrahedo humanis operibus, *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*, Hoc est, facienti opus meritorium, merces non rependetur solum secundum gratiam, sed etiam secundum debitum. Hinc illud sapientiæ, Reddidit iustis mercedem laborum suorum. Sap. 10. Tum quoque dicit Christus in Evangelio Matthæi, Amice, non facio tibi iniuriam, Matt. 20. nonne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Verum obiiciet quispiam, probando mercedem non reddi secundum debitum. Scribit Paulus in hac Roma. 6. epistola, Gratia Dei est vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro: quod si vita æterna, sit Dei gratia, quonam pacto quis audebit se suis operibus extollere? Et alibi, Roma. 8. Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Intelligas, ut hæc obiectio diluatur, Opera humana bifariam posse considerari. Vno modo in se: & hac ratione, non rependitur eis ex condigno merces vitæ æternæ: quid enim habes quod non acceperis, si autem acceperis, quid gloriaris, quasi non acceperis? Et ne quis tantopere erigat cristas liberi arbitrij, frequenter dicit Augustinus, Merita nostra si sunt bona, sunt dona Dei: quantumlibet igitur mercaris, & innumera supplicia æquo animo, pro nomine Christi, toleres, tribuas oportet gratiæ dei vitam æternam. Alio modo considerari possunt, ut spiritu Dei prædestinantis aguntur, & impelluntur, & hac ratione, debetur eis quodammodo merces, secundum debitum: Etenim iusti ibunt in vitam æternam, iniusti verò, & impij in supplicium æternum. Tum quoque Paulus de suis præclaris agonibus hæc affirmat, Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruauit, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die. Adicit & præcedentibus doctor gentium. *Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiã secundum propositum gratiæ Dei.* Si quidem is qui non habuit tempus faciendi bona opera exteriora, si modò syncerè crediderit in Christum, gratuito iustificantem impium, iustus coram Deo censetur: potest enim fieri ut baptismo lotus, etiam vsu rationis præditus, confestim enecetur. Et id adfirmat Paulus ex Psalmogra- pho dicente beatitudinẽ esse hominis, cui Deus accepto, hoc est gratis sine operibus fert iustitiã, Beati quorum remissæ sunt iniquitates: Futuros existimat propheta illos beatos, quibus Dominus sua gratia culpam condonauit, & ij potissimum sunt qui puri Psal. 1. sicut baptismi fonte sunt abluti. Nã hoc sacramento remittitur iniquitas peccati originalis, de qua dicit scriptura, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis cõcepit me mater mea, Paruulis itaque hoc viuo sacramento regeneratis, tribuitur beatitudo, absque ullis meritis præcedentibus: Licet ausim affirmare, hunc locum posse indiscriminatim de omnibus peccatoribus intelligi. Qui enim vitiis maduerunt, si modò resipiscant, spe dicuntur beati, quia dimissa sunt illis peccata, magis dono Dei, quàm eorum resipiscencia. Sunt denique Beati illi quorum tecta sunt peccata. Quidam interpretes hunc locum exponunt de peccatis mortalibus, quæ dicuntur obtegi in conspectu Dei, quia Deus sua immensa clementia, illorum non recordatur. Vnde dicit Dauid, Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum. Psal. 84. Est denique beatus ille, cui Dominus non imputauit peccatum: & is est, qui leuissimis, siue venialibus peccatis Deum offendit, & ex eo Dominus non imputat ei peccatum, quia peccatum veniale non est propriè peccatum, ut quidam scribunt, aut rectius, quia in se non continet perfectam peccati rationem, cum non sit dictum, vel factum contra legem Dei, licet sit præter legem Dei. Et licet peccatum veniale nõ auferat diuinam gratiam, tamen pondus multorum peccatorum venialium, hominem à Deo separat, & elongat: quod scriptura illa subindicat, Dominus bonus propiti- 2. Para. 30 bitur cunctis, qui in toto corde requirunt Dominum Deum patrum suorum, & non imputabit eis quod minus sanctificati sunt: Existimo illum fuisse Paulo genium, ut ex sacris scripturis collegerit fideles omnes, & Christianos, magis gratia Dei & boni-

tate,quàm suis operibus iustificari:ne nimis efferendo vires liberi arbitrij, diuinę gratiæ simus immemores. Et quia paulò ante diximus Abraham, integra fide, quodammodo promeruisse gloriam & beatitudinem apud Deum, nunc sciscitatur Paulus, An hæc beatitudo fuerit solum in circuncisione, an in præputio: Nunquid non etiã fuerit Abraham, ante circuncisionem iustificatus. Et concludit fidem ei reputatã fuisse ad iustitiam, etiam in præputio, hoc est, antequam circuncideretur. Quod facile est ex Genesi desumere. Hic locus, Creditur Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, depromitur ex capite 13. Geneseos. Verum præceptum Abraham factum de circuncisione, habetur capite 17. Cur autẽ fuerit circuncisus, nunc Paulus manifestabit.

» Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est
 » in præputio, vt sit pater omnium credentium per præputium, vt repu-
 » tetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis, non iis tantum
 » qui sunt ex circuncisione, sed iis qui sectantur vestigia fidei quæ est in
 » præputio patris nostri Abraham. Non enim per legem promissio Abra-
 » hæ aut femini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim
 » qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Lex
 » enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio: ideò ex fi-
 » de, vt secundum gratiam firma sit promissio omni femini, non ei qui
 » ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abraham, qui pater est omniũ
 » nostrum, sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te
 » ante Deum, cui credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non
 » sunt, tanquam ea quæ sunt, qui contra spem in spem credidit vt fieret
 » pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei, Sic erit semen
 » tuum, sicut stellæ cœli, & arena maris) Paulò antè cõcluserat Paulus Abra-
 » ham fuisse iustificatum ante circuncisionem. Et ne cuipiã videretur circuncisio nul-
 » lius esse vsus & momenti, ostendit cur fuerit circuncisus. Circuncisio (inquit) erat si-
 » gnum & non causã fidei iustificantis: Nam Moses declarauit in libro Geneseos, Cir-
 » cuncisionem fuisse signum foederis inter Deum, & illum qui octauo die circuncide-
 » batur. Denique circuncisionem accepit Abraham vt sit pater non solum circunciso-
 » rum, sed etiam credentium in præputio. Itaque hunc sanctum Patriarcham intelli-
 » gimus fuisse patrem Hebræorum per circuncisionem, & gentilium in præputio, hoc
 » est, in fide illorum qui non fuerant circuncisi, nec circuncidi volunt. Et fides præce-
 » dens circuncisionem, auferebat peccatum originale, cum proposito tamen sumendi
 » posthac circuncisionem, quod de Abraham compertum habemus, qui syncera fide
 » ante sacramentum circuncisionis, apparuit coram Deo iustus: nec iustus apparuisset
 » labe peccati originalis infectus, sicut dices de fide adulti piẽ credentis in Christum,
 » quę aufert peccatum originale, cum proposito sumendi baptismum, si suppetat tem-
 » pus, & non desit occasio. Adde quod baptismus flaminis siue poenitentię supplet vi-
 » ces baptismi aquæ: Plus tamen virium habebat baptismus quàm circuncisio: nõ enim
 » cõferenda sunt sacramenta veteris legis cũ sacramentis nouæ legis. Quod autẽ lex ni-
 » hil contulerit Abraham vt iustificaretur, planè demonstrat dicens, Non enim per legẽ,
 » Abraham, aut femini eius promissio facta est, cùm lex neminem ad perfectum addu-
 » cat, sed per fidem iustificantem. Adde quod priusquam Mosaica lex sanciretur, pro-
 » missio futuræ hæreditatis facta fuerat Abraham & eius femini. Siquidem eius obediẽ-
 » tia hanc à Deo optimo & maximo benedictionem extorsit, In semine tuo benedice-
 » tur omnes gentes. Nec dixit feminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & femini tuo
 » qui est Christus. Denique lex post quadringentos & triginta annos facta est, antequã
 » è vita decesserat Abraham, Et ratiocinatur argumento validissimo, demonstrans vitę
 » æternæ hæreditatem non tribuendam esse legi, Si inquit ex lege hæredes sunt, exina-

Gen. 17.

Gen. 22.
Gala. 3.

nita est fides, abolita est promissio: Etenim fides esset vanã, & irrita promissio, si lex nos efficeret hæredes Dei: Et ad Galatas dicit, Si ex lege esset hæreditas, iam non ex promissione. Abraham autem per repromissionem donauit Deus: Præterea, Quonam pacto lex nobis conferret hæreditatem vitæ æternæ, cùm iram Dei operatur, hoc est, diuinã vindictam? Nam lex abundè diuulgata, & à subditis fidelibus non obseruata, facit hominem dignum vindicta Dei. Hinc illud, magna ira Domini succensa est cõtra nos, quia non audierunt patres nostri verbalibri huius, vt facerent omne quod scri-
 » ptum est nobis, Adicit Paulus, *Vbi non est lex, nec præuaricatio*, Et ad Galatas dicit, Lex propter transgressionem posita est. Verum dicit quispiam, nunquid ante legem Mosaicam erant præuaricatores, vt Adam, Cayn, Sodomitæ, & plerique alij, qui in dilu-
 » uio perierunt? Nunquid etiam erant puniendi qui legem naturalem suis cordibus in-
 » sculptã ad prosequendũ bonũ, & vitandũ malũ, calcarunt & oppresserunt? Tũ quoque scriptum est de omnibus peccatoribus, Præuaricantes reputaui omnes peccatores ter-
 » ræ. Respondebo, Paulum nõ hĩc sumere præuaricatoris nomen generaliter, sed prop-
 » riè. Et ille cõfetur hoc loco præuaricator, qui præter legem naturalem Mosaicã præ-
 » scripta transgreditur. Nec existimat Paulus legem naturalem, dici propriè legem. Et-
 » enim prius dixerat, Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, fa-
 » ciunt. Idcirco promissio facta est omni femini ex fide, quam gratia antecedit, non so-
 » lum iis qui Mosaicam legem amplexati sunt, sed iis qui in præputio firmam Abrahe
 » fidem sectantur, vt cum fideli Abraham benedicantur à Domino, qui viuificat mor-
 » tuos, hoc est, per fidem & gratiam viuificat illos & ad cœlestem vitam reuocat, qui
 » suis peccatis erant mortui, & digni poenis æternis. Vocat autem Deus sua benignita-
 » te ea quæ non sunt, hoc est, gentiles, tanquam ea quæ sunt, Iudæos scilicet, quod affir-
 » mat propheta dicens, Vocabo non plebẽ meã, plebẽ meã, & non dilectã, dilectã, & nõ
 » misericordiam consequutam, misericordiam consequutã. Vocauit & sua gratia Hie-
 » remiam, Ioannem Baptistam & Paulum, antequam ex vtero materno egredierentur.
 » Intelligamus in diuina præscientia, necdum facta, iam facta esse. Quod verò subne-
 » dit Paulus de Abraham, *Quod contra spem in spem credidit vt fieret pater multarum gentiũ,*
 » secundum quod dictum est ei, Sic erit semen tuum, sicut stellæ cœli & arena maris, hanc intel-
 » ligentiam recipit: Qui contra spem à causa naturali & humana proficiscentem, in spẽ
 » diuinæ promissionis credidit: ita quod sperabat in rebus desperatis, & sibi ob senium
 » diffidẽs, Deo fidebat. De prima autẽ spe, qua fuit Abraham destitutus, antequã Dominus
 » ei reuelaret quod generaret filiũ promissionis & verũ hæredẽ, dicit scriptura, Ego va-
 » dã absque liberis, & filius procuratoris domus meę iste Damascus Elyezer: Addiditq;
 » Abraham, Mihi autem non dedisti semen, & ecce vernaculus meus, hæres meus erit.
 » De secunda autem spe, gratia Dei firmata, subiungit scriptura: Statim sermo Domi-
 » ni factus est ad eum dicens, Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de vtero tuo,
 » ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, & ait illi, Suspice cœlum & nume-
 » ra stellas, si potes. & dixit ei, Sic erit semen tuum. Creditur Abraham Deo, & reputa-
 » tum est illi ad iustitiam.

» Et non infirmatus est in fide, nec considerauit corpus suum emor-
 » tuum, cùm iam ferè centum esset annorum, & emortuam vuluam Sar-
 » ræ. In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, sed conforta-
 » tus est fide, dans gloriam Deo, plenissimè sciens, quia quæcunque pro-
 » misit Deus potens est & facere: Ideò & reputatum est illi ad iustitiam.
 » Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi
 » ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum,
 » qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrũ à mortuis, qui tradi-
 » tus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationẽ nostrã.)

Probat quod paulò antè diximus, de ratione secundæ spei, quæ diuinæ reuelatio-

Gala. 3.

4: Reg. 22
Gala. 3.

Psal. 118.

Osee. 2.
Act. 9.
Hiere. 1.
Luc. 1.
Eph. 1.
Gen. 15.

Gen. 15.

ni innitur: Licet Abraham esset admodum prouectæ ætatis, & centesimum penè annum attigisset, non tamen arbitratus est suum corpus esse ineptum ad sobolem procreandam, nec in fide hæsitauit, nec desperauit se habiturum verum & germanum hæredem, qui filium Dei adumbraret. Et cum dixit, Putasne centenarius nascetur filius? non id dixit hæsitando, sed demirando diuinum beneficium: non enim natura finit centenarium gignere liberos. Nec ita animaduertit vuluam suæ pudicissimæ vxoris conclusam esse & emortuam, vt quem promiserat Deus filium, non conciperet. Et enim potens est Dominus rerum naturas immutare, & quod sterile est, fœcundum reddere, & quod exanime est, ad vitam reuocare. Et hac viua & integra fide se consolabatur Abraham, occinens Deo laudes, & firmissimè credens quòd nihil pollicetur Deus, quod non possit præstare. Et quia credidit nihil esse Deo impossibile, reputatum est illi ad iustitiã, cuius fidè qui sectari volet, iustus corã Deo apparebit. Et quispiè credit Deum suscitasse Iesum Christum à mortuis, iustus censetur, & salutem æternam (si modò sit inculpatæ vitæ) assequetur. Intendamus quæso aciem mentis ad hæc verba, Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram: Sanguis Christi eã ob causam effusus est, vt destrueretur corpus peccati, & delicta nostra remitterentur: Resurrexit autem Christus & de morte triumphauit, vt iustificaremur, potius glorificaremur & anima & corpore. Si enim non resurrexisset, nec ad gloriam & immortalitatem resurgeremus. Siquidem Christus est primitiæ dormientium.

Argumentum quinti capitis.

Vi pura & solida fide iustificat hominem pacem, gratiam & gloriam impertitur iis potissimum, qui nihil non sinistri pro eius nomine tolerant. Infundit & cordibus nostris inauditam charitatem per spiritum sanctum, quam magnopere commendauit & declarauit in nobis, cum filium suum vnigenitum pro nostris commissis diluendis in mortem tradidit. Et licet primi parentis scelus per totum mundum disseminatum fuerit, nostrasque animas fœdauerit & polluerit, ita vt mortem secum accersuerit, non tamen hominem prorsus enecauit. Nam gratia & beneficentia Dei per Iesum Christum nos ad vitam spiritalem reduxit.

Caput quintum.

„ **I**ustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis.) Quantum virium habeat fides, & quid nobis polliceatur, hoc loco demonstrat Paulus. Integra & sincera fides nos Deo reconciliauit, qui nobis erat ob nostra delicta infensus: sed putemus hoc beneficium Iesu Christi præsidio nobis collatum fuisse. Intelligamus & nulli vnquam fidè quidpiam contulisse, nisi credendo in Iesum Christum venturum, aut qui iam venit, expressè vel tacitè, explicitè vel implicitè, mediatè vel immediatè. Vnde in Euangelio Ioannis legimus, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, & vidit & gauisus

gauisus est. Scribit & Paulus, Credere oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se, remunerator est: remuneratoris autem nomine, intelligimus mediator Dei & hominum, Iesum Christum. Nam hic est totius salutis princeps, qui semetipsum dedit redemptorem pro omnibus. Et alibi, Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condant in semetipso, in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Tum quoque angelus dicebat pastoribus excubiis agentibus super gregem suum, Euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator qui est Christus Dominus. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum & dicentium, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Nec cuiquam fit accessus ad euangelicam gratiam, nisi per Iesum Christum, cuius fides in nobis gratiam & consolationem operatur. Et huius redemptoris fides nos ad spem cœlestium bonorum allicit. Denique hæc indubitata spes animos nostros subrigit ad assequendam filiorum Dei gloriam. Sumus autem gratia & dono Christi, filij adoptionis Dei. Vnde paulò post dicit Paulus, Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater. Et qui sperat se ad gloriam regni cœlestis euehendum, afflictiones multas & aduersa quæque, inuidia animi magnitudine tolerat iucundius multo, quàm qui amarum poculum spe incolumitatis recuperandæ bibit. Non itaque solum gloriamur de spe futuræ gloriæ, sed etiã de tribulationibus & persecutionibus omnibus, quas pro tuenda fide persequimur. Si enim sustinebimus, & conregnabimus. Et omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Denique per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Etenim afflictio & quæuis tribulatio, quam constanti animo toleramus, patientiam efficit, patientia probationem: Verus enim Christianus patientia probatur & examinatur. Licet ex Iacobo, probatio fidei, patientiam operetur: Nam ardens & sincera fides nihil non tolerat, probatio verò spem non enim quispiam sperare debet se in numerum electorum asciscendum, nisi in multis pressuris, doloribus & angustiis probatus fuerit. Spes autem nõ confundit, nec deiicit sperantem. Hinc illud Psalmographi, In te Domine speraui, non confundar in æternum. Tum quoque dicit Ecclesiasticus, Nullus sperauit in Domino, & confusus est. Et ex eo, Spes non confundit, quia charitas Dei diffusa est cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, & hic spiritus est amor patris & filij, & totius dilectionis artifex & autor. Datur autem nobis cum Deum diligimus, eiusque præcepta obseruamus. Quandoquidem Christus dicebat suis discipulis, Si diligitis me, mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium paraclitum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis. Effunditur & gratia spiritus sancti in omnes credentes in Christum, siue Iudæi sint, siue gentiles: Nam Cornelius Centurio, vir admodum pius & religiosus, licet esset gentilis, tamen postquam à Petro instructus credidit in Christum, recepit abundè donum spiritus sancti.

„ Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus: secundum tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est. Multò igitur magis, nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Nõ solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc

reconciliationem accepimus.) Quod nostram salutem debeamus vni Christo acceptam referre, eique pro beneficiis nobis impensis, perpetuas laudes occinere, & semper animo versare singularem eius erga nos amorem, manifestat Paulus dicens, *Vt quid enim Christus?* Nunquid cum natura humana cruciaretur morbo spiritali penè immedicabili, & innumeris peccatis dissolueretur, vt reuiuisceret & Deo reconciliaretur, egregiam mortem secundum tempus appetiit? Et appositè dicitur secundum tempus, quia duntaxat tribus diebus in monumento dormiuit. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terre tribus diebus, & tribus noctibus. Nec tamen Christus pro bonis & iustis immolatus est, quàm pro impiis, iniustis, sceleratis, parricidis, homicidis, lasciuis, plagariis, mendacibus, periurris, & alia vitiorum labe pollutis. Etenim semel oblatuſ est ad exhaurienda multorum scelera. Denique, dicit Petrus, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Nec pugnat hæc assertio. Vix enim pro iusto quis moritur, cum hac subsequente, Nam pro bono quis forsitan audeat mori. Nam prior assertio ad veterem legem spectat, in qua erat iustitia, & vix pauci inuenti sunt qui suum fuderint sanguinem. Posterior verò, suam veritatem in nouo testamento in quo est bonitas & clementia retinet. Siquidem innumerabiles martyres extiterunt qui suum sanguinem pro optimo Christo fuderunt. Quod si difficile sit homini mortem eligere, etiam pro tuenda viri iusti innocètia, multò magis difficile est se obicere morti pro liberandis impiis, qui mortem, mortisque supplicium non modicum ob sua scelera meruerunt. Itaque quis non animaduertit summam charitatem qua Dominus nos adamauit, quod pro nostris admisis diluendis vltro, morti se obtulerit? Siquidem nullum est amoris argumentum efficacius, quàm quod pro nobis crucis tormentum elegerit: Quod haud dubiè affirmat locus ille, Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Tum quoque, in hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Denique sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Adde quod Deus qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati. Et quia Christus suo sanguine nostras noxas diluit, lauit & absterſit, & iram sui patris vehementer offensi, sedauit, bene speremus oportet de salute æterna. Denique si profligatis & deiectis inimicitis, quas contra Deum ob nostra delicta exercuimus, sanguine Christi reconciliati sumus, multò magis reconciliati, & ad pacem & concordiam reducti, in vita & resurrectione Christi salui erimus. Etenim plus nobis profuit eius resurrectio, quàm mors: Nam traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Et quod eius resurrectio fuerit morte præclarior, indicat scriptura illa, Crucifixus est ex infirmitate, sed viuuit ex virtute Dei. Itaque non solum nobis gloriandum est in spe gloriæ, quam posthac expectamus, sed in Deo, cui nunc, sumus amplissimo Christi beneficio reconciliati.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Vsq̄ ad legem enim peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moïsem, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim vnus delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei & donum, in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit: Et non sicut per vnum peccatum,

tum, ita & donum. Nam iudicium quidè ex vno, in condènationem, gratia autem ex multis delictis, in iustificationem. Si enim vnus delicto mors regnauit per vnum, multò magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum. Igitur sicut per vnus delictum in omnes homines in condènationem, sic & per vnus iustitiã in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedienciã vnus hominis, peccatores constituti sunt multi, ita & per vnus obedienciã, iusti constituentur multi. Lex autem subintravit vt abudaret delictum, vbi autè abudauit delictum, superabudauit & gratia, vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.) Ostendit quantum detrimenti nobis attulerit iniustitia, superbia, inobedientia & intemperantia primi parentis, dicens, Per vnũ hominem, terrenũ scilicet Adã, peccatũ in mundũ irrepſit, & irrep̄do mortẽ secũ aduexit, quæ suis telis neminẽ non confodit, & tanti sceleris semen adẽ cõputruit, adẽ obsorduit, vt etiam paruulos materno utero inclusos infecerit & contaminauerit: & hoc est peccatum originis, quo nemo viri & mulieris semine conceptus non intabescat & polluatur: de quo dicit propheta, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Nam semen viri & foeminae est dispositio ad recipiendam animam rationalem, quæ corpori fatis disposito infunditur: & in hoc subiecto est peccatũ originale, etiam in paruulo non peccante voluntate propria, neque peccato proprio, sed peccato à vitiata primi parentis radice cõtracto. Nam sicut iustitia originalis primi parētis, si nõ offendisset Deum, fuisset in posteros propagata, ita eius iniustitia, maledictio & inobedientia, in omnes disseminata est. Hoc autè vitiũ exprimit Paulus dicens, *In quo omnes peccauerunt*, peccato scilicet originali, qui cõcepti sũt ex semine virili, quod dico propter Christũ, in quo nõ fuit peccatũ originale. Nam fuit cõceptus sine semine virili. Nec descendit ab Adã per rationẽ feminalẽ sicut descendimus, sed duntaxat secundum corpulentã substantiã: Nec in virgine Maria fuit peccatũ originale, licet fuerit cõcepta semine virili, quia fuit præseruata. Quod autem Paulus hinc loquatur de peccato originis, sic suadeo: Si loqueretur de peccato actuali quod nobis innascitur per imitationẽ principis totius superbiæ & malitię, nõ diceretur, per vnũ hominẽ intrauit peccatũ in hunc mundũ, sed per diabolũ, quem peccantes peccato mortifero imitatur. Hinc illud sapietię, Inuidia diaboli, mors introiuit in orbẽ terrarũ. Imitantur autè illũ qui sunt ex parte illius. Huic plaudit sententiæ Augustinus libro primò de peccatorũ meritis & remissione, contra Pelagianos, capite 9. & 10. Verum decertabit quispiam, cur dicit Paulus, Per vnũ hominẽ peccatum intrasse in hunc mundum, & non potius per vnã mulierem, cum Adam non fuerit seductus, sed mulier in præuaricatione. Denique quod à muliere fuerit initium peccati: Respondebo cum Origene Paulum naturæ ordinem tenuisse. non enim genealogiæ mulieribus ascribuntur sed viris, eò quod vir non est ex muliere, sed mulier ex viro, & Adam primũ formatus est, deinde Eua. Idcirco successio posteritatis humanæ, quæ huic morti succubuit ex peccato venienti, non mulieri, sed viro ascribenda est. Quod autem subnectit Paulus, *Vsq̄ ad legem peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur cum lex non esset*, videtur includere pugnantia. Si enim vsque ad legem, Mosaicam intellige, peccatum erat in mundo, igitur ante legem erat peccatum, sicut compertum est de peccato Adæ, & Eua, Cayn, & illorum qui diluuiò perierunt. Denique de flagitiosissimo Sodomitarum peccato. Quod si ante legem erat peccatum, cur non deputabatur? nõne diuinam maiestatem suis grauissimis vitiis offendentes, digni erant vindicta Dei, & animaduersione æterna? Deinde, Si vsque ad legem regnauerit peccatũ in mundo, non igitur vigente lege regnauit peccatum. Quod si sub lege nõ regnauerit peccatum, cur dicit Paulus, Peccatũ nõ imputabatur cum lex non esset. Animaduerte pro hac ratione diluẽda particu-

lam hanc (vsque) non excludere legem, sed includere. Huius enim Paulini eloquij sensus est, Etiam sub lege erat peccatum & actuale & veniale: fuit enim in ipsis paruulis peccatum originale, vsque ad legem naturæ, hoc est, vsque ad vsum rationis, in quo homo est capax legis. Et accrescit hoc peccatum adiectione peccati actualis. Verum loquendo de lege Mosæica, quam mihi Paulus insinuare videtur, fuit peccatum & originale & actuale vsque ad legem. Et licet Mosæica lex non abstulerit peccatum, tamen apertiore peccati cognitionem, vt vitaretur, subindicauit. Et ante legem scriptam, peccatum originale in paruulis non imputabatur apud homines, licet apud Deum. Denique qui grauiter offenderant Deum ante legem Mosæicam, licet arbitrentur sua scelera esse ab hominibus castiganda, non tamen à Deo punienda, & præsertim morte æterna. Non enim credebant Deum debere humana facta punire, aut præmiis compensare. Itaque peccatum non deputabatur cum lex non esset, hoc est, ignorabatur, & non putabatur esse peccatum, quod patet de concupiscentia. Nam posthac dicit Paulus, Cōcupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces, hoc est nesciebam internam & malorum & bonorum externorum concupiscentiam esse peccatum, nisi lex vetaret, & diceret, Non concupisces. Regnavit autem mors ab Adam vsque ad Moïsen, hoc est, à primo homine vsque ad ipsam etiam legem, quæ diuinitus promulgata est, quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre. Regnum enim mortis vult intelligi, quando ita dominatur in hominibus reatus peccati, vt eos ad vitam æternam, quæ verè vita est, venire non sinat, sed ad secundam etiam, quæ pœnaliter æterna est, mortem trahat. Hoc regnum mortis, sola in quolibet homine gratia destruit saluatoris. Hæc Augustinus libro primo de peccatorum meritis & remissione, capite vndecimo. Loquitur itaque Paulus nomine mortis, de peccato mortali, quod secum attrahit secundam mortem, quæ non solum dicit priuationem diuinæ gloriæ, sed & perpetuum in inferis cruciatum. De qua dicit Ioannes, & infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Beatus Thomas enarrans hunc Pauli locum, dicit, Regnavit mors, hoc est peccatū ab Adā vsque ad Moïsen exclusiue. Nam per Moïsen data est lex, quæ incepit regnum peccati diminueret, incutiens timorem diuini iudicij. Hinc illud Deuteronomij, Quis det talē eos habere mentem, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea in omni tempore, vt bene sit eis, & filiis eorum in sempiternum? Sed facile est hanc opinionem refellere. Si enim vsque ad legem etiam inclusiue, peccatū erat in mundo, & peccatū mortē secum attrahit, iuxta illud Pauli. Stipendia peccati mors, igitur vsque ad ipsam etiā legē inclusiue, mors erat in mundo. Adde quod lex Mosæica non poterat auferre peccatum, licet quodammodo inciperet regnum peccati imminuere, incutiens peccatoribus terrorem diuini iudicij, nisi maturè resipiscerent. Nec solum regnavit mors ab Adam vsque ad Moïsen in eos qui peccauerant voluntate propria, & proprio peccato, sed & in eos qui non peccauerant voluntate propria, proprioque peccato, licet in primo homine peccassent, vt prius diximus, & hoc in similitudinem præuaricationis Adæ, hoc est, quatenus similitudinem illius peccati, per originem ab Adam traxerant, vnā cum similitudine naturæ: sicut enim ex homine homines, ita ex peccatore peccatores, & ex morituro morituri, & damnato damnati generantur. Itaque creati sunt homines Adæ similes, qui est forma futuri, cœlestis scilicet Adæ Iesu Christi, sed per contrarium. Nam sicut terrenus Adam fuit origo totius iniustitiæ, ita cœlestis Adam fuit origo & fons totius iustitiæ. Denique sicut per Adam, peccatum & mors intrauerunt in hunc mundum, ita iustitia & vita & gratia per Iesum Christum in hunc mundum intravit. Vnde dicit Paulus, Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Denique, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Sunt & quedā expressæ similitudines inter Adā & Christū. Nā sicut corpus Adæ fuit sine coitu formatum, ita & corpus Christi. Tum quoque sicut de costa Adæ dormientis

prodiit mulier, ita de latere Christi dormientis fluxit sanguis cum aqua. Deinde ostendit Paulus, gratiā Christi & donū plus nobis profuisse ad saluandum, quàm obfuerit delictū Adæ ad perdendum. *Non sicut delictum ita & donum*, Nam gratia dei quæ multo fortior est & valentior delicto primi parentis, ad plura se extendit quàm delictū. Si enim delicto Adæ multi sint mortui, multo magis gratia Dei & donum in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures exundauit: non enim solum Deus gratia Iesu Christi, nostra scelera diluit, sed multa bona nobis contulit. Hinc illud, Dedit dona hominibus. Tum quoque, Multos filios in gloriam adduxit. Adde quod de plenitudine eius, nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Adicit Paulus, *Non sicut per vnum peccatum ita & donum*. Nam diuino iudicio condemnati sunt omnes ob delictum primi parentis, sed gratia Iesu Christi, & donum gratuitū ab omnibus nostris delictis nos iustificauit & perfectè emundauit: Non enim Christus suo sanguine nos solum lauit à peccato originali, sed & ab omnibus peccatis actualibus, quæ originali adiecimus. Insuper, Si vnus delicto mors in omnes sæuierit, multo magis qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum. Deinde Paulus quadam similitudine cōfert adinuicem peccatum primi parentis, & iustitiam Christi. Sicut enim primi parentis delicto cōdemnatur omnes, ita Christi iustitia iustificantur omnes, vt vitā æternam assequantur. Et hinc agimus de iustitia aut iustificatione Christi, quæ à fide Iesu Christi dimanat. Ita quod apertè volo dicere, iustitiā aut iustificationē Christi, esse Christū per fidē iustificantē omnes spiritaliter renatos. Vnde dicit alibi Paulus, Qui est saluator omnium, maximè fidelium. Et sicut per inobediētiam primi hominis, peccatores cōstituti sunt multi, ita per Christi obediētiam iusti cōstituētur multi. Etenim primū Adæ peccatū fuit inobediētia, secundū interiorē superbiæ motū, quo voluit aduersari diuino præcepto. In Genesi cōperimus maledictionē, quā Adam sua inobediētia incurrit, Quia audisti vocem vxoris tuæ, & comedisti de ligno ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo. De laudatissima Christi obediētia dicit Paulus ad Philipenses, Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Et alibi, Didicit ex iis quæ passus est, obediētiam. Quod autē subnequit Paulus, *Lex subintravit vt abundaret delictum*, non mediocrem mihi scrupulum ingerit. Si enim lex subintrauerit, siue obiter irrepsit vt abundaret delictum, consequens est legem Mosæicam, de qua hinc loquitur, fuisse malam, cuius enim finis malus est, ipsum quoque malū est, at finis legis malus est, scilicet abundantia delicti, igitur lex mala est, quod tamen illi scripturæ aduersatur. Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Tum quoque, Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitimè vtatur. Hinc scrupulū hac adnotatiuncula dilues. Particula, vt, non exprimit causam, sed consequutionem, sicut in plerisque sacra scripturæ locis adnotauimus. Non enim quia data est lex, exundauit delictum, sed data est lex vt ostenderet peccatum, & ostensum prohiberet ac refrēnaret. Siquidem per legem est cognitio peccati. Tum quoque dicit Dauid, In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi, sed data lege, accidit & consequuta est abundantia delictorum. Cum enim lex prohibuit concupiscentiam peccati, is qui concupiscit quod sibi prohibitum est, vehementius in concupiscentiam exardescit: Et difficile est admodum internis affectibus mederi. Homo etiam carnalis, & sub peccato venundatus, existimat concupiscentiam sibi prohibitam, quasi esse extra vires sui liberi arbitrij. Potest & quispiam dicere quod lex subintravit vt abundaret delictum, hoc est vt plenius & apertius peccatum agnosceretur. sed presentē habemus antidotum aduersus copiam delicti, gratiam scilicet Iesu Christi, quod dilucidè monstrat Paulus dicens, Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Etenim quo magis sequit peccatū, hoc magis elucet eius beneficiū, qui à peccato liberat. Et vbi summus est morbus, & summo medicamēto opus est. Et sicut regnavit peccatū in mortē, & tēporalē & æternā, ita & gratia Dei regnet in vitā æternā per Iesum Christū Dominū nostrū. Etenim ipse est vita nostra, salus, redēptio & iustificatio. Et in subsequēti capite

dicet Paulus, Vita æterna, est gratia dei in Christo Iesu domino nostro. Hinc exploratum est effectum gratiæ iustificantis esse maiorem effectum peccati: Nam effectus peccati, est mors, effectus verò gratiæ iustificantis, est vita æterna. Ambrosius libro 9. suarum epistolarum, epistola 71, doctè & lepidè exponit hunc locum, Lex subintravit, vt abundaret delictum, Subintravit inquit, quod vtiq; non ordinarium, sed velut fortuitum significare videtur introitum, eo quòd in locum naturalis legis intrauerit. Itaque, si illa suum seruasset locum, hæc lex scripta nequaquam esset ingressa. Et paulò antè dicit, Superabundauit peccatum per legem, quia per legem agnitio peccati, & coepit mihi obesse scire id quod per infirmitatem vitare non possem. Ad cauendum enim prodest præscire, sed si cauere non queam, obfuit nosse. Superabundauit autem gratia per Iesum, quia postquam totus mundus subditus factus est, totius mundi peccatum abstulit, sicut testificatus est Ioanes dicens, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Et ideo nemo gloriatur in operibus, quia nemo factis suis iustificatur, sed qui iustus est donatum habet, quia post lauacrum iustificatus est. Hæc ille. Sed intellige neminem primario & principaliter suis factis iustificari. secundario tamè homo suis bonis operibus fidei coniunctis iustificatur. Nã autore Iacobo, Ex operibus iustificatur homo, & nõ ex fide tantum.

Amb.

Ioann. 1.

Iaco. 2.

Argumentum sexti capitis.

Nemo sibi arripiat ansam ruendi in omne flagitiorum genus, quòd vbi exuberavit delictum, & magis gratia exuberavit. Nam qui lachrymis & contrito corde purgatus est à suo scelere, si reciderit, se prauaricatorem constituit, acruisque punietur. Sibi persuadeat quisquis Christianus est, sanguinem Christi pro remissione peccatorum effusum, plurimum momenti suo baptismo contulisse, nec aliter quàm morte Christi se lotum esse. Abstulit & Christus sua cruce, mortis & peccati tyrannidem, ne posthac nostris vitis inferuiamus. Et quia beneficentia Christi liberati sumus à peccato, demus operam, vt seruiamus iustitiæ in perfectam animarum nostrarum sanctificationem.

Caput sextum.

Vid ergo dicemus? manebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? An ignoratis fratres, quia quicumq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo, per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulamus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Decertat Paulus aduersus suam assertionem, Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia. Si enim abundantia delicti sit causa exundantis gratiæ, igitur nobis perseuerandum est in peccato, vt exudet gratia. Verum hanc diluendo quæstionem apertissimè monstrat nobis minimè persistendum esse in delicto, vt superabundet gratia. Si enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? sed mortui sumus peccato gratia Iesu Christi, igitur non viuemus peccato, sed Christo. Concludamus itaque abundantiam peccati non esse causam, sed duntaxat occasionem superabundantis gratiæ. Adeò pugnant inter se vita & mors, vt vicissim se profligent. Quòd si peccato mortem, mortisque tyrannidem incurrerimus, quomodo foeliciter viuemus in vitis perseuerando? Et quia peccatum aliquando suo crudeli & atroci dominio, nos in mortis foueam præcipitauit, adnitemur pro viribus, vt profligato peccato confractisque diaboli insidiis,

diis, Christo viuamus. Et sicut is dicitur deo viuere, qui secundum voluntatem dei viuit, ita is dicitur peccato viuere, qui secundum voluntatem peccati viuit. Afferit Origenes mortuum peccato, peccatorem esse non posse. Nemo tamen nescit mortuum peccato morte Christi, posse adhuc in vitium relabi, modò non sit confirmatus gratia, quantumlibet nunc sanctè & foeliciter viuat: nam adhuc decertat in ancipiti agone, in quo potest facilius vinci quàm vincere. Nec in hoc seculo, sed in futuro redduntur præmia. Sed conicio Origenem velle innuere, peccato mortuum, quatenus peccato mortuus est, non posse esse peccatorem. Et is moritur peccato, qui non viuit secundum voluntatem peccati, sed omnino pugnat aduersus peccatum, eique gladio spiritus, & castimonia vitæ obfistit, vt Christo viuat. Quòd autè adiicit Paulus, *Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus*, hanc recipit intelligentiam, Comorimur Christo, abolitis illius morte nostris pristinis vitis. Aut morte Christi sumus baptizati, hoc est, à nostris viciis abluti. Hinc illud Ioannis, Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et cum baptizamur, in nobis mortem Christi representamus, Nec solum comorimur vnà cum Christo, verumetiam vnà sepelimur per eundem baptismum: vt quemadmodum Christus foeliciter reuixit, & de morte ad manifestandam dei gloriam, triumphauit, ita & nos, eiusdem saluatoris beneficentia pristinis vitis mortui, nouam in omni pietatis & religionis officio, vitam agamus. Et eam ob causam per baptismum sepelimur Christo, quia cõformamur sepulturæ ipsius. Sicut enim qui sepelitur, ponitur sub terra, ita qui baptizatur, immergitur sub aqua. Vnde qui baptismo abluitur, ter immergitur aquis, non solum ad representandum fidem trinitatis, verumetiam ad exprimendum quòd Christus tribus diebus iacuit in corde terræ. Et cum dicit Paulus Christum resurrexisse à mortuis per gloriam patris, vult innuere Christum per virtutem sui patris, quæ in eius gloriam cedit, fuisse à morte excitatum. Vnde dicit dominus per suum prophetam, Exurge gloria mea. Denique qui participes sunt mortis Christi per baptismum, participes sunt & resurrectionis eius per integritatem vitæ, quod subaperit Paulus dicens, *Si complantati facti sumus similitudini mortis eius*, hoc est, si inficitij & participes sumus mortis eius, erimus & participes resurrectionis eius. Alludit autè hoc loco ad infitionem plætæ, quæ respondet communioni corporis Christi. Quemadmodum surculus decerptus è sua arbore, particeps fit humoris eius arboris cui inferitur, ita qui per baptismum Christi corpori inferuntur, consortes fiunt bonorum illius, Et ipsius plætæ nomine, fructum simul ostendit. Domini enim corpus, vt vult Theophylactus, cum esset in terris sepulturæ mandatù, fructum protulit. Et quoniam in terra ille, nos verò sumus in aqua sepulti. Et ipsi quidem peccato, ille corpore. Propterea non morte dixit, sed mortis similitudine, qui etiam vel resurrectionis participes erimus, & vitæ illius sempiternæ heredes, quia bonis operibus resurrectionem pertulimus. Hæc ille. Exprimit & alibi Paulus eandem sententiam, dicens, Reformat bit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Denique si comortui sumus, & conuiuemus, qui enim ardore fidei & amoris, tormētis Christi cõpatiuntur, in resurrectionem vitæ resurgent.

Apoca. 1.

Psal. 56.

Theophylactus.

Philipp. 3
2. Timo. 2

Hoc sciètes quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruat tur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum Christo, scientes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quòd autè viuit, viuit deo. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem deo in Christo Iesu. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius. sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato, sed exhibite vos deo

„tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

Nos hoc loco adhortatur Paulus ad piè viuendum, ad coërcendos infrenes affectus, ad sectandam iustitiam, ad decertandum gnauiter aduersus petulantem carnis lasciuiam, quæ in fractis animo indes repullulat. Vetus, inquit, homo noster simul crucifixus est vt destruat corpus peccati. Vocat autem veterem hominem, inueteratam peccati malitiam, pertinaciam, & si dicam, tyrannidem, quam peccatum inuexit. Hanc autem grauem admodum scelerum omnium sarcinam, Christus affixit cruci, eamque pro nostra salute exiit: & ita vetus homo mortificatus est, & suis exuuiis spoliatus, vt nunquam reuiuifcet, nisi somnolentam, pigram, & impudicam vitam duxerimus. Hoc fufius alibi exprimit Paulus, dicens, Veritas est in Iesu deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris: Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. Apertius multo declarat ad Colossenses, quonam pacto expoliatus est hic vetus, & crassus homo, In Christo, inquit, circumcisi estis circumcissione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis. Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expoliatis principatus & potestates, traduxit confidenter, palam triumphans, illos in semetipso. Hic autem vetus, carnalis, & crassus homo, terrenum Adam refert, cuius imaginem dum peccatis indulsumus, diu portauimus. Nouus verò & spiritalis homo, cœlestem & diuinum Adam exprimit, cuius imaginem fanis mentibus insculptam nos gestare oportet, si electorum numero velimus ascribi. vocat autem corpus peccati, insatiabilem rerum caducarum cupiditatem, & vniuersam humanarum affectionum vim & potentiam, quam Christus effusione sui sanguinis deleuit, & prostrauit. Porrò destructum est, & euersum corpus peccati, vt vltra non pareamus peccato: Paret autem peccato, qui consentit peccato: Seruit & peccato, qui noxiis affectibus obsequitur. Nam qui peccato sese addixit, & peccato se in seruitutem dedit: quod affirmat illa Christi doctrina, Qui facit peccatum, seruus est peccati, Et qui mortuus est peccato per baptismum, obfistens toto animo voluntati peccati, iustificatus est, solutus & ablutus à labe peccati. Hinc illud, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Quòd si destructo corpore peccati commoriamur Christo, syncera fide credimus nos foeliciter cum eo in elysiis campis victuros, quod haud dubiè confirmat alibi Paulus dicens, Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati. Quod verò adiicit Paulus, *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur*, illo Ioannis loco confirmari potest, Fui mortuus, & ecce sum viuens in secula seculorū. Non enim Christus iteratò appetiturus est mortem, eo quòd sua victrici morte, à lege peccati & mortis, nos liberauit, & destruxit eum qui habebat mortis imperiū, id est diabolū, & liberauit eos qui timore mortis, per totā vitā obnoxij erāt seruituti. Quòd verò subnectit Paulus dicens, *Mors illi vltra non dominabitur*, scrupulū ingerit non modicū. Si mors illi vltra nō dominabitur, ergo reiectis sophistarum argutiis, mors illi aliquādo dominata est: etenim hoc supponit Christum aliquādo à vita decessisse. Sicut cum Christus dixit Pilato, Regnum meum nō est de hoc mundo, subito intulit Pilatus, Ergo Rex es tu, alioqui non dixisset, Regnum meum non est de hoc mundo. Et quonam pacto mors Christo dominata est, cum non solum eam volūrate, sed & potestate suscepit? Siquidem in Euangelio Ioannis legimus, Pono animam meam, vt iterum sumam eam, nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: Adde quòd voce sana, libera & magna, clamando, emisit spiritum. Verūm dices, Christum ex eo permisisse mortem sibi dominari, quia formā serui suscepit: Et sine dubio mors dominatur omnibus qui in car-

ne positi, sub seruili forma censentur. Et quia Christus de morte triumphauit & imperat morti vt vult, iuxta illud, Habeo clauis mortis, & inferni, potius dicemus Christum habuisse dominium in mortem, quàm quòd mors in eum dominium habuerit. Propriè autem mors nobis sub peccato venundatis dominatur, quando compellitur anima ob morbum immedicabilem vel famem, pestem, gladium, aut infortunium repentinum è sede corporis egredi. Adde quòd mortem ob peccatū incurrimus, & quia Christus fuit ab omni peccato immunis, non erat mortì obnoxius: non igitur simpliciter & absolute mors illi dominata est. Et qui mortuus est peccato, semel mortuus est, nec mortuus est Christus peccato, quòd peccatum commiserit. Nam dicebat Iudæis, Quis ex vobis arguet me de peccato? Tum quoque scribit Petrus, Qui peccatū non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, sed mortuus est peccato, quia factus est hostia peccati, siue hostia pro abolendis peccatis, nā de peccato, hoc est hostia peccati, damnauit peccatū in carne. Et alibi, Eum qui nō nouerat peccatū, pro nobis peccatum fecit, hostiam scilicet & immolationem, pro totius mundi peccato. Potes dicere quòd mortuus est peccato, hoc est similitudini carnis peccati, vitæ scilicet passibili & mortali: Siquidem Deus misit filium suum in similitudinem carnis peccati, Et qui mortuus est peccato, mortuus est semel. Et alibi, Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, & vna oblatione consummauit in sempiternū sanctificatos. Huic succinit sententiā illud Petri, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu: & qui mortuus est ob diluenda omnium vitia, viuens vita æterna, viuit Deo, per omnia virtute & potentia Deo patri æqualis. Vnde alio in loco dicit Paulus, Et si crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Aut dic, Qui semetipsum exinan- uuit, formam serui accipiens, & factus est obediens vsque ad mortem, rursum permanet in forma Dei, atque æqualis patri: Aut si mauis viuit Deo, hoc est diuinæ potentia: In Dei enim, & patris virtute vitam agit perpetuam. Quòd si loquamur de vita æternæ generationi coniuncta, dicemus viuit Deo, à quo genitus est, & quidem interna & supereminenti vita: Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & qui gratia Christi mortui sunt peccato, tanquam in pristinam vitiorum foueam nunquam relapsuri, existiment & cogitent se viuere Deo, ope Iesu Christi. Vnde dicit Paulus ad Galatas, Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus: Quòd autem nūc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, & qui tacito versat animo se esse mortuum peccato, non peccat. Si enim concupiscentia mulieris, aut cupiditas auri & argenti, te pulset, cum animaduertis te esse mortuum cum Christo, retraheris à delicto perpetrando. Denique cum inflammatu ira, ad necem tui inimici concitaris, si existimes te esse mortuum cum Christo, conquiescet ira, cessabit & furor, & propterea mortui peccato per gratiā Iesu Christi, viuunt Deo. Quòd si ita sit quòd vetus homo noster sit simul crucifixus vt destruat corpus peccati, ne posthac seruiamus peccato, pulchrè concludit Paulus, *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore vt obediat concupiscentiis eius.* Nec dicit quòd non sit peccatum in nostro mortali corpore, Nam quandiu viuemus erit peccatum, fomes scilicet peccati, concupiscentia & rebellio in hoc caduco vasculo. sed quòd non regnet peccatū in nostro mortali corpore, hoc est quòd dominium peccati, gratia Christi deiectum & sublatum, non amplius instauretur, & refarciatur in nostro mortali corpore. Regnauit autem peccatum in nostro mortali corpore, quando tyrannidem & violentiam in nostro mortali corpore exercuit, sed conquiescit, & frangitur regnum peccati, & dominium, quando à peccato desistimus. Nec diceret Paulus non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, si non esset situm in facultate liberi arbitrij vt non regnaret in nostro mortali corpore. Hallucinatur itaque lasciuus, laxans prorsus habenas suis sordidis cupiditatibus, dicendo, Nō possem à mea lasciuiā pedem dimouere, quia in me peccatum luxuriæ regnat, nec regnaret si tuum corpus icituniis multis castigares, & in seruitutē redigeres. Et appositè dixit in mortali corpore: Nā mortalitas fuit à delicto corpori

Ioan. 8.
1. Pet. 2.Rom. 8.
2. Cor. 5.Rom. 8.
Heb. 9.
Heb. 10.

1. Pet. 3.

2. Cor. 13.
Philip. 2.

Gala. 6.

Rom. 5.

indita. Hinc illud, Corpus mortuum est propter peccatum, spiritus autem viuit propter iustitiam. Diximus & antea per vnum hominem, peccatum in hunc mundum intrasse, & per peccatum mortem in omnes homines pertransisse. Præcipit & Paulus, *Ne exhibeamus membra nostra, arma iniquitatis peccato, sed ex morte ad vitam reducti, conemur pro virili vt membra nostra sint Deo arma iustitiæ.* Dicuntur membra nostra, arma iniquitatis, quando sunt instrumenta ad iniquitatem exequendam: siquidem homo suis manibus enecat innocentem, pedibus premit, & suffocat virum probum, suis etiam genitalibus opus luxuriæ perpetrat: & sicut manus dicuntur sanctæ, quando sanctis operibus ministrant, hinc illud, Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus, sine ira, & disceptatione: ita dicuntur pollutæ, quando pollutis operibus ministrant. Itaque membra nostra sunt arma iniquitatis, quando iniquitati & peccato inseruiunt. Rursum, sunt Deo membra nostra arma iustitiæ, quando inseruiunt iustitiæ, & illorū præsidio exequimur iustitiam, aduersus inimicos Dei, & reipublicæ perturbatores. Tenent & arma medium locum inter virtutem & vitia: Nam militi ad repellendos hostes aut tutandos ciues, sica conceditur, aufertur autem prædoni ne ciues perdat. Demus itaque operam vt membra nostra Christo consecrata, pietati, iustitiæ, & inculpatæ vitæ militent.

1. Tim. 2.

Peccatum enim vobis non dominabitur, nō enim sub lege estis, sed sub gratia, Quid ergo? Peccabimus, quoniam nō sumus sub lege, sed sub gratia? Absit, An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obedientem, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientis ad iustitiam? Gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedientis autem ex corde: in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatē, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tūc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum, mors est. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternā. Stipendia enim peccati, mors, gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu domino nostro.)

Iaco. 4.

Si omnibus studiis, omni conatu, omni cura & diligentia, aduersus peccatum pugnaveritis, & Deo sanctimonia vitæ obsecundaueritis, peccatum nullum in vobis dominium habebit. Vnde dicit Iacobus, Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Resistite diabolo, & fugiet à vobis, Fugabimus & exercitum peccati, obfistendo peccato: Nec tamen à peccato, aut retrahi, aut liberari possumus absque Christi præsidio. Dicit enim Dominus in Euangelio Ioannis, Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis: & compertum est Christum illic loqui de liberatione à seruitute peccati. Nam paulo antè dixerat, Qui facit peccatum, seruus est peccati. Probat autè Paulus peccatum non dominari Christianis sanguine Christi redemptis, Christoque commortuis, quia non sunt sub lege, sed sub gratia. Hoc loco illi sunt sub lege quātum ad ceremonias & Iudaicas obseruationes, qui non amore sed timore, & quasi inuiti coguntur legem obseruare: nec eam obseruarent, nisi timerent pœnam incurrere. Augustinus tractatu 3. in 1. cap. Euangelii Ioannis, dicit illum non esse sub lege, qui legem implet, sed cum lege: qui autem sub lege est, non subleuatur, sed premitur lege. Omnes itaque homines sub lege constitutos, reos facit lex, & ad hoc illis super caput est, vt ostendat peccata, non tollat. Hæc ille. Et his qui non voluntariè legem adimplent, peccatum domina-

tur,

tur, eo quòd illorum voluntas inclinatur ad faciendum quod legi contrarium est. Sed estis sub gratia, quia sponte, & vltro, & nullius impulsu Euangelicam legem (quæ est fons totius gratiæ) obseruatis, & propterea peccatum minimè vobis dominabitur. Quidam exponunt hunc locum de lege membrorum repugnante legi mentis: quando quidem qui mortificat sua membra, non est sub lege membrorum, sed sub gratia Dei. Quòd si loquamur de lege Mosaica, vt Paulus prætere videtur, certum est, nos nō esse sub lege literæ, quæ occidit, sed sub lege spiritus, quæ viuificat, quæ hîc gratiam vocat. Verùm subtiliter confligit aduersus suā assertionē, Arripiemus ne ansam peccandi, quia nō sumus sub lege? Quid? volutabimur ne fordidiſſimo vitiorū cœno, si non obstringamur lege, sed præsidio gratiæ protegamur? Et ex falsa huiusce loci intelligentia, Non estis sub lege, sed sub gratia. quis diceret, Christiani non tenentur obseruare præcepta moralia, & sic impunè licebit illis agere aduersus præcepta moralia, vt mœchari, occidere, furari, falsum testimonium dicere, non honorare patrem & matrem, & sic de aliis, quod tamè est non solùm absurdum, sed & impium. Verùm Paulus dicens, Non estis sub lege, non excusat Christianos ab obseruandis præceptis moralibus: Nam in omni lege suam vim retinent, sed illo in loco potissimùm loquitur de lege, quantum ad ceremonias & ritus Iudaicos, cum quis timore pœnæ, inuoluntariè huiusmodi ceremoniarum sancita obseruat. Adde quòd dicit Paulus, Lex iusto nō est posita, sed iniustis & non subditis, impiis & peccatoribus. Qui igitur faciunt quod legis est, non tam dicuntur esse sub lege, quàm sub gratia. Absit itaque quòd fiet nobis ad delinquendum aditus, quia non sumus sub lege: Alioqui si infræni licentia in omne genus flagitiorum inciderimus, nos iterum seruituti peccati addicemus: hoc autem exprimit doctor gentium, dicens, *An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientis ad iustitiam?* Nemo non inseruit illi, cui se mæcipium reddidit: Quòd si ditioni peccati te subieceris, necesse est vt sis seruus peccati: effectus autem seruus peccati, in laqueos mortis incidis: si verò sis seruus obedientis siue Dei, cui morem gerere debes, ad iustitiæ palmam peruenies. Et ne in mortis pistrinum & tyrannidem intrudaris, labora pro viribus vt sis seruus iustitiæ, & si pura fide, integro pectore, & sincera conscientia, castigatisque animi affectibus, Deo parueris, seruus eris Dei, & quidem fidelis, magna commendatione dignus. Et sicut nemo potest seruire duobus dominis, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum sustinebit, & alterum contemnet: Ita nemo potest seruire peccato & iustitiæ, aut odio infectabitur peccatum, & iustitiam amabit & colet, aut coniebet peccato, & iustitiam contemnet. Itaque à vitiorum pedicis solutus, age gratias Deo optimo & maximo, quòd ex seruo sceleris & mortis, te effecerit seruum iustitiæ, virtutis & vitæ. Hoc autem effecit sana Christi doctrina, quam tuæ salutis causa didicisti. Et quia à tyrannide peccati in regnū iustitiæ & virtutis asserimur, nobis enitèdū est vt manumissi è dominio peccati, seruiamus iustitiæ. Et ex subsequenti loco animaduertes Paulum aliqua ex parte nobis condonare veniam (si tamen ab homine condonanda sit) quòd aliquando fuerimus serui peccati. Nam imbecillitas & fragilitas humanæ conditionis non finit hominem esse quadratum, & omni ex parte beatū. Inquit, *Dico propter infirmitatem carnis vestræ,* Et quia sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, considerata humana fragilitate, homo magis peccatis quàm Deo inseruit. Verùm, vt exhorrescamus peccatum, peccatorūque technas vitemus, & virtuti studeamus, dicit, *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ ad immunditiam, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Tribuatur necesse est virtuti sanctificatio, vitiis verò pollutio & inquinatio. Et cum essetis serui peccati, eratis liberi iustitiæ, hoc est, soluti à iustitia, quia non obtemperabatis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis in delictis vestris præter pudorem? profecto nullum. Suffundimur rubore cum Deum offendimus. Erubescencia & pudor nos pulsant, cum à iustitia ad vitium defleximus, Christiani à fructibus, quos pariūt, cognoscuntur: Quòd si vitiorum fructum pepererint, da-

1. Tim. 1.

Mat. 6.

Gen. 8.

Mat. 7.

bunt poenas non modicas: si verò probitate vitæ, virtutis fructum pepererint, amplissima mercede donabuntur. Quòd autem inutilis sit peccatorum fructus, & nullius profusus momenti, exprimit hic subsequens locus, *Finis illorum mors est.* Etenim vitia exitium funestum, & supplicium æternum pariunt. Quòd si eruti & liberati à peccato, diuinæ voluntati obtemperauerimus, habituri sumus optimum & sapidissimum fructum in omnem vitæ sanctimoniam. Quòd autem subiungit Paulus, *Stipendia peccati, mors.* Incutit terrorem non modicum iis qui pertinaci malitia in suis vitiis perseverant. Nec solum peccatum gignit mortem corporalem, verumetiam spiritalem & æternam, quæ est mors secunda in fornace ignis æterni. Lasciuus, nisi mature resipiscat, loco stipendij & præmij, vltimicibus flammis cruciabitur. Qui aliena diripuit & expilauit, fiet dæmonibus esca. Qui famelicum non pauit, cum pascere potuit, infernali palude volutabitur. Et hoc loco alludit Paulus ad stipendia siue obsonia quæ militibus ad commeatum dependuntur. Quòd si mors sit peccati stipendium & præmium, vita æterna per Iesum Christum erit gratia Dei, siue charisma, & donum. Nemo itaque iactans liberi arbitrii vires, tribuat potissimum suis laboribus, certaminibus & operibus suam salutem, sed Deo acceptam referat. Denique si merita nostra sint bona, sunt dona Dei. Et licet in fide & sanguine Iesu Christi, vita æterna sit gratia Dei, non tamen hoc loco tollitur liberi arbitrii facultas. Dei enim sumus adiutores, sed ut cunque extenuato libero arbitrio, aut si dicam, humiliato, Dei gratia extollitur. Nec opera nostra in se considerata, & quatenus procedunt ex libero arbitrio, merentur ex condigno, ut posthac videbis, vitam æternam, sed quatenus procedunt ex gratia spiritus sancti, quæ nos ad vitam æternam perducit. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

Argumentum septimi capituli.

Nemo nescit hominem legi cuiquam obnoxium, tantisper astringi lege, donec ea lex vim suam obtineat: quæ si antiquetur aut abrogetur, desinit esse obnoxius, quod lex mulieris viro iuncta subinducit: ita enim lege coniugij obvincuntur coniuges, ut quæ fædo congressu fidem coniugij frangit, censetur adultera, defuncto autem viro soluta est à lege viri, nec dicitur adultera, si alteri viro adhaerit. Et nos à lege mortis & tyrannide peccati soluti, vni sponso spirituali, qui sua natiua virtute à morte excitatus est, adherere debemus. Lex, tamen si sit sancta, iusta & bona, occasione tamen accepta, potius cupiditates irritabat, quàm coercerat. Hostem domesticum nostræ carni nostrisque membris inclusum, è sua sede extrudere, & domare admodum difficile est: & licet Christianus secundum interiorem hominem, & spiritu Dei actus, diuinæ legi pareat, ab ea tamen plerunque nexibus legis peccati reuinctus deflectit, & scelus quod etiam pertinaci odio infectatur, perpetrat. Quòd si à lege peccati membris insita liberetur, hoc gratia Dei, per Iesum Christum, tribuat oportet.

Caput septimum.

A Ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuentem viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur, viuentem viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro, si autem mortuus fuerit vir eius,

» eius, liberata est à lege viri, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro.
 » Itaque fratres mei, & vos mortificati estis legi, per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Cum enim
 » essemus in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant, operabatur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate
 » spiritus, & non in vetustate literæ.) In exordio huiusce capituli non loquitur de lege naturali, nam lex naturalis non est propriè lex dicenda. Etenim prius dictum est, Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, sed potissimum de lege scripta, & quidem Mosaica differit. Et licet alloquatur Romanos, dicēs, *Rom. 2.*
An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) tamen in florentissima Romanorum vrbe, non solum erant Gentiles, sed innumeri Iudæi, qui præscriptis Mosaicæ legis tenebantur. Nam in Actis Apostolorum legimus, Paulus ab Athenis egressus, venit Corinthum, & inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius, eo quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos. Itaque Mosaica lex ad sui obseruationem astringebat Iudæos, quandiu vim suam obtinuit. Et eleganti similitudine probat Iudæos tantisper teneri Mosaica lege, donec ea lex viuebat. Nam sicut mulier maritali dominio subiecta est viro, quandiu vir eius viuit, eo autem mortuo, à coniugij vinculo eximitur, & sui iuris est, ut alteri viro nubat: ita Mosaica lex dominata est Iudæis, quandiu robur habuit, at vbi efflorescente Euangelica lege antiquata est & abrogata, quantum ad ceremonias, sabbati, & circucisionis obseruationem, desierit esse illi legi obnoxij. Et quia exorta per Iesum Christum veritate, Mosaicæ legi minime sumus obnoxij, nec amplius obligamur ad eam obseruandam: nunc in Christi corpus, quod est Ecclesia, inferemur, & à priori vinculo soluti, illi tanquam sponsa sponso iungemur. Et hic sponus est immortalis. Nā qui à morte reuixit, in æuum victurus est. Denique foelicius matrimonium nacti, de quo alibi dicit Paulus, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia, fructum edemus vberiorum & meliorem, Christoque sponso dignum. Huius autem loci, *Cum essemus in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificaret morti,* hæc est intelligentia, Passiones peccatorum quæ erant per legem aut declaratae aut adauctæ, occasione quidem prouocabant membra nostra ad turpia quæque scelera patranda, quibus patris æternam mortem incurrebamus. Vnde dicit Iacobus, Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. Tum quoque scribit Ezechiel, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Nunc autem gratia Christi soluti à lege mortis, & à seruitute Mosaicæ legis, qua tanquam captiui detinebamur, obtemperabimus Deo in nouitate spiritus, qui dat nobis iustitiam & sanctitatem, nosque facit in recta virtutum omnium semita ambulare. Hoc autem loco vocat vetustatem literæ, veterem legem, cui sumus mortui: Aut vetustatem peccati, quam litera legis auferre nō potuit. Literæ autem vetustas, si desit nouitas spiritus, reos facit potius cognitione peccati, quàm liberet à peccato.

» Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit, Sed peccatum non cognoui nisi per legem: Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam: Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

„Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per
 „ illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum
 „ & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed pec-
 „ catum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem:
 „ ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.) Quia prius di-

- xerat Paulus, Passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti: ex hoc loco venaretur quispiam occasionem dicendi, legem esse iniustam, & peccati adminiculatricem. Verum huic quæstioni satisfaciendo, respondet Paulus dicens, *Absit*, Si enim lex sit in se sancta, iusta & bona, inducitur virtutum & vitiorum præseruatricem, quoniam pacto legi auocanti ex se hominem à turpitudine flagitij, & ad omne virtutum genus illicenti, peccatum irrogaretur? Denique scribit Psal. 18. Psalmographus, Lex domini immaculata: quod si sit immaculata, non docet peccatum sed vetat, & indicat quid prosequendum & fugiendum sit. Quod haud dubie hic Pauli locus demonstrat, *Peccatum non cognoui nisi per legem*. Et quemadmodum medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abundantur ad mortem, & vel se interficiant, vel insidiantur inimicis, sic lex Mosaiica quidem data est, ut peccatorum venena monstret, & hominem male libertate sua utentem, qui prius ferebatur improuidus, & per præcipitia labebatur, frano legis retineat. Hierony. Huius est sententiæ Hieronymus, quæstione octaua ad Algasiam. Verum obiicit quispiam, nonne ante legem Mosaiicam, de qua hic Paulus contendit, cognoscebant homines sub lege naturali viuentes, adulterium, furtum & homicidium esse peccatum? Nam si nolent hæc sibi fieri, neque deberent optare aliis fieri. Insuper, Cain per hanc legem naturalem cognouit suum peccatum, dicens. Maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear. Adam & Eva suum peccatum eadem lege delinquentem pungente, cognouerunt, & propterea absconditi sunt sub ligno vitæ. Pharaon quoque hac lege stimulat, sua crimina confitetur, & dicit. Dominus iustus, ego autem & populus meus impij. Diluenda est hæc obiectio, si spectemus rationem inhonesti & vitij, quod aduersus rationem pugnat, cognoscebatur peccatum ante legem Mosaiicam: Si verò inspexerimus ad peccatum, quatenus importat & continet diuinam offensam, sine lege cognosci non poterat. Etenim lege diuinitus data, innotescit homini quod peccatum Deo displicet, & quia Deo displicet, præcipit Deus ut puniatur. Probat autem Paulus induens personam hominis sub Mosaiica lege viuentis, Peccatum non esse cognitum nisi per legem: Concupiscentiam inquit, nesciebam nisi lex diceret, Non concupiscēs, hoc est, quod ab hominibus non prohibebatur, non arbitraberis esse prohibitum, nisi lex diceret, Non concupiscēs. Itaque lex Mosaiica vetuit, quod homo non vetuit, non enim concupiscentia in se considerata, proximo damnum infert, nec quempiam lædit, mutilat aut enecat. Nec peccatum cognoscebatur nisi per legem, quantum ad reatum pœnæ, & diuinam offensam. Quidam dicunt Paulum hoc loco loqui vniuersaliter de concupiscentia quæ est radix omnium malorum, quantum ad conuersionem ad bonum commutabile, licet initium omnis peccati sit superbia, ut auertit hominem à bono incommutabili. Alij dicunt Paulum loqui specialiter de concupiscentia quæ secum includit avaritiã, de qua dicit alibi, Radix omnium malorum est cupiditas, quæ quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Quod autem Paulus videatur loqui de concupiscentia avaritiæ, planè monstrat illud legis sancitum, Exo. 20. Non concupiscēs domum proximi tui, non bouem, nõ asinum, nec omnia quæ illius sunt. Verum quod addit lex illa, Nec desiderabis vxorem eius, nõ seruum, non ancillam, subaperit nobis concupiscentiam se extendere generatim ad omnem illicitam concupiscentiam & vxoris alienæ, & bonorum externorum proximi. Hieronymus in quæstione nuper citata, putat per concupiscentiam omnes perturbationes animæ significari, quibus moeremus & gaudemus, & timemus & concupiscimus. Quod autem adijcit Paulus, *Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam,*

tiam, hanc habet intelligentiã. Peccator suis vitiis indulgens, nihil non concupiscit occasione accepta per legem concupiscentiã vetantem: nec dicit occasione data per mandatum, nõ neque lex, neque mandatum legis dat occasionem peccandi: alioqui imputandum esset legi quod homo peccaret, & sic lex non esset ex se sancta & iusta: sed peccator à recto tramite deflectens, accipit à lege occasionem peccandi. Licet enim lex doceat quid facere & prohibeat quid nõ facere debeamus, cum tamen nostro vitio nostraq; incontinentia contra sancita legis ferimur, videtur lex esse causa peccati, quæ dum prohibet concupiscentiã, quodammodo eam inflãmre cognoscitur. Secularis apud Græcos sententiã est, Quicquid licet minus desideratur. Ergo e contrario, quicquid non licet, fomentum accipit desiderij. Vnde & Tullius de parricidarum suppliciis, apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne non tam prohibere quã commouere videretur. Igitur lex apud contemptores, & legum præcepta calcantes, videtur esse occasio delictorum. Et licet lex proderet peccatum, quia tamen non addebat robur, quo vitiis repugnaremus, hac occasione inflãmata est & irritata libido peccandi: vnusquisq; enim ad eum suis cupiditatibus blanditur, ut putet sibi licere quod valde libet. Deniq; humanum ingenium propensius est ad ea quæ fuerunt interdicta. Ardētius enim amamus quæ nobis sunt prohibita, frigidius verò quibus potiri fas sit. Itaq; peccatum lege prohibitum non est repressum, quia prohibitum: sed quia prohibitum magis reuixit, maioreque vigorem accepit. Hoc autem subindicat Paulus dicens, *Sine lege peccatum mortuum erat*, non quod non fuerit peccatum ante legem: Nam per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, sed quod ante legem minus habet viriũ, quàm sub lege. Nec Paulus post suam conuersionem spiritu Dei afflatus, & in quo Christus loquebatur, dicit in sua persona, Ego viuebam aliquando sine lege; sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, Ego autem mortuus sum. sed induit personam hominis carnalis, qui ex lege viuebat, & arbitrabatur sibi impunè licere peccare, quod nullo legis retinaculo retineretur, & minus peccabat quàm qui legem Mosaiicam transgrediebatur. Etenim occasione accepta peccatum per mandatum reuixit, hominemque vitiorum illecebris obnoxium, magis ad delinquendum prouocauit, ita ut virtus peccati increuerit. Etenim virtus peccati lex est: Cognito autem per legem peccato, mortuus est qui legis edicta transgreditur, & sentit se esse mortuum, magisque morti quàm antea obnoxium. Redit Paulus ad eandem disputationem, considerans lapsum humanæ fragilitatis, ne peccator suis pristinis vitiis indulgens, quicquam legi, legisque sancitis impropere, *Inuentum est* (inquit) *mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem*. Duo te intelligere oportet, si Pauli mentem assequi velis, vitam esse in lege, & mortem. Siquidem Deus per suum prophetam Ezechielem pollicetur se daturum vitam iis, qui sua præcepta, suaque iudicia obseruabunt. Dicit & Paulus in hac epistola, *Moyse scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Lex itaque Mosaiica te inducebat ad rectè viuendum, & bona temporanea tibi pollicebatur, si eius præscriptis velles obsequi: licet infirma esset & imbecilla ut te iustificaret & in perpetuum viuificaret. Mortem dicimus esse in lege, non quod lex in se considerata sit causa mortis, sed quod occasione accepta per legem malum inhibentem, peccatum secum mortem aduexerat. Itaq; peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit peccatorem, & seductum occidit, nec seduxit mandatum peccatorem: nam scopus mandati erat, ut peccatorem à vitio subtraheret. sed peccatum inueteratum & fomes peccati ac rebellio carnis in spiritu, occasione accepta per mandatum seduxit peccatorem, ut turpissimam vitam agendo, permisit se seduci: seductus autem & vitio suo occæcatus, traditus est diabolo ut cruciaretur, & mortis æternæ (nisi maturè resipisceret) supplicium incurreret. Itaq; diabolus bono organo malè vtens, per occasionem legis, peccatorem ad peccandum allexit, & per peccatum occidit, ita ut iam se reũ agnoscat. Quod si lex sit sancta, & præceptum legis sit sanctum, iustum & bonum, & in ceremonijs, iudicijs & præceptis moralibus, quod bonum est peccatori, ut à suis pristinis vitiis deterreatur, nõ cedit illi in malum neq; in mortem. Verum ut peccatum magis appareat peccatum & apertius innotescat, occasione accepta per iustam & bonam legem in scelerato peccatore, mortem producit, ut fiat supra modum peccans peccatum*

per mandatum. Quod enim non reputabatur esse graue delictum, ante intelligētiam legis, per prauaricationem mandati cogniti, incipit esse grauius delictū, & peccantius peccatum. Et vbi creuit concupiscentia peccati, creuit & reatus prauaricationis.

» Scimus enim quia lex spiritualis est, ego autē carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo, non enim quod volo bonū, hoc ago: sed quod odi malū, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum: Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum hoc ago: Si autem quod nolo, illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet: Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominē: videro autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati.)

Ex eo lex spiritualis est, quia quae sunt spiritus tractat, & ad recipiendum Dei spiritum nos allicit. Incitat & hominem ad caelestia, & à carnalibus sordidisque affectibus auocat. *Ego autem carnalis sum.* Nā peccator ob inueteratam malè viuendi consuetudinem, quae carnis sunt, sapit, foedam libidinem infano amore prosequitur, temulentiae vacat, ventris ingluuiem sectatur, brutorum more viuit, suamque foelicitatem in omni voluptatum genere collocat. Et qui pristinis vitiis madet, venundatur sub peccato, hoc est in peccati potestatem, libidinis & concupiscentiae precio redigitur. Nec solū venūdatur sub peccato, quod à terreno & carnali Adam contraxit: sed sub illo, quod longa malè viuendi consuetudine patrauit, & mollitiae fractus frequenter admisit. Hanc Paulinam sapientiam

August. differens Augustinus libro primo retractationum, capite vicesimo tertio, dicit, Satis ostendit non posse impleri legem nisi à spiritualibus, quales facit gratia Dei. Quod utique non ex persona Apostoli accipi volui, qui iam spiritualis erat, sed hominis

Danic. 3. 6 sub lege positi, nondum sub gratia. Hæc ille. Et sicut Daniel, vir desideriorum, & diuino numine afflatus, induebat personam peccatorum dicens, Peccauimus, iniquitatem fecimus, iniuste egimus, & impietatem commisimus, & discessimus, & declinauimus à mandatis & iudiciis, & non audiuius seruos tuos prophetas qui loquebantur nobis in nomine tuo, & regibus & principibus nostris & patribus nostris, & omni populo terrae, & tibi domine iustitia, nobis autē cōfusio faciei: Ita Paulus his locis (Ego carnalis sum, venundatus sub peccato, Quod operor non intelligo, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & me captiuantem in lege peccati, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius) Exprimit in se passiones & peccata carnalium hominum, vt eius fletibus prouocemur ad lachrymas. Etenim iis compatitur qui acutissimis peccatorum sagittis vulnerantur: nec ex se, tanquam ex se, voluptatum incentiua domare possunt. Quis inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Et quia genuina carnis motio, & ardens concupiscentia me in absurdissimas affectiones pertraxit, ita vt mihi subeundum sit cum vilissimis mancipiis seruitutis iugum, quid agere debeam, non intelligo. Et licet sub gratia euangelica constitutus, & precioso Christi sanguine redemptus, sciam in vniuersali nullum malum esse faciendum, & coner animam meam à prauis cupi-

2. Cor. II. piditatibus abducere, in electione tamen particularis operationis, plerūque cæcutio. Nam insultus & motus cōcupiscentiae inordinati, suā vim, suāque tyrannidē in appetitu sensitiuo exerentes, officiūt & obstant, quo minus rectā voluntatem effectus sequatur. Et ita me rapit, cruciat & affligit effrænis cupiditas, vt quasi iuitus quod nolim scelus cōmittam. Et quis nescit desideria carnis pertrahere animā ad peccatum, & eam legibus eius subdere? Suadet autē Paulus hominem vitiōrū pedicis irretitū, non intelligere quod operatur. *Non enim, inquit, quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum, illud facio.* Et vt res clarius innotescat, hac vtar similitudine. Vult quis auido animo sapiens fieri, non propterea quod id velit, statim euadit sapiēs: sed promptae voluntati adiiciendus est labor, opus est & studio, vigiliis, doctrina, sollicitudine, institutione, & frequēti exercitio: quæ crassus & externus homo, suis voluptatibus addictus, vetat fieri. Ita cum Christianus vult castè viuere, non propterea cum vult, castè viuit: nā humana voluntas in sua imbecillitate & fragilitate considerata, non valet absque dei præsidio effectum castitatis exequi. Denique voluntas pudicitiam affectans multis adminiculis & subsidiis iuuanda est, nempe austeritate vitæ, sanctis precationibus, ieiunio, cilicio & cinere, vt domesticus hostis dometur aut vincatur. Hanc & eandem veritatem affirmat alibi Paulus, dicens, Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Et qui infectatur odio peccatum, suis cupiditatibus adactus, patrat quod odit. quod si obscœna voluptate pellectus, committat quod ratio damnat, & mens refugit, testatur legem esse bonam peccatum vetantem. Verūm dicet quispiam, Cur non obtemperat rationi, si consentiat legi ad honesta vocanti? Respondebo, Cupiditas plus habet viriū

pelliciendi ad turpia, quàm habeat ratio inuitandi ad honesta: & cum aliò vocat ratio, & aliò cupiditas, praualet quod in me deterius est, & vincitur id quod est rectius. Deinde redit Paulus ad suā subtilem disputationē, quæ videtur patrocinari illis, qui nihil aut parum tribuunt libero arbitrio, in acquirendis virtutum officiis, & indispensandis meritis, non tamen patrocinator, nec excusat carnalem hominem, si rectè intelligatur.

Si quod nolo, illud facio, pariter si quod odi malum illud facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Illud homo purè & syncerè operatur, quod secundum rectam rationem & sanam mentem operatur, & quia recta ratio non iubet fieri malum, immo vetat, vitium quod patrat, non censetur homo patrare: Etenim homo propriè censetur mens, ratio, spiritus aut homo interior, sed quod, inquit, habitat in me peccatum, id est fomes peccati, aut rebellio carnis, & indomita concupiscentia, aut peccandi vis insita membris, & parti hominis crassiori. Origenes hoc loco vocat peccatum, legem & voluntatē carnis, quæ captiuos nos ducit in lege peccati. Hieronymus quaestione citata ad Algasiam, nomine peccati exprimit vitia corporis & desideria voluptatis, quæ si fines fuerit egressa, vertitur in peccatum. Augustinus libro 15. de ciuitate Dei, capite 6. existimat hoc peccatum quod habitat in hoc corpore terreno, esse peccatum peccati, & ex inobedientia primi parentis contractam. Et cum dicit Paulus,

Scio quod non habitat in me hoc est in carne mea, bonum, non loquitur de bono naturæ, nam omnis creatura Dei bona est, sed de bono gratiæ, quo à peccato liberamur per Iesum Christum. Nam velle, inquit, mihi adiacet, perficere autem bonum, non inuenio. Etenim nihil æquè situm est in humana facultate, quàm voluntas, quæ tamen diuina ope destituta, non potest bonum opus consummare. Et potissimum homo sub gratia constitutus, non solū vult bonum, sed aliquid boni facit, dum pugnat aduersus concupiscentiam, licet ex se non possit incendium concupiscentiæ extinguere. Deus autem solus, absolute & simpliciter operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate. Et licet in homine multis vitiis contaminato, sit quasi insitum malum, puta procliuitas ad perpetrandum malum, aut fomes peccati, à labe primi parentis profluens: inuenio tamen aliam legem, diuinam scilicet, consentaneam meae rationi, per quam approbo bonum, & malū detestor. Et cum viuo secundū interiorem hominem, hoc est secundū rectam rationem, & sanam mentē, me magnopere

diuina lex oblectat, nihilque mihi iucundius est ac dulcius, quam eius delitiis frui, eique prouto animo adherere. Hinc illud Prophetæ, Lex tua meditatio mea est. Verum cum infranis concupiscentia me suis igneis telis adurit, meque homo exterior, crassus & impurus torquet & affligit, ab obseruatione diuinæ legis deflectendo, præceptis collabor in vitium. Verum infeliciter, & in exitium meæ salutis, agnosco & experior aliã legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & hæc lex peccati, & lex membrorum, est fomes peccati, aut consuetudo vitiorum carnalium. Vocatur autem lex per quandam cõparationem: Nam sicut lex inducit ad bonum, ita fomes peccati aut illicita concupiscentia inducit & irritat ad malum: Quod si caro aduersus spiritum concupiscat, & lex carnis pugnet aduersus legem mentis meæ, quæ est lex Dei, & ob id dicitur lex mentis, quia cum mente consentit, mentemque pascit, fouet & illustrat. Nec solum lex membrorum obsistit legi mentis, sed captiuat hominem sub peccato venundatum, ita ut, eo quodammodo nolente & repugnante, captiuum reddat, & ad peccatum pertrahat. Et propterea exclamat Paulus agens personam hominis carnalis, & agnoscens quam procliuis sit humana natura ad peccandum, O me infelicem, tam duræ & molestæ seruituti obnoxium! Quis me liberabit ab hac carne tot vitis subiecta, quæ est corpus, robur, & pondus totius peccati & mortis? Gratia Dei per dominum nostrum Iesum Christum. Quod si in te sedati sint & cõpositi noxij affectus, hoc diuinæ gratiæ tribuas oportet. Nemo enim à concupiscentiæ dominatu liberari potest, nisi gratia Dei per Iesum Christum. Et quia peccati illecebra plerumque vincit, peccator carne seruit legi peccati, verum puritate vitæ innouatus, & spiritu Dei adiutus, mente seruit legi Dei.

Argumentum octauæ capitis.

Quod non potuit Mosaïca lex ob suam infirmitatem præstare, hoc lex spiritualis vitæ in Christo Iesu præstitit: Siquidem liberauit peccatorem à tyrannide diaboli, à seruitute peccati, & à lege mortis, ut posthac secundum spiritum ambularet, cælestia meditaretur, & diuinis studiis incuberet. Qui spiritu Dei aguntur, in numerum filiorum Dei adoptantur, & adoptati, sperant se peroptatam æternæ vitæ hereditatem assequuturos. Et quia ob nostram imbecillitatem turbulentiisque animi motus, quid votis optandum sit, aut quid deprecandum, aut quomodo sit optandum, nescimus, spiritus Dei quo impellimur & afflamur, nos planè docet quonam pacto sit Deus à nobis interpellandus. Qui prædestinati sunt ad æternam felicitatem secundum propositum Dei, vocati sunt sancti, & suæ vocationi non nihil pietatis studij & meriti adicientes, diuina gloria posthac feliciter fruuntur, quos neque vllum periculum, neque vitæ discrimen, neque cruciatus, neque etiã dura persecutio poterit à sincero Dei amore diuellere.

Caput octauum.

Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dånauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, qui verò secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt.

sentiunt. Nam prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus, vita & pax, quonia sapientia carnis inimica est Deo: Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamem spiritus Dei habitat in vobis.)

Qui desierunt ex cupiditatum arbitrio viuere, & à pristina seruitutis iugo soluti sunt, dabunt operam, ne posthac pertrahantur ad graue quodpiam scelus perpetrandum, ob quod dånari mererentur, & sectantes auctorẽ vitæ cœlestis Iesum Christum, secundum spiritum ambulabunt: contemnent hylari animo & sereno vultu res humanas, à sordidis voluptatibus abhorrebunt, diuitias aspernabuntur, summos honores primasque honorum partes despiciet, & beatam cum Christo vitam agent, qui sua ineffabili gratia gratuitoque munere nobis contulit, quod nunquam Mosaïca lex conferre potuit. Et licet super sint quedam vitiorum & concupiscentiarum reliquiae, eo quod non possint, nisi mortuo corpore extingui & aboleri: tamem qui in Christo viuunt, & cum eo victuri sunt, nihil damnationis nihilque iudicij incurrent, neque quantum ad culpam neque quantum ad poenam.

Etenim qui Christo, eiusque corpori per fidem & baptismum insiti sunt, si expressissimam sui ducis imaginem sibi ipsis insculpserunt, reiectis carnis operibus, exorsaque indomita concupiscentia, secundum spiritum ambulabunt, Christumque cœlestium bonorum largitorem vnicum induent, quod alibi explanat Paulus dicens, Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis, Et hoc loco eandem veritatem affirmat, Lex, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Lex spiritus vitæ, lex est spiritualis, Lex scilicet Euangelica impartiens dona cœlestia, & vitam æternam iis, qui colunt Christum, eiusque sermonem obseruant. Nec vlla est lex spiritualis, nisi per Iesum Christum: nam Mosaïca lex quantum ad literam, erat carnalis, nec poterat peccatorem à carcere mortis, diaboli & vitii educere. At lex spiritualis per Iesum Christum eduxit victos à carcere mortis & peccati, fregit & tyrannidem vimque omnem corporis peccati, & veram libertatem permanentibus in sermone Christi contulit. Vnde dicebat Christus Iudæis, Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Probat autem Paulus legem spiritalem nos liberasse à lege peccati & mortis. Quod erat impossibile legi, Mosaïcæ scilicet, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dånauit peccatum in carne. Vides Paulum asserere Mosaïcam legem non potuisse dånare & abolere

peccatum: fit enim reprobatio præcedentis mandati, propter infirmitatem eius & inutilitatem, nihil enim ad perfectum adduxit lex. Infirmabatur autem per carnem, propter infirmitatem carnis, quæ erat in homine ex corruptione fomitis, ex qua contingebat etiã data lege, quod homo à concupiscentia vincebatur. Vnde recta & vera est illa Christi sententia, Spiritus quidem proutus est, caro autem infirma. Dixit & antea Paulus, Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Nec missus est Christus à patre cœlesti in similitudinem carnis peccati, quod non verè naturam humanam assumpserit. Nec dixit Paulus, Deus misit filium suum in similitudinem carnis, nam vera carne induebatur, sed obserua quid dixerit in similitudinem carnis peccati, hoc est habentem similem carnem carni peccati: nam Christus fuit passibilis & mortalis, nec diuinæ maiestati derogat, quod Christus accepit carnem similem carni peccati: Etenim inter peccatores seu peccator, versatus est & inter facinorosos, ut facinorosus crucifixus est, licet ab omni peccati contagio esset alienus. Quod autem cõmunem hominum naturam, excepto peccato, assumpserit, affirmat illud Pauli, Semem Abraham apprehedit, vnde debuit per omnia fratribus similari. Tu quoque, Non habemus pontificem qui non possit cõpati infirmitatibus nostris, têtatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Attende ad hæc verba, absque peccato, tolle igitur peccatum, & tibi persuadebis Christum esse per omnia suis fratribus similem, assumpsit autem carnem similem carni peccati, (licet in eo non esset caro peccati) ut de peccato, hoc est hostia & oblatione peccati, dånaret & aboleret peccatum, quod in carne nostra vim suam exercebat. Hoc autem alibi declarat Paulus dicens, Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, hostiam scilicet peccati, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Etenim

semel oblatum est ad multorum exhaurienda peccata. Augustinus libro 2. cōtra Maximianum Arrianorum Episcopum, capite 2. edisserens hunc Pauli locum, Reconciliamini Deo, eum qui nō nouerat peccatum, pro nobis peccatū fecit, dicit: Quod enim Apostolum dixisse cōmemoras, Quoniam Christus, cū peccator nō esset, peccatum pro nobis fecit, lege diligentius, & ne fortē mendosum incurreris codicē, aut latinus interpret errauerit, Græcū inspice, & inuenies nō Christum pro nobis fecisse peccatū: sed à patre Deo ipsum Christum factum esse peccatum, id est sacrificium pro peccato: Ait enim Apostolus, Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo, eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Non ergo fecit ipse peccatum, sed eum Deus pro nobis peccatum fecit, hoc est, ut dixi, sacrificium pro peccato. Si ergo recolas vel relegas, inuenies in libris veteris testamēti, peccata appellari sacrificia pro peccatis. similitudo etiam carnis peccati, in qua venit ad nos, dicta est & ipsa peccatum. Misit inquit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, hoc est de similitudine carnis peccati quæ ipsius erat, damnauit peccatum in carne peccati quæ nostra est. Propter hoc etiam de illo dicitur, Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem uiuit, uiuit Deo. Peccato enim mortuus est semel, quia in similitudine carnis peccati mortuus est, quando moriendo exutus est carne, ut per hoc mysterium significaret eos, qui in morte ipsius baptizantur, mori peccato, ut uiuant Deo. Sic etiam per carnem factus est pro nobis maledictum: Pendens quippe in ligno, mortem quæ de maledicto Dei venerat, suspendit in ligno, atque ita vetus homo noster simul fixus est cruci, ut non mendaciter dictum intelligatur in lege, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quid est maledictus nisi terra es, & in terram ibis? Et quid omnis, nisi quia & ipse Christus, qui cū esset vita, mortuus est tamen vera morte, non ficta? Si intelligas hæc mysteria, simul intelliges non esse contagia. Hæc Augustinus. Ex eo autem Christus sacrificio peccati, abstulit peccatum, ut Euangelica lex pura fide iustificans, consummaretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Obserua diligenter Paulinā hanc doctrinā. Omnibus Christianis plurimū prodest hæc uia peccati hostia, si modò abiecerint opera tenebrarum, & obsistendo illecebrosis voluptatibus, secundum spiritum totius sanctificationis ambulent. Et sicut caro nihil habet cōmerciū cum spiritu, ita qui sapiunt quæ carnis sunt, nullum foedus habent cū iis qui sapiunt quæ sunt spiritus. Qui secundum carnem sunt, porcina & lutulentam vitam agunt: qui uero secundum spiritum sunt, mundam, puram & angelicam vitam agunt, & spretis uoluptatum omnium illecebris, cœlestia iugi studio meditantur. Denique sicut pugnat mors cū uita, ita prudentia carnis pugnat cū prudentia spiritus. Prudentia carnis anxiosa solitudine discruciat hominē, ut uel summos honores ambiat, aut cōgerat opes, aut uoluptatē omnem sectetur. Prudentia uero spiritus & sapiētia, à terrenis & carnalibus studiis auocat hominē, eūmq; allicit ad pulcherrimā rerum diuinarum contemplationem. Quod si prudentia carnis sit inimica Deo, aut potius inimicitia aduersus Deū, prudentia spiritus erit amica Deo & grata: imo cum Deo foedus perpetuum. Etenim caro legi peccati nos adglutinat, spiritus uero diuinæ legi nos connectit. Et ad eō prudentia carnis siue uitium carnis, nos à Deo auertit & distrahit, ut nolit se diuinis legibus subdere. Quare sepultri in ipsa inueterata carne, Deo placere non possunt: at qui membra sua mortificauerunt, carnemque suam cum uitiis & concupiscentiis crucifixerunt, spiritalia sapiunt, & duce spiritu, cœlestia negocia tractant, Nam spiritus, res quidem uiuida, in intimis eorum pectoribus habitat & quiescit.

„ Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem
 „ Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum,
 „ spiritus uero uiuit propter iustificationem. Quod si spiritus eius qui su
 „ scitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christū
 „ à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem
 „ spiritum

„ spiritum eius in uobis. Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum
 „ dum carnem uiuamus. Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini,
 „ si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Quicumque enim
 „ spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum ser-
 „ uitudinis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum,
 „ in quo clamamus, Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium red-
 „ dit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes, hæ-
 „ redes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatimur,
 „ ut & conglorificemur.) Habet spiritum Christi, qui credit in Christum, habet
 „ & spiritum Christi qui in fide instructus, baptismo Christi abluitur, qui denique sus-
 „ cepta fide Christo morem gerit: Siquidem in Euangelio Ioannis legimus, Si uos má-
 „ feritis in sermone meo, uerè discipuli mei eritis. Tum quoque, Vos amici mei estis si
 „ feceritis quæ ego præcipio uobis. Itaque qui spiritum Christi non habet, non cense-
 „ tur Christi discipulus, nec quis inferi potest corpori Christi, nisi spiritum Christi ha-
 „ beat. Vnde dicit Ioannes, In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in no-
 „ bis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Qui uero pugnat aduersus spiritum Christi,
 „ eiusque gloriam cupit obscurare, dicendus est antichristus. Est quoque spiritus Chri-
 „ sti qui à filio Dei procedit, Vnde dicit Ioannes, Paraclitus spiritus sanctus quem mit-
 „ tet pater in nomine meo, ille uos docebit omnia. Item, Cū uenerit paraclitus, quem
 „ ego mittam uobis à patre. Tum quoque, Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.
 „ Quod si Christus sit habitator nostri pectoris. licet corpus sit mortuum propter pec-
 „ catum, hoc est necessitati mortis propter peccata primorum parentum addictum, ta-
 „ men spiritus uiuet uita quidem gratiæ propter iustificationem, quam à Deo per Ie-
 „ sum Christum accepit. Vnde dicit Paulus, ad Galatas, Quod autem nunc uiuo in car-
 „ ne, in fide uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Denique si spi-
 „ ritus patris cœlestis qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in nobis, qui suscitauit Ie-
 „ sum Christum à mortuis, uiuificabit mortalia corpora nostra, hoc est auferet mortali-
 „ tatem & adiiciet immortalitatem, propter spiritum eius inhabitantem in nobis: Siqui-
 „ dem alibi dicit Paulus, Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Semi-
 „ natur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in uirtute. Semi-
 „ natur corpus animale, surget corpus spirituale. Et licet Christus propria uirtute se-
 „ ipsum à morte excitauerit, tamen Deus pater, Christum, ut hominem, à morte excita-
 „ uit. Nec spiritus patris diuersus est à spiritu filij, quandoquidem spiritus sanctus ex-
 „ æquo procedit à patre & filio. Et quia innumera beneficia, amplissimaque dona no-
 „ bis spiritus sanctus contulit, nihil non illi debemus, ut secundum spiritum uiuamus,
 „ & non secundum carnem. Deus enim dedit spiritum suum sanctum in nobis. Sunt &
 „ membra nostra templum spiritus sancti, quare debemus glorificare & portare Deum
 „ in corpore sancto: & iusto ratiocinandi artificio hunc in modum argumentatur
 „ Paulus, Si secundum carnem uixeritis, moriemini, si autem spiritu facta uel opera car-
 „ nis mortificaueritis, uiuetis: Qui enim uigore spiritus, carnis cupiditates, cupidita-
 „ tumque lenocinia restringunt, vitam agunt cœlestem. Secundum carnem uiuunt qui
 „ indulgent ueneri carnisque lasciuiam sectantur, qui denique uentri & gulæ inserviūt:
 „ Spiritu uiuunt, qui domitis suis affectibus, cœlestia contemplantur. Et qui secundum
 „ spiritum uiuunt, spiritu Dei aguntur, ut filij Dei uocentur. Aguntur illi spiritu Dei,
 „ qui diuino numine afflantur, ut quæ sunt honesta, persequantur, & quæ fordida sunt
 „ & immunda, fugiant. Nec dicitur homo agi spiritu Dei, quod eius liberum arbitrium
 „ nihil operetur, aut diuino spiritu agitatus, compellatur operari: sed quod sine diui-
 „ no instinctu, nihil laude & præmio dignum efficere possit. Nec Dominus Iesus qui
 „ agebatur spiritu in desertum ut tentaretur à diabolo, inuitus spiritu Dei agebatur in
 „ eremum, ut aduersus eum dæmonem confingeret, sed quod ut homo non potuisset
 „ e. iij:

proffigare dæmonem, nisi præsidio Dei fuisset adiutus. Nec possumus in numerum filiorum Dei ascisci, aut præclarum quodpiam facinus moliri, nisi nos spiritus Dei iuuerit, de hoc autem spiritu loquitur propheta dicens, Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Tum quoque, Et spiritu principali confirma me. Dicuntur & angeli in sacra scriptura spiritus, quod commonstrat Dauid dicens, Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Et Paulus de istis spiritibus filio Dei subiectis, loquens, dicit, Nonne omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capient salutis? De spiritu bono & malo dicitur in libris regum, Et spiritus Domini discessit à Saul, & suffocabat eum spiritus malignus à Domino. Deinde agit Paulus de spiritu seruitutis, qui sub Mosaïca lege vim non modicam habebat, & de spiritu adoptionis & libertatis, qui in euangelica lege mirum in modum Christianos oblectat & consolatur. *Non enim inquit, accepistis spiritum seruitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei in quo clamamus, Abba (pater)*

Spiritus seruitutis in antiqua lege incutiebat terrorem Iudæis ob pœnas, afflictiones & flagella, quæ irrogabantur transgressoribus legis. Et huiusmodi lex per inflictionem pœnarum inducebat Iudæos ad mandata Dei obseruanda, & qui huic legi subdebantur, timore pœnæ retrahebantur à perpetrandis flagitiis. Nec hîc agit Paulus de timore Dei sancto, qui ab amore Dei non diuellitur: sed de timore pœnæ, qui à perfecta charitate foras extruditur, quod sanè commonstrat Ioannes dicens, Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet, qui autem timet, non est perfectus in charitate. Qui autem sanguine Christi sunt abluti & sanctificati, acceperunt spiritum charitatis & libertatis, per quæ adoptantur in numerum filiorum Dei: non enim amplius sunt paruuli sub elementis mundi huius seruietes, aut manum ferulæ subducentes sub tutoribus & procuratoribus, sed spiritu adoptionis suffulti, euangelicam libertatem nacti sunt. Vbi enim est spiritus, ibi & libertas: Itaque nihil propter pœnâ gerat, sed propter amoris patris cuncta perficiant. Cùm autem subnectit Paulus, *In quo clamamus, Abba siue pater*, vult innuere, sincero affectu, votis ardentibus & puro corde profiteremur Deum esse patrem nostrum coelestem, & cùm eum vt patrem colimus & veneramur, intelligimus ineffabilem eius erga nos benignitatem, summam nostri curam gerentem. Adnotemus, Abba, vocem esse Hebræam, aut potius Syriacam, quæ sonat Græcè πατήρ, Latine vero pater. Christus orando suum patrem in horto oliuarum, dicebat, Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc à me. Est & adoptio eorum, qui natura filij non sunt, in locum filiorum. Itaque gratia adoptamur in filios Dei, & sicut adoptamur, ita participes sumus hæreditatis æternæ, non quòd iure & natura simus hæredes Dei: quandoquidem solus Christus iure & natura est hæres Dei, sed dono & promissione sumus hæredes Dei. Vnde dicebat Christus Iudæis, Seruus non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Et qui sunt hæredes Dei, sunt & cohæredes Christi: si tamen eum tolerantia malorum omnium, humilitate & obedientia imitentur. non enim futuri sumus participes gloriæ Christi, nisi suppliciis & tormentis, quæ constanti animo pro nobis pertulit, compatiamur: Durus enim est Christianus, qui pœnis & afflictionibus Christi non indolescit. Oportet & nos tribulationes huius seculi inuicta animi magnitudine tolerare, vt cum Christo glorificemur. Si enim, vt alibi scribit Paulus, commortui sumus, & conuiuemus, si sustinebimus, & conregnabimus.

Existimo enim quòd non sunt condignæ pæsiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nā expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit

rit vsque adhuc. Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes, nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram, nam quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.) Licet sinistra omnia & aduersa debeamus cum Christo, & pro Christo pati, licet refrænatis affectibus & castigata carne ei commoriamur, licet omne suppliciorum genus pro eius nomine pertulerimus: tamen tormenta quæ patimur pro defensione fidei non merentur ex condigno simpliciter vitam æternam: Duplici de causa. Quòd merita nostra si sint bona, magis tribuenda sunt gratiæ dei, quàm facultati liberi arbitrij: Tum quòd præmium nostris bonis operibus repromissum, nostros agones etiã inuictos, nostras denique tribulationes, nostraque merita lógè superat. Et sicut æternum excedit temporaneum, ita gloria illa æterna nostras afflictiones temporaneas excedit. Vnde dicit Paulus ad Corinthios, Id enim quod in præsentis est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternam gloriæ pondus operatur in nobis. Ex condigno tamen secundum quid, tolerando spontanea voluntate afflictiones huius seculi, propter immensum dei amorem, meremur vitam æternam. Etenim iustus est Deus qui reddit unicuique secundum eius opus. Dicit quoque propheta, Secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuere mihi. Quòd autem non sint pares afflictiones huius temporis ad futuram gloriã quæ nobis illucescet, pulchrè demonstrat Paulus dicens, Nam creatura expectans, auido animo desiderat reuelationem filiorum dei, hoc est nunquam conquiescet, nunquam satiabitur, donec æterna filiorum dei gloria fruatur. Siquidem alibi dicit Paulus, Expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei, in cuius cõspectu nihil erit vanum, nihil caducum, nihil terrenum, nihil temporaneum, nũc verò vanitati subiecta est creatura non volens. In primis corpora coelestia vanitati subiiciuntur, nam variis motibus in suis orbibus circumferuntur. Etenim sol mouetur ab oriente ad occidentem vsque, & ab occidente recurrit ad orientem, aliquando nubibus obtegatur & obscuratur, aliquando verò serenus & lucidus emicat & rutilat, patitur & eclypsim, luna in diuersis orbibus varios habet motus, & singulis mensibus deliquium patitur. Errant quoque planetæ & vagantur & mutationi subduntur. Elementa contrariis affectibus adinuicem pugnant, afficiunt & afficiuntur: Et quæ elementorum qualitatibus afficiuntur & alterantur, sunt innumeris vanitatibus obnoxia. Denique homo, vanitas vanitatum, obnoxius est mortalitati, pæsibilitati, corruptioni, morbis & vitiis omnibus, qui in sua vita plus habet aloes quàm mellis, plus tristitiæ quàm gaudij: & hæc rationalis creatura subiecta est vanitati non volens, nam huiusmodi vanitas naturæ humanæ in pœnam inflicta est, nec in commoda naturæ vitare potest, non tamè homo tantis calamitatibus & erumnis obnoxius debet aduersus Deum obmurmurare, nam Deus subiecit hominem vanitati, afflictionibus & pœnis omnibus in spe, vt æquo animo tolerando tribulationes, angustias & pressuras huius seculi, speret se habiturum perfectissimam cum corporis, tum animæ immortalitatem: nam suo tempore liberabitur ab omni corruptione, pæsibilitate & mortalitate, quam à dura peccati seruitute contraxerat, & donabitur ea libertate gloriæ, qua filij Dei, hoc est electi & sancti donantur. Quod autè adiicit Paulus, *Scimus quòd omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc*, hunc habet sensu: Nos apostoli diuino numine afflati, scimus quòd homo qui est omnis creatura, eò quòd conuenit cum omni creatura, congemiscit &

condolet aut comparturit: nam gemit cum gemente, & dolet cum dolente & parturit cum parturiente, & partim ingemiscit & plorat propter innumera mala, quæ patitur: partim verò propter bona sperata quæ differuntur. Hinc querulæ illæ sanctorum martyrum voces, Usquequo Domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra: Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, & dictum est illis vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conferui eorum, & fratres eorum qui interficiendi sunt sicut & illi. Quod si in vniuersu loquamur de creatura quæ in hac machina mutationi obnoxia est, dicemus, Si tota huius orbis machina ingemiscat, longè magis debemus ingemiscere & dolore angere, quod nondum futuram simus gloriam consequuti, hoc autem subsequens lectio demonstrat. *Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis nostri.* Quoad enim sumus in hoc habitaculo ingemiscimus: Et in hoc corpore peregrinamur à Domino. Denique si apostoli qui habuerunt primitias spiritus sancti, & longè vberius quàm cæteri à spiritu sancto illustrati sunt, ingemiscant expectantes perfectam corporum gloriam & libertatem, multò magis qui vix radiolum vnum spiritus sancti perceperunt, debent dolere & ingemiscere quod nondum perfectam & absolutam filiorum Dei adoptionem sint assequuti. Intelligamus autem duplicem adoptionem filiorum Dei: Vnam, qua per sacrum baptismi fontem regeneramur: Alteram, gloriam illam vndique absolutam exprimentem, quæ in corporis incorruptione consistit, idque per redemptionem præterit: Et de hac redemptione quæ in vniuersali resurrectione futura est, dicit Christus in Euangelio Lucæ, His autem fieri incipientibus, suscipite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Est autem redemptio Græcè *λύσις*, perfecta quædam & expedita mortis & passionum liberatio: quâdo nõ amplius nobis sit ab ipsa adoptione ad seruitutem peccati diuertendum. Et ne deferamus aciem, aut veluti molles & fracti animo, deficiamus luctando aduersus hostes fidei & procellosas tempestates vndique ingruentes, adiecit Paulus, *Spe salui facti sumus*, etenim Deus regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. Nec dicit absolute qui in hoc mortali & caduco corpore peregrinantur saluos esse, sed bona & certa spe æternæ & incontaminatæ hæreditatis assequendæ. Est autem Spes certa expectatio futurorum bonorum: Nec spes quæ videtur, res scilicet sperata quæ videtur, ac si iam haberetur, spes dicenda est: nõ quod quis conspicit nõ sperat. Est itaque spes de rebus nõ visis, vti fides. Vnde dicit Paulus ad Hebræos, Est autem fides, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. quod si speremus nos ad gloriam æternam euehendo, quam tamen nondum clarè videmus, per æquabilitatē & inuictam malorum omnium tolerantiam, expectamus. Hinc illud Iacobi, Patientes estote fratres, vsque ad aduentum Domini. Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum & serotinum. Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquauit: & ne tolerando certamina, sudores, & tribulationes huius mundi, succumbamus oneri, adiecit Paulus, *Spiritus adiuuat infirmitatem nostram*, quandoquidem laturus est nobis suam opem, vt aduersa quæque forti animo sufferamus. Et quia quid oremus, sicut oportet, nescimus, *Idem Spiritus postulat pro nobis*, id est facit nos postulare gemitibus inenarrabilibus. Huic locutioni consimilis est hæc, Nunc cognoui quod timeas Dominum, hoc est feci te cognoscere vt timeres Dominum. Et satis exploratū est, quod spiritu sanctus nõ proprie postulat pro nobis: Nã creaturæ rationalis est flagitare & obsecrare, & nõ creatoris: & cum interpellas Dominum, si fieri possit, irriga & prolue lachrymis tuas preces: Siquidē Dominus dixit per Esaiã prophetam, Ezechia ægotanti ad mortem, Audiui orationem tuã, & vidi lachrymã tuã & ecce sanauit te. Et sicut corporea ægritudine diuexatus, non ea quæ sanitati conducunt, sed quæ præfens desiderium suggerit, à medico deposcit, ita & nos in huius seculi infirmitate languentes, interdum à Deo petimus, quod non expedit nobis. Paulus

ter Dominum rogauit vt à se discederet angelus satanæ quo vexabatur, & tamen nõ 2. Cor. 12. fuit exauditus quia non expediebat: eò quod datus erat ei angelus satanæ, ne magnitudine reuelationum insolēsceret & extolleretur. Petimus itaque plerumque liberari ab aliqua tentationis molestia, quæ tamen nobis datur à Deo, vt humiliemur. Quare cum hunc in modum oramus, nescimus quid oremus vt oportet. Postulas & aliquando diuitias tibi à Domino dari, nec tamen exoras: quia postulas quod tibi officit, aut officere potest: Nã diuitiis forsitan intumesceres. Hinc recta est illa Iacobi sententia, Iaco. 4. Petitis, & nõ accipitis, eò quod malè petatis, vt in concupiscētis vestris insumatis. Postulemus itaque secundum afflatum spiritus sancti, quæ conducunt saluti animarum nostrarum, & quæ nostræ vitæ transigendæ necessaria sunt. Verum dicit quispiam, Christus nobis præscripsit formulam orandi, dicens, Sic ergo vos orabitis, Pater noster qui es in coelis &c. igitur quid & qualiter orare debeamus, scimus. Respondebo, Scimus à Christo potissimum instituti, quodammodo quid & qualiter orare debeamus. sed ex nobis ipsis nescimus certò quid & qualiter orare debeamus, & hoc propter nostram infirmitatem & imperfectionem. Alij dicunt, scimus in generali, quid & qualiter orare debeamus, non autè in speciali: qui autem scrutatur corda & renes, & quem nihil latere potest, scit quid spiritus desideret, hoc est faciat nos desiderare, nam secundum Deum postulat pro sanctis: siquidem facit sanctos & christianos omnes postulare secundum Deum, quæ scilicet diuino beneplacito cõsentanea sunt.

» Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in
» bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos
» præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse
» primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos
» & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit,
» illos & glorificauit. Quid ergo dicemus adhuc? Si Deus pro nobis, quis
» contra nos? Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus
» tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?
» Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est
» qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imo qui & resurrexit,
» qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo
» nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames,
» an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? sicut scriptum est,
» Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis.
» Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.
» Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus,
» neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo,
» neque profundū, neque creatura alia poterit nos
» separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.)

Planè demonstrat Paulus quibus prosperè cedant & eueniant bona omnia, & præfertim quæ gloriam animæ concernunt, & quæ dotes ingenij exornant. *Scimus, inquit, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Etenim Deus impertit abundè sui cultoribus, & fortunæ & corporis & animæ bona: quod si subtrahat (causa non satis nobis explorata) sui amantissimis bona aut fortunæ aut corporis, non propterea inferre licebit, quod diligentibus Deum multa cooperentur in malum. Siquidē Deus suo inscrutabili consilio nouit ex malo elicere bonum. Ademit Iob viro quidem sancto, & bona externa & egregias corporis vires, nec solum ademit, sed eum temporaneis diuitiis spoliavit: nec tamen patientiæ iubar fulgidissimum, à recta æquabilitate aut à sana mēte cecidit: nec desiit omnino vulneratus, & innumeris vlceribus arrosum;

Deum optimum & maximum colere, suspicere & diligere. Nunquid & alibi dicit Paulus, In infirmitatibus meis gloriabor? Extollitur Christianus miles aduersitatibus, quibus & pungitur & læditur, & quò magis angitur, eò ardentius suum Dominum diligit: conuicia, contumeliæ, opprobria & ignominia cedunt illi in gloriam. Itaque bona omnia foeliciter contingunt illi, qui toto charitatis affectu Deo adhæret. Et spiritus sanctus omnia vertit in bonum suo auxilio. Sunt denique omnia mala adiumento sanctis ad foelicitatem. Illi autem vocati sunt sancti secundum propositum, hoc est secundum prædestinationem, vel iuxta animi destinationem quibus omnia cooperantur in bonum. Nec vocati sunt suis meritis præcedentibus sancti, quod Paulinus ille locus subindicat, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem ut essemus sancti, non quia scilicet sancti eramus, sed ut eius gratia & nostris conatibus posthac sancti euaderemus. Illa itaque sanctimoniam uocatio tribuenda est diuinæ prædestinationi aut Deo prædestinati. Quòd si de firma, certa, & perfecta uocatione, nobis differere liceat, dicemus, non solum secundum æternam prædestinationem, sed secundum præsentem Dei iustitiam (quæ bonis nihil præmij non rependit) illos uocari sanctos, qui toto amoris æstu in Christum, Christi que patrem flagrant, & huiusmodi sanctis uiris omnia foeliciter pro sua gloria contingunt. Illi autem ex sacris scripturis censentur Deum diligere, qui mandata Dei seruant, & spontanea uoluntate diuinis iussis obsequuntur. Etenim dicit Dominus in Euangelio Ioannis, Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me, qui autem diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Et ut unus & idem sit nexus amoris dei & diuini sermonis aut præcepti, subnectitur, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum ueniamus, & mansionem apud eum faciemus. Deinde Paulus penetrans quæ de prædestinatione arcana sunt, & intellectu difficilia, nostrisque sensibus imperuia, dicit, Quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Obserua de quibus loquitur, cum dicit, Quos præsciuit, siue statuit aut decreuit, ut sit cognitio deliberationi coniuncta, non enim indiscriminatim loquitur & de bonis & malis, sed de uocatis sanctis. quandoquidem iniusti, impij & reprobj, scientia & præscientia Dei indigni sunt, quod affirmat illud Christi uerbum, Nunquam noui uos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Et licet diuinam naturam nihil lateat, tamen Deus asseritur in scripturis non cognoscere facinorosos, quia eos non probat, sed improbat, eosque reiicit sua cognitione indignos. Nouit enim Dominus qui sunt eius, qui scilicet incredibili amore eum deamant. Si tamen uelimus nomen præscientiæ latius extendere, dicemus Deum præscire & præuidere, qui aut boni aut mali futuri sunt: Siquidem præsciuit etiam ab æterno quod sacratissima uirgo Maria, nunquam in uitium laberetur, præsciuit quoque lapsum primorum parentum & scælestam Iudæ prodicionem: Nec tamen in præscientia Dei consistit causa nostræ salutis aut perditionis, alioqui nullis studiis, nullis denique uirtutum officiis esset contendendum, ut æternam foelicitatem assequeremur. Imo inuiti ad cœlestia raperemur, nec sua culpa quis in tenebras exteriores intruderetur. Sed cum præscientia Dei nostræ salutis causa, consistit in fide & diuinorum præceptorum obseruatione, nec præscientia Dei imponit necessitatē libero arbitrio. Non enim quia Deus præsciuit hoc futurum, idcirco hoc futurum est. sed quia hoc futurum est, idcirco Deus præsciuit: nec quia Deus præsciuit Iudam futurum proditorē, idcirco futurus erat proditor: sed quia Iudas futurus erat proditor, idcirco Deus hoc scelus præsciuit & præuidit. Nec diuina prædestinatio à diuina præscientia differt, nisi ratione: Nam idem est Dominus qui præscit & prædestinat. Ratio autem diuersitatis est hæc: Quia præscientia in se includit notitiam futurorum, sed prædestinatio exprimit quandam futurorum causam. Est autem prædestinatio, preparatio siue præordinatio ad futuram gloriam, quæ nulli dabitur nisi prædestinanti gratus sit & obsequatur. Et licet Deus prædestinauerit ab æterno se daturum sanctis & electis beneficia, non tamen dabit, nisi suam uoluntatem diuinæ uoluntati copulauerint. Et qui

qui non est prædestinatus, secundum præsentem quidem iustitiam, studeat ut prædestinetur, & qui suis uitijs reprobus est, conetur posthac ut in prædestinatorum numerum asciscatur. Quos autem præsciuit conformes fieri imaginis filij sui, illos & prædestinauit, igitur non prædestinantur nisi conformarentur imagini filij Dei. Nec hinc agimus de forma serui quam pro nobis accepit, sed de forma Dei, de qua dicit Paulus, Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Ut quatenus est uirtus & sapientia Dei, ei præclaris uirtutibus conformemur & assimillemur. Qui enim summam perfectionis & beatitudinis assequuntur, ad filij Dei imaginem & similitudinem tendunt. Nec dicit Paulus conformes filij sui, sed conformes imaginis filij sui, qui quidem filius est imago Dei inuisibilis, aut si mauis, prædestinauit nos conformes fieri filio suo, ut eius imaginem in bono opere gestemus: sicut enim portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Et qui est imago & figura paternæ substantiæ, primogenitus est in multis fratribus. Est enim primogenitus omnis creaturæ: & secundum infinitam gratiam ei collatam, primogenituram & præminentiam inter suos fratres secundum carnem, iure sibi uendicat. Vnde legimus, Primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ. De istis autem fratribus alibi dicit Paulus, Semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus similari. Sunt integri & veri Christi fratres, qui relictis rebus terrenis Christum sunt sequuti, de quibus dicebat Christus post suam resurrectionem sanctis mulieribus, Ite, nunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me uidebunt. Dixit & Christus Mariæ Magdalenæ, quando post suam resurrectionem ei apparuit, Vade ad fratres meos & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum, Deum meum & Deum uestrum. Sunt & fratres Christi qui baptismo Christum induunt. Et sicut præscientia antecedit prædestinationem, ita prædestinatio uocationem antecedit. Quos, inquit Paulus, prædestinauit, hos & uocauit: nam cum ab æterno prædestinantur, uocantur partim Dei gratia, partim suis meritis ad æternam foelicitatem. Nec hinc agimus de uocatione exteriori, quæ sita est in ore prædicatoris, sicut Christus accersit ad se Andræam & Simonem, & filios Zebedæi: sed de uocatione interiori, siue quodam mentis instinctu, quo mouetur cor hominis ad assentiendum his quæ sunt fidei & uirtutis. Quos autem uocauit, hos & iustificauit, & quidem sua gratia, & sanguine Iesu Christi. Verum dicit quispiam, Iudas fuit à Domino uocatus, & tamen non fuit iustificatus: fuerunt & uocati illi, ad quos missi fuerant serui, & excusauerunt se, & tamen non fuerunt iustificati. Et qui ingressus est conuiuium nuptiale, non habens uestem nuptialem, uocatus erat, non tamen fuit iustificatus: non igitur necesse est illos iustificari, quos Deus uocauit. Respondebo, duplex esse uocationis genus. Vnum, quo Deus uult omnes saluos fieri, tametsi multi suæ uocationi reclamant, diuinæque uoluntati refragentur. Hinc illud, Multi sunt uocati, pauci uero electi. Et omnes sunt uocati, sed non sunt omnes secundum propositum uocati. Aliud est uocationis genus, cum uocati non abutuntur sua uocatione, sed eam bonis operibus illustrent, & ij secundum bonam uoluntatem, quam circa diuinum cultum gerunt, uocantur, & de hoc insigni uocationis genere loquitur Paulus, dicens, Quos uocauit & iustificauit. Et de hac uocatione loquitur Petrus dicens, Satagite, ut per bona opera certam uestram uocationem & electionem faciatis. Quos autem iustificauit, illos & glorificauit, de qua glorificatione dicit alibi Paulus, Nos autem omnes reuelata facie, gloriam Domini specularantes, eadem imagine transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Deinde Paulus omnium præcedentium epilogum faciens dicit, Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Si enim primitias spiritus acceperimus, si spiritu Dei agamur, si spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, si omnia cooperentur in bonum diligentibus Deum, si prædestinati & iustificati & glorificati sumus, quid nobis potest nocere? Et licet aduersarius noster, diabolus, sicut leo

1. Petr. 5. rugiens circuit, quærens quem deuoret, tamen si Deus nobis patrocinetur, sicut patrocinatus est Moyfi, Iosue, & sanctis prophetis, nostrasque partes tueatur, inimicos nostros etiam capitales prosternemus, deiiciemus & debellabimus. Et licet permittat Deus nos ingruentibus aduersitatum procellis, ad probandum nostram constantiam, concuti & pulsari, non tamen nos suo præsidio destituet. Hoc autem subsequens locus indicat, *Qui etiam suo proprio filio non pepercit*. Hic autem filius proprius, est Christus, naturalis Dei patris filius, de eius substantia ab æterno genitus, de quo integra fide dixit Petrus, Tu es filius Dei uiui. Tum quoque insonuit vox illa paterna in baptismo Christi, Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Et ex eo pater cœlestis non pepercit suo filio, quia uoluit ut supplicium crucis etiam ignominiosum, pro nostra salute pateretur: hoc autem exprimit hic subsequens locus, *Sed pro nobis omnibus tradidit illum*, bono quidem fine, ut offerretur ad exhaurienda multorum peccata. Iudæi uero inuidia ducti, tradiderunt Christum gentibus ut crucifigeretur: Iudas ob auaritiam prodidit Christum: Pilatus uero tradidit Christum, ut placeret Iudæis & satisfaceret, & ne odium Cæsaris sibi conflaret. Et cum pater cœlestis nobis admodum beneficus, tradidit pro salute nostra suum filium, eo nobis donato, omnia nobis donauit. Etenim nos sibi reconciliauit, nosque liberauit à tyrannide dæmonum, & à lege peccati & mortis, & ianuam regni cœlestis nobis aperuit. Quod si sancti & electi sint Deo quàm maximè grati, quis audebit moliri & intentare accusationem aduersus electos Dei? An Deus qui iustificat? non sanè, non enim illos accusat & improbat quos prædestinat, uocat, iustificat & glorificat. Num uero Christus, qui constitutus est à Deo iudex uiuorum & mortuorum, electos & filios Dei condemnabit? Absit: Si enim noluerit condemnare mulierem in adulterio deprehensam, multò minus amicos Dei condemnabit. & quonam pacto is condemnaret electos Dei, cum plurima beneficia eis contulerit? Nam mortem egregiam oppetiit propter delicta nostra, & resurrexit propter nostram iustificationem: Sedet & ad dexteram Dei etiam secundum utramque naturam. Nam propter passionem mortis, gloria & honore coronatus est. Interpellat & pro nobis quatenus homo, quod asserit Ioannes dicens, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Quod si nemo possit quidpiam criminari aduersus electos Dei, qui stant ut murus ahæneus, aduersus omnium malorum machinas, quid est quod possit eos à charitate Christi diuellere? Num tribulatio, num angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? non sanè: Licet enim sint multæ iustorum tribulationes, de his tamen omnibus liberat eos Dominus. Denique Deus suorum curam habens, de omnibus angustis, persecutionibus & necessitatibus eos eripit, quod pulchrè monstrat Psalmographus dicens, Salus iustorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos Dominus & liberabit eos, & eruet eos à peccatoribus & saluabit eos, quia sperauerunt in eo. Confirmat & Paulus testimonio prophetæ, electos Dei nullis aduersitatum procellis posse à perfecta Christi charitate dimoueri, Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis, aut potius maectationis. Et alludit ad lanium, qui contrectat & explorat pecudem, num idonea sit ut iuguletur. Itaque electi Dei, & inuictissimi Christi milites, æstimati sunt pro nomine Christi, uelut oues occisioni destinatæ, parati omni hora suas ceruices gladiis persecutorum submittere, ut propugnaculum fidei seruetur illæsum & infractum. Et licet maectentur, iugulentur, lanientur, & membratim discerpentur, in huiusmodi tamen tormentis superuincunt, omnibus illis malis superiores, non tamè sua uirtute superant, sed per eum qui dilexit eos. Et quàm fortes sint in bello Christiani milites, subsequens hæc narratio demonstrat. Certus sum quia neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, qui sunt in infima hierarchia, neque uirtutes, quæ sunt in media angelorum hierarchia, neque instantia, siue præsentia, neque futura, neque vlla creatura-

rum

rum fortitudo neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Huic autem loco coheret illud, Charitas omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit. Quidam interpretes nomine altitudinis expriment cœlestia: nomine uero profundi, terrena, quæ nullo modo possunt electos à charitate Dei disiungere. Scitè autem adiecit Paulus, *Quæ est in Christo Iesu*, non enim est amor Dei sine amore Christi, nec perfecta Dei charitas sine fide Iesu Christi.

Argumentum noni capitis.

Paulus eo feruenti amore in suos Israëlitæ flagrabat, ut pro eorum respicientia & salute optauerit si liceret, à Christo disungi. Non omnes qui ex inclita Abrahæ prosapia descendunt, sunt eius filij, sed qui Isaac filium quidem promissionis amulantur, sinceramque & integram Abrahæ fidem amplexantur. Deus quos uult prædestinat & eligit, & quos uult reprobat, & à se ablegat, etiam antequam ex utero materno egrediantur. Ad se Deus gentiles, alioqui prophanos & nothos, sua misericordia accersit, eosque Iudæis nimium suis operibus fidentibus, à puritate & integritate fidei prætulit.

Caput nonum.

Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo, pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen. Non autem quod exciderit uerbum Dei: Non enim omnes qui ex Israël sunt, ij sunt Israëlitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac uocabitur tibi semen, idest, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Promissionis enim uerbum hoc est, Secundum hoc tempus ueritatem, & erit Saræ filius.) Quoniam desiderio desiderauerit Paulus salutem Iudæorum, qui innumeris uitiis madebant, exordiū huiusce capitis indicat. *Veritatem* inquit, dico, & non mentior. Hæc autè est formula iurandi ad uerba adfirmada. Nec iuramentum ex se malum est, imo bonum. Nam est actus patriæ: & licet nobis iurare cum fides uerbis nostris non adhiberetur, nisi iurarem. Vera autè erant quæ pronuntiabat & assererat Paulus: Nam in reuerentia, fide & obedientia Iesu Christi loquebatur, nec ut blâdiretur aut falleret, mētiri uolebat, sed exoso mēdacio in bona & illibata cōsciētia, quæ spiritu sanctus afflabat, qua tristitia discrucietur quò uel dolore cōficeretur, prodebat. Et quia nō eū latebat suos fratres pertinaci malitia suis uitiis indulgere, blâdiri & cōiuere, ne perirent omnino, optabat suo exitio illorum salutem redimere. Optabam, inquit, ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, hoc est, ego ipse qui tantū laboraui, optabam pro fratribus meis perire si liceret, & ad tēpus seiūgi à Christo. Optarem & ardenti uoto meā gloriā differri, ut meis precationibus, meis studiis meisque

f. ij.

conatibus mei fratres ad bonam frugem maturè respicerent, ne infœlicissimo exitio punirentur & damnarentur. Dicuntur autem ἀνάθημα, dona in templis dicata numinibus. Vnde in libro Iosue de Acham cupiditate occæcato legimus, Tulit aliquid de anathemate, hoc est, de eo quod erat Deo dicatum: Nam concupiscens abstulerat inter spolia vrbs Hiericho pallium coccineum valde bonum, & ducentos siclos argenti, regulamque auream quinquaginta siclorum: præceperat enim Iosue, vt quicquid esset auri & argenti, & vasorum æneorum ac ferri, Domino consecraretur. Sumitur & anathema in eodem libro pro destructione. Hinc illud, Sit ciuitas hæc anathema, hoc est, vnà cum ciuibus destruat: omnia autem quæ in ea sunt, sint Domino anathema, dicata scilicet, vbi perpendis vocem multiplicem. Sumitur & hoc nomen anathema in sacris literis pro blasphemia, quod manifestat locus ille, Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu, hoc est blasphemiam contra Iesum. Sumitur & pro excommunicatione & separatione à Deo: Dicit enim Dominus per prophetam, Percutiam terram, terrenos scilicet homines, anathemate. Dicit & Paulus, Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, id est excommunicatus. Et alibi, Sed licet nos, aut angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod Euangelizauimus vobis, anathema sit. Hieronymus ad Algasiam quæstione nona, putat hęc anathema accipi posse pro occisione corporali, non pro exitio mentis. Verùm hunc sensum non præterdit Paulus: Nam subiungitur, à Christo: & optare pro salute suorum amicorum mortem egregiam, eamque eligere hoc pro Christo est, & non à Christo. Ideò dico Paulum optasse ad tempus separari à fruitione & gloria Christi, vt hoc exoptato malo, suorum fratrum salutem redimere posset. Quòd autem non optarit omnino & in perpetuum à Christo Christi que gloria diuelli, pro salute suorum Israëlitarum, commòstrat locus ille, Mihi viuere Christus est & mori lucrum. Quòd si viuere in carne, hic mihi fructus operis est, & quid eligam, ignoro: Coarctor autem è duobus: desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multò magis melius: permanere autem in carne, necessarium propter vos. Et sicut Mosès ad tempus optauit deleri de libro vitæ, nisi Dominus dimitteret peccatum suo populo colenti vitulum conflatilem, ita Paulus ardens igne charitatis in suos cognatos, optauit ad tempus à Christo separari. Fusius multò hanc disputationem tractauimus Tomo secundo nostræ Theosophiæ. Quòd si Christus optauerit fieri maledictum, & pro suis fratribus, & pro salute totius mundi: cur non Paulus innitendo vestigiis Christi optare potuit fieri maledictum & anathema pro suis fratribus? Et quia se obtulit anathema Christo, meruit suis fratribus salutem, qui erant cognati eius secundum carnem: Nam Paulus erat Hebræus ex tribu Benjamin, & dicti sunt Israëlità à Iacob, qui postea dictus est Israël, quando luctatus est cum angelo: si enim contra Deum fortis fuerit, quantò magis contra homines præualebit? Adoptati sunt & primùm Israëlità in numerum filiorum Dei, quod affirmat scriptura illa, Filius meus primogenitus Israël. Facta est & portio Domini Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Fuit & Iudæis repromissa filiorum Dei gloria. Vnde legimus, Gloria Domini impleuit tabernaculum. Nec poterat Moïses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maiestate Domini coruscante. Fuit & penes illos Testamentum & legislatio, pactum quidè fœderis Dei cum illis, & lex illis per Mosèn data est. Et licet lex appellari possit testamentum, hoc tamè est discrimen inter legislationem & testamentum: quòd legislatio fuerit vna, & semel habita per Moïsen: testamenta frequèter statuta sunt: quoties enim Iudæi peccauerunt & abiecti sunt, toties exhæredati videntur. Et quoties repropiciatus est Deus, & in hæreditatè suæ possessionis eos adduxit, toties reparasse testamentum credendus est. Adde quòd testamentum erat ante conditam legem, pactum scilicet circumcisionis Abraham datum. Erant & penes illos obsequia, quibus Deo inseruiebant: habebant & suos ritus, suasque præscriptas cæremonias: fuerunt quoque promissiones cœlestis hæreditatis factæ patribus, & dabantur his, qui synceram Abraham fidem referrent. Descendit & Christus secundum carnem

nem, ex illis antiquissimis & nobilissimis patribus, quod affirmat Matthæus dicens, Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham. Obserua quæso Paulinam hanc doctrinam, *Ex quibus est Christus secundum carnem*, ad reuellendum Manichæorù errorem: qui dicebant Christum habuisse corpus phantasticum & non verum. Illud tamen Euagelij planè suadet Christum verè assumpsisse naturam humanam, Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, palpare & videte, quia spiritus carnè & ossa nò habet, sicut me videtis habere. Et quod subiungit Paulus, *Qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen*, Apertè demonstrat Christum nò fuisse purum hominem, sed hominem & Deum. Confutat & Arrianos qui dicebant Christum esse minorè patre: & quòd creatus erat ex nihilo. Si enim Christus sit Deus superbenedictus in secula seculorum, absurdum est dicere Christum fuisse creatum, licet eius humanitas fuerit creata. Adhæc, si Christus sit Deus benedictus in secula seculorum, est & creator, non igitur est creatus ex nihilo. Adicit Paulus, *Non autem quòd exciderit verbum Dei*, Promissio scilicet Israëlitis facta non excidit, non euanuit, non periit: & licet quidam sua obstinata incredulitate perierint (de quibus dicebat Christus, In peccatis vestris moriemini) non tamen omnes. Meminit & huius verbi Esaias dicens, Verbum quod egreditur ex ore meo, non reuertetur ad me vacuum: cui subscribit Psalmogra phus dicens, In æternum Domine permanet verbum tuum. Nec propterea qui iactabant se ab Israël genus suæ nobilitatis duxisse, dicti sunt Israëlità, sed qui purissimam Isaac vitam vnà cum ardenti fide referebant, dicti sunt veri & germani Israëlità. Nec omnes nobilissimam & antiquissimam Abraham familiam sibi vindicantes, numero filiorum Abraham ascripti sunt: quandoquidem multi ab eius generoso animo, & integra fide ac sanctimonia vitæ degenerarunt. Vnde dicebat Christus Iudæis, Si filij Abraham estis, opera Abraham facite: quo loco manifestabat inueteratum incredulitatis morbum, quo Iudæi afficiebantur, eosque taxabat, quòd neque fidem neque obedientiam Abraham sectarentur. Qui verò viuam Abraham imaginem cum fidei puritate, tum syncera in Deum obedientia referunt, suisque animis insculpunt & effigiant, censendi sunt filij Abraham. Denique qui optimos Isaac, filij quidem promissionis, mores imitantur, nec latum quidem vnguem ab eius sanctimonia discedunt, dicendi sunt filij promissionis, & filij spiritus. Etenim deiectis ac parum habitis in honore filiis concubinarum Abraham, scriptum est, In Isaac vocabitur tibi semen. Tunc confidit Sara diuinitus inspirata se habituram filium germanum & legitimum, de quo prius (quia erat anus effecta) diffiderat diffidentia humana, & in prima promissione cum risit, dubitauit, si nam nonagenaria pareret, non autem in secunda: nam postea ab angelo edocta, credidit se parituram filium. hoc sentit Thomas in II. caput Pauli ad Hebræos. Hunc autem locum, In Isaac tibi vocabitur semen, dilucidè explanat Paulus dicens, *Non qui filij sunt carnis, hi sunt filij Dei, sed qui filij sunt promissionis estimantur in semine*, Ismaël filius Abraham ex Agar ancilla, fuit filius carnis, & secundum communè natiuitatis rationem genitus: non tamè fuit propriè filius Dei, nec per repromissionem natus, licet factus sit in gentem magnam, quia erat semen Abraham. Vnde Sara videns filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, Eice ancillam hanc & filium eius: Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Hic autem Isaac per repromissionem natus est, quòd ex effectis parentibus, non secundum communem generationis rationem, natus sit. Denique quòd adumbrauerit Christum, qui nobis hæreditatem cœlestem promisit. Promissionis autem verbum hoc est, Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. In Genesi legimus de diffidentia Saræ quòd effecta non posset concipere filium, & ridendo dixerat, Postquam consenui, & Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Dixit autem Dominus ad Abraham, Quare risit vxor tua, dicens, Num verò paritura sum anus? Nunquid Deo quicquam est difficile? Iuxta conditum reuertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium.

„ Non solum autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens
 „ Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni
 „ egissent aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret,
 „ non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, Quia maior seruiet mi-
 „ nori, sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quid er-
 „ go dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit, Moysi enim dixit,
 „ Miserebor cuius misereor, & misericordiam prestabo cuius miserebor.
 „ Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim
 „ scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te
 „ virtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Er-
 „ go cuius vult, misereatur: & quem vult, indurat. Dicis itaque mihi, Quid
 „ adhuc queritur? voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es qui
 „ respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me
 „ fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa face-
 „ re aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?)

Gene. 25. Non solum Isaac fuit filius promissionis, sed & Iacob filius Rebeckæ, quæ vno cõ-
 gressu vnoque coitu sui mariti Isaac, geminos cõcepit & peperit, Iacob scilicet filium
 promissionis & amoris, & Esau, filium odij & reprobationis: quod nobis partim ex
 Malach. 1. Genesi, partim ex prophetia Malachiæ compertum est. Legimus in Genesi, Depreca-
 tus est Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd esset sterilis, qui exaudiuit eum, & de-
 dit conceptum Rebeckæ: sed collidebantur in vtero eius paruuli, quæ ait, Si sic mihi
 futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitque Rebecca ut consuleret Domi-
 num, qui respondens ait, Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo
 diidentur, populûsque populum superabit, & maior seruiet minori. Scribit & Ma-
 lachias, Dilexi Iacob, Esau autem odio habui. Vnde dicit Paulus, *Cum enim nondum
 nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret,
 non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, Quia maior seruiet minori, sicut scriptum est, Iacob
 dilexi, Esau autem odio habui,* Et sicut Ismael fuit abiectus, & hæreditatem patris non ac-
 cepit, ita Esau fuit abiectus. Et in his duobus hominibus significat Paulus populum
 Iudaicum fuisse abiectum: in Isaac verò & Iacob, electum fuisse populum gentiû, vel
 potius eos qui ex Iudeis in Christum credituri erant. In hac autem stat sententia Hie-
 ronymus, quæstione 10. ad Hedibiam. Hic Pauli locus difficilem admodum & penè
 inexplicabilem secum quæstionem pertrahês, Cum nondum nati fuissent, aut aliquid
 Error Pelagianorum. qui dicebant secundum merita præcedentia dari gratiam. Vide & attende nulla me-
 rita præcessisse in Iacob ut præferretur Esau, nondum enim ex vtero materno exie-
 rant, cum Dominus sua gratia donoque gratuito Iacob dilexit. Fateri itaque oportet
 Tit. 3. gratiam omne meritum antecedere. Denique ad Titum dicit Paulus, Non ex operibus
 Hæc obserua. iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiã saluos nos fecit. Nec ex
 operibus prioribus, dictum est, Maior seruiet minori, sed ex vocante: igitur gratia vocãtis
 omne opus bonum præcedit. Vocauit itaque Deus ad se quem voluit vocare, & à se reiecit
 quem voluit reicere, & elegit Deus quem voluit eligere, stetitque propositum Dei firmum,
 siue cõstans Dei voluntas, volentis vnũ alteri præficere, & hæc electio præcedit om-
 ne sanctitatẽ, quod affirmat Paulus dicens, Elegit nos ante mundi constitutionẽ ut es-
 semus sancti, nõ quia eramus sancti, sed quia futuri sancti. Prælegit itaque Deus ante
 mundi constitutionem Iacob, quòd futurus erat sanctus, & sanctissimè victurus, &
 odio habuit Esau, antequam secundum humanam rationem dignus esset odio, quia
 præuidebat eum posthac facturum scelus odio dignum. Et sicut electio præcedit
 sanctita-

sanctitatem, ita prædestinatio meritum, & gratia opus bonum. Arridet huic sententiæ
 Chrysostomus homilia 51. in Genesim, dicens, Cum Deus futurorum sit præsciens, præ-
 dixit & illius virtutem, & mentis illius malitiam. Trifariam autem possumus intel-
 ligere, quòd maior, scilicet Esau, qui primus ex vtero materno egressus est, seruiet mi-
 nori, scilicet Iacob. Primò, quantum ad eorum personas: Nam dura persequutio, qua
 Esau persequutus est suum fratrem Iacob, celsit in ipsius Iacob commodum & glo-
 riam. Secundò, attendendo ad populos ex vtroque progenitos, quia Idumæi ab Esau
 progeniti, fuerunt aliquando Israelitis subditi. Hinc illud scripturæ, in Idumæam ex- Psal. 107.
 tendam calciamentum meum. Tertiò, spectando quid illi duò fratres figurauerint.
 Maior figurauit Iudaicum populum, qui primò acceperat adoptionem filiorum Dei,
 ut plenius demonstrauius. Minor autem adumbravit Gentiles, qui licet posterius
 fuerint ad fidem vocati, tamen Iudæis à sincera fide, humilitate & obedientia, præfe-
 cti sunt: Vnde in hoc capite dicit Paulus, Gentes quæ non sectabantur iustitiam, ap-
 prehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Augustinus libro primo ad
 Simplicianum, quæstione secunda, dicit hanc esse Pauli hoc loco intentionem, ut de
 operum meritis nemo gloriatur, de quibus audebant Israelitæ gloriari, quòd datæ sibi Hæc obser-
 ua. legi seruissent, & ex hoc Euangelicam gratiam tanquam debitam meritis suis per-
 cepissent, quia legi seruiebant: vnde nolebant eandem gratiam dari Gentibus tan-
 quam indignis, nisi Iudaica sacramenta suscipere, quæ orta quæstio in Aposto-
 rum Actibus soluitur: Non enim intelligebant, quia eo ipso quòd gratia est euange-
 lica, operibus non debetur, alioquin gratia iam non est gratia. Et multis locis hoc sæ-
 pe testatur fides, gratiam præponens operibus, non ut opera extinguat, sed ut osten-
 dat non esse opera præcedentia gratiam, sed consequentia, ut scilicet non se quis arbi-
 tretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari non posse, nisi
 per fidem perceperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit
 Deo credere, vel interna vel externa admonitione motus ad fidem. Et paulò post di-
 cit opera siqua sunt bona, consequi gratiam misericordiæ Dei, non præcedere: Quam
 Ephe. 2. rem persuadere Apostolus volens, quia sicut alio loco dicit, Gratia enim Dei salui fa-
 cti sumus, & non ex nobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne fortè quis extollã-
 tur, de his qui nondum nati erant, documentum dedit. Nemo enim posset dicere, quòd
 operibus promeruerat Deum Iacob nondum natus, ut diuinitus diceretur, Et maior
 seruiet minori. Ergo non solum inquit, Isaac promissus est, cum dictum est, Ad hoc
 tempus veniam, & erit Saræ filius, qui vtique nullis operibus promeruerat Deum, ut
 nasciturus promitteretur, ut in Isaac vocaretur semen Abraham, id est illi pertinerent
 ad fortem sanctorum quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non
 superbientes de meritis suis, sed gratiæ vocationis deputantes, quòd cohæredes
 essent Christi: Cum enim promissum est ut essent, nihil vtique meruerant qui nondum
 erant. Sed & Rebecca ex vno concubitu habes Isaac patris nostri, vigilantissimè ait, Ex
 vno concubitu, gemini enim cõcepti erant, ne vel paternis meritis tribueretur, si quis-
 quam fortè diceret, Ideo talis natus est filius, quia pater ita erat affectus illo tempore
 quo eum seuit in vtero matris, aut ita erat mater affecta, cum eum cõcepit. Simul enim
 ambos vno tempore ille seuit, eodem tempore illa concepit. Et ne quis posset obiicere
 Deo calumniam, aut impudentissima arrogancia aduersus eius potentiam & volun-
 tatem insurgere, quòd Iacob absque vllis bonis operibus elegerit & dilexerit, dicit in
 eadem quæstione, Sicut præscientia vidit crediturum, ita præsciẽtia videre poterat o-
 peraturum, ut quomodo dicitur electus propter fidem futuram, quam præscribat Deus,
 sic alius possit dicere, propter futura opera potius electum, quæ nihilominus præscie-
 bat Deus: Hæc ille. Stet velim in hac docta & seria sententia, qui nimis arcana Dei scruti-
 tatur, & putat, sed falso, esse aliquam causam diuinæ voluntatis. Verum existimet nõ
 nihil esse causæ cur hunc nondum sibi inseruientem elegerit, illum verò reiecerit, ne
 in bonis operibus faciendis, liberi arbitrij vires frangat & eneruet. Coniungit enim
 Deus suam electionem, suamque vocationem & prædestinationem libero arbitrio,
 f. iij.

non quòd nunc opus commédatione dignum faciat, sed quòd facere debeat. In hanc quoque descendit sententiam Chrysoftomus homilia 51. in Genesim, vbi dicit, Cùm Deus futurorum sit præsciens, prædixit & illius virtutem, & mentis illius malitiã. Verùm obiiciet quispiam, frustra Deus conqueretur de nobis, quòd non fecerimus bona opera, vel flagitia commiserimus: cùm in eius voluntate & potestate sit absque bonis operibus hunc eligere, illum verò absque malis operibus abiicere. Denique nunquid Deus censetur esse iniquus, quòd Esau absque vllis malis operibus odio habuerit, eumque abiecerit? Et quis porro iudex est æquus, qui homini poenam absque culpa irrogat? Ad hanc difficilem admodum quæstionem præterdit hic Pauli contextus. *Nunquid iniquitas apud Deum? Absit, Moysi enim dicit, Miserebor cuius misereor, & misericordiam præstabo cuius miserebor.* Hoc testimonium desumpsit Paulus ex illa Dei responsione ad Mosen, cùm optauit & quæsiuit diuinam gloriam conspiciere, Ego ostendã omne bonum tibi, & vocabor in nomine domini coram te, & miserebor cui voluerò, & clemens ero in quem mihi placuerit. Rursùmque ait, Non poteris videre faciẽ meam: non enim videbit me homo & viuet. Et ad dilucendam quæstionem propositam & ventilatam, dicam Deum miserefi illius, qui eius misericordia dignus est, aut futurus est dignus: non quidem propter opera & merita gratiam præcedentia, sed subsequencia. Non itaque frustra elegit Iacob, etiam ab æterno, tametsi nullum opus bonum gratiam præcedens fecisset: sed quia diuinæ gratiæ præsidio adiutus, facturus erat bonum opus. Et quia præsciuit Esau nõ amplexaturũ fidẽ, nec opus meritorium facturũ, imo potius flagitiũ summum perpetraturum, eum odio habuit. Et propterea Paulus concludens ex citata Exodi scriptura salutem hominum, magis à diuina gratia & misericordia, quàm à conatu liberi arbitrij pendere, dicit, *igitur non volentis neque currentis, sed miserantis est Dei.* Non volentis quidem potissimum est salus nostra, neque currentis, efficientis quidem bonum opus exterius, iuxta illud, Sic currite vt comprehendatis, sed præfertim est miseretis Dei salus nostra. Non enim ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Quòd si faciamus quodpiam opus bonum, magis tribuamus Deo, quàm nobis. Etenim actio magis tribuenda est primariò agenti, quàm secundariò. Quod ostendit alibi Paulus dicens, Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate. Et alibi, *Quid habes quod non acceperis? si autem acceperis, quid gloriaris quasi non acceperis?* Deinde ostendit Paulus dominum indurasse cor Pharaonis, regis quidem truculentissimi & sæuisissimi, quòd meruerit sua pertinaci malitia indurari & obscurari. Dicit enim scriptura Pharaoni, *Quia in hoc ipsum excitauit te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Excitauit te omni flagitio fœdatum & inquinatum, vt deterior fieres, & sordendo fœtidius sordesceres. Nam quia mea lenitate, bonitate & longanimitate abusus es, dum multis signis à sentina vitiorũ te explicare volui: permisi ob tuas inueteratas iniquitates, vt in profundum malorum omnium corrueres: & te puniendo, vt commerueras, teque precipitando vnã cum tuo superbo & furioso exercitu in aquas maris rubri, volui iusto quidem iudicio, vt nomen meum per totum terrarũ orbem increbresceret, quòd sum vltor impiorum. In Exodo legimus, *Posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra.* Quod autem concludit Paulus (ne quis accipiat ex hoc loco occasionem errandi) *Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat, hunc habet sensum, Si cuiuspiam misereatur Deus, sua misericordia miseretur, & magis quàm quòd homo commeruerit, ita quòd misericordia Dei superat omne meritum.* Et quẽ vult sua iustitia indurat, nec quem indurat, nisi vt induraretur & reprobaretur, meruerit. Et ne quis temerè velit perquirere causas bonorũ & malorum quæ hinc aguntur, cùm omnia ditioni diuinæ voluntatis subiaceant, subnectit Apostolus. *Dicis itaque mihi, Quid adhuc queritur, Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Si enim cuius velit misereatur, & quẽ vult obduret, & hunc eligat, illũ verò à se depellat, cur aduersus diuinam voluntatẽ, quæ nihil non agit, tragœdiam*

con-

citatis, cur ei obfistis? Nonne impudētissima infania laborare videberis, si aduersus Deũ quicquã coneris? Et tu abiectissimæ sortis hominũcio, audẽsne musitare, & Deo respondere, aut cum eo de rebus abstrusis & arcanis congregari? cur scilicet hunc amat, illum verò infectetur odio, etiam antequam quippiam boni aut mali agant? Falleris impudens & arrogans homo, sciscitando diuinæ voluntatis causam. *Nunquid dicit figmentũ ei qui se finxit, quid me fecisti sic? An nõ habet potestatiẽ pignus luti, ex eadẽ massa facere aliud quidem vas in honore, aliud verò in contumeliam?* In libro Esaiæ legimus, *Væ qui cõtradicit factori suo, testa de famiis terræ. Nũquid dicet lutũ figulo suo, quid facis? & opus tuum absque manibus est. Tũ quoque scribit Hieremias, Surge & descende in domũ figuli, Hieremias. 18. & ibi audies verba mea: & descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam, & dissipatũ est vas quod ipse faciebat è luto manibus suis: conuersũsq; fecit illud vas alterũ, sicut placuerat in oculis eius vt faceret. Et factum est verbũ domini ad me dicens, Nũquid sicut figulus iste nõ potero vobis facere domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutũ in manu figuli, sic vos domus Israel in manu mea. Quòd si homo in similitudinẽ vasis fictilis sit à Deo creatus, & vas testaceũ & fictile nõ obmurmurat aduersus figulũ, dicendo, Cur me in vsum admodũ vilem & contumeliosum finxisti? Nec homo aduersus Deũ, suum quidem fictorẽ obmurmurare debet, dicẽdo, Cur me à te depulisti, aut me reprobasti? Etenim homo magis est in potestate Dei, quàm sit lutum & argilla in potestate figuli. Et sicut figulus potest ex eadem vili materia aliud vas in honorem effingere, aliud verò in contumeliam, siue in vsum vilissimum: ita Deus quem vult potest ad gloriam æternam prædestinare, & quem vult reprobare, nec tamen quempiam reprobare (de reprobatione affirmatiua loquor) nisi meruerit vt reprobaretur. Hanc disputationem plenius tractauimus in nostra Theosophia.*

» Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam
 » suam, sustinuit in multa paciẽtia, vasa iræ apta in interitum, vt ostende-
 » ret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriã:
 » (Quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus, si-
 » cut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non
 » dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam
 » consecutam: Et erit in loco vbi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi
 » vocabuntur filii Dei viui: Esaias autem clamat pro Israel, Si fuerit nu-
 » merus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Ver-
 » bum autem consummans & abbrevians in æquitate: quia verbũ bre-
 » uiatum faciet dominus super terram. Et sicut prædixit Esaias, Nisi do-
 » minus Sabbaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, &
 » sicut Gomorrha similes fuisset) Quid ergo dicemus? Quòd gentes
 » quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderũt iustitiam, iustitiam au-
 » tem quæ ex fide est: Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iusti-
 » tiæ non peruenit. Quare? Quia nõ ex fide, sed quasi ex operibus: Offen-
 » derunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in
 » Sion lapidem offensionis, & petram scandali. & omnis qui credit in
 » eum, non confundetur.) Summa Iudaici populi ingratitude, eiũsq; dura rebel-
 » lio & obstinata malitia, bonitatem Dei, benignitatem, clementiam & lenitatem com-
 » mendat & extollit, qua generatio illa adultera & peruersa longo tempore abusa est.
 » Et quia natio illa perfida vitem domini admodum fertilem & omni præsidio muni-
 » tam neglexit excolere, & verum ac germanum vitis heredem trucidauit, ablatum est
 » ab eis regnum Dei, & datum gentili populo alioqui notho, qui à prophano idolola-

Exo. 33.

2. Cor. 9.
Tit. 3.Philip. 2.
1. Cor. 4.

Exod. 9.

Mat. 21.

triae cultu ad verum Dei cultum respiciens, in Christum credidit, Christoque paruit & suam iustificationem dono fidei & diuinæ misericordiæ tribuens, in locū Iudæorum sceleriter surrogatus est. hoc autem exprimit Paulus dicens, Volens Deus ostendere iram, suam scilicet vindictam aut iustitiam vindicatiuam, tolerauit summa cū patientia vasa iræ, Pharaonem scilicet induratum, & deploratæ malitiæ Iudæos, quibus tanquam instrumentis suæ iræ vsus est ad manifestandā suam vindictam, & quæ apta erant in interitum, vt scilicet æternis suppliciis cruciarentur, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ ad æternam gloriam destinauerat, quos vocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus. Aperitur autem thesaurus diuinæ gloriæ etiam cumulatissimus, vasis misericordiæ, iis videlicet qui à malis respicientes credunt aut credituri sunt in filium Dei: & licet pro viribus laborent vt immortalitatem assequantur, cum tamen suis votis fruuntur, id magis diuinæ clementiæ quàm suis meritis tribuetur. Denique si patientia Dei indurauit Pharaonem, & multo tempore poenas distulit Israelis, vt iustius condemnaret quos tanto tempore sustinuerat, non Dei accusanda est patientia & infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei in perditionem suam abusi sunt. Et quemadmodum sol quædam subiecta liquefacit, alia verò indurat, alia soluit, alia constringit, nec tamen diuersa est caloris solis natura: Sic bonitas Dei & clementia, vasa iræ quæ apta sunt in interitum, id est populum Israel indurat, vasa autem misericordiæ quæ præparauit in gloriā, vocat & eligit & saluat, nec tamen irrationabiliter nec absque iudicij veritate, sed causis præcedentibus, quia alij non susceperunt filium Dei, alij autem recipere sua sponte voluerunt. Sunt itaque vasa misericordiæ, & Iudæorum & Gentium populus, qui sincero affectu receperunt filium Dei, eique morem gesserunt. Atque ita factū est vt adimpleretur quod dictum est in Osee, *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, hoc est populum gentium. & quibus prius dicebatur, non plebs mea vos, nunc vocantur filij Dei viui. Indigni aliquando fuerunt gentiles ob suam prophanam religionem spurcissimamque idololatricam, vt plebs Dei vocarentur: sed cum sua idola confregerunt, suamque vanam religionem infectati sunt odio, & diuina ope ad fidem Christi adducti sunt, in numerū filiorum Dei asciti sunt. Et dilucidè suadet illa prophetia Iudæos primū fuisse à Deo vocatos & electos, secundò verò gentiles. quod haud dubiè affirmat Paulus in Act. 13. Actis Apostolorum dicens, Vobis oportebat primū loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes, sic enim præcepit nobis Dominus, *Posui te in lucem gentiū, vt sis in salutem vsq; ad extremum terræ.* Et ne solum gentiles dicerentur vasa misericordiæ, adiecit Paulus sitiens suorum fratrum salutem, *Esaias clamat pro Israel*, hoc est clamando precatur dominum pro salute Israelitici populi, iuxta illud, *Ad dominum cum tribularer clamaui, & ipse exaudiuit me: sed quid clamando postulauerit intelligamus.* *Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ saluæ fient.* Numerus autem filiorum Israel cōfertur cū arena maris, quia innumerabiles erāt præ multitudine Gentiū. Vnde dixit dominus Abraham, cōmendata eius obedientia in oblatione sui filij Isaac, *Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam quæ est in littore maris.* Licet itaque innumera Iudæorum multitudo sua arrogantia, sua idololatria, sua denique contumaci malitia perierit, non tamen omnes perierunt: nā & prædicationibus & signis Christi, validaque Apostolorum cohortatione multi adducti sunt ad fidem, vt ex Euangelicis & Apostolicis scripturis nobis exploratum est. Legimus in libro Esaiæ, *Reliquiæ conuertentur, reliquæ inquam Iacob, ad dominū fortem.* Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquæ cōuertentur ex eo, Consummatio abbreviata inundabit in iustitiam, Consummationem enim & abbreviationem dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Adnota verbum hoc loco dici consummans quod perficiat, & illud est Euangelium, non lex Mosaiica: Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Denique Euangelica gratia iustificat, sanctificat & viuificat, quod præstare non poterant Mosaiicæ legis præscripta. Audi quid dicat

cat Christus in Euāgelio, Nolite putare quoniam veni soluere legem aut prophetas, *Matth. 5.* non veni soluere sed adimplere. Est & verbum Euangelicum abbrevians, quia sub compendio comprehendit quæ fusius lex & prophetiæ continent. Breuiavit & Christus legem & prophetas his duobus præceptis, *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: Diliges & proximum tuū sicut teipsum.* Est denique verbum abbrevians, quòd omnia sacrificia legis figuratiua, vno summo & viuo sacrificio (quod est Christus) concludantur. Vnde alibi dicit Paulus, *Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odorem suauitatis.* Verum vt ostendat Paulus quàm fuerit clemens dominus erga suum delectum populum, nolens eum omnino perire, citat Esaiam dicentem, *Nili dominus sabaoth, id est exercituum vel virtutum, reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissimus.* Hoc autem diuinū semen, est Christus in Isaac filio repromissionis adumbratus, quod ad Galatas enarrat Paulus dicens, *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit, Et feminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, Et semini tuo, qui est Christus.* Et licet Iudæi & Gentiles sint iustitiam consequuti, qua vocati sunt filij Dei, iustitia tamen Gentium longè præferenda est iustitiæ Iudæorum, quod patefacit Paulus dicens, *Gentiles quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam. & quia non sectabantur iustitiam Mosaiicæ legis quam ignorabant, non eorum meritis tribuendum est si iustificati fuerint, sed diuinæ electioni.* Vnde alibi dicit Paulus, *Eritis illo tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel.* Sed quamnam iustitiam apprehenderint Gentiles, tibi declarat Paulus subnectens, *Iustitiam quæ ex fide est, Arbitramur enim iustificari hominem ex fide & gratia Dei sine operibus Mosaiicæ legis, hoc est, sine illis antiquis cæremoniis & sacrificiis: Nec præcepta moralia in se poterat veram iustificationem efficere, sed fides charitati copulata.* Israeliticus verò populus nimium suis cæremoniis, ritibus, & sacrificiis fidens, quanuis legem iustitiæ sectaretur, Mosaiicā scilicet legē, quæ iustitiā docebat, non tamen in legē iustitiæ peruenit. Quare inquit Paulus, *Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.* Etenim superbus ille populus, & admodum superstitiosus, sibi ex operibus legis iustitiam vendicabat, iustitiam quidem fucatam & simulatam, plus tribuens externæ religioni, quàm fidei Iesu Christi. Dixit & prius in hac epistola Paulus, *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.* Assignat & rursus rationem Paulus, cur Iudæi non peruenerunt in legem iustitiæ, *Offenderunt, inquit, in lapide offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Syon lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in eum non confundetur.* Legimus in prophetia Esaiæ, *Dominum exercituum ipsum sanctificate, & ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, & in laqueum & in ruinam habitantibus Hierusalē.* Et alibi, *Ecce ego mittam in fundamentis Syon lapidem angularem, lapidem probatum, preciosum, in fundamento fundatū, Qui crediderit non festinet.* Et hic lapis offensionis, lapis est angularis, Iesus Christus. Nam & Iudaicum & Gentilem populū in vnum copulauit, quod alibi affirmat Paulus dicens, *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso, in vnum nouum hominem faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucem, interficiēs inimicitias in semetipso.* Profert & Dauid de hoc lapide angulari testimonium dicēs, *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.* Impegerunt & in hunc lapidem Iudæi, & offensi fuerunt ac scandalizati, cum viderunt eum in medio duorum sceleratissimorum latronū, cruci affixum. quasi arbitrarentur eum ob infirmitatem quandā & imperfectionem, non potuisse suis aduersariis repugnare, nec morti resistere: Et dicebant perditissimi illi homines, innocētē innumeris conuiciis incessendo, *Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reedificas, salua teipsum: Si filius Dei es, de-* *Math. 27.*

Eccle.2.
Ioan.3.
Ioan.II.

scende de cruce. Sed illi à sua propria malitia fuerunt scandalizati: Nam poterant ex prophetiis intelligere filium Dei debere pati tormentum crucis, pro redemptione & reconciliatione generis humani. Quòd si in hunc angularem & electum lapidem credidissent, non periissent, sed assequuti fuissent mercedem æternam. Siquidem dicit Ecclesiasticus, Qui timetis dominum credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Dicit & Euangelium, Qui credit in eum non iudicatur, qui autem nõ credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei. Et alibi, Qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, viuet, & omnis qui viuit & credit in me, nõ morietur in æternũ.

. Argumentum decimi capitis.

Discruciat Paulus, angitur & torquetur pro salute suorum fratrum, vehementerque dolet quòd cum zelum, feruorem & amorem habeant in Deũ, eiusque præscripta transgredi timeant, non colant neque reuereantur filium Dei: & suam iustitiam antiquæ legis ritibus, ceremoniis, obseruationibus & sacrificiis tribuentes, contemnant eam amplecti iustificationem quæ in fide Iesu Christi sita est. Non enim cuiquam sit ad æternã salutem aditus, nisi per Iesum Christum: nisi denique integro corde in eum crediderit, eiusque nomen (cum locus & tempus postulat) profiteatur. Arguit & oscitantia Iudaicum populum, quòd licet dominus nihil non illi ad credendum detexerit, non tamen fidem amplexatus est. Extollit gentiliũ fidem, quòd licet nullis legis & prophetiarum adminiculis vt crederet, adiuti fuerint: postquam tamen ad hoc cælestẽ negotium diuino numine afflatus sunt, sedulam vt in Christum crederent, nauarunt operam.

Caput decimum.

Ratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deũ fit pro illis in salutem. Testimoniũ enim perhibeo illis quòd æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuerẽ, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo dominũ Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris: Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci: Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.)

Paulò antè reddidit rationem Paulus cur Iudæi legalibus operibus nimium fidentes, non peruenerint in legem iustitiæ: & ex scriptura demonstrauit eos offendisse in lapidem offensionis, nec tamen cessat interpellare dominum pro illorum resipiscẽtia &

& salute, licet adhuc velamine incredulitatis obtegantur. Voluntas, inquit, ex intimo mei cordis affectu dimanans, & obsecratio siue sacra cõtestatio, fit ad Deum pro illis in salutem: Siquidẽ debemus pro omnibus orare vt saluentur, siue sint infideles siue fideles, siue boni siue mali, siue iusti siue iniusti. quod affirmat scriptura illa, Obsecro igitur primũ omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarũ actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitã agamus in omni pietate & castitate. Subscribit & huic loco illud Iacobi, Orate pro inuicem vt saluemini. Quod autem subnectit, planè declarat Iudæos magis ex ignorantia quàm certa malitia peccasse. Testimoniũ, inquit, perhibeo illis, quòd æmulationẽ quidem Dei habent, sed non secundum scientiã. Nã multi ex ordine Iudæorũ zelo Dei, & cupientes se Deo obsequium præstare, aduersus Christum, Christi que milites etiam generosos infurrexerunt, & tandem cæde nephanda suas manus contaminarunt. Etenim dicit Christus in Euangelio Ioãnis, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequiũ se præstare Deo: & hæc facient vobis, quia non nouerunt patrẽ neque me. Fatetur & Paulus in epistola ad Philippenses, quòd secundum æmulationẽ persequutus est ecclesiam Dei. Tum quoque ad Timotheũ scribit, Prius blasphemus fui, & persequutor, & cõtumeliosus, sed misericordiam Dei consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Nõne & putabat se obsequiũ præstare Deo, cum illos qui profitebãtur sincera fide nomẽ Christi, persequeretur, eosq; in carceres intrudebat? Habebat itaq; in Deũ zelum, sed non secundũ cognitionẽ, & diuini numinis afflatũ. Zelus Dei cõtungendus est sciẽtiæ & charitati. Et qui dicit hominẽ iustificari ex sola fide, & nõ ex operibus: & satis esse ad assequendã salutẽ, vt quis credat sanguinẽ Iesu Christi esse effusum pro remissione peccatorũ, zelũ habet & ardorẽ in Christum, nõ tamen secundũ peritiã. Quia illa est sincera & euangelica fides quæ per charitatẽ operatur. Deniq; fides sine operibus mortua est. Verũ Phinees zelum habebat secundũ scientiam, quãdo zelatus interemit Madianitidẽ, pariter & Israelitam fornicantem cũ ea. Habebat & Elias zelum secundũ scientiã, quando dixit, Zelans zelatus sum omnipotẽti Deo Israel, quia dereliquerunt pactũ domini filij Israel, prophetas tuos occiderũt, & altaria tua subuerterũt. Iudæorũ autẽ zelus non erat secundũ scientiam: Nã ignorantes Dei iustitiã, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei nõ sunt subiecti. Ignorabant autẽ iustitiam Dei, qua Deus per fidẽ Iesu Christi iustificat. & sibi venditantes iustitiã legis ab externis operibus, & ceremoniis & sacrificiis, quasi magis humana quàm diuina iustitia cuperent iustificari, noluerũt præ arrogancia, superbia & præsumptione se diuinæ iustitiæ subdere, qua Deus per fidem Iesu Christi iustificat etiam impium. Quòd autem hæc sit vera iustitia, ostendit hic subsequens locus, Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti. Perfectio itaque & iustitia Mosaiçæ legis erat Christus, quod Euangelica illa sapientia comprobat, Nolite putare quoniam veni soluere legem aut prophetas, non veni soluere sed adimplere. Denique Mosaiçæ lex ad Christum Christi que gratiam præludebat: nec poterat lex cõsummari, nisi Christus è sinu sui patris descendisset, vt suum populum saluaret. Præuserunt & veteris legis sacrificia & sacramenta, sacrificio & sacramentis Euangelicæ legis. Et ex eo Christus censetur finis legis, vt quem lex iustificare non potuit, iustificet Christus, iustificet & eius fides. De iustitia autem legis, hunc in modum scripsit Moyses, Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis. Viuet quidem in eis, vita temporanea: aliud quippe est viuere Deo, & viuere in antiquis Mosaiçæ legis sanctis. Huic autem loco arridet illud Ezechielis, Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis. Verũ pugnabit quispiã dicens, quòd non solũ iustitia legis promittebat bona tẽporanea, sed & cõferebat vitã æternam. Dixit Christus cuidã adolescenti deposcenti quid sibi opus esset, vt vitam æternã assequeretur, Si vis ad vitã ingredi, serua mãdata. Facile est huic obiectioni respõdere. Lex Mosaiçæ disponebat ad vitam æternam, quam tamen non conferebat. Dic aliter, Si vis ad vitã ingredi, serua mandata, modò fidem Christi amplexari velis, ita quòd verba illa

intelligenda sunt secundū spiritalem sensum legis, qui spectat ad fidem Christi: quod facile est ex Euangelio deducere, cū adolescens ille respondit Christo, Omnia hæc custodiui à iuuentute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurū in cælo, & veni, sequere me. Sequere quidem me, In me credendo, & suscepta de me vera fide, pietatis & virtutum omnium officia exerceas. De iustitia autem in fide sita, sic dicit, *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut quis ascendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.* In Deuteronomio legimus, Mādatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, nō supra te est, neque procul positum, nec in cælo sitū, vt possis dicere, Quis nostrū valet ad cælum ascēdere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atq; opere cōpleamus? neque trans mare positum, vt causeris & dicas, Quis è nobis poterit mare transfretare, & illud ad nos vsq; deferre, vt possimus audire & facere quod præceptum est? Sed iuxta te est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Nōnulli interpretes dicūt Mosen sub hoc ænigmate insinuasse Christū è cælo, tēpore definito, descensurum, & ex inferorum abyssu tandē ad cælum remeaturum: Etenim Moses diuino spiritu afflatus, intellexit Christum pro salute humani generis passurum ignominiosum mortis supplicium: Deinde profligaturū mortem, ac de morte mortisque imperatore triumphaturū: quod subindicat illud Pauli ad Hebræos, Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filiū filix Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quàm tēporalis peccati habere iucunditatē, maiores diuitias æstimās thesauro Ægyptiorum, improprium Christi: Aspiciebat enim in remunerationē. Alij considerantes intelligentiā Pauli, qui Mosaicam illā scripturam admodum difficilē detexit, dicūt, Ne dixeris in corde tuo, dubitādo scilicet, Quis ascendit in cælū? quasi hoc impossibile reputās: hoc enim asserere quasi impossibile, est deducere Christū à cælo, hoc est affirmare quod nō sit in cælo. cōtra quē errorē dicit Ioannes, Nemo ascendit in cælū, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Tū quoque dicit Paulus ad Ephesios, Qui descendit ipse est, & qui ascēdit supra omnes cælos, vt impleret omnia. Aut ne dixeris, Quis descēdit in abyssum, id est in infernū, quasi reputās hoc esse impossibile, hoc enim negare, est reuocare Christū ex mortuis, scilicet negare eū nō esse mortuū. Verū primæ opinioni plaudimus, quæ iustitiā fidei magnopere cōmendat. Moyses scripsit iustitiā legis, sed Christus dedit & cōfirmavit iustitiam Dei: illa erat vmbra & inchoatio, hæc verò veritas & cōsummatio. Dicit & scriptura de hac vera iustitia, Prope est verbū in ore tuo, & in corde tuo. hoc, inquit Paulus, est verbū fidei, quod in intimis nostris præcordiis affigendum est, vōxque nostra debet semper omnium auribus idem Euangelicum verbum insonare, hoc est verbum infitum quod potest saluare animas nostras. Quòd si ore cōfiteamur Iesum Christū, & corde credamus quòd Deus illū à morte suscitauit, saluabimur, modò opera fide digna faciamus: *Corde enim creditur ad iustitiā, ore autem fit confessio ad salutē.* Tenentur enim Christiani interrito animo cōfiteri nomē Christi corā tyrannis & persecutoribus fidei: debēt & suas ceruices impiorū gladiis pro tuenda Christiana religione supponere. Et quia bonus latro ore cōfessus est publicè, Christū esse innocentē, & corde credidit eum esse Deū & dominum omniū, iustificatus est, & ad æternam salutem peruenit. Petrus verò fractus animo, & sibi nimium metuens in discrimen suæ animæ venit, cū ter negauit Christum, quem tamen tenebatur coram aduersariis Christi cōfiteri: & de salute periclitatus fuisset, nisi dominus oculo clemētiæ eum respexisset. Probat & Paulus ex scriptura, fidem Iesu Christi pensari præmio. Dicit Esaias, Omnis qui credit in illū nō cōfundetur. Nec Deus magis cōmendat fidē Iudæorū quā Græcorū: cōsiderata in se fidei ratione, nō enim est personarū acceptor, sed in omni gēte, qui timet eū, & operatur iustitiā, acceptus est illi. Verbū misit Deus filiis Israel, annuncians pacē per Iesum Christū, hic est omniū dominus. quod asseuerat Paulus hoc ī loco, dicens, Nō est distinctio Iudæi & Græci, Idē dominus omniū, diues ī omnes qui inuocāt illum: Et ad Galatas, Non est Iudæus, neq; Græcus, nō est seruus neque liber, non est masculus, neque foemina: omnes enim vos vnū estis in Christo Iesu. Tū quoq; eadē

scribit ad Colossenses, Nō est Gentilis & Iudæus, Circūcisio & præputiū, barbarus & Coloss. 3. Scythia, seruus & liber, sed omnia & in omnibus Christus. Eandē quoq; veritatē cōmunit & stabilit Ioëlis testimonio, Omnis quicūq; inuocauerit nomē domini saluus Ioc. 2. erit. cui cōsentit illud Hieremiæ, Inuocabitis me & viuetis, orabitis me & vos exaudiā. Hier. 29. Scribit & Psalmographus, Inuocabit me, & ego exaudiā eū. Verū aduersus hæc testimonia pugnare videtur Salomō dicens, Cū irruerit repētina calamitas, & interitus quasi tēpestas ingruerit, quādo venerit super vos tribulatio & angustia: tūc inuocabūt Prou. 1. me, & nō exaudiā. Sed nō pugnat Salomon cū illis testimoniis, quia loquitur de illis, quibus deerat ardēs & syncerus inuocādi affectus, & qui nō agebāt opera inuocati nominis digna, nec proponebāt à pristinis vitiis desistere. Et vbi nō amplius erit poenitentia locus, & præterierit statutum tempus & acceptabile, in quo est facultas poenitentia: si inuocent dominū, non exaudientur. Sed qui sincero affectu & feruenti deuotione inuocat nomē domini, & facit opera inuocati nominis digna, saluus erit. Enos Gene. 4. cœpit primus inuocare nomē domini, & saluatus est. Samuel iuocauit nomē domini, 1. Reg. 1. & ad regnū cœlorum peruenit. & qui Enos & Samuelis vestigia sectantur, salui fient.

» Quomodo ergo inuocabunt eū, in quem nō crediderūt? Aut quomodo
» credent ei, quē non audierūt? Quomodo autē audiet sine prædicatē?
» Quomodo verò prædicabūt, nisi mittātur? sicut scriptū est, Quā speciosi
» pedes euāgelizantiū pacē, euangelizantiū bona! Sed nō omnes obediūt
» Euāgelio. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo
» fides ex auditu, auditus autē per verbū Christi. Sed dico, Nunquid non
» audierūt? Et quidē, In omnē terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terre
» verba eorū. Sed dico, Nunquid Israel nō cognouit? Primus Moyses dicit,
» Ego ad æmulationē vos adducā in non gentē, in gentē insipientē, in irā
» vos mittā. Esaias autē audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus
» me, palā apparui iis, qui me nō interrogabāt. Ad Israel autē dicit, Tota
» die expandi manus meas ad populū non credentē, & contradicentē.)

Decertat Paulus aduersus illud oraculū propheticum, Quicumque inuocauerit nomen domini saluus erit. Quomodo, inquit, inuocabūt eū in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur? Itaque fidem oportet præcedere inuocationem: etenim rerum sperandarum est substantia, argumentum non apparentium. Et sine fide impossibile est Deo placere. Dicit & Propheta, Credidi, propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur: Non enim possumus de rebus diuinis loqui, neque gloriam Dei, eiūsque magnifica opera contemplari, nisi credamus. Quòd si de rebus arcanis loqui non possumus, nisi credamus, nec inuocare possumus nomen domini, nisi crediderimus: Et sicut fides antecedit sacram inuocationem, ita auditus fidem præcedit, qui est per verbum Christi, Euangelium scilicet, Euangelicamq; doctrinā. Vnde dicebant Samaritani illi mulieri, quam Ioan. 4. Christus ad se allegerat, Quia iā nō propter tuā loquelā credim⁹, ipsi enim audiimus & scimus, quia hic est verè saluator mūdi. Sciamus autē ex scripturis duplicē esse auditū, vnum internū, quo quis audit quæ Deus sibi reuelat. Hinc illud Psalmographi, Psal. 84. Audiā quid loquatur in me dominus Deus. Et alterū externum, quo quis audit quæ alius loquitur, de quo dicitur, Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebāt verbū. Et quomodo audient sanam Christi doctrinā, nisi sit qui eā aut profiteatur aut prædicet? & quomodo prædicabit nisi mittatur, aut immediatē à Christo (qui aliquando dixerat de suis discipulis, Sicut tu me misisti in mundū, ita & ego misi vos in mundū: Tum quoque cū suis apparuit discipulis in Ioan. 17. die suæ resurrectionis, dixit, Pax vobis, sicut misit me pater, & ego mitto vos) aut mediātē mittatur à Christo, per Romanum Pontificem, aut ecclesiasticos prælatos? Ioan. 20.

quorum studium est & cura, ut deligant sanctos & doctos concionatores, qui prædicent sanum & irreprehensibile Christi verbum. Probat autem Paulus ex scriptura, nemine debere fungi munere concionatoris, nisi mittatur: *Quam speciosi sunt pedes euangelizantium pacis, euangelizantium bona.* Secundum hebraicam veritatem legimus, Quam pulchri super motes pedes annunciantis & prædicantis pacem, & annunciantis bonum, prædicantis salutem. De hac salutifera pace dicit Paulus, Ipse est pax nostra, qui fecit utraq; vnũ. Scribit & Psalmographus, Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. Annunciat & prædicator quæ verè bona sunt, quæ dat pater petentibus se, id est omnes gratias spiritus sancti. Et decori ac pulchri concionatorum pedes, sunt spirituales, illorum quidem qui ambulant per viam vitæ, de qua dicitur, Ego sum via, veritas & vita. Sunt & speciosi pedes concionatorum, quando sincero affectu, & nulla honoris & lucri cupiditate prædicant Euangelium. Sumuntur & in scriptura pedes pro affectibus: Hinc illud Christi verbum, *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus.* Et licet prædicator admittatur pro viribus, ut omnes ad fidem & euangelicam pietatem accersat: non tamè omnes accersit, hoc autè exprimit Paulus dicens, *Sed non omnes obediunt Euangelio: Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro?* quasi innueret admodum pauci (in cõparatione incredulorum) crediderunt nobis pacem & salutem annunciantibus: & licet pauci ex Gentibus crediderint, pariter pauci ex Iudæis, tamè plures ex gentilibus quàm ex Iudæis ad fidem adducti sunt. Et cum dicit Esaias, Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? significat interprete Hieronymo, raritatem credentium ex Iudæis. Licet itaq; plurimum conferat ad credendum Euangelio, conatus, industria & labor concionatoris, non tamen sufficit: sed opus est ad id assequendum diuino præsidio. Siquidè dicit Christus in Euangelio Ioannis, Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Itè, Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me. Et quia nemo potest credere in Christum, nisi Christum loquentem audierit, sicut scriptum est, Si non venissem, & loquutus non fuisset eis, peccatum non haberent: aut audierit eius apostolos, sicut legimus, Non pro eis autè rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, aut per apostolicos viros & Ecclesiasticos doctores, qui dati sunt à Christo in ædificationem Ecclesiæ, cõcludit Paulus, *Ergo fides est ex auditu, auditus autè per verbum Christi,* ut scilicet sciamus præter internam ad credendum inspirationem, quid credere debeamus. vnde licet Cornelius cor haberet propensum ad credendum, tamè ad eum missus est Petrus, ut eum doceret, quid credere deberet. Sed obiicit quispiam, Si fides sit ex auditu, quomodo ergo qui nati sunt surdi, possunt fieri Christiani? Bifariam huic obiectioni respondeo, Paulus non dixit generaliter, fides omnium ex auditu est, sed fides ex auditu: quod & in parte & in toto accipi potest. Eorum scilicet fides ex auditu, qui audiunt, qui credunt. Secundo, surdi nutibus & quotidiana cõuersatione, & totius corporis loquente gestu, possunt Euangelium discere. Et ne Iudæi ab ignorantia sibi prætexerent excusationem, quæ non crediderunt in Christum, eò quæ non eum audierunt, mouet quæstionem Paulus dicens, *Nunquid non audierunt?* Si enim non venisset Christus & locutus eis non fuisset, peccatum incredulitatis non haberent. Et satisfaciendo quæstioni manifestat ex scriptura eos audiuisse Euangelium, In omnem, inquit, terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Hic est propheticus Dauidis sermo, cõmendans magnopere sedulitatem, diligentiam, curam, industriam & conatus Apostolorum, qui nihil non egerunt, ut ad vnum summum pastorem, vtrumq; & Iudæorum & Gentilium ouile, pro gloria Dei & cõsummatione ecclesiæ, adducerent. Incredibilis itaque Apostolorum fama, & docta cõcio per totum terrarum orbem insonuit & percubuit, ut horum principum classico, nemo non ad fidem Christi amplexandam adduceretur. quod cõmõstrat locus ille, Eutes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Dicamus Iudæos habuisse de Christo ignorantiam voluntariam. alloquimur autè primores Iudæorum, primariosq; viros, doctores legis, potissimum Scribas & Phariseos, qui, facile poterat ad fidem allici, cum Christi prædicationibus, tum signis euidentissimis ab eo propria virtute æditis. Denique ex Mosaicâ lege & prophetis vaticiniis, non eos latere potuit, summum Messiam venturum, qui oblatione sui corporis destrueret & aboleret peccatum. Insuper Apostoli, post ascensionem sui

fui domini, per totam Iudæam longè latèque euangelicam sementem sparserunt. Exierunt & Apostolorum verba in fines orbis terræ, etiã vsque ad Garamathas, Scythas & Indos, ne tantæ rei sacramentum gentibus occultaretur. Etenim scriptum est, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem vsque ad extremum terræ. Nam Matthæus prædicando propagauit in Æthiopia Euangelicam philosophiam: Thomas verò in India. Denique, Paulus doctor gentium, innumeras gentiliu nationes ad fidem adduxit. Nec illa Psalmographi prophetia adhuc erat omnino cõpleta, cum Paulus dixit, In omnem terram exiit sonus eorum, sed erat posthac cõplenda & consummata: Ita quod vsus est propheta præterito pro futuro, propter certitudinem diuinæ præordinationis, In omnem itaque terram exiit sonus eorum, quia exhibit: & licet abundè exierit, exit tamen in dies opera prædicatorum, & fufius euulgabitur apud incognitas & barbaras nationes, quibus nondum Christus inclaruit & effulfit. Et propterea colligere oportet, quoddam hominum genus excusari quouis modo à peccato infidelitatis & incredulitatis, quibus Christus, neque in sua persona, neq; in persona suorum apostolorum & discipulorum, innotuit. Ab aliis tamen peccatis non excusantur, quibus calcantes naturalem legem, Deum grauissimè offenderunt: ut nobis compertum est de his qui in diluuium perierunt, & de Sodomitis & Gomorrhæis. Quidam dicunt illam Dauidis prophetiam iam esse cõpletam: Nam licet nonnullæ nationes exteræ & barbaræ, non audierint in sua propria patria verbum Dei: poterant tamen (si dedissent operam) à suis vicinis, aut ab aliis qui degunt non longè ab eis, audire. Adde, quod Dominus adeo benignus est & clemens, ut laboranti pro viribus (aut ut fertur, facienti quod in se est) non denegat suum auxilium, ut ad fidem conuertatur. Deinde Paulus agit quæstionem, Si nam Israel, siue Israeliticus populus, non cognouerit mysterium Christi, non agnouerit suum lapsum, suamque ruinam, & vocationem Gentium. *Sed dico, Nunquid Israel non cognouit?* Et diluendo quæstionem, indicat planè deiectionem Iudæorum, sed sua idololatria, suisque nephandis vitiis, & conferendi sunt cum nothis & prophanis gentibus, à quibus aliquando affligentur. *Primus Moyses dicit, hoc est præcipuus inter antiquos prophetas, scripsit & dixit, Ego ad emulationem vos adducam, in non gentem, in gentem insipientem in iram vos mittam.* Aliter legimus in Deuteronomio, sed eadem est sententia, *Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis: Et ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos: Sensus est, quia perfidi Iudæi prouocauerunt Deum Israel, colendo idola, eumque irritauerunt in suis superstitionibus, despexit illos dominus, eosque prouocauit in fordida gente, quæ olim indigna erat, ut populus Dei vocaretur, & in gente stulta (quæ tamen sibi tumidam & humanam sapientiam iactabat) irritauit illos, sinèdo ut ab eis cruciaretur. Indigni quoque erant Iudæi ob sua flagitia, nephanda scelera & turpissimam vitam, ut vocarentur gens & populus Dei: & conferendi erant cum prophana gente, superba & stulta, quod toties Deum ad iracundiam prouocauerint. Hoc & plenius declarat Paulus in subsequentibus locis, dicens, *Esaias audenter dicit, Inuentus sum à non querentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.* Legimus secundum septuaginta interpretes in Esaiâ, Apparui non querentibus me, inuentus sum ab his qui me non interrogabant, Dixi, Ecce ego in gente, quæ non inuocauit nomen meum: Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, & contradicentem. In primo loco commendat diligentiam gentilium, quod sedulam nauarint operam, ut ad Christum conuerterentur, eumque sibiipsis fauorabilem & benignum inueniret: quauis prius suis obtenebrati & erroribus & vitiis, non eum quæsierint. Cetero dominum non quærebat, & audiuit à domino, Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel. Mulier Chananæa ignorabat Mosaicam legem & prophetias, & tamen ob suam ardentem fidem, domini voce laudatur, O mulier, magna est fides tua. In secundo verò loco, taxat summam & inexpiabilem Iudæorum ingratitude, quæ licet Deus ad eos frequenter suas manus extenderit, innumera faciendo prodigia: Denique cum affixus est cruci, tamen in sua obstinata malitia, pertinaciq; blas-*

phemia perseuerarunt, & illius voluntati reclamatione, quae tamen protegere debuerat. Aliquando dixerunt rabie perciti, Hic non eicit demones, nisi in Beelzebub principe demoniorum. Vocauerunt & eum Samaritanum & demoniacum. Et cum in cruce extenderet manus ad populum non credentem, & diceret, Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt, illi in regione dicebant, Vah, qui destruis templum Dei, & in triduo illud reaedificas, salua te ipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Tum quoque Symeon suis vlnis gestas Christum admodum paruulum, dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Scribit & Paulus ad Hebraeos, Recogitate eum qui tale sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris deficientes.

Argumentum vndecimi capitis.

Licet quamplurimi ex numero Iudaeorum miserè perierint, & quidem sua incredulitate & pertinaci malitia, tamen reliquia secundum gratiam & munificentiam Dei saluae fient. Nec repulit dominus populum suum, quem ad aeternam gloriam praedestinavit. Nec qui sua impietate & contumacia excacati sunt, offenderunt Deum ut caderent: Sed quia ceciderunt, & ob id habuerunt Deum sibi iudicem seuerum, illorum ruina & casus in gentium salutem feliciter cessit. Qui fide stat & fulcitur aliis reiectis, non sibi stulte placeat, sed timeat: Nec altiora se scrutetur, nec cupiat arcana Dei penetrare, quae sunt & humanis & angelicis spiritibus imperuia.

Caput vndecimum.

Dico ergo, Numquid Deus repulit populum suum? Absit: Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam quam praesciuit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat Deum aduersum Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quaerunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquia secundum electionem gratiae factae sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.) Licet Iudaica natio, ob suam impiam crudelitatem, inauditaque flagitia mereretur prorsus a Deo alienari, non tamen in totum fuit alienata & repudiata, sed seruatus est populus a Deo peculiariter selectus. Hoc autem exprimit Paulus in exordio huiusce capitis dicens, *Nunquid Deus repulit populum suum?* Nunquid omnino a se abiecit? Nunquid in inferorum tartarum intrusit? Et respondet nimirum ex scriptura suis fauens, Absit: Nam neque me ipsum qui sum Israelita, ex semine Abraham, & de tribu Beniamitica admodum nobili, auersatus est, licet persequutus sim etiam atrociter ecclesiam, misericordiam tamen consequutus sum, quia ignorans feci. Et de me, non meis quidem meritis dictum est, Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, & regibus & filiis Israel. Denique quam praecognouit Deus plebem suam, & praecognitam ad aeternam foelicitatem praedestinavit, minimè repulit. Adnotemus cursim Augustinum libro 2. de bono perseuerantiae capite 18. acerrimè defendere hoc in loco (praesciuit) debere sumi pro praedestinavit, eò quod subiungit Paulus, ultra diuinum oraculum Eliae datum, *Reliquia secundum electionem gratiae factae sunt*, Verum non erat cur tam vehementer in verbo illo laboraret: Nam Paulus prius

prius dixerat, Quos praesciuit & praedestinavit. Fauet & Deus illis quos praecognouit Rom. 9. posthac bona fide suae voluntati obtemperaturos. Probat autem Apostolus antiquae scripturae testimonio Deum admodum clementem non a se depulisse, quos ad futuram beatitudinem elegerat. Cum Helias interpellaret Dominum etiam vehementi admodum affectu, aduersus Israeliticum populum, ab eoque deposceret vindictam ob admissa flagitia, & diceret, *Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua effoderunt, & ego relictus sum solus, & quaerunt animam meam*, Dixit illi diuinum oraculum ut a tam atroci vindicta petenda conquiesceret, *Reliqui mihi septena millia virorum qui non curauerunt genua ante idolum Baal*, Hoc intelligamus dictum Heliae, postquam feruens amore in cultum vnus Dei, trucidauit pseudopphetas, qui Idolum Baal adorabant, cò 3. Reg. 18. pellebantque suis illusionibus & mendaciis Israeliticum populum idem idolum reuereri. Confugit & idem sanctus vir Dei, ad Dominum suum, cum regina Iezabel truculentissima volebat eum trucidare. Siquidem dicebat mulier illa inimicissima Dei & prophetarum eius, Hae mihi faciant dii, & hoc addat, nisi hac hora cras posuero animam tuam, sicut animam vnus ex illis. His autem duris comminationibus attonitus propheta fugam arripuit, & cum lateret in spelunca, sermo Domini factus est ad eum dicens, *Quid hic agis Helia?* Et ille respondit, Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel, *Altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio, & derelictus sum ego solus, & quaerunt animam meam ut auferant eam*, Et ait Dominus ad eum, Vade, & reuerte in viam tuam per desertum in Damascum, derelinquam mihi in Israel septem milia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Baal. Arbitrabatur hic sanctus propheta, vix vnum praeter se superesse, qui vnum Deum coleret, multi tamen prophetae praeter Heliam, Deum Israel venerabantur: Quandoquidem Abdias fidelis dispensator domus regis Achab, times 3. Reg. 18. Deum valde, cum interficeret Iezabel prophetas Domini, tulit ille centum prophetas, & abscondit eos quinquagenos, & quinquagenos in speluncis, & pavit eos pane & aqua. Sed cum dicit scriptura de Helia *Derelictus sum solus*, vult innuere in laudem huiusce eximij prophetae, quod est numero illorum prophetarum nemo praeter Heliam apertius & feruentiori zelo Deum Israel coluit. Ignorabat & Helias suae aetatis homines, qui futuri essent salui. Et licet prophético spiritu afflaretur, non tamè per omnia arcanam Dei voluntatem capiebat. Ne dicas itaque, ait Dominus, te esse solum Dei cultorem: Nam mihi reliqui septem millia virorum qui non flexerunt genua ante Idolum Baal. Vtitur autem hoc loco scriptura septenario, propter sui perfectionem. Pertinet & septenarius numerus ad requiem, etenim Dominus septimo die requieuit. Inuitat & Christus sui studiosissimos ad requiem dicens, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.

Verum decertabit quispiam probando quod non iusta erat precatio Heliae aduersus Israeliticum populum. Samuël orauit pro Israelitica gente dicens, Absit a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis: Ergo potius Helias debebat pro suis orare ut resipiscerent, quam ut pro eorum exitio oraret. Respondebo, Potest propheta contra aliquem populum trifariam orare. Primò, conformando suam voluntatem diuinæ voluntati, ut homines meritò pro suis admissis puniantur. vnde dicit Psalmodographus, Laetabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Hac orandi formula interpellauit Helias Dominum, ut sacrilegi, & homicidæ, & idololatrae punirentur. Altaria inquit, tuo nomini consecrata ante dedicationem templi Salomonis subruerunt, & prophetas tuos occiderunt. Huic loco suffragatur illud Hieremiae, Ne propiciaris iniquitati eorum, & peccatum eorum a facie tua non deleatur. Id de poena impiis irroganda intellige. nam subiungit, Fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis. Secundò, interpellando contra regnum peccati, ut non homines, sed hominum peccata destruantur. Tertiò, interpellando forma denunciationis & preiudicij. Hinc illud Hieremiae, Confundantur qui

me persequuntur, id est, præuideo quòd confundentur. Et cum dicit scriptura. *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non incuruauerunt genua sua ante Baal*, utitur certo numero pro incerto, ac si innueret, etiam plusquam septena millia, uti legimus in Euangelio, *Nò dico tibi vsque septies, sed vsque septuagesies septies*. Ex illo autem veteris testamenti testimonio concludit Paulus (ingenia nostra reuocans ad aduentum Iesu Christi.) Sic ergo in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae Dei saluae factae sunt. Quòd si tempore Heliae miseratus sit Deus sui populi, quem ad vitam aeternam praedestinauit, multò magis tempore Euangelij, euangelicaeque gratiae, sui selecti populi miserebitur. Possimus & loco Heliae exprimere Ioannem Baptistam: Nam venit in spiritu & virtute Heliae. Et hic praecursor Domini sanctissimus, plusquam septena millia Iudaeorum ad fidem & cognitionem Iesu Christi adduxit: Ipse enim preparauit viam ante Christum, & multos filiorum Israël conuertit ad Dominum. **Luc. I.** Deum ipsorum. Conuertit & corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parauit & Domino plebem perfectam. Denique numerosissima Iudaeorum multitudo amplexata est fidem, cum Christus ut potestatem habes, docebat, euulgabatque coelestem sapientiam, quam à suo patre audierat, quam & eximiiis miraculis confirmauit. Vnde legimus in Euangelio Ioannis, *Quae mea uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam aeternam do eis, & non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea*. Temporibus etiam Apostolorum reliquiae Iudaeorum saluae factae sunt: Etenim nobis ex Actis Apostolorum còpertum est, quòd cum Petrus ad Iudaeos concionem haberet, conuertit circiter tria milia hominum. Reliquiae etiam gentium clementia & gratia Dei in Christum crediderunt, & credendo vnà cum obseruatione praecceptorum ad vitam aeternam peruenerunt. Siquidem dicebat Christus, *Alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile & unus pastor*. Sed sciscitabitur quispiam, cur Paulus dicat, *Reliquiae secundum electionem gratiae factae sunt, & non dicit, Secundum gratiam factae sunt*. Nunquid satis erat dicere, *Reliquiae secundum gratiam factae sunt*? Aut maius est & excellentius dicere, *Secundum electionem gratiae*? Respondebo, *Qui per fidem saluantur, haud dubie per gratiam saluantur, qui uero secundum electionem gratiae saluantur, perfectiores uidentur ostendi*. Vnde dicit Christus in Euangelio, *Multi sunt uocati, pauci uero electi*. Et sicut omnis qui descendit ex genere Israël, Israël dicitur aut Israëlita: ille autem est uerus Israël qui mente pura, corde sincero uidet Deum: ita omnis qui ad fidem Christi uenit, per gratiam uenit, qui uero donum gratiae uirtutibus exornat, non solum per gratiam, sed per electionem gratiae uenit ad Christum, & à Christo eadem electione gratiae saluabitur. Et quòd reliquiae saluabuntur, diuinæ gratiae tribuendum est. Si autem gratia, iam non ex operibus: Quòd enim operibus rependitur, ex debito est. Hinc illud, *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*. Non ergo attendas principaliter ad operum merita, ubi Deus gratis sua gratia iustificat. Quòd si operum merita supputentur, iam gratia non est gratia. Verum paulò apertius exponendus est hic locus. *Si autem gratia, iam non ex operibus* gratiam scilicet praecedentibus, oportet enim gratiam bona opera praecedere. Aut intellige, nò primario neque principaliter ex operibus. Non enim ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, quanuis opera subsequenta, gratiam Dei illustrent, & gratuitam iustificationem absoluant.

„ Quid ergo? Quòd quarebat Israël hoc non est consecutus, electio
 „ autem consecuta est, ceteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est, *Dedit illis spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant vsque in hodiernum diem*. Et Dauid dicit, *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis*. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo, Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit, Sed illorum delicto, salus est gentibus, ut illos æmulentur. Quòd si delictum illorum diuitiae mundi, & diminutio eorum diuitiarum gentium, quantò magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus, „ *Quandiu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis*. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi, quae assumptio nisi uita ex mortuis? Licet innumera Iudaica nationis multitudo non sit consecuta illam iustitiam quae est ex fide Iesu Christi, sicut prius dictum est, Israël sectando legem iustitiae, in lege iustitiae non peruenit, eò quòd ex operibus legalibus (quòd fieri nequit) iustitiam se habituros sperabant: tamen electi à Deo Iudaei, ueram & germanam illam iustitiam, quae diuino munere tribuenda est, nacti sunt: Ceteri uero sua inueterata malitia, suaque pertinaci incredulitate occæcati sunt, quòd ex scriptura exploratum euadit, *Dedit illis Deus spiritum compunctionis, siue immisit illis Deus spiritum durum, rebellem, asperum, spinosum & intractabilem, quia reiecerunt illum Christi spiritum admodum lenem*. *Oculos ut non videant, & aures ut non audiant vsque in hodiernum diem*. Verum nusquam legimus in libris diuinis, Dedit illis spiritum compunctionis: sed Paulus suis uerbis sententiam Esaiæ explicat, & non nihil de suo addit. In Esaiâ legimus, *Audite audientes, & nolite intelligere, & uidete uisionem, & nolite cognoscere*. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne fortè uideat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat & conuertatur & sanem eum. Consimilem scripturam legimus in Actis Apostolorum, ubi dicit Paulus, *Quia bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros, dicens, Vade ad populum istum, & dic, Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perspicietis: in crassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne fortè uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos*. Et in Euangelio Matthæi dicit Christus, *Idè in Parabolis loquor eis, quia uidentes non uident, & audientes non audiunt neque intelligunt, ut adimpleatur in eis propheta Esaiæ dicentis, Auditum audietis, & non intelligetis, &c*. Vocat autè hoc loco Paulus spiritum compunctionis, spiritum, quo quis mordetur & pungitur dolore. Est & spiritus compunctionis, habitus animi ad malum pertinax. Est quoddam compunctionis genus, quando quis uehementer dolet & tristatur ob sua admissa: Vnde dicit Dauid, *Potasti nos uino compunctionis*. Est & alterum compunctionis genus, inuidiae scilicet, quo quis torquetur & dolet de aliorum prosperitate, & istud est uituperabile. Hunc itaque compunctionis spiritum dedit Deus ingratissimis & obstinatis Iudaeis, nec dedit producendo uitium: sed illis suam subtrahendo gratiam, & permisit ut in flagitia immedicabilia ruerent. Vnde prius dictum est, *Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem: Aut rectius, Ad æmulandum prouocabo, & quasi stimulabo inuidia ac dolore*. Dedit & adulterae generationi oculos ut non uideat insignia Christi miracula, quibus ad credendum prouocari poterat. Dedit & aures ut non audiat coelestem & incredibilem Christi philosophiam, quae eam ad fidem adduxisset. Verum non omnino excæcauit hunc populum, nec eius aures obturauit, & propterea adiecit Paulus, *vsque in hodiernum diem*, hoc est usque ad còsummationem seculi: nam in còsummatione seculi, uidebunt Iudaei & audiet, quado, iuxta Malachiae uaticinium, Helias conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Adde quòd cum intrauerit plenitudo gentium, omnis Israël saluus fiet. Probat & testimonio psalmographi, ceteros fuisse excæcatos: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem & in scandalum, & in retributionem illis*. Nec tamen legimus in psalmis

„ retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo, Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit, Sed illorum delicto, salus est gentibus, ut illos æmulentur. Quòd si delictum illorum diuitiae mundi, & diminutio eorum diuitiarum gentium, quantò magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus, „ *Quandiu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis*. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi, quae assumptio nisi uita ex mortuis? Licet innumera Iudaica nationis multitudo non sit consecuta illam iustitiam quae est ex fide Iesu Christi, sicut prius dictum est, Israël sectando legem iustitiae, in lege iustitiae non peruenit, eò quòd ex operibus legalibus (quòd fieri nequit) iustitiam se habituros sperabant: tamen electi à Deo Iudaei, ueram & germanam illam iustitiam, quae diuino munere tribuenda est, nacti sunt: Ceteri uero sua inueterata malitia, suaque pertinaci incredulitate occæcati sunt, quòd ex scriptura exploratum euadit, *Dedit illis Deus spiritum compunctionis, siue immisit illis Deus spiritum durum, rebellem, asperum, spinosum & intractabilem, quia reiecerunt illum Christi spiritum admodum lenem*. *Oculos ut non videant, & aures ut non audiant vsque in hodiernum diem*. Verum nusquam legimus in libris diuinis, Dedit illis spiritum compunctionis: sed Paulus suis uerbis sententiam Esaiæ explicat, & non nihil de suo addit. In Esaiâ legimus, *Audite audientes, & nolite intelligere, & uidete uisionem, & nolite cognoscere*. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne fortè uideat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat & conuertatur & sanem eum. Consimilem scripturam legimus in Actis Apostolorum, ubi dicit Paulus, *Quia bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros, dicens, Vade ad populum istum, & dic, Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perspicietis: in crassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne fortè uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos*. Et in Euangelio Matthæi dicit Christus, *Idè in Parabolis loquor eis, quia uidentes non uident, & audientes non audiunt neque intelligunt, ut adimpleatur in eis propheta Esaiæ dicentis, Auditum audietis, & non intelligetis, &c*. Vocat autè hoc loco Paulus spiritum compunctionis, spiritum, quo quis mordetur & pungitur dolore. Est & spiritus compunctionis, habitus animi ad malum pertinax. Est quoddam compunctionis genus, quando quis uehementer dolet & tristatur ob sua admissa: Vnde dicit Dauid, *Potasti nos uino compunctionis*. Est & alterum compunctionis genus, inuidiae scilicet, quo quis torquetur & dolet de aliorum prosperitate, & istud est uituperabile. Hunc itaque compunctionis spiritum dedit Deus ingratissimis & obstinatis Iudaeis, nec dedit producendo uitium: sed illis suam subtrahendo gratiam, & permisit ut in flagitia immedicabilia ruerent. Vnde prius dictum est, *Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem: Aut rectius, Ad æmulandum prouocabo, & quasi stimulabo inuidia ac dolore*. Dedit & adulterae generationi oculos ut non uideat insignia Christi miracula, quibus ad credendum prouocari poterat. Dedit & aures ut non audiat coelestem & incredibilem Christi philosophiam, quae eam ad fidem adduxisset. Verum non omnino excæcauit hunc populum, nec eius aures obturauit, & propterea adiecit Paulus, *vsque in hodiernum diem*, hoc est usque ad còsummationem seculi: nam in còsummatione seculi, uidebunt Iudaei & audiet, quado, iuxta Malachiae uaticinium, Helias conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Adde quòd cum intrauerit plenitudo gentium, omnis Israël saluus fiet. Probat & testimonio psalmographi, ceteros fuisse excæcatos: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem & in scandalum, & in retributionem illis*. Nec tamen legimus in psalmis

Pfal. 68. Daudicis, Fiat mensa eorum coram ipsis in captionem: sed Paulus explicans mentem prophetae, hoc de suo adiecit: sed sic legimus, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones & in scandalum. Id autem praedixerat propheta de futura Iudaeorum ruina & calamitate. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum*, hoc est illorum delicta omnes, & vniuersa fortunae bona, his ipsis in contrarium cedent, & suis vitiis irretientur. *In captionem*, capiantur sua mensa, qua tamen debebant animum laxare, non enim timemus hostem inter epulas, *In scandalum*, quando sua peruersa voluntate de peccato in peccatum corruent, *In retributionem*, quando pro suis demeritis cruciabuntur, & poenam luent non modicam: Habeant & intellectum tenebris obscuratum, magis autem id dicit propheta praenunciando quam optando. *Et dorsum illorum semper incurua*, quod sub Babyloniorum regibus, deinde sub Tito & Vespasiano Romanis imperatoribus contigit, quorum seruitute & iugo ita pressi fuerunt, vt vix vnquam ab illo solui potuerint. Incurua & dorsum illorum, eos affligendo multis poenis. Adiecit Paulus, *Dico ergo, Nunquid sic offenderunt vt caderent?* hoc est, nunquid sic diuinam maiestatem offenderunt, vt eorum lapsus esset prorsus irreparabilis? Vel sic, Nūquodpiam facinus insanabile commiserunt? Et respondet, *Absit*, Non enim ita precipitati sunt, vt à fouea in quam collapsi sunt, non possint se explicare & attollere. Nā in consummatione seculi habituri sunt salutem. Et passus est Deus Iudaeos labi, vt ad tempus locum faceret Gentibus, & iidem rursus Gentium fide & pietate prouocati resipiscerent, & resipiscendo saluarentur. Etenim occasione quadam ita euenit, vt lapsu & delicto Iudaeorum, salus sit Gentibus parta. Et licet scriptum sit, Septies cadit iustus & resurgit: tum quoque, Nunquid qui cadit, non resurgit? & qui auersus est, non reuertetur? negat tamen Paulus Iudaeos sic deliquisse vt caderent. etenim sciens quod si cecidissent hoc exitiali casu, resurgere omnino non possent, negat eos cecidisse. Cadunt itaque nonnulli scripturae testimonio, qui resurgere possunt, & cadunt sicut Lucifer, qui resurgere non possunt. Nam lapsus & casus cacodemonum fuit irreparabilis. Subnectit Paulus, *Vt illos aemulentur*, aut rectius, Vt eos ad aemulandum prouocaret, vt ad Deum actus verbi referatur, qui isto modo voluerit extimulare Iudaeos inuidia quadam ac zelotypia, cum viderant quod ipsis erat promissum, in gentes esse translatum. Ad hunc tamen locum edisserendum dicit Origenes, vt conuersionem Gentium videntes, & testamentum Dei (quod ipsi prius acceperat, illis traditum) & legem ac prophetas apud eos maiore & digniore haberi obseruantia, zelum capiat etiam ipsi, in nouissimis saltem temporibus. Et sicut nunc illorum lapsus salutem Gentibus dedit, ita Gentium fides & conuersatio, Israël aemulationem conuersionis conferat & salutis. Hæc ille. Paucis hanc accipe intelligentiam, sequendo Origenem: sicut incredulitas Iudaeorum, occasione quadam, attulit Gentibus salutem, ita fides Gentium, & sancta conuersatio, Iudaeos ad assequendam salutem prouocet. Quod si delictum Iudaeorum attulerit mundo spirituales diuitias, & eorundem abiectio mundas Gentium opes locupletauerit, multo magis eorum plenitudo, & absoluta conuersio, in Gentium diuitias exudabit: & aliquando foeliciter eueniet, vt totus mundus erit portio Domini. Deinde dicit Paulus, Quatenus pro gentibus apostolicum & euangelicum munus obeo, ministerium meum meique officij ratione exorno & illustro, & pro virili adnitor, vt ex Gentium numero, qui aliquando prophanis idolis seruiuerunt, innumeros ad fidem Christi pelliciam. Vulgatus interpres hoc loco legit, glorificabo: Græcè tamen comperimus *δοξάζω*, id est glorifico, aut illustro & exorno. Quod autem delegatus fuerit Paulus pro Gentibus apostolus, ex Epistola ad Galatas plenius intelligimus, vbi scriptum est. Cum autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris meae, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini: item Cōtuli cum illis Euangelium quod praedico in gentibus. Tum quoque, Qui operatus est Petro in apostolatam circuncisionis, operatus est mihi inter gentes, & cum cognouissent gratiam quae data est mihi, Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnae esse, dextras dederunt mihi & Bar-

Hæc obse-
ua.Prou. 24.
Hier. 8.

Gala. 1.

Gala. 2.

& Barnabae societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem. Et ad Timotheum, In quo positus sum ego praedicator & apostolus (veritatem dico non mentior) doctor gentium in fide & veritate. Verum cum dicit *Quandiu ego sum gentium apostolus*, videtur innuere quod non semper erit Gentium apostolus, sed completo suo ministerio futurus sit aliorum apostolus. Sed dicam particulam hanc, *Quandiu*, sumi pro semper & sine fine. alij legunt quatenus siue in quantum. Exornat autem suum ministerium bene ministrando, cum fidem, tum virtutum omnium genera propagando, sicut dehonestat & dedecorat suum ministerium, qui negligenter & indignè ministrat: quod haud dubie faciunt multi viri ecclesiastici. Reddit autem rationem cur sedulam nauat operam pro fide & doctrina Gentium. *Si quo modo inquit ad imitandum sanctam Gentium conuersationem, prouocem & stimulem carnem meam*, Iudaeos scilicet, qui sunt cognati mei secundum carnem, vt ex illis aliquos ad aeternam salutem adducam. Vides Paulum factum omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret. Et licet apostolatus Pauli non pertineret ad Iudaeos in Iudaea habitantes, tamen pertinebat ad eos cum versabantur cum gentibus. Et licet Paulus obstringeretur praedicare euangelium gentilibus, & quidem ex munere sibi delegato, sicut dicebat, Vae mihi si non euangelizauero: necessitas enim mihi incumbit, non tamen erat ei inhibitum praedicare Iudaeis, quanuis non teneretur. Adiecit, *Si amissio eorum*, potius abiectio, vt Græcè legis *ἀποβλή*: Nam hanc opponit assumptioni, *Est reconciliatio mundi, quae assumptio*, aut facilius adiunctio, *Nisi vita ex mortuis?* Et sensus est. Si reiectio Iudaeorum, occasione quadam gentiles Deo reconciliauit, qui prius erant filij irae & tenebrarum, quae est assumptio gentium, nisi quod gratia Dei ad vitam coelestem resurrexerint? sicut dicebat pater filij prodigi suo filio seniori, Frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat & inuentus est. Et hæc mundi reconciliatio per Iesum Christum facta est, qui effusione sui sanguinis, nos Deo reconciliauit. Et quia scriptum est, *Ite potius ad oues quae perierant domus Israël*. Tum quoque, Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israël, erit & assumptio Israeliticæ gentis, quando iam mortui vitam recipient, & immortalitate donabuntur.

1. Timo. 2

1. Cor. 9.

Luc. 15.

Matth. 10.

Matth. 15.

Quod si delibatio sancta est, & massa, & si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, infertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuae factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicit ergo, fracti sunt rami vt ego inferar. Bene. propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time: Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, vide ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te autem, bonitatem Dei, si permanferis in bonitate, alioquin & tu excideris. Sed & illi, si non permanferint in incredulitate, inferentur. potens est enim Deus iterum inferere illos. Nā si & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam infertus es in bonam oliuam, quanto magis ij qui secundum naturam inferentur suae oliuae?)

Cupit Paulus ostendere, obiecto tamen sermone, & inuolucro cuiusdam similitudinis, difficile admodum esse Iudaeos, considerata suae antiquae nobilitatis & eximiae prolis origine, non assequuturos salutem aeternam. *Si delibatio*, inquit, *sancta sit, & massa*. Aut si mauis secundum peritiores interpretes, Si fermentum sanctum sit, & conspersio, quae ab eo sumitur. Alij legunt, Si primitiae sanctae sint, & massa. Et sensus est, Si Apostoli à Deo assumpti ex Iudaica natione sancti sint, consequens est vt Iudaeorum gens sit sancta: Vnde dicit beatus Petrus, Vos estis gens sancta, populus acquisitionis. Denique, si radix sit sancta, & rami, qui à bonitate radicis succum trahunt. Hæc au-

1. Cor. 2.

1. Petr. 2.

tem erit huiusce loci intelligentia. Si sancti fuerint Patriarchæ, qui suis eximiis virtutibus Iudaicæ genti præluxerunt, futurum est ut Iudaica gens sit sancta: Etenim ab illis clarissimis & præstantissimis viris suam originem duxerunt. Altius scrutemur huiusce loci expositionem. Christus est primitiæ omnium, & delibatio sancta, perfecta & integra, quandoquidem est primogenitus omnis creaturæ, & totius sanctitatis fons exuberantissimus. Et quia est delibatio sancta, idcirco omnis massa humani generis ab eo sanctificatur. Vnde alibi dicit Paulus loquens de hominibus omni vitiorum fæce contaminatis, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi. Et alibi docens ex scriptura, nos esse fratres Christi secundum carnem, dicit, Qui enim sanctificat & qui sanctificantur, ex vno sunt omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens, Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Deinde commonefacit Paulus gentiles, ne Iudaicam gentem collapsam, & quodammodo sua incredulitate à Deo reiectam, derideant & fastidiant. quòd in eorum locum sint asciti, & in numerum filiorum Dei cooptati. *Quòd si, inquit, aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insitus es illis & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos.* Oleaster, est agrestis siue syluestris oliua, cui appositè conferuntur gentiles, quia suis spurcissimis aliquando vitiis & nephandæ idòlolatriæ dediti, tabescebant & sterilecebant prorsus, nullumque fructum bonum pariebant, & propterea traditi erant in reprobum sensum. Congregatio Iudæorum quæ aliquando pura fide & ardenti affectu suum Deum coluit, cum oliua speciosa fertili & frugifera confertur, de qua scriptum est, Ego quasi oliua fructifera in domo Dei. Dicit & Hieremias, Oliuam vberè, pulchrà, fructiferam, speciosam, vocauit Deus nomè tuum. Quòd si quis rectam virtutum semitam sectetur, bona fertilis & fructifera oliua vocabitur: Si verò per abrupta & deuia quæque oberret, & à recto tramite exorbitet, oleaster vocabitur, oliua quidem agrestis & infructuosa. Licet itaque fracti sint natiui rami, Iudæi scilicet, suam veram originem à radice eximiorum patriarcharum, & sanctorum prophetarum trahentes, & tu miser gentilis deploratæ salutis, perfimilis esses oleastro, cum sis non tuismeritis, sed diuina gratia illis insitus, & effectus focius oliuæ, & pinguedinis eius, noli te aduersus ramos extollere, caue ne lapsis insultes, tibi metuendum est ne grauius & altius præcipiteris. Exprimuntur oliua pinguisima, & sancti patriarchæ & prophætæ & Apostoli, quòd vberimos fructus pepererint, & quamplurimos ad cognitionem fidei adduxerint. Sunt & huius frugiferæ oliuæ pinguedo, eximia spiritu sancti dona. Redit & Paulus ad priorem cohortationem, Si glorieris aduersus ramos effractos, tuam vitæ probitatem tantopere iactando, animaduertas te radicem minimè portare. sed radicem te, tuamque gloriam (si qua sit) radice fulciri: Non enim Iudaica natio à tua gente salutem accepit, sed tu à Iudaica natione salutem & didicisti & accepisti. Vnde dicebat Christus docendo Samaritanam quoniam pacto deberet Deum adorare, Salus ex Iudæis est. Tum quoque scribit Dauid, Notus in Iudæa Deus. Denique sumæ radicis scilicet Iesu Christi subsidio iuuaris, nò autè tuo subsidio iuuatur. *Quid enim habes quod nò acceperis? si autem acceperis, quid gloriaris quasi nò acceperis?* Tibi suadeto, **Luc. 14. 18** Qui se humiliat, exaltabitur: Qui verò se exaltat, humiliabitur. Dicis ergo gentilis, qui aduersus Iudæos cristas erigis, *Fracti sūt rami, vt ego inserar.* Bene quidè. Siquidè de eliciès ex malo bonum, permisit vt rami propter incredulitatè fràgerètur & calcarètur. Dicà vnū, ne tu quidpià de te præsumas, & alienis malis gaudeas. Nò fracti sunt propriè rami, vt tu inserereris, sed còsequutū est vt ipsis fractis tu inserereris. Et sicut rami si defringantur, desinunt radicis ali succo: ita Iudæi, qui erant natiui rami è sancta radice veræ oliuæ nati, si defringantur, & ob suam impietatè & incredulitatè reuellantur, desinent ad tempus succo suæ verè arboris nutriri. Et tu gentilis qui fide fulciris, noli altū sapere, hoc est, non superbias, non tumida gloria insolescas, non tibi placeas, non efferraris animo, sed time ne infœliciori exitio pericliteris. *Si enim Deus natus est ex ramis non peperit, forsitan nec tibi parceret.* Hoc est, si Deus Iudæos, qui natiua origine à patriarchis

chis descenderant, permiserit ob incredulitatè excidere, forsitan & te permittet ob incredulitatè excidere. Idcirco si fide stas, tibi consulo, ne quid laudis & gloriæ tibi vindices. Vide ergo seueritatè Dei aut rigorem diuini iudicij in eos qui ceciderunt: in te verò bonitatè, si in fide & puritate vitæ permanferis. alioquin & tu excideris, Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. De seueritate Dei, dicit Psalmodographus, Deus vltionum Dominus. Tum quoque scriptum est, Ipse me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis: Et ego prouocabo eos in eo qui nò est populus, & in gente stulta irritabo illos. Ignis succesus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitque terrà cum germine suo, & montium fundamenta còburet. Congregabo super eos mala, & sagittas meas còplebo in eis. Confumentur fame, & deuorabunt eos aues morfu amarissimo. Dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentiū super terrà atque serpentiū. Adhæc, Si acuero vt fulgur gladiū meum, & arripuerit iudiciū manus mea, reddā vltionem hostibus meis, & his qui oderunt me, retribuā. Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. De bonitate Dei scriptū est, Bonitatè fecisti cum seruo tuo. Itè, Bonitatè & disciplinā & sciētia doce me. Et in hac epistola prius dixit Paulus, An diuitias bonitatis eius contemnis? In subsequentibus huiusce disputationis locis Paulus Iudæos lapsos consolatur, illisque adiicit spè futuræ beatitudinis, si modò à pristinis vitiis resipuerint. Sed & illi, inquit loquens de Iudæis, *Si non permanferint in incredulitate, inferentur:* Potens est enim Deus, sua clementia & munificentia iterū illos inferere: Nò enim abbreviata est manus domini, vt saluare nò possit. Et hisce testimoniis arridet illud Hieremiæ, Tu fornicata es cū amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit Dominus. Leua oculos tuos in directū, & vide vbi nūc prostrata sis. Obserua igitur nullū impiū, nullum peccatorem quantumuis sceleratū sinitā in meli⁹ còmutare velit, à Deo prorsus reiectū esse. Attède insuper prædestinatū posse reprobari, & reprobū posse prædestinari. Probat autè Paulus quòd intendit, efficacissima ratione. Si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturā insitus es in bonā oliuā, quantò magis hi qui secundū naturā inferentur suæ oliuæ? Facilius enim videtur propriè arboris ramos natiuè radici reddere, quàm alienos inferere. Si tu inquit Paulus alloquès gentile, ex naturali oleastro excisus es, hoc est, si ob fidè quā recepisti, abscisus es à tuis maioribus, qui erant sterili oleastro perfimiles, & còtra naturā, còmunè scilicet naturè cursum, insitus es in bonā oliuā, in locū scilicet Iudæorū foelicitè surrogatus: quantò magis qui secundū naturā inferentur suæ oliuæ? hoc est, multò magis Iudæi ab incredulitate ad integritatè fidei resipiscentes, pristinā suam dignitatè & nobilitatem recuperabunt. Intellige & gentilem ex naturali oleastro excisum esse, quādo inueterato suo Paganismo renūciat & reclamatione, à quo sine Dei gratia nunquā distrahi & dimoueri poterat: Idcirco Paganismus ille erat ei naturalis. Vocat & Paulus hoc loco contra naturā, quòd est indecens & alienum, secundū naturā verò, quòd est decens: Etenim præter naturā est, siue præter propriam naturæ rationè, vt qui à scelerato gentili ortus est, possit sanctitatè seruare. Adde quòd erat Iudæo quasi naturale, ob suos proauos & maiores qui credebāt in Messiam venturum, amplexari fidem: Erat enim notus in Iudæa Deus & lege & prophetiis. & quia còmodissima & præclarissima legis & prophætiarum de Messia venturo scripta, non erant gentili cognita, erat ei quasi contra naturam à Paganismo ad fidem Christi deficere.

„ Nolo enim vos ignorare fratres misterium hoc, vt non sitis vobis-
 „ ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitu-
 „ do Gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est,
 „ Veniet ex Syon qui cripiat & auertat impietatè à Iacob. Et hoc illis
 „ à me testamentum, cū abstulero peccata eorum. Secundum Euange-
 „ lium quidem, inimici propter vos, secundum electionem autem, charis-
 h. j.

„sini propter patres: Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.
 „Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem miseri-
 „cordiam consecuti estis propter incredulitatē illorū: ita & isti nunc non
 „crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam conse-
 „quantur. Conclufit enim Deus omnia in incredulitate, vt omniū mise-
 „reatur. O altitudo diuitiarū sapiētīæ & scientiæ Dei! Quām incōprehē-
 „sibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit
 „sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit il-
 „li, & retribuetur ei? Quoniā ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt om-
 „nia, ipsi gloria in secula seculorum Amen.) Est sanè mysterium, siue quid ar-
 canum & occultum, nec omnium ingeniis peruium, quòd Iudæi, vbi per abundan-
 tiam diuinæ gratiæ, fiet omnibus Gentibus ad fidem amplexandam aditus, ab incre-
 dulitate ad fidem conuertentur, & conuersi saluabuntur. Hoc autem subindicat Pau-
 lus, alloquens Gentiles qui videbantur superbire aduersus defractus ramos, & elatio-
 ri animo sibi ipsis sapere. Neminem vestrum velim fratres, latere hoc mysterium, ne
 quidpiam vobis arrogetis, aut de vestris conatibus, studiis, & ingeniis non nihil præ-
 sumatis, quòd permiserit Dominus aliqua ex parte Iudæos occæcari, donec plenitu-
 do Gentium auidis animis fidem Christi amplexaretur, vt cùm Gentium omnium
 nationes, afflatu Dei & dono fidei Ecclesiam intrauerint, omnis Israël saluus fiet, si-
 cut scriptum est, *Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me te-*
stamentum, cùm abstulero peccata eorum. Secundum Hebraicam veritatem legimus in
 Esaia, Et timebunt qui ab occidente nomē Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius,
 cùm venerit quasi fluuius violentus quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion re-
 demptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus, Hoc foedus meum
 cum eis, dicit Dominus: Secundum verò septuaginta interpretes legimus, Et time-
 bunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu solis nomen inclytum: Veniet
 enim quasi fluuius violentus ira Domini, veniet cum furore, & veniet de Sion qui li-
 beret, & auertat impietates à Iacob, & hoc erit eis à me testamentum, dicit Dominus.
 Quod autem adiicit Paulus, Cùm abstulero peccata eorum, nō reperitur in illo ora-
 culo, sed ad explanationem prophetiæ, illud à Paulo additum fuisse putamus. Sion,
 vt in transcursu adnotemus, erat arx altissima iuxta Hierosolymam, & pro hac ciui-
 tate Iudæorum florentissima fumitur. Denique nomine Sion, intelligimus Iudæi-
 cum populum: Hinc illud Zachariæ, Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem.
 Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam,
 & super pullum filium asinæ. Venit & Christus, qui suo preciofo sanguine redemit
 Sion. Et ne putemus omnem redimi Sion, & eam de sceleribus liberari, quæ Domi-
 ni sanguine cruentata est, significanter adiunxit propheta, his qui redeunt ab iniqui-
 tate, si voluerint agere pœnitentiam, in quibus oratio Domini compleatur, Pater,
 ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt. Eorum igitur in Sion redemptio est, & pro-
 pinquus qui eum susceperint ex Iacob, & illis pollicetur dicēs, Hoc foedus meū cum
 eis, siue pactum aut testamentum. Licet itaque Iudæi maiori ex parte in errorem in-
 credulitatis prolapsi sint, & suis obstinatis vitiis cæcutierint, tamen adiutrice Dei ma-
 nu protecti, cùm plenitudo Gentium fidem susceperit, à suo errore resipiscant, & æ-
 ternam salutem assequantur. Et licet secundum Euangelium, cui reclamauerunt
 non credentes in Christum, fuerint Deo inimici, & sæuientes canina rabie in fi-
 lium Dei innocentissimum, dixerint Pilato etiam clamitando, Tolle, tolle, cruci-
 fige eum, & hæc conuicia, iniuriæ & contumeliæ in salutem Gentium cesserint,
 tamen propter suos patres, & proavos sanctissimos, Patriarchas scilicet, Prophetas,
 & Apostolos à Deo selectos, diuinā gratiam & charitatē, à qua suis vitiis exciderant,
 sibi

Esa 59.

Zacha. 9.

Luc. 23.

Ioan. 19.

sibi conciliabunt. *Quandoquidem sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei,* hoc est, non
 pœnitet Deum, quòd donum fidei incredulis contulerit, eosque ad sui filij cogni-
 tionem pertraxerit, quanuis indigni essent qui pertraherentur. Sunt & in illo qui fon-
 te baptismi abluitur, dona Dei sine pœnitentia exteriori, quæ consistit in externa sa-
 tisfactione. Nam per gratiam baptismi, qui baptizatur, liberatur à culpa, & tota pœ-
 na virtute passionis Domini, qui pro peccatis totius mundi abundè satisfecit. Qui
 cunque enim baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Tum
 quoque, Secūdū suā misericordiā saluos nos fecit per lauacrū regenerationis & reno-
 uationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christū saluatorē no-
 strum. Est tamen adultō baptizato necessaria pœnitentia interior, cordis scilicet con-
 tritio, qua quis de peccatis præteritis vehementer dolet. Et sicut aliquando gentiles
 incredulitatem incurrerunt, nunc autem misericordiam consequuti sunt, occasione
 quidem propter incredulitatem Iudæorum, sicut dicit Paulus ad Ephesios, Eratis il-
 lo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamento-
 rum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in
 Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi: ita
 & Iudæi nunc non crediderunt in misericordiam gentibus donatam, hoc est, non
 potuerunt sibi suadere, quòd Deus tam prophanæ nationis miseretur: quod tamen
 fecus euenit. Nam gentiles super misericordia honorant Deum, firmissimèque cre-
 dunt se diuina clementia saluari. Volens autem Deus sua miseratione omnium mor-
 bis mederi, & ex disunctis populis vnum ouile efficere, Iudæos vnà cum gentibus
 ad fidem accersuit: Permisit tamen ad tempus vtrumque populum (ne quid sibi tri-
 bueret) incredulitatis vitio cæcutire, vt omniū miseretur. Vnde dicit Paulus ad Ga-
 latas, Conclufit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi dare-
 tur credentibus. Et ad Ephesios, Deus qui diues est in misericordia, propter nimiam
 charitatem suam qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos
 Christo, cuius gratia estis saluati. *O abditissimam profunditatem exuberantissimæ sapien-
 tiæ Dei, quām incomprehensibilia sunt iudicia eius, &c.* Sensus est, Quis potest humano
 sensu consequi, quòd vnus malitia vertatur alteri ad salutem, & alteri ad damnatio-
 nem? Quis potest etiam fœlicissimo ingenio natus, innumeras diuinæ sapientiæ di-
 uitias intelligere? Quis potest suo perspicaci ingenio inscrutabilia Dei iudicia, eiūs-
 que vias inuestigabiles comprehendere? Sicut enim nemo scit quæ sunt hominis, ni-
 si spiritus hominis, ita nemo cognoscit quæ Dei sunt, nisi spiritus Dei. Adiicit Pau-
 lus, *Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Hoc ex Esaia testimoniū
 desumpsit, in quo legimus, *Quis adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius
 fuit, & ostendit illi? Cum quo iniit consilium, & quis instruxit eum, & docuit eum se-
 mitam iustitiæ, & erudiuit eum scientia, & viam prudentiæ ostendit illi? Arridet &
 huic scripturæ illud sapientiæ, Quis hominum poterit scire consilium Dei? Aut, quis
 poterit cogitare quid velit Deus? Et paulò post, Sensum autem tuum quis sciet nisi
 tu dederis sapientiam, & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis? Subnectit Pau-
 lus, *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Consimile legimus testimonium in li-
 bro Iob, *Quis antè dedit mihi, vt reddam ei? quasi diceret, nullus: Qui enim
 prius nos dilexit, & prius nobis sua dona impartitus est. Nec potest homo dare Deo,
 nisi quæ à Deo accepit, quod pulchrè monstrat illa scriptura, Tua sunt omnia, &
 quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Quod verò subiungit Paulus, ostendit
 mysterium superbenedictæ trinitatis, Quoniā ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt om-
 nia, ex ipso scilicet patre, per ipsum filium, & in ipso spiritu sancto sunt omnia. Et
 alibi dicit Paulus, Vnus Deus pater, ex quo omnia, & vnus Dominus noster Iesus
 Christus, per quem omnia, & iterum dicit, spiritu Dei reuelari omnia. Denique ex pa-
 tre est potestas, per filium sapientia, & in spiritu sancto bonitas: *Vni tamen Deo optimo
 & maximo, sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.* Hoc est, verè ita est. Et ad Ti-
 motheum indicat soli Deo deferendum esse summum honorem, Regi, inquit, secu-
 h. ij.**

Rom. 6.

Tit. 3.

Ephc. 2.

Rom. 15.

Gala. 3.

Ephc. 2.

1. Cor. 2.

Esaie. 40.

Sapi. 9.

Iob. 41.

1. Para. 29.

1. Cor. 8.

1. Thim. 1.

lorum immortalis, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum, Amen. Dicebat & Rex Dauid benedicendo Domino, Benedictus es Domine Deus Israël patris nostri ab æterno in æternum. Tua est Domine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria, & tibi laus.

Argumentum duodecimi capituli.

N Eminem non hortatur Paulus à vite sanctimonia, puritate mentis, & obsequiis Deo gratis, ad æternam salutem assequendam: exhorreat vitia, mundanorumque commercia, & colloquia deuotent, qui diuinæ voluntati obsequi cupiunt, nec sibi ipsi elato animo, sed aliis sapiant, qui dona Dei, & gratias spiritus sancti, ad utilitatem, & adificationem Ecclesiæ receperunt. Studeant pro viribus omnes feruentissimo amore sibi deuincire, sectentur & cum omnibus pacem, suis opibus & facultatibus pauperum inopiam subleuent, aliorum prosperitati congratulentur, sinistra verò fortuna iactatis condoleant & compatiantur. Vindictam, vindicæque affectus insectentur odio, & quoad fieri poterit, insensis suorum aduersariorum animis, & obrectatorum conuiciis, iniuriis & contumeliis cedant.

Caput duodecimum.

„ **B**secro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes, siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate.) Nouerat Paulus Iudeos multis vitiis olim fuisse contaminatos, ingratitude scilicet, inuidia, dolis, conuiciis, homicidiis, parricidiis, sacrilegiis, auaritia, ambitione, calumniis, imposturis & blasphemis. Nec eum latebat gentiles innumeris flagitiis forduisse, nefandis libidinibus, superbia, elatione, crapula, vinolentia & spurcissima idôlolatRIA. Idcirco cum Diuina clementia sint ad resipiscendum, & ad amplectendum Iesu Christi fidem prouocati, sitque vtrique populo factus ad assequendam cœlestem hæreditatē aditus, illos toto studio, toto conatu, totisque viribus comonefacit, ut à pristinis vitiis resipiscerent, sua corpora, suosque animos sanctissimis obsequiis Deo cōsecrēt & offerāt, *Obsecro* inquit, *vos fratres*. siue ob sacra cōtestor, *per misericordiam Dei*, quæ est fons totius fidei, spei & salutis, *ut exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctā, Deo placentē, rationabile obsequium vestrum.*)

vestrum.) Sed quisnam censetur hostia viuā, nisi qui spiritualiter viuat, vita quidem in Christo sita, qui angelicam & cœlestem vitam agit, qui diuinis rebus inhiat, qui suam animam Euangelio Iesu Christi pascit, qui fluxos honores fugit, qui carnis illecebras odit, qui diuitiarum retia frangit, qui denique soli Deo potissimum inservire & placere cupit? Est & hostia viuā, sacrificium spiritus attriti, & cordis afflicti. In Euangelio offertur Deo sacrificium animorum & corporum, innitendo vestigiis Iesu Christi, qui se totum obtulit Deo patri per spiritum sanctum, ut suo sanguine peccata nostra ablueret. Sed in Mosaica lege offerebantur Deo sacrificia & victimæ brutarum & mutarum pecudum, ne idôlis offerretur. Et quia à litera ad spiritum, ab umbra ad veritatem, à cæremoniis ad integram religionem, & à carnali obseruantia ad spiritalem fœliciter translati sumus, à carnalibus sacrificiis recedendum est, ut admonet propheta dicēs, Hostiam & oblationes nolui, nec placita sunt tibi, & Deo post hac viuida animorum sacrificia offerenda sunt: Etenim præferenda sunt sacrificia diuinæ laudis omnium pecudum sacrificiis. Offeremus & dignè nostra membra Deo, cum ab omni labe repurgata fuerint, & ab incentiuo libidinis mortificata. Verum adnotemus ex antiquo testamento, cur hîc Paulus confert munditiam corporum nostrorum cum hostia viuā, sancta & Deo grata. Offerebatur Deo hostia, siue animal immolaticium ad placandam Dei iram, vel ad habendam aduersus hostes victoriam, aut ut securi essent ab hostibus Iudæi, vel ut eorum peccata expiarentur: Exhibet autem homo variis modis corpus suum ut hostiam Deo, quando impendit vitam suam pro gloria Dei & nomine Iesu Christi, accensus ardore amoris, quo Christus tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odorem suauitatis. Et quia ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere: Aliquando per moderatam cum ieiuniis tum vigiliis, suæ carnis macerationem: Vnde dicebat eximius gentium apostolus, Castigo carnem meam, & in seruitutem redigo, ne cum aliis prædicauero, reprobis efficiar: Denique, cum sua membra exhibet seruire iustitiæ in sanctificationem. Oportebat autem in antiqua lege hostiam, quæ Deo immolabatur, esse mundam, integram, sanam & incorruptam. si enim in aliqua corporis parte fuisset neuus, vitium aut macula, ut si quid fuisset claudum, luscum, cæcum, mancum aut mutilum, diuino altari non admouebatur: Et propterea Dominus per prophetam, succenset sacerdotibus, quod offerrent super altare panem pollutum, quod etiam offerrent cæcum ad immolandum, claudum & languidum, & hoc vitio nomen Domini despexerant, & præferendo gentium sacrificia Iudæorum victimis & oblationibus, subiungit, Ab ortu solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Et comminando supplicium iis qui vitiatas & pollutas hostias offerunt, concludit, Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens, immolat debile Domino. Et propterea spectas Paulus antiquū tantæ rei institutū, adiecit, viuentē, & hæc est hostia viuā, cum homo fidem charitate illustrat & exornat. Insuper hostia Deo oblata in ipsa immolatione sanctificabatur, quod locus ille Leuitici patefacit, Omnis homo qui accesserit de stirpe vestra ad ea quæ cōsecrata sunt, & quæ obtulerūt filij Israël domino, in quo est immūdia, peribit corā domino. Itaque immaculata erāt offerēda, ut essent Deo acceptabilia. Et in eodē libro legimus, Sanctificamini, & estote sancti, quia & ego sanctus sum, Dominus Deus vester. Idcirco dixit Paulus hostiā sanctā, & verè cēsetur sancta, cum spiritus sanctus in ea habitat. An nescitis, inquit Paulus alio in loco, quia templum Dei estis, & spiritus sanctus habitat in vobis? Tum quoque in ipsa sacrificij consumptione, sacrificium dicebatur suauis & acceptum Domino, quod adfirmat scriptura illa, Holocaustum est & oblatio suauissimi odoris Domino. Et appositè adiecit Paulus, Deo placentem, placet & Deo hæc viuā humani corporis hostia, cum carnem suam crucifixit cum vitiis & concupiscentiis. Insuper in antiqua lege, victimæ offerendæ sal admouebatur: Siquidem

Leuitic. 2. scriptum est, Quidquid obtuleris sacrificij sale condies, nec auferes sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. Legimus & in Euangelio Marci Dominum dixisse suis discipulis, Marc. 9. Omnis victima sale salietur: cuius sententiae arridet illud Pauli, Sermo vester semper Coloss. 4. in gratia sale fit conditus, prudentia scilicet & discretione sapientiae. & propterea nonnulli interpretes asserunt Paulum adiecisse praecedentibus, rationale obsequium vestrum vt temperetur ratione & regatur, ac si vellet innuere, Offeratis Deo corpora vestra cum discretione & moderacione, siue cum vobis oppetenda est pro tuenda fide mors, siue cum ieiuniis, vigiliis & abstinentia castigatis corpora vestra. Verum aliter hoc loco sentiunt Graeci, legentes *τὸ λογικὸν λαφεῖον ὑμῶν*, Hoc est rationalem cultum vestrum. Ad hunc modum legit Origenes, qui abunde Graecam linguam callebat. Nec secus legit eius interpres Hieronymus, sic enim legimus in eius versione, Obsequium, hic cultum dicit. Qui cultus quoniam dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat, nunc, inquit, in corpore rationalis hominis offeratur, & corpora magis vestra quam pecudum fiant sacrificium Deo, atque in sacris altaribus collocentur. Hæc ille. Vult itaque Paulus sua obsecratione & adhortatione, vt iugulatis nostris affectibus noxiis, offeramus Deo victimam viuam, ac rationis compotem. Subnectit, *Nolite conformari huic seculo, sed renouamini in nouitate sensus vestri.* In hoc seculo stabili & nutabundo, nihil est pacatum, nihil quietum, nihil securum, sed omnia procellarum, periculorum, calamitatum & tempestatum plena: in quo denique sunt publicarum libidinum victimæ & nefariæ colluiones, incompositi affectus, & inexplebiles cupiditates. Et propterea vetat Paulus, ne accommodemus nos ad formam & figuram huius seculi quæ labitur & præterit. Intellexerat & quandam esse formam huius seculi, & aliam futuri: illa plerumque contaminatur & à flore decedit, hæc verò nunquam polluitur, nec à flore suæ sanctitatis decedit: & qui viuunt secundum hoc præsens seculum, formam huius seculi amant, eique fiunt bruta vita conformes. Qui verò vitam coelestem agunt, transformantur & renouantur ad futuri seculi formam. Insuper qui non exuerunt secundum pristinam conuersationem veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris, conformantur huic seculo. Qui verò induerunt nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis, non conformantur huic seculo, sed reformantur in nouitate sui sensus. Renouatur & sensus noster exercitio sapientiae, iustitiae, sanctimoniae, modestiae, patientiae & misericordiae, & iugi rerum diuinarum meditatione. Renouatur & spiritu suæ mentis, qui fractis concupiscentiae aculeis castè viuunt, qui denique deploratis pristinis vitiis primam suæ innocentiae stolam recuperat. Ex eo autem innouandi sumus spiritu mentis nostræ, vt probemus, hoc est agnoscamus quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta. Hæc est autem voluntas Dei, vt alibi monstrat Paulus, Sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione. & hac singulari voluntate vult Deus omnes homines saluos fieri. & cum nos ad honesta incitat, verè censetur bona. Et licet Deus nolens mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuatur, puniat aliquando seuerè lapsum, secundum rationem & conditionem delicti: & ob id eius voluntas non videatur illi bona, tamen est illi bona: nam bona intentione id fecit Dominus, vt hac animaduersione quam commouerat, ad meliorem frugem mature respiscat: Et licet illi non appareret bona, est tamen aliis bona, vt cognita tam graui punitione terreatur, ne consimilia flagitia perpetrent. Et licet Dei voluntas semper sit bona, non tamè semper eius bona voluntate meremur dispensari, neque beneplacita & perfecta: Quod enim Saul in regem vngeretur, fuit voluntas Dei, sed non beneplacita & perfecta. Nam iratus est suo populo, quod contempserit Deum habere super se regem: idcirco permisit in illorum ruinam & detrimentum non modicum, regem eis hominem præfici. Vnde dicit propheta in persona Dei, Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in aduersionibus suis. Denique fuit voluntas dei, quod incensum ei adoleretur, non tamè ei placuit quod Ozias rex adolere vellet incensum, nam percussus est lepra quod sacerdotale potestatem usurpare voluerit. Est autè renouato spiritu ipsius hominis voluntas dei beneplacens, nam deletur

etatur magnopere ea re, quam Deus vult eum facere. Est & perfecta, nos fini optimo coniungens. vnde dicit Christus, Estote vos perfecti, sicut & pater vester coelestis perfectus est. Et ne Paulus videretur quippiam arroganter præcipere Iudæis & Gentilibus, aut citra auctoritatem commonefacere, adiecit, *Dico enim per gratiam, mei scilicet apostolatus, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem.* Nemo quicquam de suo ingenio suisque viribus præsumat, nemo sibi placeat, nemo innitatur suæ propriae prudentiae, nemo suis studiis suæque doctrina insolenscat, nemo sibi suisque donis confidat, nec de se magnificè sentiat: Quod si sapere cupiat, sapiat cum sapientibus ad sobrietatem & temperantiam, nec sui captus limites prætergrediatur. Sapit & ad sobrietatem, qui sapit ad humilitatem, qui enim non se exhibet humilè, desipit, & superbè sapit: qui verò præ se fert humilitatem optimè sapit: Hinc illud, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Hieronymus interpretando commentarios Origenis in epistolam ad Romanos, mauult legere temperantiam quam sobrietatem, quod ea virtus, quam Graeci *σωφροσύνη* appellant, Latinis doctis vocetur temperantia, quæ sit moderatio cupiditatum & actionum: siue legas sobrietatem, aut temperantiam, aut modestiam, aut moderationem, aut mediocritatem, non variatur Paulina sententia: Nam tibi præcipit per gratiam & auctoritatem quam à Christo accepit, vt ne supra modum sapias. Quod verò subnectit, *Et vniciue sicut Deus diuisit mensuram fidei.* Hanc habet intelligentiam, Quisque sapiat, vt cuique Deus distribuit mensuram fidei: intelligat & vnusquisque quæ in eo sit mensura gratiae Dei, quam consequi meruit per fidem. Sapit vnus à Deo in opere charitatis, sapit alius in opere pietatis, sapit & alius in professione sacrarum literarum, sapit & alius in edendis miraculis, sapit & alius in curandis morbis. Hæc ergo singula distribuit vniciue Deus secundum mensuram fidei, & hæc diuina munera ordinantur ad ædificationem fidei: Etenim vniciue datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. In subsequenti contextu manifestat Paulus neminem debere appetere vt se cuiquam anteponat: sed dotem à Deo acceptam, ad commoditatem proximi conferat, ea gratia, vt si cæteris superemineat, arbitretur se omnium præsidio indigere. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus &c.* Hac autem eleganti similitudine, & exemplo corporis & membrorum, pulchrè docet te non debere vltra modum sapere. Sicut enim membra alterna ope indigent, nec potest vnum membrorum alteri dicere, Tua opera non indigeo. ita nos qui sumus vnum corpus mysticum in Christo, & huius corporis quod est ecclesia, membra, & membra de membro, mutuis officiis alternisque præsiidiis indigemus. Consimilis est Paulo sententia in prima ad Corinthios epistola, vbi postquæ docuit plenissimè necesse esse membra in vno corpore, dicit, Nunc autè posuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore sicut voluit. Quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus. Non potest autem dicere oculus manui, Opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarij. Est itaque membrum alterius membrum & administriculum, licet membra diuersas functiones habeant: siquidem alia est functio pedis & oculi, alia epatis & iecoris, alia cerebri & cordis, mutuuum tamen sibi præstant auxiliu. Etenim oculus fulcitur pede, & pes oculo regitur, multo magis Symmetriam & debitum concentum mutuæque obsequia & officia, ecclesiae membra retinent. Quandoquidem qui donum habet ad prædicandum, non potest medici operam & artificium aspernari, nec medicus etiam peritissimus potest consiliu concionatoris & theologi despiciere. Et si omnes artes faciant encyclopediam, mutuisque præsiidiis se iuuēt, multo magis viuua Christi membra debent alterna ope se fulcire. Huius autem loci, *Singuli autem alter alterius membra,* clarior & multo dilucidior hæc erit versio: Singuli, alij aliorum membra, vt explicet Paulus communionem membrorum inter ipsa mutuam. Quod autem Deus non det eadem dona omnibus, sed diuersa diuersis distribuat, patefacit hic locus, Habentes donationes, secundum gratiam quæ data est vobis differentes. Aut si maui, habetis dona secundum gratiam gratis à Deo donatam

diuersa, ne quis querimoniã & tragœdiam aduersus alterum concitet, quòd in vnum Deus omnes suas gratias effudisset. Alibi fufius hanc donorum distributionem pertractat Paulus, dicens, Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus. Et diuisiones ministracionum sunt, idem autem dominus. Et diuisiones operationum sunt, idẽ uerò Deus, qui operatur omnia in omnibus: Vnicuique autem datur manifestatio spiritus, ad vtilitatem. Alij quidem, per spiritum datur sermo sapientiã, alij autem sermo scientiã, secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatũ in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Hęc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult, & hoc accuratè huic scripturæ cohæret, Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministeriũ in ministrando, &c. Græci codices habent ad hunc locum, secundum rationẽ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν, hoc est iuxta proportionem, vt intelligas, quo fides tua fuerit maior & integrior, eo maiora esse dona. Quòd si Deus det gratiam secundum mensuram fidei in hoc seculo, dabit & in futuro gratiam, & gloriam pro mensura meritorum. Et huius est sententiæ Origenes bene sentiens de meritis, aduersus illos hæreticos, qui nihil hominum meritis tribuunt: imo prorsus negant hominem posse mereri. Obiter adnotemus Prophetam illum dici, qui prædicit futura quæ spectant ad illustrandam Dei gloriam, aut ad credendum quæ nobis sunt ad assequendam salutem necessaria, aut quæ infœliciter imminebunt impijs, nisi resipuerint. Olim propheta vocabatur videns: Siquidem in primo libro Regum legimus, Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Est & prophetiæ donum diuinitus inspiratum: Non enim voluntate humana, allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. Nec hęc Paulus solum agit de prophetis, qui iam dudum incarnationẽ filij Dei præcesserant, sed & de his qui sub Christo, & post eius mortem & resurrectionem prophetarunt. Adicit Paulus: *Siue ministerium in ministrando.* Intelligant & audiant quam plurimi ecclesiastici viri, hac Paulina ferula se verberari & pulsari, quòd indigni sint qui ministri Dei vocentur: Etenim nulli datum est tã præclarum officium nisi ministraret, nisi ouibus suæ fidei concreditis prospiciat, nisi à rapacissimis luporum faucibus gregem suũ eripiat, nisi denique inculpata vita, purisque moribus sit suis subditis exemplum, illisque omni virtutum genere præluceat. Et hęc infœlicissimis temporibus, fordidissimi in ecclesia negotiatores, & fraudulenta sacerdotiorum omnium aucupia, ridiculo & ascriptio nomine, putant se dici ministros, quòd sibiipsis annuus sacerdotij prouentus, absque cura & prouidentia ouium ministratur. O bruta animalia! O contagiosam pestem! O lernam malorum omnium & sentinam! Sentient posthac homunciones illi fordidi, & fordidiori auaritiæ studio addicti, vltrices Dei manus quas effugere non poterunt. De eximijs Christi ministris dicit alibi Paulus, Qui bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fructuam in fide, quæ est in Christo Iesu. Tum quoque exhortans suum Timotheum sibi vnice dilectum, vt bel-
 1. Cor. 12.
 Hęc obser-
 ua de meri-
 tis.
 1. Reg. 9.
 2. Pet. 1.
 Aduersus
 negligentes
 & auaros
 Christi mi-
 nistros.
 1. Tim. 3.
 2. Tim. 4.
 1. Theff. 2.

crogando egenis, videri ab hominibus, non rectè tribuit. Et qui cæteris potissimum in ecclesia præsidet, in sollicitudine præsideat: Siquidem oportet illum qui cæteris præficitur, esse diligentissimum, nec exequi negligentius munus suæ fidei concreditum. Nec hęc agit Paulus de sollicitudine humanarum causarum, aut secularium negotiorum: Nam huiusmodi sollicitudo vana & anxia, debet esse ab his qui præfunt ecclesiæ, aliena. Habeant ecclesiastici prælati talem sollicitudinem, qualem habuit Paulus, qui dicebat, vt sollicitudo omnium ecclesiarum, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vrer? Et alibi, Volo vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis. Tum quoque, Cupimus vnumquemque vestrum eadem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei vsque in finem, vt non segnes efficiamini. Adicit Paulus, *Qui miseretur, siue compatitur in hilaritate.* Nam prompta voluntate, promptiorique animo succurrendum est egenis. & quo abundantior est largitio, eo maior & apertior debet esse hilaritas, & tranquillior facies: Hilarem enim datorem diligit Deus.

„ Dilectio sine simulatione, odientes malum, adherentes bono, chari-
 „ tatem fraternitatis adinuicem diligentes, honore inuicem praueni-
 „ tes, sollicitudine non pigri, spiritu feruentes, domino seruietes, spe gau-
 „ dentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus san-
 „ ctorum communicantes, hospitalitatem sectates. Benedicite persecu-
 „ tibus vos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus,
 „ flete cum flentibus, id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed
 „ humilibus cõsentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nul-
 „ li malum pro malo reddentes. Prouidentes bona, non tantum coram
 „ Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest quòd in vo-
 „ bis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Non vosmetipsos
 „ defendentes charissimi, sed date locum iræ: scriptum est enim, Mihi vin-
 „ dictam, ego retribuam dicit dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ci-
 „ ba illum, si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis conge-
 „ res super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.)

Aperta sit & cordata dilectio nihil habens fictionis, adulationis & simulationis. qui enim simulat se amare, non amat, sed amarulento sub animo fouet odium, aliud enim ore versat, aliud animo, vna manu (vt trito fertur adagio) ostentat panem, altera celat lapidẽ. Aduersus hosce simulatos amicos dicit propheta, Ore tibi benedicebant, corde autem maledicebant. Attendamus & ad hęc diuini Ioannis verba, Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere & veritate. Est & illius fucata amicitia qui cõnuet vitis, nec corrigit quem potest corrigit, nec reprehendit quem potest reprehendere. Sit itaque charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.
 Odientes malum, adherentes bono. Si Christiani sit pectoris adherere bono, & pro laude & gloria virtutis contendere, etiam ad mortem vsque, eiusdem erit pertinaci odio malum malorumque scaturiginem insectari. Nec quis tutò potest pudicitiam tueri, nisi ab impudicitia abhorreat. *Charitatem fraternitatis inuicem diligentes.* Nihil est quod magis nos ad Dei coelestiumque spirituum amorem rapiat & inflammet, quàm syncerus amor, nihil perinde nos Deo coniungit quàm fraterna charitas, mutuusque amor, & mutua obsequia. oportet enim Christianum propenso esse affectu in Christianum, & Christianus sit. Debeo & prosperitati mei fratris fauere & congratulari, & tristari si in aduersam fortunam inciderit. hoc autem arctissimo nexu deuinciuntur optimi Christiani. Alio in loco nos hortatur Paulus, vt supportemus nos inuicem in charitate, Ephes. 4. solliciti seruare vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. Scribit & beatus Petrus, Animas ve-
 2. Cor. 11.
 Coloss. 2.
 Heb. 6.
 Psal. 61.
 1. Ioan. 3.

1. Pet. 4. stras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentius. Et alibi, Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. *Honore inuicem praeuenientes.* Magnam prae se fert humilitatem qui alium honore praeuenit siue occupat. Qui praecellit honore, cum ad conuiuium inuitatur, in nouissimo loco discumbit, aliis primas honoris partes deferens. Caeterum honor hoc loco, non solum sumitur pro reuerentia quae nostris maioribus & superioribus debetur, sed & pro subsidio. Hinc illud Pauli ad Timotheum, Honora viduas quae verè viduae sunt, hoc est, subleua inopiam viduarum quae verè viduae sunt. Tum quoque, Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina.
1. Tim. 5. Legimus & in Exodo, Honora patrem tuum & matrem tuam, si vis esse longeuus super terram. Declarauit autem Christus, reprehendens auaritiã & hypocrisim Scribarum & Pharisaeorum, Honorem illo in loco Exodi, magis sumi pro subsidio & iuuamine quam pro reuerentia. Vos inquit, dicitis, Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, & non honorificabit patrem suum, aut matrem suam, & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. *Solicitudine non pigri.* Si honorem deferamus alius alij, & prompta sedulitate succurremus inuicem: Simus & commendabili solitudine alacres & prompti ad seruiendum Deo, & subueniendum proximo. Admonet & Paulus suum Timotheum, vt sollicitè curet seipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Feruet & spiritu, qui sincero affectu Dei iussis obtèperat, suasque facultates prompta voluntate egenis impartit. Feruet & spiritu qui nihil remisse & tepidè facit, sed calore fidei cuncta peragit. *Domino seruientes,* Domino seruit & quidem cultu patriae, qui totus incendio amoris & feruore spiritus in Deum aestuat. Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Hoc gladio prostrauit Christus diabolus totius superbiae & ambitionis principem, cum ausu temerario dicebat, Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me. Quidam interpretes hoc loco legunt, Tempori seruietes, vt opportuno tempore Dei iussa faciamus. Seruit & tempori, qui, siquid incommodi inciderit, æquo animo tolerat, pendit tributum, & soluit vectigal si princeps exigat, reddit & honorè pro ratione temporis, patitur si quis affligitur. Interpres Origenis ad hunc locum dicit, Scio autem in nonnullis latinorum exemplaribus haberi, Tempori seruientes: quod mihi videtur inconuenienter insertum, nisi quis fortè ita dictum putet, vt in aliis idem Apostolus ait, Tempus breue est, superest vt qui habent vxores tanquam non habentes sint: vel vt illud dictum est, Redimentes tempus, quonia dies mali sunt. Et qui puritate animi domino seruit, spe gaudeat. Nam certa illa futurorum bonorum expectatio, ingenti gaudio nos afficit. Vnde Paulus superioribus in locis dixerat, Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. Et qui spe future mercedis exilarescunt & alliciuntur, sinistra quæque inuicta animi magnitudine tolerant, animaduertentes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Et qui dura & acerba sufferunt, insistent orationi, vt fortius ingruentem malorum omnium procellam tolerant. Dicebat Christus suis discipulis, Oportet semper orare, & non deficere. & id suadebat exèplo vnus viduae, quæ importunis precibus quendam iudicem sceleratissimum vicit, & ab eo tandem quod postulabat extorsit. Nos etiam Paulus alibi ad assiduam precationum instantiam hortatur dicens, Sine intermissione orate. Et qui iugiter orationibus insistent (si quas habuerit facultates) necessitatibus sanctorum, hoc est verè Christianorum, impartietur. Et licet omnibus inopiam patientibus sit subueniendum, potius tamen iustis quam aliis succurrendum est. Hinc illud Psalmographi, Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Huic sententiæ astipulatur Ecclesiasticus dicens, Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam, & si non ab ipso, certè à domino. Nec dixit delictis sanctorum, sed necessitatibus succurrendum, vt ocuis impetret quod hortatur. Et qui ex animo egenis patrocinatur, præclaram hospitalitatis virtutem

tem sectantur, qua haud dubiè præcelluerunt Abraham & Loth. Vnde alibi dicit Paulus Gene. 18. Hospitalitatem nolite obliuisci, per hæc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis. Nec debemus expectare vt nos adeant pauperes, sed illis occurrendum est. De Heb. 13. mus operam vt bene precemur iis qui nos persequuntur, ne quem deuoueamus, vt lenitate nostrorum verborum, sui erroris, suæ insaniam, sui que flagitij admoneantur. Ad hoc autem perfectionis institutum nos prouocat Christus, dicens, Diligite inimicos Math. 5. vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Et potissimum debemus urgente necessitate exhibere inimicis nostris officium pietatis & amoris. Adnotemus vnum esse maledictionis genus nequaquam vituperandum, cum quis zelo Dei feruens, & eiusdem authoritate fretus, maledicit illi qui non stat diuinis pollicitis. Hoc autem commonstrat scriptura dicens, Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit. Imprecamur & malum poenæ illi qui dignus est suis delictis vt puniatur, & punitus resipiscat. Hinc illud Iob, Ego vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim. Deuouit & Paulus quendam salacissimum fornicatorem, quod vxore sui patris abuteretur, eumque tradidit Satanæ in interitum carnis, vt eius spiritus saluus fieret. Est & aliud maledictionis genus admodum vituperabile, cum quis maledicit alteri, odio aut affectu vindictæ. Maledixit Goliath Philistæus Dauid in diis suis, & quia exprobrauit exercitui Dei Israel, iugulatus est à Dauide. Vult & Paulus vt gaudeamus cum gaudentibus, & præsertim cum in domino ob salutem nostram gaudemus: aut quia dedit nobis aduersus hostes fidei victoriam: aut nos à face vitiorum retraxit. Siquidem ad Philippenses dicit Paulus, Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete Et quia prospera quæque non semper nobis ex animi sententia contingunt, sed frequētius nobis & nostris amicis, & Christianis omnibus accidunt aduersa, tribulationes, angustia & aduersitates. idcirco nos oportet cum flentibus flere, & afflictos consolari. Sentiamus & id ipsum inuicem, vt omnibus nos accomodemus, sitque in omnibus Christianis communis affectus. Non fastidiat generosus obscurum, nec diues pauperem, nec doctus idiotam. Hoc autem commonefacit Paulus alibi dicens, Sitis perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Vetat ne altiora nobis scrutemur, nec magnificè de nobis sentiendo, alios despiciamus. Nos denique monet, vt humilibus contentiamus, hoc est, vt accomodemus nos hominibus humilis fortis, veluti pauperibus, ignobilibus, indoctis & plebeis. Inhibet & idem picturatisimus morum formator, ne quid prudentiæ & sapientiæ nobis tribuamus, sed omnia quæ in nobis bona sunt & præclara, Deo accepta referamus. Exclamat Esaias aduersus fastuosos sapientes, Vae qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Denique prohibet ne affectu odij, rancoris & vindictæ, reddamus malum pro malo. alioqui qui hoc molitur, malo alterius, ruina, lapsu & miseria delectatur. Consimilis est illi ad Thessalonicenses sententia, Videte, inquit, ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes. Licet tamen iudici, & authoritati publicæ, sicariis, prædonibus, grassatoribus & perturbatoribus Reipublicæ, reddere malum poenæ pro malo culpæ, & id cedit in spiritalem illorum commoditatem. Nos quoque adhortatur Paulus, vt prouideamus bona, non solum coram Deo, verumetiam coram hominibus. Hoc autem dictum putamus, vt quæ rectè cõsulimus hominibus, prospicimus & prouidemus, cedant ad gloriam Dei: quod monet locus ille euangelicus, Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificet patrem vestrum qui in cælis est. Adicit Paulus, *Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Hoc est moderatissimum præceptum, vt semper paratus sit animus noster, ad ineundum cum inimicis nostris foedus. Nec iubet absolutè, vt cum omnibus hominibus pacem habeamus, sed si fieri possit: Etenim plerumque vetat pertinax & obstinata mei inimici malitia, ne cum eo foedus inire possim. Alibi dicit, Pacem sequimini cum omnibus, sine qua ne-

Heb.12. mo videbit Deum. Quod verò subnectit, *Non vosipfos defendentes charissimi, sed date locū iræ*, potius habet locum consilij quàm præcepti: Etenim licet vim vi repellere cū moderamine inculpatæ tutelæ: nō enim ius naturæ mihi vetat arma. Quòd si grassator me in nemore inuadat, nec possum eum à me patientia, aut benignis verbis depellere, si probabili admodum coniectura suspicer quòd me enecabit, possum iure mihi ab autoritate publica concessio, eum lædere, mutilare, percutere, & si dicam occidere, nō tamen intendendo eius necē, sed meipsum defensionē. Conspirat cū Paulo euāgelica doctrina, in qua hæc verba cōperimus ad vitandū retaliationis affectum, Ego dico vobis nō resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram, sed hoc intelligas à Christo assertum, quantum ad præparationem animi, vt fusius differuimus in nostris ad Matthæum interpretandum commentariis. Probat autem Paulus testimonio antiquæ scripturæ, tibi ademptum esse ius vindicandi, & soli Deo seruatum, Scriptum est, inquit, Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus. Aliter legimus in Deuteronomio, sed eadem est sentētia, Mea est ultio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur pes eorum. Tum quoque dicit Dauid, Deus ultionum dominus. Et licet alibi dicat, Letabitur iustus cū viderit vindictam, non tamen dicit quam fecerit, sed quam viderit fieri à iudice, & ab eo qui potestate publica fungitur, ad puniendum quidem delinquentem, & non perdendum. Nec licet moliri vindictam affectu odij, Licet tamen ordine iustitiæ appetere vindictam. Quòd autem nō debeas mutua talione irritare lædentem, nec rependere maleficio maleficio, sed maleficio beneficium, suadet Paulus dicens, Si esurierit inimicus tuus, subleua illū cibo, si sitit, potum da illi, satis sit tibi furentem tua lenitate vicisse: Etenim pulcherrimū est malefacta benefactis superare, & maledicentiam benedictia. *Hoc si feceris, accumulabis carbones ignis, siue carbones ardentes super caput eius.* Nam ita benefactis obrues inimicum, vt tandem ex hoste fiet amicus. Exprimunt nonnulli carbonibus ignis amorem charitatis, de qua dicitur, Lampades eius, lampades ignis atque flammæ. Huic Paulinæ sententiæ astipulatur illud Prouerbiorum, Si esurierit inimicus tuus ciba illum, si sitierit, da ei aquam bibere: Prunas enim cōgregabis super caput eius, & dominus reddet. *Noli vinci à malo*, hoc est ab iniuria, & malefactis: Etenim vincitur à malo qui laesus in iniuria, non sibi temperat à retalianda iniuria, sed *vince in bono malum*, malefacta benefactis repensando, vt inimicus tuis meritis victus, resipiscendo fiat amicus.

Canti. 8.
Prou. 25.

Argumentum decimitertii capitis.

Supremis potestatibus pareant subditi, ne contemnendo iudices, magistratus & principes, Deum (à quo omnis autoritas proficiscitur) ad iracundiam prouocent: pendant censum, tributum & vectigal us qui publicam administrant iustitiam. Suis prepositis deserant honorem & reuerentiam. Fraternali & mutuo amore se diligant & deuinciant. Diuinæ legis sancita adimpleant. Ab oscitātia, negligentia ac inueterato vitiorum omnium somno expurgentur. Opera tenebrarum deuitent, modis que omnibus fugiant, & verā Euangelij lucem sibiipsis exortam, virtutisque semitam sectentur. A vinolentia, crapula, iurgijs, illecebrosis voluptatibus, sædisque cupiditatibus abhorreant, & sanctam, pudicam ac honestam vitam agant.

Caput decimumtertium.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo. quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationē acquirunt. Nā principes non

non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudē ex illa: Dei enim minister est tibi in bonū. Si autem malum feceris, time, non enim sine causa gladiū portat, Dei enim minister est vindex in iram ei, qui malum agit. Ideoque necessitati subditi estote, non solū propter iram, sed etiā propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruiētes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributū, tributū, cui vectigal, vectigal, cui timorē, timorē, cui honorē, honorem. Non minus in publicis rerum administrandarum functionibus est delectus, & exquisitus ordo, quàm in tuendis corporis humani mēbris. Etenim vt abiectione mēbra nobilioribus subseruiūt, ita in dominio ecclesiastico & seculari potestate subditi, suis apicibus & primariis magistratibus parent & obsequiuntur. Quòd si obsequi neglexerint, supplicio non modico afficiuntur. Si verò prōptis obsequiis promptiorique voluntate illis obtēperauerint, summam laudem consequentur. hoc autem exactē & pulchrè suadet Paulus, dicens, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* In tractandis ac gubernandis rerum sacrarum negociis, vna est potestas ecclesiastica, cuius monarcha, summus Pontifex dicitur. Quandoquidē obeundo vices Christi (qui est supremū ecclesiæ caput) rebus ecclesiasticis præficitur. Absoluit peccatorē ab omni crimine, etiā flagitiosissimo, plenius confert indulgentias, aut si mauis, condonationes. Inspicit quid totū ecclesiæ corporis in suis mēbris exornare possit, quid verò cōtaminare & labefactare. Huic primario duci recta præcipienti obediendū est, etiam si turpiter viueret, cuius potestatem qui detractat, & eius leges, sancita & decreta abrogare cupit, non modico afficiendus est supplicio. In cōponendis verò & moderandis rerum terrenarū officiis & negociis, diuersæ sunt potestates seculares, propter diuersas & hominū & patriæ constitutiones. Nec Imperator Romanus debet sibi monarchiam vindicare, vt omnes Christiani Reges ei subiiciantur: nā suā Imperatoriam maiestatem & autoritatem dūtaxat exercet apud illos qui suę ditioni subduntur. In ecclesia vnus post Christū est monarcha spiritalis, quia vna est fides omnium credentium, quam ecclesia Romana (cui summus Pōtifex præficitur) defendit, & debere seruari, præcipit. Et qui sancitis Christianorum principum reclamāt, & obstinatis animis obfistūt, diuinæ ordinationi resistūt. quandoquidē nō est ordinata potestas nisi à Deo. Itaque homo qui à nobiliori substantia, dicitur anima, debet magistratibus, optimatibus, iudicibus & supremis potestatibus morē gerere, vt honestā & tranquillā cum suis primatibus vitam agat, & beatē viuēdo, Deū principum omnium & Imperatorum eminentissimū glorificet. Huic autem loco, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*, arridet illud Petri, *Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter dominū, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus, tanquā ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudē verò bonorum, quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam, quasi liberi, & nō quasi velamē habentes malitiæ libertatē, sed sicut serui Dei. Omnes honorate, fraternitatē diligite, Deum timete, Regem honorificate. Serui, subditi estote in omni timore dominis, non tantū bonis & modestis, sed etiā dyscolis.* Quòd autē omnis humana potestas à Deo proficiscatur, multis scripturarum testimoniis facile est cōprobare. Dicit Salomon, *Per me reges regnāt, & legum conditores iusta decernūt, Per me principes imperant, & potentes decernūt iustitiā.* Dicebat & Daniel ipsi Nabuchodonosor Babyloniorum regi, *Septē tēpora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus super regnū hominum, & cuiusque voluerit, det illud.* Adhæc, in libro Iob scriptū cōperimus, *Deus potentem nō abiicit, cū & ipse sit potens.* Dicebat & Christus Pilato, *Nō haberes potestatem aduersum me vllā, nisi tibi datū esset desuper.* Siue igitur sit potestas quæ imperet aut coerceat aut permittat, à Deo est. Verum decertabit quispiam, dicit dominus per Prophetā, *Ipsi regnauerunt, & nō ex me, principes extiterunt & nō cognoui.* Tū quoque scribit Dauid, *Asiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum*

aduersus dominum, & aduersus Christum eius. est igitur aliqua potestas quæ non est ex Deo. Insuper potestas peccandi non est à Deo, cum neminem ad flagitium perpetrandum incitet. Respondebo, Omnis potestas quatenus potestas est, & cuius virtute Reges & Principes imperat, à Deo est: sed potestas quam quis vel ambitione, vel pecuniis, vel violentia usurpat, non est à Deo: nec illa, qua quis contra diuinam iustitiam vitur. Dico & potentiam peccandi quatenus potentia est, esse à Deo: Nam eadem est potentia humana & rectè agendi & malè agendi. Et cum ad bonum eliciendum inflectitur, à Deo est: cum autem perpetrat scelus, à Deo non est, sed à mala voluntate. Et quia omnis potestas ordinata à Deo est, qui ordinatè potestati resistit, diuinæ ordinationi resistit. & qui diuinæ ordinationi resistit, dignus est qui damnetur, poenamque luat acerrimam. vnde legimus quod Dathan & Abiron à terra absorpti sunt, & viui descenderunt in infernum, quia resisterunt Moyfi & Aaron, & blasphemauerunt dominum. Et licet Apostoli, Euangelistæ & martyres aduersus sceleratissimos principes, & Christianæ fidei oppugnatores pertinacissimos surrexerint, & ob id summam laudè sint assequuti, nõ tamen colligendū est illos non incurrere iram Dei & iudiciū, qui potestati sublimiori obstitit & reclamāt. Nā Paulus loquitur de potestate à Deo ordinata. Nec semper qui humanis potestatibus aduersantur & repugnat, incurrunt damnationē aternā. Nā potest Christianus vehementi furore & ira aut vinolentia commotus, obistere suo superiori, eūque multis conuiciis incessere, quæ tamen sui vitij poenitet. si tamè obluetur & omnino aduersetur suo præfecto, eūque nitatur aut occidere, aut in errorē hæreseos inducere, nec à suis obstinatis vitiis resipiscat, aeterno supplicio puniri potest. Intellige igitur damnationē hoc loco sumi pro poena. nec te mēs discruciet si nam fumatur pro poena aeterna. Ex aduerso colligere possumus subditos suis principibus præpta voluntate obsequentes, nõ solū non incurrere damnationē, sed ab eis magnopere comendari, amplissimisque præmiis ornari. *Non enim principes sunt timori boni operis sed mali:* Nā quia vtrò illis obsequeris & præclarū facinus moliris, laudè mereris. ex aduerso metuas illos oportet, si turpiter vixeris & statū reipublicæ labefactaueris. hoc autè explicat Paulus dicens, *Vis non timere potestatem? bonū fac, & habebis laudem ex illa,* hoc est, te extollet & laudabit, qui publica potestate fungitur, *Dei enim minister est tibi in bonum.* Nā Deo ministrat vt bonos prouehat, malos verò, & Reipublicæ perturbatores puniat. Quod si flagitiū patraueris, time, & agnosce quid mali adferis, nõ enim sine causa gladiū gestat vt flagitia flagitiososque homines puniat. Gladius ecclesiasticæ potestatis, est nonnunquā correctio fraterna, aliquādo iudiciaria, & interdū pro cõtumacibus excõmunicatio. Secularis verò potestas gladiū gestat ad flagellandū sicarios, fures, expilatores, prædones, & nonnunquā vt capite plectatur, aut cõburantur aut suspendantur aut cruci affigantur, aut alio genere mortis crucietur. Et subnectit Paulus, *Dei enim minister est vindex in irā ei qui malū agit.* hoc est, exercet vindictam ad exequendā Dei irā siue iustū Dei iudiciū, contra malefactorē. Ira Dei in sacris scripturis plerūque sumitur pro diuina ultione. Subnectit Paulus quæ præcedentibus locis cohærent, *Ideoque necessitati subditi estote, non solū propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Sensus est, necesse est vt subeatis iugū, & præcellentibus potestatibus pareatis, nõ solū vt irā Dei & principū declinetis, sed ne videamini cõscientia carere. Nā vestra cõscientia vobis suadet vt principibus pro Reipublicæ cõmodo decertatibus & sudatibus honorè deferatis, spectantes quod prius dictū est, *Qui potestati resistit, diuinæ ordinationi resistit.* Et adnotes hanc necessitatē esse voluntariā. alioqui si omnino esset coacta, nõ mererentur qui principibus etiā Christianis obtēperarent. Idcirco ex superiori contextu colligit Paulus, *Et tributa præstatis.* Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum incubentes, siue operā dantes, vt suo publico munere fungentes Deum cohonestent. Reddāt igitur subditi, suis magistratibus & principibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal & vectigal, cui timorem, timorem, cui honorem & honorem. Quod autem subditi censum dependant suis principibus & ducibus, & vectigal perfoluant, indicat planè illos suis primatibus esse obnoxios. Et licet Christus

non

non astringeretur pendere tributum Cæsari: ne tamen irritaret Cæsarē, & offenderet Iudæos qui pendebant Cæsari tributum, pro se & suis discipulis exoluit. A pendendis tributis exempti sunt ecclesiastici viri, & quidem priuilegio principum, pro quibus interpellant Deum vt decenter rempublicam administrēt. Vnde legimus in Genesi quod Ioseph ditioni Pharaonis, totam terram Aegypti, præter terram sacerdotalem subiecit. Timendi sunt & principes, quibus penduntur tributa, magis tamen colendi, maximè tamen Deus, principum omnium præcellentissimus, timendus est, & vnicè colendus.

» Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, non adulterabis, non occides, nõ furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis, est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nõstra salus quàm cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus, nõ in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudiciis, non in contentione & æmulatione, sed induimini dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis)

Nõ cessat Paulus nos ad mutuū amorē cohortari, nostrisque animis inculcare quæ ad pacem, concordiam & tranquillitatem tuendam & fouendam, sunt necessaria. Et hic locus, *Nemini quicquam debeatis nisi vt diligatis vos inuicem*, ab illa veritate non euariat, Reddite omnibus debita. Et breui admodum & succincto argumento, quod præterdit, suadet, veterisque scripturæ testimonio planè demonstrat nos ad mutuam charitatem fouendam astringi, *Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit.* Ita quod Mosaica legis summa, in dilectione proximi, quæ ad amorem Dei ordinatur, sita est. Et hoc validissimo argumento ad id persuadendum nititur, *Non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud fuerit mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Legimus quoque in Euangelio quod ab hac doctrina non disidet, In his duobus mandatis, scilicet in dilectione Dei & proximi, vniuersa lex pendet & prophetæ: *Qui enim stuprat uxorem alienam, non diligit suum proximum, nec qui occidit iniustè, aut furatur, aut falsum testimonium dicit, aut uxorem sui proximi, vel eius opes concupiscit.* Et propterea qui diligit proximum suū, Mosaicā legē consummat. Et quod subnectit, *Dilectio proximi malum nõ operatur*, indicat apertè amorem Dei & proximi arctissimo nexu copulari. Si enim qui diligit proximū, malū nõ operetur, imo bonum operetur, quia præcepta Dei seruat: nec qui diligit Deum, malum non operatur sed bonum. Et hoc affirmat Christus in Euangelio Ioannis dicens, *Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me.* Et rursum, *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.* Vides obseruationem diuinorum præceptorum, cum dilectione Dei recurrere. Et hoc confirmat Ioannes dicens, *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est: Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.* Hoc autem est mandatum Christi, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem: In hoc cognoscet omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* Et propterea animaduertens Paulus quod debitum fraternæ charitatis ita soluitur, vt semper debeatur, idcirco dixit, *Nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diligatis.*

1. 17.

Quòd si astringar ære alieno, si creditorem amauero, debitum exoluam. Intelligamus in dilectione proximi amorem Dei includi, vt causam in effectu: nam propter Deum diligimus proximum, & in amore Dei includi dilectionem proximi, vt effectum in sua causa. Et bellè concludit Paulus ex superiori demonstratione, *Plenitudo ergo legis est dilectio*. Nam qui syncera charitate diligit proximum propter Deum, legè adimplet. & hoc alibi affirmat dicens, Charitatem habete quòd est vinculum perfectionis. Verùm, vt pro charitate tuenda certemus omnes, quæ omnibus prodest & nulli nocet, subneçit, *Et hoc scientes*, siue, idq; cùm sciamus, nempe tempus, vt & hoc vim habeat exaggerandi, veluti cùm dicimus, Scortaris, indulges gulæ, & hoc in quadagesima, aut die festo, vt & grauitas peccati declaretur, vt intelligamus diligentius nobis incumbendum esse virtuti in lege euangelica quàm Mosaica. Et tempus hoc loco significat opportunitatem & occasionem. Quòd autem opportunum nacti simus tempus, vt à vitiiis resipiscendo, Deum honoremus, patefacit doctor gentium dicens, *Quia hora est iam nos de somno surgere*. Qui dormit nihil sentit, nihil videt, nihil intelligit. Et ante aduentum Christi eramus similes illis qui altum dormitant somnum: parum enim aut nihil videbamus, aut sentiebamus, aut intelligebamus de his quæ, spectant ad nostram salutem, eramus veluti qui conclusi abditissimo & tenebrosissimo carcere lumen non vident, sed Christus suo aduentu animorum nostrorum tenebras discussit, & verum fidei lumen nostris cordibus transfudit. Vnde alibi dicit Paulus, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Verùm est quod Abraham habuit cognitionem filij Dei venturi, sed non talem, nec ita claram ac perfectam atque Apostoli, & cæteri qui viderunt Christum, eiusque signis efficacissimis & incredibili sapientia prouocati sunt ad firmissimè credendum in eum. Itaque vt Dei iussis pareamus, à pristina vitæ somno expergiscamur, & præsertim cùm nobis tempus aridet. A somno pigritiæ ad laborem & operam exurgamus, à lecto impudiciæ ad pudicitiam, ab avaritia ad liberalitatem, à tenebris ad lucem, & præsertim cùm instat dies aduentus domini: Nemo quippe ita somnolentus est & piger, quem aduentus diei non excitet claritas, & cui sol oculis infusus, non aperiat aspectum. Probat autem Paulus etiam dilucidè, quòd iam instat hora vt à vitiorum omnium somno excitemur, *Nunc enim propior est & vicinior nostra salus quàm tunc cùm credebamus*. Nā licet sanctissimi Patriarchæ & Prophetæ doctissimi crediderint in Mesiã vêturū, hac tamen sola fide, non subito intrassent regnum Dei, quia precium nostræ redemptionis non erat solum: effusione autem sanguinis Christi solum est, sine qua non erat remissio peccatorum. Tum quoque dicebat Christus suis Apostolis, Multi desiderauerunt videre quæ vos videtis, & audire quæ vos auditis, non tamen viderunt neque audierunt. Adde quòd certitudo fidei pendet ex visu & auditu. Hanc eandem veritatem expresserunt sacri vates. Siquidem scribit Esaias, Iuxta est salus mea vt veniat, & iustitia mea vt reueletur. cui subscribit illud Malachiæ, Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis. Suadet & hic posterior contextus quod vicinior sit nostra salus quàm tunc, cùm credebamus, *Nox præcessit*, potius processit, siue transiit, *dies autem appropinquauit*. Ignorantia Christi progressa est & tendit ad interitum, sed cognitio Christi illucescit. Deinde Mosaica lex, quæ nulli conferebat gratiam, nomine noctis exprimitur, & illa quantum ad sacrificia, ritus, obseruationes, & cæremonias interiit. Dies autem eluxit, Lex scilicet Euangelica, quæ iustificat, sanctificat & viuificat. Hinc illud Ioannis, Tenebræ transierunt, & verum lumen iam luget. Tendit & ad interitum status peccati, qui nocte significatur. Non enim sumus filij noctis & tenebrarum, sed filij lucis & diei. Et qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Inclarescit autem dies, status quidem gratiæ. Nam gratia & veritas est per Iesum Christum. Et quia lux tantæ gratiæ, benignitatis & clementiæ nobis exorta est, conemur pro virili vt abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Vitia ipsa, sunt opera tenebrarum, nam occurrunt mentem, & à recto calle abducunt. Hinc illud Ioannis, Qui odit fratrem suum,

in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quòd eat, quia tenebræ obcæcarunt oculos eius. Et ad Ephesios scribit Paulus, Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Tum quoque dicebat Christus, Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem, erant enim eorum mala opera. Legimus & in scriptura, quod stultus in tenebris ambulat, quòd denique oculus adulteri obseruat caliginem. Ob id etiã scelera dicuntur opera tenebrarum, quia nos in tenebras exteriores intrudunt: Virtutes autè dicuntur arma lucis, quia nihil nos æquè armat & instruit ad oppugnandū dæmonem, carnē & mundum, quàm virtus. Et lucis arma dicuntur virtutes, quia nos instar fulgidissimi iubaris & splendidissimi solis facient in conspectu Dei fulgere. Hinc illud Sapientiæ, Fulgebūt iusti. Scribit & Salomon in suis Prouerbiis, Iustorum semita quasi lux splendens procedit. Nos quoque commonefacit Paulus, vt in die, honestè, cõpositè & modestè ambulemus. Sicut enim nox pudorem omnem abiicit, in qua homines nullum scelus non perpetrant, ita dies secum verecundiam allicit, nam orta luce homines verecundius se gerunt, eosque pudet in omnium conspectu delinquere. Quòd si in die decenter ambulauerimus, comestiones, ebrietates, foedas cubitationes, impudicitias, contentiones & amulationes vitabimus. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Non in comestationibus &c.* Comos dicitur Deus temulentia, & eodem nomine græco vocatur conuiuuii procacius. His autem superfluis & luxuriosis conuiuuiis comes est turpissima temulentia. Decantantur & immundæ cantiones post luxum vini. Etenim venter æstuans mero desputat in libidinem. In Prouerbiis legimus, Noli esse in conuiuuiis peccatorum, nec in comestationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt. In Deuteronomio scriptum est de filio proteruo, *Quia patris & matris monita cõtemnebat audire, & comestationibus vacabat & luxuriæ atque conuiuuiis, lapidibus obruebatur*. Deuouendi sunt & qui corpora sua temulentia contaminat. Hinc illud Prophetæ, *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem*. Vocat autem Paulus hoc loco cubilia, foedas cubitationes, aut superfluas dormitationes, quæ ex crapula & ebrietate procedunt. vnde dicit Prophetæ, *Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris*. Vitandæ sunt & contentiones quæ ex ebrietate nascuntur, fugiendæ sunt & rixæ & querelæ & dissensiones. Siquidè honor est homini qui separat se à contentionibus. Et quia contentio nonnunquam solet oriri ex inuidia, subditur, *Et amulatione*, Hinc illud, *Vbi zelus & contentio, ibi incõstantia & omne opus prauum*. Qui autem vitia carnis exhorruerint, studebunt pro viribus vt induant dominum Iesum Christum, nam mores suos ad castimoniam & sanctimoniam Iesu Christi, qui est virtutum omnium thesaurus etiam exuberantissimus, component: Nec carnis curam & prouidentiam habebunt in desideriis, potius concupiscentiis. Non enim inhibet Paulus carnis curam in necessariis, sed in luxu, delitiis & concupiscentiis. Siquidem nemo vnquam carnē suam odio habuit, sed nutrit & fouet. Quòd si spiritu ambulauerimus, desideria carnis non perficiemus.

Argumentum decimi quarti capitis.

Euangelica & integra fide præditos commonet Paulus, vt imbecilla fide laborantes, aut non satis fidei presidio suffultos iuuent & instruant. Nemo in delectu ciborum alium iudicet, nec minimis scrupulis veluti supersticiosus crucietur. In die iudicij sistendi sunt omnes apud tribunal Christi, vt suæ vitæ rationem reddant. Conetur vnusquisque pro viribus, ne fratrem suum Christianū, aut cibo, aut potu, aut alia re quapiam offendat, ne perdat illum pro quo Christus mortem oppetiit.

» **I**nfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat aut cadit, stabit autem: Potens est enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, domino sapit: Et qui manducat, domino manducat, gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur. Siue enim uiuimus, domino uiuimus, siue morimur, domino morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, domini sumus: In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur.)

Cupit hoc capite Paulus à Christianis omne superstitionum genus exterminari, ne conscientia, quæ alioqui recta esset, sana & illibata, superstitionis vitio contaminetur. Hortatur & fide roboratos, ut eum qui fide infirmus est, in suum contubernium recipiant: non enim reiiciendus est qui fide vacillat, sed est erigendus & instruendus. Est enim velut linum fumigans, quod non est extinguendum sed excitandum: velut etiã arundo quassata, quæ non est confringenda sed subleuanda. Intelligamus Paulum hoc loco præsertim alloqui illos, qui in primitiua ecclesia uenerunt ad Christum, eiusque fidem amplexati sunt, qui arbitrabantur fidem Christi non satis esse ad assequendam salutem, sed commiscenda fidei legalia, ut quis saluaretur. & hac in re errabant & hallucinabantur: Nam fides euangelica sufficit ad salutem, nec opus est traditionibus, cæremoniis & sacrificiis Mosaicæ legis. Lex, inquit Ioannes, per Moïsem data est, gratia & ueritas per Iesum Christum facta est. Fidem euangelicam illam uoco, quæ per charitatem operatur, alij perfectam, alij formatam uocant. Et quia Iudæi recenter in fide plantati, arbitrabantur legalia cum fide esse necessaria ad salutem assequendam, erant fide infirmi, siue fides in ipsis nondum adoleuerat, non propterea erant reiiciendi, sed erant monendi ab his qui fidei robur iam susceperant, ut hunc à se errorem depellerent: Aliud enim est esse infidelem, & infirmum in fide. Infidelis per puram negationem is est, qui non habet fidem. Infirmus in fide, qui in aliqua fidei parte dubitat, & hic est docendus, non contentiose neque rixose cum eo disputando. Vtrum legalia post effusum Christi sanguinem, non nihil ad salutem conferant, an uero sola fides ad assequendam vitam æternam satis præsidij habeat: Adnotemus triplicem fuisse legalium considerationem. Prima fuit ante passionem Christi, & tunc Iudæi tenebantur illa per omnia obseruare, etiam quantum ad ciborum differentiam. Secunda fuit statim à passione Christi, cum nondum sufficienter erat promulgatum Euangelium, tunc temporis non tenebantur Iudæi illa obseruare, quia precium nostræ salutis erat solutum, & ueritas figuræ successerat, imo figuræ vim aboleuerat: Nec tamen peccabant Iudæi tunc obseruantes suos ritus suasque antiquas traditiones, nec illa legalia quippiam conferebant, nec in illis spes salutis erat defigenda, & propterea dicebantur mortua. Tertia consideratio fuit post sufficientem Euangelij promulgationem, quando ualidus apostolorum sonus per totum terrarum orbem increbuit, quamplurimosque ad fidem adduxit: & tunc legalia erant mortifera, nam tunc peccabant Iudæi illa obseruando. Erasmus uir sanè & eloquentissimus & doctissimus, dicit in suis annotationibus ad hunc locum, *Infirmum in fide assumite*, illud obiter annotandum quod Paulus abstinentiam

cibo-

ciborum infirmitati fidei tribuit, non de his loquens, qui quod corpus habeant obtemperantius, à lautioribus eduliis abstinent, sed de his qui Iudaico more certos fugiunt cibos. Hæc ille. Sciamus in primis oportet, Paulum non tribuere absolute abstinentiam ciborum infirmitati fidei: Nam multi fide firmati & stabiliti, à certo ciborum genere abstinerunt, ut purius, liberius & sanctius Deo inseruirent, vel fortius domesticum hostem superarent, vel validius aduersus mundum, mundique principem insidiosum pugnarent, vel ut ardentius vacarent orationi, & absolutius diuinis iussis obtemperarent. Et quis negaret firmitatem & constantiam fidei in illo esse, qui inuicta fide omnia pro gloria & amore Dei, & defensione christianæ religionis tolerat, carnem austeritate ieiuniorum domat, abstinentia ab esu carniū suum hostem deicit, frugalitate & sobrietate noxios affectus domat? Alioqui dura illa ciborum abstinentia, quæ fuit in Ioanne Baptista summopere commedata, infirmitati fidei tribueretur: sed abstinentia ciborum, cum scrupulo conscientiæ, aut superstitione, infirmitati fidei tribuenda est, quam non probat Paulus, sed tolerat aut castigat. Nec Iudaico more christiani certos fugiunt cibos: Nam Iudæi certos fugiebant cibos ut sibi uetitos, non propter naturam cibi, sed propter significationem: Abhorrebant enim ab esu porcorum, non quod porcus in se sit immundus, sed quia immunditiã significat. Hinc illud Christi uerbum, Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas uestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant uos. Christiani uero non fugiunt certos cibos ut sibi in euangelio uetitos: Non enim uetat Euangelium quibuslibet cibis indiscriminatim uesci, nisi obstet uotum de abstinentia à certo cibo, aut sanctio ecclesiastica prohibens ne die ieiunii, & feria sexta & sabbato, christiani uescantur carnibus. sunt tamen quidam adeo superstitionis & imbecilla conscientia, ut putent quædam sibi esse uetita, quæ tamen sunt permissa, quibus suadendum est, ut huiusmodi scrupulos suis animis eximant: & huiusmodi homines, sunt fide infirmi. Firmus autem est fide & constans, qui credit se manducare omnia, hoc est, qui arbitrat ob libertatem fidei sibi licere quibuslibet cibis, sine ullo delectu uesci: quod enim intrat in os, non coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore. Omnis etiam creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, sanctificatur enim per uerbum Dei & orationem. Denique cum facta esset uox cœlestis ad Petrum, ut occideret quadrupedia terræ, & uolantia cœli, & manducaret, idque Petrus horret, dicens, Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum: Iterum audiuit uocem illam, ut hanc superstitionem à se depelleret, Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Adicit Paulus, *Qui autem infirmus est, olus manducet.* Hoc est, qui est supersticiosus, ita ut putet se Deum offendere, si carne uesceretur aut piscibus, & non putat se Deum offendere, si olus manducet, uescatur oleribus. Et hoc Paulus indulget infirmitati ita superstitionis iudicantis, quem mallet firmiter redditum quibuslibet uesci cibis, sine ullo delectu. Indiget & imperfectus, lacte, nec illi solido cibo opus est, quia carnalis est. Perfectorum autem est solidus cibus, & illorum potissimum qui habent sensus exercitatos ad discretionem boni & mali. Itaque qui secura cum conscientia, & absque periculo libidinis, quibuslibet cibis uescitur, non spernat illum qui ab indifferentibus cibis abstinet, aut quia infirmus est, aut quia ad libidinem procliuus est. Et qui abstinet ab esu carniū, non iudicet nec fastidiat manducantem, *Deus enim illum assumpsit*, hoc est, sibi reseruauit à se iudicandum. Vnde alibi dicit Paulus, *Qui iudicat me, Dominus est.* Itaque nolite ante tempus iudicare, quoad usque ueniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit unicuique à Deo. Et ne temere, imprudenter & leuiter pronuncies aduersus fratrem tuum, dicit, *Tu quis es qui iudicas alienum seruum?* non enim tuum est, sed Dei mancipium. Non enim seruus potest sibi vindicare ius in suum conserutum, id enim Deo peculiare est: Is enim solus est qui de occultis iudicat, & intuetur abstrusissimos interioris animi secessus. Nec debet seruus in his, quæ & fieri & non fieri possunt, conseruum iudicare. Adde quod in iudicante debet esse

i. iij.

In Eras-

mum:

Matth. 7:

Matth. 15:

1. Thim. 4:

Act. 10:

1. Cor. 3:

Heb. 5:

1. Cor. 4:

Exo. 2. autoritas diuinitus aut humanitus data. Hinc illud, Quis constituit te principem & iudicem super nos? Et alibi, Audite illos & quod iustum est iudicate. Et quia seruo deest autoritas, ut suum conferuum iudicet, errat cum presumit de suo conferuo iudicare, & potissimum hallucinatur, cum in his quæ indifferentia sunt, suum conferuum taxat. Est & temerarium iudicium, cum incertum est quo animo quidpiam factum est, aut incertum est qualis futurus sit, qui nunc est bonus aut malus. Reddit autem rationem Paulus, cur is qui à certis cibis abstinet, non debet illum iudicare qui quibuslibet cibis indiscriminatim vescitur. *Domino suo stat, aut cadit*, stat quidem rectè agendo, cadit autè delinquendo. Vnde dicit propheta, Domus Israël cecidit, & nõ adiciet ut resurgat? Et licet per infirmitatem carnis aut quouis alio modo lapsus sit, poterit tamen iterum stare, & Dei præsidio à lapsu explicari: Potens est enim Deus statuere siue erigere illũ. quod affirmat illud Michæ vaticinium, Ne lateris inimica mea super me, quia cecidi, Confurgam, faciet enim Deus sua clementia, ut à peccato qui lapsus est, resurgat, modò eum sui delicti poeniteat. Nunquid (ait Propheta) qui dormit non adiciet ut resurgat? Adiciet fanè & pro sua virili conabitur, ut à sordidissimo suorum vitiorum luto extrahatur. Et quod dicit Paulus, *Potès est Deus statuere illum*, illi loco iam explicato cohæret, Si non permanerint in incredulitate, inferentur: Potès est enim Deus iterum inferere illos. hoc & idipsum affirmat P salmographus dicès, Dominus erigit elisos. Subnectit & Paulus, *Alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem.* Hoc de ieiunio & abstinentia intelligas. Quidam iudicat quo die debet ieiunare & abstinere à carnibus, ad coercendam carnis petulantiam, & quo die non debeat ieiunare: Alius verò iudicat omnem diem, hoc est, animo suo decernit, ut continuum vitæ suæ tempus exigat in abstinentia, intellige, si votum de huiusmodi abstinentia emisit, aut tatum sibi cum diuina gratia tribuit, ut possit perpetuò à certo cibo abstinere. Vel sic intellige, arbitratur se debere omnibus diebus abstinere à carnibus, & ieiunare. Hoc autem expendito, nisi pugnet cum antiqua consuetudine vel maiorum decretis: Sapit enim Manichæum: & dignus est anathemate, qui die dominico ieiunat. Diuus Hieronymus secundo aduersus Iouinianum libro, loco huius, Alius iudicat diem inter diè, vertit, Alius iudicat diem plusquam diem: Iudæis enim alius dies prophanus erat, alius sanctus: at christianis omnes dies sunt æquè sancti, exceptis diebus festis. Et qui iudicat inter diem & diem, quo scilicet die debeat abstinere, videtur esse infirmus in fide, & relabi in errorem quorundam Iudæorum, qui putabant legalia adhuc esse obseruanda post passionem Christi, Vnde in Leuitico legimus, Decimo die mensis huius septimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus, affligetisque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum Domino. Et quia potest aliquis consideratis suis viribus, citra vllum vitium, vno die abstinere à certo cibo, & alio die non abstinere: & rursum, alius fide constans, omni die abstinere, cõcludit Paulus, *Vnusquisque in suo sensu vel intellectu abundet*, vel acquiescat in sua opinione, vel suo consilio remittatur, modò ad gloriam Dei suos conatus, suæque opera referat. Vel dic, Vnusquisque tantum audeat iudicare, quantum humano intellectui concessum est. Itaque, qui sentit discernere diem inter diem, (quod est infirmi) Domino sentit, nam ad reuerentiam Dei cibos discernit, sicut ad reuerentiam Dei discerninus vigiliis sanctorum, in quibus ieiunamus, à festis in quibus non ieiunamus: Hoc tamen non semper est infirmi ita discernere, sed quandoque firmi & constantis in fide, vbi citra vllum scrupulum & superstitionem, certis diebus ab esu carnis abstinet, & aliis diebus non abstinet: si tamen cum scrupulo animi & superstitione discerneret diem inter diem, quo deberet abstinere, & interim non abstinere, laboraret infirmitate fidei, & pene Iudaico more viueret. Et qui māducat omni die, nec curat discrimen diei, Domino māducat, gratias enim agit Deo, pro suscepta vitæ alimonia. Et qui nõ māducat, hoc est, qui semper abstinet (quod est perfectius, quàm interim abstinere, & interim non abstinere) Domino non manducat. Agit enim gratias Deo pro illa perpetua à certo cibo abstinentia. Subiungit Paulus, *Nemo nostrum sibi*

sibi viuit, & nemo sibi moritur, & subnectit rationem, *Siue enim viuiamus, Domino viuiamus, siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuiamus siue morimur, Domini sumus.* siue spectemus vitam temporaneam siue spiritalem & æternam, Dei beneficentia viuiamus, & cum Christus sit omnium vita, affatim suppeditat & corpori & animæ pabulum, & quod nobis necessarium est, ad cuius gloriam debemus nostræ vitæ comeatum referre, & si mortui sumus cum Christo, credimus quod ei conuiuemus. Denique siue consideremus mortem temporaneam, siue à peccato spiritalem, morimur Domino. Nam fecit Dominus sua gratia, ut qui mortuus est peccato, iustificatus sit à peccato. Et qui ambulat in nouitate vitæ, fonte baptismi lotus, per fidem resurrectionis Christi, viuit Domino, nam ab eo sumpsit beatæ vitæ exordium. *In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & viuorum & mortuorum dominetur.* Resurrexit enim ut nouã & coelestem vitam auspicando, in se credentibus præluceat: & moriendo mortem nostram destruxit, & vitam resurgendo reparauit: sua etiam victrici resurrectione de morte triumphauit, & destruxit illum qui habebat mortis imperium. Et quod Christus post suam resurrectionem dixit suis discipulis in quodam Galilææ monte, *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra, huic Paulinæ doctrinæ suffragatur. Verum digladiabitur quispiã. Si in hoc mortuus sit Christus & resurrexerit, ut & viuis & mortuis dominetur, ergo antequam crucis tormentum perferret, & à morte excitaretur, non imperabat viuis & mortuis, quod tamen est absurdum. Nam qui creauit omnia, nihil non sibi subiecit. Adde quod de Christo scriptum est, Omnia subiecisti sub pedibus eius. Tum quoque dicebat Christus Marthæ antequam oppeteret mortem, Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum. Respondebo, Christum ut Deum, semper habuisse dominationem super omnes creaturas: sed quantum ad suã humanitatem quæ conuicia, sputa, flagella, opprobria, contumelias & crucem, pro nobis constanti animo tolerauit, & ob id fuit gloria & honore coronata, meruit abunde sua passione & resurrectione ut & viuis & mortuis dominaretur. Siquidem Petrus dicebat instruendo plenius in fide Cornelium, & illos qui eius comitatu aderat, Præcepit nobis prædicare populo & testificari, quia ipse est qui constitutus est à deo iudex viuorum & mortuorum.*

„ Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem
 „ tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, scriptum est enim,
 „ Viuo ego dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & om-
 „ nis lingua confitebitur Deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se ratio-
 „ nem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudi-
 „ cate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & con-
 „ fido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existi-
 „ mat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum fra-
 „ ter tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Noli ci-
 „ bo tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphe-
 „ metur bonum nostrum: Non est enim regnum Dei, esca & potus, sed
 „ iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto: qui enim in hoc seruit
 „ Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt,
 „ sectemur: & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus. noli pro-
 „ pter escam destruere opus Dei. Omnia quidem sunt munda, sed ma-
 „ lum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non
 „ manducare carnem & non bibere vinum, neque in quo frater tuus of-
 „ fenditur aut scandalizatur aut infirmatur. Tu fidem habes? penes te-

„ metipsum habe coram Deo . Beatus qui non iudicat semetipsum in
 „ eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est,
 „ quia non ex fide . Omne autem quod non est ex fide, peccatum est .)

Suppetit & ratio ad suadendum quòd frater Christianus, cui deest autoritas iudi-
 candi, non debet aduersus suum fratrem præcipitare sententiam, neque eum asper-
 nari, tamen si sit imperitior & infirmior. Nunquid inquit Paulus, omnes stabimus an-
 te tribunal Christi, qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum? It pedi-
 bus in eadem sententiam, 2. ad Corinthios epistola, in qua dicit, Omnes enim nos ma-
 nifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout
 2. Cor. 5. gessit, siue bonum siue malum. Consimilia scribit Daniel de iudicandi specie, Aspi-
 ciebam inquit, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Vestimentum eius
 Danie. 7. candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, thronus eius flammæ
 ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus rapidusque egrediebatur à facie eius: Mi-
 lia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assiscebant ei. Iudicium se-
 dit, & libri aperti sunt. Hoc autem tribunal Christi, est sedes diuinæ maiestatis, in qua
 Matth. 25. filius hominis sedebit vnusquisque iudicans. Siquidem in Euangelio legimus, Cùm
 venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super se-
 dem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab-
 inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis: & statuet oues quidem à dextris suis, hœ-
 dos autem à sinistris. Hoc autè oraculo Prophetæ commonstrat Paulus dicens, Scri-
 ptum est enim, *Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua con-
 fitebitur Deo.* Hoc scias Paulum ex Esaia desumpsisse: Nec tamen secundum Hebrai-
 cam veritatem, aut septuaginta interpretes, comperimus hoc exordium, *Viuo ego,*
 Efa. 45. sed ita legimus, *In memetipso iuravi, egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non
 reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua.* Aut si mauis, se-
 cundum septuaginta interpretes, *Confitebitur omnis lingua.* Huic autem prophetiæ,
 consimilis est Pauli scriptura ad Philippenses, vbi dicit de Christo, patri cœlesti per
 Philip. 2. omnia cœquali, Deus exaltauit illū, & donauit illi nomē quod est super omne no-
 mē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiū, terrestriū & inferiorū, & omnis
 lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus, in gloriam est Dei patris. Verūm
 quia Deus est fons totius vitæ, forma iuramenti Domini exprimitur hoc verbo, *Vi-
 uo,* quasi innueret, iuro per vitam qua ego præeminēter & vnicè viuo. Propterea hic
 locus, *Viuo ego,* illi respondet, *In memetipso iuravi.* Et sicut solus Deus dicere po-
 test, *Ego sum qui sum,* ita solus Deus dicere potest, *Viuo ego,* creaturis verò vt volo,
 vitam largior. Legimus & in Euangelio Ioannis de Christo, *Ego sum via, veritas &
 vita.* Et cùm dicit Propheta, *Mihi flectetur omne genu,* non loquitur de membris car-
 nalibus: Non enim sol & luna & stellæ & angeli, corporeis genibus inflectuntur vt
 Deum adorent, sed omne genu flectitur Deo, quia nihil est quod non sit Deo subie-
 ctum. Nec agit potissimū de lingua carnali: Nam angeli lingua confitentur Deo,
 hoc est Deum vnicè colunt & adorant, quibus tamen deest lingua carnalis. sed agit
 præsertim de lingua spiritali, qua & angeli & homines adorant Deum, & quidem spi-
 ritu & veritate. Etenim Christus dicebat Samaritanæ, *Venit hora & nunc est quando
 Ioan. 4. veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate: nam & pater tales querit qui
 adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet
 adorare. Non eo tamen inficias quin Deus & lingua carnali & adoratione exteriori
 omni que membrorum summisione sit adorandus, sed potissimū integro corde,
 sana mente, & vegeto spiritu adorandus est. Et quia vnusquisque nostrū redditur
 us est pro se Deo rationem, & si persona fuerit publica, pro his qui suæ fidei concre-
 diti sunt, nobis à temerariis, & si dicā, mordacibus iudiciis abstinendum est: Vnus e-
 nim est iudex æquissimus, qui de nobis exactum feret iudicium, cui nemo poterit re-
 clamare. Nos autem ante omnia admonet Paulus, vt mutuam charitatem inter nos
 foueamus,*

foueamus, ne pusillos & fide infirmos scandalizemus. Scandalizat autem quis fratrē
 suum, cùm dictis aut factis vetitis & illicitis, præbet ei occasionem ruinæ: & qui hoc
 intētat & molitur, & graui pœna & execratione dignus est: quod pulchrè docet Chri-
 stus in Euangelio dicens, *Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me cre-* Matth. 18.
dunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profun-
dum maris. Væ mundo à scandalis: Necessè est enim vt veniant scandala, verumtamē
væ homini illi per quē scandalū venit, Adicit Paulus, quod nos docet exuendū esse
inanē animi scrupulū in delectu ciborū, vbi neque Deus neq; ecclesia vetat ab huius-
modi cibus abstinere, Scio inquit, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum,
nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.) Sensus est, cùm nihil in creaturis
 de naturā sui sit immundum & pollutum, eò quòd omnia à Deo creata, sunt bona &
 munda: aliquid tamen est immundum illi, qui erronea conscientia existimat cibum
 quendam esse sibi illicitum & vetitum. Et propterea quod ex se mundum est & san-
 ctum, errante conscientia arbitratur esse immundum. verbi gratia, cùm non sit ex se
 immundum suilla carne vesci, nec euangelica lege prohibitum: si Iudæus ad fidem
 recenter conuersus arbitraretur sibi esse vetitum vesci carne suilla, huiusmodi cibus
 esset illi immundus. Hinc illud quod est ex se licitum, fit illicitum illi qui agit contra
 conscientiam etiam erroneā: *Qui enim iudicat erroneè non sibi licere comedere car-*
nes die Mercurij, si comedat, peccat, quia agit contra conscientiam: Omne enim quod
non est ex fide, peccatum est. Sed quæres vnde desumptus est vsus huius sermonis,
quòd commune sumitur pro immundo. Dicam & respondebo ex antiqua lege. Vasa
Dei ministerio dicata, Domini vasa appellabantur, reliqua verò vasa communia
dicebantur. Denique cibi, quibus licebat vesci Iudæis, dicebantur mundi, reliqui ve-
rò & interdicti, communes appellabantur. Vnde cùm Petrus vano quodam scrupu-
lo cruciaretur, quòd non sibi liceret vesci quibusdam quadrupedibus terræ & vola-
tilibus cœli, quòd falso iudicaret illa esse communia siue immunda, audiuit vocem il-
lam cœlestem, Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Mens quoque quæ Act. 10.
Deo dicata est, appellatur munda: si verò à Deo fuerit aliena, & à spiritu immundo
possessa, appellatur communis. In Euangelio Marci legimus, Nihil est extra hominē Marc. 7.
introiens in eum, quod possit eum coinquinare, sed quæ de homine procedunt, illa
sunt quæ communicant hominem. De corde hominum malæ cogitationes proce-
dunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitia, dolus, impudicitia,
oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala abintus procedunt, &
communicant hominem. Sciscitabitur quispiam, vtrum conscientia erronea obli-
get illum, qui existimat se peccare mortaliter nisi fornicetur. & apparet quòd non,
quia lex diuina vetans fornicationem fortius ligat, quàm conscientia erronea. Deni-
que, si huiusmodi conscientia ligaret, incurreret is qui ita iudicaret, perplexitatem, ita
quòd peccaret & fornicando & non fornicando: Nam si fornicetur, peccat, quia agit
contra diuinam legem. & si non fornicetur rursūm peccat, quia agit contra conscien-
tiam. Respondeo, quòd conscientia etiam erronea in per se malis & illicitis ligat. Nā
si agat contra conscientiam, consequens est vt habeat voluntatem peccandi. Idcirco
qui credit esse peccatum mortale non fornicari, dum elicit nō fornicari, elicit pecca-
re mortaliter, & ita mortaliter peccat. Et vt diluatur argumentum, dicam quòd non Hæc obser-
fortius ligat diuina lex, quàm conscientia erronea, sed est idem nexus conscientia er- ua.
roneæ, & legis diuinæ: Nihil enim dicit conscientia esse prosequendum vel vitandū,
nisi quia credit hoc diuinam legē statuere. Nec propterea posita illa hypothesi quis
est perplexus, nam potest conscientiam illam erroneam deponere siue exuere, & exue-
do à peccato abstinere, non tamen inhibet secundum quid, siue ex suppositione quæ-
piam esse perplexum, vt patet de sacerdote concubinario, qui ex officio tenetur cele-
brare missam, & quem sui scorti nō poenitet, aut si poeniteat, nō vult tamen à se able-
gare: Si enim non celebret, peccat, quia ex hypothesi tenetur celebrare, & si celebret,
peccat, quia non habet verum & efficax propositum abstinendi à sua immunditia,

non tamen est perplexus simpliciter, quia potest à se abiicere scortum, & sacris incumbere. Quòd autem pugnet offendiculum fratris, siue scandalum cum fraterno amore, planè subindicat hic contextus, *Si propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulat.*) Nam irritas illum ad peccandum, & ad vescendum cibo, què arbitratur sibi esse vetitum. Et qui peccant in fratres, & percutiunt conscientiam eorum infirmam, in Christum peccant. Et licet in cibis ipsis non sit vitium in se, neque per se culpa, est tamen per occasionem, quando is qui vescitur cibo vetito offendit fratrem infirmum. Quòd si frater nò sit moerore afficiendus, multò minus est per nos irritandus & perturbandus. Et propterea pulchrè concludit Paulus, *Noli cibo tuo illi perdere, pro quo Christus mortuus est.*) Dicit enim beatus Petrus, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Quod autem adiicit Paulus, *Non ergo blasphemetur bonum nostrum,* hunc habet sensum, Nobis curadum est ne nostra bona opinio, qua sentimus fas esse quibuslibet cibis vesci, infirmo præbeat obtrectandi materiam. Aut, si maus dicas quia beneficio Christi nihil est commune, studeamus pro viribus ne fides vel gratia Christi, per quam à cæremoniis liberati sumus, blasphemetur ab infirmis dicentibus huiusmodi libertatem irritare indulgentiam gulæ. Et quia nonnulli in primitiua ecclesia utebantur indiscriminatim quibuslibet cibis cum offendiculo infirmorum, accidebat infirmos blasphemare & obtrectare fidem Christi, dicentes eã ciborum voracitatem inducere contra legis mandatum. Siue legas, Non ergo blasphemetur bonum nostrum, siue secundum Græcos, vestrum bonum, *ὃ μὲν τὸ ἀγαθόν,* eadè est sententia, Curate ne quod bono animo facitis, cuiuspiam præbeat materiam blasphemandi: *Non enim regnum Dei est esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto.*) Et alibi dicit, Esca nos non commendat Deo: Neque enim si manducauimus, abundabimus, neque si non māducauerimus, deficiemus. Intellige neque escã neque potum, secundum sui rationem & substantiam nos Deo commendare, abstinentia tamen voluntaria à quodam genere cibi aut potus, vt diuinis iussis liberius & purius obsequamur, nos Deo commendat, aditumque facit ad regnum Dei assequendum. Et quid opus est tantopere disceptare de cibis, cum huiusmodi disceptatio pariat iram, tristitiam, offensam & iniustitiam, lædat & plurimum ac perturbet fraternam charitatem. Denique quod regnum Dei neque per escas, neque per potum constat, sed per iustitiam, pacem & gaudium, & cæteras virtutes, quæ diligenti exercitio per spiritum sanctum cõquiruntur. Vnde ad Galatas dicit Paulus, Fructus spiritus, est charitas, gaudium pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, cõtinentia, castitas. Adiicit & præcedentibus, *Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo & probatus est hominibus.*) Per omnia is placet hominibus, qui seruit Christo, placet & Deo, qui non tam quod sibi, sed quod multis vtile est, quærit. Placet & Deo & hominibus, non hominum insectando vitia, sed infirmitates eorum per patientiam tolerando. Seruit & Christo, qui accepta spiritus sancti gratia, seruit Euangelio, seruit sapientia, iustitia, paci, modestia, humilitati & cæteris virtutibus. Et quia pacis, iustitiæ & mutua amicitia studio assequuturi sumus regni cœlestis hæreditatè, totis conatibus laboremus, vt quæ pacis sunt sectemur, quod alibi monet Paulus dicens, Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Sectatur & is pacem, qui ea quibus pax constare potest, etiam cum labore suo, cum damno, cum opprobrio quoque, & si ita necesse sit, etiam cum periculo vitæ famæque custodit. Custodiunt & integerrimi Christiani quæ sunt spiritualis ædificationis, cum publicæ Christianæ religionis commoditati feruētibus animis studēt nitūtūque pro viribus super fundamentum Christi, superædificare aurum, argentum & lapides preciosos. Et ij generosi milites nihil intentant, nihil excogitant, nihil denique moliuntur quod ad ædificationem ecclesiæ non spectet. Et qui ita Christianum pectus spirat, suos cõfratres admonent, ne velint propter cibum soluere opus Dei. Solut autem opus dei qui propter ciborum cupidias & luxum, suo fratri infirmo parit scādalum, vt multi

ex

ex immundis & sordidis germanorū fontibus scaturientes, cum per totā quadragesimā, & singulis diebus comedunt carnes, simplicibus Christianis magnū & graue scandalū pariunt, & ob id diris imprecationibus deuouēdi sunt diabolo, non vt illorū animæ pereāt, sed vt eorū corpora carnibus plusquā faginata, nò modicis pœnis crucientur. Quòd si sacrã aliquã ædè subuertere nefas sit, multò magis nefas est, spirituale Dei tēplum subuertere: Nā constat homines sanctitate, sacris ædibus longè præstare. quandoquidè huius tēpli gratia, Christus mortē oppetiit. Est & singulare Dei opus, gratia scilicet quã in nobis sua prõpta voluntate operatur, quã qui destruit, aduersus Deum insurgit. Et licet omnia sint munda mundis, coinquinatis autè nihil sit mundū, tamè dignus est vt luat pœnã, qui per offendiculum & scandalū sui proximi, quopiam cibo vescitur. Denique licet omnes cibi secundū sui rationē sint mundi, pariunt tamè immunditiã & maculam in illo, qui per offendiculum māducat. Non enim cõsistit pollutio in rebus ipsis & substãtiis, sed in sordidis actib⁹, & cogitationibus minus rectis. Et propterea dicit Paulus, *Bonum est nò māducare carnē, & nò bibere vinū, neque in quo frater tuus scādalizatur.*) Hoc autè pulchrè cohæret cū illo loco, Quapropter si esca scādalizat fratrem meū, non manducabo carnē in æternū, ne fratrem meū scādalizem. Nec dicit absolutè Paulus, bonū esse non manducare carnē, aut bonū esse nò bibere vinū: Nam manducare carnē, aut nò māducare, pariter bibere vinū, aut nò bibere, est quid indifferens: Nam potest vtrunque & bene, & malè fieri, sed adiecit, quod vim sententiæ concludit, In quo frater tuus scādalizatur. Itaq; verè bonū est, abstinere à carne & vino, ad vitandum pusillorum & infirmorum scandalum. Et quod subnectit, mirè præcedentibus adhæret. *Tu fidem quam habes apud teipsum, habe coram Deo.*) Quasi innuere velit, Existimo rectã & constantem esse tui animi fiduciã, cum ad gloriã Dei, quibuslibet cibis absque villo delectu vesceris, verum hãc tege & occulta, eamq; habeto apud te solum, & coram Deo, qui integritatem tuæ mētis agnoscit, ne is qui non habet talè fidè, credat sibi licere vesci quibuslibet. Et sanè refecat & amputat iactantiam, cum dicit apud teipsum, ne quod credimus, magis sit in ostentatione, quàm in virtute. Quod verò adiicit, *Beatus qui non iudicat semetipsum, in eo quod probat.*) hunc habet sensum. Beatus censetur ille, & verè Christianus, cuius conscientia non arguit neque cõdemnat, quod approbat esse faciendum. Quod si infelix sit, qui contra consciētiam manducat cibum, quem tamen existimabat sibi non licere vesci: ex aduerso, beatus est qui citra scrupulum manducat cibū, quem probat sibi licere vesci. Aut si maus, Beatus est qui tantum fidei robur habet, vt in eo quod probat apud alios, non sentit intus conscientia reclamantè. *Qui verò discernit, si manducauerit, dånatus est, quia nò ex fide.*) Hoc est, qui hesitat an mundum sit, vel immundum quod sumit, ex ipsa animi dubitatione, vrgente conscientia, dånatur: Nò enim fide, hoc est fiducia, & animi constantia, & integra conscientia ducitur, sed dubitatione. *Omne autem quod non est ex fide, peccatū est.*) Et sensus est, quod est contra veritatem fidei, & conscientia facientis, peccatum est. Et ex eo sumunt scholastici doctores, fidem nonnunquam pro conscientia: Quia quod fide credimus in vniuersum esse licitum vel illicitum, conscientia admouet operi facto vel faciendõ. Ad hunc locum edisserendum, dicit Theophylactus, Quotiescūque quispiam vel nihil confidit, vel autumat obsonium aliquod immundum esse, & ita vt deprauata conscientia illud degustet, prorsus est peccato obnoxius. Agnoscis hunc doctissimum interpretem, à scholasticis doctoribus non dissentire.

Argumentum decimi quinti capitis.

Syncera charitatis ratio postulat, vt qui fide obfirmati sunt, infirmorum imbecillitatem tolerent, nec quicquam de se magnificè sentiant, sed suos labores, conatus, opera & studia omnia, ad proximi commoditatem conferant. Quæ in sacrorum Bibliorum monumentis continentur, ad publicam omnium Christianorum.

lz. j.

stianorum doctrinam, instructionem, exhortationem & ædificationem edita sunt, vt sinistra quæque, inuicta animi magnitudine sufferendo, speremus nos immortalitatem assequuturos. Certissimis sanctorum patrum promissionibus (quas Christus confirmauit) ad consequendam æternam hereditatem vocati sunt Iudæi, gentiles verò diuina clementia & beneficentia. Prædicauit Paulus Euangelium, euangelique gratiam propagauit in barbaris, externis & prophanis nationibus, in quibus nomē Christi neque fuerat cognitum neque auditū.

Caput decimumquintum.

Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia impropertium tibi ceciderunt super me. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Deus autem patientiæ & solatiij, det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, vt vnanimis, vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eo gentes sperabunt.) Cum nihil nos æquè Deo conciliet & adglutinet, quàm mutus inter nos amor, mutuæque concordia, nobis curandum est, vt cum in fidei robur adoleuerimus, infirmorum & fide vacillantium imbecillitatē supportemus. Non enim nobis Deus largitus est dotes, vt tumida mente omnia nobis temerè arrogando, imperitiores aut imbelliciores contemptum despiciamus. Et quem admodum qui corporis robore validiores sunt, non debent proculcare neque protrudere inualidam ætatem: ita qui firmitate fidei, & animi iudicio præcellunt, non debent fratrum imbecillitatem exasperare, sed potius ferre. Sibi autem placet, qui quærit quæ sua sunt. Sibi placet qui mirum in modum suis studiis & conatibus arridet & adblanditur. Sibi placet, qui nulla in re vult sibi habere secundū. Aliis placet qui viis omnibus aliorum vtilitatē requirit. Aliis placet ad ædificationem, qui etiā cum dispendio suarum fortunarum & discrimine vitæ, salutem suorum fratrum cōsulit. Hoc autē synce re charitatis exemplum didicit à Christo, qui nō sibi placuit, sed gloriā quam promerebatur reiecit: & ita suis fratribus ad ædificationē ecclesiæ placuit, vt conuicia omnia, sputa, flagella, opprobria, contumelias, ludibria, & probrosum crucis tormētum pro eorum salute pertulerit: non enim certius, maius & apertius amoris indicium declarare potuit, quàm cū animā suā pro suis amicis posuit. Et prius dictum est, Cōmendat autem charitatē suā Deus in nobis, quoniā cū adhuc peccatores essemus, secundū tēpus Christus pro nobis mortuus est. Scripsit & Psalmographus de impropertis quæ

Dominus

Dominus in cruce tolerauit, dicēs, Quoniam zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Constat autem ex hoc Psalmo filium alloqui suum patrem cœlestem, cui dicit, Pater sancte, quæ tibi impropertarunt peruicaces, ingrati, scelesti & perfidi Iudæi, dum ego egregiam mortem pro redemptione naturæ humanæ oppeti, in meum caput reciderūt: nam ego pertuli quæ nemo pertulit vnquam: Denique opprobria tibi obiecta, quādo mei calūniatores dicebant quod in Beelzebut principe dæmoniorum, eiiciebam dæmonia, ceciderunt super me: nam propter miracula, mea virtutē edita venati sunt occasionem, vt me trucidarent, infu- per omne conuiciorum & maledictorum genus, quod in impios congeri solet, in me ab inuidis Iudæis congestum est, etenim modò Samaritanum me vocant, modò dæmoniacum, & modò seductorem populi. Quod autem debeamus patienter ferre imbecilliores, quos speramus aliquando fidei robur habituros, eosque arcanis literis consolari, ne de sua salute desperent, omnesque ad tentationum tolerantiam adhortari, planè monstrat Paulus dicens, Quæcunque scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.) Quod Adam & Eua, superbia & diuinæ maiestatis cupiditate lapsi sint, ad nostram instructionē factum est, ne quod Deo peculiare est, nobis vindicemus. Quod Abel iustus, à suo fratre Cayn crudelissimo & scelestissimo interfectus sit, ad nostram doctrinā cedit, vt nullū mortis genus pro veritate, iustitia & religione, non toleremus. Quod denique perierint innumeris aquis diluuij, nobis in cōmodum cedit, ne in pertinacibus vitiis perseueremus, neque nostra inueterata malitia Deum contēnamus. Et quod Sodomitæ & Gomorræi sulphureo igne vapulauerint, non nihil nobis confert, vt petulantissimam & plusquam caninam (quam natura abhorret) libidinem vitemus. Insuper quod Moses Deo alioqui gratissimus, in aquis contradictionis Deum offenderit, indicat ne quid de summa Dei virtute & potentia hēstemus. Præterea in nostrā correptionē cedit, quod quidā tentauerūt Deū, & à serpentibus perierūt: Et qui aduersum Deū murmurarunt, ab exterminatore perierunt. Adhæc, quod scriptū sit, Non alligabis os boui triturati, ad nostrā cōmoditatē scriptum est: nō enim de bobus cura est Deo, sed propter nos vtique hoc Moses dixit, Quoniā debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi. Denique quod Saul, Rex Israël, miserè ceciderit, declarat ne per inobedientiam, vlticem Dei manum prouocemus. Et quod Ochozias per cancellos cœnaculi sui ceciderit, & cadendo infœliciter obierit, manifestat ne graui admodū morbo correptus, ariolos, magos, diuinos, & dæmones pro recuperanda sua valetudine consulat. Quod denique interfectus sit Sennacherib Assyriorum Rex potentissimus, à suis filiis, cū suis idōlis litaret, planè subindicat illos esse puniendos, qui cum blasphemia veri Dei, diis alienis inseruiunt. Me dies deficeret si vellem ex sacris scripturis in vniuersū cōgerere, quæ ad nostrā doctrinā, instructionē & exhortationē scripta sunt, sed satis sit hęc attigisse. Hęc autē scripta sūt vt per patientiam & cōsolationē scripturarū spem habeamus. Quātum virtutis & momēti habeāt arcane literæ, vt nobis spem ad consequendā foelicitatē æternā erigant, planè suadet hic locus: etenim tribulationū omnium procellas, fluctus & casus equanimitate animi tolerādo, sternitur nobis iter ad ingressum diuini tabernaculi, quod prius cōmonstrauerat idē doctor gentiū dicēs, Tribulatio patientiam operatur, patientia probationē, probatio autē spem, spes autē nō confundit. Et alibi, Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionē patientur. Et in Actis Apostolorū, Oportet nos per multas tribulationes intrare in regnū Dei. Quod si qui sustinet ictus, verbera, flagella, cōuicia, cruciatus & aduersa quæque, pro nomine Christi, spem habet futurorum vegetam & stabilem: ergo qui in aduersis impatiens est & frangitur animo, à spe ipsa excidisse conuincitur. Prodest & Christianis plurimū patientia Iob & Tobie, vt sufferentia malorum omnium ad regnum Dei perueniant. Et hęc commendabilis virtus afflictos consolatur, quod pulchrè monstrat propheta dicens, Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, cōsolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Desumito & ex euangelicis scripturis

lz. ij.

Matth.9. hoc genus consolationis, Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Vt
 Luc.19. nit filius hominis quærere, & saluum facere quod perierat. Non est voluntas ante pa-
 Matth.18. trem vestrum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis. Et parabola vigilantissi-
 Luc.15. mi pastoris requirentis sedulo oue, quæ perierat, conclusit Christus, Dico vobis quod
 ita gaudium erit in cœlo, super vno peccatore pœnitentiã agente, quàm super nona-
 ginta noue iustis, qui nõ indigent pœnitentiã. Subnectit Paulus, *Deus autem patientiæ
 & solatiij, det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, vt vnanimis, vno ore
 honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.*) Locus ille planè declarabat Deũ
 esse autorem vnicum totius patientiæ. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ & lon-
 ganimitatis contemnis? Ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Di-
 Rom.2. cit quoque David, Tu es patientia mea. Quod autem Deus sit fons totius solatiij, ostē-
 Psal.70. dit scriptura illa, Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, pater miseri-
 2. Cor.1. cordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione no-
 stra. Precatur itaque Paulus Deum clementissimum & consolatorem fauentissimũ,
 vt Romanis, & omnibus Christianis gratiã impertiat intelligendi quid prodest pro-
 ximo, & quid ei obest, vt nec animo, nec amore, nec studiis, nec volũtate, nec religio-
 ne dissentiant. Hoc autem est sapere secundum Iesum Christum, qui nobis præstat, vt
 vnanimiter, & vno ore collaudemus, & glorificemus Deũ, qui est pater Domini no-
 stri Iesu Christi, qui nihil æquè commendauit ac mutuam charitatem mutuãque
 concordiam: *Propter quod, inquit Paulus, suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in
 honorem Dei.*) Nos etenim commonefacit, vt nobis ipsis inuicem opitulemur, vt infir-
 mum in fide assumamus, vt incolumes infirmorum curam habeant, & prudentes im-
 prudentum, & sapientes insipientium, sicut Christus nostri curam ad gloriam Dei
 per omnia gessit. Condonemus & adinuicem veniam, sicut Christus nobis condona-
 uit. Et sicut Christus nos non reiecit, ita nec debemus reicere proximum nostrum.
 Denique sicut Christus supportauit nostras infirmitates, ita debemus nostrorum fra-
 trum infirmitates supportare. Quod autem Christus nihil pro nobis non tolerauerit,
 & præsertim pro saluandis Iudæis, demonstrat hic subsequens locus, *Dico enim Chri-
 stum Iesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones
 patrum: Gentes autem super misericordia honorare Deum.*) Christus admisit in se circunci-
 sionem, & legem impleuit, vt adimplerentur & confirmarentur promissiones pa-
 trum: Nam Iudæi erant assequuturi ex diuinis pollicitationibus salutem æternam.
 gentiles verò duntaxat Dei misericordia, & hoc est gratius donum: Nam illis præ-
 ter omnem spem obtigit. Opposuit itaque Paulus misericordiam promissis: Nam in
 Iudæis ius quoddam videbatur esse ad assequendum æternam hæreditatem: in gen-
 tibus verò merus fauor. Hæc fuerat Abraham facta promissio, In semine tuo benedi-
 centur omnes gentes, ex quo semine veniens Christus, compleuit in semetipso, quæ
 Ge.12. 22. patribus fuerant repromissa. Promissiones autem Dei, antiquis patribus factæ, decla-
 Gala.3. ratæ sunt per veræ circumcisionis signaculum. Siquidem in Genesi legimus, Dixit
 Gene.17. Deus ad Abraham, Et tu custodies pactum meum, & semen tuum post te in gene-
 rationibus suis. Hoc est pactum meum quod obseruabitis inter me & vos, & semen
 tuum post te. Circuncidetur ex vobis omne masculinum, & circuncidetur carnem
 præputij vestri, vt sit in signum foederis inter me & vos, infans octo dierum circun-
 cidetur in vobis. Et Paulus loquens de sacramento circumcisionis, quod sanctus
 Abraham recepit, indicat quidnam hoc mysterium exprimeret. Et signum, inquit, ac-
 Rom.4. cepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio. Quod si Christus
 noluisset circuncidi, (tametsi ad id non astringeretur) iniecisset suspicionem Iudæis,
 quod promissiones suis maioribus in signaculo circumcisionis factas, spreuisset. Ob-
 seruauit & legem sanctificationis primogenitorum (cui tamen non astringeba-
 tur) ne videretur huiusmodi sancitum abrogare. Itaque ad tempus se attempera-
 uit Iudaicis & cæremoniis & sacrificiis obseruandis, vt hac incredibile prudentia
 & sapientia, Iudæos ad se paulatim alliceret. Quod autem diuina clementia
 erant

erant aliquando gẽtiles ad fidẽ accersendi, multis scripturę testimoniis cõprobat Pau-
 lus dicens, scriptũ est, Propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo Psal.17.
 cãtabo. Et id à Deo præuisum esse credimus, ne Iudæi ob pollicitationes sibi factas, 2. Reg.22.
 despectis gentibus non nihil sibi arrogarēt. Vaticiniũ illud sacrũ indicabat quod gen-
 tiles aliquãdo spretis suis idõlis collaudarent Deũ, eiusque nomini laudes occinerēt.
 Et iterũ dicit, Latamini gentes cum plebe eius. Et iterũ, Laudate omnes gentes Domi Psal.116.
 num, & magnificate eũ omnes populi. Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse, & qui exur-
 get regere gentes, in eo Gentes sperabũt. Christus autẽ ex nobilissima Dauidis radice Esa.11.
 & profapia descẽdens, eã gentibus gratiã contulit, vt huiusmodi populũ, qui propa-
 no prius idõlorũ cultu foetebat, ad spem vitæ æternæ pelleberet. Et licet Christus fue-
 rit primũ Iudæis promissus, non tamen negandum est quin fuerit gentibus promif-
 sus: Nam de vocatione gentium dicit Dominus per suum Prophetam, Vocabo non Ofec.2.
 plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam & non misericordiam con- Rom.9.
 secutam, misericordiam consecutam. Tum quoque Iacob diuino spiritu afflatus, hoc
 de resipiscentia & vocatione gentium prædixerat, Non auferetur sceptrũ de Iuda, &
 dux de scemore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Gene. 49.
 Huic oraculo arridet illud Esaię, Posui te in lucem gentium, vt sis salus vsque ad ex- Esaie. 49.
 tremum terrę, cuius veritati lumen adiecerunt Apostoli, cum post ascensionem Chri- Act.13.
 sti, & effusionem spiritus sancti, quo fuerunt abundè repleti, omnibus nationibus
 Euangelium Iesu Christi euulgarunt.

» Deus autẽ spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abũ
 » detis in spe, in virtute spiritus sancti. Certus sum autem fratres mei, &
 » ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni
 » scientia, ita vt possitis alterutrum monere. Audacius autem scripsi vo-
 » bis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gra-
 » tiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in genti-
 » bus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta &
 » sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad
 » Deum: Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit
 » Christus in obedientiam gentium, verbo & factis, in virtute signorum
 » & prodigiorum, in virtute spiritus sancti, ita vt ab Hierusalem per cir-
 » cumitum vsque ad Illyricum, repleuerim Euangelium Christi. Sic au-
 » tem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne su-
 » per alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptũ est, Quibus nõ
 » est annunciatũ de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligēt.)

Nouerat Paulus diuino numine afflatus, in quo esset defigenda nostræ spei an-
 chora, non in hominibus hanc mortalem vitã agentibus, quod & fallere & falli pos-
 sint, nec in electis potissimũ & beatis, qui hinc ad cœlos demigrarunt, quandoqui-
 dem sunt duntaxat organa rei impetrandæ, licet plurimũ nobis patrocinentur: sed
 in deo, qui prorsus est ab omni peccato immunis, & qui nec falli nec fallere potest. Et
 propterea dicit propheta, Spes mea Deus. Nam solus Deus firma, stabili & incõcussa
 animi sententiã, quod pollicitus est, præstat. Et quia in eo nostrę salutis & bonorũ om-
 niũ spẽ tuto collocamus, magnopere gaudemus, & præsertim cum illi sacrificiũ laudis
 & cõtriti cordis offerim⁹, q̄ nos ad habendũ cũ eo foedus (si modò crediderim⁹) ac ad
 fouendã mutuã amicitia allicit. Et qui ita syncerè nos sperare facit, incrementũ spei
 nobis in dies adiicit. Afficitur & Paulus ingẽti gaudio, quod Romani ad fidẽ cõuerfi
 innumeris spiritus sancti donis repleãtur, nepe charitate & sciẽtia, & aliis id gen⁹ virtu-
 tibus, ita vt possint inuicẽ se exhortari, cõmonefacere & consolari, etiam si illos non

admoneret. Non enim opus est festinantem vltro incitare. Scripsit liberius, familiarius & audacius ad Romanos, quod intelligeret se à Deo destinatum esse vt Euangelium Iesu Christi, pure, sincere & sancte gentibus predicaret, vt sacrificium gentium spiritu sancto purgatum & sanctificatum, fieret Deo longè gratissimum: & ob hanc sedulam functionem, quam à Christo acceperat, gloriatur in Domino. Et gaudet summopere de foelici suæ prædicationis successu. Denique quam maximas agit, Deo optimo & maximo gratias, quod sana & irreprehensibili doctrina, inculpataque vita, & eximiis prodigijs dono spiritus sancti editis, ad obedientiam Euangelij gentiles allegerit, allectos Deo consecrauerit. Et ita in hoc cœlesti negotio sudauit, vt ab Hierosolymis & in circuitu siue vndique ad Illyricum vsque, euangelicam sementem longè lateque sparferit. Sunt autem Illyrici, Dalmatae, & qui tantum itineris per circuitum more Pauli confecerunt, ab Hierosolymis transferunt Cæsaream, Sydonem, Seleuciam, Pieriam, Ciliciam, Lycaoniam, Antiochiam, Pamphylia, Lyciam, Cariam, Ephesum. Hinc quoque de Asia, per varia Ægei maris discrimina, in Europam traicientes lustrant Atticam, Boëtiā, Achaia, Thessaliam, Epirum, Apolloniam, Macedoniam quæ iam Illyricis appropinquant, vt quæ montibus discapedinantur. Nec Paulus prædicauit Euangelium in illis regionibus, vbi nomen Christi fuerat auditum, ne cum quadam laudis ambitione videretur fundamentis ab alijs apostolis iactis, superstruere. sed, sicut olim prædictum erat oraculo sanctissimi prophetae, *Quibus inquit, nihil fuerat annunciatum, de eo videbunt, & qui non audierant, de eo intelligent.* Hæc autem gentium fides, & integra cōuersio, obstinatam Iudæorum duritiam & malitiam arguit, qui illud Esaiæ vaticinium compleuerunt, in suam tamen confusionem, *Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes aspicietis, & non videbitis: in crassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitè audierunt.*

„ Propter quod & impediēbar plurimum venire ad vos, & prohibitus
 „ sum vsque adhuc. Nunc verò vltèrius locum non habens in his regionibus,
 „ cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus
 „ annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens
 „ videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte
 „ fructus fuero. Nunc igitur proficiscor in Hierusalem ministrare sanctis:
 „ Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere
 „ in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem. Placuit enim eis, & debi-
 „ tores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt
 „ gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum cōsum-
 „ mauero, & assignauero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam.
 „ Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi
 „ veniā. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum,
 „ & per charitatem sancti spiritus, vt adiuuetis me in orationibus vestris
 „ pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequij
 „ mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio
 „ per voluntatem Dei, vt refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum
 „ omnibus vobis, Amen) Reddit rationem cur non tā cito potuit Romanos
 „ inuisere, Quia iaciebā, inquit, fundamentum fidei ab Hierusalē vsque
 „ ad Illyricū, & prædicatione diuini verbi ac signis multis & virtutibus,
 „ diuersas nationes ad intelligēdū diuinę crucis sacramentū, cōuertebā, nō
 „ potui mea præsentia vos in Christo cōsolari. Et quia in Achaia Macedonia
 „ vicina, & alijs quāplurimis regionibus meo munere, meaque legatione
 „ perfūctus sum, occasione nactus simul actem-

ac tēpus, stimulo cupiditate visendi vestri. Cum autē in Hispaniā proficiscar, spero quod prætergrediens inuisam vos, & vestris omnium præfidijs illuc deducar, cum primò ex parte fructus fuero vobis. Perspice quo affectu, quo amore, qua animi propensione Romanos prosequatur. Non enim prius adibit Hispanias, quàm Romanorum gratia & charitate fructus fuerit, ipsiſque Euangelium prædicauerit. Sed attendamus ad hæc verba, *Fructus fuero vobis*, Fruimur duntaxat Deo, vtimur autem creaturis: Nam frui, est re quapiam propter se oblectari. Cur igitur dicit fruar vobis? Dicam quod nō est fruendum homine in se, sed in Deo, quod pulchrè monstrat locus ille, *Ita frater ego te fruar in domino, hoc est vnice delectabor in te, sed propter Deum.* Ad hunc expositionis modum intelliges hæc Pauli verba, Si fructus fuero vobis, scilicet in domino. Aut hæc particula *Ex parte*, ad bonos referri potest, quibus in domino perfrui poterat. Cupit & vehementer adire Hierosolymam, postquam perambulauerit Macedoniam & Achaia, vt ministret sanctis: Nam & Macedones & Achaici, aut si maius Achæi (quos ad fidei cognitionem pertraxerat) destinatis animis, & propensa voluntate decreuerunt & probauerunt se suppeditaturos alimoniam sanctis pauperibus, qui Hierosolymis agebāt. Huic autem loco mirum in modum arridet illud quod scribit idem doctor secunda ad Corinthios epistola, Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesijs Macedoniae, quod in multo experimento tribulationis, abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum, quia secundum virtutem (testimoniū illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & cōmunicationem ministerij, quod fit in sanctos. Et paulò post commendans affectum Corinthiorum erga sanctos pauperes, dicit, Sicut in omnibus abundatis fide & sermone, & scientia, & omni sollicitudine. Insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis. Et paulò post, Hoc enim vobis vtile est, qui nō solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore, nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum pròptus est animus voluntatis, ita sit & perficiēdi, ex eo quod habetis. Tum quoque cōferens promptam Corinthiorum voluntatem erga sanctos pauperes, qui erant in Hierusalē, cum voluntate Macedonum & Achæorum, dicit, Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animū vestrum, pro quo de vobis gloriatur apud Macedones, quoniam & Achaia parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Quod autem destinauerit Paulus ab Hierosolymis adire Romam, ostendit Lucas in Actis Apostolorum dicens, *His autē expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia & Achaia, ire Hierosolymā, dicens, Postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.* Hinc constat Paulū prius scripsisse vtramque ad Corinthios epistolā, quàm hanc ad Romanos. Et quanto posterior est vtraque, tanto perfectior inuenitur. Reddit & rationem cur propensione animi Macedones & Achæi suas facultates iuuantis pauperibus, qui erant Hierosolymis, contulerunt: Nam debitores erant eorum. Si enim sancti Iudæi ad fidem conuersi (quorum adoptio est filiorum Dei & gloria) Macedonibus & Achæis, spiritualia seminauerint, eosque quæ sunt fidei & Christianæ philosophiæ docuerint, cur non vicissim ab eis sua temporaria bona recipient? Vnde ad Corinthios dicit, *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?* Cum autem Paulus suum ministerium erga sanctos pauperes, qui sunt Hierosolymis, cōsummauerit, illisque com meatum vitæ suppeditauerit, quem à conuersis gentilibus acceperat, opera Romanorum & præfidijs proficiscetur in Hispaniam, & si nunquam inuiserit Hispanos, decreuerat tamen se illos inuisurum. Promittit & Romanis præclarum munus, cum dicit spiritu Dei afflatus, *Scio quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.* quo loco designauit & ingentem venientis gratiam, & suscipientium munera. Quod autem in frenanda aduersariorum insania, sedandisque periculis omnium fluctibus, necessaria sit ad Deum oratio & postulatio, subsequens hic locus aperit, *Obsecro vos fratres &c.* Quoniam mihi sunt assidui agones, &

continua certamina aduersus obstinatos infideles, qui fundamentum fidei subruere nituntur: vos obsecro, obtestorque fratres charissimi, ut me in tantis rerum difficultatibus sudantem & periclitantem, vestris orationibus iuuetis, ut diuina ope liberer à sceleratis & occæcatis infidelibus, quos habet Iudæa, & qui totis viribus Euangelio Iesu Christi obfistunt. Indicat autem hic locus nonnunquam postuladā esse orationem ab his, qui nostris meritis lōgè sunt inferiores, vel ne eos despiciamus (tametsi fide tepeant) aut ut ad sacras postulationes posthac sint vegetiores & alacriores. Hoc autem optat à Romanis auxilium, ut cohibitis & tranquillatis suorum persecutorum furis, sibi liceat apud Romanos aliquantisper refocillari.

Argumentum decimifexti capitis.

Paulus commendat obnixè Romanis Phæben, optimè de sanctis meritā, quæ assiduis officiis inopiam pauperum subleuabat, diuinisque rebus vacabat. Priscam & Aquilam, (quibus salutem impartitur) miris encomiis prædicat, quod pro tuenda eius vita subierint discrimen. Nobilissimos ac inuictissimos Christi milites, sanctissimasque mulieres sacris studiis addictas, cupit suo nomine salutaris. Cōmonefacit Romanos, ut illos euitent qui seminant inter fratres discordias, serunt & offendicula, blādissimisque verbis, & quodam simulata religionis prætextu, simplicium animos seducunt. Optat Romanorum fidem, sapientiam & obedientiam toti orbi diuulgari.

Caput decimumfextum.

» **C**ommendo autem vobis Phæben sororem nostram, quæ est
 » in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchris, ut eam suscipiatis
 » in domino dignè sanctis: & assistatis ei, in quocunque nego-
 » cio vestri indiguerit. etenim ipsa quoque assistit multis, & mi-
 » hi ipsi. Salutate Priscam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu,
 » (qui pro anima mea, suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego
 » gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ gentium,) & domesticam ecclesiam
 » eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Achaïæ
 » in Christo Iesu. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis. Sa-
 » lutate Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt
 » nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. Salutate Am-
 » pliatum dilectissimum mihi in domino. Salutate Vrbanum adiutorē
 » nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum.) Hoc caput abun-
 » dat innumeris Christianæ humanitatis officiis. Turget & laudatissimis erga eximios
 » viros, sanctasque mulieres, salutationibus. In exordio autē huiusce capitis, Paulus sum-
 » ma laude, singularique cōmendatione Phæben sibi & cæteris sanctis cū primis cha-
 » ram, & sororem amantissimam ob susceptum Christianismi sacramentum, prosequitur. Suspicit & illam ob pietatis officia, quæ pauperibus alēdis exhibuit. Docet & hoc
 » loco foeminas in ministerio Ecclesiæ cōstitui, in quo officio fuit posita Phæbe apud
 » ecclesiam quæ est Cenchris, in statione nauali Corinthiorum. Merebatur & hæc san-
 » cta mulier, (cui Paulus has dederat perferendas literas) ut à Romanis humanissimè
 » exciperetur. Nam & Paulo, & compluribus sanctis, & congregationi credentium a-
 » pud Cenchrenses, vitæ necessaria suppeditauerat: Assequuta est & hæc religiosa mu-
 » lier ab hospitalitatis virtute laudem non modicam, qua olim Abraham & Loth præ-
 » celluc-

celluerunt. Iubet & saluari Priscam, & eius maritum Aquilam, Iudæum Pontici ge-
 » neris, quod sibi ob Iudæorum insidias periclitanti sint opitulati, ne impiorum cona-
 » tibus & sæuitia, prædicatio Christi præpediretur. Nec solum ob tantæ rei beneficium
 » illis agit gratias, sed omnes Ecclesiæ Gentium. Iubet & saluere vniuersam illorum fa-
 » miliam. Meminit & Lucas huius Aquilæ, viri quidem in obeundo Euangelij nego-
 » cio vigilantissimi, dicens, Posthac egressus ab Athenis venit Corinthum, & inueniēs **Act. 18.**
 » quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Ita-
 » lia, & Priscillam vxorē eius, eò quod præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à
 » Roma, accessit ad eos: Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos & operabatur, erāt
 » autem scenofactoriæ artis. Verum dicit quispiam, Qui fieri potest ut Aquila esset Ro-
 » mæ, cū Claudius Imperator omnes Iudæos à Roma expulisset. Respondebo, fieri
 » potuit ut cessante sēuitia edicti, Corintho relicta, Romā redierit Aquila. Optat & suis
 » verbis saluari Epenetum, sibi vnice charum, atque hoc potissimum nomine, quod fue-
 » rit in re Christiana Achaïæ primitiæ, & quod ex Asia hunc primum omnium Chri-
 » sto lucrifecerit. Vult & salutem dici Mariæ, quod non citra laborem & molestiam,
 » multum officiorum in se, & in sanctos contulerit. Siquidem hæc deuota mulier do-
 » cuit adolescentulas, sobrias esse, castas & pudicas, diligere viros, enutrire filios, domū
 » bene regere, subditas esse suis viris, peregrinos hospitio donare, & cætera quæ ad Chri-
 » stianæ pietatis officia spectant. Iubet & saluere Andronicum & Iuniam, sibi cogna-
 » tione sanguinis iunctos, & suos concaptiuos, spectando forsitan abstrusius mysteriū
 » illius captiuitatis, de qua dicit Propheta, Spiritus domini super me, propter quod vn- **Esa. 61.**
 » xit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis **Luc. 4:**
 » remissionem. Fuerunt & concaptiui Paulo pro consolatione captiuorum. Fuerunt &
 » illi virtutum ornamentis inter Apostolos insignes, numero septuaginta duorū Apo-
 » stolorum ascripti. Defert & illis honorem quod priores se fuerint Christo initiati. Di-
 » gnus est & salutatione Ampliatus, quæ in domino fuerit Paulo charissimus. Coniun-
 » git & in salutatione Vrbanum & Stachyn. Verum extollit laudibus Vrbanū, quod
 » cum eo plurimum sudoris iuuando Christi Euangelio impenderit.

» Salutate Apellem probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Ari-
 » stoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meū. Salutate eos qui
 » sunt ex Narcissi domo qui sunt in domino. Salutate Tryphenā & Thy-
 » phosam quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam, quæ
 » multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, &
 » matrem eius, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Pa-
 » troban, Hermam, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologon & Iu-
 » liam, Nereum & sororem eius & Olympiadem, & omnes qui cum eis
 » sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes
 » ecclesiæ Christi. Rogo autem vos fratres, ut obseruetis eos qui dissensio-
 » nes & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciūt, & de-
 » clinant ab illis: Huiusmodi enim Christo domino nō seruiūt, sed suo vē-
 » tri, & per dulces sermones & benedictiones seducūt corda innocentium.)

Adiungit & aliorum salutationi Apellem, à probitate vitæ, & integerrimis mori-
 » bus tolerantiaque multa, Christo commendatissimum. Impartienda est & salutio
 » his qui sunt de Aristoboli familia. Vult & Herodionem suum cognatum siue carnali
 » siue potius spiritali cognatione sibi coniunctum saluari. Sunt & salutandi qui sunt
 » ex Narcissi domo, non tamen omnes, sed qui Deum vnice colunt. Adicit & saluta-
 » tionis calculum Tryphenæ & Tryphosæ, quod pro tuenda religione Christiana
 » plurimum sudauerint. Adglutinat & illis sanctissimis mulieribus Persidem sibi cha-
 » rissimam, quod non nihil ad propugnaculum Christianismi contulerit. Salutandus

est & cum peculiari laudatione Rufus, quod in numerum electorum fuerit ascitus, nec eum tam vocatum putat quam electum: Idcirco maiorem gloriam meretur. hinc illa Christi assertio, Multi sunt vocati, pauci vero electi. Et quia eius mater sincero affectu Deo inseruiebat, eam Paulus loco suae matris colit. Vult & aliorum salutationi adiungi Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patrobam, Hermam, & fratres illis copulatos, tametsi parum laudis mererentur. Dirigenda est & saluatio ad Philologon & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem & omnes huic sancto numero ascriptos. Sunt & salutandi omnes Christiani osculo casto & pudico, & quod Christianum pectus, & non proditionem Iudae referat. Et quia Romani erant in Christo renati, merebantur ut ab omni Christianorum coetu salutarentur. Admonet & illos Paulus qui Ecclesiis praesunt, ut summa cum diligentia perspiciant quinam sunt illi, qui contentiones, dissidia & offendicula serunt inter fratres. Legimus in Prouerbiis Salomonis, Sex sunt quae odit dominus, & septimum detestatur anima eius, Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui feminat inter fratres discordias. Denique vult Paulus huiusmodi pseudoprophetas, pseudoque apostolos, qui praetextu simulatae religionis simplices fallunt & seducunt, explodi, & a sincervis Christianis exterminari: tum quod crapulae, ventri & temulentiae indulgent, student & quaestui: quod etiam non sincere praedicant Euangelium Iesu Christi, nec sanam doctrinam profitentur. Adde quod blandissimis verbis, ab euangelica philosophia simplices auocant.

Prou. 6.

» Vestra enim obedientia, in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur
 » in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus
 » autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia do-
 » mini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus,
 » & Lucius & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego tertius, qui
 » scripsi epistolam in domino. Salutat vos Caius hospes meus & vniuer-
 » sae ecclesiae Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gra-
 » tia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem qui
 » potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum & praedicationem
 » Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij, temporibus aeternis taci-
 » ti (quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum secundum
 » praecipuum aeterni Dei ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus co-
 » gniti, soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui honor & gloria in se-
 » cula seculorum. Amen.) Commendat & Paulus Romanos, quod vltro, & faci-
 » li propensoque animo se obtulerint ad obediendum Euangelio, nec pertinaci mali-
 » tia diu suscipiendo fidei autoramento obstiterint. Vnde in exordio huiusce epistolae
 » dicit, Gratias ago Deo meo, per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides ve-
 » stra annunciat in vniuerso mundo. Longe tamen secus sentit Origenes, dicens in
 » enarratione huiusce loci. Subtiliter sane Paulus indiscretam & facilem Romanorum
 » obedientiam notat, eamque asserit vbique non laudatam, sed promulgatam. Verum
 » Origeni interpreti quidem doctissimo, sua fuit sententia: Non enim Paulus toto exhi-
 » larefceret animo in Romanos pro hac parata & prompta obedientia, si eam vellet
 » in simulare. Cupit & Romanos esse sapientes in bono, ut coelestis sapientiae studio, vir-
 » tutibus & bonis per se inhæreant: deuitent & illam simplicitatem, quae non nihil ma-
 » lae suspicionis in se inuoluit, & quae paulatim in malum inanis gloriae & ambitionis ir-
 » repit, ac propemodum ad Pharisaicam simulationem & hypocrisim accedit. Dicit etiam
 » possunt simplices in malo, paruuli malitia, qui tamen nonnunquam sunt sensibus per-
 » fecti.

Rom. 1.

fecti. Deus autem pacis, quo propugnatorum aduersarios vestros interrito animo pro-
 fligabitis, conteret Satanam totius fidei & veritatis oppugnatorem callidissimum, co-
 tritumque & proculcatum vestris pedibus subiiciet. Dicit enim dominus per Mala Mala. 4.
 chiam prophetam, Calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum.
 Dedit & Christus suis discipulis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, Luc. 10.
 & super omnem virtutem inimici. Optat & summopere gratiam domini nostri Iesu
 Christi, sine qua nihil boni molimur, in omnium Romanorum animis perpetuo re-
 sidere. Impertit & Romanis salutem plurimam Timotheus, filius mulieris Iudaeae fi. Acto. 16.
 delis, patre gentili, & confors laborum Pauli, qui summa diligentia euangelicum ne-
 gocium iuuat. Vnde in priore ad Corinthios epistola, de eo nunquam satis laudato, di. 1. Cor. 4.
 cit, Misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in domino, qui
 vos commonefaciet vias meas, quae sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni eccle-
 sia doceo. Tum quoque Lucius & Iason & Sosipater, cognati Pauli, saluere iubent
 Romanos. Ille est Iason, qui turbis commouentibus seditionem Thessalonicae, pro
 Paulo & Sila, semetipsum dedit, ut Apostolo dicendi libertatem faceret. Hic est Sofi- Act. 17.
 pater Pyrrhi Berrhoeensis, qui fuit comes Pauli, cum reuersus est per Macedonia, ut
 declinaret Iudaeorum insidias sibi intentatas. Et quia haec epistola ad Romanos, e Co- Act. 20.
 rintho missa fuit per Phoebe Ecclesiae ministram, & scripta manu Tertij, dictate Paulo,
 dicit, Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. hoc est, ego qui dictavi Tertio
 scribenti, saluto vos: & hoc loco Tertius est nomen viri, & non numeri. Sic enim dictus
 est hic Tertius, ut apud Romanos dicebantur Sexti, Quinti, ac Decimi. Denique Gaius
 hospes Pauli & totius ecclesiae, salutem dicit Romanis, pariter & Erastus, quaestor a-
 rarij, siue qui arario praeficiebatur, & quidam frater in Christo, nomine Quartus. Preca-
 tur autem Deum, ut vna cum istis humanis & vere Christianis salutationibus, accrescat
 Romanis gratia domini nostri Iesu Christi. Adhortatur & Paulus Romanos, ut stu-
 diis omnibus totisque conatibus, & summo religionis cultu cohonestent & glorifi-
 cent dominum nostrum Iesum Christum, totius coelestis sapientiae thesaurum abdi-
 tissimum & selectissimum, quod patrem sua morte apud homines illustrauerit, de-
 tlexeritque suis eximiis concionibus, & incredibili doctrina mysterium fidei & crucis, aeternis
 temporibus celatum, quod & sacris prophetarum vaticiniis, bona ex parte fuerat
 euulgatum, ut & Iudaei & gentiles (quibus tantae rei sacramentum, cum Pauli tum a-
 postolorum studiis & praedicationibus innotuit) ad obediendum per omnia fidei &
 Euangelio Iesu Christi, alacrius sese prouocent. Sit itaque domino nostro Iesu Chri-
 sto, nostrae salutis auctori vnico, honor & gloria in secula seculorum. Amen.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, doctoris theologi
 Parisiensis, in Epistolam Pauli ad Romanos, finis.

PRAEFATIO IOANNIS ARBOREI LAV-
dunensis, Doctoris Theologi Parisiensis, in priorem Pauli
ad Corinthios Epistolam.

Nemo nescit Satanam, hostem quidem fidei & Christianae religio-
nis infestissimum & callidissimum, conari pro viribus ut ouicu-
las preciosissimo Christi sanguine redemptas, non solum dissipet,
sed & deglutiat & deuoret. Et quoniam Corinthij (qui sunt A-
chaici) terrenam, caducam, carnalem, elatam & diabolicam sa-
pientiam deamabant, & deamando sectabantur: hic insidiosissimus fidei inimicus,
apud illos, vafros quosdam internuncios, & pseudapostolos delegauit, ut stultif-
simis Ethnorum philosophorum placitis, elatisque rhetorum & poetarum stu-
diis, ac scanica phalerataque eloquentiae blandimentis, se totos secularibus disci-
plinis addicerent: ne caelestem sapientiam pietatis cultricem, & euangelicam phi-
losofiam gratiarum omnium & virtutum alumnam prae gustarent: & prae-
gustando, fidem rerum sperandarum anchoram tutissimam amplexarentur. Ani-
maduertens autem Paulus sanguinem Iesu Christi pro omnium salute effusum
esse, nec Christum aeternae vitae authorem vnicum velle quempiam perire, totis vi-
ribus & omnibus studiis laborauit ut Corinthios in superbiam elatos, & falsa
religione occaecatos, ac a pseudoapostolis seductos, ad integritatem fidei & euan-
gelicam sapientiam pelliceret, pellectos in Christianorum numerum ascisceret. Has
autem Epistolas, fidei, pietatis, modestiae, charitatis & diuinae sapientiae refertissi-
mas, ad eos ab Epheso, per Timotheum discipulum suum charissimum transmi-
sit. In priori autem ad Corinthios epistola, & primo quidem in loco, quam ma-
ximas agit Deo optimo & maximo gratias, quod eius praesidii & singulari mu-
nificencia sint ad fidem Iesu Christi adducti, & illorum numero ascripti, qui de
Christi sapientia, virtute, diuinitate & autoritate recte sentiunt. Secundo in lo-
co subindicat se non illis detexisse sacramentum fidei & Euangelij facundissi-
mis verbis, sed simplicitate sermonis: ut illorum fides non humanae sapientiae, sed
diuinae virtuti tribueretur. Tertio in loco patefacit se facillima & plene lactea
Corinthiis fidei fundamenta iecisse: quod cum illecebrosis voluptatibus inserui-
rent, & quae carnis sunt, saperent, Euangeliorum arcana, & abditissimam cele-
stium doctrinam intelligere non possent. Quarto in loco declarat sui muneris fun-
ctionem, quod sit vocatus a Deo, ut Christo, Christiue Euangelio inseruiat.
Paruifacit & de se leuissimum Corinthiorum iudicium, cum intelligat se a Deo,
si probe vel improbe vixerit, aut feliciter vel infeliciter suum munus obierit,
iudicandum. Quinto in loco insectatur etiam aperto Marte petulantissimam quo-
rundam Corinthiorum fornicationem: quos diris imprecationibus Satanae deuo-
uet in duram carnis afflictionem: ut spiritus suam salutem hac seuera animad-
uersione redimat. Sexto in loco, vetat Corinthiis ad fidem conuersis, ne pro ne-
gotiis secularibus iudicio contendant apud infideles: miris quoque modis exe-
cratur ingluuiem ventris & impudicitiam. Septimo in loco consulit iis qui non
sunt

sunt professi continentiam, ut ad vitandum fornicationis vitium, ducant uxorem.
Nobilissimum tamen & inculpatisimum virginitatis florem, matrimonio longe
preferendum ducit. Octauo in loco, admonet Corinthios & Christianos omnes,
ne cibo aut potu quopiam infirmam pusillorum conscientiam pulsent & vexent, nec
illis pariant offendiculum. Nono in loco, praecipit in domino ut viris ecclesiasticis
spiritualia serentibus, comestus vitae suppeditetur. Et licet de Euangelio viuere
potuisset, non tamen quicquam pro suis sacris concionibus postulari iussit, ut pu-
rius, liberius, integrius & sanctius Euangelium Iesu Christi euulgaret. Decimo
in loco, docet lotiones & baptismata Iudaorum, nonnihil ad purissimum & san-
ctissimum Christi baptismum praeluisse. Iusta de causa censet Deum punisse suum
populum quod aduersum se murmurauerit, eiusque diuinitatem & virtutem ex-
periri voluerit. Insuper vult mulierem viro suo non mediocrem honorem deferre,
eique assurgere: quod mulier ex viro prodierit, sitque propter virum creata. Ad-
hortatur & vehementer Corinthios, & Christianorum omnium ceterum, ut ani-
morum suorum sordes lachrymis & paenitentia abstergant, si velint augustissimum
Eucharistiae sacramentum recipere. Praeterea manifestat vnum atque eundem spiri-
tum impartiri sua dona quibus vult: & diuersa munera pro commoditate Ecclē-
siae singulis collata, ab vno fonte scaturire. Denique charitatem fidei longe ante-
ponit: tametsi fide donati possint praecleara edere miracula. Tum quoque donum
Prophetiae, dono Linguarum praefert, tametsi diuinum putet, & singulari commē-
datione dignum variis linguis loqui. Mulieribus quoque vetat publicitus & in
Ecclesia de rebus diuinis philosophari. Adhuc, affirmat Christum crucis tormē-
tum pro salute totius mundi subisse, & de morte cum reuixit, triumphasse. A-
struit & vniuersalem mortalium omnium resurrectionem, & qualis futura sit, pul-
chre depingit. Vltimo in loco collectas quae sanctis impenduntur, & pietatis offi-
cia, non praetermissis tamen solitis salutationibus magnopere commendat.

Argumentum primi capitis.

Paulus Euangelicae philosophiae buccinator clarissimus, pro integra
Corinthiorum conuersione, Deo optimo & maximo gratias agit, quod
cum olim opibus, luxu, libidine, ambitione, superbia & Ethnica phi-
losofia supercilio tumerent, nunc suorum scelerum paenitudine com-
puncti, & humilitatis tegumeto vestiti, Christo, Christiue Apostolis & legatis,
ac euangelicis scripturis sese submitunt. Adhortatur & Corinthios ut omnibus
studiis euitent contentiones, obrectationes, simulationes & scismata (malorum o-
mnium pestes) & vnum & idem Christianum pectus spirando, synceram Christi
doctrinam, & nullis verborum lenociniis fucata amplexentur. Tumidam & pha-
leratam graecorum & priscorum philosophorum sapientiam contemptim despicit,
& simplicitate verborum crucem domini nostri Iesu Christi (qua sanctificamur
& iustificamur) praedicat.

Epistola Pauli ad Corinthios prima.

Caput primum.

» **P**AULVS vocatus Apostolus Iesu Christi, per volun-
 » tatem Dei, & Sosthenes frater Ecclesiæ Dei, quæ est
 » Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis,
 » cū omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu
 » Christi, in omni loco ipsorum & nostro, gratia vobis
 » & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo.
 » Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vo-
 » bis in Christo Iesu, quòd in omnibus diuites facti estis in illo, in omni
 » verbo, & in omni sciētia, sicut testimoniū Christi cōfirmatum est in vo-
 » bis, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem
 » domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque in finem sine
 » crimine, in die aduentus domini nostri Iesu Christi. Fidelis Deus per
 » quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi domini nostri.)

Paulus Christi gratia, & Dei voluntate ad apostolici muneris functionem ascitus, cum suo collega Sosthene (quem Christiana religione, fraternoque amore sibi deuinxerat) Ecclesiæ, quæ est Corinthi, vnanimique Corinthiorum congregationi, qui fuerunt à pristinis vitiis Christi beneficentia repurgati, abluti & sanctificati, plurimam salutem impartitur. Et in primis agit gratias Deo, quòd eius munificentia & gratia, sint ad fidem & ad perpetuam vitæ sanctimoniam, post manumissionem à fordidissimo vitiorū seruitio, vocati: Quòd denique amplissimo Christi beneficio sint abundè cœlestibus opibus locupletati, nepe fide, spe, charitate, sapientia, castitate, humilitate, modestia, simplicitate, patientia, obedientia & cæteris virtutibus, quæ hominem verè beatum reddunt: & ita opes Christi in eis exuberarūt, vt vicissim aliis impertierint, & suis sacris studiis, indefessisque laboribus euangelicam philosophiam, Christi que fidem illustriorem & confirmatiorē reddiderint. Commendat & magnopere constantē & stabilem Corinthiorū fidem, quòd expectent diem illū quo Christus in sede suæ maiestatis iudicabit viuos & mortuos, segregabitque impios à piis, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Quòd si puram vitam egerint, & in florentissimo virtutū studio perseuerauerint, à Christo cōfirmabuntur, ab eodēmq; immarcesibili corona insigniētur. Nec tamen illorum meritis & præsiidiis tribuendum est, quòd in numerū filiorū Dei sint cooptati, sed gratuitæ Dei beneficentiæ. Verū paulò altius contextū huiusce exordij repetamus. *Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi.* Non pseudapostolus, non callidus impostor, nō infidiosus tentator, non infestissimus euāgelicæ veritatis oppugnator, sed Apostolus à Iesu Christo vocatus. Inspice quonā ardenti animo tollit omnem animi elationē, iactantiā, ostentationē & arrogantiam, cū non suis meritis, sed vocati tribuat hoc apostolicū munus. Sit itaq; vocanti laus, vocato autē præter obsequiū nihil tribuatur. Sed cuius sit Apostolus subindicat, Iesu Christi: vt Euangeliū, quod profitebatur, auctori omnium doctrinarū supremo acceptū referret. Et quia vocatus est Apostolus Iesu Christi, nullū nō paratus est pro eius nomine subire mortis supplicium. Et qui persecutus est Ecclesiā, eamque euertere nixus est, studiis omnibus nititur eam, aduersus sceleratissimos fidei hostes, protegere. Nec hominum, sed Dei voluntate creatus est Apostolus: Nā Deus voluit, vt eius conatibus & sudoribus, innumere gentiliū nationes salutem assequerentur, & ad solidam veritatis cognitionē peruenirent. Et licet Sosthene longè esset doctior & præstantior, ad cohibendam tamen superbiam, eum sibi æquiparat. Et cū de Ecclesia Dei loquitur, frænat

Corin-

Corinthiorum iactantiam & superbiam, ne putent Deum sibi magis quàm cæteris fauere. Etenim idem est dominus omnium, diues in omnes. Et hoc adiecit vt Corinthij cum omnibus Christianis idem sapiant, idem velint, idem intelligant, & vnionem & concordiam in vno & eodem spiritu conseruent. Sanctificentur & Corinthij in Christo Iesu, quia lauacro Iesu Christi purgantur & abluuntur. Vnde alibi dicit de sanctificatione Ecclesiæ, Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, Ephē. 5. vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ, in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. Vocati sunt & Corinthij sancti, non quia erant sancti, sed vocati sunt vt essent sancti. Vnde alibi Paulus de se & suis coapostolis dicit, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem, vt essemus sancti. Sunt & vocati vt fide salutem assequerentur, & non suis prioribus meritis, non enim primi fuerunt Ephē. 1. vocati. Vocati sunt & cum omnibus, qui inuocant nomen domini Iesu Christi: quòd si purè & syncerè inuocauerint, saluabuntur. Nec præscriptus est locus, vbi inuocandum sit nomen domini, sicut non est præscriptus locus, in quo orandus sit dominus: Nam vbique inuocari potest, ad profligandum dæmonem, ad coercendam carnis lasciuiam, & vt is qui inuocat, de sua salute bene speret. Et propterea addit,

In omni loco, ipsorum & nostro, vt ostendat planè in vniuerso orbe vnam oportere esse Ecclesiam. Et quia sanctificati estis & vocati cum cæteris nationibus, *sic vobis à Deo patre, & domino Iesu Christo gratia & pax.* Scitè subiecit gratiæ pacem: Nam pax à gratia dimanat, quam Christus largitur: non enim reconciliati sumus Deo, nisi per Iesum Christum. Et quoniam in gratiarum actione petitiones nostræ debent innotescere apud Deum, & ab oratione sumenda sunt foelicia auspicia, agit suo Deo gratias pro Corinthiis, quòd cœlestibus diuitiis sint locupletati, nec quicquam illis, quod ad salutem spectat, desit. Et licet Deus sit omnium Deus & communis dominus, Paulus tamen syncero & ardenti affectu Deum suum appellat. Facti sunt & diuites in omni verbo, & in omni scientia. Vnde ad Colossenses dicit, Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes vosmetipsos. Et quia diuina gratia, cœlesti doctrina, & sacro verbo, hisque cumulatis donis bene vsi sunt euangelicum negocium confirmatius & illustrius reddiderunt. Abducit & Paulus Corinthios à rebus humanis, eosque formidolosi tribunalis memoria perterret, cū dicit, *Expectantibus reuelationem domini nostri Iesu Christi.* Quòd si dura quæque pro nomine Christi pertulerint, & in præclaris virtutum officiis perseuerauerint, à Christo confirmabuntur, ab eodēque in optatissimum regni cœlestis palatium euehentur. Meminit & frequenter nominis domini nostri Iesu Christi, idque subinde Corinthiorum cordibus affigit, vt semper Christum cogitent, Christum loquantur, Christum prædicent, Christum suo versent animo, Christi que doctrinam extollant, nihilque existiment se scire, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Vocat autem Deum fidelem, quia verus est, & quod pollicitus est præstat, cui vult Corinthios acceptum referre, quòd in societatem & consuetudinem Iesu Christi sint vocati. Hęc autem est commendabilis societas, de qua alibi dicit, Si commortui sumus & conuiuemus, si sustinemus & conregnabimus.

» Obsecro autem vos, fratres, per nomen domini nostri Iesu Christi,
 » vt id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autē per-
 » secti in eodem sensu, & in eadē sententia. Significatū est enim mihi de
 » vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter
 » vos. Hoc autē dico, quod vnusquisque vestrū dicit, Ego quidē sum Pau-
 » li, ego autē Apollo, ego verò Cephæ, ego autē Christi. Diuisus est Chri-
 » stus? Nūquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli bapti-
 » zati estis? Gratias ago Deo meo, q̄ neminē vestrū baptizauit, nisi Crispū

1. ij.

„ & Caium, ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizavi
 „ autem & Stephanæ domum: cæterum nescio si quem alium vestrū ba-
 „ ptizauerim. Nō enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare, nō
 „ in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi: Verbum enim crucis,
 „ pereuntibus quidem stultitia est, iis autem qui salui fiunt, id est nobis,
 „ Dei virtus est. Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, &
 „ prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens? vbi Scriba? vbi in-
 „ quisitor huius seculi? Nōne stultam fecit Deus sapientiam huius mū-
 „ di? Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam
 „ Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis, saluos facere creden-
 „ tes. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt,
 „ nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scan-
 „ dalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque
 „ Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: quia quod stul-
 „ tum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, for-
 „ tius est hominibus.)

Paulus nimio affectu fraternæ charitatis, & inuocatione no-
 minis Iesu Christi, in quo omne genu flectitur, adhortatur Corinthios, vt eandem fi-
 dem profiteantur, idem velint, idemque in Christo Iesu sapiant: nec disidiis, querelis,
 contentionibus, schismatibus, peregrinis doctrinis, variisque opinionibus & sententiis
 adinuicem decertent, sed contentur pro virili mutuum amicitiam fouere, concordiam a-
 lere, & quæ pacis sunt, sectari. Non enim latebat Paulum, Corinthios admodum curio-
 sos, leues & incōstantes, ac nouarum sectarū studiosos, quantum ad negotiū baptis-
 mi, sententiis disidere. *Significatum est, inquit, mihi, de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos.* Putat Theophylactus Chloen, familiæ Corinthiorum nomen esse. Apud autē Horatium in Odis, Chloe, sceminæ vocabulum est, Me nunc Cressa Chloe regit, Dulces docta modos, & citharæ sciens. Quòd si huiusmodi scissuræ & contentiones non fuissent relatæ Paulo, nec eos accusasset. Hæc autē erant Corinthiorum disidia, Vnus dicebat, *Ego sum Pauli, alius verò Ego sum Apollo, alius Ego Cephæ, alius Ego vero Christi,* ita quòd vnusquisque vindicabat sibi nomē illius, à quo fuerat baptizatus. Paulinus is erat, qui à Paulo fuerat instructus & baptizatus. Alius verò

Ioan. I. Cephæ, hoc est Petri, siue Petrinus, qui à Petro fuerat lotus. In Euangelio Ioannis legimus, Tu es Simon, filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

Acto. 19. Alius Apollo, siue Apolloniacus, qui fuerat ab illo homine sic vocato baptizatus. Et hic Apollo vir admodum celebris prædicauerat Corinthiis sanum Dei verbum. Alius verò dicebat, Ego sum Christi, siue soli Christo dicatus, qui virtutem, efficaciam & gratiam baptismo confert: & à solo Christo baptizati, appellabantur Christiani. Sed non id reprehendit Paulus, quòd sibi Christum vindicarent, sed quòd

Chrysoft. non omnes solūm, Hæc Chrysoftomus in suis ad hanc priorem Epistolam commentariis. Et vehementer Corinthij his factionibus decertando hallucinabantur: Nā arbitrabantur à meliori Baptista, meliorem baptismum dari: vt si Paulus puritate vitæ & sanctimonia Petri præcelleret, qui à Paulo baptizabatur, putabat suum baptismū esse puriorem & perfectiorē, quasi verò minister baptizans operaretur absolutē in baptismo, & conferret effectū baptisimi. Et licet designandus sit minister Baptisimi, sicut

Math. 28. legimus Christū dixisse suis discipulis, Eūtes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. tamen huius minister nō abluit fordes animorū, nec purgat animā à labe peccati originalis, nec confert gratiā, sed sola Christi virtus.

Math. 3. Vnde dicebat Ioannes baptizando Iudæos, Ego baptizo vos in aqua in poenitentiam, qui

qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni. Tum quoque, Qui me misit baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Verū vt posthac Corinthij ab huiusmodi factionibus, contentionibus & digladiationibus abstineant, adiecit, Nunquid sectus est Christus & intercisus? Hæc, me hercle, verba, *Nunquid diuisus est Christus?* sunt irascentis & indignabundi. Nunquid eius corpus est diuisum? Num ille mortalibus suam Ecclesiam diuisit? Num vnā partem ipse accepit, & alteram vobis contulit? Existimo, ni fallor, vos secuisse Christum, cum falsa assertione dixistis, Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cephæ, Ego verò Christi. Vnus est Christus, qui per diuersos ministros, eadem virtute eundem effectum baptizatis confert. Quòd si Christi ministros à Christo diuiditis, & Christum quodammodo à seipso diuiditis: Non enim Apostoli & ministri Christi, à Christo sunt diuisi: Nam sapientiam, quam Christus illorum cordibus transfudit, aliis prædicarunt. Et cum Christo peculiariter, aliis tribuitis, videmini quodammodo diuidere Christum. Fratres mei, vos obsecro obtestorque, vt hunc insanum errorem animis vestris adimatis, nec tenebras vobis offundant priscorum philosophorum sectæ, quòd qui mordicus Pythagoræ adhærebant, Pythagorici appellabantur, alij Platonici, alij Stoici, alij Epicurei, alij Aristotelici. Regnat & hoc diuersum sectarum inuentum in Scholasticis concertationibus. Nam qui Thomæ se addixerunt, Thomistæ dicuntur, & qui Scoti, Scotistæ. Et cum vnus sit Christus, & integer in suo mystico corpore, sit in Christianismo vna & eadem Christiana doctrina. Hoc autem magnum nostræ fidei sacramentum nostris semper versemus animis, Vnus Dominus, vna Fides, vnum Ba-
 ptisma. Adiecit, *Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? Aut in nomine Pauli baptizati estis?* quasi innueret, minimè: Non enim Paulus ignominiosum & probrosum crucis supplicium pro salute & redemptione totius mundi pertulit, sed Christus. Quòd si Paulus non sit crucifixus pro Corinthiis, nec absolutē Corinthios baptizauit, sed Christus. Vnde ad Romanos dicit, An ignoratis fratres quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et licet baptizauerit Paulus, non tamen suo nomine, sed nomine Iesu Christi: Nam aut baptizauit aut baptizari iussit quosdam discipulos Ephesi in nomine domini Iesu. Etenim in primitiua Ec-
 clesia Apostoli baptizabant in nomine Iesu Christi, vt hoc nomen, quod erat Iudæis inuisum & odiosum, paulatim inclaresceret, sed post missionem sancti spiritus, & euulgatum Euangelium, quod toti terrarum orbi innotuit, baptizant ministri Christi, in nomine patris & filij & spiritus sancti. Et ne Corinthij elatis cristis gloriarentur, seque iactarent quòd à Paulo essent baptizati, adiecit, *Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrum baptizavi nisi Crispum & Caium, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati estis.* Hic est Crispus de quo dicitur in Actis Apostolorum, Crispus autem archisynagogus credidit domino, cum omni domo suo. Ad Caium verò pietatis studiosissimum, scribit Ioannes suam tertiam Epistolam catholicam. Baptizauit & Paulus Stephanæ domum, Achaïæ quidem primitias. Erat autem Stephana deuota & Christiana mulier. Deinde dicit, *Cæterum nescio si quem alium vestrum baptizauerim.* Et licet nonnullos baptizauerim nomine Christi, non tamen asserere debetis baptismū quē ministraui, esse baptismū Pauli, sed absolutē illius esse qui sua virtute baptismū sanctificat, & baptizat spiritu sancto & igne. Denique, nō hac re multū laudis mihi tribuere debetis, quandoquidē nō sum missus à Christo, vt potissimū baptizem, sed vt euangelizē, quod longē præstantius est, annunciēq; gentibus sapientiā Christi in mysterio absconditā: nunc autē Dei gratia, per Apostolos detectā, & multis cōcionibus manifestatā. Nec eloquentissimis verbis facundāq; eloquētia & elaborato stilo, prædico gratiam, celsitudinē, maiestatem, virtutē & gloriam domini nostri Iesu Christi: sed incōposito, inelaborato, simplicique sermone, ne fucatis, & plusquam ex-
 quisitis verbis virtus & gloria crucis Christi periret, quæ licet fuerit contempta

& ignominiosa, tamen vniuersum mundū Deo reconciliauit & innouauit. Nec prohibet Paulus cultissimo sermone selectissimū Euangelij Margaritū expolire & exornare: sed vetat ne plus temporis infumamus in expoliendis euangelicis scripturis, quā in exquirenda Euangeliorū intelligentia. Vnde dicit Ambrosius hunc locum edisserens, *Gloriam suam quærit, qui fidē Christi verbis exornare vult: obscurat enim illā splendore verborum, vt non illa, sed ipse laudetur. Verbum crucis pereuntibus quidē stultitia est.* Qui enim derident & apertis cachinis, stultorū more, sublannant crucē Christi, vt quoddā imperfectionis & infirmitatis spectaculum, æterna morte (nisi resipuerint à suo infano errore) peribunt, & vlticibus flammis cruciabuntur. Et hīc agit Paulus de infidelibus, qui secularē sapientiam crepantibus buccis iactando, arbitratur verbū crucis esse stultitiā, eō q̄ nonnihil continet, quod cum humana sapientia pugnare videtur: quod scilicet Deus patiat, Deus moriatur, Deus non obstat suis aduersariis & conuicatoribus, quibus obistere potest. Hæc verò crux viuifica & saluifica, credētib, & salutē ob id assequuturis, est virtus Dei. Nā Christus sua cruce mortem deuicit. Hinc illud prophetæ, *Ero mors tua, o mors.* Tum quoque dicit Paulus, *Ab sorpta est mors in victoria.* Perdit & Deus sapientiam sapientium, cū facit ea, quæ prisci sapientes in superbiam elati, negabant posse fieri. Et reprobatur intellectum prudentium, cū illa aggreditur, quæ illi stulta putant & ridicula. Fecit enim vt sibi vnigenitus de pudicissima virgine carnē humanā assumeret, & per omnia hominibus, excepto peccato, assimilaretur, flagellaretur, conspurcetur, derideretur, & tandem pro salute humana cruci affigeretur. In oraculo Abdiæ legimus, *Nunquid non in die illa, dicit dominus, perdam sapientes ex Idumæa, & prudentiam de monte Esau?* In Esaiā verò scriptum est, quod propemodum ad mentem Pauli accedit, *Peribit sapientia à sapiētib, & intellectus prudentium eius abscondetur.* Perdidit enim Deus sapientiā Iudaici populi, qui non recepit Dei virtutem Deique sapientiam. Adicit & Paulus quod facit plurimum ad confirmandum aliud Esaiæ testimonium, quod neque Gētilis neque Iudæus suæ salutis consuluit, neque studuit pro viribus, vt coelestem sapiētiā scrutaretur. *Vbi sapiens, inquit, vbi Scriba? vbi inquisitor huius seculi?* In Esaiā legimus iuxta hebraicam veritatem, *Vbi est Scriba? vbi legis verba ponderans, vbi doctor paruulorum?* Secundum verò septuaginta interpretes, comperimus, *Vbi sunt Grammatici? vbi consiliatores? vbi est qui numerat eos qui nutriunt, vbi sunt Scribæ & Pharisei, qui legis verba trutinantes, infelicem populū decipiebant, quos nunc paruulos scriptura cognominat, paruulos sensu, paruulos intelligentia, vt scribit Hieronymus in suis commentariis, ad explanationem huiusce prophetiæ.* Nec simpliciter is dicitur Hebræis scriba, qui scribit, sed qui consultus de rebus perplexis, ex oraculis scripturarum sacrarum respondet. Siquidem Mosaicæ legis intelligentia & professio penes Scribas erat. Loco huius inquisitor, legit Chrysostomus, *Disputator, accedens propemodum ad dictionem græcam συζητητής.* Conquisitor autē seculi, hic est, autore Ambrosio, qui à constellationibus agi mundum, & duodecim signis ortus & occasus fieri decernit calculis, nihil omnino sine horum motu putans posse fieri. Adicit Paulus, *Nōne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* Qui enim videbantur magnificè sapere, & rerum omnium cognitionem sibi vendicabant, iudicati sunt à domino stulti & imprudentes. Etenim mysteria Dei & arcana, volebant humana ratione metiri, & propterea dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: assignat & Paulus huiusce rei rationem: *Nam quia in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes.* Non enim homines mūdi nomine significati, cognouerunt Deū in sapientia eius, quia vnicā maiestātē illius figmētis dederūt vel elementis, dissimulātes de eo, per sapientiā carnis putātes hæc debere coli quæ videtur. Propterea placuit Deo prædicationē ordinare quæ illis stultitia videretur: vt credētes quæ illi diffidūt, salui fierent, illis dānatis. Beatus Thomas hunc edisserens locū, dicit, *Mundani nō cognouerūt Deū per sapientiā ex rebus mundi acceptā, & hoc in Dei sapientia: Diuina enim sapientia faciēs mundū, sua iudicia in rebus mūdi instruit, ita q̄ ipsæ*

ipsæ creaturæ per sapientiā Dei factæ, se habent ad Dei sapientiā, cuius indicia gerunt, sicut verba hominis ad sapientiam eius, quam significant. Et sicut discipulus peruenit ad cognoscendum magistri sapientiam per verba quæ ab ipso audit, ita homo poterat ad cognoscendum Dei sapientiam per creaturas ab ipso factas inspiciendo peruenire. Hæc ille. *Si mihi liceat in loco admodum obscuro nonnihil diuinare, dicam quod sentio.* Nam quia in Dei sapientia, quæ per opera apparuit, non cognouit mundus Deum per sapientiam humanam, placuit Deo per euangelicam prædicationem, quæ infidelibus & gentilibus videbatur esse stultitia, quod indicet Christum crucifixum, sepultum, & à morte excitatum, saluos facere tantæ rei mysterium credentes. Adicit Paulus, *Quoniam & Iudæi signa perunt, & Græci sapientiam quærunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiā, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum, Dei virtutem & Dei sapientiam.* Licet Iudæi non diffidant quicquam diuina virtute posse fieri, tamen an factum sit, quærunt. Sciunt enim Num. 17. virgam Aaron aridam germinasse, & fructum tulisse, & Ionam à ceto glutitum, in vē Ion. 2. tre eius tribus diebus & tribus noctibus fuisse, & viuum eiectum esse. Scribæ & Pharisei dicebant Christo, Magister, volumus à te aliquod signū videre. quibus respōdit Christus, *Generatio praua & adultera signum quærunt, & non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ prophete: Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti, tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Nec quærebant signum vt prouocarentur ad credendum in Christum, sed vt calumniarentur: Nam cū Christus eiecit dæmonium cæcum & mutum, dixerunt calumniādo rationem facti, *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Græci verò sapientiam, non quidem coelestem quærunt, sed secularē & humanam: Non enim possunt sibi suadere quidpiam posse fieri nisi ratione naturali aut humana persuasionē demonstrari possit. Hunc locum differens Chrysostomus dicit, *Qui signa & sapientiam quærunt, eorum loco contraria accipiāt.* Quemadmodum enim si cuiquam eorum qui iactantur in mari, & portum percontantur, alter non portum, sed aliam pelagi partem turbulentiorē ostenderet, & cum gratia persuadere posset vt eō se sequeretur, & medicus cū saucium hominem, & qui medicinā exposceret, non per medicinam sed visionem rursū sanum reddere polliceretur, id ad habendam fidem alliceret, magnæ profectō virtutis esset. itidem Apostoli non per signum, sed per id quod signis contrarium esse videbatur, vicerunt. quod & in cæco operatus est Christus, quem cū sanare vellet, per rem oculis contrariam cecitate liberauit, quippe qui lutum oculis imposuit. Vt igitur per lutum, cæcum curauit, sic orbem terrarum per crucem ad se allexit, quod scandali incrementum non abolitio videbatur. Hæc ille. *Nos prædicamus Iesum Christum crucifixum: Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiā.* Fuit Iudæis scandalū, quod cū profiteretur se esse filium Dei, abrogauerit sabbatum. Fuerunt & scandalizati quod cū Christus multis testimoniis & argumentis assereret se esse Deum, non exeruit aduersus suos hostes suam diuinam virtutem, vt eos trucidaret, cū tormentum crucis patiebatur, sed instar alterius hominis passus est. Et dicebant illi sceleratissimi viri, *Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.* Si filius Dei est, descendat de cruce, & credemus ei. Verū scandalum illud à certa & pertinaci Iudæorum malitia procedebat. Nam existimo Christū & prædicando & docendo frequenter dixisse Iudæis, *Filius hominis flagellabitur, illudetur & crucifigetur, veruntamen tertia die resurget.* Nec passus est mortem ex infirmitate & imperfectione: nam expirauit quando voluit. Siquidem potestatem habuit ponendi animam suam, & potestatem habuit iterum sumendi eam. Adde quod posse resistere, & nolle, gloria est patientis, & damnatio occidentis. Fuit & crux Christi gentibus stultitia. Nam Græci & antiqui philosophi, cū audiebant quædam arcana prædicari, quæ rationi humanæ non erant consentanea, arbitrabantur esse ridicula figmentis & deliriis simillima. *Christus est Dei virtus.* quia per ipsum Deus pater omnia condidit, & est sapientia Dei. quia per ipsum cognitus est Deus pater. Ne-

Matth. II. mo enim nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Dicit & Christus in
 Ioan. 17. Euangelio Ioannis, Ego te clarificaui super terram. Tum quoque, Manifestaui no-
 men tuum hominibus. Adicit Paulus, *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus,*
& quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.) Alij legunt stultitia Dei sapientior est
 hominibus, & infirmitas Dei fortior est hominibus. Siquidem Crux Dei, quæ videba-
 tur esse Græcis & superbis philosophis stultitia & derisio, humanam mortalium om-
 nium sapientiam superauit: nihil enim in rebus humanis adeo preciosum est & rarum,
 quod possit cum mysterio huiusce sanctissimæ crucis conferri. Et infirmitas Dei, nõ
 quæ sit, sed quæ pertinacibus incredulis videbatur esse, quod non confundebat quos
 confundere poterat, nec profligabat quos profligare poterat, mortalium omnium vi-
 res frangit & præmit. Nam qui se nostræ infirmitati attemperauit, oppetendo mortem
 dum uoluit, tyrannidem mortis deuicit. Et qui Christum in tantorum malorum tole-
 rantia stultum uocauit, tunc stultitiam suam maiorem in modum significauit. Et cum
 eum infirmum uocauit, tunc se longè infirmoorem declarauit.

„ Videte enim uocationem uestram, fratres, quia non multi sapien-
 „ tes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ
 „ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi
 „ elegit Deus, ut confundat fortia, & ignobilia mundi & contemptibilia elegit
 „ Deus, & ea quæ nõ sunt, ut ea quæ sunt, destrueret, ut nõ gloriatur omnis
 „ caro in conspectu eius. Ex ipso autem uos estis in Christo Iesu, qui fa-
 „ ctus est nobis sapientia & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, ut
 „ quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur.)

Excitat Paulus Corinthios, ut tota mente perspiciant quænam sit ipsorum uoca-
 tio, & illum à quo sunt uocati, uersent animo: Non enim suis uiribus & studiis ad re-
 ciendum fidei sacramentum & autoramentum accesserunt. sed illius gratia & do-
 no, qui quos prædestinauit, uocauit, quod & alibi affirmat, ne quis suis prioribus me-
 ritis suam uocationem tribuat. Vocauit nos uocatione sancta, non secundum opera
 2. Thim. I nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Ie-
 fu. Contemplantur & Corinthij diligentèrque inquirent quinam sunt ad fidem uo-
 cati, & comperient sanè eorum non multos esse secundum carnem, hoc est, in hac præ-
 senti uita sapientes, ne humanæ sapientiæ, & non dono Dei uocatio tribueretur. Et li-
 cet nonnulli ex numero uocatorum, liberales artes humanasque disciplinas abundè
 calluerint, & planè intellexerint, ut Dionysius Areopagita & Antiphatus quidam,
 pauci tamen, qui in numerum uocatorum asciti sunt, secularibus disciplinis operam
 dederunt: sed conati sunt à Christo cœlestis sapientiæ autore unico discere, quæ suæ
 salutis erant pernecessaria. Nec multi potentes & ingenui sunt electi, sed pauperes, ru-
 des, idiote, plebei, illiterati, & harum humaniorum literarum prorsus ignari. Nam ele-
 git Deus illos, qui secundum mundum videbantur esse stulti, ad obeundum euange-
 licæ prædicationis officium, piscatores scilicet illiteratos, qui stultitia prædicationis
 multos contraxerunt ad salutem. Vnde in Actis Apostolorum legimus, Videntes au-
 tem Petri constantiam & Ioannis, comperto quod homines essent sine literis & idiote,
 Act. 4. admirabantur & cognoscebant eos, quoniam cum Iesu fuerant. Elegit autem Deus
 hos legatos illiteratos, ut confunderet sapientes, hoc est, illos qui elato supercilio ia-
 ctabant se esse omnium sapientissimos. Vnde dicebat Christus optans mysteria suæ
 sapientiæ detegi paruulis, simplicibus & illiteratis, Confiteor tibi pater, Domine cœli
 Matth. II. & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Et
 certè magna uirtus est, & magnum Dei donum, ut qui prorsus videbantur esse igna-
 ri, repente cœperint cœlesti sapientia philosophari, uicerintque Pythagoram, Socra-
 tem, Platonem & Aristotelem, qui iudicabantur esse omnium sapientissimi. Delegit
 & illos qui videbantur esse imbecilli, abiecti & infirmi, ut confunderet potentes &
 opibus

opibus affluentes. Pariter illos ad se accersuit, qui nullius esse momenti uidebantur,
 & quos mundus, ut abiectissimos, contemnebat. & propterea, pro nihilo reputaban-
 tur, ut eos qui & autoritate & gloria excellere uidebantur, destrueret. Et eam ob cau-
 sam elegit abiectos, inglorios, ignobiles, illiteratos & contemptibiles: ut in eius conspe-
 ctu non gloriatur omnis caro, homo scilicet, qui propensius obedit carni quàm spiri-
 tui, nec externa imbutus sapientia insolescat, nec quis in excellentia huius seculi sibi
 laudem & gloriam tribuat. Vnde scribit Hieremias, Non gloriatur sapiens in sapien-
 tia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & nõ gloriatur diues in diuitiis suis. Hier. 9.
 Et ne Apostoli & Apostolici uiri, pariter & omnes uocati, suam uocationem homi-
 nibus tribuerent, adicit Paulus, *Ex ipso uos estis omnes in Christo Iesu.*) Nam diuina gra-
 tia estis uocati in Christo Iesu, *qui factus est nobis sapientia, iustitia, sanctificatio & redem-
 ptio.*) Hoc est nos sapientes, iustos, sanctos & liberos fecit. Nobis siquidem cœlestem
 & euangelicam sapientiam transfudit, qua cognoscimus Deum, diuina intelligimus,
 ad cœlestia rapimur, contemptis rerum humanarum disciplinis, mysteria Dei, eius-
 que inenarrabilia opera contemplamur, & mentem frænata carne, cum angelicis spi-
 ritibus copulamur. Nobis quoque Christus gratuito iustitiam, sanctificationem & re-
 demptionem contulit, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. Nemo enim debet suas
 uirtutes, præclaræque facinora extollere, vel quicquam de se præsumere, vel existima-
 re se esse alicuius momenti: sed duntaxat debet in Domino gloriari, qui immensa no-
 bis beneficia contulit. hoc autem testimonium desumpsit Paulus ex Hieremia dicen-
 te. In hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me. Hier. 9.

Argumentum secundi capitis.

Cum Paulus docuit Corinthios quæ ad nanciscendam salutem magnopere
 conducebant, non usus est sublimi, graui & splendido sermone, nec facunda
 illa & exquisita sapientia (quæ solet aures hominum demulcere) sed simplici &
 inelaborato stilo contentus, tumidos Corinthiorum animos ad contemplandam
 crucis Christi uirtutem erexit: ne fides illorum humana potius sapientiæ quàm
 diuina uirtuti tribueretur. Nec quam rhetores, Philosophi, Geometra, Medici
 & Astrologi sapientiam profitentur, attigit & prædicauit: sed cœlestem illam,
 (quæ in abditis mysteriis & abstrusioribus arcanis diu latuerat) & quam Deus
 præordinauerat & prædestinauerat ante mundi constitutionem, in omnium cre-
 dentium commoditatem & æternam gloriam.

Caput secundum.

„ **E**T ego cum uenissem ad uos fratres, ueni non in sublimitate
 „ sermonis aut sapientiæ, annuncians uobis testimonium Chri-
 „ sti: non enim iudicaui me scire aliquid inter uos, nisi Iesum
 „ Christum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate & ti-
 „ more & tremore multo fui apud uos: & sermo meus & prædicationis
 „ mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione
 „ spiritus & uirtutis, ut fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in
 „ uirtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiã ue-
 „ rø non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur:
 „ sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam

„ prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum huius seculi cognovit. si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum : nobis autem revelavit Deus per spiritum suum . spiritus enim omnia scrutatur etiam profunda Dei.)

Adiit Paulus Corinthios, non rhetorum aut philosophorum præfidiis instructus, nec quæ mundo videntur esse præclara professus est : sed simplici & incondito sermone Corinthiis reconditam Evangelij sapientiam tradidit. Reddidit & virtute magna testimonium crucis Domini & resurrectionis eiusdem, & sana incredibilique doctrina multos ad fidem allexit, quod nobis ex Actis Apostolorum compertum est, Egressus ab Athenis Paulus venit Corinthum, & inveniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius, eò quod præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos. Et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Iesu: suadebatque Iudæis & Græcis. Cùm venissent autem de Macedonia Sillas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Iudæis esse Christum Iesum: Contradictibus autem eis & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum, Mundus ego, ex hoc ad gentes vadam. Conuertit, ut eadem Lucæ hystoria narrat, Crispum archisynagogum cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei. Hæc Lucas. Adicit Apostolus, *Nō iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Non mihi tribuo flexanimam eloquentiam, nō venustissimos & fragrantissimos rhetorum flores, quibus quod volunt, persuadent: non artem oratoriam mira verborum dulcedine quosque ad se pellicientem, profiteor. Non me poetarum placita & figmenta retinent. Non me philosophorum disputationes quantumlibet argutæ delectant. Nec mathematicarum disciplinarum professionem mihi vendico. Nec vobis sophismata, sophistarumque captiones & argutias adfero: sed quod afflatu Dei verè & syncerè scio & profiteor, vobis annuncio, nempe Iesum Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi: & hunc crucifixum pro vestra sanè & totius mundi salute. hoc si vobis persuafero, vestrisque animis tenacius infixero, arbitrabor me plurimum profecisse, vosque ab errore incredulitatis abductos, Christo lucrificasse. Qui scit Iesum Christum, & hunc crucifixum, multa scit, & antiquorum philosophorum sapientiam superat: Nam cognoscit quem colere debet, ut suæ salutis autorem unicum. Scit & cuius gratia sit reconciliatus, cuius etiam præfidiis sit à tyrannide dæmonum, & à lege peccati & mortis liberatus. Scit quoque in quo suæ spei & futuræ immortalitatis anchoram defigere debet. In vno autem hoc nomine & diuinitatis & incarnationis est expressio, & fides passionis, ut scribit Ambrosius exponendo illud Lucæ capi. 9. Respondens Petrus dixit, Christum Dei. Et licet arcana Dei mysteria fuerint Paulo revelata, & coelestè sapientiã à spiritu Christi hauserit & didicerit, tamen sic seipsum Corinthiis attemperavit, fugiendo omnem ostentationem, & humanæ sapientiæ gloriã, ac si nihil aliud sciret quàm crucem Christi: Siquidem alio in loco dicit, Mihi enim absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Hieronymus in proœmio tertij libri commentariorum ad Galatas, ad Paulam & Eustochium, explicans hunc Pauli locum: Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum, dicit. Et ne forsitan putaretur hæc dicens, esse insipientiæ prædicator, mente præsaga, quod opponi poterat, evertit. Sed loquimur inquit, Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam nemo Principum huius seculi cognovit. In hoc autem capite, nomine infirmitatis, vocat suas tribulationes & persecutiones, suaque

A&18

Coloff. 2.

Gala. 6.

suæque omnia pericula: Sicut alibi dicit, Si gloriari oportet, in infirmitatibus meis 2. Cor. 11. gloriabor. Hunc autem sensum in hoc contextu præterdit, Nec vos latet me multas tribulationes & persecutiones apud vos tolerasse, & infidiis impiorum ac periculis omnibus frequenter fuisse expositum: quæ tamen nunquam animum meum fregerunt, nec me ab obeundo euangelicæ prædicationis munere, dimouere potuerunt. Nec meam unquam prædicationem rhetorum ornamentis vestiui. nec Philosophorum ratiocinationibus, sed spiritu dei & virtutibus multis, vobis persuasi Iesum Christum, esse verum hominem, & verum Deum in prophetis oraculis olim promissum, ad redimendum genus humanum: ne fides vestra (quæ Dei donum est, ne quis gloriatur humanæ & peregrinæ sapientiæ ascriberetur. Quod si cupitis coelestem doctrinã à spiritu Dei haurire, vos oportebit mentem vestram super omnia carnalia, temporaria & sensilia erigere, voluntatèque vestram à sordidis affectibus expurgare: quæ Heb. 5. doquidem sapientiam loquimur inter perfectos, qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus, ad discretionem boni ac mali. Sapientia autem quam diuino numine afflati profitemur, longè diuersa est ab illa quæ humanis persuasionibus innititur, quam summi Philosophi bona ex parte inuenerunt, & inuentam docuerunt. Et hæc rerum diuinarum cognitio, à spiritu Dei mysteria reuelante, dimanat & profiscitur. Scitote hanc sapientiam esse absconditam à sapientibus, & omnium mortalium captum superare: reuelatam autem paruulis, simplicibus, rusticis, piscatoribus & idiotis, quam Deus suo inscrutabili consilio præparavit in perpetuam Christianorum omnium gloriam Vnde in Evangelio Joannis legimus, Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Vocat sanè Paulus hanc sapientiam reconditã, & nullis hominum ingeniis peruiam, Christum, & cracem Christi, ac euangelicam prædicationem, quæ eam ob causam est in mysterio, quod credimus quæ non videmus: Audimus enim Christum esse crucifixum, quod tamen non intuemur, sed firmissimè credimus. Nec hanc altissimã de filio Dei sapientiam cognouerunt principes huius seculi. In primis Imperatores, Reges & Principes seculares, qui suis subditis dominantur, non cognouerunt excellentissimum tantæ sapientiæ sacramentum. Nam huiusmodi cognitio secreta & occulta, excedit rationem & facultatem humani ingenij. Nec Philosophi quantumlibet docti, hoc mysterium cognouerunt, quia humanam rationem superat, nec argutis illorum disputationibus subiacet. Nec etiam dæmones. siquidem excedit omnium coelestium spirituum sapientiam. Nec principes & duces Iudæorum, Pontifices, Sacerdotes, Scribæ & Pharisei hanc arcanam sapientiam cognouerunt. Nam dicebat Christus Phariseis, Neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. Tum quoque affixus cruci, rogans suum patrem dicebat, Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Tum quoque beatus Petrus dicebat Iudæis, Nunc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. Sed aduersus Paulum digladiabitur quispiam, Parabola illa vehementer taxans cruentas manus agrorum, qui patrifamilias seruos trucidarunt, deinde & verum hæredem, (quo nomine Christum intelligimus) manifestè demonstrat Iudæorum principes non per ignorantiam sed inuidiam & obstinatam malitiam, Dei filium crucifixisse: Siquidem Principes sacerdotum & Pharisei, cùm audissent parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. Tum quoque dicebat Christus Iudæis, clamans, & docens in templo, Et me scitis, & vnde sim scitis. Respondebo Principes Iudæorum cognovisse Christum fuisse in lege & prophetis oraculis promissum: Nam cùm Herodes sciscitaretur à principibus sacerdotum & Scribis populi, vbi Christus nasceretur, responderunt illi, In Bethlæem Iudæ, sic enim scriptum est per prophetam, Et tu Bethlæem terra Iudæ, nequaquam minima es in principibus Iudæ: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israël: non tamen certissima scientia sciebant Messiam esse verum Dei filium, sed duntaxat cognitione coniecturali, quæ liuor in Christum, & appetitus propriæ excellentiæ obscurabat. Nec pugnat locus ille adductus, Et me scitis & vnde sim

Heb. 5.

Ioan. 17.

Ioan. 8.

Luc. 23.

Act. 3.

Matth. 21.

Ioan. 7.

Matth. 2.

Mich. 5.

scitis: Nam id dicebat Christus attemperando suum sermonem crassioribus Iudæis, qui iactabant se cognoscere Christum, secundum carnem & carnis originem: Illi enim, sed falso, arbitrabantur Christum esse natum ex Maria & Ioseph. Neque tamen Iudæi, neque Iudæorum Principes certo cognouerunt perfectam illius mysterij dispensationem, quod Christus Dei filius crucifigeretur: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Et appositè dicitur Dominus gloriæ: Nā licet crux Christi videretur esse ignominiosa, tamen erat maximæ gloriæ. Adde quod Christus dicitur Dominus gloriæ, quia omnis gloria ei, vt Deo & homini tribuenda est: Nam Dauid spiritu prophetico præuidens remunerationem humanitatis Christi, pro crucis supplicio, dixit, Gloria & honore coronasti eum Domine, quo testimonio vsus est Paulus, ad Hæbreos, dicens, Videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum. Decertabit & quispiam, probando dæmones cognouisse Christum esse Dei filium, In Euangelio Marci legimus, quod dæmon crucians quendam calamitosum hominem, dicebat de Christo, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? scio quod scis sanctus Dei. Scribit & Lucas, Exhibant autem dæmonia a multis clamantia & dicentia, Quia tu es filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Dicam dæmones nunquam habuisse firmam & certam aduentus filij Dei notitiam, sed duntaxat quasdam coniecturas, nec innotuit dæmonibus, per id quod est vita æterna, sed per quædam temporalia sua virtute effecta. Adde quod dæmones confitendo Christum esse Dei filium, non merebantur, quia necessitate signorum a Christo propria virtute editorum, id confitebantur, & non spontanea voluntate. Confirmat & Paulus oraculo Esaia, nullos huius seculi principes, hanc arcanam & reconditam sapientiam, quæ suo tempore delegatis Apostolis reuelata est, agnouisse. Scriptum est, Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illū. Deus autem per spiritum sanctum, qui est spiritus totius veritatis, & qui intima rerum omnium arcana scrutatur, tantæ rei mysterium apostolis patefecit. Nec hinc euariat locus ille Euangelij, Vestri beati oculi, quia vident, & aures vestrae, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. Et cum dicit Paulus, Sicut scriptum est, non verbum ex verbo reddidit: nam id omnino facere contemnit, sed veritatem sensus expressit. Secundum autem Hæbraicam veritatem legimus in Esaia, A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt, Oculus non vidit, Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te. Verum dices, Nunquid prophetae audierunt? Et quidem, sed non tanquam homines, vt adnotat Chrysostomus, sed tanquam prophetae: Nam post spiritus donationem, cor Prophetarum non erat cor hominis, sed spirituale. Antiqui tamen Prophetæ, non audierunt Christum suam euangelicam philosophiam docentem.

Psal. 8.

Hebr. 2.

Mar. 1.

Luc. 4.

Matth. 13.

Esa. 64.

Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita, & quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ a Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur, sicut scriptum est, Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis instruxit eum. Nos autem sensum Christi habemus.)

Nec mirum est si Apostoli non potuerint sine cœlesti afflatu arcanam hanc sapientiam

scientiam intelligere. Nam solum sentitur ab his, quos Deus dignatur tanti arcani participes facere. Et quemadmodum nemo mortalium cognoscit quæ in intimo corde alterius hominis latent, nisi spiritus hominis, scilicet intellectus qui in ipso est, ita quæ in ipso Deo latent, nemo cognoscit nisi spiritus Dei, & quem hic spiritus voluerit afflare, vt rerum diuinarum arcana cognoscat. Hoc autem manifestat Paulus dicens, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, vt scilicet euangelicam sapientiam intelligeremus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ a Deo sunt nobis donata.*) ad extollendum filij Dei gloriam, & ad prædicandum dominicæ crucis victoriam & triumphum. Huic autem loco cohæret illud Ioannis, Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixerō vobis. Et quæ Deus sua munificentia donauit Apostolis, secundum mensuram donauit: Siquidem dicit Paulus ad Ephesios, Vnicuique nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi. Nec quæ Paulus loquebatur & annuntiabat, sermonis eloquentiam, aut eloquij venustatem, aut verba arte composita redolebant, sed spiritalem doctrinam, quæ a spiritu dei hauserat. Vnde in Actis Apostolorum legimus, Repleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Tū quoque in Euangelio Ioannis legimus, Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nec arcana & cœlestis hæc sapientia carnali auditori communicanda est, quando quidem non potest tantæ rei maiestatem ferre, sed spirituali, qui iudicat omnia. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Spiritualibus spiritualia comparantes.*) Etenim spiritualis philosophia congruit auditori spirituali, purgato per fidem intellectu. Scribit & ad Timotheum, Hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Subnectit & hoc loco rationem ad confirmandum hanc assertionem, Conferenda sunt spiritualibus spiritualia. *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.*) Nam alta & profunda Dei mysteria, rerumque diuinarum sacramenta, mortalium omnium sensum, & rationem humanam superant. Crassus & animalis homo is est, qui carni inseruit & quod carnis est sapit, illecebrosasque voluptates sectatur, ebrietatibus & comestationibus vacat, ambit & primas honorum partes, dissolutis ludis, impudicisque cantionibus delectatur, & cogendis opibus inhiat. Est & proprie animalis homo, qui humanos affectus sequitur: Spiritualis verò is est, qui foedas libidines exhorret, vinolentiam insectatur, fugit crapulam, comestationes execratur, pudicitiam verò colit, parsimoniam & sobrietati studet, fluxos honores contemnit, diuitias despicit, externam rhetorum & philosophorum sapientiam paruifacit, cœlestem verò & arcanam philosophiam nullum fastum habentem, sed vt præcipuam morum & virtutum omnium magistratam, amat, colit & suscipit. Adicit Paulus loquens de homine suis affectibus obnoxio, *Stultitia est illi.*) Ex eo enim non capit quæ sunt spiritus Dei, quia quæ sunt spiritus Dei, arbitratum esse stulta. Est & illi stultitia, quia sua imbecillitate nequit ad tantam rerum cœlestium magnitudinem peruenire, & quidem per animæ intuitum. *Et ex eo non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.*) Hoc est, vt interpretatur Thomas, spiritualium examinatio fit spiritualiter. Sed hæc videtur esse distorta & extranea explanatio: Nā nisi mea fallat opinio, verbum examinatur, referendum est ad hominem animalē, ita quod vult dicere Paulus, animalis homo spiritualiter examinatur. Existimo hunc esse sensum, diiudicatur, & quidem a spiritu sancto, ad quem rerum spiritualium examen spectat. Græcè legimus *ἀναξιθηται*, id est, diiudicatur. Theophylactus legit hoc loco, Non potest intelligere quæ spiritualiter examinatur, & huic versioni & interpretationi accedo. Iterum legit, Non potest intelligere quod spiritualiter examinatur, hoc est, per fidem & spiritum demonstratur. Et sicut sensus non potest examinare quæ sunt intellectus, ita neque sensus, neque ratio humana potest examinare quæ sunt spiritus Dei. *Spiritualis autem omnia iudicat.*) Intellige secundum captum sui foelicissimi ingenij, quod spiritu Dei ad intelligendum substantias simplices & incorporeas iuuatur. Discernit & inter humana & diuina, corrigit quæ sunt corrigenda. Adhortatur & secularibus disciplinis addictos, vt quæ sunt Christi sapiant, nec iudicatur ab homine crasso, & suis carnalibus

Ioan. 14.

Eph. 4.

Act. 2.

Ioan. 16.

2. Thim. 2.

Crassus & animalis homo quis sit.

Spiritualis homo.

Efa. 40. affectibus obnoxio, sicut vigilans non iudicatur neque reprehenditur à dormiente.
 Sapi. 9. Id autem confirmat Paulus Efaia testimonio, Quis enim cognouit sensum Domini?
 Rom. 11. hoc est, diuinam sapientiam omnia diiudicantem, quasi innueret, nullus: Scribit
 Ecles. 1. enim Ecclesiasticus, Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inuestigauit? Et in li-
 Sapi. 14. bro Sapientie legimus, Sensum autem tuum, quis scire poterit, nisi tu dederis sapien-
 tia & sapientie exuberantissimus. Quòd si nemo cognouerit sensum Domini, mul-
 tò minus potest Dominum docere. *Nos autem sensum Christi habemus.*) Hoc est, spiri-
 tum Christi, non quidem natura, sed dono, & participatione, vt sacram scripturam, di-
 uinamque sapientiam intelligamus, & iudicemus sobriè quidem de rebus diuinis. In
 Luc. 24. Euangelio Lucae legimus, Dominum die suæ resurrectionis, aperuisse suis discipulis
 sensum, vt intelligerent scripturas. Habuerunt & Apostoli sensum Christi, hoc est,
 spiritualement, diuinum, nihil habentem cum humano commune. Non enim Platonis,
 aut Pythagoræ, aut Aristotelis est eorum sensus, sed Christi, qui mentibus suorum
 Apostolorum, suam cœlestem sapientiam transfudit.

Argumentum tertij capitis.

T Ametsi Paulus vehementi studio arderet, vt Corinthios, cœlestem Christi
 sapientiam doceret, non tamen confestim eos docuit, quia adhuc quæ crassa
 sunt, & carnalia sapiebant, suisque humanis affectibus inserviebant: Sed primum
 illis tanquam paruulis teneriuscula (& si dicam lactea) fidei rudimenta tradi-
 dit. Et licet Paulus & Apollo, doctrinæ Christi illustrandæ & propagandæ plu-
 rimum contulerint, parum tamen aut nihil, suis conatibus tribuebant, sed omnia
 Deo optimo maximo, à quo arcanam sapientiam hausserant. Firmum & incon-
 cussum fidei & Christianæ religionis fundamentum, est Christus Iesus: nec aliud
 primario optandum est, cui conentur Christiani milites superstruere opera Deo
 grata, & aliqua ex parte premio aeterno digna. Nam quale fuerit vniuscuiusque
 opus, dies Domini declarabit, & ignis probabit.

Caput tertium.

Ego fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed
 quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo, lac vobis
 potum dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec
 nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis: Cùm enim
 sit inter vos zelus & contentio, nõne carnales estis, & secundum ho-
 minem ambulatis? Cùm enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius
 autem, Ego Apollo, nõne homines estis? Quid igitur est Apollo? Quid
 verò Paulus? Ministri eius cui credidistis, & vnicuique sicut Dominus
 dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Ita-
 que neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incremen-
 tum dat, Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque
 autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborè: Dei enim
 sumus adiutores. Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum
 gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum
 posui,

posui, alius autem superædificat. Vnusquisque autem, videat quomodo
 superædificet: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter
 id quod positum est, quod est Christus Iesus.) Cùm Paulus adiit Corin-
 thios, non potuit illis subito summa tradere, nec altiora cœlestis Philosophiæ my-
 steria communicare, sed ad illorum captum & imbecillitatem, suum sermonem at-
 temperans, prima tantæ philosophiæ rudimenta illis tradidit, eò quòd ob carnales
 affectus, & pristina vitæ tenebras, quibus offundebantur, non erant altioris doctrinæ Heb. 5.
 capaces, sed eos velut infantulos lacte aluit, & non solido cibo. Vnde ad Hebræos
 dicit, Facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est par-
 ticeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est. Perfectorum autem est solido
 cibo, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem Efa 28.
 boni ac mali. Qui autem animas suas à carnalibus desideriis abstraxerunt, easque ra-
 tioni subiugarunt, cœlestis doctrinæ capaces sunt: quòd affirmat illud Efaia, Quem
 docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab
 vberibus: Nam paulò antè docet sacerdotes & pseudopphetas, ob suam temulen-
 tiam, nesciuisse videntem & ignorasse iudicium. Et propterea admodum necessaria
 est sobrietas, parsimonia, castitas, vitæ integritas, affectuümque tranquillitas & com-
 positio, vt quis syncerè sacram scripturam intelligat. Et licet nonnulli turpissimam
 vitam agentes, indefesso studio inquietisque vigiliis sacrarum literarum scientiam
 sint assequuti, tamen carnales affectus, quibus immodicè indulgent, sibiipsis pluri-
 mum efficiunt, & à recta honestæ vitæ semita exorbitantes, à semetipsis plerunque I. Cor. 2.
 perturbantur. Et hoc exordium, *Fratres non potui vobis loqui tanquam spiritualibus, sed
 tanquam carnalibus,* illi loco nuper exposito proximè accedit, Animalis autem homo
 non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Idem enim sunt animalis, & carnalis homo. Et
 licet Corinthij fuerint baptizati, vt iam Paulus manifestauit, & receperint spiritum
 sanctum, nõ tamen exuerant veterem hominem, sed tanquam foedi canes reuerteban-
 tur ad vomitum, & velut sues pristina vitæ luto volutabantur, vnde digni erant qui Matth. 7.
 grauiorem poenam luerent. Et ob hanc imperfectionem & imbecillitatem aluit eos
 Paulus lacte, tanquam infantulos, & non solido cibo. Vnde dicebat Christus docens
 suos discipulos, Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras an-
 te porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos. Suppetit
 & Paulo suæ excusationis argumentum, cùm dicit, *Nondum enim poteratis, sed nec nunc
 quidem potestis, adhuc enim carnales estis.*) Quòd nõ subito docuerim altiora Euangelicæ
 philosophiæ documeta, nõ sum ego in causa, sed vos ipsi vestraque vitia, quæ à sordi-
 dis affectibus proficiscuntur. Nec dicit, non poteratis, sed nondum poteratis: Nam vi-
 ta vestra immunda, vestraque contentiones sunt impedimento, quominus cœlestem
 sapientiam intelligatis. Nec etiam nunc potestis.) Siquidem res ipsa clamat vos ef-
 se carnales, nec affectus noxios exuisse: Etenim spirituales sanguine Christi renati &
 abluti, amant pacem, fouent concordiam, vos autem amatis contentiones, lites &
 æmulationes, & multis factionibus dissidetis. Et huiusmodi æmulationes & in-
 uidiæ, ex quibus oriuntur contentiones, vos carnales, crassos & animales red-
 dunt: & ob has pestes, secundum hominem vanitati obnoxium ambulatis. Quòd
 si spiritu ambuletis, desideria carnis non perficeretis. Secundum autem hominem
 ambulare, est secundum hominem viuere, vt interpretatur Augustinus libro 14. de
 ciuitate Dei, capite 4. Et cùm viuit homo secundum hominem, & non secundum
 Deum, similis est Diabolo, quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum
 viuendum fuit, vt staret in veritate. Cùm autem viuit homo secundum veritatem, nõ
 viuit secundum seipsum, sed secundum Deum: Deus est enim qui dixit, Ego sum ve-
 ritas. Denique viuere secundum hominè, est viuere secundum carnem: Nã à carne, id est, à
 parte hominis minore, intelligitur homo. De huiusmodi autem dissidiis quibus con-
 flictabantur & interurbabantur Corinthij, dicit Paulus. *Cum alius apud vos dicat, Ego
 sum Paulinus, alius verò, Ego sum Apollonius, nõne homines estis?*) Hoc est, secundum
 m. ij.

hominem uiuatis, non secundum Deum, secundum quem si uiueretis, dii essetis, ut exponit Augustinus loco nuper citato. Et vehementer doleo quod gloriam & auctoritatem Christo debitam, nobis (qui fumus homunculi) tribuatis, cum à spiritu Christi hauserimus, quæ uobis tradidimus. *Quid igitur est Apollo &c.*) Legit Chryso- stomus, Quis igitur est Paulus? Quis uero Apollo? Vide humilitatem & modestiam Pauli, quod licet fuerit excellentissimus & sapientissimus Apostolus, nihil tamen aut parum sibi tribuit, sed quidquid est gloriæ, uirtutis & auctoritatis, Deo ascribit. Et licet fuerit vas electionis, & multis præmiis dignus, spectando tamen fontem & radicem omnium bonorum, nihil est, aut parui momenti. *Sed Paulus & Apollo sunt ministri eius, cui credidistis.*) qui non solum uerbis, sed etiam opere, uobis & cæteris nationibus ministrarunt. Nec tam beneficus est qui ministrat bonis, quam qui exhibet bona. Quod si considerauerimus honorificentiam Dei, uirtutem & maiestatem, nihil sunt ministri Dei, sicut omnes gentes, sic sunt coram Deo, ut nihil sint: si tamen perspexerimus ad sedulitatem officij, in rebus diuinis tractandis, aliquid sunt ministri Dei, & sunt honorandi & laudandi, ut serui Dei. Adicit Paulus, *Et unicuique sicut Dominus dedit.* Hoc est, sicut uoluit & sciuit, diuisit singulis officia ministerij. Deinde patefacit quid Corinthiorum & cæterarum nationum Ecclesiis contulerit, *Ego plantauit, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.*) Ego primam fidei plantulam uobis conserui, primusque uerbum Dei disseminauit, & ne auerterent semina liuore insidiosi tentatoris, Apollo rigauit. Fecit autem Deus sua natua uirtute, ut plantula & arbuscula adolesceret, & uerem fructum pareret. Idcirco totum Dei opus est. Ali- **2. Cor. 9.** bi dicit Paulus, Qui administrat semen feminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen uestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ uestræ. Petilianus Donatista, hunc Pauli locum edisserens, Ego plantauit &c.) Dicit, Ego hominem in Christo cathecumenum feci, Apollo baptizauit, Deus, quod fecimus, confirmauit. Et si Augustinus libro 3. contra literas Petiliani capite 53. non omnino refutet hanc expositionem, tamen ut ostendat Petilianum nihil esse præter ministrum eius cui credidistis, uti deiecto omni tumore de se dicit Paulus, debuit adicere quod Paulus adiecit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*) Ad hunc quoque intellectum, neque qui cathecumenum fecit, est aliquid, neque qui baptizauit, sed Deus, qui incrementum dat. Deinde dicit, Multum autem interest inter confirmare, quod alius facit, & facere: Qui enim dat incrementum, non arborem uel uitem confirmat, sed creat: Illo quippe incremento fit, ut etiam lignum plantatum, radicem producat & figat. Illo incremento fit ut semen iactum, germen emittat. Et capite 54. Pulchrè & dilucidè exponit hunc contextum, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Ad aliud, inquit, aliquid est, ad aliud, non est aliquid. Ad ministrandum & dispensandum uerbum ac sacramentum, aliquid est, ad mundandum autem & iustificandum non est aliquid, quia hoc non operatur in interiore homine, nisi per quem creatus est totus homo. Hæc ille. Nec ab Augustino euariant Scolastici doctores, qui dicunt illum qui plantat non esse aliquid principaliter, & magnum, de quo fit gloriandum: Non enim actio attribuitur instrumento, sed principali agenti. Et quia ministri Christi cum instrumentis sunt conferendi, eò quod operantur exterius, Deus autem interius: nam ille est qui purgat animas & uiuificat: Idcirco præcipua uirtus Deo tribuenda est. quam obrem toto cælo errabant Corinthij tantopere gloriantes in ministris Christi. Subnectit Paulus, *Qui autem plantat, & qui rigat, unum sunt.*) Alij legunt, Idem sunt, quia sunt duntaxat ministri Christi, neuter etiam suum sed alienum agit negocium. Sunt & unum, quia nihil possunt sine Deo qui dat incrementum. Et licet Paulus, & sapientia & uirtutibus præcellerit Apollo, non tamen se illi præfert. Et ne ministri Christi quod aliqua ratione non sint aliquid, ut expositum est, fraudarentur præmio sui ministerij, adiecit, *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.*) Confimilem assertionem scribit in Epistola ad Romanos, di- cens

Hæc obser-
ua.

ens iusto iudicio Dei, Qui reddet unicuique secundum opera eius. Legimus & in Rom. 2. Euangelio Matthei, Filius hominis uenturus est in gloria patris sui, cum angelis suis, Matth. 16. & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Huic testimonio succinit illud propheta, Et retribuet mihi secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum. Tum quoque in libro Sapientiæ comperimus, Reddidit iustis mercedem laborum suorum. Ad hæc, Iusti in perpetuum uiuent, & apud Deum est merces eorum. Hæc autem merces erit communis omnibus, & propria singulis. Communis quidem, quia uidebimus Deum sicuti est, & idem est Deus quem clarè & lym-
pidè beati omnes conspicient, eiusque gloria & essentia fruuntur. Unde dicebat Job, Super omnipotentem deliciis afflues, & eleuabis ad Deum faciem tuam. Scribit & Esaias, In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & fertum exultationis re-
fiduo populi sui. Tum quoque Procurator patrifamilias æquum præmium denarij diurni reddidit iis, qui ab hora matutina ad serotinam usque excoluerant uitem patrifamilias, & iis qui sub horam undecimam uenerant ad excolendam eandem uineam. Propria tamen erit singulis beatis merces. Nam unus alio clarius & lym-
pidius uidebit Deum, pleniùsque diuina essentia fruatur, secundum præscriptam sibi ob rationem suorum certaminum & meritorum mensuram. Etenim amplioris meriti uerior erit remuneratio & merces. Hoc autem asseruit illud Christi uer-
bum, In domo patris mei mansiones multæ sunt. Tum quoque alibi dicit Paulus, Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum: Stella enim à stella dif-
fert in claritate, sic & resurrectio mortuorum. Verum dicit quispiam; Si Deus ius-
tus reddet unicuique propriam mercedem secundum suum laborem, erit igitur æ-
qualitas laboris ad mercedem, quod pugnat cum illa Pauli doctrina, Non sunt con-
dignæ passionis huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Et ali-
bi, Id enim quod in præsentem est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra
modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis. Respondeo, non esse propriam & absolutam æqualitatem laboris ad mercedem: Nam Deus supra
condignum, Christianum militem æterno præmio donat. Sed est æqualitas propor-
tionis: Nam ubi est maius meritum, erit & cumulatiùs præmium. Et ubi potior est la-
bor, potior erit & merces, variis quoque certaminibus variæ respondebunt coronæ.
Certum est quod martyres igne charitatis ardentes in Christum, pro eius nomine
suum sanguinem effuderunt, ampliori præmio donabuntur, quam confessores. Vir-
gines quoque assurgent ad splendidiorem coronam, quam coniugatæ mulieres. Da-
bitur & aureola doctoribus & prædicatoribus, quæ non dabitur iis, qui non sunt
professi sacras literas, nec Euangelium Iesu Christi prædicauerunt. Quod autem mi-
nistri Christi non nihil contulerint euangelico negotio iuuando, probat Paulus di-
cens, *Dei sumus adiutores.*) siue cooperarij, aut ut quidam uolunt, operis participes. Nec
dicuntur Dei adiutores quod nihil possit Deus absque eorum præsidio moliri, aut
quod eorum opera fiat accessio uirtuti Dei, sed quod diuinæ uoluntati parendo, exe-
quantur sibi à Deo præcepta. *Vos autem estis Dei agricultura.*) Siue agricolatio aut cul-
tura, & pater cælestis est agricola, seminantis semen multiplicans, & qui adauget in-
crementa frugum: Deus enim potissimum operatur si quis fidem præclaris faci-
noribus exornet & illustret. Denique uos estis, & natio omnis Christiana, Dei æ-
dificatio siue domus à Deo ædificata in qua habitat si fuerit scopis mundata, & à
uitiis repurgata. Siquidem domum Dei decet sanctitudo, quam nisi Dominus
ædificauerit, in uanum laborauerunt qui ædificant eam. Adicit Paulus osten-
dens planè quantum contulerit spiritali Corinthiorum domui extruendæ, & sub-
inde ecclesiæ ex gentibus congregatæ, *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut
sapiens architectus fundamentum posui.*) Nec hoc loco se iactat aut effert quod
ut doctus architectus fundamentum posuerit. siue primus iecerit insigniter Corin-
thiis prima fidei fundamenta, quod me hercle summum est negocium, sed quod ut
sapiens architectus fundamentum posuerit, Diuinæ gratiæ tribuit. Est autem archi-
m. iij.

Aureola do-
ctorum &
predicato-
rum.

Psal. 92.
Psal. 126.

rectus, princeps & autor fabricæ. Paulus architectum se vocat in ædificanda Ecclesia: quanquam Christus Dominus noster re vera primus eam architectatus est, id est, construxit. Sed rectè dicit Paulus, Secundum gratiam Dei datam mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. *Vnusquisque autem videat quomodo superædificet.*) Superædificia sunt, quæ post prædicationem Apostolorum, à superuenientibus traduntur aut malis aut bonis doctoribus. Itaque perspicimus si nã superædificia congruant fundamento: ne si fuerint debilia, obliqua, transfuersa, & nutabunda, ruinam patiantur manente incolumi fundamento. non enim idcirco firmissimum & solidissimum fidei fundamentum collabascet, si quis contagiosam doctrinam prædicauerit & in publicum sparserit, siquidem permanebit fundamentum fidei, doctrina autem mala & pestifera peribit. Vnde dicebat Christus suis discipulis, Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Quid autem sit hoc fidei fundamentum, declarat Paulus dicens, *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, scilicet à me, quod est Christus Iesus.*) Quod si ab alio esset positum, non ut sapiens architectus hoc fundamentum vobis & cæteris nationibus posuissim.

Matth. 15. De hoc autem fundamento loquutus est Esaias dicens, Ecce ego mittam in fundamentis Syon, lapidem angularem, lapidem probatum, preciosum, in fundamento fundatum, hoc autem est fidei fundamentum primarium & præcipuum, habens sua natia virtute soliditatem & solidissimam firmitatem, fundamenta autem fidei secundaria, quæ huic fundamento innituntur, ab eoque soliditatem desumunt, sunt Apostoli, de quibus dicit Ioannes in sua Apocalypsi; Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim, nomina duodecim Apostolorum agni. Quod si Christus sit Ecclesiæ primarium fundamentum, ergo & fides Christi: Nã Christus per fidem habitat in cordibus nostris: Loquor autem de fide gratiæ Christianæ, & illa est quæ per charitatem operatur: Non enim dæmonum fides, qui credunt & contremiscunt, est hoc fundamentum, quia non habent fidem quæ per charitatem operatur.

Esa. 28. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Apoc. 21. Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens: sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, Comprehendã sapientes in astutia eorum. Et iterum, Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Nemo itaque gloriatur in hominibus, omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia siue futura: Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.) Inuictissimi martyres, continentissimæ virgines, fortissimi confessores, huic solidissimo fundamento superstruxerunt aurum, argentum, lapides preciosos, præclarissima scilicet facinora, quæ in conspectu Dei magis lucent & fulgent, quàm argentum, & lapides præciosi: quia agones illorum & indefessi labores pro nomine Christi vltro suscepti, in integritate fidei & virtutum officiis permanserunt inuicti, amplissima mercede compensabuntur, nec per ignem transitorium saluabuntur. Denique perfecti Christiani,

Christiani, qui hoc Euangelicum consilium sequuti sunt, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo. & Veni, sequere me, ædificauerunt super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos: non enim cogitauerunt nisi quæ sunt Dei, quomodo placerent Deo, & huiusmodi mundæ & synceræ cogitationes, sunt aurum, argentum, lapides preciosi. Qui verò amant Deum & proximum, & fidem suam charitate ditant, pauperumque inopiam subleuant, & si uxorem duxerint, quæ mundi sunt quærunt, ut uxori placeant. & licet nulli noceant, neminemque concutiant, nec rapiant aut expilent aliorum facultates, attamen immodico affectu congerendarum & retinendarum opum aduruntur, vehementique dolore amissarum suarum facultatum (quas tantopere prius amabãt) cruciantur, & præsertim cum exhalant animam, huic fundamento superstruunt lignum, fœnum & stipulam. Et quia eorum opera & conatus hoc carnali retinendarum diuitiarum affectu arserunt, detrimentum patientur, & hinc forsitan afflictiones, molestias & tribulationes tolerabunt, ipsi tamen saluabuntur: sic tamen quasi per ignem, hoc est, quendam ignis dolorem: Qui verò propter conquirendas aut retinendas opes, homicidium, adulterium, fornicationem, idololatriam, & consimilia vitia commiserunt, non propter fundamentum per ignem saluabuntur, sed amisso fundamento, æterno igne, nisi maturè resipuerint, torquebuntur. In hanc autem accedit sententiam Augustinus, libro vno de fide & operibus, capite 16. Et libro vno, de. 8. Dulciter quæstionibus, quæstione. 1. hunc ignem, de quo agit Paulus, vocat tentationem tribulationis, de quo dicit Ecclesiasticus, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Iste ignis in hac interim vita facit quod Apostolus dixit, Si accidat duobus fidelibus, vni scilicet cogitanti quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo, hoc est, ædificanti super Christum fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos, alteri autem cogitanti ea quæ mundi sunt, quomodo placeat uxori, id est, ædificanti super idem fundamentum, ligna, fœnum, stipulam. illius enim opus non exurit, quia non ea dilexit, quorum amissione crucietur: Exurit autem opus huius, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditione proposita, eis potius carere malit, quàm Christo, nec timore amittendi talia, deserit Christum, quamuis doleat dum amittit, saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem. Et paulò post dicit, Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri, incredibile non est, & vtrū ita sit quæri potest: Et aut inueniri aut latere, nonnullos fideles per ignem quendam purgatorium, quanto magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius, citiusque saluari. Hactenus ille. Nec tamè hinc affirmat hunc ignem de quo obscure agit Paulus, esse ignem purgatorium, nec etiam negat, sed arbitratur esse quid consimile igni purgatorio. Et sermone de igne purgatorii, dicit capitalia crimina nõ purgari illo igne transitorio, de quo dixit Apostolus, *Ipsè autem saluus erit*, sic tamen quasi per ignem, sed minuta peccata, quæ vulgo venialia vocantur. Quidam docti interpretes sacræ scripturæ, per ignem intelligunt afflictionem temporalem. Alij coniciunt Paulum posuisse ignem pro exacta exploratione: diem verò (qui nihil non detegit) pro perspicua operis inspectione. Nam incerta sunt, aut minus certa noctis iudicia, diei verò certiora. Ambrosius arbitratur Paulum nomine auri, argenti & lapidis preciosi, significasse bonam doctrinam: nominibus verò ligni, fœni & stipulæ, designasse corruptam & vanam doctrinam, quam qui seminauerit (si modò resipiscat) saluus erit, sic tamen quasi per ignem: non enim futurus est saluus nisi prius poenas ignis patiat. Chryso- stomus enarrans hunc locum, Saluus erit, sic tamen quasi per ignem, dicit, Nobis consuetudo dicendi est, In igne salua esse, quæ non comburuntur, neque in cinerem conuertuntur. Noli igitur cum ignem audis, in nihilum redire ardentes, arbitrari. Verum in subsequenti loco, videtur secum pugnare vbi dicit, Saluus erit, nihil aliud quàm supplicij incrementum significat, quasi dicat, ipse in perpetuo supplicio permanebit. Hæc ille. Tametsi reuerear Chrysostomum, ut doctorem Ecclesiæ præclarissimum & eruditissimum, tamen reiiciendam puto hanc expositionem: Nam videtur planè hoc

Theophylactus dicens, Saluus erit peccator, hoc est, integer asseruabitur, poenas perpetuò luiturus. Sed dic quæso, Quonam pacto perpetuis inferorum flammis saluabitur? Estne hoc saluari, quod est torqueri, & ardenti sulphure ignis cruciari? Nonne & falsum esset illud Prophetæ vaticiniù? Ecce saluator tuus venit. Tum & illud Christi verbum, Non enim Deus misit filium suum in hunc mundum, vt iudicet mundù, sed vt saluetur mundus per ipsum. Saluabiturne quia perpetuò cruciabitur? Nò fanè: sed saluabitur, quia fide, quæ per charitatem operatur, vitam æternã adipiscetur. Quã obrem mihi arridet Augustini sententia differentis hunc locum, de tẽporaneo ignis dolore, aut de igne transitorio. Est itaque, vt existimo, hæc sana & dilucida expositio, Saluus erit, salute scilicet æterna, sic tamè quasi per ignem tribulationis & afflictionis, quem prius in hac vita, aut in fine huius vitæ tolerauit, aut post suũ decessum in purgatorio toleraturus est. Paulus in subsequenti contextu adhortatur Corinthios, vt studiis omnibus conentur fundamento fidei superstruere sanctimoniam vitæ, charitatẽ, concordiam, pacem, obedientiam & cæteras virtutes, quibus fit ad regnũ Dei aditus. *Nescis, inquit, quia templum Dei es?* Nam baptismo Christi renati, eiusque sanguine abluti & sanctificati, sunt tẽplum, in quo Deus sua gratia & benignitate dignatur inhabitare: Siquidem dicit Psalmographus, Deus est in templo sancto suo, Et spiritus Dei habitat in vobis. quòd si non habitaret in vobis, nec essetis templum Dei, & hoc templum Deo consecratum, castimonia vitæ, innocentia & cæteris virtutibus, purum & sanctũ seruatur. Sordidis verò affectibus prophanatur & conspurcatur. Quisquis autem hoc templum vel perniciofa ac pestifera doctrina, aut capitalibus vitiis contaminauerit, luet poenam acerrimam, & à domino disperdetur. Et quia estis per baptismum & veram fidem, purum & sanctum Dei templum, cuius filius gratuito, ab omni labe vos repurgauit, nemo vestrũ se seducat, nemo sibi adblandiatur, nemo sibi placeat, nemo gloriam Deo debitam, hominibus tribuat, nemo existimet rem aliter se habere ac dixerim. Quòd si quis videtur esse sapiens inter vos iuxta humanam existimationem, stultescat, vt fiat verè sapiens. Detrahet & hanc tumidam sapientiam, vt diuinam adipiscatur: *Siquidem sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum.* Etenim Rhetores, Philosophi & Mathematici, elato supercilio sibi vindicantes omnem humanæ & peregrinæ sapientiæ cognitionem, à Deo, vt stulti & vesani, repudiantur. Et hæc humana sapientia, cui nonnulli mordicus hærent, plerunque officit quo minus quis diuinam illam & coelestem sapientiam assequi possit: Scriptum est enim, *Comprehendam sapietes in astutia eorum.* Hoc autem desumptum est testimonium ex libro Iob, in quo legimus, *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat: Qui enim videntur esse astutè & callidè sapientes, & iactant se habere per se rerum omnium cognitionem, vt dementes à Deo coarguuntur.* Et iterum, *Nouit dominus minus cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.* Legimus in Psalmis, *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Et ex eo vanæ sunt & inutiles, quia nihil cogitant, quod ad salutem assequendam conducatur, sed quod auribus hominum placere possit. Itaq; nemo suam gloriam in hominibus collocet, nemo putet gloriandum esse in externa sapientia. Nemo denique spiritalia dona sibi tribuat, sed Deo bonorum omnium largitori optimo. *Etenim omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo siue Cephæ.* Nolite itaque vestros præceptores tantopere extollere: Nã quæ Paulus, Apollo & Cephæ vobis tradiderunt, vestræ commoditatis & totius Christianæ reipublicæ gratia, à Deo didicerunt. *Denique siue mundus, siue vita siue mors, siue præsentia siue futura, omnia sanè vestra sunt.* Nam quæ in mundo sunt, in vestram vtilitatem cedunt. Est & vobis præsens hæc vita, in qua pro Christo laboratis. Est & etiã vobis mors, per quã ad præmia peruenietis. Aliter, qui à mundanis vt stulti deridentur, siue viuant siue de vita periclitentur, omnia constanti animo vestræ salutis causa tolerant. Quinetiam vel præsentia hoc est, terræ bona, & futura illa, nostris adminiculis & præsidis à Deo vobis donantur. *Vos autem Christi, Christus autem Dei.* Nec tamen eodem iure Dei sumus.

mus, quo Christus est Dei: Nã Dei sumus, quia à Deo creati sumus. Sumus & filij Dei per adoptionem. Christus autè est Dei, quia ab æterno ex substantia Dei patris genitus est. Sed vult dicere, Nemo vestrũ posthac dicat, Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego verò Cephæ, sed estis Christi, qui suo sanguine vos redemit. Et ad Galatas dicit, *Gal. 3.* Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu, Christus autè quatenus homo, est Dei. *Ioan. 14.* Siquidem scriptum est, Pater maior me est. Et iterum, Minuisti eum paulominus ab angelis. Vocat & Christus quatenus homo, dominum, suum Deum, dicens per Prophetam, *Heb. 2.* Domine Deus meus in te speraui.

Argumentum quarti capitis.

Paulus eam in rebus diuinis tractandis modestiam præ se tulit, & commendabilem animi deiectionem, vt duntaxat existimauerit se esse ministrũ Christi, etiam vel minimum, & diuinorum mysteriorum, pro modulo vniuscuiusque fidelis, dispensatorem. Et licet non premeretur conscientia sui accusatrice, nec sentiret se mortifero quodam scelere contaminari, non tamen innocentiam, innocentissimamque iustitiæ integritatem sibi tribuebat. Paruipendebat spectando suam propriam personam, quid de se homines suis humanis affectibus affixi iudicaret, confidens se habere sui delegati muneris iudicem æquissimum. Deiecit superbiam, factum & iactantiam illorum, qui cum insigne quoddam opus ediderunt, aut quid gloria & commendatione dignum protulerunt, suis viribus, & non Deo tribuunt. Magnopere gloriatur quòd factus sit mundo spectaculum stultitiæ, irrisionis, conuiciorum & contumeliarum, vt profligatis suis aduersariis immarcescibilem coronam assequatur.

Caput quartum.

Hic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico: Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

Exordium huiusce capitis accedit proximè illi sententiæ, Quid igitur est Apollo? Quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis. Et licet Paulus & Apollo, quosdã Corinthios baptizauerint, non tamen vim & effectum baptismi, sibiipsis tribuebant, quia non detergebant sordes animorum, nec animas peccato originali contaminatas purificabant, sed erant duntaxat huiusce sacramenti ministri. Christus verò licet non obiret officium baptizantis, tamen interius baptizabat in spiritu sancto & igni: Nam animas peccato originali infectas abluebat, conferebat gratiam spiritus sancti & ignè amoris. Nec sacerdos absolutione sacramentali remittens peccata, condonat simpliciter culpam, sed Deus sua propria virtute, sacerdos autè vt minister huius sacramenti, remittit peccata, potestate sibi à Christo data. Nec consecrando panem, confert effectum sacramenti Eucharistiæ, sed Christus, cuius est verbum consecrationis. Et propterea licet Ecclesiastici viri magna dignitate & præclara potestate cæteris præfulgeant, nihil tamen præter officium ministerij, sibi tribuere debent. Quamobrem di-

cit Paulus, *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Latissimè patet huiusce veritatis interpretatio, potissimè tamen ecclesiasticum statum cernit. Et ne superbiant famuli Dei, quasi ius, & domini rerum sacrarum sibi vindicantes, dicit Paulus, Homo nos debet existimare ut duntaxat ministros Christi, cui debemus gratias agere & dignos nos duxit qui ei ministraremus. Sed pro dolor, Iudicant cæci, clamant parietes aduersus plebs; Ecclesiam praelatos, qui nullo modo, ut decet, exercet officium sui ministerij. Quot pueri habent insignes abbatias, qui tamen nihil conferunt ecclesiasticæ Reipublicæ, sed expilant patrimonium Christi, & se obscænis voluptatibus & dissolutis ludis dedunt: quorum parentes auaritiæ addicti, rebus spiritualibus sese immiscent, & distribuunt absque delectu quibus volunt sacerdotia. Vult & Paulus ad Romanos ut ministerium sit in ministrando, non in ocio, non in delitiis, non in iactantia, sed in assidua cura, indefessoque labore: ut qui veri sunt ministri, ouibus suæ fidei concreditam spiritalem alimoniam administrēt & suppeditent, suorum subditorum errores & vitia corrigant, hortentur & suos ut Deum timeant & ament, suas facultates publici commodi causa exponant, consulant & studiis omnibus salutis sui gregis. De veris ministris ecclesiasticis dicit Esaias, Vos autem sacerdotes domini vocabimini: ministri Dei nostri dicitur vobis, *Et dispensatores mysteriorum Dei.* Non debet prudens diuinorum mysteriorum dispensator, cunctis mysteria omnia patefacere, & sine delectu, sed obseruandum est opportunum tempus, & seruandus est modus. Nec possent sapientissimi doctores arcana Dei dispensare & interpretari sine afflatu spiritus sancti: Nam dicit scriptura, Spiritus est qui loquitur mysteria. Et alibi, Spiritus est qui scrutatur omnia, etiam profunda Dei. Debent & eximij doctores loqui abstrusiora Dei mysteria, arcanamque sapientiam inter perfectos: Etenim frustra conarentur coram imperitis & vulgaribus alta & abdita Dei mysteria proferre. Tum quoque Christus dixit suis discipulis, Vobis datum est nosse mysteria regni caelorum, illis autem non est datum. Intelligamus dispensatoris munus esse, bona fide dispensare, quod à Deo sibi creditum est, non res domini suas facere, sed contra, suas domini, omnino vtilitati Reipublicæ incumbere, pati nonnunquam suarum facultatum dispendium, ut quod publicum est, aut accrescat, aut conseruetur. Et propterea ut omnis dispensator in hoc munus incumbat, adiecit Paulus, *Hic iam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur.* hoc est, fides ab eo exigitur, ut non sua potissimum, sed potius aliena & à domino possessa dispense & pertractet. Et dilucida hæc erit Pauli sententia, Posthac queritur, hoc est, spectatur siue requiritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur. Etenim in oeconomio siue dispensatore, fides potissimum spectari solet, authoritas verò penes dominum. Meminit Lucas Christum dixisse Petro & subinde cæteris discipulis, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore, tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus, inuenit ita facientem: verè dico vobis, quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum. Subnectit Paulus, *Mihi pro minimo est ut à vobis iudicer &c.* Corinthij magnopere iactantes humanam sapientiam, pios viros & Deo dilectos, propter stultitiam & humilitatem sermonis vituperabant & eiiciebant: Innumeris autem vitiis madentes, propter facundissimam eloquentiam extollebant & comprobabant. Idcirco Paulus omnium humillimus, & qui se idiotis & simplicibus conferebat pro sapientia Christi, quæ illi ut deliri, stultitiam reputabant, contemnebat quid de se iudicarent Corinthij, qui in oculo sui fratris videbant festucam, in proprio verò non videbant trabem. Vel dic, mihi pro minimo est ut à vobis iudicer, hoc est, prober à vobis vel improber, præferar aliis vel postonar: siquidem Corinthij iudicabant secundum carnem, & secundum personas: Nam alij Paulum præferabant, alij Petrum, alij verò Apollo. Ducit & Paulus pro minimo, ut ab humano die iudicetur, hoc est, humano iudicio: Siquidem hoc loco sumit diem pro iudicio, etenim reis dies dicitur, sicut prius dixit, Dies domini declarabit, hoc est iudicium domini. Vel iudicari ab humano die, est à viris claris & eximiis iudicari: Consuevit enim scriptura diem hominis, rei altitudinem & excellentiam

lentiam nuncupare: Qui enim ambulat in die non offendit, quia lucem huius mundi videt. Et licet Paulus paruifaceret & Corinthiorum & cæterorum hominum iudicium, non tamen voluit de se ferre sententiam, si nam esset immunis à peccato, aut de seipso pronunciare, si nam apud Deum pro delegato officio meruerit laudè. Nullius (inquit) fraudis sum mihi conscius, non tamen hinc ausim mihi vindicare iustitiæ laudem: nam fieri potest ut imprudens, aut excedens vel deficiens fecerim aliquid secus quam oportuit. Et cum id soli Deo sit cognitum, hunc vnicum habeo mei officij iudicem. Adnotemus tamen nos posse bifariam attendere ad hominum iudicia. Vno modo quantum ad alios, qui nostris bonis operibus excitantur ad virtutem, vel nostris malis operibus scandalizantur, & hoc non est habendum pro minimo: Siquidem dicebat Christus suis discipulis, Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in caelis est. Alio modo, quantum ad nosmetipsos, hac autem ratione parum curamus humanum iudicium. non enim viri optimi & præstantissimi, venantur ab hominibus gloriam. Vnde alibi dicit Paulus, Neque quærentes ab hominibus gloriam, neque ab aliis. Verum dicit quispiam, cur dicit Paulus, *Neque me ipsum iudico*, cum alibi dicat, Si nosmetipsos diuidicarem, non utique diuidicarem. Verum Paulus hoc loco, Sed neque me ipsum iudico, non loquitur de iudicio discussionis & examinis, quod debet fieri ante dignam sacramenti Eucharistiæ susceptionem, nec de iudicio condemnationis & reprehensionis in manifestis criminibus: Nam hoc modo potest homo de seipso iudicare, Hinc illud, Arguam coram eo vias meas: sed loquitur de iudicio absolutionis, non enim debet homo quantumlibet pius & sanctus, præsumere se esse innocentem. Vnde dicebat Iob, Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me, Si innocentem ostendero, prauum me comprobabit: sed dominus est, inquit Paulus, qui me iudicat, an sim fidelis dispensator, an non: Siquidem ille est qui probat renes & scrutatur corda. Itaque concludit Paulus, *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, &c.* Vobis cauendum est ne anticipetis sententiam domini vestri ante tempus, Scriptum est enim, Nolite iudicare, & non iudicabimini, Nolite condemnare, & non condemnabimini: In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Scribit & Paulus ad Romanos, In quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas, eadem enim agis quæ iudicas. Sed de manifestis possunt homines, & præsertim qui publico munere funguntur, iudicare. Hinc illud, Audite illos, & quod iustum est, iudicate. Deferendum est autem omne iudicium de occultis illi, cuius oculis perspicua sunt omnia, qui cum aduenerit, iudicabit & caelestia & terrestria, & in lucem proferet quicquid in tenebris abditum est: quod enim in sinuosis humani cordis recessibus occultatum est, fallit hominum conscientias: Nam plerumque laudamus aliquem, cuius immunda est conscientia, & cum dominus suo aduentu deteget abscondita tenebrarum, laus erit vnicuique pro meritis: Nam qui bene functus fuerit suo officio, laudem æternam à domino consequetur, qui verò malè & negligenter, luet poenas.

» Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo, propter vos, ut in
» nobis discatis ne supra quam scriptum est, vnus aduersus alterum in-
» fletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non ac-
» cepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Iam satu-
» rati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis, & vtinam regnetis,
» vt & nos vobiscum regnemus: Puto enim quod Deus nos apostolos
» nouissimos ostendit tanquam morti destinatos, quia spectaculum fa-
» cti sumus mundo & angelis & hominibus, nos stulti propter Christum,
» vos autem prudentes in Christo, nos infirmi, vos autem fortes, vos no-
» biles, nos autem ignobiles. vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus,

„ & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus
 „ operantes manibus nostris, maledicimur & benedicimus, persecutio-
 „ nem patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus, tanquam
 „ purgamenta huius mundi, facti sumus omnium peripsēma vsque adhuc.)

Hoc loco nititur Paulus deiicere insolentiam, arrogantiam, iactantiā, contentiones & similitates Corinthiorum, qui ita vnum ministrum Christi extollebant, vt alterum contemptim deprimerent, magis attendentes ad personas quibus fauebant, quā ad dona personis diuinitus data. Hæc inquit, fratres, ne amplius erretis gloriando quorūdam pseudapostolorum cognominibus, transtuli in me & Apollo, vestri commodi causa, vt à nobis disceretis vitanda esse varia partium studia, nec ita attollendum esse vnum ministrum, vt alium prorsus despiciatis. Et ne quem vestrum irritarem, malui rem fictis nominibus proponere, vt explorata vobis nostri officij ratione, se quisque tacitus agnoscat, nec quicquā sibi vindicet, nec tribuat hominibus quod Deo tribuendum est. Denique ex eo transfigurauit in me & Apollo, hunc sermonem, vt pseudapostolorum gloriam & traditiones peruerfas, sub mea & Apollo persona euacuarē. Nec possum satis admirari vestram stultissimam & foedissimam ambitionem, quod nonnulli vestrum malunt de homine ministro, quā de authore Deo gloriari. Denique, quis est istius discriminis author, vt ille plus accepisse videatur, si à Paulo baptizatus fuerit: ille verò minus, si ab ipso Apollo? Et quid, me hercle, est hoc vano iudicio, fucataque gloria cæcius? Denique, an tibi plus collatum credis, si fueris in aureo labro baptizatus, quā in alueo ficulno? Hunc quæso stultissimum errorem adime tuo animo. Et de pressis iactantiæ cristis, discas non esse tribuendum viris apostolicis, quod Deo debetur, *Quid enim habes quod à Deo non acceperis. Si autem acceperis, quid gloriaris quasi non acceperis?* Aut tuam sapientiam profiteris, aut alienam: si tuam, te ipsum prædicas, & indecorè commendas, si alienam, quid igitur tantopere te iactas & venditas? Tibi velim persuadeas diuini muneris esse quod prædicas. Legimus in sacra scriptura Dauid dixisse benedicendo Deo, Tua est domine magnificentia & potentia, & gloria, atque victoria, & tibi laus: Cuncta enim quæ in cælo sunt, & in terra, tua sunt, tuum domine regnum, & tu es super omnes principes, tuæ diuitiæ, & tua est gloria, tu dominaris omnium, in manu tua virtus & potentia, in manu tua magnitudo & imperium omnium: Tua sunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Errant itaque toto cælo Pelagiani, qui asseuerant hominem ea liberi arbitrij virtute muniri & præstare, vt possit absque gratia Dei, diuinòque præsidio, bonum opus facere. Quod si non possumus ex nobis tanquam ex nobis, quid boni cogitare, aut ad id cogitandum non simus sufficientes, multo minus sufficientes sumus, opus quoddam præclarum, absque diuina ope efficere. Et quis non intelligit vos esse falsa quorundam pseudapostolorum doctrina, nobis etiam fastiditis saturatos, & omni opulentia turgidos, & ambitione regnandi seditiosos? Nec me latet vos eo superbiæ & magnitudinis venisse, vt neque nostris neque aliorum hominum præsiidiis indigeatis, vt amplitudinem regni possideatis. Votis tamen omnibus optarem vt nobiscum, qui sumus famelici, tenues & inopes, foeliciter regnaretis, & contemptis regni temporanei triumphis, vobis daretur regnum Christo dignum assequi. Putatis Deum nos omnē inedia, famem, ignominiam, infamiam, carceres, probra, contumelias, flagella, & capitis discrimina perpeffos, ostendisse omnium Apostolorum abiectissimos & nouissimos? Et si ita sit, quod in commendationem nostri officij magnopere spectat & cōducit, ne sinistra quæque & mortis supplicia pro nomine Christi exhorrescamus: attamen vobis suadere deberetis nos vestræ salutis causa nihil non egisse. Quod si humanis præmiis apostolicum officium pensandum esset, arbitrarer præcipua nobis deberi, qui tantis periculis, angustiis, pressuris, calamitatibus & persecutionibus vobis Christum primi in se iuimus. Nacti estis occasionem nostri contemptus, quod innumeris mortibus & bestiis obiicimur, & facti sumus spectaculum mundanis homini-

bus

bus, & bonis ac malis angelis: Etenim boni angeli cum viderent nos tot malis cruciari, nobis erant solatio, mali verò nos subsannabant, pij quoque viri nobis condelebant, impij verò nobis insultabant. Et quia ignominiosam Christi crucem, attamen victicem prædicamus, vobis videmur stulti & infani: Vos autem videmini cauti & prudētes in Christo, quia non audetis cum discrimine vitæ, crucem eius publicè prædicare, confiteri & attollere. Nos vt infirmos & imbecilles spernitis, vos vt potentes insolescitis. Nos sumus obscuro & ignobiles, vos autē nobiles & clari. Ad hūc vsque diem nihil nobis præter laborē, molestiam, inedia, nuditatem, plagas & conuicia vindicamus. Habetis & magnificas ædes, nos autē incertis sedibus vagamur, & tantum abest vt fraudem fecerimus, aut quempiam expilauerimus, quin potius coriis cōsuendis & opificio manuario nobis diurnum victum parauerimus. Nec conuiciatoribus regerimus conuicia, nec maledicētibz maledicta, sed Christi vestigijs innitēdo, pro maledictis benedicta repēdimus. Gloriamur in domino, quod inuicta animi fortitudine sinistra quæque perferamus, & vestræ salutis causa habemur reiectamēta huius mundi, quibus nihil potest esse abiectius & cōculcatius. Quod autem adiecit Paulus, *Omnium peripsēma vsque adhuc.* Respondet illi sententiæ tanquā purgamenta siue lustramenta huius mundi facti sumus. Græci dicunt *πῶδ' ἰμῶα* esse reticulum quo sudantes se abstergunt, alij solæ suppectum corium, alij puluerem quem calcamus, alij quod abiicitur in mare, quo nauis fit incolumis. Videtur omnino Peripsēma apud Græcos quiddam esse tale, quale apud nos est nauci, quisquilæ & sterquilinum, vt diligenter adnotauit Erasmus.

„ Non vt cōfundā vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo:
 „ Nam si decē millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos
 „ patres: Nā in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Rogo ergo
 „ vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo misi ad vos Timo-
 „ theum, qui est filius meus charissimus & fidelis in domino, qui vos
 „ commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in
 „ omni Ecclesia doceo. Tanquam non vêturus sim ad vos, sic inflati sunt
 „ quidam. Veniam autem ad vos cito, si dominus voluerit, & cognoscā
 „ non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem: Non enim in ser-
 „ mone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad
 „ vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?) Non me latet vos magis glo-
 „ riarī in hominibus quā in Deo, vósque ob vestras opes insolescere, & temporaneo
 „ regno, fucataque regnandi cupiditate velle cæteris præfici, & conari pro viribus vt ma-
 „ gis hominibus quā Deo placeatis. Hinc infani vestri errores, hinc stultissima vestra
 „ ambitio, hinc elata superbia, hinc cæci affectus. Nec tamen hæc scribo, vt vos ea con-
 „ fusione obruam, quæ hominem in desperationem adducit, licet optarem vos pro ve-
 „ stris inueteratis vitiis suffundi rubore, & ea tangi confusione quæ peccatum vitat, aut
 „ vitare potest: Quicquid enim pro vobis conor (si mihi vt humano & paterno moni-
 „ tori auscultare velitis) spero vobis magnopere profuturum. Nec sum nescius vos ha-
 „ buisse quamplurimos vestrę Christianę educationis pædagogos, quorum ferulæ ma-
 „ num subduxistis, & qui magis vos seuerè quā humanè tractabant: attamen vobis
 „ defuerunt multi patres, qui vos regenerarent in Christo, vestrisque animis euangeli-
 „ cam sapientiā transfunderēt. Glorior sanè in Christo Iesu, meúsque animus præ gau-
 „ dio gestit, quod primus vobis iecerim fundamēta fidei, vósque docuerim illam fidem
 „ esse sectandam quā iustus viuit: Hæc autem fides est ex auditu, auditus autem per
 „ verbum Christi. Possum mihi, gratia Christi, officium patris erga vos vindicare,
 „ quod forsitan non erit concedendum illis, qui post me venerunt ad vos: Etenim
 „ in Christo Iesu per Euangelium vos genui, non per me sanè vos genui, sed per

n. j.

i. Para. 29.

Rom. 10.

Euangelium Iesu Christi, quod à nullo dignè obseruatur, nisi sacramentum baptismi officio iustitiæ & pietatis exornet. Denique, vt meis studiis & adhortationibus vos lucri faciam, & ad Christum facilius accersam, non desinam vos interpellare, vt studeatis meis vestigiis inniti, meque tanquam patrem humanissimum & clementissimum imitari, sicut pro viribus aditor in omni modestia, patientia, simplicitate, humilitate & obedientia imitari dominum nostrum Iesum Christum. Nihil vobis in rebus præclare gestis tribuatis, sicut nihil mihi præter functionem mei muneris tribuo, sed omnia refero Deo acceptissima. Christus suam ceruicem pro nostra salute supposuit, egregiamque mortem oppetiit, ego verò nullum supplicij genus, pro gloria sui nominis recuso. Sic certate mecum, vt immarcescibilem coronam allequamur. Et propterea misi ad vos Timotheum, corculum meum, & filium mihi vnicè charum, fidelèmq; admodum Christi ministrum, qui vos haud dubiè, absque vlla assentatione docebit quibus semitis soleam incedere: Etenim recta, arcta & plana via, ita mihi semper placuit, vt obliquam, latam & spaciosam, qua itur ad perditionem, tentare noluerim. Sunt & viæ meæ (vt arbitror) opera Christo digna, quæ non mihi, sed domino vindico. Vobis velim persuadete me non vnum doctrinæ genus in vna gentilitium ecclesia docuisse, vt diuersum & contrarium in aliis Ecclesiis docuerim: Sicut enim Christus est omnibus idem dominus, diues in omnes, qui syncerè eius nomen inuocant, ita eadem est cœlestis sapientia, eadem quoque euangelica veritas, quam vbique purè profiteremur. Doleo tamen quòd quidam vestrum eò tumoris, fastus, insolentiæ & arrogantia venerint, tanquam non sim ad vos profecturus, vt eos etiam feuerè (si opus sit) increpem. Spero Deo authore me cito vos inuisurum, & exploraturum non venustam eloquentiam, aut cultum sermonis illorū qui intumescunt, sed virtutem. Disquiram, & diligèter examinabo qua virtute valent & pollent. Nò enim in persuasione Rhetorum, aut eloquentia Oratorum, verbique facundia situm est regnum Dei, sed in virtute, quod sanè adfirmat Euangelica illa sententia, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorū, sed qui facit voluntatè patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorū. Tum quoq; Omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia & venerunt flumina & flauerunt venti & irruerunt in domū illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna. Nec dicendus est Christianus ob id beatus, quòd audiat verbum Dei, sed quòd audiat & custodiat. Item, Qui habet madata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me. Attendite filioli mei, & pensiculatim inspiciate, (& forsitan vobis dabitur electio & optio) An sim gestando virgam suppliciorum comminatricem ad vos profecturus, an potius humanam & placidam faciè & quidem lenitatis & amoris indicem ostensurus. Sanè veniam ad vos pro exordio correctionis in spiritu lenitatis. Nam cum præoccupatus est homo in aliquo delicto spiritualis & perfectus, debet eum instruere in spiritu lenitatis, considerans semetipsum ne & ipse tentetur. Quòd si in vestris vitiis pertinaces fueritis, nec vllus peccatorum dolor vos pulset, virgam ego ipse etiam minacissimam vibrabo.

Argumentum quinti capituli.

Paulus increpat acerbè in Corinthiis quoddam fornicationis genus inauditum, prodigiosum & horrendū, quod iudicauit Anathemate & vindice diabolo puniendum, in vexationem & mutilationem corporis, ipsius delinquentis, ne spiritus periret. Adhortatur Corinthios vt quod pro nobis in ara crucis immolatum est, dignè, reuerenter, sobriè & deuotè in augustissimo Eucharistiæ sacramento recipiant. Consultat Corinthiis vt sceleratissimorum hominum confabulationes, colloquia, mensas & conuiuia deuitent.

Omnino

Caput quintum.

Mnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorè patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & nò magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, præsens autè spiritu, iam iudicauit vt præsens eū, qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute domini nostri Iesu tradere huiusmodi hominè Satanæ in interitū carnis, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi.)

Compulit Paulum turpissima & salacissima impudicitia, qua Corinthij squalebant, vt loco lenitatis & mansuetudinis in animaduersionem tanti sceleris, feueritate, feuerissimæque sententia vteretur. *Omnino, inquit, auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, vt vxorem patris sui aliquis habeat.* Et quis non videt Paulum exprobrare etiam acerbè maximum sceleratissimorum Corinthiorum crimen? Et cum dicit, *Omnino auditur inter vos talis fornicatio, qualis nec inter gentes, vniuersam Corinthiorum congregationem arguit, & in omnes inuehitur. nec hoc subticuit Chrysofomus. Aduget & crimè cum dicit, Qualis nec inter gentes. Quòd Chrysofomus si gentiles exhorreant hanc fornicationis speciem, vos qui fideles estis, magis exhorere & execrari deberetis. Et licet Gentiles nondum Euangelicæ veritatis lumine illustrati, arbitrarentur simplicem fornicationem non esse mortiferum delictum, tamen irradiati luce naturalis rationis detestabantur incestuosam fornicationis speciè, cum quis foedo coitu cum vxore sui patris congregiebatur. Hoc autem execrandum facinus exhorruit Iacob, etiam antequam lex per Mosè esset data, cum Ruben suū primogenitum acriter reprehendit, Effusus es, inquit, sicut aqua. Non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Adde quòd filius cuiusdam patris, debet reuereri & honorare suam nouercam, aut si maus vxorem sui patris, & propterea omni lege ei inhietur ne contrahat matrimonium cum vxore sui patris, quod pulchrè monstrat illud Geneseos, Quamobrem relinquet homo patrem suū & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Nomine autem matris, exprimimus & matrem naturalem, & nouercam. Tum quoque in Leuitico legimus, Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies: Turpitudinem enim patris tui est. Adicit & Paulus, *Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit.* Quis tumor, quis fastus quæve superbia vos corripit & occæcat, vt non condoleatis vices delinquentis? Quòd si optaretis tam sceleratum hominem, & ad eò vecordem, ad meliorem frugem respiscere, scelus eius intolerabile profusis lachrymis deploraretis. Hinc illa Christi monitio, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Nec solùm beati sunt qui sua lugent peccata, sed qui effundunt lachrymas vt aliorum delicta purgentur. Siquidem dicebat Hieremias, *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum?* Et plorabo die ac nocte interfectos filia populi mei. Vult & Paulus hoc loco, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit: vt qui tam atrox & inauditum facinus perpetravit, à Corinthiorum commercio exulet, indignus qui cum Christianis viuat. Qualem autem tulerit aduersus hunc scortatorem, sententiam subsequens locus indicat, *Ego quidem absens corpore, præsens autè spiritu, iam iudicauit vt præsens, eum qui sic operatus est.* Et ne Paulus videretur agere contra rectum iudicij ordinem de reis non condemnandis nisi præsentibus habeant accusatores, affirmat se esse præsentem spiritu, & zelo vindictæ faciendæ aduersus huiusmodi fornicatorem. Denique quid opus est accusatoribus vbi crimen est notoriū, & omnibus passim inuulgatum. Etiā is qui accusatur huius manifesti in cestus, nò posset corā accusatoribus sua abluere crimina. Et*

n. ij.

August.

Hæc obser-
ua.

ne Paulus ferendo sententiam aduersus illum petulantissimum fornicatorem, nimiam sibi auctoritatem arrogare videretur, addidit, *In nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute domini nostri Iesu, tradere huiusmodi hominem Satanæ, in interitum carnis, vt spiritus saluus sit &c.* Intelligamus planè illam seueram sententiam, attamen iustam, proficisci à Paulo, & à communi Ecclesiæ consensu, & potissimum ab auctoritate Christi. Vult & Corinthios huiusce sententiæ testes esse oculatissimos, vt perterreantur à perpetracione tanti flagitij. Quod autem dicit, *In interitum carnis*, hunc habet sensum, *In duram & acerbam vexationem & afflictionem carnis*, vt post satisfactionem voluntariam in die iudicij saluetur caro vnà cum anima. Existimat Augustinus in quæstionibus noui Testamenti, quæstione 49. secundæ partis, illum esse carnis interitum, cum quis voluptatibus & desideriis carnalibus deditus, gehennam sibi procurat. Intellige locum illum Augustini, *Nisi resipiscat, aut non fumit illic propriè gehennam pro tormento ignis perpetui.* Licet enim quispiam suis illecebrofis voluptatibus inseruiat, & nephandum luxuriæ scelus perpetret, non tamen vlttricibus flammis ignis æterni cruciabitur, si antequam è vita decedat, suam agnoscat culpam, suaque vitia lugeat, & auriculari confessione (si possit) sacerdoti sua flagitia detegat. *Iob fuit traditus Satanæ in interitum carnis, sed pro corona & gloria suæ inuictæ patientiæ.* Hic verò fornicator traditur Satanæ in interitum carnis pro solutione suorum peccatorum, vt à diabolo elisus, vulneratus, confusus, & asperius vexatus à suo crimine resipiscat. Nec solum Christus dedit suis Apostolis potestatem eiiciendi spiritus immundos, sed contulit illis potestatem imperandi dæmonibus, vt quosdam flagitiosissimos peccatores corporaliter cruciarent, vt post diuturnum cruciatum, & defletam culpam anima saluaretur. Quidam dicunt Paulum tradidisse huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, per sententiam excõmunicacionis, qua quis cõmunionem fidelium priuatur & sacramentis Ecclesiæ, eiusdemq; suffragiis, donec attrito corde per dignam poenitentiam & satisfactionem ad Ecclesiam redeat. Et si non sit absurda hæc expositio, attamen non aperit sententiam illius loci, *In interitum carnis.* Et quonã pacto traditur aliquis Satanæ affligendus in interitum carnis, nisi dæmon ita discruciet hominem, vt pene eum enecet? & ob id putamus Paulum dixisse in interitum carnis. Verum illi cõminiscuntur peccata mortalia dici interitum carnis, vt scilicet excõmunicatus & tentationibus Satanæ expositus, liberius ruat in peccatũ. quasi verò hac antidoto aut potius peste, spiritus saluus fieret. Nõ enim intentio Ecclesiæ excõmunicatis est, vt excõmunicatus liberius ruat in peccatũ, sed vt erubescat, eumq; pudeat à cõmunicacione fidelium exulare, & post verecundiam & satisfactionem, iterum numero Christianorũ ascribatur. Et dic quæso, vbi nam locorũ sacre scripturæ cõperies peccata mortalia vocari interitum carnis? Scio Paulum dixisse, *Qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: cuius sensum huc esse puto, qui carni seruit, putrescet, corrumpetur, & punietur: non tamẽ omnis qui carni seruit & indulget, peccat mortaliter.* Et propterea priori expositioni, quã sectatur Chrysostramus acquiesco. Tradidit & Paulus Hymeneum & Alexandrum Satanæ, vt discerent non blasphemare.

» Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam
 » massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua consper-
 » sio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.
 » Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ &
 » nequitiae, sed in azymis sinceritatis, & veritatis.) Paulus hoc loco taxat Co-
 rinthios & in contemptum aliorum suã iactarent innocentiam, & de aliorum ignorantia,
 errore & lapsu gloriarentur, & gloriã soli Deo propriã, hominibus tribueret, & in ratio-
 ne sacramenti, quãtũ ad ministros adinuicẽ pugnarẽt, & multis factionibus disideret,
 & summos honores ambirẽt, & rudes, idiotas, & secularium disciplinarum ignaros despi-
 cerent, & denique salacissimã scortationem sectarentur, nec illos qui huiusmodi flagitio

tur-

pisimo inseruiebant, corrigerent. Nititur & Corinthios à sceleratorum conuersatione, ac pseudapostolorum blanditiis, veneficiis & pestilenti doctrina abducere, cum dicit, *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Hunc locum citans Hieronymus in epistolam ad Galatas, reprehendit vulgatum noui Testamenti interpretem, cuius verba sunt hæc, *Malè in nostris codicibus habetur, Modicum fermentum totam massam corrumpit, & sensum potius interpretatum suum, quàm verba Apostoli transfuit.* Hæc ille. Emendando autem hunc locum, transfert, *Modicum fermentum totam consersionem fermentat.* Est autem hæc consersio, farina liquore aquæ temperata, quæ fermento vitata, suum proprium succum perdit. Et sicut fermentum farinae consersum, totam massam suo vigore corrumpit, & in illius vim transit omne quod mixtum est: ita & doctrina peruersa ab vno incipiens, vix duos aut tres primùm in exordio reperit auditores, sed paulatim cancer serpit in corpore, & iuxta vulgare prouerbium, vnius pecudis scabies, totum commaculat gregem. Dicebat & Christus suis discipulis, *Cauete à fermento Phariseorum & Saduceorum, hoc est, à doctrina Phariseorum & Saduceorum.* Est & fermentum Phariseorum hypocrisis. Itaque Paulus adhortatur pro viribus Corinthios, vt ab inueterata malitia desistant, deuitent tanquam pestem contagiosam Hæreticorum doctrinam, fugiant & fluxos honores, abhorreant & à contentionibus, vt exuto veteri homine nouum induant: Sint & noua consersio nullo fermento aut Hæreticorum aut pseudoprophetarum inquinata, vt exosis quibuslibet vitiis, sint azymi, hoc est, infermentati, puri, mundi, casti & simplices. Et vt hoc præclarum Christianæ vitæ institutum obseruent, deligant & ament, sub omnium oculos ponit mundissimam & innocentissimam hostiam, quæ pro nobis immolata est. Pascha inquit, nostrum, immolatus est Christus. Itaque fide huius mysterij illustrati, epulemur, siue, vt volunt Græci, diem festum agamus. Nam huiusmodi dies solent solennibus epulis celebrari. nobis quoque conuenit in hoc sacro die spiritali alimonia deliciarum, si modò vetus fermentum, & omnem inueteratam malitiam & astutiam abiecerimus, vt cum omni sinceritate, castimonia vitæ & sincero veritatis amore in nuptiali Christi conuiuio discumbamus. Intelligamus agnum paschalem quem Iudæi cum azymis panibus manducabant, fuisse typum illius agni mundissimi & innocentissimi, de quo dicit Ioannes, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Sicut enim agnus ille typicus absque macula immolabatur, ita cœlestis agnus absque vlla macula, vt omnium sordes emacularet & abstergeret, immolatus est. Denique sicut Iudæi agnum paschalem manducabant cum panibus azymis, hoc est, infermentatis, ita Christiani debent in sacramento Eucharistiæ manducare hunc agnum cœlestem cum omni munditia & absque vilo vitiorum fermento. Tum quoque sicut agnus ille typicus immolabatur in memoriam illius beneficii quo angelus percutiens primogenita Aegypti, pertransiuit domos Iudæorum, quorum fores erant linitæ sanguine illius agni, & vt populus Iudaicus pertransiens mare rubrum à seruitute Aegyptiorum liberaretur, ita Christiani suum pascha celebrant in memoriam sanguinis Christi, qui pro salute omnium effusus est, & cuius virtute liberantur à seruitute peccati & à tyrannide diaboli. Et sicut agnus ille typicus erat phase siue transitus domini, nam illa nocte qua fuit primùm immolatus, transiuit dominus percutiens Aegyptios: ita Christus qui est verus agnus, est pascha nostrum, siue noster transitus. Nam fecit sua immolatione, suaque gratia, vt transiremus & transmigraremus à seruitute peccati in libertatem spiritualem. Nec pascha, Græcum est nomen, quod tamen putat diuus Thomas, existimans Pascha dici à passione, sed est Hebræum, à transitu domini dictum. Transiuit & Christus soluto pro nostra redemptione precio, ex hoc mundo ad patrem, & cum cœlos conscendit, secum duxit captiuam captiuitatem.

» Scripsi vobis in epistola, Ne commisceamini fornicariis, non vtique
 » fornicariis huius mundi, aut auaris aut rapacibus, aut idõlis seruien-

n. iij.

„tibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vo-
 „bis, non commiseri, si is qui frater nominatur inter vos, est fornica-
 „tor, aut avarus, aut idôlis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax,
 „cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt
 „iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris
 „sunt Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipfis.) Quis non animaduer-
 tit hoc loco Paulum agere officium optimi & sanctissimi concionatoris, qui ita pro-
 spicit salutem suorum Corinthiorum, vt vehementer doleret & cruciaretur, si quis ex ip-
 sis de sua salute periclitaretur? Attendamus & Paulum (qui tyrociniú fidei Corinthiis
 iecerat) apertissimè demonstrare fidem non satis habere roboris & præsidij, vt quis
 ad vitam æternam perueniat. Nónne & hoc contextu subindicat quos debeant Co-
 rinthij vitare: ne ipsorum turpissimo colloquio, sordidis conuiujs & impura cõuer-
 satione inficerentur, & infecti vix possent mederi pesti qua fuissent intoxicati? Perspi-
 ciamus diligenter quid velit eius contextus, *Scripsi, inquit, vobis in epistola, ne commi-
 sceamini fornicarijs.* Sed quam dicat epistolam, an hanc, an aliam ambigimus. Arbi-
 tratur Theophylactus hanc ipsam esse: Alij verò putant aliam esse, quæ non est in
 Canone, sed hæc parui sunt momenti. Satis nobis erit pro viribus nostri ingenij,
 vt mentem Pauli capere possimus. Quia prius dixerat, Expurgate vetus fermentum,
 hoc est, de medio tollite tam petulantem adulterum, & alios facinorosos propellite,
 vt múdi sitis coram agno qui pro nobis immolatus est. Suspicati sunt Corinthij Pau-
 lum sibiipfis inhibuisse commercium cum fornicatoribus, qui versabantur in Græ-
 cia, & quos infideles sciebant esse: verum ex subsequenti contextu medetur huic scrupu-
 lo, & indicat cum quibusnam peccatoribus possint sine discrimine suarum ani-
 marum versari. *Non vtiq̃* (inquit) *fornicarijs huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut*
idolis seruientibus, alioqui debueratis de hoc mundo exisse. Huius autem orationis contextú
 hunc in modum construit Theophylactus, Et vtiq̃ non fornicarijs huius mun-
 di commiseri prohibui, hoc est, gentilibus, alioqui alius mundus vobis esset quæ-
 rendus. Qui enim fieri potest vna in ciuitate vel ex maiori parte diuersantibus, qui
 ex gentibus essent, non ex his admiseri? Hæc ille. Non itaq̃ vetat Paulus Corin-
 thijs habere commercium cum fornicarijs, avaris, & maledicis huius mundi, nomine
 autem mundi vocat infideles. hinc illud Ioannis, Mundus eum non cognouit. Et ex
 eò permittit Paulus Corinthiis colloqui, negociari & conuersari cum gentilibus,
 quia Corinthus innumeris gentilibus abundabat. Nec interdicitur Christianis com-
 mercium habere cum infidelibus qui nunquam fidem receperunt, si modò sint in
 fide firmi, & qui student pro viribus reuocare infideles, ab errore infidelitatis. Siqui-
 dem posthac dicit Paulus, Si quis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire, om-
 ne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Præ-
 caueant tamen sibi infirmi in fide, ne cum infidelibus diuersentur, ne falsis infideliú
 persuasionibus seducti, sacramentum fidei deferant. Inhibetur tamen Christianis cõ-
 municare cum infidelibus, qui aliquando fidei sacramentum receperunt, deinde sua
 pestifera doctrina, suaque inaudita ambitione, & stultissima arrogantia à fide deflexe-
 runt siue apostatarunt. quod alibi declarat Paulus dicens, Hæreticum hominem post
 vnam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est,
 & delinquit cum sit proprio iudicio condemnatus. Quorum autem sceleratorum ho-
 minum sodalitia, conuiuia & contubernia vitare debeant Corinthij, subsequens hic
 locus indicat, *Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini. si quis frater nominatur, aut forni-
 cator aut avarus, aut idolis seruiens, aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec ci-
 bum sumere.* Pulchrè adiecit qui nominatur frater, non quòd absolutè & in ve-
 ritate sit frater, eò quòd suo mortifero vitio à fraterna charitate excidit, nomen ta-
 men fratris propter susceptum fidei sacramentum retinet. Non enim Christus defi-

Ioan. 1.

1. Cor. 10.

Tit. 3.

definit vocare. Apostolos, suos fratres, post suam resurrectionem, quanuis vitio
 incredulitatis laborassent. Nec consuleret Paulus vitari commercia fornicatorum, Ioan. 20.
 auarorum, maledicorú &c. nisi vitia quibus inuoluebantur essent mortalia. Scrupu-
 lus tamen est de ebrietate, vtrum sit semper peccatum mortale: quod sanè non existi-
 mat Augustinus in quodam sermone de Purgatorio, nisi sit assidua. Dicom ebrieta-
 tem suo genere esse peccatum mortale. Etenim pugnat cum charitate, quòd aliquis
 propter delectationem vini, velit perdere vsum rationis, & se exponat foedatus temu-
 lentia, periculo patrandi innumera scelera. Excusatur autem ebrietas accidentaria ra-
 tione à peccato mortali, quando quis vigorem vini ignorat, aut debilitate & imbecil-
 litate cerebri laborat. Verum obiiciet quispiam, Quònam pacto Paulus vocat Co-
 rinthiorum fratrem, illum qui seruit idôlis, cum non sit is vocandus Christianus qui
 colit idôla? Respondent Græci interpretes, nonnullos è numero Corinthiorum ad-
 huc idôlis inhærere. Quemadmodum quidam Samaritani piè colebant vnum Deú,
 cæteri verò seruiebant idôlis. Aut dic, quòd licet quidam Corinthij suscepto fidei au-
 toramento, vnum Deum, Deique filium colerent, tamen à Diabolo subornati & se-
 ducti, iterum ad spurcissimum idolorum cultum reuertebantur. Sed quæres si nam
 Paulus interdicit omnino Corinthiis mensas illorum qui scortationi, auaritiæ, male-
 dicentiæ, detractiõni, expilationibus, temulentia, & idôlis inseruiebant. Respondebo
 Paulum aliquando consulere probis viris vt deuitent conuiuia sceleratissimorum
 hominum, & quidem in ipsorum pœnam, vt eos pudeat quòd bonorum consortio
 propter sua crimina priuentur, & post pudorem à suis vitijs maturè respiscant. Ve-
 tat & Corinthiis commercium impiorum, vbi cum ipsis versando fierent deterio-
 res, nec eos suorum flagitiorum depuderet, aut scabiem ab eis contraherent. Nec iudi-
 cat Paulus siue condemnat illos qui foris sunt, hoc est æthnicos & infideles. Et ex
 eò cõsentur esse foris, quòd sint omnino ob vitium suæ incredulitatis, ab ingressu Ec-
 clesiæ exclusi. Non enim solent Ecclesiastici Prælati suam iurisdictionem & pote-
 statem exercere, nisi in illos qui sibiipfis subduntur. Siquidem boni pastoris est agno-
 scere vultum sui pecoris, & non alieni. Indirectè tamen, vt scribunt scholastici do-
 ctiores, Ecclesiastici Prælati habent potestatem super illos qui foris sunt, quatenus iu-
 sta de causa inhibent suis subditis, ne cum infidelibus versentur. Illorum autem iudi-
 cium qui foris sunt, soli Deo reseruatur: nam illos iusto iudicio condemnabit, quia
 noluerunt recipere fidem, sibi vltro oblatam, & per doctos concionatores euulgatã.
 Hinc illud Ioannis, Qui non credit, iam iudicatus est. Quod autem miro artificio cõ-
 cludit Paulus, *Auferte malum ex vobisipfis.* hunc habet sensum, improbos omnes à
 vobis depellite, & à vestro contubernio eiicite. Et hoc loco meminit Paulus illius ve-
 teris scripturæ, *Auferes malum de medio tui.*

Hæc obser-
ua.

Ioan. 3.

Deute. 17.

Argumentum sexti capitis.

Paulus reprehendit Corinthios, quòd cum pro aliquo negotio adinuicem dis-
 siderent, magis optarent sententiam infidelis iudicis quàm fidelis. Damnat &
 illos qui pro re admodum friuola, iudicio contendunt. aut si negotium iudicio di-
 gnum sit, attamen aut auaritia, aut affectu nocendi, vel cupiditate vindictæ du-
 cti, coram iudice litigant. Scortationes, adulteria, temulentiam, auaritiam, male-
 dicentiam, conuiuia, furta, expilationes, & spurcissimum simulachrorum cultum,
 mirum in modum infectatur, quibus inseruientes excludentur ab hereditate re-
 gni cœlestis. Nos quoque vt Deum & animo & corpore glorificemus, ad om-
 nem munditiam & vitæ castimoniam adhortatur.

n. iij.

» Vdet aliquis vestrum habens negocium aduersus alterum,
 » iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quo-
 » niam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudi-
 » cabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis. Ne-
 » scitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis secularia? Secula-
 » ria igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos
 » constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est
 » inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?
 » Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iam
 » quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos.
 » Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem pa-
 » timini? Sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus. An ne-
 » scitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, neque
 » fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque
 » masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, ne-
 » que maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.) Aliud vitij ge-
 » nus arguit Paulus in ipsis Corinthiis, quod cum essent Deo sacra-
 » ti, pro rebus tempo-
 » raneis in iudicio contenderent coram prophano iudice, infideli & a consortio eccle-
 » siæ alieno, quasi huiusmodi iudices plus saperent quam ipsi, & accuratius iuris & æ-
 » quitatis rationem intelligerent. Cum autem dicit, *Audet aliquis vestrum, & cetera,*
 » suam indignationem manifestat, quasi innueret, non vos pudet, quod cum aliquis
 » vestrum decertat pro re quapiam cum suo fratre, potius confugit ad iudicem iniquum,
 » infidelem scilicet, quam sanctum, hoc est, Christianum. Numquid indecorum est Chri-
 » stianos a non Christianis iudicari? Quænam vos amentia corripit, quod vestras cau-
 » sas ad impios iudices deferatis? Sinitur iura vestrae libertatis aut tolli aut abrogari?
 » Vos haud dubie deiecto animo & plusquam pusillimos existimo, quod permittatis
 » vestra priuilegia vestramque dignitatem & potestatem deprimi & extinguere. Deni-
 » que si sancti de hoc mundo iudicabunt, hoc est, æthnicos condemnabunt, cur finitis
 » vos a prophanis & impiis iudicari? Tum quoque, si iudicaturi sitis mundum, hoc est,
 » infideles, nunquid vos pudet pro rebus nihili, aduersus fidelem ferre sententiam? Et
 » enim dedecus & opprobrium est Christiano trahere in ius Christianum pro re leuissi-
 » ma. Adhæc, si simus iudicaturi impios & superbos angelos, de quibus dicitur, Disce-
 » dite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius, mul-
 » to magis quæ sunt huius seculi iudicabimus. Quod si sint in vobis pro secularibus
 » negociis controuersiuncule, contemptibiles qui sunt in Ecclesia constituite ad iudi-
 » candum. Et sensus est, Si nemo vestrum sit sapiens, nemo sufficiens ad diiudicandum,
 » minimis tamen iudicia permittatis, ut infidelium iudicia declinetis. Nec tamen Pau-
 » lus hoc loco vult dicere simpliciter, quod constituendi sunt abiecti & indocti iudices:
 » nam in dirimendis & rerum secularium & spiritualium controuersiis, deligendi sunt
 » gnari, prudentes & sapientes iudices: Siquidem dicebat Ietro ipsi Moysi, Prouide de
 » omni plebe viros sapientes & timentes Deum in quibus sit veritas, & qui oderint aua-
 » ritiam, & constitue ex eis Tribunos & Ceteriones & Quinquagenarios & Decanos, qui
 » iudicent populum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit, referant ad te, &
 » ipsi minora tantummodo iudicent, leuiusque sit tibi partito in alio onere. Sed Corin-
 » thios tangit & reprehendit, quasi innueret, Si non esset inter vos sapiens quisquam,
 » infipientibus permitti magis oporteret, ut iudicia audirent, quam gentilibus. Et in hæc
 » sententiam

» sententiam descendit Chrysofomus. *Attamen ad verecundiam vestram id dico.*) Nec
 » possum non reprehendere vestram obiectionem tanquam friuolam. quasi verò
 » non sit quispiam inter vos sapiens, eruditus & idoneus, qui possit fratrum disceptatio-
 » nes & controuersias finire. Nec possum non summo dolore affici, summaque tristi-
 » tia pulsari, quod frater cum fratre iudicio contendat coram infideli iudice. Et quis
 » non excandesceret, quis non toto stomacho in vos inueheretur, quod ob vindictam,
 » aut nocendi cupiditatem aut auaritiam aut fraudem, sint inter vos iudicia? Dissua-
 » detis hoc contentionum genere infidelibus, ne fidem quam professi estis, suscipiant.
 » Nunquid vobis magis expediret vestrarum facultatum dispendium facere & iniuriam
 » pati, quam fraternam charitatem lædere, & Euangelicam pacem & concordiam ob-
 » turbare? O duri, stolidi, inhumani & fordidi Christiani. Sunt innumera (nec dissimu-
 » lare possum) inter fratres contentionum prodigia: Sunt & in Christianis inaudita li-
 » tigia: Sunt & controuersie non tam astute quam venefice. Et quod vehementer do-
 » lendum est, coram iudice digladiantur Christiani pro rebus minimis, non attenden-
 » tes neque animo versantes Euangelium & lege naturali & Mosaiica longè præstatius
 » esse, in quo non vindicta ut vindicta, aut mali retaliatio postulanda est, sed spretis bo-
 » nis externis, pax, concordia & reconciliatio. Et si non improbem causas, contentio-
 » nes, querimonias (& si dicam litigia) quæ coram iudice tractantur, expenduntur
 » & discutiuntur, tamen contentiunculas quæ pro rebus nullius pensi concitantur, nõ
 » tam improbari quam taxari velim. Nunquid, ut scite monet Paulus, longè melius es-
 » set suæ rei pecuniariæ iacturam facere, quam Christianam tranquillitatem concutere,
 » ac grauissimum sacramento fidei damnum adferre? Dic quæso, vbinam viget pietas?
 » vbi floret clementia? vbi ardet charitas? Prostrata Christianismi professione vnus-
 » quisque studet auaritiæ, diesque suos in congerendis opibus consumit. Nescit Chri-
 » stianus aut nescire vult, quid Euangelico consilio sit præscriptum, ne pereat is qui a
 » recto tramite sua cupiditate deflexit. Si quis velit tecum contendere in iudicio, & tu-
 » nicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Nec tamen eo inficias quin iusta de causa
 » liceat contendere in iudicio. Nam in veteri testamento, cui nouum non repugnat, co-
 » ram iudice controuersiarum omnium, causæ discutiebantur, ut vnique quod suum
 » est, redderetur. Licet & mihi pertrahere in ius conuiciatorem, qui me probrosus conui-
 » citis incepsit, aut meam famam læsit, pariter & furem, qui bona mea abstulit & de-
 » prædatus est. Legimus & in Leuitico, Iuste iudica proximo tuo. cui consentaneum est
 » illud Psalmographi, Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificate. Et Psal. 81.
 » in Esaia scriptum est, Iudicate pupillo, defendite viduam. Adde quod si non liceret
 » Christiano contendere in iudicio coram iudice, nec liceret constituere iudices qui
 » contententium controuersias dirimerent. quod aduersatur illi scripturæ, Audite il-
 » los, & quod iustum est iudicate. quod sanè comprobatur illo Christi testimonio, No-
 » lite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. sed vitandus est affectus
 » fouendorum litigiorum. Adicit & Paulus, *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possi-
 » debunt? Nolite errare &c.*) Nolite eo infano errore cæcutire, ut putetis gehennam ignis
 » æterni non esse impiis reseruatam, sed firmissimè credite omnes diuinæ legis præua-
 » ricatores intrudendos in ardentem ignis æterni fornacem, nisi maturè resipuerint,
 » quales sunt fornicatores, idolis seruientes, adulteri, molles siue euirati, qui prodigiose
 » libidini inferuiunt, masculorum concubitores, qui cupiunt detestandam luxuriam
 » contra naturam perpetrare, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces & id genus homi-
 » nes mortalibus vitiis cõtaminati. Quod si teste Paulo, fornicatores regnum Dei nõ pos-
 » sident, necesse est nos concludere fornicationem etiã simplicem, esse peccatum mortale. *ua.*
 » Adde quod voluntas Dei est sanctificatio nostra ut abstineamus a fornicatione. igitur qui
 » fornicatur, agit contra diuinam voluntatem: & per consequens, peccat mortaliter.

» Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iusti-
 » ficati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei no-

„stri. Omnia mihi licent, sed nō omnia expediūt. Omnia mihi licent, sed
 „ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis. Deus au-
 „tem & hunc & has destruet. Corpus autem non fornicationi, sed Do-
 „mino, & Dominus corpori. Deus verò & Dominum suscitauit, & nos
 „suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra, mem-
 „bra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciens membra mere-
 „trici? Absit. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum cor-
 „pus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna. Qui autem adhæ-
 „ret Domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem: Omne enim pec-
 „catum quodcunque fecerit homo extra corpus est. Qui autem fornicat-
 „ur, in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra, tem-
 „plum sunt spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non
 „estis vestri? Empti enim estis precio magno. Glorificate & portate
 „Deum in corpore vestro.) Nemo vestrum iacet suam innocentiam, vitæque
 sanctimoniam. Nam illis vitiis etiam turpissimis (quorum paulo antea memini) fui-
 stis inquinati, sed gratia Domini nostri Iesu Christi, ab his estis abluti, mundati, pur-
 gati, sanctificati & iustificati: veruntamen vobis posthac præcauendum est, ne in con-
 similia recidatis, alioqui summa vos manebunt supplicia. Verum quod hinc subnectit
 Paulus, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*) nullam videtur prorsus habere ad
 præcedentia consequentiam. Nam prius monstrauit fornicatores, adulteros, molles,
 masculorum concubitores, idololatrias, rapaces, maledicos & ebriosos non possessu-
 ros hæreditatem regni cœlestis, si in suis vitiis perseuerauerint. Quorsum igitur nunc
 dicit, Omnia mihi licent: Nam hæc vitia commemorata non licebant Paulo. Siqui-
 dem id licet Christiano, quod diuina lege non est vetitum. Verum si diligenter Pau-
 linam mentem intellexerimus, nobis suadebimus hæc Pauli verba, rectam habere ad
 præcedentia consequentiam. Nam reprehendit Corinthios quod litigia fouerent co-
 ram iudice Christiano, iniusta causa, licet non omnino vetuerit Christianis iudicio
 contendere. Et propterea ad assequendam liberius & tutius euangelicam perfectio-
 nem, dicit, Et si mihi, & legatis Christi liceat in iudicio contendere, & coram iudice
 quæ mea sunt repetere, non tamen expedit: Vereretur enim ne huiusmodi controuersie
 meum animum turbarent, aut fraternam charitatem læderent, aut mihi officerent
 quominus finem vltimum assequeretur, scilicet vitam æternam. Illud enim expedit quod
 nullum adfert Christiano impedimentum perueniendi ad regnum Dei. Tum
 quoque licebat Paulo vesci indiscriminatim quibuslibet cibus, eò quod mundis mū-
 da sunt omnia: sed non expediebat, ne fratrem in fide infirmum offenderet. Licebat
 & Paulo viuere de Euangelio, sed non expediebat, ne quod offendiculum daret Euā-
 gelio Christi. Denique licebat Paulo (nisi obstiterit votum continentie) vxorem du-
 cere, sed non expediebat. Nam licet matrimonium non excludat hominem à regno
 Dei, adfert tamen impedimentum. Nam qui cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mū-
 di, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Præpedit & quodammodo coniugium ob-
 scurare, vt decet, dominum: Et propterea dicebant Apostoli Christo, Si ita est causa
 hominis cum vxore, non expedit nubere. Et quod subnectit Paulus, *Omnia mihi li-
 cent, sed ego sub nullius potestate redigar,* priori sententie cohæret: Si enim non mihi expe-
 diat ducere vxorem, vt tædia, molestias, iurgia & tribulationes coniugij euitem, & pu-
 rius Deo inseruiam, nec me dedam seruituti coniugij. Et si non mihi expediat litiga-
 re in iudicio, nec subiiciar censuræ & potestati iudicis. Qui enim vitur eo quod non
 expedit, siue sit licitum siue illicitum, quodammodo redigitur sub potestate illius rei.
 Cum igitur sit Dominus rerum indifferentium, sibi præcaueat ne sit seruus illius rei
 qua

Quid expe-
dit.

Tit. 1.

1. Cor. 8.

1. Cor. 9.

1. Cor. 7.

Matth. 19.

1. Tim. 4.

qua vitur. Faber adnitens pro viribus corrigere vulgatam editionem, circa hunc lo-
 cum, Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, Omnia mihi licent, sed ego sub
 nullius potestate redigar, vertit, Omnia in mea sunt potestate, sed non omnia condu-
 cunt, omnia in mea sunt potestate, sed ego sub nullius redigar potestate. In potestate
 eius erat & helluari, ciboque & potu refarcire ventrem, & crapula distendi & forni-
 cari, & cætera id genus quæ carnis sunt, sed sub nullius talium redactus est potestate,
 quia rationi spirituique hærebat. Hæc ille. Doleo vehementer quod tam doctus in-
 terpres sit hallucinatus nimis Græcis literis addictus. Doleo & vehementius quod
 discrucians suum animum Græcorum elementis & grammatica, non ceperit men-
 tem Pauli, ab aliis doctis interpretibus etiam Græcis accuratè explicatam. Chrystosto-
 mus qui abundè linguam Græcam callebat, legit, Omnia mihi licent, sed nō omnia
 expediunt. quem locum enarrans dicit, Non enim de vetitis hoc dicit: illa enim nul-
 lo pacto licent, sed de his quæ indifferentia videntur. Hæc ille. cuius interpretationi si
 adhæsisset Faber, toto cœlo non errasset. Nōne & fœda & indocta est hæc tanti viri
 interpretatio? Erat in potestate Pauli helluari, ciboque & potu refarcire ventrem &
 crapula distendi & fornicari. Dicimus cum grauissimorum autorum iudicio, hæc nos
 verè posse, quæ iure possumus: propterea farcire ventrem, indulgere gulæ, & impuræ
 fornicationi inseruire, non possumus, nisi infranes libero arbitrio habenas laxaueri-
 mus. Vtinam Faber voluisset sapere ad sobrietatem, & sapere cum ecclesiasticis do-
 ctoribus. Ambrosius libro 2. officiorum cap. 6. citans hunc Pauli locum, Omnia mi-
 hi licent, sed non omnia expediunt, loco huius, Sed non omnia expediunt, legit, Sed
 non omnia vtilia sunt, vbi sumit vtile pro honesto. Deinde adicit, Supra de vitiis lo-
 quebatur, nunc ergo dicit, Licet peccare, sed non decet: In potestate sunt peccata, sed
 non sunt honesta: Luxuriari promptum est, sed non iustum. Hæc ille. non tamen pu-
 to Paulum in illa sententia voluisse innuere quod liceat peccare. Nam peccatum est
 vetitum, illic autem Paulus loquitur de indifferentibus: vt scitè Chrystostomus scri-
 psit. Ad hæc, ista propositio est absurda, & aures simplicium offendit, licet peccare, for-
 sitan autor ille admodum doctus & grauis, sumpsit verbū hoc, Licet, pro illo quod
 subiacet facultati liberi arbitrij ita quod peccatum est in potestate hominis, non ta-
 men recipienda est illa assertio. Adicit Paulus, *Esca ventri, & venter escis &c.* Esca
 est ventri, quam crapulosus, & Deus ventris ad ingluuiem vsque deuorat. Et venter
 est escæ, cui plus æquo blanditur & indulget. Nec propterea esca sua natura damna-
 da est, quandoquidem alit corpus, fouet & vegetat. Nec damnandus est venter, cum
 sit pars corporis, ex se bene suo fungens officio. Sed damnandi sunt & criminandi,
 qui crapulæ, ebrietati & comestationibus indulgent, longè maiorem corporis quàm
 animæ curam habentes. Græci interpretes non sumunt hoc loco ventrem pro parte
 corporis, sed pro gula & edacitate: Sicut alibi dicit Paulus, Quorum Deus venter est.
 Hunc tamen sensum videtur prætere, Si esca in ventre decocta, cedat in nutrimen-
 tum totius corporis, & venter escis recipiendis & concoquendis inseruiat, non sunt
 culpandi concionatores qui stipendium suorum laborum accipiunt ab his, quibus
 spiritualia seminant, vt suæ necessitati succurrant. Nec insimulandi sunt qui res suas
 (quibus indigent) in subsidium vitæ coram iudice repetunt: hæc tamen non expe-
 diebant Paulo, qui perfectam vitam agebat. Et licet esca sit ventri, & venter escis, de-
 struet tamen Deus in resurrectione & escas & ventrem: Escas quidem, quia non am-
 plius nutriunt corpus, & ventrem, (nō quidem quantum ad essentiam) quia resurget,
 sed quantum ad suum officium, quia non amplius cibos recipiet nec concoquet. Si-
 quidem in resurrectione erimus sicut angeli Dei. Redit & Paulus ad priorem forni-
 cationis damnationem, nec potest non inuehi in fornicatores, dicens, *Corpus autem
 non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori.*) Et sensus est, Corpus non debet inser-
 uire fornicationi, sed Domino, non enim ordinatum est ad fornicandum: Et pro-
 pterea toto cœlo aberrant lasciuui, qui putant se vti suo corpore secundū vsū à Deo
 ordinatum. Agit itaque contra diuinam ordinationem qui fornicatur. Et Dominus

In Fabrum.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

Matth. 22.

est corpori, hoc est, Dominus noster Iesus Christus, qui est caput sui corporis mystici, nobis à Deo datus est, ut humana corpora suæ gloriæ conformaret. Siquidem dicit Paulus ad Philipenses, Expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Et qui sua propria virtute excitauit à morte Dominum nostrum Iesum Christum ut hominē, eadem virtute nos excitabit. Qui enim suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuifica bit & mortalia corpora vestra: ut testatur idem doctor gentium in Epistola ad Romanos. Et licet Deus pater suscitauerit à morte Iesum Christum, pariter & Deus spiritus sanctus, tamen Deus filius se suscitauit à morte, & sua propria virtute resurrexit. Intellige filium Dei sua natiua virtute excitasse à morte suam humanitatem: Nam qui crucifixus est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei. Quod autem fornicator offendat Christum, eiusque membra polluat, aperte manifestat Paulus dicens, Ignoratis ne quod membra vestra, sunt membra Christi. Vos enim estis corpus Christi, & membra de membro: tollens ergo membra Christi, hoc est, iuste subtrahens pro certa causa, (& potissimum ut vxorem ducā.) seruitio Christi, licet nō omnino, quia ei debent deputari, faciam ne membra meretricis? Absit. Id enim probrosum est & contumeliosum, licet membra fornicantis videantur esse membra meretricis. *An nescitis, inquit, quod qui adheret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna.* Verūm Paulus videtur absurdè citare illum Genesios locum, Erunt duo in carne vna. Nam scriptura illa intelligenda est de honorabili connubio & licito congressu, quam tamen detorquet ad foedam scortantium commixtionem. Verūm dicā Paulum hoc loco, An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur, velle innuere fornicatorem meretrici commixtum, non minus efficere vnum corpus, licet tamen cōtaminatum, quā cum vir suam vxorem cognoscit. Et licet vaticinium illud Adæ, Erunt duo in carne vna, intelligendum sit propriè de licito coniugio, ut etiam vult Paulus ad Ephesios dicens, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. tamen non obstat quin possit intelligi de sordido & illicito viri cum meretrice congressu. Nam congressus siue commixtiones coniugatorum & scortantium, secundum speciem naturæ non differunt. Qui autem adhæret Deo sincera fide & feruida charitate, vnus spiritus est. Nam spirituali coniunctione spiritui Dei connectitur & adglutinatur. Hinc illud, Vos autem in carne nō estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Nec potest Paulus non detestari fornicationis vitium, cū dicit, *Fugite fornicationem.* Non enim tam vincitur hoc vitium resistendo quā fugiendo. Nam immundæ cogitationes carnis nimis irretiunt hominem & titillant. Amatis foeda libidine occæcati, sordidisque voluptatibus dediti, quod deberetis omni via fugere, omni que studio aspernari. Nec solūm qui fornicatur agit contra diuinam ordinationem & voluntatem Christi, sed etiam contra munditiam corporis, qua conuenit Christiano Deum cohonestare & glorificare. Quod autem suum corpus contaminet qui fornicatur, hac ratione suadet Paulus, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Verūm pugnabit quispiam aduersus Paulum, Si omne peccatum quodcumque fecerit homo, sit extra corpus, & fornicatio est peccatū quod facit homo, igitur fornicatio est extra corpus. Respondebo Paulū in illa vniuersali propositione loqui de peccato spirituali, quod non consummatur carnali delectatione sed spirituali, ut inuidia, superbia, auaritia, pigritia, contentiones, rixæ &c. sed fornicatio est peccatum carnale, quod carnali voluptate consummatur. Habet & fornicatio pro sua materia propriam corporis substantiam, & propterea qui fornicatur, in suum corpus peccat. Nec aliter sordescit qui fornicatur quā qui in lebetem immundum infusus, cōtagione inficitur. Nec solūm fornicatio inquinat corpus, sed corporis vires eneruat, mentem hebetat, spiritum extinguit, iudiciū corrumpit, animum polluit, scandalizat hominē etiam eximia dignitate præditū. Deinde prophanat & contaminat templū spiritus sancti, qui fornicatur.

quod

quod subsequens hic locus indicat, *An nescitis quoniam membra vestra, templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est, quē dono gratuito habetis à Deo, & nō estis vestri, sed Iesu Christi?* Siue enim viuimus, siue morimur, Domini sumus. Et quia redēpti estis, abluti & sanctificati preciosissimo sanguine Iesu Christi, deberetis & animas vestras & corpora vestra cum omni castitate, munditia & sanctitate, Deo cōsecrare, Nā sicut animus debet ministrare Deo, Deūque glorificare, ita & suo modulo corpus.

Argumentum septimi capitis.

Licet honorabile sit coniugium ad procreandam sobolem institutum, & quo etiam vitatur fornicatio, & carnis incendium extinguitur: tamen Paulus cādidō virginittatis flore decoratus, innuptis & viduis consulit (si Deo liberius, propius & melius inferuire velint) ut perpetuam continentiam seruent. Praecipit Dominus viro ne dimittat suam vxorē, quod si propter scelus fornicationis quantum ad thorum dimissa fuerit, non tamen potest viuente viro alteri nubere, studebit tamen pro virili ut viro suo reconcilietur. Praefert & Paulus matrimonio virginittatem, nullis encomiis satis commendatam.

Caput septimum.

DE quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierē non tangere: propter fornicationem autem vnusquisque suā vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir, sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi fortē ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterū reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestrā: Hoc autē dico secundum indulgentiā, non secundū imperiū. Volo autē omnes vos esse sicut me ipsum, sed vnusquisque propriū donū habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic. Dico autem non nuptis & viduis, bonū est illis, si sic permanerint sicut & ego. Quod si non se continent, nubant, melius est enim nubere quā vri.) Scripserant Corinthij ad Paulum quæ in scrupulū & quæstionē vertebāt, In primis, An licebat ducere vxorē. Secūdo, An licebat viro dimittere suam vxorē. Tertio, An cōiugia essent virginittati æquāda, an postponēda. His autē tribus quæstionibus singulatim respondet Paulus. *De quibus autē scripsistis mihi.* Et licet hic sermo sit inabsolutus, tamē hic loquēdi color nō est insolēti etiā apud latinos, Et sensus est, ut de his quæ mihi scripsistis, respondeā. Et primā quæstionē diluendo, dicit, Bonū est homini mulierē non tāgere, nō propterea confestim colliges: Ergo malū est homini mulierē tangere. nā bonū & malū nō sunt cōtraria immediata: Siquidē erigere festucā, videre mulierē, ambulare, hortulos in ordinē disponere, nasum emungere, saliuā iacere, neque bonū est neque malum, sed quid indifferens inter bonū & malū. Et propterea Hieronymus in suis epistolis, virginittatē ad astra vsque extollens, adēdō ut parum matrimonio tribuere videatur, aut cum spinis cōferre, sibi persuasit in libris quos scripsit aduersus Iouinianum, hanc consequentiam esse bonam, Si bonum est homini mulierē nō tāgere, ergo malū est homini mulierem tangere, nihil enim bono contrariū est, nisi malum. Hac in re à Dialecticorum methodo deflexit, nec satis diligenter ad mentē Pauli attendit. Nam Paulus (ut sub-

sequens contextus demonstrabit) volebat dicere, & omnibus Christianis significare, Bonum esse homini mulierem non tangere, hoc est, non ducere uxorem, si continere possit. Siquidem præclara continentiae virtus totum hominem ad diuina officia allicies, & à molestis rerum humanarum curis abducens, longè coniugio præcellit. Hieronymus tamen in Apologia, ad Pammachum, pro libris aduersus Iouinianum, videtur se excusare, & reddere suae excusationis rationem, cum ita ratiocinatus est, Si bonum est mulierem non tangere, malum ergo est tangere. Paulus, inquit, pronunciat & definit, quod bonum est homini mulierem non tangere, ego verò dubito & sciscitor. Ille aperte dicit, *Bonum est homini mulierem non tangere*, ego timidè quæro, Si bonum est mulierem non tangere, Si, dubitantis est, non confirmatis. Ille dicit, Bonum est non tangere, ego quid bono contrarium esse possit, adiungo. Hæc ille. Videbatur hoc vnū colligere Hieronymus, Si bonum est homini mulierem non tangere, conuicio quid possit ex hoc absurdum & erroneum deduci: Quod scilicet malum est mulierem tangere, sed friuola est illa consequentia. Deinde dicit Hieronymus, Statim in consequentibus animaduertenda est Apostoli prudentia, Non dixit, Bonum est homini uxorem non habere, sed bonum est mulierem non tangere, quasi & in tactu eius periculum sit, quasi qui illam tetigerit, non euadat. Vides igitur non de coniugibus nos exponere, sed de coitu simpliciter disputare. Hæc Hieronymus. Verum Hieronymus videtur secum pugnare. Nam paulò ante hæc expositionem, dixerat, Si malum est tangere mulierem & ignoscitur, ideo conceditur ne malo quid deterius fiat. Sed dic quæso Hieronyme, quid conceditur & ignoscitur ne malo quid deterius fiat? An coitus illicitus? quod sanè absurdum putabis: ergo velis nolis, cogis fateri Paulum illo in loco, Bonum est homini mulierem non tangere voluisse planè dicere, Bonum est homini uxorem non habere, si scilicet continere possit: Nam hoc in eodem capite, dicit, *Volo autem omnes vos esse sicut meipsum*. Nec illo in loco, Bonum est homini mulierem non tangere vult dicere Paulus, Quod malum est homini uxorem habere, alioqui secum pugnet: Nam laudando coniugium dicit in hoc capite, qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit. Nititur Erasmus in suis Adnotationibus excusare Hieronymum, sumens hoc loco bonum pro comodo, non tamen ut opponatur vitio, Et sensus est, Si comodum est non ducere uxorem ob sarcinas curarum, ob vincula affinitatum, incommodum est igitur ducere. Et si Erasmus laborauerit pro virili ut excusaret Hieronymum, non tamen potest eum excusare, nec capit mentem Hieronymi: Nam Hieronymus non exponit illum Pauli locum, Bonum est homini mulierem non tangere de coniugibus, quod tamè præterdit Erasmus, non indoctè colligens de comodo & incommodo, sed simpliciter de coitu disputat. Verum plus æquo de hac re disputatum est. Animaduertens autem Paulus procliuitatem hominis ad venereum, & longè propensiores concupiscentiam ad huiusmodi vitium, quàm ad gulam, temulentiam, & quæuis alia peccata, propter vehementem libidinis delectationem, quæ vix fatiari potest, consuluit iis qui sunt soluti, nec astricti voto continentiae ut ad vitandum scortum vel stuprum, ducant uxorem. *Propter fornicationem*, inquit, *vnusquisque suam uxorem habeat, & vnæquæque suum virum habeat*.) Nec Paulina hæc doctrina incitat omnes fornicationis vitæ causa, ad contrahendum matrimonium: ab hac enim sancta veritate excluduntur religiosi, & sacerdotes, quod vouerint votum continentiae: Siquidem religiosi in die suæ professionis vouent voto quidem solenni, continentiam perpetuam. Et si sacerdotes non voueant voto expresso continentiam, tacito quidem vouent: Nolet enim episcopus illos ordinare, siue ad sacros ordines promouere, nisi posthac omnino abstinerent à consuetudine mulierum: Siquidem sacris ordinibus annexa est continentia. Et propterea refragor Erasmo dicenti in enarratione huiusce capituli, & quidem in suis Adnotationibus. Nunc mutatis rebus, haud scio, an magis expediat sanctum connubium & immaculatum thorum sanctè purèque colere etiam sacerdotibus, si qui non continent, quando horum tam ingens vbique numerus est. Rursus, tanta raritas castè viuientium. Hæc ille. Et si quidam sacerdotes exclusa scortationis nota sanctius, purius & honestius uiuerent, quàm plerique laici, non tamen debuit Erasmus hæsitare, si nam expediebat sacerdotibus sanctum connubium & immaculatum thorum

Hæc obser-
ua.

In Erasmo.

thorum sanctè & purè colere. Laxat illis habenas sese commiscendi cum vxoribus, quos potius debuerat coercere. Repudiat & Ecclesia ac detestatur sacerdotum coniugia, quanuis id toleret Germania, innumeris vitiis inquinata. Vellètne Erasmus sacerdotalem dignitatem connubio prophanari? Licet non sit connubium damnandum, & licet veteris legis sacerdotes (si volebant) uxores ducebant, non propterea id existimandum est de sacerdotibus nouæ legis. Sicut enim nulla est comparatio inter vetus testamentum & nouum, ita nulla est comparatio inter sacerdotes veteris testamenti & noui: Illis enim licebat discernere inter lepram & non lepram, inter sanctum & prophanum, inter mundum & pollutum, non tamen eis erat data potestas remittendi aut retinendi peccata: Sacerdotibus verò nouæ legis non solum data est potestas discernendi inter lepram & non lepram, inter sanctum & prophanum, sed ut tanquam ministri Christi remittant aut retineant peccata. Adde quod consecratur corpus & sanguinem Christi, sub speciebus panis & vini, quod mirum in modum ad amplificandam & extollendam eorum dignitatem & potestatem accedit. Denique quo sacramentum est maius, augustius & excellentius, eo magis decet tantum sacramenti ministros, sanctiorem, mundiorem & puriorem vitam agere. Audiat velim Erasmus, quidnam dicat Paulus, Oportet Episcopum esse vnus uxoris virum, non quod Episcopali dignitate donatus, uxorem habeat, sed si prius habuerit uxorem, antequam scilicet ad tantam dignitatem & sublimitatem subueheretur non sit posthac habiturus. Dic consimiliter de illo qui nunc sacerdotio fungitur: quod si prius laicorum moribus viuens duxerit uxorem, ea defuncta, postquam ad sacros ordines promouetur, non sit posthac ducturus uxorem. Et in hac sententia stat Hieronymus in suis epistolis. Displicet & mihi quod Erasmus explicans hunc locum, *Propter fornicationem vnusquisque suam uxorem habeat*.) reiiciat hanc interpretationem, habeat, si habere liceat, cum id dicatur iis qui se non possunt à consuetudine mulierum cohibere. Hæc ille. Igitur concludam ex hac interpretatione, quod indiscriminatim licet omnibus & laicis & sacerdotibus uxorem habere (si modò non possint) hoc est, difficulter possint sibi à congressu mulierum continere. Sed friuola & indocta est hæc interpretatio. Recta igitur erit hæc explanatio, Ad vitandam fornicationem vnusquisque habeat uxorem, si sibi liceat habere. Et sanè Paulus hoc loco loquitur de solutis: Nam communis hæc est doctorum sententia, Paulus consulit solutis ut si continere non possint, ducant uxorem. Et cum finis primarius matrimonij sit ad propagandam sobolem institutus, vir spectando huiusmodi bonum, debet cum sua uxore inire coitum, pariter & vxor cum suo viro & hoc mutuo obsequio sese deuinciunt. Quamobrem adiicit Paulus, *Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro*.) Legunt nonnulli etiam docti interpretes, Vir debitum honorem suæ vxori reddat. Alii legunt, Debitam benevolentiam reddat. Planè tamen vult dicere Paulus, coeat vir cum vxore, si vxor coitum postulet, sed verecundius vsus est verbo debiti. Et quia qui duxit uxorem, nisi ex consensu vxoris se non valet abstinere, nec dare repudiū non peccanti, reddat coniugi debitum, quia sponte se alligauit, ut reddere cogatur. Hoc autem est quod explicat Paulus dicens, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*.) Nam in die nuptiarum vir transtulit dominium sui corporis in suam uxorem, & contra vxor transtulit dominium sui corporis in suum virum: licet ante coniugale officium possit vir absque consensu suæ vxoris, vouere continentiam & contra, quia tale dominium non absoluitur neque consumatur nisi subsequente carnali congressu. Postquam autem matrimonium est consummatum non licet viro absque consensu suæ vxoris vouere continentiam, nec etiā licet vxori absque consensu sui viri, huiusmodi votum emittere. Quod si vir non habeat potestatem sui corporis, sed vxor, ergo hac in re vxor est domina corporis sui viri. Et recurrit hæc seruitus, Si vxor non habeat potestatem sui corporis, sed vir, igitur hac in re vir est dominus corporis suæ vxoris, & propterea, quantum ad coniugalia officia, vir & vxor sunt pares. Sed quantum ad regimen & economiam domus,

Hæc obser-
ua.

1. Tim. 3.

vir suæ vxori dominatur & imperat, oportetq; vxorē suo viro subiici: Nō enim vir est ex muliere, sed mulier ex viro, quāuis post ipsum Adā (qui factus est sine femine viri & mulieris) fit vir ex muliere, & mulier ex viro. Deinde docet Paulus quādo vir & vxor debent ad tēpus à cōiugali officio abstinere, *Nolite, inquit, fraudare inuicē nisi fortē ex consensu ad tēpus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum, ne tenet vos Satanas propter incontinentiā vestram.*) Sensus est, Nolite vxor inuito viro seruare continentiam, nolite & vir inuita vxore seruare continentiam: alioqui si vxor inuito viro serua- ret continentiam, intentaret fraudē aduersus suum virū, & econtrā. Nā is dicitur alterū fraudare, qui detinet quod detinere nō debet, aut nō reddit quod tenetur reddere. Potest tamē vir ex cōsensu suæ vxoris ad tēpus continere vt liberius & purius vacet orationibus, pariter & vxor: si tamē sit periculū lapsus carnis, & procliuitas ad incō- tinentiā, ad cōiugale officium reuertantur, ne fortē Satanas qui neminē nō callidē ado- ritur, de impudicitia eos sollicitet. Et quod subnectit Paulus, *Hoc autē dico secundū in- dulgentiā, non secundū imperium,*) hanc habet intelligentiam, Non impero vobis coniu- galem congressum sed indulgeo & ignosco. Et indulgentia hoc loco sumitur pro ignoscentia & venia, siue permissione. Adnotemus tamen duplex esse permissionis genus: Vnum minoris mali, ad maius & deterius vitandū, & hoc modo in antiqua le- ge permittebatur repudium, etiā pro causa leuissima, ad vitandū vxoricidiū. Alterū minoris boni, & hoc modo permittit Paulus coniugiū, quod lōgē minus est bonū, quā virginitas. Augustinus tamē exponēs hunc locū libro vno Enchiridij ad Lau- rentiū, cap. 78. dicit, Quis autē iam esse peccatū neget, cū dari veniā faciētibus Apo- stolica autoritas fateatur? arbitratur enim Augustinus miseri coniugi nō filiorum procreandorū causa, sed carnalis voluptatis, esse peccatū saltem veniale: & hoc for- sitan Paulū prætendisse, cū dixit, Hoc autem dico secundū veniā, nō secundū im- periū. Intelligamus vnū, Si vir cognoscat suā vxorem duntaxat propter voluptatē carnalē, & nullo modo propter filios procreādos, peccatū esse mortale, quia in tali cōgressu vir agit cōtra diuinā voluntatē, & contra finē primariū coniugij. si tamen misceatur suæ vxori magis propter voluptatē quā sobolis propagationē, peccat pec- cato veniali. Sequor tamē quā adieci adnotatiunculā, nec puto Paulū velle innuere virum & vxorē peccare, cū à Satana de incontinentia sollicitati, ad pristinū congres- sum reuertuntur, nec huiusmodi indulgentiā, siue permissioni, adiunctū est peccatū. Optaret enim Paulus vt vir & vxor à coitu abstinerent, quatenus magis placerēt & inferuient Deo: si tamen à Diabolo de vitio carnis tententur, permittit Paulus etiā sine peccato, vt coniugali officio incumbant: Nam subsequēs locus hoc planē indi- cat *Volo autē omnes vos esse sicut meipsum.*) Et sensus est, Opto & desidero omnes ho- mines siue cōiugatos siue nō cōiugatos (si fieri potest) esse cōtinentes, sicut ego ipse sum cōtinens: & si nō contineant omnino à congressu mulierū, saltē ad tēpus, ego tamen destinaui perpetuā seruare continentiam. Verūm dicit quispiā, Si omnes ho- mines cōtinerent sicut Paulus continebat, periret generatio: Respondebo Paulū id voluisse de singulis, non tamen quod omnes simul continerent, aut dicam Paulum voluisse voluntate antecedente omnes homines continentes esse, sicut Deus vult omnes homines saluos fieri non tamen voluntate consequente: nam vult quosdam damnari, reprobos scilicet. Voluntas antecedens respicit id quod absolutē est me- lius, sicut omnes homines esse saluos, vel continentes: Voluntas autem consequens respicit, non id quod est absolutē melius, sed quod est melius, consideratis circum- stantiis personarum & negociorum, & hac voluntate vult Deus quosdam damnari, & Paulus quosdam cōiugio alligari. Nec particula, Sicut, hoc loco, Volo autem omnes vos esse sicut meipsum, dicit omnimodam similitudinem: nam vanum esset il- lud desiderium, cū non omnibus datum sit perpetuō continere, sicut Paulo datum est, sed induit quandā similitudinis imaginē. Et sensus est, sicut contineo à congres- su mulieris, vellem singulos homines continere, & si nō perpetuō, saltē ad tempus. Id dico pro cōiugatis. Nec mihi placet expositio Erasmi, dicētis in suis Adnotatio- nibus

nibus, Paulum hunc sensum prætendisse, Vellem omnes qui habent vxores, in totum abstinere ab illis. Deinde adiicit, Vel ex hoc loco conicere licet Paulo fuisse coniu- gem, posteaquam de coniugatis agens sui facit mentionem. Sed exploratum est, vt iam dixi, Paulum hoc loco non solum agere de coniugatis, vt quid Paulus vellet omnes qui habent vxores, in totum abstinere ab illis, contra primarium finem coniu- gij? Hallucinatur & Erasmus arbitrando Paulum habuisse vxorem: Nam loquens Paulus de virginibus & viduis, dicit, Dico autem non nuptis & viduis, bonum est il- lis si sic permanferint sicut & ego. Obserua quæso verbum, permanferint, & sensus est, Consulere virginibus & viduis vt perpetuō continerent sicut perpetuō conti- neo. Adde quod aduersatur Hieronymo, qui planē fatetur in suis Epistolis Paulum fuisse virginem. Quod autem subnectit Paulus, *Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic.*) Planē monstrat donorum magnam esse diuer- sitatem. Siquidem Deus vni largitur donum coniugij, & quidem propter bonum fi- nem, alteri verò donum virginis & perpetuæ continentia, quod longē dono nu- ptiarum præstantius est. Et licet diuersa sint donorum & gratiarum genera, tamen vnus atque idem est spiritus, diuidens singulis prout vult. Hæc & præcedentibus adiicit Paulus, *Dico autē non nuptis & viduis, bonum est illis si sic permanferint, sicut & ego.*) Paulo antē, hunc locum explicuimus. Verūm dicit quispiam, Si omnes viduæ sint innuptæ, eō quod licet aliquando nupserint, tamen per viduitatem sunt absolutæ à vinculo nuptiarum, cur igitur dicit Paulus, Dico innuptis & viduis, &c. Responde- bo, non frustra Paulum adiecisse, innuptis & viduis: nam licet viduæ omnes sint in- nuptæ, non tamen omnes innuptæ sunt viduæ: nam virgines sunt innuptæ, quæ tamen non sunt viduæ. Volebat itaque Paulus innuere, dico innuptis, hoc est, non eis solis dico quæ virgines sunt, sed etiam eis quæ viduæ sunt, Bonum est illis, si sic permanferint sicut & ego. Et hæc est expositio Augustini libro vno de bono vi- duitatis, capite secundo. Dat & Paulus remedium & antidotum aduersus luxuriam, dicens, *Quod si non se continēt, nubant,* hoc est, si non acceperint virgines & viduæ do- num continentia, vixque possint infranem cōcupiscentiam reprimere, nubant: sicut & alibi dicit, Volo iuniores nubere, filios procreare. A signat & sui consilij rationē, *Melius est enim nubere quā vri.*) Hoc est, eligibilis est nubere quā libidinis incen- dio aduri: non quod bonū sit vri, & superari concupiscentia, sed tolerabilis est ma- trimonio copulari quā incontinentia vitium incurrere, & hoc loco vsus est Paulus comparatione abusiua.

» Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Domi-
 » nus, vxorem à viro nō discedere: quod si discesserit, manere innuptam,
 » aut viro suo reconciliari, & vir vxorem non dimittat. Nam cæteris ego
 » dico, nō dominus, Si quis frater vxorē habet infidelē, & hæc cōsentit ha-
 » bitare cū illo, nō dimittat illā. Et si qua mulier habet virū infidelē, & hic
 » cōsentit habitare cū illa, nō dimittat virū: sanctificatus est enim vir in-
 » fidelis, per mulierē fidelē, & sanctificata est mulier infidelis, per virum fi-
 » delē: alioquin filij vestri immundi essent, nunc autē sancti sunt. Quod si
 » infidelis discedit, discedat, nō enim seruituti subiectus est frater, aut so-
 » ror in huiusmodi, in pace autem vocauit nos Deus. Vnde enim scis mu-
 » lier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies?
 » nisi vnicique sicut diuisit Dominus.) Paulus in exordio huiusce capitis cō-
 » suluerat Corinthiis (si gratia Dei cōtinere possent) ne se indissolubili coniugij nexu
 » irretirent, nūc verò ostēdit quæ sit volūtas Dei etiā præcipiēs, pro his qui sunt matri-
 » monio alligati. Præcipit Dominus vxori ne à viro suo discedat; excepta quidem
 » fornicationis causa, quod si discesserit, fracta coniugij fide, debet manere innupta,

Rom. 7. aut viro suo (si continere non possit) reconciliari. Nam quandiu viuit eius vir, alligata est legi coniugij, quod si fuerit cum alio viro, vocabitur adultera. Nec licitum est viro, vxorem suam repudiare, nisi ob adulterij causam, (si modò consimili vitio non fuerit inquinatus) aut nò eam prostituerit, aut non ei præbuerit occasionem huiusce lapsum, nò reddendo forsitan debitum coniugale, cum reddere debuerat. Nec ob sortidum adulterij vitium potest suam vxorem omnino repudiare, & à se abiicere, sed duntaxat quantum ad thorum. Siquidem in Euangelio legimus Christum dixisse suis discipulis cum ad eos in monte sermonem habuit, Dictum est autem, Quicumque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulterat. Et cum Pharisei tentarent Christum, eumque interrogarent, Si nã liceret homini dimittere vxorẽ suam quacunque ex causa, respondit, Nò legistis, quia qui fecit ab initio masculum & foeminam, fecit eos, & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicunt illi, Quid ergo, Moïses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Ait illis, Quoniam Moïses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras, ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis quia quicumque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur, & qui dimissam duxerit, mœchatur. Quod autem adiicit Paulus, *Nam ceteris ego dico, nò Dominus, Si quis frater vxorem habet infidelẽ, & hæc consentit habitare cū illo, nò dimittat illam.*) hanc habet intelligentiam, Si vir & mulier fuerint infideles cū matrimoniũ contraxerunt, & vir post contractũ matrimoniũ ab errore infidelitatis ad fidem resipuerit, non autẽ vxor: aut ediuerso, si vxor post coniugium sit ad fidem adducta, non autẽ vir, consulit Paulus (non tamen præcipit) fratri fideli ne dimittat suam vxorem infidelem, si velit cum eo citra contumeliam, iniuriam & blasphemiam creatoris habitare & conuersari. Siquidem præceptũ Domini de nò dirimendo coniugio intelligendũ est, quando qui contrahunt matrimoniũ sunt fideles. Quando autem ij qui volunt contrahere matrimoniũ, disparẽ habet & pugnantem cultum, ita quod vir colit vnum Deum, mulier verò idola, aut ediuerso, tunc nò licet illis vinculo coniugali alligari, quod ostendit scriptura illa, Non inibis cum eis foedus, nec misereberis earum, neque sociabis cum eis coniugia, filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & vt magis seruiat diis alienis. Adde quod Esdras sacerdos diremit coniugium filiorum Israël qui duxerant vxores alienigenas de populis terræ. Similiter inquit Paulus, *Si qua mulier habet virum infidelẽ, & hic consentit cum illa habitare, nolens eam seducere, & à cultu vnus Dei abducere, non dimittat virum.*) & promptam huiusce rei rationem adfert, dicens, *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidẽlem.*) Hoc est, forsitan aliquando continget quod sanctitate, admonitione, exhortatione & sana doctrina mulieris fidelis, resipiscet à sua infidelitate. Nam Sifinnius per Theodoram sanctam & fidẽlem coniugem suam, Romæ, tempore Clementis, conuersus est. Pertraxit & ad fidem Cæcilia virginitate & martyrio nobilitata Valerianum, cui inuita fuerat desponsata. Aliter sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidẽlem, hoc est, nihil immunditiæ, nihil pollutionis contrahit, concumbendo cum sua vxore fideli, sed integram & veram pudicitiam seruat. Et eodem iure eademque ratione sanctificata est mulier infidelis per virum fidẽlem, *Alioqui, inquit Paulus, Filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.*) Hoc autem potest exponi de filiis nascituris, aut de his qui iam nati sunt. Et primum de nascituris loquendo vult inuenire, Si facillè dirimatis matrimoniũ vbi vir infidelis vult habitare cum sua vxore fideli, citra contumeliam creatoris, & ediuerso, filij qui de vestro coniugio nascere vult essent spurij, quia non de legitimo matrimonio procrearentur. Nunc autem si permanetis in vestro coniugio, supportantes vos inuicem, sancti reputabuntur, hoc est, mundi, quia de legitimo matrimonio procreabuntur. Loquendo autem

de natis liberis, vult Paulus asserere, Si facillè dirimeretis coniugium ob solam infidelitatis causam, filij vestri volutarentur cœno infidelitatis, sequentes maiorem partem infidelium qui tunc erant: nunc autem si persistatis in pudico coniugio, sancti sunt, hoc est, Christiani sunt, adhærentes fidei sui patris conuersi, aut matris conuersæ, vbi non est periculum de incitamento ad cultum idolorum. Quod si mulier infidelis velit discedere cum odio, contumelia & blasphemia creatoris, nolens à sua pertinaci infidelitate resipiscere, discedat: poterit enim vir fidelis licitè contrahere matrimonium cum alia muliere fideli. Nam pertinax contumelia creatoris dirimit omnino coniugium: Satius est enim coniugium ipsum dissoluere, quàm pietatem in Dei cultum dimittere. Adde quod primum matrimonium erat dissolubile, quia nũquam fuit ratum. Nec frater fidelis aut soror fidelis in huiusmodi contractu seruituti coniugij subiectus est, nec astringitur sequi infidelem in odium & contumeliam creatoris discedentem. *In pace enim Deus nos vocauit.* Siquidem vetat foueri contentiones, litigia & dissensiones cum eo, qui in sui odium discessit. Nec vir fidelis debet suæ vxori in detrimentum suæ animæ discedenti, præbere ansam discordiæ & dissidij, sed debet patienter tolerare eius discessum, ne si remaneret, eius veneno inficeretur. Quod autem adiicit Paulus, *Vnde enim scis mulier si virum saluum facies? Aut vnde scis vir si mulierem saluam facies?* hunc habet sensum, Qui scis mulier si tua admonitione, diligentia, assiduisque precationibus saluatura sis virum infidelem? quasi innueret, id quidem potest contingere, quamuis forsitan non continget: & propterea quandiu res in ambiguo est, nò est dirimendũ coniugium. Rursum, *Qui scis vir fidelis si vxorem tuam ad salutis viam reduces?* forsitan id Deus tibi tribuet, & tuis sacris officiis prophanum cultum deseret, & propterea tibi consulo ne facillè susceptum coniugium dirimas, nisi ita te geras erga tuam vxorem sicut vniciuique; diuisit Deus, viro scilicet præfici, & mulieri subiici. Aliter, vnde id scis, nisi patienter expectes fieri sicut diuisit dominus vniciuique, hoc est, ordinauit de vnoquoque, quando credat & quando saluetur.

„ Vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus
 „ Ecclesiis doceo. Circuncisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circuncidatur. Circuncisio
 „ nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorũ Dei. Vnus
 „ quisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus
 „ es? non sit tibi curæ, sed & si potes fieri liber, magis vtete. Qui enim in
 „ domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber vocatus
 „ est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite fieri serui hominũ.
 „ Vnusquisque ergo in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deũ.
 „ De virginibus autem præceptum domini non habeo. consilium autem
 „ do, tanquam misericordiam consecutus à domino, vt sim fidelis. Exi-
 „ stimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam
 „ bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli quærere solutionem.
 „ Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem,
 „ non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit, tribulationem tamen
 „ carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.) Rursum Paulus ad id quod superius dixerat, redit, Vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic. Et propterea consulit vniciuique vt permaneat in eo statu in quem à Deo accersitus est. Quod si in fortem coniugatorum vocatus sit, in ea castè mundè & honestè persistat. Si verò in sanctissimum & nobilissimum virginum chorum accersitus sit, ne tam præclaro munere abutatur, in eo permaneat. Nec tamen hæc Christianæ vitæ instituta solùm docet Paulus in Corinthiorum Ecclesia, sed & in

omnibus Ecclesiis, siue Iudæorum siue gentilium. Et inductionis forma hanc suadet assertionem, Vnusquisque ambulet, sicut à Deo vocatus est. Si Iudaico more circumciscus sit, non cogatur pertrahi ad præputium, hoc est, ad ritum & mores gentiliū. Quod si in præputio vocatus sit, non astringatur Iudaismum sectari. Hieronymus in Epistola ad Gaudentium, exponens hunc Pauli locum, Circunciscus aliquis vocatus est &c. dicit, Circunciscus quis, id est, virgo vocatus est, non adducat præputium, hoc est, non quærat pelliceas tunicas nuptiarum, quibus Adam eiectus de paradiso virginittatis, indutus est. In præputio quis vocatus est, hoc est, habens vxorem, & matrimonij pelle circumdatus, non quærat virginittatis & æternæ pudicitie nuditatem, quam semel habere definit, sed vtatur vase suo in sanctificatione & pudicitia, bibatq; de fontibus suis, & non quærat cisternas luparum dissipatas, quæ purissimas aquas pudicitie continere non possunt. Hæc ille. Idem sentit libro I. aduersus Iouinianum, & in expositione illius loci Esaie cap. 52. Quia non adiciet vltra vt pertranseat per te incircunciscus & immundus. Videtur tamen Hieronymus à communi interpretatione discedere, non enim hoc loco agit Paulus de virginibus, aut coniugatis, sed de diuerso statu in quem vocati sunt multi. Et cum dicit, *Circunciscus aliquis vocatus est, &c.* hoc vnum cum diuo Thoma præterdit, Si vocatus fuerit ad ritum Iudaicum, non adducat præputium, hoc est, non cogatur ritus gentilium sectari. Et licet vnus sit in circumcissione vocatus ad fidem, alius verò in præputio, non tamen ritus debet mutari vbi non officit salutem. quod pulchrè docet hoc subsequenti loco, *Circunciscio nihil est, & præputium nihil est,* hoc est, neque Iudaicus neque Gentilis ritus quicquam ex se prodest aut obest ad salutem, sed obseruatio diuinorum præceptorum, in qua summa Christianæ religionis sita est. Et quod ad Galatas dicit, huic veritati consentit, In Christo Iesu neque circumciscio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura, quæ scilicet exuto veteri homine nouum induit, & prostratis domitiisque carnalibus affectibus Deo inseruit. Nec reiicit Paulus Circuncissionem tanquam prorsus inutilem, cum fuerit in veteri testamento Sacramentum institutum ad tollendum peccatum originale, & vt hoc signaculo fidei iustificantis à gentibus distinguerentur Iudæi. Prodest itaq; Circunciscio si legem obserues, si autem præuaricator legis sis, circumciscio tua, præputium facta est, hoc est, pro nihilo reputatur. Et quid commodi tibi adferunt excellentissima Ecclesiæ sacramenta, si tuis pertinacibus vitiis Deum ad iram prouoces? Quod autem gentilis nõ debeat induci ad Iudaismum, nec Iudæus ad paganismum, subindicat hæc autoritas. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Deniq; si quis vxorem duxerit, maneat in ea sorte ad quam vocatus est. Si vouerit virginittatem aut continentiam perpetuam, permaneat in ea vocatione in qua vocatus est, & agat gratias Deo quod in meliorem & perfectiorem statum sit accersitus. Insuper si quis ad sacerdotalem dignitatem vocatus sit, in ea cum omni vitæ sanctimonia permaneat. Quod si seruus ad fidem Christi sectandam vocatus sit, non sit illi curæ seruitutem effugere. Vnde Paulus Onesimum seruum (quem autorameto fidei donauerat) ad suum dominum Philemonem remisit. Et licet seruus in Christo regeneratus, possit conari pro viribus vt in libertatem (qua nihil est iucundius & optabilius) asciscatur, tamen consilio Pauli debet manere in spiritali seruitute, vt omnibus in rebus magnam & commedabilem humilitatem præ se ferat. & propterea cum addit, *Magis vtere.* vult dicere magis seruias. Quanto enim quis despectior est in hoc seculo propter dominum, tanto magis exaltabitur in futuro. Et licet Ioseph esset omnium liberimus, non tamen seruitutem sub Pharaone Aegyptiorum rege respuit: imo in sua irreprehensibili seruitute suam dominam liberam mœchiæ notauit, non quam commiserat, sed quam secum committere volebat. Et quia seruitus & libertas non officit salutem, debent nobis pro indifferentibus reputari. Siquidem seruus & liber quantum ad rationem fidei pares sunt. Vnde ad Galatas dicit Paulus, Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis, Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque foemina. Omnes enim vnū estis in Christo Iesu. Addit Paulus,

Paulus, *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini,* hoc est, qui prius intolerabile seruitutis iugū portabat, cum Domini gratia ad fidem vocatus est, à Domino manumissus est, vt sit liber libertate spiritali. Et qui liberatus est à peccato, factus est Rom. 6. seruus iustitiæ. Vnde dicebat Christus Iudæis, Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Et qui excussa libertate corporali in spiritalē ascitus est, debet Christo per omnia inferuire: Denique qui redempti sunt & abluti preciosissimo sanguine Iesu Christi, debent officia Dei humanis officiis præferre. Cum autem dicit Paulus, *Precio empti estis, nolite fieri serui hominum,* non prohibet Christianis, suis dominis etiam carnalibus Ephes. 6. inferuire. Nam ad Ephesios & Collossenfes dicit, Serui obedite dominis carnalibus, Coloss. 3. cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, sed vetat magis & propensius inferuire hominibus quàm Deo. Inhibet & hoc loco seruis exequi iussa suorum dominorum si quid imperauerint quod sit contra diuinum præceptum. Et concludendo dicit, *Vnusquisque ergo in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deum.* diuinis quidem iussis obsequendo, Vnusquisque enim quodcunque fecerit bonum Ephes. 6. hoc recipiet à Domino, siue seruus siue liber. Quod autem subnectitur, indicat Paulū omnibus studiis totisque affectibus ardere & accendi in cõmendationem virginittatis, quam qui suis laudibus extenuat, sicut fecit Iouinianus, perperâ & indoctè ex- *Lapsus Io-* quans cum virginittate coniugia, & quem validissimis argumentis & sacris scripture *uiniari.* testimoniis, confutauit Hieronymus, nescit quid commendare debeat. Pudicissimæ *Laus Virgi-* virginis & spiritu & corpore Deo sacratæ, assiduis vigiliis, duris ieiuniis, indefesso sa- *num.* crarum literarum studio & incredibili cibi potusque parsimonia carnem suam perdomuerunt, vt candidissimum virginittatis florem, floridissimūque virgineæ pudicitie candorem, illibatum, intactum & integrū seruarent. Et licet Dominus nõ præceperit nobis vt virginittatem seruaremus, alioqui peccaret mortaliter qui vxorē duceret, tamen Paulus perfectissimæ & mundissimæ continentie studiosissimus, cõsulit nobis (si fieri potest) tanquam is qui Dei misericordia Apostolatam propagandæ fidei susceperat, vt omnino contineamus, nec sinamus nostra corpora mulierum congressu inquinari. vnde in Apocalypsi legimus, Hi sunt qui cum mulieribus nõ sunt coinquinati, virginis enim sunt, Hi sequuntur agnum quocunque ierit. Reddit *Apoc. 14.* & Paulus apertissimam rationem cur optimum sit in totum continere. *Existimo,* inquit, *hoc bonum esse propter instantem necessitatem,* coniugij scilicet vitandam, quoniam multæ necessitates instant. Sunt & intolerabiles cõnubij farcinæ, sunt denique & innumeræ molestiæ. Quidam legunt hoc loco, propter præsens tempus, siue præsentē necessitatē: Oportet enim huiusmodi cõsilia pro tēporū ratione moderari. Et propterea *bonū est homini sic esse:* in virginittate scilicet aut coelibatu persistere. Bonū quidē propter laudatissimā puritatē, libertatem spiritalē, & amplissimam mercedē. Deinde dicit Paulus pro cõiugatis, Si sis nexu coniugij vinctus, ne quæras ab vxore dissolui, quandoquidē nexus tuus viuente vxore est indissolubilis. Quod si solutus sis ab vxore, tibi consulo ne iterum seruitutem coniugij tolere: Quod si nõ possis continere, duc iterum vxorem: Melius est enim nubere quàm vri. Attende hoc loco Paulum non culpate secundas nuptias, nec vituperare bigamiã & trigamiam. Nec peccat virgo si nupserit, si modò virginittatem non vouerit, *Tribulationē tamen carnis sufferent huiusmodi,* scilicet coniugati, nam cruciabuntur & affligentur multis curis, vt suæ vitæ consulant, suisque liberis, & toti familiæ gubernandæ prouideant. Nec desunt aliquando lites cum affinibus, iurgia cum vxore, sollicitudines rei domesticæ, impropria multa, & varia huius mundi incommoda, quæ matrimonium comitantur. Deinde adiicit Paulus, *Ego autem vobis parco.* Indulgeo & parco vestræ fragilitati & infirmitati, vt si non possitis continere, vxorem ducatis: Aliter, condoleo vestras vi- ces, considerãdo angores, curas, sollicitudines & tristitias, quas in cõiugio tolerabitis,

„ Hoc itaque dico fratres, tempus breue est, reliquum est, vt qui ha-
„ bent vxores, tanquam non habentes sint, & qui flent, tanquam non flē-

tes, & qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui emunt, tanquam non possidentes, & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur: præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu: Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro ad vtilitatem vestram dico, vt non laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult faciat, non peccat si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. q̄ si dormierit vir eius, liberata est, cui autem vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consiliū. Puto autem quod & ego spiritum Dei habeam.)

Et quoniam ætas hominum est admodum breuis, nec habemus hinc ciuitatem permanentem, sed futuram disquirimus: cōsulit Paulus viris ne carnalibus voluptatibus nimium indulgendo, Deum deserant, vt sic habitent & versentur cum suis vxoribus, quasi eas non haberent: nam lenius affliget matrimonij seruitus. cōsulit & omnibus Christianis diē supremū expectantibus, vt si rebus huius seculi fluxis, & mox perituris tangantur, leuissimè tamē tangantur. Sic gaudeant quibus fortuna arridet & blanditur, quasi nō gaudeāt, & quos fortuna rebus sinistris pressit, sic plorēt quasi nō plorent. & qui mercantur, sic mercentur quasi rem emptam non possideant: Et qui secularibus negotiis implicantur & inuoluuntur, sic vtantur hoc mundo, quasi nō utantur. Præterit enim figura huius mundi, & fugit velut umbra, nihil habes, quod sit diuturnum. Cupit & Paulus nos anxia rerum humanarum sollicitudine minimè distorqueri, quo tutius & facilius ad immortalitatem properemus. Et quod potior sit cœlibatus quam coniugij conditio, subsequens hic cōtextus indicat, *Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autē cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est.* Qui cœlibatum agit studiis omnibus adnititur Domino placere, illecebras voluptates exhorret, lasciuas cantiones fugit, impudicorum colloquia vitat, cupit cum his vel maximè viuere, qui calcatis rebus humanis cœlestia meditantur. Qui verò duxit vxorē, modis omnibus studet vxori placere, cum verborum blanditiis, tum splendido vestimentorum cultu, multis denique pollicitationibus, quamplurimis insuper blādimentis, lepidisque iocis & salibus, ita vt laqueis amoris irretitus, quæ Dei sunt, nō cogitet, & diuisus est, quia partim Domino vacat, partim rebus vxoriis. Itidem accidit in muliere: Virgo autē & mulier alioqui cœlebs, sui voti cōpos, rebusque diuinis omnino addicta, satagit vni Christo, tantquam suo sponso placere, vt illibatam & corporis & animi sanctimoniam seruet. Et propterea quæ ardet in libidinem, non tamen habet facultatem concumbendi, non est dicenda absolute & perfectè virgo, quia animo cōtaminata est, licet reputetur virgo, quia claustra suæ virginitatis non sunt rupta. Et quæ nupsit humanis affectibus cruciata, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro, cui debet obsequiū. Et quod

adiicit

adiicit Paulus, *Porro hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi*, hūc habet sensum, Licet cœlibatum extollam, & magnopere cōtinentiam prædicem, non tamen meus sermo eō tendit vt vobis adimam libertatem contrahendi, aut non cōtrahendi matrimonij, aut vos quadam necessitate adigam in aliquod vitæ genus, quod cuiusquā animo non sedeat: nec vobis (si pruriatis amore coniugij contrahendi) iniiciendus est laqueus fornicationis, sed vobis consulo vt cœlibem vitam agatis, si velitis perpetuo studio, sincerōque cultu Deo adherere: Siquidem anxia rei vxoriæ sollicitudo vos quodammodo à domino nostro Iesu Christo diuellit, præpeditque, quo minus purè & liberè sacris obsecrationibus & preceationibus vacetis. Porro qui reformidat ne quid turpitudinis & infamiæ sibi contrahat, si filiam virginem plus fati viro maturam, vltra iustum tempus domi clausam teneat, atque ita res suadet vt nubat, nō obfisto. Denique qui non compellitur seruare virginitatem, potestatem tamen habet seruandi, & firma animi sententia decernit, se hoc præclarum munus seruaturum, bene facit & præclare agit. Igitur qui non potest continere, si matrimonio virginitatem suam copulauerit, bene facit, rectius autem & melius facit, si non copulauerit. Lapsus est foedissimè Iouinianus non dispiciens quid hoc loco Paulus dicat de virginitate, *Lapsus Iouinianus.* quam nuptiis longè præfert. Afferuit ille magis ineptus quam doctus, magisque barbarus quam lepidus, virgines, viduas & maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepēt cæteris operibus, eiusdem esse meriti. Et adeò prædicauit nuptias & extulit, vt virginitati detraxerit. Quando enim minora maioribus cœquantur, inferioris comparatio, superioris iniuria est, vt dicit Hieronymus libro primo aduersus Iouinianum. Verum reiecta hac pestifera hæresi ad institutum & narrationem Pauli redeamus. Mulier quæ cœdere coniugij sese marito astrinxit, non potest ab eo nisi per mortem diuelli, quod si è vita decesserit, ius habet & libertatem iterandi coniugij, vt nubat cuicumque velit, duntaxat tamen in domino, hoc est, quod Christianum sit cōiugium, & cum viro fideli contractum. Longè tamen foelicior erit secundum Paulinum consiliū si concessas nuptias non iterauerit. Et ne hoc consiliū leue pondus apud Corinthios haberet, fatetur Paulus se spiritum à Deo hausisse, vt hoc tanquam commodius cōsuleret. Optat Erasmus in Annotationibus quas in hoc caput disserendum edidit, vt qui infœlici coniugio sibi coherent cum exitio vtriusque, vt omnino disiungantur, ita quod liceat viro (si rectè diremptum sit matrimonium) cum alia copulari: Liceat etiam & vxori quæ cum viro diuortium fecit, alteri nubere. Sed reiciendum puto & explodendum hoc Erasmicum votum, quandoquidem non potest vir à sua vxore omnino diuelli citra iniuriam & diuini præcepti, & Paulinæ authoritatis. Et si diuortium fiat sola fornicationis causa, non tamen tollit indissolubile cōiugij vinculum. Ergo nulla causa adduci potest quæ permittat viro, facto equidem diuortio quantum ad thorum, cum alia copulari. In primo Tomo nostræ Theosophiæ, hunc Erasmi errorem, Adulterium facit vt mulier desierit esse vxor, quæ se alteri viro miscuit, reuicimus.

Argumentum octauæ capitis.

Ridiculus est ille & insanus ac veræ scientiæ prorsus ignarus, qui idolis immolat quod Deo immolandum est. Turgescit & inflatur vana scientia qui magnificè de se sentit, sibi que multarum rerum peritiam vindicat. Qui verò sincero affectu Deum diligit, proximumque suum seruenti amore prosequitur cognitus est ab eo qui abditam habet & arcanam rerum omnium sapientiam. Et licet idolum nihil sit in mundo, sed sit vnus Deus purè colendus, tamen qui citra scrupulum conscientiæ idolothytum manducat, nō polluitur. Qui in fratre ad lapsum facilem peccat, eumque quodam ciborum genere scandalizat, in Christum peccat.

De iis autem quæ idôlis immolantur, scimus quòd omnes sci-
 entiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat. Si quis
 autem se existimat scire aliquid, nõdum cognouit quemad-
 modum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic
 cognitus est ab eo. De escis autem quæ idôlis immolantur, scimus quia
 nihil est idôlum in mundo, & quòd nullus est Deus nisi vnus. nam &
 si sunt qui dicantur dij, siue in cœlo, siue in terra, (siquidẽ sunt dij mul-
 ti & domini multi) nobis tamẽ vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos
 in illum, & vnus dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per
 ipsum, sed non in omnibus est scientia.) Satis supérque satis docuit Paulus
 Corinthios, de his quæ ad coniugium, cœlibatum & virginitatem spectant: de his au-
 tem quæ idôlis litantur & sacrificantur, non arbitratur necessarium esse eos docere, &
 propterea dicit, De iis quæ idôlis immolantur, nõ est necesse vt vos certiores reddam:
 an scilicet liceat edere idolothytum, an non. Nam & ego & vos ipsi scimus, quòd licet
 huiusmodi cibus in se vesci. Siquidem omnia sunt munda mundis. Et nos omnes, &
 vos inter cæteros præcellentes, & creatoris & creaturarum sciẽtiã habemus, & pro-
 pterea non poterimus nobis prætexere excusationem si turpia facta commiserimus.
 Et licet scientia præclarum Dei sit donum, quo à brutis animantibus separamur, ta-
 men inutilis est, frigida & manca, nisi charitatis igne inflámetur, ardeat & incalcescat.
 Nam si sola sit scientia, inflat, hominẽque facit aduersus ignaros, idiôtas & illitera-
 tos, superbire & insolescere. Sicut enim vinum non dilutum aqua, mentem turbat &
 hebetat, ita scientia superbum facit si non fuerit charitate temperata. Charitas verò &
 si nullis sit sciẽtiæ præsiidiis adiuta, tamen plurimum prodest & ædificat. Nam patiens
 est & benigna, nec quærit quæ sua sunt, nec cogitat malum, nec gaudet super iniqui-
 tate, congaudet autem veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia susti-
 net. Quòd si quis tumido animo iactet se non nihil scire, & ob huiusmodi persuasio-
 nem cæteros contemptim despiciat, neminẽque non rhinocerontis naso subsannet,
 cupiãtque in conspectu hominum & theatro videri, nondum cognouit quemadmo-
 dum oporteat eum scire, quia non vtitur scientia vt decet, nec virtutem sciẽtiæ cum
 charitate copulat. Quid enim mihi cõducit scire si nam liceat vesci idolothyto, & nõ
 expendere si huiusmodi escus offendat infirmum? Omnia enim & recto ordine & ex-
 quisito studio & iusta dispensatione & bono fine tractanda sunt, ne quæ per se licita
 sunt, per occasionem scandali fiant illicita. Quòd si quis ardentibus votis syncerõq;
 affectu diligit Deum, ab eo cognoscetur, hoc est, approbabitur. Etenim nouit domi-
 nus illos, qui suis iussis obsequuntur, nescit autem illos qui suæ voluntati reclamant.
 vnde de impiis & iniustis dicit dominus in Euangelio, Nunquam noui vos. Nec co-
 gnoscimus Deum, nisi eius mandata obseruemus. Quod verò subnectit Paulus de vi-
 tando simulacrorum cultu, *Idôlum nihil est*, hanc habet intelligentiam, idôlum ni-
 hil debet æstimari, nihilque diuinitatis & potestatis habet. quod patet manifestè de
 idôlo Baal, quod sanctus Helias spreuit & derisit, interfecitq; in torrente Cison Pro-
 phetas Baal. Nihil tamen prohibet in idôlo esse spiritualem quandam virtutem, à de-
 mone profectam, quæ responsa dabat quærentibus. Adicit & præcedentibus Paulus
 ad negligenda & conterenda idôla, *Nam & si sunt qui dicantur dij, siue in cœlo siue in
 terra (siquidem sunt dij multi, & domini multi) nobis tamen vnus Deus pater, ex quo omnia, &
 nos in illum, &c.* Dij in cœlo (vt volunt nonnulli interpretes) sunt boni angeli, & e-
 lecti Dei. Dij verò in terra, sunt Imperatores, Reges, Duces, Iudices & Magistratus, &
 in vniversum qui publicam reipublicæ functionem obeũt, de quibus dicit dominus
 per Prophetam, Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos diiudicat.

Vsq̃uequo

Vsq̃uequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis: Et paulo post, Ego di-
 xi Dij estis, & filij excelsi omnes. Hoc autẽ Psalmographi testimonio vsus est Chri-
 stus aduersus pertinacissimos Iudæos de eius diuinitate malè sentientes. Cũ enim
 illi obiicerent Christo, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia
 tu homo cũ sis, facis te ipsum Deum. Respondit eis, Nõne scriptum est in lege ve-
 stra, Ego dixi Dij estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non po-
 test solui scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in mundũ, vos dicitis, Quia blas-
 phemas, quia dixi, Filius Dei sum. Legimus & in Exodo de iis qui publica functio-
 ne cæteris præficiuntur, Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices. Ab
 Ethnicis Sol & Luna, & cætera astra dij cœlestes dicebantur: Apollo verò Hercu-
 les & Aesculapius, dij terreni. vnus tamen est Deus simpliciter & absolutè, Pater cœ-
 lestis, quem nos oportet adorare spiritu & veritate. Ab hoc autem supremo Deo di-
 manant omnia, & nos ab eo sumus, & vnus est dominus Iesus Christus, per quem om-
 nia sunt creata, & nos per ipsum, etiam regenerati & saluati: vnus denique est spi-
 ritus sanctus in quem sunt omnia, & nos in ipsum, veruntamen non in omnibus est
 hæc diuina scientia spiritualisque & arcana cognitio. Nec omnes etiam credentes no-
 runt mysterium vnus Dei: Nam quidam ex iis qui credunt arbitrantur aliquid esse
 numinis in simulacris.

Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothy-
 tum manducãt, & conscientia ipsorum, cũ sit infirma, polluitur. Esca
 autem nos non commendat Deo: Neque enim si manducauerimus, a-
 bundabimus, neque si non manducauerimus, deficiemus. Videte autem
 ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis vi-
 derit eum qui habet scientiam in idolio recumbentẽ, nõne conscien-
 tia eius, cũ sit infirma, ædificabitur ad manducandũ idolothyta? Et pe-
 ribit infirmus in tua cõscientia frater, propter quẽ Christus mortuus est?
 Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorũ infir-
 mam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem
 meum, nõ mãducabo carnem in æternũ, ne fratrem meũ scandalizem.)

Adnotemus idolothytum, nomen esse compositum ad idôlo, & verbo *θύω*, quod
 est sacrifico, hinc *εἰδωλόθυτα*, idôlis siue simulacris immolata. Et dicitur idôlon ab
εἶδωλος, species, quòd speciem & imaginem inanem præ se ferat, quum absit veritas. Vn-
 de quæ nos spectra vocamus, Græci vocant *εἰδωλα*. Cũ autem dicit Paulus, *Qui-
 dam cum conscientia vsque nunc idôli, quasi idolothytum manducant &c.* vult innuere quos-
 dam arbitrari idôlum non nihil esse, & aliquid virtutis & diuinitatis in se continere,
 & propterea vesciebantur escis idôlo immolatis. verũ non ita erat vescendum: Nã
 conscientia eorum erat fide infirma, & propterea polluebantur, & peccabant vescen-
 do idolothyto: Nec peccabant quia vesciebantur cibus idôlo immolatis, sed quia cum
 tali conscientia infirma vesciebantur. Non enim licet de immolatis edere tanquã im-
 molatis, aut si vis quatenus sunt idôlo immolata, sed licet simpliciter & absque villo
 conscientia scrupulo edere, nihilo plus existimando quòd sint immolata quã non
 essent immolata, firmiter credendo idôlũ nihil esse. Non enim vetitum est vesci in se
 cibus idôlo immolatis, nec etiam præceptũ est, quandoquidẽ esca secũdum sui substã-
 tiam cõsiderata, minimè nos cõmendat Deo, sed recta fides in edendo. In Apocalypsi
 capite secundo reprehenditur Iezabel mulier, quòd seduxerit seruos suos, eosque do-
 cuerit manducare de idolothytis. Nec regnum Dei est esca & potus. *Nam si man-
 ducauerimus non propterea abundabimus, neque si non manducauerimus, deficiemus.* Et sen-
 sus est, si manducauerimus non plus gratiæ à Deo accipiemus, quã si non man-
 ducauerimus: Et si non manducauerimus, non minus gratiæ à Deo accipiemus, quã si

manducauerimus. Nec pollutus fuit Helias comedendo carnes, nec fuit Esau iustificatus esu lenticulæ. Quare comedere hunc vel illum cibum (si modò neq; Deus neque Ecclesia vetuerit) est quid indifferens: comedere autem carnes in sancta quadragesima aut feria sexta & sabbato etiam extra quadagesimam, citra urgentem necessitatem, est graue admodum peccatum, quia id vetat. Ecclesia, vetant & sancta concilia. Ad hunc Pauli locum differendum de esca quæ nos non commendat Deo, dicit Faber, Ergo dicit quispiam, erunt actus hominis, erunt hominis opera quæ neq; meritoria erunt neque demeritoria. Dicimus apud Paulum qui gratia Dei tribuit omnia, fermè prophanum esse loqui de merito operum, maximè erga Deum. Nam propriè meritum, non gratiam requirere videtur, sed debitum. & meritum tribuere operibus, propemodum cum eis est sentire qui credunt nos ex operibus iustificari posse, de quo errore damnantur Iudæi plurimùm. Hæc ille. Verùm hunc errorem refellendo, ostendam ex sacris literis non esse prophanum sed sacrum & pium, loqui de merito operum, etiam erga Deum. Beatitudo æterna, de qua dicit Christus in Euangelio, Gaudete & exultate quoniam merces vestra copiosa est in cœlis, rependitur electis Dei & sanctis, secundum eorum merita, ita q̄ si plus meruerint, erit & illis maior retributio, si minus, & minor quoque retributio. Siquidè in libro Sapientiæ legimus, Sap. 10. Reddidit iustis mercedem laborum suorum. Nec dominus Deus reddidit iustis mercedem laborum suorum, nisi huiusmodi mercedem meruerint, alioqui non esset vocanda merces. Tum quoque, Iusti autem in perpetuum viuunt, & apud Deum est merces eorum. Adhęc, Seminanti iustitiam merces fidelis. Insuper, Qui timetis dominum, Prou. 11. credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Præterea loquès Paulus de merito suorum certaminum dicit, Bonum certamen certavi, cursum cõsummaui, fidem seruaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitię, quã reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex. Postulat itaq; Paulus athleta Christi generosissimus, coronã rependi suis præclaris & meritoriis operibus, etiam secundum rationem iustitiæ. Dicit & Ioannes in Apo. 2. Apocalypsi, Vincenti dabo edere de ligno vitæ quod est in paradiso Dei mei. Scribit & Iacobus, Beatus qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ quam repromisit Deus diligentibus se. Et quis negat meritum esse operis, sufferre inuictò animo tentationem, si modò homo sit in gratia, alioqui non reciperet posthac immarcescibilem vitæ æternæ coronam. Et falsa esset illa Christi assertio, Filius hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius, si non essent opera meritoria & demeritoria, quem locum enarrans Paulus dicit, Reddet vitam æternam iis qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærunt: iis autem qui sunt ex contentione & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Et quid clarius & euidentius hac Paulina autoritate ad extollenda merita? Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Nec meritum tribuere operibus, est malè sentire cum eis, qui credunt nos ex operibus iustificari posse. quod tamen putat Faber. Non enim hallucinantur, sed rectè sentiunt cum diuo Iacobo, qui credunt hominem posse iustificari ex operibus fidem cõsummantibus. & hoc genere iustificationis iustificatus est Abraham, offerens Isaac filium suum super altare. Damnantur autem Iudæi & reprehenduntur, quia suam iustificationem magis tribuebant suis ceremoniis & operibus Mosaicæ legis quàm dono fidei, vt diximus exponendo illum Pauli locum, Israel sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia nõ ex fide, sed quasi ex operibus. Quomodo autem meremur, an ex condigno simpliciter, an ex condigno secundum quid, alibi declarauimus. Sed reuertamur ad explicationem huiusce contextus de manducatione idolothyti, quando est licita, & quando est illicita. Cùm nobis est facultas aliquid faciendi vel non faciendi, dispiciamus si facientes ædificamus, aut si fratrem offendimus. Si ædificamus, possumus facere, si verò fratrem offendimus, nõ possumus facere: verbi causa, tu qui scis firmiter idòlũ nihil esse, simpliciter vesceris idolothyto etiam absque

absque læsione tuę conscientiæ, si tamè cognoueris fratrem tuum hæsitare si nam idòlum sit aliquid necne, non debes eo spectante comedere idòlo immolatum: nam cõfirmabis eius errorem, quòd idòlum sit aliquid, & arbitrabitur te vesci immolato, quatenus immolatum est, tẽque manducasse idolothyto causa venerationis idòli. hoc autem exprimit Paulus dicens, Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis: Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, quòd scilicet idòlum nihil est, & quidem discumbentem in idolio siue templo idòli. nõne conscientia eius cùm sit infirma tuo exemplo ædificabitur ad manducandum idolothyto? qui tamen prius iudicabat non sibi licere vesci idolothyto, & peribit infirmus in tua conscientia frater, occasione scilicet accepta à tua sciẽtia siue cognitione, propter quem tamen saluandum Christus oppetiit mortem. Huic sententiæ similis est illa, Noli cibo tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est. Rom. 14. Itaque peccantes in fratres peccato scandali, & percutientes conscientiam eorum infirmam, gladio quidè mali exẽpli in Christum peccatis, qui vetuit scandalum pusillorum & infirmorum. Quapropter si esca occasione quadam offendat fratrem meum, abstinebo perpetuo ab esu carniũ, ne fratrem meum offendam. Quòd si nobis abstinentium sit ab his quæ quodammodo vitæ necessaria sunt ad vitandum scandalum fratrum, multo magis à superfluis.

Argumentum noni capitis.

Quæ Vanus Paulus destinatus gentibus Apostolus, intelligeret multa sibi atque ceteris Apostolis licere, vt quòd meteret & reciperet temporaria ab his quibus spiritualia seminauerat, non tamen vsus est hac libertate & facultate ne quod offendiculum & impedimentum daret Euangelio Iesu Christi. Et quia vocatus est à Deo ad spargendum longè latẽque sementem Euangelicam, imprecatur sibi malum, si euangelicæ legationis munus non obierit. Et licet omnium liberrimus esset, pro Christo tamen optatissimum & iucundissimum euangelicæ seruitutis iugum tolerare voluit, vt neminem non ad fidem accerseret. Adhortatur omnes Christianos ad strenuè & legitimè certandum aduersus carnem, demones, & omnes fidei hostes, vt incorruptibilem æternæ vitæ coronam assequantur.

Caput nonum.

Non sum liber? Non sum Apostolus? Nõne Christum Iesum dominum nostrum vidi? Nõne opus meum vos estis in domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: Nam signaculum apostolatus mei vos estis in domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est, Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres domini, & Cephas? Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An

„ & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moyſi , Non alligabis
 „ os boui trituranti . Nunquid de bobus cura est Deo ? An propter nos
 „ utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe
 „ qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi . Si nos vobis
 „ spiritualia seminauimus , magnum est si nos carnalia vestra metamus?
 „ Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos ? Sed non
 „ vſi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus , ne quod offendiculum
 „ demus Euangelio Christi . Nescitis quoniam qui in sacrario operan-
 „ tur, quæ de sacrario sunt, edunt , & qui altario deseruiunt , cum altario
 „ participant? Ita & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant,
 „ de Euangelio viuere.) Nihil non reiicit Paulus etiam quod sibi licet, vt euange-
 „ licam perfectionem indipiscatur. *Non sum*, inquit, *liber?* quasi innueret, sum sanè li-
 „ ber, & non mihi deest facultas accipiendi stipendia pro functione mei Apostolatus,
 „ & pro meis concionibus. *Non sum Apostolus?* Imo sanè verè sum Apostolus . Nec
 „ id laudis mihi tribuo sed Christo, qui me ad Apostolatū vocauit : Qui enim ope-
 „ ratus est Petro in Apostolatū Circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Quòd
 „ si Apostolus ratione sui Apostolatus habeat facultatem accipiendi sumptus, & ego
 „ qui sum Apostolus potero vti hac facultate: non tamen mihi est animus ea vti, ne of-
 „ fendam Euangelium Christi . Duplici autem ratione probat se esse Apostolum.
 „ *Nónne Christum dominum nostrum vidi?* qui me misit ad obeundum euangelicæ lega-
 „ tionis munus. Et licet non eum viderim cùm inter mortales versabatur , tamen eum
 „ vidi immortalitate donatum, & quidem in via. vnde in Actis Apostolorum legimus,
 „ quòd Barnabas apprehensum Paulum duxit ad Apostolos, & narrauit illis quomo-
 „ do in via vidisset dominum, & quòd locutus est ei. Vidi, & dominum cùm orarè in
 „ templo . Siquidem in eadem hyſtoria dicit Lucas , Factum est autem reuertenti mihi
 „ in Hierusalem, & oranti in templo, fieri me in stuporem mentis, & videre illum dicè-
 „ tem mihi, Festina, & exi velociter ex Hierusalem. Alia ratione suadet se esse Apoſto-
 „ lum cùm dicit, *Nónne opus meum vos estis in domino?* Nam meis studiis , mea opera
 „ meisque conatibus, ad fidem Iesu Christi adducti estis , & in Christo Iesu per Euan-
 „ gelium vos genui. Et si non sim aliis Apostolus, videlicet Iudæis, vobis tamen & cæ-
 „ teris gentibus sum Apostolus. Quandiu enim sum gentium Apostolus, ministerium
 „ meum honorificabo. Nec hæſitandum est quin sim vobis delectus Apostolus. Nam
 „ estis sigillum & confirmatio meæ autoritatis apostolicæ. Alludit autem Paulus hoc
 „ loco ad vulgatum prouerbium . cùm enim quid certum & indubitatum intelligi vo-
 „ lumus, id dicimus obſignatis literis testatum . Cùm autem subneçtit, *Mea defensio a-*
 „ *pud eos qui me interrogant hæc est.* vult innuere , Illis per vos tanquam meos filiolos, re-
 „ spondeo, qui rogant quo argumento doceam me esse Apostolum . Et quia apostola-
 „ tū fungor, potestatem habeo manducandi & bibendi, & recipiendi comæatum vitæ
 „ ab his, quibus cœlestem Euangelij cibum suppedito. Denique facultatè habeo mu-
 „ lierem, sororem quidè Christianam circumducendi sicut cæteri Apostoli, & fratres do-
 „ mini, cognati scilicet, Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas: addidit & Cephas, quod
 „ interpretatur Petrus , & huiusmodi sanctæ mulieres virtutum omnium admodum
 „ cupidæ , & Euangelicæ doctrinæ studiosæ , sequebantur Apostolos , ipsisque neces-
 „ saria ministrabant . Nec hoc loco sumit Paulus mulierem pro vxore , quod tamen
 „ multi arbitrantur , qui dicunt Apostolos vxores suas secum circumducere solitos.
 „ Nec defuit Ignatio sua opinio , qui dixit Paulum habuisse vxorem , quod tamen
 „ non credimus : & sectando sententiam & iudicium Hieronymi dicimus Paulum
 „ fuisse virginem, nec vnquam duxisse vxorem : sed generaliter sumit nomen mulie-
 „ ris pro fœmineo sexu . non enim nomen mulieris , est nomen corruptæ , alioqui
 „ Chri-

Christus non vocasset frequèter suam matrem, mulierem . Hieronymus libro primo
 aduersus Iouinianum , exponens hunc Pauli locum , qui de mulieribus sororibus
 infertur, dicit, Perspicuum est, non vxores debere intelligi, sed eas quæ de sua substan-
 tia magistris ministrabant. Quod & in veteri lege de Sunamitide illa scribitur , quæ
 solita sit Eliseum recipere , & ponere ei mensam & panem &c. Quod autem adiicit,
 „ *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi,* hunc habet sensum,
 „ An non habemus potestatem non operandi ? An nobis solis non licet in ocio viuere
 „ suppeditantibus aliis? Nam ego & Barnabas opera manuarum nobis victum paramus.
 „ Aut hunc sensum accipe, An nõ habemus potestatem, vt hoc nobis liceat agere quod
 „ agunt omnes ? Et pulcherrimis parabolis validissimisque testimoniis è sacra scriptu-
 „ ra desumptis , probat sibi & suis commilitonibus licuisse accipere stipendiolum ab
 „ his , quos euangelicam sapientiam docebant. *Quis*, inquit, *militat suis stipendiis vn-*
 „ *quam?* quasi dicat, nullus. Siquidem militibus decernuntur à principe aut à republi-
 „ ca stipendia . Vnde dicebat Ioannes Baptista militibus ab eo sciscitantibus quidnam
 „ essent facturi vt regnum Dei assequerentur, Neminem concutiatis , neque calumniã
 „ faciatis, & contenti estote stipendiis vestris . Quòd si carnales milites publicis stipen-
 „ diis alantur, multò magis Christiani milites, qui innumeris persecutionibus agitan-
 „ tur, infestantur & ab hoste spiritali , nullumque vitæ discrimen pro Christiana reli-
 „ gione non subeunt. Porro *quis plantat vineam, & fructum eius non edit?* Quòd si vitico-
 „ læ colendo vitem, pluuiam perferant, grandinem sentiant, estum solis admodum fer-
 „ uentem tolerant, multasque calamitates patientur , & ob id qui nutriantur digni sint,
 „ multo magis Apostoli, qui nouellas in agro Ecclesiæ plantationes cum multa solici-
 „ tudine variisque afflictionibus plantarunt. Insuper, *Quis pascit gregem, & de lacte gre-*
 „ *gis non manducat?* Nec dicit, qui pascit semetipsum . Nam diris imprecationibus fu-
 „ risque infernalibus deuouendus est fordidus & avarus pastor, qui lupum agens, se-
 „ ipsum pascit, & non suum gregem . Quòd si diligentissimi pastores promerentur vt
 „ de lacte gregis manducant, non autem vt lac totum absorbeant , multo magis eccle-
 „ siastici & Euangelici pastores promerentur vt ab illis nutriantur , quibus Euangelij
 „ pabulum suppeditant . Nec id solùm Paulus humanis rationibus affirmat , sed &
 „ Mosaicæ legis testimonio. Siquidem scriptum est in lege Moyſi, *Non alligabis os bo-*
 „ *ui trituranti.* In Deuteromio legimus, Non ligabis os bouis triturantis in area fru-
 „ ges tuas . Quòd si non sit obserandum neque obstruendum os bouis triturantis,
 „ neque Apostolis & Ecclesiasticis viris, qui laborant in verbo & doctrina , denegan-
 „ dus est cibus . Et ad id plenius confirmandum adiicit Paulus, *Nunquid de bobus cura*
 „ *est Deo?* non quòd Deus bouum curam non habeat (siquidem omnibus animantibus
 „ prouidet) sed quòd legem illam de bobus non tulerit , quemadmodum quæ in veteri
 „ testamento de brutis animantibus narrantur, ad hominum doctrinam conferri debet.
 „ Hinc illud, Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. hoc sanè as-
 „ seuerat hic subsequens contextus, *An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta*
 „ *sunt,* ne vllus auditori contradicendi locus relinquatur. *Quoniam debet in spe qui a-*
 „ *rat, arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi.* Qui enim alios instruit & docet, debet
 „ sub spe laborem mercedis infumere. Deinde ostendit compensanda esse sacrorū offi-
 „ cia, licet non possimus inuenire parem bonorū temporalium pro spiritualibus cõpen-
 „ satione, *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus,* quasi in-
 „ nueret, saltè ad vos spectat cõcionatores alere, qui vestras animas spiritali cibo sagina-
 „ runt. Deniq; si alij, pseudopostoli scilicet, fuerint vestræ potestatis participes, quare nõ
 „ potius nos qui nõ adulteramus Euangelium Iesu Christi, sed syncerè prædicamus? Ali-
 „ tis pseudopostolos, qui tamè loco cibi venenū vobis porrexerūt, multo magis debetis
 „ veros Apostolos alere, qui modis omnibus vestræ saluti prospiciūt & studēt. Nec ta-
 „ men facultate etiã nobis licita vſi sumus . & licet penuriã patiamur, non tamen sum-
 „ ptus & vitæ cõmeatum à vobis exigimus, sed omnia inuictò animo pro gloria & sin-
 „ gulari cõmendatione Euangelij Iesu Christi toleramus , veremur enim ne accipiẽdo à

vobis admodum auaris, vitæ necessaria, nostra authoritas in reprehendis liberè vitis imminuatur. hinc daremus impedimētum & offendiculum Euangelio Iesu Christi, & nō nihil existeret quod Euāgelicæ prædicationi moram vllam adferret. Nec est hoc loco græcè *σκανδαλον*, quod interpres vertit offendiculum, sed *ἐγκοπῶν*, quod significat intermissionem siue intercisionem, vt diligenter Theophylactus adnotauit. Alia ratione probat sibi licuisse munusculū aliquod pro suis sacris concionibus recipere, *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, siue qui sacra operantur, de sacrario edunt? Et qui altario deseruiunt, siue altari insistant, cum altario participant?* Siquidem oblata haudquaquam de cætero erāt iuris offerentium, sed in sacrarij & altaris potestatem cædebant. Participes autem eò dixit quia immolatorū animantium sanguis in altare perfundebatur, adolebatūque adeps, & igni consumebatur. Carnis verò portionem sacerdos fumebat, pectusculū scilicet & aruum dextrum. Erant itaque holocaustomata ipsa & altari & sacrario mancipata. *Ordinauit & dominus iis qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere.* Pulchrè dixit & scitè de Euangelio viuere, & non pro Euangelio opes congerere, & cumulandis pecuniis incumbere, quod faciunt quidam auari concionatores, qui nihil pro replendis sacculis non exigunt à populo, stomachantur & in suos auditores quod non sibiipsis abundè sit satisfactum. Legimus dominum suis discipulis dixisse cum eos ad prædicandum misit, ne commeatus vitæ essent solliciti, *Dignus est operarius cibo suo, siue vt scribit Lucas, mercede sua, vt sit aliquantula temporanei boni pro spiritali compensatio.*

» Ego autem nullo horum vsus sum. Nō autem scripsi hæc, vt ita fiat
 » in me: Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis
 » euacuet. Nam & si Euangelizauero, nō est mihi gloria, necessitas enim
 » mihi incumbit, vā enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim vo-
 » lens hoc ago, mercedem habeo, si autem inuitus, dispensatio mihi cre-
 » dita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans, sine sum-
 » ptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio:
 » Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures
 » lucrifacerem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucra-
 » rer, iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub le-
 » ge) vt eos qui sub lege erant, lucrifacerem, iis qui sine lege erant, tan-
 » quam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem) sed in lege essem
 » Christi, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant, factus sum infirmis infir-
 » mus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes
 » facerem saluos. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps
 » eius efficiar. Nescitis quòd ij qui in stadio currunt, omnes quidem cur-
 » runt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis
 » autem qui in agone cōtendit, ab omnibus se abstinet, & illi quidem vt
 » corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur
 » sic curro, non quasi in incertum, sic pugno, non quasi aerem verberans,
 » sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cum aliis prædi-
 » cauerim, ipse reprobus efficiar.) Et licet non sit mihi ademptum ius rei con-
 » cessa, sectando tamen Christianam charitatem, & vt liberius, integrius & inculpatius
 » munus meum obirem, magis volui alienis quàm meis studere commodis. Denique
 » licet multis argumentis suaferim licere concionatoribus de Euangelio viuere, nun-
 » quam tamen mihi fuit animus vtendi hac facultate. Siquidem optarem citius emori

fame

fame quàm committerem vt quisquam hanc mihi gloriam adimeret, quam gratis prædicando Euangelium consequutus sum. Quòd si à vobis aut ab aliis sumptus, vitæque alimoniam sumerem, meam haud dubiè (& si nulla sit) gloriam obscurarem, priuarerque præmio supererogationis, quod loco meæ gloriæ intelligendum existimo. Nec tamen est quod glorier, si prædicem Euangelium: siquidem necessitas mihi incumbit. nam Dominus cui debeo per omnia parere, mihi præcepit vt hoc delegato officio fungar. Imprecabor & mihi supplicium, si non vt decet meum munus obiero. Quòd si spontanea voluntate prædicauerim Euangelium, præmio mihi promisso non frustrabor. Si verò inuitus, & solo præcepto coactus prædicem, dispensatio mihi credita est, velim nolim, mihi peragendū est quod delegatum est. Et quia gratis accepi sicut & cæteri apostoli, gratis dabo. Verum vt amplissimo supererogationis præmio doner, sine sumptibus, sine quæstu, sine muneribus sine vlla temporanei cōmodi spe, gratis & vobis & omnibus gētibus euangelicam doctrinam impertiar: Nec illos imitabor qui ad quæstum docendo, non Iesu Christi negotium, sed suum agūt. Et licet omnium liberrimus essem, vltro tamen seruitutis iugum subij, quod non mihi euangelicam libertatem ademit. Id autem lubens feci, vt omnibus obseruēdo, plures Domino meo lucrifacerem. Denique memet attemperavi & accommodavi Iudæis, obseruando ad tempus Mosaicæ legis præscripta, deligendo certum genus ciborum, circuncidendo Timotheum, purificando meipsum cum quatuor viris votum super se habentibus, tanquam verè Iudæus essem, licet scirem abrogatam esse Mosaicam legem, quantum ad ceremonias, post passionem Christi, & sufficientem Euangelij promulgationem. Id autem feci vt Iudæos adhuc laborantes superstitione patriæ legis, meis officiis, meisque obsequiis blandè pellicerem ad Christum. Itaque sic me gelsi apud illos qui erāt obnoxij legi, quasi forem & ipse obnoxius, licet per Euāgelij gratiam essem à Mosaica lege liberatus. Denique sic me accommodavi gentilibus qui erant à Mosaica lege liberi, tanquam sine lege essem, nullòque legis nexu astringerer, licet & legi Dei & Christi sim obnoxius: Etenim mente seruius legi Dei, nec possum non amplexari euangelicam legem, quæ nihil habet commercij cum lege talionis. Castigat & refrænât in vindictis legem naturalem. Eam deosculor vt legē patientiæ, gratiæ, charitatis & totius perfectionis. Quod autem pro gentibus conatus sum, cædet forsitan in mei nominis commendationem. Siquidem eò mea tendebant studia vt gentiles meo Domino lucrifacerem. Et licet non laborarem imbecillitate fidei, ad alienam tamen infirmitatem meipsum attemperavi, abstinendo à licitis cibis, vt infirmos lucrifacerem, eosque fidei præsidis stabilirem. Et quid pluribus opus est? Ad omnium captum & commodum me attemperavi, & in quauis speciem & imaginem meipsum verti, vt omnium saluti consulere. Denique nūc molior propter Euangelium Iesu Christi, vt insigne quoddam præmium consequar. Feram & ego palmam si in Euangelico stadio præclarè meo officio functus fuero, *Nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium?* Huic sententiæ subscribit locus ille, *Qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitimè certauerit.* Intelligamus stadium olim fuisse spacium in quo pedites currebant, quod Hercules hoc genere certaminis oblectatus, statuisse dicitur. Continet autem stadium 125. passus, & à stando nomen desumpsit. Nam Hercules cum absoluisset permolestum tot passuum cursum quiescebat, stabat & respirabat. Sumit & Paulus hoc loco brauium pro præmio quod vincentibus dabatur. Dicitur autè *βεαβείον*, quasi *παλδείον*, propterea quòd certaminum iudices data virga palmea designarent victorem. Quòd si in vulgaribus stadiis, cursu certatur pro temporaneo præmio, multo magis in Euangelico stadio Christianis athleticis pro æterno præmio certandum est. Et licet in stadio auidis animis cursitent omnes, nitanturque pro virili vt gloriæ palmam ferant, duntaxat tamē vnus victricem palmam reportat. Hac brauij similitudine forsitan depingit præmiū æternum, quod pauci in comparatione periturorum assequuntur. Cum enim Christus Hierosolymam proficisceretur, sciscitatus est ab eo quidam, Si nam pauci salua-

p. iij.

Luc.13.
Matth.24

rentur: Ipse autem dixit ad illos. Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Non igitur satis est nos aliquando feliciter cucurrisse & Dei præcepta obseruasse, sed opus est perseverantia. Qui enim perseverauerit usque ad finem saluus erit. Itaque nobis ita conuenit currere, ut inuicti ad metam, propositumque præmium perueniamus. Adicit Paulus. *Sic currite, ut comprehendatis.* Et sensus est, Sic currite ut anteuertatis, & omnes præoccupetis: Denique eo animo currite, ut non videamini tantum certasse, sed appetisse victoriam. Et qui in agone contendit, siue publico in certamine certat, veluti palæstra, aut Olympiacis, aut Circensibus, nihil non tolerat, sibi que ab omnibus continet quæ posunt suam futuræ victoriæ spem fallere, ut corruptibilem coronam indispiscatur: multo magis Athleta siue Palæstrita Euangelicus, generosusque Christi miles debet dura omnia tolerare, & ab omnibus vitiis temperare, ut incorruptibilem coronam, perpetuumque immortalitatis præmium consequatur. Subnequit & Paulus ut ne quid victoriam, victricemque palmam remoretur, *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Siquidem certò mihi persuasi me habiturum præmium æternum, si cursum meum feliciter consummauerim. Sic pugno, siue potius, ut scribunt docti, pugnis certo, aut pugilum certamen exerceo, non quasi aerem verberans, siue feriens: Qui enim aerem verberat, iuxta protritum proverbium, frustra & inaniter laborant, sed ieiuniis, inedia, nuditate, vigiliis & obsecrationibus, multisque afflictionibus coërceo corpus meum, liuidumque facio, & in seruitutem redigo, ne fortè cum aliis Euangelium prædicauerim, reprobus efficiar, abeamque illaudatus. Siquidem volo sermone docere, quod inculpata vita præsto, ne de me indelebili accusationis nota dicatur, Qui alium doces, te ipsum non doces, Qui prædicas non furandum, furaris, qui dicis non mœchandum, mœcharis. Hieronymus in epistola ad Eustochium de Custodia virginitatis dicit Paulum ob carnis aculeos & incentiua vitiorum, repressisse corpus suum, & seruituti subiecisse, ne aliis prædicans, ipse reprobus inueniretur.

Rom.2.

Argumentum decimi capitis.

Mosaica legis lauacra siue baptismata, sacrificia & sacramenta, adumbrant absolutissima euangelica legis sacramenta, quæ tamen Christiano populo minime conducere possunt, si noxiis affectibus sordidisque concupiscentiis inserviat, uti patrum figuræ illæ nihilo proderant Hebræis, cum gula, fornicationis, auaritiæ & idololatriæ vitia sectabantur. Nobis precaueamus, ne tentemus Deum, nec aduersus Dominum murmuremus, sicut fecerunt Iudæi, unde ultricem Dei manum senserunt. Non deerit nobis Dei præsidium, si ad eum confugerimus, cum tentatione humana affligimur. In sacramento Eucharistiæ (quo nullum est maius, præstantius & augustius) vnius sacri panis, vniusque diuini calicis (si cum ardenti fide animorum nostrorum sordes absterferimus) participes sumus. Non aspernemur infidelium mensas & conuiuia, vbi conscientia nostra non polluitur. Non manducemus idolothyrum, vbi fide infirmus offenderetur.

Caput decimum.

„ **N**olo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes
 „ sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in
 „ Moysè baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem
 „ escam spirituales manducauerunt, & omnes eundem potum
 „ spirituales biberunt, (bibebant autem de spirituali, consequente

cos

„ eos petra, petra autem erat Christus: sed non in pluribus eorum be-
 „ neplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figu-
 „ ra facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & il-
 „ li concupierunt. Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis,
 „ quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare, & bibere, &
 „ surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati
 „ sunt, & ceciderunt vna die viginti tria millia. Neque tentemus Chri-
 „ stum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Ne-
 „ que murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perie-
 „ runt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant il-
 „ lis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculo-
 „ rum deueniunt. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.)

Nolim vos, fratres mei & in Christo dilectissimi, latere antiquos patres nostros olim fuisse sub nube. Siquidem nostri Pædagogi, nostræque fidei institutores, & carnis nostræ coërcendæ eruditores sub nube fuerunt in deserto, qua Dei præsidio ab hostibus protegabantur: Vnde in Exodo legimus, Dominus præcedebat eos ad ostendendam viam per diem, in columna nubis, & per noctem, in columna ignis, ut dux esset itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo. Vel dic patres nostros fuisse sub nube, hoc est, obtectos vmbri, typis, symbolis & figuris. Etenim lex habebat vmbra futurorum bonorum, non tamen ipsam rerum imaginem. Et omnes Hebræi duce Moysè baptizati sunt, hoc est, per legem Mosaicam purgati, scilicet ab ignorantia, sed in nube & mari, videlicet per huiusmodi visibilia signa. Vel à vitiis sunt per fidem repurgati, submerso in mari rubro Pharaonis exercitu: Dicit enim scriptura, Postquam filij Israël sicco pede pertransierunt mare rubrum, & submersi sunt Ægyptij eos persequentes, timuit populus Dominum, & crediderunt Domino, & Moysi seruo eius. Aut dic quod fuerunt baptizati in nube & mari, quia signum futuri baptismi receperunt. Fulcitur enim baptismus Christi aqua & spiritu, quod Dominus Nicodemo detexit, dicens, Amen, Amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Columna nubis, typus est spiritus, & mare, symbolum est aquæ & baptismatis. Adicit & Paulus, *Et omnes eandem escam spirituales manducauerunt.*

Exo.13.

Heb.10.

Exo.14.

Ioan.3.

Exo.16.

Sapi.16.

Ioan.6.

Num.20.

Psal.111.

Rom.9.

Esaia 28.

& 8.

Et de eodem lapide precioso, electo, & probato, quæ ingratissimi Iudæi suis ceremoniis nimium fidentes conculcarunt, & conculcando ipseuerunt, dicit Paulus, Offen-

1. Petr. 2. derunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion, lapidem offensionis & petram scandali. Et propterea in hoc contextu dicitur, *Bibebant autem de spiritali conseqente eos petra, petra autem erat Christus.*) Et petra illa dicebatur spiritalis, aut quia miraculum inauditum diuina voluntate, & non sua natura fecit, aut quia Christum spiritalem & verum lapidem angularem significabat. Erat & petra spiritalis conseqens Iudæos, quia votis Iudæorum obmurmurantium satisfaciebatur, aut quia adumbrabat veritatem subsequituram, scilicet Christum. Et propterea accurate & scite adiecit, Petra autem erat Christus, de qua alibi dicit, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Et licet Dominus pauerit abundè manna suum populum in deserto quadraginta annis, potumque ei dederit cum sitiebat, & nihil non contulerit ut ad se blandè alliceret, tamen summa ingratitude laborauit, suumque Deum deseruit. hoc autem subindicat Paulus dicens, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto.*) Et licet duo viri pietate insignes, & vera religione conspicui, Iosue scilicet & Caleph placuerint Deo, diuinisque iussis obtemperauerint & ob id ingressi sint terram promissionis, innumera tamen Iudæorum multitudo suis vitiis addicta, Deum grauiter offendit, & ob grauem offensionem, rebellionem, incredulitatem & peruicaciam, poenas dedit non modicas. *Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum quemadmodum & illi concupierunt.*) Supplicia & tormenta Iudæis illata, nostri figuram expresserunt. Quod si Deum offenderimus, grauioribus suppliciis afficiemur: quanto enim quis magnitudine donorum alium præcellit, tanto acerbius punietur, si delinquendo Deum offenderit. Et primo explicat in quo Iudæi Deum offenderunt in concupiscentia malorum, de qua dicit propheta, *Concupierunt concupiscentiam in deserto.* Flagrauit & vulgus promiscuum desiderio carnis. vnde in numeris legimus, Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat huiusmodi cibus, & ecce furor Domini concitatus in populum percussit eum plaga magna nimis, vocatusque est ille locus, Sepulchra concupiscentiæ, ibi enim sepelierunt populum qui desiderauerat carnes. Peccabant & quidam Corinthij (quos hinc taxat Paulus) quod idolis immolata manducabant cum scandalo infirmorum. Secundò Iudæi offenderunt Deum vitio idololatriæ. & propterea adiecit Paulus, *Neque efficiamini idololatra, vescendo idololatho in venerationem idoli, sicut quidam ex ipsis.*) quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare & bibere & surrexerunt ludere. Siquidem nobis compertum est ex scriptura Exodi, Iudæos adorasse vitulum conflatilem, eique immolasse hostias, & post immolationem sedit populus manducare & bibere & surrexerunt ludere, choreas agendo in honorem idoli: vel ludebant, quia adorabant idolum in similitudinem puerorum qui fingunt imagines luteas. Tertio deliquerunt Iudæi salacissimo fornicationis vitio, concumbendo cum Madianitis, & cum quidam Iudæus intrasset ad scortum Madianitem, & id Phinees amicus Dei, & Mosaicæ legis obseruandæ studiosissimus rescuisset, arrepto pugione ingressus est post virum Israëlitem in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet & mulierem in locis genitalibus. cessauitque plaga à filiis Israël, & occisi sunt vigintiquatuor milia hominum. Præclarum autem Phinees factum commendat Psalmographus dicens, Et stetit Phinees, & placuit, & cessauit quassatio, & reputatum est ei in iustitiam in generatione & generationem vsque in sempiternum. Hoc autem exprimit Paulus dicens, Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti tria milia. nec dicit Paulus solum cecidisse vigintitria milia hominum, sed dicit vigintitria milia cecidisse, licet ceciderint vigintiquatuor milia, non enim maior numerus minorem excludit. Nec solum propter fornicationem simplicem Iudæi luerunt poenam mortis, sed potius propter idololatriam: Nam ut dicit scriptura, Initiatus est Israël Beelphegor. huiusmodi tamen mulierculæ infideles propter familiarem amicitiam quam contraxerant cum Israëlitis ob voluptatem fornicationis, alliciebant Israëlitas ad cultum suorum deorum. Interierunt & à serpentibus Iudæi,

dæi, quòd Deum tentauerint dicentes, Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Legimus in numeris quoniam pacto populus Israëliticus murmurauit contra Dominum & Moysen, dicens, Cur eduxisti nos de Ægypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuisi- Numè. 21.
mo. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes ad quorum plagas & mortes plurimorum venerunt ad Moysen, atque dixerunt, Peccauimus, quia locuti sumus contra Dominum & te: Ora ut tollat à nobis serpentes. Orauit Moyses pro populo, & locutus est Dominus ad eum, Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo. Qui percussus aspexerit eum, viuet. Fecit ergo Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo. Quem cum percussi aspicerent, sanabantur. Adiecit & Paulus, *Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.*) Siquidem dicit scriptura, Omnes viri quos miserat Moyses ad cõttemplandam terram, & qui reuersi murmurare fecerant contra eum, omnem multitudinem detrahentes terræ quòd esset mala, mortui sunt atque percussi in conspectu Domini. Legimus & in libro Iudith, Illi autem qui tentationes suas non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam & improprium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore, & à serpentibus perierunt. *Et quæ Iudæis in figura contigerunt, scripta sunt in nostram correptionem siue commonefactionem.*) ut post hac nullum sit vitium quod non exhorreamus. Hunc autem Pauli locum, *In quos fines seculorum deuenerunt.*) Quidam interpretes sic explicant, finis mudi imminet Christianis: Non enim tormenta momentanea post mundi consummationem nos excipient, si Deum mortiferis delictis offenderimus, nec ad meliorem frugem resipuerimus, sed sempiterna: iam enim Dei iudicium illud pro foribus adest, cum mundi huius secula, nacta sunt finem. *Quamobrem qui existimat se stare, videat ne cadat.*) Perspice & attende ne ob tuam scientiam insolescas & superbias, quòd si arbitraris te stabilem esse, nec Deum offendisse, tibi tamen præcauendum est, ne prolabaris. Alij finibus seculorum, qui in nos deuenerunt, expriment sextam ætatem quæ est vltima ætas certantium & laborantium.

” Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus
” est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam
” cum tentatione prouentum, ut possitis sustinere. Propter quod charis-
” simi mihi, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor, vos ipsi
” iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nonne com-
” municatio sanguinis Christi est? & panis quæ frangimus, nonne parti-
” cipatio corporis Domini est? Quoniam vnus panis & vnum corpus
” multi sumus, omnes quidem de vno pane, & de vno calice participa-
” mus. Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, parti-
” cipes sunt altaris? Quid ergo? Dico quòd idolis immolatum, sit aliquid?
” aut quòd idolum sit aliquid? sed quòd quæ immolant gentes, dæmo-
” niis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum.
” Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. non
” potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An
” æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus?) Hic locus, *Ten-
” tatio vos non apprehendat nisi humana*, à diuersis interpretibus etiam doctis variè discuti-
” tur. Augustinus in 2. parte quæstionum ex nouo testamento, Quæstione 52. hanc
” Paulinam doctrinam enarrans, dicit, Diuina tentatio est, si sub lege Dei agens, ex alia
” parte, aut ab idolis auxilium petat, diffidens de Deo. Ideo hoc Apostolus cauendum
” monet: ut autem humana tentatio nos teneat, exhortatur, quia humana tentatio est in

Dei causa desperare de homine, & promptum esse in fide Dei. Tentatio enim hæc, diffidentia intelligitur, vt de promissis & spebus Dei nõ diffidant. Hæc ille. Coniicio Augustinum velle innuere tentationem humanam esse quandam diffidentiam, non quidem absolute sed humanarum virium, ita quod humana tentatione pulsati, cum de humanis præfidiis (quæ tantilla sunt) diffidunt, ad diuinum auxilium confugientes, sperant se huiusmodi tentationem victuros: quod haud dubie videtur Paulus affirmare, dicens, *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum vt possitis sustinere.* Hieronymus explicat hunc Ionæ prophete locum, Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt. Loco huius prouentum, legit exitum, & ita legit Chrysostomus, & sanè hæc lectio est intellectu admodum facilis: Nam futurus est fœlix tentationis exitus, si diuina ope suffulti, tentationi viriliter obstiterimus. Et quod non possimus cunctas tentationes sustinere absque eo qui tentatus est in omnibus iuxta nostram similitudinem sine peccato, Paulus in epistola ad Hebræos planè declarat dicens, In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur, auxiliari. Tum quoque, non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, têtatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Alij dicunt tentationem esse humanam, qua plerumque in turpi cogitatione tangimur etiam nolentes, quia vt nonnunquam illicita ad animum veniant. hoc vtique in nobismetipsis ex humanitatis corruptibilis pondere habemus. Iam verò demoniaca est & non humana tentatio, cum ad hoc quod corruptibilitas carnis suggerit, per consensum se animus astringit. Et huius est sententiæ Gregorius, vt habetur de Pœnitentiâ, Distinctione 2. capite Inter hæc sciendum. Nec ab hac opinione mihi videtur Lyranus, hunc Pauli locum exponens, discedere. Siquidem arbitratur tentationem humanam esse de peccatis venialibus, quæ non possunt omnino à nobis in hac mortali vita deuitari. Quod si tentatio nos ad mortiferum peccatum inducat, deponendum est nobis diuinum præsidium ne succumbamus. Alij differentes hunc locum de tentatione exteriori, dicunt Paulum hoc exhortando voluisse innuere, Si qua tentatio vos apprehendat aut pulset, sit humana, hoc est, æquabilis tribulationum omnium & persequutionum propter Christum tolerantia. Siquidem propter Christum pati, humana tentatio est. Vnde Raphael dicebat de iusto & sancto Tobia, quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tentatio probaret te. Accedit & huic sententiæ Chrysostomus dicens, Tentatio vos non apprehendat nisi humana, hoc est, parua, breuis, mediocris. Quod enim humanum est, id paruum dicit, quemadmodum in alio loco, Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Nec hæc Paulina sententia cum illa pugnat, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in cœlestibus. Vult enim Paulus dicere & asserere, non esse nobis principaliter dimicandum aduersus carnales homines, & vitia carnis, sed potissimum aduersus dæmones, quo enim hostis fortior est & callidior, eo magis debemus nobis præcauere ne ab eo superemur & prosternamur. Et quo etiam potetior est, eo formidabilior est & periculosior victoria. Quod verò deuitanda sit diuina tentatio cum de gratia Dei diffidendo, ab idolis & idolorum autoribus auxilium petimus, pulchrè & scitè commonstrat Paulus dicens, *Propter quod charissimi mei fugite ab idolorum cultura.* Exhorrescat vnusquisque vestrum in Christo renatus vanam idolorum superstitionem & venerationem: Declinet modis omnibus quæ idolis immolantur. Et hæc vobis vt prudentibus & sapientibus dico, & vt cæteris præstantiores bono & æquo iudicio expendite, si quid sit tribuendum idolis, ne simplices offenderentur, si vos agnoscerent aut venerari idola aut vesca idolothytis. Deinde toto studio nititur allicere Corinthios ad habendum de Eucharistia synceram fidem & rectam opinionem, cum subnectit, *Calix benedictionis cui benedicimus, nõne communicatio sanguinis Christi est?* Hoc est, sacer & cœlestis calicis potus, cui cum gratiarum actione benedicimus, aut quem consecramus, nõne est communi-

catio

catio sanguinis Christi? nõne facit nos coniungi Christo, & esse vnum cum eo? De hoc autem calice dicit Matthæus, Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens, Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Aut aliter, Nõne sanguis iste qui calice continetur, & qui è Christi latere profluxit, est nobis summa cum Christo coniunctio? nolite igitur recurrere ad prophanos & putidos idolorum calices. Denique & panis quem nos sacerdotali munere fungendo, frangimus, nõne participatio corporis domini est? Nõne syncera hæc fides, & sacra sumptio panis consecrati, facit nos vniri Christo, qui suum corpus vltro obtulit patri in sacrificium? Siquidem sub specie panis fumitur corpus Christi. Tū quoque sumus & vnus panis vnione fidei, spei & charitatis. Nam de vno pane participamus, similiter & de vno calice, non solum participatione sacramentali sed & spirituali. Et vnum corpus sumus, mysticum quidem, vna scilicet ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis, cuius caput est Christus. Quod autem subiungit, *Videte Israel secundum carnem. Nõne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* hunc habet sensum, Attendite ad carnalia Iudæorum sacrificia, vel ad Iudæum carnalibus sacrificiis inseruientem. Et quemadmodum qui edunt hostias veteris legis, participes sunt altaris legalis, ita qui edunt hostias idolis immolatas participes sunt idolorum. Quod si quid numinis & sacri cultus idolo tribueretis (quod tamen Deus auertat) non inficiarer quin essetis participes idolorum. Deinde Paulus contrahit sermonem, ne Corinthij arbitrarentur his verbis eum voluisse non nihil idolis tribuere. *Quid ergo? Dico quod idolis immolatum, sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid?* Quasi dicat, non. Non enim est spiritus in ore ipsorum: *Sed quæ gentes immolant, non Deo immolant, sed dæmoniis.* quod sanè affirmat illud Psalmographi testimonium, Omnes dii gentium dæmonia. Tum quoque scripsit Moyses de populo increpato & impinguato, qui dereliquit Deum factorem suum, Immolauerunt dæmoniis & non Deo, diis quos ignorabant. Verum vt Corinthij despiciant omnino & execrentur cultum idolorum, adiecit Paulus, *Nolo vos socios fieri dæmoniorum.* Siquidem nullum debet esse fidelium & Christianorum cum infidelibus commercium, quod planè docet scriptura illa, Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cū iniquitate? Aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ autem conuëctio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infidei? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Et multo apertius subindicat Paulus ab idolothytis abstinendum esse, *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum.* Siquidem calix Domini cum calice dæmoniorum pugnat, nec minus, quàm veritas cum mendacio. Nec potestis esse participes regni Domini mensæ, & spurcissimæ dæmoniorum mensæ. Quod autem adiicit, *An emulamur Dominum?* hanc habet intelligentiam, Non debemus prouocare iram Dei, comedendo idolothyta, aut idolis inseruiendo. hinc illud Deuteronomij, Prouocauerunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt. Nec debemus inuidere Deo, vt in eius contemptum idolis litemus. *Nunquid & sumus illo fortiores?* sanè nequaquam, quandoquidem nihil est quod possit cum fortitudine Dei conferri.

„ Omnia mihi licent, sed nõ omnia expediunt. Omnia mihi licet, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.
 „ Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogates propter conscientiam. Domini est terra, & plenitudo eius. Si quis vocat vos infidelium, ad cœnam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam: conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Si ego cum gratia par-

q. j.

„ticipo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manduca-
 „tis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine
 „offensione estote Iudæis & Gentibus, & ecclesiæ Dei, sicut & ego per o-
 „mnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod mul-
 „tis, ut salui fiant.) Paulus frequenter auribus Corinthiorum hanc assertionem
 inculcauit, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, & id potissimum hoc loco (ut
 præcedentia indicant) ad idolothyta referendū putat, quasi innueret, Et si mihi liceat
 citra vllum meæ conscientiæ scrupulum idolothytis vesci, non tamen expedit. ve-
 rerer enim ne qui nondum sunt fide firmati, offenderentur, si huiusmodi cibo vesce-
 rer. Expediunt autem illa, quæ proximorum salutem conducunt, & quæ ad euangelicā
 perfectionem indispensandam aditum faciunt. Nec conuenit Christiano potissimum
 quod suum est sectari, sed quod est alterius: Imo expedit aliquando illi qui Christia-
 num pectus spirat, ut facto aliquantulum suarum facultatum dispendio, aliorum cō-
 moditati prouideat. Hinc dicit Paulus, *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.*) Et
 alibi, Charitas non quærit quæ sua sunt. Itaque Paulus hoc vnum præcipuè commo-
 nefacit, ut quæramus quæ proximo magnopere conferunt. Et licet pura & illibata cō-
 scientia possis idolothyto vesci, debes tamen perspicere si nam huiusmodi cibus ædi-
 ficet fratrem tuum, quod si non ædificet, ab huiusmodi esu abstineto. Et licet ab ido-
 lorum immolationibus sit abstinendum, propter offendiculū infirmorum, non tamē
 omnino, quod scitè docet Paulus dicens, *Omne quod in macello venit, manducate, nihil
 interrogantes propter conscientiam.*) non enim spernenda sunt obsonia quæ in foro venā-
 lia exponuntur, siue sint idolothyta, siue nō. Nec frater Christianus (quæ vrget fames &
 premit) suā cōscientiā lædit comedēdo idolothytū, nō quatenus est idolothytū, ut sæ-
 pius ac sæpius exposuim⁹. Quod si interrogaret vtrū sit idolothytū, posset forsitan cer-
 tior factus suā cōscientiā offendere. Confirmat autē Paulus suā assertionē testimo-
 nio prophetæ dicentis, *Domini est terra, & plenitudo eius*, Vniuersa enim quæ terra pro-
 ducit, sub Dei potestate sunt. Et licet habeatur pro immūdo, quod quis respuendum
 duxerit, natura tamen & in se nō est immundū. Adicit & robur suæ assertioni, *Si quis
 infidelium, gentiliū scilicet, ad cœnā vos vocat, & vultus ire, omne quod vobis apponitur, manu-
 cate, nihil interrogantes propter conscientiam.*) Non enim velim vos interrogare an hoc sit
 immolatum idolis an non, & hoc propter conscientiam infirmorū. *Quod si quis dixerit,
 hoc est immolatum idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam.*)
 Nam qui indicauit huiusmodi cibum esse immolatum idolis, crederet forsitan aut
 suspicaretur te manducare sub veneratione idoli. Et licet tua conscientia sit firma &
 stabilis, nec vllō scrupulo pulsetur, infirmorum tamen cōscientia posset lædi &
 pulsari, inspiciendo te vesci idolothyto. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Con-
 scientiam autem dico non tuam sed alterius.*) Et subsequens hic locus rem apertius elu-
 cidat, *Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?* Suam libertatem vocat
 quæ animi iactura, scrupulo & impedimento vacat. Et hunc sensum præten-
 dit, Et si desumam idolothytum liberè & inoffensè, si tamen infirmus fide offendatur, me
 condemnabit. Hinc illud Christi verbum, *Qui scandalizauerit vnum de pusillis
 istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, &
 demergatur in profundum maris.* Quod autem subnectit, *Si ego cum gratia partici-
 po, quid blasphemor pro eo quod gratias ago.*) hanc habet intelligentiam, licet non debe-
 rem vituperari nec maledictis impeti, quod necessitate compulsus comedam ido-
 lothytum cum gratiarum actione, tamen si Iudæus aut quiuus alius huiusmodi ci-
 bo offendatur, mala mihi imprecabitur. Quod autem omnis cibus sua natura bo-
 nus sit qui cum gratiarum actione sumitur, vbi animus infirmi non offenditur, sub-
 indicat Paulus dicens, *Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia
 in gloriam Dei facite.*) Et adicit quod monet vitandum infirmorum scandalum,
*Sine offensione estote Iudæis & Gentibus, & ecclesiæ Dei, sicut & ego per omnia omnibus
 placeo,*

I. Cor. 13.

Psal. 23.

Matth. 18.

placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant.) Sancta Pauli conuer-
 satio per omnia laudanda est & commendanda, quod quicquid cogitauerit quicquid
 dixerit cum docendo tum prædicando, quicquid denique fecerit, in gloriam Dei &
 vtilitatē ecclesiæ contulerit. nec tam à Deo postulauerit quod sibi conduceret, quàm
 publicæ omnium commoditati & salutem. Hic autem zelus, totus charitatis incendio
 ardet, totus amore Dei & proximi æstuat, totus Deo & ecclesiæ perplacet.

Argumentum vndecimi capituli.

EXpedit Corinthiis ut imitentur Paulum probitate vitæ, morum sanctimo-
 nia, inculpata religionis integritate, modestia, humilitate, obedientia & in-
 uicta animi magnitudine, sicut & Paulus in omni virtutum genere suum Chri-
 stum imitatus est. Intelligant & Corinthij virum, mulieris quidem caput, debe-
 re nudato capite aut orare, aut vaticinari, mulierem verò operto capite. Asper-
 natur ecclesia Dei, alumna pacis & concordia, contentiones, dissidia & schi-
 smata. Damnat & contentiosos ac rixarum scissurarumque fautores inquietos.
 Arguit & Paulus Corinthios, quod non ut decebat sacra mensa ac-
 cumberent, & fartis ventre ac temulenti, sacram Eucharistiam sumerent. Ex-
 hortatur & Christianos omnes ut discutiant suam conscientiam, suorūque
 animorum sordes detergant, antequam ad augustissimum Eucharistiæ sacra-
 mentum accedant.

Caput vndecimum.

„**M**itatores mei estote, sicut & ego Christi. Laudo autem vos
 „ fratres, quod per omnia mei memores estis, & sicut tradidi
 „ vobis præcepta mea tenetis. Volo autē vos scire quod omnis
 „ viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir: caput ve-
 „ rō Christi, Deus. Omnis vir orans aut prophetans velato capite detur-
 „ pat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non vela-
 „ to capite, deturpat caput suum, vnum enim est, ac si decaluetur. Nam
 „ si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi aut
 „ decaluari, velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum,
 „ quoniam imago & gloria Dei est, mulier autem, gloria viri est: Non
 „ enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir
 „ propter mulierem, sed mulier propter virum, ideo debet mulier vela-
 „ men habere supra caput suum, & propter angelos. Veruntamen neque
 „ vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier
 „ de viro, ita & vir per mulierem. Omnia autem ex Deo. Vos ipsi iudi-
 „ cate, decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura do-
 „ cet vos, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi, mu-
 „ lier verò si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro ve-
 „ lamine ei dati sunt.) Non vos pigeat viri Corinthij ad exemplar meipsum
 „ imitari Christum, pro cuius legatione obcunda, omnia mea studia, vires, cona-
 q. ij.

tus & labores, vobis & omnibus Christianis contuli, eius quoque imitabili exemplo didici inedia, æstus, frigora, carceres, probra, irrisiones, flagella, & omne tormentorum genus tolerare. Nec possum vos fratres charissimi non magnopere laudare & commendare, quòd per omnia sitis mei memores, quòd vobis fidei tyrocinia & fundamenta iecerim, vosque frequenter ad euangelicam pietatem & obedientiam amplexandam sim adhortatus. Licet quibusdam in rebus, vt mox sum ostensurus, erretis. Gestit & præ gaudio meus animus, quòd quæ vobis in Christo Iesu præscripserim, summa cum diligentia obseruetis, & quo diligentius studetis mea præcepta, quæ nõ tam mea sunt quàm Iesu Christi, obseruare, eo & amplius gaudeo. Et quia lubenter meis verbis auscultatis, velim vos scire Christum viris omnibus præfici, & esse sui corporis mystici caput, virum autem mulieris caput, & Deum Christi, vt hominis, caput. Hinc illud, Pater maior me est. Tum quoque, Vt faceré voluntatē tuā Deus, volui. Item, Semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Est & Deus pater, caput Christi, quia ab æterno Christum genuit. Et sicut Christus spiritualia quæque viris influit, eorumque mentibus rerum diuinarum cognitionem transfundit, ita vir (penes quem est autoritas) non nihil mulieri influit eam gubernando. Nunc verò Paulus insinuat Corinthios dicens, *Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.* Corinthij in publico & solenni conuentu operto capite & orabant & prædicebant futura: Similiter mulieres detecta & reuelata facie orabant & vaticinabantur. Accumbebant & sacræ mensæ etiam non velatæ, quod fanè est indecorum. & propterea Paulus hanc ridiculam & absurdam consuetudinem castigando, dicit, *Vir orans aut prophetans velato capite dedecorat caput suum.* Similiter mulier orans aut prophetans non velato capite dehonestat caput suum. Vnum est ac si decaluetur, aut sit derasa coma. Et sicut decaluatio dedecet mulierem, sic capitis detectio mulierem dehonestat. Et acius instat vt arguat in muliere capitis detectionem, *Nam si non velatur mulier, tondeatur: Si verò turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum.* Assignat & rationē quare vir non debet velare caput suum quādo orat oratione quidē priuata, quādo autem orat oratione publica offerēdo Deo in persona totius ecclesiæ quæ offerēda sunt, potest absq; turpitudinis nota velato capite orare, *Quoniam est imago & gloria Dei.* Hinc reuellitur error quorundā dicentium virum duntaxat esse creatum ad imaginem Dei, & non esse imaginem Dei, sed solum Dei filium, de quo dicitur, *Qui est imago Dei inuisibilis.* Nam Paulus hinc planè asserit virum esse imaginem Dei. In Genesi autem legimus, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram.* Est itaque homo imago Dei, & ad imaginem Dei conditus. Et quia homo assimilatur Deo quantum ad memoriam, mentē, intelligentiā & voluntatem, idcirco dicitur creatus ad imaginem Dei, & est Dei imago licet imperfecta. Ad imaginem verò perfectam requiritur per omnia æqualitas. & quia homo non æquatur Deo, idcirco non est imago Dei perfecta, Christus verò est imago Dei perfecta, quia per omnia æquatur Deo. Hieronymus in primū caput Ezechielis dicit, *Imago & similitudo Dei, non est corporis forma, sed mētis, descripta ad similitudinem veræ imaginis Christi, qui est imago Dei inuisibilis.* Est & vir gloria Dei, non tamen illa qua Deus in se gloriosus est, sed potius deus est gloria hominis. Hinc illud, *Tu Domine susceptor meus es, & gloria mea: sed est gloria Dei, hoc est, quædam claritas à diuina gloria dimanans.* Vnde dicit Psalmographus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Alij exponentes hunc locum, dicunt virum esse Dei gloriam, hoc est, sub Deo constitutum, sicut mulier est gloria viri, sub viri scilicet potestate: & propterea debet cum seruitutis insignibus comparere quæ in capitis velamento siue operimento consistunt. Vt enim rasus vertex in viro indicat libertatem, ita capitis velamen in muliere, seruitutis est insigne. Quòd verò vir debeat mulieri imperare, probat Paulus dicens, *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.* Nam Eua ex latere Adam subducta est. Et quod perfectius est, primum conditum est, & quod imaginem Dei præ seferret, deinde quòd imperfectus.

Nec.

Nec creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum, & in solatium & adiutorium viri condita est, & *propterea mulier debet velamen habere supra caput suum, & propter angelos.* Hunc autem locum, Propter angelos, quidam in hunc modum exponunt, Si mulier eò impudentiæ venerit, vt testes hominum oculos non vereatur, saltem ob angelos testes, qui vestris conuentibus interfunt, caput operiat. Quidam nomine angelorum expriment sacerdotes, quia sunt nuncij Domini. hinc illud Malac. 2. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est, id est, nuncius Domini exercituum.* Debent & mulieres in ecclesia velari propter reuerentiam sacerdotum, ne etiam si non essent velatæ ad earum concupiscentiam prouocarentur. Prior tamen expositio mihi magis arridet. Et licet mulier olim ex viro prodierit, nunc tamen neque absque viro gignit aut concipit, nec absque muliere vir futurus est pater, quod explicat Paulus dicens, *Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem,* In subsequentiibus scilicet generationibus, *Omnia autem ex Deo.* Rom. II. Nam & ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quòd autem indecorum sit mulierem in propatulo orare vel vaticinari nudato capite, vos ipsi Corinthij iudicate, & rem expendite. Desumite & iudicium à natura siue naturali inclinatione quæ non indicat virum debere esse comatum, alioqui si mulierum more nutriat comam cedit illi in ignominiam. At contra decus accedit mulieri quòd sit comata. Siquidem à natura mulieri capillitium densius est & copiosius. Idcirco in eius gloriam cedit quòd sit comata. Quòd si Paulus damnet & criminetur viros comatos, cur non criminetur barbatulos, qui more hircorū & veterum philosophorum ad pectus vsque barbam indecorè protendunt? Et quod subticere non possum, non eos pudet cum densa & admodum prolixa barba ad sacram Domini mensam accedere.

Hæc obserua.

„ Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem „ non habemus, neque ecclesia Dei. Hoc autem præcipio non laudans, „ quòd non in melius, sed in deterius conuenitis. Primum quidem con „ uenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex par „ te credo: Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti „ fiant in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est do „ minicam cœnam manducare: Vnusquisque enim suam cœnam præsu „ mit ad manducandum, & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. „ Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut „ ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid „ dicā vobis? Laudo vos! In hoc non laudo.) Insinuat & Corinthios quòd rixosis quibusdam contentionibus & mordacissimis rixis adinuicem disiderent, nec darent operam vt pacem, concordiam & amicitiam inter se fouerent, quam tamen ecclesia Dei magnopere commendat, suspicit & extollit, vt capiti corporis mystici (à quo pax omnis & tranquillitas dimanant) singula membra vniantur. Et si consueuerint Corinthiorū mulieres orare aut vaticinari nudato capite, hanc tamen consuetudinem damnant Iudæi. Increpat & ecclesia Dei per gentes & nationes diffusa. Quòd si rationis expertia in vnum tranquillo foedere coeant & coalescant, multo magis animantia ratione prædita. Quamobrem non potest Paulus non reprehendere Corinthios, quòd non ament vnanimiorem, sed in deterius conueniant, multisque dissidiis adinuicè decertent. hoc autem explicat dicens, *Primum quidē conuenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo.* Corinthij permolestis contentionibus (ex quibus innumera scelera proficiscuntur) adinuicè digladiabantur, & cum debuissent in comune sua conferre, nec aspernari pauperes, cum in vnum conueniebant, erantque dominicam cœnam sumpturi, diuites, spretis egenis,

q. iij.

diuitibus adiungebantur. Et licet modis omnibus vitanda sint dissidia, tamen diuina ordinatione oportet & contentiones esse & hærefes. Verùm dicet quispiam, Si oportet hærefes esse, nõne arbitrij libertas adimetur? nõne & necessitas quædam & violentia imponetur? Minimè fané. sed Paulus quod futurum erat ob prauam & pertinacem hominum mentem, prædixit. Nec quia prædixit, hæc futura sunt, sed quia futura sunt, idcirco prædixit. Huic autem loco accedit euangelica illa doctrina, Neceffe est vt veniant scandala: non tamen necesse est absolute, sed secundum quid, confiderata pertinaci quorundam malitia, quæ non facile curari potest. Oportet itaque hærefes esse, spectando diuinam intentionem, quæ malitiam & superbiam hæreticorum, in fidelium commodum ordinauit. nec Deus permetteret mala fieri nisi de quolibet malo posset bonum elicere. Chrysofomus existimat Paulum hoc loco non intelligere hærefes doctrinæ, sed horum dissidiorum. Ego verò arbitror Paulum de vtraque peste, nempe & perniciosæ doctrinæ & contentionum agere. Reddit autem rationem cur oportet secundum quid hærefes esse, *vt qui probati sunt, manifesti fiant in vobis*. In Deo probati sunt qui bene possunt docere, sed manifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent vt vult Augustinus libro I. de Genesi contra Manichæos, capite I. Nec particula, vt, dicit causam, sed euentum. Nõ enim factæ sunt hærefes vt probati manifestentur, sed cum hærefes fiunt id contingit. Et hîc erit apertissimus sensus, vt qui à Deo probati sunt, maiorem in modum clari euadant. Nam qui sunt immutabiles & firmi in fide, non offenduntur, sed clariores apparent. Deinde ostendit quòd cum Corinthij in vnum conueniebant vt sacramentum Eucharistiæ reciperent, non vt decebat, recipiebant, *Conuenientibus*, inquit, *vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam manducare*. Et licet in vnum corpore conueniatis, non tamen animo, quia capitalia sunt inter vos dissidia. hoc autem perfectissimum & absolutissimum sacramentum, est vnitatis & charitatis sacramentum. Adde quòd non agitur inter vos talis cœna dominica, qualem Dominus cum suis discipulis egit, sed post prandium, & per luxum, crapulam, ventris ingluuiem & temulentiam, non expectatis cæteris, suam quisque cœnam occupat. Et licet Dominus cœna peracta hoc venerabile sacramentum suis discipulis tradiderit, nõ propterea debebant Corinthij post communem cœnam fumere corpus Domini. Quòd autem Dominus post cœnam tradiderit hoc sacramentum suis discipulis, id multis de causis factum fuisse credimus. vt scilicet veritas figuræ succederet, agnus enim paschalis quem manducarunt discipuli luna 14. erat figura & typus huius sacramenti: & ideo post cœnam agni paschalis, Christus hoc sacramentum instituit. Deinde instituto hoc sacramento confestim Dominus ad subeundum crucis tormentum transiit: Nam dixit suis discipulis, Surgite, eamus hinc, scilicet ad passionem, cuius commemorationem gestat hoc sacramentum. Adde quòd Dominus volens à suis discipulis pro salute totius mundi recedere peracta hac cœna, instituit hoc sacramentum vt arctius mentibus illorum & cordibus infingeretur. Sed in reuerentiam tanti sacramenti instituit ecclesia quòd duntaxat à ieiunis fumeretur. Quòd autem adiicit Paulus, *Vnusquisque suam cœnam presumit ad manducandum*, hanc habet intelligentiam, Vnusquisque aliis non expectatis, suam cœnam occupat. *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est*. Nam pauperesuriebat, quia non habebat quòd ederet, vel quia non in tempore veniebat, diues autem cœnæ occupator, lautè comedebat, & ad ebrietatem vsque ingurgitabatur: Et propterea mysticum illud conuiuium dehonestabatur, sacræque mensa per fastum, luxum & crapulam diuitum, fastiditis pauperibus, polluebatur. Nec deerant Corinthiis ædes. priuatæ in quibus poterant helluari, & ventris negocium agere, mysterium autem tanti sacramenti à sobrijs peragendum est. Aut contemnebant Corinthij ecclesiam Dei, siue publicam Christianorum congregationem, quia in ecclesia vnusquisque suam cœnam ad lautitiam vsque & gulam occupabat, & in conspectu fidelium in loco sacro sordidum conuiuium actitabat. Quòd autem adiicit, *Et confunditis eos qui non habent*, hunc habet sensum, Quia diuites publicè luxum & apparatus ostentabant

Matth. 18.

Hæc obserua.

Matth. 26.

tabat, erubescibat pauperes quòd nõ haberent quòd offerrent, aut quòd esurirent in conspectu totius conuentus, aliis aluum expletibus. Sed quid dicam vobis Corinthij? Et si in aliis rebus & factis vos laudauerim, hac tamen in re non possum vos laudare.

» Ego enim accepi à domino quòd & tradidi vobis, quoniam dominus Iesus in qua nocte tradebatur accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit, Accipite & manducate, hoc est corpus meum quòd pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem: Similiter & calicem, postquam cœnauit dicens, Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine, Hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annunciabitis donec veniat. Itaque quicumque manducauerit panem, & biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd si nosmet ipsos diiudicarem, non vtique iudicarem. Dum iudicamur autem, a domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem cum venero, disponam.) Nititur Paulus, & quidem ex euangelicis scripturis, allicere Corinthios ad firmissimè credendum corpus Christi esse re ipsa, siue realiter sub specie panis consecrati, eius pariter sanguinem esse sub specie vini consecrati.

Ego, inquit, accepi à domino, quòd & tradidi vobis. Verùm dicet quispiam, cur Paulus hoc loco mystici panis & sacrosancti poculi meminit? Respondebo Paulum non absurdè mentionem huiusce mysterij fecisse. Nam dominus Iesus Christus vniuersos eadem sacra mensa dignatus est, nec quempiam ex numero suorum Apostolorum à tam sacro conuiuio repulit. Corinthij verò contra agebant: Nam pauperes propulsa- bant, & vnusquisque spretis egenis suam cœnam occupabat. Ad eò magnificum est tam sacræ mensæ conuiuium, vt neminem etiam abiectæ conditionis (si modò purgatis suis affectibus accedat) dedignetur & reiiciat. Sicut enim dominus diues est in omnes, nec personarum acceptor est, ita hoc sacrum & Euangelicum conuiuium omnibus ex æquo se offert, nec nobilem ignobili, aut diuitem pauperi præfert. Et cum dicit, Ego enim accepi à domino quòd & tradidi vobis, apertè insinuat se à Christo celestem tanti mysterij doctrinam hausisse, vt alibi dicit, Notum vobis facio fratres. Euangelium quòd Euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Intelligamus itaque quamnam arcani mysterij philosophiam mentibus Corinthiorum transfuderit, quam à suo domino, suoque principe & tanti sacramenti authore vnico acceperat. Quoniam, inquit dominus Iesus in qua nocte tradebatur accepit panem & gratias agens fregit & dixit, Accipite & manducate, hoc est corpus meum quòd pro vobis tradetur. Legimus in Euangelio Matthæi, Cœnantibus autem eis accepit Iesus panem & benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, & ait, Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Idem sentit Marcus, Solus autem Lucas inter quatuor Euangelistas hæc narrauit, Et Luc. 22. accepto pane gratias egit & fregit, & dedit eis dicens, Hoc est corpus meum, quòd pro vobis datur, Hoc facite in meam commemorationem. In hanc autem vnam & eadem sententiam conspirant prædicti Euangelistæ, quòd scilicet Christus hoc nouum sa-

Hæc obserua de sacramento Eucharistiæ.

Gal. 1.

Math. 26.

Luc. 22.

cramentum instituit, nec quidem abs re, nam in hoc sacramento, corpus & sanguis Christi communicatur. Siquidem narrat diuus Ioannes quæ dixerit Christus de hoc futuro pane mystico, Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Item, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Et licet ante institutionem tanti sacramenti hæc verba dixerit Christus, non tamen absurdè vsus est verbo præsentis, quia firmissimè credere debemus instituto Eucharistiæ sacramento carnem Christi esse verum cibum ipsius animæ, sicut dicit Lucas, Quod pro vobis datur, etiam antequam esset datum: nam oportet vt pro salute nostra tradatur, & ita eueniet, siquidem oportuit Christum pati. Cùm autem dicit Paulus, In qua nocte tradebatur, vult te intelligere cœnam illam agni Paschalis mysticam, quæ ad vesperam tendebat: Quandoquidem dicit Matthæus, Vespere autem factò discumbebat cum duodecim discipulis suis &c. Et amplius, Cœnatis autem eis, sub vesperam scilicet, accepit Iesus panem, & benedixit &c. In illa autem nocte siue nocturna cœna Iudas omnium hominum ingratisimus, impudentissimus & scelestissimus suam prodicionem moliebatur, & cùm accepit buccellam panis intinctam, inuasit eum Sathanas & obsedit, vt suum dominum proderet. Hæc autem refectio spiritalis non nihil habet proportionis & affinitatis cum refectio corporea. Nam sicut corporea refectio cibo & potu perficitur, ita & hæc spiritalis: Siquidem caro Christi verè est cibus, & sanguis Christi verè est potus. Et quia homines cùm suam alimoniam sumunt, communiter vtuntur pane & vino, idcirco hoc sacramentum offertur sub specie panis & vini. Et propterea Melchisedech figurans hunc summum sacerdotem, obtulit Deo in sacrificium, panem & vinum. Dicit quispiam, Si Christus iisdem verbis suum corpus consecrauerit, quibus sacerdotes nouæ legis consecrant, cur Paulus cum Luca dicit, fregit panem & dixit, Accipite & manducate, hoc est corpus meum: Nam secundum ritum ecclesiasticum prius consecratur corpus Christi quàm frangatur, siue prius consecratur priusquam frangatur. videtur autem Christus prius fregisse panem quàm consecrasse. Respondebo, Verbum hoc, dixit, non esse sumendum consequutionis forma, quòd scilicet Christus acceperit panem, & gratias agens fregerit, & postea dixerit, hoc est corpus meum, sed concomitantia forma. Cùm enim accepit panem simul gratias agens, fregit & dixit, hoc est corpus meum. Nec verbum fregit, antecedere debet dixit. Matthæus & Marcus dicunt, Accipit Iesus panem & benedixit ac fregit, vbi vides fregit subsequi verbum istud, benedixit. Et benedictio illa, est consecratio. & huic sententiæ respondet, Dixit suis discipulis, hoc est corpus meum. Et quid hac assertionem, Hoc est corpus meum, dici vnquam potuit apertius, clarius & exploratius ad comprobendam tanti sacramenti veritatem? Non enim dixit, hoc est signum siue figura mei corporis, sed quod est cõtentum sub istis accidentibus, est realiter corpus meum. Siquidem verba illa quæ profert sacerdos in persona Christi, transsubstantiant panem in corpus Christi, ita quòd post prolationem illorum sacrorum verborum, nec est materia panis nec forma, sed est in hoc augustissimo sacramento accidens sine subiecto. Et cùm frangitur panis ille, siue species panis, dimensiones panis remanent, nec corpus Christi attingitur ab huiusmodi fractione, quia totum remanet sub qualibet parte dimensionum diuisarum. Nec corpus Christi est in hoc sacramento ratione suarum dimensionum, sed ratione suæ substantiæ, licet dimensiones non separentur neque diuellantur à substantia Christi. Et cùm adiecit, Quod pro vobis tradetur, manifestissimè docuit idem esse corpus Christi quod sub specie panis consecrati fuit datum discipulis, & immolatum in ara crucis pro totius mundi salute. Et quia hoc sacramentum passionem Christi repræsentat, addidit Paulus, *Hoc facite in meam commemorationem.* Et hæc est vera huiusce loci intelligentia vt conuincere possum, corpus meum posthac conficietis siue consecrabit in meæ crucis memoriam. *Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens, Hic calix, nouum testamentum est in meo sanguine.* & sensus est, contentum in hoc calice, Vel hæc mea passio, est nouum testamentum in meo sanguine. Adnotemus cursim Testamentum bifariam sumi in sacris scripturis, vno modo generaliter pro quolibet pacto, quod aliquot testibus

stibus cõfirmatur: Alio modo speciatim & astrictius pro dispositione hæreditatis percipiendæ, quam necesse est certo testium numero confirmari, morte autem testatoris confirmatur. quod affirmat Paulus dicens, Vbi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris: Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet dum viuit qui testatus est. Dirimitur & Testamentum siue pactum, in vetus & nouum: Vetus censetur, cùm Deus ineundo pactum cum humano genere promittit bona temporalia: Nouum verò cùm pollicitus est bona spiritualia. vnde dicit Paulus de summo, sanctissimo & perfectissimo Pontifice, qui Christianis pollicitus est vitam æternam, Christus assistens Pontifex futurorum bonorum &c. Prædixit autem Hieremias quidnam virtutis & efficaciam nouum testamentum contineret, dicens, Ecce dies venient dicit dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de terra Egypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum dicit Dominus, sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos dicit dominus, Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce dominum: Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum. Denique adnotemus pro explanatione huiusce loci, *Testamentum in meo sanguine*, eam fuisse antiquis consuetudinem vt cuiusdam victimæ sanguis effunderetur ad confirmandum pactum. Vnde Iacob postquam iniit fœdus cum Laban, immolatis victimis in monte, vocauit fratres suos vt ederent panem. Tum quoque Moses sumptum sanguinem resperfit in populum, & ait, Hic est sanguis fœderis quod pepigit dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Sicut ergo vetus testamentum sanguine vitulorum & hircorum confirmabatur, sicut & approbat Paulus dicens, Vnde nec primum quidem, sine sanguine dedicatum est, ita nouum testamentum sanguine Christi in passione effuso confirmatum est, non enim fit remissio sine sanguinis effusione. Denique sanguis Christi emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti. Et quia sanguis Christi repræsentat proximè passionem, ne tantæ rei memoria periret dixit Paulus, *Hoc facite quotiescunque bibetis in meam commemorationem: Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis donec veniat.* Itaque firmissimè credamus hoc summum sacramentum vsque ad consummationem perduraturum, & suam vim non modicam habiturum. Decertabit quispiam, Si antequam sanguis Christi consecratur, non sit in hoc sacramento corpus Christi sine sanguine, cur igitur consecratur sanguis Christi sub specie vini: Respondebo, Licet non sit corpus Christi sine sanguine, antequam sanguis consecratur, non propterea absurdè consecratur sanguis Christi. Nam in consecratione corporis Christi sub specie panis, est duntaxat sanguis Christi per quandam concomitantiam, sicut diuinitas Christi est in hoc sacramento per quandam vnionem indissolubilem ipsius ad corpus Christi. Consecratur autem sanguis Christi sub specie vini, vt sit in hoc sacramento vi consecrationis. Et quemadmodum sub specie panis vi consecrationis, est duntaxat corpus Christi, ita sub specie vini est duntaxat sanguis Christi vi consecrationis, licet forma concomitantia sit & corpus Christi, à quo nunc sanguis non separatur. Et sub vtraque specie est totus Christus. Quòd si tempore passionis quando sanguis Christi fuit à corpore separatus, hoc sacramentum fuisset ab aliquo Apostolorum peractum, sub specie panis fuisset corpus Christi exanguis, sicut fuisset inanime, & sub specie vini fuisset duntaxat sanguis Christi. In subsequentibus locis ostendit Paulus illum qui irreuerenter & indignè sumit panem mysticum & sacrum poculum esse graui crimini obnoxium, & æterno supplicio dignum. Itaque inquit, *Quicumque manducauerit panem hunc, & biberit calicem domini indignè, reus erit corporis & sanguinis domini.* Ex eo qui polluta conscientia & illotis affectibus manducatur hunc panem & bibit calicem domini, censetur reus corporis & sanguinis domini,

Ioan. 6.

Luc. 24.

Math. 26.

Gene. 14.

Hæc obserua.

Hæc obserua.

Hæc obserua.

Hæc obserua.

Hæc obserua.

Hæc obserua.

Ibidem.

Hierem. 31.

Gene. 31.

Exod. 24.

Hebr. 9.

Ibidem.

Hæc obserua.

quia non minus se reddit obstrictum sceleri quàm si sanguinem domini effudisset. Siquidem peccatum indignè fumentium hoc sacramentum, comparatur peccato occidentium Christum, non quidem secundum æqualitatem, sed secundum similitudinem speciei, quia vtrunque est circa eundem Christum. Et ne quis iudicium Dei incurrat, vtriusque flammis aduretur manducando impudenter & immeritò huc sacrum panem, adiicit Paulus, *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.* Discutiat suam conscientiam si nullius letiferi criminis sit conscia, perspiciat & exquisito iudicio expendat sinam sit eius anima vitiorum omnium cœno immerfa, attendat qua in re diuinam maiestatem læsit, quòd si vitiis madeat, & grauius Deum offenderit, det operam vt profusis lachrymis à pristinis flagitiis resipiscat. Adeat cum bona fiducia & compuncta mente, ardentique fide ad thronum diuinæ misericordiæ, vt in tempore opportuno inueniat gratiam. Nec eum pudeat ad pedes sacerdotis se prosternere, cui sua seorsim proditurus est peccata. Sit & illi sanum propositum nunquam posthac reuertendi ad vomitum, alioqui non est ei tutum accedere. Hoc si præstiterit, sacrum panem in nuptiali Christi conuiuio manducabit. Potest & singulis diebus ad hanc cœlestem mensam accedere, si nullius mali sit sibi conscius. Quòd si cum indignitate & impuritate animi hæc diuina mysteria adierit, iudicium sibi manducabit & bibit, quia pœnis æternis adiudicabitur. Nec iudicium sibi manducat quòd malum sit quod manducat, sed quòd bonum malè malus accepit. Aliud enim est sacramentum, & aliud virtus sacramenti. Et eo atrocius punietur quòd non diiudicet corpus domini, nec disquirat quisnam & quantus sit ille, cuius carnem sacramentaliter manducat, perfimilis Iudæ, proditori quidem flagitiosissimo, qui non discreuit inter corpus domini & corpus puri hominis nullo non vitio fœdatum, & propterea possedit eum diabolus cum indignè, temerè, contemptim & negligenter sacramentum panem manducauit. Et propter indignam tanti sacramenti sumptionem, oboriebantur in primitiua Ecclesia diuturni morbi, innumeræ pestes & mortes imaturæ, quod planè monstrat hic locus, *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* morte quidem corporea. Quòd si non modica reprehensione dignus sit qui fordida veste amictus, mensæ cuiusdam serenissimi Principis accumbit, multo magis reprehendendus est qui fœdata conscientia in sacro Christi conuiuio discumbit. Nec tibi prodest huc adducere corpus nitidum & cultum, si tua anima sit squalida & inculta. Et propterea subnequit, *Quòd si nosmetipsos diiudicemus, non vtrique diiudicemur.* hoc est, si nosmetipsos ob praua facinora damnamus, forsitan Dei iudicium euademus, nec supplicii æternis addiceremur. dum autem ab accusatrice conscientia diiudicamur & pulsamur, à domino qui neminem perire vult, leniter corripimur, vt non cum hoc mundo, id est, cum pertinacissimis infidelibus, vel cum mundanis hominibus damnemur. Rursum ad assuetam exhortationem reuertitur Paulus, ne diuites fastiditis pauperibus ad mysticam cœnam accedant, cum dicit, *Itaque fratres mei cum conuenitis ad manducandum inuicem expectate.* Cum enim omnibus debeant esse communia quæ in huiusmodi cœnam conferuntur, oportet & communem omnium expectari aduentum. Caueant igitur posthac diuites ne spretis pauperibus hæc sacramentum occupent. cum enim hoc sacrum conuiuium inuitet omnes, nõ est quod diuites hac in re quicquam sibi vendicent. His autem verbis, *Si quis esurit, domum manducet,* arguit Corinthios intolerantiæ, nec secus eos alloquitur quàm si pueros qui famem & esuriam tolerare non possunt, alloqueretur. Improbat & illorum crapulam & ingluuiem, & propterea eos cum quadam ignominia ab Ecclesia educens, domum remittit vt ventrem farciant, non attendentes quàm necessaria sit illi sobrietas qui in Ecclesia vult sacris epulis vesci. Reddit autem rationem cur ventri deditos domum remittat ad vescendum communibus escis, vt scilicet, *Non in iudicium conueniatis,* ne cum dissidiis & indignitate mysticum hunc panem in Ecclesia comedendo, perpetuam damnationem incurratis, hoc enim venerabile sacramentum est pacis, concordie, charitatis & Ecclesiasticæ vnitatis sacramentum. *Cetera autem cum venero disponam, quæ scilicet vel ad*

ad vestros mores formandos vel corrigendos spectant. quòd si quis vestrum quidpiã aliud interrogandum habeat, meum expectet aduentum. Ex hoc etiam loco datur intelligi, quia multum erat vt in epistola totum illum agendi ordinem insinuaret, quem vniuersa per orbem seruat Ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quòd nulla morum diuersitate variatur. Hæc Augustinus epistola 122. vbi ostendit Ecclesiam rationabiliter instituisse vt sacramentum Eucharistiæ sumeretur ieiuno stomacho, quauis cum primum Apostoli receperunt, non ieiuni acceperunt.

Argumentum duodecimi capituli.

Aducit Paulus Corinthios à prophanis idolorum simulachris ad veram & integram vnius Dei venerationem, ita vt putet illos hallucinari & blasphemare qui contempto Dei filio spiritum venerantur, aut spretio Spiritus cultu filium Dei colunt. Persuadet & Corinthiis omnibusque Christianis diuersa gratiarum, ministracionum & operationum genera ab eodem spiritu, domino & Deo dimanare. Et licet vnus habeat donum sapientiæ, alius verò donum humanæ scientiæ, aut donum fidei vel morborum depellendorum, vel gratiam diuersarum linguarum, aut interpretationem linguarum & sacrorum eloquiorum, tamen vnus & idem est Spiritus qui huiusmodi cœlestia dona quibus vult, largitur. Quòd si Spiritus sanctus regat Ecclesiam Dei, (cui Christus præficitur) debent & singula eiusdem Ecclesiæ membra se mutuo fouere sibi que ipsis opitulari, vt integrum, inculpatum & sanum hoc mysticum corpus conseruent, protegant & tueantur.

Caput duodecimum.

DE spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum gētes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Diuisiones verò gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et diuisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem verò Deus qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus, ad vtilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu, alii gratia sanctorum in vno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum, Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidēs singulis prout vult.) Neminem vestrum fratres charissimi latere arbitror quanta vos aliquando erroris, superstitionis & infidelitatis caligo obtenebrauerit, cum vanam & falsam gentium religionem (quæ sui studiosissimum ad profundum inferorum demergit) sequeremini. Nonne & toto cœlo errabatis cum & à diabolo & pseudo prophetis seducti, idolis quæ verè muta sunt & furda, non nihil diuinitatis diuinitique cultus tribuebatis? Verum gratia Spiritus sancti vos ab illo infano errore reuocauit, vobis que inspirauit vt ad illa psalmographi verba attenderetis. Simulachra gentium argenti & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt. Aures habent & non audient, nares habent & non odorantur.

bunt, manus habent & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt, nō clamabunt in gutture suo. Quòd si spiritus sancto sitis afflati, in Christum credetis, eumque vt dominum vestrum verumque Deum coletis. Nec is potest execrari dominum Iesum, qui in spiritu Dei loquitur. Et quonam pacto blasphemaret Christum qui bene sentit de spiritu sancto, cum Christus sit consubstantialis, coeternus & coequalis spiritui sancto? Nec etiam quis potest fateri Iesum Christum esse Deum & Dei filium, nisi spiritu sancto agatur: Est enim spiritus sanctus dux fidei, spei & charitatis, author & largitor omnium gratiarum & consolationum, cuius fauore & praesidio in filios Dei adoptati sumus. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filij Dei. Si autem filij, & haeredes, haeredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Et cū dicit Paulus, *Nemo potest dicere dominus Iesus nisi in spiritu sancto*, hoc ipsum dicere, non tam sermone quàm affectu cordis ponderat. Et licet diuersa sint dona spiritus sancti, diuersa quoque gratia, vnus tamen & idem est spiritus, licet etiam diuersa sint ministrationses & functiones, vnus tamen & idem est dominus. Denique licet diuersa sint operationes, idē tamē est Deus qui operatur omnia in omnibus, vt prima causa creans omnia. nec quicquam est boni operis in nobis, quod non operetur. Et sicut spiritus, dominus, & Deus idem sunt vt in causa, ita in effectibus dona, ministrationses & operationes eadem sunt, rationes verò sunt diuersa. Cū autem dicit Paulus, *Diuisiones gratiarum sunt*, intellige in puris hominibus & non in capite ecclesiæ. Nam Christus habet omnia gratiarum genera, non enim Deus dedit ei spiritum ad mensuram. Et spiritus, de quo hīc agit Paulus potest referri ad spiritum sanctum, dominus ad Christum, Deus verò ad patrem cœlestem. Aut hæc tria possumus attribuere spiritui sancto, qui est spiritus & dominus & Deus. Ea autem virtute præcellit spiritus Dei, idq; natiua bonitatis & magnificentia retinet, vt vnumquemque velit esse suarum largitionum (si modò ad Christum accedere velit) participem. Quod haud dubie manifestat Paulus dicens, *Vnicuique datur manifestatio spiritus ad vtilitatem*. Detectus est Apostolis & Euangelistis spiritus sanctus ad publicam Ecclesiæ vtilitatem, vt infideles suis sacris concionibus virtute multa cōfirmatis, ad fidē Christi accerferent, fideles verò propugnaculo fidei & robore solidarēt. Data est & manifestatio spiritus ipsi Paulo, vt ad Christum conuerteretur, & quæ prius viis omnibus oppugnare cōtendebat, tueretur. Innotuit & idem spiritus Mariæ Magdalene vt à pristinis vitiis resipisceret. Increscit & quotidie idem spiritus Christianis, vt quam nacti sunt fortem probitate vitæ, morum sanctimonia cæterisque virtutibus cohonestent. Et hæc quoque vniuersalem assertionem Inductionis forma confirmat Paulus dicens, *Alij autem sermo scientia siue cognitionis secundum eundem spiritum*, vt præcepta fidei & quæ saluti magno opere conducunt, rudibus traderet. *Alteri fides in eodem spiritu*. Quod in Centurione, Maria Magdalene, & illa muliere quæ fluxum sanguinis duodecim annis patiebatur, cōperimus. *Alij gratia sanitarum in eodem spiritu*. Et hoc munere donati sunt Apostoli vt in Euangelicis scripturis & Actis Apostolorum exploratum est. *Alij operatio virtutum siue potestatum*, vt virtute non modica immundis spiritibus imperet & solo gladio spiritus idolorum templa diruat & euertat. *Alij prophetia*, vt diuinitus inspiratus futura prænunciet. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. *Alij discretio spirituum*, vt scilicet diiudicare possit inter bonos & malos spiritus, non enim omni spiritui credendū est, sed probandi sunt spiritus, vt rum ex Deo sint necne. *Alij genera linguarum*. His autem amplissimis muneribus illustrati sunt Apostoli in die Pentecostes, qui insigni quodam miraculo suam linguam Hebræam, reddebant peruiam & intelligibilem omnium nationum viris, qui tunc temporis erant Hierosolymis. Aut variis linguis loquebantur vt longè latèque euangelicam sementem respersuri, proprio nationum omnium idiomate loquerentur, *Alij interpretatio sermonum siue linguarum*, vt aliis qui peregrinam & extraneam linguam non audierant, per spiritum interpretaretur. Nihil enim prohibet quempiam habere donum linguæ, & interpretationem non habere,

habet

habet & alius donum linguæ & interpretationem, dat enim spiritus sanctus quibusdam facultatem & virtutem interpretandi locos sacrae scripturæ admodū difficiles & obscuros. Vnde dicebat Balthasar Rex Chaldæorū de sapientissimo Daniele, *Audiui de te quòd possis obscura interpretari, & ligata dissoluere*. Et licet enumerata dona diuersa sint, vnus tamen & idem est spiritus diuidens separatim & sigillatim vnicuique quemadmodum vult: Non enim spiritus sanctus thesauros suarum opum, fontemque exuberantissimum suorum donorum vni effudit, sed largitur vnicuique vt sibi libet. Effundit & plerunque suum liquorem secundum mēsuram vasculorum. Et licet donorum spiritus sancti quædam sint summa, quædam media, & quædam ima, omnia tamen ab eodem spiritu, velut radij solares ab eodem sole profluunt.

» Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem
 » membra corporis cū sint multa, vnum tamen corpus sunt, ita & Chri-
 » stus. Etenim in vno spiritu omnes nos in vnū corpus baptizati sumus,
 » siue Iudæi siue Gentiles, siue serui siue liberi, & omnes in vno spiritu po-
 » tati sumus. Nam & corpus non est vnum membrum sed multa. Si dixe-
 » rit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non
 » est de corpore? Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum
 » de corpore, non ideo nō est de corpore? Si totum corpus oculus, vbi au-
 » ditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus mēbra,
 » vnumquodque eorū in corpore sicut voluit. Quòd si essent omnia vnū
 » membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnū autē
 » corpus. Non potest autem dicere oculus manui, Opera tua non indi-
 » geo, aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii: Sed multo ma-
 » gis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt, &
 » quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundā-
 » tiorum circundamus, & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum ho-
 » nestatem habent: Honestam autem nostram, nullius egent, sed Deus tempe-
 » rauit corpus, ei cui deerat abundantiorum tribuendo honorem, vt non
 » sit schisma in corpore, sed in idipsum pro inuicē sollicita sint membra.
 » Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, siue
 » gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem
 » estis corpus Christi, & mēbra de membro. Et quosdam quidem posuit
 » Deus in Ecclesia, primū Apostolos, secundū Prophetas, tertio docto-
 » res, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, guberna-
 » tiones, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes
 » Apostoli? nunquid omnes Prophetæ? nunquid omnes Doctores? nūquid
 » omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid
 » omnes linguis loquuntur? nūquid omnes interpretantur? Aemulamini
 » autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorē viā vobis demōstro.)

Hoc loco Paulus vtitur eleganti analogia corporis naturalis, ad intelligendū corpus Christi mysticū. Sicut enim in corpore naturali diuersa sunt mēbra, diuersa q; mēbrorū functiones, attamē vnū sunt corpus & inuicē cōspirāt, mutuóq; se iuuant, ita in corpore Christi mystico multi sunt ministri, & diuersa ministrorū functio-

nes, in vnū tamē coalescunt, & pulcherrimū inter se consensum retinent. Siquidem vnus & idē spiritus sua gratia Iudeos & Gētiles, seruos & liberos, masculos & foeminas, in vnū corpus spirituali lauacro abluit, regenerauit & irrigauit, suāq; dona diuersarū nationū hominibus impertit. Et hic spiritalis potus cuius meminit Paulus, dici potest internū refrigeriū, quo humanū cor extincta illicitorū desideriorum siti refrigeratur. Et sicut non est hęc ratiocinatio iusta, Non sum manus, ergo nō sum de corpore, non sum oculus, ergo non sum de corpore, ita nec ista, Nō sum Propheta, ergo nō sum de mystico Christi corpore, nō sum Apostolus, ergo nō sum de Christi corpore. Et sicut non expedit vt omnia membra sint manus aut pes aut oculus vel auris, ita non expedit vt in corpore Christi omnes sint Prophetae vel Apostoli vel interpretes. Denique sicut caput non potest dicere pedi, vel oculus manui, Opera tua non indigeo: ita neque Apostolus potest dicere Prophetae, Tuis praesidiis non indigeo. Neque qui loquitur linguis potest dicere interpreti, non es mihi necessarius. Nec etiam clarissimus Christianus potest dicere abiectionissimo Christiano, Opera tua non indigeo. Imo membra corporis quae videntur esse infirmiora & abiectioniora, sunt magis necessaria. & quae existimamus in honoratiora esse corporis, iis honorem abundantiore circumponimus, & quae turpia nostra sunt abundantiore ornantur venustate. Siquidem membra quae putantur inhonesta, necessitate commendantur & vsu. Nec tamen ex hoc loco colligere debes membra quae vocantur pudenda, esse magis necessaria ceteris, sed satis sit illa non esse negligenda. Imo necessaria corpori, ad procreandam (quibus licet) sobolem aut ad soluendam vrinam. Nec dicuntur membra aliqua in sanctis inhonesta propter quandam peccati turpitudinem, sed propter inobedientiam membrorum genitalium à peccato originali contractam: honestis tamen studiis, probitate vitae & castimonia, multaque frugalitate castigata, cedunt homini in honorem. Venusta autem nostra siue honesta nullius egent, exteriori scilicet cultu & apparatu, sed Deus contemperauit corpus ei quod defectum patiebatur, ampliore largiens honorem vt non sit discordia in corpore, sed idem pro se inuicem curent membra. Et cum dicit, Contemperauit, vult innuere simul moderatus est & miscuit membra temperatura quadam, vt sibi mutuo sint auxilio. Et siue patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, siue honorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Nec quisquam debet considerare quid ipse sit aut nobilissimo vel obscurissimo loco natus, sed cuius sit: Omnes enim sumus Christi. Quicumque enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt, sumus & membra Christi, & inuicem commembra. Itaque nos adhortatur Paulus vt nullis rixis, factionibus aut contentionibus dissideamus, sed conemur pro viribus fouere inuicem pacem & concordiam. Quod si corpus mysticum à suo capite non dissideat, nec caput à suo corpore, nec membra debent à corpore aut à capite dissidere, nec ad inuicem conflictari. Et quemadmodum corporis naturalis membra sibi inuicem patrocinantur, mutuisque officiis se iuuant, ita membra corporis mystici debent sibi inuicem patrocinari. Quod si quis temptatione aut infirmitate in vitium carnis lapsus fuerit, qui fortior est carne iuuat lapsus. vnde alibi dicit Paulus, Fratres, Et si praecipuus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Quod si frater mortifero scelere saucius sit, contristentur omnes, si verò à peccato resurrexerit, & ad gratiam à qua exciderat, redierit, gaudeant omnes. Intelligamus & honorem quo mundus nos honorificat, nobisque ablanditur, esse vanum & terrenum, honorem verò quo Deus nos honorificat esse summum & caelestem. Deinde adiicit Paulus quae plurimum faciunt ad fulciendum corpus Christi, Vos autem estis corpus Christi, & membra de membris. & quidem de supereminenti membro, nempe de Christo, à quo sumitis influxum, dona & praesidia non modica: Graeci legunt hoc loco μέλη ἐκ μερῶν, id est, membra ex parte. hoc enim dicit allo-

alloquens Corinthios, quae non essent omnia membra corporis, sed aliqua pars membrorum. Qui autem primi iecere fundamenta fidei in Ecclesia, explicat dicens, Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes siue potestates, postea gratias curationum, siue dona sanitarum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nec hic agit Paulus de illis prophetis qui futura vaticinabantur, quales in veteri testamento legimus, sed qui infideles & imperitos arguant atque dijudicent, & isti sunt Prophetae noui testamenti. Comemoratur autem Paulus hoc loco Deum patrem posuisse primum in Ecclesia Apostolos, secundo Prophetas &c. In epistola autem ad Ephesios dicit Christum Ephc. 4. dedisse quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in aedificationem corporis Christi, vt manifestissime comprobaret patris & filij vnam diuinitatem. Quod autem Deus haec incredibilia dona separatim & priuatim diuersis contulerit, pulchre demonstrat dicens, Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes prophetae? nunquid omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes habent gratiam curationum? nunquid omnes loquuntur linguis? nunquid omnes interpretantur? Et licet insignia sint haec dona ad aedificationem ecclesiae variis hominibus collata, nobis tamē conandum est studiis omnibus illa habere quae sunt potiora & praestantiora, ac aliorum aedificationi accommodata. & illa, vt conicio, spectant ad vnitatem spiritus vinculo pacis obuinctam, & ad publicam Christianae religionis charitatem. vnde adiicit, Aemulamini autem charismata meliora, aut si mauius, zelate potiora dona, Et adhuc excellentiorē viam vobis demonstro. quae scilicet tedit ad efflagitanda potiora spiritus sancti dona, nepe fidem, spem & charitatem, vt subsequens caput indicabit.

Argumentum decimitertii capitis.

ET si donum linguae siue humanae siue angelicae ornet hominē, parum tamen ornamentum adfert, nisi charitate fulciatur. Prodest etiam & plurimum donum fidei, cum ad credendum in Deū, tum ad edendum miracula, parum tamen habet momentum cum amoris tegumento non amicitur. Iuuat & plurimum propterea eleemosynarum largitio, vt ad gratiam redeamus, aut in gratia perseueremus, nunquam tamen benefico homini salutem aeternam adferet, nisi igne charitatis ardeat. Quam autem sint charitatis conditiones etiam admodum praeclearae & magnopere commendabiles, aperte declarat Paulus, tantisque praconiis eximiam charitatis virtutem extollit, vt eam ceteris spiritus sancti donis longē putet esse praefendam.

Caput decimumtertium.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Caritas patiens est, benigna est, Caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non

„ est ambitiosa, nō quærit quæ sua sunt, nō irritatur, non cogitat malum,
 „ nō gaudet super iniquitate, cōgaudet autē veritati, omnia suffert, omnia
 „ credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquā excidit, siue pro-
 „ phetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Ex
 „ parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cū autem vene-
 „ rit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.) Nemo nescit præ-

clarū esse linguis loqui Hebræis, Græcis aut Latinis, attamen nihil nostræ salutis con-
 ducit loqui linguis hominū aut angelorum si amorem Dei & proximi nobis nō con-
 ciliauerimus. Et qui nō confert donū Dei in cōmunem vsum, perfimilis est cri, inani
 strepitu discindētī ærē, aut cymbalo inutili tinnitu ferienti aures. Nec abs re cōparat
 Paulus loquelā præsidio charitatis destitutā, æri sonanti aut cymbalo tinnienti. Nam
 licet æs aut cymbalū, clarum sonū emittat, non tamen est viuus sed mortuus: ita loqui
 linguis facundis & disertis, quo nomine mirum in modū Corinthij sibi placebant, est
 quid excellens, & auribus hominum gratum, non tamen huiusmodi donum confert
 homini vitam æternam, si non habeat charitatē sibi copulatam. vnde dicit Ioannes,

1. Ioan. 3. Nos scimus quoniā translati sumus de morte ad vitā, quoniam diligimus fratres. Qui
 Hæc obser- non diligit, manet in morte. Et licet dicat Paulus, *Si linguis angelorum loquar*, nō tamen
 ua. putes angelos propriè loqui, nam lingua est membrū corporeum, quod simplicibus
 angelorum substantiis cōpetere non potest: Sed id adiecit exaggerandæ rei gratia. Et

conceptus ac expressio mentis, ipsius angeli, metaphoricè siue per similitudinē lingua
 nominatur. Sicut enim homo sua lingua manifestat alteri hominī quæ intelligit, ita
 vnus angelus manifestat alteri angelo quæ mente concepit. Etenim supremæ hierar-
 chiæ angeli, purgant, illustrant & perficiūt angelos mediæ hierarchiæ, nam illis quæ-
 dam rerū diuinarum mysteria & abdita arcana detegunt & annunciant: quo enim cla-
 rius & perspicacius Deum vident, eo plura in ipso Deo cognoscunt. Denique angeli
 mediæ hierarchiæ, purgant, illuminant & perficiunt angelos infimæ hierarchiæ. Ad-
 inuicem tamen colloquuntur omniū hierarchiarum angeli de occultis cordium quæ
 ex libero arbitrio dependent. Et manifestationes rerum occultarum in ipsis angelis
 dicuntur signa vel nutus. Nec conferendum est donū prophetiæ cum ipsa charitate,
 nam licet in signe sit, & omnium votis optandum, ad prædicendum futura, neminem
 tamen absque charitate saluat. Insuper nemo non commendat absolutissimam rerū

Encomium
 charitatis.

omnium cognitionem & robur fidei ad dimouendum è suo loco montes, signaque
 longè maiora edenda, si tamen desit charitas, frustra adfunt huiusmodi dona. Et quid
 prodest suas facultates in vsum pauperum insumere, & corpus suum pro subleuan-
 dis oppressis, omnibus periculis etiam ad incendium vsque obiicere, si non adsit cha-
 ritas quæ huiusmodi dotes suffulciat? Adde quòd charitas ea virtute præstat, vt nec
 ambitione nec liuore, nec rixis, sectis aut dissidijs vitari possit, sed est prompta ad om-
 nes iniurias tolerandas, comis quoque, facilis & benigna, & ad vitæ consuetudinem
 commoda. Charitas nulli suam prosperam fortunam inuidet, sed alterius prosperitati
 congratulatur. Nihil perperam molitur, non inflatur, non ambit summos honores,
 non studet suis priuatis commodis, sed vtrò sua bona in alios transfundit, omnibus
 viscera suæ misericordiæ aperit, nec repetit corā iudice cū scandalo proximi quæ sibi
 sunt ablata, magis enim amat salutem proximi quàm rem pecuniariā. Non irritatur
 iniuria, nec optat acceptam iniuriam retaliare, non cogitat de vlciscendis probris &
 contumelijs, omnem iniquitatem & iniustitiam infectatur odio, amat autem verita-
 tem, iustitiam & synceros mores. Sinistra quæque inuicta animi magnitudine suffert,
 nihil non credit, nihil non sperat, & pro assequenda immortalitate dura quæque to-
 lerat. Et licet continget aliquando aboleri prophetias, siue linguæ cessabunt, aut hu-
 manæ scientiæ antiquabuntur, nunquam tamè perfecta charitas excidet, sed eius donū
 in æuum perdurabit. Deniq; licet aliquātulam habeamus rerum diuinarum scientiā,

tamen

tamen pro stātu huius mortalis vitæ, est nobis imperfecta, nec ad plenum cognosci-
 mus, nec etiam ad plenum prophetamus. Cū autem contigerit id quod perfectum
 est, siue consummata diuinæ gloriæ perfectio, quod nunc dimidiatū est, abolebitur.
 „ Cū essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, co-
 „ gitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuauī quæ erāt
 „ paruuli. Videmus nūc per speculū in ænigmate, tunc autē facie ad faciē.
 „ Nūc cognosco ex parte, tunc autē cognoscā sicut & cognitus sum. Nunc
 „ autē manēt fides, spes, charitas, tria hæc, maior autem horū est charitas.)

Eleganti similitudine probat imperfectum cessaturum cū contigerit id quod per-
 fectum est. *Cū essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabā vt par-* *Conditiones*
uulus. Etenim paruulum decet crassulis vt, vt crassulus est, & loquitur in infantia bal- *paruuli.*

butiando, sapit infantiliter, & contemptis rebus serijs & spiritalibus, terrenis inhæret,
 cogitat & quæ vana sunt. Cū autem grandescit & ad ætatem virilem adolescit, quæ
 infantulorum sunt abiicit. Intelligamus autem Paulum hoc loco conferre statū præ-
 sentem cum pueritia propter imperfectionem, statum verò futuræ gloriæ, cum virili
 ætate propter perfectionem. Siquidem immortalitate donati, perfectè cognoscunt
 Deum, & quæ diuina sunt. Deinde confert cognitionem quam habemus de Deo in
 hoc seculo cum visione alicuius rei in speculo oculari, & cognitionem Dei siue diui-
 næ essentiæ quam habituri sumus in patria, cum visione alicuius rei facie ad faciem.

Quemadmodum enim qui rem quampiam intuetur in speculo, nō videt rem ipsam,
 sed duntaxat eius similitudinē, ita qui videt Deū in hoc seculo, non videt Deum vt
 Deus est, aut in seipso, sed solū eius similitudinem in creaturis relucentem. vnde di-
 cit Paulus, Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspi-
 ciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles. Et huius-
 modi visio est ænigmatica & obscura, fide tamen fulcitur. Non enim videmus quòd
 Deus sit trinus & vnus, aut quòd verbum caro factū sit, sed videmus quæ nos oportet
 credere. Et quemadmodum qui videt aliquid facie ad faciem, clarè videt & aper-
 tē, cognoscitque rem ipsam sicut est, ita in patria clarè & lympidè videbimus Deum,
 siue diuinam essentiam sicut est, quod attestatur Ioannes dicens, Scimus quoniam

cū apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Itaque videre *1. Ioan. 3.*
 Deum facie ad faciem, est clarè videre Deum, & absque vllō medio. Et quoniā Deus
 quatenus Deus, non habet faciem, intelligamus Paulum dixisse metaphoricè, *tunc*
autem facie ad faciem. At dicit quispiam, Iacob vidit dominum facie ad faciem, & ta- *Gene. 32.*
 men manifestum est quòd non viderit diuinam essentiam: ergo videre Deum facie
 ad faciem non est videre diuinam essentiam siue Deum sicuti est. Respondebo Ia-
 cob non ob id dixisse, Vidi dominum facie ad faciem, quòd viderit Deum sicuti est,
 aut quòd conspexerit diuinam essentiam, sed solū illis verbis voluit exprimere ex-
 cellentem domini apparitionem: non quòd viderit Deum in seipso, sed Deum in vi-
 ro (cum quo luctatus est) apparentem, & hunc virū vidit facie ad faciem. Alij dicunt
 hanc visionem fuisse imaginariam, ita quòd Iacob vidit dominum imaginariè in sua
 imagine apparentem. Augustinus libro 22. de ciuitate Dei capite 29. dicit, Facies Dei
 manifestatio eius intelligenda est, non aliquod tale membrorum, quale nos habemus
 in corpore, atque isto nomine nuncupamus. Adiecit & Paulus quod plurimū facit
 ad explanationem præcedentium, *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscā sicut &*
cognitus sum. In hac præsentī vita cognoscimus ex parte, quia obscurè & imperfectè co-
 gnoscimus, in futuro autē seculo cognoscemus sicut & cogniti sumus, hoc est, vt di-
 cunt quidam doctores scholastici, sicut Deus cognoscit essentiam nostram, ita Deum
 cognoscemus per essentiam. Et hæc particula, Sicut, non indicat æqualitatem cog-
 nitionis, sed similitudinem, non enim ex hoc loco colligendum est hominem habi-
 turum tantam Dei cognitionem quantam nunc habet hominis Deus, sed pro suo
 modo ita perfectam, vt ei nihil adhuc expectetur addendum, vt quem perfectè nunc

Deus nouit hominem, sed tamen sicut Deus hominem, ita nunc perfecte nouerit homo Deum, sed tamen sicut homo Deum. Deinde exprimit dona spiritus sancti quæ habent Deum pro obiecto proximo. *Nunc autem manent fides, spes & charitas.* verum charitas & fide & spe longè præstatiore est. Fides integra ad spem futuræ beatitudinis nos allicit, quod explicat scriptura illa, Fides est substantia rerum sperandarum. Denique spes ad synceram Dei charitatem nos prouocat, charitas verò nos Deo copulat & cõnectit. Loco huius *Maior horum*, legunt Græci, *μεῖζων τούτων*, id est, maxima ex his charitas. Latini tamen ad exemplum Græcorum nonnunquam vsurpant comparatiuum pro superlatiuo. Aut legere possumus, Maior autem his est charitas.

Argumentum decimi quarti capitis.

Paulus adhortatur Corinthios vt sprete iis quæ carnem titillant & demulcent, seruis rerum cœlestium studiis incumbant, eaque sectentur quæ Deo pergrata sunt, & salutem animarum magnopere conducunt. & licet optandum sit linguarum donum, longè tamen prophetiæ donum optabilius est. Cupit & Christianos omnes magis orare Deum spiritu & mente quàm lingua, qui si euangelicam perfectionem nancisci velint, debent puerorum inscitiam & infantilia desideria vitare. Ridiculum putat & prophanum mulieres in sacra ade habere cõcionem ad populum, aut publicitus de sacris literis philosophari. & sicut sunt viris subdita, ita debent à suis viris discere quæ ad assequendam æternæ vitæ salutem conferunt.

Caput decimum quartum.

Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur sed Deo, nemo enim audit, spiritu autem loquitur mysteria. nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat, qui autem prophetat, ecclesiam Dei ædificat. Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis, nisi interpretetur vt ecclesia ædificationem accipiat.) Quod charitas sit dono fidei & spei præferenda, commonstrat Paulus dicens, *Sectamini charitatem.* Studiis omnibus vobis optanda est charitas Dei & proximi, qua vobis iter tutissimum sternitur ad assequendam æternam felicitatem. *Æmulamini & spiritualia*, contemptis prorsus rebus carnalibus, quæ salutem animæ plurimum officiunt. Et quia Corinthij donis linguarum multa tribuentes, munus prophetiæ linguis postponebant, vt hunc errorem suis mentibus adimerent, adiecit, *Magis autem vt prophetetis*, vos commonefacio vt super omnia charitatem habeatis, detis & operam vt totis viribus incumbatis spiritualibus, & potissimum petatis à Deo donum prophetiæ, quod vobis multis argumētis persuadebo linguis esse præferendum. Qui loquitur lingua, incognita scilicet & minimè explanata, non loquitur hominibus, ad intelligentiam scilicet hominum, quia non capiunt huiusmodi linguam peregrinam, nec quid sibi velit, agnoscunt, sed Deo loquitur nihil non intelligenti. Huiusmodi autem donum, diuinum honorem concernit. Quod autem non loquatur hominibus, sic probat, *Nemo audit.* hoc est, intelligit: Etenim nonnunquam audire in sacris literis sumitur pro intelligere. hinc illud, *Qui habet aures audiendi, audiat.* & quod soli Deo loquatur, sic suadet, *Spiritus loquitur mysteria.* hoc est,

est, detegit arcana Dei, eaque cum vult, nobis manifestat. Nemo enim cognouit quæ sunt Dei, nisi spiritus Dei. Hoc loco nonnulli legunt, *Spiritu loquitur mysteria*, hoc est, spiritu sancto afflante humanum spiritum loquitur occulta Dei. *Qui autem prophetat*, hoc est, prædicit futura, & quæ videt, explanat, diuinamque scripturam interpretatur, *hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem & consolationem.* etenim ædificat ignorantes, & laborantes exhortatur proficientes, consolatur & pusillanimes. Vel dic, ædificationem respicere affectum animi, exhortationem, robur boni operis, consolationem verò, tolerantiam malorum. Hinc perspicuum est veram & perfectam prophetiam spectare ad honorem Dei & commoditatem proximi. Alia ratione probat donum linguæ esse postponendum prophetiæ. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat*, & duntaxat sibi ipsi prodest, *qui autem prophetat, ecclesiam Dei ædificat.* nã prodest plurimum fidelibus eos instruendo. & quantum est interuallum inter priuatam vtilitatem & communem, tantundem est linguarum & prophetiæ discrimen. Quod autem singulari commendatione dignum sit donum linguæ, tamen si postponendum sit prophetiæ, commonstrat dicens, *Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare, nam maior est qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, vt ecclesia ædificationem accipiat.* Licet prophetam præferat illi qui duntaxat loquitur linguis, attamen confert donum linguarum cum interpretatione, ipsi prophetiæ, nã qui loquitur linguis quas explanat & apertè explicat, sacrasque literas edisserit, sua cõfert studia in publicum ecclesiæ commodum, vt facit eximius propheta.

Nunc autem fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, vtputa genera linguarum, sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite vt abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente, psallam spiritu, psallam & mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen super tuam benedictionem, quoniã quid dicas, nescit? nam tu quidem bene gratias agis, sed alter nõ ædificatur.)

Docet Paulus donum linguæ parum posse prodesse, nisi quid velit, explicet audienti. *Nunc autem fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina.* Eximij propheta, quales fuerunt Esaias, Hieremias, Ezechiel & Daniel, dono reuelationis, scientiæ, prophetiæ, doctrinæ & interpretationis ad publicum fidelium commodum loquuti sunt. Et eleganti similitudine probat munus linguarum absque rerum explicatione, parum, aut nihil audienti posse prodesse. Si inanimata vt fistulæ, tibiæ, cithara, vocem emittentia, non dederint certos & distinctos sonos, nulli sunt vsui, nec faciunt nos cognoscere quid tibia canitur aut cythara, an lætum an lugubre. nec animata linguæ præfidio suffulta faciunt nos cognoscere quid profertur, nisi aptum sermonem dederint. Et qui loquitur lingua, nec tamen quid loquitur explicat & manifestat, quatit aerem, &

vocem inanem emittit. Et sicut miles aduersus hostem congressurus, non se accingit ad bellum, si tuba dederit vocem incognitam, ita nec incitatur auditor cum quis citra sermonis explicationem lingua loquitur. Quod si quis ignoret vim vocis, erit ei qui loquitur barbarus, & is qui loquitur erit apud eum barbarus, & prorsus ineptus & peregrinus, & ex eo barbarus, quia ab eo non intelligitur. Qui enim Græcè loquitur, est barbarus Afro, & Afer vicissim est barbarus Africè nescienti. Fuerunt & Scythæ Atheniensibus barbari, & Athenienses vicissim apud Scythas. Quamobrè Paulus hortatur Corinthios, ut qui à spiritu sancto haberent donum linguarum, ab eodè deposcant intelligentiæ donum & interpretationis linguæ. hoc autem explicat hic locus, *Quoniam amulatores estis spirituum, hoc est, linguarum quas spiritus sanctus largitur, ad ædificationem ecclesiæ, quarite ut abundetis.* Scio quod non deest vobis eximiū linguæ donū, sed precibus extorquete à spiritu sancto donū interpretationis, ut magis ac magis abundetis, noménque vestrum amplius inclarescat. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* Hinc perspicuè vides Paulum discernere spiritum à mète. Et hic spiritus, est spiritus, quem spiritu sanctus afflat, & mouet ad orandum, aut ratio ipsa nos incitans ad orandum. Vel dic hunc spiritum esse gratiam spiritus sancti, quæ linguam agit. Quidam dicunt hunc spiritum esse halitum edentem verba precantia. Attamen mens mea, hoc est, intellectus meus, vel animus meus est sine fructu, quia nihil eorum quæ proferuntur intelligit, *Quid igitur est?* hoc est Pauli consilium, *Orabo spiritu & mente, psallam spiritu, psallam & mente.* Dabo operam ut quod præcor, intelligam, studebo pro viribus, ut quod occino Deo & voce & spiritu, planè cognoscam. Adicit Paulus, *Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum Idiota, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem, quoniam quid dicas nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.* Hic agit Paulus de oratione publica, quam profert sacerdos cum publicè orat. & hunc sensum præten dit, Si benedictionem dederis lingua, quæ à spiritu sancto mouetur. Licet intelligas quod profers, qui ignarus est prorsus spiritualis sermonis, quem spiritu sanctus dat eloqui, quomodo dicet consentiendo tuæ publicæ benedictioni Amen, hoc est, ita fiat, vel verum est? Et licet quàm maximas agas Deo gratias in his quæ eloquendo intelligis, alter tamen qui audit non ædificatur, quia non intelligit affata.

„ Gratias ago Deo quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in
 „ ecclesia malo quinque verba sensu meo loqui, ut & alios instruam,
 „ quàm decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sen-
 „ sibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote: In lege
 „ enim scriptum est, *Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar po-
 „ pulo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus.* Itaque linguæ in si-
 „ gnum sunt non fidelibus sed infidelibus: prophetiæ autem non infide-
 „ libus sed fidelibus. Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnum, & o-
 „ mnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nõne di-
 „ cent quod insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis in-
 „ fidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, oc-
 „ culta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem, adora-
 „ bit Deum, pronuncians quod verè Deus in vobis sit. Quid ergo est fra-
 „ tres? Cum conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinã
 „ habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, om-
 „ nia ad ædificationem fiant, siue lingua quis loquitur, secundum duos,
 „ aut ut multum tres & per partes & vnus interpretetur. Si autem non
 fuerit

„ fuerit interpretes, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur & Deo. Pro-
 „ phetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod si alij
 „ reuelatum fuerit sedenti prior taceat: Potestis enim omnes per singu-
 „ los prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur, & spiri-
 „ tus prophetarum prophetis subiecti sunt. Non enim est dissensio-
 „ nis Deus, sed pacis, sicut & in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.)

Et ne quis suspicaretur Paulum ut linguarum imperitum & expertem, parum faue-
 re dono linguarum, gratias agit deo, quod omnibus Corinthiorum linguis loquatur,
 intelligat & planè quid diuersa sermonum genera sonent. Et quod anteponenda sit
 interpretatio sermonum dono linguarum, sic suadet, *Malo, inquit, in ecclesia, & in pu-
 blico sanctorum cœtu, quinque verba meo sensu loqui, ut intelligam quid sonent verba
 & à cæteris intelligar, quàm decem millia verborum, ita lingua sonare, ut nec ego ipse in-
 telligam, nec cæteri intelligant.* Proinde vos adhortor fratres, ne loquamini & doceatis
 quæ sunt infantilia, imbecilla, inutilia & stulta, sed relictis inferioribus donis ad
 maiora proficiatis. Hoc tamen vnum opto ut sitis paruuli malitia, simplices scilicet
 & innocentes, de quibus dicebat Christus suis discipulis, cum de primis honoribus cõ-
 tenderent, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non
 intrabitis in regnum cœlorum. Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste,
 hic est maior in regno cœlorum. Et quia propagandæ sunt dotes animi, vobis eniten-
 dum est ut ad summum perueniatis, sitisque sensibus & potissimum cœlesti sapientia
 perfecti. Etenim perfectorum solidus est cibus, & eorum præfertim qui pro ipsa con-
 suetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali. Adicit autem Pau-
 lus, *In lege enim scriptum est, Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic, & nec
 sic exaudient me dicit Dominus,* Secundum autem Hebraicam veritatem legimus, In lo-
 quela enim labij, & in lingua altera loquetur ad populum istum, cui dixit, Hæc est re-
 quies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium, & noluerunt audire. hoc lo-
 co extenditur nomen legis ad prophetias, sicut aliquando extenditur ad psalmos, ut
 facile est ex euangelistis agnoscere. Sed cur Paulus hoc propheticum testimonium
 adducit, si subsequencia non cohæreant præcedentibus? Verum mirè cohærent: Nam
 prius dictum est, Nolite effici pueri sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autè
 perfecti estote. Non enim in primis fidei rudimentis consensendum est, sed propa-
 ganda est fides cœlesti doctrina, prophetis oraculis, linguarum donis, interpretatio-
 ne sacræ scripturæ & morum integritate. Paulus autem cum Esaia propheta vult in-
 nuere Dominū, variis linguarum generibus, diuersisque idiomatibus olim loquutū, per
 suos ministros Iudaico populo, ut cõuerteretur, nõ tamen exaudiuit, quia visis signis
 nõ credidit, sed paucis ad fidè accersitis innumera multitudo in pertinaci incredulita-
 te perstitit. Itaque linguæ nõ sunt datæ fidelibus qui iã credūt, sed infidelibus, ut hoc
 miraculo cõmoueātur & resipiscāt ab incredulitate ad manifestadã eorū incredulita-
 tē. Prophetiæ non sunt datæ infidelibus qui nõ credūt, sed fidelibus, ut in dies reddatur
 firmiores & meliores, licet paulo post docebit Paulus prophetias plurimum profuif-
 se conuersioni infidelium. *Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnum, & omnes loquantur
 linguis peregrinis, obscuris, ignotis & minimè explicatis, Intrent autem idiotæ, qui dun-
 taxat suam linguam callent, aut infideles propter quos datæ sunt linguæ, nõne dicent
 quod insanitis?* quia non intelligunt confusissima diuersarum linguarum genera. Si ve-
 rò in sacro conuentu prophetent omnes, aut sacras scripturas exponendo, aut reuela-
 tiones sibi factas interpretando, intret autem quis infidelis vel idiota, qui & intelligit
 sermonem vestrum, & vicissim intelligitur, nõne dum inculpatissimam vitam &
 veram pietatem agnoscit in vobis, suam superstitionem damnat & improbos mores
 detestatur? Et hoc est quod dicit Paulus, *Conuincitur ab omnibus & diiudicatur,* de suis
 scilicet erroribus & peruersis moribus diiudicatur ab his qui syncerè prophetant.

Hæc obser-
ua.

Matth. 18.

Hebr. 5.

Esaia 28.

Quomodo
fides propa-
gatur.

Manifestantur & eius occulta scelera, Deo per vos reuelante, & cum exemplo vestrae pietatis & inculpatae religionis respicit, *procidit in faciem suam, adorans Deum*, palamque testificans quod vere diuino spiritu sitis afflati. Hinc clarè constat veram prophetiam spectare ad confirmandam fidem & instruendos mores. Itaque fratres, cum in publicum coetum conuenitis, intelligat vnusquisque vestrum, donum Dei suae fidei ad publicum ecclesiae commodum concreditum fuisse, siue quis habeat caticum mysticum ad occinendum Deo laudes, siue doctrinam quam possit profiteri, aut qua possit ad instituendam vitam erudire, siue apocalypsim, hoc est, reuelationem ad eruenda abstrusa & abdita, quae in sacris literis latent, siue donum linguae & interpretationis sermonum. Verum ne qua nascatur confusio, sit praescriptus modus vtendi dono linguarum, ita vt bini duntaxat loquantur in singulis conciliabulis, aut vt plurimum terni, neque tamen simul sed per vices: adsit & vnus qui quod ab aliis dictum est, interpretetur. *Quod si desit interpres*, qui praeditus est dono linguarum, *taceat in ecclesia*, frustra enim lingua ignota loqueretur ad populum, sibi autem canat & Deo. Ad eundem modum non omnes prophetae loquantur, sed bini aut terni edifferentes prophetias & sacram scripturam, ac exhortantes populum ad pietatem & morum sanctimoniam. *Ceteri vero diiudicent* prophetarum afflatus, si nam sint veri necne, reiiciant autem si quid protulerint absurdum & Christi spiritu indignum. Quod si is qui sedebat coeperit interloqui, velut spiritu excellentioris reuelationis afflatus, prior subiceat. Et si hic pulcherrimus ordo seruetur, nihil vetabit quominus omnes vicissim prophetent, vt omnes discant. (Nam sapiens audiendo sapientior erit) & omnes vberiore exhortationem recipiant, *& spiritus prophetarum sint prophetis subiecti*. Hoc intellige quantum ad pronunciationem: Nam est in potestate prophetae pronunciare, aut non pronunciare quae reuelantur: non enim coelestis afflatus te semper cogit loqui. Quod autem coelestis afflatus siue pie mentis impetus, ad ea quae ad gloriam Dei pertinent, non semper te impellat ad loquendum, sic suadet Paulus, *Non enim Deus est autor dissensionis sed pacis*. Et id vult obseruari in sacris Corinthiorum conciliabulis, sicut & in omnibus sanctorum ecclesiis docuit.

” Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed
 ” subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi vi-
 ” ros suos interrogent: Turpe est enim mulieri, loqui in ecclesia. An à vo-
 ” bis verbum Dei processit, aut in vos solos peruenit? Si quis videtur pro-
 ” pheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quod Domini
 ” sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres æmu-
 ” lamini prophetare, & loqui linguis, nolite prohibere. Omnia autem,
 ” honestè, & secundum ordinem fiant in vobis.) Quoniam viris perfectis, &

Cur Paulus omni virtutum genere absolutis conuenit coelestem doctrinam aut publicitus profi-
inhibet mu- teri aut praedicare, inhibet Paulus mulieribus ob leuitatem iudicij, garrulitatem lin-
lieribus lo- guae, & fragilitatem ac imperfectionem sexus, in ecclesiis solemnibusque conuenti-
qui in eccle- culis sacram scripturam docere, & ad populum concionem habere, & munus pro-
sia. phetae obire, *Mulieres inquit in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui*, publi-
 cè scilicet docendo, aut prophetando, sed subditas esse, sicut & lex dicit, Siquidem

Gene. 13.

ex Genesi comperimus Dominum dixisse, Et sub viri potestate eris, & ipse domina-
 bitur tui. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent, à quibus scilicet
 debent instrui, *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Indecorum est mulieri in publi-
 co Christianorum conuentu conscendere suggestum vt doceat aut praedicet Euan-
 gelium Iesu Christi: potest tamen suae salutis causa audire concionatorem, & à sacer-
 dotibus sciscitari, si nam hoc, vel illud peccatum sit mortiferum vel veniale. Eandem
 habet sententiam priore ad Timotheum epistola, in qua dicit, *Mulier in silentio di-*

2. Thim. 2. *scat cum omni subiectione: Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in*
 virum,

virum sed esse in silentio. Adā enim primus formatus est, deinde Eua. Verum obiiciet
 quispiam, Anna filia Phanael, fuit prophetissa, & loquuta est de Domino omnibus
 qui expectabant redemptionem Israël. Prophetauit & Samaritana, Scio inquit quia
 Messias venit qui dicitur Christus, cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.
 Tum quoque Delbora prophetauit, & iudicauit Israëliticum populum. Quod si non
 fit inhibitu mulieri prophetare, nec illi inhibebitur interpretari sacram scripturam.
 Respondebo prophetiam duo in se includere, reuelationem, & manifestationem re-
 uelationis. primum conceditur mulieri diuinitus inspiratae, secundum inhibetur, si
 • publica fuerit reuelationis manifestatio, non autem si fuerit priuata. Et quia docere
 includit praesidentiam siue praefecturam, quae non conuenit mulieri, idcirco vetat Pau-
 lus mulieri publicitus docere. Verum vt Corinthij quantum ad rationem prophetiae
 & interpretationis sacrae scripturae, nihil sibi arrogarent, nec quicquam de se magni-
 ficè spretis aliis sentirent, sed hactenus obseruatam caeterarum ecclesiarum consuetu-
 dinem imitarentur, adiecit, An à vobis verbum Dei processit? vt in tractandis sacris
 scripturis, caeteris praemineretis? quasi dicat non, sed à Iudaeis. Quandoquidem scri-
 ptum est, De Syon exhibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Aut in vos solos
 peruenit? non sanè. Nam viris omnium nationum disseminatum est diuinum ver-
 bum, quod subindicat propheta dicens, In omnem terram exiuit sonus eorum, &
 in fines orbis terrae verba eorum. Et ne scripta Pauli & documenta à Corinthiis rei-
 cerentur, addidit, *Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis siue sapiens, cognoscat quae scri-*
bo vobis, quod Domini sunt mandata. Non enim vobis vllus relinquitur locus calum-
 niandi meas scripturas, nec potestis arripere ansam contradicendi meis verbis, nam
 spiritus sanctus mentem meam afflauit vt haec vobis scriberem. hinc colligere nos
 oportet verba & praeccepta Apostolorum non minus esse seruanda quam praec-
 cepta Christi. Huic autem sententiae accedit locus ille, An experimētum queritis eius
 qui in me loquitur Christus? Item, Scitis quae praeccepta dederim vobis per Domi-
 num Iesum. Quod si quis proteruæ mentis, ignoret haec, ignorabitur hoc est, Si
 quis nolit haec scire quae scribo vobis, nesciet suo periculo, & à Domino punietur,
 tenentur enim omnes scire quae salutari necessaria sunt, itaque fratres, cum donum
 prophetiae sit praestantius dono linguarum, audis animis optate vt prophetetis, no-
 lim tamen inhibere loqui linguis, inuidet enim donis spiritus sancti & bonis literis,
 qui eximia linguarum genera contemnit & deridet, *Omnia autem honestè & secun-*
dum ordinem fiant in vobis. honestè quidem, compositè & concinnè, vt cum vnus
 loquitur in ecclesia, alij taceant, & secundum ordinem vt vicissim prophetetis aut
 loquamini.

Argumentum decimi quinti capitis.

E Vangelium quod praedicauit Paulus Corinthiis & caeteris Ethnicorum na-
 tionibus, omni credenti allaturum est salutem aeternam. continet autem euan-
 gelica philosophia Christum spontaneam mortem pro peccatis nostris oppetisse, ia-
 cuisse in sepulchro & tertia die reuixisse, & de morte, mortisque autore trium-
 phasse, ac multis argumentis se rediuuium suis discipulis manifestasse. Quod si
 tam insignis tamque aperta & gloriosa resurrectionis testes fuerint Apostoli, qui
 spiritu sancto afflati, hanc firmam, stabilem & inconcussam veritatem praedica-
 runt, quomodo quidam Corinthij ausi sunt temerè affirmare non esse resurrectio-
 nem mortuorum? Siquidem sublata tanta rei veritate, tollitur omnis spes immor-
 talitatis, cum autem resurgemus in gloria & claritate (si modò imaginem cae-
 lestis hominis portauerimus) nihil faetoris, nihil squaloris, nihil corruptionis, ni-

Luc. 2.

Ioan. 4.

Iudi. 4.

Esaie. 2.

Psal. 18.

Rom. 10.

Magna Pau-
li autoritas.

1. Cor. 13.

1. Thess. 4.

hil denique imperfectionis & infirmitatis in nobis inuenietur, sed corpora nostra sole splendidiora, perfecta immortalitate donabuntur.

Caput decimumquintum.

» **N**otum autem vobis facio fratres euangelium quod prædica-
 » ui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & sal-
 » uamini, qua ratione prædicauerim vobis, si tenetis, nisi fru-
 » stra credidistis: Tradidi enim vobis in primis quod & accepi,
 » quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia
 » sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia visus
 » est Cephæ, & post hoc undecim. Deinde visus est plusquam quingentis
 » fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem
 » dormierunt. Deinde visus est Iacobo, deinde apostolis omnibus. No-
 » uissimè autem omnium tanquam abortiuo, visus est & mihi: Ego enim sum
 » minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam perfe-
 » cutus sum ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, & gra-
 » tia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi, non
 » ego autem, sed gratia Dei mecum. Siue enim ego, siue illi, sic prædica-
 » mus, & sic credidistis. Si autem Christus prædicatur quod resurrexit à
 » mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mor-
 » tuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Chri-
 » stus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædica-
 » tio nostra, inanis est & fides vestra. Inuenimur autem & falsi testes Dei
 » quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Chri-
 » stum, quem non suscitauit si mortui non resurgunt. Nam si mortui non
 » resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexe-
 » rit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo &
 » qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Chri-
 » sto sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.)

Paulus reuocat Corinthiis in memoriam euangelium quod primum eis tradi-
 dit, quodque vltro receperunt, & in quo hactenus perseuerant, & per quod sperant
 se assequuturos salutem æternam. Et quia præcipua pars Euangelicæ philosophiæ
 est credere resurrectionem mortuorum, & vniuersa fidei nostræ spes in hac re sita
 est, nisi huic veritati auscultent Corinthij, censet Paulus eos frustra credidisse, non
 enim futura est perfecta salus animæ quæ ad cælos migravit è corpore, nisi ad pri-
 stinum corporis domicilium aliquando redeat. Et quemadmodum morbus cen-
 setur esse immedicabilis cum ad præcipua & nobiliora membra serpit, nisi doctif-
 simi & vigilantissimi medici arte sanetur, ita quorundam Corinthiorum neganti-
 um resurrectionem mortuorum error futurus est insanabilis, nisi Pauli & cæterorum
 doctorum eruditione oppugnetur & euellatur. Et in primis tradidit Paulus Co-
 rinthiis quod à Christo vel spiritu sancto acceperat, caput scilicet rerum credenda-
 rum, idque vult esse omnibus persuasum, Christum scilicet appetisse mortem vt
 sua morte nos à peccatis nostris liberaret, quod facile scripturarum testimonio cõ-
 probari potest. Dicit enim Esaias, Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus
 coram

coram tondente se obmutescet. & ibidem, Ipse vulneratus est propter iniquitates
 nostras, attritus est propter scelera nostra. Suffragatur & huic Prophetico oraculo
 illud Hieremiæ, Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. Scribit & Hier. 11.
 Matthæus de genere mortis quod pertulit Christus, Ecce ascendimus Hierosolymam, Matth. 20
 & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum
 morte, & tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandum & crucifigendum.
 Tum quoque dicebat Christus in die suæ resurrectionis duobus discipulis euntibus
 in castellum nomine Emmaus, Oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam Luc. 24.
 suam. Nec mortuus est pro nostris peccatis abluendis, nisi esset reuicturus pro no-
 stra iustificatione siue glorificatione. Nam alibi dicit Paulus, Traditus est propter Rom. 4.
 delicta nostra & resurrexit propter iustificationem nostram. Nec dicit, Mortuus est pro
 suis peccatis, sed pro peccatis nostris. Siquidem decet illum esse immunem ab omni pecca-
 to, qui pro peccatoribus moritur. Et qui mortuus est vt destrueretur corpus peccati, se-
 pultus est, & hoc indicat Christum verè mortem appetisse, & sepultus est vt exurgeret.
 De hac autem admirabili sepultura testatus est Esaias dicens, Et erit sepulchrum eius Esaiæ. 11.
 gloriosum. Quod autem Christus resurrexit tertia die secundum scripturas, facile est
 suadere. Dicit Osee propheta, Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit Osee. 6.
 nos. Et huiusce resurrectionis typum gessit Ionas, quod affirmat illud Christi verbum, Matth. 12.
 Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius homi-
 nis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Legimus & in Euangelio Lu-
 cæ, Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die. Nec intelligas Chri- Ibidem.
 stum tertia die à morte fuisse excitatum quod fuerint tres dies integri, sed duæ no-
 ctes integræ & vnus dies, & illud per synecdochen dictum putamus. Adumbratur &
 corpus Christi mortuum quod diuina virtute à morte excitatum est, rubo quem vi Exo. 3.
 dit Moses, nam ardebat & non comburebatur. corpus etiam Christi fuit mortuum,
 sed non mansit perpetuò subditum morti, & cum reuixit Christus sua propria vir-
 tute, apparuit Cephæ, hoc est, Petro. Siquidem narrat Lucas, Surrexit Dominus ve- Ibidem.
 rè, & apparuit Simoni. Apparuit primò Petro inter peccatores, sicut inter peccatri-
 ces primò apparuit Mariæ Magdalene. Aut dic Petrum non abs re primum vidisse Mar. 16.
 resurgentem, quod primus confessus sit Christum esse filium Dei viui. Adde quod Christus
 huic primò pascendas oues commisit. Deinde Christus se conspicuum reddidit
 undecim Apostolis: Semel duntaxat decem Apostolis, quando Thomas diu la- Ioan. 20.
 borans vitio incredulitatis aberat: deinde post octo dies Thoma præsentem se ma-
 nifestauit undecim Apostolis. Adicit autem Paulus quod in aliis sacris scripturis
 non comperimus, veruntamen ei fidem adhibemus, *Visus est, inquit, plusquam quin-*
gentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. hoc
 est, hac vita temporanea defuncti sunt, & dormierunt quidem, quia excitandi sunt
 aliquando à morte, vt manifestum sit omnibus Christianis mortem non tam vocadam
 mortem quam somnum, quod affirmat illud Christi verbum, Lazarus amicus noster
 dormit, sed vado vt à somno excitem eum. Existimant nonnulli interpretes hanc Ioan. 11.
 visionem factam esse ante ascensionem Domini: & ij quingenti fratres partim ex Ga-
 lilæa, partim verò ex Hierosolyma collecti sunt. Deinde apparuit Iacobo, scilicet mi-
 nori qui frater Domini dictus est, & qui primus constitutus est à Christo Hieroso-
 lymitanus episcopus. Postmodum apparuit selectis omnibus Apostolis in die resur-
 rectionis. Siquidem narrat Matthæus, Undecim autem discipuli abierunt in Galileam Matth. 28
 in montem vbi constituerat illis Iesus. Et videntes eum adorauerunt, quidam autem
 dubitauerunt. Scribit & Marcus, Nouissimè autem recumbentibus illis undecim ap- Mar. 16.
 paruit, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia his qui viderat
 eum resurrexisse, non crediderunt. Quid autem dicat Paulus de seipso, cui dignatus est
 Dominus se conspicuum exhibere, attendamus, *Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus*
est & mihi. Affirmat Paulus se esse cõsimile abortiuo Apostolo, quod post maturos
 & foelices partus pro selectis duodecim Apostolis editos, velut imperfectus foetus
 s. j.

verius sit eiectus quam natus. Vocamus autē abortiuū foetum quōd nascatur extra tēpus debitum, vel cū violentia educatur, aut si educatus sit, nō tamen perducitur ad debitā quantitātē. Primō fuit Paulus renatus Christo extra tempus aliorum Apostolorū. Nā alij Apostoli renati sunt Christo, antequā spiritu sancto replerentur: Paulus verò lōgo tēpore post effusionem spiritus sancti. Secundō alij Apostoli spōte ad Christū accersiti sunt, Paulus verò quodāmodo coactē. Tertiō existimauit se esse omniū Apostolorū minimū, nec se posse aliorū virtutes assequi. Et cū se abortiuo cōfert, primō se extenuat & deicit, deinde suos labores cōmendatione praelara dignos nō supprimit. Cur autē aileruerit se esse omniū Apostolorū inimū & hoc nomine indignum, reddit rationem, *quoniam persequutus sum ecclesiam Dei*: Et ad Galatas dicit, Audistis enim conuersationem meā aliquando in Iudaismo, quoniam supra modū persequebar ecclesiam Dei, & expugnabam illam. Tum quoque in priorē ad Timothēū epistola scribit hęc, Prius blasphemus fui & persecutor & cōtumeliosus. Etenim expugnabat illos & concutiebat qui inuocabāt nomen Christi, & a principibus sacerdotū potestatem acceperat intrudēdi in carceres illos qui de Christo rectē sentiebāt. Quōd autē in functionem Apostolatus sit accersitus, hoc tribuit Deo acceptū, dicēs, *Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit sed abundantius illis omnibus laboraui, non ego autem sed gratia Dei mecum.*) hōc est, quōd plus ceteris sudauerim in functione Euāgelici muneris, nō tam mihi tribuēdū est, quā diuinæ beneficentiæ. Gaudeo & magnopere quōd longē plures aduersitates & calamitates, erumnas & miseras pro nomine Christi, præ ceteris omnibus pertulerim. Latius etiam Euāgelicā sementē propagauī. Nā ab Hierusalem per circumitū vsque ad Illyricum repleui euangelium Christi. Nec est quod quisquā minus autoritatis mihi tribuat quōd sim vltimus Apostolorum, nā in functione euangelici muneris plus laborū exhausti quā quisquā alius Apostolorum, nec tamen hoc mihi vindico, sed diuinæ gratiæ ascribo. Siue ergo vobis diuina ope fretus, prædicauerim Euāgelicā doctrinā, siue alij vobis annūciauerint, quod nō refert (quia ad eundē finē tendebāt nostri conatus) & præsertim expressimus vobis sūmā rei credēdę, nempe resurrectionē Christi, & frequentem eiusdē apparitionem: & id vos bona & sincera fide credidistis, nō est quōd quisquam vestrū de resurrectione mortuorum ambigere debeat. Quōd si Christus prædicetur à nobis, testibus quidem præordinatis, quōd resurrexerit à mortuis, quomodo quidam vestrū dicunt nō esse resurrectionē mortuorum? Quōd si non sit resurrectio mortuorū, neque Christus resurrexit, hoc enim validū est argumentū, nam Christus est primitiæ dormientium, & Christi resurrectio, est causa nostræ resurrectionis, quamobrem rectē colligit, Nō est resurrectio mortuorū, ergo Christus nō resurrexit: ex vno enim incōueniente, aliud incōueniēs pertrahitur. Quānā autē absurda cōtingere possunt, si Christus nō resurrexerit, pulchrē demonstrat. Primō si Christus non resurrexerit, inanis est prædicatio nostra, nā falsa, vana & ridicula reputabitur prædicatio nostra. Etenim frequenter prædicauimus Deum suscitasse Iesum Christum à mortuis. Secundō, inanis est fides vestra, nam frustra credidistis Christum reuixisse. Tertiō, inuenimur falsi testes aduersus Deum, quod subnotat sacrilegij crimē. Nam testimonium diximus aduersus Deū, quōd suscitauerit Christum, quem non suscitauit si mortui non resurgunt. Redit & ad eandem vim ratiocinādi. Nā si mortui nō resurgunt, neque Christus resurrexit, quōd si Christus nō resurrexerit vana est fides vestra, quia falso credidistis eum reuixisse, si non reuixerit. Adiciam & ego vnum, Si Christus mortuus non potuisset resurgere, nec peccatum fuisset solutum, nec victa fuisset mors, nec sublata maledictio. Quartō, *Adhuc enim estis in peccatis vestris.*) Nam si non resurrexerit, nec mortuus est, quōd si non sit mortuus, nec peccatum soluit: Nam huius mors, est peccati solutio, & per consequens adhuc estis in peccatis. Adhæc, Si non resurrexit, non habetis integram fidē quę purificat corda, & per cōsequens, adhuc sordetis peccatis. Quartō, ex hoc inconuenienti, Si Christus non resurrexit, infert, *Ergo, & qui dormierunt*

runt in Christo, perierunt.) Dormierūt in Christo, quia propter Christum mortui sunt, & perierūt, quia memoria eorum est omnino extincta, nec diuina essentia perfruuntur: Non enim consentire possunt hęc duo, Anima fruitur Dei gloria, & nō est resurrectio mortuorum. Quintō, Si tantū in hac vita habeamus spem in Christum, mortuorum omnium sumus miserissimi: Nam si corpus non resurgat, anima nostra iacebit incoronata, extra cœlestem beatitudinem erit. Aut hunc prætendit sensum, Si duntaxat speremus nos recepturos temporaneam mercedem pro exantlatis laboribus, quos nomine Christi pertulimus, miseres sumus omnibus perditis mortalibus, qui nullas aduersitates, nullasque afflictiones nomine Christi pertulerunt, sed more Epicureorum & Saduceorum fordidam & voluptuosam vitam egerunt.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium, quoniā quidem per hominē mors, & per hominē resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. vnusquisque autem in suo ordine: Primitiæ Christus, deinde de ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis cū tradiderit regnum Deo & patri, cū euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissimē autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cū autē dicat, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia. Cū autē subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Alioquin quid faciēt qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt, vt qui & baptizantur pro illis? vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestrā gloriā fratres, quā habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secundū hominē ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui nō resurgunt, manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrūpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iustē, & nolite peccare, ignorantia enim Dei quidā habēt. Ad reuerentiā vobis loquor.) Nunc cōstātī fide adfirmat Christū reuixisse, qui nō solum obdormiuit in Domino, sed est primitiæ obdormientiū in omnibus primatū tenēs. Nec est primitiæ obdormientium quōd primus resurrexerit: nā ante eū multi fuerunt à morte excitati, sed quōd primus propria virtute resurrexerit sitque causa resurrectionis omnium. Denique primus resurrexit ad vitam immortalem, ceteri verò ad vitam mortalem. Et quia inobedientia & delicto vnus hominis, videlicet Adam, mors inuaserat omnes, congruū erat vt vnus hominis, nempe Christi obedientia & innocētia fieret resurrectio mortuorū. *Et sicut in Adā omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur.* In epistola ad Romanos demonstrat Paulus omnes per Adā debitū mortis soluturos. Propterea inquit, Sicut per vnū hominem, peccatū in hūc mundū intrauit, & per peccatū mors, & ita in omnes homines mors pertrāsiit, in quo omnes peccauerūt, in Christo autē omnes viuificabūtur vita nature cū mali tū boni, sed dūtaxat boni viuificabūtur vita gratiæ. Quōd autē futurus sit ordo illorū qui reuiuiscēt, subindicat dicēs, *Vnusquisque autē in suo ordine*, hoc est, tēpore cōgruo statui sui ordinis, & etiā quantum ad ordinem dignitatis, caput autē ecclesiæ prius reuixit, & propterea adiecit, *Primitiæ Christus*, nam prius & tempore & dignitate reuixit, *Deinde qui sunt Christi*, hoc est, fideles & probati, qui in primū & secundū Christi aduentum pura & perfecta fide crediderunt. Deinde erit finis resurrectionis. ij.

nis in qua electi Dei, eterna gloria perfruentur. Explicat autē quando erit finis rerū omniū, *Quando, inquit, tradiderit regnum Deo & patri, cum etiā euacuauerit omnē principatū & potestātē & virtutem.*) Bisariam possumus explicare hunc locū, Cū tradiderit regnū Deo & patri. Primò, cū Christus perduxerit suos fideles ad vitā aternā, quos suo sanguine redemit, erit finis omniū: Secundò cū declarauerit suū patrem cœlestē in omnibus regnare, erit finis omniū pariter cū aboleuerit omnē principatum & potestātē & virtutē, hoc est, cū abstulerit omnē magistratum siue humanū siue angelicū. Quādiu enim viuimus, & angeli & reges ac principes præsunt nobis, sed in vniuersali resurrectione cessabit omne dominū & supremū & mediū & infimum. Diuus Chrysostomus enarrans hunc locū, dicit imperiū quod est abolendū, esse de monū, de quibus dicit Paulus, Nō est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principes & potestates, aduersus mūdi rectores tenebrarū harū, contra spiritualia nequitiae in cœlestibus, nunc enim huiusmodi principatus nō sunt aboliti prorsus, sed vbiq; operātur, tunc autē cessabunt. Verūm priori expositioni accedo. Adicit Paulus, *Oportet autē illū regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.*)

Eph. 6. Cohæret huic loco illud Psalmographi, Dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Verūm obiiciet quispiā, Si sedebit Christus à dextris sui patris donec suos inimicos prostrauerit, ergo suis inimicis prostratis nō amplius sedebit à dextris sui patris. Tū quoque oportet illū regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius, ergo vbi cōtrierit sua virtute omnes inimicos, nō amplius regnabit, quod tamē est falsum & absurdū, Nā eius regnū est aeternum. Intelligamus pro solutione huius obiectionis particulam hanc, donec, aliquando indicare tēpus finitum & præsriptū, vt cū dicimus, nō viuā foeliciter donec mortē oppetiero. Aliquando verò infinitum & indeterminatū, sicut hoc loco, Sede à dextris meis donec ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorum, & sensus est, perpetuò sedebis à dextris meis, etiam profligatis tuis inimicis. Oportet & Christū regnare donec ponat omnes inimicos sub suis pedibus, hoc est, in eternū regnaturus est Christus, etiā subiugatis suis inimicis, in clarescet autē & amplius innotescet eius regnū cū suos inimicos domuerit & vicerit. In Euangelio Matthēi legimus de sancto Ioseph, Et nō cognoscebat eā donec peperit filiū suū primogenitū, nō quod Ioseph officio coniugali cognouerit Virginē Mariā postquam peperit filiū suū primogenitū, sed quod nunquā debebat eā cognoscere, congressū scilicet coniugali, *Nouissimē autem inimica destruetur mors.*) Et licet Christus sua resurrectione destruxerit mortem, & illū qui habebat mortis imperium, tamē in vniuersali resurrectione omnino mortis imperium abolebitur. Nam omnes ad vitam resurgent siue foeliciter siue infeliciter. Exponit & Paulus hunc Psalmographi locū. Omnia subiecisti sub pedibus eius, præter eum scilicet qui ei subiecit omnia, nō enim pater cœlestis est subiectus Christo. *Cum autē subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia vt sit Deus omnia in omnibus.*) Ex hoc loco cognoscis nōdū omnia esse subiecta Christo vt homini, quod alibi affirmat Paulus dicēs, Nūc autem necdū videmus omnia subiecta ei, plenissima autē huiusce subiectionis executio in die iudicij manifestabitur. Electi subiiciuntur Christo, voluntate, reprobi verò & impij, necessitate. Tunc autem filius Dei quatenus homo, erit subiectus ei scilicet patri cœlesti, qui subiecit sibi omnia, hoc est, apertius innotescet, quod quatenus homo subiicietur patri cœlesti, & forsità nouo subiectionis modo, Vt sit deus omnia in omnibus. hoc est, immediatē erimus sub Deo, cessante omni dominio & humano & angelico. Erit & Deus omnia in omnibus, euidēs scilicet omniū ratio agnoscetur, & plenius eius augustissimū regnū. Alia disputationis via aggreditur illos qui negāt resurrectionē mortuorū, dicens, *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid & baptizantur pro illis?*) Hunc locum quidam interpretes sic edisserunt, Si non sit futura corporum resurrectio, frustra baptizantur qui pro mortuis scilicet corporibus baptizantur, ob id enim baptizaris quia credis

corpus tuum non mansurum mortuum sed resurrecturum, & per consequens in vanum baptizaris si non sit resurrectio mortuorum. & hoc loco vocat Paulus baptisma, sepulchrum: Consepulti enim sumus cum illo per baptismū in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Baptizantur & pro mortuis qui suo baptismo mortuos agunt & representant: Siquidem immersi aquis, agunt mortuos, & ob id immerguntur, vt aliquando emergant, & agant resurrectionem mortuorum. Quod si non sit resurrectio mortuorum, frustra pro mortuis baptizantur. Quidam sic exponunt hunc locum, Si non sit resurrectio mortuorum, frustra baptizantur pro mortuis, hoc est, peccatis mortē inducentibus. Etenim stipendia peccati, mors est. Verūm hæc expositio nihil habet nasi, nihilque exquisiti iudicij. Adhæc, Si non sit spes vniuersalis resurrectionis *vt quid nos periclitamur omni hora?*) hoc est, frustra tribulationes huius seculi patimur, & subimus rerum omnium pericula & discrimina. Tū quoque cur Paulus frequenter se exposuisset periculo mortis pro gloria & salute Corinthiorū, & omnium Christianorum, si prorsus nobis sit adempta spes resurrectionis mortuorū? Præterea frustra Paulus Ephesi pugnasset secundum hominem ad bestias, si mortui nō resurgūt. Passus est Paulus Ephesi multa pericula, nam cū multos spreto cultu magnæ Diane conuertisset ad fidem, quidam rabie & inuidia in eum commoti concitarunt populum vt eum enecaret. pugnavit autem Ephesi ad bestias secundum hominem, ad hunc sensum, quod pugnauerit secundum rationem aduersus homines Ephesi bestialiter viuentes, qui in omnem libidinem, crapulam & temulētiam proiecti, more brutorum viuebant, nec quicquam tribuebant resurrectioni mortuorum. Forsità Paulus fuit Ephesi obiectus truculentissimis bestiis, vt mēbratim dilaniaretur & deuoraretur, sed spem suam collocans in Christo & resurrectione mortuorum, victor euasit. Verūm de hac pugna nihil præter hunc locum comperimus. Quidam dicunt Paulum pugnasse Ephesi ad bestias propter tumultum ab aurifice Demetrio concitatum ob Ephesiam Dianam. Insuper si destituamur spe resurrectionis mortuorū, licebit nobis helluari, deliciari, inferuire gulæ, ventri & veneri, nā omnino moriemur, extingueturque anima vna cum corpore, vnde dicebat Sardanapalus Assyriorū rex, non sperans aliam vitam post hanc præsentē, Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. Adicit autem Paulus exhortationis forma, *Nolite seduci.*) ab his scilicet qui negant resurrectionem mortuorum, *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala,* Senarius est Menandri, quemadmodum indicat diuus Hieronymus, & constat suis pedibus. Nec vetat sacram scripturam in his quæ spectant ad mores, fulciri testimonio gentiliū. *Euigilate iusti.*) siue vt alij legunt, Expergiscimini iustē, ne vos pseudoprophetae seducant, & à veritatis cognitione abducant, & nolite peccatis consentire, & præsertim illorum qui volunt subvertere resurrectionem mortuorum. *Ignorantiam enim quidam habent.*) non rectam scilicet fidem, quia non credunt quod eos credere oportet. *Ad reuerentiam vobis loquor.*) potius ad erubescēntiam, Græcè enim legimus *πρός ἐν ἱσχυρῶ*, hoc est, ad pudorem: vos enim qui instructi estis in fide, & reputamini ab omnibus sapientes, deberetis erubescere, quod nonnulli vestrūm vacillent in fide, & de resurrectione mortuorum hæsitent.

„ Sed dicit aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore veniēt? Insipiēs tu, quod seminas nō viuificatur, nisi prius moriatur.
 „ Et quod seminas, nō corpus quod futurū est seminas, sed nudū granū, vt
 „ puta tritici, aut alicuius cæterorū. Deus autē dat illi corpus sicut vult &
 „ vnicuiq; feminū propriū corpus. Nō omnis caro eadē caro, sed alia hominū,
 „ minū, alia pecorū, alia autē volucriū, alia pisciū. Et corpora cœlestia, &
 „ corpora terrestria, sed alia quidē cœlestiū gloria, alia autem terrestrium.

„ Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum : Stella enim à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum . Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Si corpus animale, est & corpus spirituale, sicut scriptum est, Factus est primus homo Adam, in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem, sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.)

Decertabit hoc modo qui negat resurrectionem mortuorum, aut qui vix potest allici ad fidem resurrectionis. Si futura sit mortuorum resurrectio, quali corpore redibunt qui resurgent? corruptione illo & soluto, an alio quodam? Verum Paulus huic obiectioni diluendæ occurrit dicens, Stulte quod feminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et similitudine feminis adfirmat statum illorum corporum quæ reuiuifcent. Quemadmodum semen nullum parit fructum nisi prius mortuum fuerit & putrefactum, ita corpus humanum non resurget, neque ad vitam reuocabitur nisi prius mortuum fuerit. & quia mortuum est, quando voluerit Dominus à morte excitabitur. Nec feminator cum feminat corpus quod futurum est, spicam seminatur, sed nudum granum aut tritici, aut alicuius ex cæteris. Deus autem (cui omnia possibilia sunt) dat illi pro sua voluntate corpus, & non natura neque terra neque pluuia (quanuis hæc conferant ut fructus hinc enascatur) Non enim qui plantat aut qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Est & unicuique feminum proprium corpus: Non enim femina omnia, eadem vim habent, sed sunt alia aliis præstantiora. Ita in resurrectione non erit idem status omnium qui resurgent, nec omnes pari dignitate excitabuntur, sed vnusquisque in suo ordine. Denique quemadmodum non omnis caro alteri carni eadem est, sed alia est caro hominum, alia pecorum, alia autem volucrum & alia piscium, ita non omnium resurgentium eadem erit ratio & præstantia. Ad hæc, uti corpora cælestia à terrenis diuersa sunt, nec eadem est gloria corporum cælestium & terrestrium: pariter splendor solis diuersus est à splendore lunæ, & stella fulgore quodam differt à stella, sic erit & diuersitas resurgentium. Quod verò adiicit Paulus, *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.*) hunc habet sensum, corpus humanum putidum & sordidum affectibus obnoxium extinguetur, putrescet & sepelietur, tamen resurget incorruptibile & impassibile. Hoc autem femine exprimitur sepultura, quæ non minus tendit ad vitam corporis excitandi, quàm semen ad fructum de se recipiendum. Et quod prius erat ignobile, vile, contemptum & deforme, resurget in gloria & insigni claritate præfulgebit. Insuper quod prius erat infirmum, crassum & imbecillum, surget in virtute, & eximiis agilitatis dotibus donabitur. Ad hæc, corpus quod prius erat animale, surget spirituale, ita quod non amplius ipsi animalis facultates retinebit, nec locum occupabit, nec locorum dimensionibus coercetur, sed velut in angelicam substantiam transformabitur, mutabitur & in gloriam, retenta priori natura. Probat autem Paulus quod resurget corpus spirituale, *Si est inquit corpus animale, est & spirituale.* Illud autem corpus animale à primo Adâ dimanat, spirituale verò à secundo Adam, scilicet Christo. *Sicut inquit, scriptum est, Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* In Genesi legimus, formauit Dominus

minus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, *Gene. 2.* & factus est homo in animam viuentem, ut scilicet fieret corpus animale, & hoc sentit Augustinus libro 13. de ciuitate Dei capite 24. & sic erat factum, non ut mori omnino non posset, sed ut non moreretur, nisi homo peccasset. Illud autem quod spiritu viuificante erit spiritale & immortale, mori omnino non poterit. Vocat autem Paulus Christum, nouissimum Adam, quia ad cælestia nos euexit, induxitque statum gloriæ & vitæ. Primus autem Adam suo peccato induxerat statum culpæ. Et quia secundus Adam, à primo luteo longè diuersus, est fons & spiritus totius vitæ, dicitur esse factus in spiritum viuificantem. vnde comperimus in Euangelio Ioannis Christum dixisse, Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Et licet corpus humanum Christi gratia futurum sit spiritale, prius tamen fuit animale quàm spirituale. Siquidem ut ordo seruetur, oportuit huiusmodi corpus ab imperfecto ad perfectum progredi. Et sicut primus homo factus est de puluere terræ terrenus, animalis, & multis noxiis affectibus obnoxius, ita secundus homo factus est de cælo cælestis, habens diuinitatis imaginem humanitati coniunctam. Nam hic homo (si dicam deificatus) omnimodam perfectionem cælestem & spiritalem obtinuit. Hinc illud Ioannis de Christo testimoniū, *Qui de sursum venit, super omnes est.* Qualis autem terrenus & mortalis, tales sunt & terreni & morti obnoxij, qui ab eo descendent. & qualis est cælestis, tales sunt & cælestes, qui contemptis rebus mundanis vitam agunt cælestem, & pro modulo Christum sanctimonia vitæ imitantur. Quod si sub peccato venundati aliquando gestauerimus imaginem terreni, & terræ affixi cælestia spreuerimus, nunc gratia Christi à lege mortis & peccati soluti, gestemus imaginem cælestis, & per omnia studeamus spretis rebus humanis, Deo optimo & maximo placere: Non enim caro & sanguis regnum Dei possidebunt, neque corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipiet. Vocat autem Paulus hoc loco carnem & sanguinem, opera mala, & homines carnalibus desideriis inferuientes. vnde alibi dicit, *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* *Rom. 8.*

„ Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc, induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria. vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est, virtus verò peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in domino.)

Paulus de resurrectione mortuorum plenius disserturus, dixit, *Ecce mysterium siue sacramentum vobis dico, ut attentos faceret auditores, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Quia omnes morituri sunt (eò quod in Adam omnes moriuntur) omnes resurgent. Quod si non omnes essent resurrecturi, nec omnes essent morituri. Nam resurgere is proprie dicitur qui prius moriendo cecidit, non omnes tamen immutabimur ad gloriæ immutationem, quæ dabitur iustis & sanctis. Quidam docti interpretes legunt hoc loco, Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. Alij verò legunt, Non omnes dormiemus, omnes tamen immutabimur. & vtrunque in Græcis codicibus inuenitur. Et qui secundæ assertioni astipulantur, hac ratione moueri videntur, Enoch & Elias mortis necessitate superata, ita ut erant in corporibus de terræ conuersatione ad cælestia regna translati

1. Thef. 4. sunt. Tum quoque dicit Paulus ad Theſſalonicenſes, Nos qui viuimus qui reſidui ſumus in aduentum domini non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipſe dominus in iuſſu & in voce archangeli & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi: Deinde nos qui viuimus, qui relin- quimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiâ domino in aera, & ſic ſemper cum domino erimus. quo loco videtur Paulus oſtendere quosdam ſanctos die iu- dicij in corporibus reperiendos eſſe, qui cum aliis ſanctis qui ex mortuis reſurre- cturi ſunt, rapiemur in nubibus obuiâ Chriſto in aera, & ſubito, ^{ut videtur} guſtabunt mortem, ^{ut videtur} eruntque ſemper cum domino grauiffima mortis neceſſitate calcata, & tanta celeri- tate fiet reſurrectio mortuorum, vt viui, quos in corporibus ſuis conſummationis tempus inuenerit, mortuos de inferis reſurgentes præuenire non valebunt. Qui ta- men hanc aſſertionem tutantur, Omnes quidem dormiemus ſiue moriemur, ſed nõ omnes immutabimur, hac validiſſima ratione ſuffulciuntur, Si omnes eſſent immu- tandi, ſuperfluum fuit Paulo dicere, *Et nos immutabimur*. Licet enim omnes mortui reſurgent incorrupti, eò quòd corruptium hoc induet incorruptionem, & morta- le hoc immortalitatem, tamen vt ſecernatur iuſti & ſancti à peccatoribus qui in ſuis peccatis mortui ſunt, adiecit Paulus & nos immutabimur. Nam iuſti non ſolùm in- corruptionem & immortalitatem conſequentur, verum etiã & gloriam. Et licet Enoch & Elias ſint tranſlati, non tamen aſſerit ſacra ſcriptura quòd non morietur, aut quòd ſint tranſlati ad regna cœleſtia, niſi nomine regni cœleſtis intelligas locum quendam quietum & tranquillum, in quo Deum, diuinãque opera contemplantur. Quòd ve- rò dicit Paulus, Nos qui viuimus, qui reſidui ſumus &c. non vult intelligere & ſe & alios Apoſtolos reſurrectionis tempore in corpore reperiendos eſſe, ſed vult planè innuere iuſtos & ſanctos (de quorum numero erat) rapiendos obuiam Chriſto in aera. Siquidem ſanctos, vocamus viuentes, qui peccato non ſunt mortui. Et cum adie- cit, Simul rapiemur cum illis, oſtendit ſubitu ad meliora tranſcenſum, & idcirco vo- luit dicere ſe eſſe raptum, vt velocitas tranſeuntis, ſenſum cogitantis excederet. Hoc autem ſentit Hieronymus in Epistoſta ad Minerium & Alexandrum, ſequens hanc ve- ritatem. Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur, futura autem omnium reſurrectio fiet in atomo, ſiue momento, aut puncto temporis, & in ictu o- culi. Græcè legimus, ἐν ῥυπή, ſiue ἐν ῥοπή ὀφθαλμοῦ, hoc eſt, in ictu, ſiue motu oculi. Mo- tus enim oculi tanta velocitate tranſcurrit, vt pene ſenſum videntis effugiat. Et quæ- admodum leuis pluma vel ſtipula aut tenue ſiccumque folium vento flatuque rapta- tur, & de terra ad ſublime tranſfertur, ſic ad ictum oculi & ad nutum Dei, omnium mortuorum corpora mouebuntur parata ad aduentum iudicis. Clangore autem tu- bæ indicat magnitudinem vocis, aut apertam omnium reſurrectionem. & nouiſſima tuba exprimit clarum tubæ perſonantis ſtrepitum. Poſteſt & hac nouiſſima tuba ſi- gnificari ſeptimus angelus, qui huiusmodi tuba canet. In Apocalypſi Ioannis ſeptè deſcribuntur angeli cum tubis, & vnoquoque clangente quid per ſingulos actum ſit indicatur. Cum autem mortale hoc immortalitate veſtitum fuerit & ornatum, ac de ſæuiſſima mortis tyrannide triumphauerit, tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt, *Absor- pta eſt mors in victoria*. Abſorbuit & deglutiuit Chriſtus mortem, mortisque imperiũ fregit & contriuit, cum ſua propria virtute reuixit, & nos Chriſti gratia cum reuiu- ſcemus, & ad priſtinum corporis domicilium reuertemur, de morte victores euade- mus. In ſacro Eſaiæ vaticinio legimus, De manu mortis liberabo eos, de morte redi- mam eos, Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus inferne. Auguſtinus libro vno. 83. quæſtionum, quæſtione 70, legit hunc in modum, Abſorbta eſt mors in victoriam. Vbi eſt mors contentio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis pecca- tum, virtus autem peccati, lex. vbi exponens hanc Paulinam doctrinam dicit, Mortè ſignificari arbitror hoc loco carnalem cõſuetudinẽ quæ reſiſtit bonę voluntati de- lectatione bonorum temporalium fruendorum: Non enim diceretur vbi eſt conten- tio tua, ſi non reſiſtiſſet & repugnãſſet. Cur autem aculeus mortis ſit peccatum expo- nit

nit paulo poſt dicens, quia peccato facta eſt delectatio, quæ iam poſſit reſiſtere bonæ voluntati, & cum dolore cohiberi, quam delectationẽ, quia in defectu eſt animæ de- terioris effectæ, iure mortem vocamus. Virtus autem peccati, lex eſt, quia multo ſce- leratius & flagitioſius quæ lex prohibet, committuntur, quàm ſi nulla lege prohibe- rentur. Tunc itaque abſorbta erit mors in victoriam, cum per ſanctificationem in omni parte hominis perfectæ, delectatione ſpiritualium delectatio carnalis obruetur. Hæc ille. Proſtrata autem morte & proſus calcata, exultans proclamât Paulus dicẽs, *Vbi eſt mors victoria tua?* nõne aliquando totum genus humanum proſtraſti? nõne de lapſu hominis triumphãſti? & nunc victore Chriſto deiecta es. & quia mors pro- pter victoriam Chriſti abſorbta eſt, debemus ſummo gaudio affici, & tutiſſimam no- ſtræ ſpei anchoram in Chriſto deſigere, qui in conſummatione ſeculi corpora no- ſtra (ſi modò foeliciter hinc demigrauerimus) in conſumatam gloriam tranſfor- mabit. *Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* nõne aliquando hominem ad mortem vſque ſti- mulaſti & deieciſti? peccatum autem tibi patrocinabatur vt ad interitum vſque de- ploratum hominem impelleres. occasione autem accepta per legem creuit peccatũ, peccatum enim non imputabatur cum lex non eſſet. Subintrauit & lex vt abunda Rom. 7: ret delictum, & occasione accepta peccatum per mandatum operatum eſt in nobis omnem concupiſcentiam. Et quia ſtimulus mortis victore Chriſto deſtructus eſt, Rom. 7: debemus quàm maximas Deo gratias agere, quòd dederit nobis victoriam per do- minum noſtrum Ieſum Chriſtum. Hac autem lepida & docta conſuſione, *Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles eſtote & immobiles*, adhortatur Paulus Corinthios vt ſint mu- ro ahæneo firmiores in tuẽda vniuerſalis reſurrectionis veritate. Quòd ſi hac fide ſuffulti, de virtute ad virtutem adoleuerint, ac in melius profecerint, ampliſſimam æternæ foelicitatis mercedem aſſequentur.

Argumentum decimiſexti capitis.

Hortatur Paulus Corinthios vt ſanctorum, & illorum qui verè pauperes ſunt, inopiam ſubleuet. Optat etiam antequam Corinthios inuiſat, vt colle- ctæ pro paſcendis famelicis fiant. Nec ſibi in animo eſt diem vnum cum Corin- thiiſ (quos vnice amat) viuere, ſed ſi per ocium liceat cum illis hyemare. Commẽ- dat & obnixè Corinthiſ ſuum Timotheum, vt eum tanquam ſeipſum abſque vl- lus comminationibus excipiant, ne euangelicam legationem ſuæ fidei concreditã deſerat, quanuis ad omne ſupplicium perferendum ſit promptus. Commoneſcit & Corinthios, vt aduerſus callidiſſimum inſidiatorem aduigilent, ſtẽntque in fi- de ſuſcepta firmiſſimi, & charitatem cæteris virtutibus antecellentem excolant. Magnopere commendat domum Stephanæ, Fortunati & Achaici, quòd prompta voluntate ſanctis ſuppeditauerint, quæ illis erant perneceſſaria. Imprecatur & a- nathema ſiue extremũ exitium iis qui non amant dominum noſtrũ Ieſum Chriſtũ.

Caput decimumſextum.

» **D**E collectis autem quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui Eccle-
 » ſiis Galatiæ, ita & vos facite. Per vnam Sabbati vnusquiſque
 » veſtrũ apud ſe ſeponat, recondens quod ei bene placuerit,
 » vt non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem præſens
 » fuero, quos probaueritis per epistoſtas, hos mittam perferre gratiam ve-
 » ſtram in Hieruſalem. Quòd ſi dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt.

„ Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero, nam Macedo-
 „ niam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyema-
 „ bo, vt vos me deducatis quocunque iero: Nolo enim vos modò in trà-
 „ situ videre, spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si
 „ dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten:
 „ Ostium enim mihi apertum est magnum & euidentis, & aduersarij mul-
 „ ti. Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos, opus
 „ enim domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat, deduci-
 „ te autem illũ in pace, vt veniat ad me. Expecto enim illum cũ fratribus.)

Quam feruens sit Pauli erga sanctos pauperes affectus, quàmque sincera chari-
 tas, & prompta per omnia voluntas, patefacit exordium huiusce capituli, *De collectis*
inquit, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite. Nihil est quod
 æquè possit vos ad sublime virtutum fastigium euehere, quàm hylaris, prompta, fa-
 cilis & parata vestrorum bonorum in pauperes largitio. Et sicut ordinavi Eccle-
 sijs Galatiæ vt consularent ac prospicerent Galatæ necessitati pauperum, & illorũ
 potissimũ qui sacramento & autoramento fidei donati sunt, ita velim mea equi-
 dem autoritate (qua non nihil apud vos possum) vt studiis omnibus & propenso
 animo in vnum conferatis quæ magnopere conducent ad subleuandam pauperũ
 inopiam. Etenim hoc sacrificio nullum Deo maius & gratius esse poterit. Quo au-
 tem die poterunt singuli pro ratione suarum facultatum cõmodè vacare eleemo-
 synis erogandis & in vnum congerendis, subaperit dicens, *Per vnam Sabbati vnus-*
quisque vestrũ apud se seponat recondens quod ei bene placuerit. vnam autem Sabbati vocat
 primam Sabbati, siue primum hebdomadæ diem aut diem dominicum, Deo qui-
 dem sacratum & colligendis pro alimonia pauperum eleemosynis oppido quàm
 commodum. Vult & vnumquemque quodlibet recondere, hoc est, quodcunque
 destinauerit Deus seruare, & quod factum sit facile cuique conferenti. Nec dixit
 statim conferte, ne is cuius tenues essent facultates pudore suffunderetur, si quidpiã
 pusillum aut tantillum tribuisset, sed recondat inquit apud seipsum, quisque pro
 suis facultatibus & cumulet, & cumulatum deferat. Nec minus optat Paulus sua
 absentia quàm præsencia collationes fieri, ne quid pauperum vsui deesse videatur.
 Licet forsitan cum adesset, promptiores essent Corinthij ad colligendum. Mittet &
 Paulus cum præsens fuerit & quidem per literas, ministros & baiulos (quos Corin-
 thij idoneos iudicauerint) vt munera & beneficia ab eis vtrò collata perferant san-
 ctis fratribus qui Hierosolymam habitant, *Hos, inquit, mittam perferre gratiam vestram*
in Hierusalem. Vocat autem gratiam, liberalitatem & munificentiam, aut beneficiũ
 vtrò oblatum, quod si necessitate, impulsu & coactione offeratur, à nomine gratiæ
 excidit. Denique si tanta fuerit collectæ pecuniæ magnitudo, vt præsenciam Pauli
 desideret, lubens cum nunciis iter proficiscetur. Et vbi pertransierit Macedones siue
 citatim & obiter illos inuiserit, apud Corinthios tanquam discipulos Macedonibus
 digniores & propinquiores, complusculos dies commorabitur, & forsitan cum eis,
 vt suis domesticis, hyemem transiget. Adicit autem, *Spero me aliquantulum temporis a-*
puud vos fore, si dominus permiserit. vt ostendat se esse nescium vtrum sibi liceret spiritus-
 sancti permisso diutius cum Corinthiis versari, vt etiam planè doceat nos in postu-
 landis à Deo temporaneis bonis debere conditionem adiicere. vnde dicit Iacobus,
 Iaco. 4. Ecce nunc qui dicitis, Hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi
 quidem annum, & mercabimur & lucrum faciemus (qui ignoratis quid erit in cra-
 stino. Quæ est enim vita vestra? vapor est, ad modicum parens, & deinceps extermi-
 nabitur) pro eo vt dicatis, Si dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut il-
 lud. Permanebit autem Paulus Ephesi vsque ad Pentecostẽ. hoc est vsque ad quin-
 quagesimũ diem. Nec hîc agit vt opinor de Pentecostes festo, cum sub id temporis
 nondum

nondum esset Gétium auribus notum, & ob id diutius erat Ephesi mansurus, quòd
 illic multos haberet aduersarios & fructus esset ingens: hoc autem subindicat hic cõ-
 textus, *Ostium mihi apertum est magnum & euidentis* siue efficax, & aduersarij multi. Quò
 enim certamen est maius aduersus perditissimos fidei inimicos, eò spes vberioris fru-
 ctus maior est, si eos vicerimus. & quia Paulus diuina ope adiutus, sperabat se capita-
 les Christianæ religionis hostes propulsaturum, idcirco cum bona spe commodi nõ
 modici acius pugnabat. Patebat & Paulo liberior accessus ad illos qui erant feruẽ-
 ti animo fidem Christi amplexturi. Quòd si Timotheus mihi filiolus in Christo
 charissimus vos inuiserit, & multorum scelera obiurgauerit, facite vt tutior apud vos
 maneat, non quòd ille præ timore ingenti succumberet, quandoquidem ad subeun-
 da pro fide pericula erat paratus: sed ne eius legatio infidiis, terroribus & commina-
 tionibus præpediretur. Hoc autem subindicat dicens, *Opus enim domini operatur sicut*
& ego. ne quis ergo illum spernat quòd ætate sit iunior, est enim meus collega, qui
 enim illum contemptim spernit, & me spernit, & qui eum sincerè amat, & me quo-
 que amat. Obiit & quàm diligentissimè suæ legationis munus. insistit & sacris con-
 cionibus, alios quoque nec minus quàm ego ipse ad fidem instruit. Commonefacit
 & Paulus Corinthios, vt & Timotheum omni honore & reuerentia dignum dedu-
 cant in pace, in tuto scilicet, sublata omni altercatione, molestia & contetione, vt ad
 eum veniat, siquidem illum vt sibi necessarium cum fratribus duxit expectandum.

„ De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum roga-
 „ ui eum, vt veniret ad vos cum fratribus, & utique non fuit voluntas
 „ eius vt nunc veniret, veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, sta-
 „ te in fide, viriliter agite, & confortamini, omnia vestra in charitate fiãt.
 „ Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati & A-
 „ chaici, quoniam sunt primitiæ Achaia, & in mysterium sanctorum or-
 „ dinauerunt seipso, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperã-
 „ ti & laboranti. Gaudeo autem in præsencia Stephanæ & Fortunati &
 „ Achaici, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleuerunt. Refecerunt
 „ enim & meum spiritum & vestrũ. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.
 „ Salutant vos omnes ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in domino multum
 „ Aquila & Priscilla cum domestica sua ecclesia, apud quos & hospitor.
 „ Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Saluta-
 „ tio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum nostrum Iesum Chri-
 „ stum sit anathema, maranatha. Gratia domini nostri Iesu Christi vo-
 „ biscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, Amen.)

Intelligite viri Corinthij, vobisque suadete quonã ardenti affectu vos prosequar,
 quòd non solùm destinato animo voluerim vos inuisere, sed multis precationibus
 compulerim & interpellauerim Apollo, virum quidem pium, & in Euangelico mu-
 nere obeundo sedulum, ac meum adiutorem ac collegam, vt vos adiret vnã cum fra-
 trum comitatu. verum non fuit illi animus ob certas forsitan causas vobis inco-
 gnitas vt vos adiret, spero tamen eum venturum cum ei per ocium licuerit. Adhor-
 tor vos per omnia, si quid apud vos non nihil possum, vt aduigiletis aduersus infidio-
 sum tentatorem, & illorum captiunculas, astutias & insidias qui nituntur viis omni-
 bus vestræ saluti officere, & Christianam religionem interturbare. Persistite in fide
 suscepta, pro qua vobis ad mortem vsque certandum est. Sitis & fortes ac robusti ad-
 uersus illos qui Euangelio obstant. Quicquid autem à vobis geritur exosa omni
 querela & contentione per charitatem geratur: etenim charitas est vinculum perfe-
 ctionis, quo disrupto cæteræ virtutes languescunt. Quòd si quid possunt meæ apud

vos preces assiduæ, velim vt familiam Stephanæ singulari honore & commendatione dignam obseruetis. Etenim huiusmodi domum, pauperum alumnam, ceu primitias Achaïæ Christo lucrificæ, nam sua misericordiæ viscera alendis pauperibus effuderunt, seque totos dederunt sanctis officio subleuandis, & propterea vos admo- neo vt vicissim talibus honorem impendatis, & quod vobis præstiterunt, & vos ipsi præstate. Suspiciate quoque & illos qui euangelicum negocium adiuuant, & adiuuâdo propagât. Gratum & mihi fuit quod Stephanam, Fortunatum & Achaicum huc miseritis: Nam sua gratuita beneficentia, suisque proutis officiis quod vobis deerat, suppleuerunt, meumque & vestrum spiritum refocillarunt. Tales igitur agnoscite, non mediocri honore illos prosequentes, & si fieri possit omnes facultates vestras pro illis effundite. Impertiantur & vobis salutem omnes Ecclesiæ Asiaticæ. Salutât & vos ardenti affectu Aquila & Priscilla cum reliqua congregatione Christianorû, quam habent domi suæ. Optant & vobis salutem omnes Christiani. Salutate & vos inuicem ôsculo sancto & puro, vt agnoscant omnes quænam charitas & mutua beneuolentia vos Christo conglutinauerit. Hac epistola quam meapte manu scripsi (ne quis putet eam esse subditiam) saluto vos omnes. *Quod si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum, nec eius celestem sapientiam recipiat, sed pertinaci odio infectetur & subfannet, sit anathema, & abominatione dignus, Maranatha.* hoc est, in aduentu domini, quod negat eum venisse, cum tamen compertum est eum ad confere-
Mala. 4.

rendam omnibus credentibus salutem venisse. Allusit forsitan Paulus ad illud Malachia, Ne fortè veniâ, & percutiam terram anathemate. Maranatha, vt scribit Ambrosius in enarrationem huiusce loci, magis est Syrum quàm Hebræum, & interpretatur dominus noster venit. Hoc autem Maranatha intulit Paulus vt Corinthios pudore afficeret, ac si diceret planè, Sinistra quæque vestri causa tolerauit, vos tamen illum odio habetis. Quod si venerit, (nec hesitandum esteum venisse) superfluum est pertinacibus odiis aduersus eum velle contendere. Adsit vobis gratia & fauor domini nostri Iesu Christi, & sicut sincera charitate in Christo Iesu vos dilexi, ita vos quoque inuicem sincère diligatis.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris Theologi
 Parisiensis, in priorem Pauli ad Corinthios Epistolam finis.

IOANNIS

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,

Doctoris Theologi, in secundam Pauli ad Corin-
 thios Epistolam, Præfatio.

Paulus in hac secunda ad Corinthios epistola, subindicat in primis se aduersa quæque pro exhortatione & salute Corinthiorû pertulisse. verum quâ maximas Deo optimo & maximo gratias agit, quæ eius ope subsidiaria tâta pericula euaserit. Cômendat & Corinthios (quibus vnâ cû Syluano & Timotheo Euangelium Iesu Christi inuulgauit,) quæ in fide suscepta persistant. Et licet aliquando ob grauissima scelera quæ acriter increpabat, Corinthios tristitia affecerit, nõ tamen agresert & cruciatur, sed summo opere gaudet, nã vt à pristinis vitiis maturè resipiscerët, id intètauit. Optat & hanc epistolâ Corinthiorû cordibus mordicus herere. Planè demonstrat liberum arbitriû sine Dei gratia nihil boni posse aut cogitare aut efficere. Dei erga se benignitatē extollit, quæ eum fecerit idoneû noui testamenti ministrû. Subaperit & velamē lectio- nis veteris testamenti nondû à cordibus Iudæorû ablatum esse, auferetur tamē cû ab errore incredulitatis ad Christû defecerint. Deinde docet Euangelium Iesu Christi (quod minime adulterauit & deprauauit) opertû esse & obiectum iis qui pereunt, & densissima suæ incredulitatis caligine obtenebrati, fulgidissimû diuinæ sapiëntiæ lumen auersantur, quod sanè sinceris Christianorû cordibus per Iesum Christum illuxit. Gestit & præ gaudio animus Pauli quæ omnia sua studia, vires, conatus, omnem denique industriâ & laborē in publicâ Corinthiorum vtilitatē contulerit. Adhæc, ostēdit nos hac corporea sarcina grauatos, nõ debere magnopere expetere hoc terrestre tabernaculû, sed illud quod nunquã dissoluetur, & in quo nobis erit cû Deo cõmercium & gaudiû perpetuum. Insuper Christianos omnes ad sectandâ pietatem & vitæ sanctimoniam adhortatur, vt in die iudicij quicquid gesserint, præclarè referant. Ad respicientiâ peccatores dum tēpus opportunû habent, pro- uocat. Vult & ministros Christi (quibus concreditû est Euangelicæ legationis munus) ne quem offendant, & suum ministeriû contaminent, per omnia ceteris pralu- cere. Vetat & fidelibus (ne templû Dei viui polluat) cõmercium habere cum infidelibus. Subducit & pios ab impiis, & à sceleratis iustos. Et quoniã Deus immortalitatem & æternam salutē nobis pollicetur, nos cõmonefacit Paulus vt illecebrosas voluptates fugiamus, mundemûsque nos ipsos ab omni inquinamēto car- nis. Interpellauit & Titum vt quemadmodû cepit suû munus apud Corinthios præclarè obire, ita & absoluat. Laudat & magnopere Corinthios quod abundet gratia, fide, sapientia & charitate, nec desinant prompto animo sinceroque affe- ctu sanctis pauperibus opitulari. Vult & armorû præsidia quibus milites Chri- stiani instruuntur, esse spiritalia ad conterendû Satanam, ad diruendas eius ma- chinas, & ad propulsandos capitales fidei inimicos. Et ne præclaris donis sibi di- uinitus collatis intumesceret & insolesceret, nihil magnificè de se sentit, nec cuipiã se esse conferendum putat, sed suo pede se metitur. Gloriat & in Christo Iesu quod non minus rectè quàm magni & insignes Apostoli Euangelicum negociû

tractauerit. Nec reticet quot plagas, quot supplicia, quot carceres, quot denique tormenta pro fide constanti animo pertulerit. Dissertit & abundè de suo caelesti raptu in Paradisum, ubi arcana verba audiuit, quæ nulli licet homini eloqui & explanare. Et ne tantarum reuelationum magnitudine efferretur, passus est stimulū carnis, eoque cruciatus est. Luxit & quosdam petulantissimos Corinthios quod à sua salacissima impudicitia non resipuerint, quos censet non modico supplicio plectendos esse. Incitat & Corinthios ut omni studio seipsos probent si nam sint in fide stabiles, quibus eam optat pacem quam Deus sanctis & electis largitur.

Argumentum primi capitis.

Paulus Corinthiis & vniuersæ Achaicorum congregationi, salutem, pacem & gratiam in domino impartitur. Benedicit Deo misericordiarum omnium & consolationum auctori vnico, quod cum multis tribulationibus affligeretur, non fuerit ab eo desertus. Vult Corinthios in prosperis sibi congratulari, in aduersis verò condoleere & cōpati. Spem omnem & fiduciam in solo Deo, primario collocat. Qualis fuerit eius conuersatio in hoc mundo contemptis adulatoribus, reiectaque mundana & carnali sapientia declarat. Promissiones Dei (à quo ad obeundum Apostolatus officium vnctus est) firmas esse & inconcussas asseuerat. Corinthios quod in fide suscepta persistant, magnopere commendat.

Epistola Pauli ad Corinthios secunda.

Caput primum.

Paulus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia, gratia vobis, & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo, Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum & Deus totius consolationis qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo, quoniã sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita & per Christum abundat & consolatio nostra. siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute siue consolamur pro vestra consolatione & salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur, & spes nostra firma est pro vobis, scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis.)

Paulus Iesu Christi Apostolus, vna cum Timotheo suo fratre, consortio quidem Christianæ religionis, & collega, communionem officij, Corinthiis, & vniuersis qui per totam Achaiam (cuius metropolis est Corinthus) Christo militant, pacem, gratiam, concordiam & salutem precatur. Deum autem & patrem domini nostri Iesu Christi, summa & inenarrabili benedictione extollit, quod eius gratia & præsidio, à multis angustiis & pressuris dum euangelicum negotium tractaret, fuerit ereptus. Est autem Deus, pater Iesu Christi quantum ad diuinitatem, quia eum ab æterno genuit, & est eius Deus quantum ad humanitatem. vnde dixit Christus loquens de humanitate quæ assumpsit, Pater maior me est. Et licet Paulus cum prædicaret, multorum odium sibi conflaret, districtos aduersum se gladios sentiret & vrgentibus

tibus pressuris concuteretur & pulsaretur, non tamè clipeum abiiciebat, nec certaminis hastam excutiebat, nec arenam velut mollis palæstrita & cōcertator cedebat, sed diuinæ misericordiam fidèdo nullum telum non in se intortum retorquebat, nec tamè suis meritis victoriã tribuebat, sed patri caelesti, qui est fons omnium misericordiarum & Deus perfectæ consolationis. Et licet sinat nos vrgeri & diuexari quamplurimis afflictionibus ut ampliorè mercedem assequamur, non tamen in pressuris & aduersitatibus nos deserit, sed cum premimur & vrgemur, nos consolatur, ut & ceteros acerbis malis oppressos, hoc diuinæ consolationis exemplo cōsolemur. Et sicut Deus nos adhortatur ut aduersa quæque toleremus, & euangelicam sementem longè latèque spargamus, ita debemus & alios exhortari ne ingruentibus malorum omnium procellis succubant, sed sinistra fortuna fortiores, aduersus rerum omnium discrimina alacri animo decertent, & gratiam à Deo sibi collatam pro viribus locupletare studeant. Adhuc, quo magis premimur & cruciamur, eo maiori solatio in Christo Iesu fruimur. Hoc autem exprimit Paulus dicens, Quoniã sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Exhilarascimus & eo magis, quod quæcumque sinistra perpetimur, vobis salutem omnino pariunt. Et quoniã multis pressuris pro vestra consolatione & salute premimur, optamus vos nobis indolere, & fieri nostrarum passionum & vexationum participes. Siquidem ut mutua concordia feruetur ita cuncta & incolumis, debet esse inter amicos bonorum & malorum societas.

» Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita ut tederet nos etiam viuere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fideles in nobis, sed in Deo qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quoniã & adhuc eripiet, adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, ut ex multarum periculis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiam agatur pro nobis. Nam gloria nostra hæc est, testimoniū conscientiam nostram, quod in simplicitate cordis, & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis & cognouistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quod gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die domini nostri Iesu Christi.) Verum ut Corinthij subleuent Paulum innumeris afflictionibus concussum, & sibi persuadeant se dura quæque pro salute omnium tolerasse, dicit, Agnoscite fratres quantis malorum procellis percussi fuerimus in Asia. Nam iniuriarum, opprobria, sputa, cōuicia, illusiones, tormeta, vitæ discrimina & pericula usque adeo nos quatiebant, ut pene oneri quod longè nostris viribus impar erat, succubuerimus: & nisi dominus sua gratia vires nostras admodum extenuatas roborasset, de vita desperassemus, aut potius mortem quam vitam elegissemus. Accepimus & responsum mortis, hoc est, decretum, iudicium & expectationem: Nam quæ tunc accedebant pericula, nobis mortem esse in foribus denunciabant, verum Dei potentia non permisit rem ipsam ad euentum progredi. Permisit autem Deus (qui semper ex malo bonum elicit) nos in multa incidere pericula, ne cum iactantia virium nostrarum & liberi arbitrij præsumptione, nobismetipsis fideremus, sed Deo qui suscitatur mortuos, suosque generosos milites à mortis faucibus retrahit, cui gratiam habemus quod de tantis periculis nos eripuerit. Speramus etiam quod cum rursus pro eius gloria & vestra salute periclitabimur, præsidio vestrarum precationum iterum nos eripiet, ut in multa facie pro dono in nos collato per multos gratiam agantur pro nobis. Siquidem vos omnes funditis in Deum preces, ut ex tantis mortibus nos eripiat. Quod si pro tantis afflictionibus, pressuris & erunt, nobis liceat in vobis gloriari, tantæ gloriæ commendationem testabitur nostra illibata conscientia. Siquidem

Hæc obserua.

nihil per hypocrisin, adulationem & ambitionē, nihil per insidias & fraudes gessimus, sed in simplicitate cordis & synceritate mentis, ac in omni libertate, sprete humana sapientia, carnali & tumida, secundum gratiam nobis à Deo donatam cōuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem apud vos. Etenim totis viribus adnixi sumus & miraculis & cœlesti sapientia & inculpatissima vita vos Christo lucrifacere. Et ne multa de nobis magnificè prædicemus, cupimus vos esse testes eorū quæ & diximus & prædicauimus. *Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis.* Speramus autem quòd vsque ad finem cognoscetis quàm syncero affectu vobis virtutem & sapientiam domini nostri Iesu Christi prædicauerimus. Deniq; vobis persuadebitis quod in die domini nostri Iesu Christi (in quo omnium merita expēduntur) participes eritis nostræ gloriæ, & nos vestræ. Nō enim intra nos consistit hæc gloria, verum & in vos dimanat, ac rursus à vobis in nos, vt post multas afflictiones eiufdem diuinæ gloriæ simus participes.

» Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt secundā gratiā haberetis, & per vos transire in Macedoniā, & iterū à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæā. Cū ergo hoc voluissem, nūquid leuitate vsus sū? Aut quæ cogito, secūdū carnē cogito, vt sit apud me, Est, & Nō? Fidelis autē Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, nō est in illo Est, & Nō, sed est in illo Est. Dei enim filius, Iesus Christ⁹, qui in vobis per nos prædicatus est, per me & Syllanū & Timotheū, nō fuit in illo Est, & Nō, sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est. Ideo & per ipsum Amē Deo ad gloriā nostrā. Qui autē cōfirmat nos, vobiscū in Christū, & qui vnxit nos, Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testem Deū inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni vltra Corinthū, non quia domi-

» namur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri. Nam fide statis.) Et quia mihi vt Apostolo Christi, & doctori gentium fiditis, & ego vobis per me in Christo regeneratis, huiusmodi fiducia fretus decreui secundò vos inuifere, vt vobis in Christo Iesu ampliorē gratiam impartiar, vósque in fide persistentes Euangelicā philosophiā auidius docerem, desideravi & per vos transire in Macedoniā, & rursus à Macedonia redire ad vos, & à vobis deduci in Iudæā. Et licet decreueram prius venire ad vos, & non venerim, nō tamen ob id leuitatis sum arguendus, nec more mundanorum & carnalium hominū (qui sunt arundine instabiles) quæ facturus sum delibero, vt idem nunc affirmem, nunc verò negem. Et quòd promissum reditū distulerim, non est mutata sententiā, Volebam enim tū & adhuc volo, sed sum subditus spiritui Dei, per quem aliquādo vector facere quod volo, & iubeor facere quod nolēbā. Per hunc igitur stetit quominus venerim. Cū autē dicit Paulus, *vt sit apud me etiam, etiam, siue est, est, & non, non, Fidelis Deus quod sermo noster ad vos, nō fuit etiam, & nō.* hunc habet sensum, Sermo noster ad vos, non fuit eiufdē affirmatio & negatio. Adnotes cursim, Etiā, esse notam affirmationis, & Non, negationis. Amen, confirmationis. Quòd autem firma, certa & inconcussa fuerint eius verba quæ Corinthiis dixit & prædicauit, sic suadet, Dei filius, Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me & Syllanū & Timotheū, non fuit in illo etiā, & non, sed etiā, siue est, id est affirmatio. Quotquot enim promissiones in eo sunt, certitudines sunt & affirmationes, nec in dubiū reuocari debēt. Est & in eo per nostrā legationē & nostri muneris functionē cōfirmatio, ad gloriā quidē Deo, qui nostros sermones cōfirmat, & qui nos inunxit & signauit, deditq; nobis pignus siue arrabonē, spiritus in cordibus nostris. Hūc autē locū, *Et qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris,* explicās Theophylactus, dicit, nos vnxit & signauit, hoc est, Prophetas & sacer-

facerdotes & reges nos ille effecit. Istiusmodi namque est quicūque est in baptismo perlutus: Prophetas quidē, quia quod nequit oculus intueri, ipsi perspicimus, audimūsq; quod auris nunquā auditu percepit. Sacerdotes verò quia necesse est vt Deo nos ipsos hostiā offeramus viuētem, sanctā, & illi acceptam. Reges demum constituit, quia nos ille sibi in filios adsciuit, cuius in ditioe sunt omnia, futurique & cœlestis imperij fecit hæredes. Atqui vt in veteri testamento sacerdotes ipsi & reges oleo vngebantur, sic & nos hoc tempore spiritu oblinimur, eiufque & pignus, quod Deus immisit cordibus nostris, excipimus. Et quemadmodum id pignoris contulit, sic & reliqua nobis est proculdubio largiturus. Pignus autem dicit hoc loco spiritus dona. Hæc ille. Verum vt cōiicere possum, volebat innuere Paulus se præsertim esse vnctum ad Apostolatū, siue ad obeundam euangelicæ legationis functionē, quod quidem vnctionis genus, nō est omnibus hominibus concessum. Arbitratur diuus Thomas, 3. parte suæ summæ, quæstione 63. arti. 1. hanc signationem siue signaculum, esse characterem sacramentalem, quo sumus participes sacerdotij Christi. verum secundum Græcos interpretes, hoc verbo, signauit nos, vult rei certitudinē exprimere: velut cū obsignamus instrumentum aut vas, atque id mox explicat, indicans datam arram, quo certius esset promissum. Et ne Paulus in castiganda quorundam Corinthiorum vitia admodum monstrosa desæuaret, grauitérque delinquentes acerbius taxaret, adiecit, *Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni vltra Corinthum,* hoc est, ne vos (vt oportet) castigassem, non vltra me contuli Corinthum. Quòd si me cōtulissem, in illos sanè animaduertissem, quos cōperissem nondum emendatos. nec tamen hæc dico, quòd dominer fidei vestræ (quandoquidem voluntaria est) aut in vos habeam imperium, sed ne vos ad trititiam & mœrorem compellerem, meam ad vos profectionem remoratus sum. Si quidem attemperando me ipsum vestris affectibus, malui gaudio vestro obsequi, quàm vos duris comminationibus exacerbare: Nam fide statis, inconcussūque fidei propugnaculum spiritualibus armis defenditis & protegitis.

Argumentum secundi capitis.

NE Paulus nimio mœrore, grauiorūque tristitia Corinthios afficeret, apud semetipsum statuit, non iterum eos inuifere in spiritu molestiæ & cum stomacho acerbioris notæ. Adhortatur Corinthios vt mutuo seipos consolentur, & inuicem sibi condonent admissa, & aduersus lapsum iudicent quo charitatis incendio ardeant. Cū venisset Troadem, Euangeliū Iesu Christi prædicaturus, doluit vehementer quod non inuenerit Titum sibi fratrem vnice charum. Deo gratias agit quòd Christi præsidio & fauore de suis hostibus domitis victor euaserit. Cōmonstrat quàm syncerè & liberè sine vlllo verborum fuco, aut rhetorum artificio, aut ambitionis quæstusque vitio, euangelicam Christi doctrinam prædicauerit.

Caput secundum.

» **S**Tatui autem hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, vt non cū venero tristitiam super tristitiā habeā, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia meū gaudiū omnium vestrum est. Nā ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, non vt contristemini, sed vt sciatis quā charitatem habeam abundantius in vobis. Si quis autem contristauit me,

„non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos. Sufficit il-
 „li qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, ita vt e contrario
 „magis donetis, & consolemini ne fortè abundantiori tristitia absorbea-
 „tur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos vt confirmetis in illū
 „charitatem. Ideo enim & scripsi vobis vt cognoscam experimentum ve-
 „strum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, &
 „ego. Nam & ego quod donauit, si quid donauit propter vos in persona
 „Christi, vt non circunueniamur à Satana, non enim ignoramus cogi-
 „tationes eius.) Quia Paulus in priori epistola damnato incestu, obiurgatisque
 sceleratissimorum hominum flagitiis, summum Corinthiis mœrorem iniecerat, nūc
 sibi téperado à mœstis & acerbis optat omni cū latitia, & própta volūtate iterum ad-
 dire Corinthios. Quòd si luxerit & doluerit, ob quorundā admissa, luxit & doluit,
 quos cū agnouerit resipiscencia sanatos, exhilarasset. Denique si quosdam Corin-
 thios fordidè & improbè viuentes contristauerit, exhilarabitur, cū per se suæ salu-
 tatis causa contristatos ad meliorem resipiscencia frugem resipuisse conspexerit. Et
 has literas ob id ad Corinthios scripsit, ne cū eos reuiderit, mœrorem mœrori ad-
 iiciat, nec tam prodigioso fornicationis flagitio notatum sanet, quàm desperationis
 laqueum illi iniiciat. Siquidem discruciatum animo cū sceleratissimi peccatores no-
 lunt à suis vitiis resipiscere, ingenti verò gaudio afficitur cū defleta ipforum tur-
 pitudine ad sanam mentem redeunt, agnoscuntque summa Dei misericordia se esse
 ablutos, & omnibus se attemperando, mœret cum mœrentibus, & cum gaudentibus
 gaudet. Nec Corinthios arbitratur posse latere quo mœrore quæue tristitia affectus
 fuerit & præfocatus, cū rescivit quonam inaudito incestu sordebāt. Hinc tanti cri-
 minis flagitium deplorans, non potuit sibi temperare à lachrymis. Nec tamen hunc
 exeruit mœrorem, tantāque doloris magnitudinem patefecit, quòd vellet Corin-
 thios tristitia suffundere, sed vt planè intelligerent quo charitatis affectu, quæue dile-
 ctionis flagrantia in eos æstuabat, nec se quidpiam omisisse, vnde possent malè actę
 vitæ pœnitentiam agere. Quòd si quis facinorosus sua execranda turpitudine con-
 tristauerit Paulum, non solū eum contristauit, sed ex parte, nā omnes Corinthios
 contristauit, & ingenti mœrore affecit. Satis sit tanti flagitij autorem grauitè obiur-
 gasse, cuius nomen prodere non licet, nec eius delicti meminisse, cū eū sui admis-
 si non sine profusis lachrymis pœniteat. Et quia in conspectu omnium fuit casti-
 gatus, & à bonorum consortio vitatus, eo alacrius & amantius peracta sua resipiscen-
 tia debetis eum recipere, & in vestrum cōfortium admittere. Quòd si Deus gaudeat
 super vno peccatore pœnitentiam agente, & nos agnoscentes quàm fragilis sit no-
 stra conditio, debemus magnopere gaudere cū frater noster Christianus, à dæmo-
 num faucibus ereptus ad Deum conuertitur. Si enim suum pristinum scelus ei im-
 properaremus, eūque ludibriis & conuiciis impeteremus, verendum esset ne im-
 modico dolore absorberetur, acerbiorique vulnere cruciaretur, & ab omnibus de-
 spectus, desperationis laqueum sibi innecteret. Et hoc loco docet Paulus ad mentē
 habitūque peccantium oportere moderari pœnitentiam. Et propterea bene speras
 de salute illius petulantissimi fornicatoris, qui maturè resipuit, obsecrat Corinthios
 vt confirmet in illum charitatē, eūque flagrantissimo amore prosequatur. Quod
 sanè præstitit pater filij prodigi, in cuius oscula irruit, eūque strictis brachiis am-
 plexatus est, cū reuixit, & suam culpam opportunè agnouit. Idcirco hanc episto-
 lam scripsit Paulus ad Corinthios, vt experimento disceret finam suis iussis per o-
 mnia obtemperarent. Quòd si huiusmodi peccatore vt oportuit castigauerit, eūque
 que ab omnium consortio eiecerint, deinde eiectum & castigatum, vt fratrem pri-
 stina amicitia donauerint, agnoscat planè illos fuisse sibi in omnibus obsequentes.
 Adhæc, si resipiscencia admissum donauerint, & ipse quoque donauit, & quod lubet
 animo

Luc. 15.

animo condonauit delinquenti, in persona Christi, qui omnia nobis donauit, om-
 niūque miseretur, condonauit, ne à versutissimo Satana circūueniamur, qui insi-
 diatur mœrenti ab hominibus omnino derelicto, vt eum in desperationis barathrū
 præcipitet. Nihil enim non cogitat & molitur, vt animas preciofo Christi sanguine
 redemptas deuoret & strangulet.

„ Cū venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, &
 „ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui
 „meo, eò quòd non inuenerim Titum fratrem meum, sed valefaciens
 „eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triū-
 „phat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos
 „in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salui sūt,
 „& in iis qui pereunt, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem
 „odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus (si-
 „cut plurimi) adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sicut ex Deo
 „coram Deo in Christo loquimur.) Venit Paulus Troadē, quæ prius Troia
 appellabatur, vt Euangelium Christi in Asia prædicaret. Cūque illi ostium esset
 apertum in Domino, hoc est, plurimi credidissent, siue per signa atque virtutes que
 in eo operabatur Deus, & spes esset nascētis fidei & in Domino succrescētis, non ha-
 buit requiem suo spiritui, hoc est, speratam consolationem inuenire non potuit, eò
 quòd Titum sibi collegam, & fratrem in Christo non inuenerit, quem aut putabat
 ibi reperendum, aut quem audierat ibi degentem, vel qui dixerat se illuc esse ven-
 turum. Et quia tædio & mœrore affectus non eum inuenit, Valefaciens eis profectus
 est in Macedoniam. Ad comprobandum autem quòd de Troade perrexerit Mace-
 doniam, suppetit nobis ex Actibus Apostolorum testimonium. Cū autē pertran-
 sissent Mysiam, descenderunt Troadem, & visio per noctem Paulo ostensa est. Vir
 Macedo quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens, Transiens in Macedoniam
 adiuua nos. vt autē visū vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniā, certi facti
 quòd vocasset nos Deus euangelizare eis. Habuit autem Paulus (qui diuinorum sen-
 suum maiestatem digno non poterat Græci eloquij explicare sermone) Titum in-
 terpretem, sicut & beatus Petrus Marcum, vt scribit Hieronymus quæstione II. ad
 Hedibiam. Idcirco Paulus contristatur quia prædicationis suæ impræsentiarum fi-
 stulam organūque, per quod Christo caneret, non inuenerat, perrexitque in Ma-
 cedoniam, apparuerat enim ei vir Macedo dicens, Transiens adiuua nos, vt ibi in-
 ueniret Titū, & visitaret fratres, vel persecutionibus probaretur, hoc est enim quod
 dicit, *Deo autē gratias qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ spargit
 in omni loco, Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, siue triumphum
 suum agit per nos. Siquidem Paulus gloriam Dei, maiestatem, virtutem, clementiā
 & iustitiam suis doctis & sanis concionibus extulit, nullūque opprobrium & sup-
 plicium pro nomine Iesu Christi non pertulit. Triumphus Dei, est passio martyru,
 & pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta latitia. Cū enim quis vi-
 derit tanta perseuerantia stare martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus glōria-
 ri, odor notitiæ Dei disseminatur in gentes, & subit tacita cogitatio. quod nisi verū
 esset, Euangelium nunquam sanguine defenderetur. Hic Triumphus est Dei Apo-
 stolorūque victoria. Et licet fragrantia Christi sit per se grata & salutaris omnibus,
 multis tamen ipforum vitio exitialis est & mortifera. Qui enim non crediderunt
 in Christum, cū fidei tyrociniis vt crederent instructi fuerunt, peribunt. Et qui cre-
 diderunt, peccati tamen mortalis sarcina onusti expirant, perpetuò cruciabuntur.
 Qui verò sincera fide crediderunt in Christum & in carceribus, in plagis, in perse-
 cutionibus, in fame, in nuditate & siti, eius nomen confessi sunt, accipient coronam*

Act. 16.

Triumphus
Dei.

Iaco. i. vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Et quemadmodum tam loca munda quam immunda solis radios excipiunt, nec tamen solis radij polluantur, sic & Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Mors autem non ista communis, qua cum bestiis morimur & iumentis, sed illa de qua scriptum est, Anima que peccauerit, ipsa morietur. Et vita cuius hoc loco meminit Paulus, illa est de qua dicit Dauid, Credo videre bona Domini in terra viuentium. Quod autem adiicit Paulus, *Et ad hæc quis tam idoneus.*) hunc habet sensum, Nisi nos o Corinthij, locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes vita sequeretur: quia difficile dignus præco Christi inueniri potest, qui in annunciandis illis, non suam, sed eius querat gloriam quem prædicat. In eo quod negat se esse sicut multos, qui adulterant siue venditant verbum Dei, ostendit esse quam plurimos qui quæstum putant esse pietatem, & turpis lucri gratia omnia faciunt, qui deuorant domos viduarum, se autem ex synceritate, quasi missum à Deo, & præsentem eo qui se miserit, omnia in Christo & pro Christo loqui, vt causa prædicationis Dei, sit triumphus Christi, eiusque gloria. Adulterant & illi Euangelium qui ad captandam auram popularem, aut ambitionem, aut quæstum prædicant, à quorum moribus abhorruit Paulus, qui sincero pectore & feruenti affectu euangelicam doctrinam prædicauit. Adnotat Hieronymus in eadem epistola, ex qua bona ex parte doctam hanc expositionem desumpsimus, mysterium Trinitatis in huius capituli fine monstrari. Ex Deo enim, in spiritu sancto, coram Deo patre, in Christo loquimur.

Argumentum tertij capituli.

Licet Paulus singulari commendatione dignus sit, ne tamen apud Corinthios sua studia, suos conatus, suosque labores iactare videatur, protritam commendationis laudem reiicit. non enim commendatione opus est cum res ipsa commendat hominem, quod si optet commendari, non tamen commendatitiis ad Corinthios epistolis, sed viua epistola synceris cordibus per Christum inscripta. Nec habet (qui animus Corinthiorum euangelicam doctrinam impressit) quod possit sibi arrogare, quandoquidem non possumus nostris viribus tanquam nostris propriis viribus quicquam laude dignum aut cogitare aut efficere, sed si quid valeamus, Dei beneficio valeamus, cui quicquid in nobis præclarum est, acceptum referimus. Quod si lex Mosaica lapideis tabulis insculpta, tantum maiestatis & gloriæ habuerit, vt cum iterum Moses tabulas deferret, non possent filij Israel eius vultum conspiceret ob fulgidam gloriâ quæ aliquando erat peritura, multo magis Euangelica functio suam maiestatem suamque gloriâ & dignitatem retinebit, quæ resipiscētibz æternam salutem pollicetur. Habebat & crassus ille populus mentem occecatam, & hebetudinis velo obtectam, quoadiu Moyse libros legebat & non intelligebat. Cum autem euangelicam Christi doctrinam amplexabitur, auferetur illius legis velamen, & detecta facie per synceram fidem vna cum cæteris Christianis fulgidissimam Dei gloriam conspiciet.

Caput tertium.

Nincipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut nunquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos? aut ex vobis? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus, manifestati

„ statim quod epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literæ sed spiritus: Litera enim occidit, spiritus autem viuificat.) Paulus non indigebat commendatitiis ad Corinthios epistolis. Nam probitas vitæ, inculpati mores, & euangelica legatio, quam pro Corinthiis & cæteris gentilium nationibus obibat, eum magnopere commendabant. Quidam autem, (vt pseudopropheta & pseudoapostoli) indigebant commendatitiis ad Corinthios epistolis, vt vel fauorem vulgi captarent, aut suos sacculos Corinthiorum munusculis replerent. Aut forsitan sub pietatis & religionis prætextu Corinthios seducerent. Si qui tamen digni sint, qui vel maximè Corinthiis commendentur, sunt vigilantissimi noui testamenti ministri. Reddit autem apertissimam rationem cur sibi minimè sit opus commendatitiis epistolis. *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris.*) Scitis quæ vos ad salutem indispensandam docuerim, nec vos latet quam acerbè aliquando nequissima vestra vitia reprehenderim, vnde non modica tristitia fuerim affectus. Licet delinquentium resipiscētia meum moerorem meamque tristitudinem in summum gaudium verterit, nostra prædicatio nostraque cælestis sapientia (quam apud vos deteximus) est ipsissima nostra epistola: Imo vos ipsi estis nostra epistola, qua eluxit nostra & dignitas & autoritas. Et hæc me hercle virtutum insignia, plus satis nos vobis commendant. Et ne putetis viuam hanc epistolam nostram posse memoriæ excidere (vnde vestrum omnium obliuisci possem) cordibus nostris inscripta est, & ita insculpta & effigiata, vt nulla vnquam obliuione obliterari poterit. Nec ita arbitremini eam nostris cordibus inscriptam esse, quod duntaxat eam legerimus & intellexerimus, sed percipimus eam omnibus hominibus innotescere, eo quidem affectu vt à nullo non legatur & intelligatur. Velim quoque vt vobis persuadeatis hanc epistolam primario à Christo (à quo estis manifestati & instructi) dimanasse, à nobis verò secundo, nihil enim nobis præter ministerium & muneris functionem tribuimus. Nec huiusmodi epistola scripta est atramento quo posset aut obscurari aut deleri, aut innumeris erroribus commisceri, sed digito aut spiritu Dei nihil non viuificantis: Nec tabulis lapideis inscripta est, velut lex Mosaica populo duræ ceruicis data. Siquidem lex illa extrinsecus erat posita, qua iniusti terrebantur. Lex autem euangelica intrinsecus data est qua Christiani iustificantur, sed tabulis cordis carnalibus aut carneis conscripta est, vt intelligant omnes legem euangelicam (quæ teste Augustino Dei charitas est) diffusam esse cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudētiæ, sed tanquam viuentis sensumque habentis in comparatione lapidis qui sine sensu est, vt exponit Augustinus libro vno de spiritu & litera capite 17. Sunt (vt quidam interpretantur) tabule cordis carnales, hoc est, molles, quando affectus veri Christiani sese exierit ad intelligendum & implendum legem euangelicam. Et ne nostris viribus tribueremus quod maximè Deo tribuendum est, summopere commendans Paulus diuinam operationem adiecit, *Confidentiam talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.*) Intelligant omnes in hac assertionem mentem Pauli, neminem debere liberi arbitrij vires iactare, aut quicquam de suis bonis operibus præsumere. Licet enim humana iustitia non fiat sine hominis voluntate, nec quis possit sine libero arbitrio bene viuere, tamen huiusmodi iustitia operationi Dei tribuenda est. Sibi quoque persuadeat ex hac Paulina doctrina candidus lector ne incidat in errorem Pelagianorum, non solum perfectionem

boni operis esse à Deo, sed etiam & exordium siue inchoationem. Quòd autem nõ fit euertenda & abolenda liberi arbitrij facultas, ostendit docta hæc & accurata adiectio, A nobis quasi ex nobis.) Non enim inficiatur Paulus quin possimus aliquid quouis modo cogitare à nobis, quod Deo placeat aut placere possit: Nam Deus operatur in nobis nonnihil boni cooperante nostra voluntate, sed ob id adiecit tãquam ex nobis, vt si qua sit in nobis bona aut meritoria actio, non tam nobis quàm Deo ascribamus. Sit itaque sufficientia nostra in omnibus bonis operibus donum Dei, licet liberi arbitrij viribus innitatur. Ex hac Pauli doctrina elicere possumus has duas veritates, Sufficiens est homo cogitare aliquid boni à se, impulsu quidem Dei actus, Homo non est sufficiens cogitare aliquid boni à se, tanquam ex se. Quòd autem ita dicendum sit, subsequens hic locus indicat, *Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, &c.* Quis igitur fecit Paulum aptum & idoneum vt cœlestem noui testamenti doctrinam gentibus inuulgaret? Deus sanè, non enim idonei sumus ex nobis tanquam ex nobis euangelicū negociū tractare. Fuit autē minister non literæ sed spiritus. Literã hoc loco vt paulo post explicabimus, vocat legē Mosaicã, eò q̄ neminē ad perfectionē adduxit, nec quempia iustificauit, & viuificauit. Spiritū verò vocat legem euangelicam, quia spiritaliter viuificat, eamque spiritus sanctus nobis dedit. Siquidem charitas Dei diffusa est cordibus nostris per spiritū sanctū qui datus est nobis. Et hanc quoque explanationem subsequens hæc lectio continet, *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Lex vetus nomine literæ significata, ex eo censetur occidere, quia concupiscentiam & omne scelus prohibens occasione quadam, peccãdi libidinem irritat, & peccantem supplicio capitis aut alio mortis genere plectit. vnde dicit idem Paulus ad Romanos, Peccatum non cognoui nisi per legem, nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum est. & paulo post, Peccatū occasione accepta per mandatum seduxit me & per illud occidit. & hoc postremum verbum, illi loco respondet, *litera occidit.* Licet enim lex sancta & bona daret cognitionem peccati non tamen concupiscentiam reprimebat, sed occasione accepta magis inflammabat. Siquidem concupiscentia ardentius fertur in rem prohibitam. In hanc autem sententiam accedit Augustinus libro vno de spiritu & litera, cap. 4. dicens, Vbi sanctus non adiuuat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundens in cordibus nostris, profecto illa lex quanuis bona, auget prohibendo desiderium malum, sicut aquæ impetus si in eam partem non cesseret influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cum euicerit maiore cumulo præcipitatus violentius per præna prouoluitur. Et capite 5. eiusdem operis, explanans plenius quod ait Apostolus, *Litera occidit, spiritus autem viuificat.* Afferit id non de figuratis locutionibus dictum esse, quanuis & illic congruenter accipiatur, sed potius de lege, apertè quod malum est prohibente. Et in fine eiusdem capituli, mētem Pauli de litera occidente, multo clarius aperiendo, dicit, Legis litera quæ docet non esse peccandum, si spiritus viuificans desit, occidit: sciri enim facit peccatum potius quàm cauere, & ideo magis augeri quàm minui, quia malæ concupiscentiæ etiam præuaricatio legis accedit. Hæc ille. Spiritus autem, hoc est, lex spiritus vitæ, siue lex euangelica viuificat, quia non solum respicientibus admissa omnia condonat, sed confert iustitiam, vitamque æternam bene viuentibus pollicetur.

» Quòd si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in
 » gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moyfi propter
 » gloriam vultus eius quæ euacuatur, quomodo non magis ministratio
 » spiritus erit in gloria? nã si ministratio damnationis in gloria est, mul-
 » to magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Nam nec glorificatū
 est

» est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam. Si enim
 » quod euacuatur per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria
 » est. Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur, & non sicut
 » Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij
 » Israel in faciem eius quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. vñ
 » que in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris te-
 » stamenti manet non reuelatum (quoniam in Christo euacuatur) sed vñ
 » que in hodiernum diem, cum legitur Moyses, Velamen positum est su-
 » per cor eorum. Cum autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur
 » velamen. Dominus autē spiritus est. vbi autē spiritus Domini, ibi liber-
 » tas. Nos verò omnes, reuelata facie gloriã Domini specularēs, in eandē
 » imaginē trãformamur à claritate in claritatē tãquã à domini spiritu.)

Adnotemus Paulum obiicere hoc loco ministratiōem mortis & damnationis ministratiōem spiritus & iustitiæ. Et quia lex vetus siue litera ista extra hominem scripta, præuaricationis gratia posita est, propterea eam & ministratiōem mortis & ministratiōem damnationis appellat, ministrat & mortē vt litera occidit. Hanc autem, id est, nouum testamentum ministratiōem spiritus & ministratiōem iustitiæ dicit, quia per donum spiritus operamur iustitiam, & à præuaricationis damnatione liberamur. Ideo illud euacuatur, hoc manet, quoniam terrenus pædagogus auferetur cum timori successerit charitas. Erat autem ministratio mortis in literis, deformata in lapidibus, quia erat formata siue insculpta tabulis lapideis, & hoc loco deformata, sumitur pro formata. Nec particula, de, hoc loco auget, quanuis nonnulli idopinentur. Indicat & clarissimè Paulus legem euangelicam Mosaica longè præstantiorem esse, dicens, Si lex illa siue ministratio mortis fuerit in gloria, ita cum Moses rursus deferret catalogum lapideis tabulis inscriptum, non possent Hebræi eius vultum intueri propter maiestatem, dignitatem & eminentem vultus gloriam, quæ tamen aliquando peritura est, multo magis lex gratiæ siue ministratio spiritus suam dignitatem augustissimamque gloriam retinebit, siquidem hæc non est peritura. Nec dicit Paulus lex facit mortem, sed est administratio mortis, ministrat enim in mortem, non item ipsam mortem, nam quod gignit mortem, peccatum erat. Hæc autem pœnam induxit, & peccatum ostendit, non genuit, vt scribit in hunc locum Chrysostomus, propter igitur pœnam mortis quam subito lex irrogabat, appellauit Paulus legem illam administratiōem mortis. De gloria autem quæ in vultu Moyfi refulsit, sic legimus in Exodo, Cùmque descenderet Moyses de monte Synai tenebat duas tabulas lapideas testimonij, & ignorabat quòd cornuta esset (siue vt alij legunt) splendida facies sua ex consortio sermonis Domini. Videntes autem Aaron & filij Israel cornutam Moyfi faciem, timuerunt prope accedere, vocatiq̄ ab eo reuersi sunt, tam Aaron quàm principes synagogæ. Et postquam locutus est ad eos, venerunt ad eum etiam omnes filij Israel. Quibus præcepit cuncta quæ audierat à Domino in monte Synai, impletisque sermonibus posuit velamen super faciem suam. Qui ingressus ad Dominum & loquens cum eo auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Moyfi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos. Vocat & Paulus nouum testamentum ministratiōem iustitiæ, quòd peccatores non solum non punit subito, verum etiam iustos reddit, quod tamen vetus testamentum præstare non poterat. Denique rursus ostendit vetus testamentum nõ esse omnino cum nouo conferendum, & hac quidem ratione, *Nec enim glorificatum est quod claruit, siue quod erat glorificatum in hac parte, propter excellentem gloriam.* Si veteris legis gloriam cum gloria nouæ legis contuleris, aut nulla, aut tantilla vide-

Rom. 7.

Hæc obser-
ua.

Exo. 34.

bitur, nec putat illius legis gloriam simpliciter esse gloriam, sed aliqua ex parte. Si quidem præludebat ad supereminentem noui testamenti gloriam. Adde quòd gloria illa nõ omnibus ministris veteris legis dabatur, sed soli Moysi, nec in toto Moyfi corpore eluxit, sed duntaxat in eius facie. Rursum & multo clarius suam assertionem affirmat, dicens, *Si enim quod antiquatur & euacuatur in gloria est, multo magis quod manet erit in gloria.*) Vetus testamentum quantum ad ceremonias, iudicia & sacrificia, suam gloriam obtinuit, sed illa consenuit, supereminens verò noui testamenti gloria perdurat, iugiterque permanet. Et quia nouum testamentum in se futuram & stabilem gloriam continet, bene sperent summa cum fiducia synceri Christiani, se perpetuam gloriam in futuro seculo assequuturos. Nec terreantur illius fulgidissimæ gloriæ conspectu, sicut perstrictis oculis terreantur Hebræi cum videbant gloriam in vultu Moyfi promicantem. Et propterea Moses ad dimouendum hunc pauorem velo quodam suam fulgidissimam faciem obtegebat, cum alloquebatur filios Israel. Poterunt autem perfecta fide illustrati absque villo velo intendere oculos in illam excellentissimam gloriam. Habebat & durus ille populus mentem hebetudine & craftitudine obtenebratam, non ferens tanti luminis splendorem & maiestatem, nec intelligens quæ Decalogo & vniuersa lege continebantur. Siquidem superbus, arrogans & durus ille populus videndo nihil videbat, & audiendo nihil intelligebat. Ratio autem quare populus ille pertinaci & malitiæ & errori addictus, non poterat clarè gloriam legis conspiciere, est, quia nolebat ad Christum conuerti. Igitur propter illorum incredulitatem erat velamen, hoc est, cecitas in eorum cordibus. obtecti sunt & huiusmodi velo discipuli Christi in die dominicæ resurrectionis, cum non credebant suum præceptorem reuixisse. Verum postquam validissimis argumentis ad fidem resurrectionis sui Domini adducti sunt, & aperti sunt eorum sensus ut intelligerent Scripturas, huiusmodi velum ablatum est. Erat & velamen veteris legis, quædam obscuritas figurarum, quæ per Christum Christi que philosophiam antiquata est. Siquidem veritas figuræ successit. Quòd si finis legis sit Christus, & legis gloria erit ad Christum conuerti. Quòd autem populus ille rebellis obtusos siue excæcos haberet sensus & animum humi repentem, manifestat Paulus dicens, *Vsq̄ue in hodiernum diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quod in Christo antiquatur,* nec à cordibus huiusce stupidi & crassi populi dimouebitur, donec in Christum sincera fide crediderit. Auferetur & velamen quando fiet transitus à lege ad gratiam, & tunc populus ille in Christianorum numerum ascitus, submoto illius craftitudinis & hebetudinis inuolucro, non solum videbit Moysen, veruetiã in eodẽ cum legislatore ordine collocabitur. spectabit & illam fulgidissimam gloriam quã Euangelium credentibus pollicetur. Et quia Dominus, spiritus est, imo ille spiritus, nempe legis: nam Græci articulum adiiciunt ἢ πνεύμα, hoc est, ille spiritus, cum conuersi fuerint Iudæi spontanea voluntate ad Dominum nostrum Iesum Christum sublata intolerabili seruitute peccati, euangelica & spiritali libertate (qua nulla præstantior est) donabuntur. Et qui receperunt Euangelium absque villo velamine & medio, gloriam Domini speculantes secundum eandem imaginem, transformabuntur à gloria in gloriam tanquam à Domini spiritu) hoc est, anima spiritu repurgata, clarius multo & fulgidius gloriam Domini in Elysiis campis contemplabuntur. Hæc autem scriptura illi propemodum accedit, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Iterum, ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Appositè autem adiecit Paulus, Gloriam Domini speculantes, hoc est, per speculum rationis, in qua est quædam imago Dei, summam gloriam in Deo præfulgentem cognoscimus. hoc autem speculatur homo: Siquidem agnoscens se esse mortalem, fragilem, passibilem, & omni vitio obnoxium, ex consideratione sui ipsius in cognitionem Dei, cui huiusmodi imperfectiones accedere non possunt, assurgit, & assurgendo transformatur. Et quia claritas qua Deum in

statu

statu viæ cognoscimus & speculamur, est imperfecta, illa autè qua Deum in patria contemplamur & intuemur, est perfecta, rectè conclusit, Transformamur à claritate in claritatem. Transformabimur & dum hanc vitam foeliciter peregerimus, à claritate cognitionis naturalis in claritatem æternæ visionis.

Argumentum quarti capitis.

Quod idonei noui testamēti ministri Christianam religionem præsentibus, celestem Euangelij sapientiam cum docendo tum prædicando administrant, diuinæ & misericordiæ & beneficentiæ tribuendum est, & propterea tantis præsidis adiuti non deficiunt, suam euangelicam legationem obeundo, sed abdicatis eis quæ indecora & turpia censentur, & exosa omni calliditate & astutia, euāgelicam philosophiam syncerè prædicant, & ob id in omnium beneuolentiam sese insinuant. Et licet Euangelij lux omnibus ex se eluceat, omnesque ad veritatis cognitionem optet allicere, pereuntibus tamen, & pertinaci incredulitatis errore occæcatis suos radios occludit. Licet etiam diuini verbi buccinatores pro tuenda veritate, sinistra quæque sufferant, non tamen angustiis, persecutionibus & tribulationibus succumbunt. Denique sperantes se vitam æternam assequuturos, quæ dura admodum & acerba videntur, existimant esse leuissimam.

Caput quintum.

Deo habentes hanc ministrationem, iuxta quod misericordiã consecuti sumus, nõ deficiamus, sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis cõmendãtes nosmetipsos ad omnẽ conscientiam hominũ coram Deo. Quòd si etiã opertum est euāgelij nostrum, in iis qui pereunt est opertum, in quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ut nõ fulgeat illis illuminatio euāgelij gloriæ Christi, qui est imago Dei. Nõ enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autè seruos vestros per Iesum, quoniã Deus qui dixit de tenebris lucẽ splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu.)

Non exigua est gratia quã Dominus Apostolis contulit cum eos (licet alioqui rudes & illiteratos) omni sapientiæ præsidio instruxit, & muniuit, ut quod audierat & didicerat in aliorum animos transfunderent. & propterea hanc naçti gratiam, licet in obeundo suo munere plurimum sudauerint, tamen quicquid in ipsis eximia laude & singulari cõmendatione dignum erat, Deo optimo acceptissimum referebant. hoc autè pulchrè docet Paulus dicēs, *Ideo habentes hæc ministrationem iuxta quod misericordiã cõsecuti sumus, nõ deficiamus.*) nõ enim nostris meritis prioribus adscribenda est hæc euāgelica functio, sed diuinæ misericordiæ, qua freti munus nostræ fidei concreditum nõ oscitãter obimus, nec cessamus pro viribus gloriã, claritatẽ & doctrinã Euāgelij Iesu in omnium animos transfundere, & ne officium nostrum vilesceret, contẽptumque haberetur, si quæ sunt carnis saperemus, & in carne deliciaremur, toto studio quæ turpia sunt deuitamus, abdicauimus & occulta dedecoris siue cõfusionis, ut nihil in occultis nostris pectusculis relinquamus, quod pudeat manifestum fieri, horremus & illecebrosas voluptates, crapulam & temulentiam insectamur odio, turpiloquia fugimus.

v. j.

Siquidē euangelicę legis ministrū decet castē & sobriē viuere. Neque ambulamus in astutia, sicut quidā vāri homines fratrem suū in negotio circūueniūt, vt in immēsū his technis opes sibi cōgerāt, detestamur & hypocrisim, qua superbi volūt videri iusti. Hinc nō immeritō hypocrisis pro astutia & dolo fumitur. Neque adulteramus aut falsificam⁹ verbū Dei, sicut quidā pseudapostoli, dolo captātes hominū fauores, qui cū prędicāt, non alio fine prędicāt quā vt quibusdā fumis & verborum lenociniis, aurā popularē mercētur, sed ex affectu & synceritate animi euangelicā Christi doctrinā prędicamus: & ob id manifestādo & inuulgādo veritatē, quā à Christo didicimus, cū omni vitę sanctimonia cōmendamus nosmetipsos, nostrūque officiū extollimus ad omnē cōscientiā hominū corā Deo. Siquidē in hoc incūbimus vt prouideamus bona corā Deo & hominibus, vt sit vitę nostrę ratio omnibus exploratissima: nobis & pręcauemus ne prędicādo vilius cōscientiā pulsemus & lędamus. Studemus & pro virib⁹ ne cui simus offendiculo, nec verbis duntaxat philosophamur, sed quod docemus, pręstamus opere. Et licet Euāgelium nō sit absolutē velatū, sicut erat vetus testamentū, si tamē sit velatū & occultū in iis qui pereūt, nec ad fidē & cognitionem veritatis adduci volunt, velatū est. Adnotes velamen veteris legis fuisse cōmune omnibus Hebręis, cū Moses alloquebatur populū. Velamē au-

Velamē vt tem nouę legis est dūtaxat propriū iis qui pereūt, nec est perpendendū huiusmodi *teris* & no- velamē ex parte Euāgelij aut ministrorū, sed duntaxat ex parte pereuntū, & eorum *ni testamēti* qui mordicus suę incredulitati adhærēt. Et propterea *Deus huius seculi excęcauit mētes infidelium, vt nō illis effulgeat illuminatio* siue illustratio *Euāgelij glorię Christi.*) Nec de⁹ sim-

Quomodo pliciter excęcauit mētes infidelium, sed infideles nolētes ab errore suę infidelitatis ad *Deus quę-* fidē Christi deficere, seipsos excęcarunt. Deus autē permissu quodā illos excęcauit, *piā excęcat* sicut indurauit cor Pharaonis. De hoc autem excęcationis genere dicit Esaias, Excę-

Esaię. 6. ca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortē videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & cōuertatur & sanē eū. Permi-

Hęc obser- ret mentes infidelium, suggerendo illis mala, aut illos inducēdo ad pertinacē incredulitatis errorē. Et licet Diabolus nō sit simpliciter Deus, est tamē Deus illis, qui illum anteponūt Christo, veluti auaris pecunia, Deus est: nepotibus gula, Deus est, & homo homini, iuxta prouerbiū, Deus est. Est & Diabolus Deus malorū huius seculi, hoc est, fordide & seculariter viuentium. Aut dic, Quia Deus habet rationē finis, quicquid

aliquis sibi pro fine vltimo cōstituit, in quo eius desiderium quiescit, censetur illius Deus. Si enim pro fine vltimo ames cupidinē, cupido tibi Deus est: si crapulam loco Dei colis, crapula tibi Deus est. hinc illud, Quorum Deus venter est. Sensus itaque erit, Deus huius seculi, hoc est, illud quod homines seculariter viuentes loco vltimi finis sibi statuunt, videlicet diuitias, voluptates aut honores, &c. excęcat mentes illorum, quia prępedit ne lumen gratię in hoc seculo, & lumē glorię in futuro intueri possint. Veruntamen non existimo hanc esse Pauli mentem qui iustam reddit rationem cur Deus optimus & maximus excęcauerit mentem infidelium, ne illis elucesceret gloria Euāgelij Iesu Christi, ita enim occęcati sunt vt sua pertinaci infidelitate voluerunt excęcari, quod de Scribis & Pharisęis non ineptē dici potest, de quibus hęc asserbat Christus, Si cęci essetis, non haberetis peccatum, nunc verō dicitis quia videmus: peccatum ergo vestrum manet. Dic itaque si velis quod Deus huius seculi, & omnium rerum natura & creatione dominus, excęcauit mentes infidelium, ne illis effulgeat, quod magnopere gloriam Iesu Christi commendat & attollit. Nōnulli docti interpretes legūt per hyperbatō, hunc Pauli locū, ad hęc modū, in quibus Deus excęcauit cogitationes incredulorū huius seculi, vt planē intelligamus Deū esse verū vltorē scelerū. Ratio autē cur Paulus vocat Christū, imaginē Dei, hęc est, quod sit ab æterno à Deo patre genitus, & illi per omnia equalis. Ad Hebręos asserit Christum esse splendorem & figuram diuinę & glorię & substantię. Et ne Paulus sua officia suorūque labores iactaret, licet plurimum propagā-

Ioan. 9.

da

dę euāgelicę doctrinę cōtulerit) adiecit, *Nō enim nosmetipsos prędicamus, sed Iesum Christū Dominū nostrum.*) Frustra enim conaremur nostra iactare, aut quicquā magnificē de nobis sentire, cū omnia nostra, vires, conatus, labores, & studia, Dei sint. Nec nostrā prędicationē solemus, vt ceteri, in quęstū aut inanem gloriā vertere, sed prędicamus illū qui nos Apostolatu donauit, & quicquid molimur, in eius gloriā referim⁹. Asserim⁹ ō viri Corinthij, nos esse seruos vestros admodū humiles & obsequiosos, attamē per Iesum Christū, cui magis quā vobis inferuire cupimus. Et licet vobis vt sapiētes architecti fidei tyrocinia iecerimus, ne tamē ambitionis affectu tāgamur, affirmamus magno etiā cū gaudio nos esse paratos ad omne officiū vobis pręstandū. Siquidē Deus qui dixit, siue suo verbo fecit lucē de tenebris (quę erāt super faciē abyssi) splendescere, illuxit cordibus nostris ad illuminandū illos qui diu mētē habuerāt tenebris ignoratię & incredulitatis obductā, vt cognitio diuinę claritatis, quę est in faciē siue persona Christi, illis innotesceret. Est itaque gloria & deitas in persona Iesu Christi. Insuper, hęc est sciētia glorię eius, qua scimus ipsum esse lumē, quo tenebrę nostrę illuminātur. Habem⁹ autē ex Genesi cōpertū testimoniū, quod fecerit Deus è tenebris lucē splendescere. Terra erat inanis & vacua & tenebrę erāt *Gene. 1.* super faciē abyssi, & spiritus domini ferebatur super aquas, dixitque, Deus, Fiat lux, & facta est lux. Obseruauit autem Paulus hoc loco ordinem naturę cū scripsit, *Qui dixit de tenebris lucem splendescere.* Nam prius natura diaphana tenebrosa est quā illuminetur, eō quod secundum se caret lumine. Splenduit autem lux de tenebris, non tanquam de materia, sed tanquam de termino à quo, & huiusce proportionis siue similitudinis lucis corporeę ad incorpoream, ob id meminit Paulus, vt quemadmodum Deus de tenebris fecit lucem corporeā ad illuminandum alia corpora, ita transfudit suis legatis lucem spiritalem ad illuminandum alios.

» Habemus autē thesaurū istū in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & nō ex nobis. In omnibus tribulationē patimur, sed non angustiamur, aporiamur, sed nō destituimur, persecutionē patimur, sed nō derelinquimur, humiliamur, sed nō cōfundimur, deiicimur, sed nō perim⁹, semper mortificationē Iesu Christi in corpore nostro circūferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris: Sēper enim nos qui viuimus, in mortē tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.)

Circunferimus & hęc euāgelicę veritatis, lucidissimę que glorię Iesu Christi thesaurū in fictilibus vasculis, hoc est, in nostris corpusculis, inedię, frigori, æstui, nuditati, molestię, afflictioni, dolori & cōtumelię obnoxii, ne quę per nos magna & sublimia geruntur, nobis nō sine tumore & elatione mentis vindicaremus: sed nostrā agnoscētes imbecillitatē & imperfectionem, excellentē illā autoritatē & eminentem potētiā (quę data est Apostolis) vni Deo acceptissimā referimus. Et hoc vnū debet nos humiles reddere, ac nostrā imbecillę cōditionis cōscios efficere, quod innumeris malis affligimur, Dei tamē pręsidio afflictionē omnem vincimus. Redigimur ad summā egestatē, nō tamē in egestate destituimur. Secundū vulgatā editionē hoc loco legimus, *Aporiamur, sed non destituimur.*) Siquidē Gręcē ἀπορεῖν significat egere, & ἀπορεῖσθαι, redigi ad summā angustiam. Adiecit & Paulus, *Persecutionē patimur sed non derelinquimur.*) Siquidē Deus permittit persecutionē ad nostrā exercitationē, *Humiliamur & cōculcamur, nō tamē cōfundimur* neq; perimus, sed in omni aduersitatū & tribulationū genere perduram⁹, iuicti, Sēper periculis mortis obicimur, efficimur & cruentā nocentissimis fidei persecutoribus victima. Conamur & pro virili imitari Iesum Christū, quę prędicamus: Siquidē ille mortē vltorē pro salute nostra oppetiit, & nos quoq; nihil sinistri nō perferētes, quotidie mortē illius in corpore nostro circūferim⁹, vt vita quoq; Iesu Christi qua mortuus reuixit, in corporibus nostris declaretur.

Intelligamus itaque vitam Iesu, hoc loco sumi pro eius resurrectione. Siquidem nos qui vivimus, contempta prorsus nostri corporis vita, semper periculis mortis exponimur propter Iesum Christum, bene sperantes de vivifica corporum resurrectione, ut felicissima illa Iesu Christi vita in nostro mortali corpore manifestetur. Et licet mortis impetus in nostrum caput impingat, tamen vite fructus qui ex nostra morte nascitur, ad vos redit. Siquidem omnium vestrum causa, dura quæque & acerba toleramus.

» Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi,
 » propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur,
 » scientes quoniam qui suscitavit Iesum & nos cum Iesu suscitabit, &
 » constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per
 » multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei. Propter quod
 » non deficimus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen
 » is qui intus est renouatur de die in diem: Id enim quod in presenti
 » momentaneum est & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimi-
 » tate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus no-
 » bis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, tempo-

» ralia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.) Subsequens hæc narratio planè
 docet Paulum ad omnia toleranda paratissimum esse, quod sincera & inuicta fide credide-
 rit futuram resurrectionem, & ad id suadendum profert certissimum regij Prophetæ testimo-
 niū, *Credidi*, inquit, *Psalmodographus, propter quod & locutus sum, & nos habentes eundem spiritum fi-*
dei credimus, propterea & loquimur. Quemadmodum enim David cum multistribulatio-
 nibus, persecutionibus & tentationibus diuexaretur, & ab his à solo Deo eriperetur,
 credidit, & propterea potentiam Dei, fortitudinem, virtutem & misericordiam multis enco-
 miis decantavit, ita quoque nos eundem solidæ fidei spiritum assecuti, quem David ille na-
 ctus est, victis omnibus aduersitatibus & pressuris credimus, & propterea de inenar-
 rabili Dei potentia, maiestate & virtute audemus ferre in omnium conspectu testimoniū
 etiā locupletissimum. Et sicut David credendo quod Christus resurgeret, de eius resur-
 rectione testatus est, dicēs, Exurgā diluculo, Et iterū, Exurrexi, & adhuc sum tecū. Ita
 nos indubitata fide credentes Christum à mortuis reuixisse, de eius & omnium mortaliū
 resurrectione testamur. Prædicamus & intrepidè vitam nostram ab eius victrice resurre-
 ctione pèdere. Scimus quoque & affirmamus quod qui suscitavit Iesum, & nos exci-
 taturus est, & constituet vobiscum. Credim⁹, & credendo profiteamur Deum excitasse à mor-
 tuis Iesum Christum, imo filiū Dei suam animam triduo à morte, propria quidem virtute
 in pristinum sui corporis domiciliū reduxisse. & propterea hac firmissima fide sufful-
 ti, credimus quod idem Deus corpora nostra aliquando à morte excitabit, & nos vo-
 biscum faciet æternis bonis perfrui. Perpetimur & inuicta animi magnitudine cau-
 sa vestræ salutis mala omnia, ut affluens gratia per multos abundet in gloriam Dei,
 quam pseudapostoli nihil non sibi multa cum arrogantia vendicantes, obscurant.

Propterea omnia nostra studia in laudem Dei referentes, ingruentibus vndique
 malorum omnium procellis minimè succumbimus, & tutissima spe bene sperantes
 de illa splendidissima claritate, quæ nostris corporibus in die resurrectionis efful-
 gebit, certamina omnia aduersus fidei hostes, etiam nocentissimos sustinemus. Et
 licet exterior noster homo corrumpatur, interior tamen innouatur de die in diem.)
 Ambrosius enarrans hunc locum, vocat carnem, exteriorē hominem, quæ pressuris,
 plagis, fame, siti, frigore & nuditate corrumpitur, appellat autem animam, homi-
 nem interiorē, quæ spe futuri præmij renouatur, quia assiduīs tribulationibus
 purgatur. Potest & corpus ipsum nomine exterioris hominis exprimi, quod cum
 cæditur, pulsatur, concutitur, vulneratur & exagitur, corrumpi solet. Inter-
 ior verò homo, hoc est, spiritus, bene sperando de felicitate æterna innouatur.

Psal. 115.

Psal. 56.

Psal. 136.

tur. Nō enim cedit tormētis, sed cum corpus omni tormētōrū genere afficitur, for-
 tior euadit. Nos quoque alibi cōmonefacit Paulus, ut deponamus secundū pristinā
 conuersionem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, *Ephe. 4.*
 & renouemur spiritu mentis nostræ, & induamus nouū hominē, qui secundū Deū
 creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Adicit & Paulus præcedentibus hæc, ut
 quæ horrorem & pauorem non modicum nobis incutere videntur, magno animo
 contemnamus. *Id enim quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra*
modū in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis. Sensus est, licet tribulationes &
 pressuræ quas nomine Christi subimus, sint perbreues & momentaneæ, perpetua
 tamen gloria & ingenti mercede pensabuntur. Etenim paruis laboribus magna red-
 ditur merces, & propterea spe tanti præmij illecti, nihil non sinistri debemus pro
 gloria Christi perferre. Ex hac Paulina doctrina tibi cōpertū erit, merita nostra su-
 pra condignū remunerari. Quod autē debeamus nobis persuadere pressuram omnem *stra supra cō-*
 esse facilem, tolerabilem & periucundam, subsequens hic locus patefacit, *Non contempla dignū remu-*
ribus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non vi-
dentur, æterna sunt. Non rapimur in contemplationem temporalium, quia sub aspe-
 ctum veniunt & visuntur, & propterea breuia sunt & spernenda. Rapimur autem in
 contemplationem celestium, quia non videntur, nec nostris ingenis comprehendi
 possunt, & idcirco cēsuntur æterna. Et ita se habent temporalia ad celestia, atque fi-
 gura ad veritatem, sicut enim figura deperit & veritas manet, ita depereunt tempo-
 raria, superna verò & celestia permanent. Et propterea nobis incumbendum est pro
 viribus, ut exuto veteri homine, exosaque carne ac spretis voluptatum illecebris, ad
 celestium rerum contemplationem assurgamus.

Argumentum quinti capitis.

Quia contemptis rebus temporaneis in contemplatione ad celestia assurgimus,
 & nitimur pro viribus bene sperantes de futura resurrectione nos omnino
 diuinis studiis addicere, petimus à Deo ut hoc vasculū fictile frangatur & dis-
 soluatur, eoque dissoluto in æterno Dei tabernaculo habitemus. & ob id profusis
 lachrymis ingemiscimus, quod hoc testaceo corpore onerati, nostris votis nondum
 fruimur. Speramus tamē etiā ingēti cum gaudio, quod deus qui dedit nobis pignus
 spiritus, absorpta hac mortalitate, nos immortalitatis veste superuestiet. Et quia
 oportet nos omnes palam sisti ad tribunal Christi, ut unusquisque reddat rationē suæ
 vitæ, demus operā ut piis virtutū officiis, Deo per omnia placeamus, qui nos per
 Iesum Christum sibi reconciliauit, voluitque pro nostra iustitia & salute, ut eius fi-
 lius innocentissimus, fieret hostia pro nostris sceleribus expiandis.

Caput quintum.

» **S**imus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habi-
 » tationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus,
 » domum non manufactam, æternam in cælis. Nam & in hoc
 » ingemiscimus habitationem nostram quæ de cælo est, su-
 » perindui cupientes, si tamen vestiti, & non nudi inueniamur. Nam
 » & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eò quod nolu-
 » mus expoliari, sed superuestiri, ut absorbeatur quod mortale est, à vita.
 » Qui autē efficit nos in hoc ipsū, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.)

Ita se habet hoc corpus mortale & luteum ad immortalitatis gloriam, quam per bona opera speramus nos assequuturos, atque se habet domus terrestris ad eternam Dei viuientis domum. & quemadmodum destructa domo non destruitur homo eam inhabitans, sed manet, ita destructo corpore non destruitur mens, siue anima rationalis, sed manet. Sit itaque hoc corpus mortale, domus terrestris & manufacta, opere quidem hominis & industria naturæ: corpus verò immortale, Dei opificium, & domus Dei non manufacta sed æterna. Siquidem incorruptibilitas & immortalitas nostrorum corporum duntaxat prouenit ex operatione diuina. Habitamus autem in hoc terrestri domicilio, non ut ciborum cupediis & delitiis ventrem farciamus, aut veneri indulgeamus, aut à diluculo ad vesperam vsque ebrietatem sectemur: sed ut mortificando carnales affectus & castigando corpuscula nostra ieiunio, inedia, nuditate, frigore multisque præssuris, possimus aliquando in perpetuo Dei tabernaculo conuiescere. hinc illud Psalmographi, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiã. Et quoniam prorsus aliquando contabescet hoc corpus mortale, deicietur & peribit, non defigamus anchoram nostræ spei in corporeis bonis, sed domito carnis aculeo ad cœlestia assurgentes, assiduis precationibus à Deo deposcamus cœleste tabernaculum, quod nulla vnquam temporum iniuria collabascet. Promissum est & hoc diuinum tabernaculum iis qui piè viuunt in Christo, qui Christi mortem in hac lutea domuncula circumferunt, qui atrocissima pro fide tormenta subeunt, qui abnegant semetipsos, & indulgentissimis parentum affectibus reclamant ut Christum sequantur. dum tamen tota mente versant & cogitant immortalè illam & diuinam domum, quietis quidè, salutis, pacis & tranquillitatis aliam, ingemiscunt, cupientes votis ardentibus clara & fulgida immortalitatis tunica superindui, qua nemo fide & bonis operibus nudatus, vestietur. Siquidè ad tabernaculum altissimi, & ciuitatè Dei viuentis, nulli nisi fide bonis operibus firmata & fulcita patet aditus. Et quandiu in hoc caduco & fragili domicilio diuersamur, nõ satis agnoscetes quæ sit nostræ sortis conditio, ingemiscimus pressi & onerati hoc mortali corpore, nulli malo nõ obnoxio. Et licet sarcina tantum corporis nos grauet & cruciet, nolumus tamè consideratis appetitus naturalis & sensitiui facultatibus exui, sed superuestiri. Quid enim prodesset homini è vita decedere, si non speraret se posthac habiturum corpus immortale & incorruptibile? Optamus & exonerari hac corporea mole nulli non permolesta, ut gratia Dei nostris conatibus per omnia patrocinate, fulgidissimam immortalitatis tunicam possideamus. Et licet anima humana ad corpus plurimum afficiatur, non tamen ob mortale corpus, sed ob corpus immortale: Etenim immortalitas ipsa, futura est nostri corporis gloria. Itaque cum absorptum fuerit quod est corruptibile & mortale, tunc augmento nostræ gloriæ superuestiemur. Deus autem totius immortalitatis fons & origo, ad tantæ gloriæ contemplationem mentes nostras subuehendo, per baptismum vice arrabonis spiritum suum, spiritum quidem immortalitatis, nobis impartit, nõsque finxit ut posthac essemus immortales.

» Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem: audemus autè, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentem esse ad Dominum. Et ideo contendimus siue absentes siue præsentem placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum. Sciètes ergo timorè domini, hominibus suademus, Deo autè manifesti sumus. Spero autè & in conscientiis vestris manifestos nos esse. Nõ iterum commendamus nos vobis, sed occasione damus vobis

» bis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim mente excedimus, deo, siue sobrii sumus, vobis.)

Loco huius versionis, Audentes igitur semper, legit Chrysostomus, Confidentes autem omnino. Et hunc existimat esse Pauli sensum, Exagitat te quispiam & persequitur & occidit, ne concidas animo, propter te hoc totum fit, ne timeas, sed confide, in persecutionibus scilicet, tribulationibus, infidiis & mortibus continuis, quas si inuicto animo pertuleris, victrice palma coronaberis, & cum dies resurrectionis instabit, in resurrectionem vitæ excitaberis. Et licet gemas & doleas quod corruptioni seruias, ab huiusmodi tamen seruitute aliquando liberaberis, nempe ab illo qui nouit iustos de tentationibus & periculis omnibus eripere. Et hac fiducia suffultus tibi velim persuadeas quod dum versaris in hoc corpore, peregrinaris à domino. Siquidem præsens in corpore, absens es à domino, non quod eius præsidio destituaris, sed quod eius gloriam inaccessibleem non conspicias, quam tamè aliquando conspecturus es. hoc autem subsequens hæc narratio continet, *Per fidem enim ambulamus, non per speciem.* Et alibi, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, credimus enim quod non videmus, & sincera fide communiti tendimus ad Elysiis campos. Facit & hæc inuicta fides nos ambulare in hac mortali vita cum malorum omnium tolerantia, & hac armatura protecti aduersus serpentes, scorpiones, aspidem, basiliscos, & leones decertamus. Nec tantæ fidei virtus sine nos à gradu desistere. Dabitur autem nobis aliquando tempus fulgidissimam Dei speciem intueri. Ex eo autem asseruit Paulus nos peregrinari à domino cum sumus in hoc corpore, quia nondum donamur illa cœlesti patria, quam tamen speramus nos aliquando assequuturos. Confidimus autem & probamus magis, peregrinari à corpore, & versari apud dominum. magis enim cupimus dissolui à corpore, & præsentem esse domino per claræ suæ essentiæ visionem, quam corpori adglutinati, absentes esse domino. vnde alibi dicit Paulus, Mihi viuere Christus est, & mori lucrum. & paulo post. Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo. Et propterea pulchrè concludit Paulus, *Contendimus, siue pro viribus nitimur placere Deo, siue absentes siue præsentem simus.* Siquidem hic vnus est nostræ salutis scopus, diuinis iussis per omnia obsequi. Suppetit & Paulo iusta ratio ad probandum quod debemus conari pro viribus ut Deo placeamus, *Oportet, inquit, nos omnes manifestari ante tribunal Christi ut referat vnusquisque propria corporis, prout gessit siue bonum siue malum.* Hæc assertio consolatur iustos, qui pro suis meritis amplissimum præmium consequentur, Iniustus verò & impius comminatur gehennam ignis, nisi maturè respuerint. Secundum autem puriorem & faciliorem versionem legimus hoc loco, Nam omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut vnusquisque reportet quæ per corpus fecit, siue bonum siue malum. Si Christianus suum corpus Deo consecrauerit & sanctificauerit, nec foeda libidine cõtaminari permiserit, fructum sanctificationis reportabit, si verò pruriens in libidinem, suum corpus omni petulantia & immunditia foedauerit, nec vitam in melius commutauerit, ardentibus flammis cruciabitur. Porrò si in suo corpore afflictiones, cruciatus, dolores, angustias, pressuras & tribulationes inuicta animi magnitudine pertulerit, immarcescibilem vitæ æternæ coronam accipiet: Si verò renuerit aut neglexerit in suo corpore plagas, flagella, persecutiones & tormenta omnia pro nomine Christi tolerare, luet poenam non modicam. Intelligamus autem nomine tribunalis Christi, exprimi iudiciariam Christi potestatem. Siquidem Christo data est omnis potestas iudicandi, & iudicabit Christus in ea forma (augustiore tamen & splendidore) in qua fuit iudicatus. Veniet enim filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, & tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis, & statuet oves quidem à dextris suis, hoedos autem à sinistris. Et alibi, Filius hominis vêturus est in gloria patris sui cum an-

Philip. 1.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 16.

gelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Audient itaque omnes in die tribulationis & vindictæ, æquissimi iudicis sententiam, qui æqua lance omnium merita trutinabit & expendet. Feret & in reprobos sententiam secundæ mortis siue supplicij æterni, probos verò & iustos ad florentissimum sui regni palatium introduci iubebit. Et quia nos oportet assistere tribunali Christi, non potest nos tanti iudicij timor non pulsare, quem non improbat Paulus sed commendat. Etenim timē-

Matt. 10.

us est dominus qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. vnde ait, *Scientes ergo timorem domini, hominibus suademus.* hoc est, quàm purè & castè sit timendus dominus noster Iesus Christus, suademus hominibus, vt timeant & credant.

Deo autem sumus manifestati qui nouit quàm syncerè & ex affectu vos (vt eum timeatis) incitemus. Nec vos latere potest qualem sollicitudinem pro vestra omnium salute habuerim, potest enim vestra pura conscientia de meis laboribus vltro pro vobis susceptis, iudicare. Nec tamen velim hæc dici quòd optem à vobis extolli, probari & commendari, vt quidam inanis gloriæ cupidi, auram vulgi mercantur, sed offero vobis ansam gloriandi pro nobis. Quòd si qua vos inurat gloria, vobis consulo vt in Christo Iesu (qui nos ad munus Apostolatus vocauit) gloriemini, vt possitis liberè reprehendere illos qui in facie gloriantur, & non in corde. hoc est, suam collocant gloriam in ceremoniis & obseruatiunculis Mosaicæ legis, & non in virtute & gratia Iesu Christi. Gloriantur & huiusmodi hypocritæ in conspectu hominum, & non in testimonio conscientiæ. Et licet aliquando in sublimium rerum intelligentiam rapti, de abditissimis Dei secretis & mysteriis loquamur, non tamen huius raptus gloriam nobis tribuimus, sed Deo. Quòd si aliquando mediocria loquamur, id vobis & infirmioribus tribuimus, quorum captui nos ipsos attèperauimus. Hoc autè planè demonstrat subsequens hic contextus, *Siue enim mente excedimus, Deo siue sobrii sumus, vobis.* Sensus est, Siue excedimus mente, Deo excedimus, hoc est, ob Dei gratiam: siue sobrii sumus, vobis sumus sobrii. Excedebat autem Paulus mente, quando extra se rapiebatur, què quidem raptum vocant ecstasim, siue mentis excessum. Theophylactus enarrans hunc locum, dicit, Si furore arrepti, mente excessimus, Dei ob causam insanimus, vt vos ei commendatiores reddamus. Tenebatur itaque Paulus ingentis amoris dementia (si dici dementia potest) quo sanè vt amator aliquis percitus, Deum haud dubiè deperibat, cum illi duntaxat is viueret quem adamasset, & ita vt extra se raptus, totus ad Deum traduceretur. Hæc ille. Tribuit Theophylactus paulo insaniam, sed *ἔρωτις*, hoc est, amatoriam, vt diligenter annotauit Erasmus. Nam Plato triplicem furorem docet, vatum, poetarum & amantium, quorum postremum putat esse foelicissimum. Talem furorè Theophylactus tribuit Paulo, qui non in se, sed in Christo vixerit, quemadmodum amantis anima nò est vbi animat, sed vbi amat. Putant nonnulli Paulum voluisse hoc loco hæc prætere, Siue enim mente excidimus, Deo excidimus, siue sanæ mentis sumus, vobis sani sumus. Alij etiam græcam phrasim intelligentes, legunt, Siue excellimus Deo, siue modestè sapimus vobis, & hæc excellentia siue excedentia, qua pectora Deo afflata in iis quæ Dei sunt, transcendunt humana, ecstasis dicitur.

» Charitas enim Christi vrgèt nos, astimantes hoc, quoniam si vnus
» pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mor-
» tuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro
» ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque nos, ex hoc neminem nouimus
» secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed
» nunc iam non nouimus. Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera
» transferunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos
» reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconcilia-
» tionis. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians
sibi

» sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconcili-
» ciationis, pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhor-
» tante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum qui
» non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur
» iustitia Dei in ipso.) Charitas Christi quæ plus satis effusione sui sanguinis pro
nostris delictis abstergendis nobis innotuit, nos compellit & vestræ & omnium fi-
delium saluti consulere. & vt igne tantæ charitatis ardeamus, parati sumus sinistra
quæque perferre. Hoc autem alibi expressimus declarando quonam amore Christi-
tus nos dilexerit. Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tē-
pus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitan
quis audeat mori. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam
cum adhuc peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est.
Iudicamus quoque & nobis persuademus, quoniam si vnus pro omnibus mortuus
est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt,
iam non sibi viuunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Mortui sunt om-
nes, vel morte peccati in Adam. Sicut enim in Adā omnes moriuntur, ita & in Chri-
sto omnes viuificabuntur. Vel mortui sunt omnes veteri vitæ, vt nouam & spiritua-
lem in Christo viuant. Qui enim insitus est Christo, debet ponere veteres affectus.
Aut omnes debent reputare se esse mortuos sibi ipsis. vnde alibi dicit Paulus, *Mor-
tui estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* Et quia mortificamus mē-
bra nostra quæ sunt super terram, & exuto veteri homine nouum induimus, ac pro
gloria æterna assequenda, mundus nobis crucifixus est, & nos mundo, *Neminem no-
uimus secundum carnem,* hoc est, neminem approbamus carnaliter viuētem. Qui enim
in carne sunt, Deo placere non possunt. Reiciimus & illos à nostro consortio, qui
secundum carnales Mosaicæ legis obseruantias viuere volunt. Et licet neminem se-
cundum carnem nouerimus, tamen aliquando nouimus Christum secundum car-
nem, habentem scilicet carnem passibilem & mortalem ante suam passionem, sed
nunc iam non nouimus, quòd scilicet post suam resurrectionem habeat carnem passi-
bilem. Nam habet modò triumphum agens aduersus mortem, mortisque authorē,
carnem impassibilem. Vnde alibi dicit Paulus, Christus resurgens, iam nò moritur.
Aliter explicabis hunc locum, Aliquando cognouimus Christum secundum carnem,
cum illi affectu carnali adhærebamus, sed intermorta est huiusmodi cognitio. Nā
Spiritus sanctus qui datus est nobis, fecit in nobis vt aboleretur hic affectus carnalis.
Excipe & hanc facilem expositionem, Et si noueramus aliquando Christum quan-
tū ad præsentiam corporalem, iam tamen nunc non nouimus quantum ad huius-
modi præsentiam, cum cælos conscendit. Sicut dixerat Christus suis Apostolis, *Me
autem non semper habetis.* Licet futurus sim vobiscum vsque ad consummationē
seculi. Et quia spiritu Dei agimur, & spiritus Dei habitat in nobis, per Christum fa-
cti sumus noua creatura, nò quidem ad esse naturæ, sed gratiæ. Etenim innovatio si-
ue regeneratio per gratiam, censetur creatio. vnde alibi dicit Paulus, *Renouamini
spiritu mentis vestræ & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est
in iustitia & sanctitate veritatis.* Quòd si qua sit in Christo noua creatura, bellè conclu-
dit Paulus, *Vetera transferunt,* legalia scilicet & errores gentilium. Crucifixus est & ve-
tus homo vt destruat corpus peccati. Legimus in Esaia, *Ne meminertis prius,*
& antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis
ea. Tum quoque in Apocalypsi scriptum est, *Dixit, qui sedebat in throno, Ecce no-
ua facio omnia.* Et quòd vetera desierint & innouata sint omnia, hoc minimè no-
bis tribuendum est, sed Deo, à quo dimanat omne donum perfectum. & propterea
adiicit Paulus, *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum,* siquidem ef-
fusione sanguinis Christi, pacata sunt omnia, & qui prius erant filij tenebrarum, fa-
cti sunt filij lucis. Oblatus est & agnus ille immaculatus ad exhaurienda multorum

Rom. 5.

I. Cor. 15.

Colloff. 3.

Rom. 8.

Roma. 6.

Matt. 26.

Matt. 28.

Ephe. 4.

Rom. 6.

Esa. 43.

Apoc. 21.

Hebr. 9.

peccata. *Dedit & nobis Deus gratuito dono ministerium reconciliationis.* vt palam & libere prædicaremus & testaremur vnicum esse reconciliationis & repropiciationis auctorem, nempe Iesum Christum. Inspirauit & cordibus nostris tantæ rei virtutem, & hoc est sanè verbum reconciliationis, quod debemus eloqui & in omnium conspectu euulgare. hoc autem amplissimum beneficium à Deo nobis collatum esse intelligamus, quòd cum mundum sibi per Christum reconciliauit, nulli sua delicta ad futuram animaduersionem imputauit. Hinc illud Prophetæ, Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum. Et ex eo non imputantur delicta, si posthac pie & sanctè vixerimus, quia Christus pro delictis omnium abundè satisfecit. Et sicut Christus pro suo patre legatione functus est, ita & nos ad Apostolatù accersiti, pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo per nos exhortante populum ad credendum

Hæc de opere reconciliationem per Christum factam esse. Et licet Deus nos sibi per Christum vt *causam tantæ rei efficientem reconciliauerit, vt tamen hæc reconciliatio ex parte* *hominis sit meritoria, debemus cessare à peccatis, & per bona opera Deo placere. & propterea adiecit Paulus, Obsecramus pro Christo, siue propter amorem Christi, vt si in quodpiam scelus prolapsi sitis, detis operam vt reconciliemini Deo. Exerit autem Deus suam charitatem erga nos, quòd eum qui non nouerat peccatum, hoc est, non fecerat peccatum, fecerit pro nobis peccatù, hostiam scilicet & sacrificium pro nostris delictis abstergendis, hoc quidem sine, vt efficeremur iustitia Dei in ipso, siue vt eius gratia à Deo iustificaremur. vnde ad Romanos dicit, Nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.*

Argumentum sexti capitis.

Nititur Paulus modis omnibus opitulari Corinthiis, eosque cohortatur vt quæ à Deo gratiam receperunt, propagare studeant. Quid autem præstare debeant, & quales esse conuenit qui legatione pro Christo funguntur, planè demonstrat. Eo amore eoque affectu prosequitur Corinthios, vt non cesset eos docere quæ ad nanciscendam salutem æternam magnopere conducunt. Verat Corinthiis Deo viuo consecratis, ne vllum habeant cū infidelibus & prophanis commercium.

Caput sextum.

Adiuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiat. Ait enim, Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum, sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, vt seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti, quasi morientes, & ecce viuimus, vt castigati & non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autè locupletantes, tanquã nihil habentes, & omnia possidetes.)

Conamur pro viribus viri Corinthij vestræ salutis prospicere. exhortamur & vos omnes,

omnes, vt quam nacti estis gratiam, pietate, religione, modestia, humilitate, patientia, fide, charitate, castitate & cæteris virtutibus locupletetis, ne ignauia aut superbia aut aliis vitiis excidatis à spe salutis æternæ quã tantopere cupitis. Dicit enim Esaias, *Esa. 49.* Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Secundum Hebraicam veritatem legimus, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Secundum verò septuaginta Interpretes legimus, Tempore opportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Hoc autem testimonium refert Paulus ad primi aduentus Christi intelligentiam. Est autem tempus acceptum & opportunum quo Deus nostris vitiis offensus placari potest, tempus Christi, passio scilicet & resurrectio, qui de cælo descendit, vt non potissimum nos iudicet, sed saluet. Est & dies salutis, dies nostræ reconciliationis, in quo per Christum nostræ salutis auctorem vnicum, Deo reconciliamur. Nec Christus in die salutis nos iuuat, nisi & fide & sincero amore velimus ei inferi. Et quia adest tempus acceptabile & dies nostræ salutis, à somno pigritiæ, immunditiæ, ambitionis, auaritiæ, inuidiæ, iræ & cæterorum vitiorum expurgamur. Abiiciamus & opera tenebrarum & conuestiti armis lucis pugnemus alacriter aduersus callidissimum tenebrarum omnium principem. Adiuuigilabunt & legati Christi, assiduisque vigiliis insistent Apostoli & ecclesiastici pastores aduersus hostes fidei, ne insidiosus prædo nihil non cupiens depredari, oues suæ fidei concreditas strangulet & deuoret. Dabunt & operam ne qua in re cuiquã sint offendiculo, ne Euangelium Iesu Christi (cuius sunt ministri) vituperetur. Vituperatur autem ministerium & officium Apostolorum, pastorum & doctorum cū vel fastu vel quæstu vel ostentatione prædicant, aut non præstant operibus quæ verbis docent. Quibus autem virtutibus ornari debeant veri Christi ministri, subindicat Paulus dicens, *In omnibus exhibeamus siue commendemus nosmetipsos. Vt Dei ministros, non cupientes adulari hominibus, aut captare auram vulgi, sed illi placere pro quo negocium Euangelij agimus. In primis in multa patientia, quæ legato Christi vires adiicit, & quæ saluat homines. Etenim Paulus sua incredibili patientia Corinthios multis & morum & errorum & sectarum vitiis inuolutos, paulatim ad cœlestem Christi doctrinam reuocauit, in pressuris, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, potius perturbationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in euangelica scientia, in longanimitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ, quibus vicimus incredulos & iniquos. A dextris, ne res secundæ nos efferant, & a sinistris, ne consternent aduersæ. Per gloriam, Euangelij scilicet Iesu Christi, quam non cessamus nostris inquietis cõcionibus extollere. Et ignobilitatem. Non enim terremur, neque nos pudet diuinam doctrinam eloqui & prædicare, quam stulti & humana scientia tumidi, horrent audire, & quam putant esse ignobilitatem & deformationem. Per infamiam & bonam famam. Siquidem fideles (vt arbitramur) diuini verbi dispensatores nos exhibuimus iis qui rectam habebant de fide & Euangelio Iesu Christi opinionem. Nec metuimus illorum inuidiam & cachinnos, qui malam habebant. Et licet simus veraces, & veram sanamque doctrinam profiteamur, tamen ab incredulis & pseudopostolis reputamur seductores & impostores. Sicut qui ignoti & cogniti. Malis enim fuimus ignoti, bonis verò & simplicibus cogniti. Quasi morientes, & ecce viuimus. Licet fuerimus innumeris mortibus obiecti, Dei tamen gratia persequutorum gladios & minas euasimus. Vt castigati, & non mortificati. Et licet per omnia in tormentis fuerimus tentati, vt arenæ cederemus, non tamen fuimus morti traditi: Hic enim addicitur morti qui in fide non permanet. Vt tristes, semper autem gaudentes. Qui enim multis conuiciis & opprobriis impetebant Apostolos, eorum gaudium exaggerabant. Vt egentes, multos autem locupletantes. Licet existimati simus omnium pauperrimi, spiritualibus tamen diuitiis multos ditauimus. Vt nihil habentes, omnia autem possidentes. Licet enim terrenas opes despexerimus, per Christum tamen omnia possidemus, plus enim supereditat charitas quàm patrimonium. Est & me hercle satis diues, qui in Christo pau-*

per est. Adde quòd in Apostolorum gloriam cedebat quòd ante eorum pedes causa virtutum bona omnia ponerentur.

» Os nostrum patet ad vos, ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.
 » Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.
 » Eandem autem habentes remunerationem (tanquam filiis dico) dilatamini & vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus: Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infidei?
 » Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui, sicut dicit Deus, Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini dicit dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit dominus omnipotens.) Quoniam autem charitatis incendio pro salute Corinthiorum ardeat Paulus, subsequens hæc narratio dilucidè monstrat, *Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.* Non enim solum verbis meam apud vos præfero charitatem, sed etiam & corde, cum illud cupiam pro vobis effundi & distendi. Est & proculdubio maximum meæ erga vos charitatis indicium, quòd nõ desinam etiam liberè vestra vitia increpare, & vestras virtutes multis encomiis commendare. Adicit Paulus, *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.* Huiusce loci hæc est intelligentia. Quia ingenti benevolentia vos prosequor, & mei erga vos amoris viscera effusa sunt, non potest mea erga vos charitas esse arcta & angusta: vestra autem erga me charitas intimis præcordiis inclusa, arctior est & angustior quàm vt me cõplecti possitis. Porro angustus est animus vester in obseruantis legalibus, in quibus falsò à pseudopostolis seducti, vestram salutem collocatis. Obiicienda est hoc loco angustiae amplitudo: Siquidem in angustia friget aut tepet charitas, in amplitudine verò ardet. Et quia eandem speramus pro mutuo amore remunerationem siue retributionem, vobis tanquam filiis meis, quos in Christo genui, consulo vt sitis in charitate effusi. Siquidem filij debent in patrem præstare mutuae charitatis officium. Dilatetur & cor vestrum libertate spiritali, quæ in fide & amore Christi sita est. Deinde Paulus commonefacit Corinthios ne vllum habeant cum incredulis commercium, in operibus potissimùm incredulitatis, dicens, *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* non enim licet Christiano ducere vxorem Ethnicam, nec Christianus debet esse in gerendo magistratu collega Ethnico. debet & Christo sacratum colloquium infidelis vitare, ne ab eo ad errorem infidelitatis pertrahatur. Alludit autem Paulus hoc loco ad rationem iugi. Etenim iugum illud vocamus quod ligat plures ad aliquid faciendum. Quòd si conueniãt ad faciendum aliquid quod Deus præcipit aut consulit fieri, cõsuebitur illorum iugum. vnde dicebat Christus, Iugum meum suauis est, & onus meum leue, & hoc iugum charitas est deuinciens Christianos. Quòd si conueniant ad perpetrandum aliquod malum ad quod eos incitat & impellit diabolus, illorum iugum, dicitur iugum diaboli, de quo dicit Esaias, Iugum oneris eius. Reddit autem rationem Paulus quare non debemus iungi eodem iugo cum infidelibus. *Quæ enim est participatio iustitiæ cum iniquitate?* Etenim Christianorù debet esse indubitata iustitia, infidelium verò est deperdita nequitia. Adde quòd maxima iustitia est reddere Deo quòd suum est, hoc autem est colere Deum. Summa verò iniquitas est auferre Deo quòd suum est, & dare diabolo. *Aut quæ societas lucis ad tenebras?* Siquidem infideles nolentes ab errore suæ infidelitatis resipiscere, in abditissimis ignorantiae tenebris diuersantur: Christiani verò fide illustrati, lux appellantur, quod alibi testatur Paulus dicens,

Dei iugum.
Matt II.
Diaboli iugum.

Esa. 9.

dicens, Eratis aliquando tenebræ, nunc autè lux in domino, *Quæ autem conuentio Christi ad Belial?* Belial apostatam vocat & defertorè. Belial, vt adnotat viri peritissimi, apud Hebræos significat malum & iniquum, aut etiam noxium dæmonem. Et ex eo non est conuentio Christo ad Belial, quia Christus omnia fecit vt profit, cõtrà Belial etiã cum iuuat, in hoc iuuat vt noceat. *Aut quæ pars fidei cum infidei?* Pars fidelis siue portio, est Deus meritorum retributor. Hinc illud Prophetæ, Dominus pars hæreditatis meæ. Et alibi, Portio mea domine, in terra viuentiũ. Pars verò infidelis, est bonũ terrenum quod tantopere amat, aut princeps huius mudi, quem loco summi numinis colit. *Quis autem consensus templo Dei cum idolis?* Vos enim estis templum Dei viui. Horret fidelis Ethnicum tãquam impurum & prophanum, cumque fugitat vt periculosum contagium. Et quia viri Corinthij vos estis templum Dei viui, & dominus habitat in vobis: infideles verò sunt templum idolorum, aut potius idola, nulla debet esse vobis conuentio cù infidelibus. Adicit Paulus ad confirmandum suam doctrinam, quod ex veteri testamento depromptũ est. *Sicut dicit Deus, Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus, Propter quod exite de medio eorum &c.* Hoc autem testimonium è pluribus locis conflatum est. Siquidè prima pars è Leuitico deprompta est, vbi legimus, Ponam tabernaculum meum in medio vestri, & nõ abiiciet vos anima mea. Ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vósque eritis populus meus. Secunda verò pars ex Esaia decerpta est, in quo legimus, Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Quod autem subnectit Paulus, *Et ero vobis in patrem &c.* ad illud Hieremiæ accedit, Ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Legimus quoq; in libris Regum, Deum dixisse de rege Salomone, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Tum quoque ex Apocalypsi nobis compertũ est, vocem magnam quam audiuit Ioannes, de throno dixisse, Ecce tabernaculum Dei cù hominibus, & habitabit cù eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Ex istis testimoniis colligimus Deum propriè esse Deum fidelium, & patrem illorũ qui eius iussis obsequuntur, iudicem verò impiorũ & infidelium, quos vt sæuissimam pestem (nisi maturè resipiscere velint) vitare debemus.

Psal. 15.
Psal. 118.

Leui. 26.

Esa. 62.

Hiere. 11.

2. Reg. 7.

Apoc. 21.

Argumentum septimi capitis.

Quia fide & sacramento baptismi sumus Deo consecrati, & ob id promissa est nobis beatorum hereditas, nitamur pro viribus vt omne inquinamentum, omnemque carnis & spiritus labem abstergamus: quandoquidem nihil sordidum, nihil fædũ, nihil denique obscurum æterna luce fruatur. Et quia Corinthij intimis Pauli præcordiis includuntur, eosque singulari amore prosequitur, optat & illis commori & conuiuere. Gaudet & magnopere q̄ Titus sibi & discipulus & amicus mellitissimus, retulerit quonã affectu in se ardeant Corinthij, quos etsi priori epistola & tristitia & mærore affecerit, non tamen eum pœnitet. Nã salutaris est & medicabilis huiusmodi tristitia, qua haud dubiè pulsari debent & cõcuti qui à pristinis vitiis resipiscere volunt. Commendat & Corinthios q̄ Titum cù omni reuerentia, timore & obedientia humanissimè exceperint.

Caput septimum.

» **M**as ergo habentes promissiones charissimi, mundemus nos
 » ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos, neminem læsimus,
 » neminem corrupimus, neminè circunuenimus. Non ad cõ-

„demnationem vestram dico: Prædiximus enim quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum. Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus, foris pugnae, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita vt magis gauderem.)

Quia Deus per suam gratiam habitat in Christianis, eosque ab omnibus malis eripit, & inambulat inter eos vt dux eorum tutissimus & protector optimus, cupitque eos ad sublimiora prouehere, debent conari tantis pollicitationibus suffulti, vt quæ sordida sunt, squallida & polluta deuitent. non enim Christianus sordidissimo luxuriæ cœno volutatus, ad assequendam immortalitatem diuina pollicitatione dignus est, nec qui blasphematur sanctum Dei nomen, aut suo proximo inuidet, futurus est Dei hæres, nisi à suo scelere resipiscat. Et propterea Paulus salutis omnium delinquentium cupidissimus, agnoscens quàm fragilis sit & propensa hominis conditio ad omne vitium perpetrandum, dicit, vnicuique maturam à delictis resipiscenciam consulendo, ne diuinis pollicitationibus frustrantur, *Charissimi mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus.* hoc est, ab omni vitio carnali & spiritali. Verùm obiiciet quispiam Paulum Paulo, & ostendet eum sibi pugnare,

Gala. 5.

Si omnia peccata sunt carnis, sicut dicit in epistola ad Galatas: Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, secta, inuidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia. non igitur sunt quædam peccata spiritus. cur ergo dicit Paulus, Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus? Huiusce argumenti dilutio, Si propriè spectemus peccatum carnis, illud dicitur quod consummatur in delectatione carnis, vt gula, ebrietas, comestio & luxuria. Censetur etiam propriè peccatum spiritus, quod perficitur in delectatione spiritus, vt inimicitia, contentio, ira, rixa, inuidia, & id genus. Si tamen

Quomodo peccata omnia dicuntur carnalia.

latè sumpserimus peccatum carnis, illud vocabitur quod ex conceptione carnis trahit originem, & hoc modo peccata omnia dici possunt carnalia: Omne enim quod lex prohibet, autore Ambrosio, carnale est. Paulus autem dicens, Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, vocabula ipsa propriè sumpsit. Qui autem ab omni inquinamento carnis & spiritus abluti sunt, apti sunt ad perficiendam sanctificationem in timore Dei. & hoc adiecit Paulus ne quis causaretur quòd sibi sufficeret à baptismo emundatio & lotio. Nam debemus pro viribus conari vt perficiamus emundationem à fonte baptismi inchoatam. vnde dicebat Christus suis discipulis, Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et propterea adnitamur vt omni ex parte cum auxilio Dei perficiamus sanctificationem in timore Dei. Hinc adnotemus Ethnicos philosophos (tametsi multis virtutibus essent ornati) non potuisse suam sanctificationem consummare: quia licet vitarent peccatum luxuriæ, gulæ, inuidiæ, odij aut homicidij, non tamen à peccato infidelitatis resipiscebant. Itaque censentur immundi. Quicquid enim sine Christo est, immundum est. Vnde dicit Paulus ad Titum, Infidelibus nihil est mundum. Et propterea integra emundatio & sanctificatio, duntaxat in vero Dei cultu perficitur, & hoc est quod dicit Paulus, *In timore Dei,* hoc est, in cultu Dei, vt quidam adnotant. Et licet charitate consummetur sanctificatio, sicut alibi dicit Paulus,

Tit. 1.

Paulus, Super omnia charitatem habete, quod est vinculum perfectionis, tamen timore filiali, qui est effectus charitatis, sanctificatio perficitur. Nec hinc agit Paulus de timore seruili, qui aduersatur charitati. Et hic timor filialis nos incitat ad habendum syncerum affectum erga Deum, cum quadam non modica reuerentia. Adiecit Paulus exhortans Corinthios ad percipiendum synceram charitatem, qua pro eis decertat, *Capite nos.* hoc est, facite vt ampla & effusa charitate à vobis complectamur. Vel, capite mentem nostram vt planè intelligatis vera esse quæ loquimur. *Neminem læsimus, neminem corrupimus,* potius grauauius, *neminem circumuenimus.* hoc autem dicit Paulus redarguendo fraudulentos quorundam pseudopostolorum mores, qui nulli non nocebant, seducebant & quàm plurimos impiis dogmatibus. Inducebant & multos, vel factis vel dictis vel persuasionibus ad malum perpetrandum, illisque fraudem intentabant: extorquebant & à multis sub prætextu prædicationis ingentem pecuniam. Nec tamen hæc dixit Paulus vt Corinthios condemnaret. Is enim dignus est vt condènetur, qui est prorsus incorrigibilis, & quia non eum latebat Corinthios esse emendabiles, & facillè suis monitis posse corrigi. Idcirco dixit; *Non ad condemnationem vestram dico, Prædiximus enim vobis quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.* Existimo quòd ardens & syncerus amor, quo nos adinuicem complectimur, nunquam neque morte neque vita diuelli poterit. Commorimur autem vobis, quando afflictiones, pressuras, tormèta & persecutiones magno & inuicto animo vobiscum toleramus, quibus toleratis & victis speramus nos vobiscum victuros vita illa æterna quæ beatis destinata est. Est & mihi multa fiducia apud vos. Ita vobis fido vt mihi vera & salutaria loquenti facillè credetis & auscultabitis, & ob id multa mihi est fiducia apud vos, quòd non amarulento animo priorem meam epistolam (quæ de correptione vestra scripta est) susceperitis, nam agnoui quàm propensi sitis etiam nullo penè monitore, vt vitam vestram in melius commutetis. vnde mihi multa est consolatio & gloriatio pro vobis, nec possum pro meis tribulationibus non modico affici gaudio. *Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra.* Siquidem in Macedonia tot nobis cædes, pressuræ & tribulationum omnium procellæ vndique ingruerant, vt vix horula vna ab irrogatis pœnis conuiescere potuerimus. Fui & vobis exemplo, vt pro salute credentium ceruices vestras supponeretis. Aptè autem dicit Paulus, Nullam requiem habuit caro nostra, quia licet eius caro nullam haberet dolorum, afflictionum & pœnarum remissionem, tamen eius animus erat infractus, constans & insuperabilis. Erant & foris pugnae, dum corpus nostrum cædebatur, intus verò timores, non quòd qui cruciabamur, nobis quicquam timeremus, sed timor animo nostro irrepsisset, propter illos qui crediderant, ne plagis & tormentis nostris scandalizarentur. Sed verus agonotheta qui viriliter in agone certantibus amplissimum præmium destinavit, quique humiles pressuris multis afflictatos nunquam deserit, nos in aduentu Titi filij nostri charissimi consolatus est. Etenim præsentia Titi dolores nostros & angores leniuit, plagasque nostras refrigeravit: Quandoquidem illa sunt mutua amicorum officia, in aduersis condolere, & in prosperis sibi inuicem cõgratulari. Retulit & nobis hic generosissimus athleta, & nobis cordatissimus collega, vestrum desiderium quo cupitis à vestris pristinis vitiis resipiscere. Annunciavit & vestrum fletum, nã correpti flebatis, doloreque ingenti afficiebamini, quòd diuinam maiestatem vestris turpissimis flagitiis offenderatis, verùm lachrymæ vestræ in summum gaudium vertentur. quod indicat euangelica illa doctrina, Beati qui lugent, quoniam ipsi cõsolabuntur. Renunciauit & vestram pro me æmulationem ita vt magis gauderem. Siquidem eo amore me prosequimini, vt contra aduersarios coeperitis me defendere.

„ Quoniam & si contristauit vos in epistola, nō me pœnitet, & si pœniteret, videns quòd epistola illa (& si ad horam) vos contristauit. Nunc

„gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam: Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur, seculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quæ tam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam, in omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.)

Nec pœnitentem Paulum quod in priori epistola non modica tristitia affecerit Corinthios multis & inauditis vitiis inquinatos, & præsertim illum salacissimum fornicatorem qui habuerat uxorem sui patris. Reddit autem rationem cur nõ torqueatur quod cõtristauerit Corinthios, quia epistola illa quæ potissimum pro emendatione Corinthiorum scripta est, non perpetuum luctum, non continuum dolorem nec perpetuam tristitiam Corinthiis incussit, sed duntaxat ad tempus, donec literis Pauli pulsati & compuncti ad se redirent, suæque turpissima facinora non sine ingenti dolore & displicentia agnoscerent. Nec gaudet Paulus quod sint contristati: nam ob id nihil commodi in se sentit. nec omnis tristitia laudè meretur, sed quia ad pœnitentiam contristati sunt, ita quod medicabilis erat & salutaris hæc tristitia, & ad bonum finem tendebat, nempe ad pœnitentiam. Is enim suæ salutis prospicit, qui cognita sua mortifera culpa, nollet Deum offendisse: & propterea afficitur, torquetur & vehementer dolet quod Deum optimũ & maximum offenderit, & ab hac tristitia suam pœnitentiam inceptat, utq; tanto dolore concitatus possit quouismodo Deo satisfacere, diuinamque iram placare: induit saccum cilicinũ, caput suum cineribus respergit, ieiuniis multis carnem suam domat, precationibus insistit, & amplissimis eleemosynis inopiam pauperum subleuat. parit itaque, ut prospicis, hæc commendabilis tristitia pœnitentiam, pœnitentia verò salutem. Et quia Corinthij secundum Deum quem tantopere amant, contristati sunt, quod Paulus eos correxerit & contristauerit, non potest in eorum detrimentum cedere, sed potius in maximum commodum. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem* siue perpetuam operatur. quod haud dubiè affirmat illa Christi doctrina. Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Verum dicit quispiam, Tristitia secundum Deum est pœnitentia, cum pœnitere sit tristari de peccato secundum Deum, non igitur tristitia secundum Deum operatur pœnitentiam. Dico q̄ licet tristitia secundum Deum, sit vna pars pœnitentiæ, tamen dicitur operari pœnitentiam, quia alias pœnitentiæ partes, nempe confessionem & satisfactionem operatur. Intelligimus enim tres esse pœnitentiæ partes, tristitiam scilicet de peccato aut dolorem, confessionem & satisfactionem: & prima pars nos ad confessionem auriculariam & satisfactionem prouocat & allicit. *Seculi autem tristitia mortem operatur.* Siquidem tristatur aliquis & torqueatur quod eius vxor è vita decesserit, alius quod suas opes perdidit, aut quod affectus fuerit iniuria, alius verò afficitur vehementer quod non illis honoribus excellit quibus viri magni nominis excellunt: & quia non potest hæc æquo animo pati, sibi necit laqueum mortis. Tristitia Cayn aduersus Abel, pariter Esau tristitia aduersus Iacob concepta, mortem illis attulit: & illa erat tristitia secundum mundum. Et sicut amor Dei vitam parit, ita amor huius seculi mortem parit. vnde dicit scriptura, Quicumque voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur. Adicit Paulus gaudens plurimum de integra Corinthiorum resipiscencia, *Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem &c.* Cauete vobis ne posthac in vitia recidatis, & agnoscite ingentem fructũ vestræ pœnitentiæ. Nam tristitia vestra secundum Deum operatur in vobis sollicitudinem ad vitanda mala, & faciendâ bonâ: Defensionem, ut protegimini aduer-

Salutaris
pœnitentia.

Matth. 3.
Hæc obser-
ua.

aduersus illos qui vos ad perpetranda scelera incitabant: Indignationem, ut horreatis quod tantopere amastis, & pro vestris admissis aduersum vos ipsos indignemini. Timorem, ne in vitia relabamini: desiderium, quo ardetis bene viuere, & Deo per omnia placere: æmulationem, ut me ipsum & viros probos imitemini: vindictam, ut & vestra & aliorum peccata puniatis. Vlti estis & illos, qui in diuinas leges peccauerant. Exhibuistis & vos duce Christo in omnibus incontaminatos negotio, Christianum scilicet negotium agentes, & ambulantes in via immaculata. Præstitistis & vos incontaminatos negotio, quando petulantissimum fornicatorem condemnastis, cui tamen prius fauebatis.

„ Igitur & si scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram Deo, ideo consolati sumus. „ In consolatione autem nostra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia resectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est, & viscera eius abundantius in vobis sunt, remissentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore & tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.)

Quæ de fraterna vitiorum vestrorum correctione ad vos scripsi, non eo fine feci & intentavi, quod lædentem vellem perire, aut inferis deuouere, læsumque nollem lædenti parcere, sed ut planè agnosceretis quàm sim sollicitus pro vobis, etiam coram Deo, quem cupio testem esse mei erga vos amoris, & meæ inculpatissimæ conscientia, non enim zelo vindictæ, & affectu nocendi incestum illius fornicatoris (qui cubile sui patris foedauit) vltus sum, sed tradidi huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus fieret. Aliter exponimus hunc locum, Non scripsi duntaxat propter illum qui fecit iniuriam ut corrigeretur, vel propter illum qui affectus est iniuria ut placaretur, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quæ habemus pro vobis coram Deo, ut scilicet reconciliaremini Deo, quem prius grauius offenderatis, quod indignati fueritis pro pœna illi fornicatori irrogata. Et licet amor vester in me sincerus, vestraque spontanea resipiscencia me mirum in modum consoletur, plenius tamen & ardentius consolor in vobis super gaudio Titi, quod refocillatus sit spiritus illius ab omnibus vobis. Et quis non agnoscit hoc loco Paulum extollere laudes Corinthiorum, & planè suam erga illos charitatem exerere? Etenim magnopere gaudet quod Corinthij omnes vnanimi consensu refocillarint animum Titi, per omnia ei obsequentes. Refocillatur autem illius spiritus qui postquam laborauit ac fatigatus est, requiescit: Affectus est & ingenti gaudio Paulus, quod Titus tales reperit Corinthios, quales fore sibi prædixerat. Et si quid apud Titum de Corinthiis gloriatus est, eos commendando, non tamen pudefactus est, quia non adulando eos laudauit, sed sicut omnia in veritate locutus est eis, ita eius gloriatio quæ fuit ad Titum, veritas facta est. Gaudet & eo amplius quod Corinthij feruentiori amore quàm antea prosequantur Titum, qui non subticuit sed reduxit in memoriam, promptissimam illorum obedientiam. Denique quod illum non minus quàm clarissimum quendam principem venerabundi & trepidi exceperint. Nec cū dicit Paulus quomodo cum timore excepistis illum, loquitur de timore seruili, sed filiali, casto & sancto, qui non soluit charitatem. Nec solum gaudet Paulus quod Corinthij exceperint honorificè Titum, sed quod in omnibus confidat in eis, agnoscens sua dicta & studia illis plurimum profuisse.

I. Cor. 5.

Argumentum octauum capitis.

Paulus plurimum gaudet quod Deus suam Ecclesiam Macedonia gratiam impertierit, quique fecerit ut recepto Christi Evangelio, angustiaram pressuraram & tribulationum quas pertulerat in summum illorum & commodum & gaudium, essent participes. Et eo fuit in huiusmodi sanctas congregationes propensior quod spontaneo animo non solum semetipsos Deo, verumetiam sibi ipsi in omne obsequium dederint. Commendat & magnopere synceram Macedonum fidem, uberiorem scientiam & feruentiorem charitatem, quam etiam Titus coprobauerat. Nec potest reticere quod propensa admodum voluntate in pauperum subleuamen contulerant, tametsi essent admodum tennes. Tacite laudat Evangelium Luca, quem vna cum suo Tito ad Macedones miserat, ut infirmos in fide sanarent, & sanos ad propagandum Ecclesie profectum adhortarentur.

Caput octauum.

Notam autem facimus vobis fratres gratiam Dei, quae data est in ecclesiis Macedonia, quod in multo experimento tribulationis, abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij quod fit in sanctos. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt, primum domino, deinde nobis per voluntatem Dei, ita ut rogaemus Titum, ut quemadmodum cepit, ita ut perficiat in vobis etiam gratiam istam.) Contulit Deus ecclesiis Macedonum (quae propensis animis receperant Euangelium Iesu Christi) gratiam constantiae in aduersis inuicta animi magnitudine toleratis. Siquidem afflicti vna cum Paulo, & sanctis Dei ministris, de suis pressuris & tribulationibus quas pro fide pertulerant, magnopere gaudebant, nec quicquam putabant sibi esse iucundius & optabilius quam pro nomine Christi affligi, conculi, vulnerari & cruciari, sibi persuadentes omnes qui pie volunt viuere in Christo Iesu persecutiones passuros. Impertit & illis donum beneficentiae, nam licet essent extremae paupertatis, tamen ex inanibus scriniis quicquid supererat, in pauperum subsidium depromebant. quo tamen pauperiores erant, eo magis propensissimae voluntatis candore & simplicitate ditescabant. Fert & Paulus amplissimum huiusce laudatissimae beneficentiae testimonium, ut Corinthios ad sectandam consimilem virtutem prouocet. Nam non solum secundum vires suarum facultatum, verumetiam & supra vires fuerunt admodum benefici, erogantes quibus possent egere. Etenim sciebant quod non tam Deus respicit ad magnitudinem rei oblatae, quam ad propensam offerentis voluntatem. Pluris enim fecit Christus munusculum pauperulae viduae quod misit in gazophylacium, quam amplissima diuitum munera. Rogarunt & Macedones Paulum & quidem obnixè, ut haberent gratiam & communicationem ministerij quod fit in sanctos, ut scilicet ipsis liceret suas etiam tenuissimas facultates sanctis pauperibus qui erant Hierosolymis, impertiri. Nec solum sua bona egenis dederunt, sed pro suis vitiis redimendis (citra tanta rei spem vllam) semetipsos Deo primum dederunt, sacraruntque. deinde Paulo & eius commilitonibus, quibus haud dubie sincero animo obtemperabant. Obseruarunt & illi munifici viri ordinem illum, quem Abel iustus obseruauit. Na Abel

Luc. 21.

primò se obtulit Deo. deinde sua munera, & propterea respexit Deus primum ad Abel: deinde ad eius munera. Quid enim profunt munera Deo oblata, nisi homo sit Deo acceptus, aut conetur Deo reconciliari? Et vsque adeò Paulus liberalitatem Macedonum praedicat, ut adhortetur, rogèque Titum ad consummandam tantae virtutis gratiam in ipsis Corinthiis, quam foeliciter inceptauerat. Etenim Corinthij suausu Titi fuerant à suis vitiis emendati, & exemplo Macedonum prouocati ad subleuandam pauperum inopiam.

„ Sed sicut in omnibus abundatis fide & sermone & scientia, & omni solitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico, sed per aliorum solitudinem, etiam vestrae charitatis ingenium bonum (potius genuinum) comprobans. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, ut illius inopia, vos diuites essetis. Et consilium in hoc do, hoc enim vobis vtile est, qui non solum facere, sed & vel le cepistis ab anno priore, nunc verò & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est: secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate. In praesenti tempore, vestra abundantia, illorum inopiam suppleat: ut & illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est, Qui multum, non abundauit, & qui modicum, non minorauit.)

Tametsi Paulus censeat Corinthios multis encomiis efferendos, quod & donis fidei, linguarum, scientiarum, pie solitudinis & syncerae charitatis in vigilatissimos Christi ad se legatos, Macedones longè praecellant: tamen arbitraretur eorum gloriam, laudem & commendationem posse imminui & obscurari, nisi promptissima eleemosynarum largitione Macedones superarent. hoc autem indicat haec pulchra conclusionis forma, *ut & in hac gratia abundetis.*) hoc autem loco vocat gratiam, beneficium siue eleemosynam. Et sensus est, hortor vos ut in iuuandis liberalitate sanctis, sitis Macedonibus praestantiores. Nec tamen haec dico, quasi vobis imperans, vosque velim ad profundenda egenis vestra bona cogere, sed per solitudinem Macedonum in hoc pietatis officio commendatam, vestrae charitatis ingenuitatem siue sinceritatem comprobem. Graeci vocant *γνησιον*, quod est, verum, germanum, genuinum, minimèque fucatum & adulterinum. Thomas hoc loco legens vestrae charitatis ingenium bonum, philosophatur anxie in hoc verbo ingenium, dicit enim, ingenium bonum sumitur non solum pro aptitudine ad sciendum faciliter, sed etiam ad bene operandum, quod si linguam Graecam calluisset, aut sequutus fuisset germanam versionem è Graeco fonte depromptam, non vsque adeo se toruisset in explanatione illius loci. Vult itaque Paulus (ni fallor) planè dicere, Comprobo vestram ingenuam & synceram charitatem. Verum ut magis ac magis irriter Corinthios ad subsidia vitae egenis praestanda etiam cum contemptu suarum diuitiarum adiecit, *Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, ut illius inopia diuites essetis.*) Obserua quaeso Paulum hoc loco tribuere gratiae, & non vlli necessitati quod Christus inopiam tolerauerit, aut potius induerit inopiam (& si dicam, ut scribunt nonnulli) cuiusdam mendici personam. Nihil enim eum compulit ut egeret, aut famem pateretur. Sed ad nostram instructionem ut perituras opes magno animo sperneremus, factus est egenus, cum tamen nullis diuitiis & praesertim spiritualibus, non afflueret, ut eius inopia nunquam satis laudata

syncerè Christiani ditarentur. Quòd autem Christus in temporalibus fuerit admodum pauper, euangelicamque paupertatem deamauerit, indicat illa coelestis doctrina, Filius hominis non habet vbi reclinet caput suum. Et quòd in eo sint cumulatifissimi opum coelestium thesauri manifestat Paulus dicens, Idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Tum quoque dicit illa sapientia per Salomonem, Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes superbæ & iustitia. Elegit & Christus statum sanctissimæ paupertatis, vt eius inopia diuites essemus, coelesti scilicet sapientia & bonis spiritualibus. Vnde scriptum est, Melior est sapientia cunctis opibus preciosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Et alibi dicit Paulus, In omnibus diuites facti estis in illo. Vnde præclare dixit Hieronymus, Satis vel abundè diues est, qui est pauper in Christo. Audiamus & lubenter illam Iacobi sententiam, Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Sunt & veræ opes, pietas in pauperes, in Deum religio, & vitæ sanctimonia, quibus sectando vestigia Christi, coelum conscendemus. Consultit & Paulus Corinthiis si coelestibus diuitiis velint affluere, vt sanctis pauperibus elemosynas erogent, quod non solum putat egenis fore conducibile, sed etiã sibiipfis. Siquidem Eleemosyna prodest danti & accipienti. Est & gemina laus Corinthiorum, quòd non solum cœperint largiri pauperibus suapte voluntate, nõ prouocati alienis exemplis, sed hoc ipsum etiam animi propositum vltro susceperint. Et propterea adiecit Paulus eos magnopere commendando, *Vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis.* Etenim velle, promptus est animi, præstare autem quod velis, est facultatis. Si enim prompta sit & parata voluntas (quæ est fundamentum beneficentiæ) Deo grata est & hominibus, secundum id quod habet, scilicet secundum facultatem vltro offerentis, non tamen secundum id quod non habet. vnde dicebat Christus prouocans omnes ad officia pietatis, *Quicumque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli, Amen dico vobis non perdet mercedem suam.* Quòd si multæ nobis suppetant opes, & largiter tribuamus, si verò exiguæ, & parum tribuamus, nec tamen ita profuse donare debemus, vt nostra largitas & munificentia ad summam inopiam redigatur. In subsequenti autem contextu diluit obiectiunculam vnã quæ suboriri posset. Si abundè dederimus pauperibus nostras facultates, viuent in ocio, & nos rerum nostrarum dispendium sufferemus, pannosique erimus & admodum inopes. Non enim, inquit, vt aliis sit remissio, potius relaxatio laborum & refrigerium, vobis autem tribulatio & rei familiaris angustia, sed vt sit æqualitas & æqualis proportio. Etenim vos Corinthij terrenis opibus abundatis, sancti verò pauperes qui sunt Hierosolymis, coelestibus abundant. Idcirco vt quodãmodo sit officiorum & beneficiorum pensatio, facite vt ditemini precationibus sanctorum, qui à vobis in rebus externis fouentur. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum.* Aut si maus, vt vestra abundantia illorum inopiæ, & illorum abundantia vestræ succurrat inopiæ, vt fiat æqualitas. Verùm dicit quispiam, Nónne is peccat qui sua bona omnino pauperibus erogat, & postea summa paupertate affligitur? Dico quòd non, si nomine Christi id faciat, & in lege euangelica perfectus euadat. vnde dicebat Christus cuidam adolescenti, *Si vis esse perfectus, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me.* Cùm autem dicit Paulus, *Non vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, infirmis suum sermonem attèperat, timebat enim ne deficerent Corinthij si extrema paupertate premerentur.* Commédât autem Paulus ex scriptura hanc æqualitatem, *Sicut scriptum est, inquit, Qui multum, non abundauit, & qui modicum, nõ minorauit, siue non minus habuit.* hoc autem testimonium deprompsit Paulus ex libro Exodi, de colligendo Manna, quem locum vertit Hieronymus ad hunc modum, *Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod edere poterant congregauerunt.*

Gratias

„ Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias, non solum autem, sed & ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam & destinatam voluntatem nostram: deuitantes hoc ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis in Domini gloriam. Prouidemus enim bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem confidentia multa in vos, siue pro Tito, qui est socius meus & in vobis adiutor, siue fratres nostri, Apostoli ecclesiarum, gloria Christi. Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie ecclesiarum.) Paulus agit gratias Deo, quòd Titum pro Corinthiis fecerit sollicitum, vigilantem & assiduam in suo munere, quòd pro summa Corinthiorum vtilitate grauius obibat, & propterea agnoscens Corinthios magis ac magis fide & bonis operibus proficere, in eis lætatus est & consolatus. Et quo magis Corinthij in re euangelica proficiebant, eo ardentius & syncerius suum erga illos affectum exerebat, adeò vt propenso animo spontaneaque voluntate ad eos profectus sit: qui tamen prius rogatus, propter insignia illorum scelera proficisci renuerat. Et vt Titus Corinthios lubentius inuideret, iussu Pauli habuit cordatissimum & fidelissimum sui itineris comitem, illum scilicet quæ vniuersæ ecclesiæ pro suo Euangelio miris laudibus extollunt. Hunc autem Titi comitem (cuius laus est in Euangelio) putant nonnulli interpretes Lucam debere intelligi, qui scripsit & copiose & eleganter Euangelium Iesu Christi, prout audierat & didicerat à selectis Christi Apostolis. Fuit & comes peregrinationis Pauli, vt Acta Apostolorum plenè docent. Alij arbitrantur hunc Titi comitem esse Barnabam, cuius laus est in Euangelio ab eo prædicato per omnes ecclesias, quia Iudæis & Gentibus innotuit: hic enim plenus fide & spiritu sancto, ministerium euangelicum diligenter expleuit. Fuit & comes peregrinationis Pauli, etiam à coetu fidelium ad iuuandum negocium euangelicum ordinatus & electus, vt etiam ex Actis Apostolorum compertum est. Adiecit autem Paulus, fuit comes peregrinationis nostræ in hac gratia quæ ministratur à nobis per Domini gloriam & sollicitudinem nostram: vt legit Ambrosius. Etenim strenui isti legati videtes ingentem Corinthiorum profectum, & ob id augentes eos in fide Iesu Christi, ad Dei gloriam & ædificationem ecclesiæ, sollicitè suum munus obibant. Et hanc sollicitudinem vocat Ambrosius (vt conuicio) animi promptitudinem, Græcè προθυμία. Alij legunt secundum vulgatam editionem, *in hanc gratiam quæ ministratur à nobis, ad Domini gloriam & destinatam voluntatem nostram.* In hoc enim incumbabant Apostoli Dei, vt suam voluntatem à Deo, ab æterno ad hoc munus obeundum destinatam, adimplerent. Reddit autem rationem Paulus cur strenuos & insignes internuncios ad Corinthios miserit, *Deuitantes hoc, inquit, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis in Domini gloriam.* potuisset enim à multis vituperari, & negligentia accusari, si non misisset strenuos ministros: aut fraudis insimulari, si non misisset securos. Hæc autem plenitudo siue abundantia quæ ab eis ad Dei gloriam ministrabatur, erat augmentum fidei, propagatio Euangelij, & multa gentium conuersio. Etenim vnusquisque vt accepit à deo gratiam ita debet alteri administrare: & hoc plenius demò-

De bonis operibus. *Matth. 5.* *frat in hoc subsequenti loco, Prouidentes bona non solum coram Deo, Verumetiam coram hominibus.)* Siquidem totis viribus adniti debemus vt opera nostra Deo grata sint & hominibus, quos ad studia pietatis & sanctæ religionis prouocamus. Vnde dicebat Christus suis discipulis, luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Commendat & Tertium fratrem vnà cum duobus prius laudatis, ad Corinthios missum, & ob id eum commendat, quòd suo munere, quod pro Corinthiorum salute obiit, præclare functus sit. Fuit & in multis bonis operibus probatus & sollicitus. Et hic Tertius frater aliorum comitatu adiectus, est Apollo, vt ferunt nonnulli, qui primus post Paulum cordibus Corinthiorum Iesum Christum inseruit. Et quia agnouerat Corinthios diu suis inauditis flagitiis indulsisse & forduisse, vixque vllam sibi esse spem resipiscentiæ illorum, ab eis discesserat. cum autem rescivit, quòd ad meliorem frugem resipiscerant, multo sollicitior fuit & diligentior quàm antea, vt eorum saluti prospiceret. Hunc autem feruentioris sollicitudinis aculeum sibi per Titi relationem, de prompta Corinthiorum resipiscencia adiectum fuisse animaduertit. Fuit & impulsus ab aliis fratribus, ad tantam commoditatem Corinthiis procurandam. Et huiusmodi sancti fratres, sunt Apostoli ecclesiarum gloriæ Christi) hoc est, quicquid moliti sunt, & præclare egerunt, in gloriam Christi cedit. Commonefacit & Paulus in fine huiusce capitis Corinthios, vt suam ingenuam & synceram charitatem erga huiusmodi legatos exerant, & potissimum demonstrent in ipsis in facie ecclesiarum.) vt scilicet cæteris ecclesiis innotescat, quòd huiusmodi legati Corinthiis ad nanciscendam salutem æternam contulerant.

Argumentum noni capitis.

Paulus commendat Corinthios, quòd prompto animo, promptioribusque officijs, suas facultates in pauperum subsidium contulerint, pro quibus apud Macedones non potest non exultare & gloriari. Et hac parata liberalitate prouocati sunt Achaici & plerique alij ad benefaciendum egenis, & ob id suos fratres ad Corinthios misit, vt eos magis ad eleemosynas sanctis faciendas extimulent, ne sua gloria frustretur, sitque derisui Macedonibus. Erit & secundum largitionem retributio, modò spontaneus sit erogantis affectus. Et quo quisque sincera voluntate plura erogabit, eo apud Deum (qui merita nostra sua beneficentia abundè pensat) locupletior erit.

Caput nonum.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis: Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Misimus autem fratres, vt ne quòd gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi) parati sitis, ne cum venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicamus vos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, & præparent repositam benedictionem hanc, paratam esse sic, quasi benedictionem, non

non tanquam avaritiam. Hoc autem dico, Qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.) Non est, munificentissimi Corinthij, quòd vos meis scriptis extimulem, vt vestras facultates sanctis impartiamini, quandoquidem in subleuanda pauperum inopia vsque ad eò proclives estis, vt vestram animi promptitudinem mihi meisque fratribus plus satis perspectam, non possim non apud Macedones iactare. Laudamus & vos ipsos, & de vobis gloriamur, quòd ardens zelus vester quàm plurimos ad cõferendum egenis sua bona incitauerit. Et propterea misi ad vos fratres, vt ad pecuniam maturè colligendam vos adhortentur, ne in vanum de vobis apud Macedones sim gloriatus. Et licet nõ ignorem vestram in benefaciendo munificentiam & abundantiam, vt tamen magis ac magis in hac gratia abundetis, non desinam vos per fratres meos adhortari, vt in promptu pietatis officia (cum possitis) exerceatis, ne cum venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos ad contribuendum, confundamur & erubescamus. Nec putetis hæc à me dici, quòd dubitem quin lubenter sitis subuenturi pauperibus, sed præmonendos vos duxi, vt in tempore conferatis quod vultis conferre, nec videamini minus libenter dare quàm cæteræ ecclesiæ. Adicit Paulus loquens de pudore, quo afficeretur si Corinthij non præstarent quod præsturos dixerat, *Vt non dicamus vos in hac substantia.)* Legit Chrysofomus, in hoc argumento gloriationis. Hoc autem significat Paulus fore vt is pudor ad illos maximè pertineret, si deciscerent à pio decreto animi. Et propterea, vt Corinthij magnam habeant in contribuendo alacritatem, adiecit, *Proinde necessarium arbitratus sum adhortari fratres, vt prius præpararent hanc benedictionem vestram, vt in promptu sit sicut benedictio, & non sicut avaritia.)* Græci vocant hanc benedictionem, hoc est, beneficentiam, *εὐλογία*. Qui igitur largiturus est pauperi eleemosynam, promptè & spontaneè largiatur, & nõ sicut avarus, qui grauatè & coactè non nihil egenis contribuit, nec tamen ob id præmium reportat. Siquidem melius est parum dare cum alacritate & voluntate, quàm cum coactione multum dare. Et quoniam avaritia inuoluntariorum est, qui eleemosynã dat inuitus, auarè dat. Vult autem Paulus Corinthios & multum & voluntariè offerre egenis, quòd haud dubiè subsequens hæc lectio declarat, *Hoc autem dico, Qui parcè seminat, parcè & metet. Et qui seminat in benedictionibus, & de benedictionibus metet.)* Quo enim quisque largius contulerit, eo copiosius præmium reportaturus est. Trahit autem argumentum ab officio seminantis, qui parcè messurus est, si parcè sementè fecerit: largiter verò, si abundè seminauerit, vt secundum proportionem, quantitati feminis, messis respondeat. Quòd si pari conatu, voluntate, affectu, & charitate, plura quàm quiuis alius erogaueris pauperi, & ampliori mercede donaberis. Aliquando tamen quis parcè dat, & abundè metet, si cum feruentiori charitate dederit. Opponit & Paulus benedictionem parsimonix, velut à bona benignaque collectione dictã, dicens, *Qui seminat in benedictionibus & de benedictionibus metet, & sensus est, Qui largiter seminat succurendo pauperibus, largiter & metet.* Reicit & eleemosynam tristitia vel necessitate erogatam, dicens, *Vnusquisque prout destinauit* siue proposuit *in corde suo, non ex tristitia aut necessitate.)* Ac si innueret, proponit vnusquisque se non nihil egenis impartiturum, quòd si non nihil impartiat, non mœrens, nõ cum murmure nec inuitus impartiat, sed vtrò: Quod enim tristitia aut necessitate confertur, imminuit mercedem. Et quod libenter & ex animo dandum fit quod datur, suadet Paulus dicens, *Hilarem datorem diligit Deus.)* Habet & Ecclesiasticus sententiã huic Paulinã persimilem dicens, *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Eccles. 35.

Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in

„ omne opus bonum sicut scriptum est, Disperfit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & auget incrementa frugum iustitiæ vestræ, ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium huius officij, non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerij huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelio Christi, & simplicitate communicationis vestræ in illos, & in omnes, & in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius.) Verum ut Corinthij largius ac largius suam munificentiam in sanctos collocent, magis attendentes ad Deum suæ beneficentiæ remuneratorem amplissimum, quam ad ipsos homines, dicit, *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.*) Si enim cuiquam elemosynam erogaueris, & accepti beneficii ingratus abierit, non propterea quicquam tibi deperit. nam Deus huiusmodi elemosynam sibi datam esse imputat. Nec ingenio nostro hæc versare debemus. Si multa in pauperum alimoniam contulerimus, verendum nobis est ne ad egestatem mox ipsi redigamur: Nam Deus omnem hanc gratiam, omnem scilicet elemosynam potest in nobis locupletiolem & ditiolem efficere. Idcirco cum reddatur à Deo cum fœnore quicquid sincero affectu egenis contulimus, cōferamus affluenter, demusque operam ut nostra elemosyna magis ac magis, & velut perpetuo quodam fluxu redundet. Nec Paulus differens de sufficientia qua in omne opus bonum abundamus, Corinthiis opes cumulatisimas precatur, sed quod ad vitam transigendam satis est. vnde Salomon rex omnium sapientissimus interpellando Deum, dicebat, Neque diuitias neque paupertatem mihi dederis Domine. Dicit & alibi Paulus, Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti simus. Scribit & Lucas Dominum dixisse, Videte, & caute ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est, ex his quæ possidet. Qui sufficientiam habet, moderatur affectus carnales, quibus adurimur in congerendis opibus. Facit & sufficientia ut thesaurizes in cœlo, ames cœlestia, & terrena despicias. Et tantæ virtutis est sufficientia, ut suis facultatibus contento, bonorum omnium, & præsertim spiritualium vbertatē adiiciat. Quod autem bonum affatim datum non pereat danti, testimonio Prophetæ affirmat dicens, *Disperfit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi:* cum enim dicit, Disperfit, affluentiam bonorum in pauperes collocatam, imo si dicam ipsam vltro neā profusionem, demonstrat. Quibus autem dispergendæ sint & profundæ opes nostræ, subindicat hoc loco, Dedit pauperibus. non enim elemosyna diuiti tribuenda est, alioqui non esset elemosyna. Aperit & fructum disperfarum opum exuberantissimum cum ipso Psalmographo concludens, Iustitia eius manet in seculum seculi, hoc est, eius pietas & clementia qua & iustior euadit, & eius peccata soluuntur, non solum ab humanis colitur, sed ab ipso Deo cohonestabitur, eritque in omne æuum duratura. Amplius demonstrat eleganti similitudine pietatis cultorem nunquam posse neque deserui, neque in summam inopiam redigi, *Qui, inquit, administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, &c.* Si enim Deus terrâ ferentibus subministret semē, cibumque quo corpus nutrirī possit, suppeditet, multo magis iis qui suas diuitias in pauperum usum effundunt, alimoniam vitæ suppediet. Faciet & succrescere semen illorū, qui animas sanguine Christi redemptas alunt, etenim semē egentibus

Prou. 30.
1. Tim. 6.
Luc. II.

Psal. III.

egentibus distributum, efficitur spiritale, & in animam transfertur. Facit & Deus ut accrescat illorum pietas & munificentia, ampliorque mercede pensetur, qui ex animo egenis patrocinati sunt. Rursum patefacit quonā pacto debemus uti opibus quæ non ad luxum sed ad sufficientiam nobis datæ sunt, *Ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*) Sunt autem habendæ opes ad omnem simplicitatem, hoc est, cum libertate & magno contemptu euacuandæ. etenim bonorum copia quæ ex huiusmodi simplicitate admodum commendabili gignitur, nos ad vberius erogandum promptiores reddit. Talem autem arbitratur Apostolus simplicitatē debere intelligi, quæ per veros & germanos Christi ministros, Deo gratias referat. Ostendit in subsequenti loco promptam bonorum in pauperes alendos collationem ad duo potissimum valere, & Corinthiis prodesse: nempe quod suppleant quæ desunt sanctis: tum quod illis vltra quàm satis sit, necessaria subministrent. vnde quàm maximas hi gratias agunt. Glorificant & Deum quod & Corinthij sincero affectu obsequantur Evangelio Iesu Christi, qui nobis præcepit ut ex eo quod superest siue exuperat, demus elemosynam. Habendæ sunt Luc. II. & Deo gratiæ quod non solum cordata Corinthiorum simplicitas, & sincera bonitas in sanctos quos Paulus commendauit effusa est, sed etiam in omnes fideles inopia oppressos. Et pro tantis beneficiis ne vilissima ingratitude contabescant, præcantur Deum pro incolumitate Corinthiorum, illisque per omnia bene ominantur, quos & optat inuisere, (siquādo eis daretur visendi facultas) propter eximiā in pauperes pietatē, quā ex muneris magnitudine à Deo sibiipsis collatā esse perspiciebāt. Sunt & in primis habendæ Deo gratiæ super hoc inenarrabili dono, quo vobis istā mentem inspirauit, ut vestras opes libenter & abundè sanctis pauperibus donetis.

Argumentum decimi capitis.

O Btestor vos viri Corinthij per lenitatem & benignitatem Iesu Christi, ad cuius exemplum memetipsum apud vos deieci. & licet iuxta speciem videar vobis abiectus & admodum humilis, quod apostolicam autoritatē non mihi vindicem, quam tamen pseudapostoli elato supercilio sibi vindicabant, tamen cum sum absens seuis & minacibus epistolis vos territo, vestra fretus confidentia & obedientia. Nec putetis me velle versari vobiscum iuxta carnalem affectum (quod tamen qui mihi meam inuidēt gloriam suspicati sunt.) Et licet hac mortali carne obtegatur non tamen carnis presidio sed spiritus militamus: Quandoquidē arma nostræ militiæ sunt spiritualia ad coercendos hostes fidei, & ad subuertendum callida impiorum consilia. Vobis persuadete velim, me nolle quidpiam verbis ostentare, quod re præstare non possim: qualis enim est absentis sermo noster in epistolis, talis est & presentis autoritas. Gloriamur in illo qui nobis hunc genum afflauit, ut vobis suum Euāgelium sincere prædicarem, quod cupimus magis ac magis augete fide aliis regionibus inuulgare.

Caput decimum.

„ **I** Pse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulare.

„ mus. In carne enim ambulantes, non secundum carnē militamus. Nam
 „ arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potētia Deo ad destructionē
 „ munitionum, confilia destruentes, & omnem altitudinem extollen-
 „ tem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem
 „ intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisfi o-
 „ mnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ se-
 „ cundum faciem sunt, videte. Si quis confidit sibi, Christi se esse, hoc co-
 „ gitet iterum apud se, quod sicut ipse Christi est, ita & nos. Nam & si
 „ amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis
 „ Dominus in ædificationē, & non in destructionē vestrā, non erubescā.)

Paulus commonefacit Corinthios vt quam de se opinionē sinistrè cōceperant, om-
 nino depellant, eosque prouocat ad sectandam Christi mansuetudinē & modestiā.
 Ea autē est Christi lenitas, benignitas & modestia, vt neminē à se auerfetur, nec pec-
 catorem à suo cōspectu depellat, nec iniuriā sibi illatā vlcisfatur, sed æquo animo to-
 leret, nec alteri inuideat, sed omnibus prodesse cupiat. Deniq; vitēt (quod vitare nos
 velit) humanā laudē, ostentationē, iactantiā, fastum & superbiā. Et quia Paulus erat
 à Domino destinatus Corinthiis & cæteris gentibus Apostolus, liberius eos allo-
 quebatur infractioneque animo eorum vitia redarguebat. Imponebant autem Co-
 rinthij ipsi Paulo à pseudapostolis subornati, quandam animi inconstantiam &
 leuitatem, quod cum esset præsens, apud eos conuerfaretur humiliter, absens verò,
 seueris admodum & nimium rigidis epistolis eos terreret, quasi omnino sibi dissi-
 milis. Idcirco commonet eos ad aliter de se sentiendum cum dicit, *Rogo autem vos ne
 præsens audeam per eandem confidentiam, qua existimor auctere in quosdam qui arbitrantur nos,
 tanquā secundum carnem ambulemus.*) Hanc autē confidentiā vocat fiduciam seueritatis.
 Putatis ne me adeò esse leuem & incōstantē, vt aliud mea absentia, quam mea præ-
 sentia vobis indicare velim? Poteritis si velitis meam in omni negotio, & præsertim
 Euangelico, constantiā experiri, nec me præsentē velle vobis blandiri, vestrisque au-
 ribus placere: absentem verò vos lædere & acriter increpare. Rogo vos ne me vobis
 præsentem cōpellatis etiā multa cum audacia seuerum vitiorum censorem agere, vo-
 bisque subiraſci, sicut existimor secundum potestātē à Christo collatā eadem fidu-
 cia eademque audacia illorum vitia infectari, quos intellexi nondum maturē ad
 bonam frugem resipuisse, qui non obaudientes mihi vt corripentur, nec cupien-
 tes spiritalia sapere, falsò existimabant nos quæ carnis sunt, sapere, & secundum hu-
 manum affectum viuere. Licet enim hac fragili & mortali carne circumdati simus,
 non tamen auspiciis carnis, sed Dei præsidii militamus. *Quandoquidem arma no-
 stræ militiæ non sunt carnalia, sed potentia siue fortia Deo*) Etenim arma & munimen-
 ta quibus carni inferuientes, militant dæmoni & rebus mundanis, sunt honores,
 voluptates & diuitiæ: verum spernimus huiusmodi adiumenta, sed arma nostra
 sunt spiritalia, & Dei virtute roborata, quibus vt inuictissimi milites demolimur
 quicquid vafri principes aerei aduersus fidem & Euāgelium Iesu Christi excogita-
 runt. Destruimus & hisce præsidii adiuti peruersa tyrannorum consilia, qui quo-
 tidie non nihil machinantur vt quæ Dei sunt, euertant & dissipent: His denique
 armis vincimus & frangimus omnem altitudinem siue superbiā illorum, qui ni-
 tūtur se extollere aduersus scientiam Dei, fidem scilicet, & fidei propugnacula. Aut
 vt alij legunt, aduersus cogitationem Dei, legem scilicet Dei. nam armant infide-
 lium animos ad contradicendum Christo, contra quos diuina lex pugnat destruens
 vafra illorum consilia. Redigimus & his munimentis in captiuitatem omnē intel-
 lectum in obsequium Christi. Nam in hoc incumbimus vt qui prius erant infide-
 les, nunc auctoramento fidei donati, sua ingenia obsequio Christi vltro supponant.

Adhæc

Adhæc, his accincti armis parati sumus vlcisfi omnem inobedientiā, cum ex animo
 & synceritate fidei consummata fuerit vestra obedientia. In subsequenti contextu
 clarissimè demonstrat Paulus falsum esse & absurdum quod pseudapostoli (qui
 nolebant rationi acquiescere) sibi imponebant. *Quæ secundum faciem sunt videte.* quæ
 palam sunt, considerate, & quæ dicturus sum, quia sunt aperta, & sub omniū oculos
 circumferuntur, diiudicate. Quod si pseudapostoli iactēt se esse ministros Christi ob
 id quod è Iudæa prius ad vos cōuertendos venerint, quod denique prius quam ego
 ipse ab errore incredulitatis resipuerint, expendite quæso & exacto iudicio cōside-
 rate si se præstent tales Christi seruos, quales se iactant. quod si iactitent & præsu-
 mant se esse Christi seruos, vobis persuadete nos nō esse illis inferiores, sed longè (si
 dicā ad Dei gloriam) superiores. Attendamus velim hoc loco ad summā Pauli hu-
 militatem & modestiam, quod cum illis arrogantissimis pseudapostolis potuisset
 iuste se præferre, duntaxat hoc loco (ne videatur turbare Corinthios) se illis adæ-
 quat, dicens, *Si quis confidit sibi, Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quod sicut ipse Chri-
 sti est, ita & nos.*) Verum vt Corinthij maiora de se quam de illis hypocritis sen-
 tiant, palam docet diuino numine afflatus se illis esse præferendum, dicens, Nam etsi
 aliquid amplius gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus
 in ædificationem non in destructionem vestri, non erubescam.) Neque rubore ne-
 que pudore suffunditur, sed ingenti cum gaudio gloriatur de potestate sibi à Deo
 collata, quandoquidem donum sibi diuinitus collatum ditauit, indefessisque labo-
 ribus & sacris officiis adauxit. Et præ gaudio gestit quod quicquid Corinthiis con-
 tulerit non ad illorum subuersionem (more pseudapostolorum) sed ædificationem
 & salutem contulerit, non sua merita, sed Dei dona attollens.

„ Vt autem non existimer tanquā terrere vos per epistolas, (quoniam
 „ quidē epistolæ, inquiūt, graues sunt & fortes, præsentia autē corporis in-
 „ firma & sermo contēptibilis) hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales
 „ sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentem in facto. Nō enim
 „ audemus inferere aut cōparare nos quibusdā, qui seipſos cōmendant,
 „ sed ipsi in nobis nosmetipſos metiētes, & cōparātes nosmetipſos nobis.
 „ Nos autē non in immensum gloriabimur, sed secundū mensurā regulæ
 „ qua mēsus est nobis Deus mensurā pertingendi vsque ad vos. Nō enim
 „ quasi non pertingentes ad vos, superextēdimus nos, vsque ad vos enim
 „ peruenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alie-
 „ nis laboribus: spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis ma-
 „ gnificari secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quæ
 „ vltra vos sunt euāgelizare, nō in aliena regula, in iis quæ præparata sunt
 „ gloriari. Qui autē gloriatur, in Domino gloriatur: Nō enim qui seipſum
 „ cōmendat, ille probatus est, sed quē Deus commendat.) Rationibus syco-
 phantarum & canina rabie sibi oblatrātium satisfacit. Ob id, inquit, visus sum meis
 epistolis vos terrere, quia qui mihi inuidebant, vobis dicebant, Epistolæ Pauli sunt
 graues ac robustæ, at præsentia corporis est infirma, & sermo contemptibilis. De-
 nique Paulus suis epistolis admodum seueris multa de se prædicat, multaque sibi
 tribuit: præsentem verò nullius est reputationis. His autem obiectiunculis satisfacit, sin-
 gēdoque personam obrectatoris dicit, hoc cogitet qui talis est, quod quales sumus
 per epistolā absētes, tales sumus & opere præsentem, hoc est, semper humiles, submis-
 si & minimè elati. Nec diximus nos magna de nobis scribere, nosque velle omnibus
 præferre (quod tamen pseudapostoli nobis impingebant) licet & magnifica scri-
 bamus & magnifica operemur, præstamus autem opere quod Corinthiis pro corū

salute nostris literis significauimus. Quòd autem Paulus nihil sibi arroget, nec velit ab hominibus laudem aut gloriam mercari, suadet hæc modesta responsio, *Nō enim audemus inferere aut cōparare nos quibusdam, qui seipfos cōmēdāt.* Legit autē Chrysofomus hoc loco, Non enim audem⁹ inferere aut cōferere nos ipsos cū quibusdā, qui seipfos cōmendant. Tantum enim abest vt quæ mea sunt, iactē, aut cupiā me in immensum attollere, quin potius nō sustineā me cōferre illis, qui & fucis & magniloquentia seipfos cōmendant. Hoc autē loco incessit Paulus illos qui multa sibi arrogabant, & magna de se loquebantur. Quòd si quid præclarū & magnū operetur, totū Deo ascribit. Et indignū putaret Paulus se cōferre cū ridiculis & arrogātibus (& si dicam nihil valētibus) in suā autē gloriā cedit se cū summis Apostolis cōferre. vnde adiicit, *Sed ipsi in nobis nosmetipfos metiētes, & cōparantes nosmetipfos nobis.* Nouimus & nos ipsos metiri nostro pede, nec metā nobis præscriptā prætergredi. Metimur & nos ipsos nostris virtutibus & potestate à Christo nobis tradita. Neq; gloriabimur in immensum sicut illi, qui suæ vanæ gloriæ nullū modū nullūque finem præscribunt: sed secundum mensurā quā partitus est nobis Deus, mēsurā pertingendi etiā vsque ad vos.) Quāmodestē hoc loco loquatur Paulus nemo nescit. Eatonus, inquit gloriamur, quatenus pertingere datū est: hanc autē gloriā Deo tribuimus, quòd nostri imperatoris ditionē propagauerimus, & vobis abundē sementē euangelicā inseruerimus. Nec enim quasi nō pertigerimus ad vos, extulimus nos, nā & vsque ad vos peruenimus. In Euangelio Christi nō solū affuimus, sed annunciauimus, prædicauimus, persuasimus, extulimus. Nec in immensum gloriamur, sicut quidā ambitiosi pseudapostoli: nec arrogamus nobis laudē alienis laboribus partam, quam tamen alij sibi arrogabant. Spē autē habentes crescētis fidei vestræ, in vobis magnificabimur iuxta regulam nostrā in exuberantiā, vt iis quoque regionibus quę ultra uos sunt, euangelizem non per alienam regulā, vt de his quę parata sunt, gloriemur.) Hoc loco Paulus significat se sperare futurum vt Indies crescente fide Corinthiorum, crescat & ipse, ac maior maiorque fiat: adeò vt iam prædicatio sua longius porrigatur, etiam ad eos qui ultra Corinthios sunt, idque iuxta suam regulam, non alienam, hoc est, suo Marte, ne videatur gloriari de iis quę iam parata sunt, & ab aliis laborata, quemadmodum faciebant pseudapostoli. hoc diligenter adnotauit Erasmus. Et quia præclari isti conatus Deo ascribendi sunt, Idcirco addidit, *Qui gloriatur, in Domino gloriatur, non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Explodatur & cachinnis multis subsannetur, qui magnificē de se sentit: summis autem laudibus attollatur, quem Deus commendat & cohonestat.

Argumentum vndecimi capitis.

EXprimit Paulus suum erga Corinthios impatientem amorem & (si dicam) zelotypiam. Quòd si non nihil de se magnificē prædicet, non tamen putent eū esse arrogantē & ambitiosum, sed ferāt paulisper eū ineptire, multaque pro eorū salute moliri: quādoquidē eos velut incorruptā virginē vnico sponso spiritali cōiugio copulauit: sed veretur ne quēadmodū olim versutus serpens simplicē Eua mentem corruptit, ita pseudapostoli sua astutia eorū simplicitatem corrūpāt. Ita se deiecit vt per suam humilitatē exaltati sint in fide Corinthij, quos non more pseudapostolorum oneravit sumptu, sed gratuito prædicauit eis Euangelium Iesu Christi. Nec in functione sui muneris arbitratur se esse illis inferiorem, sed longē superiorem: Nam pro gloria Christi & salute Corinthiorum, longē plura confecit & præstitit quā illi subdoli prædicatores & impostores. Siquidē restantur eius labores inquieti, graues plagæ, duri carceres, capitis pericula, totius corporis

corporis naufragia, crebræ vigiliæ, inedia, frigoris & nuditatis molestiæ, quā ardens & assiduus fuerit in tractando Euangelicæ doctrinæ negocio.

Caput vndecimum.

VTinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione: Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Eua seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ est in Christo. Nam si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicauimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis, rectē pateremini, existimo enim nihil minus fecisse à magnis Apostolis. Nam & si imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis. Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, vt vos exaltemini? quoniam gratias Euangelium Dei Euangelizanti vobis, alias ecclesias expoliaui, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui, nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia, & in omnibus sine onere me vobis seruauit & seruabo.) Quòd Paulus vnice diligat Corinthios, velique apud illos sincero zelo primus esse, adaperit exordium huiusce capitis, *Vtinam, inquit, sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me.* Sinite paulisper me ad tempus esse apud vos ineptientem, & stultum quempiam (attamen Deo sacratum) agentem, tribuetis forsitan stultitiæ & arrogantia quòd dotes mihi à Deo datas extollam, sed si pensulatius intellexeritis cur ad Dei gloriam & vestram omnium salutem, magna de me prædicem, sufferetis me paulisper in hac insipientia, quod sane spero futurum: Etenim necessitas quædam vt ora obloquentium & obtrectantiū occluderem, me compulit vt meas laudes explicarem, & ne arbitremini me vel pecuniarum vel gloriæ gratia immodico quodam amore vos prosequi vobisque deuinciri, non vos hominum sed Dei æmulatione æmulor. Nam Deus nostri zelo tenetur, nōsque plurimum amat. Confidite igitur talem esse meum erga vos zelum vt citra humanam gloriam, aut bonorū compendium vestræ saluti per omnia prospiciam, *Despondi & vos siue adiunxi vni viro virginem castam exhibere Christo.* Nō enim ego ipse futurus sum sponsus, sed sponsæ ductor siue pronubus, & eo feruenti amore vos diligo vt spiritali coniugio vos Christo copulauerim. Scitote Christum esse sponsum, ecclesiā verò non habentem rugam neque maculā, esse sponsam. vnde dicit Ioannes, *Qui habet sponsam, sponsus est, amicus autem sponsi qui stat & audit eū, gaudio gaudet propter vocē sponsi.* Et de spiritali matrimonio inter Christū & Ecclesiā, dicit Paulus ad Ephesios, Sacramentū hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. Volens itaque Paulus præpedire ne Corinthij præcipitiū facerēt, & se Diabolo dederent, dicit, *Despondi vos vni viro, virginem castam exhibere Christo.* Quicumque enim cōuertit populū ad fidem, pietatem, iustitiā & charitatē, despondet eos Christo. Et videtur mihi Paulus his verbis hunc sensum prætere, Eò incumbunt mei conatus, vires, studia & industria, vt vos baptismo renatos, & corpore & animo consecrem Christo, vt nunquam ab eius sponsa diuelli possitis. Reddit & rationem huiusce ardentissimi zeli, ne Corinthij liberi arbitrij viribus nimium fidēdo suam operam despiciant. *Timeo, inquit, ne sicut serpens Eua seduxit*

sua astutia, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo.) Plurimum formido ne sicut infidiosus & callidus serpens multa & ingentia pollicendo, Euam seduxit, ita isti Apostoli mendaces & iactabundi, per magna quædam verborum phaleris & orationis leniciniò edifferentes, vos circumueniant. De astu quo serpens fefellit Euam, scriptum est in Genesi, Cum mulier diceret serpenti, De fructu ligni quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus & ne tangeremus illud, ne forte moriamur, dixit serpens ad mulierem, nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii scientes bonum & malum. Vidit igitur mulier quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu illius & comedit, deditque viro suo qui comedit, & aperti sunt oculi amborum. Verum ut Paulus possit dissuadere Corinthiis ne tãtopere auscultent illis simulatis & astutis prædicatoribus ne à simplicitate fidei (quæ est in Christo Iesu) excidant, dicit, Si fallax Apostolus qui ad vos expolita facundia præditus venit, aliud Christum prædicaret, quem non prædicauimus, aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis, rectè pateremini.) Intellegamus subdolos illos Apostolos se iactasse quòd plus ipsi quàm veri Apostoli propagandæ fidei attulerant, & ad submouendum hoc delirium vafurumque commentum dicit Paulus, Si alium Christum prædicarent què non prædicauimus nec eius doctrinam, virtutem, innocentiã & gloriam extulerimus, rectè pateremini, hoc est, iure illorum ineptias ferretis, sed quia nec alium Christum prædicauerunt, nec syncerius quàm nos ipsi eius doctrinam vestris animis inseruerunt imò adulterarunt, cur illorum mendaciis, nugis & imposturis fidem adhibetis? Quòd si possim merito & sine vlla iactantia me conferre cum summis Apostolis, Petro scilicet, Ioanne & Iacobo, cur saltem non videbor apud vos dignus qui conferar cum illis Apostolis, quos tamen magni nominis esse prædicatis? Quòd si non mihi tribuam dicendi peritiam aut facundiam, quam tamen falsi & superbi Apostoli sibi arrogabant, a usim tamen affirmare me non esse imperitum scientia, & cœlestis sapientiæ expertem. Sic laudo splendorem & ornatum sermonis, ut cœlestis doctrinæ intelligentiam illi longè antepo nam. & licet lingua disertâ seu Musa Attica, sacris scripturis intelligendis non officiat, non tamen est necessaria. Nec sum mihi dissimilis, nec comperietis in me vllam simulatam pietatem, sed in omnibus dictis & factis sum vobis abudè notus. Deniq; nūquid ego deliqui, aut sum à vobis accusandus quòd me ipsū depresserim, ut vos ipsi extollamini, meisque studiis & exantlatis laboribus in fide firmiores efficiamini? Et ne vos sumptu & expensis premerem, meumque ministeriū quæstus gratia obscurarem & fœdarem, vobis gratis Euangelium Iesu Christi annūciaui, & his quoque manibus victum mihi suppeditaui, & tantū abest ut vos onerarem, quin potius ab aliis stipendia acceperim ut vobis inseruirem. Et ob id estis vel maxime inculandi quòd ab aliis eleemosynã, & vitæ transfigendæ alimoniã desumpserim, ut rem vestram gererem. Etenim Macedones licet summa rei familiaris inopia premerentur, tamen ut vobis Euangelium subministrarem, necessaria stipendia mihi suppeditarunt. Et cum essem apud vos, vestræque saluti consulerem, & egerem, nulli tamen fui onerosus. Nã quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia, quam pro munificentia in pauperes collata, & animi pròptitudine in erogando, nullis encomiis satis extollere possum. Et ne putetis me meã spem in vestris bonis recipiendis defixisse, in omnibus sine onere me vobis seruauit & seruabo.

» Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur.
 » in me in regionibus Achaïæ. Quare? quia non diligo vos? Deus scit.
 » Quòd autem facio, & faciam: ut amputem occasionem eorum qui
 » volunt occasionem; ut in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.
 » Nam eiusmodi pseudoapostoli, sunt operarij subdoli, transfigurantes se in

Apo-

» Apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim Satanã transfiguratur se in
 » angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur,
 » velut ministri iustitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. Itē
 » rum dico (ne quis me putet insipientem esse. alioquin velut insipientem
 » accipite me, ut & ego modicum quid glorier) quod loquor, nō loquor
 » secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quo-
 » niam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.)

Licet Paulus & à Corinthiis & Achaicis (quibus spiritualia feminauerat) potuisset non nihil commodi recipere, ne tamen eius gloria labefactaretur aut infringeretur, noluit recipere. Est profecto hæc gloria admodum commendabilis, à licitis abstinere, maxime ad aliorum salutem. verum ut in hoc sancto proposito perseveret, summam Christi in se veritatem testatur dicens, Est veritas Christi in me, quæ gloria hæc non infringetur in me in regionibus Achaïæ. Et in subsequenti loco reddit rationē cur à Corinthiorū donis abstinuerit, dicens, *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit.* Non ex eo, inquit, nolui à vobis quicquã accipere, quia non diligebam vos, sed quia vos vnice diligo (ut Deus scit) nolui à vobis accipere, ut vestræ saluti magis consulerem, liberiusque Euangelium Iesu Christi vobis prædicarem. Hoc autem facio & facturus sum ut reuellam & amputem occasionem pseudoapostolorum, qui nihil non quæstus gratia intentabant, gloriabanturque in cumulandis pecuniis. quòd si à vobis munera accepissemus, maiorem accipiendi ansam sibi arripuissent: optarem tamen ardenti voto ut despectis rerum præsentium donis inueniantur nobis persimiles. Et licet vafri illi Apostoli nihil publicè extorquerent, clam tamen oblata captabant, quod Paulus fucata gloriæ tribuit. Quòd autem callidi illi concionatores congerendis in immensum opibus incumberent, apertissimè monstrat cum dicit, *Huiusmodi enim pseudoapostoli sunt operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi.* Cum enim deberent germanorum Apostolorum vestigia sectari, duntaxat figuram præ se ferunt, & ouilla pelle obducti, feroces & rabidos lupos agunt. Et quemadmodum Satanã sub imagine veri angeli Dei, multos fallit, ita illi pseudoapostoli, ministri quidè & satellites diaboli, sub prætextu pietatis & sanctimonie multos fallunt & occæcāt. Intellegamus igitur Paulinam mentem capiendò, quicquid ad ostentationem & iactantiam geritur, id præcipuè dæmoniacum esse. Habebunt & illi subdoli ministri finem factis parem. Nam à fine solemus potissimum de opere iudicare, & sicut cura ventris interibit, ita & illi interibunt. *Iterum dico, vestram leuitatem castigando, ne quis existimet me esse insipientem, alioquin velut insipientem accipite me, ut ego modicum aliquid glorier.* Nec dicit, ut plenè glorier, sed vult ostendere Corinthiis quòd si falsos ministros putent esse gloriosos & sublimes, à quibus nihil plus ab eo acceperunt, cur eum contemptim despiciunt. tribuit autem insipientiæ, se ipsum suasque laudes iactare. Verum coactus hoc loquitur, ne ceseatur pseudoapostolis esse inferior. Quod haud dubiè subsequens lectio subaperit. *Quòd enim loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriæ.* Ex eo hæc non loquitur secundum Deum, quia ad tumorem carnis & inflationem animi pertinent, sed quasi in insipientia. nam licet verum sit quod dicatur, locū tamen insipientiæ habet se ipsum laudare. & propterea adiecit, In hac substantia gloriæ, hoc est, in hac gloriandi parte, non cæteris tamen in rebus. & hæc gloria carnalis (quam superbi amant) sicut flos fœni decidet.

Et quia multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Quòd si quàm plurimi & à bonis externis & à generis nobilitate & circumcissione gloriam sibi vindicent, cur nō ego qui ex nobilitate Abrahæ & profapia Hebræorum descendi, gloriabor? Hoc autem inuitus & necessitate urgente dixit Paulus, ne hisce rebus falsis Apostolis se faceret imparem.

» Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis

» enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit,
 » si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit: Secundum ignobilitatem
 » dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audeat (in in-
 » sapientia dico) audeo & ego. Hebræi sunt, & ego. Israelitæ sunt, & ego.
 » Semen Abrahæ sunt, & ego. Ministri Christi sunt (vt minus sapiens di-
 » co) plus ego. In laboribus plurimis: in carceribus, abundantius: in pla-
 » gis, supra modum: in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadra-
 » genas, vna minus, accepi: Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter
 » naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpe,
 » periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis
 » ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in ma-
 » ri, periculis in falsis fratribus, in labore & ærumna, in vigiliis multis, in
 » fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate, præter illa quæ ex-
 » trinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesia-
 » rum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego
 » non vrer? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus
 » & pater domini nostri Iesu Christi qui est benedictus in secula, scit
 » quod non mentior. Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat
 » ciuitatem Damascenorum vt me comprehenderet, & per fenestram in
 » sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.)

Quia vultis videri & reputari sapientes, libentius insipientes, meamque (si qua sit) insipientiam toleratis. Sunt & insipientes qui rebus carnalibus gloriantur, & in his quæ nullius sunt momenti, se iactant. Nactus sum & occasionem vnde possem vos acrius vrgere & criminari. Toleratis pseudapostolos qui in duram & intolerabilem seruitutem vos redegerunt, cum sitis gratia Christi à seruitute peccati & legis liberati, & in numerum illorum asciti qui libertate spiritali donantur. Toleratis & illos qui vos deuorant de vestrisque bonis lautè viuunt. Toleratis & illos qui vestra bona diripiunt & deprædantur. Nam subdoli ministri ad blandiendo vobis, & verborum lenociniis ac sub prætextu pietatis vos expoliabant. Denique sufferitis illos qui immodicis laudibus se extollunt, importunèque se iactant. Amplius toleratis illos qui in faciem vos cædunt, & innumeris contumeliis & conuiciis vos incessunt. Nam quia Iudæi sunt, & vnus Dei cultores, suam nobilitatè iactant, vósque vt ignobiles & inglorios derident. Nec hoc dixit Paulus, Si quis in faciem vos cædit, quod Corinthij in faciem cæderentur, sed quia nõ minoris essent iniuriæ quæ illi patiebantur quàm si in faciem vapulassent. Quod si non redegerimus vos in seruitutem, neque bona vestra deuorauerimus, nec vos expoliauerimus, nec humanam gloriam nobis arrogauerimus, nec vllis iniuriis vos affecerimus, cur nos ipsos veros Christi ministros non toleratis, quasi infirmi fuerimus in hac parte gloriæ, quam (nobis despectis) aliis tribuistis? Loco huius *secundum ignobilitatem dico*, legunt nonnulli, Quod ad dedecus dico. Nam Paulus obiicit Corinthiis in vituperationem, atrociam illa quæ videbantur pati, Græci legunt κατὰ ἀτιμίαν, hoc est, iuxta contumeliam. Adicit Paulus, *In quo quis audeat (in insipientia dico) audeo & ego*. Hoc autem genus gloriandi tribuit insipientiæ & audaciæ. Et sensus est, Quacunque in re apud vos gloriari quis audeat, & ipse ausim. Non enim minus quàm pseudapostoli valuimus in hac parte. Deinde latè enumerat quibusnam in rebus illi vafri concionatores gloriabantur. *Hebræi sunt, & ego. Israelitæ sunt, & ego. Semen Abrahæ sunt, & ego. Ministri Christi sunt (vt minus sapiens dico) plus ego*. Iactant se esse Hebræos quod ab Heber descenderint,

derint, & ego quoque ab Heber descendi. Afferunt se esse Israelitas quod ex genere Israel (qui prius vocabatur Iacob) ortum duxerint, & ego quoque ex genere Israel de tribu Benjamin, ortum duxi. Iactant se esse semen Abrahæ (cuius tamen opera nõ faciebant) ego verò non solum sum ex semine Abrahæ, sed præclaras Abrahæ virtutes sectatus sum. Nihil ergo possunt sibi vèdicare quod ad gloriam carnis spectat, quod & ego non possim mihi vèdicare. Iactant & illi se esse ministros Christi, cum tamen non sint: non enim possunt vlla veri Apostolatus indicia demonstrare. ego verò gratia Dei sum verus Christi minister, prius enim dixi, Sic nos existimet homo. I. Cor. 4. mo vt ministros Christi. Item, Qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti. 2. Cor. 3. Verùm dicet quispiam, dicit Paulus hoc loco, Ministri Christi sunt, non ergo mentiebantur affirmando se esse Christi ministros. Bifariam respondebimus, Aut dicunt se esse Christi ministros, vt Corinthios decipiant. Aut hunc sensum præterdit Paulus, Etsi ministri sunt Christi, plus tamen ego. Nam syncera cõscientia functus sum meo munere pro Christo, quod illi nõ fecerunt. Cùm verò adiecit, *vt minus sapiens dico*, suæ humilitatis profunditatem demonstrauit. Aut vt minus sapiens, siue tanquam desipiens (secundum vestrum iudicium) dico, quod plus sum minister Christi quàm vos ipsi. Forsitan insipientiæ & stultitiæ tribuetis quod me vobis præferam. Qui Græcam phrasim callent, non legunt vt vulgata æditio habet, Ministri Christi sunt, & ego: sed hunc in modum, Ministri Christi sunt (desipiens dico) plus ego. & hæc est facilis lectio Paulinam sententiam retinens. & hoc loco consentit cum Græcis Ambrosius. In subsequētibus locis exprimit Paulus veri ministri Christi, verique Apostoli indicia, omnibusque generosis Christi militibus patefacit nullum esse afflictionum, persecutionum & tormentorum genus, quod pro gloria Dei subire non debeant. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius: In plagis, supra modum: in mortibus, frequenter: A Iudæis quinquies quadragenas (vna dempta) plagas accepi*. Hoc loco significat se apud Iudæos quinquies vapulasse, & vnoquoque tempore quadraginta plagis, vna dempta, cæsum fuisse. Etenim præceptum erat vt plagis tringinta nouem emendarentur, qui commeruissent. Legimus ad hunc modum in Deuteronomio, Pro me Deut. 25. fura peccati, erit & plagarum modus, ita dütaxat vt quadragenarium numerum nõ excedant, ne foedè laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. Nec lex vetabat vt qui vapulare debebat quadraginta plagis cæderetur. Sed forsitan Iudæi ob humanitatem consueuerant vnam plagam remittere, vt citra præscriptum numerum confisterent. Adicit, *Ter virgis cæsus sum*. In Actis Apostolorum legimus, Paulum vnà A. Act. 16. cum Sila, virgis cæsum fuisse, postquam gratia Christi depulit à quadam puella spiritum Pythonem, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando. *Semel lapidatus sum*. In eodem quoque volumine hæc scripta comperimus, Superuenerunt A. Act. 14. autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi, & persuasis turbis, lapidantes Paulum traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse. *Ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui*. Intelligamus hoc loco Paulum inter vndas & fluctus, diè noctemque priusquam portum attingeret, iactatum fuisse. Hoc enim nobis ex capi- A. Act. 27. te. 27. Act. Apostolorum exploratum est. *In itineribus sæpe, in periculis fluminum, in periculis latronum, in periculis ex genere, in periculis ex gentibus, in periculis in ciuitate, in periculis in solitudine, in periculis in mari, in periculis à falsis fratribus*. Falsi autem fratres dicuntur falso Christiani, & qui fingunt se esse discipulos Christi, cum tamen non sint. In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate. *Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum*. Intelligamus quæ extrinsecus siue foris erant, persecutiones illas, quæ ab Ethnicis intentabantur Paulo. vult autem Paulus hoc loco innuere, sibi præter conspirationes & persecutiones Ethnicorum, quotidie imminere insidias & insultus populorum & ciuitatum seditionem mouentium in Euægeliū Iesu Christi. Erat & quotidiana Pauli instantia, assidua aduersus hostes fidei vigilantia, ne virulento quodam contagio ouiculæ Christi inficerentur. Incumbebat & Paulo quotidiana sollicitudo

1. Cor. 9.

& vrgens cura pro ecclesiis. Declarat & satis abundè subsequens hic locus quòd cū multis periculis vniuerso terrarum orbi prospexerit, certaueritque strenuè pro animarum omnium salute. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis siue nobilis siue ignobilis, præpotens vel tenuis, ægritudine aut corporis aut animi torquetur, & ego non torqueor? Etenim prius memini me dixisse, Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Quis scandalizatur & mouetur sufferendo tribulationes & sinistra quæque, & ego non vror? etenim ardeo igne compassionis, illius vices dolendo. & hic ignis consumens ex amore Dei & proximi nascitur. Quòd si mihi liceat gloriari, nõ tamen in humanarum virium præfidiis gloriabor, sed in his quæ sunt meæ infirmitatis. Infirmitatem autem hoc loco appellat tribulationes, pressuras, angustias, flagra, carceres, naufragia & id genus tormenta, quæ constanti animo tolerauit. Hæc autem testimonio Dei, & patris domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula seculorum, certiora reddit. Quòd autem liceat militi Christiano ad tempus fugere, vt magis ac magis humanæ saluti consulat, & præfertim cùm nondum venit eius hora, vt egregiam mortem pro nomine Christi oppetat, subsequens hic cõtextus indicat, *Damasci præfectus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorū vt me comprehenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius. Aretas rex, is erat focer Herodis Tetrarchæ: Siquidem is rex fuit Arabiæ, Petreæ & Damascenæ ciuitatis, quæ Arabiæ vicina est, dominus, qui postea bello confluit aduersus Herodem, propter Herodiadem, vt docet Iosephus libro Iudaicarum antiquitatum 18. capite 9. Eum igitur significat Paulus hoc loco, quem Aretas rex Damasco præfecerat. Iusserat & hic præfectus volens placere peruersis Iudæis qui habitabant Damasci, portas vrbs die nocteque custodiri vt enecaretur Paulus. accipientes autem eum discipuli eius, nocte per murum demiserunt eum, submittetes in sporta.**

Iosephus.

Act. 9.

Argumentum duodecimi capitis.

Possem vobis inuitis viri Corinthij, & reiectis vestris pseudapostolis (quos tãtopere commendastis) in immensum de excellentissimis donis mihi diuinitus datis gloriari, sed forsitan non expedit. Nam cùm vsque ad tertium cælum & Paradisum raptus sum, audiui arcana & abdita verba quæ ego ipse reticere debeo, nec vlli hominum datum est ea eloqui & interpretari. Et ne magnitudine tam arcanarum reuelationum insolescerem & superbirem, agnosceremque quàm ad lapsum fragilis sit & procliuis humana conditio, infixus est mihi stimulus carnis, quo impulsu Dæmonis, crucior & vehementer angor, nec illū domesticum & (si dicam) atrocem hostem à me depuli, tametsi assiduis precationibus rogauerim dominum vt à me depelleretur. Expressa sunt vestris cordibus mei Apostolatutis indicia in omni patientia, modestia, signis & virtutibus, nec me mouent vestra opes, vt vobis prædicem sanam Christi doctrinam sed ardens in Christum amor, & propensa in vestram salutem voluntas. Vnum est quod vehementer metuo, ne cùm vos inuiserim, reperiam in vobis multas simultates, cõtentiones, detractiones, inflationes & cetera huiusmodi vitia, ita vt cogar imbre lachrymarum illos deflere qui nondum à sua spurcissima immunditia resipuerunt.

Caput duodecimum.

I gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones & reuelationes domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore siue extra corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.

Et

„ Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore siue extra corpus nescio, „ Deus scit) quoniam raptus est in Paradisum, & audiuit arcana verba, „ quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem „ nihil, nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari non ero „ insipiens: veritatem enim dicam. parco autem ne quis me existimet su „ pra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.) Nactus est Paulus amplissimum gloriandi campum, non quidem in se, sed in Deo: non in suis humanis præfidiis, sed in abditioribus & secretioribus reuelationibus, quas diuinitus hausit, quasi destinato Dei consilio iam præuisus fuerit selectissimus Christi minister & Apostolus, cui nullus vnquam fuit secundus nec futurus est. Dico itaque laudando illum summum rerum omnium opificem, à quo omne donum perfectum & optimum profuit, Paulum diuino numine afflatum hæc de seipso asseruisse, Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum, &c. Sensus huius loci ante annos quatuordecim, hic est, Quatuordecim anni transacti erant ab eo tempore, quo Paulus viderat hanc abditam & arcanam visionem vsque ad tempus quo scripsit hanc epistolam. Quando enim hanc epistolam scripsit Paulus, nondum intrusus erat in carceres Neronis. hinc probabile est, dicere Paulum scripsisse hanc epistolam circa principium imperij Neronis, sub quo post multum temporis tormentum martyrij passus est. Vnde si computemus annos descendentes à principio imperij Neronis vsque ad quatuordecim annos, manifestè apparet Paulum habuisse huiusmodi visiones in principio suæ cõuersionis. Ipse enim cõuersus fuit ad Christum anno quo Christus passus est. Christus autè passus est circa finem Tyberij Cesaris, cui successit Gaius Imperator qui vixit quatuor annis. Gaio autem successit Nero Imperator sauisissimus: & sic inter Tyberium & Neronem fluxerunt quatuor anni. Et sic additis duobus annis de tempore Tyberij, quia nondum mortuus erat, quando Paulus fuit conuersus, & octo annis de tempore Neronis, quod fluxerat vsque ad tempus quando scripsit hanc epistolam: concluditur quod à tempore suæ conuersionis vsque ad tempus quo hanc epistolam scripsit, fuerunt anni quatuordecim. Hinc nonnulli coniciunt Paulum habuisse huiusmodi visiones in illo tri-duo quo post prostrationem suam à domino stetit neque videns, neque manducans neque bibens. Quòd si Apostolus à tempore suæ conuersionis adeò fuerit Christo „ gratus, à quo hausit spiritum tam arcanarum reuelationum, quanto magis post quatuordecim annos, cùm in ecclesia plurimum proficiebat, & gloriam Euangelij in dies suis feriis concionibus illustrabat & propagabat. Hanc in sententiam accedit Diuus Thomas Augustinus libro 12. de Genesi ad literam capite 1. 2. & 3. latissimè disputat, vtrum Paulus prius raptus sit in tertium cælum quàm in Paradisum, an simul in tertium cælum & Paradisum, & an Paradisus sit in tertio cælo, quod videtur Paulus insinuare. Secundo, an cælum tertium in quod raptus est, corporeum sit vel incorporeum, quòd si Paulus certus erat illud cælum esse corporeum, ergo certus erat se in corpore in illud raptum esse. quòd si certus erat illud esse incorporeum, ergo certus erat se extra corpus in illud raptum esse. Tertiò, an spiritalia erant quæ videbat an corporalia, quòd si certus erat illa esse spiritalia, cur nõ certus erat se extra corpus illa videre? Si verò corporalia, cur non & certus erat se in corpore illa videre? Quartò, an reliquerat omnino corpus mortuum, an viuum. q. si mortuū, igitur dubitare non debebat se extra corpus raptum fuisse: si verò viuum, cur hæsitabat se in corpore raptum esse? Nec tamè hæc addubitata diluit, non enim assereret Augustinus se scire, quod Paulus se nescire fatetur. Verum possum dicere scholasticorū doctorum aut sententiis aut opinionibus assentiendo, nomine tertij cæli posse quid corporeum exprimi, idipsūque esse cælum empyreum, quod dicitur tertium respectu cæli aerei & syderei, vel potius respectu cæli syderei & aquei siue crystallini.

Act. 9.

Hæc obserua.

Et licet raptus sit Paulus ad hoc cœlum corporeum, non tamen necesse est colligere eum certum fuisse se in corpore ad huiusmodi cœlum raptum fuisse: non enim raptus est ad hoc cœlum ut quid corporeum vel similitudinem rei corporeæ intueretur, sed quia locus ille est contemplationi beatorum addictus. Quidam interpretes dicunt illud tertium cœlum esse spirituale, ubi angeli & sanctæ animæ diuina contemplatione fruuntur. Et cum Paulus ad hoc cœlum raptus est, fuit ei ostensa à Deo vita æterna, licet nondum illa stabili delectatione frueretur. Afferunt & alij hoc tertium cœlum esse quandam visionem supermundanam & intellectualem, ubi Deum contemplamur secundum quosdam gradus cognitionis qua Deus videtur. Et quia diuina visio sine delectatione non potest esse, non solum Paulus ad tertium cœlum ratione contemplationis subuectus est, sed in Paradisum usque, ratione delectationis sequentis. Verum quia de Pauli raptu agimus, intelligamus oportet raptum esse præter nativam & propriam inclinationem eius qui rapitur. Nec hæsitandum est quin Paulus in hoc raptu diuinam essentiam viderit, alioqui nõ assereret se audisse ineffabilia, quæ non licet homini in hoc statu viæ loqui. Et licet Paulus in hoc raptu diuinam essentiam viderit per quoddam lumen gloriæ, actuale quidem, quo iuabatur ad tantæ rei contemplationem, non tamen eam permanenti forma, sed modo cuiusdam passionis transeuntis cõspexit, alioqui fuisset simpliciter beatus, quod minimè asserendum est. Affirmabimus & Paulum pro statu viæ non potuisse diuinam essentiam contueri, nisi mens eius fuisset ab omnibus sensibus, sensibilibusque rebus abducta. Et licet anima Pauli in tali raptu non fuerit à corpore separata, tamè ut tantæ rei cognitionem humanum captum transilientem perciperet, oportuit eius intellectum abstrahi & submoueri ab omnibus phantasmatibus & rerum sensiliũ perceptionibus. Hinc intelligamus in illo raptu Paulum relicta ad tempus facultate naturali, fuisse ad id quod est supra naturam euectum. Sit & hæc firma assertio, Licet Paulus sciuerit quod fuerit raptus secundum animam & non corpus, tamen nesciuit qualiter se haberet anima ad corpus, vtrum scilicet fuerit sine corpore vel non. Nec cum fuit à carnis sensibus arreptus inter tertium cœlum, habuit plenam, stabilem & perfectam Dei cognitionem quam nunc habent angeli. Postquam autem desit videre diuinam essentiam, fuit memor illorum quæ viderat per quasdam species intelligibiles in suo intellectu relictas. Hæc bona ex parte ex Thoma 2.2. quaestione 175. desumpsimus. Existimat Ambrosius Paulum ultra omnia mundi sydera raptum fuisse, ut quod narrat intelligamus esse magnificum & mirabile. Significat & Paulus supra firmamentum in tertium numero cœlum de spiritalibus cœlis semetipsum raptum fuisse. Raptus est & in Paradisum cœlestem, de quo dixit Christus latroni, Hodie mecum eris in Paradiso. Pro huiusmodi autem arcanis & secretis visionibus gloriatur, non quod velit hanc supremam gloriam sibi tribui, sed vni duntaxat Deo, cui gratus fuit antequam quid laude dignum moliretur. Quod si sibi liceat gloriari, in suis infirmitatibus gloriabitur: Nam pressuræ, angustiarum infirmitates, iniuriarum, persecutiones & tribulationes, quas inuictus Christi miles tolerat, perducunt hominem ad gloriam æternam. Nec erit Paulus demens & stultus si velit gloriari, nam veritatem dicit & attestatur. Etenim eius inquieti labores, duræ vigiliæ, intolerabilia ieiunia, inedia, frigora, æstus, inuicta certamina quouis modo æternam remunerationem promerentur. Cur autem suam reticet gloriam, nec velit palmam gloriari, subsequens hæc lectio indicat. *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Taceo (ut prudentis est tacere) meam gloriam, ne obrectatores dicant me mirum in modum, & ultra meorum meritorum limites affectare gloriam. Nec tamen vetat Paulus aliquando suorum meritorum gloriam prædicare, ut ad bonum & excellens opus faciendum prouocentur credentes.

„ Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ, ut me colaphizet. Propter quod ter dominum rogavi

„ rogavi ut discederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam
 „ virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo
 „ mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmior, tunc potens sum, factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum
 „ Apostoli, tametsi nihil sum. Signa autem Apostoli facta sunt super vos
 „ in omni patientia, in signis & prodigiis & virtutibus. Quid est enim
 „ quod minus habuistis præ cæteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non graui
 „ uauì vos? Donate mihi hanc iniuriam. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra
 „ sunt, sed vos. Nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissimè impendam & superimpendar ipse
 „ se pro animabus vestris. Licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto. Ego vos non graui, sed cum essem altutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos circumueni vos? Et ne diuinarum reuelationum sublimitate supra modum efferretur Paulus, stimulo carnis quæ angelus Satan (nihil non mali aduersus electos Dei excogitans) inuehit, diuexatus est. Verum quid stimuli nomine voluerit Paulus exprimi & intelligi nõ satis competentè habemus. Qui Græcorum exemplaria sectantur, hoc loco legunt, Datus est mihi pallus carni, siue fudes, flagellum, angelus Satanæ, quo in hoc corpore suffigor, flagellor & cædor. Siquidè græcè legimus σκόλοϛ, quod pallum præcutum sonat, ita quod planè velit innuere Paulus, Ne ineffabilibus huiusmodi visis extollerer & altum sapere, permisit Deus ut plagis, flagellis, carceribus, doloribus, pœnis, afflictionibus, pressuris & tribulationibus discruciarer: & quidem Satana infideles & atrocissimos fidei persecutores ad huiusmodi grauamina & tormeta prouocante, ut à professione euangelicæ doctrinæ auocarer. Etenim autore Athanasio angelus Satan ubique incitabat ad seditiones in Paulum, ut Alexandrum architectum, Hymenæum, & Philippum Ephesum, quo variis persecutionibus & afflictionibus beatissimus Paulus afficeretur in carne, nunc plagis, nunc verberibus, nunc carcere, infinitisque malis quæ etiã supra homines esse videbatur. Tunc quoque dicit Chrysostomus homilia prima in illum Pauli locum, Vini modico vtere propter stomachum & frequètes infirmitates tuas. Ne extollar, permisit Deus angelum Satanam colaphizare me: angelum autem Satanam, non Dæmonem aliquem dicit, sed homines diabolo ministrantes, infideles, tyrannos, Gentes qui continuè ipsum tribulabant & semper insectabantur. Poterat Deus continere persecutiones & tribulationes assiduas, sed quoniam in tertium raptus fui cœlum, & in Paradisum delatus, ne harum magnitudine rerum extollar & altum sapiam, permisit persecutiones has, & angelum Satanam per persecutiones & tribulationes me colaphizare ne extollar. Hieronymus in cõmentariis quos in epistolam Pauli ad Galatas ædidit, refert quosdam sensisse stimulum hunc, fuisse corporis aduersam valetudinem, quod Paulus crebro capitis dolore solitus sit affligari. Existimo malorum hominum insectationem, quæ Paulo negocium facebat assiduè, hoc debere stimulo exprimi, quod præterdit Ambrosius dicens, Hoc ergo remedium datum est Apostolo, ut iniuriis pressus, animo nõ possit extolli, pro magnitudine reuelationum, quia ociosum pectus necesse habebat in iis quæ viderat extolli. Hæc ille. Deridet nonnulli interpretes illos qui nomine stimuli titillationem, motum & affectum libidinis, & tétationem carnis exprimunt, eò quod Paulus ad eò erat perfectus & omni virtute absolutus ut aculeo carnis nõ fuerit affligatus. verum nõ est deridenda

illorum interpretatio. Quid enim vetat Deū ad coercendā hominis superbiā, & probandam eius humilitatem, quantumlibet præfulgeat, permittere malignum spiritū, vt eum venere siue lasciuia carnis tentet? Nec vlli hominum satis exploratum est si nam huiusmodi tentationes & afflictiones factæ fuerint Paulo in exordio suæ cōuersionis, an longo tempore post eius conuersionem. Existimo Paulum sensisse stimulum carnis, & à diabolo vexatum, quando in nationes longè latè que sementem euangelicam spargebat. Demus denique Paulum virtutibus omnibus fuisse cumulatissimum, an propterea vetat eum in agone continuo certantem fuisse libidinis stimulo concitatum? Nōne aliud est venere concitari, & venere frangi? Illud & in incontinentes & cōtinentes incidere potest, hoc verò mollis est & incōtinentis. Proferam ad hanc suffulciendam assertionem testimoniū Theophylacti dicentis in hūc locum, Veneris incitamenta, quibus maximè vrgebatur, his verbis expressit. Meminimus & Paulum aliquando dixisse de vitio carnis cui nemo nō est subiectus, Scio,

Roma. 7. quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonū. Nā velle adiacet mihi, perficere autē bonū non inuenio. Et paulo post ostendens quā difficile sit affectū libidinis domare, dicit, Cōdelector legi Dei secundum interiorem hominē. video autem aliā legem in mēbris meis repugnantē legi mentis meæ, & captiuantē me in lege peccati, quæ est in mēbris meis. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christū dominum nostrum: igitur ego ipse mente serui legi Dei, carne autem legi peccati. Considerans autem Paulus se vehemēter stimulo siue flagello carnis infestari, assiduis precationibus dominū interpellauit vt tā atrox & vehemens cruciatus à se dimoueretur. verū non fuit in hac precandi formula exauditus. Nam deposcebat à domino quod non sibi expediebat. etenim optare à domino vt vitemus tentationem carnis, est laboriosa refugere, & exercitium virtutis aspernari. vnde dicit Iacobus, Omne gaudium existimate fratres mei, cū in tentationes varias incideritis, scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Et paulo post loquens de victoria quæ Christianis militibus aduersus omnes tē-tationes colluctantibus reseruata est, dicit, Beatus vir qui suffert tentationem, quoniā cū probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.

Iaco. 1. At dicit quispiam, Aut Paulus discretè petiit à domino hunc stimulum à se depelli, aut indiscretè. quòd si indiscretè, igitur id deposcendo peccauit. quòd si discretè & exquisito iudicio, cur igitur non fuit exauditus? Intelligamus pro dilutione huius argumenti, Stimulum carnis bifariam posse considerari, vno modo in se, alio modo secundum respectum ad aliud. Si primo modo consideretur est vitandus, quia afflictius. Si secundo modo, est appetendus, quia est seminariū & materia virtutis exercendæ. Et quia nondum dominus reuelauerat Paulo, quòd huiusmodi cruciatus sibi ad humilitatis commodum cederet, considerabat hoc sibi malum esse, quantū in se erat, & propterea precabatur Deum vt à se dimoueretur, nec tamen in hac postulatione peccauit, saltē in signi peccato. Deus autē hoc afflictionis genus ad deiectionē & humilitatē Pauli ordinans, non acquieuit postulationi Pauli, quantū ad eius voluntatem. quod subindicat hæc docta & grauis responsio, Sufficit tibi gratia mea: Nam virtus in infirmitate perficitur. Docti interpretes legunt, Potestas enim mea siue virtus mea in infirmitate perficitur. Siquidem potentia Dei in infirmitate, quam homo non tam humanis quàm diuinis præsiidiis æquo animo tolerat, cognoscitur. Audita autem hac à domino responsione vt diuina gratia mala omnia vitet, & bona prosequatur, dixit, *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis vt inhabitet in me virtus Christi.* Siquidem quo magis accrescent, eò vberius virtutem Christi adferent. Hinc intelligamus Paulum fuisse in sua oratione exauditus, quantum ad summū commodū sibi adfuturū. Propter quod, inquit, placeo mihi in infirmitatibus meis, in cōtumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Etenim pro extollēda Christi gloria in meis pressuris, afflictionibus & persecutionibus oblectabor. *Cū enim infirmor, tunc potens sum.* Hieronymus in 5. caput Amos,

Hæc obser-
ua.

transfert, quando infirmus sum, tunc fortior sum. vbi dicit fortitudinem corporis esse imbecillitatem animæ, & fortitudinem animæ esse imbecillitatem corporis. *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Hoc autem putemus Paulum dixisse ad vitandam iactantiæ suspicionem, instituens nos ne aliqua in re gloriemur ni cogat necessitas. Et licet debuerit Paulus multis de causis à Corinthiis commendari, non tamen ab illis fuit commendatus, eò quod vanis & superciliosis pseudapostolis mordicus adhærebant. Licet etiam non fuerit inferior magnis Apostolis qui tempore Petri extiterunt, tamen ad vitandā inanis gloriæ ostentationem se nullius esse momenti asserit. Quòd autem saltem sit æquandus summis illis Apostolis, subsequens hic contextus indicat, *Signa apostolatus mei facta sunt super vos.* Nihil enim prætermisi quod verū & integrū Christi Apostolum effigiare possit & efformare. Sunt autem præter alia multa, hæc sui Apostolatus indicia, patientia, signa, prodigia & virtutes. Nam præter afflictiones innumeras (quas forti animo pertulit) docuit se esse verum Christi ministrum, quando diuina gratia cecos illuminauit, à dæmone obsessos liberauit, & mortuos suscitauit. Et ne Corinthij aspernarentur Paulum quod minus rectè suum munus obiisset, dicit, *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris ecclesiis?* quasi innueret, num minorem estis præ cæteris gratiam assecuti? Omnia enim mea studia in vestrā omniū salutē contuli, imo vos præ cæteris dilexi. Verū obiurgando acerrimè Corinthios, dicit, Nisi quod ego ipse non grauavi vos, donate mihi hanc iniuriā. quasi velit innuere, si illius rei me insimulatis quod nulli vestrū oneri fuerim, sed gratis vobis Euāgelium prædicauerim, veniā à vobis postulo. Existimabant enim Corinthij sibi iniuriam inferri à Paulo quod nihil ab eis dignaretur accipere. Et licet bis ad eos cōmigrauerit, & tertio paret se iturū, nō tamen eos grauabit, nec ab eis opes & fortunæ bona deposcet, sed illorū salutē prospiciet. Et quia loco præceptoris erga Corinthios se habuit illorūque in fide regenerauit, potius illis prouidebit, quàm quicquā ab eis accipiet. etenim parētes debent suis liberis thesauros cōparare, nō liberi parētibus. Quòd autem adiicit, *Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar ipse pro animabus vestris,* hunc habet sensum, Ego non solū nihil à vobis accipiam, sed potius (si mihi suppetant pecuniæ) sum vobis gratis impensurus, & etiā spontanea oblatione ego ipse pro vestris animabus impendar. hoc est, si opus sit pro vestra salute meam vitā impendam, & eo amore eaque beneuolentia vos prosequor vt magis vos diligam quàm me diligatis. etenim nihil à vobis accepi, gratis Euangelium vobis prædicaui, potius largitus sum quàm acceperim, sum & paratus meipsum pro vobis dedere. & licet nihil à vobis exegerim, tamē forsitan aliquis suspicatur me astutia quadā potius nihil à vobis accipere destinasse, sed meos fratres ad vos transmisisse, qui aliquid à vobis efflagitarent. Velim itaque consideretis vtrum ita se habeat res, necne: non enim ea me inurit auaritia vt hac arte nihil accipiens, videar accepisse. Expēdite quæso si per aliquem eorum quos ad vos transmisi, circumuenerim vos.

„ Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circū-
„ uenit? nōne eodē spiritu ambulauimus, nōne iisdē vestigiis? Olim pu-
„ tatis quòd excusemus nos apud vos? Corā Deo in Christo loquimur.
„ Omnia enim charissimi propter adificationē vestram. Timeo enim ne
„ fortè cū venero, nō quales volo, inueniā vos, & ego inueniar à vobis
„ qualē non vultis, ne fortè cōtentiones, æmulationes, animositates, dis-
„ sensiones, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones sint inter
„ vos, ne iterū cū venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam mul-
„ tos ex iis qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiā super
„ immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.)

Vt planè monstret Paulus neque per se, neque per suos collegas singulari amo-
z. ij.

re sibi deuinctissimos, circumuenisse Corinthios, dicit, Rogavi Titum ut vos inuiferet, vestrisque animis sanum Christi verbum transfunderet. volui & ad ampliorem vestram consolationem & ædificationem Lucam sibi adiungi comitem, ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum. Dicite igitur aut ingrati aut contumeliosi Corinthij, si nã integri illi & synceri Christi ministri vos vlla in re circũuenerint & seduxerint. Et ne putetis me à vestris bonis recipiendis abstinuisse, Titum verò inexplebili habendi cupiditate inescatum fuisse: ausim affirmare nos eodẽ spiritu ambulasse. nam eadem spiritali gratia incesimus, nec cupit ille quod non cupiã, nec amat quod non amem, nec aspernatur quod nõ asperner, nec prædicat quod nolim vobis prædicatum esse. Vtinam atque vtinã omnes Euangelici buccinatores eodẽ spiritu ambularent, eodẽ animo, eodẽmq; consensu Euangelicã Christi doctrinam piẽ & syncerẽ tractarent, nec publicitus prædicarẽt quod nõ à purissimo Euangelij fonte, sacriscque Bibliis dimanaret, suãq; verba pulcherrimis & grauissimis sacrorũ doctorũ sententiis & assertionibus suffulcirent. verũ aut ambitionis aut lucri hamo inescati, ita in varias sententiã distrahuntur, ut vix simplices, qui illorũ concionibus interfunt, possint planè colligere quid prosequi aut vitare debeãt. Alius argutas & friuolas loco, Euangelij differẽdi quæstiones in popellũ agitatur. Alius ita suũ sermonem expolit ut auribus vulgi placendo, quod in Euangelio magis reconditũ est, vtile & graue prætermittat. Alius ita fusẽ suã concionem ad ecclesiasticas ceremonias cõmendandas protrahit, ut nec Christum nec Christi doctrinam prædicare videatur. Alius nimis acerbè in vitia inuehitur, & à resipiscencia peccatores deterret. Alius sic misericordiam Dei prædicat, ut penè sine vllõ labore & negotio putet ad assequendã vitam æternam omnibus peruium esse aditũ, ut cum magno animarũ discrimine falso asserat solam fidem iustificare. Ambulent velim docti concionatores ad extollendam Dei gloriam eodem spiritu, & ad magnũ Ecclesiæ profectũ iisdem vestigiis innitantur. Adicit Paulus, *Olim putatis quod excusamus nos apud vos? coram Deo in Christo loquimur.* Nequaquam putetis nos velle assentatoris officio fungi, aut ad captandã vestram gratiam hæc nos affirmare tanquã excusatione vtentes, sed Deo spectante, & per Christũ hæc enunciamus & loquimur: scit enim Deus (quem nihil latet) quã syncera & illibata sit nostra conscientia, quã nullius personam prospectat, sed omnibus prodesse cupit. Vereor sanè & multa formidine angor, ne fortè cùm venero vos deprehendã quales non velim: non enim nescius sum quam plurimos ex vobis esse corruptos & deprauatos. Hinc inueniar fortasse à vobis qualẽ non vultis, vestrorũ scilicet scelerũ censor & castigatur. Suspicio maxima inter vos regnare vitia, nempe cõtentiones, æmulationes, animositates, aut (si mauis) iras & impetus animi effruescẽtis, dissentiones, detractiones, suffurationes, inflationes & seditiones, ex quibus malorum omniũ sentina profluit. Vereor etiam ne cùm ad vos proficiscar, humiliet me Deus apud vos, hoc est, ne cùm venero cogar vobis vti seuerius. Intelligamus Paulum poenas illas quibus erat nonnullos illorum acrius affecturus, humilitatem appellare: tametsi castigari à Paulo plerique gloriã ducerẽt, & ex eo dixit, Ne me humiliet Deus, ut si se erga Corinthios duriorẽ præbeat, id putent se fecisse vt Dei imperio pareret, alij exponũt humiliet, hoc est, affligat. Quod autem subnectit, ostendit immensam Pauli erga Corinthios & clementiam & charitatem, Vt lugeam multos qui ante peccauerunt & non egerunt poenitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt. Etenim maximè deplorandi sunt qui in suo vulnere accepto sunt pertinacẽs, nec ferunt se à medicis curari. Deplorandi sunt Saul, Absalon, Iudas, & omnes infeliciter mortui. Aut ob id dicit, lugeam, quòd summo dolore afficietur eos castigando. Sumit immunditiam, vt quidam interpretantur, pro quouis scelerum genere, quã delinquentes immundos reddunt. Alij immunditiam vocant luxuriam contra naturam. Adicit & fornicatione & impudicitia, quia non solum fornicando Deum offenderant, sed & multis & detestabilibus impudicitia modis, corrumpendo forsitan virgines.

Argu-

Argumentum decimitertij capitis.

Non potest Paulus non inuehi in quosdam Corinthios qui pertinaci & inueterata malicia deliquerant, quos cupit ne pereant, & de salute periclitentur, acriter castigari. Christum prædicat ex natura quã assumpsit infirmitate, cruci suffixum fuisse, diuina tamen virtute reuixisse, & de morte triumphum insignẽ egisse. Pro Corinthiis interpellat dominum etiam importunis precationibus, vt & fide & ceteris virtutibus euadant consummati, ac ad superbenedictã & indiuidua trinitatis exemplum viuant concordẽs, puri & perfecti.

Caput decimumtertium.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi enim & prædico vt præsens vobis, & nunc absens iis qui antè peccauerunt & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimetum quæritis eius qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis? Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei: Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuimus cùm eo ex virtute Dei in vobis. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos quia Christus Iesus in vobis est? nisi fortè reprobis estis. Spero autem quòd cognoscetis, quia nos nõ sumus reprobi. Quoties vos commonefeci, viri Corinthij, vt à vestris sceleratissimis flagitiis resipisceretis, & Deum optimum & clementissimum vestris admisis non mediocriter offensum placaretis, contenderetisque profusis lachrymis, ieiuniis multis, assiduis vigiliis, inquietis precationibus, vestrorum denique bonorum largitate ad Saluatoris vestri gratiam (à qua excideratis) redire? paucos tamen ex vestro amplissimo cœtu comperi emendatos. Quamobrem destinato animo decreui non amplius vobis conuiuere, sed iuxta ius exactum in vestra crimina animaduertere. quòd si quos compererim hoc meo tertio ad vos aduentu inemendatos, suffoque vitiiis pertinaciter affixos, non amplius parcam, sed iubebo pro conditione sceleris puniri. Existimo enim quòd hic meus tertius ad vos aduentus non nihil momenti & virtutis sit habiturus, vt quisquis delatus fuerit, duorum vel trium hominum testimonio vel absoluetur vel damnabitur. Etenim in veteri lege scriptum cõperimus, In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur vno contra se dicente testimonio. Et cùm Christus de correctione fraterna differuit, legem illam de producendis duobus vel tribus testibus, quibus reus absolui debet vel damnari, adduxit, Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum, si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium staret omne verbum. Denique suadere volens Iudæis testimonium quod de seipso protulit esse recipiendum, nec à testimonio sui patris disidere, dicebat, In lege vestra scriptum est, Quia duorum hominum testimonium verum est, Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me pater. His autem verbis Prædixi & prædico vt præsens vobis &c. comminatur supplicium non modicum iis qui pro prima & secunda admonitione nõ uoluerunt à suis pristinis vitiiis resipiscere. nam iis qui deliquerant prima vice pepererat.

2.ij.

quòd si iterum atque iterum deliquerint, nec poenitentiam egerint, non amplius parceret: nam insoleceret peccator & deterior fieret, si toties monitus ut resipisceret, non puniretur. Solet & Ecclesia uti trina admonitione antequam sententiam excommunicationis iniiciat: quòd si peccator in sua contumacia & pertinaci malitia persistat, seuerè & acerbè puniendus est. Quòd autem Paulus possit suam iudiciariam potestatem in Corinthios exercere, ostendit hic locus. *An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus?* Vultis ne vestro malo experiri, vtrum quæ loquor ex meipso loquar, an Christi spiritu per me vobis loquentis? Siquidem quæ vobis ad salutem loquor, à Christo didici & hausi. Nam ille sua gratia mihi dedit os & sapientiam cui nemo audebit contradicere. Nec Christum ut imbecillum contemnere debetis: Nam manifestè declarauit se apud vos esse potentem, cum ad eius nomè vidistis fugere dæmones, sanari ægros, & mortuos reuiuiscere. Exeruit & suam vim natiuam, quando propria virtute suam humanitatem à morte reuocauit. Et licet ex infirmitate & imbecillitate naturæ humanæ quam assumpsit, fuerit affixus cruci, & semetipsum humiliauerit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, eò quòd noluit (cum tamen poterat) suis aduersariis obsistere, tamè viuuit ex virtute Dei patris, & huiusmodi virtus ad nos dimanauit. Nam licet simus incredulis infirmi, dum ab illis cædimur, aut in carceres intrudimur, aut inauditis conuiciis impetimur, tamen ex virtute Dei cum Christo potentes erimus erga vos. Nolite igitur nostri quærere experimentum, sed magis vestri sumite experimentum, an in fide persistatis, an verò ab ea excideritis. Discutite facta vestra, & opera vestra bono & æquo iudicio expendite & probate, antequam de nostra potestate iudicium feratis. Quòd si ad trutinam & iustum examen cognosceretis vosmetipfos, sciretis vos habere fidem, & subinde agnosceretis Christum esse in vobis. Etenim adest & fauet illi Christus, qui fidem Christi amplexatus est. Quòd si à fide suscepta excideritis, nec vitam vestram in melius commutaueritis, non absurdè existimabo vos cum reprobis conferendos esse. Nostræ autem legationis functiones, nostrique mores inculpatissimi, vos certiores reddunt quòd non sumus reprobi nec à Christo reiecti.

» Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. De cætero fratres gaudete, perfecti estote, exhortamini, id ipsum sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis, Amen.) Quis non videt Paulum hoc loco suam erga Corinthios charitatè depromere, & superbis ac inuidis bene precari? Licet enim apud eos ut imbecillus contemneretur & multis contumeliis incesceretur, tamen precatur dominum ut nihil mali admittant, ne pro turpissimis facinoribus poenas inferre cogatur. Non enim, inquit, meis epistolis hoc vnum molior ut videar probus, sanctus, innocens & ab omni crimine immunis. vnde liberius desumam anam & facultatem alios castigandi, sed ut vos ipsi quæ recta sunt & commendatione digna faciatis, optamus & ardentibus votis ut vos castimonia vitæ probati sitis, nos autem habeamur velut reprobi, videamurque multis ut infirmi & impotentes. Et licet Paulus non esset reprobus, cupit tamen haberi velut reprobus, ut non exerceat potestatem puniendi & iudicandi

dicandi Corinthios, si nihil mali perpetraverint. vnde in epistola ad Romanos dicit, Rom. 13. Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa. Quòd autem cuperet sibi adimi facultatem iudicandi Corinthios si probè & honestè viuerent, subindicat hic locus, *Non enim possumus aliquid aduersus veritatè, sed pro veritate.* Et sensus est, aduersus innocètes nihil possumus, alioqui pugnaremus aduersus veritatem & iustitiam: aduersus verò admiffa, multa possumus. Gaudemus & magnopere, Deoque gratias agimus, quòd quidam vestrum sint fortes & potentes in oppugnandis & debellandis scelerum omnium modis, & ob id sumus infirmi, quia aduersus vestram innocentiam & vitæ sanctimoniam, nostram potestatem minimè exercemus. Oramus & assidue Dominum ut quæ dedit vobis gratiam in vitandis peccatis & exercendis virtutum officiis, eandem quoque in vobis consummet & perficiat. Et ne præsens videar durius vobiscum agere quam velletis, idcirco hæc absens scribo, ut planè cognoscatis me nolle in vestra delicta animaduertere nisi secundum potestatem & auctoritatem mihi diuinitus datam, non quidem in destructionem, sed ædificationem, hoc est, non eò mea tendit correctio ut vos perdam, sed Domino lucrer. De cætero fratres gaudete, quòd à vestris vitis repurgati, Deo inseruiatis. Date & operam ut sitis perfecti & omni virtute abfolutissimi. Exhortemini & illos quos oportet salubri exhortatione commonefieri. Id ipsum sapite in alterutrum secundum Iesum Christum, nec in his quæ fidei sunt, diuersis opinionibus decertetis. Fouete inuicem pacem & mutuam charitatem, & autor pacis & amoris erit vobiscum. Nam qui manet in charitate in Deo manet, & Deus cum eo. Et quia osculum, pacis est indicium, adiecit, *Salutate inuicem*, non quidem osculo fraudulentum aut impudicum, sed pudicum & sanctum. Etenim sancti omnes & qui pro Christo militant, plurimam salutem vobis impartiuntur. Gratia autem Domini nostri Iesu Christi, qua gratis abluti sumus & iustificati, & charitas Dei patris, qui sic dilexit mundum ut filium suum vnigenitum nobis dederit saluatorem vnicum, & communicatio sancti spiritus, qui communis est spiritus & patri & filio, sit cum omnibus vobis, vosque perpetuò conseruet incolumes, puros & sanctos. Hoc autem ternario apertissimè declarauit Paulus abditissimum sanctissimæ trinitatis mysterium, cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris Theologi
Parisiensis, in posteriorem Pauli ad Corinthios Epistolam, finis.

Nobis ex antiquis scriptoribus compertum est Galatas Græcos esse: ex Gallis tamen oriundos. vnde originis ingenium ingenij tarditate referebant. In hac autem epistola totus ardens Paulus vt acerbè castiget, magis increpat quàm docet, vt quibus ratio suadere non poterat, reuocaret autoritas. Et in primis patefacit intolerabilia antiquæ legis onera, & quæ in typis præcesserunt, obseruationem scilicet Sab- bati & Circumcisionis, ac recursus trium per annum solennitatum, ciborum quoque delectus & scrupulos, & iterata per singulos dies lauacra, illuce- scente Euangelij gratia, cessasse. Nec in hac graui & erudita Epistola ad illos scribit, qui relicto Iudaismo ad Christum defecerant, sed ad eos qui ex gen- tibus fidem Euangelij receperant, qui tandem à pseudopostolis seducti & in- fecti, sua lenitate & stultitia ad Iudaismum relapsi sunt. Et quia Pau- lus illos primùm docuerat Euangelicam philosophiam sectari, viis omnibus niti- tur eos à ciuitate Epheso scribens, ab errore ad fidem veritatis reuocare. In ipso autem epistolæ limine testatur Euangelium quod Gentibus prædicauit, se à nul- lo homine didicisse, sed à Christo Deo cælitus accepisse, ne sibi fides & autori- tas negaretur. Deinde affirmat se contulisse cum summis Apostolis (quibus haud dubiè par est aut superior) Euangelium quod in Gentiliū animos transfuderat. Iusta de causa reprehendit Petrum quòd non recto pede incederet ad euangelizandum, cogeretque Gentes Iudæizare. Planè declarat Mosaicam legem neminem potuisse iustificare & viuificare. Insuper asserit Deum pura & inte- gra fide iustificare Gentiles, quos ab imitatione fidei filios esse Abrahæ, futu- rosque secundum promissionem heredes credimus. Tum quoque asserit Deum definito tempore filium suum misisse in hunc mundum vt sua cruce Iudæos iugo legis obuinctos redimeret, redemptos in Euangelicam & Christianam libertatem assereret. Adhac, adhortatur Galatas ne amplius se dedant in seruitutem legis, sed ardentibus votis cupiant Euangelij lucem, veritatem & libertatem amplexari. Postremò commonefacit spirituales & perfectos, vt lapsos in quodpiam vitium (si modò in eo pertinaces non fuerint) leniter castigent, attendentes se tentationum pericula non euasisse.

Argumentum primi capitis.

Paulus Galatis (quos ad sinceritatem fidei & veritatem Euangelij reuo- care cupit) salutem in Domino, pacem & gratiam impartitur. Lenitatis ar- guit Galatas, quòd subitò à pseudopostolis subornati, ab Euangelica doctrina quam profitebantur, ad Iudaismum reciderint. Euangelium quod gentibus inuul- gavit, à nullo homine didicit, sed diuinitus à Christo Deo accepit: ne primariis Apostolis

Apostolis videretur esse inferior, vt etiam certior fides & docendo & prædi- cando sibi tribueretur. Cum paternis traditionibus & Iudaicis ritibus mordicus adharebat, ecclesiam miris modis infectabatur, fidemque expugnabat, sed luce su- perna illustratus, & Christi gratia transfusus, longè latèque in Arabia & Damasco sementem Euangelicam sparsit, & illius arcani nominis (quod prius expugnauit) factus est propugnator acerrimus.

Caput primum.

PAULVS Apostolus, non ab hominibus, neque per ho- minem, sed per Iesum Christum, & Deum patrem qui suscitauit eum à mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ, gratia vobis, & pax à Deo pa- tre nostro, & Domino Iesu Christo, qui dedit semet- ipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsen- ti seculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen.) Quòd Paulus affirmet se esse illū Apo- stolum non hominum fauore aut præsidis, sed diuina autoritate missum ad obeun- dum suæ legationis munus, pulsat Galatas & exulcerat, eorumque animos admodū leues transfigit: quandoquidem non potest non vehementer dolere quòd repente à fide Euangelij exciderint, quos summis studiis, summa sollicitudine summaque cu- ra Christo genuerat. Et quia huiusmodi functio arcano afflatu sibi delegata fuerat & concredita, idcirco renati Christo non quidem semine corruptibili sed incorrupti- bili, per verbum Dei viui & permanētis in æternum, debuerant constanti fide eius verbis auscultare. Verum à pseudopostolis, qui magna de se sentiebant, deprauati, ar- bitrabantur Paulum non sibi per omnia constare: sed nunc Euangelium attollere, modò verò legis præscripta & ceremonias commendare, sed toto cælo (vt planè in hac docta & acri epistola perspicitur) errabant. Nec solum à Iesu Christo sed à Deo patre, tam sacræ & arcanae rei officium Paulo mandatum est & commissum, vt ne- mo non sibi persuadeat non hominem sed Deum, per os Pauli cum docendo tum prædicando loquuturū. Intelligamus sanè hæc Pauli verba, Paulus non per hominē Apostolus, ne tribuendo Christo diuinitatem, eius humanitatem abnegemus. Arbi- tramur autem Paulum dixisse se non per purum hominem esse ordinatum Apo- stolum, sed per Iesum Christum, quem firmissima fide credimus esse Deum & ho- minem: nam humanitas fuit conuincta diuinitati in vnitatē hypostaseos siue sup- positi. Denique eam ob causam Paulus negat se esse ordinatum ab hominibus Apo- stolum, vt calumnias pseudopostolorum reuellat, qui dicebant Paulum fuisse Apo- stolorum discipulum: Apostolos verò Christi discipulos, & ob id plus autoritatis il- lis tribuendum esse, quòd Paulo priores ad Apostolatam sint vocati: nec tolerandū esse Paulum quòd Mosaicæ legis obseruationes antiquaret, quas tamen Petrus & Ia- cobus non prohibebant. Verum illi ad tempus, autore Chryso-
stomus.
Hieronymus.

lus Paulus, qui neque ab hominibus neque per hominem, sed à Deo patre & Christo missus est. De secundo, Iesus filius Naue, qui à Deo quidem est Apostolus constitutus, sed per hominem Moysen. Tertium genus est, cum hominum favore & studio aliquis ordinatur, ut nunc videmus plurimos non Dei iudicio sed redempto favore vulgi in sacerdotium subrogari. Quartum est pseudoprophetarum & pseudapostolorum. De quibus Apostolus, istiusmodi inquit, pseudapostoli operarij iniquitatis, transfigurantes se in Apostolos Christi, qui dicunt, Hæc dicit Dominus, & Dominus non misit eos. verum non talis Apostolus Paulus, qui neque ab hominibus neque per hominem, sed à Deo patre per Iesum Christum missus est. Hæc ille. Quod autem Deus pater Christum suum filium à mortuis suscitauerit, innumeris & Pauli & Euangelistarum testimoniis suffulciri potest, quæ ad magis seria properando, prætermittimus. Nec tamen ita Deus pater suscitauit Christum à mortuis, quod non Christus sua natiua virtute reuixerit, sed quod Deo acceptum ferri oportet, quod eius humanitas de morte triumphauerit. Itaque ego ipse Paulus nihil non agens pro illustranda Euangelij gloria, vnà cum celebri & venerabili meorum fratrum comitatu cunctis Galatiæ ecclesijs gratiam & pacem optamus. gratiã quidem qua admissa gratis condonantur, pacem verò qua Deo reconciliamur, & illam quidem postulamus, quam Deus pater, & Dominus noster Iesus Christus suis obsequiosissimis & amantissimis famulis largitur. Vocat autem ecclesias Galatiæ non illas quæ non habent rugam & maculam, sed quæ aliquando in Christi nomine absque perfectis virtutibus fuerunt congregatæ. Ecclesia autem perfecta illa est quæ verè corpus Christi est. Hoc & vnum nos prouocat ad cognoscendam Christi in nos vltroneam gratiam & beneficentiam, quod seipsum in mortem pro nostris admisis expiandis obtulerit, nõsque de sæuissimã dæmonum tyrannide, durissimãque peccati & mortis seruitute, ac de hoc nequissimo seculo secundum promptam Dei patris voluntatem eripuerit. Demirabitur quispiam cur Paulus vocat præsens seculum nequam, cum seculum sit spacium siue tempus diebus & horis discretum. quod si spacium dierum non sit malum, nec dies mali sint, nec seculum dicendum est malum aut nequam. Verum dicam seculum non ex se dici nequam siue malum, sed quod in hoc præsentis seculo innumera mala & flagitia perpetrentur: sciat enim hic mundus & madet multis uitiorum fordibus, à quibus Christus sua gratia (si modo resipiscamus) nos liberat. Adiecit Paulus, Secundum voluntatem Dei & patris nostri, ut planè doceret Christum voluisse per omnia diuinæ voluntati obsequi. Hinc illud Psalmographi, Ut facerem voluntatem tuam volui. Dicebat & Christus interpellans suum patrem in horto oliueti, ne amarum mortis poculum gustaret, Matth. 26 Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Prologus autem Pauli, Amen, Hebræo sermone concluditur, quod sonat fiat, siue verè aut fideliter. Existimat Origenes iuramentum Christi esse Amen.

„ Miror quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant & volunt conuertere Euangelium Christi. Sed licet nos, aut angelus de cælo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit, Modò enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est à me, quia nõ est secundum hominem: Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim conuersationem

„ tionem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequebar ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.) Non possum non mirari & vehementer obstupescere, cur tam repente desciueritis à Deo patre, qui condonatis gratuitò vestris admisis, vos in gratiam Christi, hoc est, Euangelium, vocauit, quo vobis fit aditus etiam tutissimus ad æternam salutem assequendam. Aegre fero & eo magis quod relicta libertate Euangelica in seruitutem Mosaicæ legis, velut in aliud Euangelium, conuersi sitis, cum nullum sit aliud Euangelium præter id quod à nobis prædicatum est, nisi sint subdoli quidam impostores, & dementissimi pseudapostoli, qui animos vestros turbant, pulsan & concutiunt, & nituntur pro viribus subuertere & profligare Euangelium Iesu Christi. Nūquid perditissimi viri transformati estis vestra inconstantia à luce ad tenebras, à libertate ad seruitutem, à gratia ad peccatum, à veritate ad mendacium, à pace ad bella & dissidia? Expendite quæso si nam hæc vestra translatio sit à Deo, an potius à Diabolo, qui suis infidiis, suisque vaftris technis vobis infidiatur, ut animas vestras antiquæ legis sarcinis onustas & pressas deprædetur. Et eo acerbius estis obiurgandi quod absque vlla colluctatione & difficultate sitis ab Euangelij libertate in legalium operum seruitutem trāslati. Affirmabo nõ absurdè nomen Galatiæ vobis adaptari. etenim γαλιλία, translationem sonat. Quod si angelus vobis euangelizaret aliud Euangelium quàm quod à nobis accepistis, existimarem illum esse execrabilem & abominandum: nõ quod vobis aliud annunciabit, sed quod nullum aliud debueratis recipere quàm illud quod à nobis recepistis, quod scilicet in Christum credere oportet & baptizari, ad assequendum, vitam æternam: quod denique Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, suæque victrici morte & gloriosa resurrectione, carnalia Mosaicæ legis opera antiquauit & aboleuit. Iudicarem & meipsum deuouendum, si diuersa & pugnantia prædicarem. Vtitur autem Paulus argumento ab impossibili deducto. Impossibile est quod angelus aut alius à me ipso Apostolus prædicet vobis aliud Euangelium quàm quod prædicatum est. quod si aliud prædicet, iam non est Euangelium, quia Euangelium cum Euangelio non pugnat. quod si sibi suadeat esse aliud Euangelium, execratione & excommunicatione dignus est. Et licet quatuor sint Euangelia, quatuorque Euangeliorum scriptores, tamen vnum est consensu Euangelium. Nec personarum differentia facit Euangeliorum diuersitatem, sed contrarietas & pugnantia, quæ nullo modo reperitur in Euangelistis. Sit & anathema & perpetua detestatione dignus, qui Euangelij sinceritatem admixtu Iudaismi vitiat & prophanat. Iterum prædico sicut prædiximus, Siquis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, scilicet quid omnino alienum, anathema sit. Intelligamus vnum, quod quicquid concionatores prædicant, quod Paulus prædicauit, prædicant, explicitè vel implicitè, ut dicunt scholastici doctores: non enim prædicant aut prædicare debent quæ pugnant cum Euangelio Pauli. Adicitur in textu, Modò hominibus suadeo an Deo? aut quæro hominibus placere? Hoc verbum, suadere, humano vsu tritum est, quum quis id quod semel imbibit, etiam cæteris conatur inferere. In Actis Apostolorum legimus de Paulo, introgressus autè synagogam cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans & suadens de regno Dei. Et alibi, Cum constituisent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi quibus exponebat testificans regnũ Dei, suadensque eis de Iesu ex lege Moyse & Prophetis à mane vsque ad vesperam. His autem verbis, Modò hominibus suadeo, an Deo? vult innuere quæ in suis epistolis dicit, non spectare ad captandum hominum fauorem, sed ut Deo potissimum placeat. & licet Galatas falleret hæc dicens, num propterea Deo valeret imponere, qui perspicit arcana mentis? Aut die Paulum hæc velle asserere, non suadeo Deo, quia illius oculis omnia sunt peruia, sed

Rom. 4

Hæc obserua.

ua.

Act. 19.

Act. 28.

hominibus suadeo Evangelicam veritatem sectandam esse: & nunquid quia suadeo hominibus quæ vera sunt, quæro hominibus placere? non sanè, sed potissimum Deo. Nec tamen hoc loco, Aut quæro hominibus placere, negat omnino se velle hominibus placere: Nam alibi dixit, Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Item, Sine offensione estote Iudæis & Gentibus & ecclesiæ Dei, sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut saluentur. intentio autem Pauli qua cupit placere hominibus est, ut saluentur. Si itaque fieri possit ut pariter Deo & hominibus placeamus, placendum est & hominibus, magis tamen Deo quam hominibus placendum est. Cùm autem adiecit Paulus, *Si adhuc hominibus placerem Christi seruus non essem.*) alloquitur potissimum Iudæos, etenim illis placebat cùm eorum partes tueretur, legisque præscripta & cæremonias ante suam conuersionem mordicus obseruaret: sed cùm post sufficientem legis Euangelicæ promulgationem nouit antiquas esse & abolendas legis cæremonias, illis displicuit ut Christo placeret: alioqui illis placendo assereret legem, & Euangelij gratiam destruendo, Christo displiceret. Placēt nūc hominibus qui auram popularem venantur, qui summos honores ambiunt, qui lucra sectantur, qui diuitiis inhiant, qui obscœnis voluptatibus indulgent, qui denique in aulis principum parasitos agunt, & nulli non assentantur ut suam prædam captent. At viris probis, & singulari virtute præditis placere periucundum est. Subnectitur in textu, *Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.*) Hic locus manifestè docet Paulum non alium habuisse Euangelij præceptorem quam Christum, ne falso putemus Paulum Euangelicam doctrinam à primariis Apostolis didicisse. Fuit autem Paulo Euangelium Iesu Christi reuelatum, quando pergens Damascum ut profitentes nomen Christi vincitos perduceret in Hierusalem, subitò circumfulsit eum lux de cœlo, & cadens in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saule, Saule, quid me persequeris? Qui dixit, Quis es Domine? Et ille, Ego sum Iesus, quem tu persequeris. durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens & stupens dixit, Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad eum, Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi quid te oporteat facere. Quòd autem Paulus in Iudaismo plurimum profecerit, fueritque antiquæ legis propugnator acerrimus, subindicat hic locus, *Audistis enim conuersionem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequabar ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius emulatur existens patrum mearum traditionum.*) Qui vehementer aliquando persequeretur ecclesiam Dei, & hostili animo depopulabatur, vinciendo omnes qui inuocabant nomen Christi, nimium fauens Mosaicæ legis præscriptis, & Phariseorum traditionibus (quas paternas appellat) nunc euangelica lucæ illustratus, ex persecutore & prædone, factus est propugnator & præco fauentissimus & paratissimus. nec quisquam è numero Apostolorum tantum commodi tantumque gloriæ attulit ecclesiæ, quantum ipse Paulus. & cùm Dei gratia conuersus est ad tuenda ecclesiastica dogmata, protinus quicquid Iudaicarum opinionum eius animum occuparat, totum exiit. quæ res arguit Paulum diuino afflatu fuisse subitò mutatum.

» Cùm autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ, &
» vocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangeli-
» zarem illum in Gentibus: continuo non acquieui carni & sanguini. Ne-
» que veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abi in
» Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres
» veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quin-
» decim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fra-
» trem

» trem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non me-
» tior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie
» ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo. Tantum autem auditum habebant.
» Quoniam qui persequeretur nos aliquando, nunc euangelizat fidem,
» quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant Deum.) Cùm autem
» visum est Deo qui me segregauit de utero matris meæ, & sua benignitate suamque gra-
» tia me in munus Apostolatus selegit, ut reuelaret filium suum in me, reuelatumque
» Gentibus prædicarem, ut in eo suæ salutis spem collocarent: continuo citraque vl-
» lam moram accinctus sum ad prædicationem Euangelij, contemptisque quouis-
» modo meorum cognatorum affectibus (ne me à rebus spiritualibus auocarent) nihil
» cunctatus, Euangelicam legationem meam fidei concreditam obiui. Loco huius, *Non
» acquieui carni & sanguini,* legunt Græci, Non contuli cum carne & sanguine, hoc est,
» non communicauit Euangelium meum cum homine, sed cum Deo commercium ha-
» bui: potius enim decebat ut Paulus doceret homines, quam ut ab hominibus disce-
» ret. Quòd autem caro & sanguis nonnunquam sumantur in sacra scriptura pro ho-
» mine, nobis ex illa Christi ad Petrum responsione compertum est. Beatus es, Simon **Matth. 16.**
» Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est. Et
» licet Paulus ab utero matris segregatus fuerit ut fieret Apostolus, tamen propter
» quædam causam arcanam distulit Dominus huiusmodi vocationem, quam Paulus
» ignorabat, donec Iesu Christi reuelationem diuinitus acceperit: at ubi absolute vo-
» catus est, simul obsequutus est. Neque Paulus ascendit Hierosolymam ut illorum præ-
» sidiis qui prius ad Apostolicam dignitatem vocati fuerant, suum suffulciretur Euā-
» gelium: sed abiit in Arabiam ut Gentilium cordibus Christum, Christi que doctri-
» nam infereret. Siquidem aggressus est homines barbaros & incultos, ut illis verbū
» Euangelij disseminaret, & iterum reuersus est Damascum, ubi prius inquietis labo-
» ribus Iesum Christum prædicauerat: sed quia vndique sibi parabantur insidiæ, co-
» actus est Christo seruatus, fugam arripere, & à suis fratribus in sportula per muros de-
» missus est. Deinde post annos tres venit Hierosolymam ut videret Petrum, & mā-
» sit apud eum quindecim diebus.) Nec venit Hierosolymam ut Euangelicam do-
» ctrinam à summis Apostolis disceret, sed ut cum eis Euangelium quod docuerat,
» conferret. Nec etiam optauit inuisere Petrum discendi studio, sed quòd agnosceret
» honorem esse deferendum Petro, quòd inter Apostolos primas obtineret. Aliū au-
» tem Apostolorum vidit neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.) Hic Iacobus cœ-
» setur esse Iacobus minor, cognomento Iustus, & frater Domini, quia eius cognatus:
» nam fuit filius Mariæ Cleopæ, quæ iuxta Euāgelium Ioannis, fuit soror Mariæ Ma **Ioan. 19.**
» tris Christi. Nonnulli scribunt hunc Iacobum meruisse dici fratrem domini, ob in-
» signem vitæ sanctimoniam, incomparabilemque & fidem & sapientiam, & quòd pri-
» mus Hierosolymorum Episcopus fuerit ordinatus. Adiecit Paulus, *Quæ autem scri-
» bo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.*) Vobis suadete quæ scribo vera esse, & Deo
» teste confirmari. Sunt & conspectu Dei digna, quia non mentior. quòd si mentirer,
» non essent Dei conspectu digna. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ,) ut diuersis
» Gentium ecclesiis maximum Euangelij commodum adferrem. Eram autem igno-
» tus facie ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo Iesu.) quia non legis cæremonias ne-
» que circumcisionem prædicabam. & licet essem natus Iudæus, tamen quidam Iu-
» dæorum greges, qui in Syria & Cilicia cœperant in Christi doctrinam conspirare. dun-
» taxat illud rumore cognouerant me esse illum, qui diuino afflatu repente mutatus,
» ex persecutore Christianæ fidei, nunc factus essem propugnator. Quamobrè illi glo-
» rificabant Deum, quòd graui persecutionis molestia essent liberati, quòd etiam Pau-
» lus fidem defenderet, quam pridem pro viribus oppugnauerat.

Facetur Paulus perlustratis multis Gentium nationibus (in quibus sanā Euāgelij doctrinam, disseminauerat) se diuino genio afflatum, iterū ascendisse Hierosolymam, vt suum cum eximiis Apostolis Euāgelium conferret, ipsisque significaret se nihil prædicasse Gentibus quod diuersum esset ab eo quod Iudæis prædicauerant: nec se illorum autoritate niti vt Euangelicam libertatē Christi quæ gratiam & virtutem prædicaret. Hoc autē tantum discriminis putat esse inter suū & Petri Euāgelium, quod Euāgelium præputij (quo Gentiles ad fidem Christi alliceret) suæ fidei concreditum fuerit: Petro verò Euāgelium circūcisionis, quo saluarentur, & cui adhererent, qui prius circumcisi fuerant. Toto stomacho totaque mentis acrimonia reclamauit Petro, quod reprehensione dignus esset. etenim Gentiles fide Christi & baptismo repurgatos compellebat Iudaismum sectari, qui tamen nihil virium habet vnde possit hominem sanctificare, iustificare & viuificare, sed fides Christi sincera, Euangelica & perfecta.

Caput secundum.

DEinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, & contuli cum illis Euāgelium quod prædico in Gentibus: seorsum autem iis qui videbantur aliquid esse, ne fortè in vanum currem aut cucurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi, sed propter subintroductos falsos fratres qui subintroierūt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigeret: Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euāgelij permaneat apud vos. Ab iis autē qui videbantur esse aliquid, (quales aliquando fuerint, nihil mea interest: Deus enim personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt: Sed cōtra cum vidissent quod creditū est mihi Euāgelium præputij, sicut & Petro circūcisionis, (qui enim operatus est Petro in Apostolatū circūcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in Gentes, ipsi autem in circūcisionē, tantum vt pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.)

Quantū tēporis insumpserit Paulus maxima cū sui nominis cōmendatione in docendis Ethnicis, quæ ad assequendā æternā salutē magnopere conducunt, quæve plurimum faciunt ad extollendā Euāgelicæ doctrinæ gloriā, satis abūdè exordiū huiusce capitis subindicat. at vbi longè latèq; sementē Euāgelicā in Ethnicorū nationib⁹ sparsit, cœlesti numine afflatus, iterū Hierosolymā sese recepit, vt cū primoribus Apostolis suum conferret Euāgelium, ne Paulum posterius ad Apostolatū vocatū sibi

postpo-

postponerent, suaderentque omnibus longè maiorem & gratiam & auctoritatem in Euāgelio negotio tractando sibiipsis quàm Paulo collatam fuisse. Cur autem eo amplius contulerit suum Euāgelium cum illis qui non modica auctoritate apud Iudæos pollebant, reddit rationē, Ne, inquit, frustra in Euangelico stadio currerē aut cucurrissem, si Mosaicam legē, quantum ad cæremonias cum Euāgelio admiscendam esse cēserem. Solemus autem ea conferre quæ pari consilio concordibusque animis nouimus esse probanda vel improbanda. Hac autem de causa adiunxit sibi comites Barnabam circumcisum & Titum incircuncisum, vt futuri essent testes eorum quæ Paulus prædicasset. Nec palam contulit suum Euāgelium, quia multi Iudæi offēdebantur arbitrantes Paulum docere defectiōem à lege, sed seorsum contulit cum his qui erant alicuius opinionis. Quod si Titus à primariis Apostolis non fuerit cōpulsus circumcidi, eò quod Gētilis erat & non Iudæus, nec vos qui Gētilis estis debetis cōpelli vt circumcidamini. quod si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit, imo oberit, quia nō à circūcisione, sed à fide Christi & baptismo salus nostra pendenda est. Irreperant autē in nostrum cœtum quidam falso nomine Christiani, qui volebant vrgēdo suadere (quod tamen Christus voluit aboleri) & insidiosè sese insinuauerant, vt nostram libertatem in Euāgelio sitam explorarēt, hoc vnum agētes vt nos in legis seruitutem redigerēt, quibus tamē neque ad horulam cessimus, nec illorū imposturis & vafriis suasionibus paruimus, nec volumus illis acquiescēdo, circumcidere Titū, vt integritas & sinceritas euangelicæ veritatis in vobis (qui aliquando claudicatis) persisteret. Alioqui si permisissimus Titū circumcidi, vobis daretur occasio ab Euāgelij gratia recedēdi. Sed dicit quispiā, Si Apostoli permiserint circūcisionē, quare nunc Paulus appellat falsos fratres qui secundū Apostolorū sententiam iubeant hoc fieri? Huic obiectioni respondebo. Ex eo vocat Paulus huiusmodi homines, falsos fratres, quia iubebāt circūcisionē fieri non solum in Iudæis, verum etiā in Gētilibus: Apostoli autē duntaxat permittebant circūcisionē Iudæis, eorum infirmitati obsecundātes. Siquidē tolerata est ad tempus Iudaica infirmitas, etiam excusabilis. Adhæc, Apostoli id faciebant in Iudæa, vbi lex vigeat. Cæterum falsi fratres nusquā hoc non faciebant. Nam & Galatas omnes attigerant: vnde dilucidum est, hoc non factum ædificationis gratia, sed ad subuertendum totum Euāgelij negotium. Huius est sententiæ Chryostomus in explanatione huiusce capitis. Subnectit Paulus, Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea refert, *Deus enim personam hominis non accipit.* Sensus est, licet Petrus, Ioannes & Iacobus fuerint familiares Christi Apostoli, eumque viderint in monte transfiguratū, & in eorū conspectu excitauerit Dominus à morte filiam archysynagogi, intellexerintque plerunque abditissima Dei mysteria, & super illorum fidem incōcussam ædificata sit ecclesia, mihi tamē nihil refert, quia nō aduersus eos loquor & decerto, sed aduersus pseudapostolos, qui legem Euāgelio, & seruitutem libertati præferunt. nec meis antecessoribus suam inuideo gloriam, sed hoc vnum affirmare possum, quod Deus personam hominis non accipit: audeo & citra vllam iactantiam dicere, me parem cum illis Euāgelij gratiam recepisse, ne minus auctoritatis mihi quàm illis tribuatur. Et qui plurimi fiebant, nihil mihi contulerunt, nec me quicquam docuerunt, sed quæ à me dicta sunt, comprobantes, datis nobis dextris & cum Barnaba foedus ad societatem inierunt, vt nos in Gentes, ipsi verò in circūcisionem abirent. Adhæc, vnum suum cum meo Euāgelium stabilierunt & firmarunt. Quod autem in tractando Euāgelij negotio non sit minor gratia Paulo collata quàm ipsi Petro, asserit hic locus, *Qui operatus est Petro in Apostolatū circūcisionis, operatus est & mihi inter Gentes.* hoc autem discriminis putemus esse inter meum & Petri Euāgelium (licet ad vnum finem tendant) quod mihi creditū est Euāgelium præputij, Petro verò circūcisionis. Vocat suum Euāgelium, Euāgelium præputij, quod illos docuerit & lucrifecerit qui ex Gentibus in Christū crederant, aut erant credituri. Petro autem destinatum erat Euāgelium circūcisionis.

nis, non quòd rursus doceret circuncisionem vim aliquam habere, & ad Iudaismum recidendum esse, sed quòd eos qui sibi ex Iudæis crediti fuerant, lucrifaceret, & in Christi fide & Euangelio custodiret. Conabantur itaque pro viribus Petrus & Paulus & Iudæos & Græcos ad Christum accersere. Hic autem locus, *Tantum ut pauperum memores essemus, quòd etiam sollicitus fui hoc ipsum facere,* planè docet Paulum & Barnabam summa cum cura & diligentia procurasse ut vitæ subsidia conferrentur sanctis pauperibus, qui Hierosolymis diuersabantur, quique stabili fide etiam coram persecutoribus nomen Christi profitebantur.

» Cum autem venisset Cephæ Antiochiam, in faciem ei restiti, quia
 » reprehensibilis erat. Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum
 » Gentibus edebat. cum autem venissent, substrahebat & segregabat se,
 » timens eos qui ex circuncisione erant. Et simulationi eius consense-
 » runt cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simula-
 » tionem. Sed cum vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem
 » Euangelii, dixi Cephæ coram omnibus, Si tu cum Iudæus sis, gentili-
 » ter viuis, & non Iudaicè, quomodo Gentes cogis Iudaizare? Ardor fidei
 & zelus protegendæ veritatis Euangelicæ, compulit Paulum ut reprehenderet Petrum, etiam summum Apostolorum principem. Quid autem causæ fuerit huiusce obiurgationis, non quidem imperiosæ neque superciliosæ, sed moderatæ, hic còtextus subindicat, *Cum autem venisset Cephæ Antiochiam, ubi erant multi Gentiles ad fidem conuersi, in faciem ei restiti,* hoc est, publicè ei obstiti, quia reprehensibilis erat. Græci legunt *κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀνίστημι*, id est, iuxta faciè illi restiti, aut in facie, nõ in faciè, hoc est, in conspectu omnium: Nã in faciem erat contumeliosus. Verùm dicet quispiam, Non est inferioris reprehendere suum superiorem: & cum Paulus erat Petro inferior, non debuit eum reprehendere. Respondebo Paulum fuisse Petro inferiore auctoritate regiminis, eò quòd Petrus erat princeps Apostolorum, tamen Apostolica dignitate & Euangelici muneris functione Paulus (ut iã diximus) erat par Petro. Possunt etiam subditi zelo fidei & charitatis Prælatos corrigere, ubi præsertim crimen est publicum, & vergit in perniciem & periculum omnium, quale erat Petri peccatum: Nam eius simulatio nocebat tam Gentilibus quàm Iudæis, qui eius exemplo arbitrabantur Iudaismum esse aliquid, erat & ædificationi còtraria. Idcirco hoc facto peccabat Petrus. Obiiciet quispiam, Absurdum est post acceptum cœlestem spiritum impingere Petro peruersam simulationem: sed huiusmodi simulatio facta est postquam Petrus fuit spiritu sancto repletus & afflatus. igitur non erat peruersa, nec Petrus hoc facto peccabat. Argumenti dilutio, Simulatio illa erat mala & peruersa, quia in periculum multitudinis credentium in Christum vergebat. & licet Petrus postquam fuit spiritu sancto repletus, non peccauerit mortaliter, peccauit tamen venialiter, ex fragilitate humana & indiscretionem, nimium obsecundans Iudaicæ infirmitati ad vitandum eorum scandalum. Reddit autem rationem Paulus cur Petrus erat reprehendendus. Priusquam (inquit) venirent quidam à Iacobo Hierosolymitanæ ecclesiæ Episcopo, cum Gentibus edebat, promiscuisque Gentilium cibis absque vllò discrimine vesceretur, & hoc instinctu spiritu sancti faciebat, qui ei dixerat, Quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris. Cum autem venissent illi fratres Iudæi, subducebat se à Gentilibus conuersis, timens eos qui erant ex circuncisione, hoc est, Iudæos, reformidans ne scandalizarentur. Nam ut Iudæus attemperabat se Iudæis, simulans se cum infirmis idem sentire, verùm inordinate & indiscretè id timebat. quia veritas nunquam deserenda est propter timorem scandalii. Et simulationi Petri consenserunt cæteri Iudæi qui erant Antiochiæ discernentes cibos, & subtrahentes se à Gentibus. cum tamen ante huiusmodi simulationem id agerent. Adhæsit & huic simulationi Barnabas, comes Pauli, & doctor

Quomodo
Paulus erat
par Petro, at
tamè eo in-
ferior.

Hæc obser-
ua.

Act. 10.

doctor Gentium, sèque exemplo Petri (cuius auctoritas erat non modica) à Gentilibus subtraxit, licet prius contrarium fecerit & docuerit. Sed cum vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, sed hac periculosa simulatione vacillarent & claudicarent, dixi Cephæ, hoc est, Petro, etiam coram omnibus, Si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, & non seruas modò Iudæorum ritum, quantum ad delectum ciborum, cur cogis tuæ conuersationis exemplo Gentes Iudaizare? Nam cum te ab eorum conuictu & confortio propter tuos fratres subducis, in eorum animos errorem, falsamque opinionem inducis, quòd scilicet legalia sint obseruanda, & quòd in eis sit spes salutis defigenda. Si enim cogerentur Gentiles veteris legis umbras & cæremônias obseruare, periret Euangelij veritas. Denique ex eo à via errabant, nec rectè ambulabant, quia veritas debet potissimum publicè prædicari, ubi imminet periculum: nec contrarium debet fieri etiam propter scandalum aliquorum. Adde quòd suscepta Christi fide, susceptoque Christi baptisate Iudaismus nihil est, & propterea Petrus vtens hac simulatione non rectè ambulabat ad veritatem Euangelij. Nec puto accedendum esse sententiæ Hieronymi asserentis Paulum non verè reprehendisse Petrum, sed simulatoriè. Lubenter à Hieronymo sciscitarer nimium fauenti partibus Petri, si nam Paulus mentiebatur dicendo, in faciem ei restiti, aut non. Rursus si nam illa verba erant fictitia & simulatoria. Non rectè ambulabant ad veritatem Euangelij, quòd si non mentiebatur Paulus, igitur verè reprehendebat Petrum, nec verba illa erant fictitia & simulatoria, Non rectè ambulabant ad veritatem Euangelij. Dicamus igitur cum Augustino (cuius sententiam communis ecclesiæ vsus sectatur) Paulum verè reprehendisse Petrum. Etenim Petrus scandalizabat Gentes ad fidem conuersos se subtrahendo ab eis propter Iudæos, quasi non satis essent mundi, & fide Christi baptisate repurgati, nisi antiquæ legis cæremônias cum Euangelio commiscerent. Et cum in Christo non sit masculus neq; foemina, neque Iudæus neque Græcus, neque liber neque seruus, sed in Christo omnes vnum sumus, cur Petrus fastidito Gètilium conuictu, Iudæis adhærebatur? Augustinus in Epistola ad Hieronymum dicit, Paulus non ideo Petrum commendauit quòd paternas traditiones obseruaret, quòd si facere vellet, nec mendaciter nec incongruè faceret, quanuis enim iam superflua, tamen solita non nocerent, sed quoniam Gentes cogebat Iudaizare, quòd nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tanquam adhuc etiam post Domini aduentum necessaria saluti forent, quòd vehementer per Apostolatam Pauli veritas dissuasit. Nec Apostolus Petrus hoc ignorabat, sed id faciebat, timens eos qui ex circuncisione erant. Itaque & ipse verè correctus est, & Paulus vera narrauit, ne sancta scriptura quæ ad fidem posteris edita est, admissa auctoritate mendacij, tota dubia nutet & fluctuet. Nec propterea Paulus illa sacramenta celebrauit, quia simulauit se Iudæum, ut illos lucrifaceret, alioqui cur nõ etiam sacrificauit cum Gentibus, quia & iis qui sine lege erant, tanquam sine lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret, nisi quia & illud fecit, ut natura Iudæus. Et hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quòd non erat, sed ut misericorditer eis ita subueniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret, non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu. Et illa vetera sacramenta permittenda erant paululù eis, maximè qui ex illo populo cui data sunt, venerant, postea verò tanquàm cum honore sepulta sunt à Christianis omnibus irreparabiliter deserenda. Hæc ille. Ex hac docta Augustini sententia nobis compertum est cæremônias Iudæorum non statim post passionem Christi fuisse mortiferas & perniciosas, non enim peccabant qui eas ad tempus obseruabant: Licet in illis non esset collocanda spes salutis, alioqui peccassent mortaliter qui putassent eas esse necessariò obseruandas, quasi ab eis esset salus & iustificatio desumenda. Hieronymus tamè in hac còcertatione omnino ab Augustini sententia disidens, asseruit in epistola ad Augustinum cæremônias Iudæorum post passionem dominisemper fuisse perniciosas & mortiferas Christianis, & quicumque eas obseruauerit siue ex Iudæis siue ex Gentibus, eum in bara-

Augustin.

thrum Diaboli deuolutum: nec putat Paulum aut Petrum huiusmodi cęremonias obseruasse, sed simulasse se obseruare ad vitandum Iudęorum scandalum. sed ab hac opinione, Scolaſticorum doctorum palestra discedit. Verum post sufficientem Euangelij promulgationem, cęremonię Iudęorum erant mortiferę & pernicioſę. De hac re abundę scripsimus Tomo primo noſtrę Theoſophię, capite 20. libri 3. Verum dicet quiſpiam, Nonne Paulus erat similiter arguendus atque Petrus, cum circumcidit Timotheum, cum se septem diebus purificauit, cum totondit sibi in Cenchreis caput, comamque ex voto nutriuit, & cum pro eo secundum legem hoſtię fuerunt immolata, ne scandalizarentur qui ex Iudęis crediderant. Quod si sciebat circumcisionem Timothei nihil eſſe, pariter purificationis illius, & hoſtiarum oblationis obseruantias nihil eſſe, & tamen id faciebat, proculdubio simulabat: igitur erat arguendus vt Petrus. Qui hoc diluunt argumentum, adnotant simulationem, vt simulationem, non eſſe quid malum: sed eſſe indifferens & ad bonum & ad malum. Nam si ſaluat, si ædificat, si affectum inflammat, vt simulatio Chriſti quando finxit se longius ire, amplius discipulos inflammabat, vt eius præſentiam requirerent, bona eſt. Si verò deſtruat, aut charitatem tollat aut ædificationi aduerſa ſit, mala eſt, & reprehensibilis. Fatentur & illi Paulum in obseruantis Iudaicis simulasse, cum & eas nihil eſſe ſciret, sed tunc cum nihil exemplo noceret, sed simulatione prodeſſet. Cum autem venit Lyſtram, circumcidit Timotheum, quem vię comitem aſſumere ſtatuerat, timens ne officeret fidei Iudęorum per quos erat tranſiturus, si circumduceret incircumciſum. Insuper tumultus & ſeditiones ſedabat, qui hac de cauſa in eum moueri potuiſſent. Adde quod ex eo circumcidit Timotheum quia miſſurus erat eum ad docendum Iudęos, & id faciebat quo doctor eſſet acceptior apud auditores: eo tamen animo (vt vult Chryſoſtomus) circumcidit Timotheum, vt abrogaret circumſionem. Quod si id nouiſſent Iudęi, nec audiſſent omnino Timotheum cõcionantem. Nec peccauit Paulus cum Hieroſolymis Iudaicas purificationes ſimulauit: proderant enim, ſaluabant & charitatem, nec ſuſcipiendę fidei Chriſti officiebant: non igitur in huiusmodi ſimulationibus arguendus eſt. Petri autem ſimulatione erat mala, quia nocebat, & gentilibus recenter ad fidem vocatis offendiculũ parabat.

„ Nos natura Iudęi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes autem „ quod non iuſtificatur homo ex operibus legis niſi per fidem Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto Ieſu credidimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quod si quęrentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si enim quę deſtruxi, iterum hæc ædifico, præuaricatorem me conſtituo. Ego enim per legem, legi mortuus ſum, vt Deo viuã, Chriſto conſexus ſum cruci. Viuo autę iam non ego, viuut verò in me Chriſtus. Quod autę nũc viuo in carne, in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſũ pro me. Nõ abiicio gratiã Dei, Si enim per legẽ iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.) Ego & tu Petre, origine Iudęi ſumus, & nõ profelyti, Moſaicãq; legẽ, & quę in ea præſcripta ſunt, obseruauim⁹. Nec ſpurciſſimos gętiliũ mores imitamur, qui ob id peccatores cęſentur, quod in omne ſcel⁹ perpetrãndũ & præfertim idololatrię procliuẽs ſint. Et ne veterẽ legẽ ita extollamus, vt eã velim⁹ cũ noua cõferre, nobis ſuadeam⁹ oportet neminẽ ex carnalib⁹ legis operib⁹ poſſe ſaluari, ſed ex fide Chriſti. Etenim quod lex præſtare nõ potuit, fides in Chriſto ſita præſtitit. Quod si lex antiqua nõ cõfert iuſtitia, nũc ocioſa eſt, inanis & vana circumciſio. Et quia in Chriſto Ieſu credimus, ex fide Chriſti & nõ ex operibus legis & cęremoniis iuſtificabimur. At obiiciet quiſpiã, Sancti & Patriarchę & Prophetę fuerunt

fuerunt iuſtificati, & nõ ex fide Chriſti, quia fuerunt longo tempore ante aduentũ Chriſti, igitur iuſtificatur aliquis ſine fide Chriſti. Dicam Patriarchas & Prophetas ex fide Chriſti fuiſſe iuſtificatos, licet fuerint ante aduentum Chriſti. Siquidẽ Abraham exultauit vt videret diem Chriſti, vidit & gauiſus eſt. Moſes quoque maiores diuitias æſtimauit theſauro Ægyptiorum, improperium Chriſti, aſpiciebat enim remunerationem. Vidit & Eſaias gloriam Chriſti: quare fides Chriſti explicite vel implicite fuit ſemper ad ſalutem neceſſaria. de qua dicit Paulus, Sine fide impoſſibile eſt placere Deo: Credere enim oportet accedentẽ ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Et qui typo quodam ex circumciſione iuſtificabantur, non ſolo circumciſionis ſacramento iuſtificabãtur, ſed fide Chriſti formali vel virtuali, adiuncta circumciſioni. Quare hallucinantur qui putant ſe iuſtitiam aſſequuturos duntaxat ex operibus legis. Hic autem contextus, *Quod si quęrentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit, &c.* hanc habet intelligentiam, Si à Gentibus recedendo hoc agimus, vt quicũque non ſit circumciſus, immundus ſit, ergo fides in Chriſtum, in qua nos putabamus ante ſaluari, magis peccati eſt miniſtra quã iuſtitia, quę aufert circumciſionẽ, quã qui non habuerit, immundus eſt. Sed abſit, vt quod ſemel deſtruxi, & ſciui mihi non profuiſſe, rurſum vendicem. Semel à lege diſcedens, legi ſum mortuus, vt in Chriſto viuerem, crucique eius affixus, & in nouum renatus hominem, fide magis quã carne ſuſſiterem, & cum Chriſto egrederer è mundo. Quod ſemel adoruſus ſum, teneo. Non mihi gratis Chriſtus mortuus eſt, in quo fruſtra credidi, ſi putauĩ abſque fide eius in veteri lege ſaluari. Hęc Hieronymus. Dic & aliter, Si oporteret legem quantum ad carnalia opera obseruari, hæc abſurditas contingeret, quod ſcilicet Chriſtus eſſet autor & miniſter peccati, quod eſt hæreticum: hoc tamen ſic ſuadeo, Si oportet legem per omnia obseruari, igitur qui non obseruant ſunt tranſgreſſores. huius autę tranſgreſſionis Chriſtus erit autor: eò quod vult eã à nobis non per omnia obseruari, ſi eius fide optemus iuſtificari. His autem verbis, *Per legem, legi mortuus ſum*, vult innuere Paulus ſe per legem euangelicã (quę ſpiritalis eſt) Moſaicę legi mortuum eſſe. Et ex eo illi legi moritur, quia viuebat ei antequam moreretur. Nam prius obseruauerat ſabbata, circumciſionem, neomenias, dies feſtos & quicquid erat Iudaismi. Et quia per legem euangelicã neminem non iuſtificantem, priſtinę legi mortuus eſt, Deo viuut & in Deo per charitatem manet. Eſt & ille Chriſto conſexus cruci, ſiue conſexus Chriſto, qui ſpiritu facta carnis mortificauit, veterẽmque hominem vitę ſanctimonia exuit, & configuratus morti Chriſti, tropheum ſuę mortificationis in ligno dominicę paſſionis affigit. Declarauit & Paulus in epiſtola ad Romanos, nos eſſe conſepultos cum Chriſto per baptiſmum in mortẽ, vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Et qui viuut in carne, ſi modo carnalibus affectibus non inferuiat, foeliciter viuut in Chriſto, aut potius ſuam angelicã & coeleſtem vitam beneficentię Chriſti tribuendo, in eo viuut Chriſtus: cui quã maximas agit gratias, quod pro ſuis peccatis abſtergendis, ſuãque ſalute æterna atrociffimum mortis ſupplicium pertulerit. Cum autem dicit Apoſtolus, *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me*, non ob id dicit quod non fuerit Chriſtus pro omnibus hominibus à patre coeleſti traditus: ſed conſiderat infirmitatem humanę naturę, quę morte Chriſti ab innumeris malis liberata eſt. Tribuit & auctori lucis euangelicę ſuam gratiam, ſuãque iuſtificationem, non autem Moſaicę legi: quę ſi id virtutis obtineret, vt quempiam iuſtificare poſſet, Chriſtus gratis & ſine cauſa ignominioſum crucis tormentum toleraſſet, quod eſt abſurdum: Nam precio magno empti ſumus, nec ſine iuſti & innocentis ſanguine deleta fuiſſent hominum peccata. Aut hac ratione contendere poteris, Si lex iuſtificat, ſuperuacanea eſt Chriſti mors: ſed non eſt ſuperuacanea Chriſti mors, igitur lex non iuſtificat.

Paulus acerbè taxat Galatas velut dementes, & sua leuitate, suaque stultitia sensibus excæcatis, quòd facillè permiserint se mortifera persuasione à pseudapostolis contaminari, nec euangelicæ veritati (quam tamen prius receperant) mordicus adhaerent. Reuincit & illos valido quidem argumento, quòd cum ex auditu fidei euangelicum spiritum neminem non iustificantem & viuificantem acceperint, ad legalia recidere velint, putentque antiquæ legis caremonias cum Euangelio necessario coniungendas esse. Nititur & Galatas ad sublimiora fidei sacramenta exemplo Abrahæ euehere, qui integritate & puritate fidei iustificatus est, & non ex carnalibus legis operibus. Promissa est & illi cælestis palatii hereditas, non quidem à lege, sed à fide Iesu Christi, qui sua cruce maledictionem omnem & virtutem peccati abstulit. Denique cum fides vim suam fusius exeruit, pedagogicam legis ferulam & intolerabilem seruitutem submouit, ut qui baptismo Christi loti sunt, & in Christianorum numerum asciscuntur, incorruptibili Abrahæ semine immortalitatem, æternamque hereditatem assequantur.

Caput tertium.

» **I**nsensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati,
 » ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vo-
 » bis crucifixus? Hoc solum à vobis volo discere. Ex operibus le-
 » gis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, ut cum
 » spiritu cœperitis, nunc carne consummami. Tanta passi estis sine cau-
 » sa, si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur vir-
 » tutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut scriptum est,
 » Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite
 » ergo quia qui ex fide sunt, ij sunt filii Abrahæ. Prouidens autem scriptura
 » quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænuñciauit Abrahæ, Quia bene-
 » dicentur in te omnes gentes. igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum
 » fideli Abraham. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto
 » sunt. Scriptum est enim, Maledictus omnis qui non permanferit in o-
 » mnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autem in le-
 » ge nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide vi-
 » uit. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea homo, viuet in illis. Chri-
 » stus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia
 » scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in Gentibus be-
 » nedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, ut pollicitationem spiritus ac-
 » cipiamus per fidem.) Paulus in exordio huiusce capitis acriter reprehedit Ga-
 » latas, eosque insanæ stultitiæ arguit, quòd permiserint se facillè pseudapostolorum
 » fascino, incantatione & contagiosa peste infici, ne euangelicæ doctrinæ (quam prius
 » votis omnibus receperant) obedirent, sibi que persuaderet Mosaicam legem tantum
 » roboris & momenti ad assequendam salutem æternam habere, quantum habet &
 » ipsum Euangelium. Verum priusquam hunc perniciosum errorem refellamus, mi-
 » nimè

nimè nos pigebit adnotare quid hoc sibi velit, Ante quorum oculos Iesus Christus
 proscriptus est Arbitrantur nonnulli Paulum voluisse innuere Galatas adeò demé- *Quid sit*
 tatos fuisse, ut id quod manifestissimum esset & oculis expositum, tamen non cer- *hoc loco pro*
 nerent obcæcati, aut adeò nihil videre ut crederent Christum proscriptioe peris *scribi.*
 se, & vulgari more crucifixum esse. Theophylactus legit hoc loco, Erat & Christus
 ante oculos Galatarum præscriptus siue depictus: nam certius crediderunt Christum
 morte sua liberaffe genus humanum, quam qui coram conspexerant illum subla-
 tum in crucem. Et ob hoc ipsum magis indignatur Paulus illos relabi in Iudaismum,
 veluti desciscentes à Christo. Partim laudantur Galatæ & partim vituperantur. Lau-
 dantur quòd tanta cum certitudine quæ de Christo sunt dicta, exceperint. Vitupe-
 rantur verò quòd ab eo quem nudum per fidem viderunt ligno suffixum & mor-
 tuum deficientes, ad legem profugerint. Detulit & Paulus crucem in medium, ut hæc
 attendant & sectentur fideles, non legem. Eundem locum edisserens Augustinus
 Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est, crucifixus, dicit, hoc est, quibus
 videntibus Christus Iesus hereditatem suam possessionemque suam amisit, his uti-
 que auferentibus eam, dominumque inde expellentibus, qui ex gratia fidei per quã
 Christus possidet Gentes, ad legis opera eos qui crediderant reuocabant, Christo au-
 ferendo possessionem suam, id est, eos quibus iure gratiæ fideique inhabitabat, quod
 in ipsis Galatis accidisse vult videri Apostolus: Nam ad hoc pertinet quod ait, Ante
 quorum oculos. Quid enim tam ante oculos eorum contigit, quam quod in ipsis
 contigit? Cum autem dixisset Iesus Christus proscriptus est, addidit, crucifixus, ut
 hinc eos maximè moueret, cum considerarent quo precio emerit possessionem quã
 in eis amittebat. ut parum esset gratis eum mortuum. quod superius dixerat, Illud
 enim ita sonat tanquam non peruenerit ad possessionem pro qua sanguinem de-
 dit. Proscriptio autem quæ tenebatur, auferitur. Sed hæc proscriptio nõ obest Chri-
 sto, qui etiam per diuinitatem dominus est omnium, sed ipsi possessioni, quæ eius
 gratiæ cultura caret. Hactenus Augustinus. Arbitratur Ambrosius Christum videri *Ambrosi*
 stultorum oculis proscriptum, quòd illis videatur esse expoliatus vel condemna-
 tus, prudentium verò oculis & sensibus non solum non condemnatus, sed ipse mor-
 tem cruce sua damnasse videtur: passio enim domini, vita nostra est, & destructio
 mortis. Sed quia hi indignè cœperant sentire translati ad legem, idcirco mentibus
 eorum Christum condemnatum videri conqueritur. Ideo subiecit In vobis crucifi-
 xus est, hoc est, sensu vestro crucifixus est quasi homo: In quo enim spes plena non
 est, homo est. Ideo hi non putabant plenam salutem esse in Christo, quia legem
 illi æquabant. Hæc ille. Hieronymus dicit Christum rectè nobis proscriptum esse,
 de cuius patibulo & passione, alapis & flagellis, omnis Prophetarum prædicit cho-
 rus, ut crucem ipsius non de Euangelio tantum in quo crucifixus refertur, sed mul-
 to antequam descendere dignaretur ad terras. & hominem qui est crucifixus, assu-
 meret, nouerimus. Nec parua laus Galatarum est, quòd ita crediderint in crucifixum,
 ut antè fuerat eis proscriptus, quo scilicet lectitantes Prophetas, & omnia veteris le-
 gis sacramenta noscentes, via & ordine venerint ad credendum. Hæc Hieronymus.
 Nunc Paulus refellit Galatas, quòd legem Euangelio æquauerint. *Hoc, inquit, solum*
 » à vobis volo discere, Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei. Lubenter à vobis
 sciscitabor si nam spiritum sanctificantem, iustificantem & viuificantem ex carnali-
 bus legis operibus acceperitis, an ex auditu fidei. Verum dicere non poteritis vos hu-
 iusmodi spiritum (qui est spiritus sanctus) ex carnalibus legis operibus accepisse, quã-
 do quidem lex neminem potuit iustificare & viuificare, alioquin frustra Christus
 mortem pro nostra salute oppetisset, igitur ex auditu fidei, siue ex fide quæ ab auditu
 dimanat, spiritum accepistis, quem vobis Christus auctor Euangelij aliquando largi-
 tus est. Effratis igitur toto celo coequantes legem cum Euangelio. Intelligamus spiri-
 tum sanctum Petro prædicante euangelicam veritatem aliquando cecidisse in Gen- *Act. 10.*
 tiles, quòd in Christum credidissent, quod tamen lex Mosaica nequaquam præstare

potuit, & apertè confutando infanum errorem Galatarum, adiecit, *Sic stulti estis, ut cum afflatu spiritus sancti coeperitis iustificari, nunc carne consummamini*, hoc est, optetis carnalibus legis obseruantis perfici. Nonne & propter fidem Iesu Christi multa conuicia & opprobria à Iudæis & infidelibus perpessi estis? attamen sine causa, si à gratia Christi recedendo cupiatis in Iudaismum relabi. Acrius vos pulsabo, Ego aliquando vobis tribui (ministerialiter quidem) spiritum sanctum, qui operatur in vobis virtutes & insignia prodigia, & certissimum est me nequaquam vobis dedisse spiritum sanctum ex operibus legis, igitur ex auditu fidei. Intelligamus Galatas accepto post fidem spiritu sancto, habuisse potestatem prophetandi & curandi varia morborum genera. Nobis quoque persuadeamus Apostolos dignis administrasse spiritum sanctum. Etenim cum ad fidem conuersis admovebant manus, dabatur spiritus sanctus. Quod autem fides iustificet hominem illo scripturæ testimonio planè demonstrat, Credidit Abraham Deo, quod eius semen multiplicaretur sicut stellæ caeli & arenæ maris, & ob id deputatum est illi ad iustitiam: nec tamen sola fides eum iustificauit, sed opus fidem consummans, illa scilicet integra & spontanea obedientia, qua voluit iussu domini suum filium Isaac immolare. Itaque iustificationis exordium à fide proficiscebatur, sed consummatio à bono opere. Fusius hæc tractauimus in epistolam Pauli ad Romanos. Quod autem Gentes id de omnipotentia Dei credentes, quod & ipse Abraham credidit, essent fide iustificandi, affirmat subsequens hæc lectio, *Providens autem scriptura quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænuñciauit Abraham, Quia benedicentur in te omnes Gentes*. Nec Gentiles erant habituri hanc coelestè benedictionem, nisi sincera fide credidissent quod Abraham credidit. & propterea pulchrè concludit Paulus: igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. sunt & filij Abraham, (& si non carne, attamè spiritu) qui hoc fidei dono illustrati sunt. Assueverat & Paulus omnes Gentiles ad fidem accersitos, ab imitatione fidei esse filios Abraham. Quod si sint filij Abraham, & cum fideli Abraham benedicentur. Quod autem opera legis non poterant præstare benedictionem quam tamen fides euangelica præstabat, demonstrat Paulus dicens, *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt*. non quod velit innuere illos qui Mosaicam legem obseruarunt, maledictionem incurrere. quandoquidem lex sancta est & bona, quam Christus non soluit sed adimpleuit, sed quod maledictione digni sint qui Mosaicæ legis operibus & præsertim cæremonialibus, confidunt, in ipsisque suæ salutis spem collocant. & licet moralia opera commendationem non vulgarem promereantur, non tamen iustificabant, licet essent indicia & executiones iustitiæ, sed habitus fidei infusus, charitate adornatus. & qui Mosaicam legem transgrediebatur, maledictionem incurrerat: etenim scriptum est, *Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit*. ex opposito tamen quis videretur iustè concludere illum esse benedictum qui permanet in sermonibus legis, eosque opere perficit. si loquamur de aliquantula benedictionis ratione, aut benedictionis approbatione, concedam conclusionem, non tamen loquendo de natua & germana vi ipsius benedictionis quæ sincera & perfectæ fidei innitur. Hallucinabatur Pontifices & Pharisei, impingentes maledictionem suis famulis (qui non ad se adduxerant Christum vincitum) cum dicebāt, Turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sunt, non enim deuouendi erāt qui non nouerant legem, sed qui sermones legis non opere perficiebant, & propterea principes sacerdotum & Pharisei inuida rabie in Christum perciti, non obseruantes illud præceptum, *In fontem nõ occides*, digni erant maledictione. Redit & Paulus ad pristinam disputationem, docens in lege Mosaica neminem iustificari apud Deum. Manifestum est, inquit, quia iustus ex fide uiuit, hoc est, habitu fidei infuso & amore formato. Nec Abraham primò ex operibus Mosaicæ legis iustificatus est, sed ex auditu fidei, vnà cum obseruatione legis naturalis. Sit itaque hoc iustum ratiocinium, iustus ex fide uiuit, (intelligendo de fide quæ per charitatem operatur) sed lex non est ex fide: igitur lex neminem iustificat, & quidem apud Deum. & licet lex quæ fidei

fidei sunt, præciperet, sicut scriptum est, *Audi Israel, dominus Deus tuus, vnus est*, Deut. 6. non tamen lex in præceptis cæremonialibus consistens, erat ex fide. qui tamen obseruabat quæ sunt legis, viuebat vita quidem temporanea, quandoquidem scriptum est, *Si audieritis me, bona terræ comedetis*. Censebatur & is iustus apud homines Esa. 1. qui sancita legis obseruabat, non tamen apud Deum, nisi habitu fidei infuso suffulciretur. Extollamus & miris encomiis vnà cum gratiarum actione dominum nostrum Iesum Christum, quod sua saluifera cruce nos de maledicto legis, & quantum ad culpam & pœnam redemerit, sitque factus vltro hostia maledictionis pro nostris peccatis abstergendis. Huic autem loco adglutinatur scriptura illa, *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum*. Quod autem Christus factus sit pro nostra redemptione & libertate maledictum, illo Deuteronomij testimonio comprobatur Paulus, *Maledictus omnis à Deo qui pendet in ligno*. Verum hunc locum bifariam possumus interpretari. Primò, maledictus sit ille qui pro sua culpa pendet in ligno. & licet Christus non pependit in ligno crucis pro sua culpa, eò quod erat prorsus ab omni peccato immunis, tamè secundum falsam cæcorum Iudæorum æstimationem, pro sua culpa affixus est cruci, nam illi dicebant Caiphæ, *Reus est mortis, & acclamando inuidis vocibus dicebāt* Matt. 26. *Pilato, Tolle, tolle, crucifige eum*. & propterea ut illis videbatur, dignus erat qui Ioan. 19. ob id maledictionem incurreret. Secundo, maledictus sit ille qui patibuli pœnam etiã ignominiosam tolerat, & hoc modo Christus fuit à Deo maledictus, siue à Deo ordinatus ut fieret sacrificium maledictionis, ut hac pœna à lege mortis & seruitute peccati liberemur. Et hoc probroso maledictionis genere, Gentiles ad fidem Christi adducti, perpetuam benedictionem vnà cum fideli Abraham assequuti sunt, ut omnes pollicitationem spiritus per viam fidem accipiāt. Datur autem à spiritu sancto pollicitatio vitæ æternæ in pignore, ad maiorem rei certitudinem. vnde ad Ephe. 1. Ephe. 1. *fios dicit Paulus, Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius*.

» Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum te-
 » stamentum nemo spernit, aut superordinat. Abraham dictæ sunt promissio-
 » nes & semini eius, non dicit, & feminibus, quasi in multis, sed quasi
 » in vno. Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum
 » confirmatum a Deo. Quæ post quadringentos & triginta annos facta
 » est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex le-
 » ge hæreditas iam non ex promissione. Abraham autem per repromissio-
 » nem donauit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est,
 » donec veniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu
 » mediatoris. Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est. Lex
 » ergo aduersus promissa Dei? Absit, Si enim data esset lex quæ posset vi-
 » uificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub pec-
 » cato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.)

Cum dicit Apostolus, Fratres, secundum hominem dico, attemperat suum sermo-
 nem Galatis, ut simplicioribus & crassioribus, qui ob teneritudinem stomachi, non
 sunt alendi solido cibo, sed lacte. Differendo autem de testamento humano & diui-
 no, à minori ad maius ratiocinatur, Si enim testamentum humanum (quod utique
 minus validum est quàm diuinum) nemo spernat aut superordinet, nec diuinum
 aspernabitur aut superordinabit. Et cum testator mutat testamentum, non confir-

matum mutat: testatoris enim morte confirmatur. Et quod mors testatoris valet ad confirmandum testamentum eius, quia consilium mutare iam non potest, hoc in cōmutabilitas promissionis Dei valet ad confirmandum hæreditatem Abrahamæ, cuius fides deputata est ad iustitiam. Aut facili modo excipe argumentum. Si homo condidit testamentum, num quis audeat superueniens inuertere aut adiicere quippiam? Nā hoc est quod ait, aut superordinat, Magis igitur hoc non est faciendum in Deo. Ad nullum autem aliorum hominum, præterquam Abraham, Deus condidit testamētum. Nam illi dictum est, In femine tuo benedicentur omnes gentes, hoc est, in Christo benedicentur omnes gentes, puram & syncerā Abrahamæ fidem sectantes. Nec hoc de Iudæis potissimum dictum putes: Non enim rationi consentaneum erat ut qui ob transgressionem execrationi erant obnoxij, hi cæteris essent autores benedictionis. Nullus enim execratus alij dat benedictionem cuius ipse est expers. & hac viua & euangelica fide iustificati sunt Gentiles, quod haud dubiè alibi demonstrat Paulus dicens, Gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Erant & in femine Abrahamæ benedicendæ omnes Gentes, hoc est, vniuersæ nationes. Quòd si per semen Abrahamæ dimanarint benedictiones in Gentes, quomodo lex quæ post quadringentos & triginta annos facta est, poterit eas subuertere? Si enim hominis testamentum nullus irritum faciat, Dei testamentum post quadringentos triginta annos irritum faciet? Quòd lex Mosaica sit data post quadringentos triginta annos, illi scripturæ cohæret, Habitatio filiorum Israel qua manserunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum. Hoc sanè intelligas faciendo supputationem annorū à prima promissione facta ipsi Abrahamæ, vsque ad exitum filiorum Israel de Aegypto, quando data est lex. alioqui scriptura illa cum ista pugnaret, Scito prænosces quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra nō sua, & subiiciēt eos seruituti & affligēt quadringentis annis. Quòd si lex (alioqui sancta, bona & iusta) eam vim haberet ut æternæ hæreditatis fructum nobis pareret, non igitur esset ex pollicitationibus Abrahamæ factis. at Deus æternam hæreditatem stabili pollicitatione donauit Abrahamæ: non igitur hæreditas illa æternæ vitæ à lege profecta est. Cuius autem rei gratia condita sit lex, subnectit Paulus dicens, *Lex propter transgressionem posita est*, & hoc pulchrè illi loco cohæret, Lex iusto non est posita, sed iniustus, & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & cōtaminatis, patricidis & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum cōcubitoribus, plagiariis, mendacibus & periuris. Fuit autem necessarium legem fide posteriorem ob transgressiones addere, ne Iudaicus populus duræ admodū cervicis in extremam malitiam prolaberetur. Itaq; lex Iudæis proteruis & rebellibus fræni vice imposita est, prohibens transgredi diuina sancita, & transgressiones prohibitura post offensam in eremo populi, post adoratum vitulum & murmur in dominū, successit. Sed quousque fuerit addita, subtexit Apostolus dicens, *Donec veniret semen*, scilicet Christus, cui repromissio facta fuerat. Et hæc Mosaica lex vsque ad aduentū Christi data, disposita est per manus angelorū in manu mediatoris. Nomine autem angelorū hoc loco intellige sacerdotes, aut ipsos etiā angelos qui subministrarūt ferendæ legi. Si quidem legimus in Actis Apostolorū, Accepistis legem in dispositione angelorū, & non custodistis. Potest & Paulus hoc loco appellare angelos, Dei internuncios, Moysen scilicet & Aaron. vnde dicit Malachias, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia est angelus domini exercituum. Mediatorem autē hīc appellat Christum, quia is ante legem fuerit, ipseque legem dedit. Quod autem adiicit Paulus, *Mediator vnus non est, Deus autem vnus est*, non mediocrem scrupulum mouet. Si mediator vnus non sit, sed duorum quorumpiam, Deus autem vnus sit: igitur Christus quatenus Deus, non est mediator. Respondebo te debere fateri cōclusionem, sed Christus quatenus insigniter Christus, sustentans scilicet naturam diuinā cum humana, est mediator. quod adfirmat illud Pauli, Vnus Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Et ob id mediator est, quia

quia hominem in multa flagitia collapsum, sua gratia, suoque sanguine Deo reconciliauit, & inter Deum & hominem intercessit. Et qui est mediator Dei & hominis, est & Deus & homo. nam si esset purus homo, aut duntaxat Deus, non esset mediator. Est & Christus mediator vtriusque populi, Iudaici scilicet & Gentilis: Nam ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Deinde Paulus hoc modo subagitat argumentum, Si in femine Abrahamæ repromissiones datæ sunt, lex autem inducit maledictionem, est vtique lex aduersus promissa Dei. Diluendo autem argumentum, primū negat legē diuinis pollicitationibus aduersari: Deinde probat quā imbecilla & infirma fuerit lex. Si data, inquit, esset lex, quæ posset viuificare, siue dare spiritum vitæ, verè ex lege esset iustitia, sed lex neminē iustificat (quanuis approbet fidem iustificantem) igitur lex neminem viuificat. Sed ideo data est lex, ut omnes cōcluderet, hoc est coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata. hoc autem significat Paulus dicens, Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio per fidem Iesu Christi daretur credentibus. Etenim fides quam de Iesu Christo habemus, nobis ad assequendam salutem aditum facit. Posset quispiam dicere, Nunquid sacra scriptura erit causa peccati, si omnia sub peccato concluderit? Minimè sanè: nam mandatum quod iure præcipitur, ostendit potius & arguit peccatum, quā sit causa peccati. Non enim iudex est autor sceleris, si nequissimos homines vinciat, sed concludit eos, & autoritate suæ sententiæ nocentes pronunciat, licet sua indulgentia (si voluerit) postea eos absoluet. Itaque conclusit scriptura omnia sub peccato, peccati cognitionem indicans, ut promissio per fidem Iesu Christi daretur credentibus, & gratia mediatoris peccatis irretitos absolueret.

» Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi,
 » in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in
 » Christo, ut ex fide iustificemur. At vbi venit fides, iam non sumus sub
 » pædago. Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ est in Christo Ie-
 » su. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Nō
 » est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus
 » neque fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si autem
 » vos Christi, ergo semen Abrahamæ estis, secundum promissionē hæredes.)

Nunc ostendit Paulus quidnam lex operaretur antequam fides sese exereret. Incutiebat Iudæis terrorem non modici supplicij, nisi diuinis iussis obsequerentur: & onere diuinæ legis astricti concludebantur, ne in idololatriam, aliāque nephanda scelera defluerent. *Priusquam*, inquit, *veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quæ reuelanda erat.* cum enim dicit, Custodiebamur conclusi, nihil aliud significat quā tutelam ex legis præceptis adhibitam. Nec eò tendunt hæc Pauli verba, quòd lex sit fide antiquior. nam antequam lex Mosaica esset scripta digito Dei in tabulis lapideis, Abraham erat fide iustificatus. Exultauerat etiam ut videret diem Christi, vidit & gauisus est: sed hanc intelligentiam præterdunt, Priusquam in hunc mundum veniret filius Dei, de quo fidem habemus, sub lege custodiebantur Iudæi, tanquam serui sub timore. & hoc modo præparabantur ad recipiendū illam fidem quæ reuelanda erat. Hoc autē adfirmat illud Esaiæ, Iuxta est salus mea ut veniat, & iustitia mea ut reueletur. Et quia fides humanum ingenium tranfilit, reuelatione & dono Dei indiget. Hinc illud, Reuelabitur gloria domini. Adde quòd nemo potest venire ad Christum, nisi pater coelestis eum traxerit. Nec quis potest dicere Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Et ex præcedentibus concludit Paulus dicens, *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo*, potius ad Christum, ut ex fide iustificemur. Et bellè confert legē cū pædago, quemadmodū enim pædagogus, puerorū (de quibus curā habet) leuitatem, inconstantiam, garrulitatem, negligentiam, proteruiam, petulantiam & insolentiam coercet, eosque cum deliquerunt, verberibus afficit, ita Mosaica lex

Iudaici populi contumaciam, superbiam, rebellionem, lasciuiam, idololatriam, & alia inaudita vitia summi supplicij terrore reprimebat, & in contumaces & obstinatos acerbè animaduertebat. Et quia lex fuit pædagogus noster ad Christum, nõ aduersatur Christo, neque Christi Euangelio: non enim pædagogus aduersatur præceptor, sed adiuuat, arcens adolescentem ab omni vitio, reddens illũ idoneum omni studio percipiendis quæ tradit præceptor: verum vbi habitum iam collegerit, discedit pædagogus. Pædologi autè nomè hoc ipsum sonat, quod pueros agat, id est, ducet. Parabat & lex illa pædagogica multis caremoniis, præceptis & sacrificiis Iudaicam plebem, ad recipiendam Iesu Christi fidem, quæ neminem (si modò charitati iuncta fuerit) non iustificat. At vbi fides Iesu Christi sese prodidit, suamque vim exeruit, nõ amplius pædagogica ferula coërcemur & cogimur. Etenim gratia, mansuetudo, pax, facilitas, veritas & libertas per Iesum Christũ innotuit. Quòd si ardentib⁹ votis optemus nos in filios Dei asserere, nos oportebit fidem Iesu Christi amplectari, sine qua nemo in filium Dei adoptatur. Deniq; qui sanguine Christi sunt abluti, eiusq; morti cõfigurati, Christũ induerũt, Christiq; gratia protegũtur & cõtegũtur. Induerũt & illi intrinsecus Christũ, qui eius lauacro in verbo vitæ sunt regenerati. Qui enim crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Induũt & illi perfectè Christum qui lauacro Christi repurgati, spiritum sanctum habent. Quòd autem fides Christi, eiusque baptismus neminem acceptet, sicut Deus non est acceptor personarũ, suadet hic locus, *Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque foemina.* Paulus hoc loco vocat Græcum, Gentilem: nam ἔθνη, & Græcum & Ethnicũ vtrunque significat. Et licet Iudæo primũ credita fuerint Dei eloquia, illique oportebat prius annunciare verbum Dei, tamen quantum ad fidei rationem, & statũ gratiæ, non est Iudæus Græco præferendus. Quòd autem Iudæus in ratione fidei non sit Græco anteposendus, nec liber seruo, nec masculus foeminae, demonstrat Paulus dicens, Omnes estis vnum in Christo Iesu. Fides enim illos vnit, quos natura, patria, & diuersa viuendi conditio vnire non potest. Sumus & per fidẽ & baptismum Iesu Christi, vnum corpus, cuius caput est Christus. Quòd si dono fidei simus Christi, siue Christo vniti, ergo semen Abrahæ: nam Christus est semen Abrahæ, & Abrahæ filius. Rursus, si simus spirituale semen Abrahæ, igitur hæredes secundum promissionem Abrahæ factam. Alibi autem dixerat Paulus, Non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.

Argumentum quarti capitis.

Quanuis optatissima aeternæ vitæ hæreditas Iudæis esset à Deo peculiariter destinata, tamen antequam lux illa fulgidissima elucesceret, sub tutelari lege, veluti sub iugo seruitutis satis duro & aspero concludebantur, non minus quàm paruulus (licet hæres) in puerili aetate sub tutoribus & procuratoribus vsq; ad aetate adultam viuere. verum vbi filius Dei è cælo in pudicissimũ virginis Mariæ vterũ descendit, vt quod collapsum fuerat instauraret, qui prius seruitute premebatur, libertate donati sunt. Arguuntur Galatæ, quòd cum per fidem Iesu Christi aliquando fuerint in numerum filiorum Dei asciti, in Iudaismum facillè reciderint, suæque salutis spem in antiquis Iudæorum caremoniis collocarint. verum precibus & diligentia Pauli velut nouella plantationes iterum Christo inseruntur, & secundum Isaac (qui vnà cum sua matre nouum testamētum veteri longè præstantius adumbravit) filij sunt promissionis, & subinde hæredes, si modò non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulauerint.

Caput

Caput quartum.

Dico autem, quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre: ita & nos, cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruitutes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factũ ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quòd si filius, & hæres per Deum. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii, seruibatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti sitis à Deo, quò modo conuertimini iterũ ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis? Dies obseruatis, & menses, & tempora & annos.)

Quòd oportuerit Iudæos aliquando secundum præscriptum à Deo tempus inferuire legi, iugũque legis vix tolerabile subire, eleganti similitudine commonstrat Paulus. Quemadmodum hæres iuxta leges humanas quandiu minor est, nihil differt à seruo, licet sit natus dominus omnium, sed sub tutoribus & procuratoribus vsque ad ætatem adultam agit: Ita Iudæi cum nondum essent euangelicæ philosophiæ capaces (quæ cœlestes animos requirit) in puerorum morem crassioribus legibus continebantur: quæ manifestabant dierum discrimina, delectus ciborum, cultus differentiam, pecudum victimas, & notas corporis. at vbi adoleuerunt, factique sunt exactioris & perfectioris legis capaces, nõ amplius rudioribus & crassioribus institutis inferuierunt, sed euangelicam gratiam & libertatem, quam Christus largitur, amplectati sunt. Arbitrantur nonnulli hoc hærede paruulo, qui sub tutoribus & actoribus vsque ad præfinitum tempus à patre viuere, significari totum genus humanum vsque ad aduentum Christi, & eo amplius vsque ad mundi consummationem. Nam quemadmodum omnes in protoplasto Adam, necdum nati moriuntur, ita & omnes etiam hi qui ante aduentum Christi nati sunt, in secundo Adam viuificantur: Atque ita fit vt & nos legi seruiuerimus in patribus, & illi gratia saluentur in filiis. Tutoribus & actoribus possunt exprimi Prophetæ, quorum verbis & exhortationibus Iudæi in aduentum saluatoris erudiebantur. Et ex eo sub tutoribus esse dicebantur, quia habentes spiritum timoris, nondum meruerant spiritum libertatis & adoptionis accipere. verum vbi sincero affectu cordatisque animis fidem Christi susceperunt, in virum perfectum adoleuerunt, & pædagogus tutorque ab eis discessit. Elementa autem huius mundi, sub quibus Iudaicus populus seruiuit, sunt Mosaica lex & abdita Prophetarum vaticinia. nam per hæc quasi exordia literarum, Dei timorem suscepit. Definito autem tempore, vt iugum seruitutis excuteretur, & libertas assereretur, misit Deus filium suum factum ex muliere, quia purissimus Virginis Mariæ sanguis, eius generationi temporaneæ nonnihil contulit. Factus est & ex muliere, vt non per illam, sed ex illa natus esse credatur. Nomen autem mulieris magis significat sexum quàm copulam viri.

Factum sub lege. quia & circuncisionem & reliquam legis seruitutem ad tempus obseruare voluit. Hoc autem præstitit vt Iudæos à legis onere redimeret, redemptos in libertatem filiorum asciceret. Quòd autem potissimũ redemerit illos qui erant sub lege, indicat illa scriptura, Benedictus dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ Israel. Et qui non fuerunt sub lege non tam redi-

B. ij.

1. Cor. 5. mi quàm emi dicuntur. Hinc illud ad Corinthios, Precio empti estis. Asciti sunt & allerti in eandem libertatem Gentiles, fide & baptismo abluti & sanctificati: spiritus autem filij Dei nostris intimis cordibus infusus, testis est certissimus quòd sumus filij Dei. Et hic pietatis, pacis & charitatis spiritus ingenti fiducia clamitat, Abba, pater. Abba, Hebraicum est, id ipsum significans quod & pater. Et hanc consuetudinem in pluribus locis scriptura conseruat, vt Hebraicum cum interpretatione sua ponat: Bartimeus, filius Timei: Afer, diuitiæ Tabitha, Dorcas. Hoc autem loco Clamo, non significat magnæ vocis emissionem, sed scientiæ & dogmatum magnitudinem: vt scitè adnotat Hieronymus. Nam & in Exodo respondit Dominus ad Moysen, Quid clamas ad me? cum penitus Moyfi vox nulla præcesserit, verùm còpunctum cor & pro populo lachrymabiliter ingemiscens, scriptura clamorem vocauit. Quòd si Deus sit pater noster dono adoptionis, iam non amplius sumus ferui sed filij. quòd si filij, & hæredes, cohæredes autem Christi. Deinde subnectit Paulus. *Sed tunc quidem nescientes Deum, seruisistis his qui natura non erant dij, &c.* Hoc loco arguit Galatas, quos à spurcissimo idolorum cultu ad fidem & venerationem vnus Dei transtulerat. Etenim illi spretis Idôlis (quæ natura non sunt dij) & cognoscentes (licet prius à Deo fuerint cogniti) acceptoque adoptionis spiritu, rursum ad infirma & egena elementa reuertuntur, quibus inseruire cupiunt. Legis autem elementa vocat infirma & egena, quia populo sensu pauperi & infirmo data sunt in deserto: non enim poterat ob suam crassitudinem & imbecillitatem maiora sustinere. Aut ob id vocat elementa infirma & egena, quòd nullam vim habeant ad bona proposita perducendi. Etenim ad Hebræos dicit, Lex neminem ad perfectionem adduxit. Sunt & acius obiurgandi Galatæ, quòd postquam Euangelium Iesu Christi in toto terrarum orbe coruscavit, & fulgidissimum euangelicæ gratiæ lumen effulsit, obseruent cum magna superstitione dies & menses & tempora & annos: Dies quidem Iudaicos, vt Sabbati & Neomeniæ, & quando agnus anniculus erat per familias auferendus, & immolandus: & quot diebus azyma comedebantur. & qui ritu Iudaico post azyma septem septimanas computat, dies Israeliticæ Pentecostes colit: nec non & clangorem tubarum mense septimo prima mensis: Decima quoque eiusdem mensis, expiationem & ieiunium, & scenophegias, ex more figentes, Iudaicos obseruent dies. Menses autem custodiunt, qui primum & septimum mensem, non intelligentes mysterium veritatis, obseruant. Tempora quoque colunt, qui ter per annos singulos, Hierosolymam venientes, putant se domini implere præceptum dicentis, Tribus temporibus anni, diem festum agetis mihi, solennitatem azymorum, & solennitatem menses primitiuorum, & solennitatem consummationis in exitu anni. Quòd autè adiecit, & Annos, de septimo remissionis anno, & de quinquagesimo, quem illi Iubileum vocant, differit. Verùm dicit quispiam, Si non liceat obseruare dies, menses, tempora & annos, igitur non licebit Christianis obseruare diem passionis Christi, diem dominicum, festiuitatem Paschæ, Ascensionis, Pentecostes &c. Respondebo, Christianos non eodem ritu obseruare suos dies festos, quo & Iudæi suos obseruabant: non enim celebramus azymorum Pascha, sed verum, in quo manducamus carnem Christi sub specie panis consecrati. Celebramus & diem Resurrectionis domini, quo Christus de morte insigniter triumphauit. Et cum sincero affectu & feruenti deuotione agimus diem festum Pentecostes: Spiritu sancti aduentum in discipulos Christi veneramus. Et ne inordinata & confusanea congregatio populi fidem & deuotionem in Christo imminueret, constituti sunt ab Ecclesia certi dies, vt in vnum omnes magna cum lætitia ad Dei gloriam & vtilitatem animarum nostrarum conueniremus.

» Timeo de vobis, ne sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut ego,
 » & ego sicut vos fratres, obsecro vos. Nihil me læsistis. Scitis autè quòd
 » per infirmitatem carnis euangelizauì vobis iam pridem, & tentationem
 vestram

» vestram in carne mea non spreuistis neque respuistis, sed sicut angelum Dei accepistis me, sicut Christum Iesum. vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis. Aemulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos æmulamini. Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud vos, filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modò, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.) Redit & Paulus ad taxandum Galatarum leuitatem, stultitiam & inconstantiam. *Timeo*, inquit, *de vobis, ne sine causa laborauerim in vobis.* Vereor ne in cassum indefessos labores pro vobis subierim. Etenim dedi operam, sudauiq; pro viribus vt vos ad fidem Christi allicerem, & nunc allecti à fide & gratia Euangelij in vestram amentiam recidistis: cupitisq; Mosaicæ legis seruitutem tolerare. Et hoc loco agnoscimus affectum apostolicum. Vix enim Paulus Galatis tempestate & fluctibus iactatis, potest manum adiutricem porrigere. Nec dicit absolute frustra laborauerim erga vos, ne desperationem illis inuiceret: sine tamen causa magister laborare videtur cum suos discipulos ad maiora prouocat, & illi retrò lapsi ad minora reuoluuntur. Denique non dicit, bene in vobis laboraui, ne sibi blandiendo, eos nimis in bonam spem erigeret: sed adiecit, ne fortè frustra laborauerim erga vos. Nondum enim accidit naufragium, sed tempestatem hoc parturientem cerno, & propterea metuo, non tamè despero. Vestrum erit mature à vestro errore resipiscere, & ad pristinam redire tranquillitatem. Cum autem adiecit Paulus,

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos fratres obsecro vos, cupit Galatis persuadere vt vetera relinquunt, & desciscendo à Iudaismo euangelicam doctrinam sectentur. Intuemini, inquit, me ipsum, vt similem faciatis mutationem quam ego feci. Etenim vehementi studio aliquando in Mosaicam legem exarsi, proficiebamque in Iudaismo supra meos coetaneos, sed gratia Christi illustratus (qui me opportunè ad se vocauit) legem reliqui, & à pristino cæremoniarum instituto desciiui. Nec in vos iacula torfi, nisi vt vestris plagis mederer: nec quæ à me dicta sunt, ab odio & similitate profecta sunt, sed à sincero charitatis affectu. nõ est quòd ego asperiori sermone vos exacerbem, quandoquidem non me læsistis: nam aliquando ardentibus votis Euangelium quod vobis annunciaui, recepistis, & propter infirmitatem carnis vestræ (quia necdum poteratis ad sublimiora euehi) vobis quasi paruulis prædicaui, meque ipsum vestro captui attemperauì. Insuper simulauì me ipsum infirmum esse, vt vos infirmos lucrifacere. *Nec tentationem vestram quæ erat in carne mea spreuistis.* hoc est, tentatio qua ego vos in carnali & tenui mei sermonis annunciatione tentauì, nõ fuit còtempta & abiecta, sed, plusquam estimabam, habuit ponderis & dignitatis. Nec victi fuistis tétatione cum me in corpore infirmitatibus obnoxio constitutum vidistis Euangelium Christi prædicantem & regna cœlestia pollicentem, licet humilitas meæ carnis & vilitas habitus facta fuerit ad vestram tentationem. Tum quoque licet prædicans vobis, flagellarer, colaphis cæderer & innumeras mortes sustinerem, non tamen me spreuistis, sed sicut angelum Dei me vtrò excepistis: imo me sublimia & cœlestia promittentem loco Iesu Christi (qui aliquando in forma abiecti & humilis apparuit) coluistis: Licet eo longè sim inferior. Et quia vehementer dolet Paulus, quòd Galatæ à gratia Euangelij ad legem repente defecerint, nec illis profuerit, imo maxime obfuerit ad Iudaismum relapsos esse, volens eos à suo vesano errore abducere, ne tantopere legalia opera iactitent, dicit, *Vbi est ergo beatitudo vestra?* aut vt alij legunt, *Quæ est igitur beatitudo vestra?* Quòd si in me beati fueritis aut honorati, aut potius ego in vobis (quia me vt angelum Dei excepistis) quæ igitur erit beatitudo vestra, si de me aut de meâ legatione malè sentiatis? nõne à spe beatitudinis exci-

distis, falsa pro veris recipiendo, & magis pseudapostolis quàm Apostolis auscultando? aliquando autem cum de euangelica sapientia bene sentiebatis eo amore in me ardebatis, vt si fieri potuisset oculos vestros (quibus nihil vobis est charius) eruissetis & dedissetis mihi. Hoc autem hyperbolicè dictum putes, ergo nunc si vos deploratos videam, ex amico factus sum vobis inimicus, veritatem vobis annuncians. huic loco similis est illa nobilis poetæ sententia, Obsequium amicos, veritas odium parit. Et qui suo fascino vos infecerunt, æmulantur vos non bene, sed volunt vos excludere, vt in vitiis, deliriis & erroribus illos æmulemini. Aemulantur bene qui cum videant quosdam & literis & moribus conspicuos esse, nituntur eorum industriam, vitam & virtutes imitari. Aemulantur autem non bene, qui non solum viris probis suam virtutem inuident, sed nituntur eos ad errores vitiæque omnia pertrahere: hoc modo pseudapostoli æmulabatur Galatas studiis Pauli ad maiora paulatim gradientes. Dehortando autem Galatas à viis impiorum, & exhortando ad capeffendam iustorum semitam adiecit, *Bonum autem æmulamini in bono semper.* hoc est, nolite posthac iudaicas obseruatiuculas sectari, sed relictis carnalibus aspirate ad celestia, & hoc quidem semper facite, etiam cum ipsis oculis vobis sum absens, vt post diuersa naufragiorum pericula ad portum salutis, finemque boni operis peruenire possitis. Subnectit Paulus, *Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis,* Vides apostolicum pectus, vides hominem pro Galatis anxium & commotum, aludere ad matrem de liberis trepidantem. & licet agnoscat Galatas suam imaginem corrupisse, perditæque animi generositate suam formam immutasse, tamen optat magnopere vt in Christo sua opera renascantur, & si dicam, refingatur. & quia ad Galatas, vt ad suos filiolos attendit: (licet aliquando fuerint foetus abortiui) illis parcat, nec vulnus vult adicere vulneri ne pereant. verum quoniam Galatarum transgressio maximum toti ecclesiæ detrimentum pepererat, quod Paulus æquo animo ferre non poterat, adiectum est, *Vellem esse præfens apud vos nunc, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.* Hoc autem sinceræ charitatis affectu dicit, nõ potens ferre malum quod totam Christianorum congregationem peruaserat. cupit & illis esse præfens, vt suam vocem in ploratum vertat, profusisque lachrymis simul omnes ad lameta pertrahat. Cur autem præfens suam complorationem, suum dolorem, suamque tristitiam exereret, ostendit hæc conclusio. *Quoniam confundor in vobis.* Eo enim dolore afficior, eoque mæsto vultu suffundor, vt non habeam quid dicam, nõ habeam quid cogitem, nescio quo medicamine vos sanare debeam, quia confundor in vobis, laceror & dilanior. nõne vos ingens amentia summæque miseria torquere deberet, quod cum prius ad sublimiora conscenderatis, nunc ad eò repente in tantam vilitatem deducti estis, vt ad Iudaismum pertrahamini?

» Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est
 » enim, Quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnũ
 » de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de
 » libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim
 » sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Siná, in seruitutem ge-
 » nerans, quæ est Agar, (Siná enim mons est in Arabia, qui coniunctus est
 » ei, quæ nunc est Hierusalem) & seruit cum filiis suis: Illa autem quæ
 » sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est e-
 » nim, Latere sterilis quæ non parit, erumpe, & clama quæ non parturis,
 » quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Nos autem
 » fratres secundum Isaac, promissionis filii sumus. Sed quemadmodum
 » tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui se-
 » cundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? *Eiice ancillam &*
 filium

*Aemulatio
 bona &
 mala.*

» filiũ eius: non enim hæres erit filius ancillæ cũ filio liberæ. Itaq; fratres,
 » non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit.)

Apostolus redit denuo ad contentionem, validissimoque argumento demonstrat legem, quantum ad caeremonias, non esse obseruandam, imo abrogatã, vt qui Euangelio Iesu Christi obaudire volunt, abluantur, sanctificentur & iustificentur. Et tantum discriminis existimat esse inter legem & Euangelium, quatum erat inter Agar & Saram, Ismaelem & Isaac. Dicite, inquit, qui iugo Mosaiicę legis intolerabili coerceri vultis, nõne meminit scriptura Abraham duos filios habuisse, antequam Cethuram in vxorem duxisset, vnum de ancilla, & vnum de libera? Verum priusquam abdita tantæ rei mysteria differamus, quid de hac historia vetus scriptura (nomine legis in vniuersum comprehensa) commemoret, tractabimus. Ex Genesi nobis com-
 pertum est Sarai vxorem Abram, cui erat ancilla Ægyptia nomine Agar, agnoscentem se esse sterilem & partui infœcundam, dixisse suo marito, Ecce conclusit me dominus ne parerem, ingredere ad ancillam meam si fortè saltem ex illa suscipiam filios. Cũque ille acquiesceret deprecãti, tulit Agar Ægyptiam ancillam suam post annos decem quàm habitare coeperat in terra Chanaam, & dedit eam viro suo vxorẽ qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam, à qua, consensu Abram, ne tantopere insolesceret, fuit afflicta: & cum fugam arriperet, dixit ei Angelus, Reuertere ad Dominam & humiliare sub manu illius, ecce concepisti, & paries filium, vocabisque nomen eius Ismael, eò quod audierit Dominus afflictionem tuam: Hic erit ferus homo, manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum. Quod autem Sara habuerit filium promissionis nomine Isaac, testatur scriptura dicens, Visitauit Dominus Saram sicut promiserat, & impleuit quæ locutus est, concepitque & peperit filium in senectute sua, tempore quo prædixerat ei Deus, vocauit Abraham nomen filij sui quem genuit ei Sara, Isaac. Quid autem discriminis fuerit inter filium ancillæ & filium liberæ, subindicat Paulus dicens, Qui de ancilla secundum carnem natus est, hoc est, secundum naturam carnis. Etenim hominibus naturale est, vt ex muliere iuuenula fœcunda qualis erat Agar, & senescatur filius. *Qui autem de libera, per repromissionem.* natus est autem Isaac per repromissionem, quia supra naturam carnis natus est: non enim naturale est hominibus vt ex vetulo & vetula sterili nascatur filius. Verum dicit quispiam, Cur Ismael non est secundum repromissionem generatus, cum fuerit à Domino benedictus, & eius semen vehemèter multiplicatum fuerit? Respondebo cum Hieronymo, Repromissionem propriè in testamenti datione compleri. Dominus autem per dationem testamenti siue pacti, fecit Isaac hæredem, sicut scriptum est, Constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, & semini eius post eum. hoc autem de Ismaele minimè dictum est: quare Isaac secundum repromissionem natus est, non autem Ismael. Et licet filiis concubinarum Abraham tradita sint dona, totius tamen substantiæ hæreditas filio Saræ relicta est. Figurauit autem Ismael Iudaicum populum, secundum carnem natum, qui maluit esse filius ancillæ quàm liberæ. vnde dicebat Christus de Iudæis nihil non carnale sapientibus, Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Verum non intelligentes de qua nam libertate loqueretur Dominus superciliose responderunt, Semen Abraham sumus, & nemini vnquam seruiuimus, quomodo tu dicis liberi eritis? Respondit eis Iesus, Amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. Quod si serui simus peccati, nos generavit Agar, si verò spiritu Dei domuerimus peccatum, nos Sara generavit, & secundum Isaac, erimus filij repromissionis. Adumbravit autem Isaac Gentilium populum, qui secundum repromissionem natus est, nã Deus promiserat Abraham quod futurus esset pater multarum Gentium. Siquidem scriptum est, In femine tuo benedicetur omnes Gentes. Dedit & operam Gentium po-

Gene. 16.

Gene. 21.

Gene. 16.

In quo com-
pletur repro-
missio.

Gene. 17.

Ioan. 8.

Gene. 22.

pulus, vt sectando iustitiam in numerū liberorum ascisceretur. Et quæ scripta sunt de illis duobus Abrahæ filiis, arbitratur Paulus per allegoriam dicta. Est autem Allegoria tropus quo aliud præ tenditur in verbis, & aliud significatur in sensu. & si allegoriæ nomen fufius distédatur, omnem spiritualem intelligentiã complectetur: Rom. 7. Vnde dicit Paulus ad Romanos, Scimus enim quòd lex spiritualis est, hoc est, allegorica siue allegoricè figurata. Et alibi, Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt: bibebant autem de spiri- tuali, consequente eos petra: petra autem erat Christus. Cùm itaque dicimus Abraham genuisse duos filios, vnum de ancilla, & vnū de libera, aliud intelligimus, quandoquidem ancilla & eius filio, Iudaicum populum, legemque Mosaicam exprimimus: Libera verò & eius filio, significamus Gentium populum, & Euangelium Iesu Christi. hoc autem præ tendere videtur subsequens hæc lectio, *Hæc enim sunt duo testamta siue pacta, vnum quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar: Nam Agar Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nūc est Hierusalem: seruit autem cum filiis suis. Porro quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.* hunc in modū doctè & syncerè legunt Græci, Typo autem ipsius Agar, vetus testamentum quod generat in seruitutem, exprimimus. Siquidem lex Mosaicæ erat lex seruitutis, timoris, pœnæ & iustitiæ, à qua quidem seruitute nos Christus liberauit. Intelligamus autem ex Græcorum scholiis montem Syna, Arabum lingua Agar appellari, eundem autem esse montē, diuersis nominibus, quamobrè vt conuicere possum volebat Paulus his verbis innuere, Nam Agar, Sina mons est in Arabia, Sina montem Arabum lingua, Agar appellari. Nec mihi placet glossema quorundam interpretum, qui non attendentes ad Græcorum versionem, & ad illud præcedens, quòd scilicet Agar fit mons Syna in Arabia, vel quòd apud Arabes sic vocetur, dicunt hoc mysticè esse intelligendum, Syna est in Arabia. Nam Arabia interpretatur humilitas vel afflictio, in qua datum est vetus testamentum. quia homines quasi serui & alieni, sub ea affligebantur carnalibus obseruatiis. verū quorsum tam bene, Ambrosius hoc loco legit, in seruitutem generans, quod est Agar, vt relatiuum ad montem referatur, nam mons apud Græcos, ὄρος, neutri generis est. Quod autem addidit Paulus, Quæ nunc est Hierusalem, huc pertinet quòd olim ea ciuitas aliis nominibus fuerit appellata, primū Iebus, deinde Salem, deinde Hierusalem, velut ex vtrisque composito vocabulo, postremò Ælia. Hæc diligenter annotauit Erasmus. Illa autem cœlestis Hierusalem quæ suos alumnos perfecta Dei visione pascit, eòsque quieta libertate donat, est ecclesia triumphans, de qua dicit Paulus ad Hebræos, Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cœlis. Possimus tamen nec absurdè hac superna Hierusalem, ecclesiam militantem significare. nam Christianos ad cœlestia allicit & pertrahit: pollicetur & libertatem iis qui secundum spiritum ambulant. Est & mater omnium nostrū, quia nos in Christo generat & nutrit. & Ecclesia ex Gētibus congregata, ante aduentum Christi neminem spiritaliter parturiebat: & hoc propter falsam religionem, spurcissimamque idololatriam, cui Gentiles iam dudum inferuierant. verū efflorescente Euāgelio, fide suscepta & vigente Christi baptismo, quàm plurimos filios peperit, & ad salutē æternam perduxit. Hinc illud scripturæ iuxta Annæ prophetiam, Sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est. Erat & ecclesia triumphans antequam sanguis Christi effunderetur, sterilis, nulli enim homini ante Christi resurrectionem & ascensionem ad regnum cœlorum patebat aditus. Illa autē quæ habuit virum, est Synagoga Iudæorum, quæ pro viro Mosen, summum quidem legislatorē habuit, & aliquando fuit in liberis foetosa. Quamobrè Paulus de hac re proferens Esaia vaticinium, dicit, *Latere sterilis quæ non parit, erumpe & clama quæ non parturit, quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum.* hoc autem loco sequutus est Paulus septuaginta interpretum translationem. Hieronymus autem secundū Hebraicam veritatē

Hæc obserua contra quorundam glossemata.

Hebr. 12.

1. Reg. 1.

Esa. 53.

ritatem legit, Lauda sterilis quæ non parit, decata laudem & hinni quæ non parturiebas, quoniam plures filij desertæ magis quàm eius quæ habebat virum. Deinde Paulus suum sermonem ad illos inflectit, qui rarissimas filij liberæ virtutes imitantur, spreteque carnis illecebris contemplationi rerum diuinarum se totos addicunt. Nos autem, inquit, fratres, secundum Isaac promissionis filij sumus. Et ne Galatæ (quos & fratres & filiolos vocat) de salute desperarent, dixit, Nos autē fratres, secundum Isaac (qui Gentium populum figurauit) promissionis filij sumus. æstimabat enim illos ad spiritum quo cœperant, reuersuros, & futuros posthac filios liberæ. Qui verò carnalibus voluptatibus obruantur, carnèque consummantur, filij sunt ancillæ. Deinde Paulus eleganti similitudine demonstrat reprobos & impios persequi etiam hostiliter probos & iustos. *Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat persequatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc.* Ludo quodam non tamen simplici, quo scriptura iurgium paruulorum expressit, Ismael persecutus est Isaac. vnde in Genesi legimus, Cùm vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, Eiice ancillam hanc & filium eius: Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. non enim Sara diuinitus inspirata sustinuit filium ancillæ à parua ætate sibi primogenita vendicare. & propterea id non ferens in hanc vocem erupit, Eiice ancillam hanc & filium eius, &c. Durè autem accepit hoc Abraham pro filio suo, cui dixit Deus, Non tibi videatur asperum super puero & super ancilla tua. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius, quia in Isaac vocabitur tibi fœmen. Hebræi loco, ludentem, legunt Messahet, quod significat ludentem, idolatrantem, occidentem, & coeuntem siue lasciuientem. Ismael autem maior natus, ludendo lædebat Isaac, quod Saræ vehementer displicuit. Faciebat & Ismael aliqua quæ spectabant ad idolatriam, volebat & cautè occidere Isaac, vt hæreditatem haberet: cupiebat & pertrahere ad lasciuiam ad quam erat pronus, ipsum Isaac. & propterea dixit Sara ipsi Abrahæ, *Eiice ancillam, &c.* Ad Tropologiam dicemus ablegandam esse & eiiciendam ancillam cum suo filio, sensualitatem scilicet aut concupiscentiam carnalem cum vitio carnis, aut homine carni inferuiente. non enim filius sensualitatis hæreditabit cum filiis liberæ, hoc est, cum illis qui imperium rationis sequuntur. Eiiciat & è sua domo sacerdos suam concubinam de qua sustulit liberos, ne templum Spiritus sancti perpetuò polluat. Itaque nos in Christo renouati & eius sanguine abluti non simus filii ancillæ, sed liberæ, qua libertate donauit nos Christus: quod pulchrè in Euangelio Ioannis commonstratum esse scimus, in quo dicit Christus Iudæis ancillæ filiis. Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Ioan. 8.

Argumentum quinti capitis.

V Squeadedò laborauit Paulus pro reductione Galatarum ad Christianismum, vt cognito errore quo cecutierant, ex discipulis Moyse, facti sint discipuli Christi, qui neque circumcisionem neque præputium commendat, sed fidem charitate fulcitam & consummatam. Inuehitur & acriter in illos qui circumcisionis sacramentum prædicant. quòd si efflorescente Euangelio non nihil momenti haberet, frustra Christus ignominiosum crucis tormentum pertulisset. Et quia Galatæ post resipiscentiam à Iudaismo in synceram & Euangelicam libertatem vocati sunt, dent posthac operam, oportet, vt sprete carnis libertate (quæ nullum vitium non ad se aduehit) spiritu viuant, spiritu & ambulent.

» **S**tate, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini: à gratia excidistis. Nos enim spiritu, ex fide, spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire? Nemini consenseritis, persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. Modicum fermentum, totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque est ille. Ego autem fratres, si circumcisio nem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. Utinam & abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tamen ne libertatem in occasione detis carnis, sed per charitatē spiritus seruite in inuicē. Omnis enim lex in vno sermone impletur, Diliges proximū tuū sicut teipsum. Quòd si inuicē mordetis, & comeditis, videte, ne ab inuicē cōsumamini.)

State, in his scilicet quæ à me per Iesum Christum didicistis. Stabiles estote in fide, quam me prædicante dono Christi gratuito recepistis. Persistite in firmo & inconcusso Euangelicæ veritatis sermone, & nolite iterum intolerabili seruitutis iugo irretiri. Ecce ego ipse Paulus (quem spiritus Dei afflauit vt salutis, pacis, charitatis, patientiæ legem vobis annunciarer) ausim asserere, quòd si in sacramento circumcisionis spem vestræ salutis collocaueritis, nihil vobis Christus, Christi que doctrina proderit. Proderit autem plurimum si reieceritis quod tantopere iactastis & commendastis. Ausim & testari certissimò que testimonio deierare, illum esse vniuersæ legis obseruandæ debitorem, qui cupit Iudaico ritu sui præputij pelliculam sibi amputari. Tum quoque erit & Christus vobis antiquatus & ociosus, si Mosaicæ legi vos addixeritis. Exciditis & à gratia Christi, si ad Iudaicas obseruatiunculas pertrahamini. Et nos spiritu Dei per veram fidem regenerati, speramus nos donum iustificationis assequuturos. Etenim in Christo antiquata est circumcisio, irritum est & præputium. Fides autem efficax, siue illa quæ per charitatem suā vim in nobis exercet, nos Christo commendat, nosque ad æternam foelicitatem perducet. Et cum aliquando foeliciter cucurreritis, quis interruptit cursum vestrum? quis deniq; vos fascinauit vt veritati non obediretis? Nemini consenseritis vobis opera legis esse seruanda suadenti, nam illorum persuasio qui vos auocarunt ad Mosaicas ceremonias non est profecta à Christo, qui vos ad spiritualia & Euangelicam veritatem vocauit. Hæc assertio, Nemini consenseritis, non reperitur in Græcis libris, nec in antiquis interpretibus qui in Apostolum commentati sunt. Ignoratis ne quòd *modicum fermentum totam massam corrumpit.*) Loco huius, totam massam corrumpit, legunt Græci ὁλον τὸ φέραμα ζυμοῖ, hoc est, totam cōspersionem fermentat, & ita vertit Hieronymus existimans malè haberi in nostris codicibus, Modicum fermentum totam massam corrumpit, hoc autem loco docet Paulus arcanam Christi doctrinam non debere Iudaicis obseruatiunculis pollui & foedari. Idem monuit in priori ad Corinthios epistola, de vitando illo spurcissimo fornicatore, qui vxorem sui patris habue-

I. Cor. 5.

rat,

rat, & ob id præcepit eum tolli de medio, & tradi Satanae in interitum & vexationem carnis per ieiunia & ægrōtationes, vt eius spiritus saluus fieret in die Domini nostri Iesu Christi. Et quemadmodum modicum fermentum, cum farinae conspersum est, totam massam suo vigore corrumpit, & tandem in illius vim transit omne quod mixtum est: ita perniciofa & hæretica doctrina cum duos aut tres infecit, nisi cōfestim extingatur, quàm plurimos inficiet. Vna etiam Arrij scintilla, quia nō statim oppressa est, totum penè terrarum orbem peruasit. Deinde Paulus volens totis viribus Galatas à nequissimo pseudapostolorum fermento retrahere, & ad viam salutis adducere, dicit, *Confido in vobis in Domino, quia nihil aliud sapietis.*) Hoc autem loco Paulus prophetico spiritu pronunciat Galatas, nihil posthac nouum, nihilque ab Euangelicæ veritate diuersum cogituros. Qui autem vos conturbarunt, serenæque corda vestra velut quibusdam fluctibus concitarunt, Dei iudicium non effugient: sed pro vobis dabunt poenas acerrimas. Qui denique conatur vos ad Pharisaicā doctrinam retrahere, quanuis sit eloquens, & in Mosaica lege eruditus, pro hac seductione portabit iudicium. Insuper si, fratres charissimi, studeam adhuc circumcisionē extollere, quam tantopere prædicaui, antequam Euangelium Iesu Christi inclaresceret, quid adhuc à Iudæis persecutiones creberrimas sustineo, quòd doceā eos qui ex Gentibus crediderant in Christo, non debere circumcidi? Ad hæc, Si legis onera non sint abolita, sed adhuc suum vigorem retineant, igitur euacuatum est, siue cessauit scandalum crucis, quod tamen est absurdum. In priori ad Corinthios epistola scripserat, Nos prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Et ex eo Iudæi mysterio dominicæ crucis scandalizabantur (attamen à seipsis) quia Paulus prædicabat cum suis collegis quòd cruce Christi cessata erant legalia. Quòd si rursus circumcisionem prædicaret, futurum erat vt cessaret scandalum crucis, hoc est, non amplius scandalizarentur Iudæi. Imprecando autem malum poenæ iis qui Iudaicam circumcisionem prædicant, dicit, Utinam abscindantur, & à vestro confortio rescentur, qui volunt vos circumcidi. Nam illi vos labefactant, subuertunt, & à statu dimouent. Videtur Paulus ex sententia Ambrosij & Theophylacti imprecari executionem totius membri, iis qui docent circumcisionem. Verum dicit quispiam his verbis, Utinam abscindantur qui vos conturbant, videtur Paulus maledicere maledicentibus, quòd si ita sit, aduersum se pugnat: Nam in epistola ad Romanos scripsit, Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere. Augustinus hanc obiectionem diluens, negat Paulum maledicere maledicentibus, sed sub specie maledictionis benedictionem dixit, *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Non tantum inquit, circumciantur, sed abscindantur. Sic enim fiunt spadones propter regnum cœlorum, & carnalia seminare cessabunt, Hæc Augustinus, citans tamen Erasmus in suis annotationibus Augustinum, aliter legit, non inquit, vt circumciantur, sed abscindantur, & hæc est lectio intellectu admodum facilis. Dicunt & alij Paulum illis verbis optare pseudapostolis, à quibus seducti fuerant Galatæ, sterilitatem prolis, quàm habent eunuchi, vt scilicet non generent. Et sensus huius loci, Utinam abscindantur, &c.) hic est, Utinam perdant vim generandi, quia generant filios in errorem, & redigunt eos in seruitutem legis, & qui ita huc locum interpretantur, cum Ambrosio & Theophylacto sentiunt, In subsequenti contextu ad morum probitatem, vitæque sanctimoniam adhortatur Galatas, ne libertate gratiæ ad quàm vocati sunt, abutantur: *Vos enim inquit, in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.*) hoc est, ne audito nomine libertatis impunè vobis peccandum esse arbitremini, sed per charitatē à spiritu sancto profectam seruite inuicem.) Quia summa Euangelicæ perfectionis, & Christianæ religionis in charitate sita est, sine qua homo nihil est, nulliusque momenti, etiam si suas facultates in pauperum alimoniam profuderit. Commonefacit Galatas vt per sinceram charitatem qua æstare debent, sibi inuicem inseruiant, sint & mutua illorū

Act. 21.

I. Cor. 11.

Rom. 12.

Matth. 19.

officia & obsequia, sit & mutuus amor, sine quo non possunt suam vitam tranquille transigere. Debemus & nos supportare inuicem in charitate, & magna sollicitudine seruare unitatem spiritus in vinculo pacis. Seruit Christianus alteri, qui cum sit *quomodo* omnium primus, vult esse nouissimus: & cum primas honorum partes iure obtinere *seruit alteri* posset, postremis contentus est. Seruit & alteri, qui paratus est omnibus horis eum suae salutis commonefacere. Seruit & alteri, etiam magno charitatis incendio, qui se pauperem facit ut eum ditet, sicut Christus cum esset diues, factus est pauper, ut sua paupertate nos ditaret. Probat & Paulus mutua humanitatis officia, debere charitate spiritus stabiliri. Omnis lex in vno sermone impletur, hoc est, in vno charitatis praeepto, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Hoc & idipsum in epistola ad Romanos asseruit: Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur, Plenitudo ergo legis, est dilectio. Et ad Timotheum, Finis praeepti est charitas. Verum decertabit qui sapiam, Dicit Christus in Euangelio Matthaei, In his duobus mandatis, scilicet in dilectione Dei & proximi, vniuersa lex pendet & Prophetarum. non igitur lex in vno praeepto impletur: Facile est hoc argumentum diluere, quod in dilectione proximi, dilectio Dei includitur, & e contra: Nam dilectio Dei & proximi indissolubili nexu vincuntur, quod affirmat illa scriptura, Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum: Si enim diligat fratrem suum propter Deum, diligit Deum, imo Deum magis diligit. Tum quoque dicit Christus, Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui me diligit, & e contra. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Quod si conuiciis impetam fratrem meum, aut scandalizem, aut aliena foelicitate torquear, aut alterius bona depræder, a charitate profus excido. & propterea adiecit Paulus, Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne adinuicem consumamini. Vos necesse erit diuelli, imo infeliciter interire, si detrahatis inuicem, si cupiatis malum malo referire, & maledictum vlcisci maledicto.

” Dico autem in Christo, spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis: Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, ut non quæcunque vultis, illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas: Aduersus huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitis & concupiscentiis. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.) Spiritu ambulant qui adiutrice Dei gratia protecti, aculeum carnis fregerunt. Spiritu ambulant qui summos honores cumulatifsimasque diuitias contempnunt. Spiritu ambulant qui diuinæ contemplationi se totos addixerunt. Ambulant & spiritu qui Dei iussis per omnia obsequuntur: & qui spiritu ambulant ab illecebris & desideriis carnis abhorrent. Porro ambulant illi spiritu, qui in Iudaicis cæremoniis spem suæ salutis non collocant, sed in Christo Iesu, & qui

Qui spiritu ambulant.

& qui ita ambulant desideria carnis non perficiunt, hoc est, in legalibus operibus non confidunt. Continua autem carnis cum ipso spiritu concertatio ita nos turbat, concutit & pulsatur, ut non quæcunque volumus, illa faciamus: non enim quod volumus bonum, facimus, imo quod nolumus & odio infectamur, facimus: & hoc propter fomitem peccati, qui tandiu nos obsidet quandiu viuimus. Est & insita membris nostris rebellio, & ad malum perpetrandum procliuitas: nam sensus & cogitatio humani cordis ab adolescentia prona sunt ad malum. Ad hæc, Lex peccati nostris membris affixa & adglutinata, repugnat & reclamationem legi mentis nostræ: nosque velut captiuos sub lege peccati, pertrahit quod vult, a qua sola Dei misericordia per Iesum Christum liberari possumus. Verum scire nos oportet quid Paulus carnis vocabulo velit intelligi, cum dicit, Caro concupiscit aduersus spiritum, an corpus ipsum, an verò animam ipsam, de qua dicit Dominus, Qui amat animam suam in hoc mundo, perdet eam: Non enim corpus dici potest, quia non concupiscit, nec est de eorum numero quæ mouent, sed quæ mouentur: nec de eorum numero quæ agunt, sed quæ aguntur. Chrysostomus asserit Paulum hoc loco appellare carnem, prauam voluntatem, veluti quum dicit, Vos non estis in carne, sed in spiritu. Et rursum, Qui verò in carne sunt, Deo placere non possunt. Appellat & hæc, carnem, cogitationem terrestrem, socordem & malam, aut animam negligentem malum vitare, cuius instrumentum est caro. Instrumentum autem nullus auersatur oditve, sed eum potius qui organum malè tractat. Neque ferrum odimus aut punimus, sed hominem ferro abutentem. Spiritum autem appellat bonam aut voluntatem aut cogitationem. Itaque Paulus malarum ac bonarum cogitationum pugnam proponit. Possumus tamen dicere carnem concupiscere, quia anima per carnem concupiscit: nam quæ sunt delectabilia per carnem appetit. Per se autem anima concupiscit aduersus carnem, sumetur pro ipsa mente aut ratione, quæ ex se ad celestia rapitur. Et caro quæ concupiscit aduersus spiritum, est caro vitata, & delicto primi parentis vulnerata: est & caro non refrenata neque ieiuniis emaciata. vnde dicebat Christus suis discipulis, Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et caro malè concupiscit, quando non paret rationi, sed in desideria inutilia & vana soluitur: Bene autem concupiscit quando castigata paret rationi. Vide quid sentiat Aristoteles in suis Ethicis de sensu hominis, qui potest & ad vitia & ad virtutes assuescere. Deinde Paulus alloquendo Galatas & omnes fide & baptismo repurgatos, dicit, *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Qui enim spiritu Dei aguntur, & gratia spiritus sancti reguntur, non amplius legi peccati inferuiunt, nec durissimo Mosaicæ legis iugo premuntur. De illo autem spiritu dicit Ioannes, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Adde, quod lex non est posita iusto, sed iniustus, homicidis, parricidis & sceleratis. & propterea qui spiritu ducuntur, non sunt sub lege gladium in malefactores vibrante. Eramus autem sub lege concupiscentiam vetante, nondum prodito spiritu: cum autem prodiit, non amplius lege coercemur. Nam posteaquam per Iesum Christum data est gratia, quæ non solum iubet nos abstinere ab illicitis, sed ad altiora nos prouehit, quid opus est lege? non enim illi opus est pædagogus, qui ex sese suo fungitur officio. Et quid opus habet lege moechiam vetante, qui non intuetur mulierem impudicis oculis? Porro, qui non irascitur, quid opus habet ut audiat, Non occides? Euellas itaque malorum radices, & non viues sub lege. In subsequenti autem contextu enumerat Paulus vitia quæ ab ipsa carne, velut a turbida aqua profluunt, *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidia, homicidia, ebrietates, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Hæc autem vitia seorsim enumerata, sunt corruptæ voluntatis & terrestris cogitationis quæ humi serpit, &

Concertatio carnis cum spiritu.

Rom. 7.

Hæc obserua.

Matth. 26

Ioan. 7.

quæ carnis desideria perficere cupit. Ingerendo autem terrorem æterni supplicij iis, qui sua corpora cæno carnis volutant, suâque animas disidiis, rixis, contentioni-
 bus, sectis & hæresibus labefactant & contaminant, dicit, *Qui talia agunt, sicut iam prædixerat priori ad Corinthios epistola, regnum Dei non consequentur.* Nec di-
 cit, qui talia patiuntur, sed agunt aut faciunt, vt planè doceat huiusmodi vitia non
 esse naturæ malæ, sed prauæ voluntatis. Hinc perspicis quantum virium habeat libe-
 rum hominis arbitrium in flagitijs perpetrands, pro quibus nisi maturè resipiscat,
 cruciabitur, & propterea paulo antè dixerat Paulus, *Opera carnis, quia duntaxat à libero arbitrio perpetrantur.* Possumus & colligere ex illa vitiorum congerie, for-
 nicationem simplicem (sicut alibi adnotauimus) esse peccatum mortale, quanuis non sit immediatè contra dilectionem Dei & proximi: nam ob scortationem siue
 fornicationem simplicem, quis æterna gloria priuabitur, nisi huiusce vitij eum pœ-
 nituerit. Sunt & alia connumerata vitia etiam in suo genere mortifera, vt rixæ, iræ & dissensiones: licet culpam venialem attingant, vbi motus aut impulsus homi-
 nis est subitaneus, & absque pleno consensu aut mera deliberatione. Nomine au-
 tem immunditiæ vocare possumus peccatum contra naturam, quòd ita immundum reddit hominem, vt ex se veniam non mereatur. Licet fufius extendendo nomen,
 sumi possit pro omni luxuriæ specie, quæ in carne consummatur. Possumus & impudiciam sumere pro tactibus, osculis & verbis impudicis: alioqui latè patet & funditur ad omne libidinum genus. Est porrò luxuria in animis & affectibus im-
 puris. Cur autem Paulus vnum vitium in sua enumeratione alteri prætulit, talèque ordinem seruauerit, non est mei officij differere. nec puto Paulum hac in re ad Philosophorum artificium & ratiocinium attendisse, quanuis Hieronymus nimis prolixè hac in re philosophetur. Quinam autem fructus à spiritu sancto proficiscuntur, enumerat dicens, *Fructus autem spiritus, charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas: Aduersus huiusmodi non est lex.* non enim anima impulsu spiritus bona opera faciens, eget admonitrice lege. Nec opus est illi quicquam præcipere, qui cum charitatem bonorum omnium radicem, & perfectam philosophiæ magistratam habet, omnia in se habere censetur. Et qui sunt Christi, Christumque spiritu Dei afflati induerunt, carnem suam crucifixerunt cum vicijs & concupiscentijs, siue carnis affectus perdomuerunt. *Quòd si spiritu viuamus, ambulemus & spiritu.* hoc est, si mus contenti spiritu, neque requiramus posthac legis accessionem. Quidam legunt hoc loco, *Si spiritu viuimus, spiritui & obtemperemus.* Et quia pseudapostoli inducentes in animum Galatarum vt circumciderentur, id ambitionis gratia faciebant, adiecit, *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi.* Etenim inanis gloria, radix est omnium malorum, ex qua nascuntur rixæ, contentiones, concertationes, inuidiæ, & subinde innumera mala.

Argumentum sexti capituli.

Qui ceteros præclaris animi dotibus præcellunt, vitamque angelicam ducendo spiritalia sapiunt, debent hominem aliquo delicto præuentum, spiritu lenitatis & clementiæ corripere, ne seuera animaduersione vtendo, perdant quæ blâdiloquio & mansuetudine ad viam salutis reducere possent. Hoc & vnū tacito versent animo, quòd si non ceciderint, attamè cadere possunt, memores sanè fragilis & imbecillæ naturæ quâ induerunt. Deinde Paulus adhortatur vnūquèq; vt seipsum noscat, suòq; pede se metiatur, nec suas virtutes iactet, nec magnificè de seipso feriat, alioqui nimio suiipsius amore occæcatus seipsum seducet. *Qui in fide instruitur, erigitur*

erigitur & fulcitur, suū doctorem & monitorem reuereatur & suspiciat, suâque facultates ei communicet. Insuper qui sementem euangelicam serit, & longè latèque spargit, de spiritu metet vitam æternam. Si alius beneficus fuerit, suâque opes impertierit, non cesset benefacere & opitulari, præsertim domesticis fidei. Quòd si gloriari cupiat, gloriatur in illo, qui sua cruce corpus peccati destruxit, nosque à lege mortis, & tyrannide demonum liberauit.

Caput sextum.

Ratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, cõsiderans teipsum, ne & tu teteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & nõ in altero: Vnusquisque enim onus suum portabit. Communicet autem is qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Noli te errare. Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet: Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.)

Qui contemptis rebus temporarijs ad cœlestia rapitur, spiritualis est. Qui carnales affectus auerfatur & proculcat, vt Deo syncerè inseruiat, spiritualis est. Qui in lege Domini die ac nocte meditatur, spiritualis est: qui denique in odium peccati se totum sacris studijs addixit, spiritualis est. & hic dono Dei protectus ne caderet, debet leniter illum corripere, qui per humanam infirmitatem in culpam mortalem prolapsus est. Quo enim quisque melior est, & spiritu robustior, eò clementius se debet fraternæ imbecillitati attemperare. Debet & pro viribus imitari mansuetudinem & clementiam Christi, qui lenissimè suorum discipulorum vitia tulit donec resipiscerent. Studeat etiam institutum circumspectissimi & prudentissimi medici sectari, qui non obiurgat acriter illum qui furijs agitatus, vulnus sibi intulit, aut excessu quodam febrem sibi accersuit. Non enim morbo laborantem vult interimere, sed sanare: multo minus Christianus spiritu vegetus, debet animam lapsi iurgatrice austeritate perdere, sed leni & fraterna correptione saluare, & ad resipiscentiam pellicere. Inspiciat & ad hæc Pauli verbum, *Si præoccupatus fuerit, siue præuentus aliquo delicto, non enim dicit, Si fecerit: Licet culpam admiserit, potius tamen humana infirmitate, quàm destinata malitia: sed si præuentus fuerit, hoc est, si abreptus, agitatus scilicet vel cupiditate carnis, vel ira vel furreptione, qua veniam meretur. & ita delicto præoccupatur, & in voraginem mergitur, vt seipsum sine diuino auxilio erigere non possit.* Et propterea vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite, potius instaurate. nec dicit, *Punite aut condemnate, sed instaurate, hoc est, corrigite.* quomodo autem corrigendi sunt qui supplantantur, ostendit hoc loco, *In spiritu lenitatis, etenim doni est spiritualis, cum humanitate corrigere peccantes.* Huic autem doctrinæ astipulatur Seneca, libro primo de ira, dicens, *Non est prudentis errantes odisse, alioquin ipse sibi odio erit. Cogitat quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent, iam irascetur etiã sibi. neque enim æquus iudex, aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert: Nemo inquam inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens*

Spiritualis quis cõsetur

Seneca.

testem, non conscientiam. Quamò humanius mitem & paternum animum præstare peccantibus, & illos non persequi, sed reuocare errantes per agros, Ignorantes viæ, melius est ad rectum iter admouere quam expellere. Hæc ille. Aliquando tamen *Quando corrigendi sunt peccatores asperè.* peccator corrigendus est asperè, si inaudita & nephanda scelera perpetraverit, in eis que sit pertinax, nec post lapsum velit suum errorem suumque flagitium agnoscere. Hinc illud Pauli de illis qui non sequuntur, nec sequi volunt sanam doctrinam, 2. Tim. 4. Argue, increpa. Item, Peccantes, coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Dicebat & Ioannes Baptista de corruptissimis Saducæis & Pharisæis ad suum Matth. 3. baptismum venientibus, Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere à ventura ira? Tum quoque Dominus obiurgando obstinatam Scribarum & Phariseorum malitiam & incredulitatem, dicebat, Generatio praua & adultera, signum quærit, & non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ prophætæ. Debet autem is qui paratus est alium corrigere, in seipsum descendere, & agnoscere se nihil habere, quod sit ab homine fragili & imperfecto alienum, nec se ita ad virtutum apicem erectum esse, vt tentari non possit. Quod si à carne vel dæmone tentetur, & aliquando aut per focordiam aut concupiscentiam infranem succumbat, redeat ad se, & condonet alteri quod velit sibi condonari. Sic agat cum lapsio quomodo cupit secum agi, nec sub onere laborantem deiiciat, sed subleuet. Et quia homo sine defectu viuere nõ potest, non sit rigidus expensor alieni delicti, sed toleret proximorum defectus, vt & ipsius delicta ab aliis tolerantur. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Alij aliorum onera inuicem portate, & sic legem mansuetudinis, clementiæ lenitatis & charitatis, quæ peculiariter Christi est, adimplebitis:* Ipse enim iniquitates nostras portauit, & sua benignitate sanauit peccatores, quos tamen austeritate cõdemnare poterat. Itaque nemo sibi tãquam iustus placeat, sed meminerit se esse hominem, nec despiciat aliquo vitio præuentum. Quod si quis sibi fidat suas cristas efferendo, aut magna de se prædicet, cum nihil sit ex se, haud dubiè sibi imponet. *Probet autem vnusquisque opus suum.* hoc est, expendat vitam suam, probet & exacta cura quid agat, & quo fine agat, an in odium aut detrimentum cuiusquam, an vt ab hominibus humanã laudem venetur, an verò propter gloriam Dei. Quod si tantopere opus suum prædicauerit, vt alterius opus floccipendat, ab omnibus deridebitur & despicietur. Et quemadmodum aurum fornace probatur, an purum sit aut adulterinum, ita opera nostra tum euidenter reteguntur cum diligenter examinantur. Et cum vnusquisque suum opus expenderit, *tantum in seipso gloriam habebit, & non in altero.* Hoc est, non gloriatur ob alienam infirmitatem, sed ob suam firmitatem: gloriatur autem apud se sibi gratulando de dono diuino, & hoc Deo acceptissimum referat, quod non ceciderit cum cadere poterat: alioqui cum nihil boni habeat quod non acceperit, frustra gloriatur quasi non accepisset. Reddit autem Paulus rationem quare vetat gloriari aduersus proximum, *Vnusquisque suum onus portabit.* Etenim è suis quisque factis æstimandus est, & apud Deum iudicem, qui reddet vnicuique secundum opus eius, sua cuique sarcina tollenda est. In subsequenti loco vult doctores & concionatores iuuari & nutriri ab illis, quos in fide & Euangelica doctrina instruunt. *Communicet is qui catechizatur verbo, et qui se catechizat in omnibus bonis.* Nam suppeditanda sunt illis fortunæ bona, qui nos Christianam religionem docuerunt. Nonne vult & Paulus vt qui Euangelium prædicat, de Euangelio viuat? Debet quoque & aliorum carnalia metere, qui spiritualia seminat. Est autem Catechizare, tradere mysteria religionis Christianæ. Monet & Paulus vt ratio dati & accepti constet, inter eum qui religionem tradidit, & eum qui accepit, si modò syncerè tradiderit, alioqui catechista indignus est munificentia catechumeni. Deinde nos prouocans ad morum sanctimoniam, & ad declinandum vitia illorum qui non syncerè docent, dicit, *Nolite errare, Deus non irridetur,* aut si mauiis, non subsannatur, nec naso suspenditur: *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.* Si virtutes, ad victricem palmam assurgat: Si vitia, punietur. Quod si seminauerit in carne

carne sua, & ex carne sua metet corruptionem. Etenim caro mortalis, fructus habet mortales & perituros. Adhæc, Qui mensas sumptuosas & ciborum cupedias sectatur, aut crapulæ, temulentia & lasciuia inferuit, metet supplicium æternum. Si verò seminauerit in spiritu, spirituque obtemperauerit, & è spiritu metet vitam æternam: Etenim spiritus æternus, fructum habet immortalem. Qui seminat pudicitiam, sobrietatem, modestiam, humilitatem, pacem & charitatem, recipiet ab Agnotheta immarcescibilem coronam.

” Bonum autem facientes, non deficiamus. tempore enim me-

” temus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bo-

” num ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei. Videte qualibus

” literis scripsi vobis mea manu: Quicumque enim volunt placere in

” carne, hi cogunt vos circuncidi, tantum vt crucis Christi persecutio-

” nem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur legem custo-

” diunt, sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra gloriantur. Mihi

” autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem

” mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. In Christo enim Iesu, ne-

” que circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. Et

” quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericor-

” dia, & super Israel Dei. De cætero nemo mihi molestus sit: Ego enim

” stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri

” Iesu Christi, cum spiritu vestro, fratres, Amen.) Imitemur Paulum inui-

” ditissimum Christi athletam, in benefaciendo, qui cum ab hostibus fidei derideba-

” tur, conspurcabatur, conuiciis incessabatur & affligebatur, non desinebat Euangeli-

” cam doctrinam aut profiteri, aut prædicare. Et licet aliquando squalidissimos car-

” ceres pro nomine Christi sustinuerit, aut multa naufragia & tormenta pertulerit,

” non tamen à solito officio solitæque legatione destitit. Quandoquidem hoc illi

” perpetuum fuit studium, infideles & idololatrias ad fidem Christi allicere, & de om-

” nibus bene mereri. Optat & Paulus, vt qui donum docendi habet, non cesset doce-

” re. & qui in vsum pauperum suas facultates confert, non cesset (si possit) conferre.

” Reddit autem rationem cur non debeamus defatigari benefaciendo: *Tempore enim*

” *suo metemus non deficientes.*) Nam hinc ad cœlos demigrantes, sine vlllo labore, sine

” vlla miseria, sine vlllo defectu, immortalitatem nostris quouismodo meritis com-

” pensatam metemus. Nec similes erimus agricolis, qui cum seminant, plurimum la-

” borant sufferendo famem, sitim, frigora & æstus, & etiam dum metunt, cum ardore

” solis, squalore etiam & puluere inquietos labores sustinent. Adicit autem præce-

” dentibus hanc conclusionem, *Ergo dum tempus habemus operemur bonum, maximè au-*

” *tem ad domesticos fidei.*) Dum floret ætas, dum viget animus, dum temporis ratio po-

” stulat, operemur bonum, cum enim vita ista transierit, auferetur tẽpus operãdi: vnde

” saluator dicebat, Operamini dum dies est, veniet nox quando iã nullus poterit ope

” rari: præcipuã tamè curã & sollicitudinem debemus Christianis & domesticis fidei

” impèdere: Sunt autè illi domestici fidei, cù quibus nobis est religionis & fidei con-

” tuberniũ. Deinde adicit, *Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.*) nõ quidẽ episto-

” lis subdititiis aut supposititiis, sed mea manu annotatis. Nec putes Paulũ hoc dixisse

” duntaxat propter ardentẽ & syncerũ affectũ quo Galatas ad bonã frugẽ resipiscẽtes

” prosequeretur, sed ad tollendam malam suspensionem. Etenim qui Galatas à veritate

” Euangelij deprauarant, dicebant Paulum adhuc profiteri circuncisionem, nec dam-

” nare Iudaismum, aliãque facere & alia prædicare: & propterea compulsus est epi-

” stolam sua manu scriptam mittere, deposito apud illos scripto testimonio. cum au-

Ioan. 9.

tem dicit, Videte qualibus literis scripsi vobis, significat, vt quidam interpretantur, deformitatem literarum, nam quum non nosset optimè scribere, tamen compulsus est per seipsum scribere vt calumniatoribus os obturaret. Et vbicunq; sciebat falsos adesse doctores, qui possent per Apostoli auctoritatem noua dogmata seminare, epistolam manu propria scribebat, aut subscribebat. Aliquando dictabat notariis quæ componebat, & tãdem subscribebat: quod nobis cõpertum est ex ea quæ est ad Romanos epistola, ibi enim sub calcem dicit, Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Deinde hortatur Galatas, vt à Iudaismo resiliant ad Christianismum, cum dicit, Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum vt crucis Christi persecutionem non patiantur. (Græci apertius multò legunt, Tantum ne per crucem Christi persecutionem patiantur. Placent illi in carne, qui cupiunt apud homines probari, & magis venari gloriã apud homines, quàm apud Deum. Et quia apud Iudæos probro dabatur, quòd à patriis legibus desciscerent, ne hoc ipsis posset exprobrari, volebant Galatas circumcidi, vt per huiusmodi technam & simulationem hominibus suæ Gentis satisfacerent. Etenim metuebant ne sincera professio crucis Christi, persecutionem excitaret aduersus illos quibus nomen Christi erat inuisum. Docuimus & in hac epistola Iudæos cruce Christi fuisse scandalizatos, quòd non poterant sibi persuadere mysterio crucis Christi abolita esse & abrogata legalia. Volebant & pseudapostoli pertrahere Galatas ad circumcisionem, vt essent inuisi Gentibus ob Christum, & haberent Iudæos in senso ob præputium. Et licet Iudæi essent à suis maioribus circumcisi, tamen non seruabant legem: Nam in plerisque vitiis diuinam maiestatem offendebant, nec zelo Dei & iustitiæ circumcisionem obseruabant. Quamobrem rectè dicebat Christus Iudæis, Nonne Moyse dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Ob id autem volebãt pseudapostoli imponere Galatis onus circumcisionis, vt de ipsis apud suos se iactarent, quòd ipsis autoribus & magistris Iudaismum recepissent: Hoc autem præten- dit Paulus adiiciens, *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi vt in carne vestra glorientur.*) hoc est, de vobis gloriantur, quòd tales discipulos sint nati. Deinde commonstrat Paulus non esse gloriandum in Iudæorum circumcisione, aut Gentilium præputio, sed in cruce Domini nostri Iesu Christi: quæ & circumcisionem & præputium antiquauit & aboleuit. Non enim in Christo Iesu alicuius est momenti circumcisio aut præputium, sed noua creatura, sanguine Christi abluta, & eiusdem baptismo in spem viuam regenerata. Suppetit autem affatim Christianis militibus materia gloriandi in cruce Domini nostri Iesu Christi: Nam Christus sua salutifera & gloriosa cruce saluauit quod perierat, destruxit corpus peccati. Denique in sua cruce pertulit pro nobis probra, conuicia, sputa, flagella, contumelias, opprobria, subsannationes & execrationes, nihil non agens pro nostra instructione, vt disceremus sua causa nihil esse tam probrosam, durum & sinistrum, quod non sit magno animo nobis tolerandum. Is autem meritò potest in cruce Christi gloriari, qui Christiano pectore eam tollit, & sequitur saluatorem, qui etiam carnem suam cum vitiis & concupiscentiis mortificauit. Verùm dicit quispiã, Cur dicit Paulus se duntaxat gloriari in cruce Christi, cum de Corinthiis gloriatur, dicens, Quotidie morior, propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu. Adhæc, nonne libenter in suis infirmitatibus gloriabatur? Tum quoque dicebat, Bonum est mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Respondebo omnem illam Pauli gloriam ad crucem Christi relatam, esse gloriam crucis. nam postquam ad fidem Christi adductus est, & ex persecutore ecclesiæ, factus eum propugnator, omnia sua studia ad extollendam Christi crucem contulit: quod haud dubiè subsequens lectio commonstrat, in qua dicit, *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.*)

Quid sit mundo crucifigimur, cum veniens princeps huius seculi, non inuenit in nobis quicquam. Mundus autem est nobis crucifixus, cum peccati concupiscentias non recipimus. Hoc affirmat Origenes, homilia octaua super Iesum Naue. Huc & eundem locum

Ioan. 7. *Quid sit gloriari in cruce Christi.*

1. Cor. 15. *Quid sit mundo crucifigi.*

cum edifferens Chryostomus, libro secundo, de compunctione cordis, dicit, Cum enim dicit, Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo, emortuam mihi videtur in semetipso corporalium sensuum efficaciam protestari: Imo non solum hoc dixit, sed duplicari in semetipso istam, vt ita dicam, insensibilitatem. Non enim dixit hoc solum, quia mihi mundus crucifixus est, sed addidit, Et ego mundo. Ingentis namque philosophiæ est, vt & hunc ipsum mundum sibi putet aliquis crucifixum, multò autem maioris est, vt & seipsum quis crucifixum putet mundo, quem sibi crucifixum prius esse crediderat. Hoc ergo in semetipso Paulus ostendit, quia non tantum abesset à terrenis sensibus, quantum viuentes homines à corporibus mortuis, sed quantum absunt, nec sentire possunt mortui mortuos. Qui enim viuunt, etiam si ipse non potest mortuum conspiceret, tamen vel sentire potest, vel mirari adhuc speciem defuncti, vel misereri potest, & lachrymas fundere. Qui autem & ipse defunctus est, erga mortuum ne hunc quidem habebit affectum. Et hoc est quod mihi videtur dixisse Paulus, Quia mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Verùm in suis commentariis ad hanc epistolam editis, multo clarius mentem Pauli aperit. Hic, inquit, Paulus mundum appellat res temporarias, laudem ex hominibus, famulitium, gloriam, opes. Hæc igitur omnia quæ vulgo videtur esse magnifica, mihi facta sunt mortua. Talem oportet esse Christianum, & hanc vocem semper habere in ore. Considera & hinc huius beati erga Deum charitatem. Non contentus est priore mortificationis modo, sed & alterum intulit dicens, Et ego mundo, duplicem innuens mortificationem, ac dicens, Et illa mihi mortua sunt, & ego vicissim illis. Nec illa me capere possunt, neque manibus iniectis captiuum ducere, quippe semel mihi mortua, neque ego illorum cupidine teneor, quippe mortuus illis. Nihil hac mortificatione foelicius: hoc est beatæ vitæ fundamentum. Hæc ille. Et qui spiritu Dei facta carnis mortificauerunt, & lauacro aquæ in verbo vitæ renouati sunt, pace & misericordia fruuntur. Cõuenit & his idem precari, quod Dauid precatur Israelitis, cum ait, Pax super Israel. Verùm hic non agimus de Israelitis secundum carnem, qui scilicet habent præputium amputatum, sed de Israelitis secundum spiritum, qui habent mentem circumcisam. Et quia Galatæ à pristino errore resipuerant, & numero verorum Israelitarum ascribebantur, optat illis Paulus pacem & misericordiam. Et ne sineret Galatas semper vacillare, & à pseudapostolis deprauari, vt ipsa firmitate firmiora sint quæ dixit & prædicauit, addidit, *De cætero nemo mihi molestus sit.* Non enim infidiosi tentatores, vatrique doctores me vnquam à mea sententia dimouebunt. Quod enim prædicaui, infracto animo semper prædicabo. Nec probra, carceres, virgæ, vincula, lapidationes, vulnera, afflictiones, cæteraque mala, poterunt me ab obeundo meæ legationis munere diuellere. Cedet quoque in perpetuam meæ militiæ gloriam, & stigmata seu notas domini nostri Iesu Christi, veluti trophæa quædam & signa regalia ostentans, in corpore meo vbique circumferam. Lætabor quoque cum aliis Apostolis, quòd dignus fuerim pro nomine Christi contumeliam pati. Fauor Dei, & gratia domini nostri Iesu Christi, semper adsit spiritui vestro. Vos velim fratres cõmonefacere vt reuictò & profligato Iudæorù errore, in sincera Euangelij doctrina, sanisque ecclesiæ dogmatibus perseueretis.

Finis commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris
Theologi, in epistolam Pauli ad Galatas.

C. iiii.

PRAEFATIO IOANNIS ARBOREI LAVDV-
nensis, Doctoris Theologi, in epistolam Pauli ad Ephesios.

Nobis compertum est ex Actis Apostolorum Ephesum (quæ quōdam metropolis erat Asiae minoris) auguriis, diuinationibus, superstitionibus, vanæ religioni, idololatriæ, & artium magicarum prestigiis de- ditam fuisse, ipsosque Ephesios summo religionis cultu Dianam coluisse, non quidem illam venatricem, cui poeta sagittas & arma tribuunt, sed multamammiam, quam Græci πολύμασδοι vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentirentur omnium eam bestiarum & viuētium esse nutricem: Dicit enim scriptura, Demetrius quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum, quos conuocans & eos qui huiusmodi erant opifices, dixit, Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio, & videris & auditis quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiae, Paulus hic suadens auertit multam turbam, dicens, Quoniam non sunt dii qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magnæ Diana templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. Studuit autem Paulus pro viribus Ephesios magicis arribus & demonum prestigiis delusos, à falsa religione, superstitione & idololatria abducere, illisque persuadere solum dominum cæli & terræ summa religione colendum esse, & defigendam salutis anchoram in Christo Iesu, cuius fide sanctificati, abluti & illustrati, sperant se æternam salutem assequuturos. Predicans quoque Ephesios Euangelium gratiæ Dei, & annuncians viam salutis, ne post suū discessum à lupis rapacibus deuoraretur, dicebat, Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniã per triennium nocte & die non cessauit cū lachrymis monere vnumquemque vestrum. Et nūc cōmendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare, & dare hereditatem in sanctificatis omnibus. In hac autem epistola multis difficultatibus & profundis quæstionibus inuoluta, beatus Apostolus aperit quæ sunt abstrusa, & nostris ingeniis imperuia: Et in primis optat Ephesios sua diligentia, sua assiduitate, suoque labore ad fidem adductis, gratiam, pacem & benedictionem patris cælestis in Christo Iesu, per quem prædestinati sunt in adoptionem filiorum Dei, cuius etiam sanguine redempti sunt, & à suis delictis repurgati. Commendat & magnopere Ephesios, quòd cū audissent verbum veritatis, Euangelium scilicet suæ salutis, in eo perstiterunt: nec cessat pro eis suis precationibus interpellare dominum, ut vegetiores sint & alacriores ad propagandum fidei susceptæ sacramentum. Vult & Ephesios agnoscere quibusnam vitiis addicti fuerint, & à quot malis, impurisque spiritibus Christi præsidio sint liberati. Quòd si saluati sint, hoc fidei & dono Dei gratuito, & non potissimum suis operibus tribuant, ne tantopere liberi arbitrii vim & facultatem iactent & prædicent. Quàm maximas Deo gratias agit, quòd sua beneficentia voluerit Euangelij gratiam in gentes (pro quibus legationem obibat) propagari & disseminari. Adhæc, sine intermissione orat Deum pro Ephesios, ut eius spiritu

fulciti roborentur & vegetentur in interiore homine, quem caro suis blanditiis & illectamentis nititur ad se pertrahere, pertractum obtenebrare. Et licet pro salute Gentilium vincula, carceres & afflictiones sufferat, non tamen desinit eos cohortari, ut dignè & sanctè ambulent in ea vocatione in qua vocati sunt. Dent quoque operam, ut vnitatem ecclesiasticam vinculo pacis & nexu corporis mystici astrictam seruent. Deinde præscribit illis leges & officia maritorum in uxores, uxorum in maritos, parentum in liberos, liberorum in parentes, dominorum in seruos, & seruorum in dominos. Postea vnumquemque militem Christianum ad spiritalem pugnam aduersus callidissimos demones, & fidei hostes nocentissimos, adhortatur. Hanc autem epistolam scripsit ab vrbe Romana per Tychicum diaconum, fidelem ministrum, cū pro euangelico negotio & defensione fidei, intrusus esset in carceres.

Argumentum primi capitis.

Paulus iussu Dei ad obeundam inter gentes euangelici negocij legationem vocatus, Ephesios sanctitate & fide conspicuis, salutem, gratiam & pacem in Deo patre, & domino nostro Iesu Christo, impartitur. Neminem putat esse prædestinatum à Deo ad vitam æternam & in adoptionem filiorum, nisi per Iesum Christum, & eo quidem sine ut eius gratia electis collata, in perpetuam sui nominis gloriam & commendationem cederet. Produntur & euulgantur cumulatissima tanta gratiæ opes, sanguine pro nostra redemptione effuso. Nec solum Christus secundum tempus à diuina voluntate præscriptum apparuit, ut sua peccatoribus cōdonarentur delicta, sed ut instaurarentur omnia & cælestia & terrestria. Et quia Paulus audierat fidem Ephesiorum felicibus auspitiis adolescere, & in dies ad perfectionem proficere, non cessauit dominum obsecrare ut in augmentum fidei & ædificationem ecclesiæ (cuius caput Christus est) in sancto proposito perseueraret.

Caput primum.

PAULVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu, Gratia vobis & pax, à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo, sicut e-
legit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & im-
maculati in conspectu eius in charitate, qui prædestinauit nos in ado-
ptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositū
voluntatis suæ in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in
dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius,
remissionem peccatorum, secundum diuitias gratiæ eius, quæ supera-
bundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, ut notum faceret
nobis sacramentum voluntatis suæ: secundum beneplacitum eius, quod

„propofuit in eo, in difpenfatione plenitudinis temporum, inftaurare
 „omnia in Chrifto, quæ in cœlis, & quæ in terra funt in ipfo.)

Affirmat Paulus in exordio huiufce capituli, fe nullius hominis aut fauore, aut præfidio deftinatum effe Gentium Apoftolum, fed duntaxat gratia & dono gratuito domini noſtri Iefu Chrifto, ne fuæ legationis autoritatem hominibus acceptam referat, fed autori vnico noſtræ falutis & redemptionis. *Paulus, inquit, Apoftolus Iefu Chrifto.* Non quidem Moſi aut Samuelis aut Dauïdis, aut cuiufuis alterius prophete, fed illius ſummi ſaluatoris, ſummique Chrifto, qui non venit in hunc mundum vt mundum perdat, iudicet & damnet, fed vt ſaluet. Nec caſu aut fortuna, aut fato, aut euentu accidentario deſignatus eſt Apoftolus, & præco Euangelij Iefu Chrifto, ſed voluntate Dei, qui voluit & ordinauit ſua inſcrutabili ſapientia, ſuoque ineffabili conſilio, vt Paulus euangelicæ legationis munus obiret, & obeundo præfertim apud Gentiles, idôla contereret, vanamque idololatrarum religionem diſsiparet & deſtrueret: vt proculcata omni idolorum ſpurcicia errantes ad certiffimam & tutiffimam ſuæ ſalutis viam adduceret. In primis autem (vt contextus ſubindicat) Epheſiis vitæ ſanctimonia, fideique ſynceritate commendatis, gratiam & pacem non ab hominibus, ſed à Deo patre, & domino noſtro Iefu Chrifto paratam exoptat. Eſt quidem gratia à Deo patre & domino noſtro Iefu Chrifto, quia Deus pater miſit filium ſuum in hunc mundum pro noſtra ſalute. Et eſt pax filij in patre pro nobis, quia per ipſum Deo patri reconciliati ſumus. Eſt & Chrifto pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, deſtruxitque veteres inimicitias in carne ſua, & ambos reconciliauit in vno corpore, quod eſt eccleſia. Deinde addit, *Benedictus Deus & pater domini noſtri Iefu Chrifto, qui nos benedixit in omni benedictione ſpirituali &c.* Quia prius natura intelligimus ſubſtantiam quàm relatiuum, idcirco dixit, Benedictus Deus & pater. Et ſicut Deus natura bonus eſt & ſanctus, nos autem participatione tantæ bonitatis & ſanctitatis efficiamur boni & ſancti: ita quoque Deus natura benedictus eſt, etſi nihil benedictionis ex eo in nos proflueret. nos autem participatione tam arcanæ benedictionis benedicimur. Et ne quis crederet tantillum benedictionis donum Apoftolis collatum fuiſſe, adiecit, *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali.* Etenim omnium benedictionum ſpiritalium dotes nobis impartitus eſt, cum nos ſanctos, prudentes, fortes, magnanimos, ſobrios, caſtos, iuſtos & ſapientes effecit, noſque omni armatura cœleſti aduerſus hoſtes fidei muniuit. Habent & terreni homines terrenas benedictiones, cum liberis aut opibus affluunt, aut honore & ſanitate fruuntur. Cœleſtes verò homines (qui ſe totos rerum diuinarum contemplationi addixerunt) ſuas habent benedictiones ſpirituales. & propterea addidit, In cœleſtibus, quia terra non capit benedictionem ſpiritualem. Sunt & Apoftolorum benedictiones cœleſtes (licet in terra poſiti ſint) quia non ſunt de mûdo, nec in carne viuunt, ſed cõuerſationem habent in cœlis, & portant imaginem hominis cœleſtis. Et huiufmodi benedictiones cœleſtes & ſpirituales, datæ ſunt Apoftolis per Chrifto: ſicut enim per Chrifto hauferunt à Deo ſapientiam & ſcientiam, ita per Chrifto hauferunt à Deo benedictiones. Subnequit Apoftolus, *Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti & immaculati coram ipſo.* Nec dicit elegit nos in Chrifto, quia eramus ſancti & immaculati, ne prioribus bonis operibus diuina electio tribueretur, & non dono Dei: ſed huiufmodi electio, futura bona opera quæ erant facturi Apoftoli, reſpicit: Quod ſi non vixiſſent ſanctè, nec caſtimoniã vitæ ſeruaffent, nec à Deo fuiſſent electi. Et quia pater ſine filio non operatur, idcirco dixit, Elegit nos in ipſo, ſcilicet in Chrifto, pro cuius gloria ſumus euangelicam legationem obituri. Et quod ait, Elegit nos ante mundi conſtitutionem, ad præſcientiam Dei pertinet, cui omnia futura, iam facta ſunt. In charitate) Poſſumus hanc particulam cum ſuperioribus & inferioribus copulare: Cum ſuperioribus ſic legendo, vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate. Nam charitas ſanctitatem & vitæ puritatem conſumat;

ſumat: Cum inferioribus, ſic legendo, in charitate prædeſtinans nos, in adoptionem filiorum per Iefum Chrifto. ſed melius eſt ſecundum Græcos codices hæc ſuperioribus annectere: Etenim multi ſecundum præſcientiam & placitum Dei, ſunt prædeſtinati ad vitam æternam, & in adoptionem filiorum per Iefum Chrifto, qui nõ habent charitatem formatam: nihil enim vetat Socratem culpa mortifera foedatum (qui tamen aliquando ad bonam frugem reſipiſcet, & in ſtatu gratiæ poſthac decedet) eſſe prædeſtinatum ad vitam æternam. De prædeſtinatione quæ reſpicit futura bona opera prædeſtinatorum, non nihil in epiſtola ad Romanos attigimus. Illi autem ſunt prædeſtinati in adoptionem filiorum per Iefum Chrifto, in ipſum, aut potius in ſeſe, *ἐἰς αὐτόν*, vt ſcilicet ad patrem fiat reciprocatio, qui per fidem & baptiſmum ſunt inſiti corpori Chrifto, alioqui non adoptantur in filios Dei. Chriſtiani ſunt filij Dei adoptione, Chrifto verò natura eſt filius Dei. Idcirco Chrifto non eſt adoptatus filius Dei. De adoptione in filios Dei plenè diximus in epiſtola ad Romanos & ad Galatas. Quomodo autem ſumus prædeſtinati in adoptionem filiorum, declarat his ſubſequentibus verbis, *Secundum propoſitum voluntatis ſuæ.* Legit Ambroſius ſecundum placitum voluntatis, rectius leges ſecundum beneplacitum, hoc enim ſonant *ἐυδοκία*. Nam beneplacitum illud eſt quod non ſolum placuit, ſed etiam rectè placuit. Perplacet autem diuinæ voluntati noſtra prædeſtinatio, quando facimus fructus ea dignos. Quia tamen dicit Paulus ſecundum propoſitum aut placitum voluntatis ſuæ, dicemus rationem prædeſtinationis eſſe ſimplicem & meram Dei voluntatem. Nec eſt alia cauſa diuinæ voluntatis prædeſtinantis, quàm diuina bonitas filiis communicanda. Et quod prædeſtinati ſumus in adoptionem filiorum per Chrifto, cedit in laudem gloriæ diuinæ gratiæ, ne quis tantopere humanis operibus fidat. Hac autem gratia pater nos gratificauit, ſiue gratos & charos ſibi reddidit in dilecto, hoc eſt, in ſaluatore noſtro: Amamur enim à Deo patre non quidem potiſſimum ob noſtra merita, ſed ob amorem quo filium proſequitur, & cui nos fratres eſſe voluit. Et cum dicit, Nos gratificauit, loquitur de gratia gratum faciente, & non de gratia gratis data. De hoc autem vnice dilecto, teſtimonium tulit vox illa cœleſtis, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et iterum, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Quantum autem commodi filius Dei nobis attulerit, planè monſtrat hic locus, In quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius, remiſſionem peccatorum: Lauit enim nos Chrifto ſuo ſanguine à peccatis noſtris. Nec ſine effuſione huiufce preciſi ſanguinis futura erat peccatorum remiſſio. Denique hic ſanguis emundauit conſcientias noſtras ab operibus mortuis, vt Deo viuenti ſeruiamus. Intelligamus quoque illum propriè redimi, qui prius fuit captiuus, & cum in manus hoſtium incidit, deſiit eſſe liber, fauore tamen aut ingentiprecunia à captiuitate extrahitur. Et nos aliquando fuimus in hoc mundo captiui, & intolerabili dæmonum iugo coercebamur, ſed Chrifto ſuum ſanguinem effundendo, catenas quibus vinciebamur, fregit, noſque de ſeruitute ereptos, libertate donauit, & hoc cumulatiſſimis ſuæ gratiæ diuitiis, & non noſtris meritis tribuendū eſt. Hæc autem opulenta gratiarum largitio abundauit præfertim in Apoftolis. deinde in eccleſia de Gentibus congregata. Adiecit Paulus, *In omni ſapientia & prudentia notum nobis faciens myſterium voluntatis ſuæ ſecundum placitum ſuum.* Distingunt Stoici ſapientiam à prudentia, quod ſapientia ſit rerum diuinarum humanarumque cognitio: Prudentia verò ſit tantum mortalium cognitio. Longè aliter dirimit Ariſtoteles, quod Sapiencia ſit perfectiſſima rerum ſupramundanarum & diuiniſſimarum cognitio: Prudentia verò ſit virtus circa agibilia, & aliarum virtutum moralium directrix & moderatrix. Verum demirabitur quiſpiam, quonam pacto Deus detexit Paulo in omni ſapientia & prudentia myſterium ſuæ voluntatis, ſecundum ſuum placitum, quod ſcilicet in noſtra redemptione per ſanguinem filij ipſius collocatū eſt, cum tamen Paulus alio in loco dicat, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate. Quod ſi in abſolutiſſima ſapientia

Ephe. 2.

Hæc obſerua.

Electio, futura opera bona reſpicit.

Chriſtus nõ eſt adoptatus filius Dei.

Ratio prædeſtinationis eſt meræ Dei voluntas.

Matth. 3. Matt. 17.

Hebr. 9.

Quis propriè redimuntur.

detectum esset Paulo tantæ rei sacramentum, non assereret se ex parte cognoscere, sed planè & perfectè. Et propterea Hieronymus videtur magis superioribus hæc verba, In omni sapientia & prudentia, accommodare, vt sit hæc plana intelligentia, Secundum diuitias gratiæ eius, qua abundauit in nobis in omni sapientia & prudentia. Licet non arbitretur hanc quoque lectionem reiiciendam esse, Vt notum sit illis in omni sapientia & prudentia mysterium diuinæ voluntatis, non quo ipsi in omni sapientia & prudentia mysterium didicerint, sed Deus in omni sapientia sua atque prudentia, iuxta quod consequi poterant, eis mysterium reuelauerit. Hoc autè mysterium diuinæ voluntatis, quod concernit remissionem peccatorum per sanguinè filij Dei, proposuit Deus in Christo in dispensatione plenitudinis temporum. Siue quòd hoc mysterium superioribus seculis incognitum mundo, & præsertim Gentibus, sit dispensatio plenitudinis temporum, vt statuto tempore omnia compleantur. Docti interpretes ponunt differentiam inter prædestinationem & propositum, quòd Prædestinatio pertineat ad ea quæ multo antè definimus in animo, quàm fiât. Propositum autem cum iam vicina sit machinatio, & pene cogitationem sequatur effectus. Quòd autem arcanum illud quod fuerat à Deo prædestinatum in adoptionem filiorum, fuerit suo tempore dispensatum, ostendit Paulus ad Galatas dicens, At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Proposuit autem Deus in mysterio tam arcanæ dispensationis instaurare omnia in Christo, verius recapitulare, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso. Nam in cruce domini nostri Iesu Christi recapitulata sunt vniuersa, cœlestia & terrestria, inuisibilia & visibilia: ita quòd omnis dispensatio quæ fuit ante mundum, & postea cœpit esse in mundo, aduentum filij Dei pollicebatur. Solent autem oratores & philosophi in fine causarum & disputationum vti recordatione, siue recapitulatione, quam Græci ἀνακεφαλαίωσι vocant: vt quæ latius & fufius tractata sunt, summam & cōpendiolo perstringantur. Nonnulli interpretes dicunt Deum instaurasse omnia aut recapitulasse in ipso Christo, cum terrestria tum cœlestia, vt Christus fieret caput & angelorum & hominum. Qui legunt instaurare, dicunt Christum instaurasse & angelos & homines: non quòd crucis supplicium pro angelis pertulerit, sed quòd redimendo hominem reintegraverit siue refarcierit, aut instaurauerit ruinam angelorū: Nam homines in cœlum euecti, occuparunt fedes, quas superbi angeli (nisi cecidissent) occupassent. Origenes motus hac Pauli authoritate, instaurare omnia quæ in cœlis & quæ in terra sunt, quæ nusquam ab illa disidet, Pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt, finxit angelos dānatos, per Christum redimendos esse, quod nequaquam præterdit Paulus. & error ille vesanus omnino aduersatur Euangelio, in quo scriptum est de avaris in sua avaritia sepultis, Discedite à me maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Sed volebat Paulus innuere quòd sicut Christus effusione sui sanguinis instaurauit & cœlestia & terrestria, quantum ad sufficientiam, & non efficaciam, ita pacificauit omnia & quæ in cœlis & quæ in terris sunt, quantum ad sufficientiam, & non quantum ad efficaciam. Et in hanc sententiam accedit beatus Thomas. Exponens Augustinus hunc locum, Instaurare omnia in Christo, &c. libro vno Enchiridij ad Laurentium, capite 62. dicit, In ipso quippe instaurantur quæ in cœlis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur. Instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines, qui prædestinati sunt ad æternam vitam, à corruptionis vetustate, renouantur.

Discrimen inter Prædestinationem & Propositum. Gala. 4.

Coloff. I.

Lapsus Origenis.

Matth. 25.

Hæc obserua.

» In quo etiam & nos sorte vocati sumus: prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, » vt simus in laudem gloriæ eius, nos qui antè sperauimus in Christo, in quo & vos cum audissetis verbum veritatis (Euāgelium salutis vestræ) in quo

» in quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius. Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, & dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, vt Deus domini nostri Iesu Christi (pater gloriæ) det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credidimus secundum operationem potentie virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiā in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet.) Sunt ministri Christi & ij potissimum qui apostolicum munus obeunt, Christi gratia in fortè & partem diuinæ hæreditatis adsciti. Et cum dicit Paulus, *In quo & sorte vocati sumus*, planè mōstrat qui aliquando ob dominium peccati Adā, sub ditione superbiorū angelorū erāt, in partē domini translatos esse. Et ne fœlicem hæc vocationem prædestinationi copulatā, facultati liberi arbitrij tribueret, pulchrè adiecit, *Prædestinati secundum propositum eius, qui vniuersa operatur secundum consilium voluntatis suæ*. Non quo, inquit Hieronymus omnia quæ in mūdo fiant, Dei voluntate & consilio peragatur, alioquin & mala Deo poterūt imputari. Verum nõ est necesse ob id mala Deo imputari, quæ vniuersa operetur secundum cōsiliū voluntatis suæ: nā Deus non operatur malū, quatenus malū est: nec peccatū quatenus peccatū est. quia malum quatenus malū, est boni priuatio, licet operetur malū pœnæ: Dicamus igitur Deum vniuersa quæ facit, cōsilio & volūate facere, nec quicquā sine eius vi & virtute posse fieri. Quòd autè Prædestinatio & electio nõ debeat esse ociosa ex parte prædestinati & electi, planè demōstrat hic locus, *vt simus in laudem gloriæ eius*. Etenim cedit in laudem diuinæ gloriæ, quæ prædestinati præclaris virtutū officiis suā prædestinationem locupletant & propagāt. Et antequā Christus è sinu sui patris in pudicissimū virginis vterū descenderet, Apostoli in eo sperauerant. & hoc intelligendū putes secundum diuinam præscientiā, in qua futura iam sunt facta. & propterea adiecit Paulus, *Qui antè sperauimus in Christo*. Ambrosius tamè & Tertullianus ob id dicūt Apostolos antè sperasse in Christo, quæ licet in Iudaismo diu versati sint, tamen spem habebāt in Christo, quæ ex prophetarū oraculis expectabant. Et ne quis putaret Paulū tantum loqui de Iudæis qui in Christo sperarūt, continenter adiecit, *In quo & vos, sperastis*, supple, cū audissetis verbū veritatis, Euangelium scilicet salutis vestræ. Nemo enim nescit Euangelium esse sanum veritatis verbum, de quo testatus est Ioannes dicens, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Confert & Euangelium salutem iis qui syncerè credunt in Christum. Et quia Ephesij audierunt magna & ardenti attentione verbum veritatis, & in eo crediderunt & perstiterunt, signaculum Sancti spiritus consequuti sunt. Dicitur autem Spiritus sanctus, spiritus promissionis, quòd vitam æternam veris Christianis spondeat & polliceatur. Et quia ob signamur Spiritu sancto suscipientes communionem spiritus sancti, & nõ ob signatur Spiritu sancto, colligemus Spiritu sanctū nõ participatione alterius, sed suapte natura sanctum esse. Verum vt certa sit spes ob signatorū, adiecit, *Qui est pignus, potius Arrabo hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius*.

Deus nõ operatur malū quatenus malum est.

Hæc obserua.

Quid sit verbum veritatis. Ioan. I.

Nec idem sonat latinis Arrabo & pignus. Arrabo futurae emptioni quasi quoddam testimonium & obligamentum datur: Pignus verò pro mutua pecunia datur, ut cum illa reddita fuerit, reddenti debitum, pignus à creditore reddatur. Et hic Arrabo nostrae hereditatis perpetuae, nunc datur regeneratis in Christo per Spiritum sanctum, ut redimantur & copuletur Deo in laudem gloriae ipsius. Deinde commendans Paulus Ephesios à stabilitate fidei & singulari amore quo sanctos prosequabantur, dicit, Quoniam fides vestra ad aures nostras peruenit, & per totum pene terrarum orbem increbuit, eamque charitate & subsidiis in sanctos cumulatorum effecistis, non cessabo gratias agere Deo pro illo amplissimo fructu, quem ecclesiae Gentium peperistis. Et tantum abest ut à mea memoria excideritis, quin potius sum semper paratus etiam assiduis precationibus dominum pro vestra perseverantia interpellare. & quia perspicio vos spiritualia sapere, & caelestia meditari, obsecro Deum domini nostri Iesu Christi, & patrem gloriae, ut spiritu sapientiae, revelationis & cognitionis vos robustiores reddat. Attende, candide lector, Deum ob id dici Deum domini nostri Iesu Christi, quod sit Deus naturae humanae assumptae, nam eam creavit & fecit. Frequenter dicit Hieronymus in suis scripturis quod Deus assumpsit hominem, sed pace tanti viri dixerim. Haec propositio simpliciter est falsa, Deus assumpsit hominem: Nam Deus & homo sunt vnus Christus, sunt & vnum suppositum: sed assumpsit humanitatem naturae diuinæ unitam in unitate hypostaseos, siue suppositi. Sed Hieronymus sumit concretum pro abstracto. satis sit haec annotasse. tamen sobrie & proprie loquendum est de tantae rei mysterio. Et sicut Christus est sermo, sapientia, veritas, pax, iustitia, fortitudo, ita quoque est gloria & quidem patris. quod haud dubie testatus est Propheta dicens, Exurge gloria mea, exurge. Scribit & Paulus ad Hebraeos, Qui cum sit splendor gloriae, & figura substantiae eius, &c. Amplius, Deus sua bonitate suoque fulgore illustravit oculos & mentes Ephesiorum, ut viderent quae prius non videbant: Hinc illud Christi ad suos Apostolos verbum, Beati oculi vestri qui vident, & beatae aures vestrae quae audiunt, Quoniam multi Prophetae desiderauerunt videre quae vos videtis, & non viderunt, & audire quae vos auditis, & non audierunt. Etenim multa abdita sacramenta, fuerunt Dei gratia Ephesiis detecta, quae tamen prius ignorabant. Cur autem oportuerit abstrusiora mysteria suo tempore Ephesiis ad fidem adductis reuelari, subindicat Paulus hoc subsequenti contextu, *Vt sciatis quae sit spes vocationis eius.* hoc est, ut vobis persuadeatis quid tutò sperare debeatis postquam gratuito vos ad possidendam hereditatem aeternam vocauit. Nec quis potest scire suam vocationem esse certam, nisi per bona opera quae in Christo facit, & in quibus perseverat: quod affirmat beatus Petrus dicens, Quapropter fratres, magis satagite ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis, haec enim facientes non peccabitis aliquando. Et cum omni assiduitate, studio, conatu, sedulitate & diligentia virtutum officia Deo consecrauerimus, amplissimas suae gloriae diuitias in hereditatem aeternam assequemur. Verum ad percipiendam tam arcanae rei notitiam nobis necessaria est sublimis diuinæ virtutis magnitudo: Nam Deus eadem efficacia, eademque potentia & virtute nos ad fidem pertraxit, qua Iesum Christum ut hominem à mortuis excitauit, excitatum verò deuisa morte *sedere fecit ad dexteram suam in caelestibus super omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro.* Pulchrè cohæret huic loco quod alibi dicit Paulus, Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Meruerat autem humanitas Christi ob conuicia, sputa, flagella, quae cum ignominioso crucis supplicio pertulit, ut super omnia astra & choros angelorum & archangelorum victrix eueheretur. Nec aliter intelligas Deum patrem fecisse suum filium sedere ad dexteram suam, quam quod dedit ei per omnia potestatem, virtutem, maiestatem & auctoritatem sibi per omnia coaequalem. Nec sedet à dextris Dei, quod sit Deo subsellium, secumque habeat filium residentem, sed quod non aliter possumus

Psal. 66.
Hebr. 1.

Matth. 13.

Quando vocatio est certa.

2. Pet. 1.

Hebr. 1.

Psal. 109.

sumus regnantem & iudicantem quam per nostra verba intelligere. Itaque nos oportet sede Dei, virtutem & potentiam Dei exprimere. Videtur autem euehens Christum hominem super omnem principatum, potestatem, virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur & in hoc seculo & in futuro, attendere ad omnes caelestes substantias, quas diuinus sermo in noue ordines distinxit, ut planè docet diuus Dionysius, in libro caelestis Hierarchiae capite 6. Diuiduntur autem ad sanctae Trinitatis imaginem in ternas tertio repetitas distinctiones. Sunt enim in suprema Hierarchia, Seraphin, Cherubin & Throni: in media, dominationes, virtutes & potestates: In infima verò, Principatus, Archangeli & Angeli. Est itaque Christus ut homo, exaltatus super omnem creaturam, etiam spiritalem & caelestem: & propterea adiecit Paulus, Super omne nomen, non solum quod nominatur in hoc seculo, verum etiam in futuro. Aut dicas Paulum terrenis imaginibus caelestes spiritus pinxisse, ut nos ex visibilibus ad intelligibilia prouheret: Quomodo enim in terrestribus sunt Reges, Principes, Duces, Tribuni & Centuriones, ita in caelestibus sunt principatus, potestates, dominationes atque virtutes, & caetera ministeriorum vocabula, quae non possumus enumerare. Subnectit Paulus. *Et omnia subiecit sub pedibus eius.* Hoc autem desumpsit ex illo Psalmographi testimonio, Omnia subiecisti sub pedibus eius. quid autem hoc sibi velit, in priori ad Corinthios epistola explicat dicens, Cum autem dicat, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Et alibi, In eo enim quod omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Verum dicit quispiam, videtur Paulus secum pugnare: Nam in epistola ad Hebraeos dicit, Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei: Huic obiectioni bifariam respondere possumus. Primum, quantum ad Dei praescientiam, omnia sunt Christo subiecta: Nam Paulus quod futurum est, quasi iam factum sit, commemorat. Secundò, ea quae non sunt ei voluntate subiecta, naturae conditione, etiam ipsis inuitis ei subiiciuntur, ut daemones & multi Iudaei & Gentes in suo pertinaci errore obstinati, non enim spontanea voluntate ei subduntur, sed quia fuerunt ab eo in bonam partem creati, eius potestati subiiciuntur. Et ita Deus omnia subiecit sub pedibus eius, ut ipsum dederit caput super omnem ecclesiam, quae est corpus ipsius & plenitudo eius, ut scilicet non solum excellat membra sua, verum etiam vniuersa condita in caelo & in terra. Si enim sedeat à dextris Dei, etiam quatenus homo, super omnem principatum, virtutem & dominationem &c. igitur censebitur caput & hominum & angelorum. quod si non esset caput angelorum, non assereret Paulus Deum, ipsum dedisse super omnem ecclesiam, militantem scilicet & triumphantem. Ecclesia militans, est congregatio fidelium in hoc seculo, quam regit Spiritus sanctus. Triumphans verò est congregatio hominum & angelorum in caelo. Censetur autem Christus, etiam quatenus homo, caput angelorum, quantum ad praeminentiam. nam illis praeficitur, quod affirmat scriptura illa, Tanto melior angelis effectus, quanto differentius praeter illis nomen hereditauit. Sed quantum ad rationem eiusdem naturae, siue naturae conformitatem, non est caput angelorum, quia non apprehendit angelos, sed semen Abraham. Et propterea Paulus concludit, Christus omnia in omnibus adimplet, ut sit omnia in omnibus, quae nunc in singulos, alia in alios sparsa sunt, sicut est Deus omnia in omnibus. Nunc enim Deus per partes in singulis est, in alio iustitia, in alio castitas, in alio temperantia, in alio verò fortitudo aut sapientia, sed in con summatione seculi adimplebitur omnia in omnibus, ut scilicet vniuersi habeant omnia quae ante, singula singuli possidebant. Adde quod Christus per omnia adimpletur in omnibus corporis sui membris simul collectis.

Quid sedes Dei.

Dionysius.

Psal. 8.
1. Cor. 15.

Heb. 2.

Ecclesia militans.

Ecclesia triumphans.

Quomodo Christus est caput angelorum.

Hebr. 1.

Hebr. 2.

Argumentum secundi capitis.

Agnoscant Ephesii se suis delictis, suisque cupiditatibus noxiis, & vanis cogitationibus mortem aeternam comersisse, à qua gratuita Christi beneficentia erudantur. D. ij.

pti sunt, eiusque gratia saluati. Et ne quis tātopere sua bona opera iactet & praedicet, suisque viribus tribuat, ut ea dono Dei praeferrī velit, firmissimè credat se gratia Dei per sincerā fidem, perpetuā salutem asequuturū. Memores sint Ephesise aliquando multis vitiorū fluctibus obrutos fuisse, turpissimāque vitam in hoc seculo, sine Deo Deique agnitione vixisse: Verū postquam depulsis ignorantiae tenebris, lux fidei ipsis effulsit, suāque vitia luxerunt, sanguine Christi fuerunt abluti & sanctificati. Siquidem Christus autor pacis vnicus, omnes ad vnitatem fidei mutuāque concordiam prouocans, capitalia odia veteresque inimicitias, quae erant inter Iudaicum & Gentilem populum, suae carnis hostia dissoluit & dimisit: Itaque magnopere gaudeāt Ephesū vnā cū Iudaeis Deo reconciliati, quod cū aliquando longē abfuerint à cultu Dei & vera religione, fuerintque hospites & aduena, nunc sint sanctorum ciuitate donati.

Caput secundum.

BT vos cū essetis mortui delictis, & peccatis vestris, in quibus aliquādo ambulastis secundum seculū mundi huius, secundū principē potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filios diffidētia, in quibus & nos omnes aliquādo conuersati sumus in desideris carnis nostrae, facientes voluntatē carnis & cogitationum, & eramus natura filii irae, sicut & ceteri. Deus autē qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & cū essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit & consedere fecit in caelestibus in Christo Iesu, ut ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiae suae, in bonitate super nos in Christo Iesu.) Qui suis sordidis affectibus diu indulserunt, effrānemq; carnis voluntatē sectādo, turpissima flagitia perpetrarunt, vnde de sua salute desperabāt, cū spiritus Dei eos afflat ut poenitentiam agant, eorumq; conscientiam sui accusatricē pulsāt, concutit & flagellat, ut suae vitae turpitudinem agnoscant, & pertinaci odio insectentur quod aliquando tantopere amabant, debent quāmaximas illi gratias agere cuius patrocinio mature resipuerunt. Hoc autē Ephesius cōtigit, qui cū olim multis vitiis maderent, in omnēq; petulantiam diffunderent, duce Christo, viam salutis sequuti sunt, & sua delicta imbre lachrymarum deflentes, fidē, primūque fidei sacramentū (quo fuerunt abluti) receperunt. Hae autē amplissima beneficia cōmemorans Paulus, incutiensque Ephesius terrorem non modicū exitij aeterni, dicit, *Et vos cū essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundū principem potestatis aeris huius spiritus.* Nonnulli ponunt discrimen inter delictū & peccatum. Delictū censetur cū cogitatio tacita subrepat, & ex aliqua parte conuiuentibus nobis, necdum tamen nos impulit ad ruinā: Peccatū verò, cū quid opere consummatū, peruenit ad finē. Is autem moritur peccato, qui ob peccatū mortale, mortē aeternā (quae est priuatio gloriae aeternae, & in inferis perpetuus cruciatus) commeruit. De hac autem morte dicebat Christus Iudaeis in sua incredulitate obstinatis, Amen, Amen dico vobis, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in aeternum. Et haec est mors secunda, quae habet potestatem in damnatis, & his qui mittuntur in stagnum ignis ardentis, & baratrū ac voraginem supplicij aeterni, ad quam inuitat autor mortis, nempe diabolus, qui ob grauissima flagitia suam tyrannidem exercet in hunc aerem. Intellige & candidè lector, peccatum aduehere mortem ipsi animae,

Ioan.8.

Apoc.19.
20.

iuxta

iuxta illud Ezechielis vaticinium, Anima quae peccauerit, ipsa morietur. Theophylactus loquens in exordio huiusce capituli de Ephesius quos mors ob admittā delicta inuaserat, dicit nequaquam esse ascribendū Ephesius quod deliquerint, sed diabolus, cuius opera & instigatione peccarunt, sed hallucinatur. Si enim non fit ascribendum Ephesius quod deliquerint sed diabolo, igitur non deliquerunt, nec ob sua delicta mortem aeternam commeruerant, quod Paulinae doctrinae aduersatur. Adde quod nullū est delictum aut peccatum, nisi sit voluntarium: Tum quoque quantumlibet spiritus Satanæ mihi suggerat malum perpetrandum, non tamen omnino nolens perpetrabo, nec absque meo consensu, diaboli instigatio me praecipitabit: Et secum pugnat Theophylactus, nā paulo post loquēs de principe potestatis huius aeris, ait, Principē potestatis & aeris, diabolum dicit, quia vtrō homines se diabolo subdere: plures enim illi quā Deo obsequuntur ac seruiūt. Hae ille. De hoc autē fraudulento & callido principe, dicit Christus in Euangelio Ioannis, Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquā. Nec est princeps aeris quod vllam habeat in aere ditionē, ut scilicet aerem temperet vel moderetur, sed quia in illo se insinuat. Et quia diabolus cōstat spiritu, in aere tanquā in vento & spiritu diuersatur, & eō tenus eius potestas & vis omnis prouehitur. Verū ex Pauli cōtextu nobis incertū est ad quid referri debeat, Spiritus, cū dicit potestatis aeris huius spiritus, an ad aerē qui spiritus est, an verò ad diabolū, non primū, nā paulo post subnectit, *Qui nunc operatur in filiis diffidētia.* Aer autē nō agit quicquā in filiis diffidētia, sed instigatio diaboli: Nec secundū, nā esset nugatio dicere, est princeps huius spiritus, qui quidē spiritus est diabolus. Et propterea docti interpretes sic texunt ordinē, Secundū principē potestatis huius aeris & spiritus. Est enim diabolus princeps huius spiritus, hoc est, mundani affectus, & hic spiritus diuersus est à caelesti spiritu. Nomine aeris intelligas hanc inferi orbis partē, in qua regnat diabolus, ut tyrānus, & nō ut dominus. Et hic impurus spiritus incitās affectū mundanū ad delinquendū, operatur in filiis diffidētia, nō quod nos cogat scelus perpetrare, aut quod nobis inuitis imperitet, sed quod nos ad peccandum instiget & irretet. Itaque, ut volumus, nobis dominatur. Graeci legunt hoc loco *in filiis inobedientiae*, hoc est, in filiis inobedientiae, siue immorigeris aut cōtumacibus: Etenim filiorū propriū est parentibus morigeros esse. Et qui non obtēperant Deo, iussis diaboli obsequuntur. Volens autē Paulus ostēdere neminē esse à peccato immunem, sed omnes sub peccato venundatos esse, adiecit, *In quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideris carnis nostrae, facientes voluntatem carnis & cogitationū.* Illi autē faciunt voluntatē carnis qui sapiunt quae sunt carnis: Sicut illi faciūt voluntatē spiritus qui sentiūt quae sunt spiritus. Nec caro propriē culpanda est, sed mens ipsa & cogitatio quae ad voluptatis vitia pertrahit. Nec vlla est carnis voluntas, si aptē & propriē loqui volumus, nisi sumas carnē pro homine carnali: sed ob id dicitur voluntas carnis, cū caro concupiscit quod anima deprauata concupiscit. Commaculamur & carnem, cū opera carnis, fornicationem, adulterium, impudicitiam &c. perficimus. Et cū peccata mentium perpetramus, ut haeresim, inuidiam, odium, superbiam, & cetera id genus, facimus voluntatem cogitationum. Denique quod nemo non suis vitiis exasperauerit Deum, patefacit hic locus, *Et eramus natura filij irae, ut ceteri.* non quidem naturae igniculis, qui nos ad virtutem alliciunt, sed natura, hoc est, verē & propriē Deum ad iram aliquando concitauimus: Dicimus enim congruenter hominē naturā miserū, qui sic est addictus miseriae, ut nolit effugere etiam si possit. Nonnulli sumunt hoc loco naturā pro exordio adolescentiae, quae prona est ad malum, ob naturam nostrā vitio primi parentis commaculatam: Hinc illud Geneseos, *Sensus & cogitatio humani cordis, in malū prona sunt ab adolescentia sua: Filij autem irae, sunt filij perditionis, peccati, iniquitatis & mortis: Sunt enim homines filij peccati, quādo peccatū in ipsis operatur, sicut sunt filij gehennae, cū gehennae ignibus consumendi sunt. Alij putant irā hoc loco sumi pro diabolo, ita quod filij irae dicuntur filij diaboli, & ob id diabolus ira vocatur, quod aduersus hominē suā feri-*

Ioan.14.

Quomodo
diabolus est
princeps
aeris & spi-
ritus.Roma.8.
Haec obser-
ua.

Gen.8.

Filij irae &
peccati.

tatem exercent. Nunc autem Paulus morbis præteritis depellendis, quibus Ephesiorum animi cruciabantur, adfert antidotum, præsentaneumque remedium, dicens, *Deus autem qui dives est in misericordia &c.* Deus non solum est misericors, sed est totius misericordiae fons yberrimus, & ad commiserandum opulentissimus, & in dies apud nos opes diuinæ misericordiae accumulatur: Adde quod Dei misericordia longè superat multitudinem peccatorum nostrorum. Huiusce rei testimonio abundant sacræ literæ. Propter autem summam charitatem, qua nos dilexit, licet essemus natura filij iræ, & propter peccatum mortui, tamen nos conuiuificauit Christo, ut intelligamus nos Dei gratia vnâ cum Christo reuixisse. Et ne nostris potissimum meritis salutem arrogemus, &

Non mere- elatis cristis vim liberi arbitrij extolleremus, adiecit Paulus, *Cuius gratia estis saluati.* Is enim mihi insolescere videtur, imo toto coelo errare, qui cum prius æterno supplicio dignus erat, sua opera iactat, aut asserit se ex cõdigno simpliciter vitam æternam meruisse. In hanc quoque sententiam & opinionem discedit Hieronymus, dicens, Si nõ sunt dignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, gratia magis sumus quam opere saluati: Nihil enim possumus domino retribuere pro omnibus quæ retribuit nobis. Adhæc, Deus sua gratuita beneficentia nos pariter cum Christo suscitauit, simulque cum illo in cœlesti palatio sedere fecit: non quod in tabernaculo Dei eadem gloria, eademque charitate in eodẽ gradu fruemur, qua fruatur Christus: sed quod diuinæ gloriæ participes erimus, & videbimus Deum sicuti est. Vnde Christus dicebat de suis Apostolis (quos vnice amabat.) Pater quos dedisti mihi, volo ut vbi sum ego, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi. Non enim negandum est quin Apostoli & Euangelistæ sint habituri in cœlis locum admodum eminentem: quod sanè affirmat scriptura illa: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum federit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Tibi suadeas Paulum his verbis, Fecit nos confedere in cœlestibus &c. uti præterito tempore loco futuri, sicut Vaticinium illud indicat, Puer natus est, quia nascetur. Item, foderunt manus meas, quia fodient. Tum quoque, Quasi ouis ad victimam ductus est, quia ducetur. Verum ratiocinabitur quispiam. Si sumus sessuri cum Christo in cœlestibus, & Christus sedet super omnem principatum, virtutem & dominationem & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed in futuro, igitur sedebimus super omnem principatum, virtutem, dominationem &c. quod si ita sit, erimus superiores angelis, quod non videtur asserendum. Videtur sanè Hieronymus exponens hunc locum, conclusionem illatam concedere. verum ne præcipitium faceret, ad disputationis angustias se retraxit. Certum est beatos & foelices angelos, qui nunquam peccarunt (licet peccare potuissent) & semper in officiis Dei constanti spiritu perseuerarunt, nos quodam præeminentia & gloriæ gradu præcellere: non est tamen negandum quin Luciferi & eius satellitum sedes, in nobis sanguine Christi redemptis resarciatur, aut si mauius redintegrabuntur. Reddit autem Paulus rationem, cur Deus fecit nos simul sedere cum Christo in cœlestibus. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu.* Quoniam enim Christus naturam nostram assumpsit, gloria humanitatis Christi ad nos transmeat.

Non mere- remur ex cõdigno simpliciter vitam æternam. Rom. 8.

Ioan. 17.

Matth. 19.

Esa. 9.
Psal. 21.
Esa. 53.

» Gratia enim estis saluati per fidem (& hoc non ex nobis, Dei enim donum est) non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Ipsius enim sumus » factura, creati in Christo Iesu, in operibus bonis, quæ præparauit Deus, » ut in illis ambulemus. Propter quod memores estote, quod aliquando » vos eratis Gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio, in carne manufacta: quod eratis illo in tempore sine » Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum,

pro-

» promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc » autem in Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi.) Non cessat Paulus Dei beneficia Ephesiis collata commendare, nec solum Ephesiis collata, verumetiam Iudeis & aliis Gẽtilibus ad fidem conuersis. *Gratia, inquit, saluati estis per fidem, & hoc non ex nobis, Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur.* Ratio nostræ salutis assequendæ innititur fidei tanquam fundamento rerum sperandarum. Et ex eo Paulus affirmat fidem non esse ex nobis, nec ex operibus nostris, præcedentibus scilicet, ne quis gloriatur, quia est donum Dei. Et huic loco accedit illud Ioannis. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Verum quispiam aduersus Paulum decertabit, Si fides non sit ex nobis, nec ex operibus nostris, igitur non meremur credendo mysterium Trinitatis, aut credendo Christum esse filium Dei viui, quod tamen est falsum, & aduersatur illi scripturæ, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est filius Dei? Respondebo fidem, quantum ad fundamentum, esse opus Dei & donum, ne quis ex operibus gloriatur, quasi non acceperit hoc donum. non enim sufficit ad credendum liberum arbitriũ: nam ea quæ sunt fidei, rationem naturalem, hominumque disputationes transiliunt. Nemo enim nouit filium, nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Tũ quoque, Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit illum: tamẽ quantum ad executionem, fides est opus hominis. Licet enim homo à Deo incitetur & iuuetur ut credat, tamẽ nisi velit, nõ credet. Lege quæ scripsim⁹ in nostris Cõmẽtariis in Euãgeliũ Ioãnis editis. Et licet fides nõ sit ex nobis tanquam ex nobis, est tamẽ ex nobis cum gratia Dei cooperatibus. Et sicut magis iustificamur gratia dei quã nostris operibus, ita magis saluamur gratia Dei quã nostris operibus. cuncta enim sunt ad Dei beneficiũ referenda. Etenim idẽ doctor Gentium in epistola ad Romanos dicit, Vita æterna, est gratia Dei in Christo Iesu domino nostro, hoc est, per sanguinem Iesu Christi, & fidẽ quam de eo habemus. Nec fides hæc, est imbecilla & informis, sed sincera, euangelica & perfecta, de qua alibi dicit Paulus, Fides quæ per charitatem operatur. Et hæc fides illi scripturæ copulatur, Mandatum Dei, est vita æterna. & illi pariter, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et licet nostris operibus meritoriis allequamur salutem æternam, quod affirmat locus ille, Reddidit iustis mercedem laborum suorum, tamen quod saluemur, diuinæ gratiæ tribuendum est. Etenim merita nostra si sunt bona, sunt dona Dei. Itaque non est ex nobis principaliter & primariò quod sumus saluati, sed ex gratia Dei. Et prima Dei gratia, nostra bona opera præcessit. Nam antea dixerat Paulus, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, & non quia eramus sancti. Quod autem post susceptam fidem factis sit opus, subindicat hic contextus, *Ipsius enim sumus factura siue opus, creati in Christo Iesu in bonis operibus, potius ad bona opera facienda, quæ præparauit Deus ut in illis ambulemus.* Intellige ex eo nos esse creatos in Christo Iesu, quia in eo sumus per baptismum regenerati, & exuto veteri homine in nouam facturam immutati. Nec à Deo creati sumus ut torpeamus, somnolentamque vitam agamus, alioqui non referremus imaginem ad quam conditi sumus: sed ut in bonis operibus ambulemus, omnemque nostræ vitæ semitam in virtutum officiis transigamus. Et ex eo Deus præparauit in nobis bona opera, ut non differantur à nobis nec intermittantur. oportet enim nos semper facere aliquid boni operis. Vnde dicebat Christus, Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Venit nox quando nemo potest operari, Quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Deinde Paulus adhortatur Ephesios, ut sint memores sui status abominandi, suæque prophanæ religionis, quod cum essent omnino præputiati, siue corpore & animo incircuncisi, & ob id Iudeis deploratiores, qui erant carne circuncisi, longè aberant à vero Dei cultu. Et cum non sperarẽt Christũ sibiipfis affuturum, erant prorsus alieni à consortio Gentis Iudaicæ,

Ioan. 6.

1. Ioan. 5.

Fides est opus Dei & hominis.

Matth. 11.

Hæc obserua.

Rom. 6.

Gala. 5.

Ioan. 12.

Matth. 19.

Sapi. 10.

Matth. 9.

cui Christus erat peculiariter promissus. Adhæc, cum essent extorres à pactis Dei, ac omnino destituti spe salutis assequendæ, & sine Deo ob spurcissimum idolorum cultum viuerent, nunc efflorescente Euangelij veritate, diuina beneficentia & largitate, sunt Christo coniunctissimi, & quidem per effusionem sui sanguinis, quo abluti sunt à suis vitiis, & Deo patri reconciliati.

» Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceræ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo, per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè fuistis, & pacem iis qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu, ad patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum ipso summo angulari lapide Iesu Christo, in quo omnis ædificatio constructa, cre-

» scit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coedificamini in habitaculum Dei in spiritu sancto.) Quod autem Ephesij ad fidem conuersi non sint Iudæis postponendi, licet aliquando fuerint omnino præputiati, patefacit hic locus, Ipse est pax nostra.) Ex eo autem Christus est pax nostra, quia nos Deo quem grauer offendimus, reconciliauit, & inimicitias carnis & dæmonis quibus affligimur, excussit. Pacat enim in nobis omnia, fluctusque animorum nostrorum componit: Denique dissidia incredulitatis & infidelitatis oppugnat, & propterea volens post suam resurrectionem suos discipulos in fide stabilire, frequenter dixit eis, Pax vobis. Adhæc, Sicut Christus est salus, spes, vita & resurrectio nostra, ita quoque pax nostra. Et quemadmodum sapientianos sapientes facit, & iustitia iustos, ita quoque pax Christi nos pacatos efficit. Debemus & pro viribus conari vt discordes ad pacem & concordiam reuocemus. vnde dicebat psalmographus, Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Et in Euangelio scriptum est, Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Et hæc Christi pax periucunda, & omnium votis exoptata, summam inimicitiam quæ inter circuncisos & præputiatis olim intercesserat, sedauit. Et propterea adiecit Paulus, Qui fecit vtraque vnum. Nam ex utroque populo ad fidem conuerso, facta est vna ecclesia: Siquidem illi in vnam fidem, vnum baptisma, vniuscuique Dei cultum coierunt, & ad pares honores euecti sunt. Nec ab hoc loco abscedit illud Ioannis, Fiet vnum ouile, & vnus pastor. Dissoluit & Christus in propria carne sua intermedium maceræ parietem, inimicitias scilicet, quæ erant inter Iudæos & Gentiles: Etenim eius caro vltro oblata est, vt qui prius fauissimis bellorum tumultibus inter se decertabant, & diuersitate religionis dissidebant, inter se foedus inirent. Nec reticere velim quin Christus in suo sanguine terrena & coelestia copularit, quæ inter se antea dissidebant. Quidam edifferentes hunc locum, *Medium parietem maceræ soluens*, dicunt, Imaginemur vnum amplissimum campum multis hominibus repletum, in quo per medium protendatur vnus paries diuidens eos, ita quod appareant non vnus populus, sed duo. quicumque ergo dimoueret hunc intermedium parietem, coniungeret in vnum confertissimam illam hominum turbam, & efficeretur vnus populus: Hoc autem Christus suæ crucis supplicio effecit. nam diuisas Iudæorum & Gentilium nationes fecit in vnum coalescere. Erat & lex vetus paries maceræ: nam sicut in pariete maceræ lapides non adglutinantur coemeto: Ita in veteri lege Iudæi admodum rebelles, non erant adinuicem charitate adglutinati. Abrogauit & Christus per dogmata euangelica legem, in quibusdam decretis & præceptis ceremonialibus sitam. Aut hanc versionem recipiendo, legem mandatorum decretis euacuans,

Ioan. 20.
Luc. 24.

Psal. 119.
Matth. 5.

Ioan. 10.

euacuans, dicas Christum antiquasse quibusdam decretis & dogmatis fidem inducentibus, legem Mosaicam, quantum ad mandata ceremonialia & carnalem Iudaismum. Id autem effecit vt duos conderet siue pararet in semetipsum in vnum nouum hominem.) non quod ex Gentili Iudæum effecerit, aut ex Iudæo Gentilem, sed quod dissolutis prioribus iurgiis ad sublimiora pertraxerit. Hic autem nouus homo, veteri crucifixo, pietatem, modestiam, charitatem & sanctitatem, quæ Christiano necessaria est, respicit. Et licet exordium huiusce inuouationis in hoc seculo incipiat, perfecta tamen & consummata nouitas in futuro seculo complebitur. Denique iugulatis inimicitias & dissidiis profus extinctis, conciliauit Iudæum Gentili: *Vt ambos reconciliaret in vno corpore per crucem.*) Siquidem mysterio dominicæ crucis in vna ecclesia, cuius caput Christus est, reconciliati sunt Deo & Iudæi & Gentiles. Et quia Ephesij (qui aliquando ab Euangelij veritate longè abfuerunt) suscepto fidei sacramento & repurgatis suis noxiis affectibus, insiti sunt Christo, non amplius vocandi sunt peregrini & accolæ, sed ciues & domestici Dei: hoc autem aperit hic locus, *Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè fuistis, & pacem iis qui propè*, hoc est, Iudæis quibus primùm concredita sunt Dei eloquia. Et per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem. *Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Iesu Christo.*) Fundamentum Apostolorum, est Christus: quod testatur scriptura illa, Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argëum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit. Et quia Ephesij sincera fide crediderunt, quod & Apostoli & Prophetæ crediderunt, non sine titulo honoris sunt coniuncti ipsis Apostolis & Prophetis in validissimo fidei fundamento. Præfert, & meritò, Prophetis Apostolos, quod fuerint primaria & insignes ecclesiæ columnæ. Adde quod ex Apocalypsi Ioannis colligimus eos fuisse secundaria ecclesiæ fundamenta. In hac autem ecclesiastica structura Christus est summus lapis angularis, nam vtrinque duos parietes, nempe Iudaicum populum cum Gentili copulauit. De hoc autem probato & electo lapide testimonium tulit Dauid, dicens, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Ad hæc, dicit Paulus de superbis Iudæis qui sibi arrogabant iustitiam ex operibus legalibus, & non ex fide, Offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Syon lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in eum, non confundetur: In hoc autem angulari lapide *omnis ædificatio constructa cre-*

» scit in templum sanctum in Domino.) hoc est, quæcunque structura illo lapide connectitur, surgit in templum Domini. Hac autem integra structura comprehenduntur fideles in vnum coacti, qui fide & castimonia vitæ efficiuntur sanctum Dei templum. Hinc illud scripture, Inhabitabo in eis, & inambulabo. Nec hinc euariat testimonium illud, Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populi eius erunt, & ipse erit eorum Deus. Hoc autem pulchrè concludit Paulus dicens, *In quo & vos edificamini in habitaculum Dei in spiritu sancto.*) Nam Deus per gratiam spiritus sancti in vobis verè conuersis inhabitat. Hinc illud Ioannis, Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo.

1. Cor. 3.

Apoc. 21.

Psal. 117.

Rom. 9.

Esa. 28. &

8.

Leuiti. 26.

Apoc. 21.

1. Ioann. 4.

Argumentum tertij capituli.

Quoniam Paulus nitebatur omnibus studiis superstruere super solidissimum ecclesiæ fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos, præclarissima scilicet opera & omni commendatione dignissima, & ad intelligendam tantæ rei philosophiam purgatas Ephesiorum mentes euehebat, nec cessabat munus

sua fidei concreditum obire, odium deploratissimorum infidelium sibi conflauit, & propterea pro defensione fidei inter prophanam Gentilium nationem carceres, flagella, conuicia & multa tormenta pertulit. Et quia Euangelium Iesu Christi sacramento fidei donatis immortalitatem & hereditatem aeternam pollicetur, nec ullam personam respicit, non desinit caelestem hanc sapientiam nationibus inuulgare, ut etiam angelicis spiritibus, per ecclesiam credendorum omnium magistrum, innotescat virtus Christi, & quantum commodi caro eius oblata caelesti hierarchiae attulerit. Idcirco iugiter precatur Dominum ne Ephesij ob suas assiduas conflictationes & tribulationes turbentur & scandalizentur. quandoquidem eius flagella, cruciatus & conuicia, in perpetuam illorum gloriam cedent, si modo per spiritum Dei fide & charitate roborati, Christum pie & sancte referant.

Caput tertium.

» **N** Vius rei gratia ego Paulus vincus Christi Iesu, pro vobis
 » Gentibus, si tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae
 » data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem
 » notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in
 » breui, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mini-
 » sterio Christi, quod aliis generationibus non est agnitum filiis homi-
 » num, sicuti nunc est reuelatum sanctis Apostolis eius & Prophetis, in
 » spiritu, Gentes esse cohæredes, & concorporales & participes pro-
 » missionis eius in Christo Iesu per Euangelium: Cuius factus sum ego
 » minister secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi secundum
 » operationem virtutis eius.) Quoniam adnitor pro viribus fundamentum ec-
 » clesiae adaugere & illustrare, quod nullis vnquam dæmonum & hæreticorum ma-
 » chinis diruetur. & cupio vos, viri Ephesij, non nihil boni operis huic fundamento
 » adiuuare, pro tuenda & fide & euangelica doctrina nihil non sinistri tolero: nunc
 » ferreis catenis vincior, aliquando in carceres intrudor, in quibus vt Romae, hanc ad
 » vos misi epistolam: Interdum verò eculeos & flagella suffero, nec carni meae parco,
 » vt Euangelium Iesu Christi nationibus inclarescat, & quae sceleratissimos peccato-
 » res inuito etiam animo vehementer cruciant, mihi dulcescunt, quandoquidem syn-
 » cera fides, & ardens in Christum amor ad aduersa quaeque animi magnitudine to-
 » leranda me prouocat. Itaque, viri Ephesij, qui audistis & intellexistis euangelicam
 » legationem mihi diuina gratia pro vestra salute dispensatam, plaudite mihi, meis-
 » que foelicibus auspiciis congratulamini, quandoquidem non ab hominibus didici
 » sacramentum incarnationis & passionis Christi, sed diuina reuelatione mihi inno-
 » tuit, vt ineffabile & admirabile Christi nomen portem inter Gentes, prophanisque
 » & impuris hominibus mysterium Christi (si modò à pristino incredulitatis errore
 » resipiscere velint) annunciem, & huiusce rei arcanæ vos compendiarie & breui ad-
 » modum epistola certiores reddidi, prout potuistis capere assiduitatem, sedulitatem,
 » diligentiam & prudentiam in functione mei muneris. Nam aliis seculis non fuit tã
 » abdita rei mysterium filiis hominum, mendacibus scilicet vanis, reprobis & obsti-
 » natis detectum, quod Dei gratia detectum fuit & reuelatum Apostolis, Prophetis
 » & sacrarum scripturarum interpretibus, vt in spiritu & gratia Dei absque vllis Iu-
 » daismi

daismi obseruatiunculis Gentiles essent per fidem & Euangelium Iesu Christi, co-
 hæredes concorporati & participes illarum pollicitationum quas Deus fecerat
 ipsi Abraham Gentilium auctori, cum ait, In semine tuo benedicentur omnes Gen. 12.
 tes: Adhæc, Iacob prophetauit de Christo Gentibus ad futuro, dicens, Non auferetur
 sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit
 expectatio Gentium. Sunt autem Gentiles cohæredes Christi, & hæredes Dei: Nam
 Deus est hæreditas nostra: Et concorporati, quia sunt in vno ecclesiae corpore con-
 globati, & participes promissionis factæ ipsi Abraham, in Christo Iesu, hoc est,
 per gratiam Iesu Christi, & non per legem. Et ne meis meritis tribuatis quod sim
 delectus minister Christi, & euangelicæ doctrinæ buccinator, affirmo quod haud
 dubiè affirmare debeo, me sola Dei gratia (quæ quicquid in me præclarum est, ope-
 ratur) ad functionem Euangelici negocij destinatum esse. Hoc tamen vos scire ve-
 lim, hanc gratiam non fuisse in me superuacaneam: nam dedi operam, & toto Mar-
 te contendi, vt talentum Dei meae fidei concreditum adaugerem: & forsità citra vl-
 lam assentationem, auctius & locupletius quàm quiuis alius Apostolus reddidi. In-
 telligamus Paulum non abs re dixisse, mysterium Christi non fuisse notum filiis
 hominum, de quibus dicit Propheta, Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid
 diligitis vanitatem & quæritis mendacium? tamen filiis Dei, de quibus idem pro-
 pheta scribit, Ego dixi, dij estis, & filii excelsi omnes, Christi mysterium fuit notum:
 Nam Abraham exultauit vt videret diem Christi, vidit & gauisus est. Et Moyse
 maiores diuitias Ægypti thesauris, opprobrium Christi arbitratus est. Esaias quo-
 que dixit, Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emma-
 nuel. Tum quoque, Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes spe-
 rabunt. Adhæc, dicit Psalmista, Et adorabunt in conspectu eius omnes familiae Gé-
 tium. Et iterum, Omnes Gentes seruient ei. Et licet sacramentum Domini nostri Ie-
 su Christi fuerit Patriarchis & Prophetis reuelatum, non tamen tam clarè & aper-
 tè atque Apostolis reuelatum est: Aliud enim est in spiritu ventura cognoscere, &
 aliud ea cernere opere completa. Et propterea Ioannes Baptista censetur esse maior
 omnibus Prophetis, quia quem cæteri prophetauerunt, ipse conspexit, & digito de-
 monstrauit dicens, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Dicebat etiã Chri-
 stus de suis Apostolis, quorum mentes ad intelligenda mysteria regni cœlorum eue-
 xerat, Multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & au-
 dire quæ auditis, & non audierunt.

» Mihi enim omnium sanctorum minimo, data est gratia hæc, in
 » Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare o-
 » mnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui
 » omnia creauit, vt innotescat principibus & potestatibus in cœlesti-
 » bus, per ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitio-
 » nem seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro, in quo ha-
 » bemus fiducia & accessum in cōfidetia per fidem eius. Propter quod pe-
 » to, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.)

Ex eo Paulus existimat se esse omnium sanctorum & Apostolorum minimum,
 quia persecutor fuit Christi, & eius ecclesiam aliquando deuastrauit. Quod aperte
 confessus est in priori ad Corinthios epistola dicens, Nouissimè autem omnium tã-
 quam abortiuo visus est & mihi: Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum
 dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Afferit etiam à
 præclara humilitatis virtute, quæ nullis vnquam encomiis satis commendari potest,
 se esse omnium sanctorum infimum, licet omnium forsitan sit maximus, ne sua ia-
 ctando merita, gratiam Dei obscurare videatur. Nec hæsito quin illud Christi ad
 suos discipulos institutum obseruauerit, Qui vult in vobis maior esse, fiat omnium
 daismi

Gen. 12.

Gen. 22.

Gen. 49.

Psal. 4.

Psal. 81.

Ioan. 8.

Heb. 11.

Esa. 7.

Esa. 11.

Psal. 21.

Psal. 7.

Ioan. 1.

Matth. 13.

I. Cor. 13.

Matth. 20.

minor: & qui vult esse primus, sit omnium nouissimus. Adde quod nulli vnquam, se contulerit, sed semper optauerit se suo pede metiri. Et quia non satis extollere potest humilitatis virtutem, qua nihil sibi tribuit: imo ea insignitus arbitratus est semper se esse omnium sanctorum minimum, verè persuadet sibi donum diuinitus datum, vt euangelizaret in Gentibus inuestigabiles Christi diuitias, doceretque dispensationem mysterij absconditi à seculis in Deo, qui vniuersa creauit. Hoc autem Christi mysterium fuit æternis temporibus, Gentibus absconditum, sed post passionem Christi, & sufficientem Euangelij promulgationem, Gentibus innotuit. Siquidem dicit Paulus in Actis Apostolorum, Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce cōuertimur ad Gentes: sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem Gentium, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ: Reddit autem Paulus rationem, cur omnibus effulgere debebat & innotescere dispensatio huiusce sacramenti à seculis absconditi: ne angeli in abdita tantæ rei cognitione vellent se mystico Christi corpori præferre, vt innotesceret nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam multiplex sapientia Dei, secundum propositum seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. Intelligis ne candide lector Paulum hoc loco velle innuere ecclesiam inuulgasse angelicis spiritibus mysterium Christi? non quidem illis qui sub cœlo sunt, nam cum Lucifero, igne perpetuo cruciantur, sed cœlestibus. Verùm occurret obiectio aduersus Paulum, quod homines ab angelis didicerint mysterium incarnationis Iesu Christi, & eiusdem resurrectionem. In primis Angelus Gabriel (à Deo missus) reuelauit virgini Mariæ, quod cōciperet in vtero & pareret filiū Dei: eamque docuit modum, quo eum conciperet & pareret, qui naturam & rationem humanam superabat. Nonne etiā angelus detexit pastoribus suo gregi nocte diēque inuigilantibus, mysterium natiuitatis Christi dicens? Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate David. Et hoc vobis signum, inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Adhæc, Angelus adaperuit mysterium resurrectionis Domini sanctis mulieribus, quæ hæsitabant si nam Christus tertia die à sua passione reuiuisceret. Sic enim in Euangelio Matthæi scriptum comperimus, Nolite timere vos, scio enim quod Iesum qui crucifixus est, quæritis, nō est hîc, surrexit enim, sicut dixit, Venite, & videte locum vbi positus erat Dominus. Et cito eūtes, dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce, præcedet vos in Galilæam ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Pro solutione huiusce argumenti, adnotemus quasdam rationes mysteriorum gratiæ, excedere omnem captum angelorum: nec huiusmodi rationes sunt mentibus angelorum inditæ, sed in solo deo sunt occultæ. Idcirco angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo, siue vidēdo Deum: sed cognoscunt eas quatenus in effectibus extrinsecis explicantur. Cùm igitur rationes pertinentes ad multifariam sapientiam Dei sint in solo Deo absconditæ, & postmodum in extrinsecis effectibus explanatæ, manifestum est angelos eas non cognouisse in seipsis, nec in ipso verbo, sed quatenus, vt Dominus voluit, fuerunt collegio Apostolorum reuelatæ. Et licet Angeli omnes à principio cognouerint mysterium incarnationis Christi in generali, tamen rationes tanti mysterij abditas, in speciali didicerunt progressu temporis, quatenus in effectibus extrinsecis explicabantur. Nec etiam affirmat Paulus, quod mysterium Christi innotuit principatibus cœlestibus per seipsum, aut quenuis alium Apostolum, sed per ecclesiam haurientem immediate à Deo diuinorum secretorum cognitionem. Quidam aliter satisfaciūt huic obiectiōni dicentes, particulam hanc. Vt, non indicare causam, sed consecutionem, & hūc Pauli contextum obseruant, *Illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi, vt innotescat principatibus, &c.* hoc est, istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod tandem innotuit principatibus cœlestibus per ecclesiam, non quidem terrenā sed cœlestem, quæ est vera ecclesia, mater nostra. Verùm lubenter ab illis rescire vellem

Act. 13.
Esa. 46.Hæc obser-
ua.

Luc. 1.

Luc. 2.

Matth. 28.

Quomodo
angeli per
ecclesiam co-
gnouerunt
mysterium
Christi.

lem quidnam ipsi vocant ecclesiam terrenam. Num cœtum Christianorum terrena sapientem & carnalia sectantem? quod haud dubiè affirmare non possunt, alioqui non esset ecclesia, sed rugata & maculata Christianorum congregatio. Diuino forsitan illos interpretes vocare ecclesiam terrenam, ecclesiam militatē, quæ adhuc (licet sancta & immaculata) in hoc seculo suam sedem habet, cœlestem verò ecclesiā appellare ecclesiam triumphantem. Sed aduersus hanc opinionem pugnat Chrysostomus Homilia 4. de incomprehensibili Dei natura, hunc locum edisserens, Vt manifestetur principatibus & potestatibus per ecclesiam multiformis sapiētia Dei. Vide, inquit, quantum honoris in genus humanum Deus immortalis contulerit, nobiscum & per nos virtutes supernæ, regis summi secreta cognouerunt. Quidā Glosator dicit angelos non plenè cognouisse mysterium Christi, donec prædicantibus Apostolis fuit impletum, quia antè habuerant tantum simplicem notitiam, quæ potest dici abstractiua, quatenus est rei absentis, sed quando fuit impletum, habuerunt experimentalem siue intuitiuam. Verùm vt coniungamus cum hoc loco illam Diui Dionysij scripturam, capite 4. cœlestis hierarchiæ, vbi ita scribit intueri autem libet, vt diuinum illud sacramentum, quo nostræ humanitatis Iesus benignissimè factus est participes, angeli primum didicerunt, deinde per illos ad nos quoque scientiæ istius gratia deriuauit. Dicemus Angelum ordine naturæ illuminare hominem, ordine verò gratiæ, verius quadam eximia & speciali gratia, hominem illustrare Angelū. Dicunt & alij doctores scholastici angelos non ignorasse mysterium Christi, quantum ad essentiam & substantiam rei, licet ignorauerint tempus, quo Christus debebat nasci. Huic tamen sententiæ videtur Lucas reclamare: Nam Angelus dixit pastoribus super suum gregem vigilantibus, Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus, in ciuitate David. nisi velis dicere angelos non cognouisse tempus quo Christus nasceretur cognitione speciali, nisi quatenus hoc illis fuit reuelatum. Dicunt & illi angelos non cognouisse mysteria gratiæ cognitione naturali, sed cognitione beata, siue cognitione verbi, qua vident verbum, & res in verbo, nec tamen cognouerunt omnia gratiæ mysteria, nec æqualiter omnes, sed vt Deus eis voluit reuelare, & vt concludamus cum Paulo per ecclesiam. Hæc plenius tractauimus Tomo 1. nostræ Theosophiæ libro 1. capite 3. Possum ego dicere quod sapientiam Dei (quæ Christus est) & quam Deus olim in sua mente futuram decreuerat, postquam apparuit, aguouerunt & angeli & homines per ecclesiam: Nam crux Christi non solum nobis, sed & angelis profuit, & aperuit sacramentum, quod antea nesciebant. Quod autem Christo nobis per fidem insito debeamus de salute æterna bene sperare, hic subsequens contextus indicat, in quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius.) Et ad Hebræos dicit, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Idcirco Paulus propter hanc stabilem non solum fiduciam, sed & confidentiam in Christo Iesu (si modò piè & sanctè vixerimus) adhortatur Ephesios ne à fide propter suas assiduas afflictiones, tribulationes, persecutiones, angustias & aduersitates deficiant: Nam quicquid pro fide patitur & passurus est, in Dei gloriam, & perpetuam ipsorum salutem cedet, quam plurimòque explorata hac animi fortitudine ad fidem alliciet.

Hæc obser-

ua.

Luc. 2.

Heb. 4.

» Huius rei gratia, flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu
» Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur, vt det
» vobis secundum diuitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum
» eius, in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus ve-
» stris, in charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum
» omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo & sublimitas, & pro-

„fundum, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt
 „impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens est o-
 „mnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum
 „virtutem quæ operatur in nobis, ipsi gloria in ecclesia & in Christo
 „Iesu, in omnes generationes seculi seculorum, Amen.) Et ne Satanus nemi-
 nem suis dolis non circumueniens, vos ob meas tribulationes à suscepto fidei sacra-
 mento auocet, vestramque sanam mentem suis præstigiis obscuret & obturbet, assi-
 duas ad Dominum fundo preces, me quoque prosterno, & flecto genua ad patrem
 Domini nostri Iesu Christi. Nec quod dicit Paulus, Flecto genua, potissimum perti-
 net ad genua corporis, nam & virtutes cœlestes & dæmones in nomine Iesu flectunt
 genu, sed ad subiectionem mentis, inclinationem animæ, & cordis obsequium. Lau-
 damus & orando exteriores geniculationes (si modò à sincero affectu proficiantur,
 vt facilius impetremus quod à Deo poscimus: Nā & Paulus sic orauit in litto-
 re, multi tamen corporale genu flectūt, qui poplitem animæ non incuruant. Et alij
 Deum erecto corpore deprecantes, magis se animo curuant. Alij verò flexo in terrā
 poplite, se curuant animo, & omnibus suam simplicitatem & humilitatem prodūt.
 Latini addiderunt hæc quatuor verba Domini nostri Iesu Christi: nā germana Græ-
 corum exemplaria, duntaxat habent ad Patrem: Nō enim Paulus hīc propriè loquitur
 de patre Domini nostri Iesu Christi, sed in genere ad illum patrem flectit genua,
 quæ omnes creaturæ rationabiles agnoscunt omnium conditorē & autorē. Subsequēs
 autem lectio hoc nobis planè indicare videtur, *Ex quo omnis paternitas in cœlis, & in ter-
 ra nominatur*, Loco huius, omnis paternitas, legunt Græci *πᾶσα πατρία*, id est, omnis fa-
 milia siue cognatio. nā ex vna radice multa generis turba diffunditur. Quod autem
 pro Israelitico populo paternitatum nomē in sacris literis cōperiamus, facile est sua-
 dere. In Numeris scriptū est, Tollite summā omnis synagogę Israel iuxta cognatio-
 nes & populos, secundum domos paternitatum, iuxta numerum nominum eorū. Et
 post paululum, Hi sunt electi synagogę principes tribuū iuxta paternitates suas, du-
 ces Israël: Et hoc loco vocat scriptura paternitates, cognationes siue familias. Et rur-
 sum, de tribu Leui, Et locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sina, dicēs, Nume-
 ra filios Leui secundum domos paternitatum suarum, secundum populos eorū, se-
 cundum cognationes eorū, omne masculinū à mense vno, & supra considerate eos.
 Adaptatur quoque ex sacra scriptura Gētibus vocabulū paternitatum, dicit enim pro-
 pheta, Et adorabūt in cōspectu eius omnes patrię Gentium, siue omnes familia. Et
 alibi, Afferte Domino patrię Gentium, afferte Domino gloriā & honorē, afferte Do-
 mino filios arietum. Et sicut Deus nomen suæ essentiæ & substātię elementis & his
 quæ elemētis subdūtur impertit, vt ipsa quoque esse dicantur: Ita nomē paternitatis
 ex semetipso largitus est omnibus. Insuper, sicut solus Deus natura simpliciter est,
 nos autē participatione suæ essentię sum⁹, ita solus Deus natura & simpliciter pater
 est. hinc illud Christi verbū, Patrē nolite vocare vobis super terram, vnus est enim
 pater vester qui in cœlis est. Sunt tamen multi patres, aut ab educatione aut à gene-
 ratione, sed Deus præstat illis, vt patres esse dicantur. Nominatur & in cœlis paterni-
 tas: nā angeli cæteræque virtutes cœlestes habent principes sui generis, quos patres
 gaudent appellare. Non enim Archangelus dici potest nisi angelorum. Nec domi-
 natio, principatus & potestas vocantur, nisi & inferiores subiectos habeāt. Interpel-
 lat & Paulus Deum patrem, vt faciat Ephesios secundum cumulatisimas suæ glo-
 riæ diuitias, quas spiritus sanctus largitur, virtute corroborari in interiorē hominē,
 vt facilius Christus per fidem in eorum cordibus suum domicilium suamque sedē
 collocet. Et quia fides suas radices altè iacit in charitate, sine qua homo pro nihilo
 reputatur, optat vehementer Ephesios charitate Dei & proximi fulciri, roborari
 & confirmari, vt tantis donis præditi incipiant cum cæteris sanctis, sagaci animo &
 perspicaci ingenio comprehendere, quæ sit latitudo & longitudo, sublimitas & pro-
 funditas,

Act. 27.

Quid pater-
 nitas ex scri-
 ptura signi-
 ficat.
 Nume. 1.

Num. 3.

Psal. 21.
 Psal. 95.

Matth. 21.

funditas, quæ sit etiam supereminēs charitas sciētiae Christi, etenim charitas Christi
 erga nos maior est, quam vt sciri & cognosci possit. Nemo enim potest colligere,
 aut suo animo consequi summam Christi erga genus humanum dilectionem, vt sci-
 licet Deus hominis causa, homo nasceretur: vt postquam hæc fuerint omnia in no-
 bis & ordine & ratione cōpleta, tunc impleamur in omnibus plenitudine Dei. Pau-
 lus hoc loco de corporalibus philosophando, nos ad sublimiora intelligēda pertra-
 hit. Verbi gratia, intelligamus latitudinem cœli & terræ, hoc est, totius mundi, esse ab
 oriente vsque ad occidentem: longitudinē verò à meridie ad septentrionē. Et licet
 cœlum cum sit rotundum, non habeat propriè longitudinem & latitudinem, solēt
 tamen astrologi dyametro dispescere cœlum in duo equalia, adfigendo in extremis
 puncta Orientis, Occidentis, Meridiei & Septentrionis. Sit & profunditas in abyssis
 & in inferno: Altitudo supra cœlestia. Verū Hieronymus ad sensum spiritalem
 doctè differit hanc abditam Pauli philosophiam, nomine altitudinis exprimendo
 angelos, superasque virtutes: Profunditate, inferos, & quæ infra eos sunt: Longitu-
 dine verò & latitudine, media quæ inter superos inferosque consistunt. Augusti-
 nus in epistola 122. latitudine comprehendit bona opera charitatis, longitudine per-
 feueratiam in bonis vsque in finem, altitudine spem cœlestium præmiorum, pro-
 funditate inscrutabilia Dei iudicia. Et quia Deus necessaria postulantis, & quæ
 magnopere salutis animarum nostrarum & ædificationi ecclesiæ conducunt, nihil
 denegat, sed postulata & optata sua largitate & gratuita beneficentia cumulatisimè
 locupletat, iuxta hæc Paulinam coronidem, sit gloria illi, qui potens est super om-
 nia facere ex abundantia, supra ea quæ petimus aut cogitamus, in ecclesia & in Chri-
 sto, hoc est, in congregatione sanctorum cui Christus præficatur. in omnes genera-
 tiones seculi seculorum) in æternum scilicet. Ex hoc loco adnotes Deum largius
 multo & vberius sua bona nobis impartiri, quam postulemus.

Argumentum quarti capitis.

T Amesi Paulus vincula & carceres & durissima quaque pro salute Ephe-
 siorum & Gentilium omnium sufferat, non tamē desinit eos obsecrare & ad-
 hortari vt quam nacti sunt vocationem, humilitate, modestia, mansuetudine, cle-
 mentia, patientia & cæteris virtutum officiis exornent & illustrent: nec decertent
 ad inuicem odio, liuore, rixis, & querelis, sed studeant pro viribus sibi inuicem
 opitulari, mutuamque amicitiam inter sese fouere, ne disrupto pacis vinculo fran-
 gatur & vnitas spiritus. Sciat vnusquisque ad fidem & cognitionem Euangelię
 accersitus (ne suas animi dotes iactet) præscripta mensura sibi datam esse gratiam
 ad bene operandū, & ad cōsummandā corporis Christi structurā, vt vnūquodq;
 membrum suis studiis, sua opera, suisque conatibus nonnihil ad augmentum totius
 corporis conferat, ne insiti Christo ad corruptissimos & impudicissimos Gēti-
 lium mores (quorum mens est omnino tenebris obsita) degenerent. Curent & om-
 ni diligentia vt exuto veteri homine, præscisæque vitiorū omnium radice, nouum
 induant, & dona spiritus sancti (quo ob signati sunt) locupletiora reddant.

Caput quartum.

„ **B**secro itaque vos ego vincus in Domino, vt dignè ambu-
 „ letis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate &
 „ mansuetudine, cum patientia, supportantes inuicem in cha-
 „ ritate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis,
 E. ij.

„ Vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis
 „ vestra, Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, Vnus Deus & pa-
 „ ter omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.
 „ Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram do-
 „ nationis Christi: Propter quod, dicit, Ascendens in altum, captiuam du-
 „ cit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est,
 „ nisi quia & descendit primum in inferiores partes terrae? Qui descendit
 „ ipse est & qui ascendit supra omnes caelos, vt adimpleret omnia.)

Exordium huiusce capituli planè indicat Paulum sincero cum affectu omnia sua studia, vires, conatus, industrias, labores, vincula, carceres & cruciatus contulisse in publicam Ephesiorum commoditatem, vt in charitate fundati, ceteras virtutes quibus perfectiores euadent, amplectentur. In primis autem obsecrando commonefacit Ephesios, vt dignè & sanctè ambulent ea vocatione qua vocati sunt: non enim vocati sunt vt secundum carnem ambulent, alioqui non mererentur euangelica lege iustificari, sed vt secundum spiritum ambulent, hoc est, vt castè, iustè & sobriè viuât, faciântq; opera quæ deo mirû in modû placêt. & propterea addidit, Cû humilitate.) non quidem fortunæ, sed animi, vt omnem arrogantiam, superbiã, fastum & tumore vitent: Vt enim superbia malorum omnium radix est, ita humilitas virtutum omniû est radix & seminarium. Et propterea dicebat Dominus suis discipulis de primis honoribus contendentibus, Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum caelorum. Quicumque ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste, hic est maior in regno caelorum. *Et mansuetudine.*) Mansueti non resistunt malo, sed vincunt in bono malû: cedunt & aliorum iniuriis quibus impetuntur, quâ obrem futuri sunt Dei hæredes. quod affirmat illud Psalmodographi, Mansueti autem hæreditabunt terram, *Cum patientia.*) Tametsi multæ virtutes Christianum militem exornent, nulla tamen æquè eum atque patientia exornat & extollit: nam facit vt alios vincendo, seipsum vincat, frangit furorem, insaniam, iram, indignationem & crudelitatem. Hæc denique virtus, munitissima quæque castra & propugnacula diruit, fortissimos etiam homines oppugnat, & quem illustrat, reddit Christo perfimilem, & ad beatorum insulas pertrahit. vnde dicebat Christus suis discipulis, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Tum quoque Paulus nihil non sufferendo pro tuenda fide dicebat, Oportet nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei, *Supportantes inuicem in charitate.*) Quoniam charitas nulli officit, sed omnibus prodest, nulli suam gloriam & prosperitatem inuidet, sed de alterius prosperitate & commoditate gaudet, de aduersitate verò tristatur, nulli malum imprecatur, sed bene precatur omnibus, exosis etiam primis honorum subselliis. omnia tolerat, omnia suffert: debemus (si viuudum Christiani pectus spirem) aliorum lapsui & infirmitati compati, & agnoscendo quàm procliuis sit ad malum humana conditio, neminem à nobis auersari & execrari. Simus & semper parati in subleuanda pauperum inopia: Effundamus & nostris fratribus, cû tempus & locus postulat, viscera pietatis & misericordiæ. Et qui charitatem consequuti sunt, & eius præsidio se inuicem tolerant, sollicitè seruant vnitatem spiritus in vniculo pacis. Quemadmodum enim spiritus corporis, omnia membra etiam diuersa in vnum colligat & concatenat, ita spiritus sanctus omnes Christianos facit vnanimes, eodè- que pacis vinculo adinuicem connectit: quod qui dissoluit, & vnitatem spiritus dissoluit: non enim est pax sincera sine vnitatem spiritus, nec vnitatem spiritus in nobis, sine pace. Et propter feruentissimam charitatem & mutuam amicitiam, in vnum corpus vnumque spiritum redigimur. sumus vnum corpus, vt mutuò nos iuuemus & in temporalibus & spiritualibus: Sumus & vnus spiritus cû vnam & eandè doctri-

nam

nam sectamur, idèque sentimus. vnde in epistola ad Romanos dicit Paulus, Deus autem patientiæ & solatiij, det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimes, vno ore, honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Reddit autem rationem quare debemus in vnum corpus vnumque spiritum coalescere, *quia vocati sumus in vna spe vocationis nostræ.*) Nam Deus pariter nos omnes vocauit, nisi aut obstinata incredulitate, aut malitia vocanti reclamemus, nõsque vult omnes in caelum euehere. Quid autem nobis sit necessarium ad salutem æternam assequendam, patefacit hoc subsequenti loco, dicens, *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.*) Corde credamus & ore confiteamur oportet, vnum esse Dominum, qui omnibus creaturis inuisibilibus & visibilibus dominatur, sub cuius ditione militamus, & pro cuius gloria aduersus infideles, idololatrias & persecutores fidei decertamus: & hic Dominus omnium, diues est in omnes, cuius nomen qui inuocauerit, saluus erit. Est & vnus Domini vna fides. non enim Iudæus aliud debet credere quàm Gentilis. credimus enim inconcussa fide vnum esse Deum in tribus personis, credimus & Christum esse saluatorem nostrum, cuius gratia per viuam fidem saluabimur. Est & vnum baptisma in spiritu & igne, quod Christus instituit: dixit enim Nicodemo, Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Et quia vnum est baptisma, qui baptizatus est baptismo Christi, nõ debet rebaptizari. Tri-
 fariam Baptisma censetur esse vnum: Primò quòd vnam & eandem virtutem habeat & conferat: & licet multi sint qui baptizant, tamen vnus est Christus qui propria virtute & autoritate interius baptizat: Secundò vnum est, quia datur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: Tertiò quia iterari non potest: tum propter characterem indelebilem quem imprimit: tum quòd eius causa, Christi scilicet passio, non iteratur. Consepulti sumus cum Christo, per baptismum in mortem. Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est. Est & vnus Deus & Pater omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.) Nam omnibus præficitur, & omnia sua sapientia, suo consilio, suæque prouidentia gubernat, & in omnibus per fidem & gratiam inhabitat. Quòd sit vnus Deus, testatur scriptura illa, Audi Israël Dominus Deus tuus, vnus est. Cû autem dicit Paulus, Vnus est Deus & pater omnium, &c. comprehendit in vniuersum, Patrem, Filium & Spiritum sanctum: nam sicut Deus pater à creatione est pater omnium, ita & Filius & Spiritus sanctus. Vnde in Esaia legimus, Tu Domine, pater noster, & redemptor noster, cui subscribit illud Malachiæ, Nunquid non pater vnus omnium nostrum? nunquid non Deus creauit nos? Tanta autem est Dei prouidentia nulli non prouidentis, vt vnicuique quandam gratiam ad sui aut aliorum commoditatem, secundum mensuram à Christo donatam & præscriptam impartierit. Etenim diuisiones gratiarum sunt, vnus autem est spiritus diuidens singulis prout vult. Et vnicuique datur manifestatio spiritus ad vtilitatem: Et qui minus gratiæ à Deo accepit, non debet illi inuidere qui plus accepit: Satis enim sit ei, quòd non fuerit immunis gratiæ. Nam vnicuique collatum est quadam mensura donum pro Dei largientis arbitrio. Etenim vberiora dona largitur Dominus illi qui perspicacitate ingenij ac solertia & sedulitate animi, huiusmodi donis bene vtitur aut vsurus est. Animæ autem Christi non dedit gratiam ad mensuram: Nam anima Christi, vbi primum fuit conceptum & formatum corpus, habuit infinitam gratiam. Confirmat autem Paulus quæ Paulò antè commemorauit probatissimo Psalmodographi testimonio dicentis, Ascendens in altum Dominus captiuam duxit captiuitatè, dedit dona hominibus. Iuxta septuaginta interpretes legimus. Ascendisti in altum, cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Secundò verò Hebraicam veritatè legimus, Ascendisti in excelsum, captiuam duxisti captiuitatè, accepisti dona in hominibus, vtitur autè Propheta præterito pro futuro, vt mos est Hebræis,
 E. iij.

Rom. 15.

Ioan. 3.

Quomodo
baptisma cõ-
suetur esse v-
num.

Rom. 6.

1. Petr. 3.

Deute. 6.

Esa. 63.

Malac. 2.

Psal. 67.

& promittitur futurum quod nondum erat factum: & propterea Christus de cuius gloriosa ascensione hæc prophetia propriè intelligenda est, dicitur accepisse dona in hominibus, quæ post elargiretur. nec tamen cum illa versione pugnat hæc Pauli adiectio, Dedit dona hominibus. Nã Paulus describit quod iam post victricè Christi resurrectionem, & eius sublimè & supereminentè ascensionem erat factum, sparsò per totum terrarum orbem Euangelio, fundatissimè in fide ecclesiis. Quidã dicunt Christum, vt Deum, dedisse dona hominibus: vt hominem verò accepisse in hominibus, nempe fidelibus. nam dicit scriptura, Quod enim fecistis vni ex istis minimis fratribus meis, & mihi fecistis. Verùm accuratior est prima expositio. Nomine autè captiuitatis, quam Christus cælum cælorum conscendens ab inferis eduxit, intelligas Patriarcharum, Prophetarum & omnium sanctorum animas, quæ in tenebrosissimis limborum carceribus includebantur, antequam Christus sua cruce pro nostris delictis satisfecisset. verùm postquam summo cum triumpho & laudatissimo angelorum comitatu ascendit super cælum cæli ad orientem, liberatæ sunt ab huiusmodi carceribus: & cum Christo solutis inferni doloribus, effractisque ferreis Diaboli vectibus ad magnificentissimum regni cælorum palatium peruenerunt. Potest, nec absurdè, hac captiuitate significari intolerabilis peccati & mortis seruitus, à qua Christus sua gratia nos liberauit. Verùm priusquã humanitas Christi innumeris pro nostra salute tormentis & suppliciis discruciatâ, super omnia astra & sedes angelorum eueheretur, saluator noster præclaram humilitatis virtutem efferendo, & quidè pro nostra doctrina, descendit primùm in inferiores partes terræ, nèpe in sanctorum patrum infernum, de quo dicebat Iacob, Deducetis canos meos cù dolore ad inferos.

Gene. 42. Diuus quoque Euangelista loquens de Christi ascensu & descensu, dicit, Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Obserua igitur, candide lector, quidnam Christus pro salute & gloria suorum subditorum fecerit, nec reliquerit suos generosos milites abditis inferorum tenebris perpetuò cruciari. Hoc autè prædixerat Propheta dicēs, Tu quoq; in sanguine testamēti tui eduxisti victos tuos de lacu in quo nõ erat aqua. Et si cù laudabili humilitate ad omnium captum & comodum nos demiserim, animas nostras à tenebris ad lucem educet, nostraq; animi summisionem immortalitate donabit. Ascendit autè Christus super omnes cælos, vt adimpleret omnia quæ de se scripta erant in lege, prophetiis & psalmis.

„ Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò euangelistas, alios autem pastores & doctores, ad summationem sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumuentionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. Hoc igitur dico, & testificor in Domino, vt iam non ambuletis, sicut & Gentes ambulantes, in vanitate sensus sui tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum: qui desperantes semetipsos, tradiderunt impudiciæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.)

Christus

Christus nunquam nobis non prouidens, dedit in augmentum fidei, & ecclesiæ commoditatem, ac fidelium omnium perfectionem, quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores. nec hoc loco illos Prophetas intelligere debemus qui spiritu Dei afflati, prædicunt futura, quales fuerunt in veteri testamento, sed qui crassos, rudes, imperitos, infideles, & male viuentes arguant & diiudicent. & ad hanc accedit sententiam Hieronymus. Existimo autem cum diuo Thoma, illos dici hoc contextu Prophetas, qui exponunt antiquorum prophetarum prophetias. vnde alibi dicit Paulus, *Emulamini spiritum* quid hoc loci, magis autem vt prophetetis. Ambrosius hunc locum differens, arbitratur Apostolos dici Episcopos, prophetas verò explanatores scripturarum: quanuis inter ipsa primordia fuerint Prophetæ, sicut Agabus, & quatuor virgines prophetantes, sicut continetur in Actis Apostolorum: sed propter rudimenta fidei commendanda. Nunc autè interpretes, Prophetæ dicuntur: Euangelistæ, Diaconi sunt, sicut fuit Philippus, nam quanuis non sint sacerdotes, euangelizare tamen possunt sine cathedra, quemadmodum & Stephanus & Philippus memoratus. Pastores sunt & possunt esse lectores, qui lectionibus saginent populum audientem: quia non in pane tantum viuit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei. Magistri verò, Exorcistæ sunt, quia in ecclesia ipsi compefcunt & verberant inquietos, siue ij qui lectionibus imbuendi, infantes solebant imbuere, sicut mos Iudæorum est: quorum traditio ad nos transitum fecit, quæ per negligentiam obsoleuit. Hæc ille. Non inficior quin Episcopi sint Apostoli, apostolatúsque munere, vt eis conuenit, fungantur. Verùm nimis coacta & (si dicam) ieiuna hæc est interpretatio, Apostoli, Episcopi sunt: quasi verò qui hæc scripta legeret, cogere sibi suadere solos Episcopos esse Apostolos. Verùm dic quæso cuiusnam Episcopatus præsentiam, dignitatem & potestatem tenuerint vnquam Paulus & Barnabas, qui tamen fuerunt insignes Apostoli, nisi velit dicere Ambrosius Episcopos esse Apostolos quia mittuntur. verùm non omnis qui diuinitus mittitur, sortitur nomen episcopi. & licet Episcopi sint Apostoli, nõ tamen omnes Apostoli sunt episcopi. Aut vocat Episcopos, Apostolos, quia fuerunt Apostolorum successores. Denique licet Diaconi dici possint Euangelistæ, quia annunciant bona & præsertim cœlestia. non tamen mihi videtur germana & grauis illa expositio, Euangelistæ, diaconi sunt, Sed illi sunt Euangelistæ in vniuersum, de quibus dicitur, Quam speciosi sunt pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. & hoc genus euangelistarum comprehendit prædicatores. quod affirmat Paulina illa doctrina, Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Sunt & illi insigniter Euangelistæ qui conscripserunt Euangelium vt Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes. Hieronymus non putat diuersum esse officium pastoris & doctoris siue magistri. Et hac ratiúcula mouetur. Paulus in tribus superioribus alios dixit esse Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas: in subsequentibus verò non dixit alios esse pastores & alios magistros, sed adinuicem coniunxit pastores & magistros, vt qui pastor est, esse debeat & magister. Nec in ecclesiis quanuis sanctus sit, pastoris sibi nomē assumere, nisi possit docere quos pascit. Et licet ecclesiis sit admodum vtile, vt qui pascit suæ ditioni subiectos, & quidem pabulo spiritali, fungatur & munere docendi, exponat Euangelium aut epistolam: diiudicet & inter lepram & lepram, sunt tamen multi prælati ecclesiastici, pastores, qui inuigilant diligenter gregi suæ fidei concredito, eumque à truculentissimis feris arcent, administrant & sacramenta suis parrochianis, nec tamen habent gratiam aut scientiam docendi, quam habent eximij doctores & prædicatores. Pauci sunt pastores & doctores, quales optat Hieronymus in ecclesia suis subditis præfici. Paulus in priori ad Corinthios epistola suppressit nomen pastoris, dicit enim: Quosdam quidè posuit Deus in ecclesia, Primum Apostolos, secundò Prophetas, tertio doctores. quare nihil vetat si attendamus ad rationes nominum, distinguere officium pastoris ab officio doctoris. Sed plus satis

E. iij.

fit de nominibus disputatum. Huiusmodi autem fulcimenta & columnas ecclesiæ, collocavit dominus in sua domo, ut fideles fide corroborarent, & infideles ad fidem pertraherent, donec una & eadem fide fulciremur omnes, eademque Christi doctrina stabiliremur: & stabiliti reiectis paruulorum desideriis & affectibus in virum perfectum, interiori scilicet, omni virtutum ornamento conuestitum adolefceremus, ac perueniremus ad consummatam ætatem plenitudinis Christi, qui tricesimum tertium annum attingens virilem ætatem consummauit: & in ea mortuus est pro nostris vitis expiandis. In resurrectione perfectio viri cognoscetur, quando corpus una cum anima, luce æterna fruetur. Intelligamus autem corpus Christi verum, esse ipsissimum exemplar corporis mystici, cuius membra in unum coeunt, tametsi diuersa sint. quod si corpus Christi ad plenam ætatem virilem adoleuerit & perductum fuerit, & ætas sanctorum omnium resurgendum huic plenitudini conformis erit. quod indicat scriptura illa, Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. cum autem hanc perfectionem assequuti fuerimus, non amplius instar paruulorum huc & illuc incerto cursu circumferemur, aut insidiosis sophistarum captiunculis illaqueabimur, nec peruersis dogmatibus seducemur, nec sordidis infidelium gurgitibus obruemur, nec villo pseudopostolorum errore circumueniemur: sed spumantes hæreticorum fluctus scuto fidei frangendo, ad tutissimum salutis portum ad nauigabimus. Deinde nos adhortatur Paulus ut bona opera & veritatem doctrinæ charitati adglutinemus, si velimus in spiritualibus plenè crescere in Christo, qui est caput totius corporis mystici. Et quemadmodum corpus naturale, est suis membris coagmentatum, & mutuis membrorum officiis adiutum, ita corpus Christi mysticum, est suis membris conglutinatum & connexum, per omnem iuncturam siue commissuram subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri: ut corpus suis partibus iuuetur & perficiatur. & diuerso partes perfectione corporis fulciantur, si modò mutua charitatis officia adiuicem exercent. Et sicut pes non potest dicere manui vel oculo, tua opera non indigeo, ita vnus Christianus, quantumlibet nobilis aut diues, non potest alteri Christiano dicere, tua opera non indigeo: sumus enim adiuicem membra. Conferamus corpus totius ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum vni animali ita per omnes artus, venas, neruos & carnes lacerato, ut nec os ossi hæreat, nec neruus neruo iungatur, iaceant & separatim oculi, pedes & manus, is ab omnibus censeretur esse peritissimus medicus, imo Aesculapio peritior (qui fingitur in nouam figuram Virbium suscitasse) si vnumquodque membrum corporis in suas partes dissecti suo loco restitueret, & compagem compagi conecteret, & partibus quodam glutino copulatis, vnum corpus efficeret. Verum Christus & corporum & animarum summus medicus, qui è cælo descendit, ut quod collapsum & diuulsum erat, instauraret: in restitutione omnium, totum corpus ecclesiæ, quod prius fuerat dissipatum & in diuersa laceratum, in suam compagem, suamque iuncturam rediget, suamque bonitate & prouidentia faciet, ut vnumquodque membrum iuxta mensuram & officium suum, perfectum sit. Hæc multo fusius tractat Hieronymus in suis commentariis ad hanc epistolam editis. Debent & Christiani omnes pro viribus adniti, ut plurimum adiuuenti adferant ad propagandam & illustrandam mystici corporis gloriam, ne obscenis voluptatibus & petulantissimis affectibus inferuientes, instar Gentium in omnem spurcitiã & immunditiã sese dedant & prouoluant. Ex eo autem Gentes obscuratis mentibus ambulant in vanitate sensus sui, quia non colunt quem colere debent, & colunt quem colere nõ debent, falsaque religione pro vera vtuntur, nec sua opera ad debitum finem referunt: & propterea sunt alienati à vita Dei, hoc est, à Deo, qui est vita nostræ animæ: Nam Christus dicebat, Ego sum via, veritas & vita. Intelligimus & Deum perpetuò viuere, quia perpetuò suam incomprehensibilem essentiam contemplatur. Alienantur & à vita Dei, qui ob suam obstinatam malitiam excidunt à charitate Dei, qua proximè bonis sternitur via ad assequendam perpetuæ vitæ immortalitatem. Et quia per-

Philip. 3.

Analogia
corporis naturalis
ad
corpus Christi
mystici.

pertinax malitia excecauit corda Gentilium, ignorarunt & Deum & Dei sacramenta. hinc desperantes & more Epicureorum & Saduceorum viuentes, semetipsos tradiderunt omni impuditiæ & immunditiæ, suaque corpora sordidissimo voluptatum cæno volutarunt. hoc autem verbum, tradiderunt, indicat planè Gentiles in omne vitium precipitatos, non tam passione & infirmitate, quàm electione peccasse. Quod autem additur, in avaritiã, potius avaritia, *ἡ πλεονεξία*, quasi dicas per avaritiã, potest ab aliis dictionibus separatim legi, quia scilicet erant auari. Aut si cõiunctim legas, ut Græcis placet, sensus erit, auarè tradiderunt semetipsos impuditiæ in operationem immunditiæ: auarè quidem, hoc est, ardèter, auidè & incessanter, ita quod non potuerunt suas fœdas libidines, quibus ingurgitantur, explere. Et propterea avaritia hoc loco non pertinet ad insatiabilem habèdi cupiditatem, sed ad libidinem & luxuriam. Dicitur enim quis auarè meretricem amare, quando eam inexplebili luxuria deamat. Nec diuersum est ab hoc loco, quod scribit Paulus in priori ad Thessalonicenses epistola, dicens, Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra, ut abstineatis vos à fornicatione, ut sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore, non in passione desiderij, sicut & Gentes quæ ignorat Deum. Et ne quis supergrediatur neque circumueniat in negotio fratrem suum, siue, ut alij legunt, ne quis supergrediatur, & auarus fraudet in negotio fratrem suum.

„ Vos autem non ita didicistis Christum, (si tamen illum audistis, &
„ in ipso edocti estis) sicut est veritas in Iesu, deponere vos secundum pri-
„ stinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum
„ desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite
„ nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & san-
„ ctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini ve-
„ ritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem me-
„ bra. Irascimini, & nolite peccare, Sol non occidat super iracundiam ve-
„ stram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur, ma-
„ gis autem laboret operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat
„ unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro
„ non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem Dei, ut det gratiam
„ audientibus. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati
„ estis in die redemptionis. Omnis amaritudo & ira, & indignatio, & cla-
„ mor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem in-
„ uicem benigni, misericordes, donantes inuicem sicut & Deus in Chri-
„ sto donauit vobis.) Dehortatur & hoc loco Paulus Ephesios fidei sacramento
regeneratos, à salacissimis & sceleratissimis vitiis quibus Gentiles mædebant, quia didicerunt à Christo per suos Apostolos, aut euangelistas, aut doctores quænam execranda flagitia vitare debebant. Discunt & illi Christum, eumque audiunt, qui exotis vitiis virtutes colunt, de immortalitate animæ bene sentiunt. quod si diuites sint, suas opes pauperibus impatiunt: si pauperes, magno animo inopiam tolerant. Porro illi discunt Christum, qui (si quid in seipsis præclarum sit) Deo acceptissimum referunt, suos quoque inimicos diligunt, nec malum malo referunt. Quod si aliquando aut ob passionem, aut imbecillitatem, aut ignorantiam lapsi fuerint, à propria conscientia compuncti & flagellati, ne de sua salute periclitentur, student pro viribus fame, siti, inedia, ieiuniis, vigiliis & assiduis precationibus infranes affectus domare, ac veterem hominem exuere, per quem peccator corrumpitur, antiquatur, & à ratione ac semita recta deflectendo, infeliciter interit. hoc autem explicat hic locus.

Qui corrumpitur secundum desideria erroris. Nonnulli propositionem illam, Sicut est ve-

ritas in Iesu, legunt post hunc locum, *Qui corrumpitur iuxta desideria erroris. Ut sit sensus, Quomodo est veritas in Iesu, sic erit & in vobis qui didicistis Christum, & audistis illum, & docti estis deponere secundum priorem conuersationem, veterem hominem qui corrumpitur iuxta desideria erroris. Nec putes veritatem esse in Iesu, tanquam quid diuersum à Iesu Christo: Sed sicut habet vitam in semetipso, licet sit vita, ita veritas est in semetipso, licet sit veritas. Est autem veritas in Christo natura & essentialiter, sicut bonitas aut sapientia est in Deo. Potest & aliter intelligi, sicut est veritas in Iesu. In nullo Patriarcharum, in nullo Prophetarum, in nullo Apostolorum veritas fuit, nisi in solo Iesu: alij enim ex parte cognoscebant, & ex parte prophetabant, & per speculum in ænigmate videbant, in solo Iesu veritas Dei apparuit, qui loquitur confidenter, Ego sum veritas. Ex eo autem vetus homo, siue inueteratus à malitia, errat, quia nociuis desiderijs, per singulos dies, horas, puncta & momenta indulget. Errant & illi in sua pertinaci malitia qui dicunt Deum nulli prouidere. Et qui veterem hominem exuerunt ablutis suis noxijs affectibus, innouantur morum & pristinae mentis immutatione. id autem fit præsidio spiritus sancti, qui resipiscendum mentes inhabitat: & innouati, nouum hominem induunt: nam abdicatis vitijs virtutem amplexantur. Quòd autem vocet Paulus interiorem hominem, virtutem aut virtutis cultorem, patefacit hic subsequens locus, *Qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.* Nomen iustitiæ hoc loco sese fundit ad omnem virtutem: vnde dicebat Christus Ioanni Baptistæ, Sine modo, sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Et alibi, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum. Sanctitas veritatis hoc loco sumitur pro religione veritatis & præsertim euangelicæ, quam loco numinis venerari debemus. Mirè se torquet Thomas Aquinas exponendo hunc locum, *Qui secundum Deum creatus est*, vbi ita loquendo dicit, hoc potest intelligi tripliciter: Vno modo, vt qui, referatur ad spiritum, vel ad nouum hominem, scilicet Christum, qui creatus est, id est formatus in utero virginis secundum Deum, id est, non femine humano, sed spiritus sancto, vel creatus est secundum esse gratiæ & plenitudinis. Sed quis tam cæcus est vt non videat relatiuum qui, debere referri ad nouum hominem, de quo paulo antè dixerat, Induite nouum hominem, qui &c. Et licet Christus sit nouus homo, in quo noua fuerunt omnia, nempe Cõceptus, natiuitas, partus, infantia, crux & resurrectio, tamen Paulus hoc loco non agit potissimum de Christo, sed de vero Christiano, qui spiritaliter creatus est, siue instauratus in Christo Iesu in operibus bonis. Deinde docet Apostolus à quibus vitijs debemus abstinere, bonum facturi. *Propter quod*, inquit, hoc est, quia in hoc conditi estis, vt Deo placeatis. *Deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra.* Affirmat Aristoteles in suis Ethicis, Mendacium esse ex se malum, & de mendacio pernicioso id dictum putemus, iuxta scripturam illam, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. vitato autem mendacio (in cuius scrobem pene omnes incidimus) loquamur veritatem cum proximo nostro, quem nec lædere nec circumuenire debemus. Reddit autem rationem, cur debemus singuli loqui veritatem cum proximo nostro, quia sumus adinuicem membra, hoc est, debemus mutuis officijs nos iuuare. Idem dixerat in epistola ad Romanos, Vnũ corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Nobis quoque conuenit declinare iracundiam, quæ teste Philosopho, est excessus mansuetudinis: defectus verò, vacuitas iræ. Etenim mãsuetus irascitur pro quibus oportet, & vt oportet & quantum oportet. Inseni in iram ebulliunt & excandescunt, sed subito ab ira commoti deferuescunt: & propterea Paulus cum Aristotele consentiens, dicit proferendo testimonium Prophetæ, *Ira in se nõ est verita.* Irascimini, & nolite peccare. Nec vetat iram, quandoquidem (si moderata sit) plerumque ad vitia coercenda utilis est, sed immoderatam & effrænam iram, aut, si mauius, iracundiam interdicit, & propterea adiecit, Et nolite peccare, hoc est, permittitur vobis irasci, sed non excandescere, & impetu iræ turbari. Et ne diutius resideat apud vos iracun-*

iracundia, subnectit, *Sol non occidat super iracundiam vestram*, ne retenta nimium iracundia, ignem acrius incendat, parètq; vel insidias vel mortè. Nec aduersatur Paulo illud Christi verbum, *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio, quia dominus loquitur de immoderata ira, quæ inordinatè tendit ad vindictam.* Lege (si voles) nostros in illum Euangelij locum commentarios. Et quia diabolus nos inuadit, aut per peccatum aut consensum, Paulus nos admonendo (vt hanc immanissimam beluam vitemus) dicit, Nolite locum dare diabolo, hoc est, nolite persistere in ira, alioqui diabolus princeps iræ & furoris vos obfidebit. Adnotes diabolus dici criminatorem vel calumniatorem, Hebraicæ verò Sathan, hoc est, aduersarium. Reconcilietur & Deo pœnitentia, qui cupiditate bonorum tēporalium, furto sustulit rem alienam: Nam in Decalogo dicitur, Non furtum facies. Pugnat & proximè furtum cum dilectione proximi. Nec est immunis à peccato qui ob inopiam furatus est: Nam potest suis manibus, suaque opera sibi parare cibum, & propterea subnectit Paulus, *Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatē patienti.* Nam honesto labore atterendo corpus suum, sibi ipsi, & inopiã patienti, prouidèbit. Huic loco astipulatur illud Psalmodographi, *Labores manuum tuarum manducabis, & bene tibi erit.* Nec dignus est vt manducet, qui non operatur. Nos quoque adhortatur Apostolus, vt vitemus turpiloquium, scurrilitatem, obscœnum verbum, & intempestiuum ac superuacaneum sermonem, *Omnis, inquit, sermo malus, ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.* Etenim ex sermone bono, casto, sobrio, & tempestiuè prolato, disponuntur auditores ad gratiam recipendam. vnde in Actis Apostolorum legimus, Adhuc loquente Petros verba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et in hunc modum loquebatur Christus volens Iudæos ad sui cognitionem accersere, Mirabantur, inquit, Lucas in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius. Et quoniam multi lædunt & vulnerant charitatem sui proximi, nocumentumque non mediocre suis fratribus adferunt, affligunt spiritum sanctum, per quæ charitas diffunditur cordibus nostris, idcirco addidit Paulus, *Et nolite contristare spiritum sanctum Dei.* non quia vlla passio aut tristitia in spiritum sanctum cadere possit, sed ob hanc causam id dixit, ne turbetur ille & contristetur in quo habitat spiritus sanctus: non enim habitat in fictis, personatis, inuidis, prophanis & sordidis hominibus. Aut dic Paulum hunc sensum prætere, Nolite à vobis per peccatum depellere spiritum sanctum. Iustā autem reddit rationem quare spiritus sanctus non est à nobis cõtristandus, quia in eo obfignati sumus, & ab infidelibus & idololatri secreti, vt posthac tanto pignore donati, assequamur vitam æternam. Sumus & signati spiritus sancto in die redemptionis, hoc est, vt quidam interpretantur, eo die quo baptizamur: Nam per baptismum fit homo particeps redemptionis, quam fecit Christus suo sanguine. Longè tamen aliter explanat Theophylactus dicens, Sed signum impressit, secreuitque vt redempti & liberi ab istiusmodi ira essemus. Et ne tantæ rei signaculum dissoluamus, nobis enitèdum est vt omnem amaritudinem, iram, indignationem, clamorem & blasphemiam cum omni malitia à nobis depellamus. Intelligas amaritudinem à tristitia proficisci, & latentem esse in corde iram. Vocat & Paulus hoc loco iram, appetitum vindictæ, indignationem verò affectum illum quo quis reputat offendentem indignum esse cui parcat, quem optaret iuste puniri. Est & clamor in illo qui per indignationis furorem, mentis iudicium perdidit, & profiliendo in clamorem, & turbidè fremendo, dicit, O rerum iniquitas, O iniusta Dei iudicia. Est & Blasphemia, aut contra Deum, aut contra sanctos, quæ qui notabatur secundum antiquam legem, dignus erat morte. Tandem opponit Paulus, aliqua ex parte enumeratis vitijs, præclaras virtutes, nõsque ad sectandam benignitatem, comitatem, pietatem & misericordiam prouocat. Estote, inquit, inuicem benigni, potius suaues, vehementer comès & blandi, vt hæc suauietas opponatur amarulentia & asperitati morum, Misericordes, & ad omnè pietatis affectum procliuēs, donantes inuicè, sicut & Deus in Christo do-

Coloff. 3. nauit vobis. Condonate facilè delinquentibus sua admiffa, ficut & Chriftus vobis condonauit: Dicit enim idem doctor Gentiũ ad Colloffenfes, Donantes vobismet-
 ipsis, fi quis aduerfus aliquem habet querelam, ficut & dominus donauit vobis, ita & vos. loco huius Donantes inuicem, quidã interpretes grãcam linguam apprimè cal-
 lentes, legunt, Donantes vobismetipfis *χαριζόμενοι ἑαυτοῖς*, vt intelligamus quod in alios benefecimus id magis nostro bono nostròque lucro fieri, quàm illius qui acci-
 pit. Verùm vtraque lectio puram & germanam habet expositionem.

Argumentum quinti capitis.

Paulus adhortatur Ephesios & Christianos omnes, vt ardentibus votis arden-
 tiorique charitate & vita sanctimonia imitentur Christum, qui vt captiuos
 redimeret, vincitòsque de manibus demonum eriperet, suam vitam impendit, igno-
 miniosumque crucis supplicium pertulit, cuius suauissimum & fragrantissimum
 odorem sentientes, omnem immunditiam, crapulam, vinolentiam, auaritiam, tur-
 pitudinem, dicacitatem & scurrilitatem exhorrent. Et quia gratuita Christi be-
 neficentia à tenebris ad lucem educti sunt, debent vt filij lucis ambulare, & exe-
 crari illos ac acriter increpare, qui gaudent suam mentem densissima vitiorum ca-
 ligine excacari. Occinant & Deo laudes cum omni gratiarum actione, diuinãque
 eloquia meditentur. Discant & mutuis officiis sibi inuicè inservire & ministrare,
 & haud dubiè summa cum summissione prestitit Christus, qui semetipsum obtulit
 in sacrificiũ Deo, vt suam ecclesiam ab omni labe & inquinamento purgaret &
 sanctificaret, purgatã verò & sanctificatã spiritali connubio intimè sibi copularet.

Caput quintum.

» **S**tote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi, & ambulate
 » in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semet-
 » ipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odore sua-
 » uitatis. Fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia
 » nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultilo-
 » quium aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum a-
 » ctio. Hoc enim scitote intelligentes, quòd omnis fornicator aut immũ-
 » dus aut auarus (quod est idolorum seruitus) non habet hæreditatem in
 » regno Christi & Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc
 » enim venit ira Dei in filios diffidentia. Nolite ergo effici participes
 » eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Vt
 » filii lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia
 » & veritate) probantes quid sit beneplacitum Deo, & nolite communi-
 » care operibus infructuosus tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ
 » enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.) Totum hoc caput nos
 » rapit ad cœlestia, mentesque nostras ad sectandam euangelicam doctrinam subue-
 » hit, auocat & sceleratissimos peccatores à pristinis vitiis quibus olim maduerunt.
 » Et in primis animos nostros attollit ad agnoscendum summam illam Dei patris er-
 » ga genus humanum charitatem, qui licet multa nobis beneficia contulerit, effuderit
 » & cumulatifsimos suæ sapientiæ thesauros, dederit & gratuito selectissimas marga-
 » ritas,

ritas, nihil tamen nobis suo filio rarius, charius & preciosius offerre potuit: quem, vt
 vnicum nostræ salutis authorem, castis moribus, munificentia, modestia, obedientia,
 patientia, charitate & cæteris virtutibus æmulari debemus. Hoc autè exprimit Pau-
 lus dicens, *Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi*. Imitabimur Deum in condo-
 natione delicti: sicut enim Deus in Christo Iesu nostra vitia nobis condonauit, ita
 debemus & aliis sua vitia condonare. Nos quoque oportet æmulari Deum in boni-
 tate: Sicut enim facit oriri solem suum super bonos & malos, & pluit super iustos & Matth. 5.
 iniustos, ita debemus diligere bonos & malos, amicos & inimicos. Frustra quoque
 Deus dixisset, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, nisi ho- Gene. 1.
 mo ratione præditus, posset aliquo modo imitari Deum. Nec vnquam natura hu-
 mana perficietur nisi sapientia, consilio, prouidentia, amore, clementia, bonitate &
 tolerantia, Deo adiungatur. Et sicut nobis præcipitur vt simus perfecti, sicut pater no- Matth. 5.
 ster cœlestis perfectus est, ita nobis præcipitur vt patrem nostrum cœlestem imite- Hæc obser-
 mur. Nec tamen nobis præcipitur vt assequamur omnimodam Dei perfectionem, na.
 quia hoc nobis est impossibile, eò quòd absolutissima Dei perfectio, omnium ho-
 minum & angelorum perfectionem excedit: sed pro modulo nostri ingenij debe-
 mus esse perfecti, sicut pater noster cœlestis perfectus est. Debemus etiam pro captu
 nostræ mentis, & vt nobis datum est imitari Deum, vt filij charissimi partes sunt, imi-
 tari suum patrem. Quod autem addit Paulus, *Et ambulate in dilectione sicut & Chri-
 stus dilexit nos*, hanc habet intelligentiam, Non solùm diligite illos qui vos diligunt,
 alioqui nulla aut tãtilla merces vobis reponetur, nam & publicani hoc faciunt: Sed Matth. 5.
 diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, hac enim diligendi formu-
 la Christus nos odio dignos dilexit. Nam licet ob nostra innumera & nephanda fla-
 gitia essemus ei inimici, & natura filij iræ & tenebrarum, tamen eo amore nos pro-
 sequutus est, vt pro nostra salute tormentum crucis cum conuiciis & opprobriis
 pertulerit. Et licet magna sit dilectio illius qui animam suam ponit pro amicis suis, Ioan. 15.
 tamen maior est dilectio illius, qui animam suam ponit pro inimicis. quod haud
 dubiè affirmat Paulina illa doctrina, Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi es- Rom. 5.
 semus secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur:
 Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat autem charitatem suam
 Deus in nobis, quoniã cum adhuc peccatores essemus, secundum tẽpus Christus pro
 nobis mortuus est. Et propterea is sincere ambulat in charitate sectando Christum,
 qui pro aliorum salute, ad sanguinem vsque, contra peccatum dimicat. Tradidit &
 Christus semetipsum immaculatum Deo per spiritum sanctũ, oblationem & hostiã
 peccati, vt in carne sua de peccato damnaret peccatũ. Loquens autem Paulus de ho-
 stia, alludit ad morem veteris legis: Quando enim quis peccauerat aut sacerdos aut Leui. 4.
 princeps aut quiuis alius, debebat pro eius peccato offerri hostia: Christus autem nõ
 obtulit hostiam Deo pro suis peccatis, quia fuit immunis ab omni peccato, sed pro
 peccatis nostris. Et hoc summum sacrificiũ pro nostris vitiis expiandis oblatũ, cedit
 nobis in odorem suauitatis, siue bonæ fragrantia. Nam quæ in nobis malè olebant
 ante expiationem peccati, expiato peccato, mundatisque nostrorum vitiorum sen-
 tentiis, in fragrantissimum odore cõmutata sunt. Et qui hac suauissima redolentia de-
 libuti sunt, foediora & crassiora vitia execrantur, nepe fornicationem, immunditiã,
 auaritiam, turpitudinem, stultiloquium & scurrilitatẽ, quæ omnibus obsunt, nemi-
 nemque nõ polluunt. Sumit hoc loco immunditiã pro salacissima pollutione cõtra
 naturã, quæ non ordinatur ad generationẽ: Et ex eo adnectit vitiis carnis auaritiã,
 quia eius obiectũ est carnale, nepe pecunia, licet eius delectatio sit spiritalis, quia ani-
 mo quiescit quis in pecunia. Hinc auaritia est mediũ peccatũ inter carnale & spiritua-
 le: Hoc sentiunt Scholastici doctores. Putat tamẽ Hieronymus auaritiã sumi hoc loco Quomodo
 pro insatiabili lasciuia. Agnoscitur turpitudine in obscœnis tactibus, osculis & ample serur esse vi
 xibus. Stultiloquiũ sumitur pro stultis & friuolis fabulis & inanibus nugis, quæ sunt tium car-
 indignæ vero Christiano. Scurrilitas siue iocularitas, sumitur pro insulsa facetia, & nale.

ioco indecoro. Nec Paulus vetat iocos modò, sint decori & sale conditi. Nec festiui sales interduntur, sed qui stultum risum excitant. Debemus tamen in hac turbulenta & calamitosa vita potius flere quàm ridere. vnde quidam docti interpretes dicunt se legisse in Hebraico Euangelio Dominum suis discipulis dixisse, Nūquā læti sitis, nisi cū fratrem vestrum videritis in charitate. Et quia nobis ad immortalitatem vitæ æternæ properantibus, est continuū bellum aduersus portentosa carnis vitia, non solum debemus procul esse à factis obscœnis, sed etiam à verbis. Etenim castus & sobrius sermo decet sanctos. Et quia enumerata illa vitia plurimū detrimētī nobis adferunt, non debemus in illis delectari, sed in virtutibus, illis vitiis oppositis, ex quibus laus Deo & gratiarū actio proficiscitur. Debemus & verbis gratiosis, quæ gratiam audientibus parant, magnopere delectari. Idcirco placet quibusdā interpretibus hac gratiarum actione, hoc quidem loco exprimere, verba gratiosa, siue gratia quadam condita. Volens autem Paulus nos deterrere à patrandis vitiis, ne in gehennam ignis æterni intrudamur, dicit, Hoc autem scitote intelligentes quòd omnis fornicator aut immundus aut avarus, quòd est idolis seruiens, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei. Quòd si scortator à regno Dei exulabit (nisi maturè resipiscat) reuincendi sunt illi qui dicunt fornicationem simplicem, esse leuissimum peccatum: Si enim non esset peccatum mortale, nec ea pollutus, & in eius cœno pertinaciter volutatus, regno cœlorum priuaretur. Nec putes Auaritiam esse propriè & per se idololatriam: Nam is per se censetur idololatra qui ex se intendit summum honoris cultum exhibere creaturæ, quod nequaquam ex se præterdit avarus: sed avarus per accidens est idololatra, quia sculpturam ipsius nummi colit, & idola in eis cælata veneratur, aut quia superflue & inordinatè pecuniam diligit, & cor suum in affluentia diuitiarum defigit. Et quemadmodum voracium, Deus venter est, ita etiam cupidorum, pecunia, Deus dici potest. Verum demirabitur quispiam, cur Paulus addidit, In regno Christi & Dei, cū regnum Christi non sit diuersum à regno Dei, nec econtrā. Respondebo Paulum hoc coniunctim dixisse, vt intelligamus per Christum Deum, & non per aliū, possidendam esse hæreditatem cœlestem. Aut altius philosophando dicas Paulum ob id dixisse, quia cū Christus tradiderit regnum Deo & patri, nō erit pater omnia in omnibus, sed Deus omnia in omnibus. Vbi autem Deus est, tam pater quàm filius intelligi potest. Porrò quod de patre & filio dicimus, hoc idem & de spiritu sancto sentiamus. Et in hanc sententiam accedit Hieronymus: sed cū dicit, Non erit pater omnia in omnibus, puto eum velle dicere, non solus pater erit omnia in omnibus. Et quoniam nonnulli philosophi plusquam pathici, & nimium veneri indulgentes, suis argutis syllogismis, & potius friuolis argumentis voluerunt hominibus carne titillatis, suadere fornicationem simplicem, non esse graue peccatum, adiecit Paulus, *Nemo vos seducat inanibus verbis*, illis scilicet, quæ sine iusta & stabili ratione proferuntur. Etenim carnalem sapientiam iactantes, voluerunt friuolis ratiunculis, & si dicam fraudulentis decipulis, in animos simplicium inducere, scortum, non esse mortiferum peccatum: & ab illis impostoribus multi seducebantur, & à castitatis semita ad omnem impudicitiam degenerabant. Quòd autem peccata carnis, quæ etiam videntur lasciuissimæ, pœnam æternam mereantur, ostendit Paulus dicens, Propter hæc venit ira Dei in filios diffidentiae, siue inobedientiae & incredulitatis. Etenim ira Dei defœuit in illos qui peccatis carnalibus polluuntur & contaminantur. & quia de vita æterna desperant, nunquam pœnitentia compuncti, omni turpitudini & petulantissimæ obscœnitati sese addixerunt. Sed ab illis, verè Christianis præcauendum est, nec vllum cum illis habendum est commercium. Non enim est participatio iustitiæ, cum iniquitate, aut societas lucis ad tenebras, aut communicatio Christi ad Belial, aut pars fidelis cum infidelibus. Quòd autem subnectit Paulus, Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, consolationem non modicam adfert Ephesiis, qui licet aliquando in vitia carnis prolapsi sint, & numero impiorum ascripti, tamen gratia Christi qua illustrati sunt,

Quod fornicatio simplex sit peccatum mortale.

Quomodo avarus est idololatra.

2. Cor. 6.

sunt, ad bonam frugè resipuerunt, & abiicientes infrugifera tenebrarum opera, Christum qui vera lux est mundi, sectati sunt. Nec vsque adeo quis mente cæcutit, obtenebratūque habet suis vitiis intellectum, quin possit diuinitus inspiratus, seipsum, suamque miseram vitam agnoscere. Et quia Ephesij depulsis ignorantiae tenebris, dimotaque vitiorum caligine, nunc sunt lux in domino, siue Dei gratia nūc lucent, debent vt filij lucis ambulare in omni bonitate, iustitia & veritate. quòd si rarissimas hæc virtutes amplexati fuerint, probabunt quidnam Deo mirum in modum placet. Idem in epistola ad Romanos commonefecerat, Reformamini, inquit, in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona & beneplacens & perfecta. Et quia peccata mortalia flagitiosissimos peccatores excæcant, non solum viris castis & probis conuenit impudicorum & impiorum confortium declinare, sed eorum turpissima facta aliquando leniter, aliquando verò acriter arguere, si modò auctoritatem habeant in corrigendis aliorum vitiis, & præsertim vbi non sunt notati eo crimine, quod in aliis corrigere aut punire volunt. Ad hæc, quia nox pudorem nō habet, illecebrosus voluptatibus addicti, sua dedecora, suasque fœdas libidines audacius & liberius nocte perpetrant. Verum turpe est commemorare quæ ab ipsis in occulto patrantur.

„ Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omne enim
 „ quod manifestatur, lumen est: Propter quod dicit, Surge qui dormis, &
 „ exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Videte itaque fratres, quo-
 „ modo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimē-
 „ tes tempus quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri impruden-
 „ tes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino in
 „ quo est luxuria, sed impleamini spiritu sancto, loquentes vobismetipsis
 „ in Psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in
 „ cordibus vestris domino, gratias agentes semper pro omnibus, in no-
 „ mine domini nostri Iesu Christi, Deo & patri. Subiecti inuicem, in ti-
 „ more Christi. Mulieres viris suis subditæ sint sicut domino, quoniam
 „ vir caput est mulieris, sicut Christus est caput ecclesiæ, ipse saluator cor-
 „ poris eius.) Ostendit quando manifestatur peccata. Produunt ipsa luce vitia, quæ
 „ nocte tegebantur, & tunc incipit turpitudine & fœditas rei agnosci: prodita autem ver-
 „ tuntur in melius, si modò peccatorem suæ turpitudinis pudeat. Facit autem aliorū
 „ castitas & innocentia, vt impudici pudore afficiantur, & depulsa omni caligine fiant
 „ lumē in domino. quod affirmat hic locus, Omne quod manifestatur, lumen est. cuius
 „ sensum hunc accipito, Omne peccatū quod proditur, à lumine proditur, hoc est,
 „ à bonis, castis & sanctis, quorum officium est improbos arguere. Omne etiā pecca-
 „ tum quod per confessionē manifestatur, lux est, quia in lucē vertitur: Propter quod
 „ dicit quidā Propheta nobis incognitus in his quæ apocrypha vocantur, Expergiscere
 „ qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus. Aut forsitan Paulus spi-
 „ ritu sancto afflatus, repete in verba quæ in se loquebatur Christus, erupit, atq; dixit,
 „ Hæc dicit Dominus, Surge qui dormis &c. Qui foues venerē in tuo molli lectulo,
 „ eaq; frueris, expergiscere. Qui dormis in tenebris ignorantiae, expergiscere, & mentē
 „ mentisq; oculos erige ad cōtēplandā veram lucē. quod asserit sacrū illud vaticiniū,
 „ Surge, & illuminare Hierusalē, quia venit lumen tuū, & gloria domini super te orta
 „ est, Cōtēde & pro virib⁹ vt à peccatis mortalibus, quibus merebaris mortē æternā, ex-
 „ citeris, & Christus qui est vera lux, tibi exorietur. Ex hoc loco, Et illuminabit te Chri-
 „ stus, colliges peccatorem nō posse sine auxilio Dei speciali, siue gratia præueniente, re-
 „ surgere à peccato. Etenim Deus illuminat oculos nostros ne vnquā obdormiamus

Rom. 12.

Hæc obserua.

Esa. 60.

Rom. 13. in morte. Idem comonefecerat Paulus in epistola ad Romanos vt opportunè resipisceremus, Hora est, inquit, iā nos de somno surgere: Nūc enim propior est nostra salus, quā cum credidimus: Nox præcessit, dies autē appropinquauit. Abiciamus ergo opera tenebrarū, & induamur arma lucis. Et quoniā Diabolus nobis insultat, suisq; fraudulentis insidiis nititur nos circumuenire, debemus semper vigilare, & assiduas excubias aduersus eius insultus facere, & ea vitare quæ plurimū nostræ salutis possunt officere. quod testatur hæc scriptura, Videte ergo quomodo cautè ambuletis, nō vt insipientes sed vt sapientes. Cautè ambulat qui nocitura vitat, & timet impingere pedem ad lapidē offensionis. & hic sapiens est, qui nocte diēque in lege domini meditatur: Insipiens verò & stultus ambulat in tenebris, nec sibi præcauet ab his quæ virtutibus contraria sunt. Et quoniam ob lapsum primi parentis dies mali sunt, & vndique nobis ingruunt vitiorum omnium procellæ, debemus redimere tempus ab omni malitia, calumniis & illicitis desideriis. Et sicut cum in bono opere tempus cōsumimus, illud emimus, ita cum in malo opere tēpus terimus, illud perdimus, quod tamen per verā poenitentiam redimimus, & dies malos in bonos vertimus. Et quoniā nobis redimendū est tēpus in sordidis occupationibus & desideriis carnis malè collocatum, discamus cœlestē sapientiam, per quam intelligemus quæ sit volūtas Dei. Est autē voluntas Dei sanctificatio nostra, vt à vitiis abstinendo virtutes amplexe-mur. Insuper quia vinum est incendiū voluptatis, & mero incalentes despumant in libidinē, prudenter nos monet Paulus ne inebriemur vino, in quo est luxuria, cuius scilicet excessu irritatur luxuria. vnde dicit Salomon, Luxuriosa res, vinum, & tumultuosa ebrietas. Loco huius luxuria, Græci legunt *ἀσωτία*, id est, luxus. Et sensus huius assertionis, *Nolite inebriari vino in quo est luxuria*, hic est, ne luxu vini diffuatis, aut temperate vobis ab ebrietate. Vtrique tamen lectioni possumus fauere. Quod autem adiecit Paulus, Sed impleamini spiritu, est ex aduerso illius sententiæ, Nolite inebriari vino in quo est luxuria: Qui enim ingurgitatur & repletur vino, habet insipientiam, furorem, procacitatem & libidinem. Qui autem impletur spiritu, habet prudentiam, mansuetudinem, verecundiam & castitatem. Et qui exhorrent vini temulentiam, & spiritu Dei feruent, possunt placidè sibimetipsis loqui in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes Domino & psallentes in cordibus suis: Quē admodum enim potissimū debemus mente orare Deū, ita debemus potissimū mente psallere Deo. deinde voce affectū mentis depromente. Nec laudantur in ecclesiis tumultuarij & immoderati psalmi aut theatrales moduli, sed decori & cōpositi. Psalmus (vt quidam volunt) refertur ad corpus, canticum ad mētem. Sed quid vetat vtrunque referre ad cantionem & spiritalem & vocalem, cum prius dixit Paulus, in Psalmis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes Domino in cordibus. Hymni significant laudem, & propriè Dei: Sunt etenim in illo hymni qui fortitudinem & maiestatem Dei prædicat, & eiusdem beneficia vel facta semper miratur. Ordinantur autem psalmi & hymni in gratiarum actionem, pro omnibus beneficiis quæ nobis Deus nomine Iesu Christi impartitus est & quotidie impartitur. Debemus & Deo gratias agere non minus in rebus aduersis quàm prosperis. vnde Iob. 1. Iob suis bonis externis nudatus, dicebat, Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus & reuertar, sicut placuit Deo, ita factum est, sit nomen Domini benedictum. Discamus & exosculando humilitatis virtutem, aliis inservire, licet præcellamus autoritate & præminencia, vt maximi posthac euadamus, & hoc nobis præstare conuenit in timore Christi, quem timemus offendere. Deinde Paulus attendens ad vtilitatem publicā, vult vt vir suæ vxori præficiatur, sicut Christus suæ ecclesiæ præficiatur. Et quia vir est caput vxoris, sicut Christus est caput ecclesiæ, eiusque saluator, oportet vxorē

Gene. 18. suo viro, tanquam suo domino, subiici. Nam & Sarra vocabat Abraham dominum.

„ Sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam,

&

„ & seipsum tradidit pro ea, vt eā sanctificaret, mundans eā lauacro aquæ
 „ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem
 „ maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & imma-
 „ culata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suam
 „ vxorem diligit, seipsum diligit: Nemo enim vnquam carnē suam odio
 „ habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia mem-
 „ bra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc, re-
 „ linquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erūt
 „ duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in
 „ Christo & in ecclesia. Veruntamen & vos singuli vnusquisque vxorem
 „ suam sicut seipsum diligit, vxor autem timeat virum suum.) Nunc cō-
 fert in ratione obedientiæ & subiectionis, ecclesiam cum vxore: Sicut enim ecclesia
 subiecta est Christo, ita mulieres in omnibus, suis viris subiici debent. Etenim in Ge- Gene. 3.
 nesi legimus, Et sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. quare oportet vxorē
 per omnia (vbi Deus non offenditur) iussis sui mariti obsequi: Id enim dictum pu-
 tes in tractanda œconomia & recta liberorum educatione, in qua, prudentia solertia, Hæc obser-
 circumspectia & diligentia viri agnosci debet. Licet in officio cōiugali vir & vxor ua.
 pares sint, nam vir non habet potestatem sui corporis, sed vxor, nec vxor habet po-
 testatem sui corporis, sed vir. Quod si vxor sit morosa, aut maledica, aut procax, aut
 iurgiosa, aut temulenta, non propterea est repudianda, sed corrigenda. Etenim me-
 lius est mederi quàm perdere. Nec propter adulterium deserenda est, nisi quantum
 ad thorum, vbi non est viro reconciliata. Nam quandiu vxor viuit, alligatus est vir
 legi, & ediuerso: quare si vir ob immunditiam suæ vxoris, cum alia vxore congrede-
 retur, cenferetur esse adulter. nec Christus suam ecclesiam deseruit, licet aliquando
 fuerit foeda & inquinata: Et propterea adiecit Paulus, Viri diligite vxores, sicut &
 Christus dilexit ecclesiam. Indicat autem quoniam amore Christus suam ecclesiam
 sit prosequutus, dicens, Seipsum tradidit pro ea, vt suo sanguine illam sanctificaret,
 mundas eam lauacro aquæ, hoc est, suo baptismo, qui ab eius passione virtutem ob-
 tinuit, In verbo vitæ) quod sanè nihil non viuificat. Etenim dicit Augustinus, Ad-
 uenit verbum ad elementum, & fit sacramentum, quando quidē euangelicum verbū
 adueniens aquæ, dat ei virtutē abluendi. vnde dicebat Christus suis Apostolis, Eūtes
 ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Et Matth. 28.
 ex eo Christus suā ecclesiam ab omni inquinamēto repurgauit vt eam adiungeret
 sibi ipsi gloriosam. Etenim indecorum esset vt immaculatus sponsus sibi copula-
 ret sponsam maculatam. Et ita ab omni labe deterfa fuit ecclesia, vt posthac non sit
 contractura maculam aut rugam veteris hominis, sed vt sit sancta & immaculata si-
 ue irreprehensibilis. Augustinus exponens hunc Pauli locum, Non habentem ru-
 gam, libro 2. Retractationum, cap. 18. dicit non sic accipiendum esse hunc Pauli lo-
 cum, quasi iam sit ecclesia sine ruga, sed quæ præparatur vt sit, quando apparebit
 etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias & infirmitates membrorū
 suorum, habet vnde quotidie tota dicat, Dimitte nobis debita nostra. Nec tamē vult
 dicere Augustinus quod ecclesia lauacro aquæ in verbo vitæ à Christo mundata, &
 quam spiritu sanctus moderatur, habeat in se rugam, sed quod aliquot eius membra
 sint rugata & maculata. Et hæc ecclesia militans, figurata est illa sancta ciuitate Hiero-
 solimitana, de qua dicitur, Vidi sanctam ciuitatem Hierusalem, nouam, descendē- Apoc. 21.
 tem de cœlo, à Deo paratā, sicut sponsam ornatā viro suo. Tú quoque, Gaudeamus Apoc. 19.
 & exultemus, & demus gloriā ei, quia venerūt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit
 se, & datū est illi vt cooperiat se bysino splendenti & candido. Ad hunc dilectionis
 modū cōcludit Paulus dicēs, Ita & viri debēt diligere vxores suas vt corpora sua: nā

vxor est corpus viri, vt ecclesia corpus est Christi. Euidentiſſima autē ratione probat viros debere diligere vxores ſuas vt corpora ſua. Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit, nā ſuiipſius corpus, à quo diuelli non cupit, diligit. Adde quòd nemo vnquā carnem ſuam infectatus eſt odio, ſed eam nutrit, fouet & protegit, ſicut Chriſtus ſuā eccleſiam, ſuāque eccleſiæ membra amat, fouet, alit & ab omnibus inſidiis & periculis præſeruat. quòd ſi odio proſequeretur, & ſuam carnem ſuāque oſſa odiret. etenim naturam humanam aſſumpſit. Verùm dicit quiſpiam, Legimus in Euangelio Luce, Si quis venit ad me, & non odit vxorem ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Reſpondeo Dominum illo in loco non præcipere odire vxorem ſuam, nam eſſet contra rationem & naturam, huiuſmodi præceptum, ſed innuere vult illum ſuo confortio eſſe indignum, qui magis diligit ſuam vxorem quàm Deum. erit autem diſcipulus Chriſti, cum impenſius diligit Deum quàm ſuam vxorem. Et quia minor dilectio maiori, imo ſummæ comparata, pro odio reputatur, idcirco dixit, Si quis venit ad me, & non odit vxorem ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Ac ſi planè diceret, vir non poteſt meus eſſe diſcipulus, niſi minus diligit ſuam vxorē quàm meipſum. Nemo tamen abſolutè carnem ſuam odit: Si tamen caro me præpediret, quominus vitam æternam aſſequerer, quodammodo eam odirem, ſed per accidens. Et de carne ita conſiderata, dicit alibi Paulus, Prudētia carnis, mors eſt, & eſt Deo inimica. Et propter hanc ſingularem viri & vxoris amicitiam, ac indiſſolubile coniugij vinculum, relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ. Nā vxoris gratia citius homo relinquet patrem & matrem ſuam, quàm deferat vxorem ſuam, cui ſic adhærebit, vt è duobus fiat vnum. Hinc perpendas conſiderando officium coniugale ad procreandam prolem ordinatum, virum magis aſtringi ſuccurrere ſuæ vxori, quàm patri & matri. Relinquet & officia patris & matris vt dum tēpus poſtulat, reddat debitum ſuæ vxori. Hoc autem Adam cœleſti genio aſſatus prædixerat, videndo vxorem ſuam de ſua coſta formatam. Sic enim in Geneſi legimus, Dixit Adam, Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſumpta eſt. Quamobrem relinquet homo patrem ſuū & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Et hoc primi Vatis oraculo uſus eſt Chriſtus ad reuincendos Phariſæos qui putabant licitum eſſe viro quacunquē ex cauſa repudiare ſuam vxorem. Non legiſtis, inquit, quia qui fecit ab initio maſculum & ſœminam fecit eos, & dixit, Propter hoc, dimittet homo patrē & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro: Quod ergo Deus cōiunxit, homo nō ſeparet. Et quia vir & vxor in vnam carnem cōeunt, nec caro eſt à carne diuulſa, præclare ſubiunxit Paulus, Sacramentum hoc, ſiue myſterium magnum eſt. In quo autem magnum eſt, explicat his verbis, *Ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia.* Nam matrimonium repræſentat cōiunctionem Chriſti & eccleſiæ. Debet & huiuſce ineffabilis ſacramenti magnitudo & excellentia ad id referri, Propter hoc, relinquet homo patrem & matrem & erunt duo in carne vna. Reliquit enim dominus noſter Ieſus Chriſtus patrem ſuum, quādo exiit à patre, & venit in hunc mundum, vt aſſumpta carne humana, ſub peccato venundatos redimeret: reliquit & matrem ſuam, cœleſtem ſcilicet Hieruſalem, & venit in hanc terram, propter corpus ſuum, eccleſiam ſcilicet, quā de ſuo latere ex quo exiit ſanguis & aqua fabricatus eſt, & propter illam, verbum caro factum eſt. Adno temus & Adam præfiguraffe. Chriſtum, Euam verò ipſam Eccleſiam. Nam ſicut de Adam & Eua, omne hominum genus naſcitur, ita de Chriſto & eccleſia omnis credentium multitudo generata eſt. Et ſicut Chriſtus indiſſolubili amicitia ſuam eccleſiam diligit, ita vir ſuam vxorem indiſſolubili amicitia diligere debet: nam eam vt ſeipſum diligit. oportet autem vxorem ſub dominio viri viuentem, timere virum ſuum, timore quidem reuerentiæ & ſubiectiōnis, qui non excludit perfectionem.

Argu-

Argumentum ſexti capitis.

O Stendit Paulus quanam ſint parentū erga liberos, & dominorū erga ſeruos, & ediuerſo officia, vt ſinguli ſuo munere præclare fungētes, Dei iuſſis obſequantur, qui nullius perſonam acceptando, vnuiſcuiuſque labores & officia præmio etiam ampliſſimo compensabit. Nos etiam admonet vt validiſſima Dei armatura muniamur, ſi velimus machinas inſidiōſi tentatoris diruere & effringere: quandoquidem non eſt nobis potiſſimum conſultandum & colluctandum aduerſus ſceleratos homines, ſed aduerſus callidiſſimos huius mundi principes, qui ſuam in omnes tyrannidem & ſeuitiam exercent: verùm ſcuto fidei, galea ſalutis & ſpirituali gladio, vnā cum aſſiduis precationibus à nobis debellabuntur. Optat & Paulus, qui non deſinit etiam catena vinctus, munus ſibi delegatum obire, Ephēſios per Tychicum ſibi vnice charum, earum rerum (quas pro fidei propagatione & Euangelij gloria tractabat) certiores reddi.

Caput ſextum.

Filij, obedite parentibus veſtris in Domino, hoc enim iuſtum eſt. Honora patrē tuū, & matrē tuā, quod eſt mandatum primū in promiſſione, vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios veſtros, ſed educate illos in diſciplina & correptione Domini. Serui, obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto. non ad oculum ſeruiētes, quaſi hominibus placentes, ſed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate ſeruiētes, ſicut Domino, & non hominibus, ſcientes quoniam vnuiſcuique quodcunquē fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, ſiue ſeruus ſiue liber. Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, ſcientes quòd & illorum, & veſter Dominus, eſt in cœlis, & perſonarum acceptio non eſt apud eum.) Quis ignorat rationem ipſam præcipere, vt liberi ſuis parentibus recta & honeſta præcipientibus ſint morigeri, & vltro ac ex animi ſententia patris ac matris iuſſis pareant? Quis denique neſcit ſeruos ad famulitium, ſeruitutis que officia vocatos, debere ſyncero affectu ſuos dominos reuereri, ipſiſque obſequi? Et propterea Paulus adhortans filios ad illam obedientiam & ſummiſſionem quam debent ſuis parentibus præſtare, dicit, Filij, obedite parentibus veſtris in Domino.) hoc eſt, hanc obedientiæ legem ſectando, pergrata erit ſupremo Domino veſtra obedientia, nec eis debetis obtemperare in his quæ diuinam maiestatem offenderēt. Nec dixit Paulus, Obedite duntaxat patri, ſed parentibus: Nam licet ſolus vir habeat in ſuam vxorem dominium, tamen pater & mater in ſuos liberos dominium habent. Reddit autem rationem cur debent filij dicto ſuis parentibus obaudire, quia hoc iuſtum eſt: Nihil enim diuina lex præcipit niſi quod iuſtum eſt & rationi cōſentaneum. Quòd autem lex Dei præcipiat filiis, vt per omnia morem gerant ſuis parentibus, ex veteri ſcriptura deducit, Honora, inquit, patrē tuum & matrē tuam, vt ſis longæuus ſuper terram, quā Dominus Deus tuus dabit tibi: Etenim æquitas poſtulat, vt deferamus honorem iis quibus ortum vitæ debemus, illiſque nos oportet vitæ neceſſaria ſuppeditare, à

F. iij.

quibus fuimus primùm educati. Nec in scriptura citata, honor tam sumitur pro reuerentia, quàm pro pietatis & charitatis officio. Pollicetur autem & pro hoc honore parentibus impenso, primum non modicum, dicens, Vt sis longæuus super terram. Etenim is indignus est diu frui vita, qui est ingratus & rebellis aduersus suos parentes. Verùm demirabitur quispiam, cur Paulus loquens de honore patri & matri deferendo, addidit, Quod est mandatum primum in promissione, cum primum mandatum sit de summo Dei cultu & amore. Respondebo mandatum omnium primum, absolute esse de cultu & amore Dei, ad quem proximi dilectio referri debet. Nec dicit Paulus, honorare patrem & matrem, esse simpliciter primum mandatum, sed primum in promissione, quia isti soli additur promissio, Vt sis, inquit, longæuus super terram: nihil enim nobis in hoc seculo est vitæ diuturnitate suauius. Adnotemus & eo amplius, diuina mandata duabus tabulis esse conclusa. Prima continet ea quæ ad Deum ordinantur: Secunda verò ea quæ ad proximum. & in hac secunda, primum mandatum est de honore parentum, non solum quia est affirmatiuum, sed quia post Deum & sanctos, potissimum debemus nostros parentes colere, vt autores nostræ substantiæ & vitæ, cætera verò præcepta sunt negatiua, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non loquaris contra proximum tuum, falsum testimonium, Non concupisces domum proximi tui, Nec desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Et licet patres habeant autoritatem & dominium in liberos, oportet tamen huiusmodi autoritatem temperari & leniri charitate, ne fenilis morositas, & immoderata austeritas, exacerbet liberorum animos, & potius frangat quàm flectat. flectet autem si recta educatione & honesta morum disciplina formetur & moderatè corripiantur. Huiusmodi autem educatio & correctio grata erit Domino: Quo enim moderatior erit animaduersio, eo propensior erit ad inseruiendum affectus. Quòd si filij sint proterui, aut in luxuriam soluti, vētrique & gulæ dediti, sunt acriter corrigendi. hinc Heli supinus cecidit & mortuus est, quòd non correxerit, vt oportuit, suos filios cum mulieribus dormientes, quæ obseruabant ad ostium tabernaculi. Sunt & hæc seruorum erga suos heros officia, vt simplici corde & sincero affectu obediant suis dominis carnalibus cum timore & tremore, ac si Christo inseruirent, vbi in huiusmodi obsequiis Deus non offenditur. Astipulatur & huic sententiæ beatus Petrus, dicens, Serui subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Dicit quoque Paulus in epistola ad Romanos, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinate sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Vocat & Paulus dominos carnales, temporarios, & ad breue, hoc dominatu potituros. Et ne famuli præsentibus dominis vltro obsequantur, sedulamque operam præstent, illis verò absentibus delicientur, aut somnolentam vitam agant, adiecit, Non ad oculum seruietes, quasi hominibus placentes, non in conspectu dominorum inanem gloriam mercentur, vel quæstum non modicum faciant, sed vt serui Christi, debent ex animo promptoque affectu facere voluntatem Dei. Qui enim inseruit Christo, non ab hominibus pendet, nec optat vt parasitus placere hominibus. Quòd si feduli famuli ob suorum dominorum inhumanitatem aut auaritiam suo labore fraudentur, sperent se à Domino amplissimum præmium reportaturos. Etenim vnusquisque, siue seruus fuerit, siue liber, recipiet à domino pro suis bonis operibus mercedem, etiam cum fœnore. Caueant itaque domini carnales ne feuerè suos famulos tractent, ipsisque cum atrocibus minis incutiant terrorem summi supplicij. Relaxent & aliquando (vt prudentis est) minas: Nam habituri sunt iudicem æquissimum, qui de eorum inhumanitate, austeritate & feueritate vindictam faciet. Etenim is indignus est Dei misericordia, qui aliis non se præstitit misericordem: Dicit enim Iacobus, Iudicium est illi sine misericordia, qui non facit misericordiam. Nec hinc euariat scriptura illa, Qua mensura mensi fueritis remetietur & vobis. Vide & Parabolâ

Hæc obserua.

Exo. 20.

I. Reg. 2.

I. Pet. 2.

Rom. 13.

Iaco 2.

Matth. 7.

Parabolam serui nequissimi, cui ob ingratitude & inhumanitatem dictum est, Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Matth. 18.

De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli, quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti lorica iustitiæ, & calceati pedes in præparationem Euangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.) Qui mentem Pauli capit aut capere nititur, facile sibi suadebit Paulum subinde rerum sententias mutare. Idque pulchre facit pro recta institutione & magna comoditate illorum ad quos scribebat. nihil enim prætermittit quod non plurimum conducat, vt Christianum (si fieri possit) perfectum reddat. Et quoniam homo sub peccato venundatus, à plagis primo parenti illatis, contraxit cicatricem indelebilem, ac continuos dæmonum assultus patitur, quos ex se tanquam ex se repellere non potest, ne configendo hastam abiiciat, aut cedat arenæ, dicit Paulus, De cætero fratres confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius.) Non enim Deus propugnator vester, sinet vos (nisi segnes fueritis) ab aduersariis vestris oppugnari: Nam eius virtus & potentia, vobis strenuè dimicantibus nunquam deerit. & propterea tantis præfidiis suffulti, contendite pro viribus vt hostem, hostisque incursiones repellatis. Ad hoc autem conficiendum vos prouocat hæc adhortatio, Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli. Nec dicit armaturam hominum, non quòd contemnenda sint hominum præfidia in fugandis dæmonibus, sed quòd potissimum debemus armis Dei muniri aduersus dæmonum assultus. Græci hoc loco legunt πανοπλία, hoc est, vniuersa arma, vt vertit Hieronymus: Ea enim vox significat quicquid ad armandum in pugnam militem pertinet. Quidam interpretes existimant saluatorem nostrum esse omnia arma Dei quibus iubemur indui ad profligandum Diabolum. Nam est cingulum veritatis, lorica iustitiæ, Scutum fidei, Galea salutis, & gladius spiritus. His autem munimentis instructi, pugnabimus alacriter aduersus Satanam & eius satellites. Aut his armis exprimimus virtutes, quibus contra vitia, & vitiorum omnium autorem protegimur. Verùm sciamus oportet quos facile oppugnat princeps dæmonum, & à quibus oppugnatur: Terrenis opibus inhiantem, & qui nunquam partis satiatur, facile oppugnat: Venti & gulæ & veneri indulgentes prosternit: Primas honorum partes ambientem, suo hamo inescat: In superbiam elatos, nunquam ad se non allicit: Et quemadmodum solertissimi exercituum principes, solent ea vel maximè urbium loca oppugnare quæ parum munita sunt, vt cum per illa irruperint, oppugnent & munitiora. ita Diabolus hominem obsidens, per ea quæ patere videt, quærir irrumperere, vt tandem arcem animæ oppugnet. Oppugnatur autem ab iis qui inquietis vigiliis, assiduisque ieiuniis carnem suam domant, corpus ditioni animæ subdunt, diuina iugiter meditantur, assidua sacrarum scripturarum lectione aculeum carnis frangunt, contemptisque rebus humanis se totos Deo consecrant. Reddit autem Paulus rationem cur nobis conuenit omni armorum genere cingi & obtegi, vt possimus subsistere aduersus insidias Diaboli, Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum ha-

Armaturâ Dei.

Dæmō quos facile oppugnat.

A quibus dæmō oppugnatur.

rum, aduersus spiritualia nequitia in coelestibus.) Videtur tamen Paulus secum pugnare, Nam ad Corinthios scribens, dicit, Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum, ut possitis sustinere. Adde quod caro concupiscit aduersus spiritum, nosque prouocat ad turpia & obscœna perpetranda. quare nobis sunt aduersus carnem & sanguinem certamina. Respondebo, Non est negandum quin sit nobis aduersus carnem & sanguinem pugna, alioqui in nobis omnia iam essent sedata: sed tunc non est nobis conflictus aduersus carnem & sanguinem, cum Satanus in Angelum lucis transfiguratus, nititur nobis persuadere, ut eum Angelum lucis arbitremur: Denique cum editis à se portentis & signis in omni tamen deceptione iniquitatis & erroris, vult nobis suadere ut eum loco Dei colamus. & cum ita clanculum irrepit, debemus omnibus armis Dei muniri, ut eius subdolas persuasiones eludamus. Aliter exponendo hunc locum, ut volunt nonnulli, ex eo dixit Paulus non esse nobis colluctationem aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus nequissimos huius seculi principes, quia vitia quæ putamus nobis ministrari ex carne, non de materia carnis & sanguinis, aut ex natura corporis procreantur, sed instinctu & suggestione dæmonum. Etenim quidam dæmones amoribus & amatoris canticis inseruiunt, quod commonstrat Propheta dicens, Spiritu fornicationis seducti estis. Aut facilius dicas, non esse nobis principaliter & potissimum ineundum certamē aduersus carnem & sanguinem, hoc est, vitia carnis, siue homines carnales, sed aduersus dæmones: Nam actio non est principaliter attribuenda instrumento, sed agenti. Et quoniam caro solum est instrumentum mali perpetrandi, Diabolus autem principale mouens, dicamus carnem non absolutē nos impugnare, sed Diabolum. Ad hæc, Quo hostis fortior est, peior & callidior, eo certamen est periculosius, periculosior & victoria. & quia Diabolus plus habet virium ad impugnandum hominem quam caro, idcirco nobis cum Christo potissimum ineundum est certamen aduersus dæmones. Vocat & hoc loco Paulus spiritualia nequitia, spirituales nequitias, siue versutias spirituales, quod autem adiecit, In coelestibus, non putes Apostolum velle innuere dæmones commorari in coelestibus, sed cœleste hoc loco siue cœlum, appellat aërem: Etenim aues quæ per aërem volitant, dicuntur esse volucres cœli. Et quia dolosi rectores mundi atque tenebrarum, nobis tanquam leones in abscondito insidiantur, debemus sumere omnia arma Dei, ut possimus resistere in die malo, die quidem furoris, iræ, caliginis & vindictæ. Aut dic diē appellari malum, propter mala quæ in die fiūt, licet dies ex se nō sit malus. vnde prius dixerat, Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Cum autem in diebus angustiarum & tribulationum obstiterimus Diabolo, ad victricem palmam assurgemus, & virtutibus communiti, aduersus eius technas & terculamenta perfecti stabimus. Quomodo autem nobis conuenit stare ne in tentationibus & persecutionibus corruamus, hoc subsequenti sermone demonstrat, State inquit, succincti lumbos vestros in veritate.) Quia lumbi semper accipiuntur in generatione & semine, illi dicuntur suos lumbos præcingere, qui venerem in renibus vigentem sobrietate & parsimonia victus cōsercent. Vnde in Euangelio Lucæ scriptum est, Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. Nec satis est nos lumborum scditatem baltheo spirituali strinxisse, sed ut pugnatioribus simus, nobis conuenit multiplici veste iustitiæ circumdari. & propterea adiecit, Induti lorica iustitiæ.) Quemadmodum enim non faciliè vulneratur, qui indutus est lorica hamis vndiquaque confertam, ita non faciliè sagittis Diaboli confodietur qui omni ex parte veste iustitiæ obtectus est. Et sicut lorica tegit membra, ita iustitia virtutes omnes. vnde comperimus scriptum in libro Sapientiæ, Induet pro thorace iustitiam, & accipiet pro galea iudicium certum. Debemus & ad declinandos scorpiones & colubros habere calceamenta in pedibus nostris, nempe promptitudinem animi & officij erga Deum & ecclesiam, ut paratioribus simus ad inuulgandum ignorantibus

bus Euangelium pacis. Profert & in certamen Paulus munimentum vnum nobis admodum necessarium, quo tela dæmonum in nos intorta retorquere possimus: nam adeo vafer est spiritalis hostis, nobis nunquam non infidians, ut non desinat cominus & eminus nos aggredi. Idcirco ut eius spiculis & telis in nos vibratis obiciamus clipeum fidei, dicit, *Super omnia accipientes scutum fidei, in quo positis omnia iacula maligni ignita extinguere.)* Quemadmodum enim clipeo repelluntur tela, ita fide sincera dæmonum machinamenta repelluntur & franguntur. Vnde dicit Ioannes, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Et quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est filius Dei? Adde quod sancti per fidem vicerunt regna: Et propterea nos admonet Paulus, ut super omnia scuto fidei ad debellandum Diabolum communiatur: Sicut enim scutum aliis armis superponitur, ita fides virtutibus moralibus. Si spectemus foelicitatem humanam, pugnabimus virtutibus moralibus & cardinalibus, aduersum dæmonem: spectando verò foelicitatem æternam ad quam nos Deus vocauit, virtutibus theologis (quarum fundamentum est fides) pugnabimus. Impurus autem & malignus spiritus, immittit iacula sua in corda nostra per cogitationes pessimas, & ignita censentur, quia prauis concupiscentiis nos adurunt. Optandum est & nobis aliud armorum genus, ad obtegendos nostri capitis sensus, nempe galea. Et propterea addidit, *Et galeam salutis.)* nempe Iesum Christum, in quo sita est nostra salus, & cuius virtute de domitis hostibus triumphamus. Et quia potissimum Diabolus confoditur, iugulatur & oppugnatur sacre scripturæ testimonio, coronidem adiiciens, dixit, *Et gladium spiritus.* (quod est verbum Dei) Viuus est enim sermo Dei, & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Hoc autem gladio ferit Christus Diabolum, cum permittit se tentari, eumque fugauit. Et cum Diabolus de gula nobis insultat, obiciamus ei sacrum illud Dei verbum, Non in solo pane viuit homo. Quod si de luxuria aut furto nos tentet, dicamus cum repellendo, Scriptum est, Non mœchaberis, Nō furtum facies. Hoc autem verbo salutis, (quod spiritu sanctus ministris Christi suppeditat) Apostoli pertraxerunt ad fidem, numerosissimam Iudæorum & Gentilium turbam.

Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes, in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Euangelii, pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui. Ut autem & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas, cum fide à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, Amen.)

Quid non potest homo omnibus armis Dei munitus? Sanè multa potest. Etenim, ut iam diximus, potest cacodæmonem profligare, & eius aciem dirimere: Potest & pro se, & pro sanctis iugi precatione Deum exorare. Etenim multum valet deprecatio iusti assidua. Helias, homo erat similis nobis, passibilis, & oratione orauit ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex: Et rursus orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Et quis nescit Chananaeam, inter à Domino repulsam fuisse? cum tamen cum magna humilitate & patientia perseverauit in oratione, obtinuit à Christo quod postulabat. Filij quoque Israël cum

I. Ioan. 5.

Heb. 11.

Hæc obserua.

Hebr. 4.

Exo. 20.

Iacob. 5.

3. Reg. 17.

Matth. 15

Iudi. 10. ob suam pertinacem idololatriam venissent in manus Philistinorum, & longo tempore in eorum terris captiuitatis iugo premerentur, suas preces frequenter ad Dominum grauius offensum inflexerunt, & cum sancto proposito promiserunt se sua idola abiecturos, iram Dei sedarunt. Fregit & quædam vetula suis importunis precibus animum sceleratissimi & inhumanissimi iudicis. Et qui frequenter nocte intépèsta pulsauit ostium sui vicini, à quo mutuo petebat tres panes, extorsit quod petebat. Itaque nobis conuenit instanter, & sine intermissione orare Dominum. Vult & Paulus catena oneratus, pro se orationes, postulationes & obsecrationes cū gemitu & pectoris tunctione fieri, vt cū os suum aperiret, sibi dominus sermonem quem esset loquuturus, suggereret, obseruans illud Christi verbum, Nolite præmeditari quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quod vobis loquendum sit. Matth. 10. Optat etiam pro se fieri supplicationes, vt in sinistris & aduersis, suam militiam non deferat, nec à suo imperatore deficiat, sed cum libertate & audacia munus suæ euangelicæ legationis obeat. Et ne Ephesij mœrore afficerentur, & tristitia suffunderentur, quòd Paulus innumeris malis affligeretur, & iniectas catenas gestaret, misit ad eos Tychicum fratrem suum dilectum: Fratrem quidem ob fidei germanitatem, & fidelem in Domino ministrum, vt per huiusmodi internuncium magno cum solatio cognoscerent res suas, suumque statum. Deinde Paulus exerendo suam erga Ephesios charitatem, precatur omnibus fratribus pacem & charitatem cum synccera fide copulatam: Non enim charitas sine fide prodest, nec fides sine charitate constare aut perfici potest. Verùm intelligamus quibus Paulus precatur pacem & gratiam, An iis qui diligunt terrena, carnalia & corruptibilia? non sanè, sed iis quidiligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, hoc est, qui integro & sincero affectu omni vitiorum corruptela vacante, diligunt Iesum Christum.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris Theologi Parisiensis, in Pauli ad Ephesios Epistolam, finis.

IOANNIS

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,

Doctoris Theologi, In Epistolam Pauli ad Philippenses, Prefatio.

Philippenses traxerunt originem à quadam Macedonia ciuitate Philippis dicta, à Philippo conditore. In Actis Apostolorum comperimus Paulum dixisse cū euulgaret vnà cum suis commilitonibus per totam Macedoniam Euangelium Iesu Christi, Naui- Act. 16. gantes à Troade, recto cursu venimus Samothracem, & sequenti die Neapolim, & inde Philippos, qua est prima partis Macedonia ciuitas, colonia. Erasmus autem in hac vrbe diebus aliquot consistentes. Hic autem cum Lydiam purpurariam conuertisset, & à quadam puella spiritum Pythonem eiecisset, vehementer flagris cum Sila casus est. Deinde coniectus in carcerem sua sana doctrina custodem carceris cum tota familia ad fidem Christi adduxit. Magistratus autem & milites cognito quòd esset Romanus, vtrò rogauerunt eum vt quòd vellet, abiret. Collaudat autem Apostolus Philippenses, non ob id solùm quòd non admiserint pseudapostolos, quibus auscultauerant & Corinthij & Galata, sed quòd in fide suscepta perstiterint, in eaque studiis omnibus profecerint. Et ob tantæ rei profectum, agit gratias Deo, quem assiduis præcationibus interpellat, vt quòd in ipsis bonum opus auspiciatus est, consummat. Et licet vincula & situm carceris perferat, pluraque, & alia mala sustineat, non tamen potest illorum obliuisci, sed semper vt inuictus miles pro eorum salute in augmentum fidei & gloriam Euangelij certat. Adhortatur & illos vt non terreantur ab aduersariis, nec sinistris frangantur, sed putent sibiipsis gloriandum esse in pressuris & afflictionibus, quæ ad illustrandum Christi Euangelium plurimum faciunt. Inserit & illorum cordibus perfectam Christi humilitatem, qui pro nostra salute vsque ad eò se demisit, vt Dei iussis vsque ad ignominiosum crucis supplicium obtemperauerit. Pollicetur se ad eos missurum Timotheum, alterum quidem Paulum, & quo chariorem habebat neminem. Prius tamen ad eos instruendos, consolandos & exhortandos, misit Epaphroditum, suum quidem commilitonem, suarumque necessitatum ministrum fidiissimum, qui Dei gratia à periculosissimo morbo conualuerat. Animat & illos ad pugnandum alacriter aduersus pseudapostolos, quos vocat canes, ventricolas, operarios iniquitatis, & inimicos crucis Christi. Commonefacit & illos, vt exosis vitis & contemptis rebus terrenis aspirent ad cœlestia, diuinæque semper meditentur. Philippensibus gratias agit, quòd sibi per Epaphroditum vitæ necessaria transmiserint, per quem & hanc succinctam epistolam scripsit, cū adhuc Romæ ageret in vinculis.

G. i.

Paulus summo afficitur gaudio quod Philippenses ardentibus votis, suo quidem conatu suaque diligentia fidem Christi receperint, & eo amplius gestit eius animus, quod ubi primum euangelicam doctrinam receperunt, adnixi sunt pro viribus eam illustriorem reddere. Nec potest non illos singulari beneuolentia feruentique amore prosequi, quod rebus à se pro euangelico negotio praeclare gestis, plausibiliter arriserint. Gloriatur in Domino quod catenis & compedibus vincetus, euangelicam sementem locupletauerit, suisque afflictionibus ultro pro gloria Christi toleratis, sanctos suos fratres prouocauerit ad liberius & audacius predicandum Iesum Christum, pro quo legationem suae fidei concreditam obibat. Et licet pro nomine Christi dura quaque & acerba sufferret, & in malorum omnium tolerantia magis ac magis exhilaresceret, tamen ne tantis angustiis & calamitatibus pressus succumberet, optauit è vita decedere, ut cum Christo perenniter viueret: nec tamen pro tuenda fide, & Euangelij successu sudores & certamina recusauit.

Caput primum.

PAULVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis & Diaconibus, Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens, super communicatione vestra in Euangelio Christi, à prima die vsque nunc: confidens hoc ipsum, quia qui cepit in vobis opus bonum, perficiet vsque in diem Christi Iesu, sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis, eò quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Euangelij, cum socii gaudii mei omnes vos sitis. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Et hoc oro ut charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia & in omni sensu, ut probetis potiora, ut sitis synceri, & sine offensa in diem Christi, repleti fructu iustitiae per Iesum Christum, in gloriam & laudè Dei.) Paulus & Timotheus in functione muneris Euangelici collegae, & serui Iesu Christi, coetui sanctorum omnium qui sunt Philippis, & iis qui Christianorum gregi praesident & ministrant, optant gratiam & pacem in Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo. Et quia Paulus in hac epistola scribit ad consortes & equales, non ascripsit in exordio Apostolicæ dignitatis titulum. non enim hoc loco proficitur se esse Apostolum Iesu Christi, sed seruum, quod certe præclarum est & magnificum, & quod in eius gloria magnopere cedit. Si quidem esse seruum Iesu Christi, omnium bonorum

bonorum caput est: Qui enim verè seruus est Christi, liber est à peccato, terrena despiciat, & coelestia cogitat. Porro summos honores & laudem humanam, diuinitatque omnes aspernatur ut Christum lucrifaciat. Salutat autem sanctos in Christo Iesu, volens ostendere illos esse veros & germanos sanctos, qui sunt sancti in Christo Iesu, hoc est, qui syncero affectu Christum prosequuntur, & parati sunt pro eius gloria seipos sanctificare. Attende Paulum hoc loco non vocare Episcopos, illos qui habent potestatem confirmandi, & promouendi alios ad sacros ordines: nam si proprio Episcopi vocabulo vteretur, non adiceret Cum Episcopis, non enim Philipporum simul erant plures Episcopi, eò quod vnus metropolitanae ciuitatis vnus est Episcopus: sed nomen Episcopi hoc loco sese extendit ad presbyteros, ac si dixisset cum presbyteris. Sumendo autem propriè vocabulum, declarat Timotheum fuisse Episcopum, cum de eo dicit, Manus citò nemini imposueris. Loquens etiam de Tito Episcopo scribit in hunc modum, Horum gratia reliqui te in Creta, ut constituas per ciuitates, presbyteros. Denique, si obserues nomen Diaconi: Diaconi, dicuntur ministri Christi. Et nunc appellamus illos Diaconos qui potestatem habent in ecclesia canendi Euangelium: Itaque Paulus scribit toti clero, & sanctis ciuibus Philipporum. Quoties autem Philippensum mentionem facit, cognoscens illorum profectum, glorificat Deum, & indefinenter pro illis orat, ut de virtute in virtutem accrescant. In primis autem agit gratias Deo, quod iactis fibi fidei seminariis, promptitudine animi promptiorique voluntate communicauerint Euangelio Christi, hoc est, quod modis omnibus auxiliati sunt Paulo, & eius deprecationibus & afflictionibus etiam absentes communicauerint, nec deseruerint illi suppeditare necessaria. Hoc me hercle est comunicare Euangelio. Etenim dicebat Christus, Quod vni ex minimis fratribus meis fecistis, & mihi fecistis: Habet & Paulus hoc id ipsum sibi persuasum, Quod qui cepit in Philippenibus opus bonum, perficiet vsque in diem Christi Iesu.) Huic loco astipulatur illud Christi verbum, Sine me nihil potestis facere. Et hac Paulina doctrina Pelagiani reuincuntur, qui dicebant Ioan. 15. principium boni operis esse ex nobis, consummationem verò ex Deo. Et hac ratione illos refellam, Principium boni operis in nobis, est cogitare de bono: hoc autem ex Deo est. igitur principium boni operis non est ex nobis tanquam ex nobis. Minorem probo, dicit Paulus ad Corinthios, Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis tanquam ex nobis: Quare hominum bona & præterita & futura ad Deum referenda sunt. Nec propriè & absolutè tribuenda sunt nobis quæ bene gesimus, sed Deo auctori, licet Dei simus coadiutores & cooperatores. At obiiciet quispiam, Dicit Paulus loquens de bono quod facultate liberi arbitrij fieri potest, Velle mihi adiacet, perficere autem bonum non inuenio: igitur principium boni operis est ex nobis. Respondebo, Situm est in facultate liberi arbitrij velle bonum, per gratiam Dei præuenientem, & non aliter: Itaque principium boni operis non est ex nobis tanquam ex nobis, sed est ex nobis gratia Dei adiutis: Et benefacta sic sunt nostra, quod sunt Dei. Ob id autem addidit Paulus, Vsque in diem Christi Iesu.) quia in illa die Christus meritis præmia rependet, & obstinatos igne æterno cruciabit. Arbitratur & Paulus iustum esse ut Philippenes sint suorum gaudiorum suarumque afflictionum participes, nam tam feruenti amore illos prosequitur, ut non possint ab eius memoria excidere, quin potius sint intimis sui animi præcordiis inclusi. Nec quia vincula pro fide perpetitur, diuellentur ab amicitia, sed potius in ea spectando Euangelij successum firmabuntur. Nam cum Paulus pro incremento Euangelij certabat, & carceres, flagra, ludibria, sputa, conuicia & opprobria sufferebat, magis ad pugnam aduersus hostes fidei accedebantur. Verum ut Paulus magis ac magis sua charitatis viscera erga Philippenes exerat, dicit, Testis est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.) Quod autem Deum testem vocet: argumentum est eum vera profiteri: non enim Deum asciuisset in testem, si voluisset illis adulari. & quia non poterat satis immensum sui animi

Homonymum Episcopi nomen.

1. Tim. 5. Tit. 1.

Quid sit comunicare Euangelio.

Error Pelagianorum.

2. Cor. 3.

Rom. 7.

Hæc obserua.

affectum explicare, Deo qui corda scrutatur, reliquit. Denique quia Philippenfes Christo inferuerat, optat illos visceribus Christi includi, hoc est, vt intimè eum ament: & hoc loco vocat viscera, affectum animi: Interpellat & Deum, vt illorū charitatem adaugeat in omni scientia, qua possint veritatem agnoscere, & in omni sensu, ad discernendum inter bonum & malum, sacrum & prophanum, sanctum & pollutum, vt probent præstantia & vtilia: Denique vt sint synceri in his quæ erga Deū sunt, nec vllam sub charitatis prætextu adulterinam doctrinam recipiant. Et in his quæ spectant ad amorem proximi, sint sine offensa, nec offendantur si fieri possit, nec alios offendant vsque in diem Christi, ita quod optat illos vsque in diem iudicij permanere sanctos & irreprehensibiles. Fructus autem pietatis, iustitiæ & cæterarum virtutum vberrimus, quem favore Christi parient, in perpetuam Dei laudem & gloriam cedet.

» Scire autem volo vos fratres, quod quæ circa me sunt, magis ad
 » profectum venerunt Euangelii, ita vt vincula mea manifesta fierent in
 » Christo, in omni prætorio, & in cæteris omnibus, & plures è fratribus in
 » Domino confidentes in vinculis meis abundantius auderent sine timo
 » re verbum Dei loqui. Quidam quidem & propter inuidiam & contē-
 » tionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Christum præ-
 » dicant. Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Euan-
 » gelii positus sum, quidam autem ex contentione Christum annun-
 » ciant, non syncerè, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.
 » Quid enim? Dum omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem
 » Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo: Scio enim
 » quia in hoc mihi proueniet ad salutem per vestram orationem, & sub-
 » ministrationem spiritus Iesu Christi, secundum expectationem & spē
 » meā, quod in nullo cōfundar, sed in omni fiducia, sicut semper, & nūc
 » magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitā, siue per mortē.)

Vobis suadete Philippenfes (ne ob meas persecutiones consternamini) doctrinam quam ego carceribus inclusus profiteor, illustrare Euangelium Iesu Christi, vincula quoque, flagella & id genus mala, quæ constanti animo suffero magnum ornamentum & commodum adferre euangelicæ philosophiæ. Etenim quo magis affligor, eo magis veritas Euangelij inclarescit. Nec duri carceres possunt me à sententia dimouere. Nam cum infirmor, tunc fortior sum, & quo acerbius crucior, eo liberius prædico Euangelium Iesu Christi, adeo vt meum præconium vsque ad prætorium, hoc est Regiam Neronis peruaserit, & per totam urbem sit euulgatum: Id autem non mea virtute, sed Christi favore effectum est. Denique mea vincula, quæ ob Christi gratiam tolero, incitarunt multos è fratribus nostris, vt infracto animo, audaciùsque sanam Christi doctrinam annunciant. Quod si conspectis meis vinculis non conciderint animo, nec ob meas afflictiones debetis turbari. Et quia longè latèque Christi præconium disseminaueram, plerique fideles mihi meam gloriam inuidentes, ea mente Christum prædicauerunt, vt in me Neronis animum exacerbarent. Nec aliud prætendebant aduersum me conflātes odiū, quàm quod Nero, sæuissimus quidem imperator, me confestim de medio tolleret. Qui-

Non omnes concionatores syncerè Christū annunciant. dam autem (qui pro veritate ad mortem vsque certant) syncero affectu, prompta voluntate & feruenti charitate Christum prædicant, scientes legationem Euangelici negotii meæ fidei concreditam esse, nec me velle vllis tyrannorum minis & terrore a meo imperatore deficere. Etenim certus sum quod neque gladius neque persecutio me separabit à charitate Dei quæ est in Christo Iesu. Nec me latet quosdam

quosdā simulatos cōcionatores non syncerè nec purè, sed ex cōtentione & querela annūciare Christū, arbitrātes me magis ac magis premere, meisque erūnis erumnas exaggerare, sed sua spe, suaque subdola machinatione fallūtur. Nam quo magis crucior, eo clarior fit Euangelij prædicatio: Siue enim Christus per contentionem aut simulationem aut veritatem annuncietur, nihil mea refert, modò rectè annuncietur, & commodum percipiat ecclesia, siue prædicatores bona aut mala intétione annūcient doctrinam Christi. Quidam enim ob quæstum prædicant Christum. Quidam ad aucupandum auram vulgi, & laudem humanam. Alij verò syncerè, neque quæstu, neque inani gloria ducti, sed duntaxat propter gloriam Dei & vtilitatem Christianismi. Multum tamen interesset si quis falsa & perniciofa doctrina annuncietur Christum. Summo autem gaudio afficitur Paulus, quod eius vincula propter Christum, omnibus sint explorata, & impensius gaudebit, quod quicquid causa Christi agit & molitur, per orationes & pia Philippenfium officia ad salutem assequendam magnopere sibi conduceret. Etenim bonorum laborum gloriosus est fructus. Nec potest nō gloriari quod suis studiis suisque indefessis laboribus gliscat in maius Euangelij gloria. Nec vlla pericula pro incremento fidei reformidat, sed paratus est de capite vitæque periclitari, vt nomen Christi toti orbi innotescat, hoc autem explicat adiiciens, *Sed in omni fiducia sicut semper & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.* Per vitam, qua me donauit postquam periclitantē exemit periculis. Per mortem, quam foeliciter moriendo, sum superaturus. siue enim vixero, siue mortem oppetiero, corpus meum obsequiis Christi vltro destinaui.

» Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum. Quod si viuere in
 » carne hic mihi fructus operis est, & quid eligam ignoro. Coarctor autē
 » è duobus, desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multo magis
 » melius, permanere autem in carne necessarium propter vos. Et hoc cō-
 » fidens scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis ad profectum
 » vestrum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu
 » in me, per meum aduentum iterum ad vos. Tantum dignè Euangelio
 » Christo conuersamini, vt siue cum venero, & videro vos, siue absens
 » audiam de vobis quia statis in vno spiritu vnanimis, collaborantes fi-
 » dei Euangelii, & in nullo terreamini ab aduersariis, quæ illis est causa
 » perditionis, vobis autem salutis, & hoc à Deo, quia vobis donatum est
 » pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo pa-
 » tiamini, idem certamen habentes quale & vidistis in me, & nunc
 » auditis de me.) Et quoniam vndique persecutionum procellæ mihi ingruunt,
 » & inimici fidei contendunt per insidias, coniurationes & odia me trucidare, eligam
 » ne mortem vt à tantis molestiis & afflictionibus eripiar? cupiam ne dissolui, & fo-
 » liciter viuere cum Christo in regno sui patris? Quod si inspexero ad publicam Rei-
 » publicæ Christianæ cōmoditatem, quæ firmior erit in fide, si adhuc cōstanti animo
 » aduersus teterrima Euangelij portenta certauero etiam omnibus malis discruciatas,
 » nō eligā mortē, coarctor tamen è duobus, siue vtriusque rei desiderio torqueor, vitæ
 » scilicet & mortis: Præferendo tamen cōmodū ecclesiarum meo bono, nō aspernor
 » adhuc viuere. hoc autem explicat hic locus. Multo magis necessarium permanere in
 » carne propter vos.) Exhilarescite itaque Philippenfes, & vehemèter in domino gau-
 » dete, quod me vobis & alijs Gentium ecclesijs ad multos annos referuauit, non vt ho-
 » minibus blandiar, aut summos honores appetam, aut lucra mundi secter, sed vt in
 » augmentum fidei & Euangelij, prospiciam omnibus, meaque studia, vincula & cer-
 » tamina in publicam Christianorum vtilitatem conferam, vt etiam gloriatio vestra

abundet in me per Iesum Christum, qui me incitauit ut iterum (si detur occasio) vos inuiserem. Hoc & vnum vos commonefacere cupio, ut vestra conuersatio sit Christo, Christi, & Euangelio digna, & ambuletis in ea vocatione in qua vocati estis, & non minus me absente quam praesente certetis pro gloria Euangelij. Sitis & vnanimes, eodemque spiritu & eadem mente firmati, ad illustrandum Euangelij negocium. Etenim vobis (qui eundem spiritum hausistis) probrosum esset in re fidei, sententiis dissidere. Tum quoque sitis solliciti seruare vnitatem spiritus, in vinculo pacis, ut per vnum & eundem spiritum adhæreatis Domino. Certate pariter cum fide Euangelij, me quoque in hoc certamine sudantem vestris praesidiis adiuuate. Non est quod vestros aduersarios reformidetis, aut pertimescatis eorum minis fragi, quandoquidem verus Agonotheta pro vobis (si modò in fide stabiles sitis) pugnabit: vobis quoque gratis per synceram fidem saluabit, & in barathrum ignis aeterni vestros inimicos intrudet. Nec solum Deus in sua officia vos vocauit, ut in Christum credatis, sed ut pro eius gloria nihil sinistri non perferatis. Discite à me, qui nunc iudicor ut reus capitis, & qui apud vos fui flagris caesus, quam gloriosum sit & iucundum pro tuenda fide ad mortem usque certare. Itaque vos adhortor ut non detractetis pro Euangelij negocio subire certamen. Intelligite & quid dicat Dominus, Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam, Et qui amat animam suam perdet eam.

Matth.16.
Ioan.12.

Argumentum secundi capitis.

T Amet si Paulus multis argumentis suaserit Philippensibus, ut pro gloria Euangelij aduersus hostes fidei alacriter certarent, nec terrentur ab illis qui cum sanctorum corpora mactant, suas animas infeliciter perdunt: nullum tamen efficacius ei suppetere potuit, quam quod spectaculum crucis Christi ipsis toto animo totoque Christiano affectu contemplandum proposuerit. quandoquidem Christus fragili, mortali & seruili carne pro nostra salute contactus, rarissimum suae humilitatis specimen praeiuit omnibus spectandum, cum pro iniustis & sceleratis, corpus suum Deo patri in sacrificium probrosissimae crucis obtulit. Et ob id promeruit ut in summam sublimitatem eueheretur, ac nomen (quod omnium mortalium gloriam longè superat) obtineret, ita ut in nomine Iesu flecti debeat & demitti omne genu, caelestium, terrestrium & infernorum. Rursum Philippenses adhortatur ut mutua concordia, fraternaque charitate sese prosequantur, exhorreantque hominum tumultus, dissidia, rixas, murmuraciones & querelas, ut inter immundos, peruersos & omni prauitate corruptos, luceant velut in mundo fulgidissima luminaria. Consolatur & illos per Epaphroditum sibi commilitonem integerrimum, qui pro gloria Christi non reformidans seuitiam Neronis, ad mortem usque certauit.

Caput secundum.

I qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes, id ipsum sentientes, nihil per contentione, neque per inanem gloriam, sed in humilitate, superiores sibi inuicem arbitantes, non quae sua sunt singuli considerantes, sed ea quae aliorum:

Hoc

„ Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui cum in forma
„ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semeti-
„ ipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum
„ factus, & habitu inuentus ut homo. Humiliauit semetipsum, factus obe-
„ diens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus
„ exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, ut
„ in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium & inferno-
„ rum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in glo-
„ riam est Dei patris.) Exerite, o Philippenses, cum charitatis affectum erga me,

quem ego erga vos exerui, nec desinite me innumeris malis afflictum consolari. Etenim quae pro vobis & omnibus Christianis subii certamina, & quotidie subeo, postulant ut me fraterna charitate synceròque affectu prosequamini. Nec potestis mihi ad mortem usque certanti cogaudere, meumque gaudium perficere, nisi in vobis sit Christiana consolatio, fraterna charitas & mutua concordia: Siquidem vobis conuenit amicorum commodis congratulari, & amicorum malis ingemiscere & indolescere. Quod si sitis eodem Christi spiritu conglutinati, promitte quae in vobis sunt miserationis viscera. Cauete ne foueatis iurgia, rixas, querelas & contentiones: nam ex istis pestilentissimis vitis nascuntur odia & homicidia. Studete autem pro viribus ut vinculo pacis & charitatis astricti, sitis concordēs, vnanimes, & vnum & idem sentientes. Illorum consortia vitate, qui aut auram popularem mercantur, aut summos honores ambiunt aut in superbiam elati, volunt omnibus praefici & dominari. Sitis autem illis beneuoli & amici qui spretis primis honorum partibus, modestiam & humilitatem colunt, se omnibus demittunt, & simplicium captui & moribus sese attemperantes, non tam suis quam aliorum commodis student & incumbunt. Sit & in vobis is humilitatis affectus qui fuit in Christo. Et ita sitis affecti vicissim alij in alios, ut Christus fuit erga vos affectus. Etenim *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse aequalem Deo.* Nec dicitur fuisse in forma Dei, quod Deum effigauerit, & non fuerit, neque sit Deus, sed quod verè esset Deus, aut quod ab aeterno fuerit Deus. Et sicut est splendor gloriae patris, & figura substantiae eius, ita est forma Dei patris. Nec rapinam arbitratus est se esse aequalem Deo, quia quod est naturae, non est rapinae. Nec sibi arrogauit aut vindicauit quod esset aequalis Deo, nam natura Deus est, & per omnia Deo aequalis & consubstantialis: Quandoquidem signis propria virtute à se editis, & arcana doctrina quam profitebatur, ut habens omnem potestatem, declarauit se esse natura Deum. vnde dicit Ioannes, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et alibi, Ego & pater vnum sumus. Dixit quoque Propheta spiritu Dei afflatus, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Et licet Christus sit per omnia Deo aequalis, tamen pro nostra salute semetipsum exinaniuit, siue fecit se humillimum: Nam Deus fecit filium suum paucillulum minorem angelis, cum pro nostra redemptione carnem humanam in pudicissimo virginis Mariae utero assumpsit. Quomodo autem semetipsum exinaniuerit, declarat Paulus dicēs, *Formam serui accipiens*, Suscepit enim formam serui etiam nocentis, quanuis esset ipsa innocentia innocentior. Non enim venit filius hominis ministrari, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Adde quod Deus misit filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne. Nec ista subiectio à Christo voluntariè suscepta, fuit iugis & perpetua, sed temporalis: Etenim suscepta est cum carne, & deposita est cum ipsius corporis seruitute, ut dicit Ambrosius enarrans Psalmum 61. ad illum locum, Nonne Deo subiecta erit anima mea? Et haec subiectio est magisterium virtutis humanae, non diuinæ potestatis imminutio. Huic autem loco, *In similitudinem hominum factus*, arridet illud scripturae, Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abraham Hebr. 2.

G. iij.

Hebr.4. apprehendit: vnde debuit per omnia fratribus similari. Et alibi, Non habemus pontificem, qui nō possit compati infirmitatibus nostris, tētatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Quod autem adiicit Paulus, *Habitu inuentus vt homo*, Augustin⁹. hunc habet sensum, habendo hominem, inuentus est vt homo, vt exponit Augustinus libro vno. 83. quæstionum, quæstione 73. puto tamen Augustinum cū dixit habendo hominem, sumpsisse hominem pro humanitate, ita quod sensus est, Habendo humanitatem, inuētus est vt homo. Et licet Hieronymus & Augustinus frequēter dicant Christū assumpsisse hominem, tamen hæc propositio simpliciter est falsa, Christus assumpsit hominē, quia Deus & homo in Christo sunt vnū suppositū, & non duo: sed Christus assumpsit humanitatem. Adnotat & Augustinus illo in loco, Habitum multis modis dici. Est enim habitus animi, vt cuiusque disciplinæ perceptio vsu roborata atq; firmata. Est & habitus corporis, secundū quem dicimus aliū alio esse succulentiorē & validiorem, qui magis propriē habitudo dici solet. Deniq; est habitus eorū quæ membris nostris accōmodantur extrinsecus, secundū quē dicimus vestitū, calciatū, armatū, & si quid eiusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo verbo, quod est habere, manifestū est in ea re dici habitum, quæ accidit alicui, ita vt eam possit etiam non habere. Et paulo post dicit, *Habitus ergo in ea re dicitur quæ nobis vt habeatur accidit*. Veruntamen hoc interest, quod quædam eorum quæ accidunt nobis, vt habitū faciant, non mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa integra & incōcussa manentia: sicut ipsa sapientia cū accidit homini, nō ipsa mutatur, sed hominē mutat, quem de stulto sapientē facit. Quædam verò sic accidunt, vt & mutant & mutantur, sicut cibus ipse amittens speciem suā, in corpus nostrum vertitur, & nos refecti cibo, ab exilitate atq; languore in robur atque valentiā cōmutamur. Tertiū verò genus est, cū ipsa quæ accidunt mutantur vt habitū faciant, & quodāmodo formantur ab eis, quibus habitū faciunt, sicuti est vestis: nā cū reposita vel proiecta est, nō habet eam formā, quam sumit cū induitur atque inducitur mēbris. Ergo induta accipit formā, quam nō habebat exuta: cū ipsa membra, & cū exuuntur & cū induuntur in suo statu maneant. Potest esse & quartū genus, cū ea quæ accidunt ad faciendū habitum, nec ea mutantur quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur: sicut annulus in digito, si nō nimis subtiliter attendatur. Veruntamē hoc genus aut nullū est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimum. Hæc ille. Græci vocant *χῆμα*, hunc habitum, secundum quem dicimus vestitū vel armatum. Et de hoc genere habitus locutus est Apostolus dicens, *Habitu inuētus est vt homo*, hoc est inuentus est humanitate vestitus, qua prius non erat vestitus. Vel dicas quod humanitatem accepit quasi habitū: nam adueniens verbo, & vnita diuinæ naturæ, neque verbum mutauit, neque diuinam naturā. sed fuit in melius mutata, quia fuit impleta gratia & veritate. Etenim dicit Ioannes, Vidimus gloriā eius, gloriā quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Et ita Christus seipsum demisit & humiliavit, vt se reddiderit obedientem voluntati sui patris vsque ad mortem. Etenim ex his quæ passus est, didicit obedientiam. Et pro nostra instructione semetipsum humiliavit, vt ab eo discamus quantum commodi & gloriæ nobis allatura est humilitas. Et sicut superbia est radix omnium malorū, ita humilitas est radix omnium bonorū. Deinde sicut à superbia nascitur inobedientia, ita & ab humilitate nascitur obedientia. Commendat & Paulus in epistola ad Romanos obedientiam Christi, indicatque quantū nobis profuerit: Sicut, inquit, per inobediētiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, ita per vnus obedientiam iusti constituētur multi. Verū discamus à Paulo quod nam genus mortis Christus vltro pertulerit, *Mortem* inquit *crucis*, quam non addubitamus fuisse ignominiosissimam. nā hoc genus patibuli solū nocentibus & maleficis debebatur: vnde in libro Sapientiæ legimus, *Morte turpissima condemnemus eum*. Hinc nobis exploratum est Christū, neque mortem neque genus probrosæ mortis refugisse. Attendamus nunc ad amplissimum præmium, quod humilitas Christi obedientiæ coniuncta promeruit.

Propter

Propter quod, & Deus exaltauit illum. Etenim videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum. Constituit & Deus pater Christum ad dexteram Ephe. i. suam in cœlestibus, supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solū in hoc seculo, sed etiam in futuro. Denique propter hanc spontaneam hostiam, Deus donauit Christo nomen quod est super omne nomen, quale autem sit nomen Christi, exprimit subnectēdo, *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium & infernorum*. De hoc autē admirabili nomine dicit Esaias, Videbit omnis caro pariter, quod os domini locutum Esa. 40. est. Adhæc, Ioannes Baptista huic vaticinio fidem adhibens, dicebat, Videbit omnis caro salutare Dei nostri. Legimus & in Actis Apostolorum, Nec enim aliud nomen Act. 4. est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Intelligamus in nomine Iesu omne genu debere flecti, quia & homines & angeli debent Christo subiici. Boni angeli voluntariē Christo subiiciuntur, mali verò inuoluntariē. Hæc fusius alibi tractauimus. Debet & omnis lingua & cœlestium & terrestrium & infernorum confiteri aut sponte aut coactē, quod Christus non solū quatenus Deus, sed quatenus homo, est in gloria Dei patris, siue quod fedeat à dextris Dei patris. Huic loco astipulatur illud Ioannis, Neque enim pater iudicat quenquam, sed o. Ioan. 5. mne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem.

„ Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis, nō vt in præsentia mea
 „ tantū, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu & tremore
 „ vestram salutē operamini. Deus est enim qui operatur in vobis, & vel-
 „ le & perficere, pro bona voluntate. Omnia autem facite sine murmura-
 „ tionibus & hæitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filii Dei, si-
 „ ne reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ. Inter quos lu-
 „ cetis sicut luminaria in mundo, verbū vitæ continentes, ad gloriā meā
 „ in diem Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuū labora-
 „ ui. Sed & si immolor supra sacrificiū & obsequium fidei vestræ, gaudeo,
 „ & congratulor omnibus vobis, id ipsum autem & vos gaudete, & con-
 „ gratulamini mihi. spero autē in Domino Iesu, Timotheū me citò mitte-
 „ re ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt: Ne-
 „ minem enim habeo tam vnanimem, qui syncera affectione pro vobis
 „ sollicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt, quærūt, nō quæ sunt Iesu Chri-
 „ sti: Experimentū autē eius cognoscitis, quia sicut patri filius, mecū serui-
 „ uit in Euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox vt videro
 „ quæ circa me sunt.) Et quia imitando Christi obedientiam, diuinis iussis vltro
 „ obtemperastis, non solū in mea præsentia, sed & in absentia (quod magnopere cō-
 „ mendo) vos velim adhortari vt in iisdem virtutum officiis perseueretis, vestræque sa-
 „ luti cum timore & tremore prospiciatis: non enim ad nanciscēdam salutem satis est
 „ habuisse fœlicia honestate vitæ auspicia, sed opus est perseuerantia: Qui enim perse-
 „ rauerit vsque in finem, hic saluus erit. Sanctus autem & castus timor Domini (quem
 „ humiles amant & sectantur) vobis opitulabitur ad syncerius inseruiendum Deo.
 „ vnde rectē dixit Propheta, Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Psal. 12.
 „ Nec vobis fauor Dei deerit, vt quæ bona sunt, & cupiatis & faciatis: Nam Deus est
 „ qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate, sua scilicet, & non
 „ simpliciter pro nostris meritis: Nam ante gratiam Dei, nihil boni meriti est in no-
 „ bis. Hinc colligamus non solū opera nostra bona, Dei auxilio niti, sed etiam vo-
 „ luntatem: Nec ista dicūtur à Paulo, quod vis liberi arbitrij adimatur, sed quod sem-
 „ per nobis opus sit gratia Dei in bonis operibus & inceptandis & perficiendis: quod *trij.*

Gratia Dei
superat vim
liberi arbi-

denique omnia opera nostra bona, Deo acceptissima referamus. Deinde ostendit Apostolus quænam vitia debeant Philippenfes vitare, & illa præfertim quibus vexabantur, & ad quæ perpetranda procliuves erant. Vitæ murmuraciones: Qui enim obmurmurat, cenfetur esse ingratus & maledicus: Vnde nobis ex veteri testamento compertum est quosdam Iudæos periisse ab exterminatore, quia contra Deum murmurauerant. Declinate hæsitaciones, siue disceptaciones. qui enim diffidit, disputat & argutatur: Non enim hæsitandum est Christiano se assequuturum vitam æternam, si Dei præcepta seruauerit. Vnde dicit Iacobus, de illo qui postulat à Deo sapientiã, Postulet autem in fide, nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur. non ergo existimet homo ille quòd accipiet aliquid à Domino. Et qui nostris infœlicissimis temporibus hæsitant, vtrum sit Purgatorium, vtrum debeamus sacerdoti nostra vitia auriculari confessione detegere, vtrum etiam nostris bonis operibus mereamur vitam æternam, an etiam debeamus precari sanctos, sanctorumque imagines & reliquias venerari, digni sunt vt in barathrum ignis æterni intrudantur. Nunquam enim nobis hæsitandum est in iis quæ aut scriptura aut ecclesia nobis facienda præscribit. Fugite querelas & contentiones, sitis autem simplices, siue synceri & absque fuce, & irreprehensibiles atque immaculati, ita vt in vobis non sit insigne vitium, minimis autem carere non possumus: Decet enim filios Dei esse simplices & inculpato. Deinde docet Paulus quonam pacto Philippenfes debent se gerere erga infideles, *Sitis sine reprehensione* aut offensione *in medio nationis prauæ & peruersæ*, prauæ quidem, quantum ad opera mala, peruersæ autem quantum ad infidelitatem, *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Quemadmodum enim faces in tenebris splendent, ita vos inter obliquos & tortuosos & cæcos, lucere debetis. Vnde dicebat Christus suis Apostolis, Vos estis lux mundi. Et iterum, Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in coelis est. Et quemadmodum Sol & Luna inter stellas splendore sublimes sunt, ita debetis esse inter diffidentes, infideles & peruersos, vita, conuersatione & moribus sublimiores. *Verbum vitæ continentis.* Verbum vitæ æternæ, est Euangelium Iesu Christi, quod Christianè viuentibus vitam æternam pollicetur. vnde dicebat Petrus, Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Et huic loco respondet illud Psalmographi, Lucerna pedibus meis, verbum tuum. *Ad gloriam meam in die Christi.* Quandoquidem vestra inculpatisima vita meliorem efficiet in aduentu Christi, nec solum ob sanctimoniam vitæ vestræ gloriari possum in die Christi, sed quòd nõ in vanum cucurrerim, neque in vacuũ laborauerim: Nam ab Hierusalem vsque ad Illyricum prædicaui Euangelium Iesu Christi: Tum quoque certamina mea, sudores & labores plurimum commodi ecclesiis Gentilium attulerunt. Alio in loco dicit Paulus, Bonum certamen certauit, cursum consummaui, fidem seruauit, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, &c. *Nam & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.* Immolationem hoc loco mortem appellat. Huius autem loci intelligentia est hæc, Quia vos antea vt gratisimam victimam Deo obtuli, nequaquam vt mortuus mœrore afficior, sed impensius lætor, & ingenti gaudio vobiscum afficior. Lætor autem, quia offeror immolendus, & æstimatus sum sicut ovis occisionis. congratulor autem vobis, quòd fidem vestram non secus quàm sacrificium aliquod Deo obtulerim. Idcirco vos admoneo vt magis ac magis gaudeatis, quòd per me sitis Deo oblati. Congratulamini & mihi, quòd sim pro splendore Euangelij immolendus. Spero autem in Domino Iesu me breui ad vos missurum Timotheum, vt bene afficiar animo, vbi cognouero de rebus vestris: Neminem autem præter hunc diuini verbi præconem habeo, qui in functione muneris euangelici sic æquet animum meum, quique in curandis vestris negociis Paulinam mentem & diligentiam magis ex animo sit repræsentaturus. Non enim hic minister venatur legationem, nec suis lucris (sicut faciunt quamplurimi) consulit, sed cum discrimine suæ vitæ, factoque suarum

suarum rerum dispendio, Euangelio Iesu Christi prospicit. Non est quòd vobis eum commendem: nam ita se gessit in Euangelij negotio vt me, teum patrem germanus filius, per omnia retulerit. Vt autem videro quem finem sint habitura quæ mecum aguntur, statim hunc ad vos mittam.

» Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò.
 » Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem
 » & commilitonem meum, vestrum autem Apostolum & ministrum
 » necessitatis meæ, mittere ad vos. quoniam quidem omnes vos desiderabat, & mœstus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum: Nã
 » & infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius, non solum
 » autem eius, verumetiam & mei ne tristitiam super tristitiam haberem.
 » Festinantius ergo fuisti illum, vt viso eo iterum gaudeatis, & ego sine
 » tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eius
 » iusmodi cum honore habetote, quoniam propter opus Christi vsque
 » ad mortem accessit, tradens animam suam vt impleret id quod ex vobis
 » deerat erga meum obsequium.) Paulus eo amore in Philippenfes exardescit, eoque affectu cupit illos magis ac magis in Euangelio Iesu Christi proficere, vt quicquid etiam compedibus vinculus, animo verset, nolit eos latere. Verum vt vehementius eos consoletur, iucundiorisque reddat, pollicetur (si Dominus voluerit) se ad eos accessurum. Et quoniam doctrinæ Epaphrodoti lubenter auscultauerant, ab eoque fuerant instructi, necessarium duxit Epaphroditum sibi à germana fide fratrem, & in Euangelij negotio cooperatorem & commilitonem, ad illos mittere. Illorum autem Apostolum vocat vt instructorem & magistrum, suæ verò necessitatis ministrum, quia Philippenfium munificentiam ad se detulerat. Ob id autem præter alias causas cupiebat illos inuisere, quia ob eius ægritudinem penè immedicabilem, mœrore & tristitia contabuerant, nec deerat mœstitudinis occasio, quia periculose ægrotauerat, veruntamè Dominus misertus est eius, nec solum eius, sed & Pauli, quia cum periclitante periclitabatur. Nec distulit Paulus hunc insignem præconem ad illos mittere, vt mœror omnis & tristitia ab eorum animis abstergeretur. Fuit & Paulus ab omni dolore & tristitia liber, cum Epaphroditus à morbo conualuit. Adhortatur & Philippenfes vt Epaphroditum cum summo gaudio excipiant, eumque in precio habeant: Nam propter fidei incrementum & gloriam Euangelij, ad mortem vsque, vitam suam impendendo, certauit: Non enim ob truculentissimam Neronis rabiem & ferociam, reformidauit inuisere Paulum, qui Romæ de capite periclitabatur. Suppleuit & ille quod in Philippenfium erga Paulum officio diminutum fuerat. Licet enim Philippenfes Romæ non essent, tamen per Epaphroditum transmiserat Paulo necessaria. atque hoc pacto sarcit ille quod illorum erga Paulum officio, locorum seiunctio detraxisse videbatur.

Laus Epaphrodoti.

Argumentum tertij capitis.

Non piget Paulum eadem fidei præcepta, eademque morum instituta Philippenfium animis inculcare, ne propter pseudapostolos & inimicos crucis Christi susceptum fidei sacramentum deserant, sed adnitantur pro viribus & pietate & religione, modestia, humilitate, patientia & fraterna charitate illustrius & florentius reddere. Nec auscultent illis qui post euulgatum Christi Euangelium, circumcisionem iactant & prædicant. Et licet Paulus in Iudaismo plurimum professe-

erit, Iudaismi que leges & decreta aliquando magnopere commendauerat, tamen cum à Christo euangelicam philosophiam didicit, antiquas legis ceremonias pro nihilo duxit. Stat ut athleta constans & fortis in certamine aduersus hostes euangelica veritatis, bene sperans de brauiio quod assequetur, & patienter expectans diem Saluatoris nostri, qui hoc hominis corpusculum humile, caducum, vile, abiectum, mortale & passibile, gloria & immortalitate donabit.

Caput tertium.

DE cætero fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium, videte canes, videte malos operarios, videte concisionem: Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes, quanquam & ego habeam confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circūcisus octauo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei, secundum iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta: Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercorea, vt Christum lucrifaciam.) Paulus toto stomacho inuehitur in pseudapostolos & (si dicam) semichristianos quod Iudaismum Euangelio commisceant, quod denique cupientes illustrare Euangelium, prorsus obscurant, imo exorta luci tenebras offundunt. Hoc & vnum ab euangelico scopo plurimum aberrantes, comminiscuntur vt impura puris, salebrosa & acerba dulcibus, grauiua leuibus, & tenebrosa lucidis, non sine magna confusione admisceant. Si enim permiscenda esset Circuncisio ipsi Euangelio, tanquam vim habens, & in qua collocanda esset spes nostræ salutis, frustra Christus factus fuisset hostia peccati, frustra ignominiosum crucis tormentum pertulisset, in vanum quoque gratia & fide Iesu Christi iustificaremur. Et quis nescit Circuncisionem non destruxisse mortem, neque illuminasse vitam, neque dedisse incorruptionem & immortalitatem, neque vllum viuificasse? At Christus suo Euangelio destruxit mortem, illuminauit vitam, dedit immortalitatem, & sincera fide illustratos viuificat. Quare Paulus frequenter scripsit ad Philipenses altam in fide radicem habentes, vt huiusmodi pseudapostolos non minus quàm venena, venenatâque pestes fugerent & deuitarent. Hoc autem hominum genus veteri fermento respersum & contaminatum, confert Paulus cum canibus: Nam sincera doctrinæ oblatrant, seruitutem amant, & sanguine Christi ablutis inuident. Taxat & illos vt malos operarios: Nam conantur durissimam seruitutem imponere illis, qui gratia Christi à suis peccatis soluti sunt, & à lege mortis liberati. Respergunt & verum semen cum lappis, sentibus, vepribus & tribulis. Perdunt & isti vafri impostores quos saluare deberent, irrogant & iniuriam auctori nostræ salutis. Quasi verò Christus sine Iudaicis obseruatiunculis non potuisset peccatores saluare. Nec isti fraudulentis artifices circuncidunt, sed potius concidunt: Et propterea scribit Paulus Philipensibus, ne ab istis fucatis hominibus seducantur, Aduertite canes, aduertite malos operarios, aduertite concisionem, alij legunt, Cauete canes

Hæc obserua.

nes aut deuitate, & cæ. Paulus distinxit Concisionem à Circuncisione, *κατατομήν περιτομήν*. Conciditur enim quod discerpitur, & planè distrahitur. Circunciditur, quod ex politur resecdis superuacaneis. Et licet huiusmodi seductores sese iactitent de pellucula præputij præcisa, tamen mentem habent incircuncisam. nec quicquam Iudæo proderat Circuncisio legem non obseruanti. Sint itaque isti discerptores Euangelij Concisio, nos autem religiosi & veri Christiani Circūcisio, qui spiritu seruimus Deo, siue, vt volunt alij, qui spiritui Dei inseruimus, & gloriamur in Christo Iesu, qui vitro se morti pro nostra sanctificatione obtulit. Nec hæsitandum est quin illi sint in Christo Circuncisio spiritualis, qui vitia animi & noxias cupiditates resecuerunt, quibus Christus non prodesset, si Circuncisionem carnalem ambirent. Olim dabatur Circuncisio, vt signaculum fidei iustificantis: Licet enim Abraham in præputio iustificatus fuerit, tamen accepit Circuncisionem vt indicium fidei iustificantis. Et cum Circuncisio erat vmbra & figura baptismi Christi, quis ignorare potest legem Circuncisionis fuisse abrogatam, cum virtus baptismi eluxit? Itaque toto cælo aberrant qui in Circuncisione manufacta suæ salutis anchoram defigunt. Et propterea adiecit Paulus, *Et non in carne fiduciam habentes*. Hoc est, non debemus fidere in carnali Circuncisione. Quod si quispiam videretur posse in carne fiduciam habere, præsertim Paulus, qui erat ex Iudæis oriundus, & qui vt acerrimus Iudaismi propugnator, longo tempore legalium obseruationum partes tutatus est, ad eò patriæ, legis & antiquarum ceremoniarum æmulus, vt aduersus nomen Christi infurrexerit multosque Christianos fidem Christi profitentes, in carceres intruserit. Hoc autem patefacit hic locus. *Quanquam & ego habeam confidentiam in carne, si quis alius videtur confidere in carne, ego magis.* Alij ita vertunt, *Quanquam & ego in carne fiduciam habere posse videor, si quis alius videtur in carne confidere posse, ego magis.* Propterea cum dixit, *Quanquam & ego habeam confidentiam in carne, hoc prætendebat, Posses (si quisquam alius) habere in carne confidentiam si vellem.* Et hoc adiecit vt ardentius & efficacius legales obseruantias antiquaret, dirueret & oppugnaret. Hac autem ratione ad id dicendum compellitur. Nunquid ego fui secundum præscriptum legis octauo die circuncisus? Nonne sum genere Israelita? & quidem de tribu Benjamin, quæ fuit vna ex præcipuis? Nam in cultu vnus Dei fuit copulata tribui Iudæ. Vnde in Deuteronomio legimus, Benjamin amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet. Nonne si qua sit in Iudaismo gloria, possum eam mihi à nobilitate mei generis ascribere? Etenim Hebræus sum ex Hebræis. Et hoc vnum mihi in gloriam cedere posset, quod Phariseorum sectæ adhæserim, ob id religiosiores & celebriores ab omnibus commendatos, quod asseruerint Angelos esse, & firmissimè crediderint humanorum corporum resurrectionem. Vtrunque autem negabant Saducæi, quod nobis ex Actis Apostolorum cõpertum est, Paulus autem Iudaismi zelo accensus aliquando expugnauit fidem, & persequutus est mirum in modum ecclesiam, & secundum iustitiam quæ ex lege est, factus est irreprehensibilis. Illa autem legis iustitia consistebat in rebus exterioribus, nempe in obseruatione Circuncisionis, in delectu ciborum, & in discrimine dierum. Verum quia putabat sibi à nobilitate generis, dignitate sectæ, & obseruatione legis, nõ mediocrem gloriam parare, vbi Christo fuit inlitus, & ab eo Euangelicam doctrinam didicit, pro dispendio & damno habuit. Etenim quæ tempore legis videbantur esse præclara, post sufficientem Euangelij promulgationem facta sunt noxia. Et quia Paulus Christum induit, Christoque mordicus adhæsit, & pro eius gloria nullum certamen non sustinuit, vt sub suo Imperatore alacrius & feruentius certaret, exploratioremque & cumulatiorem haberet Euangelij cognitionem, quicquid in Iudaismo magnum & excellens reputabatur, pro damno duxit. Imo arbitratus est, vt sterquilina, siue vilia quædam & inutilia, vt Christum lucrifaceret, Christumque sincera fide & feruenti charitate amplexaretur.

Vt & inueniar in illo non habens meam iustitiã quæ ex lege est, sed H.j.

Deut. 33.

Act. 23.

„ illā quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia, in fide, ad cognoscē-
 „ dū illum, & virtutem resurrectionis eius. & societatem passionum illius,
 „ configuratus morti eius, si quo modo occurrā ad resurrectionem quæ
 „ est ex mortuis. Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim. Se-
 „ quor autem si quo modo comprehendam, in quo & comprehesus sum
 „ à Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum au-
 „ tem, quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora ex-
 „ tendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauiū supernæ voca-
 „ tionis Dei in Christo Iesu.)

Quod autem Circuncisio nihil habeat virium post sparsam longè latè que sementem Euangelicam, manifestat Paulus dicens, Vt & inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ est ex fide Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide.) Quid habet igitur Paulus vnde iustificari possit? Num ex Iudaicis cæremoniis, legalibusque obseruantis? non sanè, sed ex pura & syncera fide Iesu Christi, & huiusmodi iustitia, ne tantopere nostra opera iactemus, ex Deo est, qui impium, attamen conuersum, ex fide iustificat. Adglutinetur & huic loco scriptura illa, Gratia enim saluati estis per fidem (& hoc non ex nobis, Dei enim donum est) non ex operibus, vt ne quis gloriatur. Non tamen ita in ratione iustificationis diuinam gratiam commendamus, vt tollamus liberū arbitrium: nam opera bona nostræ iustificationi plurimū cōferūt. Etenim, authore Iacobo, Abraham iustificatus est ex operibus, offerens filiū suū super altare. Licet enim fides cooperaretur operibus illius, tamen ex operibus fides consummata est. Quod si opera fidem cōsumment, sola fide, solaque Dei gratia non iustificatur homo. Nec approbo quod dicit Erasmus in sua Paraphrasi, edisserendo hunc locum, Non habens meam iustitiam quæ ex lege est, &c. Pro nihilo habeo meam iustitiam, cuius opinionem mihi vindicabat apud homines Mosaicæ legis obseruatio, modò mihi contingat vera iustitia, quam meam non possum appellare, cūm haudquaquam paretur nostris meritis, sed gratis detur iis, qui sibi diffisi, simpliciter fidunt Christo. Hæc ille. Sed hæc assertio, Vera iustitia nequaquam paratur nostris meritis, aduersatur doctrinæ diui Iacobi. Si enim opera nostra fidem consumment, & Abraham ex operibus fidem subsequenter iustificatus fuerit, igitur vera iustitia paratur nostris meritis, diuinæ quidem gratiæ copulatis. Licet enim Deus sit author nostræ iustificationis, tamen Deo cooperamur, vt iustificemur. Et quis ignorat solam Dei gratiam non iustificare adultum impium, qui nunquam credidit in Christum, nec à suis vitiis resipuit? Licet enim gratia Dei eum incitet, vt fidem Christi amplecteretur, tamen ex sola fide non iustificabitur, sed ex operibus poenitiæ & interioris & exterioris fidei copulatis. Nec hîc agimus de iustificatione paruuli baptizati, qui nondum valet bona opera facere. Hæc tria obseruemus oportet, vt planè veritatem iustificationis intelligamus. Primò autorem iustificationis, Deum scilicet, & non hominem. Deus enim est qui iustificat. Secundò, modum siue rationem iustificationis, fidem scilicet. Etenim sine fide impossibile est Deo placere. Tertiò, fructum fidei, vt cognoscamus quod Christus, est Deus & homo, & quod propria virtute suum corpus à morte excitauerit: vt denique simus socij illarum afflictionum quas magno & forti animo pro nostra salute pertulit. Hoc autem non potest fieri, nisi cooperemur nostræ iustificationi, & collaboremus Euangelio. Vnde alibi dicit Paulus. Sic enim compatimur, vt conglorificemur. Item, Si cōmortui sumus, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus. Pollicetur & Christus consortium sui regni iis, qui non detractāt suæ crucis consortium, & propterea adiecit Paulus, *Configuratus morti eius*) per æquabile scilicet tribulationū & persecutionū tolerantia. Etenim alibi dicit, Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Item, Si complantati facti sumus similitudini mortis, simul & resurrectionis erimus. Nec hoc subicit dicens, *Si quo modo occurrā*

ad

ad resurrectionem quæ est ex mortuis) Non enim poterit miles Christianus in corpore glorificari, nisi tolerando aduersa quæque pro fide, suum Imperatorem imitetur. Et quia Paulus nondum pertigit metam sui cursus, nec in stadio Euangelico currens, donatus est brauiō, licet bene speret in Domino se assequuturum, adiecit, *non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim*) Etenim neruis omnibus certamus in hoc seculo, vt in futuro, victrici palma donemur. Et quia difficile est admodum ad portum salutis peruenire, eò quod arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam, Non omnis qui in stadio currit, accipit brauium: coronabitur autem qui in agone legitimè certauerit. Explicat autem Paulus omnes sui corporis sui que animi vires, vt immarcescibilem coronam reportet. Vnde subnectendo dicit, *Sequor autem, si quomodo comprehendam in quo & comprehesus sum à Christo Iesu*) Qui ad Græcam phrasim propius accedunt, non legunt sequor, sed sector, *διώκω*, vel assequi cupio. Huius autem loci intelligentia est hæc, Affecto assequi id, ad quod me Christus delegit, & in stadio hoc certare iussit. Nec vult innuere se suo intellectu comprehensurum Deum, hoc est inclusurum: Nam Deus qui est infinitæ virtutis, est incomprehensibilis: sed sumit hoc verbum comprehendere pro attingere, secundum quod sibi à Christo datum est, nondum tamen attigit scopum sui cursus, licet pro viribus certet, vt attingat. Properat autem auidis votis ad assequendum brauium sibi fide & gratia Iesu Christi destinatum, neglectis his quæ retrò sunt, temporariis scilicet bonis, vt ad ea quæ priora sunt, cœlestia scilicet & æterna, mentem suam attollat. Hoc autem loco Paulus sumit similitudinem à cursoribus, qui non attendunt nec respectant quid spacij transmiserint, sed quid superfit. Itaque Paulus ad magis ardua perfectioraque conuincitur, prætermisiss inferioribus, aut neglectis minoribus virtutum donis.

„ Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus, & si quid aliter fa-
 „ pitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus,
 „ vt idem sapiamus, in eadem permaneamus regula. Imitatores mei
 „ estote Fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam
 „ nostram. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc au-
 „ tem & flens dico) inimicos Crucis Christi, quorum finis interitus,
 „ quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum qui terrena
 „ sapiunt. Nostra autem conuersatio in cœlis est, vnde etiam saluato-
 „ rem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit
 „ corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secun-
 „ dum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subiicere sibi omnia.

Et nos qui in syncera fide, malorum omnium tolerantia, & morum integritate perfecti sumus, nobis persuadere debemus nos nondum vltimam & absolutissimam perfectionem assequutos. Quod si ô Philippenses (qui pro referendis trophæis certatis) aliter quàm nos ipsi sentitis, putetisque vos ad summam perfectionem peruenisse, scitote id vobis diuinitus reuelatum esse, quod tamen non existimo. Aut si Deus vos ad id credendum afflauerit, nolite ob id, ab vnitæ ecclesiæ discedere, sed nobiscum (qui à Christo hausimus non modicam veritatis cognitionem) idem sapite & iudicate, & in eadem fidei & Euangelij regula permanete, vt exponunt nonnulli interpretes. Si quid secus sentitis de affectanda victoria, non rectè sentitis. Sed tamen Deus istam quoque mentem vobis mutabit in melius. Nam expectanda est reuelatio Dei iis qui nondum absolutam veritatem assequuti sunt, vt corrigat si quid prius erratum fuit. Et ne Philippenses à recto veritatis tramite deflecterent, sed illum sibi vt ducem sequendum proponerent, qui spiritu Dei afflatus vera loquitur, adiecit. *Imitatores mei estote Fratres, & obseruate eos, siue considerate qui ita ambulant.*

H.ij.

Eph. 2.

Hæc obser-
ua.

Iaco. 2.

Lapsus E-
rasmi.Quæ in ve-
ra iustifica-
tione obser-
uari debent.

Heb. II.

Roma. 8.
2. Tim. 2.

Hoc est rectè, atque ego ipse, incedunt, & me pro forma & exemplari (qui merites vestras cupio ad iubiliora prouehere) habete: neque enim vos instruxi ut ut falsa pro veris docerem, aut in re aliqua animos vestros suspensos redderem, sed synceram doctrinam, quam à Christo didici, vos docui. Nec tamen me latet multos pseudopostolos obliquo & inuio tramite incedere, vitamque per luxum & lasciuiam degere, & quos sæpe dicebam vobis vitandos esse. Huiusmodi autem homines in omnem crapulam, ebrietatem, petulantiam & turpitudinem proiectos, non possum non deplorare. Nec illos vereor ob suam simulatam religionem, corruptissimosque mores, appellare inimicos crucis Christi: etenim Iudaismum cum Euangelio permiscentes, euacuant virtutem crucis Christi. Idcirco lamentabilis illorum finis, ad mortis æternæ supplicium tendit. Colunt & illi loco Dei, ventrem. Student & quæstui, auramque popularem venantur: veruntamen eorum gloria in ignominiam & cruciatum perpetuum commutabitur. Nostra autem mundissima conuersatio à perditissimis illorum moribus longè abhorret: nam contemptis rebus humanis, spretisque temporariis honoribus & opibus, cœlestia meditatur, & per assiduum virtutis exercitium, continuâque pro fide certamina, expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui in die iudicij transformabit hoc corpus humile, & omnibus iniuriis obnoxium, et simile reddet suo corpori glorioso: ut sicut membra nostra fuerunt afflictionum illius consortia, ita sint et fœlicitatis illius consortia. Fiet autem huiusmodi transformatio secundum eam vim et efficaciam, qua Christus nihil sibi subiicere non potest.

Argumentum quarti capituli.

Non potest Paulus non admonere Philippenses ut stent in fide & syncera Euangelij doctrina, nec quicquam sentiant in iis quæ spectant ad commendandam Euangelij virtutem, quod non conspiret cum ea doctrina quæ à suo Apostolo didicerunt. Adhortentur quoque & alios, ut & idipsum sapiant, suæque salutis spem in obseruatione legis Euangelicæ tuto collocent. Afferit instare aduentum Domini, & pro foribus fore, ut voluerit, qui iustis immortalitatem largietur, iniustis verò pœnam æternam irrogabit. Proinde vult Philippenses nulla de re esse immodicè sollicitos, sed tantum illud agere ut index ille aquisissimus eos offendat paratos. Optat ut pro viribus studeant præclaram modestiæ virtutem nullis encomiis satis commendatam amplexari, eamque omnibus spectatam reddere: insistant & orationibus, suoque obuersent animo quæ decora sunt, iusta & sancta, si Dei gratiam & pacem sibi demereri velint. Spontaneam Philippensium munificentiam magnoperè commendat, ipsisque gratias agit, quod sibi vitæ necessaria abundè suppeditauerint.

Caput quartum.

» **T**aque Fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium
 » meum & corona mea, sic stete in Domino charissimi. Euo-
 » diam rogo & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domi-
 » no. Etiam rogo & te germane compar, adiua illas, quæ
 » mecum laborauerunt in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiu-
 » toribus

» toribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in Do-
 » mino semper, iterum dico, gaudete. Modestia vestra nota sit omni-
 » bus hominibus. Dominus prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni
 » oratione & obsecratione cum gratiarum actione, petitiones vestræ
 » innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum
 » custodiat corda vestra, & intelligentias vestras, in Christo Iesu.)

Paulus ingenti gaudio afficitur quod Philippenses suis studiis, sua diligentia suisque conatibus Christo genuerit, eo autem amplius gauisurus est, si in salutifera Euangelij doctrina perstiterint, nec permiserint se à pseudopostolis seduci, qui omnem occasionem venati sunt, ut illis ipsis suaderent Iudaismum cum Euangelio commiscendū esse. Quod si ita ut cœperunt pergant, adnitanturque pro viribus Euangelij promouere, extorquebit à Domino ut eius studia, certamina, labores, conatus, afflictiones & victoriæ in eorum coronâ cedant. Adhortatur & duas primarias Philipporū mulieres, nempe Euodiam & Syntychen, quæ sanctis sua bona impartiebantur, ut in Euangelica doctrina sint consentientes, licet forsitan prius adinuicem dissentirent. Cōmendat & has mulieres mira virtute conspicuas viro, qui (authore Theophylacto) ha-
 rum alteri vel vir erat vel frater. Cum dicit, *Etiam rogo & te Germane compar, adiua illas* *Theophila-
 Etus.*
 Te etenim obsecro, ut illas sanctas mulieres, quæ fuerunt mearum afflictionum con-
 sortes, in Euangelij negotio adiuues. Erasmus in sua paraphrasi ad hunc locum ex-
 plicandum, loco huius receptissimæ versionis. Rogo & te germane compar, & cæt. leg-
 git, *Quin & te rogo vera germanaque coniunx, mecum in Euangelij negotio con-*
 sentiens, ut istis mulieribus adsis. Et in suis Adnotationibus nititur simplicibus sua-
 dere Paulum habuisse vxorem, quæ non solum sibi à coniugio copulata erat, verū-
 etiam à fidei professione. Verum reclamatur Erasmus illi Paulinæ doctrinæ. Dico au-
 tem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic permanserint sicut & ego. Denique
 Hieronymus passim in suis epistolis asserit constanter Paulum non habuisse vxorem. Ad hæc, dicit Theophylactus hunc Pauli locum explanando, Rogo & te ger-
 mane compar, & cæt. Nonnulli errore ducti, vxorem dicunt Paulum adhortari, quod
 tamen longè est secus: Quippe quem neque vxorem legimus habuisse. Et germana
 coniunx dicere debuisset, si vxor illa fuisset. Hæc ille. Euodia autem & Syntyche,
 cum Clemente & cæteris adiutoribus in re Euangelij cum Paulo laborauerant, eius
 labores & afflictiones subleuando, et propterea merebantur sanctorum numero a-
 scribi. Quod haud dubiè manifestat hic locus. *Quorum nomina sunt in libro vitæ* Intel-
 ligas, candide lector, librum vitæ, esse prædestinationem sanctorum. Et quosdam
 simpliciter esse conscriptos in libro vitæ, de quo nunquam delebuntur, et tales sic
 sunt à Deo prædestinati, ut simpliciter habituri vitam æternam, ut eximij Prophe-
 tæ, Martyres, Apostoli et Euangelistæ: vnde dicebat Moses deprecando Dominum,
 ut condonaret veniam iis qui vitulum conflatilem adorauerant, Aut dimitte eis
 hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Sciebat autem Mo-
 ses quod suum nomen in libro vitæ scriptum, nunquam aboleretur. Scriptum est
 & in Apocalypsi, *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen* Apoca. 3.
 eius de libro vitæ. Dicebat & Christus septuaginta duobus discipulis, qui ingenti
 gaudio afficiebantur, quod nomine Christi sibi dæmonia subiiecissent, Nolite gau-
 dere quia spiritus vobis subiiciuntur, gaudete autem quod nomina vestra scripta
 sunt in cœlis, hoc est, scientia Dei & iudicio sunt in cœlo addicta. Quidam verò
 sunt scripti in libro vitæ secundum quid, & tales sunt habituri vitam æternam se-
 cundum præsentem iustitiam, & obseruatione diuinæ legis, & tales delentur de libro
 vitæ, cum à præsentis iustitia excidunt: de quibus dicit Psalmographus. *Deleantur* Psal. 68.
 H. iij.

Theophila-
Etus.Lapsus E-
rasmi.

i. Cor. 7.

Quid sit
liber vitæ.

Exo. 32.

Luc. 10.

Psal. 68.

de libro viuentium. & cum iustis non scribantur. Respondit & Dominus Mofi non recusanti deleri de libro vitæ, si non esset placabilis super Idolatria sui populi, Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Et de hoc libro deletus est Iudas sua proditione, suæque desperatione, qui nunquam fuit simpliciter electus ad æternam beatitudinem, licet ad aliquid fuerit electus, ad obeundum scilicet munus euangelicum, & ad signa quædam nomine Christi facienda. Vult & Paulus Philippenses, & omnes Christianos milites cum in prosperis tum aduersis, semper in Domino gaudere, Gaudete, inquit, in Domino semper, *Iterum dico gaudete*) Etenim debemus semper gaudere in bonis operibus, in patientia, in tribulationibus, in defensione fidei, in vitæ sanctimonia. Et licet laceremur & torqueamur, tamé semper afficimur gaudio in Domino. Nec semper absolutè gaudendum est: etenim tempus est ridendi, & tempus flendi.

Matth. 5. Vnde dicebat Christus, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, sed semper sincero affectu, in domino gaudendum est. Et quo maiora & duriora sunt tormenta, eo impensius gaudere debemus, gaudio quidem spirituali, quod non corrumpetur nisi acciderit mortiferum peccatum quo fugabitur. Verùm vt gaudium nostrum sit in Domino moderatum & compositum, addidit, *modestia vestra* siue moderatio, *nota sit omnibus hominibus*) Sic enim vobis gaudendum est, vt tamen gaudium vestrum sit æquum, & omnibus spectatum, ne quis insolenter cachinnum profundat, aut dissoluto gaudio gaudeat. Denique vobis conuenit respondere omnibus modeste, & neminem acerbitate stomachi exacerbare. Etenim mollis responsio frangit iram, sermo durus suscitatur furorem. Nec reiiciendi sunt cum caperata & rugata fronte simplices, quos alloquimur. Eluceat & iudicium modestia iis qui ab eis iudicium & iustitiam fieri deposcunt. Sit & moderata in delinquentes animaduersio. Sit & Episcoporum & ecclesiasticorum Prælatorum modestia in appetendis honoribus (si modò liceat perfecto Christiano appetere) Sit & vniuscuiusque vita ita composita etiam in ipsis indumentis, vt nullius aspectum offendat. Adicit & Paulus, *Dominus prope est, Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestre innotescant apud Deum*) Debet & animus vester eo magis præ gaudio gestire, quò propior est vestra salus, & propinquius ad vos aduentat saluator totius mundi, qui vobis in fide & charitate persistentibus immortalitatem donabit. Et licet Christus suo primo aduentu ingens gaudium attulerit mundo, sicut annunciabat Angelus pastoribus excubias nocturnas super suum gregem agentibus, cum dicebat, Euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator qui est Christus dominus: tamen suo secundo aduentu iustis longè maius & optabilius gaudium adferet, quia tunc consummata erit & animæ & corporis gloria. Et quia dominus prope est, nihil solliciti sitis) Non enim vos debet anxia & immoderata istarum rerum humanarum cura torquere: Nam Dominus sua benignitate impartietur quicquid vobis erit necessarium: Hinc illud Matthæi, Nolite solliciti esse dicentes, Quid manducabimus aut quid bibemus, aut quo operiemur: Hæc enim omnia Gentes inquirunt, Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Item, dicit Petrus, Omnem sollicitudinem in eum proiicientes, quoniam ipsi est cura de vobis. Verùm tamen nobis opus est moderata quadam sollicitudine, in conquirendis his quæ sunt necessaria nostræ vitæ, aut gubernandis & protegendis nostris subditis. Hinc illud, Qui præest in sollicitudine: Item, Sollicitudine non pigri. Et alibi. Volo vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis. Vitata igitur anxia sollicitudine innotescant apud Deum nostræ moderatæ petitiones, & sacræ contestationes, quæ si assiduæ fuerint & feruentes cum gratiarum actione ab eo probabuntur: Siquidem multum valent apud Deum orationes viri iusti assiduæ: Etenim Elias orauit vt non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex. Et rursus orauit, & coelum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Et ad 1. Tim. 2. Timotheum dicit Paulus, Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes,

postula-

postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Nobis suadeamus illa apud deum innotescere, quæ ab eo probantur, & remuneratione non modica digna sunt. Denique illi à Deo cognoscuntur, qui piis virtutum officiis fidem illustrant. Illos autem Dominus ignorat, qui aut infeliciter moriuntur, aut negligunt opportuno tempore bona opera facere. vnde de impiis dicit Christus, Nunquam noui vos, Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Respondit & fatuis virginibus, quæ volebant ingredi Dominum nuptialis conuiuij, Nescio vos. Debent & gratiarum actiones fieri in rebus & prosperis & aduersis: Etenim vnus est Deus qui quando vult, & cui vult, & bona fortunæ & corporis & animæ largitur. Permittit & aduersa quæque & sinistra ingruere, aut ad malos puniendos, aut ad probandum bonorum constantiam. Propterea dicit Paulus ad Thessalonicenses, In omnibus gratias agite. Quid autem commodi nobis ex assiduis preceationibus eueniet, manifestat hic subsequens cõtextus, *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu*. Rectè hoc loco sumes pacem pro nostra reconciliatione, aut authore nostræ reconciliationis. De illa dicit Psalmographus, Audiã quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam: De hac verò, dicit Paulus ad Ephesios, Ipse est pax nostra qui fecit vtraque vnum. Vtrūque autem genus pacis quod in vnum conspirat, excedit omnem mentem & humanam & angelicam: Non enim possumus animo consequi, aut verbis exprimere, à quot malis, erumnis, insidiis, & periculis nos Deus exemerit cum filium suum vnigenitum nobis donauit: quandoquidem cum eum nobis donauit, omnia nobis donauit. Ab hoc autem pacis autore dimanat pax vera & sincera, quæ facit tranquillitatem & concordiam inter rationem & corpus, spiritum & carnem, quam homines efficere non possunt.

De cætero fratres, quæcūq; iusta, quæcūq; sancta, quæcūq; amabilia, quæcūq; bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis & audistis & vidistis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum. Gaudis autem sum in Domino vehemèter, quoniam tandem aliquando refluistis pro me sentire, sicut & sentiebatis: occupati autem eratis: Non quasi propter penuriam dico, ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare (vbique & in omnibus institutus sum) & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo, qui me confortat: Veruntamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.) Hoc loco adhortatur Philippenses (si exoptatissimam Dei pacem sibi conciliare velint) vt virtutes colant, virtutumque officia exercent. Et in primis suo versent animo quæ iusta sunt, nulli volentes iniuriam inferre, aut quempiam lædere, vel opprimere vel circumuenire, sed ad publicum omnium commodum attendere, & ex animo velle afflictos subleuare, meritis præmia rependere, pupillorum, viduarum & pauperum causam tueri: Hæc enim iusta sunt, & iustorum officia. Cogitent & quæ sancta sunt: prophana verò, turpia, polluta & immunda exhorreant: Etenim ad assequendum felicitatem æternam, sanctimonia vitæ facit aditum. Inspiciat ad ea quæ deo & hominibus grata sunt, vt neminem offendant. Studeant omnium amicitiam sibi parare. Illibatam famam (si quam nacti sint) tueantur. Agitent & mente quæ veram laudem à recta morum educatione & disciplina conciliare possunt: Hæc enim omnia à suo Paulo vt optimo & inculpatissimo magistro didicerunt: quandoquidem optima est institutio & doctrina, cum quispiam seipsum in exemplum spectandum proponit. Debent & boni doctique præceptores, non tam literis quàm moribus, suis discipulis præluere: Afficitur & Paulus ingenti gaudio, quòd cum Philippensium animus in subleuan-

H. iij.

da sua inopia fuerit aliquando intermissus, nunc refloreat, & ad largius erogandum sese proferat, & forsitan nõ fuit intermissus, sed deerat illis oportunitas mittendi. Hoc autem verbum, refloruitis, ex arborum metaphora traxit, quæ etsi plerumque exaruisse videantur, pullulant tamen & reflorescunt: Hoc autem Paulus dicere præ tendit, Gaudeo magnopere quod pristinam illam & optimam donandi consuetudinem repetitis. Abstinui autem à Corinthiis oblata accipere, ne falsos Apostolos mihi in senso habere, qui prædicando multa exigebant: quia tamen vos ut cordatissimos Christianos, & desideratissimos largitores nactus sum, vestram spontaneam munificentiam non reieci. Nec ad hæc facienda vos commonefeci, quod vestra munera flagitem, aut cupiam vehementer à vobis ad subleuandam meam penuriam, non nihil accipere, sed quod vestram animi promptitudinem in erogando non possim satis commendare. *Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse:* Non enim in abundantia & rerum opulentia est vita cuiusquam, sed in sufficietia: Etenim natura, parabili vel minimo cibo ab contenta. Noui & in ediam tolerare, & rursus affluere: quod enim à diuitibus meæ indigentia suppeditatum est, lubenter aliis impartior, meaque humilitas & in toleranda esurie patientia, me facit excellere: Nec rerum affluentia me tumidum reddet, nec inopia deiiciet: nec ob famem aut inopiam vociferabor aut exclamabo, aut aduersus diuites murmurabo, sed dura quæque & acerba æquo feram animo: Ita enim institutus sum ut in prosperis non insolescam, nec frangar aduersis: Nam ad malorum omnium patientiam occalui, & lubenter tolero famem, sitim, paupertatem & omnem in ediam propter illum qui me consolatur in meis afflictionibus, nec possem tot malorum insultus sustinere, nisi mihi manum adiutricem porrigeret. Quod si mihi liceat gloriari, in infirmitatibus meis gloriabor: veruntamen prædico & magnopere commendo, quod meam inopiam vestris bonis subleuaueritis.

» Scitis autem & vos Philipenses, quod in principio Euangelij, quan-
 » do profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in
 » ratione dati & accepti, nisi vos soli, quia & Thessalonicam semel, &
 » bis in usum mihi misistis. Non quod quæro datum, sed requiro fru-
 » ctum abundantem in rationem vestram. Habeo autem omnia, & abun-
 » do, repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis in odorem sua-
 » uitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat
 » omne desiderium vestrum, secundum diuitias suas in gloria, in Chri-
 » sto Iesu. Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum, Amen.
 » Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salutate omnem sanctum in Chri-
 » sto Iesu. Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris do-
 » mo sunt. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.)

Suppetit & mihi argumentum commedandi vestrum in me propensissimum animum. nam cum mea sedulitate meaque assidua opera effloresceret Euangelij virtus per totam Macedoniam, & à tam celebri prouincia proficisceretur, nulla Christianorum congregatio, præter vestram, mihi suppetias tulit in subleuanda rerum mearum inopia. Nec possum satis mirari quod atteritis vestras facultates, ut nihil mihi desit: Imò ob feruentissimum amorem euangelici negocij pauperefcitis: sed ni fallor, vestra in pauperes alendos munificentia vos facit ditescere virtutibus, quæ vos Deo magnopere comendant. Et adeo vester in me affectus reuiguit, ut cum essem in Thessalonica ecclesia, frequenter subsidia vitæ meæ transigendæ miseritis: non quod tam munera vestra ad me transmissa extollam & exosculer, quam spontaneam vestram in erogando propensionem: Etenim syncerus & verè cordatus hic affectus, vobis fructum vberimum pariturus est: nam quicquid in subleuamen meæ indigentia contulistis,

in

in vestrum commodum redundabit. vnde dicebat Christus, Quod vni ex minimis fratribus meis fecistis, & mihi fecistis. Gaudeo & in Christo Iesu, quod omnia mihi bona suppetant, ac si ex aliquo villico census aut redditum ex aruis meis reciperem. Sum & oppletus ac turgidus vestris donariis, quæ per vestrum Apostolum nomine Epaphroditum, ad me transmisisistis: nam cum foenore & largitate transmissa sunt, quæ ita fragrantem odorem spirant, ut non illa veritus sim offerre Deo, ut hostiam gratissimam, cui nulla vnquam pecudum victima (quæ olim Deo solebat offerri) cõferenda est. Velim intelligat omnes elemosynam esse sacrificium Deo gratissimum. Et quoniam non possum vestræ in me beneficentiæ obliuisci, ni vilissima ingratitude nota inurar, interpellabo Deum meum, qui suis fidelissimis seruis suas opes abundè largitur, ut quæ ardentibus votis postulatis (ne quid vestris & pauperum vsibus desit) vobis fauore Christi donet, cui sit gloria in secula seculorum, Amen, aut, si maius, Ita fiat. Impartiuntur vobis salutem fratres illi qui in Euangelij negocio sunt mihi coadiutores & cooperarij. Vobis curæ sit salutare meo nomine sanctos omnes, qui pro gloria Christi certant assidue, vitæque sanctimoniam colunt. Et licet sancti omnes plurimam salutem vobis comprecantur, maximè tamen qui ex Cæsaris familia meis precibus, meisque studiis & vigiliis insiti sunt Christo: qui licet sæuissimum haberent dominum, summamque crudelitatem & tyrannidem in Christianos exercentem, nunquam tamen eius sæuitia & minis deterreri potuerunt, quominus fidem Christi amplexarentur. Hoc & vnum obsecrabo obtestaborque Deum, ut gratia & fauor Domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui vestro.

Commentariorum Ioannis arborei Laudunensis, Doctoris Theologi,
in epistolam Pauli ad Philipenses, finis.

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,

Doctoris Theologi, in epistolam Pauli ad
Colossenses, Prefatio.

Colossenses, Phryges sunt, populi minoris Asiae, inter Galatiam & Lycaoniam siti, Laodicensibusque finitimi, quibus licet Paulus nõ inuulgasset Euangelium Iesu Christi, nec illos vidisset, tamen magnopere gaudet quod prædicatione Archippi & Epaphra (quibus hoc munus delegatum erat) ad Christum fuerint conuersi: & ob id Dominum assiduis præcationibus interpellat, ut quod & fidei & Euangelij semen eorum animis inferuerat, nõ arefcat, sed vberimum fructum in sui gloriam pariat. Et quia quidam perditissimi & corruptissimi pseudapostoli conabantur Colossenses à recto veritatis tramite abducere, in eorumque mentes inducere, filium Dei non esse nostræ salutis autorem, nec è sinu sui patris in hunc mundum venisse, ut nos de tyrannide demonum eriperet, & de seruitute peccati, ac lege mortis liberaret: sed per angelos (qui nihil non arcanum, diuinum & caeleste in veteri testamento administrabant) ad Deum Dei que regnum patere aditum. Denique Iudaismum & philosophicam superstitionem de astrorum, stellarum, planetarum & elementorum obseruationibus, cum Euangelij doctrina debere commisceri, Paulus viis omnibus eos debortatur ne illis fidem adhibeant, nec sinant facile à virulenta & pestifera

eorum doctrina se labefactari & seduci, sed firmissimè credant Christum esse caput hominum & angelorum, nec ab ullo alio nos redemptos esse & à pristinis vitis repurgatos. Subindicat & illis non esse gaudendum in Circumcisione manufacta, sed in Circumcisione Christi, auellendo prorsus ab animis nostris noxias cupiditates, si velimus in electorum numerum ascisci. Et licet Colossenses incitet ut suos animos modestia, benignitate, humilitate & patientia exornent. nullam tamen virtutem ipsis aequè commendat atque charitatem, nimirum quòd sit absolutissimum perfectionis vinculum. Deinde ad officia pietatis eos hortatur, prescribendo leges viri ad uxorem, & ediuerso, patris erga liberos, liberorum erga patrem, domini erga seruos, seruorum erga dominum. Scripsit autem hanc epistolam è carcere ab Epheso, per Tychicum & Onesimum sibi collegam: Græcorum tamen inscriptiones testantur hanc ex vrbe Roma missam fuisse per Onesimum, quem illic in vinculis Christo genuerat.

Argumentum primi capitis.

Paulus commendat Colossenses à prompto illo affectu, quo fidei sacramentum susceperant, & à sincera charitate qua sanctos prosequabantur, ipsisque vitæ necessaria suppeditabant. Hortatur & illos ut Euangelium Iesu Christi, quod per totum terrarum orbem propagatur, suis studiis, suisque conatibus illustrent. Agant & gratias Deo patri, quòd sua benignitate & clementia eos de tyrannide demonum (qui abditis inferorum tenebris præsent) eripuerit, ereptos ad assequendum sui filij regnum accersuerit, per quem facta est humani generis redemptio, & cuius sanguine condonata sunt nobis gratuito peccata, & pacata cum terrestria tum caelestia. Gaudet & Paulus in suis afflictionibus, quas forti & constanti animo pro augmento fidei, & publico ecclesiae commodo tolerat, ut suis certaminibus, suisque laboribus Christianos milites ad virtutum apicem & perfectorum coronam subuehat.

Caput primum.

PAULVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, iis qui sunt Colossis sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu, Gratia vobis & pax à Deo patre nostro. Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit, sicut & in vobis, ex ea die qua audistis, & cognouistis gratiã Dei in veritate, sicut & didicistis ab Epaphra charissimo cõseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram

vestram in spiritu: Ideo & nos ex qua die audiuius, non cessamus pro vobis orantes & postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia & intellectu spirituali, ut ambuletis dignè Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum, qui est imago Dei inuisibilis.) Viri Colossenses vestra sanctitas, vestraque fidei sinceritas, facit ut exoptem gratiam & pacem à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo vobis donari, quo in tuenda Euangelij doctrina vegetiores sitis, & alacriores ad pugnandum aduersus pseudapostolos qui adnütur vobis imponere, vosque ab Euangelica veritate, quam audistis & didicistis, abducere. Affero vnã cum meo cordatissimo collega, Timotheo scilicet, me esse secundum beneplacitum Dei Apostolum Iesu Christi, ne putetis me ab angelis accepisse munus prædicandi: Nam de me & Barnaba scriptum est, Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. Me compellit & fides vestra, quæ etiam ad aures nostras vsque peruenit, quam stabilit & perficit in sanctos & alendos & protegendos charitas, ut agam gratias Deo, eumque semper sincero affectu & habitu charitatis interpellã, ut quod cœpit in vobis bonum perficiat, & ad magnum Euangelij & ecclesiae profectum perducatur. Et quoniam fides est substantia rerum sperandarum, debetis sperare per fidem bonis operibus consummatam, vos assequuturos gloriam æternã: vobis quoque suadete, velim, hanc veram & certam spem in verbo veritatis Euangelij sitam esse, quã Deus inferit quibus vult, & quando vult, reuelat. Nõ enim oculus hominis vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ preparauit Deus iis qui diligunt illum, nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum. Gaudete etiã quòd Euangelium Iesu Christi vobis innotuerit, nec solum vobis sed toti orbi, saltim quantum ad famam: nã in quadraginta annis per totum mundum sparsus est rumor Euangelicę doctrinæ. Vnde scriptum est, In omnem terram exiit sonus eorum: Licet nonnulli Gentiles nondum sint cognitione Euangelij illustrati. Et ita Apostolorum sonus increbuit, eorumque prædicatio innotuit, ut innumeros cum Gentiles tum Iudæos ad fidem pertraxerit. Propagatur & in dies & in vobis & aliis Gætium ecclesiis caelestis & arcana Christi doctrina. Exhilarescit & vehementer meus animus quòd gratia & veritas Euangelij Iesu Christi, per Epaphrã mihi conferuum & comilitonem charissimum, & fidelem admodum Christi præconem & ministrum, vobis inuulgata fuerit. Hic etiam Apostolus vester & præceptor, nobis indicauit vestram mutuam charitatem, vestrumque in me propensissimum animum. Et quia retulit nobis vir ille probatissimę vitę, quã sitis in fide sinceri & integri, & adinuicem fraternæ amicitia deuincti, non destiti Deum pro vobis precari ut eundem Euangelij spiritum & affectum vobis perpetuò afflare velit: intelligat isque planè, nullatenus in fide hæsitantes, quæ sit eius voluntas. Existimo autem hanc esse Dei voluntatem ut non in angelis, sed in eius filio spem vestræ salutis tutissimè collocetis. Exigit autem à vobis Dei voluntas spiritalem sapientiam, & arcanam quandam rerum caelestium cognitionem, quæ perniciosam & falsam pseudapostolorum doctrinam (qui volunt vos circumuenire) reuincatis. Non enim fortior armatura vobis dari potest ad oppugnandos vestros hostes, ea, quæ gladio spiritus fraudulentas & simulatas hominum cogitationes dissecat: quid dico dissecat? Imò iugulat, frangit & amputat. Itaque vos adhortor ut huius vitæ curricula, cum omni virtute & virtutis officio transigatis, si velitis Deo per omnia placere: Etenim Deo gratum erit vos didicisse per suum filium vnigenitum, omnibus

Act. 13.

Hebr. 11.

1. Cor. 2.

Psal. 18.

Christianis paratam esse salutem. Et quia non me latet vos nondum ad summum perfectionis culmen ascendisse, assiduo hortatu vos prouocabo ut de virtute in virtutem adolescatis: non enim cognoscetis Deum nisi in bonis operibus fructificaueritis. Etenim is mendacij nota foedatur, qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit. Precamur & subinde vos omni virtute stabiliri, ut omnia tentationum & persecutionum genera frangatis. Et ad id praestandum vobis Deus ille vires & robur suppeditabit, cuius potestas & gloria & claritas est inscrutabilis & inexplicabilis. Quod si concubiis & contumeliis lacestis, & cachinnis conspurcati, aut flagellis dilacerati, nolite malum malo referre, aut iniuriam iniuria retaliare, sed omnia illi committite, de quo scriptum est, *Mihi vindictam, & ego retribuam.* Agite & gratias Deo patri cuius tantae sunt opes, tantaque munera, ut non nostris meritis prioribus, sed sua amplissima gratia nos ad apostolatus dignitatem prouexerit: & hoc eximio honore conspicuos, sanctorum & electorum numero ascripserit. Afficimur & ingenti gaudio in hac parte fortis, quod cum ceteris possimus Dei gratia aeternae hereditatis partem fortiri. Et quemadmodum fors nulla humana solertia aut industria obuenerit, sed casu quodam & fortuna, ita nullis nostris meritis vel officiis prioribus, caelesti dignamur imperio, sed hanc foelicem sortem & vocationem Deo acceptissimam referimus, qui post nostros exantlatos labores, suam fulgidissimam lucem nobis impartietur. Et ob id ardentioribus votis debemus in eum esse propensi: nostraque officia ei vltro praestare, quod nos innumeris vitiis obfitos de potestate tenebrarum eripuerit, hoc est, de tyrannide daemonum liberauerit, qui suo permisso in tenebras exteriores impios intrudunt. Et licet magnum sit quod de potestate tenebrarum nos exemerit, longe tamen maius est quod exemptos transtulerit in regnum sui filij dilectissimi, cuius gratia & benignitate, a durissima captiuitate redempti sumus, eiusque sanguine (quem vltro obtulit in ara crucis) condonata sunt nobis scelera, quod de angelis dici non potest: Immo huiusce sanguinis effusi fructum non modicum perceperunt: Nam Dominus noster Iesus Christus pacificauit suo sanguine, quae sunt in caelis & in terra. Adhuc, *Christus, est imago Dei inuisibilis.* Imo ipsissima patris caelestis gloria, & figura substantiae eius, ut plane cognoscant omnes filium Dei esse per omnia suo patri consubstantialem & coequalem: Non enim de homine puro dici potest, quod sit imago Dei inuisibilis, sed quod sit factus ad imaginem & similitudinem Dei. Nec id etiam de angelis asseri potest: Sunt enim angeli administratorij spiritus, in ministerium missi, obsequentes voluntati Christi. Nec ita Deus censetur esse inuisibilis, quod non poterit posthac a nobis videri: Nam autore Ioanne, *I. Ioan. 3.* Videbimus eum sicuti est: sed quod eius visio & gloria nunquam a nobis comprehendere poterit, imo nec ab angelis. Etenim essentia diuina superat omnem captum intellectus creati: Deum enim nemo vidit unquam: Unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit.

Hebr. I.

I. Ioan. 3.

Ioan. I.

„ Primogenitus omnis creaturae, quoniam in ipso condita sunt vniuersa in caelis, & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens, quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quae in terris, siue quae in caelis sunt.) Paulus alia ratione probat Christum esse Deum angelorum, hominum & omnium creaturarum, Est inquit *Primogenitus omnis creaturae*, hoc est genitus est ut sit principium omnis creaturae. Si enim Deus pater sua natura cognoscat se & omnem creaturam, & cum filius sit coceptio intellectualis, & perfectissima imago

Primogenitus omnis creaturae.

go Dei patris, cognoscendo se, cognoscit omnem creaturam. Itaque quatenus gignitur videtur esse quoddam verbum representans omnem creaturam, & ita censetur esse principium omnis creaturae. Quidam docti interpretes ita vertunt hunc locum, Primogenitus omni creatura, hoc est, maxime ante omnem creaturam genitus. Nec ex eo censetur esse primogenitus omnis creaturae, quod sit prima creatura, ut dicebant Arriani, sed quod sit genitus ab aeterno de substantia patris antequam vlla creatura corderetur: Nam eius opificio creata sunt omnia, quod pulchre monstrat Paulus, dicens, *Quonia in ipso condita sunt vniuersa, in caelis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates, siue principatus, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.*) Sunt autem omnia in ipso condita, ut in quodam exemplari: Nam Deus in suo verbo aeterno creauit omnia ut fieret, quod affirmat scriptura illa, *Dixit, & facta sunt.* Et ne quis falso crederet omnia esse aeterna, adiecit Paulus. *Et ipse est ante omnes,* ante scilicet omnia tempora, & omnem creaturam, siue visibilem siue inuisibilem, siue corpoream siue incorpoream: Vnde in libro Prouerborum legimus, *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio, ab aeterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret.* Nec solum a Christo condita sunt omnia, sed condita omnia sua virtute conseruantur: Si enim suam virtutem a nobis subtraheret, in momento deficerent & perirent omnia. Et propterea adiecit, *Et omnia in ipso constant.*) Et alibi, *Portans omnia verbo virtutis suae.* Denique quod Christus etiam quatenus homo, toti Ecclesiae praeficiatur, ostendit hic locus, *Et ipse est caput corporis Ecclesiae.*) Ea enim dignitate praestat, ut omnibus & singulis sui corporis mystici membris praesideat, nec vllum esse sensum qui non ab hoc capite profluat: imò nec esse in Apostolis, Euangelistis, Prophetis, doctoribus & pastoribus intelligentiam aut arcanam doctrinam, quae non ab eo prodierit. Est autem Ecclesia, ut plerunque diximus, vnum corpus mysticum, naturali effigiatum, quod multis membris stabilitur & ornatur. Et licet huius corporis quaedam sint membra aliis praestantiora, ut Apostoli, Euangelistae, Prophetae, doctores, &c. nullum tamen quantumuis excellens potest, etiam vel abiectionissimo vel minutissimo dicere, *Opera tua non indigeo.* sed membra omnia sunt sibi inuicem membra, mutuoque sibi inseruiunt. Et sicut corpus humanum vna anima coalescit, ita Ecclesia vno spiritu. Vnde ad Ephesios dicit Paulus, *Vnum corpus, & vnus spiritus.* Denique hoc principium totius gratiae & iustificationis, & caput Ecclesiae aliis membris influens, *Est primogenitus ex mortuis.*) Nam postquam reuixit sua quidem natua virtute, non amplius gustauit mortem: vnde ad Romanos dictum est, *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Et licet Lazarus reuixerit, iterum tamen gustauit mortem, nec in eo fuerat absorptus mortis aculeus: Et propterea Christus est primitiae dormientium, & primus ad immortalitatem surrexit. Refragor sententiae Iacobi Fabri Stapulensis, dicitis in suis commentariis ad hanc epistolam editis, *Qui ante eum surrexerant, non resurrectionis veritate surrexerant.* Et quis ignorat Christum verè & non fictitiè neque commentitiè Lazarum a morte excitasse? Nonne hoc praclarissimo & euidentissimo signo pulcherrimum suae diuinitatis specimen edidit? Licet enim nondum esset omnino absorptum in Lazaro quod erat mortale & corruptibile, quia postea in pulueres redactus est, tamen vera erat eius resurrectio. Asserimus veram esse illam resurrectionem, cum prius anima fuit a corpore separata, deinde virtute diuina eidem corpori reddita & adglutinata. Et quia Christus est primogenitus omnis creaturae, & mortuorum primogenitus, aequum est ut omni in re primatum & praeminentiam gerat. Complacuit & Deo assumentem naturam humanam in vnitatem suppositi, collocare in Christo plenitudinem diuinitatis: nam hic homo fuit deificatus. Vnde de Christo dicit Ioannes, *Vidimus eum plenum gratiae & veritatis.* Dedit & Deus omnia in manus Christi. Dicebat & Christus suis discipulis postquam de morte triumphauit, *Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra.* Exeruit & Christus suum in nos af-

I. j.

Gene. I.

Prou. 8.

Hebr. I.

Eph. 4.

Rom. 6.

Lapsus Fabri.

Ioan. I.

Ioan. 13.

Matth. 28.

fectū, suamque ardentissimā charitatē prodidit, quando nos. vt extorres & filios irā, supplicio æterno dignos, Deo reconciliauit, & ex dissidentibus concordēs effecit. Adhæc, suo sanguine pacauit & tranquillauit cœlestia & terrestia: nam eius passio celsit in gloriam angelorum, & instauratæ sunt in hominibus sedes impiorum angelorum, qui sua superba arrogantia, & arroganti superbia ad inferos vsque præcipitati sunt. Etiam efficacia & efficacissima virtute crucis Christi inierunt Gentiles cum Iudæis foedus & amicitiam: Etenim, vt prius dictum est in epistola ad Ephes. 2.

fios, Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum.

„ Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu, in operibus
 „ malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem, ex-
 „ hibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso: si
 „ tamen permanetis in fide, fundati & stabiles, & immobiles à spe Euan-
 „ gelii, quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura, quæ sub
 „ cœlo est, cuius factus sum ego Paulus minister. Qui nunc gaudeo, in pas-
 „ sionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in
 „ carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia, cuius factus sum ego mi-
 „ nister, secundum dispensationem Dei quæ data est mihi in vobis, vt im-
 „ pleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis & ge-
 „ nerationibus. nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit
 „ Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est
 „ Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes o-
 „ mnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, vt
 „ exhibeamus omnem hominē perfectū in Christo Iesu, in quo & laboro,
 „ certando secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.)

Plaudite nunc Colossenses Christo vestræ salutis autori primario, & ad cognoscendam eius clementiam & benignitatem affectus vestros inflectite, totoque animo versate à quot malis & periculis vos eripuerit, vtinam vestra corda meis conatibus incitare possem ad expendendum innumera beneficia quæ eius gratia vobis collata sunt. Nam cum essetis aliquando à recto tramite abducti, & ob carnales affectus, quibus indulgebatis, menti & rationi repugnaretis, & ob vestra opera iniqua essetis à consiliis Dei alienati, imò ex electione & peruersa voluntate peccaretis, Christus nihil non agens pro vobis, vos ad rectum & tutum veritatis callem reduxit, aperuit & oculos vestræ mentis vt agnosceretis quàm periculosum sit homini Deum deseruisse, vt suis illecebrosis voluptatibus & noxiis affectibus inferuieret. Adhæc, exuto veteri homine, vos nouo vestiuit, & profligata omni inimicitia vos fecit Deo charos & gratos. Et ne Deus (quem grauiter offenderatis) vobis perpetuo irasceretur, vósque vlttricibus flammis inureret, corpus suæ carnis suique corporis carnem vltro pro vestra redemptione & reconciliatione obtulit. Dicite quæso, sunt ne hæc, modica vestræ salutis præsidia? Vtinam vobis detur hæc perpetuis studiis meditari: Vtinam & perpetuò salutiferam Christi crucem contemplari: Nec aliud quàm Christum sapere. Subuehite & mentes vestras ad maiora, Is qui sua spontanea morte vos suo patri reconciliauit, & suo sanguine corpus peccati destruxit, vt non amplius vestris vitiis inferuiatis, omnem immunditiam, omne vituperium, omnem denique culpam absterfit, vt vos Deo exhiberet sanctos, immaculatos & inculpato. non quòd vllum in vobis peccati vestigium non remaneat, sed ne posthac crimine & insigni scelere laboretis. Nec graua delicta vobis condonata sunt, nisi in suscepto fidei sacramento persistatis firmi, stabiles & inconcussi, & bene speretis de gratia Euangelii, quæ toti orbi inclaruit. Nec ita dico & assero Euangelium prædicatum esse in vniuersa

vniuersa creatura, quòd nulla sit gens tã barbarā, tam effera, quæ nõ suauissimū euāgelii fructum sentierit, sed hyperbolicè, quòd scilicet iam vndiquaque sit euulgatum, ne quid cogitatis de mutanda fide, quæ iam ab omnibus est recepta. Gestit & præ gaudio meus animus, quòd Dei gratia negotium Euangelii meæ fidei sit concreditum: Licet enim gratia Dei sim id quod sum, tamen gratia in me vacua non fuit, sed præter meam in prædicando legationem, quæ plurimùm commodi Ecclesiis gentium attulit, conuicia, flagella, carceres, vincula, naufragia, & acerbā admodū tormenta pro gloria Euangelii constāti animo pertuli: nec solum gratulor vestro profectui, sed gaudeo quòd vestra causa affliger. Denique (citra iactantiam dixerō) suppleo quod deest afflictionibus Christi, siue redimpleo vice Christi quod in illius afflictionibus est diminutum, saltem quantum ad Ecclesiam & sana Ecclesiæ membra: Non quòd absolute passio Christi fuerit diminuta ad salutem hominum: nam Christus abundè & sufficienter satisfecit pro omnium redemptione, sed quòd eius nomine velim me deuouere, & pro defensione fidei egregiam mortem oppetere. Debemus & nobis suadere Christū adhuc in Apostolis & martyribus pati pro suo corpore, vt quàm sit immensa illius in nos charitas agnoscamus, nobisque suadeamus vnam esse passionem Christi & martyrum, hoc est, capitis & membrorum: nam passio Christi cedit in commoditatem & instructionem Ecclesiæ: & Ecclesiæ passio in martyribus, cedit in gloriam Christi. & propterea exemplo Christi, nullum erit mortis genus, quod non libenter ad finem vsque perpetiar. Et cum me ad sua officia vocauit, præclaras sapientiæ dotes animæ meæ trāffudit, vt sui Euangelij ignaros docerem quæ ad sectandam pietatem & religionem magnopere conducunt, nihilque non intentarem quod Ecclesiam (cuius factus sum ego minister & propugnator) exornare possit. Nec hanc auctoritatem mihi vendico, neque cupio mea iactare dona, sed meam legationem, meaque legationis dignitatem & virtutem diuinæ dispensationi tribuo: sic enim Deo visum est, vt sanam Euangelij doctrinam meis concionibus meisque afflictionibus & certaminibus illustrarem. Et licet hoc filij Dei sacramentum siue mysterium (qui è sinu sui patris in hunc mundum prodiit) fuerit a seculis, imò ab æternitate absconditum, & soli Deo cognitum, tamen mihi & meis commilitonibus & conseruis detectum est, vt filium Dei (à quo salus omnium pendet, & in quo sita est spes immortalitatis) prædicarem. Sed quid hoc sacramento dici potest aut excogitari sublimius & admirabilius? vt qui erat inuisibilis, immortalis & impassibilis, factus sit visibilis, mortalis & passibilis: induitque formam serui, vt ex seruo liberum faceret, & ex peccatore iustum: Denique factus est homo vt homines de salute periclitantes, saluaret. Hoc etiam tantæ rei arcano, incomparabilis Dei thesaurus, gloria, virtus & maiestas, Gentibus (quæ olim spurcissimo idolorum cultui, & nefandissimis vitiis inferuiebant) innotuit. Et quia Deus erat in Iudæa notus, cui primùm factæ sunt regni cœlestis pollicitationes, per hoc sacramentum conuersionis Gētilium, gloria Dei plenius toti terrarum orbi inclaruit. Hic autem selectissimus Dei thesaurus, perpetua quoque virtus & gloria in Christo elucet: qui cum nobis à Deo patre datus est, omnia nobis donata sunt, nempe remissio peccatorum, iustificatio & glorificatio: idcirco hunc bonorū omnium autorem, pro ratione nostri officij, & captu nostri ingenioli prædicamus, suspicimus & extollimus, monentes vnumquemque, & docentes secundum cœlestem illam sapientiā, quam à Deo hausimus & didicimus, vt studeat pro viribus in Christo perfectus euadere, quod haud dubiè assequetur, si consummatissimis virtutibus suam fidem ditet. In hoc enim incumbo, & pro viribus adnitor etiā vsque ad discrimen vitæ meæ, secundum eam virtutem & energiam, quæ in me, fauore Christi, operatur.

Hæc obserua.

ua.

Vna est passio Christi & martyrum.

Nolim vos latere Colossenses, quam sollicitudo, quæve cura pro vestra salute me tenet & occupat, ut feruenti charitate & sincera fidei presidio intelligatis mysterium Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi, quos effundit & largiter impertitur quibus vult, & quos vult pellicit ad sectandam suam doctrinam. Hæc autem vobis dico, ne quis magniloquentia & phalerata verborum facundia (qua multi irretiuntur) vos seducat, nitaturque vobis suadere aut superstitiosa philosophia, aut Sophistarum captiunculis, aut astrologia & elementorum virtute, regi omnia & perfici. Præcaute & vobis à pseudapostolis, qui asserunt Iudæorum Sabbatismum, & delectum ciborum seruandum esse, necnon antiquæ legis ceremonias cum Euangelio commiscendas. Hos ut impostores & insidiatores, malorumque omnium artifices deuitate. Fugate & illos qui angelos aut æquant aut præferunt Christo: & certam vestræ salutis spem in Christo (qui est caput & hominum & angelorum) desigite. Nam cum essetis in vestris inueteratis vitiis mortui, & sordidis concupiscentiis sepulti, vos sua gratia ad vitam spiritalem reduxit. Quid dico reduxit? Imo Deo conuiuificauit. Denique cum ignominiosum crucis supplicium pertulit, omnibus sua delicta condonauit, & profligato Diabolo, qui imperabat morti, ut neminem suo telo non cõfoderet, sui amantissimos & studiosissimos ad æternam felicitatem euexit.

Caput secundum.

» **V**olo enim vos scire, qualem sollicitudinem habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei & patris, & Christi Iesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum. Nam & si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinem vestrum & firmamentum eius quæ in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Iesum Christum dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati, & superædificati in ipso, & confirmati in fide, sicut & didicistis, abundantes in illo, in gratiarum actione.) Hæc succincta admodum epistola vos adhortor, ut studeatis pro viribus Euangelicam perfectionem nancisci, & vestrum ducem, nempe Iesum Christum, in preclaris virtutum officiis imitari. Ad id autem præstandum totis neruis contendo secundum virtutem Dei, quæ in me plurimum operatur: & propterea velim vos scire (ne meus erga vos affectus refrigescat) quam sim pro vobis sollicitus, ut fides vestra magis ac magis accrescat. accrescet autem si altius radices iaciat, & eximiis virtutibus exornetur. Certo etiã, nec absq; discrimine vitæ meæ, pro salute Laodicensium, & illorum qui fidem Christi susceperunt: & quanuis nõ sim illis de facie notus, tamẽ nõ minus illis prospicio, quam si me cõspexissent. In hoc autem desigo mei

agonis

agonis scopum, ut corda vestra mirum in modum consolentur, & in charitate cõueniantis, sitisque compacti & connexi in fide, in morem membrorum vnus corporis cohærentium aptè inter se: Etenim totus contremisco ne qui malè, aut nõ satis rectè de Christo sentiunt, vobis imponant, faciãntque ut vestra integritas labascet. Et licet non me lateat vos tenere ministerium Christi, tamen vos adhortor ut de eius virtute & veritate nullomodo hæsitetis, sed tanti arcani cognitio abundet in vobis. Hoc autem est mysterium quod certa persuasione tenere debetis, per Christum simpliciter, & non per angelos vobis fieri ad patrem aditum: Nemo enim nouit patrem, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Denique nemo venit ad filium, nisi pater traxerit illum. Adhæc, hoc est summum mysterium, quod pater & filius, vnum sunt, natura scilicet, essentia, substantia, diuinitate, gloria & virtute. Nec addubitandum est quin Christi presidio nobis ad patris coelestis cognitionem, iter sternatur: Nam in eo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ occulti siue arcani. Et cum Christus sit sapientia & virtus patris, nemo syncerè sapit nisi per Christum: Et cum scit Christum, & hunc crucifixum, sibi persuadeat se totum scire. Nemo denique arcanam sacrarum literarum doctrinam habet, nisi per Christum, qui ut summa bonorum omnium, & fons totius sapientiæ & felicitatis, dona sapientiæ & scientiæ, quibus vult, vbertim largitur. Hoc autem dico ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonis, siue in persuasibili oratione. Etenim verborum lenocinia, scenica dictio, phalerata eloquentia, affectatus sermonum ornatus, captiosæ sophistarum argutiola, & inanes hominum commentatiunculæ, sunt instrumenta hæreticorum, quibus simplices falluntur & illaqueantur. Et licet vobis sim carne absens, spiritu tamen vobiscum sum, ut hosce magniloquos rhetores, captiosos sophistas, argutos dialecticos, & vastros præstigiatores meo spiritu conspiciam, & conspectos gladio spiritus confodiam. Videns autem vestram synceram institutionem, obfirmatam fidem, & solidum euangelicæ doctrinæ fundamentum, quod in vobis iactum est, nihil dif-fido: Non enim poterunt aduersarij vestri firmamentum vestræ fidei in Christo situm, diruere & oppugnare. Nam Christus (cuius fidem immobilem tenetis) pro vobis pugnabit, & oblatrantium ora obturabit. Hunc autem Saluatorem vestrum, & bonorum omnium authorem, quem prædicauimus, & non angelos, amate, colite & suspicite: Et quia via est tutissima quæ ducit ad patrem, in ipso ambulate. Adhæc, quia altioribus radicibus in vobis fundatus est, vix transferri poterit. Et licet non ignorem vos aliquando collapsos fuisse, tamen super hoc solido fundamento estis instaurati: facite pro viribus ut aurum, argentum, lapidisque preciosos huic fundamento superstruatis. Opto ut sicut Christum syncerè didicistis, ita abundetis in illo in omni virtute cum gratiarum actione, ut non vobis, sed Deo, quod fitis instaurati & restituti, adscribatis.

» Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis, in quo & circumcisi estis circumcissione non manufacta in expositione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, consepulti & in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis. Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expoliãns principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso.)

Quis ignorat superciliosos philosophos velle suis inuentis, argutisque rationibus expendere etiam ad amussim vsque, diuinam voluntatem, sapientiam & præscientiam: cur scilicet velit hunc ad se accersere, illum verò reicere, aut hunc sapientem efficere, illum verò insipientem, aut hunc prædestinare, illum verò reprobari? Denique; cur Christus (cui tanta virtus tribuitur) permiserit se conspurcari, flagellari, cõuiciis impeti, & ignominiosa cruce torqueri. Et propterea Paulus admonet Colossenses ne sinant se humanæ philosophiæ præstigiis seduci. Augustinus in quæstionibus ex nouo Testamento, quæstione 62. non sequitur, ad hunc locum edisserendũ, vulgatã editionem: Sic enim scribit, Nemo vos circumueniat per philosophiam & inanem seductionem, secundũ elementa huius mudi, & nõ secundũ Christũ, quia in Christo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, hoc est, nihil indigere ad salutem, eum qui credit in Christum, & illi hoc abundare, quia plenitudo diuinitatis in fide eius est. Hæc ille. Tum quoque Hieronymus, differens tertium caput Ionæ Prophetæ, legit, Videte ne quis vos spoliet per philosophiã & inanem seductionem. Hoc autẽ loco, Videte ne quis vos decipiat, potius deprædetur, Paulus commonefacit Colossenses ne sinant se à vafri infidiatoribus in prædam abduci, & deserta fidei femita, in perniciem, errorẽ, & seruitutẽ Mosaicæ legis incidere. Quid enim opus est Christiano physicis rationibus aut mathematicis disciplinis (quarum disputationes in labyrinthum tendunt) si synceram Christi doctrinã sectari velit? Nõne seculares disciplinae potius hominem à Christo abducunt, quàm ad eum alliciant? Vitemus igitur tumidã huius seculi sapientiam, quæ apud Deum stultitia est, & salutiferæ Christi doctrinæ mordicus adhæreamus. *Etenim in Christo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Nã omnia quæ habet pater, dedit filio, cùm illum in plenitudinis diuinitate corporaliter genuit, vt scribit Ambrosius. Et quia est caput hominũ, & angelorum, nihil in suis membris magnum & excellens reperiri potest, quod non in se fit longè maius & excellentius. Quidam exponentes hunc locum, dicunt in Christo, non solũ quantum ad effectum, inhabitare diuinitatem, sed quantum ad naturã & substantiam: Aut quia eius deitas nunquam fuit à corpore Christi seiuncta. Augustinus in epistola ad Dardanũ, eundem locum explanans dicit, Non ideo corporaliter, quia corporeus est Deus, sed aut verbo translato vsus est, tanquam in templo manufacto, non corporaliter sed vmbra liter habitauerit, id est, præfigurantibus signis: Nã illas omnes obseruationes, vmbra futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo. Summus enim Deus sicut scriptum est, Non in manufactis templis habitat: Aut certè corporaliter dictum est, quia & in Christi corpore, quod assumpsit ex virgine, tanquam in templo habitat Deus. Et paulo post dicit, Hoccine interesse arbitramur inter caput & membra cætera, quòd in quolibet quãuis præcipuo membro, velut in aliquo magno Propheta aut Apostolo, quanuis diuinitus habitet, nõ tamen sicut in capite, quod est Christus, omnis plenitudo diuinitatis. Nam & in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus, quantus in capite, vbi prorsus omnis est quinquepartitus: Ibi enim & visus, & auditus, & olfactus, & gustus, & tactus. In cæteris autem solus est tactus. Hæc ille. Excipe & huius loci facilem hanc intelligentiam, Plenitudo diuinitatis inhabitat in corpore Christi: nam humanitas Christi fuit coniuncta diuinitati in vnitatem suppositi. Et licet verbum caro factum sit, non tamen gloria, maiestas & virtus diuinitatis in hoc corporeo templo inclusa, fuit imminuta. Et sicut Deus est plenus diuinitate, ita & hic insignis homo: nam Deus & homo sunt vnus Christus. Dimanant & ab hoc vberissimo deitatis fonte quidam riuuli & in Colossenses, & in omnes Christianos, qui suæ salutis spem non collocant in Circuncisione carnali, in qua pellicula præputij amputatur, sed in spirituali, quã facit vnã cum fide & baptismo carnalium affectuum resectio. Non enim is Christo dignus est, nec altissima quiete frui potest, qui non mortificauit suos affectus nec cupiditates noxias resecuit. Et qui cum Christo sepulti sunt in baptismo, & à terrenis ad cœlestia, & ab humanis ad diuina subuehantur, cum Christo à morte

(quam

(quam peccatum inuexerat) ad vitam spiritalem excitabuntur: Nam exuto veteri homine nouum induent, & abrenunciatis Satanæ pompis, Deo adhærebunt. Et qui exosis vitiis cum Christo surrexerunt, firmissima fide credunt Deũ excitasse Christum à mortuis. Prouocat & Paulus in subsequenti loco Colossenses ad cognoscendum à quot malorum & vitiorum omnium procellis, Christi gratia sint liberati: Nam cùm essent ob sua pristina flagitia laqueis mortis irretiti, & occæcati Iudæorũ præputio, quod habebant in animo, spiritualiter cum Christo reuixerunt. Denique is qui gratuito condonat omnibus (si modò resipiscant) suã admissa, deleuit chirographum, quod erat aduersum nos, & quidem nobis contrarium per decreta legis Mosaicæ, inhibentis peccatum, quod tandem fuit antiquatum decreto fidei euangelicæ. Et ne postea renasceretur, & nobis denuo peccatum imputaretur, affixit illud cruci, in qua pro nostra salute pependit. Non est igitur, viri Colossenses quòd Satanæ tyrannidem metuatis: Nam Christus sua cruce, opima spolia, deuictis potestatibus dæmoniis, retulit, & vetus illud chirographum per quod cacodæmõ nos vrgebat, antiquauit & dilacerauit. Nõne debitor ære non modico suo creditori obstrictus, agnoscere deberet summam gratiam sibi factam esse, si creditor ei summam pecuniariam ex integro, etiam sua syngrapha dilacerata, donaret? Nec certè id hæsi-

Hæc obser-

ua.

» Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut
 » Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem
 » Christi. Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione Angelo-

rum, quæ non vidit ambulans. frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi huius, quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decernitis? Ne tetigeris, neque gustaueris, neque contrectaueris, quæ sunt omnia in interitu, ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientia in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.) Non vos supersticiosus Mosæicæ legis obseruator iudicet & arguat, si hanc vel illam escam manducaueritis, aut hunc vel illum potum biberitis: Non enim regnum Dei est esca aut potus, neque esca nos commendat Deo, sed fides, puritas vitæ, & conscientia nullius criminis sibi conscia.

Hæc obserua.

Qui tamen in die veneris aut sabbati comederet carnes, esset iudicandus: quia hoc aduersatur institutioni Apostolorum, decretis sacrorum conciliorum, & determinationi ecclesiæ. Et licet cibus secundum sui substantiam, aut in se consideratus, non sit malus & illicitus, tamen comedere hunc vel illum cibum ab ecclesia interdictum, est illicitum: Nam debemus per omnia sancitis & statutis ecclesiasticis obtemperare. Si etiam esca scandalizet fratrem meum, non manducabo carnes in æternum. Nemo etiam vos condemnet ob discrimen diei festi aut profesti, aut ob nouilunium non obseruatum, aut ob oia sabbatorum violata. Dicitur & Neomenia, (cuius hîc meminit interpret) Nouilunium, à νέος, nouus, & μείς μίως, luna, siue mensis: Siquidem Græci non à Calendis, sed ab initio nouæ lunæ mensem auspicantur. Obseruabant etiam Iudæi tempora à luna. Reddit autem rationem quare Colossenses non erant condemnandi si hæc non obseruassent, *Quia erant umbra futurorum.*) Christi scilicet & noui testamenti, quod vetus adumbrabat. Etenim huiusmodi legalia portendebant ea, quæ post essent verè exhibenda à Christo: Et propterea adiecit Paulus, *Corpus autem Christi.*) hoc est, veritas rei pertinet ad Christum, sed umbra ad legem. Adueniente autem veritate, debet umbra cessare. Nec necesse est corpore præsentem umbram tenere. Et quia estis corpus Christi, & membra de membro, nemo vos seducat, hoc est, nemo vos palma emerita fraudet, aut vobis brauium surripiat. Et cum Christi præsidio Diabolum deuiceritis, cur rursus vos ipsi peccato subiicitis, legem obseruando, quæ iustificare vos nequeat? Augustinus, In quæstionibus ex nouo Testamento quæstione 62. non sequitur hoc loco vulgatam editionem: dicit enim, Nemo vos obducat in humiliationem cordis, & superstitionem Angelorum, quæ videt, extollens se, frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput ex quo omne corpus subministratum & productum crescit in incrementum Dei.

Augustin^o

Hieronym^o

Hæc ille. Aliter legit Hieronymus quæstione 10. Ad Algasiam, vbi dicit, Nemo vos superet volens in humilitate mentis & religione Angelorum quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones subministratum & coniunctum crescit in augmentum Dei. Et hunc contextum explicando dicit, Nemo vos superet ac deuincat, volens humilitatem literæ sequi, & angelorum religionem atque culturam, vt non seruiatis spiritali intelligentiæ, sed exemplaribus futurorum, quæ nec ipse vidit, qui vos superare desiderat, siue audiuit, (vtrumque enim habetur in Græco) præsertim cum tumens ambulet, & incedat inflatus, metis que superbiam gestu corporis præferat, hoc enim significat ἐμβάλλω. Frustra autem inflatur & tumet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum deliramenta perquirens, & non tenens caput omnium scripturarum. illud de quo scriptum est, Caput viri Christus. Caput autem ac principium totius corporis, eorumque qui credunt, & omnis intelligentiæ spiritualis, Ex quo capite corpus ecclesiæ per suas cõpages atque iuncturas,

I. Cor. II.

vitalem

vitalem doctrinæ cœlestis accipit succum, vt omnia paulatim membra vegetentur, & per occultos venarum meatus fundatur defecatus sanguis ciborum, & ministretur atque succrescat. Imo teneatur temperantia corporis, vt de fonte capitis, rigati artus crescant in perfectionem Dei, & impleatur saluatoris oratio, Pater volo, vt sicut Ioan. 17. ego & tu vnum sumus, sic & isti in nobis vnum sint: vt postquam nos Christus tradiderit patri, sit Deus omnia in omnibus. Hæc ille. Verum ad id vnde digressi sumus, redeundo, quid velit Paulus Colossenses aduersus pseudapostolos, narremus. Insidiantur & vobis maliciose huiusmodi seductores: nam per affectatam humilitatem volunt animos vestros deicere, ne ad cœlestia erigantur. Verum euulgata Euangelij doctrina, nunc est humilis sensus, & miseranda superstitio, Deum credere hircorum atque taurorum sanguine delectari, & nidore thymiamatis. Denique committitis quibusdam angelorum visis iactitant se apud simplices, crassos & abiectos, quò facilius ipsis imponant. Conantur & minus eruditis ingerere angelos quosdam colendos esse, vt per hos patefiat hominibus ad patrem cœlestem aditus, & nõ per Christum. Iactant & illi ac incultant visa angelorum quæ tamen nunquam cõspexerunt. Sed isti vafri impostores, frustra carnali sensu tumentes, impiisque dogmatibus superbientes, toto cœlo aberrant, diuinum illum cultum angelis tribuendo, qui tamen Christo filio Dei vnigenito exhibendus est. Nec illi continent caput, hoc est, Christum, nec de eo rectam habent opinionem, qui velint nolint, est caput angelorum. Est præterea totius ecclesiæ caput, ex quo totum corpus fide & charitate connexum & coagmentatum, crescit in augmentum & gloriam Dei. Et licet Deus non accrescat neque decrescat, cum sit absoluta perfectione perfectissimus, tamen in ecclesia, generosissimisque ecclesiæ militibus (qui eum aduersus idololatrias, perditos Iudæos, & euangelicæ veritatis aduersarios sustinent) accrescit & propagatur. Et sicut vitalis spiritus à cerebro in reliquum corpus per neruos diffunditur, & à capite ipso omnis sensus & motus deriuatur: ita ecclesiæ corpus à Christo subministratur, hoc est, ab eo & vitam, & spiritus incrementum accipit. Hieronymus in quæstione citata, arbitratur Paulum vocasse hoc loco religionem angelorum, militiam cœli, cui olim Iudæi errantes inferuierunt. Comprehendit autem militia cœli, Solem, Lunam, astra rutilantia, & omnem angelicam multitudinem: Vnde in libro Amos Prophetæ legimus, Nunquid hostias & victimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israël, & assumpsistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempha, figuras quas fecistis, vt adoretis eas. Quod plenius in cõcione Iudaica Stephanus martyr exponens, sic locutus est, Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostias idolo, & letabantur in operibus manuum suarum. Conuersus autem Deus, tradidit eos, vt colerent militiam cœli. sicut scriptum est in libro prophetarum, Nunquid hostias & victimas, &c. Quòd si viri Colossenses, sitis per baptismum Christo commortui, & ab elementis mundi sepulti, antiquæ scilicet legis obseruationibus & cæremoniis, quibus Iudæi quasi elementis & religionis exordiis Deum didicerunt, donec ad euangelicam perfectionem venirent, quid adhuc explorata veritate, & cognito spiritu viuificante, vt leues & inconstantes tanquam viuentes in mundo, siue in his quæ videntur, vt Iudæi discernitis tangenda & comedenda, dicentes, Ne attigeris hoc, corpus scilicet hominis mortui, nec vestimentum nec scabellum, in quo sedeat mulier menstruata, Ne gustaueris, vt quid porcinum, aut leporinum, aut huiusmodi, Ne contrectes, vt quid impurum, pollutum aut prophanum. Nõne istis cæremoniis & superuacaneis constitutiunculis cupiunt pseudapostoli vos premere & illaqueare, & si dicam subigere velut in tyrannidem? Ab ista vana religione velim vos abducere: Nam hæc omnia quæ commemorauimus ipso abusu, ac si stercore digererentur, tendunt in interitum, secundum inanes quasdam hominum constitutiunculas, friuolamque & inutilem ac supersticiosam doctrinam. Non enim simpliciter habent rationem sapientiæ, sed duntaxat in superstitione, & simulata humilitate. Videtur enim obseruationes Iudaicæ

Amos. 5.

Act. 7.

apud imperitos & vilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanæque sapientiae: sed fallunt illos qui non habent altam in fide radicem. Nec coruscate Euāgelio hæc obseruantiarum & cæremoniarum onera penè intolerabilia, tendunt ad parcendum corpori, hoc est, ad subleuanda fidelium membra, sed potius ad ea grauius premenda, & immoderatis ieiuniis conficienda, & flagellationibus, si dicam, laceranda. Aut dic Iudæos non parcere suis corporibus in assumptione ciborum, contemnentes interdum quæ habent, & quærentes quæ non habent. Ex qua necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec spectant in honorem aliquem ad saturitatem carnis.) hoc est, in subsidium vitæ, quod Deus corpori deferri voluit. concessit & cibos & alimenta, vt his caro exatiata perstaret, vt doctè adnotauit Theophylactus. Nec ab huius autoris sententia euariat Hieronymus dicens, in eadem ad Algasiam quæstione, Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis, nihilque possit esse pollutum, quod cum gratiarum actione percipitur: & idcirco à Domino sit creatum vt saturitate & adimplerione carnis, humanos artus vegetet atque sustentet. Quòd si Thomas Aquinas, vir admodum doctus, antiquos autores, & Græcos interpretes consulisset, non ab illorum sententia deflexisset, exponendo hunc locum: dicit enim, Non in honore aliquo.) Idest, non ad honorem Dei, sed ad saturitatem carnis, idest, ad implendum carnalem affectum. Imo illi austeri ieiuniorum censores, vetabant saturitatem carnis. Nec attendit diligenter ad honoris verbum, de quo dicit Paulus, Honora viduas quæ verè viduæ sunt, hoc est, tuis bonis subleua sanctas viduas, illisque patrocinare, nec patere eas fame confici.

Argumentum tertij capitis.

Paulus commonescit Colossenses vt si deploratis suis vitiis cum Christo reuixerint, & sint consepulti ab elementis mundi, contemptis terrenis & temporariis, mentes suas ad cælestia subuehant, vt exuto veteri homine, mortificationisque suis affectibus, æternæ vitæ felicitatem assequantur. Denique domitiis vitiiorum monstris (si qua sint in ipsis misericordiae, pietatis & charitatis viscera) exerant, luto peccatorum immersos (si possint) explicent, infirmitati lapsorum condoleant, sintque proclines ad condonanda aliis sua admissa. Dent quoque operam, vt sanum Christi verbum in omni sapientia & doctrina in ipsis vberius affluat. Quicquid operantur etiam ex animo, ad gloriam Dei referant. Sit viri in suam uxorem syncerus amor. Sit & spontanea liberorum in parentes obedientia. Sint quoque prompta seruorum in dominos officia.

Caput tertium.

„ **N**igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedes, quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram: Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra: tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super

„ per filios incredulitatis: in quibus ambulastis aliquando, cum viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitionem, secundum imaginem eius, qui creauit illum. vbi non est Gentilis & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.) Non sum nescius vos olim plus satis indulisse rebus humilibus, sordidis & abiectis, vestrisque carnalibus affectibus inseruisse, ac si fuissetis vilissima scelerum omnium mancipia. Et quoniam benignitas Dei, & clementia Iesu Christi vos ad resipiscentiam adduxit, & tenebris vestris lux illa superna effulsit, & assiduo vestrorum Apostolorum adhortatu, quos ad vos delegaueram, euangelicam doctrinam didicistis, si sitis nunc mortui rebus terrenis, & mundo crucifixi, quærite cælestia, & studiis rerum diuinarum vos totos addicite. Adhæc, si compuncto corde, & vestrorum admissorum displicentia, foeliciter cum Christo surrexeritis, sublimia conquirite, arcanis literis (si periti sitis) pro vestra & aliorum salute incumbite, & proculcatis omnino terrenis, spretaque humana felicitate, quam mundani tantopere colunt, cælestia sapite. Vt enim illa in quibus dormitastis, vos à consortio Dei abducebant, ita hæc vos illi copulabunt & adglutinabunt. Et sicut caput vestrum Christus, dexter pro suis amplissimis meritis assidet Deo patri, & super omnia astra ac sedes angelorum eius humanitas euecta est, ita & vos mortui peccato, si vitam iustitiæ vixeritis, ad gloriam æternam euehemini. Et quia syncera fide & cognitione veritatis euangelicæ, mortui estis istis curis & studiis humanis, viuetis cum Christo, licet vita vestra sit abscondita cum Christo in Deo.) Ob id quippe quòd vestris oculis sit imperuius, nec eius faciem conspiciatis. Et quia vera vita vestra abscondita est, quæ tamen post victoriam partem fiet, non est quòd gloriemini in hac mortali & corruptibili vita. Etenim plus habet aloes quàm mellis, plus tædij, luctus, molestiæ & tristitiæ, quàm lætitiæ. Cum autem apparuerit Christus in suo secundo aduentu, autor vestræ vitæ, & suam suique corporis gloriam manifestauerit, & vos apparebitis cum ipso in gloria. Cum enim apparuerit, similes ei erimus, in gloria scilicet, quoniam videbimus eum sicuti est. Vt igitur certa sit vestra vocatio, certior & futuri præmij expectatio, ieiuniis, austeritate vitæ, vigiliis, sanctis meditationibus, sacris quoque studiis domate vestros affectus carnales, castigate quod aduersus spiritum concupiscit, carnisque rebellionem (si fieri possit) frangite & oppugnite: Nam aduersus vos Diabolus suas parat machinas vt vos debellet: qui cum sit corpus totius peccati, habet innumera iniquitatis membra, nempe scortationem, immunditiam, molliciem, & omnia libidinis genera, adeò fœda vt nec dici nec nominari debeant. Irritat & penè omnes ad auaritiam, quæ est idolorum seruitus, vt à vero Dei cultu Christianos hoc hamo inescatos abducat ad idololatriam. Ex eo autem avari, & accumulandis in dies opibus addicti, censentur accidentaria ratione idololatræ, quia inordinatè terrenas facultates amant, & loco Dei eas colunt, quorum studio nihil est scelestius, vt nihil est commendabilius, quàm opes bene partas impartiri quibus oportet. Propter hæc autem vitia carnalia, & præsertim pertinaci assuetudine contracta, sæuit ira Dei, hoc est, vindicta in filios incredulitatis, inobedientiæ & diffidentiae, qui sentina suorum peccatorum foedati desperant, & desperando in omnem execrandam impudicitiam sese dedunt. Sapite & vobis Colossenses, horrore tantorum scelerum, & vestram calamitosam miseriam deplorando, agnoscite vos aliquando delirasse, & in huiusmodi nephandis vitiis ambulasse. Nescitis vobis erit ad conciliandam Dei gratiam, vt carnalia vitia abiiciatis, sed & spiritualia his longè deteriora.

Deponite itaque iram immoderatam, aut verius excandescantiam, ne hoc igne accensi, sitis ad vindictam præcipites, & indignationem ab ira proficiscentem, ne fratrem vestrum peccantem, & vestro colloquio, vestroque confortio indignum, omnino à vobis depellatis. Exuite & omnem malitiam, ne cupiatis aliis malum inferre aut imprecari. Cauete ne posthac in verba blasphemiae prorumpatis: Etenim inter vitia quibus Christiani Deum offendunt, nullum est assuetum blasphemia detestabilius. Olim blasphematores lapidibus obruebantur, & nunc in spiritum sanctum peccantes, damnationem æternam incurrunt. Facite ut os vestrum non mactaturpiloquiis & obscænis verbis, quæ magis Christianum quam Ethnicum maculant, sed sermo bonus, castus & purus ex ore vestro dimanet, ad omnium consolationem & ædificationem: Fugite & pestem mendacij, quæ mirum in modum proximum lædit, & cum ipsa charitate pugnat. Sciat autem qui dedita opera hac peste laborat, se in barathrum inferni intrudendum. Exuite & veterem hominem, vetustatem scilicet peccati, aut corruptam voluntatem cum suis factis & desideriis carnalibus. Nam hic fordidus & pollutus homo, nihil præter putredinem, foetorem & corruptionem generat, enecat & quem obsidet. Et induite nouum hominem, qui nunquam senescit, sed in dies augete in ipso cognitione Dei florescit. Pingitur & hic nouus homo sincera mente, gratia Christi ab omni vitio repurgata. Et licet ob vetustatem peccati obscurata esset in homine imago Dei, tamen cum incipimus Deum pura fide & contritione delicti cognoscere, innouatur, & pristino nitore restituitur. Nec huiusmodi innouatio discernit personas, nec Iudæum Ethnicum præfert, nec attendit ad circuncisum vel incircuncisum, Barbarum aut Scytham, insignem scilicet barbarum, masculum vel foeminam, seruum aut liberum: Nam fide & baptismo, omnes sumus vnus in Christo. quod si Christi, ergo semen Abrahamæ, secundum promissionem hæredes. Denique Christus est omnia in omnibus, sua dona fidelibus, & fidei candidatis impartiendo.

Execrandū blasphemiæ vitium.

Vetus homo quid sit.

Nouus homo.

Gala.3.

Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem, & donantes vobismetipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam, sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. & pax Christi exultet in cordibus vestris, in quam & vocati estis in vno corpore, & grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia, docentes & commonentes vosmetipsos, psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo, & patri per ipsum.) Magnum est (nec addubito) iugulasse vitia, & à patrandis flagitiis abstinere, sed longè maius est virtutem excolere, qua haud dubiè effici-mur Deo persimiles. Et propterea cum Paulus dehortatus est Colossenses à perpetrando delictis, quibus olim foedabantur, nunc eos ad sectandas virtutes, si Deo placere velint, adhortatur: Hoc quoque commonstrauit Psalmographus dicens, Declina à malo, & fac bonum. Et in primis vult Paulus Colossenses indui præclaram illam misericordiae virtutem, sicut decet sanctos & electos, ut vel pauperum inopiam subleuent, vel sincero affectu & prompta voluntate iis à quibus fuerunt offensi, veniam condonent. Quod si misericordes fuerint, & misericordiam consequentur: Si verò inflexiles & implacabiles, & Deum sentient implacabilem: Dicit enim scriptura, Sit iudicium illi sine misericordia, qui non facit misericordiam. Le-

Psal.30.

Iac.2.

Matth.18. ge apud Matthæum Parabolam vnius regis clementissimi, qui vni suorum famu-

lorum

lorum omne debitum dimiserat, quia ad eius pedes prouolutus, eum rogauerat dicendo, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Et quia ingratus ille & plusquam inhumanus seruus, noluit sui conserui misereri, Dominus suam mutauit sententiam, & compulit illum proteruum seruum, ut omne debitum sibi exolu-eret, alioqui non euaderet tortorum manus, à quibus iure torquebatur. Et concludit illa Parabola introducens Christum loquentem, Sic & pater meus coelestis faciet vobis, si non miseritis vnusquisque fratri suo, de cordibus vestris. Nec factis est nos esse misericordes, sed (si fieri possit) effundamus in egenos nostra miserationis viscera. Vnde diuus Ioannes acriter increpat illum, qui negligit pauperi succurrere, Qui habuerit, inquit, substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum in necessitate habere, & clauerit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate. Simus & benigni ac tractabiles, ne durioribus verbis quempiam exacerbemus: Induamus & humilitatem, quæ nobis primas in cælo partes pollicetur. Simus modesti, ne cupiamus aliis nos præferre, & patientes, ne in vltionem simus præcipites. Subleuemus & alienam imbecillitatem. Condonemus & illi sua admittit, qui nos iniuria lacessit, aut frustra de nobis conuenitur, aut aduersum nos rixatur, licet, ut tempus postulat, sit puniendus. Imitemur & Christum in condonandis delictis, qui nobis pepercit, & pro nostris peccatis abluendis, suum sanguinem fudit. Studeamus ante omnia amplexari virtutum omnium nobilissimam & perfectissimam, nempe charitatem, cuius arctissimo nexu deuincti, ceteris longè præcellunt. Ad hanc quoque virtutem, cuius ceteræ, tanquam ad scopum attingendum, tendunt, nec ea destitutæ, suum splendorem, suumque ornatum retinere possunt. nullus etiam sine hac virtute potest meritorie Dei præcepta adimplere: Siquidem finis præcepti, est charitas: Hac etiam duce fit aditus ad pacem Christi, quæ palmam obtinet in cordibus nostris: Nam germani Christiani putabunt se vicisse, si etiam suarum rerum dispendio pacem conseruauerint. Ad hoc etiam sincerae pacis studium vocati sumus, ut vnanimis & concordis corpus Christi exornemus, simulque iocundi, aut spiritali iocunditate grati. Si enim benigni simus erga omnes, & propensi ad bene merendum de omnibus, pax inter nos consistet. Nec vlla virtus præter charitatem & pacem, nobis lætitiæ & omnium beneuolentiam parit: Desiderat & Paulus ut sacrum Christi verbum (quod potest saluare animas) habitet exuberanter in Colossensium animis, cum omni arcana sapientia, ut imperitos, rudes, crassos & humiles docere possint quæ suæ salutis conducunt, & commonescere ne cessent hymnis, psalmis & canticis spiritualibus Deo laudes occinere. Primum aures Dei pulset pectus, & sincerus cordis affectus, deinde vox ipsa: Non enim vocis cantiones & hymni Deo placere possunt, nisi à fonte puri & cordati animi profluxerint. Quod si quid boni cogitent aut faciant, in nomine Domini nostri Iesu Christi faciant, & cum gratiarum actione in gloriam Dei referant. Nam à recta intentione & bono fine probatur opus. Si induas cilicium, indue propter Christum. nam Christus pro te induit: dicit enim Propheta, Induebar cilicio. Item, Posui vestimentum meum cilicium. Si ieiunas, ieiuna propter Christum. nam Christus pro te ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Si patiaris flagella & verbera, patere propter Christum. nam Christus pro te flagris cæsus est. Si ores, & propter Christum ora. nam Christus pro te orauit, imo pernoctauit in orationibus. Si tua peccata plores, plora propter Christum. nam Christus pro te plorauit. unde dicit idem Apostolus ad Hebræos, Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Ad hoc igitur exemplar rarissimum & spectatissimum, omnia pietatis & religionis officia inflectito. Nec quicquam boni tibi arroges, sed agnosce totius bonitatis autorem, cuius præsidio tua opera, tuæque merita facta sunt bona.

I. Ioan.3.

Charitas est virtutū omnium perfecta.

I. Tim.1.

Psal.34.

Psal.68.

Matth.4.

Ioan.19.

Ioan.17.

Luc.6.

Hebr.5.

„ Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri dili-
 „ gite vxores, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per
 „ omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indigna-
 „ tionem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. Serui, obe-
 „ dite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi
 „ hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum.
 „ Quodcunque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non ho-
 „ minibus, scientes quod à Domino accipietis retributionem heredi-
 „ tatis: Domino Christo seruite. qui enim iniuriam facit, recipiet id
 „ quod iniquè gessit, & non est personarum acceptio apud Deum.)

Gene. 3.
Ephe. 5.
1. Cor. II.

Hoc loco præscribit Paulus quæ prius in epistola ad Ephesios præscripserat, offi-
 cia mulieris erga virum, & viri erga mulierem, liberorum erga parentes, & eduer-
 so, seruorum quoque erga dominos, & econtrá. Existimo autem Paulum impe-
 rasse vxoribus Ephesiorum & Colossensium, vt suis maritis obsequerentur, & vt
 viri sincero amore erga suas vxores afficerentur, quòd in illis vrbibus essent dis-
 fidia, rixæ & contentiones inter viros & vxores. Nec solum præcipit mulieribus,
 vt suis viris subiiciantur, sed si hæc subiectio laude & commendatione digna sit,
 fiat in Domino, hoc est, propter Dominum se præstent suis viris obsequentiores.
 Quicquid enim rectè facimus, debemus in gloriam Dei referre. Præcepit etiam
 Dominus primæ vxori sua insigni superbia collapsæ, & irritanti suum virum ad
 comedendum fructum subiipsis vetitum, vt sub viri ditione viueret. Ob hanc
 etiam causam debet mulier viro subiici, quia vir est caput mulieris. Tum quòd
 non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Debent & vi-
 ri suas vxores atque seipsos diligere, imo atque suam carnem: Quia vir & vxor
 sunt vna caro. Et quia vxor viro obsequium præstat, debet vir se beneuolum,
 benignum & mansuetum vxori præstare. Cauet ne suæ vxori sit amarulentus,
 difficilis & morosus, ne sua acerbitate, amarulentia & morositate pariantur dis-
 fidia, quibus fœdus coniugij dissoluatur. Etenim sæpe euenit vt vxor propter
 inhumanitatem, rusticitatem & proteruiam viri, datam fidem frangat, & alteri fa-
 ciat sui corporis copiam. Sint & hæc liberorum erga parentes officia, vt filij obe-
 diant per omnia suis parentibus in Domino: hoc enim Deo gratum est. nec ita per
 omnia, vt suis parentibus morem gerant, in his quæ aduersus diuinam legem pu-
 gnant, sed in his quæ rectam educationem, honestam disciplinam, honorem
 parentum, & domus vtilitatem concernunt. Quòd si liberi infidelium iure natu-
 rali debeant suis progenitoribus obsequi, multo magis fidelium & Christiano-
 rum liberi. Et licet patres autoritatem, dominium & imperium in suos filios ha-
 beant, non tamen vt tyranni & seueri homines debent ea abuti, ne suos liberos re-
 belles reddant, & in desperationem adducant. Et propterea Paulus supercilium
 & iracundiam parentum in liberos frangendo, adiecit, *Patres, nolite ad iracundiam
 prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant,*) hoc est, ne animo concidant aut de-
 sperent. Debent quoque serui spontaneo affectu in omni re licita suis heris obe-
 sequi, quanuis carnales sint, & impuris affectibus obnoxij: Nam vtrò suis dominis
 obsequia præstando, non modicam à Deo mercedem recipient. Quòd si conspecto
 domini oculo sedulam magis operã præstent, & in eius absentia pigrescant, & som-
 nolentã ac ociosam vitã agant, non Deo, sed hominibus placere cupiunt: & propterea
 Dominus eorũ ossa dissipabit. Quòd si eduerso cupiãt Deo morè gerere, in simpli-
 citate & puritate cordis, Domino seruiant etiã cum timore Dei. Hæc enim est sim-
 plicitas cordis cum famulando non respectant vultũ domini. Et ne coacta & serui-
 lis sit seruitus, sed libera, & libero homine digna, adiectum est, *Quodcunque fa-*

citis,

*citis, ex animo operemini, sicut Domino, & non hominibus, scientes, quòd à Domino reci-
 pietis mercedem hereditatis.*) Attende quæso ad hanc exoptatam consolationem, qui
 carnali domino inseruis, Si tua mercede ob auaritiam aut proteruiam aut negli-
 gentiam tui heri frustreris, nequaquam apud Dominum frustraberis, qui reddet vni-
 cuique præmium secundum suum laborem. Et propterea magis Domino Christo
 quàm hominibus seruitote. Nam is est vobis amplissimam mercedem repensurus.
 Quòd si seruus fecerit iniuriam suo domino, aut eius bona expilauerit, non effu-
 giet iudicium Dei, qui nullius personam respicit. Nec etiam Dominus supplicium
 euadet, si suum seruum oppresserit, aut eum re quapiam fraudauerit.

Argumentum quarti capitis.

Ivs & humanum & diuinum postulat vt Dominus officiis sui serui merce-
 dem dependat, sit & ei benignus & beneuolus, in suum animum inducens, se
 supremum dominorum omnium dominatorem habere, qui intuetur qualiter se
 gessit erga suum famulum. Admonet & Paulus Colossenses vt preceationibus in-
 sistant, in eisque pernoctent, nihil non agentes cum gratiarum actione. Optat &
 eorum interpellationibus iuuari, quòd (licet compedibus vinctus) liberius audeat
 sacramentum Christi eloqui & prædicare. Depromant etiam apud Ethnicos quã
 nacti sunt sapientiam, quæ plurimum habet momẽti, vt infideles ad Christũ alli-
 ciat. Non vtantur Battologia, fluidisque & lapsantibus verbis, sed suum profe-
 rant sermonem sale, circumspectentia & prudẽtia conditum, vt possint aptè inter-
 rogantium obiectiones diluere. Cõmendat & illis obnixè Tychicum, fidelẽ Chri-
 sti ministrum, & sibi collegam integerrimum. Summopere cupit vt suis animis in-
 figant quanta tormenta pro illustranda & propaganda fide sufferat.

Caput quartum.

„ **D**omini, quod iustum est & æquum, seruis præstare, scien-
 „ tes quòd & vos dominum habetis in cælo. Orationi insta-
 „ te, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul &
 „ pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad lo-
 „ quendum mysterium Christi (propter quod ego vinctus sum) vt ma-
 „ nifestem illud, ita vt oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos
 „ qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale
 „ sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.
 „ Quæ circa me sunt omnia, vobis nota faciet Tychicus charissimus
 „ frater, & fidelis minister, & cõseruus in Domino, quem misi ad vos ob
 „ hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & cõfoletur corda vestra cū
 „ Onesimo charissimo & fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia quæ hîc
 „ aguntur, nota facient vobis.) Sibi persuadeant Domini carnales se habere Do-
 „ minũ vnũ coelestem, nulli non imperantem, ne suis famulis sint admodũ imperiosi,
 „ acerbis & austeris, neve eos sua mercede fraudet. Etenim æquum est vt obsequiis &
 „ laboribus suorũ seruorũ necessaria suppeditet, si velint à domino mercedẽ recipere.
 „ Quòd si subsidia vitæ & laborum remunerationem eis denegent, à Domino iu-
 „ dicabuntur. Et quia Paulus non ignorabat Diabolum totis neruis conari vt nos

ab oratione abducatur, adhortatur Colossenses ut precationibus insistant. & ne languescat oratio, & in desidiam resoluatur, adiecit, *Vigilantes in es.*) Oportet enim semper orare, & nunquam deficere. Et cum Deum precamur, & in precibus perseveramus, debemus Domino gratias agere. Etenim veræ sunt preces illæ & Christo dignæ, quas gratiæ subsequuntur, siue prospera nobis succedant, siue incidant aduersa. Et licet Paulus non egeret absolute Colossensium precibus, quia erat Deo gratissimus, & omni virtute absolutissimus: tamen ut liberius & fidentius sacramentum Christi sibi detectum eloqueretur & euulgaret, optat illorum precibus iuari. Id autem facit ut eos ad semper orandum inducat: Nam si Deum pro Paulo precaturi sint, multo magis pro seipsis, qui non erant ita fide & charitate firmati atque ipse Paulus. Verum ut cautè & prudenter cum Ethnicis & infidelibus diuersentur, ne si stultè, & temerè loquerentur, arriperent illi ansam eos subsannandi: aut si crapulæ, ventri, gulæ & libidini indulgerent, negarent eos esse Christianos, adiecit, *In sapientia; potius prudentia, ambulate ad eos qui foris sunt.*) Ex eo autem infideles foris sunt, quia extra fidei aulam diuagantur, & ab ecclesia longè absunt. Huic autem loco, *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, astipatur euangelica illa doctrina, *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum, estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Quod si per benignitatem, lenitatem, comitatem & mansuetudinem Ethnicos induxerint ad audiendum verbum Christi, rediment tempus, & quod in illis per ignorantiam aut peruicaciam perditum est, recuperabunt. Rediment & tempus non rixando aut contendendo cum infidelibus, allicient & eos ad amorem, si debitum illis honorem citra suarum animarum iacturam impertierint. Forsitan Colossenses ab Ethnicis vexabantur, & propterea suam vexationem blando & prudenti sermone redimebant. ad hoc autem præstandum eos prouocat hic subsequens contextus, *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.*) hoc est, nihil habeat mordacitatis, dicacitatis, scurrilitatis, rusticitatis, insipientiæ & lasciuia. Est & sermo sale conditus, quando non est prorsus seuerus, neque prorsus remissus, sed compositus & temperatus. & quemadmodum esca si sale careat, insulsiore est, si minus salita à gustu repudiatur: ita si Christiani sermo prudentia careat, habetur derisui, si verò prudentiæ limites transilierit, non mouet, neque aures demulcet. Nec veteris legis sacerdotes offerebant Deo sacrificium nisi esset sale conditum, quod puto fuisse mysticum. Tum quoque, dicebat Christus suis Apostolis, *Vos estis sal terræ.* Quod si sal euauerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Ex eo autem oportet Christiani sermonem sale condiri, ut intelligat quomodo unicuique respondere poterit. aliquando enim stulto secundum suam stultitiam respondendum est, aliquando verò non est respondendum. In subsequenti loco Paulus consolatur per suum Tythicum Colossenses, quem à sincera fide, ignea charitate & sedulitate officij, magnopere commendat: hunc enim fidelem legatum ad eos miserat unà cum Onesimo (quem in vinculis genuerat Christo) ut pereos resciret quid tractarent, quid agerent, & si pro tuenda fide, afflictiones, conuicia, & tormenta paterentur, quibus eos beatos prædicaret. Erant quoque illi præcones & internuncij, indicaturi Colossensibus, quid Paulus animo versaret, & quibusnam vinculis, pressuris & afflictionibus pro gloria Euangelij premeretur.

» Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobri-
 » nus Barnabæ (de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipi-
 » te illum) & Iesus, qui dicitur Iustus, qui sunt ex circumcisione. hi so-
 » li sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Salu-
 » tat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi Iesu, semper solici-

tus

» tus pro vobis, in orationibus, ut stetis perfecti, & pleni in omni vo-
 » luntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum
 » laborem pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli.
 » Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres qui
 » sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est, ecclesiam. Et
 » cum lecta fuerit apud vos epistola, facite ut & in Laodicensium eccle-
 » sia legatur: & ea quæ Laodicensium est, ut vobis legatur. Et dicite
 » Archippo, Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud
 » impleas. Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum
 » meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.)

Cedit in gloriam Pauli, quod pro fide innumeris malis affligeretur, nec vincula & carceres exhorrescit, sed in suis tribulationibus & pressuris (quæ magnum ecclesiæ commodum attulerunt) gloriatur. Et licet captiuorum fors sit conditione serui longè inferior, eò quod captiuus, ut velint hostes vel tyranni, huc & illuc pertrahuntur. tamen quod sit pro Euangelio Iesu Christi captiuus, summo honori tribuit. Sustinet & compedes cum suo Aristarcho, qui Colossensibus salutem impartitur, eo quidem fine, ut eos ad consimiles tentationes ferendas adhortetur. Salutat & illos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo acceperant mandatum, ut eum honorificè exciperent, si quando eos inuideret. Satis ex Actis Apostolorum Act. 13. nobis compertum est Barnabam fuisse cum Paulo segregatum & selectum in opus Euangelij, quod erat Gentibus inuulgaturus. Is adhæsit comitatu Pauli, & suis sacris concionibus & exhortationibus multos ad fidem allexit. Istitis sanctis diuini verbi buccinatoribus (licet aliquando fuerint Iudæi) adiungitur Iesus, qui dicitur Iustus. Hinc vides quosdam Iudæos, qui à Iudaismo ad Christianismum defecerunt, summa sedulitate negocium rei euangelicæ plurimum iuuisse: quos commendat Paulus, quod ab eis fuerit adiutus, in his quæ ad cœlestem ducunt imperium. Si enim laboris participes fuerint, & præmij futuri sunt participes. Attulerunt & illi Euangelij præcones solamen Paulo, cum multis malis pro Christo vexaretur. Cedit & in laudem Colossensium, quod Epaphras, qui ex eis erat oriundus, effectus sit Christi seruus, qui enixè laborauit, ut essent perfecti & firmi in fide & morum integritate, nec tam hominum quàm Dei iussis obsequerentur. Testatur & Paulus quantum laboris cum sincero zelo pro salute Colossensium, & Laodicensium, & Hieropolitanorum insumpserit. Salutat & Colossenses Lucas medicus, Paulo singulari amicitia coniunctissimus. Quidam interpretes dicunt hunc Lucam, illum esse, qui Euangelium & Acta Apostolorum scripsit, & hæc est communis opinio. Alij dicunt alium fuisse, qui idipsum nomen sortitus est. Erasmus leui admodum censura ducitur, quod is alius fuerit à Luca Euangelista, quia Græcè legimus *Λουκᾶς ὁ ἰατρός*, hoc est, Lucas ille medicus. Verum articulus non est additus, ut hunc à Luca Euangelista discernat, sed ut indicet quod Lucas Euangelista fuerit ille insignis medicus, qui nō ob quæstū egrotis medebatur, quique magis gratia Dei, quàm arte infirmos sanabat. Salutat & Demas Colossenses, qui nondum reliquerat præceptorem. Deinde adiecit Paulus, *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ.*) Nam & fide & charitate sunt vobis copulati. Nympham quoque, salutate, & quæ in domo eius est ecclesiam.) Arbitratur Ambrosius Nympham fuisse mulierem deuotam. verum *ἄνθρωπος*, pronomen apud Græcos additum, significat virum fuisse. Theophylactus asserit Nympham fuisse virum sanè egregium, qui & domesticos omnes fideles haberet, & ita ut ecclesia, eius domus appellaretur: Ecclesia quidè, hoc est familia christiana. *Cum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur & ea quæ*

K. iij.

Laodicensium est, vobis legatur.) Coniiciunt nonnulli docti interpretes nonnulla Colossensibus à Paulo scripta, vt Laodicensibus innotescerent, & ediuerfo. Quòd si quæras quæ nam illa fuit ad Laodicenses epistola, tibi respondebit Theophylactus, quòd ea est quæ ad Timotheum prior conscripta est: hanc nanque ex Laodicæa transmisit Apostolus, sed hæc suasiuncula parum momenti habet. nam æquè facillè scripsisset Paulus ad Colossenses, Vt cum legeritis hanc epistolam, legite & illam priorem, quam ad Timotheum scripsi. Vult Paulus, ni mea me fallat opinio, vt Colossenses & Laodicenses, huiusmodi epistolas sibi inuicem communicent. Et licet ad Laodicenses scripserit Paulus, tamen hæc epistola neque apud Latinos neque apud Græcos extat: licet Iacobus Faber hanc epistolam reliquis Pauli epistolis admiscuerit, sed nihil habet Pauli, neque Paulinum pectus, præter aliquot vuculas ex cæteris eius epistolis emendicatas, spirat. Et quia non constat de huiusce epistolæ autoritate, aliarum epistolarum canoni non est ascripta. Forsitan fuit à quibusdam deprauata, & perit in ecclesiis: aut non est ascripta canoni, quia non continebat aliud quàm ea quæ est Colossensium. Deinde subiungit, *Dicite Archippo, Vide mysterium quod accepisti in Domino vt illud impleas.*) Incitate Archippum qui pro vobis certat, vt euangelicum munus à Domino sibi delegatum, cum omni diligentia & sedulitate, vobis prospiciendo, adimpleat. Verùm vt firmiorem salutem vobis impertiar, & agnoscatis quonam amore vos prosequar, vobis suadete hanc epistolam mea propria manu conscriptam esse. Hoc & vnum vos velim vt sitis memores meorum vinculorum.) vt meas afflictiones vestra consolatio leniat. Gratia & fauor Domini nostri Iesu Christi, semper adfit vestro spiritui.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris Theologi Parisiensis, in Pauli ad Colossenses Epistolam, finis.

IOANNIS

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,

Doctoris Theologi Parisiensis, in priorem diui Pauli ad Thessalonicenses epistolam, Prefatio.

Thessalonica, ciuitas est Macedonia metropolitana, à qua & Thessalonicenses dicti sunt, quos Paulus magnopere commendat, quòd in suscepta Christi fide, muro (si dicam aheneo) longè firmiores fuerint, nec permiserint se à pseudoprophetis seduci, nec pseudapostolis impia dogmata spargentibus fidem præstiterint. Et licet nonnulli suorum conciuum non satis rectè de resurrectione mortuorum sentientes, ac si animæ hominum essent vnà cum corpore extinctæ, voluerint eos ad perniciosam doctrinam pertrahere, neque tamen minis, aut terroribus, aut pressuris potuerunt vnquam à sincera Euangelij veritate, & ab animi sententia dimoueri. Et propterea assiduis precationibus Deum interpellat, vt in sinceritate fidei, ardore charitatis & sufferentia malorum omnium, pro nomine Domini nostri Iesu Christi perseuerent. Id denique laudis eis tribuit, quòd per totam Macedoniam & Achaiam, candorem fidei, & Euangelicam doctrinam commendauerint & euulgauerint. Ad hæc, licet Paulus in Philippis & aliis externis nationibus, multis contumeliis & flagris affectus fuerit, tamen Christi gratia & presidio fretus, non destitit ob intentata sibi tormenta, munus suæ fidei concreditum obire, & Thessalonicensium animis sementem Euangelicam inserere, insitam assidue prædicare & annūciare. Et ne ob questum, aut temporariam mercedem prædicaret, vnde simplicibus esset offendiculo, propriis manibus laborando, victum, vitæque alimoniam sibi parabat. Optauit etiam sincero affectu frequenter illos inuisere: tamen vehementi tribulatione per impios Iudeos à satana afflictatus, suum aduentum remoratus est: ne tamen ingenti dolore & mæstitia afficerentur, misit Timotheum (quo chariorè habebat neminem) vt eos consolaretur & exhortaretur ad fouendam mutuam charitatem, & ad sufferenda pro nomine Christi malorum omnium tormenta. Deterret & suis postulationibus & obsecrationibus Thessalonicenses ab omni fornicatione & immunditia, qua aliquando polluti fuerat. Cōmonescit & illos ne ob diem iudicij admodum terribile, consternantur animo, sed excubias agendo aduersus insidiosum tentatorem, cum omni sobrietate & iustitia cæterisque virtutibus, quibus oportet eos exornari, expectent secundum Christi aduentum, qui iustos immarcescibili corona donabit: iniustos verò, & suis vitis occacatos & obstinatos aeterno incendio aduri iubebit. Scripsit autem hanc epistolam ab Athenis per Tychicum Diaconum, & Onesimum acolytum.

Argumentum primi capitis.

Paulus Thessalonicenses (quibus gratiam & pacem Dei cōprecatur) commendat à sincera fide, firma charitate, & assiduo pro Christi Euangelio certamine, nec desinit Deum interpellare vt susceptum fidei sacramentum eximius virtutibus illustrent, sibi que suadeant Apostolum non ornatum sermonis, nec verborum fa-

cundia more rhetorum aut oratorū, sed virtute Dei & afflatu spiritus sancti Euāgelicam doctrinam prædicasse, quam ingenti cum gaudio, & profectu non modico exceperunt. Extollit & illos quòd ardore & robore sua fidei fuerint exemplo omnibus credentibus in reliqua Macedonia & Achaia: Quòd denique mira quadam facilitate, sint à vana & superstitiosa idolorum religione ad verū Dei cultum traducti.

Caput primum.

» **P**AULVS & Syluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessa-
 » lonicensiū in Deo patre nostro, & Domino Iesu Chri-
 » sto, Gratia vobis & pax. Gratias agimus Deo semper
 » pro omnibus vobis, memoriam vestri faciētes in ora-
 » tionibus nostris sine intermissione, memores operis
 » fidei vestræ, & laboris & charitatis, & sustinentiæ spei
 » Domini nostri Iesu Christi, ante Deum, & patrē nostrum: scientes fra-
 » tres dilecti à Deo, electionem vestram, quia Euangelium nostrum non
 » fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, &
 » plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos.)

Paulus, & Syluanus, & Timotheus comites, & in Euangelico munere obeundo collegæ, sancto Thessalonicensium cœtui Dei gratiam & pacem comprecantur, vt his donis adiuti in Euangelica doctrina magis ac magis proficiant, cœlestiæque cogitent & sapiant. Verum hoc loco agnoscimus humilitatem & modestiam Pauli, quòd licet autoritate, dignitate & sapientia Syluanum & Timotheum præcelleret, tamen hosce discipulos sibi pares facit. Quid autem pro Thessalonicēsisibus molitur, exprimit hic locus, *Gratias agimus Deo semper pro vobis omnibus.* Quòd scilicet in Christianorum numerum sitis asciti. Nec cessamus nostrum charitatis affectum exerendo, pro vobis Deum interpellare, vt foelicia vestræ fidei auspicia, in vobis perficiat. Multa sanè me compellunt, vt sine intermissione Deum pro vobis deprecer. In primis opus fidei vestræ, vestra scilicet in fide suscepta, stabilitas, & constantia: Non enim ad promerendum Dei gratiam & præmium æternū, satis est fidem profiteri: sed opus est in fide persistere, & ea quidem quæ charitati copulata est. Deinde summus labor vester, vestræque in me ardens charitas. nam aduersa quæque pro nomine illius quem colitis, tolerastis, & quotidie toleratis. Nec me latet quāta pro sincero in me affectu sitis tormenta perpessi. Ad hæc, tolerantia spei: nam patienter perseuerastis in spe, multisque tētationibus afflictati, æquabiliter omnia pertulistis, quo de futuris præmiis sit vobis spes certior. Vestra autem præclara facinora sunt oculis diuinæ maiestatis peruia, quæ vobis pro hac æquabili tolerantia amplissimā mercedem dependet. Exhilarescite quòd Dei gratia, & non vestris prioribus meritis sitis ad fidem, fideique palmam electi. Deo autem gratias ago, quòd profectui vestræ electionis non nihil contulerim, vòsque ad amplexandam fidei sinceritatē pellexerim: Non enim duntaxat verbis Euangeliū Iesu Christi vobis prædicauimus, sed miraculis confirmauimus: ad hoc enim præstādum nos Spiritus sanctus afflauit, qui spirat quibus vult. Pseudapostoli non certam fidem faciebant, quia tantum docebāt, nos autem diuino numine afflati, certam fidem fecimus, & verè persuasimus, quia & cœlesti doctrina & eximiis signis & malorum omnium tolerantia persuasimus. Intelligamus autem Paulum vocare hoc loco virtutē, signa siue miracula, quæ magis rudes & proteruos prouocant ad credendum, quàm doctrina. Vnde in Euāgelio legimus, Et non fecit ibi virtutes multas, propter illorū incredulitatem. Vocat

Modestia & humilitas Pauli.

Persistendū est in fide charitati copulata.

In quibus consistebat vera Pauli persuasio. Matth. 13.

& plenitudinem multam, certam persuasionem: Significat enim πληροφoρiα, certitudinem siue certam persuasionem. Nec hesitandū est quin Paulus abudè instruxisset Thessalonicēses de omnibus quæ & ad fidē suscipiendam & tuēdā necessaria sunt.

» Et vos imitatores nostri facti estis, & domini, excipientes verbum in
 » tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti, ita vt facti sitis forma o-
 » mnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. A vobis enim diffama-
 » tus est sermo Domini, non solum in Macedonia, & in Achaia, sed
 » & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est, ita vt nō sit
 » nobis necesse quicquam loqui: Ipsi enim de vobis annunciant, qualem
 » introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deū, à simulacris,
 » seruire Deo viuo & vero, & expectare filium eius de cœlis,
 » (quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.)

Christus totius sapientiæ fons vberimus, cum arcanam sui patris doctrinam prædicabat, Scribarum & Phariseorum odium sibi plerunque conflagabat, & ab eisdē inuidis calumniatoribus conuiciis impetitus, (cum non haberet quod ei responderet) vocatus est Dæmoniacus & Samaritanus. Licet sola suæ sapientiæ virtute quàm plurimos ad se cōuerteret, nullūque nō supplicium pro tuēda veritate perferret. Pariter ego ipse Paulus prædicādo Euangeliū Iesu Christi, opprobria, cōtumelias, flagella, carceres, vincula & afflictiones innumeras pertuli. Et vos ad imitationē Christi & nostri, nō sine periculo, tribulatione & vexatione multa verbū Dei excepistis, nullis tamen persequentiū minis & terroribus potuistis à recta animi sententia, sanctoque proposito dimoueri, sed cum ingēti gaudio Spiritus sancti, spretis quibuscumque rebus aduersis, Euangelicam doctrinā illustrastis & propagastis. Et quis vos non magno opere commendaret, multisque encomiis prædicaret, quòd ob ardorem & constantiam vestræ fidei, fama Euangelij ritu tubæ clangentis longè latèque perfonuerit, nec solum in Macedonia & Achaia, verumetiam in cæteris quoque nationibus diuulgata fuerit? Vnde non necesse est à nobis sinceritatem & firmitatem vestræ fidei prædicari. Et qui omnium vestrum exemplo ad fidem adducti sunt, laudantes vestrā conuersionem, patefaciunt omnibus, qualis fuerit ad vos noster aditus. Etenim cum multis afflictionibus, pressuris, difficultatibus & periculis vos Christo inseruimus, gaudemus tamē quòd cum quadā facilitate admodū cōmendabili, sitis ab idolorū spurcicia & mutis simulachris ad verū & germanū Dei cultum traducti, vt profligato dæmone (qui vestris animabus insidiabatur, quo eas vana illa religione raperet & deuoraret) possitis posthac Deo viuo & vero inseruire, vòsque totos rebus cœlestibus, diuinisq; studiis addicere: expectādo filiū Dei, qui aliquādo de cœlo descēdet in gloria suæ maiestatis cum numerosissimo angelorū comitatu, vt vnūquēque pro suo opere iudicet. Nā de eo scriptū est, Ecce dies veniūt dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiēs erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. Et alibi, Non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Et cum hic iudex æquissimus venerit ad iudicandū, reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Et licet formidabilis sit secūsus eius aduentus, sicut dicit scriptura, Cadite super nos, & abscondite nos a facie sedētis super thronum, & ab ira agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum. Et quis poterit stare? non tamen ita debemus illum aduentum formidare vt de clementia Dei diffidamus, aut de salute animæ periclitemur: Nam Christus suum sanguinem effudit vt nos à nostris vitiis ablueret, nōsque eriperet ab ira ventura, supplicio sci-
 » licet æterno, quod nostris peccatis debebatur: Si qui tamen reformidare debeant se-
 » cundum Christi aduentum, potissimum impij, reprobj, & in vitiis assuetis obstina-
 » ti, de quibus dicit Dominus, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui para-
 » tus est diabolo & angelis eius.

Hiere. 23.

Ioan. 5.

Philip. 3.

Apoc. 6.

Qui debent reformidare se-
 » cundum aduē. um
 » Christi.

Matth. 25.

Nemo nescit Paulū in exordio huiusce capituli exprimere quot conuicia, flagella & tormēta in Philippis & aliis externis barbarisque nationibus pertulerit, antequam Thessalonicensibus Euangelium Iesu Christi etiā cum discrimine suae vitae inuulgaret, quos neque more pseudapostolorū in errorē induxit, neque immundis verbis inquinauit, neque dolo aut assentatiuncula circumuenit, sed sicut à Domino synceram doctrinam didicit, ita illis syncerè & absque vilo fūco manifestauit. Et eo amore in Thessalonicēses exarsit, ut non solum eos Euangelium Christi docuerit, sed fuerit paratus pro eorum salute suam cernicē cruentis tyrānorum gladiis submittere. Verūm ut syncerius caelestem doctrinam illis infereret, nullum ab eis vitae cōmeatum efflagitabat, sed opera manuarum, nocturna, diuturna que victum sibi parabat. Confert & illos cum quibusdā Iudeis Christo insitis quod non minus pro tuenda fide à suis contribulibus afflictati fuerint, quā illi à perditissimis Iudeis, qui non solum sanctissimos Christi vates & internūcios trucidarunt, verum etiam & Christum, omnium Saluatorem vnicum.

Caput secundum.

NAM & ipsi scitis fratres, introitum nostrū ad vos, quia non inanis fuit, sed ante passi multa, & contumelias affecti (sicut scitis) in Philippis fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euangelium Dei, in multa sollicitudine: Exhortatio enim nostra, non de errore, neque de immūditia, neque in dolo, sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis Euāgelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritiæ: Deus testis, neque quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse: ut Christi Apostoli, sed facti sumus paruuli, in medio vestri, tanquā si nutrix foueat filios suos, ita desiderantes vos cupidè, volebamus tradere vobis, non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniā charissimi nobis facti estis.) Volo vos scire viri Thessalonicenses, nos variis persecutionum procellis iactatos, non desitisse sementē Euangelicā longè latèque spargere, nec contumelias, flagella, carceres & afflictiones, nos à functione nostri muneris dimouisse, quo enim vehementius malorum omnium fluctus sauebant, eo ardentius scuto fidei, & armatura Dei muniti, aduersus sinistra quæque stabamus inconsulsi, sperantes agonotheam nostris inquietis certaminibus non defuturū, qui suos inuictos athletas, generosissimosque milites victrici corona donabit. Cognoscitis & introitū nostrum non fuisse ad vos superuacaneū, nec discriminis expertē, nec immunem molestiarū: nam dominus permisit nos in multa pericula incidere, ut fidem nostrā obfirmarent. Et licet priusquā ad vos proficiscerer, fuim in Philippis, vna cum Sylla flagris cæsus, deinde in carceres intrusus, ob spiritum Pythonē, quem ego Dei præsidio à quadā puella eiecerā, tamen huiusmodi mala non fregerunt animū meum;

Egregiū & inuictum Pauli aduersus sinistra quæque certamen.

meum, sed exerta libertate ausus sum vobis palam etiam in multo certamine annūtiare Euangelium Iesu Christi. Non enim exhortatio & doctrina nostra fuit de errore, aut potius impostura, ut quempia falleremus: aut ex immunditia, ut impuris, maleficis & abominandis artibus, imponeremus simplicibus: neque in dolo, ut quempia versutia & astu circumueniremus, sed sicut fuimus à Domino delecti ad obeūdum munus Euangelicū, ita syncerè & absque vilo fūco loquimur: Non enim Deus nos ad tam sublime præconiū segregasset nisi nos idoneos fecisset, ut purè & sanctè Euāgelium Christi tractaremus & prædicaremus: Nec cupimus prædicādo auram popularem venari, aut humanā laudem captare, aut hominibus more adulatorū placere, sed Deo morè gerere, qui corda scrutatur & probat. Non enim Deo gratificari potest qui ob quæstū vel inanem gloriā prædicat. Et licet aliquādo vos ob synceritatē fidei magnopere cōmendauerim, non tamen eo fine ut vobis assentarer. Etenim qui assentandi gratia prædicant, plerunque per aulas principū curfant, venaturi summa sacerdotia. Et vos testari potestis me nunquam euangelicum sermonem adulatione labefactasse, polluisse & contaminasse. Tum quoque testis est Deus quod non pecuniarū congerendarū libidine, aut gratia humanæ gloriæ apud vos meæ legationis munus obierim, aut vobis Christū prædicauerim, ut vestris auribus placerē, vel mihi fluxam & momentaneā gloriolā vendicarem. Etenim is satis honore dignus est, quem Deus cōmendat & cohonestat. Et licet seminando spiritualia potuissemus à vobis commearū vitæ accipere, ut Christi Apostoli, & præcones Euāgelij, nihil tamen à vobis exegimus, ne quæ vestrū grauaremus, sed facti sumus in medio vestrū sicut paruuli, simplices, benigni, mites, minimèque austeri, tanquam si nutrix foueat teneram suorum filiorum ætatē. Et quia vos Christo inserui, me præstabo vobis ut benignum & beneuolū præceptorem, & omni lenitate vestræ imbecillitati morigerabor. Deniq; quia estis nobis vnicè dilecti, eo desiderio, eaque magnitudine beneuolentiæ in vos afficior, ut non solum percipiam vobis frequenter Euangelium Dei tradere, sed & tradendo & prædicando pro vobis vitam meam impendere: Vnde dicebat Ioannes exprimendo summam Christi erga fideles charitatem, In hoc co- Ioan. 3. gnouimus charitatem Dei, quoniam ille animā suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere.

Memores enim estis fratres, laboris nostri, & fatigationis, nocte & die operantes, ne quem vestrū grauaremus, prædicauimus in vobis Euāgelium Dei. Vos testes estis, & Deus, quā sanctè, & iustè, & sine querele, vobis qui credidistis, affuimus: sicut scitis qualiter vnumquemque vestrū (sicut pater filios) deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, ut ambularem dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus Deo, sine intermissione, quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed sicut est verè verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis.) Ut Paulus liberius, purius & ardētius prædicaret Euangelium Iesu Christi, nihil exigebat ab iis quibus spiritualia seminabat, sed opera manuarum victum sibi parabat. Vnde dicit in Actis Apostolorū, Argētum & Act. 20. aurum aut vestem nullius concupiui, sicut ipsi scitis, quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ. Et in priori ad Corinthios I. Cor. 4. epistola dicit, Usque in hanc horam, & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Et propterea alliciendo ad se animos Thessalonicensium, vult illos memores esse, quā syncerè Euangelicam doctrinam eos docuerit, Memores, inquit, estis fratres laboris nostri & fatigationis, nocte & die operantes, ne quem vestrū grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei.) Ex hoc loco colligimus non modicā fuisse Paulo sollicitudinē ne quem

prædicando offenderet, aliis concionatoribus indulget & cōcedit facultatem, vt de Euangelio viuant, qua tamen non est vsus. Pauci sunt è numero prædicatorum, qui Paulinum pectus spirant, & qui suarum rerum dispendio, fame quoque & siti & malorum omnium tolerantia infideles & fideles Christo lucrifaciant. Alij prædicando, summos honores venantur, alij auram popularem mercantur, alij de replendis suis sacculis philosophantur, alij fastu turgidi, cupiunt vocari Rabbi. Possunt & Thessalonicenses Dei testimoniū comprobando, testari quàm sanctè, iustè & inculpate sibiipsis Christo insitis adfuerit Paulus: Etenim summam erga Deum religionem obseruauit, iustitiam erga proximum, nulli enim iniuriã intulit, nec à quopiam pecuniam extorsit, nec de eo quis conqueri potuit. Complexus est & sincera charitate ac promptitudine animi vnumquemque Thessalonicensium, non minus quàm pater suos liberos. nihil denique non egit vt eos spiritali alimonia foueret & nutriret, & cum omni lenitate & humanitate tractaret. non enim patris est in suos filios cum quadam amarulentia & austeritate sæuire. Deprecatur & illos vt forti animo sinistra quæque tolerant: Sua quoque consolatione illorum fluctus & procellas sedat & temperat. Commonefacit & illos vt corã Deo dignè ambulent in omni humilitate, modestia, mansuetudine, obedientia & patientia: nam virtutum exercitio, & præsertim malorum omnium tolerantia, ad augustissimum Dei regnū, perpetuamque gloriam euehentur. Nec Deus vocat nos in suum imperium nisi velimus eius iussis obsequi. Eam autem ob causam agit incessanter Deo gratias, quòd cum Thessalonicenses accepissent ab eo & à suis collegis verbum auditus Dei, non acceperunt illud vt verbum humanum, aut hominum artificio excogitatum, sed vt est verè diuinum verbum. Verbum autem auditus Dei, quod à Paulo acceperunt, est verbum quod ipsis per Paulum loquebatur Deus: Nam eadem attentione audiebant Paulū prædicantem, qua & Deum. Est & verbum auditus Dei, cœlestis prædicatio, quam quis audiendo, ad credendum prouocatur: Vnde scriptum est in epistola ad Romanos, Fides est ex auditu, auditus autem per verbū Christi. Operatur & Deus in Thessalonicensibus fide illustratis, vt constanti animo pressuras & afflictiones pro gloria Euangelij perferant. Operatur etiam diuinum verbum in ipsis Thessalonicensibus, nam ipsis factis declarant vim sermonis Euangelici.

” Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in
 ” Iudæa, in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus ve-
 ” stris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & Pro-
 ” phetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placent, & omnibus homi-
 ” nibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui, vt salui fiant, vt im-
 ” pleant peccata sua semper: peruenit enim ira Dei super illos vsque in fi-
 ” nem. Nos autem fratres desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu non
 ” corde, abundatius festinauimus faciem vestram videre cum multo de-
 ” siderio, quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, & semel
 ” & iterum, sed impediuit nos Satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gau-
 ” dium, aut corona gloriæ? Nōne vos ante Dominum nostrum Iesum
 ” Christū estis in aduētū eius? Vos enim estis gloria nostra & gaudium.)

Hoc loco confert Paulus sanctos Thessalonicenses cum quibusdam sanctis Iudæis, qui cum effloresceret & inclaresceret Euangelium Iesu Christi, tantæ rei sacramento donati, aliam vitā ab ista momentanea & fluxa, sperantes, vt aliquo præclaro specimine salutiferam Christi crucē referrent, & in suis corporibus effigiarēt: multa à viris impiis suæ nationis conuicia, flagella & tormenta sustinuerunt. Nec minora Thessalonicenses in fide vegeti & roborati, à suis peruersis cōtribulibus passi sunt. Dicuntur autē cōtribules qui sunt eiusdē tribus aut potius eiusdē gētis. Nobis ex Actis
Aposto-

Apostolorum compertum est factam fuisse persecutionem magnam in ecclesia Hierosolymitanorum, eo die quo sanctus Stephanus, protomartyr inuictissimus, fuit à sceleratissimis Iudæis lapidibus obrutus. Huic autem loco arridet Paulina illa ad Hebræos doctrina, Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamē sustinistis passionum, in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Quòd autem amē-
 tissimi & nocentissimi Iudæi, inuidia, dolo, odio, imo inuidis & rabidis clamoribus enecarint Christum, indicat Matthæus dicens in persona Christi suos discipulos alloquentis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus ad ludendum, & flagellandum, & crucifigendū, & tertia die resurget. Hic quoque Euangelicus locus illi veritati propemodum hæret, Hic est hæres, venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Probat & hæc Euangelica philosophia sanctissimos Christi prophetas fuisse à crudelissimis Iudæis aut cæcos aut trucidatos, Agricola apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. Carpit & acriter Stephanus in actis Apostolorum sceleratissimos Iudæos, quòd suas manus plusquam cruentas & sanguinolentas in prophetas Domini iniecerint, dicēs, Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænu-
 ciabant de aduētū iusti, cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis. Et sicut aduersarij fidei persecuti sunt Christum, & Christi prophetas inculpatisimos, ita & in Apostolos eadem persecutione sæuierunt: Vnde præsciens Christus quanta Apostoli tormenta pro defensione fidei paterentur, dicebat, Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos. Fuit & Paulus frequenter pro tuenda fide afflicatus, vt plerisque in locis suarum epistolarum nobis innotuit. Et licet tyranni & inimici fidei arbitrarentur se Deo præstare obsequium iugulando suos fidissimos famulos & ministros, non tamen Deo placebant: quia non recta fide & intentione id moliebantur. Et eo vehementius erant culpandi, quòd oppugnando fidem nō solum sibiipsis oficiebant, sed iis qui vltro erant parati fidei sacramentum recipere. Denique totis viribus obsistebant, ne doctores Gentium Euangelium præputij suæ fidei concreditum, Ethnicis inuulgarent: tantum enim mali & contagionis in se coaceruat inuidus, vt non solum sibi noceat, sed & iis quibus nocere cupit. Permittit autē Dominus huiusmodi grassatores & perturbatores reipublicæ Christianæ in Christianos furere & sequi, vt probata iustorum patientia, peccatum peccato accumulent, & supplicium supplicio. vnde dicebat Christus de filiis Iudæorum à ferocitate & crudelitate suorum parentum minimè degenerantibus, Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Et quia obstinati Iudæi non egerunt pœnitentiam, quantum haberent spacium 40. annorum post passionem Christi, vt à pristinis vitiis resipiscerent, ira Dei malorum omnium vindex, in eos iustè desæuiit: & sub Tyto & Vespasiano Romanis imperatoribus, duram seruitutem passi sunt, & vsque ad consummationem seculi perdurabit hæc vindicta, nisi mature resipiscant. In subsequenti loco Paulus afficitur tristitia, quòd ob multas afflictiones & tribulationes quas Thessalonicenses pro fide sufferebant, fuerit eis, velut filiis orbatus, & ad breue tempus ab eis separatus. Et licet ad spacium temporis fuerit ab eis facie dimotus, non tamen corde & sincero affectu: Nam pro viribus studuit vt magis ac vehementius desideratissima illorū præsentia frueretur, sed suam ad illos profectionem per impios Iudæos, aut forsitan aeris inclementiam, fatanas præpediuit. Verum vt tristitiam lætitia temperet, lætæque tristibus commisceat, seipsum solatur, quòd quicquid pro Thessalonicensium conuersione & salute egerit, cedet in suam victricem coronam, perenne gaudium & immortalem gloriam. Nō enim potest pater spiritalis non magnopere lætari & gloriari, quòd multos filios Christo genuerit.

Argumentum tertii capitis.

ITa Paulus saluti Thessalonicensium prospicit, ut cum non possit illos obistente satana inuisere, mittit ad eos Timotheum sibi sodalem fidelissimum & spectatissimum Dei ministrum, ut eorum animos consoletur & confirmet, doceatque eos non debere animo consternari nec turbari ob assiduas & vehementes afflictiones, quas Paulus pro gloria Euangelij sufferebat. Gaudebit & magnopere cum acceptis latis nunciis per suum collegam cognoscet quam constantes sint in fide Thessalonicenses, & in pristina charitate firmati. Interpellat & Dominum ut suis dotibus illos locupletet, nec sinat eorum sanctitatem & integritatem vlla ex parte labefactari.

Caput tertium.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra, ut nemo moueatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Nam & cum apud vos essemus, praedicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annunciante nobis fidem & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quae vos, ideo consolati sumus fratres in vobis in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem vestram, quoniam nunc viuimus, si vos statis in Domino.) Tot tantisque tribulationum fluctibus obruior, ut satana impediendo per suos satellites meam ad vos profectioem, cogar Athenis remanere, quasi succubens oneri: licet neque tribulatio, neque fames, neque nuditas, neque gladius, neque vlla alia persecutio possit me separare a charitate quae est in Christo Iesu. Et quia ego & Syllanus vehementer dolemus, quod ob ingruentes quotidie persecutiones non possumus frui vestro conspectu, optimum duximus ad tempus ut soli Athenis relinquere mur. Quidam interpretes hunc locum, *Propter quod non sustinentes amplius &c.* sic exponunt, Propter quod scilicet satanae praepeditum non ferentes, siue impatiens desiderio videndi vos, satis duximus & iudicauimus ut Athenis remaneremus. Et ne auxilio nostro destituti, aduersus nos murmuraretis aut querimoniā excitaretis, effectisque posthac ad tuendam fidem tepidiores & segniores, misimus Timotheum a syn-cera fide nobis fratrem germanum, nostrumque cooperarium, & participem operis Dei (quo integriorē, alacriorē & feruentiorē habemus neminem) ut vos confirmaret & exhortaretur ne a fide excideretis. Quēadmodū enim de vestro Euāgelico profectu magnopere gaudemus, ita de vestra a sacramento fidei defectione vehementer tristaremur & cruciaremur. Nec est quod turbemini aut diffidatis, quod grauibis erūnis & innumeris malis afflicter: nam afflictiones quas forti animo tolero, in vestram & meam gloriam cedent, vobisq; erūt exēplo ut dura quaeq; & acerba pro augmēto fidei & Euāgelij perferatis. Ad hoc autē vobis summopere proderit exhortatio Timothei, ut nullis tribulationibus

lationibus turbemini aut terreamini. Nec ignoro diabolū ingruentibus vndiq; malorum procellis, blandiendo, infirmioribus quietem & ociū suggerere, ut ab angustiarū & afflictionum tolerantia eos abducat: sed nihil est etiam tam acerbum, molestum & difficile, quod vos debeat a recta animi sententia dimouere, aut a rebus praclare gestis distrahere. Nam quo maius est aduersitatum certamen, eo ipsis constanter superatis futura est insignior victoria, & amplior corona. Denique ad id sumus instituti, ut omnibus tentationibus & pressuris exponamur: non igitur mala aut praeterita, aut praesentia, aut futura debent nos obturbare & frangere. Oportet & nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei: Etenim tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia charitas diffusa est cordibus nostris per spiritum sanctū qui datus est nobis. Adhuc, cum apud vos essemus, praedicebamus vobis nos passuros tribulationes, sicut & factum est, & scitis, nec tamen malis quibus premebamur, vnquam celsimus, sed viriliter obfistendo, ad Dei gloriam, nostrique agonis commendationem, victores euasimus. Et propterea ego ipse Paulus non amplius ferens me vestro conspectu orbari, pertimescens etiā ne desperaretis aut a fide descisceretis, misi ad vos Timotheum ut obseruaret si in vobis esset fidei robur & stabilimentum. Nec tamen haec dici velim, ut de vobis diffidam, aut vos oscitantiae & negligentiae infimulem: sed ne diabolus (qui neminem suis infidiosis tentationibus non aggreditur) vos seducat, & radicem fidei vestris cordibus insitam euellat, & irritus sit ac inanis labor noster, quem pro vestra salute suscepimus. Cum autem ad nos Timotheus redierit, laetaeque nuncia nobis de integritate & constantia vestrae fidei attulerit, iudicabimus labores nostros non fuisse ad vos superuacaneos. Nec sum nescius memoriam nostri nunquam ab animis vestris excidisse, sed vos eo amore nos profectui, ut votis omnibus ardeatis nos inuisere. cupimus etiam magnopere vestra (si quando liceat) frui praesentia. Agimus & vobis gratias quod vestra consolatione nostras necessitates & tribulationes subleuaueritis. Fecit & robur vestrae fidei, ut vix tentationes & afflictiones sentirem. Et quemadmodum pro morte ducerem, si a fide descisceretis, ita pro mea vita vestrae fidei profectum ducam.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio quo gaudemus propter vos, ante Deum nostrum, nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram, & conpleamus ea quae desunt fidei vestrae? Ipse autem Deus, & pater noster, & Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos: Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in inuicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis ad confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate ante Deum & patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius, Amen.)

Iam vobis per epistolam significaui vitam meam ab alacritate, vigore & constantia vestrae fidei pendere, nec quicquam per internuncium ad vos delegatum mihi posse laetius, optabilius & gratius reddi, quam quod in fide suscepta persistitis. Et ideo tanta mihi, vestri de causa, laetitia incessit, ut non habeam vnde dignē & abundē possim Deo gratias agere. Nam eximia virtutes quibus caeteris praestatis, diuinitus vobis collatae sunt. Et propter tantae rei profectum, & singularem quae in vobis est, sapientiam, nostris inquietis preceationibus diem cum nocte copulamur, ut nobis afflatu Dei liceat vos reuisere. Nam licet vestra sancta religio in dies fructus vberimos pariat, nostra tamen praesentia (ut bene speramus) vberiores & ditiores paritura est. Nam complebimus & absoluemus quae vestrae fidei desunt, non quod vestra fides non sit ardens & sincera, sed quia veritate & doctrina resurrectionis vniuersalis non estis satis firmati, aut saltem non omnes, qui vestra ciuitate donati sunt. Adhuc, non desunt pseudapostoli, qui volunt vobis imponere,

vestramque sanam mentem obturbare, à quibus non minus vobis præcauendum est quam à veneficiis, malorumque omnium autoribus pestilentissimis. Et licet magnopere cupiam vos inuisere, & de mea ad vos profectioe, nocte dièque cogitem, non tamen possum meis votis frui, nisi Dominus Satanam repellendo (qui frequenter nobis insultauit) sit dux nostri itineris, quem interpello vt vestram mutuam charitatem auctiorem reddat, vósque faciat suis dotibus affluere. Nec opto vt eius magnificentia quibusdam duntaxat pateat, sed (si fieri possit) in omnes ex æquo effundatur. Eæ sunt (si dicam) mei in vos amoris furia, ij sunt mei infani amores, attamen commodi & Deo grati: Nam omnes com plectuntur. Nec satis nobis videtur Deum obsecrare vt vestra sincera charitas augetur, sed vt spiritus sanctus Deo patri consubstantialis, corda vestra igne pietatis, religionis & sanctitatis accendat, confirmet & stabiliat. Ob id autem hæc pro vobis postulo, vt inculpati, sancti & immaculati occurratis Christo, cum è cælo cum numerosissimo angelorum comitatu descendet ad iudicandum viuos & mortuos. Etenim oportebit nos omnes stare ante tribunal Christi, vt vnusquisque referat propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum.

Argumentum quarti capitis.

Non cessat Paulus rogare Thessalonicenses, vt si quando per abrupta quæque & inuisa, cum suis indulgebant vitiis, præcipitium fecerint, nunc recto calle incedant, si velint Deo per placere. Sibi quoque suadeant eam esse diuinam voluntatem, vt sint vitæ inculpatissima. quod si quandoque aculeo carnis titillati ceciderint, posthac ab omni petulantia, lasciuia & immunditia sibi contineant. Nec opus est vt à Paulo discant ne astu quodam suum fratrem Christianum circumueniant, aut quempiam vi opprimant, vel cuiuspiam iniuriam inferant: nam à Deo etiam lege naturali suis præcordis insita didicerunt vt mutuo amore se prosequantur. Adhortatur & illos Paulus vt bene sperent de resurrectione mortuorum, firmissimèque credant mortem Christiani non tam esse interitum quam somnum. Quod si Christus sit primitiæ dormientium, & qui in Christo feliciter mortui sunt, ad immortalitatem & perpetuam vitam primi excitabuntur: licet cum tuba Dei perstreperit, fueritque vox archangeli audita, resurgent omnes siue ad felicissimam vitam, siue ad supplicium æternum.

Caput quartum.

» **D**E cætero ergo fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepistis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum: Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum, vas suum possidere in sanctificatione & honore, nõ in passione desiderij, sicut & Gentes quæ ignorant Deum: Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum, quoniã vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus: nõ enim vocauit nos Deus in immunditiã, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem

» minem spernit, sed Deum, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis, non necesse habemus scribere vobis, ipse enim vos à Deo didicistis, vt diligatis inuicem: Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis, & operã detis, vt quieti sitis, & vt vestrum negociũ agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis, & vt honestè ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis.)

Non possum non assiduè vos adhortari ad piè & sanctè viuendum, vt possitis Deo per omnia placere, & posthac frui immortalitate. Nihil enim est quod equè vos Deo commendat quam ipsa vitæ sanctimonia, sine qua nemo diuinam maiestatem conspecturus est. Quod si vitæ castimonia & puritas animi in vobis splendeat & eniteat, bonis omnibus affluetis: Nam quemadmodum foeda, sordida & obscena vita officit homini ne ditetur, & diuitiis cœlestibus abundet, ita vita illibata, casta & pura facit vt homo magis ac magis dotibus Dei locupletetur. Nec vos latet quænam præcepta vobis dederimus, quæ non eò tendunt vt ad Mosaicæ legis cæremonias & Iudaicas obseruatiunculas reuertamini, aut auscultetis illis qui non rectè sentiunt de Evangelio Iesu Christi, sed vt in cœlesti & arcana doctrina vobis per nos tradita persistatis. Nec huiusmodi præcepta, religionem in Deum, & pietatem in proximum cõcernentia, nostra autoritate sancita sunt, sed Domini nostri Iesu Christi. Intelligamus quoque hoc loco Apostolorum decreta, & ecclesiasticorum Prælatorum edicta & præcepta, plurimum roboris & momenti habere. non enim tam sunt humana quam diuina: nam à summo legiflatore dimanant vt summa cum diligentia obseruentur. Et idcirco dicit Christus, Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit. Quænam sit voluntas Dei, quam necesse est Christianos omnes, fonte baptismi lotos sectari & amplectari, commonstrat Paulus dicens, *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra*, vt non solum sitis animo puri, sed & corpore: Nam mentis & corporis castimonia, gratissimum est Deo sacrificium. Quod si pruriente in libidinem carne, imo ipsa effræni carne spiritui reclamante in vitiũ luxuriæ incideritis, abstinete posthac ab omni scortatione qua corpora conspurcantur. Sicut enim animus est hospitium Dei, ita & corpus est domicilium animi, & propterea sicut oportet animum ab omni foeda libidine purum esse, vt Deum hospitem habeat, ita quoque oportet corpus esse purum, vt animus in habitatore habeat. Adhæc, sicut luxuria eneruat corpus, vires frãgit, rationem obnubilat, mentem occæcat, iudicium peruertit: ita castitas, corpus vegetat, rationem illustrat, mentem serenat, & rectum iudicium stabilat. Hic autem locus, *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione*, planè docet fornicationem simplicem esse peccatum mortale. Si enim sanctificatio nostra sit voluntas Dei, ergo omnis immunditia & impudicitia diuinæ voluntati obstat. Tũ quoque, Omne peccatum quod est contra volũtatem Dei, est peccatum mortale: sed fornicatio simplex, est peccatum contra volũtatem Dei: igitur est peccatum mortale. Et cur sanctus Tobias monuisset suum filium vt vitaret fornicationem, nisi esset peccatũ mortale? Sed quia alibi hoc fusius tractauimus, nunc sermonem contrahemus. Seruet & vnusquisque corpusculum suum velut vas fictile, purum & incontaminatum. Quidam tamen interpretes hunc locum, *Vt sciat vnusquisque possidere vas suum in sanctificatione & honore, non in passione* siue libidine desiderij, sicut & Gentes quæ ignorant Deum, explicant de viris, vt vas suum, suam scilicet vxorem, possideant in sanctificatione, cessando ad tempus ab opere coniugali, vt commodius & sincerior Deo inseruiant: Vnde in priori ad Corinthios epistola dicit Paulus de iis qui iugo matrimonij vincuntur, Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Scribit & beatus Petrus, Viri similiter, cohabitantes secundum

scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam & co-
hæredibus gratiæ vitæ, vt non impediatur orationes vestræ. Castus autem, tempera-
tus & debitus matrimonij vsus, ad bonum prolis ordinatus, in honorem & gloriam
Dei cedit: Vnde alibi dicit Paulus, Honorabile connubium in omnibus, & torus im-
maculatus. Quòd si quis effrænata concupiscentia vellet congregari cum sua vxore ac
si non esset sua, & adeò libenter atque cum alia, peccaret mortaliter. Illa autem ef-
frænis concupiscentia & immoderata voluptas, non conuenit Christianis, sed Gen-
tilibus, qui præter hanc præsentem & momentaneam vitam, non sperant futuram.
Adiicit & Paulus quod auaritiam coercere debet, *Ne quis supergrediatur, neque circum-
ueniat in negotio fratrem suum*, Hoc est, ne vi aut tyrannide auferat aliena, aut astu fra-
trem suum decipiat, sed vnusquisque pro decoro suum negotium agat: vnde Iacobus
acriter obiurgans diuites in superbiam elatos, qui violentia suffocant pauperes, dicit,
Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia. Hiero-
nymus edisserens hunc locum, Ne quis supergrediatur &c. in epistolam Pauli ad E-
phe. 4. phesios, ad contextum illum, In operationem immunditiæ omnis in auaritia, dicit,
Diligenter obserua, quia ad castitatem nos prouocans, & volens vxoribus tantum ef-
se contentos, dixerit, Ne quis supergrediatur, & circumscribat in negotio fratrem suum,
id est, ne suam coniungè derelinquens, alterius polluere quærat vxorem. Vbi nos ha-
bemus, & Circumscribat in negotio fratrem suum, in græco legimus, *ὃς περιεπιτελει τὸν
πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ*. *Πλεονεξία* autem auaritia nūcupatur, quam nos possumus,
vim verbi transferentes, sic in præsentis loco exprimere, vt ne quis supergrediatur, &
auarus fraudet in negotio fratrem suum. Hæc ille. Nec tamen aliorum expositio
damnanda est: Nam aptè dicimus illum circumuenire fratrem suum in aliquo nego-
cio, cum eum calliditate quadam & versutia fallit. vbi si quid astus lateat frater igno-
rat: Vindicabit autem Dominus illorum crimina qui fraudulentò negotio suum
fratrem Christianum circūueniunt. Animaduertet & in illos qui fœda libidine tem-
plum spiritus sancti polluerunt: Nam eo fine nos ad se accersit vt puritate vitæ, &
castitate cum corporis & animi, nostram professionem tueremur. Et propterea qui
in pristinas fordes, à quibus semel fuerat ablutus, reuoluitur, suamque animam mul-
tis vitiis fœdat & contaminat, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit nobis spi-
ritum sanctum castitatis amatorem. Deinde Paulus commendans Thessalonicenses
quòd charitate fraterna non solum seipfos prosequerentur, sed & vniuersos Macedo-
nes, dicit. *De charitate autem fraternitatis, non necesse habuimus scribere vobis: ipsi enim vos
à Deo didicistis, vt diligatis inuicem*. Etenim in Leuitico scriptum est, Diliges amicum
tuum sicut teipsum: cui astipulatur illud Ioannis, Mandatum nouum do vobis, vt
diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. Et licet Thessalonicen-
ses ad erogandum egenis essent admodum munifici, imò profusi, vnde gloriam à Deo
non modicam sibi parabant, & ab omnibus commendabantur: ne tamen pauperum
oscitantiam & segnitiam fouerent, adhortatur illos vt reprehendant ociosos, inquietos,
& rerum alienarum curiosos: Excitent & segnes ad operam manuariam qua si-
biipsis & egenis victum suppeditabunt. Nam si Ethnici conspicerent eos vacare
aut ocio aut crapulæ aut ebrietati aut obscœnis voluptatibus, scandalizarentur:
Præterea ne astu inexplebilis cupiditatis ardeant in appetendis aliorum bonis.

„ Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non con-
„ tristemini, sicut & ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quòd
„ Iesus mortuus est & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum,
„ adducet cū eo: Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui
„ viuimus, qui residui sumus in aduentū Domini, nō prouenimus eos qui
„ dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce archægeli, & in
„ tuba Dei, descēdet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt, resurgēt primi:

Deinde

„ Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in
„ nubibus obuiam Domino in aera, & sic semper cum domino erimus.
„ Itaque consolamini inuicem in verbis istis.) Suspicor Paulum aut audi-
uisse aut vidisse quosdā pseudapostolos, qui falsa & perniciofa doctrina animos quo-
rundam Thessalonicensium obturbauerant, in eorūque animos induxerant mortē
hominis ita formidandam esse & desendam, ac si non esset spes resurrectionis vni-
uersalis. Verū vt quod infirmum est, sanet, & quod debile est & imbecillum cōso-
lidet, adhortatur Thessalonicenses, vt non vehementer lugeant in Christo mor-
tuos: sed lamententur, etiam cum clamorissimo eiulatu & immoderata vocife-
ratione illos qui nec credunt in Christum, nec credere volunt, nec sperant huma-
na corpora ab hac morte soluta, posthac habitura immortalitatem. Ratio autē Pau-
li Euangelicis literis admodum consentanea, quare non sunt immodicè lugendi fœ-
liciter mortui, est, quia non tam mortui sunt quàm dormiant. Vnde Christus excita-
turus à morte filiam archifynagogi, reprehendit turbam tumultuantem, tibicines
flentes & eiulantes multū, dicens, Quid turbamini & ploratis? puella nō est mortua,
sed dormit: Christo quidem dormiebat, licet mortem oppetisset, quia subito erat eā à
morte excitaturus. Consimile habes apud Ioannem signum, & multo euidentius de
suscitatione Lazari, cum iam quatruiduanus fœteret. Et quia cum voluerit Dominus,
excitabit & probos & improbos à morte, ferētque in omnes iudicium, & alij resur-
gent in resurrectionem vitæ, alij verò in resurrectionem iudicij. Idcirco mortem
Christiani cum somno conferamus. Adhæc, Si Christus, primitiæ dormientium, ad
immortalitatem sui corporis reuixerit, & nos de eò firmam & constantem fidem ha-
bentes, posthac reuiuiscemus, & absorpto eo, quod in nobis erat mortale, perpetua
cum corporis tum animi gloria perfruemur. Verū ex hoc loco, Nos qui viuimus,
qui residui sumus in aduentum Domini, non prouenimus eos qui dormierunt, na-
scitur quæstio admodum perplexa & ambigua, et quam non facillè est plenè diluere:
Nam Paulus hoc loco videtur asserere quosdam in fine seculi adueniente Domino,
cum futura est mortuorum resurrectio, non mortuos. Quòd si aduentus Domini re-
periet hîc quosdam viuos, quonam pacto Paulus sibi cohærebit. Nam dicit in priori
ad Corinthios epistola, Stulte, tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur.
Deinde dicit, Seminatur in corruptione, surget in incorruptione, Seminatur in igno-
bilitate, surget in gloria, Seminatur in infirmitate, surget in virtute, Seminatur cor-
pus animale, surget corpus spirituale. Et paulò post dicit, affirmans vniuersalem om-
nium resurrectionem, Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidē resurgemus, sed
non omnes immutabimur, in momēto, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enī tu-
ba, et mortui resurgēt incorrupti, & nos immutabimur: oportet enī corruptibile hoc
induere corruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Augustinus libro
vno de. 8. Dulcitij quæstionibus, quæstione 3. mouet hanc quæstionem in vtranque
partem, quam tamen non exactè diluit, optat enim à doctioribus se erudiri, vt hoc lo-
co Paulinam mentem planè capere possit. Dicam ego, productis in vtranque partem
controuersam testimoniis, Paulum non à se dissentire. Affirmat enim quod incon-
cussa fide affirmandum est, Omnes homines morituros, sanctos vero et iustos ad im-
mortalitatem et perpetuam fœlicitatem immutandos. Et licet eo die aut tēpore quo
Christus è cœlo descendet cum potestate et maiestate magna ad iudicandum viuos
et mortuos, reperientur quidam viui, non tamen ob id colligendum est quòd non
omnes resurgent. Nam qui reperientur viui, in puncto temporis siue atomo, aut (si
mauis) momento morientur, et subito resurgent. Nonnulli tamen interpretes vt hūc
locum explanarent, Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: Deinde nos qui
viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in
aera, coacti sunt fateri vniuersalem omnium resurrectionem esse temporaneam. Et
cum illis obiicitur illud Pauli, In momento, in ictu oculi, aut potius noctu. dicūt mo-

L. iij.

Mar. 5.

Matth. 9.

Ioan. 11.

I. Cor. 15.

Augustinus

Hæc obser-
ua.

mentum illo in loco non fumi pro instanti, sed pro tantillo tempore, licet vnusquisque in instanti resurget. Alij dicunt Paulum hoc loco, Et qui in Christo mortui sunt, resurgent primi, siue primò, vt scribit Augustinus, siue primùm, vt interpretatur Hieronymus, nolle innuere quòd prius tempore resurgent, qui syncera fide olim in Christo dormierunt, quàm qui reperti viui subito morientur, & mortui ob ardentem charitatem, qua in Christum æstuant, rapiuntur in aera: sed dicuntur primi ordine dignitatis & excellentiæ, & non temporis. Solent & Philosophi dicere causam esse priorè suo effectum, saltem natura, vbi eodem tempore causa immediata & propinqua, suum effectum elicit. Verùm hæc interpretatio alijs autoribus non placet: nam fauente in Christianos antichristi persecutione, nonnulli reperientur firmi & constantes in fide, qui nulla fraudulenta persuasione poterunt ab antichristo seduci. quos non debemus dicere sanctis illis patribus, qui in Christo dormierunt esse & honore & virtutù magnitudine postponendos. Et propterea affirmantes vniuersalem omnium resurrectionem fore mométaneã, dicunt Paulum hoc loco, Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi, non considerare ordinem resurrectionis ad resurrectionem, sed ordinem ad raptum vel ad occurrenceam (si ita loquar) Et sensus est, resurgent primi, qui in Christo mortui sunt, facta comparatione ad illos qui in instanti rapiuntur in aera. Alij sublimius philosophantes dicunt, Resurgēt primi, hoc est, incorrupti, & nos, sancti scilicet & iusti, immutabimur. quod prætendebat & Paulus in priori ad Corinthios epistola. Aut dic cum Augustino libro 20 de Ciuitate Dei, capite 20, Sanctos illos qui reperientur Christo veniente viuentes, eique obuiam rapiuntur, in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros. Et cum dicit Paulus, Nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis, &cæ. hanc intelligentiam prætenedit, ad vicem mortis foeliciter immutabimur: nec præueniemus eos qui dormierunt, quia maxima celeritate fiet resurrectio mortuorum. Et quod dicit Paulus, Nos qui viuimus, & residues sumus, &cæ. non debet nobis suadere Paulum nondum è vita decessisse: nam firmissimè credimus eum egregiam mortem pro tuenda fide oppetisse, eodémque die sui martyrij, vnà cum Petro Apostolorum vertice, ad victricem sui tormenti palmam peruenisse. Sed hoc lo-

Hieronymus mus. Et hoc doctè & accuratè annotauit Hieronymus in epistola ad Minerium & Alexandrum. Et propterea Thessalonicenses sacramenta Paulini sermonis nescientes, & coniecturis varijs fluctuantes, dicebant, Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicij. vnde corrigit eos secundam epistolam scribens, Rogamus vos Fratres per aduentù Domini nostri Iesu Christi, & nostri congregationem in ipsum, vt nõ citò moueamini mente, nec terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat vllò modo, quoniam nisi discessio venerit primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Nõ meministis quòd cum apud vos essem, adhuc hæc dicebam vobis. Quibus dictis hoc agit vt eos reuocet ab errore, ne putent diem appropinquare iudicij, & id quod scripserat, Nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu Domini, non præueniemus eos qui dormierunt, aliter intelligant, quam intelligi voluit ipse qui scripsit. Quod autem adiecit Paulus, quòd Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, apertissimè monstrat Christum è cælo cum imperio & maiestate magna & numerosissimo Angelorum comitatu exiturum ad iudicandum viuos & mortuos. Nec voce Archangeli exprimenda est vox sensilis. quæ resurrecturorum aures feriat: nam Princeps Angelorum, Michael scilicet, est incorporeus: sed illa voce significamus ministerium & officium Archangeli quod Christo præstandum est. Est & tuba Dei, diuina virtus: nam Deus probos & improbos iudicabit, fietque à Deo resurrectio omnium hominum. Vocatur autem tuba ob vehementiam & acrimoniã soni qui

Vox Archangeli.
Tuba Dei.

qui per totum terrarù orbem effundetur. Audietur & in die iudicij vox sensilis Christi. Et quia bene mortui non sunt immoderatè lugendi, & nobis certa est spes resurrectionis vniuersalis, debent Thessalonicenses his Paulinis verbis seipos mutuò consolari, & cum vitæ sanctimonia iudicem illum æquissimum expectare, à quo in aera subuehantur: non autem impij, reprobi, & in suis vitijs obstinati, sed in terram quam tantopere amarunt, præcipitabuntur, & cum arrogantissimo inferorum principe cruciabuntur.

Argumentum quinti capitis.

Non satis est Paulo suis diuinis epistolis confirmare & stabilire Thessalonicenses in fide resurrectionis vniuersalis, sed ardenti & sincero affectu eos adhortatur vt omni vitæ sanctimonia suas parent animas ad excipiendum iudicè illum æquissimum, qui in die nobis inexpectato & inexplorato, e cælo descendet numerosissimo Angelorum comitatu stipatus, ad ferendum in omnes iudicium. Et quoniam dies admodum formidabilis, cum fure nocturno confertur, qui nititur effractis foribus (cum minimè expectatur) domum patrisfamilias inuadere, eamque bonis omnibus expilare, consulit Thessalonicensibus & omnibus Christianis, vt aduersus insidiosum hostem, callidumque tentatorem, inquietis excubijs aduigilent, vitamque suam ita syncerè & inculpate componant, vt ad perpetuam suam gloriam suorumque corporum immortalitatem, è somno mortis expergiscantur. Commonefacit & Thessalonicenses, vt honorem non modicum illis deferant qui ecclesijs præsunt, eosque feruentissima charitate prosequantur. Subleuent & suis facultatibus pauperum inopiam, animaduertant in proteruos, rebelles & inquietos, sintque solliciti domito vltionis affectu cū omnibus fædus inire.

Caput quintum.

” **D**E temporibus autem & momentis, Fratres, non indigetis vt scribamus vobis: Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dormor in vtero habentis, & non effugient. Vos autem Fratres, non estis in tenebris, vt vos dies illa, tanquam fur, comprehendat, omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei, non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur nõ dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrii simus: Qui enim dormiūt, nocte dormiūt, & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autè qui diei sumus, sobrii simus, induti lorica fidei & charitatis, & galeã spem salutis, quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt, siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrū, sicut & facitis)

Paulus suos Thessalonicenses commonefacit, vt suis animis omni virtutum præsidio paratis & accinctis, occurrant obuiam Christo, qui die mortalibus inexpectato veniet ad iudicandum viuos et mortuos. Sint et instructi armis spiritualibus ad reit-

*Hæc obser-
ua.* ciendum subitum infidiosi tentatoris insultum, semper in nostrum exitium vigilan-
tis. Sibi quoque à pseudapostolis præcaueant, qui nituntur suis machinis vniuersas
Christianorum ecclesias diruere, & deprædari animas præcioso Christi sanguine re-
demptas. Nec ad eos spectat scire tempora & temporum momenta, aut potius articu-
los, quando futura est omnium resurrectio, quando etiam pro foribus erit dies iudi-
cij magnus & terribilis. Imo non conducit eis scire quando hæc futura sunt: nã si sibi-
ipsis esset detectum, & diuinitus reuelatum, quòd vbi primùm fluxerint quadringenti
anni, dies Domini instabit, suis delitiis suisque illecebrosis voluptatibus indulgerent
antequam dies ille obreperet orbi expectatus. Nec minus debet vigilare quàm si certò
scirent præscriptum extremi iudicij tempus. & propterea dixit Dominus omnibus
Christianis, Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Fufius
autem hoc in Euangelio Marci tractatur, vbi dicit Christus, Sicut homo qui peregrè
profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ia-
nitori præcepit vt vigilet, Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus ve-
niat, serò, an media nocte, an galli cantu, an manè. ne cum venerit repente inueniat
vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate. Nec voluit Christus
suis Discipulis à se flagitantibus aperire, quando hæc futura sunt: Nam scriptum est,
De die autem illo vel hora, nemo scit, neque Angeli in celo, neque filius, nisi pater.
Confert autem Paulus diem illum cum fure nocturno, qui domum patrisfamilias in-
uadet, cuiusque bona diripiet, si dormitet, nimioque somno indulgeat. Nam quemad-
modum fur nocturnus opprimet oscitantes quum minimè expectabitur, ita dies ille
orbi inexpectatus, opprimet in tenebris stertentes, suisque vitiis occæcatos. Huic Pau-
linæ sententiæ arridet illud Petri, Adueniet dies Domini vt fur, in quo coeli magno
impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt o-
pera, exurentur. Id ipsum suadet Christus eleganti parabola dicens, Illud autem scitote
quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & non
fineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius
hominis venturus est. Subscribit & huic Euangelicæ Philosophiæ illud Ioannis, Si
non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Cum
autem illi qui non credunt Euangelio, suis delitiis & voluptatibus indulgentes, dixe-
rint, Nihil est periculi, sed omnia sunt pacata, idcirco non veniet Dominus, tunc illis
repentè instabit interitus siue exitium, quemadmodum subitus dolor partus, mulierè
gravidam ante diem expectatum occupat, & non euadent mortem, sed perpetuò cru-
ciabuntur. Nec vobis, Fratres charissimi, ita metuendus est dies ille, vt vos opprimat
improvidos, sed metuendus est illis, qui sordidam, impuram & tenebrosam vitam a-
gunt. Vos autem estis filij lucis, & filij Dei: illi autem qui omni labe sunt infecti, & o-
scitant in vitiis, sunt filij noctis & tenebrarum. Filij tenebrarum & noctis, illi sunt qui
ambiunt summos honores, aut congerendis in immensum opibus inhiant, aut ob-
scœnis voluptatibus inferuiunt: Filij verò lucis & diei, summos honores despiciunt,
inexplebilem habendi cupiditatem exhorrent, sobrietatem autem & castitatem am-
plexantur. Non itaque piis Christianis conuenit dormire, vitamque somnolentam
ducere, sed vigilare aduersum callidum hostem nulli non insidiantem. Plurimum au-
tem nobis conducent sobrietas & continentia, vt aduersus spirituales nequitias assidue
vigilemus. Qui autem in suis inueteratis vitiis dormitât, velut letargo soporati, nocte
dormiunt, siue nocturnâ & impurâ vitam agunt, & qui temulentia obruuntur, nocte
obruuntur: Sæper enim nox malè viuētibus obreperit: dies verò bene viuētibus exoritur.
Nec satis est germanis Christianis, vt cum sobrietate vitæque sanctimonia vigilent,
sed opus est vt spiritualibus armis muniantur, ad repellendos diaboli insultus. Vnde
scribit idè Paulus in epistola ad Ephesios, Induite vos armaturâ Dei, vt possitis stare
aduersus insidias diaboli: Sument autè pro thorace fidè & charitatè, vt bonis operibus
abundèt, accensaque diaboli iacula extingant. Et pro galea, spè salutis. Sicut eni galea
caput ipsum obtegit, ita spes mentem ipsam conseruat. Reddit autem rationem, cur
huius-

huiusmodi arma sunt nobis comparanda, quia Deus non segregauit nos, sanctos
scilicet & iustos, vt eius iram aut vindictam experiremur, quam reprobis & in-
suis vitiis obstinati, in die iusti iudicij experientur: sed vt gratia Iesu Christi nos sal-
uaret. Ea quippe de causa, Christus ignominiosum crucis supplicium pertulit, vt siue
viuamus, siue moriamur, simul cū illo foeliciter viuamus. Nam hæc momentanea vita
in perpetuam commutabitur. Mors verò aut potius somnus, in immortalitatem. Et
quia speramus nos assequuturos foelicitatem æternam, debemus nos inuicem conso-
lari, mutuisque officiis iuuare: Hæc enim pietatis & religionis munia, arctissimum
charitatis nexum, infractum conseruant.

» Rogamus autem vos Fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos
» & præsumunt vobis in Domino, & monent vos, vt habeatis illos abun-
» dantius in charitate propter opus illorum, pacem habete cum eis. Ro-
» gamus autem vos Fratres, corripite inquietos, consolamini pusillani-
» mes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte, ne quis malū
» pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est, sectamini in in-
» uicè, & in omnes. Semper gaudete. Sine intermissione orate. in omni-
» bus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu, in omni-
» bus vobis. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. O-
» mnia autem probate: Quod bonum est tenete. Ab omni specie mala
» abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, vt inte-
» ger spiritus vester, & anima & corpus, sine querela, in aduentu Domini
» nostri Iesu Christi cōseruetur. Fidelis est qui vocauit vos, qui etiã faciet.
» Fratres, orate pro nobis: Salutate Fratres omnes in osculo sancto. Adiu-
» ro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis Fratri-
» bus: Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.

Paulus commonefacit Thessalonicenses, vt honorem non modicum illis deferant,
à quibus fuerunt in fide & moribus instructi: Nam pro augmento fidei & gloria E-
uangelij, multa tolerant, inauditis conuiciis nonnunquam impetuntur, ab impro-
bis odio habentur, & plerunque de vita periclitantur. Et quia pro ecclesiarum profe-
ctu plurimùm laborant, digni sunt vt magnopere cohonestentur ab his, quibus Dei
iussu præficiuntur. Alibi dicit Paulus, Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore
digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina: Licet illic magis agat de
subsidiario vitæ commeatu, quàm reuerentia presbyteris exhibenda. Nec satis est
huiusmodi doctores, singulari beneuolentia magnòque honore prosequi, sed opus
est illos summopere habere in precio per charitatem. Qui enim Christum diligit, &
eius præconem & ministrum diligit necesse est. Ardens autem charitatis affectus er-
ga illos sese exeret, cum illis ipsis necessaria suppeditabuntur. Conueniet & illos (si
in carceres intrusi sint) inuisere, si morbis afflicti, consolari. Debemus autem illis
summum honorè impertiri in charitate propter opus illorū, siue propter facta illo-
rum. Et licet Episcopis probis & improbis, modestis & tumidis, deferendus sit honor,
præsertim tamen, cum curant præstare suum officium, & gnauiter obire munus suæ
fidei concreditum. Nec habendi sunt Episcopi in honore propter titulum tantum,
aut quia cum fastu dominantur, sed quia admonent, docent, consolantur & arguunt.
Et quia veritas plerunque odium parit, & sæpe habentur odio qui aliorum vitia re-
prehendunt, adiecit Paulus, Pacem habete cum eis. hoc est, pacifici sitis inter illos.
Debent & qui suis subditis præficiuntur, corripere inquietos, siue intractabiles, qui pa-
rère nolunt, et ob hoc turbant communem pacem: Etenim pertinaces in malo, sunt
acerbè castigandi: Secundum enim mensuram delicti, est et plagarum modus. Lenis

Rom. 2.

1. Tim. 5.

Quando ha-
bendi sunt
Episcopi in
honore.

autem fiat animaduersio in illos, qui per fragilitatem aut ignorantiam lapsi sunt, et quos subito deliquisse poenitet. Debent & consolari pusillanimes, qui non sunt forti animo ad ferendas tentationes, & opitulari infirmis: Scripsit enim in epistola ad Romanos, Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere. Et quia patientia doctrinam viri probat, adiecit, Patientes estote ad omnes. (quando quidem tolerantia præceptoris nonnunquam efferatos & proteruos ad bonum cõuertit. debet quoque præceptor esse lentus ad iracundiam. Et ne quis optet malum malo referire, aut iniuriam iniuria retaliare & repensare, scitè hæc subiunxit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.*) Quod affirmat & locus ille, Non vos ipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ: Scriptum est enim, Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus: Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum. Astipulatur & huic sententiæ illa Christi doctrina, Ego autem dico vobis non resistere malo. Quomodo autem illud sit intelligendû, abundè declarauimus in nostris commentariis in Matthæum editis. *Sed semper quod bonum est sectamini in inuicem & in omnes* Vt scilicet sitis & fidelibus & infidelibus benefici. nihil enim iucundius est & commendabilius, quàm velle de omnibus bene mereri. Quòd si in vos malorum omnium procellæ inciderint, semper gaudete in Domino, & constanti animo aduersa quæque pro Christo tolerate: quò enim vrgentius sæuit tempestas, eo magis gaudendum est, si eam fortitudine animi sustinuerimus. Indefinenter vestris precibus Deum interpellate: Semper enim orabitis, cùm præscriptum orandi tempus non intermitteris, nec vester in Deum affectus quidpiam excogitabit aut molietur, quod diuinam maiestatem offendat. Reputatur & ille semper orare, qui assiduè pauperum inopiã subleuat. Sunt & vobis semper gratiæ Deo agendæ, siue prospera contingant, siue aduersa incidant. Feruorem spiritus quem vobis Deus afflauit, nolite extinguere, sed contendite pro viribus, vt in vobis splendidior sit & vegetior. Hunc autem spiritum extinxerunt fatuæ virgines non habentes oleum in vasis suis cum lampadibus. Et qui scelus mortiferum perpetrat, spiritum restinguit, hoc est, spiritum gratiam. Augustinus in epistola ad Bonifacium exponens hunc locum, Spiritum nolite extinguere, dicit, Non quia ille extingui potest, sed quantum in ipsis est, extinctores eius meritò dicuntur, qui sic agunt vt extinctum velint: Idem sentit Hieronymus quæstione 12. ad Hedibiam, vbi dicit, Quis enim possit credere, quòd instar flammæ, quæ extincta definit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus sanctus, & sustineat abolitionem sui? De hoc spiritu ne à se auferretur, rogabat David dicens, Spiritum sanctum tuum, ne auferas à me, qui quando auferitur, non substantia sui, sed ei à quo auferitur, extinguitur. *Prophetias nolite spernere.* Nam prædicere futura ad gloriam Dei & vtilitatem fidelium donum est spiritus sancti: Non enim voluntate humana, vt ait Petrus, allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. Nec despiciatis illum qui donum habet enarrandi abditos scripturæ sensus. Omnia probate. Expendite omnia, diiudicate & explore: Siquidem probandi sunt spiritus, vtrum ex Deo sint. Venient aliquando ad vos nonnulli vestimento ouiculæ obtecti, qui tamen introrsus sunt lupi rapaces. E diuerso vobis aliqui offerentur indumento infidiatoris circumdati, qui tamen affectu & intimis præcordiis sunt vobis candidi amici. Probate & qui digni aut indigni sunt vestro commercio. Denique obseruate qui synceram aut adulterinam doctrinam profitentur. *Quod autem bonum est, tenete.* Recipite germanam & Euágelicam doctrinam, auscultate & eximiis Prophetis, virtutemque toto studio colite. Pietas, religio, iustitia & vitæ castimonia sit vobis dux ad assequendam immortalitatem. Nec satis est vos vitare malum, nisi simul vitetis quicquid speciem & imaginem mali præ se fert, quo simplices & pusilli possent offendi. Quòd si exosis vitiis, quæ iusta sunt, feceritis, interpellabo Deum pacis largitorè & auctorè, vt vos per omnia sanctificet, hoc est, vos reddat in omnibus perfectos, & in spiritu & in anima & in corpore, vt inculpati & incõtaminati occurratis Christo, qui è

coelo

coelo descēdet cum potestate & maiestate magna, ad iudicandum viuos & mortuos, qui sanctificatur siue perfectus in omnibus est. in hoc & spiritus, & anima, & corpus indic Domini conseruatur: corpus, si singulorum membrorum vtatur officiis. Conseruanda est & animæ integritas, quæ dicere potest, Benedic animam meam Dominum, qui sumat omnes infirmitates tuas. Spiritus quoque integer conseruatur, quando non erramus in spiritalibus, sed viuimus in spiritu, acquiescimus spiritui, & opera carnis mortificamus spiritu. Nec hic spiritus (quem cupimus cum anima et corpore integrum conseruari) sumitur pro substantia spiritus sancti, sed pro eius gratia et donatione, quæ nostra virtute accenditur, nostròque vitio extinguitur in nobis. Lege Hieronymum multo fusius huc Pauli locum tractantem in eadem quæstione. Nec vobis salutem æternam polliceor, licet bona omnia comprecer, sed fidelis et verax Deus qui sua benignitate vos ad sedem beatorum vocauit. Et licet Deus suis subsidiis non me destituerit, vt tamen alacrior sim et vegetior in peragendo meo officio, magnopere cupio vestris precibus iuuari. Salutate meo nomine omnes fratres, non quidè osculo dolofo et simulato, quale fuit sceleratissimi proditoris, sed integro, sincero et sancto. Verùm vt exprimam quàm sit ardens meus affectus in seruandis fratribus, vos adiuro siue obtestor per Dominum, et quidem authoritate qua fũlcior, vt hæc epistola legatur omnibus sanctis fratribus: Vereor enim ne antisites et primores ecclesiæ, qui sibi multa vendicant, et quos aliquando iusta de causa reprehendi, occultent aut supprimant hanc epistolam, quam spero vobis magnam vtilitatem allaturam. Gratia et fauor amplissimus Domini nostri Iesu Christi, semper adsit vestro spiritui. Amen.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, Doctoris Theologi Parisiensis, in priorem Pauli ad Thessalonicenses epistolam, finis.

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,
Doctoris Theologi, in posteriorem Pauli ad Thessalonicenses Epistolam, Præfatio.

Nicet Paulus summo studio, summâque diligentia adnixus sit Thessalonicenses reuifere, non tamen sibi conuiguit facultas eos reuifendi. & propterea ne tristitia contabescerent, nimioque dolore ob id afficerentur, hanc secundam ad illos transmittit epistolam, in cuius exordio gratias agit Deo, quòd eorum fides in dies adolescat, & omnibus virtutum officiis propageretur. Gæstit & eius animus præ gaudio quòd hac fidei armatura muniti, multas afflictiones ob Christum perferant. Adhortatur & illos ne de die aduentus Domini quorundam pseudapostolorum dictis terreantur & obturbentur, qui asserébant iam instare diem illum metuendum: Imò vt facilius imbecillioribus imponerent, eosque facerent in fide vacillare, cõmentitiis quibusdã literis affirmabãt Paulum id dixisse. Nò enim in foribus erit dies ille, donec Romanum imperium aboleatur, & reuelatus fuerit antichristus, caput totius peccati, & fomentum malorum omnium, qui elato supercilio, impudentissimâque arrogantia & arrogantissima impudentia adnitetur se supra diuinam virtutem attollere, qui tamen ex alto in imum ob suam inauditã superbiam, & mendacissimam fallacissimâque

M. i.

prodigia precipitabitur. Denique Paulus ita synceram Christi fidem, puramque Evangelij doctrinam Thessalonicensium animis infixit & inseruit, ut non putet eos posse ab impostoribus seduci. Inculcat & illis pietatis & religionis officia, ut si sanctè vixerint, sint & posthac sanctius victuri, devententque iactantiam, fastum, pigritiam & curiositatem illorum, qui tranquillitatem publici status perturbant. Scripsit autem hanc epistolam Athenis, per Tychicum diaconum, & Onesimum Acolytum.

Argumentum primi capitis.

Paulus magnopere commendat Thessalonicenses, quod viis omnibus studeant integritatem fidei mutua charitate & ceteris virtutibus ornatiorem & propagatiorem reddere. Animat & illos (sicut iam feliciter ceperunt) ut persecutiones, tribulationes & afflictiones fortiter tolerant, quò domus suis hostibus, victrici palma posthac coronentur. Flamma ignis perpetuò ardentis, in die iusti iudicij vindictam sumet de his qui suis vitis occaecati, noluerunt Deum cognoscere, nec Evangelio Domini nostri Iesu Christi obedire.

Caput primum.

PAULVS & Sylvanus, & Timotheus, ecclesiae Thessalonicensium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo, pro vobis omnibus fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrevit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem, ita ut & nos ipsi in vobis gloriamur in ecclesiis Dei, pro patientia vestra & fide, in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini, si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de caelo, cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi.) Paulus consuevit vnà cum suis collegis & commilitonibus caelestia comprecari illis ad quos arcanas epistolas scribit. Et in exordio huiusce posterioris epistolae, ne latum quidem vnguem à pristino instituto discedens, optat cum Syllano aliter Sylla, & Timotheo, suis Thessalonicensibus pacem & gratiam à Deo patre & Domino Iesu Christo impertiri, ut in eis tranquilla sint omnia, & dominatori caeli & terrae quam gratissima. Pro quibusnā autē virtutibus Thessalonicensium & diligentia, labore & sedulitate debeat semper Deo gratias agere, ut dignum est siue debitum, ostendit hic locus, Quoniam supercrevit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque omnium vestrum. Obserua in hac narratione synceram & verè Christianam Pauli mentem, qui non alienis virtutibus inuidet, sed congratulatur, & pro fratrum profectu & caelestium bonorum exuberantia, quam maximas Deo gratias agit. Et in primis sublimitatem & magnitudinem fidei Thessalonicensium cordibus adfixam, commendat, dicendo, Quoniam super-

crevit fides vestra: non enim in prosperis insolescit, nec aduersis frangitur: imò clarior & exploratior euadit. Alludit autem hoc verbo supercrevit ad similitudinem illius veteris cataclismi, qui non interclusit summa quæque fastigia, & si illa operuerit. Ut enim primùm cœpit decrescere, hæc emerferunt. Et licet Christiani omnes debeant fidem prædicare, quòd sit donum Dei, magis tamen ac magis, cum fulcitur charitate & consummatur. cum enim ea destituitur, friget prorsus. Et propterea adicit, Et abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem. Nam in omnes diffunditur. Et quia complectitur omnes, & mutuo benevolentiae nexu deuincit, Thessalonicensibus plurimùm proderit ad propulsandas tentationes. Et ob hanc consummatissimam virtutem, quæ hominem perfectum reddit, Paulus de Thessalonicensibus gloriatur apud alias ecclesias Dei, quorum exemplo cæteri ad virtutem inflammabuntur. Commemorat & inuictam illorum patientiam, quam fidei constantia ita roborauit & muniuit, ut pro gloria Dei omnia persecutionum & tribulationum genera tolerauerint, quæ postea declarabunt iustum Dei iudicium, qui innumeris tormentis pro fide discruciatos in consortium sui regni admittet: hoc autem subindicat hic contextus. In exemplum iusti iudicij Dei, ut digni habeamini in regno Dei. Perspice quoniam pacto attollit Thessalonicensium merita, dicens, ut digni habeamini in regno Dei: non enim tam excellens præmium illis sine merito rependeretur. Hic Græcè legimus ἐν δεικνύμα, id est exemplum siue ostensionem aut specimen aut declarationem: tunc enim clarescet & innotescet Dei iustitia, quæ perpetuis suppliciis cruciabuntur qui hinc mirum in modum pios cruciarunt, & regno caelesti perfruentur qui hinc spe felicitatis æternæ acerba quæque & dira pertulerunt: Etenim per multas angustias ad regnum caelorum fit aditus. Nec tamen hæsitandum est quin iustū sit retribuere affligentibus vos, afflictionem, vobis autem qui affligimini, requiem: Siquidem diuina iustitia deposcit ut vnicuique præmium factis dignum rependatur. In hoc contextu, Si tamen iustum est, & cæ. conditionalis particula nihil ambiguitatis adfert, sed potius roborat & affirmat, hoc est, quia iustum sit apud Deum. Alij legunt, Siquidem. Fiet autem vnicuique pro meritis aut demeritis retributio in reuelatione siue secundo aduentu Domini nostri Iesu Christi, qui apparebit in sua præcellentissima maiestate stipatus angelico satellitio. Huic autem Paulinæ doctrinæ arridet illud Evangelij, Videbunt filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa & maiestate. Et mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis caelorum vsque ad terminos eorū. Et alibi, Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis: & statuet oves quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Quòd autē daturi sint poenas qui iustos & electos opprefferunt, nec vnquam sint flammeum incendium euasuri, ostendit hic locus, In flamma ignis dantis vindictam, & cæ. Erasmus in suis Adnotationibus frigide exponit hunc locum, dicens, Dantis, ad Dominum refertur. non ad flammam. Verùm dico quòd potest referri ad particulam priorē Eius, scilicet Christi, qui reprobos in flamma ignis iudicabit: aut ad dictionem ignis, quia ignis est instrumentum diuinæ ultionis in obstinatos, & in finali impoenitentia mortuos. Quòd autē hic ignis perpetuò aduret reprobos, testatur Christus dicēs, in Evangelio Matthæi de his qui in die iudicij erunt à sinistris, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius. Huic autem Evangelicæ Philosophiæ suffragatur illud Esaiæ, Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Adhæc dicit Ioannes, Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda, & qui non est inuentus, in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Nec hinc euariat Psalmodicus, Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. In hoc autem loco Paulus planè demonstrat qui nam vtricibus flammis cruciabuntur, Qui non nouerunt Deum, hoc est, noluerunt Deum cognoscere. iuxta

Fides fulcitur charitate & consummat ur.

Thessalonicensium merita.

Matth. 24

Matth. 25

Matth. 25

Esaiæ. 66.

Apoc. 20.

Psal. 96

Iob. 21. illam scripturam, Scientiam viarum tuarum nolumus. Luent & pœnam æternã qui spreuerunt obsequi Euangelio Iesu Christi, quod neminem ad se accersitum (si iussis Dei pareat) non illuminat, sanctificat, viuificat & iustificat. Apostolus in epistola ad Romanos affirmat non omnes obedire Euangelio: quod testimonio Esaiã a pertissimè commonstrat, Domine quis credidit auditui nostro? Quòd si igne perpetuo cruciabuntur, qui noluerunt obedire Euangelio, cùm fuerunt moniti & instructi vt obedirent, multo magis torquebuntur, qui viis omnibus nituntur Euangelium Iesu Christi subruere & abrogare.

Roma. 10.
Esaia. 33.

Qui pœnas dabunt in interitu æternas, à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo, in quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.) Hoc testimonio, Qui dabunt pœnas in interitu æternas, & plerisque aliis huic consimilibus, reuincitur Origenes qui existimauit illos qui in inferis cruciantur, aliquando à pœnis soluendos, nec cruciatus illos esse æternos: Sic enim cruciantur miserè, mortui, vt docet scriptura, quòd perpetuò cruciabuntur, non autem qui in purgatorio puniuntur. Eam autem ob causam adiecit Paulus, In interitu, quia semper morientur, nec illorum pœnæ vnquam finientur. Hic attende duplicem pœnam qua damnati torquentur. Vna est, qua gloria æterna perpetuò priuantur, & hæc est maxima, vt declarauit in meis commentariis in quatuor Euangelistas editis: Hæc autem vocatur pœna damni. Altera est sensus, nam damnatorum corpora igne perpetuo adurentur: Nec vllus ignis est cum hoc ardentissimo igne conferendus. Hic autem locus, A facie Domini, & à gloria virtutis eius, videtur planè indicare quænam sit illa damni pœna. Quid enim Christiano magis nocere potest, summamque tristitiam adferre, quàm fulgidissimo Dei conspectu, splendidissimamque, & optatissimam gloriam priuari? Nec vlla potest acerbior pœna æstimari, quàm à facie Christi, æquissimi quidem iudicis in die illa admodum formidabili reici & repelli. E diuerso iucundissimum erit sanctis & electis, placidam, gratam & gloriosam Christi faciem in die iudicij intueri. Nam huiusmodi præclarus aspectus offeretur illis, qui in agone militantis ecclesiæ ad mortem vsque pro tuenda fide certarunt. Denique tunc Christus in suis selectissimis vnionibus, pellucidisque margaritis, nempe sanctissimis Christianis glorificabitur. Nam incomprehensibilis huiusce supremi capitis gloria, in vera, integra, sincera & germana ecclesiæ membra dimanabit. Quod affirmat Esaias dicens, Seruus meus es tu Israel, quia in te glorificabor. Nec quempiam latere arbitror internuncium primi aduentus Christi sanctissimum & inculpatisimum, suum verum Messiam cohonestasse, & ab eodem insigniter, mirisque encomiis fuisse cohonestatum. Adhæc, sancti Euangelistæ, Apostoli, Doctores, Martyres & Confessores, suis sacris studiis, conatibus, vigiliis, & operibus, dum hinc agerent, nomen Christi illustrarunt: & propterea in die iudicij ab eodem illustrabuntur: Licet expectando beatam illam resurrectionis spem, qui foeliciter è vita decesserunt, nunc in coelstriumphum agant. Fiet quoque diuina Christi virtus conspicua & admirabilis iis qui crediderunt, & quotidie feruenti affectu credunt. Nam præmium amplissimum illis rependetur, qui licet innumeris tormentis fuerint excruciat, non tamen à suscepto fidei sacramento & authoramento defecerunt. Hic autem agit Paulus de fide viuã. Reddit autem rationem quare Christus fiet admirabilis in omnibus qui crediderunt, Quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo, hoc est, quia promptitudine

Lapsus Ori-
genis.
Duplex dā-
natorum
pœna.

Esa. 49.

animi,

animi & sincera fide nostram prædicationem recepistis, quæ de die illo locupletissimum fert testimonium, ob hanc feruentem & verè Euangelicã fidem, donabimini præmiis illis, quæ fidelibus omnibus destinata sunt. Lege Thomæ glossemata, quæ ad exponendum hunc locum, Super vos in die illo, adfert, Super vos, scilicet sensum humanum: Fides enim non habet meritum, vbi humana ratio præbet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Et vbi bifariam multis angustiis coarctatus locum illum explanauit, ad tertiam expositionem sese recipit dicens, Quando Apostoli in die iudicij iudicabunt, tunc testimonium quod est super vos, id est, de promptitudine fidei vestræ, erit certum & creditum, id est credibile. Et quis nõ videt tantæ expositionis congeriem obruere sensum candidi lectoris? Quòd si antiquos sacrorum doctorum codices euoluisset, qui hunc locum sincere exponunt, non incidisset in hæc Labyrinthas expositiones. Insuper Paulus indefinenter interpellat Dominum vt Thessalonicenses, relictis rerum terrenarum curis, sint parati ad excipiendum Christum, quando in die iudicij aduentabit, & ita laborent vt cœlesti vocatione sunt digni. Nec hinc agit Paulus de manca, mutila & imperfecta vocatione, quæ ad Iudam damnatum, & ad pleròsque alios, iam in fide frigida mortuos sese extendit, sed de sincera, germana, euangelica & integra, quam meritoria opera consummant, & hæc secum electionem conciliat. hinc illud Christi verbũ, Multi sunt vocati, pauci verò electi. Nec Christus absolutè vocat illos, qui ob pertinacem vel incredulitatem, vel malitiam vocanti reclamant, licet ex se sit paratus omnes ad se vocare. Et huic sententiæ suffragantur Chrysostomus & Augustinus. Lege quæ in quatuor Euangelistas scripsimus. Hæc autem integra vocatio huic posteriori loco respondet, Et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ) hoc est, faciat sua munifica voluntate vos bonis omnibus & præsertim cœlestibus affluere: Etenim illius est velle & perficere pro sua bona voluntate, si modò non obstiteritis, Cõsummabit et opus vestræ fidei in virtute, persecutionum scilicet & afflictionum tolerantia. Nihil enim æquè fortè reddit militem Christianum, quàm fides pressuris & aduersitatibus firmata. Quòd si in hac assidua pugna, omni tentatione & tribulatione fortiores sitis, nec vllis erumnis succubueritis, clarificabitur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo: Etenim vestræ eximie virtutes eius gloriam illustrabunt, & vos, vt Athlætæ inuictissimos, immarcessibili corona donabit. Et ne Thessalonicenses suam coronam suamque victoriam de viribus liberi arbitrij magnopere iactitent sibi que vendicent, adiecit Paulus, Secundum gratiam Dei, & Domini nostri Iesu Christi.) Quicquid enim in nobis commendatione dignum est, diuinæ gratiæ ascribi debet. Vnde alibi dicit Paulus, Gratia Dei sum id quod sum. Verum quod adiecit. Sed gratia Dei in me vacua non fuit, reuincit illum Erasmi errorem, qui commentando hunc Pauli locum in sua Paraphrasi, dicit, Vt quemadmodum Christus illustrauit patris gloriam morte sua, ac vicissim ab illo fuit illustratus resurrectione, ita nomen Domini nostri Iesu Christi glorificetur nunc vestra tolerantia, vosque vicissim per illum glorificemini in die aduentus illius, non iuxta meritum vestrũ, sed iuxta beneficentiam Dei nostri & Domini Iesu Christi. Verum ne simplicibus offendiculum pareret, debebat adicere, Non iuxta meritum vestrum, tãquam omnino vestrum. Certissimum est ex scriptura Deũ redditurũ iustis mercedẽ laborum suorum. Quòd si nullomodo mereremur nostris bonis operibus vitã æternam, nõ glorificaretur Christus in nobis in die illius aduentus.

Sincera &
euangelica
vocatio.

Matth. 20

i. Cor. 15.
Lapsus
Erasmi.

Argumentum secundi capituli.

Q Vidam pseudapostoli, aut mercandæ auræ popularis causa, aut vt gloriam Pauli (quæ per omnes gentium ecclesias inclarescebat) commentariis literis obscurarent aut potius extinguerent, ita Thessalonicenses de die extremi iudicij, quasi iam instaret, exterruerant vt penè vacillarent in fide, M. iij.

nec certum haberent quid de resurrectione mortuorum crederent. Et propterea Paulus volens huic morbo tempestiuè mederi, & adnitens pro viribus, vt Thessalonicenses non conciderent animo, quasi iam in foribus esset dies ille admodum formidabilis, dicit, Cauete ne quis vos seducat, non enim dies ille instabit nisi euersum fuerit imperium Romanum, & reuelatus sit Antichristus, sentina peccati, & filius totius perditionis & seductionis, qui conabitur se attollere super omne nomen Dei ineffabile, vt diuinam potentiam vsurpando, simplices suis technis irretiat. Verum à facie Christi cadet, & gladio spiritus iugulabitur. Tunc inconstantes, impij & reprobj, qui non acquieuerunt veritati, planè cognoscent quantum supplicij perferent, quòd mendacissimis & fallacissimis Antichristi prodigijs crediderint. Constantes verò & in fide roborati, gloriabuntur, quòd Dei gratia imposturas, præstigias & calumnias Antichristi eluserint.

Caput secundum.

» **R**ogamus autem vos Fratres, per aduentum Domini nostri
 » Iesu Christi & nostræ congregationis in ipsum, vt non citò
 » moueamini à vestro sensu. neque terreamini: neque per spi-
 » ritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam
 » per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllò mo-
 » do, quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo
 » peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod
 » dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se
 » tanquam sit Deus. Nunc retinetis quòd cum adhuc essem apud vos, hæc
 » dicebam vobis. Et nunc quid detineat, scitis, vt reueletur in suo tempo-
 » re (nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui tenet, nunc
 » teneat, donec de medio fiat) Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Do-
 » minus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduen-
 » tus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, in omni
 » virtute, & signis, & prodigijs mēdacibus, & in omni seductione iniqui-
 » tatis iis qui pereunt, eò quòd charitatem veritatis non receperunt, vt
 » salui fierent.) Exordium huiusce capitis exprimit ardētem Pauli in Thessalonicē-
 » ses affectum, quòd illos roget, à quibus potius rogari debeat. Verum fitiēs eorū salutē
 » illos rogat, ne à synceritate fidei & à sana mente, ob falsam & perniciosam quorūdā
 » pseudapostolorum doctrinam aut prædicationem, dimoueātur. Et vt firmiorem earū
 » rerū de quibus dicturus est, fidem faciat, eos rogat per Iesum Christū, in quem credi-
 » derant, & per venerandum sanctorum cœtum. Hoc autem à Deo pro illis postulat,
 » vt nō citò à sua mente dilabantur, quasi instet dies Domini. Forfitā Thessalonicēses
 » arriperāt ansam hoc cōiectādi, ex duobus prioris epistolæ locis, quos tamē nō intel-
 » ligebāt. Siquidē prius dixerat Paulus, De tēporibus autē & momētis, fratres, non ne-
 » cesse habetis vt scribā vobis. ipsi enī diligētē scitis, quia dies Domini sicut fur in no-
 » cte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax & securitas, tūc repētinus illis instabit interit⁹,
 » sicut dolor in vtero habētis, & nō effugiēt. Et suprā ad eos scripserat, Hoc vobis di-
 » cimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduētū Domini,
 » non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce

1. Thess. 5.

1. Thess. 4

Ar-

Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt, resur-
 gent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in
 nubibus, obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Itaque cōsola-
 mini inuicem in verbis istis. Et quia Thessalonicenses non intellexerant quos secum
 viuentes Apostolus vocaret, & qui dicerentur residui, qui cum illo raperētur in nu-
 bibus obuiam Domino, arbitrati sunt dum adhuc essent in corpore, & antequā gu-
 starent mortem, Christum in sua maiestate venturum. Quod audiens Paulus rogat
 eos & adiurat per aduentum Domini nostri Iesu Christi, vt non citò moueantur ne-
 que per spiritum neque per sermonem, neque per epistolam tāquam ab eo scriptam,
 quasi instet dies Domini. Non enim spiritus Pauli (quem à Domino afflauit) illis si-
 gnificauerat esse in foribus aduentum Domini. Nec colloquio aut sermone familia-
 ri id à Paulo didicerāt. Nec prior epistola huiusce rei mentionē fecerat. Et propterea
 volens Apostolus huic infano errori mederi, indicat quæ aduentū Domini præce-
 dere debeant: Prius enim Romanum imperium (cui innumeræ Gentilium nationes
 subdebantur) abrogandum est, quo abrogato, suas cristas, suūque supercilium eri-
 get antichristus, nihil non moliturus in Christianorum perniciem & damnationem
 perpetuam. Hæc autem signa his verbis cōcluduntur, Nisi venerit discessio primùm,
 quod græcè dicitur ἀποσπῆσις, siue defectio, cum quis a suo duce desciscit. Etsi Paulus
 non apertè insinuet hac defectio, deletionem & abrogationem Romani imperij, si-
 tamen vt doctissimorum interpretum est sententia, obteçtè manifestat. Nam aliquā-
 do innumeræ Gentes à Romanorum Imperatorum ditio, cui prius subiacebant,
 deficient. Existimarūt enim antiqui scriptores, futuros circa finem seculorum decem
 reges, qui Romanum orbem inter se diuidant, superuenturum vndecimum, antichri-
 stum. Et post euerfionem Romani imperij reuelabitur homo peccati, & filius perdi-
 tionis, antichristus scilicet, quem prophetarum vaticinia prænunciant. Ex eo autem
 vocatur homo peccati, quia est fons & scaturigo omnium peccatorum, & filius per-
 ditionis, diaboli scilicet, qui neminem non cupit perire. Ob id autem vocatur anti-
 christus, quia aduersatur Christo. Nitetur & se extollere supra omne quod dicitur
 Deus, vt fictitios Gentium deos, & verum Deum perfectamque vnius Dei religio-
 nem suo pede calcet & conterat. Denique summa impudentia, impudentissimāque
 arrogantia occæcatus, floccipendens summum Dei cultum, sedebit in templo Dei,
 Hierosolymis scilicet, aut potius in ecclesia, magno cum fastu se ostentans, tanquam
 sit Christus Deus, & filius Dei. Hinc coniciunt nonnulli Machometum non fuisse
 antichristum, quia antichristus non solūm asseret se esse Deum, sed nullum Deum
 esse secum conferendum. Machometus verò finxit se esse flatum Dei. Deinde Paulus
 taxat leuitatem Thessalonicensium, quòd crediderint Christum in suo secundo ad-
 uentu venturum, priusquam antichristus reuelaretur. Num, inquit, meministis, quòd cum
 adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis, Christum scilicet non esse veturum, nisi præ-
 cessisset antichristus? Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tēpore.) hoc est,
 quæ causa sit, vt antichristus in præsentiarum non veniat, optimè nostis. Nec vult
 apertè dicere (vt scitè & copiose Hieronymus tractat hūc locum quæstione 11. ad Al-
 gasiam) Romanum imperium destruendum, quod ipsi qui imperant, æternum pu-
 tant. Vnde secundum Apocalypsim Ioannis, in frontē purpuratę meretricis, scriptum
 est nomen blasphemiæ, id est, Romæ æternę. Si enim apertè audactérque dixisset, non
 veniet antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium: iusta causa persecutio-
 nis in orientem tunc ecclesiam consurgere videbatur. Quòdque sequitur, *Iam enim
 mysterium operatur iniquitatis, tantum vt qui tenet, nunc teneat, donec de medio fiat, & tunc re-
 uelabitur ille iniquus,* hunc habet sensum, multis malis atque peccatis, quibus Nero im-
 purissimus Cæsarum, mundum premit, antichristi parturitur aduentus. & quod ille
 operaturus est postea, in isto ex parte completur, tantum vt Romanum imperium,
 quod nunc vniuersas Gentes tenet, recedat, & de medio fiat, & tunc antichristus ve-
 niat, fons iniquitatis, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, diuinā videnti-

Apoc. 17.

M. iij.

cer potestate, & suæ maiestatis imperio, cuius iussisse, fecisse est, non in exercitus multitudinem, non in robore militum, non in angelorum auxilio, sed statim ut ille adueniret, interficietur antichristus. Et quomodo tenebræ Solis fugatur aduentu, sic illustratione aduentus sui, eum Dominus destruet atque delebit: cuius opera, satanæ sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo diuinitatis fuit corporaliter, ita & in antichristo omnes erunt fortitudines, & signa & prodigia, sed vniuersa mendacia. Et sicut virga Moyfi deuorauit virgas magorum, ita mendacium antichristi, Christi veritas deuorabit. Seducentur & eius mendacio qui perditioni sunt præparati, non tamé electi, licet pseudochristi & pseudopostoli conabuntur à veritate euangelica abducere electos, sicut

Matt. 24.

dicebat Christus suis Apostolis, Surgent pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiá electi. Reddit autem rationem Paulus, cur perituri, & præsertim Iudæi, qui noluerunt pertinacibus animis in Christum credere, seducentur, permissu Dei ab antichristo, *Eò quòd charitatem veritatis. hoc est spiritum Dei per Christum, qui simpliciter est veritas, non receperunt, ut salui fierent*: Nemo enim nisi in nomine Iesu Christi saluari potest. Nec

Augustin⁹.

ad assequendum regnum cœlorum fit aditus nisi per Christum. Augustinus exponens hoc Pauli caput, libro 20. De ciuitate Dei. capite 19, astipulatur sententiæ Hieronymi, vbi explicando hunc locum, iam enim mysterium iniquitatis operatur, dicit Paulum his verbis Neronem voluisse intelligi, cuius iam facta, velut antichristi videbatur. Vnde nonnulli ipsum resurrecturum, & futurum antichristum suspicantur. Alij verò, nec eum occisum putant, sed subtractum potius ut putaretur occisus, & viuum occultari in vigore ipsius ætatis, in qua fuit, cum crederetur extinctus, donec suo tempore reuelatur & restituatur in regnum. Sed hanc opinantium præsumptionem reiicit. Illud autem quod ait Apostolus, Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat, non absurdè de ipso Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum sit, Tantum qui modò imperat, imperet, donec de medio fiat, id est, de medio tollatur. Et tunc reuelabitur iniquus, quem significari antichristum nullus ambigit. Alij verò, & quod ait, Quid detineat scitis, & mysterium operatur iniquitatis, nõ putant dictum, nisi de malis & fictis, qui sunt in ecclesia, donec perueniant ad tantum numerum, qui antichristo magnum populum faciat, & hoc esse mysterium, iniquitatis, quia videtur occultum. Hortari autem Apostolum fideles, ut in fide quam tenent, tenaciter perseuerent, dicendo, Tantum qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat, hoc est, donec exeat de medio ecclesiæ mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est. Ad ipsum enim mysterium pertinere arbitrantur, quod ait in epistola sua Ioannes

1. Ioan. 2.

Euangelista, Pueri, nouissima hora est, & sicut audistis quod antichristus sit venturus, nunc autem antichristi multi facti sunt. Vnde cognoscimus quòd nouissima sit hora. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Quòd si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Sicut ergo ante finem in hac hora inquirunt, quam Ioannes nouissimam dicit, exierunt multi hæretici de medio ecclesiæ, quos multos dicit antichristos, ita omnes tunc inde exhibent, qui non ad Christum, sed ad illum nouissimum antichristum pertinebunt, & tunc reuelabitur. Horum autem expositio non accedit proximè ad mentem Pauli: Licet enim multi sint ab interpretatione nominis, Antichristi, hæresiarchæ scilicet, fautores hæreticorum, & qui pertinaci errore malè sentiunt de fide, iustificatione operum & sacramentis ecclesiæ, & ob id dicti antichristi, quòd aduersentur Christo & eius Euangelio, sacrámque scripturam falsa & perniciosa interpretatione deprauent, tamen Paulus hoc loco differens de homine peccati, & filio perditionis, qui suo tempore iam mysterium iniquitatis in Nerone, truculentissimo quidem & seuisimo imperatore, operabatur, non alium præter antichristum, qui euerfo Romano imperio in lucem prodibit, putat intelligendum. Lactantius libro 7. De vero cultu, capite 17. existimat antichristum, regem oriturum ex Syria, malo spiritu genitum, euerforem ac proditorem generis humani, qui pugnabit aduersus Prophetam Dei, & vincet & interficiet eum, & insepultum iacere patietur. Sed post diem

Lactantius.

tertium

tertium reuiuifcet, atque inspectantibus & mirantibus cunctis rapietur in cœlum. Nec tamen hunc Prophetam Dei, Heliam vocat aut Enoch. Ex eo forsitan dixit Lactantius antichristum victurum Prophetam & interfecturum, per quem puto eum velle intelligere Heliam aut Enoch: quia in Apocalypsi Ioannis cap. 11. scriptum est, Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti sacco. Hi sunt duæ oliuæ, & duo cadelabra in cõspectu Domini &c. Deinde adicit diuus Ioannes, Et cum finierint suum testimonium, bestia quæ ascendit de abyfso, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus, & populis & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium, & corpora eorum non finent poni in monumētis: & inhabitantes terram, gaudebunt super illos, quoniã hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres & dimidium, spiritus vitæ à Deo intravit in eos, & steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. Illa autem bestia quæ vincet & interficiet duos insignes Dei prophetas, nẽpe Enoch & Heliam, est antichristus, ut interpretatur Glossa interlinearis. Deinde autor ille politissimus & elegatissimæ facundiæ, hæc de antichristo adicit, Seipsum cõstituet ac vocabit Deum, & se coli iubebit ut Dei filium. Et dabitur ei potestas, ut faciat signa & prodigia, quibus visis irretiat homines, ut adorent eum. Iubebit ignem descendere de cœlo, & solẽ à suis cursibus stare, & imaginem loqui, & fient hæc sub verbo eius, quibus miraculis etiam sapientium plurimi allicientur ab eo. Tunc eruere Dei templum conabitur, & iustum populum persequetur, & erit pressura & contritio, qualis nunquam fuit à principio mundi. Quicumque crediderint atque accesserint ei, signabuntur ab eo tanquam pecudes. Persequetur & idem impius populum Dei, duobus & quadraginta mensibus. tandem cum ceteris tyrannis tradetur exustioni, ut scribit idem autor in epitome Diuinarum institutionum. Scribunt nonnulli antichristum in monte Oliueti periturum.

» Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iu-
 » dicentur omnes, qui nõ crediderunt veritati, sed cõsenserunt iniquitati.
 » Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti
 » à Deo, quòd elegerit nos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spi-
 » ritus, & in fide veritatis, ad quod & vocauit vos per Euangelium nostrum, in
 » acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres stete, &
 » tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam
 » nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus, pater noster,
 » qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia,
 » exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.)

Et quia Iudæi, & præsertim Scribæ & Pharisei in errore incredulitatis obstinati, & in pristinis vitiis inueterati, neque charitatè neque veritatè receperunt, ut autore Christo salui fierent, mittet illis Deus non tam operatorem erroris quam ipsam operationem, hoc est, fontem omnium errorum, nempe diabolum, ut credant mendacio: Nam Ioan. 8. mendax est ipse, & pater eius. nec credent mendacio & omnium imposturarum & fallaciarum artifici callidissimo, nisi ut voluntariè se ditioni eius subdiderint. Et quot sunt Christiani ipsa arundine mobiliore & leuiore, qui suas aures hæreticis facile præbent? Et licet à suis patribus fuerint in fide rectè educati, audierintque doctos & graues concionatores euangelicam veritatem syncerè tractantes, tamen laqueis diaboli irretiti, ut pestiferam doctrinam melle illitam audirent, à veritate prius audita & recepta exciderunt, & viam mendacij ad inferorum barathrum tendentem, sequuti sunt. Nec hæsitandum est quin Deus permittet antichristum in fideles grassari, suamque tyrannidem aliquo temporis interstitio exercere, ad probandam iustorum & electorum con-

Hæc obserua

44.

stantiam, & ad puniendū illos, qui leuitate, inconstantia aut præsumptione ducti, friuolis & subdolis antichristi persuasiunculis facilè acqueuerunt. Augustinus in libro nuper citato edisserens hunc locum, Mittet illis Deus operationem erroris vt credāt mendacio, vt iudicentur omnes &c. dicit, *Deus enim mittet*, quia Deus diabolum facere ista permittet iusto ipsius iudicio, quanuis faciat ille iniquo malignoque consilio. *Vt iudicentur*, inquit, *omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*. Proinde iudicati seducentur, & seducti iudicabuntur. Sed iudicati seducentur illis iudiciis Dei occultè iustis, & iustè occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ, nunquam iudicare cessauit. Seducti autem iudicabuntur nouissimo manifestoque iudicio per Iesum Christum, iustissimè iudicaturum, iniustè iudicatum. Hæc ille. Et ne à persecutoribus ecclesiæ antichristo perfimilibus, Thessalonicenses subornarentur & fallerentur, Paulus ecclesiæ propugnator acerrimus, agit gratias Deo, quod fuerit gratuito dono selectum pro salute Gentium, vas electionis, & inter primarios Ethnicorum doctores & prædicatores vocatus, vt spiritu Dei sanctificatus, & fidem & inconcusam fidei veritatem suis inquietis laboribus propagaret, & quem à Deo spiritum hauserat, indefessis studiis illustraret. Ad hanc autem operam gnauiter præstandam accersiti sunt & Thessalonicenses, vt sua studia, suas vires, suos conatus, ad tuendā fidem conferant, nihilque non finistri pro gloria Euangelij perferant, quò posthac iucundius immortalitate perfrui possint cum Christo, cui fuerunt inserti. Adhæc, Paulus suo spiritu, suo zelo, suaque assueta adhortatione commonefacit Thessalonicenses, vt persistant in fide, nec posthac sinant se à perniciosis quorundam pseudapostolorum dogmatibus seduci. Vult & illos rectè in fide educatos, mordicus adhærere sanctis & doctis traditionibus, quas ab eo aut per sermonem aut epistolā didicerunt. Interpellat & Dominum Iesum Christum, & patrem cœlestem, synceræ charitatis, consolationis æternæ, & certæ ac viuæ spei autorem primarium, vt Thessalonicensium corda ardore fidei & synceritate veritatis inflammet, & in omni opere bono confirmet.

Argumentum tertij capitis.

Paulus optat sanctorum Thessalonicensium precibus iuuari, vt sicut illis Christum inseruit, ita possit & aliis externis nationibus liberè inferere, ac liberari à quibusdam importunis hominibus, & peruicacibus ac obstinatis infidelibus, qui suas aures obturant euangelicæ veritati & cognitioni fidei. Tantum tribuit constantiæ & obedientiæ Thessalonicensium, vt non putet illos non semper sua præcepta obseruatuos. Accendit & animos Thessalonicensium vt perfectam Dei charitatem, & patientiam Christi pro viribus imitentur, & se subducant à falsis, subdolis, simulatis, incompositis & ociosis fratribus, qui non rectam Euangelij semitam sectantur. Indicat & sui exemplo quàm sincera & munda debeat esse concionatoris vita, quòd nihil pro suis sacris concionibus acceperit, licet accipere potuisset: sed & opera diurna & nocturna victum sibi parauerit.

Caput tertium.

» **D**E cætero fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malis hominibus: non enim omnium est fides. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo. Con-
 » fidimus autem de vobis, fratres in Domino, quòd quæcunque præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autè dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi. Denunciamus autem vobis fratres in nomine

» mine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fiatre ambulante inordinate, & non secundū traditionē quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodū oporteat imitari nos, quoniā non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus. Nō quasi nō habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos for-
 » mā daremus vobis ad imitandū nos. Nā & cū essemus apud vos, hoc denunciabamus vobis, quoniā si quis non vult operari, nec māducat.)

Quam nactus est Paulus humilitatem & modestiam humilitati coniunctam, omni in loco suarū epistolarū præferret: nā in exordio huiusce capituli cupit assiduis Thessalonicensium preceationibus iuuari, vt à Domino obtineat quod iustè postulat, licet eius preces essent Thessalonicensium precibus efficaciores. Duo autè deposcit. Primū quod illorum orationibus exornet Euangeliū Iesu Christi, & auctius ac florentius hominū precordiis reddat, nec minus tātæ rei fructum aliis nationibus communicet, quàm Thessalonicensibus cōmunicauerit. Hoc autem verbo, *Sicut & apud vos*, collaudat Thessalonicenses quòd suæ prædicationi se morigeros præbuerint. Itaque deprecatur vt sermo Dei apud alios non minus decurrat & fluat, & gloriam assequatur, quàm cū gloria & perpetua cōmendatione apud eos fluxerit, & sese effuderit. Secundò obsecrat, vt illorū postulationibus liberetur ab importunis, iniquis & prodigiosis hominibus, qui suæ prædicationi obsistebant & vera dogmata impugnabant. Reddit autem rationem cur cupit ab huiusmodi hominibus liberari. Quia non omnium est fides, hoc est, non omnes credunt, tametsi data sint eis ad credendum subsidia, nec defuit eis gratia Dei vt fidem amplexarentur, sed ea sunt pertinaci malitia & incredulitate obdurati, vt magis optent fidem oppugnare & euertere quàm protegere. Aut ob id putes Paulum dixisse, Nō omnium est fides, quia tales importuni viri simulabant se habere fidem, quam tamen non habebant. Et quia Thessalonicenses non fuerunt à fide suscepta dimoti, nec à pseudapostolis seducti, Paulus orat Deum pro illorū perseuerantia, vt eos confirmet, ne à quopiā à veritate abduci possint, eosque à malo custodiat, ne scilicet infidiosus tētator habeat posthac in illos potestatem. Deinde Paulus à diligentia & sedulitate suos Thessalonicenses commendans, dicit, *Confidimus de vobis*, idque freti præsidio Domini, *quòd præcepta nostra quemadmodum seruatis nunc, ita & in posterum suis seruaturi*. In priori autem epistola dixerat, Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum. Et quis non videt Paulum hoc loco tacitè dānare omnem ignauiam & incordiam, magnopere verò cōmendare hominis diligentiam & industriam? Licet enim bona omnia à Deo hauriamus, tamen à nobis aliquid factitandum est. Et quia præcepta nostra (quæ diuinis sancitis consentanea sunt) diligenter obseruatis, nec molestiis, pressuris, & aduersitatibus succumbitis, magno & ardenti affectu desidero, vt Dominus dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi, vt non sinat vos à recto fidei tramite deflectere, nec hæreticorum flatibus agitados & cōcussos per deuia quæque oberrare. Sed obserua quàm scitè, & (si dicam) artificiose charitatē Dei cum patientia Christi copulat: Quia enim charitas omnia suffert, omnia sperat, omnia sustinet, tolerabunt veri Christiani aduersa omnia, vt Christus rarissimum patientiæ exemplar, magno & forti animo pertulit. Dicit enim beatus Petrus, Cū malediceretur, non maledicebat, cū pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniustè. Qui autem charitate Dei destituti sunt, nihil finistri perferunt. Porro aduersitatū intolerantissimi, à charitate Dei sunt alieni: Qui verò charitatem Dei habet, in aduersis patientiam Christi imitatur: Et qui patientiam Christi imitatur, charitatē Dei secum retinet. Quidā interpretes græcè legūt hoc loco, *eis τὸ ἀγαπᾶν καὶ εἰς τὸ ὑπομένειν τῆς Χριστοῦ*, id est, in dilectionē dirigat, & in expectationē Christi: Nā expectabitis præmiū quod vobis Christus suo aduentu rependet. Præcipit

Quare non omnium est fides.

1. Thes. 4.

Charitas cū patientia copulatur.

1. Pet. 2:

& Thessalonicēsis in nomine Domini nostri Iesu Christi, cuius afflatu illos alloquebatur, vt se substrahant ab omni fratre ambulante inordinatē, siue incompositē & turbulentē, qui per torpedinem & segnitiam, vitam degit: Non enim in ignauiam & somnolentam vitā resoluti, imitantur traditionem quam à Paulo acceperant: Nā vult Paulus vt vnusquisq; manibus propriis laboret, vt sibi victū & necessaria suppeditet: Quod subsequens hæc lectio planē declarat, *Ipsi enim scitis quemadmodū oporteat imitari nos, quoniam non inquieti siue inordinati & incompositi fuimus inter vos.* Qui enim cōtēptis legibus publicis suo viuunt arbitrio, præter ordinem viuere dicuntur. Sumpta à militia, metaphora, vbi nō licet ordinem deferere. Et quia Thessalonicenses erant admodum liberales & munifici, pauperes (quibus sua bona largiter impertiebantur) vivebant in ocio, & per ocium vacabant impuris voluptatibus, & aliis rebus illicitis. & propterea Paulus admonet diuites, vt non finant pauperes oscitantem vitam agere. Quod autem Paulus non fuerit piger neque ociosus, sed manibus propriis laborando, sibi comētam vitā parauerit, indicat hic locus, Neque gratis panē manducauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte ac die operātes, ne quem vestrū grauaremus) hoc est, ne essemus vobis molesti. Propriē autem grauare, est ab inuitis aliquid capere: Non quod non habeamus hanc potestatem, sed vt nosmetipos formam daremus vobis ad imitandum nos.) In priori ad Corinthios epistola apertē suavitē licere diuini verbi præconibus, viuere de Euangelio, sed non vsus est ea potestate quam aliis concedit, ne aut adferret offendiculum Euangelio Iesu Christi, aut ocium foueret. Paucissimi hunc insignem prædicatorū omnium antistitem imitantur: Nā alij conueruntur quod suis concionibus absolutis non discedant onustis sacculis: Alij pro prædicatione non nihil exigunt, imo quod improbandum est & vehemēter infimulandum, sub precio ponunt tacitē vel expresse euangelicā concionem: Alij prædicando blandiuntur, vt auram popularem mercentur. Verū vt nemo Thessalonicensiu non accingatur ad operandū, acri cum præceptione dicit, *Cum essemus apud vos, hoc denunciabamus vobis, Quoniam si quis non vult operari, nec manducet.* Si enim mercenarius cibo aut mercede dignus sit, indignus is erit cibo qui non operatur, nec vegeto corpore roboratus operari vult, sed amat vmbralem vitam agere. Audi lubenter quid dicat

Prouer. 6. Salomon de pigro, Vade ad formicam o piger, & considera vias eius, & disce sapientiam: Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem nec principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat. Vsq; quo piger dormies? Quando confurges de somno tuo? Lege ad hunc locum nostros non illepidos commentarios.

Eccle. 22. Ad hæc dicit Ecclesiasticus, In lapide luteo lapidatus est piger, & omnes loquētur super aspernationem illius. De stercore bouum lapidatus est piger, & omnis qui tetigerit eum, excutiet manus. Et quis ignorat Deū dixisse primo parenti postquā transgressus est præceptum Domini de ligno vetito, In sudore vultus tui, vesceris pane tuo? Cui

Gene. 3. subscribit illud Psalmographi, Labores manuum tuarum manducabis.

Psal. 127.

„ Audiuimus enim inter vos quosdam ambulātes inquietē, nihil operantes, sed curiose agentes. Iis autem qui eiusmodi sunt, denunciāmus „ & obsecramus in Domino Iesu, vt cum silentio operantes, suum panem „ manducant. Vos autem fratres, nolite deficere beneficientes. Quod si „ quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & ne commisceamini cū illo, vt confundatur, & nolite quasi inimicū existimare, „ sed corripite vt fratrem. Ipse autē Deus pacis, det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea „ manu Pauli, quod est signū in omni epistola, ita scribo, Gratia Domini „ nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.) Non potest Paulus nō inuehi & si dicam destomachari in pigros, inertes & curiosos: nā Deus huiusmodi abiectos

ctos homines à se auersatur. Vult enim ad vitandum luxuriam & quā plurima facta & dicta illicita, vt laboret qui opera manuarum victum sibi parare potest, nec est sacris rebus diuinisq; studiis addictus. Nec vetat quin peracto diuino officio, abso- lutisque precepcionibus solitis, cenobitæ, eremitæ & moniales, aliquid suis manibus operentur, & hoc ad vitandas Diaboli tentationes, vnde dicebat Hieronymus scribens ad rusticum monachum, Facito semper aliquid boni operis vt Diabolus te inueniat occupatum. Tum quoque instituens Demetriadem virginem quid post horas sacris officiis præscriptas, & lectionem sacre scripturæ facere debeat, dicit, Cūque hæc finieris spacia, & frequenter te ad figenda genua sollicitudo animæ suscitauerit, habeto semper lanā in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in aluolis fusa vertantur, aliarumque neta, aut in globū collige, aut texenda compone: Quæ texta sunt, inspicere, quæ errata reprehendere, quæ facienda constitue. Si tantis operum varietatibus fueris occupata, nunquam dies tibi longi erunt, sed quauis æstiuis tendantur solibus, breues videbuntur, in quibus aliquid operis prætermisum est. Hæc obseruans, & teipsum saluabis, & alias, & eris magistra sanctæ conuersationis, multarumque castitatem, lucrum tuum facies. Hæc ille. Qui verò prædicant, aut publicitus sacras literas profitentur, aut abdita bibliorum mysteria interpretantur, ad huiusmodi seruilia opera non sunt cogendi. Sed Paulus in Domino præcipit illis qui in ocio agūt, vt suis manibus opus quodpiā exercent. Et ne aduersus alios obmurmurent, & scurrilia quædam & inania verba loquantur & dicant, vult vt cum silentio operentur, suoque pane, labore non modico parto vescantur, ne cum verecundia cogantur ostiatim velut pigri & desides medicare. Admonet tamen Apostolus Thessalonicenses vt si omnibus & pigris & impigris benefacere cōsueuerint, à benefaciendo non desistant: Qui enim fuit aliquādo piger & deses, rectē monitus forsitan exosa sua pigritia conabitur operari. Et ad sanam mentē rediens, agnoscat quā calamitosum sit pigritari & socordem vitā agere. Tanta autē autoritate valebat Paulus vt voluerit Thessalonicenses defugere illius confortiū, qui suis verbis quæ per epistolā loquutus est, non paruisset. Nā quæ Thessalonicensibus prosequenda vel fugienda præscripsit, à Domino didicit, & ab eodem potestate recepit illis imperandi quæ erant facienda vel vitanda. Et propterea notādi erant proterui, qui neque Paulo, neque Thessalonicensibus per Paulum loquentibus, se morigeros præstabant. Hanc autem ignominiam incurrebant, quod erant à bonorum cœtu semoti. Siquidem olim acerrimum videbatur esse supplicium à proborum hominum confortio seiungi & ablegari. Et propterea adiecit, *Vt confundatur.*) hoc est, erubescat, & rubore suffundatur necesse est, cū viderit se ab omnibus deuitari. Sed obserua quæso lenitatem Pauli erga rebellem, proteruum & intractabilem, cū dicit, *Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem.*) Nam fieri potest vt qui lapsus est, vestra moderata animaduersione resipiscat. Quod si cōuiciis lacesseretur, aut acerbius æquo puniretur, de salute desperaret: Hac enim clementia & lenitate imitabimur Christum, qui non venit vt perderet hominem, sed saluaret. Et licet increpandi sint mali, non tamen affectu odij & vindictæ, sed emendationis: Et propterea Paulus in Deo synceræ pacis authore vnico, suis Thessalonicensibus pacem & concordiam perpetuam comprecatur. Quoniam autem indicio impertiat illis salutē etiam cum lucro spiritali, patefacit hic locus, *Salutatio mea manu Pauli. Quod est signum in omni epistola, ita scribo.*) Eam autem ob causam sua manu suas epistolas obsignabat, ne à quibusdam falsariis immutarentur. Et sicut à gratia & favore Dei suam epistolam auspicatus est, Thessalonicensibus cœlestia omnia cōprecando, ita eandem in gratia concludit, dicens, Gratia domini nostri Iesu Christi, cum omnibus vobis, Amen.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, doctoris theologi,
in posteriorem Pauli ad Thessalonicenses epistolam, finis.

Paulus ecclesiastici regiminis institutor & moderator, ac spiritualis domus architectus sapientissimus, magnopere cupiens, vt qui ecclesius moderandis præficiuntur, sint docti, graues, pudici, fidi & incorrupti, Timotheum à sinceritate fidei sibi filium germanissimum, & à functione Apostolatus collegam fidissimum docet, quænam sunt partes & munerera inculpati ac verè Christiani præfulis: eumque in sana & recta ecclesiæ disciplina instituit. Verùm vt id cum maiore fiducia & libertate faciat, Apostolicam authoritatem sibi vindicat. Admonet & suum discipulum sacris literis addictum, vt corripiat illos qui in florentissima Ephesiorum ciuitate inania & friuola dogmata ac Iudaicas fabulas inuehebant. Doceat autem si velit ecclesiis (quarum cura sibi erat delegata) prospicere, quæ sunt fidei & charitatis. Deinde præcipit orationes & obsecrationes fieri pro principibus & Christianis & prophanis, vt ordo ciuitatis seruetur infractus, & reipublicæ tranquillitas adnascatur. Præscribit & summatim quid viros & mulieres in cætu ecclesiastico deceat. Adhæc, mirè depingit synceram & perfectam germani Episcopi imaginem, & quibus virtutibus ac dotibus oporteat eum esse præditum, qui ad tantam celsitudinem ac tam arduam prouinciam adscitus est. Etenim is nomine Episcopi censeatur prorsus indignus, qui non nouit decenter munus suæ fidei concreditum obire, nec bona fide & morum integritate euangelicam doctrinam dispensare. Subinde monet vitandos pseudopphetas, pseudapostolos, hæresiarchas, simulatoresque doctores, qui sub prætextu sanctimonie falsa & perniciofa dogmata in vulgus spargunt, prohibent & quæ Deus permittit aut præcipit, & præcipiunt quæ Deus prohibet. Tum quoque docet qualem Timotheus se præstare debeat erga seniores, iuniores, anus, matres, puellas & viduas. Vult & publica flagitia publicè puniri, ad incutiendum aliis timorem & terrorem, ne consimilia crimina perpetrent. Insuper præscribit quid Timotheus dominis & seruis præcipere debeat. Adhortatur & suum Timotheum, vt modis omnibus reiiciat & aspernetur captiosas Sophistarum nugas & argutias, sectetur verò iustitiam, pietatem, fidem, castitatem, patientiam & mansuetudinem, vt suo certamine sæliciter peracto, vitam æternam assequatur. Scripsit autem hanc epistolam è Laodicea per Ty-chicum Diaconum.

Argu-

Argumentum primi capitis.

Paulus non vulgaris Christi legatus, sed qui à Deo afflatus erat ad obeundum munus euangelicum, suo Timotheo gratiam & pacem & misericordiã à Deo cõprecatur, quem ob id interpellauerat vt remaneret Ephesi, quando profectus est in Macedoniam, vt diligenter obseruaret quid doctores legis admòdu elati & fastuosi docerent, & quamnam doctrinam aut euangelicam aut potius adulterinam profiterentur: Non enim eum latebat huiusmodi doctores non intelligere sacram scripturam (quam tamen magno cum supercilio sibi vendicabant) sed Iudaicas fabellas, & genealogias perplexas, inutiles & interminatas tractare, ex quibus non veritas, sed friuolæ & inanes quæstiuncule oriebantur. Afferit legem non esse iustis conditam & institutam, sed iniustis, diuinarumque sanctionum transgressoribus. Gratias agit Deo quòd ad functionem apostolatus sit accersitus, licet prius multis contumeliis & blasphemis sanctum Dei nomen conspurcauerit, & ecclesiam præscriptis Mosaica legis addictus expugnauerit, sed misericordiam consecutus est quòd per ignorantiam, nondum credens quæ erant credenda, cecidisset. Grata sunt & periucunda Christianis omnibus hæc nuncia, Christus è sinu sui patris descendit in hunc mundum, non vt peccatores perderet, sed saluaret. Admonet & suum Timotheum vt pro fide & profectu Euangelij egregiam militiam in qua versabatur, gnauius obeat.

Caput primum.

PAULVS Apostolus Iesu Christi, secundum imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu, spei nostre, Timotheo dilecto filio in fide, gratia & misericordia & pax à Deo patre & Christo Iesu Domino nostro. Sicut rogaui te, vt remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniã, vt denunciare quibusdam ne aliter docerent neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta: A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime vtatur, sciens hoc, quia lex iusto non est posita, sed iniustis, & nõ subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & cõtaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorũ cõcubitorib⁹, plagiaris, mēdacibus & periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei quod creditum est mihi.)

Paulus Apostolus Iesu Christi, & Dei iussu ac authoritate ad obeundã rei euangelicę legationem destinatus, ita vt vix sibi liberũ fuerit eam deprecari, suo Timotheo quem vnice amabat, cum ob ardorem fidei, tum ob sedulam sui muneris functionem, gratiam, pacem & misericordiam à Deo patre, & Domino Iesu Christo exoptat. In primis gratiam, ad oppugnandũ Diabolum, diabolique satellites, vtque profligato peccato cœlestem vitam in ea ecclesia cui præficietur, agat: Pacem, vt sedatis pecca-

Act. 16.

N. ij.

catorum fluctibus in eo tranquilla sint omnia: Misericordiam, quòd dono Dei ex Iudæo factus sit Christianus: Nam progenitus est matre Iudæa fidei, & patre gentili. Et Paulus propter Iudæos (cùm nondum satis abundè promulgatū esset Euāgelium) coactus est eum circumcidere. Percōtabitur quispiam, cur Paulus duntaxat his duobus discipulis Tito & Timotheo scribat, cùm tamen multos alios haberet discipulos mirabili virtute & insigni sapientia præditos, vt Syllam & Lucam. Respondebo Paulum ob id Tito & Timotheo tantum ex omni discipulorū numero scripsisse, quia his ecclesiarum gubernandarū curam tradiderat. Et licet Timotheus esset adolescens & eximie indolis iuuenis, eius tamen adolescentia non præpediebat quominus ecclesiæ moderandæ præficeretur: nam eius adolescentia fenili prudētia, grauitate, constantia, castitate, modestia, frugalitate & sapientia fulgebat: vnde dicit Paulus, Nemo adolescentiam tuam contemnat. Obserua quæso hoc loco, *Secundum* 1. Tim. 4. *imperium Dei Saluatoris nostri*, Paulum planè testari patrem cœlestem esse Saluatorē nostrum, alioqui si genitiuus Saluatoris, referretur ad Christum, frustra adiecisset, Et Christi Iesu. Hunc autem sensum præterdit, *Secundum imperium Dei Saluatoris nostri, & imperium Iesu Christi*. Etenim Deus pater verè dicitur author nostræ salutis, operando sua misericordia nostram salutem, quia misit filium suum in hunc mundum, vt nos effusione sui sanguinis saluaret, & Deo reconciliaret, tyrannidēque Diaboli in nos sæuientis excuteret, & legem peccati & mortis aboleret: quod attestatur Ioannes dicens, Sic enim Deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: non enim misit filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Adhæc scribit Paulus ad Ephesios, Deus, qui diues est in misericordia propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo cuius gratia estis saluati. Tum quoque, *Quicquid operatus est Christus pro salute totius mundi, operatus est & pater, etiam & Spiritus sanctus*: non enim opera trinitatis sunt diuisa, licet solus filius Dei factus sit hostia peccati pro nostra salute, & propterea peculiari nomine vocatur Iesus, id est, Saluator: Non enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus in quo oporteat nos saluos fieri. Huic autem sententiæ accedunt Chrysostomus, Theophylactus & Ambrosius. Et quòd imperium Christi à patris imperio non disideat, ostendit particula illa adiecta, Et Christi Iesu. Sicut enim quæ iubet spiritus sanctus, iubet & filius, ita quæ imperat pater, imperat & filius. Quòd autem Christus sit spes nostra, indicat hic locus, Et Christi Iesu spei nostræ: nam eius præsidio speramus nos assequuturos vitam æternam. Etenim Deus pater per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, regenerauit nos in spem viuam. Et licet pericula, insidias, & afflictiones multas perpetiamur, tamen magna spe nitimur, quia Saluatorem habemus qui nos de malorum omnium procellis eripiet. Deinde subnectit Apostolus humili admodum & blando verbo vtendo erga suum discipulum, *Sicut rogavi te, potius hortatus sum, vt remaneres Ephesi.* huic egregiæ prouinciæ vt insignis vicarius præsideres, cùm irem in Macedoniam vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis. Monet hunc præstantissimum Episcopum vt notet illos qui nouam doctrinam euangelicæ contrariam docebant, conabanturque antiquæ legis cæremonias cum euangelica veritate permiscere: quasi verò tantum fidei & authoritatis esset tribuendum Mosi quantum Christo. Erant & illi doctores reprehendendi quòd cogere illos, quos instituebant, magis ad inanes fabulas quæ in Talmuth Iudæorum continentur, attendere, quàm ad veram & synceram Euangeliorum doctrinam. Fabulosum sanè erat illud quorundam Iudæorum commentum, & commentitium nugamentum, quòd Adam habuit aliam vxorem ab Eua, ex qua nati sunt dæmones. Nec Apostolus hoc loco, Neque intenderent genealogiis interminatis, damnat antiquam Iudæorum genealogiam: Nam in epistola ad Galatas scripsit quòd Abraham habuit duos filios, vnum de ancila & vnum de libera. Commendatur & magnopere liber Gene-

nefos, in quo commemorantur innumera antiquorum patrum generationes. Adhæc, Matthæus texuit abundè genealogiam Iudæorum, ex quibus Christus secundum carnem ortum duxerat: Sed damnat quasdam superuacaneas, superstitiosas & inanes Iudæorum genealogias vsque ab auis, proavis & tritauis repetitas, quæ nullum finem habent, nec sunt habituræ, & quæ magis à Christiana pietate auocant lectorem quàm eum alliciant. Etenim in huiusmodi genealogiis discutiendis & cõnumerandis immorari, & prætermittere quæ ad salutem magnopere conducunt, nempe fidem & charitatem, perniciosum est. Huic sententiæ perfimilis est illa Christi ad Scribas & Phariseos responsio, *Va vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ quia decimatis mentam & anethum & cyminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam & fidem.* Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Reddit autem Apostolus rationem cur huiusmodi genealogiis infinitis, perplexis & nullâ vtilitatem parituris, non sit studendum, quia *magis præstant quæstiones quàm ædificationē Dei quæ est in fide.* Etenim vitandæ sunt quæstiunculæ, & garrulæ disputationes ac inanes contentiones quæ fidem obnubilant. Qui enim inexplicabiles quæstionum nodos, alios super alios nequit, non docet sed dubitat, & magis argutatur quàm resoluat & affirmet. Dicit Chrysostomus explanando hunc locum, *Vbi fides est, nulla quæstionis necessitas est, Quæstio nempe fidem tollit, Fides autem animum cogitationēque facit conuiescere.* Et paulo post, *Quæstio igitur Dei dispensationi contraria esse perhibetur. Nec fides permittit de re vlla contendere aut ambigere, sed requiem ab his omnibus præstat: Quæ enim fides peragit atque ædificat, ea quæstio prorsus euertit.* Verum hæc Chrysostomi verba sunt sanè intelligenda, ne quis scholasticorum doctorum concertationes & disputationes omnino euertat, quod Erasmus in suis Annotationibus nasum rhinocerotis mouendo, viis omnibus conatur efficere. Illic enim innumeras quæstiones quæ in Sorbonica palæstra discuti solent, proponit & agit, non vt discat sed derideat. Non est opus quæstione (vt arbitror) vbi fides suas radices altius iecit in perfectorum Christianorum præcordiis, & vbi Christianus de articulis fidei minimè hæsitat: non tamen sperandæ sunt quæstiones seriæ, graues & vtilis quæ ex sacra scriptura depromuntur ad reuincendos hæreticos, aut ad veritatem ipsam magis ac magis explicandam & elucidandam: Non enim de fide agitantur quæstiones ad subruendam fidem, sed vt firmior rebus vtrinque discussis persistat. Nec de veritate mouetur quæstio vt obscuretur, sed vt adductis plerisque bibliorum testimoniis quæ inter se pugnare videntur, magis ac magis elucescat. Sed ridiculæ, inanes, friuolæ & plusquàm aniles quæstiunculæ sunt reiiciendæ. Deinde ostendit Paulus charitatē cõplecti vniuersam legis Moisaicæ vim, diuinorumque præceptorū summā in ea sitam esse, cum dicit, *Finis præcepti est charitas.* Huic autē Paulinæ sententiæ suffragatur illa Christi verba, *Diliges Dominum Deum tuū ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: Hoc est maximum & primū mandatum.* Secundum autē simile est huic, *Diliges proximum tuū sicut teipsum, In his duobus mādatis vniuersa lex pēdet & Prophetæ.* Quicquid enim Moses scripsit, & quicquid Prophetæ docuerūt, ad charitatem Dei & proximi ordinatur. Deniq; fides & spes, ad charitatem tanquā ad vinculū perfectionis ordinantur: quandoquidē manca est & ieiuna fides quæ nō fulcitur charitate, nec citra præsidium charitatis, solidū opus efficit. Porrò contēptus charitatis innumeras hæreses inuehit: Anteponam igitur charitatē fidei & spei necesse est. Animaduerte charitatem (quæ est finis præcepti) debere proficisci à corde puro, vt sedati sint noxij affectus, & cōscientia nullius criminis sibi cōscia, & à fide sincera, quæ terrena omnia & tēporaria diuino cultui postponit. Et qui à synceritate fidei & feruore charitatis tanquam à scopo deflexerūt, in vaniloquiū siue matheologiā cōuersi sunt, de friuolis nugis sine fine digladiantes. Reiicit & Paulus huiusmodi nebulones & blaterones, qui inani loquacitate sese venditāt, cū adiicit, *Volentes & esse legis doctores, non intelligentes neq; quæ dicūt, neq; de quibus affirmant.* Ambiunt illi matheologi primas

doctorum partes & dignitatum titulos, cupiuntque ab omnibus vocari Rabbi: & propterea oculos à veritate detorquent, spargunt & fumos inanes, ac nebulas Iudaeorum quæstionum, vt videantur eximij legis doctores: verum toto cœlo aberrant. nõ enim intelligunt quæ loquuntur: licet iactent se nihil non intelligere, & planè abditos sacræ scripturæ sensus assequi. Neque de quibus affirmant, affirmant enim suis nugis & mendaciis obtenebrati, quæ non sunt affirmanda, & concludunt impudētissimè & arrogantissimè quæ non sunt concludenda. Deinde Paulus laudat Moisaicam legem decem præceptis conclusam, dicendo, *Scimus quia bona est lex, si quis ea legitimè vtatur*) Et licet non desineret esse bona, iusta & sancta, si quis ea minus legitimè vteretur, ob id tamen Paulus adiecit, Si quis ea legitimè vtatur, volens innuere legem non esse bonã & vtilem, ea abutenti, eamque transgrediētī, sed potius mortē.

Deut. 27. di nõ veretur, vnde dicebat Moses Iudaico populo (cuius curã habebat) Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit, & dicet omnis populus, Amen. Porrò ille abutitur lege, qui eam duntaxat ad crassam literam explanat, & non ad sensum spiritalē. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Abuteretur & ille lege, qui assereret in Euāgelio cæmonialia legis præcepta debere obseruari. nam huiusmodi præcepta erant figuratiua, & propterea adueniente veritate erant abroganda. Quibus autem lex sit imposta, patefacit hæc subsequens lectio,

Lex quibus te erant abroganda. Quibus autem lex sit imposta, patefacit hæc subsequens lectio, *Lex iusto non est posita, sed iniustus & non subditis &c.* Huic sententiæ accedit illa ad Galatas scriptura, Lex propter transgressionem posita est. Tum quoque dicit idem Apostolus ad Romanos, Vis non timere potestatem, bonum fac. Sciamus oportet legē datam esse vt peccatores metu atque comminatione terreantur, ac peccare desistat. vnde alibi dicit Apostolus, Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Et quia iustus omni metu, omni cruciatu superior est, non indiget lege coercitiua. Et sicut medicina non est exhibenda sano sed egroto, ita lex non est imponēda probis, sed improbis: qui si legē transgressi fuerint, luent penam. nõ est tamen negādum quin iusti obstringantur ad obseruanda præcepta moralia. Lex autem simpliciter imponitur alicui vt onus, & hoc modo non imponitur iustis & bonis, nec à lege scripta discunt quæ sunt gerenda: nam habent intrinsecus gratiam spiritus dictantem quid sit prosequendum aut fugiendum. Adhæc, alibi dicit Paulus, Gentes cum non haberent legem, faciebant quæ legis erant, ipsi enim erant sibiipsis lex. Nam lex naturalis imperat vt facias alteri, quod velles tibi fieri: vetat quoque nefacias alteri quod noles tibi fieri. Nec mihi videtur satis accurata illa Augustini interpretatio, licet bona sit, libro vno de Spiritu & litera capite 10. Lex iusto posita non est, non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei: Nec etiam impius & iniustus ex lege Moisaica iustificatur, sed ex lege fidei, si modò à suo peccato resipiscat. Deus enim autore Paulo, iustificat impium. Verum accuratius tractat hunc locum explicando illum Psalmodographi locum, Sed in lege domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Aliud inquit est, esse in lege, aliud sub lege. Qui est in lege, secundum legem agit, qui est sub lege, secundum legem agitur. Ille ergo liber est, iste feruus. Deinde aliud est lex quæ scribitur & imponitur feruienti, aliud lex quæ mente conspicitur ab eo, qui non indiget literis. Hæc ille. In hoc autem vitorum catalogo Paulus enumerat varia hominum genera diuersis flagitiis inquinata, cum dicit, *Iniustus & non subditis, hoc est, qui subdi nolunt, nec ferunt imperium, Impius & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, hoc loco cõtaminatos vocat prophanos, qui sunt à sacris arcendi. Patricidis & matricidis. Et ij digni sunt morte, quod patrem aut matrem enecarint, Homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiaris.*) Græcè legimus ἀνδραποδιστας. Quia aliena mancipia subducunt furto, quod genus furti plagium vocatur apud Iureconsultos. Quemadmodum qui sacra furantur sacrilegi, qui de publico aut principis fisco, peculatores, qui iumenta aliena abducunt Abigei: Ita qui liberos aut feruos alienos, plagiarii. Et græca vox à μάκιο dicta

Rom. 2.

Rom. 4.

Psal. 1.

dicta est, ἀνδραποδιστας enim, mancipium: ἀνδραποδιστας, quasi dicas fur mancipiarius. Hæc accuratè & scitè annotauit Erasmus. Lyranus vnà cum Carrensi, dicit, Plagiarij sunt assueti plagas & verbera aliis inferre, non tamen hæc interpretatio Paulinam mentem assequitur. Subnectit & Apostolus, *Mendacibus & periuris, & si quid aliud quod sana doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.*) Qui squallet & notatur illis vitiis connumeratis, facilè cadit in hæresim, quæ cum sana & sincera doctrina ex diametro pugnat. Sana autem & salutifera doctrina ab Euangelio gloriæ beati Dei profluit. Intelligamus autem Euangelium gloriæ beati Dei, illud esse quod prædicat gloriã Dei, aut quòd est verè gloriosum, aut quia promittit æternam gloriam in futuro seculo, siue quòd gloriosum sit pro Christo pati ob Euangelium. Nonnulli putant Euangelium gloriæ esse crucem & passionem Iesu Christi, quæ cum victoria resurrectionis peperit gloriam humanitati Christi, paritura est & perennem gloriam & foelicitatem perpetuam iis qui Christo compatiuntur, & ob eius Euangelium aduersa quæque constanti animo perferunt. Fuit autem Euangelium Iesu Christi creditum Paulo siue commissum: Etenim nobis ex epistola ad Galatas exploratum est, Paulo fuisse creditum Euangelium præputij, sicut & Petro circumcisionis.

„ Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu, Domino nostro,
 „ quia fidelem me existimauit: ponens in ministerio, qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus, sed & misericordiam Dei cõsecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Fidelis sermo & omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem seculorum, immortalis, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum, Amē.
 „ Hoc præceptum commendo tibi filii Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt, ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.) Et licet meæ fidei concreditum sit rei euangelicæ negotium, tamen aliquando velut immanissimus tyrannus in ecclesiam Christi desequij, eamque tanquã lupus rapax vastauit: cum tamē Dei Gratia fui superna luce illustratus, & à me depulsa fuit incredulitatis caligo, & mentis cæcitas, quæ vetabat quominus in Christum crederem. Imo accepta à principibus sacerdotum potestate, in carceres intrudebam illos, qui nomen Christi profitebantur, sic repente mutata sunt in me omnia, vt ex persecutore Christi factus sim defensor, & ex oppugnatore, ecclesiæ propugnator, & cœpi alacri animo in Damasco euangelicæ ditionis pomeria latissimè proferre: nec destiti gloriam Christi ob tormenta mihi intentata prædicare. Foelix conuersio, sed quæ non meis viribus, sed conuertenti tribuenda est. Vnde dicebat Hieremias, Conuerte me Domine, & ego conuertar. Et propterea habeo gratiam Deo, qui me potentem reddidit Christo: Si quid enim in me veræ fortitudinis & potentia fit, Dei & Christi præsidio acceptum refero. Nec me Deus in officia Christi ascisci voluit, nisi existimauerit me bona fide meam legationem obiturum, licet prius maledictis & inauditis contumeliis nomen Christi sim infectatus, eiusque ecclesiam oppresserim & expugnauerim. Et licet quod fecerim infectatus, eiusque ecclesiam oppresserim & expugnauerim. Et licet quod fecerim infectatus, eiusque ecclesiam oppresserim & expugnauerim.
 N. iij.

rim, per errorem fecerim, pio tamen studio faciebam: Nam cum in carceres coniecibam Christianos etiam usque ad capitis discrimen, putabam me obsequium Deo præstare, *Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.*) Nam si cognouissem quod Christus est filius Dei, nunquam in eum infurrexisssem, nec eius doctrinæ reclamasssem. Beatus Thomas annotat aliud esse ignoranter agere, & per ignorantiam. Ille ignoranter agit qui nescit quod facit, & si sciret, non minus illud faceret, sicut credens se interficere feram, interficit inimicum suum, quem tamen eo libentius occidisset, si cognouisset eum esse suum inimicum. Sed per ignorantiam quis aliquid committit, quod non committeret si nosset, sicut occidit aliquis suum patrem, quem credit suum esse inimicum, quod si rescuisset eum esse suum patrem, à patricidio abstinuisset. Hoc modo Paulus lapsus est per ignorantiam. Iudæi autem non occiderunt Christum per ignorantiam, sed ignoranter, quia si sciissent ipsum esse Christum, libentius eum occidissent. Lucas tamen in Actis Apostolorum testatur Iudæos per ignorantiam trucidasse Christum, licet malo proposito peccauerint. Sic enim scriptum comperimus, quod Petrus alloquens Iudaicum populum, dicebat, Et nunc fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. **Act. 3.** Accedit & huic scripturæ illud Pauli testimonium, Si enim cognouissent, nunquam **1. Cor. 2.** Dominum gloriæ crucifixissent. Nec ita Paulus per ignorantiam Iesu Christi, persecutus est ecclesiam, quod huiusmodi ignorantia non ei imputaretur: Nam quibusdam gradibus suum peccatum exaggerauit dicens, Prius blasphemus fui, & persecutor & contumeliosus. Adde quod is qui abundè callebat Mosaicam legem, quæ de Christo testimonium tulit, si postulasset feruenti precatione ut à Deo, haussisset cognitionem Christi, & in fide fuisset illuminatus, non addubito quin fuisset illuminatus. Sed huiusmodi ignorantia digna erat venia, & eius peccatum, quod tandem fuit defletum, in gratiam celsit, quod sanè patefacit hic locus, *Superabundauit autem gratia Domini nostri.*) Vbi enim abundauit delictum, superabundauit & gratia. Sed attendamus quonam pacto excreuerit in Paulo gratia Christi, *Cum fide scilicet & dilectione quæ est in Christo Iesu.*) Nam ita laborauit, ut sacramentum fidei susceptum omni inedia, frigore, nuditate, persecutione, constantia, patientia, modestia, continentia, sincera charitate, assiduisque prædicationibus & exhortationibus, ad gloriam Christi locupletauerit. Cum autem dicit Paulus, Cum fide & dilectione quæ est in Christo Iesu, planè docet solam fidem neminem iustificare. In subsequenti loco exprimit magna beneficia quæ nobis Christus largitus est, & quæ humanum captum transcendunt, Fidelis, inquit, sermo, & omni acceptione siue approbatione dignus, quoniam Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Quod enim lex præstare non potuit, Christus effusione sui sanguinis præstitit. Sit itaque sermo indubitatus, quod Christus è coelo in hunc mundum descendit, ut peccatores (si fidem vnà cum resipiscentia amplexari velint) saluaret: Hinc tibi persuadeas velim, quod Christus non assumpsisset naturam humanam, si homo non peccasset: Huic quoque Paulinæ sententiæ arridet illud Christi verbum, Non veni vocare iustos sed peccatores. Et alibi, Filius hominis non venit perdere animas, sed saluare. Et ne Paulus sua rectè facta iactaret, licet omnibus virtutum numeris fuerit absolutus, non se confert cum iustis, sed peccatoribus, dicens, *Quorum primus ego sum.*) non quidem tempore, sed magnitudine commissorum. Neque asserit se esse inter peccatores primum, quod vitam duxerit fornicatione & noxiis cupiditatibus foedatam, sed quod conferendo iustitiam legis cum iustitia fidei, reputet se esse magnum peccatorem. Et huius est sententiæ Chrysostomus: Omnes enim peccauerunt, & indigent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. Nec tamen hæc Chrysostomi sententia accedit proximè ad enormia vitia, quæ paulo antea sibi tribuit Paulus: Quod enim hinc de Paulo dicit, eadem ratione dicere posset de quouis Iudæo ad fidem conuerso. Hæc autè insignis humilitas beatissimi Pauli, frangit superbiorum fastum, arrogantiam, iactantiam

Act. 3.
1. Cor. 2.
Hæc obserua.

Sola fides neminem iustificat.

Matth. 9.
Luc. 9.

Rom. 3.

stantiam & insolentiam. Deicit quoque Scribarum & Phariseorum supercilium, qui obieciabant discipulis Christi, quod eorum magister manducaret cum Publicanis & peccatoribus, quasi verò illi omnium malorum fex & sentina, essent ab omni vitio immunes. Cur autem Dominus misertus sit Pauli, cum asseruit se esse sceleratissimum inter peccatores saluatos, licet multi fuerint eo sceleratiores, aperit hic locus, *Vt in me primò ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, potius longanimitatem, ad informationem siue exemplum eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam.*) Nam Deus in Paulo proposuit exemplar, quid sibi sperare debeant quicumque reiectis pristinis vitiis, in Christum crediderunt, aut sunt credituri, quorum fides, si modò charitate fulciatur, perducet illos ad vitam æternam. Chrysostomus legit, Ad confirmationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Etenim Paulus idcirco misericordiam consecutus est, ut nemo iam peccator quibuscumque sceleribus pressus, de se desperet, imò eandem se consequuturum veniam hoc exemplo præsumat. Pro istis autem cumulatis beneficiis Paulus refert gloriam Deo, in secula seculorum, dicens, *Regi autè seculorū immortalī, inuisibili, soli Deo, (addūt Græci soli sapiēti Deo) honor & gloria in secula seculorum, Amen.*) Deus autem censetur seculorum omnium Rex supremus, quia solus creauit secula, & solus dominatur corporibus cœlestibus & terrenis, visibilia quoque & inuisibilia eius ditioni subduntur. Est denique solus immortalis natura, nos autem gratia sumus immortales. Solus etiam natura inuisibilis & incomprehensibilis. Nec ex eo soli Deo tribuendus est honor, quod non debeamus venerari sanctos, & in signi honore prosequi virginem Mariam, sed quod summus honor (qui Græcè Iatria dicitur) sit Deo exhibendus. quod affirmat illa scriptura, quam Christus protulit cum Diabolum in malam crucem abegit, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs. Et quia omnis creatura debet Deo subici, nullus honor creaturæ ascribitur, qui nõ debeat honori Dei postponi. Imò facta comparatione ad illum diuinum & supremum honorem, pro non honore reputatur, sicut creaturæ substantia diuinæ collata, pro non ente aut nihilo reputatur. Nec hoc signum exclusiuum solus, adiectum Deo, excludit filium aut spiritum sanctum, sed necessariò includit, quia filius est Deus, pariter & spiritus sanctus: Huius autem assertionis, Soli Deo sit honor, hanc sumito intelligentiam, Solus Deus, vnus & trinus, summo honore colendus est: Existimat Ambrosius solum patrem esse **Deute. 6.** immortalem, quia est fons totius immortalitatis, filius autem habet à patre immortalitatem, à quo habet ut gignatur & sit Deus: **Matth. 4.** Quia licet natura, intrinsecè & essentialiter sit Deus, est tamen Deus de Deo, quia ab æterno est genitus de substantia patris. Sed eadem ratione cogeretur fateri quod solus pater est Deus, quia est fons totius diuinitatis, quod tamen est absurdum & contra Augustinum aduersus Maximinum Arrianum. Adde quod simplices offenduntur legendo has propositiones, Solus pater est immortalis, Solus pater est Deus. Et licet pater in diuinis sit fons totius immortalitatis & diuinitatis, non propterea colligendum est, quod solus pater sit immortalis, & Deus: Nam immortalitas & deitas filij & spiritus sancti, est coæterna, consubstantialis & coequalis immortalitati & deitati patris. Deinde adiicit Paulus, Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundum præcedentes in te Prophetias, ut milites in illis bonam militiam, &c.) Præcipio tibi in Domino ut summa sedulitate custodias finem legis, charitatem scilicet, & non incumbas Iudaicis fabulis. Quod autem subnectitur, *secundum præcedentes in te Prophetias*, vel iuxta præcedentes ad te Prophetias, hunc habet sensum, Sicuti spiritu Prophetiæ admonitus, feci te Episcopum, ita iuxta eandem Prophetiam nunc præcipio ut milites secundum eandem Prophetiam, & illi respondeas. Annotant quidam docti interpretes ut clarius & plenius hunc Pauli locum differant, Duplex esse Prophetiæ donum. Quoddam est ad prædicandum futura, ad aliquorum salutem & ædificationem. Quoddam autem ad intelligendas scripturas Prophetarum. Itaque Prophetiæ quas habuit Timotheus & quæ magis ædificationi erant necessariae

Ambrosius

Prophetiæ Timothei.

erant intelligentia præteritorum Prophetarum de Christo, & de sancta ad omnium Gentium salutem in eum fide. Existimo illum qui abdita Prophetarum oracula interpretatur, esse maiore imperfecto Propheta, qui prædicit futura quæ non intelligit. Vide Paulum in priore ad Corinthios epistola. Militabit autem Timotheus bonam militiam spiritalem, si ab omnibus vitiis abstinendo, sincera fide, integra ac illibata conscientia, persecutionumque omnium tolerantia Euangelium Iesu Christi illustret. Nam affirmat Paulus hanc egregiam & cœlestem militiam ornari fide & bona conscientia: non enim sola fide placemus Deo, sed opus est sincera & Christiana conscientia iugulatis vitiis, quæ Christo digna sunt, facere. Et quemadmodum dux nisi antea fuerit miles optimus, ne dux quidem esse aliquando poterit, ita neque quisquam poterit esse aliis doctor, nisi prius seipsum docuerit. Et qui repulerunt & contempserunt bonam conscientiam, circa fidem naufragium fecerunt: Qui enim de fide periclitatur, & contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. Denique, qui neque sinceram fidem, neque bonam conscientiam habet, facile cadit in hæresim. Adhæc, à fide peruertuntur qui rationibus omnia colligere quærunt, voluntque suis disputationibus arcana Dei metiri. Et hac amentissima stultitia laborantes, blasphemiam vitium incurrunt, quo forsitan notabantur Hymeneus & Alexander, qui malè sentiebant de Christo & de eius fide: nam hinc asserit Paulus quòd circa fidem naufragium fecerunt. Meminit & huius Alexandri, euangelicæ doctrinæ persecutoris atrocissimi, in posteriori ad Timotheum epistola, dicens, Alexander ararius multa mala mihi offendit, reddat illi Dominus secundum opera eius, quem & tu deuita, valde enim restitit verbis nostris. Hos autem sceleratissimos homines excommunicauit Paulus, & excommunicando exhibuit Satanæ discruciantos. Etenim tantæ efficaciam erat excommunicatio Pauli, ut ab eo excommunicati subito diuexabantur à dæmone etiam corporaliter. Vnde de salacissimo fornicatore, qui plusquam pathico congressu cum vxore sui patris coierat, dicit, Ego quidem absens corpore, præfens autem spiritu, iam iudicauit ut præfens, eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi. Et nunc rebelles ecclesiæ & contumaces, traduntur spiritaliter vexandi dæmonibus: Nam ecclesiasticis suffragiis priuantur, quibus plurimum habemus adiumenti ad profligandos dæmones. Eiciuntur & à communi fidelium cœtu, abscinduntur à grege, patent lupis, & hostium spiritalium incurfibus produntur. Eam autem ob causam tradidit Hymenæum & Alexandrum Satanæ, ut tot tantisque pœnis vexati, posthac à blasphemia abstinere.

Argumentum secundi capitis.

Docet Paulus (ut fides vnà cum ecclesiastico statu stabilietur & vegetetur) preces, obsecrationes & gratiarum actiones, in primis generatim fieri pro vniuersis hominibus, ne videatur esse angusta Christiana charitas. Deinde speciatim pro florentissimis Regibus & principibus, & iis qui sublimem & dignitatem & auctoritatem à Deo obtinent, ne quid dissidij, tumultus, seditionis, odij & inuidia, inter capita & membra vnius politia nascatur, sed tranquillitas, pax, & concordia (sine qua nemo Deo placere potest) foueatur. Deinde manifestat Christum Dei & hominum mediatorem clementissimum, oblatione & hostia sui corporis iram Dei alioquin implacabilem placasse, nosque à tyrannide demonum redemisse. Adhortatur & viros ut cum Deum interpel-

lant etiam absque præscripto loco, animos à noxiis affectibus liberos, manusque ab omni concussione, furto, rapina, & homicidio immunes ad cœlestia euehant. Idipsum præcipit mulieribus verecundis, sobriis, modestis, & quæ ab habitu indecoro & superuacaneo abhorreant, quibus etiam inhihet ne in cœtu promiscuo docendi partes sibi vindicent.

Caput secundum.

Obscuro igitur primùm omnium, fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate: hoc enim bonum est & acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus: qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, cuius testimonium temporibus suis confirmatum est, in quo positus sum ego prædicator & Apostolus.)

Quoniam cupiditas vlciscendi, libido nocendi, & affectus maledicendi, obturbat religionem Christianam, & inquietat statum Reipublicæ, commouet Paulus suum Timotheum, præfulem quidem ornatissimum, imo præfulem omnium gemmam ludicissimam, ut iubeat fieri preces, sacrarumque postulationes, ut Deus sua benignitate & clemetia auertat omnia quæ pietatē, religionē, fraternaque concordiam aut extinguere aut obscurare possunt. Sicut enim inimicitia nos à Deo abducit, ita amor nos Deo conciliat. Nec Paulus vllius personam respectat, cum dicit, *Pro omnibus hominibus*, amicis scilicet & inimicis, fidelibus & infidelibus, bonis & malis, iustis & iniustis. Hac enim præclara virtute imitantur Christiani pro modulo Deum, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Obseruant & illud Christi præceptum, Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persecutibus & calumniantibus vos: Nemo enim potest esse inimico animo aduersus illum pro quo obsecrationes facit. Etenim cum ad Deum pro eo preces fundit, aut desiderat si sit Ethnicus, ut fiat Christianus, aut si Christianus sit, ut cum bonus ab omnibus reputatur, melior euadat. Quòd si facinorosus sit, postulat ut à suis vitiis resipiscat. Denique si in sinistram fortunam inciderit, deprecatur Deum, ut quicquid sinistri incidit, constanti ferat animo. Si verò ex animi sententia prospera quæque ei successerint, optat ne in prosperis insolescat, sed quicquid sibi prosperè cecidit, Deo acceptissimum referat. Et quoniam qui ditioni vnus Regis subduntur debent suum Regem magnanimum, potentem, fortem, & verè augmentum suspicere & cohonestare, vult primarios sacerdotes nempe Episcopos, preces Deo offerre pro generosissimis & inuictissimis Regibus, ut diuino spiritu afflati, regnum suæ fidei concreditum circumspectè, prudenter & sapienter gubernent. Non enim est potestas nisi à Deo: & propterea qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Sunt & preces faciendæ pro iis qui magistratu funguntur, & ad apicem dignitatis & auctoritatis euecti sunt, ut studiis omnibus statum ad quem vocati sunt, exornent, fulciant & illustrent. Omnium autem sanctarum preces & postulationum scopus hac in re defigendus est, ut quietam & tranquillam vitam degamus in omni pietate & castitate. Nec ob id à solitis preca-

tionibus desistendum est pro principibus, quod belligerentur, & arma aduersus suos hostes circumferant: Nam illis licitum est belligerari ubi non est libido domnandi, nec cupiditas nocendi, nec feritas rebellandi, sed affectus recuperandi quod princeps iniuste detinet & usurpat. Licitum est & armis dimicare pro tuenda patriæ libertate: Transfert enim Dominus regnum in regnum propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos. Adde quod plerumque sedatis bellorum tumultibus, ut Deus sua prouidentia eos sedari vult, pax & tranquillitas nascitur: Nouit enim Dominus Deus ex malo bonum elicere. Potissimum tamen, ut monet Paulus, debemus precari Dominum ut nobis pacem largiatur, & in concordiam, & fœdus amicitiae arctissimum reuocet principes Christianos, qui prius diffidiis, odiis, contentionibus & capitalibus inimiciis adinuicem decertabant, & magnum Christianismo dispendium & scandalum adferebant, permittentes rapacissimum & saeuissimum lupum, nempe Turcam, in ouile Domini sauire, grassari, irumpere. Opto ut Romanus Pontifex, alliciat studiis omnibus serenissimos & inuictissimos Principes ad pacem, ut non in Christianismum, sed Paganismum perstreant enses. Bella tamen externa omnia, si fieri potest, vitanda sunt. Etenim belli tumultus malorum omnium tempestatem mouet: Pax verò bonorum omnium vbertatem secum aduehit. In bello locus est impietati & crudelitati: In pace verò locus est pietati & humanitati. In bello pudicitia etiam inuita prostituitur & labefactatur: In pace verò pudicitia protegitur. Denique, nihil æquè Christo (qui cupit omnes saluos fieri & ad cognoscendam veritatem perducere) gratum esse potest, quàm affectuum compositio, cultus in Deum, & casta in proximum pietas. Non enim is quietam ac tranquillam vitam degere potest, qui aduersus semetipsum, bellum concitat, & crapula, vinolentiae & veneri indulget. Verùm dicit quispiam, Si Christus velit omnes saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire, hoc est, ad amplexandam de se synceram & integram fidem, cur igitur non

Quomodo Christus vult se, velit omnes saluari, idque magnopere cupiat, non tamen omnes saluantur, quia non omnes voluntati Christi se præsent morigeros. Si enim Christus tibi consequendæ salutis adminicula dederit, mentemque tuam afflauerit, ut quæ cœlestia sunt, mediteris, non in eum recidit culpa, si tua negligentia aut certa malitia damneris. Scholastici doctores dicunt Christum velle omnes saluos fieri voluntate signi aut voluntate antecedente, quia proposuit omnibus salutis præcepta, consilia & remedia: non tamen voluntate beneplaciti aut voluntate consequente, quia non omnes huic voluntati obsequuntur, sed duntaxat sancti & iusti. Quod autem Christus velit omnes saluos fieri, suadet hic locus, Ipse est mediator Dei & hominum:) nam effusione sui sanguinis nos Deo reconciliauit, & impediuit ne Deus vlcisceretur quod iuste vlcisci poterat, sedauit & sua cruce iram Dei.

Quomodo Christus dicitur mediator. Id quippe mediatoris est proprium, utrorumque participem fieri quorum mediator est: Medium enim cuiuslibet rei, utramque partem contingat necesse est: Itaque Christus est consors naturæ diuinæ & humanæ. Nec purus homo dicitur mediator. Nec solus Deus potest esse mediator, sed Deus & homo, Christus Iesus. Quare non mihi arridet Thomas dicens, melius est dicendum quod Christus est mediator in quantum homo. Dico ego quod est mediator quatenus Deus & homo, coniunctum, & non disiunctum. Hoc autem præterdit Chrysostomus. Dedit & Christus semetipsum redemptionem pro omnibus: Nam exoluit precium quo captiui redempti sunt ab hostibus spiritalibus. Redemit autem omnes quantum ad sufficientiam, quia precium sui sanguinis fuit sufficiens ad salutem omnium. quod haud dubie affirmat Ioannes dicens, Ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Licet efficacia huiusce redemptionis solum habeat locum in electis: Multi enim sunt vocati,

pauci

pauci vero electi. Huiusce autem redemptionis testimonium à prophetis Vaticiniis desumptum, fuit suis temporibus diuina charitate erga genus humanum, confirmatum. Et quotidie ab eximijs Euangelij præconibus confirmatur. Ad hanc autem veritatem euangelicam promulgandam, vocatus est Apostolus, prædicator & doctor Gentium.

„ Veritatem dico, non mentior, doctor Gentium in fide & veritate.
 „ Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus, sine ira
 „ & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecun-
 „ dia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro & marga-
 „ ritis, vel veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem
 „ per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Do-
 „ cere autem mulieri non permitto neque dominari in virum, sed esse
 „ in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eua. & Adam non
 „ est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit. Saluabitur
 „ autem per filiorum generationem, si permanferint in fide & dilectio-

„ ne & sanctificatione cum sobrietate.) Paulus synceræ fidei & euangelicæ veritatis præco, ac Gentium doctor clarissimus, adhortatur viros ut in omni loco interpellent Dominum, modò syncerus sit & feruens orantis affectus. non enim locus exornat orationem nisi sit Deo dicatus, uti est ecclesia, ad quam concurrunt & confluit fideles Deum precaturi. sed qui Christianè orat, suum locum exornat. Ananias, Azarias & Misael in fornacè ignis ardentis coniecti, orabant Deum & suis orationibus fuerunt ab incendio liberati. Pariter Daniel in lacum leonum intrusus orabat Deum, & gratia Dei suisque precationibus obturauit ora leonum. Adhæc, Apostoli & martyres in carceribus orabant Dominum, à quo in suis tribulationibus & pressuris iuuantur. Ob id autem præcipit Paulus orationes omnibus in locis fieri, ut reuellat & confutet Iudaicæ obseruationis in orando dementiam. Licet enim aliquando fuerit illis vetitum aliubi quàm in sancta ciuitate Hierosolymitana accedere ad Deum, ut ei hostias & sacrificia litarent, tamen ea adhuc superstitione laborant, ut non putent omni in loco orandum esse Deum. Ingrediuntur certis diebus suam Synagogam ubi Deum obsecrant, Deoque sacrificia offerunt. Verùm Paulus declarans quænam sit Christianorum in orando libertas, nos volens à Iudaicis obseruantis liberare, dicit,

In omni loco.) Et quemadmodum pro omnibus orationes fieri iubet, ita omnibus in locis arbitratur optimum esse precari Deum. Nec pugnat Paulus cum Christo dicente, Tu autem cum oraueris intra in cubilulum tuum & clauso ostio tuo ora patrem tuum in abscondito, & ipse reddet tibi in manifesto. Non enim Christus his verbis, Intra in cubiculum tuum, vetat orare in omni loco, aut intercludit orationem cuiusdam loci angustiis, sed nos docet ut cum oramus Deum, vitemus prorsus inanè gloriâ & stultissimam iactantiam. Semper enim is qui orat, suum cubiculum clauso ostio ingreditur, quando ex intimo cordis affectu suam promittit orationem, nec orando auram popularem venatur. Excusito pro pleniori huiusce loci intelligentia nostros in Mattheum commetarios. Attollunt autem viri puras manus interpellando Deum, quando eorum manus sunt lotæ omni cupiditate, homicidio, furto, rapina, concussione, & id genus vitiis. Oportet & manus esse mundas ab omni ira & disceptatione, hoc est, necesse est intentionem orantis liberam esse à recordatione pristinae & iniuriæ & contentionis: Alioqui qui horum vitiorum peste inficiuntur, indigni sunt qui oratio ad Deum accedat. Quod si aliis culpam non condonauerint, nec Deus illis sua vitia condonauit. Dimitte, ut præcipit Euangelium, & vobis dimittetur. hoc autem est absque ira & disceptatione orare. Et quis ignorat ingredientem templum Dei ut oret, non posse exaudiri si aduersus suum fratrem Christianum foueat odium, rancorem & inuidiam, aut si nocendi cu-

O. j.

piditate postulet vindictam, aut litigiis pauperes opprimat. Nemo enim dignus est ingredi templum, oblaturus Deo sacrificium, nisi mentem purificatam habeat, hoc est, à noxiis affectibus liberam. De hac re obseruamus in Iudæis figuram qui non ingrediebantur templum Dei, ut offerrent victimas & sacrificia nisi prius essent purificati. Et quod Paulus viris præcepit, præcipit & mulieribus ut sanctas manus, & ab omni vitio puras, cum preces in Deum fundunt, extollant, quibus iubet uti amictu modesto, ut tegantur vndique, & habitus testetur vitæ sanctimoniam, verecundiam, modestiam & pietatem. exhorreant & Italicarum muliercularum foedum, superuacaneum, fucatum & indecorum cultum, qui solet vnà cum fragrantissimis pigmentis & odoramentis ac flauis crinibus & ipso auro compositis, viros ad libidinem prouocare. Et propterea reprehendens mulieres quæ nimis comuntur, & ornamentis aureis & argenteis sese venditant, ac meretricio incessu feruntur, adiecit, *Non in tortis crinibus, aut auro aut margaritis vel veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.* Siquidem Christianas mulieres dedecet multo studio se ornare ad speculum, aut crinibus arte contortis, aut auro intertexto, aut margaritis ab auribus collæ pendulis suam venustissimam formam spectatoribus commendare, ut eos ad foedam concupiscentiam aut lasciuam sollicitent, vel auram popularem mercentur. Deo autem gratus erit Christianarum mulierum habitus, si integritati vitæ respondeat, & factis præstet quod ad Dei cultum magnopere conducit. Hanc quoque in sententiam accedit Hieronymus in epistola ad Latam, de Institutione filiarum, dicens, Ipse habitus & vestitus doceat eam, cui promissa sit. Caue, ne aures eius perfores, ne cerussa & purpurisso consecrata Christo ora depingas, nec collum auro & margaritis premas, nec caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris. Hæc ille. Tum quoque beatus Petrus loquens de honesta mulierum conuersatione dicit, Quarum non sit extrinsecus capillatura aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate, quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Esaias manifestat confusionem & pœnam quarundam Hebræarum mulierum quod in ornatu exteriori gloriarentur, Pro eo, inquit, quod eleuatæ sunt filiarum Syon, & ambulauerunt extento collo & nutibus oculorum ibant, & plaudebant & ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant, decalua-bit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crimen earum nudabit. In die illa auferet Dominus ornamentum calciamentorum & lunulas & torques & monilia & armillas & mitras & discriminalia & perichelides & murenulas & olfactoriola & inares & annulos & gemmas in fronte pendentes & mutatoria & palliola & linteamina & acus & specula & Syndones & vittas & theristra. Et erit pro suauo odore foetor, & pro zona funiculus & pro crispanti crine caluicium, & pro fascia pectorali cilicium. Deinde adiecit Paulus, *Mulier in silentio discat in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, neque dominari viro, sed in silentio esse.* Adam enim primus formatus est, deinde Eua.) Huic sententiæ subscribit quod in priori ad Corinthios epistola scripsit, Mulieres in ecclesiis taceant: non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent: Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. Non enim Paulus à mulieribus solum exigit verecundiam, modestiam & honestatem etiam circa decorum habitum, sed illis silentium imperat ne dominio & autoritate in viros vtantur, seseque venditent quod suos viros (quæ saluti conducunt) docuerint in publico hominum coetu. Nec hîc Paulus agit de doctrina priuata sed publica: non enim habent mulieres illam prudentiam, illam circumspectantiam, illam sapientiam, illud denique exactum & compositum iudicium, quod viri habent, sed sunt loquacitati & garrulitati obnoxie. & propterea earum dicacitas, & dicacissima loquacitas silentio frænanda est. Quod si quis obiecerit, Delbora Israeliticum populum erudiuit, non igitur vetandum est mulieri docere viros. Respondebo illam eruditionem à spiri-

Indecorus mulierum habitus vituperatur.

Hieronymus

1. Petr. 3.

Esa. 3.

*1. Cor. 14.
Gene. 3.*

Iudi. 5.

tu prophetico qui non discernit inter virum & vxorem, fuisse profectam, non tamen Delbora publicè prædicauit, sed instinctu spiritus sancti dedit populo Dei sana consilia. Reddit autem Paulus rationem, cur vir debeat suæ vxori imperare, quia Adam primò formatus est, deinde Eua. Et alibi, Neque propter mulierem factus est vir, sed mulier propter virum. Item, Neque vir est ex muliere, sed mulier ex viro. Nec Adam fuit seductus, sed mulier in præuaricatione, hoc est, quando transgressa est præceptum de non comedendo ligno vetito. Non enim dixit Adam, Mulier decepit me, sed dedit mihi de ligno, & comedi. Mulier verò volens sui delicti excusationem prætexere, dixit, Serpens decepit me, & comedi. Existimat tamen Chrysofostomus vtrumque fuisse deceptum & seductum. Mulierem, ab irrationali animante: Virum verò à libera muliere. Sed cum dicit Paulus, Adam non est seductus, arbitratur illud esse intelligendum ad comparisonem mulieris. Scholastici doctores dicunt quod Adam non fuit primò seductus & deceptus, sed Eua, nec fuit seductus in vniuersali, sed eius vxor, quia credidit quod serpens dixerat: non autem Adam. fuit tamen in particulari seductus, quia voluit suæ vxori complacere. Subaperit & Paulus hoc loco, *Mulier seducta fuit in præuaricatione, omnem sexum muliebrem infirmum & leuem per Euam in præuaricatione factum esse.* quemadmodum ait de Adam, In similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Verum hic foemineus sexus, qui probro & calumniæ patuit, suæ salutis adminicula per rectam & Christianam filiorum procreationem inuenit: ita quod & Eua & omnis muliebris sexus saluabitur per filiorum generationem, si modò permanerint in fide, charitate & sanctificatione cum sobrietate. Hieronymus libro primo aduersus Iouinianum, hanc Pauli doctrinam edisserens, existimat quod illa mulier quæ semel connubio copulata est, & redacta in conditionem Eua, errorem veterem filiorum procreatione deleteret, ita tamen si ipsos filios erudiret in fide & dilectione Christi & in sanctificatione & pudicitia. Non enim (ut malè habetur in latinis codicibus) sobrietas est legendum, sed castitas, id est σωφροσύνη. Vide igitur quomodo ex hoc quoque ipso testimonio supereris, & quod putabas esse pro nuptiis, pro virginitate sentire cogaris. Nam si saluatur mulier in filiorum generatione, & liberorum numerus, salus matrum est, cur addidit, Si permanerint filij in charitate & sanctificatione cum castitate. Tunc ergo saluabitur mulier, si illos genuerit filios, qui virgines permanfuri sunt, si quod ipsa perdidit, acquirat in liberis, & damnum radicis & cariem flore compenset & pomis. Hæc ille. Sed pace Hieronymi dixerim, Iouinianus hoc Pauli testimonio non reuincitur, non enim hîc Paulus agit de virginitate, sed castitate, etiam si eius versionem sequamur. Et hac Hieronymi sententia, Tunc ergo saluabitur mulier, si illos genuerit filios, qui virgines permanfuri sunt, sic argumentabor, & argumentando concludam, Ergo non saluabitur mulier, si genuerit filios, qui non sunt virgines permanfuri, quod tamen est falsum, & repugnans Chrysofostomo: Satis est ut generet filios, qui sunt permanfuri in fide & charitate & sanctificatione cum sobrietate, ut legit Chrysofostomus, aut si maui cum castitate. Verum obiiciet quispiam, Si mulier sit suam salutem assequutura per filiorum procreationem, quos educauit in bonis moribus & fide & charitate Christi, Igitur quæ perpetuò permanfuræ sunt virgines, aut quæ votum virginitatis fecerunt, & obseruant, non saluabuntur. Dico quod saluabuntur: Nam virgo sua rarissima virtute (qua nihil est florentius & commendabilius) & virtute suæ matris, quæ ad virtutem & morum probitatem filios aut filias educauit, saluabitur. Videat candidus lector quæ Thomas Aquinas, in hæc Pauli verba commentatur: Dicit enim mulierem non amisisse salutem temporalem, quia non statim priuabitur sexu muliebri propter generationem prolis: Nec æternam, quia secundum animam capax est gratiæ & gloriæ. Nec ly Per dicit causam, sed repugnantiam. Et est sensus, mulier saluabitur etiam si incedat per generationem, id est si nubat. Sed pace tanti doctoris dixerim, hîc Paulus non agit de salute temporaria

*1. Cor. 11.
Ibidem.
Gene. 3.*

Hæc obserua.

aut corporea, sed æterna. Si vir ille sanctus & admodum doctus, antiquos & præsertim græcos interpretes consulisset, aliter hunc locum exposuisset. Consulant itaque velim græca exemplaria, qui in nouum testamentum commentarios scribunt.

Argumentum tertii capitis.

Verat Paulus ne quis Episcopalem dignitatem ambiat, nec tantæ dignitatis celsitudinem vel ob quæstum vel fastum vel tyrannidem vel vt cæteris præficiatur, affectet, sed vt magnopere prospiciat. Deinde depingit quibusnam virtutibus oportet Episcopum esse conspicuum, & quanam vitia exhorrere & fugere debeat. Nec solum debet suam vitæ sanctimoniam morumque integritatem coram Christianis testari, verumetiam coram Ethnicis, ne probrosa cuiusdam turpitudinis & criminis nota respergatur, & demonum pedicis irretiatur. Quod si munus suæ fidei concreditum insigniter obierit, amplissimo præmio donabitur, cæterisque in gradu retributionis præficietur. Commendat & summopere ecclesiam Dei viuui, quod sit columna & firmamentum veritatis, nullis hæreticorum aut scismaticorum procellis vnquam subuertenda, cuius sponsus omni spiritu purior, cum carnem humanam assumpsit, voluit & angelis & Iudeis & Gentibus innotescere.

Caput tertium.

Idelis sermo, si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, vnus vxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, vt non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primùm, & sic ministrent nullum crimen habentes.) Qui nomen Christi profitentur, sibi persuadeant sermonem illum esse fide & inconcussa veritate dignum: Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, hoc est qui functionem muneris Episcopalis, & nõ ipsam dignitatem, nec principatum, nec dominationis fastum desiderat, bonum opus appetit. Qui enim tam sublimem dignitatem concupiscit non ob aliud quàm ob ambitionem aut quæstum aut tyrannidem, rem sibi perniciosam concupiscit, & dignus est qui cum furibus, latronibus & prædonibus conferatur. Qui verò Episcopi sedulitatem, operam, diligentiam, prudentiam & circumspectantiam (quam decet Episcopum præferre) desiderat vt reipublicæ Christianæ magnam vtilitatem adferat, bonum opus & Christo

Quid sit Episcopatum desiderare.

Christo dignum desiderat: nec immeritò. Nam Episcopus græcè is dicitur qui omnes inspicit, cunctaque speculatur, & aliis superintendit & prouidet. Itaque qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, opus, non dignitatem, laborem, non delicias, opus per quod humilitate decrescat, non intumescat fastigio. Augustinus libro 19. De ciuitate Dei cap. 19. dicit hoc nomen Episcopatus, esse nomen operis, non honoris, & græcum est, ἐπί, super, σκοπός, intentio, ergo ἐπισκοπεῖν, superintendere. Sint itaque in sacris literis Episcopi, inspectores & speculatores. Oportet Episcopum esse irreprehensibilem, hoc est in signi reprehensionis nota carentem. Sic enim decet Episcopum vitam habere immaculatam & cõpositam, vt aliis præluceat, omnesque ad eius exemplar & imitationem sese regant & componant. Nec dicitur irreprehensibilis quòd nullo etiam vel leuissimo vitio tangatur. Quis enim potest dicere, mundum est cor meum? purus sum à peccato? sed quòd in eo non sit vllum crimen quod aliis offendiculum præbeat. Vnius vxoris virum. Nec eò tendunt hæc Pauli verba, quòd velit asserere Episcopum quatenus Episcopus est, debere habere vxorem: Nam coniugati à sacris officiis tractandis arcendi sunt, sed si habuerit vxorem antequam in Episcoporum numerum ascisceretur, ea mortua, non sit secundam habiturus. Huic sententiæ astipulatur Hieronymus libro primo aduersus Iouinianum, dicens, Non dicit Apostolus eligatur Episcopus, qui vnã ducat vxorem & filios faciat, sed qui vnã habuerit vxorem, & filios in omni subditos disciplina. Certè confiteris non posse esse Episcopum, qui in Episcopatu filios faciat. Alioqui si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. Aut permitte sacerdotibus exercere opera nuptiarum, vt idem sint virgines quod mariti. aut si sacerdotibus non licet vxores tangere, in eo sancti sunt, quia imitantur pudicitiam virginalem. Sed & hoc inferendum, Si laicus & quicumque fidelis orare non potest, nisi careat officio coniugali, sacerdoti, cui semper pro populo offerenda sunt sacrificia, semper orandum est. Si semper orandum est, ergo semper carendum matrimonio. Nam & in veteri lege qui pro populo hostias offerebant, non solum in domibus suis non erant, sed purificabantur ad tempus ab vxoribus separati, & vinum & siceram non bibebant, quæ solent libidinè prouocare. Hæc ille. Lapsus est Caietanus edifferens hunc Pauli locum, Vnius vxoris virum. Non exigit Paulus ab Episcopo quòd fuerit aut sit coniugatus, sed exigit quòd si habet vxorẽ, sit vir vnus vxoris. Et quis nõ videt Caietanum permittere Episcopis vt vxorẽ ducant, cõtra mentem beatissimi Pauli, & subinde vniuersis sacerdotibus? Quòd si ita esset, nouæ legis sacerdotes nõ essent sacerdotibus veteris legis sanctiores. Videtur & Caietanus signorare quòd Thomas cui mordicus adhæsit, non ignorabat, Sacris ordinibus continentiam perpetuam necessario adnexam esse. Pugnât etiã aduersus Hieronymum: Ambrosius libro vno de dignitate sacerdotali c. 4. dicit Paulum his verbis, Vnius vxoris virum, prohibere bigamum Episcopum ordinari, aut nõ debere habere duas ecclesias. Adicit Paulus Sobrium. In græco melius dicitur, vigilantem, ὑπάλειου: Non enim decet speculatorem aliorum commoditati inuigilantem, dormitabundum esse. Et ex eo vult Paulus Episcopum esse vigilantem, vt non tam sui quàm reliquorum curam habeat. Decet & Episcopum esse prudentem, pudicum & ornatum castitate scilicet & moribus. Licet enim magna sit Episcopi dignitas, virtus tamen longè maior est: & quo augustior est & celsior dignitas, eo præclariori virtute fulgere debet. nec tam dignitas Episcopum illustrat quàm virtus. Quòd si à dignitate abfuerit virtus, nihil laude dignum retinet. Et quoniam castitas inter cæteras virtutes Episcopum exornat, si venerem sectetur, & libidini indulgeat, prophanus, ridiculus & sordidus reputabitur: Non enim dignus est qui aliis vt doctor præficiatur, si seipsum non doceat, nec dux aliorum censeretur qui profus cæcutit. Nec is libere potest in aliorum vitia animaduertere, qui totus vitiis madet. Sit itaque venerandus antistes sua innocentia suaque integerrima vita, lux mundi, vt eius subditi suam morum probitatem in eo tanquam in lucidissimo & purissimo speculo intueri valeant. Hospitalem, vt sua bona suorumque beneficiorum prouentus in peregrinorum ne-

In quo scilicet reprehensibilem, hoc est in signi reprehensionis nota carentem. Sic enim decet Episcopum vitam habere immaculatam & cõpositam, vt aliis præluceat, omnesque ad eius exemplar & imitationem sese regant & componant. Nec dicitur irreprehensibilis quòd nullo etiam vel leuissimo vitio tangatur. Quis enim potest dicere, mundum est cor meum? purus sum à peccato? sed quòd in eo non sit vllum crimen quod aliis offendiculum præbeat. Vnius vxoris virum. Nec eò tendunt hæc Pauli verba, quòd velit asserere Episcopum quatenus Episcopus est, debere habere vxorem: Nam coniugati à sacris officiis tractandis arcendi sunt, sed si habuerit vxorem antequam in Episcoporum numerum ascisceretur, ea mortua, non sit secundam habiturus. Huic sententiæ astipulatur Hieronymus libro primo aduersus Iouinianum, dicens, Non dicit Apostolus eligatur Episcopus, qui vnã ducat vxorem & filios faciat, sed qui vnã habuerit vxorem, & filios in omni subditos disciplina. Certè confiteris non posse esse Episcopum, qui in Episcopatu filios faciat. Alioqui si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. Aut permitte sacerdotibus exercere opera nuptiarum, vt idem sint virgines quod mariti. aut si sacerdotibus non licet vxores tangere, in eo sancti sunt, quia imitantur pudicitiam virginalem. Sed & hoc inferendum, Si laicus & quicumque fidelis orare non potest, nisi careat officio coniugali, sacerdoti, cui semper pro populo offerenda sunt sacrificia, semper orandum est. Si semper orandum est, ergo semper carendum matrimonio. Nam & in veteri lege qui pro populo hostias offerebant, non solum in domibus suis non erant, sed purificabantur ad tempus ab vxoribus separati, & vinum & siceram non bibebant, quæ solent libidinè prouocare. Hæc ille. Lapsus est Caietanus edifferens hunc Pauli locum, Vnius vxoris virum. Non exigit Paulus ab Episcopo quòd fuerit aut sit coniugatus, sed exigit quòd si habet vxorẽ, sit vir vnus vxoris. Et quis nõ videt Caietanum permittere Episcopis vt vxorẽ ducant, cõtra mentem beatissimi Pauli, & subinde vniuersis sacerdotibus? Quòd si ita esset, nouæ legis sacerdotes nõ essent sacerdotibus veteris legis sanctiores. Videtur & Caietanus signorare quòd Thomas cui mordicus adhæsit, non ignorabat, Sacris ordinibus continentiam perpetuam necessario adnexam esse. Pugnât etiã aduersus Hieronymum: Ambrosius libro vno de dignitate sacerdotali c. 4. dicit Paulum his verbis, Vnius vxoris virum, prohibere bigamum Episcopum ordinari, aut nõ debere habere duas ecclesias. Adicit Paulus Sobrium. In græco melius dicitur, vigilantem, ὑπάλειου: Non enim decet speculatorem aliorum commoditati inuigilantem, dormitabundum esse. Et ex eo vult Paulus Episcopum esse vigilantem, vt non tam sui quàm reliquorum curam habeat. Decet & Episcopum esse prudentem, pudicum & ornatum castitate scilicet & moribus. Licet enim magna sit Episcopi dignitas, virtus tamen longè maior est: & quo augustior est & celsior dignitas, eo præclariori virtute fulgere debet. nec tam dignitas Episcopum illustrat quàm virtus. Quòd si à dignitate abfuerit virtus, nihil laude dignum retinet. Et quoniam castitas inter cæteras virtutes Episcopum exornat, si venerem sectetur, & libidini indulgeat, prophanus, ridiculus & sordidus reputabitur: Non enim dignus est qui aliis vt doctor præficiatur, si seipsum non doceat, nec dux aliorum censeretur qui profus cæcutit. Nec is libere potest in aliorum vitia animaduertere, qui totus vitiis madet. Sit itaque venerandus antistes sua innocentia suaque integerrima vita, lux mundi, vt eius subditi suam morum probitatem in eo tanquam in lucidissimo & purissimo speculo intueri valeant. Hospitalem, vt sua bona suorumque beneficiorum prouentus in peregrinorum ne-

Hieronymus

Lapsus Caietani.

Hæc obserua.

Gen. 18. 19 celsitatem non tam erogat quam profundat. Imitetur quoque Abraham & eius nepotem Loth, qui non solum suo hospitio aduenas & peregrinos donabant, sed obuiam ibant etiam cum vrgenti interpellatione, vt eos cogere ad sua domicilia diuertere. Et nunc in ædibus quorundam Episcoporum, loco peregrinorum & pauperum alitur rabidi canes, fouentur & parafiti, nutriuntur & suspecta muliercula. Studet & quidam aulici magis auribus principis quam Deo placere, *Doctorem*. Alij legunt docibilem, siue aptum ad docendum. Etenim is episcopali dignitate censetur esse indignus, qui totus est amusus, ignarus & imperitus, nec bonas literas didicit quibus ad populum concionem habere possit. Nec hic agit Paulus de laurea doctorali, quam multi in superbiam elati sibi vendicant. Oportet & Episcopum instruere populum suæ fidei concreditum, eumque exhortari in sana doctrina, & eos qui contradicunt redargere. Deinde vitia carnis quæ euitare debeat, in hoc subsequenti loco demonstrat, dicens, *Non vinolentum*. Si veteris legis sacerdotes à vino & ficera abstinebant Deo hostias oblaturi, multo magis euangelicæ legis sacerdotes, qui summum & admodum augustum Eucharistiæ sacramentum Deo offerunt. Denique turpe est Episcopo crapulam & temulentiam insectari odio, quam à se non reiicit. Vinolentia scurrarum est & comessatorum, ventèrque mero æstuans, citò despumat in libidinem. In vino luxuria, in luxuria voluptas, in voluptate impudicitia est. Et quemadmodum sobrietas Episcopum magnopere commendat & exornat, ita temulentia & intemperantia eum vehementer deturpat, polluit & contemptibilem reddit. *Non percussorem*. Non enim distringere debet gladium qui armis duntaxat spiritualibus pugnat aut pugnare debet. Etenim retaliatio aut vindictæ cupiditas, si quos inculpet, præsertim viros ecclesiasticos. Nec etiam debet Episcopus simplicium conscientias percutere. *Sed modestum*. Obiicit vitia virtutes, & vinolentiam ac percussorem modestia siue animi moderatione cohibet & frænât. Non litigiosum, neque cupidum, sed suæ domui bene præpositum. Seruum Domini non oportet litigare, neque altercationibus, contentionibus & dissidiis dimicare, neque lucro aut quæstui inhiare, sed suas facultates egenis impartiri. Nec suam domum bene regit cum opes in immensum accumulât, aut regias parat epulas, aut cælatas patinas struit, aut phasides aues lentis vaporibus coquit, sed cum prius à domesticis exigit, quod populo præcepturus est. Denique suæ domui bene præficitur, cum neque aleatores neque parasitos neque adulatores neque blasphematores fouet, sed execratur, neminemque ex suis domesticis finit dissolutè viuere, *filios habentem subditos cum omni castitate*. Siquidem patris castitas, iuuentutem à petulantia coercet aut coercere debet. quod si à paternis moribus degeneret, non modico supplicio afficienda est. Heli i. Reg. 2. 3. luit poenas quod non acriter reprehenderit suos filios, qui in vestibulo templi cum mulieribus dormiebant, & quicquid in hostiis optimum erat, in suas delicias conuertebant. Quod si nesciat Episcopus suos domesticos moderari, quomodo ecclesiam Dei cui vt pastor præstet, & cuius fidei innumeræ oues concreditæ sunt, moderari poterit? *Non neophytum*. hoc est non nuper in fidei contubernium ascitum, sed quod post baptismum, quo fuit corpori Christi insitus, robur in fide, charitate, pietate & religione collegerit. Siquidem indecens est vt qui heri catechumenus fuit, hodie sit pontifex, & qui heri erat in amphitheatro, hodie præsideat in ecclesia, & qui dudum fautor erat histrionum, nunc sit virginum consecrator. Reddit autem Paulus rationem quare neophytus non est in Episcopum eligendus, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. nam momentaneus Episcopus qui nondum iugum Domini portauit, ignorat humilitatem, seipsum contemnere nescit, suæ dignitati plus æquo blanditur, & propterea facile incidit in iudicium & ruinam diaboli, & cacodæmonum pedicis irretitur. Nec solum decet Episcopum suas eximias virtutes coram Christianis testari, verumetiam coram Ethnicis, ne quadam vitij nota resperfus illis probrosus videatur, & probris foedatus in laqueos dæmonum incidat. Et quod Paulus de Episcopis prius præscripserat, nunc ordine inferiori de

Diaconis

Diaconis præscribit, Vt sint pudici, modesti & hospitales, non garruli, neque bilivales aut couiciatores, nec dolosi & simulati: nec vinolenti quæ vini quæque deliciis dediti: nec turpis lucri sectatores, ne à spiritali nobilitate degenerent. Quod si conscientiam mundam & illibatam habuerint, poterunt illis mysteria fidei dispensanda committi. Et vbi multis indicij probati fuerint vt morum integritate conspicui, haud dubiè digni videbuntur qui aliis spiritalia administrent. Obserua quæso quid Paulus adiecerit postquam locutus est de iis quæ Diaconos prosequi aut vitare oporteat. *Et sic Crimen dif- fert à vitio.* *administrent nullum crimen habentes.* Nec dicit nullum vitium habentes, sed crimen, in- signe scilicet & enorme flagitium.

» Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omni-
 » bus. Diacones sint vnus vxoris viri, qui filiis suis bene præsent & suis
 » domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirēt.
 » & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo fi-
 » li Timothee, sperans me ad te venire citò. si autè tardauero, vt scias quo
 » modo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui, co-
 » lūna & firmamentū veritatis. Et manifestè magnū est pietatis sacramē-
 » tum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, appa-
 » ruit Angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assum-
 » ptum est in gloria) Quoniam pudicitia & sobrietas in omni sexu principatum
 » tenent, Paulus adhortatur mulieres Deo ministrantes, vt pudicitiam & sobrietatem
 » tueantur, vitent & dicacitates, rixas, querelas, conuicia & contumelias quibus plu-
 » rimū obnoxia sunt. Et quemadmodum Episcopus debet esse vnus vxoris vir
 » ad sensum prius explicatum, ita & Diaconi. Quod si sustulerint liberos ex vna vxore
 » quam prius habuerant, antequam in hoc sacrum officium vocarentur, debent illo-
 » rum curam habere, eosque in bonis moribus educare. Denique si suum munus bellè
 » obierint, gradum bonum sibi acquirunt, & constanti animo seruantes fidem quam
 » Christo dederunt, immarcescibili corona donabuntur. Hæc autem scripsit Paulus
 » suo Timotheo, præfili quidem ornatissimo & vigilantissimo, vt planè sciret quo-
 » modo deberet in domo Dei conuersari, quam appellat ecclesiam Dei viui, quod in
 » ea Deus habens vitam in semetipso, inhabitet, eamque ab omnibus hæreticorum &
 » scismaticorum incursionibus præseruet. Et ea autoritate valet ecclesia, eaque pote-
 » state & celsitudine fulcitur, vt sit columna & firmamentum veritatis, nam articulorū
 » omnium fidei definiendorum veritas ab ea tanquam omnium regula pendet. Non
 » enim in re fidei hanc vel illam veritatem reciperem, nisi quia ecclesia mihi præciperet
 » vt eam reciperem. Est & ecclesia firmamentum veritatis, quia Christiani firmantur
 » in veritate per ecclesiæ sacramenta. Denique & per ecclesiā nobis fuit detectū magnū
 » illud & sublime pietatis, & charitatis mysterium, Quod scilicet factus est Deus ho-
 » mo: Nam Deus manifestatus est in carne, & iustificatus est in spiritu. Siquidē spiritu
 » Dei iustificata est sapientia à filiis suis. Fuit & Christus iustificatus in spiritu, quia pec-
 » catum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Insuper Christus fuit iustificatus
 » in spiritu, quando fuit opificio Spiritus sancti conceptus. Dicitur autem mysterium
 » siue arcanum, quia nobis prius erat incognitum. Pietatis autem & charitatis censetur
 » esse mysterium siue sacramentum, quia nos Deo suo amore suæque gratia recōcilia-
 » uit & instaurauit. Apparuit & Angelis, qui pastoribus annunciarunt læta admodum
 » nuncia, quod scilicet toti mundo natus est saluator, fuit & in gentibus per Aposto-
 » los prædicatus. quod testatus est Esaias dicens, Posui te in lucem gentium, vt sis in sa-
 » lutem vsque ad extremum terræ. Tum quoque dixit Christus suis Apostolis post
 » suam resurrectionem, Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris
 » & filij & spiritus sancti. Denique fuit & vbique terrarum auditus & creditus. Non
 » O. iij.

Authoritas
 ecclesiæ in
 definiendis fi-
 dei articulis

Esa. 49.

Act. 13.

Matth. 28

enim properans ad mortem solum orauit pro suis Apostolis, sed pro his qui erant per verbum illorum in eum credituri. Et postquam opus patris coelestis suae fidei concreditum consummauit, & de absorpta morte, mortisque autore triumphauit, gloriose super omnes coelos euectus est.

Argumentum quarti capitis.

Spiritus futurorum omnium praescius, per suos ministros (quos afflauit) certo significauit, quod antequam instet dies Domini, reperientur quidam qui a sinceritate fidei ad Iudaismum deficient, & ad pristinas caeremonias iterum obseruandas relabentur, magis auscultantes pseudapostolis & vafri impostoribus quam Euangelicae doctrinae professoribus. Verum ut haec pericula vitentur, & lux euangelica Mosaicae legis fumos & tenebras discutiat, Paulus adhortatur suum Timotheum, ut discussis Iudaicarum superstitionum nebulis, & reiectis huiusmodi neuis, friuolisque fabulis syncerum Christi ministrum integra fide & germana doctrina agat, suumque animum exerceat ad veram pietatem, quae sita est in condonatione scelerum, & beneficentia in pauperes. Vult & Episcopum vitae sanctimonia, morum grauitate, euangelica doctrina, humanitate, benignitate, charitate, vigilantia & officij sedulitate ceteris praeuocare.

Caput quartum.

„ **S**piritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis daemioniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hac proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei & bonae doctrinae quam affecutus es.)

Quoniam spiritus Domini scrutatur omnia, & nihil futurum est quod non sciat, siue sit ecclesiae commodum aut incommodum allaturum: idcirco dicit Paulus prauidens quinam extremis temporibus ob suam inconstantiam & leuitatem à fide deficerent, Spiritus manifestè siue praescriptè dicit, Quoniam in posterioribus temporibus descissent quidam à fide, quò certè malo nullum est exitius & periculosius. Quemadmodum enim fides certam bonorum spem nobis adiicit: Ita à fide defectio nobis tantorum bonorum spem prorsus adimit. Et qui à fide deficient, auscultabunt spiritibus erroris, aut si maui, spiritibus seductoribus. Et huiusmodi duces, & errorum omnium principes fallacissimi, aut daemones sunt, aut à daemionibus ad fallendum Christianos afflantur, qui viis omnibus conantur simplices in errorem pertrahere, & à sinceritate fidei euangelicae abducere. Et qui per inuia quaque & abrupta oberabunt, adhibebunt fidem perniciosam & contagiosam daemioniorum, hoc est, haereticorum doctrinis. Non enim vlla est falsa & pestifera doctrina quam non fallaces daemones inuehant per homines, qui sub specie pietatis insinuunt mendacia. & propter ea adiecit Paulus, in hypocrisi loquentium mendacium, siue mendaciloquorum. Verum

A quibus
perniciosa
doctrina
proficitur

vt

vt exaggeret flagitium flagitio, & planè suadeat quàm sit flagitiosa & execranda haereticorum vita, addit, *Cauteriatam habentium suam conscientiam*, hoc est, insyncerã, & mundanarum cupiditatum notis foedatam & notatam. Etenim illi sunt cauteriati, quibus conscientia cauterio notata est. Nam ferro candenti notabantur malefici stigmatis impressis cuti. Verum haeretici non corpus habent stigmaticum sed animum, ob vitæ dedecora, quorum ipsi sibi conscij sunt. Hoc autem loco, *Prohibentiũ nubere* reuincuntur Esseni et Manichæi, qui damnabant coniugium, omnino pugnantés aduersus illam Christi doctrinam, Quos Deus coniunxit, homo non separet. Item ad Hebræos asserit Paulus, Coniugium esse honorabile et thorum immaculatum. Hallucinabatur et Manichæi reiicientes usum ciborum, et praecipientes *abstinendum esse à cibis, quos tamen Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatem.*) Dicebant & illi haeretici quòd in carnibus, ouis et vino, diuina natura erat commixta, quod est admodum absurdum. Nec hinc agit Paulus de cibis legalibus, aut de Iudaico ciborum delectu, quod tamen putat Erasmus: Nam dicit, In nouissimis temporibus & cæt. Adnotemus cursim Christianum posse licitè à quibusdam cibis abstinere, vel propter refrænandam et domandam carnem, vel ob scandalum vitandum, vel propter ecclesiae praecipuum Christianos sub mortali obligans. Illicitè verò abstineret, si sibi suaderet inclarescente Euangelio caeremonias antiquae legis esse obseruandas. Reddit et Paulus aliam rationem cur possumus indiscriminatim certis diebus omnibus cibis vesci, *Omnis inquit creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum est quod cum gratiarum actione percipitur.*) Quòd si putes quid esse commune et immundum ob tuam scrupulosam conscientiam, sanctificabitur per verbum Dei, hoc est, per Christum qui omnes sanctificat, et per orationem fidelium et maximè iustorum. Vnde Petrus nolens comedere quid commune et immundum, vt quadrupedia et serpentina terrae et volatilia coeli, audiuit vocem de coelo delapsam sibi dicentem, Quod Deus

„ Ineptas autem & aniles fabulas deuota, exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futura. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum, maximè fidelium. Praecepta haec & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinae. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per Prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Haec meditare, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende enim tibi & doctrinae, insta in illis: Hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.) Aspernatur Paulus ridicula poetarum fabulamenta, inanisque & aniles quorundam somniatorum fabulas, quæ mundanos duntaxat ad risum & cachinnum prouocant, pietati verò & Christianæ

Lapsus Esseni
norum &
Manichæo-
rum.

Matth. 19.
Hebr. 13.

Act. 10.
Praescripti
cibi in an-
tiqua lege
non secun-
dum se pro-
hibebantur.

religioni plurimum officiant. & consimiles fabulæ habentur in Thalmuth, quæ nullam veritatem effigiant. Quæ verò speciem veritatis retinent, & quod moribus accommodum est amplexantur, non sunt ridiculæ neque inanes, vt sunt Aesopica. *Exercitatio corporalis ad modicum utilis est.*) Confert Paulus ieiunium cū exercitio corporeo. sicut enim corpus palæstra, aut agone, aut saltu, aut iactu lapidis, aut armis, aut ludis olympicis, aut quouis alio exercitij genere exercetur, ita ieiunio ad tuendam sanitatem, fouendamque animæ salutem exercetur. verum hæc exercitatio magis est spiritalis quàm corporalis. Quòd autè exercitiū ieiunij quo corpus maceratur & castigatur parū fit in se vtile, licet salutare, sic suadeo, ieiuniū duntaxat prodest ieiunanti, & propterea si charitate & eleemosynæ præsiidiis nõ iuuetur, parū prodest: Pietas verò, charitas & eleemosyna per omnia utilis est. Nam eleemosyna prodest danti & accipienti, eamque Deus pro sacrificio sibi facto acceptat. Quod enim inquit Christus,

Matth. 25.
Hæc obserua.

Vni ex fratribus meis minimis fecistis & mihi fecistis. Idcirco Scholastici doctores asseuerant eleemosynā primas obtinere, inter partes satisfactionis, mediata quidè, nã est opus magis meritorium: immediatè tamen magis satisfacimus Deo per opus corporis magis afflictuum, quale est ieiuniū. Et quia pietas per omnia utilis est, in eaque sita est Christianæ religionis summa, & in præsentī & futura vita mercedem recipit. Idcirco sciant omnes sermonem illum esse fidelem, & omni acceptione dignum, qui certò affirmat cū in hac vita tum in illa superna, pietatem plurimum prodesse. Et propterea adiecit Paulus, *In hoc enim laboramus,* siue molestiis afficimur, & maledictionem conuiciæque omnia & tormenta sustinemus, *Quia speramus in Deum viuum.*)

qui corpora nostra vna cum ipsa anima, immortalitate & foelicitate perpetua coronabit. Hic autem Deus viuus, est Saluator omnium hominū & præsertim fideiū. nõ enim sine fidei præsidio vlli fit ad salutē assequendam aditus. Vult etiã & Christus omnes saluos fieri & ad agnitionem veritatis peruenire. Et propterea, Paulus impellens suum Timotheum ad pericula omnia obeunda, eumque adhortans vt in Deo viuo spem suam collocet, dicit, *Hæc præcipe & doce.*) vt scilicet omnes exerceant opera pietatis, & suæ confidentiæ & salutis anchoram in Christo Iesu defigant. Et licet nõ dum habeas senectutem Episcopo dignam, nolim tamen ob id tuam iuuentutem cõtemni, sed te moneo vt quod deest ætati, præstes morum integritate: Satis enim senex est qui fregit aculeum carnis, venerem domuit, affectusque carnales refrænauit. Foelix est & illius senium qui vitam honestè transigit. Sis itaque mi Timothee charissime aliis viuendi forma & regula in sermone, in conuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate. Et quia non me latet te à puero versari in assiduo sacrarum literarum studio, dum ad te venio, attende lectioni, exhortationi & doctrinæ, qua alios cõ-

Aduersus negligētissimos Episcopos.

monefacies, ignarisque cibum spiritalem suppeditabis. Verum quotusquisque nunc est ex numero Episcoporum qui sacris literis incumbit, cœlestemque Philosophiã suo versat animo? Alij magis prophanis & secularibus disciplinis, quàm, sacris oblectantur, alij loco sacræ lectionis, tesseri, ludisque friuolis sua tempora terunt, alij venantur feras, alij accipitribus volatilia cœli infectantur, alij Veneri inferuiūt alij Plutonem deamant, alij magis militum quàm doctorū comitatu stipantur, alij cõcusis & oppressis pauperibus seipfos ditāt, alij, quod ad rē Pauli plurimum facit, ipsissimã

Laus insignium Episcoporum.

Timothei imaginem referentes, contemptis rebus humanis sua studia suaque officia in publicam Christianæ religionis commoditatem conferunt, & ij verum & germanum Episcopum agunt. Deinde addit Apostolus, *Noli negligere donum tibi collatum per Prophetiam*) hoc est Spiritu sancto iubente, *cum impositione manuum presbyterij.*) Episcoporum scilicet qui te in Episcopum consecrarunt. Alij hunc sensum referunt, Non solùm habes Prophetiæ donum, verumetiam efficaciam imposita manu dandi spiritum sanctum & aliis, idque ex officio presbyterij tui, nimirum quòd sis Episcopus. *Hæc meditare.*) siue in hac re sacra te exerceas, vita quoque sancta & inculcata præsta quod doces, vt quod didicisti sit aliis instructioni & documento. Incumbe & iugiter his studiis hisque sacrarū rerum officiis: Hæc enim cū assiduitate præstando, & tibi & aliis salutem parabis.

Argu-

Argumentum quinti capitis.

Non ita debet Episcopus in sua celsitudine, sublimique dignitate gloriari, vt vel alios contemptim despiciat, aut longo interuallo sibi putet esse postponendos, vel austeritate percellat, seueriorique autoritate territet, sed vnumquemque quem monet, aut docet, debet pro sua comitate etiam in omni ætate & statu, & amare & commendare. Debet quoque viduas quæ non titulo tantum, verumetiam re ipsa vidua sunt, ecclesiæ subsidiis subleuare. Iuniores verò viduas quæ sunt lubrica & suspecta ætatis vitare. Nam licet aliquando sese Christo sponso consecrarint, tamen repullulante carnis lasciuia & titillante eas pristina libidine in contumeliam Christi lasciuunt, optantque iterum matrimonij iugum subire. Vult & Paulus presbyteros qui vitæ castimonia, senili prudentia, morumque grauitate multitudini præsent, omni præsidio iuuari. Obtestatur & suum Timotheum, vt in nullum ferat sententiam vel fauore vel odio aut alio quouis affectu corrupto, nec cuiquam temerè & repente deleget auctoritatem Episcopi & administrationem ecclesiasticam.

Caput quintum.

Seniorum ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuuenes vt fratres, anus vt matres, iuuenulas vt sorores in omni castitate. viduas honora quæ veræ viduæ sunt. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primùm domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem verè vidua est, & desolata, speret in Deum, & insistat obsecrationibus & orationibus nocte & die. Nam quæ in delitiis est, viuens mortua est. Et hoc præcipe vt irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua deligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnus viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est.) Debet Episcopus grauis, constans, prudens, modestus, lenis & humanus, omnium votis & animis (vbi negocium Euangelij plurimum iuuatur) sese attemperare, nec ita ad suæ dignitatis sublimitatem attendere, vt vel tyrannide vel austeritate imperij dominetur. Vti enim per omnia indecora est superbia & omni imprecatione deuouenda, ita per omnia decora est & commendabilis humilitas. Laudatur & magnopere Episcopus qui suæ ditioni subditos magis ducit quàm cogat, magis flectit quàm puniat. Itaque si seniores deliquerint à quibus coercenda est iuuentutis petulantia & lasciuia, non debet in eos aut delatione qualibet aut suspitione acerbis verbis intonare, sed potius ob auctoritatem & reuerentiam ætatis exhortari, & quasi parentes errantes admonere. Scriptum est enim, Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Item, Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata. Cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Et quia Timotheus iuuenis

Leuiti. 19.
Sap. 4.

est, debet iuuenes vt fratres admonere, nec cum austeritate eis imperare: Anus tanquam matres blandius ad virtutem adhortari, & à vitiiis dehortari, nimirum hoc ætati deferens. Studeat & puellas vt sorores, sincero affectu & integerrimo amore castigare, ne quam vel impuditiæ vel avaritiæ vel adulationis suspensionem incurrat. Honoret & viduas quæ verè viduæ sunt. Nec hoc loco Honor tam sumitur pro reuerentia quàm pro vitæ subsidio. Et huic doctrinæ astipulatur illud præceptum Domini de subleuanda parentum necessitate, Honora patrem tuum & matrem tuam vt sis longæuus super terram. Censentur autem verè viduæ, cum castitatem vidualem inuictò animo conseruant, & viduitatis annos feliciter transigunt. Dicuntur & verè viduæ desolatæ & destitutæ. Vnde vidua dicitur à viduando, hoc est orbando. *Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere.* hoc est, piè tractare, vt sibi sint aut filij aut nepotes morigeri, & pij erga parentes. Et quia à parentibus vitæ primordia accepit, æquum est & naturæ consentaneum, vt mutuam charitatem mutuamque pietatem suis parentibus (si re quapiam indigeant) referat. Hoc enim bonum est & acceptum coram Deo. Quæ autem verè vidua est siue desolata, spem suam vnicam in Deo colloct, qui non sinet eam fame perire, & comætu vitæ destitui. Verùm vt id à Domino extorqueat, opus est vt assiduis precationibus more Annæ sanctissimæ viduæ, nocte dièque insistat. Quæ verò deliciatur & in libidinem ferocit, viuens mortua est, hoc est, & si viuat reputatur tamen non viuere, quia impuram vitam degit. Hieronymus in epistola ad Furiam de viduitate seruanda, explicans hunc locum, Viuēs autē mortua est. dicit, viuere quidem videtur ignorantibus, & non esse peccato mortua, sed Christo, quem secreta non fallunt, mortua est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Hæc ille. Possumus dicere cum Augustino viduam in delitiis esse videntem, quia ex Deo est, & esse suo peccato, & propter peccati authorem mortuā. Nam peccatores & peccatrices ad Deum pertinent. Et propterea dicit Paulus, Mi Timothee sic munus tuum erga institutionem viduarum age, vt sint vita integerrima, nec foedam reprehensionis notam incurrant. Deuita & viduam illam quæ in delitiis est, siquidem nullius nisi sui ipsius curam habet. *Si quis enim suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit.* Factis quidem: Qui enim non præstat quod dicitur fides Christiana, quæ naturæ doctrinam non abrogat sed perficit, in hac parte à fide deficiit: & est infideli deterior, non quidem simpliciter, quia Christianus est, sed hac parte deterior, quia hoc officij non præstat suis, quibus naturæ vinculo iungitur, quod tamen Ethnicis, instinctu naturæ, præstant. Deligant & Episcopi, virique omnes Ecclesiastici viduas ætate fractas, in quibus dissolutæ sunt & domitæ carnis concupiscentiæ, attamen sobrias & prudentes, non bilingues, non garrulas, non dicaces neque contumeliosas nec leenas, ne rem sacram cui addicti sunt sacerdotes, prophanent & contaminent, sed quæ citra vllam vitij notam domesticum negocium tractent. Deligatur & vidua sexaginta annorum quæ præficitur aliis viduis ab ecclesia alendis. Vult autem Paulus huiusmodi viduas esse vnus viri vxores, ne desiderent iterum cum effræni voluptate matrimonij iugum subire. Commendantur autem à multis virtutum officiis. In primis, cum integritate vitæ eximia & bona, opera fecerunt, nihil fucatum & personatum habentes. Denique si quos pepererint filios, in bonis operibus educauerint, illisque in honestate vitæ præluxerint. Et aduenas & peregrinos more Abraham & Loth, suo hospitio donauerint. Et præter officia pietatis nihil egerint quod non sit commendatione dignum. Loco autem huiusce versionis, Si omne opus bonum profecuta est, legunt Græci iuxta mentem Hieronymi, Si omne opus bonum profecuta est. Alij vertunt, Si in omni opere bono fuit assidua.

Adolescentiores autem viduas deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritā

irritam fecerunt, simul autem & ociosæ discunt circumire domos, non solum ociosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matressimulias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam conuersæ sunt retrò post Satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, vt non grauetur ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat. Qui bene præfunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina: Dicit enim Scriptura, Non alligabis os boui trituranti. Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.)

Adhortatur & Paulus suum Timotheum vt iuniores viduas reiciat, nec recipiat eas vt cibo ecclesiæ pascendas. non enim præstant quod verè viduas præstare decet, sed statum viduarum magnoperè commendatum suis obscenis & impudicis affectibus labefactant & polluunt. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, hoc est, quia ob suam lasciuam deseruerunt Christum, suoque sponso nempe Christo iniuriam lasciuendo fecerunt, optant matrimonij iugum subire. Et quia primam fidem Christo datam, non satis exploratis suis viribus finam votum perpetuæ continentie seruare possent, irritam fecerunt, siue repulerunt, nisi maturè resipiscant, iudicium perpetuæ damnationis subibunt. Quicumque enim aliquid vouerit, & non impleuerit, voti reus est. Siquidem melius esset non promittere, quàm promittere & non facere. Denique, quæ in Christo deliciatæ sunt, notantur & alio scelere, quòd ociari perdiscunt, tempusque in vanum conterere cùm per alienas domos diuagantur. Intelligamus Ocium esse malorum omnium fomentum, quod qui non vitat, sagittis Cupidinis transigitur: Dicit enim scriptura, Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis & abundantia & ocium. Iterum, Multam malitiam docuit ociositas. Et cùm huiusmodi mulierculæ admodum petulantes per alienas domos circumuagantur, nihil non volentes indagare & explorare, redduntur curiosæ, nugaces & garrulæ. Et quia iuniores viduæ ob suam incōtinentiam à suscepta cœlibatus professione resilierunt, & à pactioibus cum Christo initis desciuerunt, consulit Paulus iunioribus viduis non astrictis voto continentie (si fornicationem vitare velint) vt nubant, dentque operam procreandis liberis, & curam agant rei familiaris, ne dent ansam Satanæ, per quam infamet vitam nostram apud hostes Christianæ professionis. Iam enim quædam in gremium ecclesiæ cooptatæ & Deo consecratæ ob suam foedam voluptatem Diabolo obsequentes, relapsæ sunt ad iterandas nuptias. Vult & Paulus vt Christianæ viduæ à Christianis alantur, ne ab Ethnicis vitæ præsidia deposcere cogantur. Nec debet Christianus viduam sibi cognatam destituere, eamque alendam ecclesiæ obtrudere, ne quibuslibet viduis nutriendis grauetur: etenim verendum esset ne suis facultatibus exhaustis, non sufficeret veris viduis alendis. Quòd si vitæ præsidia viduis suppeditanda sint, multo magis presbyteris, qui integritate vitæ, constantia, grauitate, doctrina & exhortatione præfunt populo. Hoc autem exprimit hic locus, *Qui bene præfunt presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina.* Duplici autem honore afficiendi sunt, quia duplici elemosyna vel munere donandi, quia & prædicant Euangelium, & sacras literas profitentur. Et propterea & subsidio & honorantur. rio munere indigni sunt & Episcopi & sacerdotes, qui neque sacras literas profitentur neque prædicant, cùm illis ex officio incumbit, aut sacram scripturam docere aut

Aduersus iuniores viduas.

Ezech. 16. Eccles. 33.

In quo quidem Episcopi reprehenduntur.

prædicare. Nonnulli adeò lasciuiunt & deliciantur vt loco lectionis sacre scripturæ aut summos honores ambiunt, aut in fardanapalicis voluptatibus vitam omnem transigunt. Merentur & Theologi qui & docent & prædicant ampliora sacerdotia, quàm qui aulicam vitam agunt, nec sua studia suosque conatus in publicam ecclesiæ commoditatem conferunt. Verùm hisce infœlicissimis temporibus deferuntur & contemptui habentur, qui pro sua singulari doctrina, suisque præclaris virtutibus digni sunt vt ad episcopalis dignitatis apicem euehantur.

Deut. 22. Quod autem citat Paulus ad suffulciendam suam assertionem. *Non alligabis os bouis trituranti,*) ex Deuteronomio desumpsit, Non ligabis os bouis triturantis in area fruges tuas. Triturant autem presbyteri velut boues, quando aut docent aut movent, aut præcipiunt, aut consulunt, aut arguunt, aut territant, aut sacrificant, aut cæteris sacerdotalibus officiis funguntur. Cæteris illis os est infrenandum & obligandum, qui somnolentam vitam agunt, nec vlli sunt vsui. Confirmatur & vetus illa scriptura hoc Christi testimonio, Dignus est operarius cibo suo. Et quia

Matth. 10. presbyteri & pro sua ætate & dignitate, & præsertim pro suis meritis venerandi sunt, admonet Paulus suum Timotheum vt non facile recipiat accusationem aduersus presbyterum, ob ordinis dignitatem. Et licet tritum sit illud & vulgatum,

Deute. 19. Neminem esse accusandum nisi sub duobus aut tribus testibus: id potissimum in Matth. 18. presbyteris siue senioribus seruandum est. Vult etiam Paulus dicere accusationem non esse recipiendam in sacerdotem nisi sit euidentis.

Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant.

” Testor coram Deo & Christo Iesu, & electis angelis vt hæc custodias
 ” sine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. Manus
 ” citò nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Te-
 ” ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino
 ” vttere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quo-
 ” rundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium,
 ” quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona, manife-
 ” sta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.)

Tanta est criminis publici detestatio vt celari non possit, nec effugere iudicium Dei, nec magistratum illorum qui sub Deo in scelerum animaduersione militant. & propterea considerans Paulus quantum detrimenti adferant Reipublicæ etiam Christianæ scelestissimi peccatores, qui non exhorrent sua turpissima & flagitiosissima facinora in omnium conspectu admittere, simpliciumque oculos offendere, dicit, *Peccantes coram omnibus argue.*) Etenim publica delicta publicitus puniendi sunt, non solum vt qui enormia vitia perpetrarunt, luant poenam: sed vt explorata in omnium oculis eorum punitione, cæteris (ne in consimilia scelera incidant) terror incutiatur. Nec debet iudex in criminibus publicis castigandis ad personas respicere, aut ad hominum fauores attendere: sed publicæ commoditati prospicere, nec punitionem si fieri possit, de die in diem differre, ne facinorosis hominibus detur ansa in peiora scelera ruendi. Vnde scriptum est. *Quia non citò profertur contra malos sententia, absque vlllo timore filij hominum perpetrant mala.* Et licet correctio omnis videatur esse aut amara aut aspera delinquenti, tamen ne qui deliquit, supplicium æternum patiat, dulcissimum parit fructum. Sicut enim nux siue amygdalum amarissimam habet corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, fructus dulcissimus reperiatur: sic omnis correptio amara quidem videtur ad præsens, sed parit fructus dulcissimos. Et quia iudex ecclesiasticus in iudicando vices Dei gerit, qui nullius personam acceptat, per Deum attestatus est

vt ex

vt ex æquo & bono iudicet. Hoc autem exprimit hic locus, *Testor coram Deo*, patre scilicet, qui autoritate propria iudicabit, & *Christo Iesu*, cui dedit omne iudicium faciendi, & *electis angelis*, qui sunt ministri Dei, & Christum in extremo iudicio cum maiestate multa venturum comitabuntur, *vt hæc sine præiudicio custodias*,) hoc est, vt in nullum præcipites sententiam, nec temerario iudicio quempiam iudices. Nihil enim attentare debes in ferenda sententia, quod non sit singulari & diligentissime examine accuratèque iudicio discussum, ne declines in hæc vel illam partem, pauperem scilicet opprimendo vt diuiti conuicias, aut diuitem puniendo vt pauperi indulgeas. Sic enim constitutus es à Deo iudex vt sis medius inter partes, ne vel te fauores vel munera exoculent, vel terrore principum à recto æquitatis iudicio deflectas, vnde tibi perpetua probri & scandali nota inureretur. Deinde admonet Paulus suum Timotheum, fulgidissimam quidem Episcoporum omnium margaritam, vt neminem citò ad sacros ordines promoueat, sed expendat, disquirat, & agnoscat quinam digni sunt vt sacris initiarentur. Quidam enim iuuenilia desideria sectantur & in libidinem hinniunt: Quidam verò in superbiam elati, cæteros contemptim despiciunt, alij parentes aut odio insectantur, aut mutilant aut verberibus afficiunt, aut parentum bona deprædantur & expilant, alij adeò sunt rudes, ignari & imperiti, vt vix prima grammatices elementa didicerint. Et hæc monstrosa hominum genera à sacris ordinibus suscipiendis arcenda sunt. Quòd si Episcopus vnumquemque facile ad sacros ordines recipiendos indiscriminatim admitteret, alienis peccatis consentiret, aliorumque scelera sibi pro sua leuitate aut auaritia imputarentur: Communicaret & alienis peccatis si non terreret quos terrere potest, nec castigaret quos castigare potest. Verùm Paulus suum Timotheum impellit ad contemplandum & perspiciendum quod Episcopi statum magnopere commendat, nempe ad tuendam castitatem, qua si priuetur, non poterit liberè neque seuerè in aliorum vitia aut inuehi aut animaduertere: Qui enim prædicat, debet corpus suum castigare, & in seruitutem redigere, ne cum aliorum scelera notauerit, reprobis efficiatur. Verùm vt Timotheus præclaram castitatis virtutem toto suæ vitæ curriculo illæsam conseruet, consulit ei magister, vt vinolentiam qua in libidinem ardemus, modis omnibus euitet. Et quia ob vitandam carnis petulantiam nimia austeritate corpusculum suum macerabat, multasque infirmitates incurrebat, consulit illi Paulus vt modico & tantillo vino vtatur, agnoscens quàm imbecillus erat eius stomachus ob frequentem aquæ vsu & ciborum inconcoctionem & indigestionem, qua haud dubiè multis morbis afflictabatur. Et cum dicit Paulus, *Modico vino vttere*, &c.) non vetat potum vini, sed ebrietatem, nec carnis curam interdicit, sed prodeuntes ex ea cupiditates. Deinde loquens Paulus de operibus publicis cum malis tum bonis, subnectit, *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur*, &c.) Ambrosius enarrans hunc Pauli locum, in psalmum 43. dicit, *Quæ grauia sunt atque manifesta, præcedunt, & sine vlla dubitatione merguntur: quæ autem leuiores sunt, bonis operibus sæpe releuantur: Beati enim quorum remissa sunt ini-* Psal. 37. *quitates, & quorum tecta sunt peccata. Et explicando psalmum 118. dicit, In statera singulorum opera pensantur, vt si bona malis præponderant, remuneratio præmij deferatur, si peccata virtutibus, tristior reum poena constringat. quod expressum habes ad Timotheum dicente Apostolo Paulo, Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur. Ad hæc; Hieronymus eundem Pauli locum edisserens in epistola ad Furiam de viduitate seruanda dicit, Quidam tam liberè & palam peccant vt postquæ eos videris, statim intelligas peccatores. Alios autem qui callidè occultant vitia sua, ex sequenti conuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt, in aliis lógo vsu discimus. Possum ego dicere, peccata quedam adeò esse detecta, vt quæ examinètur nõ indigeant, & propterea præcedunt ad iudiciu, & æterno supplicio digna sunt. Alia verò sunt*

occulta, & hæc vt examinentur & probentur, indigent. Sunt & virorum proborum quædam bona opera ad eò manifesta, vt quæ ad lucem veniant non indigent, nec illis præcone & buccinatore opus sit, satis enim se, produnt, & omnium oculis se peruia manifestant. Sunt & alia occulta, nec hominum iudiciis subaperta, nec tamen abscondi possunt. Nam licet sint hominibus incognita, sunt tamen oculis Dei (quem nihil latere potest) nuda & aperta: Nihil enim opertum est quod non reueletur, & occultum quod non sciatur.

Matth. 10.

Argumentum sexti capitis.

T Ametsi durum videatur & pene intolerabile seruitutis iugum (quod nemo in libertatem nolit se asserere) attamen Deo gratum est & acceptum, qui seruis præcipit vt suos dominos reuereantur, colant & ament, illisque promptitudine officij præstent, quod præmium non modicum promereatur. Ad eò sincera est Christi doctrina, & nullo fuce conuestita & ornata, vt quæ hominum auribus placent, aut inanes & garrulas quæstiunculas prouocant, aspernetur & prorsus euitet. Et licet optent omnes quæstum etiam auidis votis, congerendisque opibus incumbant, putemus tamen quæstum illum esse summum, & omni commendatione dignum, qui pietatem in parentes, & subsidia in pauperes vnà cum sufficientia complectitur. Non enim is diues est apud Deum qui insatiabili habendi cupiditate ardet & cruciatur, sed qui victis noxiis affectibus (qui in inferorum barathrum hominem demergunt) iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam & mansuetudinem colit. Si velimus immortalitatem assequi, & immarcescibili bonorum omnium corona donari, nobis opus est vt ad mortem vsque, sinistra omnia sufferendo, pro defensione fidei certemus.

Caput sextum.

Vicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemias, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantiū quæstū esse pietatē.) Nō sum nescius Paulū eadē frequēter inculcare. nec mirum nobis videri debet quia totus in Christum Christi que ecclesiam ardet. Præscriperat in epistola ad Ephesios & Colossenses, quænam essent seruorum ad heros officia & ediuerso. & nunc idem institutū agēs, agnoscensque seruos quosdā esse in suos dominos rebelles, proteruos & cōtumaces, dicit, Quicumque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina

Cur Paulus frequēter ea dem inculcat.

doctrina blasphemetur.) Nomen autem honoris hoc loco ita fuse se extendit vt & reuerentiam & subsidiariam operam comprehendat. Debent enim serui obedire suis dominis etiam carnalibus, non ad oculum seruientes, sed vt Christo (à quo pendet meritorum omnium remuneratio) sua deferentes obsequia. Nec ex eo debent se existimare omni libertate donatos esse quòd Christi fidem sint amplexati: Non enim à Paganismo ad Christianismum defectio, iugum seruitutis tollit, licet Christianis omnes ad Christum conuersi debeant vt fratres reputari. Reddit autem Paulus rationem cur velit seruos etiam Christianos, suos dominos suspicere & reuereri, *Ne sit seruutis nomen domini & doctrina blasphemetur.* Etenim infideles sanctissimum Christi nomen, eiúsque euangelicam doctrinam aspernentur & despicerent, si conspicerent Christianos seruos suis dominis contumaces esse & proteruos. Quis enim non sibi persuaderet malorum omnium tolerantiam, morum compositionem & æquabilitatem à Christianis principibus & dominis debere proficisci? Qualis enim est Christi doctrina, talem se præstare oportet Christi militem, qui nihil agere debet quod Christianæ religioni offendiculum adferre possit. Et quo arctius Christo addicti sunt fideles serui, eo ardentiori affectu debent suis heris fidelibus morem gerere. Nam sacramento fidei donati, non tam serui dicendi sunt quàm fratres, & coelestium beneficiorum participes. Et propterea Paulus medici munus obeundo, qui nunc rem exasperat, & mox lenit, dicit suo Timotheo, *Hæc doce, & exhortare.* Quòd si quis aliter doceat, & sanæ Christi doctrinæ (quæ & pietatem & religionem magnopere commendat) non auscultauerit, insolens, superbus, tumidus & ignorans reputabitur, & dignus erit qui cum garrulis & argutis sophistis conferatur, qui velut languidi & morbofi, ea ineptis quæstiunculis & Labyrinthis argutis perquirunt & inuestigant quæ minus sunt inuestiganda, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemias, suspiciones malæ, conflictationes, siue studia superuacanea hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantiū quæstum esse pietatem. Quemadmodum enim morbida & scabiosa oues si cum sanis diuerfentur, eas suo morbo, suoque contactu & veneno inficiunt, ita qui corruptissimis sunt moribus illos contaminant cum quibus commercium habent. Nec huiusmodi homunciones altercantur & rixantur nisi lucri gratia, falso arbitantes synceram & germanam pietatem, diuinumque cultum debere ad aucupandas diuitias ordinari.

Aduersus garrulos & argutos sophistas.

Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus: Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli, & desideria multa inutilia & nociua quæ mergunt homines in interitum & perditionem: Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes errauerunt à fide, & in seruerunt se doloribus multis. Tu autem o homo Dei, hæc fuge, sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in quam vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem, vt serues mandatū, sine macula, irreprehensibile vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens Rex regum, & Dominus dominantium

„ qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem,
 „ quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor & im-
 „ perium sempiternum, Amen.) Verus, syncerus & germanus quæstus (quem

*Verus quæ-
stus in quo à
sordido &
auaro dissi-
det.* Paulus Christianis exoptat) cum sordido & plusquam auaro quæstu pugnat, de
quo paulo antea dixerat reprehendendo homines mente occæptos, & insatiabili
cupiditate obtenebratos, Existimantium quæstum esse pietatem. Etenim hic pro-
phanus & illiberalis quæstus facit hominem & Dei & sui obliuisci: Ille verò facit
hominem & Dei & sui recordari. Adhæc, Hic quæstus in omnes odium concitat,
hic verò, omnium gratiam & benevolentiam sibi conciliat. Insuper, Ille abiectissi-
mus quæstus prouocat hominem ad idololatriam: hic verò, cultum Dei, & pròxi-
mitatem continet. Sit itaque quæstus magnus & laude perpetua commendabilis,
in parentes (si rebus nostris indigeant) pietas, & in fouendos pauperes beneficen-
tia. Vnum tamen me monet Paulus vt ad eius scripturam meæ mentis acrimoniam
infectendo, dicam laudandam esse & commédandam pietatem illam, quæ sufficien-
tiam sibi habet annexam: Cùm quis scilicet sua sorte contentus est, nec aliud desi-
derat. Arbitrantur & nonnulli interpretes pietatem nihil non lucrifacere cùm pe-
cuniis caret, aut si quas habeat, earum tamen affectu aut desiderio nõ tenetur. Et hæc
virtus vnà cum sufficientia, si quos ornat, præsertim Episcopos, qui non tam debet
opes possidere quàm egenis profundere, multa in pauperum alimoniam elargiri, &
pauca sibi reseruare: Satis enim diues est qui est pauper in Christo. Quòd si in Chri-
sto pauper sit, hoc est, propter Christum, veræ paupertatis statum elegerit, nihil non
acquisiuit. Quòd autem debeamus in congerendis diuitiis affectum exhorre &
odio infectari, exprimit Paulus dicens, *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium
nec auferre quid possumus.*) Frustra quis cumulandis opibus inhiat, & in bonorum af-
fluentia cor suum defigit, cùm & diuitiæ & diuitiarum gloria simul cum diuitè in-
teribunt. Et propterea vetat Paulus Christiano affectare ciborum cupedias, aut ho-
loferico sumptuosisque indumentis vestiri: Etenim rerum sufficientia in tenui &
parabili victu ac indumentis quibus corpusculum hoc tegitur, sita est. Qui enim
appetit opes, cupitque ditari, tentatione vincitur, & pedicis Diaboli irretitur, noxiis-
que affectibus obuoluitur, quibus tandem in profundum inferorum demergitur.
Non tamen is damnandus est qui possidet opes sua industria suoque labore par-
tas, & eas pauperibus impartitur, Reddit autem rationem Paulus cur auiditas opum
fugienda est, *Radix inquit omnium malorum est cupiditas*, siue Phylargiria, aut pecu-
niæ studium. Nam & viuentibus & mortuis officit, bellorum tumultus concitat,
discordias & odia etiam inter consanguineos seminat: nutrit & scorta, diuinæque &
humana iura peruertit. Et qui congerendis opibus incubuerunt, à fide aberrarunt:
Nam fides & euangelica veritas nobis suadent sectandam esse paupertatem. Cùm
enim Christus consulisset cuidam adolescenti admodum diuiti, ad nansciscen-
dam euangelicam perfectionem vt mundum relinqueret, & diuenderet omnia
quæ possidebat, eaque pauperibus erogaret, & audito illo consilio adolescens il-
le tristis abiisset, tandem conclusit in ruinam & miserum diuitum exitium, Amen

*Laudanda est
pietas suffi-
cientiæ an-
nexa.*

*Aduersus
auaros.*

Matth. 19.

quod dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. Et iterum dico vo-
bis, Facilius est camelum per foramen acus transire quàm diuitem intrare in re-
gnum cœlorum. Adde quòd torquentur, cruciantur & mœrore ac tristitia suffun-
duntur qui cupiditate & auaritia tenentur, eò quòd nequeunt auidissimum habèdi
animum explere. Sicut enim sentes aut spinæ innatis aculeis manus cruetant & cor-
pus lacerant, ita diuitiæ mentem affligunt & vulnerant. Et propterea Paulus suum
Timotheum, Episcoporum quidem florem vernantissimum admonet, vt cupidita-
tem odio infectetur & quæ à cupiditate proficiscuntur, *Tu, inquit, O homo Dei, hæc
fuge, sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem,* siue tran-
quillitatem animi. Vocat autem Timotheum hominem Dei, non tam à dignitate
quàm

quàm à virtutibus, quibus inter Episcopos excellebat: Licet principes omnes cùm
seculares tum ecclesiastici & magistratus, dii dicantur, quod affirmat illud Dauidis
testimonium, *Ego dixi Diis estis, & filij excelsi omnes.* Deinde adhortatur Paulus P sal. 81
Timotheum vt ita pro tuendo fidei & ecclesiæ propugnaculo certet, vt cum omni
vitæ sanctimonia & innocentia reperiatur miles stabilis, firmus & inuictus, & ita bo-
num fidei certamen decertet, vt ad mortem vsque aduersus infestissimos euangelicæ
veritatis hostes pugnando, victrici palma coronetur. Etenim ad hanc veram confli-
ctationem, intrepidamque aduersus dæmones colluctationem vocatus erat Timo-
theus, vt etiam cum discrimine vitæ Christum profiteretur. Nec deessent testes qui
agnoscerent hunc inuictum athletam sinistra quæque pro extollenda Christi gloria
tolerasse. Et ne putet Timotheus præcepta Pauli esse omnino humana vel in fugi-
dis vitiis vel in sectandis virtutibus, subiecit, *Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia*
Si enim pericula omnia forti animo pertuleris, nec mortè exhorrueris, à Deo æter-
næ vitæ authore vnico, immortalitate donaberis. Verùm vt suam exhortationem di-
torem reddat & auctiorem, ad exemplum Christi suum Timotheum prouocat, qui
de sua suique patris diuinitate, maiestate & potestate sub Pontio Pilato probatissi-
mum dedit testimonium. Licet enim à Pótio Pilato Tiberij Cæsaris in Iudæa Præ-
fecto multis quæstionibus pulsaretur, sinam esset rex Iudæorum, aut filius Dei, vt
vel eum in fontem sineret abire, aut vt reum morti adiudicaret, non tamen à senten-
tia & constantia animi etiam minis territatus, dimoueri potuit, sed ingenuè professus
est se à Deo patre in hunc mundum missum fuisse, vt à captiuitate Diaboli, & ser-
uitute peccati mundum liberaret, suaque incomparabili & ineloquibili doctrina
(quam multis miraculis confirmauit) planè declararet se esse Deum, & Deo per o-
mnia coæqualem. Vult & Paulus vt hic excellens admodum Episcopus, seruet mā-
datum sibi præscriptum sine vlla labe & insigni reprehensione, aut si maui, seruet
mandatum immaculatus & irreprehensus vsque ad apparitionem siue illustrationē
Domini nostri Iesu Christi, ita vt sui muneris functionem nulla macula contami-
net. Hanc autem apparitionem magnificam, gloriosam & præcellentem proditurus
est tempore præfinito qui est beatus & solus potens, Deus pater scilicet, (vt quidam
interpretatur,) qui natura & æternitate beatus est & potens, & fons totius beatitudi-
nis & potentiæ: Non enim sum nescius quosdam Christianos certa spe & virtutum
excellencia dici beatos, verùm Dei gratia eos (si dicā) beatificat. Adhæc, Reges, prin-
cipes & magistratus suis subditis imperant & dominantur, sed eorum virtus, domi-
nium & potestas ab illa suprema & omnium diuinissima potestate pendet. Nolo ta-
men illorum sententiæ accedere, qui dicunt solum patrem esse potentem, licet ei at-
tribuatur potentia, sicut filio sapientia. & melius est explanare Paulinam hanc do-
ctrinam, *Qui solus est potens & beatus, Rex regum, & dominus dominantium.* de Deo tri-
no & vno. Licet enim pater cœlestis sit fons & origo totius diuinitatis, & lux lucis,
& potestas potestatis, quia à nullo procedit: Filius autē & Spiritus sanctus ab eo pro-
cedunt, tamen nulla beatitudo, nulla gloria, nulla maiestas, nulla denique potestas
ei tribuenda est, quæ non sit filio & Spiritui sancto communis, consubstantialis &
coæterna. Habet & solus Deus sua incomprehensibili natura immortalitatem & lu-
cem inaccessibilem. quòd si post foelicem resurrectionem vera immortalitate done-
mur, id gratuito Dei dono tribuendum erit: Nam sola participatione illius immen-
sæ immortalitatis erimus immortales. Etenim ex epistola ad Romanos colligimus
Spiritum sanctum & spiritum totius trinitatis viuificaturum nostra mortalia cor-
pora. Hunc autem magnificentissimum regem & dominatorem omnium potentis-
simum, nullus hominum dum hac momentanea aura frueretur, vidit aut videre po-
tuit visione quidem stabili perpetua & permanente. Huic autem Paulinæ senten-
tiæ arridet Ioannes dicens, Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius qui est in
sinu patris ipse enarrauit. Nec etiam purus homo etiam in patria vidit Deum visio-
ne comprehensionis. Nec in hoc mundo quis oculo corporeo vidit Deum sicuti I. Ioan. 4.
P. iij.

est. Hæc fusius in Euangelium Ioannis, & in nostra Theosophia tractauimus. Et quia solus Deus sua natura habet beatitudinem, immortalitatem & lucem inaccessibilem, debemus ei votis omnibus assurgere, eumque perenni gloria ac perpetuo imperio venerari. Quid dicam venerari? Imò spiritu & veritate adorare.

» Diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in
» incerto diuitiarum, sed in Deo viuo (qui præstat nobis omnia abundè
» ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere,
» communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt
» apprehendant veram vitam. O Timothee depositum custodi, deuitans
» prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ,
» quam quidam promittentes circa fidè exciderunt. Gratia tecum, Amen.)

Cur non sit
diuitiis fi-
dendum.

Præcedentibus hæc Paulus subnectit, non cessans affectum diuitiarum detestari. *Diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere.* Quia nihil æquè supercilium attollit, aut arrogantiam & fastum gignit quàm opulentia. Idcirco Paulus adhortatur suum Timotheum vt inhibeat diuitibus huius præsentis seculi suis diuitiis inolescere, aut ob cumulum diuitiarum & affluentiam bonorum arroganter de se sentire. Frustra enim diuitis animus effertur in his quæ citò pereunt. Denique cum possidentur certitudine carent, si nam longo tempore retineri possint. Licet enim cumulatisimè opes non sint furto sublata, non tamen possidenti timorem adimunt quin à furibus auferri possint. Verùm quia diuitiarum omnium fallax est opinio, cæcum & iudicium, & spes nusquam minus certa, idcirco spem in Deo firmissimam collocemus, qui in sacris scripturis docet nos non debere illa vehementer amare quæ citò labuntur, fluunt & decidunt, nec spem vnquam in illis rebus esse defigendam, quæ nostræ saluti plurimum officunt. Sit itaque Deus vnus, spes nostra, & nostræ fiduciæ anchora tutissima. Nec abs re dicebat Dauid ridens & contemnens quæ temporaria sunt & humana, Spes mea Deus. Et alibi, Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino meo spem meam. Hæc enim spes neminem fallit, neminem à Deo auocat, nisi se prius à Deo auerterit. Denique hæc certissima spes Christianos omnes piè viuentes, ad Deum allicit. quid dico allicit? Imò sanè rapit & pertrahit. Verùm vt certa sit hæc rerum diuinarum spes, opus est vt fide sincera stabilietur & bonis operibus illustretur. Nec deest Paulo argumentum ad suadendum nos debere potissimum sperare in Deo viuo, qui ita perpetuò uiuit, vt perpetuò se intelligit, *Præstat inquit, nobis omnia abundè ad fruendum.* Nam & opulentè & si dicam diuitialiter suas opes suis fidissimis famulis impartitur. Etenim quicquid boni & influenza corporum cœlestium & elementorum virtute nasci potest, synceris Christianis largitur. Quòd si copiam vini, olei & frumenti desideres, modò præceptis eius obtemperaueris, non addubito quin abundè tibi omnia pro ratione temporis suppeditabit. Laudemus itaque hunc magnificèntissimum largitorem in suis magnificis operibus, cui nihil (etiam quod ferax admodum tellus gignere potest) conferri vnquam poterit. Præstat & hic Deus clementissimus nobis facultatem & auxilium bene operandi. Siquidem operatur in nobis & velle & perficere pro sua bona voluntate. Nos quoque irritat vt simus faciles & propensi ad impartendum bona quæ ab eo vt distribuantur, accepimus. Verùm quod maius est & scopum nostræ foelicitatis attingit, non cessat nos adhortari vt nobis thesaurizemus fundamentum bonum in futurum, quo ad immortalitatem & perpetuæ vitæ foelicitatem perueniemus. Putemus autè hoc firmum, fixum, perpetuum & incouulsum fundamentum, esse Iesum Christum, super quod substruenda sunt viua auri, argenti & gemmarum ædificia, nepe opera illa admodum meritoria, quæ nos Deo gratos reddat. Insuper Paulus comonefacit suum Timotheum vt omni studio, omni diligentia, omni cura doctrinam sibi traditam seruet, *Depositum inquit, custodi, hoc est, quod tibi commissum est, nõ enim quæ seruanda*

Psal. 141.
Psal. 72.

uanda accepisti, imminuere debes. Deuita & prophanas vocum nouitates, superuacaneas scilicet disputatiunculas, & garrulas vociferantium sophistarum argutias. Fuge & obiectiones falsi nominis scientiæ, aut si mauis fuge falso nominatas scientias. Etenim argute philosophorum digladiationes, & spinosæ dialecticorum concertationes aut coniecturales Astrologorum disciplinæ, Mathematicorumque omnium placita, falso scientiæ dicuntur, quia non continet fidem, imò quamplurimos huiusmodi disciplinis mordicus addictos, à cognitione veri Dei abduxerunt: Non enim vera est aut sincera scientia vbi fides non est. Et propterea scriptum est, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. huic autem propheticò testimonio non nihil adiecit Paulus dicens, Nonne stultam fecit Deus sapientiam mundi? Non tamen omnino reiiciendæ sunt humaniores disciplinæ, imò vbi abest fastus, plurimum conducunt ad assequendum veram Theologiæ cognitionem. Falso autem scientiæ dicuntur, facta comparatione ad cœlestem sapientiam, de qua dicit Paulus, Sapientiam loquimur inter perfectos. Aut falso scientiæ dicuntur quando diuinæ veritati repugnant, & suis præstigiis, suisque cauillis, nugamentis & fallaciis homines decipiunt. Sed hæc plenius alibi discussimus. Reddit autem Paulus iustam rationem, cur non debeamus nimium in humanioribus literis immorari, aut in eis consensescere velut apud Syreneos scopulos. Quam quidam promittentes, verius vt legit Chrysostomus iuxta germana Græcorum exemplaria, profitentes, circa fidem exciderunt, siue à toto fidei scopo aberrarunt. Deinde Paulus suapte manu subscribendo, gratiam Dei suo Timotheo in æuum foeliciter comprecatur.

Quænam
sunt scientiæ
falso nomi-
natæ.

Esa. 33.
I. Cor. 1.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, doctoris Theologi,
in priorem Pauli ad Timotheum epistolam, finis.

IOANNIS ARBOREI LAUDVNENSIS,
Doctoris theologi, in posteriorem Pauli ad Timotheum
epistolam, Præfatio.

Paulus adhortatur Timotheum, vt si sincera fide & assidua sui muneris functione velit gloriam Euangelij illustriorem reddere, non reformidet quæ nobis terrorem non modicum incutere solent, nec persecutionum procellis deiciatur: sed inuictò animo etiam ad mortem vsque certet aduersus illos qui Christum, Christi que doctrinam persequuntur: Nã à Deo vocatus est, vt illum prædicet qui destruxit mortem, & vitam illustrauit. Acrius quoque hunc inuictissimum & generosissimum militem ad euangelicum certamen sui exemplo prouocat, vt pro tuenda fide, & electorum salute, strenuam militiam militando post suos exanilatos labores immarcesibili corona donetur. Monet & eundem eximium antistitem, vt insectetur odio garrulas & inanes quorundam philosophorum & theologistarum quasiunculas, syncerèque & absque vllò fuco sanam Christi doctrinam tractet. Prædicat & quænam turpia vitia, imò portentosa vitiorum omnium monstra, nouissimis temporibus ad perpetuam sceleratissimorum ruinam nascentur. Gloriatur in Domino, & totus gaudio perfunditur, quòd ad victricem martyrij palmam properando, egregium certamen decertauerit, summa fide legationem suæ fidei concreditam obierit, & euangelicum cursum foeliciter consummauerit.

Paulus suo solito more cœlestia quæque & diuina suo Timotheo comprecatur, & præsertim gratiam, misericordiam & pacem, vt munus euangelici negocii sibi delegatum, ad Dei gloriam & ecclesiæ adificationem sæliciter obeat. Nec potest eum sincera fide in Christum ardentem non admonere, vt quam nactus est gratiam assiduo diuini verbi præconio propagatiorem reddat. Quo enim in functione rei euangelicæ alacrior erit, & in sufferendis quibuslibet tormentis propensior, eo maiora eum manebunt præmia. Ad hoc autem egregium certamen aduersus hostes fidei subeundum, exemplo Pauli irritatur, qui cum spiritu Dei afflatus agnouisset, incredibili Christi virtute profligatam esse mortem, & restitutam gratuito dono illis vitam, qui post deploratum lapsum, in Christum crediderunt, non desit catenis ferreis vinctus, imò toto pene corpore laceratus, salutiferum Christi nomen coram sæuissimis tyrannis profiteri, extollere & prædicare.

Caput primum.

PAULUS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo charissimo filio, gratia & misericordia & pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro. Gratias ago Deo meo, cui seruo à progenitoribus meis in cōscientia pura, quòd sine intermissione habeã tui memoriã in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, & recordationem accipiens eius fidei, quæ est in te nõ ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice. certus sum autem quòd & in te. Propter quã causam admoneo te, vt resuscites gratiam Dei quæ est in te, per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis & sobrietatis. Noli itaque erubescere testimoniũ Domini nostri, neque me vinctum eius. sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei, qui nos liberauit & vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia. Manifestata est autem nunc per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidam mortem, illuminauit autem vitam, & incorruptionem per Euangelium, in quo positus sum ego prædicator & Apostolus & magister gentium.)

Paulus diuina voluntate Christi legatus, & qui à suis maioribus & spiritualibus progenitoribus didicerat quæ deberet vnicè colere, nocturnis diurnisque precationibus pro suo Timotheo Deum interpellauit, vt sincero affectu synceriorique prædicatione munus suæ fidei delegatum alacriter obiret: & propterea, vt fidei candidatos sua legatione pelliceret ad contemplandam futuram vitæ foelicitatem, quam Deus pater nobis per suum filium Iesum Christum pollicetur, summa Dei præsidia, nempe gratiam, misericordiam & pacem ei comprecatur. Optat etiam ipsis oculis hunc filium

filium sibi à virtute charissimum conspiceret, & ob immensum & ardentem amoris affectum, imò si dicam charitatis insaniam, hic gratus discipulus profundis lachrymis sui præceptoris absentiam deflebat, non secus quàm infans ab vberibus matris distractus, atque lactis alimonia destitutus. Ob id forsitan mœrebat Timotheus, quòd in ipsa adolescentia intolerabile Pontificij muneris onus subiisset. Quanta libet enim quisque animi virtute polleat, cum tamen clauum ecclesiæ & gubernacula suscipit, in speratis fluctibus quatitur, & variis vndique negociis actus, penè submergitur, vt pulchrè docet Chrysoströmus. Et licet semper id ferè contingat, præsertim tamen in exordio nascentis ecclesiæ & efflorescentis Euangelij, cum periculorum & persecutionum plena erant omnia, & ex Iudaicis obseruationibus, licet antiquatis, hæreses nascebantur. Quia tamen Paulus sibi persuaserat suum Timotheum esse fortem & constantem in perferendis quibuslibet tentationum & aduersitatum procellis, eum suis assiduis precationibus hortatur, vt in eadem animi magnitudine persistat, nec suam egregiam militiam deserat. Afficietur & ingenti gaudio, cum sibi licuerit eum reuifere, eiusque osculis & amplexibus perfrui. Commendat & magnopere synceram sui Timothei fidem, quæ nulla vnquam obliuione obliterari poterit. Hæc autem fidei sinceritas, imò magnitudo, ex Christiana domino, quæ iãndudum Christo inseruierat, emerfit. quod haud dubiè manifestat hic locus. *Commendat Paulus ardentem sui Timothei fidem.* Siquidem Timotheus fuit filius mulieris Iudæe fidelis, licet patrem habuerit infidelem. Et magis ac magis exerendo vim huiusce fidei, adiecit, Confido, quòd & in te. Nam hanc fidem minime simulatam, velut ius quoddam hæreditarium, accepisti: Tantum enim abest vt tuorum maiorum merita imminueris aut infamaueris, quin potius tuis præclaris virtutibus exornaueris & propagaueris. & ob hanc causam te velim admonere, vt excitem gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum. cum scilicet impositis tibi meis manibus accepisti spiritum sanctum. Siquidem ex Actis Apostolorum omnibus exploratum est Samaritanos ad fidem conuersos, ab Apostolis, vt Episcopis, per impositionem manuum accepisse spiritum sanctum. Sequendo autem vulgatam editionem, hoc loco legimus, vt resuscites gratiam Dei &c. Pro resuscites Græci legunt ἀναζωοποιεῖν, quod est propriè ignem iam conditum ac sopitum suscitare. Ad hunc locum enarrandum dicit Thomas, quòd Timotheus effectus pusillanimis torpuerat circa fidem. Et ideo dicit Paulus, *Vt resuscites gratiam,* sopitam scilicet. Hanc autem spiritus sancti gratiam acceperat ad maximam ecclesiæ commoditatem, vt multis miraculis & sacrarum literarum professione, ac sacris concionibus fidem Iesu Christi propagatiorem & illustriorem redderet. Verum vt cum ampliori exultatione in officio persisteret, studeretque pro viribus hanc gratiam cumulationem efficere, adiecit, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis & sobrietatis.* Nec ab hoc loco scriptura illa euariat, Non accepistis spiritum timoris, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba, pater. Nec generosi Christi milites acceperunt spiritum timoris mundani vt metu consternantur, aut pauore mortis intentate frangantur, sed acceperunt spiritum fortitudinis, vt in æquabili malorum omnium tolerantia & in omnium virtutum exercitio præstantiores & celsiores euadant. Nec sputa, conuicia, opprobria, ludibria & flagella quæ pertulit Christus, debent hunc athletam à scopo dimouere, aut ab animi sententia retrahere, sed potius eum alacriorem reddere: Nam *Cruce Christi,* licet ignominiosa & probrosa, nihil vnquam fuit venerabilius, maius *si nihil est & gloriosius.* & propterea adiecit Paulus, Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri Iesu Christi, hoc est, non suffundaris rubore, quòd Christum crucifixum & gloriosum prædices: hoc autem testimonium quod debemus etiam coram sæuissimis tyrannis *asserere, est mors Christi.* Et licet sputa, opprobria, carceres & vincula, si per se considerentur, sint confusione & probro digna: si tamen horum omnium causa disquiratur & singula mysteria discutiatur, cognoscuntur esse perpetuæ gloriæ & diuinæ

virtutis plenissima. Nihil enim gloriosius est cruce Christi, quæ salutem toti orbi peperit, sæuissimam Diaboli tyrannidem fregit, & ad immortalitatem nos adduxit. Neque Timotheus debet moueri & erubescere, quod Paulus causa Christi sit vinctus, & catenis ferreis ligatus. nam catenæ illæ quas ob Euangelij negotium perpetiebatur, non faciebant eum infamem, sed magis gloriosum. Debent quoque huiusmodi catenæ perpetua laude dignissimæ, animum Timothei accendere, vt maiori studio euangelicum negotium corroboret secundum virtutem Dei, qui à seruitute peccati, lege mortis, & tyrannide diaboli nos per Iesum Christum liberauit. Hic autem locus, *Qui nos vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra &c.*) Planè docet Apostolorum vocationem non esse humanis præsiidiis, sed gratuita Dei beneficentiæ tribuendam, ne quis euangelicam legationem obeundo, insolescat, aut fastu quodam intumescat. Huic autem loco arridet scriptura illa, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem vt essemus sancti & immaculati, quasi innueret Paulus, non quia eramus sancti, sed vt eius gratia suffulti, ita laboraremus, ita certaremus vt sanctitatem, & foelicitatem æternam posthac assequeremur. Nec hæsitandum est quin hanc cœlestem vocationem subsecuta sint bona Apostolorum opera: Nam alibi dicit Paulus, Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Hæc autem gratia quæ erat ab æterno præuisa & prædestinata, fuit suo tempore manifestata per apparitionem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui sua cruce aboleuit mortem, sua vero resurrectione vitam aperuit. Pollicitus est & nobis obseruando suam euangelicam doctrinam (quam Paulus inter Gentes latissimè propagauit) immortalitatem.

Ephes. I.

I. Cor. 15.

» Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim
 » cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in
 » illum diem. Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide &
 » in dilectione in Christo Iesu. Bonum depositum custodi per spiritum sanctum
 » qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod auersi sunt à me omnes
 » qui in Asia sunt, ex quibus est Phrygellus & Hermogenes. Det misericordiam
 » Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit,
 » & catenam meam non erubuit, sed cum Romam venisset, sollicitè me
 » quæsiuit & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Deo
 » in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit mihi, tu melius nosti.)

Et quia concreditum est mihi Euangelium præputij, & gratuito Dei munere delegatus sum Gentium Apostolus & prædicator, non exhorresco carceres, nec catenis ferreis vinciri reformido: Non enim flagella, opprobria & tormenta quæ pro nomine Christi suffero, cum gratia mihi collata & ministerio illo ad quod vocatus sum, conferri debent. Pro viribus tamen adnitari illustrare & adaugere quod meæ fidei concreditum est. Nec cruciatus, carceres & vincula me confundunt aut obturbant, nec à suscepto negotio animum meum auocant, sed magis stimulant & accedunt, vt pro illius gloria decertem cui credidi, & à quo spero pro functione mei muneri me in die iudicij assequuturum immortalitatem. Hoc autem explanat hic locus, *Quia potens est seruare depositum meum in illum diem.*) Hoc autem depositum est fides & prædicatio. Et hoc ipsum qui deposuit integrum ac illibatū seruabit. nullis enim tormentis hic thesaurus mihi repromissus expilabitur. In subsequenti loco Paulus adhortatur suum Timotheum vt aliis proponat formam piè viuendi, quæ à sana doctrina, sincera fide & ardenti charitate ortum ducit, *Formam inquit, habe sanorum verborum quæ à me audisti in fide & charitate quæ est in Christo Iesu.*) Etenim pictorum more tuæ menti ipsissimam virtutis imaginem, primitiuamque formam insculpsimus. & propterea da operam vt quæ tibi à nobis impressa sunt, suum vbique candorem

&

& splendorem retineant, siue de fide aut charitate opus sit nonnihil loqui aut definire. Tibi persuadeas velim quæ nostræ fidei deposita sunt, non ab humana virtute, sed à solo spiritu sancto proficisci, qui tibi me etiam præcone præcipit, vt quod tibi depositum est, dignè & sollicitè custodias. Si enim spiritus sanctus in te habitet, cum prædones insidiabuntur, aut persequutorum enses perstreperent, aut stabit in acie diabolus, aut sæuient bellorum tumultus, aut ingruent vndique malorum omnium procellæ, victor euades. Et propterea iterum atque iterum te admoneo, vt summa cum diligentia quod tibi per spiritum sanctum depositum est, serues. cura etiam, vt spiritus sanctus qui tibi pro muro & præsidio datus est, semper in intimo tui pectoris scri niolo diuersetur. Nec terrearis velim si quandoque humana ope & amicorum auxilio destituaris. Nosti enim quod auersati sunt me omnes, qui sunt in Asia, ex quibus est Philetus & Hermogenes.) Licet enim Romæ cum sub Nerone, crudelissimo quidem tyranno cruciaretur, essent plerique Asiatici, nemo tamen mihi adstitit & opitulatus est: imo omnes me aspernati sunt. verum tamen meus gestit animus quod diuinum auxilium non mihi defuerit, quo infestissimos fidei inimicos propulsauit & profligauit. Prospera quæque Onesiphori domui comprecor. Non enim solum meum colloquium non refugit, sed etiam blando & Christiano suo alloquio me consolatus est, nec quod me catena vinctum conspiceret, fractus est animo, sed meam catenam, suam esse duxit. & cum venisset Romam me studiosius requisivit & inuenit, & pro tam propenso in me fauore, precor Deum optimum & maximum, vt in die illa metuenda sit illi fauentissimus & clementissimus. Nec te latet mi Timothee dilectissime, quanta mihi multis tribulationibus & pressuris afflicto Ephesi ministrauerit, & vltro suppeditauerit.

Hæc obserua.

Argumentum secundi capitis.

Adhortatur Paulus Timotheum, suum quidem filiolum vnicè charum, vt quæ nactus est à Christo gratiam variis tentationum & persecutionum fluctibus penè obrutus non deserat, sed inuicta animi magnitudine aduersus hostes fidei pugnando, consolidet & corroboret, neque vllum ad euulgandam Christi doctrinam admittat, nisi & morum probitate & sacrarum literarum intelligentia se præstet idoneum. Denique ad rarissimum sui exemplar compellit hunc inuictissimum athletam, vt prædicet illum, etiam multis tormentis cruciatus & dilaceratus, qui sua propria virtute de ignominiosa morte triumphauit. Non enim perenni vita cum Christo fruemur, nisi eius vices multis flagellis & tormentis discruciat condoluerimus. Vult vt idem eximius antistes sincerè tractet Euangelium Iesu Christi, illisque auersetur qui more Sophistarum de friuolis & ineptis quæstiunculis digladiantur, asseruntque toto cælo oberrantes omnium resurrectionem iam factam esse. Et licet quis sædè lapsus sit, & contagiosa hæresi pollutus fuerit, si tamen feruenti contritione maturè resipuerit, ex prophano sacer fiet, & velut vas pollutum & contumeliosum in honorem sanctificabitur.

Caput secundum.

» **V**ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu,
 » & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, im-

Q. j.

„ plicat se negociis secularibus, vt ei placeat cui se probauit. Nam & qui
 „ certat in agone, non coronabitur, nisi legitimè certauerit. Laborantem
 „ agricolam oportet primùm de fructibus accipere. Intellige quæ dico,
 „ Dabit enim Dominus in omnibus intellectum. Memor esto Dominum
 „ Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum
 „ Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula, quasi malè operas:
 „ sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter ele-
 „ ctos, vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu, cum glo-
 „ ria cœlesti.) Robur animi accipias mi Timothee charissime, in ea quidem gra-
 „ tia quæ tibi à Christo data est ad obeundam tuam legationem: nec pericula reformi-
 „ des quominus sinceram Euangelij doctrinam, quam ego tibi coram multis testibus
 „ tradidi, aliis inuulges, si modò idonei sint, vt quod à me hausisti, in eorum mentes
 „ transfundas. Et quia data fide sub Christo militas, qui te suis castris præfecit, aduersus
 „ ingruentes malorum omnium procellas te præsta strenuum. Et ita labora, vt velut
 „ dux Euangelici agonis fortissimus, æquo feras animo omnes afflictiones, nec spe
 „ quæstus illectus, aut hamo humanæ laudis captandæ irritatus, milites Deo. Nemo
 „ quippe militans Deo, sese inuoluit secularibus negociationibus & occupationibus,
 „ vt ei placeat cuius spiritu delectus est & adscriptus ad hanc militiam. Vtitur autem
 „ Paulus hoc loco metaphora à militibus sumpta, quorum nemo curat rem domesti-
 „ cam posteaquam sacramento fuerit addictus militiæ: sed Imperatoris sui negocium
 „ agit. multo magis id conuenit facere eum qui militat Euangelio: Verùm hisce infœ-
 „ licissimis temporibus sunt quidam fordini & auari sacerdotes, qui ita quæstui inhiât,
 „ vt prorsus ignorent cui nam militiæ sint addicti. Pro summa gloria & foelicitate sibi
 „ ducunt cumulatisimas opes negociando congerere, spretisque rerum cœlestium stu-
 „ diis cum mercatoribus commercium habere, qui pro hac contagiosa peste qua infi-
 „ ciuntur, digni sunt, vt ab ecclesiasticorum confortio exulent, dirisque imprecatio-
 „ nibus deuoeantur. Hieronymus in 3. caput lamentationum Hieremye, dicit militum
 „ Christi perfectionem esse, exutam mentem habere à cunctis terrenis negociis, & tu-
 „ multu seculi. Idem sentit Basilius aliis tamen verbis, Sermon. I. de exercitamentis
 „ pietatis, vbi pulchrè & abundè tractat officium strenui militis. Nec potest Christianus
 „ miles molestioribus curis & negociis implicatus, ad victricem palmam assurgere.
 „ Strenuus autem athleta omisis rei domesticæ curis, gnauiter suum munus obeundo,
 „ egregia corona donabitur. Quod si is qui in temporaneo agone contendit, ab illis rebus
 „ abstineat, quæ possunt victoriam præpedire: multo magis is qui in Christiana mili-
 „ tia contendit, debet à vitiis illis abstinere quæ plurimùm efficiunt, quominus vi-
 „ ctoria potiatur. Nec satis est colluctari, & conferere manus, & in medium decertandi
 „ causa prodire, sed dura quæque & acerba tolerando, in agone persistendum est. Et
 „ qui ita militando ad subeundam cædem & mortem paratus est, legitimè certat. Et
 „ sicut industrius agricola dum colit terram, dum profcindit aut stercoreat, aut semen-
 „ tem facit, aut quod seminatum est, repurgat, spe quæstus nullum laborem sibi ducit
 „ esse grauem: ita qui pro euangelico negotio decertat, vt immortalitatis præmium
 „ assequatur, acerba quæ suffert, sibi suauissima esse ducit. Perpende igitur mi Ti-
 „ mothee quid his parabolis exprimere velim. Interpello Deum, vt tibi aperiat men-
 „ tem in omnibus, & verbis & actionibus, eamque consolidet. Sis quoque memor
 „ Dominum Iesum è nobilissima Dauidis familia secundum carnem prognatum,
 „ de morte triumphasse, nec supplicium mortis ignominiosum, quod forti animo pertulit,
 „ eius gloriam obscurasse, sed magnopere illustrasse. Nec imiteris illos qui probro ver-
 „ tunt, filium Dei mortem pertulisse. Quod si Christus mortem pro nobis pertulerit,
 „ & tu diuini verbi præco vigilantissimus, eius vestigiis insistendo debes pro salute
 „ tuorum

Quid miles
Christianus
in aduersis
præstare de-
bet.

Aduersus
sacerdotes
qui negociis
secularibus
implicantur.

Basilius.

tuorum fratrum, discrimina malorum omnium subire, & egregiam mortem oppete-
 „ re. Adhibe velim fidem meo Euangelio, *In quo ad vincula vsque laboro, quasi malè o-*
 „ *perans,*) ac si aliquid mali admissem meam vitam pro tuenda Euangelij gloria im-
 „ pendendo. Tibi quoque persuadeas quo maior afflictio ingruerit, eo maius præ-
 „ mium rependetur, tuæque tormenta & supplicia, lucrum non modicum euangeli-
 „ cæ professioni adferent: *Non enim verbum Dei est alligatum,*) hoc est, diuinus sermo
 „ corporeis vinculis non intercipientur, ne lingua Christi prædicatrix, vnquam alli-
 „ gari poterit: Etenim nobis vinctis & in carcerem coniectis soluta est & libera, vt
 „ passim percurrat. Nec vincula nobis adimunt ansam scribendi, sed potius stimu-
 „ lant & parant. Idcirco lubenter omnia suffero propter electos, vt & salutem & glo-
 „ riam æternam Christi beneficentia partam, consequantur.

Quid hoc si
bi velit, Ver-
bam Dei non
est alligatum.

„ Fidelis sermo, nam si commortui sumus, & conuiuemus, si susti-
 „ nebimus, & conregnabimus, si negauerimus, & ille negabit nos, si non
 „ crediderimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hæc
 „ commune, testificans coram Domino. Noli contendere verbis, ad ni-
 „ hil enim vtile est nisi ad subuersionem audientium. Sollicitè autem cu-
 „ ra teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè
 „ tractantem verbum veritatis. Profana autem & vaniloquia deuita,
 „ multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum, vt cancer ser-
 „ pit, ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, di-
 „ centes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fi-
 „ dem. Sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc, Co-
 „ gnouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui
 „ inuocat nomen Domini.) Denique præmium salutis æternæ ad quod desti-
 „ nati sumus, animos nostros debet accendere, vt omne genus aduersitatum & tribu-
 „ lationum sufferamus, non enim Christus author nostræ reconciliationis super astra
 „ & coelos coelorum euectus est, nisi prius sputa, opprobria, flagella & probrosam cru-
 „ cem pertulerit, licet hæc non commeruisset. Nec etiam nobis fiet ad cœlum aditus,
 „ nisi eius ictibus, vulneribus & tormentis compatiendo, dura quæque toleremus. Lu-
 „ benti igitur & alacri animo vitam nostram pro eius nomine impendamus, vt post
 „ mortis sufferentiam cum eo foeliciter viuamus. Et qui eius causa moriuntur, non tam
 „ mori dicuntur quàm viuere. Sufferamus & cum hoc primario principe quæ mun-
 „ danis intolerabilia videntur, vt perenni gaudio cum eo regnemus. Etenim eius regnū
 „ quod omni æuo durabilius est, omnium Imperatorum & Regum principatus, re-
 „ gna & dominationes longè præcellit, & superat. Catenæ igitur, cruciatus, carceres &
 „ pressuræ omnes, nos ad hoc perpetuum regnum alliciunt. Quod si à tyrannis affli-
 „ ctati, hunc generosissimum ducem negauerimus, metūque mortis intentatæ fracti ab
 „ eo defecerimus, & ille nos negabit, & velut extorres à se ablegabit. Nec desinet esse
 „ fidelis, & in suis pollicitationibus stabilis & constans, si non crediderimus: Siqui-
 „ dem seipsum negare non potest. Hæc salutis instituta & præcepta commune, mi
 „ Timothee, à fidelibus obseruari, & coram Domino de hisce rebus testimonium feras
 „ locupletissimū. Noli Sophistarū more verbis pugnare, & humanis rationibus asserere,
 „ quod sincera fide percipiendū est: Etenim argutæ digladiationes, & superuacaneæ di-
 „ sputationes, nullam adferunt vtilitatē, sed audientium animos subuertunt, & Christiana
 „ philosophia auocant. Stude teipsum probatum siue probum omnibus exhibere
 „ operarium inconfusibilem, siue non impudoratum.) Impudorati autē censentur qui
 „ contentione & contetiosis disputationibus nituntur. Tracta & rectè verbū verita-
 „ tis, et reseca velut securi aut gladio quæ sunt inutilia & superuacanea, nec te friuolis
 „

Qui cœsen-
tur impudo-
rati.

differtationibus & perplexis quæstionibus velut quibusdam spinis inuoluas. Prophana quoque & vaniloquia deuita, superuacaneasque altercationes quibus lites aluntur, reicito: Nam inextricabiles quæstiones quo magis admittuntur, hoc magis serpunt & crescunt ad maiorem impietatem. Etenim garrulus altercantium sermo serpit vt cancer. Cancer hoc loco morbus est, qui depascitur locum quem occupauit: Idcirco statim arcendus est. Et sicut cancer paulatim irrepando contaminat corpus quod occupat, ita perniciofa et virulenta hæreticorum doctrina sensim graffando, mentes quas obsidet, labefactat. Itaque hæc contagiosa virulentia refecanda est priusquam radices agat & latius se effundat. Hoc autem veneno conati sunt Hymenæus & Philetus, humanis rationibus rem fidei tractantes, quamplurimos inficere. Et huiusmodi hæretici ab euangelica veritate aberrantes, ausi sunt affirmare, humanorum corporum resurrectionem iam in Christo peractam esse. Nec solum hoc insano errore seipfos seduxerunt, sed simplices, qui piè & syncerè credebant nondum instare tempus illius diei formidabilis. Et licet illorum peruerfitas & peruersa malitia contenderit euangelicam veritatem prorsus euertere, non tamen evertit. Nam fundamentum fidei, gratia & præsidio Christi iactum, stabit firmum & inconcussum, cui seu solido saxo insculptum est elogium nusquam eluendum. Foelices se existiment Christi milites, quos nouit Dominus pro illustranda Euangelij doctrina suæ vitæ non pepercisse. Discedent & ab iniquitate qui syncera fide nomen Christi profitentur.

» In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed &
 » lignea & fictilia, & quædam quidem ad honorem, quædam autem in
 » contumeliam. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in hono-
 » rem sanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.
 » Iuuenilia autem desideria fuge, sectare verò iustitiam, fidem, spem, &
 » charitatem & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro.
 » Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia gene-
 » rant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansue-
 » tum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripien-
 » tem eos qui resistunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam
 » ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo ca-
 » ptiui tenentur ad ipsius voluntatem.) Huic Paulinæ doctrinæ consen-

Plato.

tanea sunt quæ scribit Plato, libro tertio Reipublicæ, sub persona Socratis, cum Glaucone differentis, explicantisque quonam pacto persuaderi posset & magistratibus ciuilibus, & militari ordini, & simul plebi, vt quod sui esset muneris id quisque exequeretur. Cæterum (inquit) ô Glaucon, audi quod superest fabulæ, Estis autem omnes vos qui ciuitatem incolitis fratres (aiemus ipsi ad eos hoc modo fabulabundi) verum Deus cum vos fingeret quicumque vestrum digni erant qui cæteris imperarent, eorum ipse ortum auro permixto attemperauit. vnde fit, vt illi plurimo æstimentur. at qui idonei erant futuri illorum adiutores, his Deus argentum immiscuit, postremò ære et argento attemperauit figmentum agricolarum et opificum. Hic Platonis Apologus, vt scribit Budæus, libro de Studio literarum rectè instituendo, tropum habet consentaneum, quasi que alludentem cum vasis aureis & argenteis conscij illius hominis diuinæ sapientiæ, atque etiam ligneis. In secunda ipsius ad Timotheum epistola, quæ in magnis ædibus Domini disposita sunt, alia ad honorem, alia ad ignominiam. Hæc ille. Quoniam Paulus existimat solum Timotheum esse selectissimam Præfulum omnium gemmam, & eo nihil purius esse & mûdius, idcirco eum confert cum vasis aureis, imò si dicere possim, cum rebus illis que magis quam aurum purum & putum splendent & rutilant. Possim & cõicere Paulum

hac

hac metaphora vellem innuere in ecclesia quosdam esse sacros principes, qui velut aurum & argentum, cæteris præcellunt & præfulgent, vt sunt Apostoli, Euangelistæ, Prophetæ, Pastores & Doctores, qui ob suas rarissimas virtutes, & consummatam vitæ probitatem, semper & viuere & fulgere dicuntur, nec situ aut carie aut vetustate aut squalore obducuntur, licet incarcerentur, & innumeris pœnis crucientur: Quo enim magis premuntur & torquentur eo fulgidius nitent & coruscant: Improbi verò & obscœnarum voluptatum amatores, cum vasis ligneis & testaceis conferuntur. Licet Theophylactus, hanc domum de qua loquitur Paulus, non putet esse ecclesiam, sed mundum. Nam in ecclesia nihil vult ligneum esse, sed ex auro vniuersa effecta. Quippe vbi & Christi corpus inesse constat, & prorsus careat labe, non tamen hæc ratio prorsus concludit: Licet enim ecclesia in se sit munda, sancta, immaculata & gloriosa, multa tamen sunt in ea membra, sordida, impura & putida, quæ refecanda sunt, ne sana polluant & inficiant. Sunt itaque in Ecclesia nonnulli boni, qui censentur esse vasa argentea: Sunt & meliores, qui cum vasis aureis conferuntur: Sunt & mali, velut vasa lignea: Sunt & peiores, quos vocamus vasa fictilia seu testacea. Denique vasa aurea & argentea, hoc est, virtute præditi, sunt in honorem. Vasa autem lignea & testacea sunt in ignominiam, improbi scilicet. Nec tamen Deus eos, vt ignominiosos & contumeliosos finxit, sed sua improbitate aut obstinata malitia fiunt ignominiosi. Hoc fusius tractauimus in epistolam ad Romanos. Nec tamen inficiandum est quin quædam vasa lignea & fictilia sint vtilia, sed facta comparatione ad aurea & argentea, censentur esse inutilia & minimo æstimata. Sint & Prælati Ecclesiastici vasa aurea & argentea, si suum munus gnauiter obeant. Sint & simplices sacerdotes, & Anachoritæ, vasa lignea aut fictilia, quæ tamen plerumque magnitudine virtutum superant aurea & argentea. Denique virgines & Martyres colantur, vt vasa aurea, Sanctæ viduæ, vt argentea. Qui verò matrimonij iugum subierunt, reputentur vasa aut lignea aut testacea. Sed plus satis de hac re philosophati sumus. Ausim & hoc vnum affirmare quod nullum est vas adeò ignominiosum, adeò fordidum & pollutum, quod non possit successu temporis industria artificis repurgari & nitescere. Si enim ab argento rubiginem abstuleris, egredietur vas purissimum. Et propterea adiecit Paulus, *Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino in omne opus bonum paratum.* Paulus ex vase fictili, factus est vas aureum. Vnde de eo scriptum est, Vas electio-
 Act. 9.
 nis erit mihi iste. Et Iudas qui prius erat aureus, redditus est fictilis. Denique adolescens ille qui suam substantiam prodegerat & decoxerat viuendo cum meretricibus, cum seruenti contritione & perfecta pœnitentia ad bonam frugem resipuit, prima stola fuit indutus, & in numerum innocentum & electorum ascitus. Non itaque sic damnes improbos & reicias, quasi essent omnino deplorati: Nec sic laudes probos & extollas, quasi cadere non possent. Deinde Paulus admonet Timotheum, vt infranes, in compositos & insanos iuuenum affectus euitet: Nam indomita iuuentus aut ardet in libidinem, aut in crapulam & ebrietatem æstuat, aut partas opes ligurit & prodigè dissipat. Sectetur autem studiis omnibus virtutes iustitiam scilicet, fidem, spem, charitatem & pacem cum his qui inuocant Dominum de corde puro.) His siquidem virtutibus sternitur iter fitque aditus ad assequendum foelicitatem æternam, Et quia his virtutibus conspicuus, garrulas, aniles & frivolas quæstiunculas insectatur, adiecit, *Stultas & sine disciplina quæstiones*, hoc est in-
 Luc. 15.
 eruditas deuita, sciens quia generant lites.) Nam rixosæ disputationes fouent pugnas. Seruum autem Dei siue diuinis officiis addictum, non oportet pugnare siue litigiosum esse, sed ad omnes mansuetum & lenem ac facilem ad docendum. Denique patientem, & cum moderatione corripientem eos qui veritati obsistunt. Intellego hunc locum quando sanabiles sunt, & se correctioni submitunt, si verò essent peruicaci malitia obfirmati, aut pertinaci hæresi irretiti, essent prorsus abigendi & velut excommunicati vitandi, Quod autem Paulus loquatur de illis,

Q. iij.

de quibus est spes emendationis & resipiscentiæ, commonstrat hæc subsequens lectio, *Nequando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam veritatem fidei, & resipiscant à diaboli laqueis, quibus captivi tenentur ad ipsius voluntatem.* Quando igitur in ambiguo est emendatio, debemus adniti pro viribus vt qui lapsi sunt, & post lapsum ditioni diaboli subiiciuntur à suis vitiis resipiscant. Etenim fieri potest quòd Dominus sua gratia suæque clementia sceleratos ad poenitentiam adducet, & cognoscent veritatem fidei quam aliquando impugnarunt.

Argumentum tertii capitis.

Predicit Paulus antequam instet dies ille. Domini metuendus, quæ nam vitia toti mundo exorientur. Alij nimio sui amore capti cacutient, Alij congerendis opibus inhabunt, Alij fastu & arrogantia intumescunt, Alij sanctissimum Dei nomen suis blasphemis conspurcabit, Alij iussus suorum parentum reclamabunt, Alij execranda ingratiitudinis nota contabescunt, Alij probos contumeliis & conuiciis incescent, Alij innocentes insensissimo animo persequentur, Alij illecebrosis voluptatibus velut porci volutabuntur, Alij Pharisæica simulatione simplices fallent, Alij proterua mente & perniciofa doctrina Evangelicæ veritati obsistent, quorum scelus inauditum suo tempore punietur. Deinde Paulus suum Timotheum adhortatur, vt quam à se doctrinam a puero didicit, assiduis studiis & indefessis vigiliis illustret & exornet, quo & partim docendo & partim arguendo in omni virtutum genere consummatus euadat.

Caput tertium.

Hoc autem scito, quia in nouissimis temporibus instabunt tempora periculosa & erunt homines seipso amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemii, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatotes magis quàm Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos deuita, ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desiderijs, semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iannes & Mambres restiterunt Moyfi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient: Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.)

Nihil prædicit Paulus de vitiis quæ toti orbi in nouissimis diebus ingruent, quod iam non sit factum, & in Iudaico & Gentili populo, & in Barbaris & Christianis nationibus. Nam ante diluuium mundus erat omni iniquitate repletus: Indulgebant & homines ventri, gulæ, crapulæ, ebrietati & impudiciæ, & post diluuium nonnulli brutorum more in omnem libidinem proiecti, ignominiosa & plusquàm execranda carnis flagitia (à quibus natura abhorret) perpetrarunt. Denique longo tempore Iudaicus populus suis vitiis à Deo auersus, prophanam Gentilium religionem coluit, deosque alienos veneratus est. Adhæc, Assyriorum Reges potentissimi & cru-

& crudelissimi suas statuas, suæque idola in locum summi numinis erexerunt, & ita superbierunt, suæque arrogantia cristas extulerunt, vt Deum Abraham, Isaac, & Iacob prorsus despexerint. Sed paulo ante extremum iudicium vitia illa quibus mundus maduit, magis ac magis grandescunt, & velut cancer acius serpent, & tanquam contagiosa quædam pestis grassabuntur. Taceo quænam prodigia & signa præcedent hunc secundum Christi aduentum, & quænam futura sit ob sceleratissimos homines tribulatio. Nam hæc nostris in Euangelistas commentariis deteximus. Verùm *Hæc obseruat* postulat tempus vt ad narrationem Pauli attendamus, *Hoc autem scito, inquit, quia in nouissimis diebus instabunt tempora grauia, & erunt homines sui amatores, cupidi, elati, superbi, blasphemii, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatis amatores magis quàm Dei.* Nec Paulus hæc duntaxat ex futuris, verumetiam ex præteritis præfagit & subindicat. Nam paulo post dicet, *Quemadmodum Iannes & Mambres restiterunt Moyfi.* Inspiciamus oportet ad vitia illa quæ Paulus connumerat, & quibus sordent sordidissimi homines, Erunt inquit, homines sui amatores. Et isti laborant philautia, quo morbo vexati, nimium sibiipsis placent, & magna de se sentientes, neminem à se quantūlibet grauem, doctum & probum non reiiciunt. Hæc pestis gignit elationem, elatio superbiam, superbia blasphemiam, blasphemiam contemptum & inobedientiam in Deum, etiam & in parentes, inobedientia parit ingratiitudinem, ingratiitudo, scelerum omnium quadrigam secum trahit, qua rotati & conculcati, fiunt sine affectione, quia nullo affectu in suos mouentur, *Sine pace*, siue foedifragi, *Criminatores*, aut si mauius calumniatores siue delatores, *Incontinentes*, linguæ scilicet, ventris cæterorumque omnium, *Immites* siue crudeles, *Sine benignitate*, aut vt vertunt alij, bonorum inimici, *Proditores*, siue desertores amicitia & sodalitatibus, *Proterui*, siue præcipites aut temerarij, *Tumidi*, siue arrogantia pleni, *Voluptatem magis quàm Deum diligentes.* Habent & deploratissimi homines simulata religione vestiti formam pietatis, virtutem autem eius aut potius vim abnegant. Nam qui titulo, cultu & cæremoniis, multaque hypocrisis speciem pietatis præferunt, veram & synceram pietatem inficiantur. Ex istorum autem ordine nonnulli simulata religione, sordidis vestibus, ficta seueritate vultus insinuant semetipsos in domos alienas, venatur & hoc vafro artificio stultas mulierculas acervo peccatorum obrutas, quò facilius imponant viris, haud secus quàm serpens per Euam decepit Adam. Adhæc, huiusmodi mulierculæ ipsa foeditate foediores, ducuntur variis desiderijs, pecuniarum scilicet, gloria, iactantia, honoris & deliciarum. Et licet semper noua curiose discere cupiât, nunquã tamen suis vitiis occæcatur ad scientiam veritatis peruenire possunt. Et quemadmodum Iannes & Mambres restiterunt Moyfi, ita qui duxerunt mulierculas in suis vitiis captiuas, quò facilius viros fallerent, obsistunt veritati, homines quidem corrupti mète, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Siquidem Deus illorum arma & machinas conteret, vt non amplius electis noceant: Dicit enim Psalmographus, *Clamauerunt iusti ad Dominum, & Dominus exaudiuit eos, & de tribulationibus eorum liberauit eos.* Detegatur & omnibus illorum insipientia verius amentia, sicut & illorum magorum insipientia Hebræis fuit detecta. Intelligamus Iannem & Mambrem fuisse duos magos Ægyptiorum, qui portentis edendis cum Mose certarunt. Cùm enim Moses coram Pharaone suã virgam proiecit, & in colubrum versa est, Pharaon vocauit sapientes & maleficos, qui per incantationes Ægyptiacas & arcana quædam, idem portentum fecerunt. verumtamen horum magorum nomina non adduntur in Exodo sed Paulus ea accepit ex traditione Iudæorum, quam *αγορευ* vocant, aut potius à spiritu sancto.

Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui pie

„ volunt viuere in Christo Iesu persecutionem patientur: Mali autem ho-
 „ mines, & seductores proficient in peius errantes, & in errorem mitten-
 „ tes. Tu verò permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à
 „ quo didiceris, & quòd ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt
 „ instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptu-
 „ ra diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corri-
 „ piendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei, ad
 „ omne opus bonum instructus.) Et quia mihi, mi Timothee, à principio tuæ
 euangelicæ legationis ad finem vsque adfuiſti, pro sana doctrina, syncera fide & ar-
 denti charitate certando, & testis fuisti tribulationum & persecutionum, quas pro
 negocio Euangelij pertuli: nec te latet quænam mihi facta sunt in Antiochia, Ico-
 nio & Lystris, & quas afflictiones sim perpeſſus, à quibus tamen Dominus sua gratia
 suoque præsidio me liberauit, si duriora & acerbiora tibi cõtینگant, exemplo tui præ-
 ceptoris inuicta animi magnitudine tolera: Non enim cenſetur egregius miles, qui
 nunquã feritur aut vulneratur, sed qui multis ictibus & vulneribus cõſoſſus, nunquã
 hastam abiicit, nunquam cedit arenæ, & sinistra quæque tolerando, victor euadit. Fu-
 turi sunt & milites Christiani victores, si pressuras, dolores, angustias, carceres, vincu-
 la & tormenta pro nomine Christi, magno & forti animo pertulerint: Etenim dice-
 bat Christus suis discipulis, Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationi-
 bus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis &
 bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duo-
 decim tribus Israel. Improbi autem homines & impostores vitium vitio accumu-
 lantes, & qui toto cœlo ab euangelica veritate aberrarunt, aliõsque in errorem præ-
 cipitarunt, perpetuo supplicio cruciabuntur. Tu verò mi Timothee, qui quotidie ad-
 uersus hostes fidei luctaris, nec luctando quietem deſcis, *permane in his quæ didicisti,*
& quæ credita sunt tibi, sciens à quo didiceris, & quòd ab infantia sacras literas nosti, quæ te
possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu.) Non satis est certare, sed opus
 est in certamine persistere. Non satis est inquietos lachrymis corripere, sed opus est in
 lachrymis persistere. Non satis est Euangelium prædicare, sed nocte dièque euange-
 lico negocio insistendum est. Nec satis est sacras literas didicisse, sed opus est eas con-
 stantia, patientia, angustia, fide, charitate, castitate, sobrietate & modestia illustriores
 reddere. Etenim nobis salutem æternam pollicentur, si modò fidem Iesu Christi bo-
 nis operibus consummauerimus. Denique sacra scriptura te docet vt iuuenilia desi-
 deria vites, vt stultitiam, proteruiam, procacitatem, dicacitatem, arrogantiam, super-
 biam, auaritiam & impudicitiam exhorrescas, & velut cõtagogiosam quandam pestem
 fugias. Adhæc, exosis vitiis, & contemptis rebus terrenis & humanis, te vocat ad se-
 ctandam fidem, spem, charitatem, humilitatem, constantiam, castitatem, modestiam
 & obedientiam. Tum quoque te adhortatur vt studiis omnibus illa persequaris &
 apprehendas quæ fixa sunt & stabilia, & in quibus sita est immortalitas & foelicitas
 æterna. Et propterea adiecit Paulus, sciens quænam commoda & solatia à sacrarum
 literarum intelligentia proficiſcuntur, *Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad do-*
cendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit siue integer ho-
mo Dei, ad omne opus bonum instructus, siue consummatus.) Nec hinc euariat quod scripsit
 ad Romanos, Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per pa-
 tientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus. Et quia sacra scriptura di-
 uinitus est inspirata, & à solo Deo reuelate mysteria profluit, nihil de ea hæſitandum
 est. Et qui sacrarum literarum præſidiis adiutus, euangelicam philosophiam docet, &
 hæreticorum errores refellit vitiisque corrigit, & iniquos ad iustitiam attrahit, cenſetur
 esse homo Dei integer, & vitæ sanctimoniam cum sana doctrina coniungens,
 euadit consummatus.

Luc. 22.

Sacrarum li-
tearum viti-
litas.

Rom. 15.

Argumentum quarti capitis.

Paulus commonefacit suum Timotheum, vt sanam Christi doctrinam ad infi-
 delium conuersionem, Christianorum profectum, & hæreticorum impugnationem liberè prædicet. Obeat & strenuè munus Euangelistæ, euangelicamque di-
 spensationem suæ fidei concreditam gnauius absoluat. Siquidem instabit aliquan-
 do tempus periculosum, in quo viri rerum nouarum admodum cupidi, & magis
 secularium quàm sacrarum literarum studiosi, à syncera & germana doctrina au-
 res auertent, & suis vanis & corruptis affectibus indulgentes, sectabuntur philo-
 sophos & doctores, qui phalerata eloquentia, aut verborum lenocinio, aut argu-
 tis disputationibus aures hominum demulcent. Denique Paulus agnoscens se
 breui pro Christo immolandum, & hinc ad cælum remigraturum, gratias agit
 Deo, quòd suum certamen suumque cursum in hoc euangelico stadio (ad quod erat
 vocatus) profligatis monstris feliciter peregerit, non aliud sperans à cælesti Agono-
 theta præmium, quàm illud quod victoribus pro vitæ meritis rependi solet.

Caput quartum.

„ **E**stifcor coram Deo, & Iesu Christo qui iudicaturus est vi-
 „ uos & mortuos, per aduentum ipsius, & regnum eius, præ-
 „ dica verbum, insta opportunè, importunè, argue, obsecra, in-
 „ crepa in omni patientia & doctrina: Erit enim tempus, cùm
 „ sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt
 „ sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auer-
 „ tent, ad fabulas autem conuertentur. Tu verò vigila, in omnibus labo-
 „ ra, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto: Ego
 „ enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen
 „ certavi, cursum consummaui, fidem seruauit, in reliquo reposita est mihi
 „ corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex,
 „ non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.)

Paulus vehementi ardore fidei & charitatis impulsus, obtestatur suum Timotheum
 per Deum patrem & Iesum Christum, qui potestate accepta à suo patre, iudicaturus
 est viuos & mortuos, illos scilicet, quos dies ille formidabilis in vita deprehendet, vt
 adnotauimus in priori ad Theſſalonicenses epistola, & defunctos ante diem iudicij.
 Aut prouerbiali figura putes Paulum dixisse, Qui iudicaturus est viuos & mortuos,
 pios scilicet qui semper Deo viuunt, & impios, qui suis peccatis sepulti & inueterati,
 semper mori dicuntur. Adhæc, fit hæc religiosa obtestatio per illius aduentum, qui
 aliquando deiectus, humilis & cõtemptus apparuit. In extremo autem iudicio (quod
 nemo effugere potest) sublimis, magnificus, & omni gloria & maiestate conspicuus
 apparebit. Denique obtestatur, & sacra obsecratione eundem discipulum compellit,
 per illius regnum cui nemo resistere potest, vt salutiferam Christi doctrinam liberè
 & alacriter prædicet, insistat & suo officio tempestiuè & intempestiuè, siue assiduè &
 instanter, nec ob minas sibi ab hostibus fidei intentatas, ab obeunda sua legatione de-
 sistat. Arguat & delinquentes, vtatur & lenibus ac supplicibus verbis, ne quis in faci-
 nus prolabatur. Et hoc, verbo isto Obsecra, exprimitur: Increpet & perseverantem in
 errore, quòd seueritate corrigatur, qui placida admonitione corrigi noluit. Nã modis

*Hac obser-
ua de corre-
ptione inde-
linquentes.* omnibus enitendum est Episcopo, vt peccanti medeatur, ita tamen vt acrimoniam obiurgationis lenitas temperet, & longanimitas cōdulcoret: Nō enim repentē despendendum est de eo qui quodpiam prauum facinus admisit, sed ad Dominum fundendæ sunt pro eo preces, vt malefacere desistat. Est & docendus & monendus, vt mature à suo vitio respiscat: Qui enim aduersus delinquentem conuiciis aut odiis intonant, aut acerbius æquo obclamitant, non sanant vulneratum, sed acrius feriunt, non lucentur fratrem, sed perdunt. Itaque corripienti sunt scelerati antequam submergantur & præcipitium faciāt: Et propterea prius dixit Paulus, Opportunè, importunè, hoc est, donec corrigenti sint morigeri: Erit enim tempus cū ab euangelica doctrina desciscant, & suis corruptissimis affectibus coaceruabunt sibi novos doctores, qui aut Iudaicis fabulis, aut humanis inuentiunculis titillant aures. Eligit & iuuentus infrānis, inconstans, superba & lubrica præceptores, qui suis fauent cupiditatibus, & ad ipsorum gratiam & voluptatem cuncta differunt & exequuntur. Existimat Erasmus in suis annotationibus explicans hunc Pauli locum, Coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus, Prurientes nominandi casu accipiendū esse: Siquidem græcè legitur *κνησόμενοι*, id est, Qui titillantur & pruriunt auditu, vnde quærent qui scalpant aures voluptate orationis, non qui radant veritate. Et propterea antequam adueniat malorum omnium tempus, & hæretici tanquam lupi rapaces irrumpāt in ouile Domini, Paulus admonet suum Timotheum vt excubias agat, semperque aduigilet aduersus sceleratissimos Euangelij persecutores. Addat & inquietis vigiliis sudores, ferat & afflictiones pro negocio Euangelij, assiduòque officio curet, vt oues suæ fidei concreditæ, sint in tuto, ne à rapacissimis luporum faucibus deuorentur. Agat & verum Euangelij præconem vt longè latèque euangelicam sementem spargat, nec ob ingruentes vndique malorum procellas, desinat suum ministerium adimplere, sed & vitæ sanctimonia & sincera doctrina, plenam faciat suæ prædicationis fidem. Sit denique sobrius siue (vt vertunt alij) vigilans in suis officiis, & illis præsertim, quæ ad propagandam Euangelij gloriam magnoperè conducunt. Obeat & vices sui inculpatisimi & doctissimi præceptoris, qui velut hostia mactanda pro defensione fidei immolatur, & paratus est sub Nerone, sæuisimo quidem tyranno, pro re Euangelij egregiam mortem oppetere. Nec supplicium mortis reformidat, sed sibi gloriosum esse ducit, quia egregium certamen certauit, cursum foeliciter consummauit, prædicando Euangelium ab Hierusalem ad Illyricum vsque. Seruauit & summa diligentia sinceritatem fidei, pro qua, vt fortis & inuictus athleta, ad mortem vsque certauit. Et propterea pro tot tantisque meritis & beneficiis ecclesiæ collatis, sperat ab æquissimo iudice, se immortalitatis laurea coronandum. Nec solūm hæc immarcescibilis corona rependetur Paulo, sed iis qui sincero & integro amore diligunt illustrationem Domini, siue illustrem & admodum insignem secundum Christi aduentum. Verūm dicit quispiam, Paulus his verbis, *Bonū certamen certavi, cursum consummaui &c.* videtur magna & præclara de se sentire & iactare, quod tamen cum illis locis pugnat, Non sum dignus vocari Apostolus, Gratia Dei sum id quod sum. Fecit & Deus nos idoneos ministros Euangelij Iesu Christi. Respondebo Paulum non hæc verba intulisse iactantiæ & ostentationis gratia, vt scilicet sua merita iactitando auram popularem mercaretur, sed vt suum discipulum consolaretur, ne ob diem sui obitus proximè imminentem, nimio dolore nimiaque tristitia suffunderetur. Adhæc, his verbis prouocat suum discipulum ad perferenda malorum omnium supplicia, vt post suos exantlatos labores assiduæque certamina, sui exemplo victrici palma coronetur.

» Festina ad me venire citò: Demas enim me reliquit, diligens hoc se-
» culum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalma-
» tiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume & adduc tecum, est enim
» mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam quā
» reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum & libros, maximè

autem

» autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. red-
» dat illi Dominus secundum opera eius, quem & tu deuita, valde enim
» restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed
» omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi
» assistit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant
» omnes Gentes, & liberatus sum de ore leonis. Liberauit me Dominus
» ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui
» gloria in secula seculorum, Amen. Saluta Priscillam & Aquilam, &
» Onesiphori domum, Erastus remansit Corinthi. Trophimum au-
» tem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant
» te Eubulus & Pudens, & Linus & Claudia & fratres omnes. Domi-
» nus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.)

Eo amore Paulus in suum Timotheum ardet & incenditur, vt plus satis explorata eius sedulitate, & fide quæ in publicum Christianæ reipublicæ commodum tendit, non possit eius præsentia priuari. Tum quòd hoc vnico discipulo, nullus vnquam fuerit sibi magis gratus, & de quo sperabat futuram ecclesiis non modicam accessionem. Et propterea summo cum desiderio optat Paulus, vt ad se profectionem non remoretur. Cupit etiam vt antequam è vita decedat, tam sinceri amici præsentia paulisper fruatur: Siquidem paucos habebat commilitones & compalæstritas, qui in re solatij, viam Timothei imaginem referrent. quod haud dubiè manifestat hic locus, *Demas enim me reliquit.*) malens huius seculi delitiis frui, quàm meo comitatu adhærere, & mecum pro negocio Euangelij periclitari, *Et abiit in Thessalonicam, Crescens in Galatiam. Titus verò in Dalmatiam,*) non quidem huius seculi cupiditate ducti, sed vt Euangelium Iesu Christi euulgarent. Lucas solus mihi adfuit, indiuisus omnium fortunarum comes. Marcum assume & adduc tecum, est enim mihi utilis in ministerio: Nam me vinculis obstricto, euangelicum munus obibit, sedabitque tumultus, si qui fortè ob meum obitum oboriantur: confirmabit & illos qui meam mortem iniquo ferent animo. *Tychicum autem misi Ephesum. Penulam quam reliqueram in Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.*) Penula genus est pallij pelliceum, quo tegimur ab imbribus. Alij putant esse arculam siue thecam librorum. Itaque Paulus suam vestem deposcit, ne ab alijs exigere indumenta cogatur. Nec pro se deposcit libros, quia propediem erat ad Deum remigraturus, sed pro illis ministris qui post dissolutionem sui corporis suas vices obirent. Adiecit maximè membranas, quia hi libri forsitan continebant in se quædam vtilia. O egregiam & apostolicam suppellectilem! Non enim hic eximius euangelici verbi buccinator deposcit opes ad se adferri, sed quæ frigoribus depellendis & fouendis ingenijs necessaria sunt. Vtinam nostri Episcopi Paulinis votis responderent, amarèntque literas, & illas præsertim quæ salutem æternam pollicentur, essèntque simplici indumento & parabili cibo contenti. Vtinam etiam & concionatores omnes Paulinam mentem spirarent, nec cuperent duplici indumento, hoc est duplici sacerdotio vestiri: nec alios quàm sacrorum bibliorum libros & eorundem interpretes eruditos, graues & luculentos secum veherent. Deinde Paulus malorum omnium tolerantissimus, hæc præcedentibus adiicit, Alexander faber ærarius multis malis me affecit, variisque modis me diuexauit. Reddet ei Dominus secundum opera eius.) Nec eò tendunt hæc verba quòd Paulus imprecetur malum huic Alexandro à quo læsus fuerat: sed quòd prædixerit quid euenturum esset. Et propterea hæc Paulina assertio, Reddet ei Dominus secundum opera eius, potius locum vaticinij obtinet quàm execrationis. Et quia hic Alexander omni scelere sceleratior, modis omnibus conatus est conciones Pauli præpedire, erat omnino vitandus. Non enim solūm vitandi sunt hæretici, sed

*Inquietum
& Vegetū
Pauli stu-
dium.*

qui præpediunt ne ab eximiis præconibus euangelica Christi doctrina euulgetur. Subnectit Paulus, *In prima mea defensione nemo mihi affuit &c.*) Sensus est, Cùm mihi esset agenda causa pro tribunalibus Cæsaris, nemo meas partes tutatus est, sed omnes metu territi me deseruerunt: Dominus tamen me prorsus humano destitutum auxilio non destituit. Adiecit & mihi stimulum ac fiduciam vt meis conatibus & sudoribus euangelica prædicatio confirmaretur, & ad Gentium omnium aures increbresceret. Idem quoque dux & protector meæ militiæ sua gratia me de ore sæuisissimi leonis eripuit. Hunc leonem tacite vocat Neronem, vel ob sui imperij robur & magnitudinem, aut potius ob eius sæuitiam & crudelitatem. Et licet aliquando fuerit à morte ereptus, cùm in fauces tam sæui leonis incidit, tamen vt palmam martyrij assequeretur, vltimo Neronis anno egregiam mortem oppetiit. Et qui Paulum, inuictissimum quidem certatorem, liberauit ab omni peccato & ab omni persecutione cùm in acie staret, parta de hostibus victoria ad summum immarcescibilis coronæ apicem euehet, eumque faciet in suo cœlesti regno sole splendidiorem fulgere. Quod verò subsequenter locis explanandis superest, salutandis & viris & mulieribus accomodandum est. *Saluta, inquit, Priscam & Aquilam.*) Hæc & alio in loco tractauimus. Præponit foeminam viro, Priscam scilicet Aquilæ, quia erat fidelior & firmior: Nam suum virum in fide instituit, & Paulum suo hospitio frequenter excepit. *Et Onesiphori domum.*) Nam Onesiphorus multis virtutibus conspicuus, & præsertim ab hospitalitatis officio commendatus, habuit curam Pauli, cùm in carceribus Romæ detineretur, vt prius dictum est. *Erastus remansit Corinthi, Trophimum verò reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire,*) Vereor enim ne dura & glaciale hyeme interceptus, nõ possis me inuisere. Salutant te Eubulus & Pudens & Linus.) Ferunt nonnulli hunc Linum, post Petrum fuisse secundum Episcopum Romanum. Impartitur & tibi salutem Claudia omni castitate & sanctitate præcellentissima. *Salutant & te fratres omnes.*) Qui in re fidei tecum bene sentiunt. Dominus Iesus Christus qui mihi suum spiritum afflavit, adsit semper tuo spiritui. Sit quoque semper gratia Dei tecum, & in prosperis & aduersis, & cum his qui ne latum quidem vnguem à tuo latere, tuoque spiritu discedunt.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunensis, doctoris
Theologi, in posteriorem Pauli ad Timotheum epistolam, finis.

IOAN-

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,
Doctoris theologi, in epistolam Pauli ad
Titum, Prefatio.

235

PAULVS Titum, discipulum suum charissimum ob eximias virtutes & præclaras animi dotes (quibus ceteros longè præcellerat) Cretæ, insulæ quidem nobilissimæ præfecit, & illinc abiens in Episcopum elegit & consecrauit. Huic autem viro spectatissimo & omnibus virtutum numeris absolutissimo scripsit ex vrbe Nicopoli, quæ est in Actiaco littore, cùm nondum esset in carceres intrusus, sed cùm haberet animum quietum & ab omni molestia & afflictione liberum. Commonefacit eundem Episcopum vt cælestem Christi philosophiam (à qua salus omnium pendet) apud Cretenses liberè & assidue prædicet, & quod cæperat, feliciter absoluat. Arguat delinquentes: Corrigat & vitia, quæ diuinam maiestatem offendunt, statimque Christianæ Reipublicæ perturbant. Instituat & per singulas ciuitates presbyteros sibi coadiutores, qui veram & germanam presbyteri imaginem referant. Animat & eundem ornatissimum Antistitem, vt errores quorundam pseudapostolorum reuellat & reuincat, qui studiis omnibus conabantur Iudaismum iam sepultum & antiquatum instaurare. Adhæc, personarum & ætatum officia ad Dei gloriam & reipublicæ commoditatem præscribit. Inhibet & Christianis prophanos principes & magistratus suo fungentes officio despicere, auersari & subsannare. nam cùm spiritu Dei afflabuntur, à paganismo resipiscunt. Postremò iubet Titum ad se venire Nicopolim vt eum perfectiorem reddat, & ex æquo & bono expendat si nam munus suæ fidei concreditum gnauiter obierit.

Argumentum primi capituli.

PAulus Iesu Christi legatus, suo Tito (quem loco filij vnice dilecti semper habuit) Dei pacem & gratiam comprecatur. Adhortatur & hunc discipulum vt Cretensium errores corrigat, & in hominum scelera animaduertat, & per singulas ciuitates presbyteros ad obeundam euangelici negocij functionem idoneos instituat. Præscribit & formam Episcopi, quem oportet omnibus virtutum ornamentis ceteros antecellere, & palàm ac seuerè arguere pseudapostolos, qui Iudaismum omnibus ingerentes, euangelicæ veritati reclamant, nitunturque Iudaicis fabulis & superstitionibus clarissimam Euangelij lucem obscurare.

R. j.

PAULVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora secularia : manifestauit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem, Gratia & pax à Deo patre & Christo Iesu Salvatore nostro. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ defunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, vnus vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, prudentem, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.)

Paulus seruus Dei.) Officia quæ Paulus præstitit pro manifestanda Dei virtute & gloria planè declarant eum dignum esse qui seruus Dei vocetur, licet ab æterno præuifum fuerit vt in numerum seruorum Dei assereretur. Serui munera sunt, vtrò iussis sui domini parere, vitam pro tuendis sui domini partibus impendere, nocte dièque commodis sui domini prospicere, & talentum suæ fidei concreditum locupletare, quæ si cuiquam foeliciter vnquam contingere potuerunt præsertim ipsi Paulo. Siquidem depulsa suæ ignorantia caligine postquam ad Dei officia fuit accersitus, sincero affectu diuinæ voluntati obtemperauit. Opetiit & pro gloria sui domini egregiam mortem, & thesauros Euangelii suæ fidei concreditos, velut selectus quidam dispensator mirum in modum adauxit. Nobilis hæc seruitus quæ terrenorum imperatorum & principum nobilitatem, celsitudinem & gloriam longè superat. De hac autem comendatissima seruitute Dauid ad Deum loquitur, Ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ. Et beata Maria ad angelum, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Excelluit & hac seruitute Moses, de quo Dominus ad Iesum filium Naue, Moyses, inquit, famulus meus mortuus est. Et alio in loco, Mortuus est Moyses famulus Domini in terra Moab per verbum Domini. Dicit quoque Dominus per os Esaiæ, Et tu Israel serue meus, Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi, Seruus meus es tu elegi te, & non abieci te. Ne timeas quia ego tecum sum ne declines, quia ego Deus tuus. Nec cœlestis hæc seruitus timori iuncta est, sed charitati. vnde dicebat Christus suis Apostolis, Vos amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio vobis, iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. De seruitute iuncta timori dicit Paulus, Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba, pater. Qui autem sunt synceri, germani & fideles Dei serui, quicquid moliantur, quicquid operantur, quicquid tolerant, in gloriam Dei referunt. *Apostolus autem Iesu Christi.*) Paulus fuit legatus illius supremi dominatoris & summi sacerdotis, quem aliquando acriter persecutus est. Verum cum Dei gratia impulsus, à vehe-

à vehementi persecutione destitit, inter cæteros Apostolos vnicum salutis æternæ autorem magnoperè coluit, suspexit, prædicauit & glorificauit. *Secundum fidem electorum Dei.*) Patefacit hic locus quænam fuerit Pauli legatio, nõ humanitus sed diuinitus instituta. Siquidem ad propagandam Iesu Christi fidem, eamque nationibus inuulgandam, quam synceri Dei amici & absolute ad vitam æternam electi, erant posthac multis studiis & inquietis laboribus illustraturi, fuit selectus filij Dei Apostolus. Reuincantur hoc loco secundum fidem electorum, hæretici, sola fide iustificantes hominem: Quandoquidem fides electorum est firma, absoluta, cõstans, perfecta & verè euangelica, quam Iacobi testimonio opera ipsa consummant, & quæ, Paulo autore, opus facit charitatis subsidio communitum. De istis autem electis (quos pietatis & religionis studia illustriores reddunt) dicit Christus in Euangelio, Multi sunt vocati, pauci verò electi. *Et cognitionem veritatis.*) quam neque Gentiles neque Iudæi (nisi spiritus sancto afflati) sunt assequuti. Nam syncera & arcana veritas fuit apud Ethnicos humanæ sapientiæ commentis obruta, & apud Iudæos temporum inuolucris obtecta. vnde præclare mihi dixisse visus est Ioannes Euangelista, Lex per Moysen data est, gratia verò & veritas per Iesum Christum. Nec vlli factus est vnquam aditus ad nanciscendam huiusce veritatis intelligentiam, nisi per Iesum Christum. Siquidem dicit Dominus, Ego sum via, veritas & vita. Item dicebat Iudæis, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas vos liberabit. Nec me fugit vera esse omnia quæ in suo Pentateucho scripsit Moyses, verum vmbri & figuris obtegebantur, & ad summam illam veritatem, quæ suo tempore nobis illuxit, præludebant. Attende quæso quàm artificiose iungat Paulus cognitionem veritatis, fidei electorum: volens nobis indicare synceram veritatis cognitionem à fide electorum dimanare, quam qui piè refert, dignus est vt in electorum numerum asciscatur. Sed plus satis de hac re. *Quæ est iuxta pietatem.*) Pulchrè copulat Paulus hanc cœlestem veritatem, aut huiusce veritatis agnitionem cum pietate. Nam qui olim secundum falsam & prophanam religionem, Grammaticè, aut Rhetoricem, aut Philosophiam, aut Mathematicas artes docuerunt, licet secundum suam artem & scientiam manifestauerint veritatem, quæ à certis & indubitatis principiis dimanat, non tamen illam quæ pietati & Christianæ religioni copulata est. Est autem scientia pietatis, authore Hieronymo hunc Pauli locum enarrante, Nosse legem, Intelligere Prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare. Vnum adiciam Hieronymo, Charitatem in parentes & proximos, ad syncerum & perfectum Dei amorem referre. Hæc autem veritas cuius cognitio iuxta pietatem est, in spe vitæ æternæ posita est: Nam qui in Deum religionem obseruant, & in proximum pietatem, debent firmissimè sperare se immortalitatem & vitam æternam assequuturos. Scopus itaque nostræ felicitatis, & summa Christianæ religionis in pietate collocabitur. Denique vitæ æternæ in arcanis causis abditam, & nostris sensibus imperuam, nobis Deus (qui non potest fallere nec falli) ante tempora secularia aut (vt volunt alij) ante secula æterna, sui filij præsidio promisit. intelligamus seculorum æternitatem, Antequam Deus orbis fundamenta iaceret, maria diffunderet, montes statueret, cœlum suspenderet, terram deiecta mole solidaret, & per vices noctium ac dierum, mensium pariter & annorum tempora essent constituta, erant secula æterna, quibus semper fuit pater cum filio & spiritus sancto, & ante omnes seculorum origines, fuerunt angeli, throni, dominationes & cæteræ virtutes, quæ Deo iugiter inseruebant. Nec vocantur tempora æterna quòd nullum habuerint initium, nam aliud quod est mundi conditi initium: sed ante quæ nulla fuerint tempora. Quidam interpretes vocant tempora æterna, antiqua. Ante igitur tempora æterna, hoc est, illa quibus nihil vnquam fuit antiquius. Legendo verò ante tempora secularia, intelligamus secundum mensuram durationis vnus cuiusque rei. Igitur tempora secularia dicentur illa quæ secundum diuersas rerum successiones distincta sunt.

Vult ergo Paulus dicere ante tempora secularia, antequam tempus successiuum inciperet esse. Suo autem tempore à diuina voluntate & sapientia præscripto emerfit, prodiit & illuxit verbum patri & spiritui sancto coæternum, quod cum in pudicissimo virginis Mariæ vtero humanam carnem assumpsit, nos ad spem vitæ æternæ allexit, si modò sincera & euāgelica fide ei adhæreamus. Ad hoc autē verbū (quod erat in principio, & cum Deo perpetua diuinitate copulatum) inter Gentes euulgandum & prædicandum Dei gratia, imò imperio destinatus est Paulus, qui suis castis, sobriis, doctis & sacris concionibus numerosissimam Gentium multitudinē ad fidē attraxit. Exoptat autem hic selectissimus Apostolus Tito suo filio non quidē à carnis sed fidei propagatione, secundū communem sibi & suo discipulo fidem quæ verè mansit indiuisa, gratiā & pacē à Deo patre & Iesu Christo saluatore nostro. Intelligamus coelestem sapientiā & doctrinam qua Titus Christi ecclesias instruebat, effecisse eum germanū & si dicam propriū Apostoli filiū. *Huius rei gratia reliqui te Crete, vt ea quæ decrant, corrigeres.* Licet Paulus vt sapiens architectus fundamenta fidei apud Cretenses iecisset, eorūque dura corda & verbis & signis edomuisset, docuissetque reiiciendum esse Iouis sacrificium cui olim fuerant addicti, tamē reliquit Titum discipulum Crete, vt rudimenta nascentis ecclesiæ confirmaret, & si quid deesse videbatur, corrigeret. & licet Paulus eos correxisset, tamen adhuc indigebant correctione. hinc manifestum est Cretenses nondum habuisse altam in fide radicem. Et vbi vulgatus interpres vertit *Corrigeres*, potius vertendū erat *super corrigeres*, quod sonat verbum græcum ἐπιδιωξέσθην. Ac si innueret Paulus, da operam vt quæ à me correctæ sunt, & necdum ad plenam veri lineam sunt retracta, à te corrigantur, & normam æqualitatis accipiant. *Et constituas per ciuitates Presbyteros, sicut ego te disposui.* Episcopos hinc intelligi vult, vt adnotat Chrysostomus. nam postea dicit, Oportet Episcopum esse sine crimine. hinc manifestum est Titum non tam fuisse Episcopum Cretensium quàm Archiepiscopum. Hieronymus dicit Episcopum & Presbyterum vnum esse, sed differre ratione. Nam vnum est nomen ætatis, aliud verò officij, & id probat ex scriptura: Dicit enim Paulus ad Philipenses, Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis & Diaconis, gratia vobis & pax, & reliqua. Philippi, vna est vrbs Macedonia, & certè in vna ciuitate, plures vt nuncupantur Episcopi, esse non poterant. Sed quia eosdem Episcopos illo tempore quos & presbyteros appellabant, propterea indifferenter de Episcopis, quasi de presbyteris est locutus. Item, in Actibus Apostolorum scriptum est, Quod cum venisset Apostolus Miletum, miserit Ephesum, & vocauerit presbyteros ecclesiæ eiusdem, quibus postea inter cætera sit locutus, Attendite vobis & omni gregi in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos pascere ecclesiā Domini, quam acquisiuit per sanguinem suum. Et hinc diligentius obseruate, quomodo vnus ciuitatis Ephesi presbyteros vocans, postea eosdem Episcopos dixerit. Itaque apud veteres iidem erant Episcopi & Presbyteri, paulatim tamen vt dissensionum plantaria euellerentur, ad vnum omnis sollicitudo delata est. Et paulo post dicit, Sicut ergo presbyteri sciunt se ex ecclesiæ consuetudine ei qui sibi præpositus fuerit esse subiectos, ita Episcopi nouerint se magis consuetudine quàm dispositionis dominicæ veritate presbyteris esse maiores. Pace tamen Hieronymi dixerim, Episcopi & consuetudine & veritate dominicæ dispositionis sunt presbyteris maiores. Nam Episcopi potestatem habent confirmandi, & conferendi ministerialiter spiritum sanctum quam non habent omnes presbyteri quos sacerdotes vocamus. Ex Actibus Apostolorum nobis compertum est Samaritanos ad fidē conuersos impositis sibi Petri & Ioannis manibus accepisse spiritum sanctum, Adhæc, Episcopi creant simplices sacerdotes, & non ediuerso. Sequendo illos qui dicunt Titum duntaxat fuisse Episcopum Cretensium, dicamus Paulum hoc loco præcipere Tito vt in singulis ciuitatibus siue oppidatim cōstituat presbyteros morū probitate, doctrina, grauitate, castitate & modestia conspicuos. Hæc insula quondā dicta

dicta est *ἐκατόμυλος*, quod centum habuerit oppida. In regimen ecclesiasticæ potestatis accersendi sunt Presbyteri qui laborant in verbo & doctrina, quique cæteris in omni virtutū officio prælucent, & quorum vita sit irreprehensibilis. Nec debent Episcopi quosuis indiscriminatim ad sacros ordines promouere, nec si quosdā promoueāt, ad sanguinem aut obsequia aut munera attēdere, ne quæ Deo sacrari debēt, corruptis affectibus polluant. Sunt autem sacris ordinibus donandi qui assiduis studiis, crebris ieiuniis, inquietisque vigiliis, lasciuiā carnis domuerunt, & vitæ sancti monia laicos incitant ad bene viuendum, studentque pro viribus ecclesiæ prodesse. In subsequenti contextu depingit Paulus qualis Presbyter siue Episcopus ordinandus sit, *Si quis est sine crimine.* Nec dicit Paulus sine peccato: Si quidem nullus quantumlibet sanctus, vacat omni culpa. Quis enim dicere potest, Mūdum est cor meū, purus sum à peccato? Sed sine crimine, quem scilicet nemo possit accusare siue criminari, & vocare in ius ob crimen aliquod. Non enim solum oportet Episcopum esse testatæ probitatis, sed prorsus alienum ab omni suspitione criminis. Aut censetur esse sine crimine, quando non respargitur insigni criminis nota, aut quod nulla peccati conscientia remordeatur. Non enim Præses ecclesiæ vitiis pollutus, potest liberè in delinquentium scelera animaduertere. Nam in quo alium iudicat, seipsum condemnat. *Vnius vxoris vir.* Monogamus scilicet, quia neque bigamus potest ad sacros ordines promoueri, neque ad Episcopalem celsitudinem euehi. Ratio autem quare bigamus non potest in Episcopum eligi, est hæc, Episcopus est dispensator sacramentorum, ergo nullus defectus sacramentorum debet esse in eo. Et cum sacramentum matrimonij repræsentet cōiunctionem Christi & ecclesiæ, vt signum respondeat signato, sicut Christus est vnus sponsus, & ecclesia vna sponsa, sic & Episcopus. hoc autem deficeret si plures habuisset vxores. Vel dic vt iam diximus explanando priorem ad Timotheum epistolam, Si vnā habuerit vxorem, antequam in Episcopum consecraretur, non sit habiturus secundam. Chrysostomus hunc locum differendo dicit, Castigat hoc ipso etiā impudicos dum non eos permittit post secundas nuptias ad ecclesiæ regimen dignitatēque pastoris assumi. Ausim tamen cum Hieronymo & Augustino affirmare Paulum non dixisse *Vnius vxoris vir*, propter incontinentiam, alioqui is qui cum multis scortis carnem suam foedaui, & nunquam iugum coniugij subiit, non posset in Episcopum consecrari. Perfirmamus igitur in ratione assignata, quare bigamus non potest in episcopalis dignitatis culmen euehi. *Habens filios fideles,* quos scilicet in sana Domini disciplina rectè educauerit: Non enim alios docere potest qui suorum filiorum magister esse non potuit. Non in accusatione luxuriæ, potius luxus, vt vult græca dictio *ἀσώτιας*, vt scilicet sint sobrii, nec luxus siue intemperantiæ accusentur, sint & suis parentibus morigeri. Agnosce candide lector quantum debemus Græcis & autoribus & interpretibus, qui tenebras nostræ mentis sua luce fugarunt. Sunt tamen quidam Theologi adeò præfracti, proterui & duri, vt non possint æquo ferre animo se à Græcis scriptoribus doceri, putantque illum venire in suspitionem hæreseos, qui aliter quàm inculti quidam glossatores, ac barbari & centonarii, sacram scripturam exponit. Ego tamen licet omnium indoctissimus, pugnabo semper pro veritate & bonarum literarum sinceritate. Nolo tamen inficiari ne quis theologorum malè mihi velit, quin fides sit vulgatæ editioni in nouum Testamentum adhibenda, quam ecclesia recepit & approbavit, licet Hieronymus plerunque vulgatum interpretem reprehendat. Oportet & Episcopum esse sine crimine tanquam Dei dispensatorem, qui velut fidelis dominicæ familiæ dispensator, thesaurum euangelicæ doctrinæ suæ fidei concreditum ex æquo & bono dispense. *Non superbum*, siue proteruum, aut nimium sibi, quod sit Episcopus, placentem, *Non iracundum.* Non qui scilicet in iram excandescat. Est autem iracundia autore Philosopho in suis Ethicis, excessus iræ. Ille itaque dicitur esse iracundus qui crebrò hac passione superatur. Nec Paulus damnat iram, sed iracundiam. *Non vinolentum.* siue non

1. Tim. 3. deditum temulentiae, à qua vitiorum omnium furor & insania nascitur. Scripsit ad Timotheum, Non multo vino deditum. *Non percussorem.*) vt non facile manum ad cædendum porrigat. Aut si maui, dic cum Hieronymo, quod non habeat linguam contumeliosam & iurgiosam, ne contumeliosus & garrulus perdat eum, quem potuit modestia & lenitate corrigere. Cùm etiam Episcopus & Ecclesiasticus pastor sit animarum medicus, non debet percutere, imò si forsitan æger se percusserit, corrigit, emendat & curat. *Non turpis lucri cupidum.*) Si quid enim sacerdotem foedat, præsertim studium lucri, & opum congerendarum auaritas. Qui enim apostolicum pectus referunt aut referre debent, sunt victu & vestitu contenti. *Sed hospitalis,*) vt scilicet Episcoporum & illorum sacerdotum qui opulentos ex suis sacerdotiis prouentus habent, domus sit aperta extraneis & peregrinis vltro excipiendis. Etenim sordidum est & indecorum Episcopo sua bona indigentibus non impertiri. Laudat scriptura hospitalitatem Abraham & Loth, de qua dicit Paulus ad Hebræos, Hospitalitatem nolite obliuisci, per hanc enim placuerunt quidam angelis hospitio receptis. Et tam latè se extendit præclara hæc virtus, vt pro amplissima remuneratione fores regni cælorum non tam aperire, quàm effringere possit. *Benignum.*) siue bonorum amatorem, aut bonarum rerum studiosum. *Sobrium,*) & nullis temulentum cupiditatibus. *Iustum, sanctum,*) vt sit sanctitas mixta pietate quæ ad Deum refertur. Nam *ἀγιος* sanctus dicitur & à vitiiis purus, *εὐσεβής*, pius in Deum. *Continentem*) siue temperatam, vt scilicet sibi temperet ab impudicitia, ira, auaritia, ambitione, inuidia, timore, & cæteris noxiis affectibus. Adicit & Paulus quod maximè Episcopum & sacerdotem cohonestat & illustrat, *Obtinentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem &c.*) Nò enim Episcopus solùm debet tenaci mente sermoni Dei fidei, certò & indubitato adhærere, sed debet eum sincera fide & feruenti animo profiteri, omnibusque inuulgare, ac sana Christi doctrina consolari illos qui variis tentationum & persecutionum procellis exagitantur. Arguere & hæreticos qui euangelicæ veritati contradicunt. Nisi enim scuto sacrae scripturae sacrorumque conciliorum repercussi fuerint & reuicti, facillè simplicium animos seducunt, suisque laqueis irretient. Colligas, candide lector, ex hoc loco, summam scripturarum & præsertim sacram peritiam Episcopo necessariam esse: vt etiam possit abstrusiores sensus & abditiores intelligentias rimari. Non enim satis est Episcopo vt sit inculpatæ vitæ, sed opus est vt sit præditus scientia. Quare toto cælo errant qui permittunt vt infantuli omnino imperiti, & in quibus vix est sal in ore, ad dignitatem episcopalem euehantur. Hæc autem monstra, & monstrosa fata, nostris temporibus emerferunt.

„ Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & seductores, maxime qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ nò oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiae, vères pigri. Testimoniū hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè vt sani sint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis & mandatis hominum auersantium se à veritate. Omnia munda mundis, coinquinatis autè & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mens & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cùm sint abominati & increduli, & ad omne opus bonum reprobi.) Non sine causa oportet Episcopum & ecclesiasticum pastorem armis spiritualibus muniri, & gladio spiritus instrui aduersus hæreticos & illos qui nituntur euangelicam doctrinam suis prauis opinionibus euertere. Nam sunt inobedientes, vaniloqui, siue inania friuolæque loquentes, & mentium deceptores, & præsertim qui circuncisionem inflatis buccis iactantes, Iudaismum cum Euangelio commiscunt,

miscunt. quibus ne perturbent omnia, & suis commentis ac mendaciis euangelicam lucem obscurant, os est obturandum: Siquidem huiusmodi impostores & garruli doctores vniuersas domos subuertunt & præsertim simplicibus imponunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia, nec aliud venantur quàm auram vulgi & temporaneum commodum. Multa docebant, vt de ciborum delectu, de Neomeniis, de Sabbatismo, de circuncisione, de lotionibus, quæ iam dudum exoleta sunt & antiquata. Reperti sunt & in Creta pseudapostoli qui suis præstigiis suisque vanis artibus, multos fefellerunt & dementarunt, & hoc forsitan propter corruptissimos Cretensium mores contigit. *Dixit enim quidam ex illis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiae, vères pigri. Testimoniū hoc verum est.*) Hoc enim fuit Epimenidis poetæ vaticinium, qui de suis Cretensibus ita vaticinatus est. & quia instinctu Dei futura hæc vitia præsensit, Paulus vocat eum Prophetam siue vatem, nò quòd sit numero eximiorum Prophetarum ascribendus: Et Proprium Cretensium, quæ & poetæ vaticinium. ipse Cretensis fuerit. Vulgatum est Græcorum adagium de versutis & improbis Cretensibus, *ὁ κρηῖς ἢ κρηῖτα*, Cretensis Cretensem, subaudi prouocat aut circumuenire conatur. quoties improbus agit cum improbo, perfidus cum perfido. Sumptum est autem adagium à Cretensium moribus, quos plurimis conuiciis incessit antiquitas. Eandem quoque sententiam obtinet *κρηῖς πρὸς ἀγνίτην*, Cretensis cum Æginita, subaudi agit. Quadrat & hoc adagiū in pariter improbos, qui mutuis inter se fallaciis agunt. Nam Æginitæ olim malè audierunt. Est & tritum hoc adagium de his qui mendaciis adinuicem decertant *ἄγος κρηῖτα κρηῖτα*, Aduersus Cretensem cretiza, id est, aduersus mendacem mendaciis vttere. Hæc decerpimus ex Erasmi Chiliadibus. Non itaque immeritò antiquus ille poeta Epimenides, de suis Cretensibus (qui erant mendaciorum omnium artifices) dixit, Cretenses semper mendaces, ob ingentem scilicet mentiendi facilitatem. Non tamen ob id colligendum est quod nunquam verum aliquando dixerint, aut nunquam quid boni egerint. sed propter infamam ad mentiendum procliuatam dictum putes, Cretenses semper mendaces. Siquidem nemo tam sicarius est & tam parricida, tam veneficus, tam impudicus, qui non aliquando aliquid boni fecerit. Malæ bestiae, fera scilicet, ac veneno noxiæ bestiae. Nam ferarum ritu sanguinem deceptorum sitiebāt, & incautis passim suum venenum afflabant. Siquidem humanum ingenium nolens lege, ratione & virtute coerceri, ferocius euadit quàm beluarum. Vide Platonem de legibus, Dialogo 6. Est & præclara illa Aristotelis sententia libro primo Politicorum capite 2. Vt enim perfectione suscepta, optimum cunctorum animantium est homo, ita si alienus fiat à lege, & à iudiciis, pessimum est omnium animalium. Deinde concludit aduersus hominem à virtute degenerantem (à quo magis cauendum est, quàm à feris immanissimis.) Itaque impiissimum & immanissimum est sine virtute, ad libidinem cibatoremque deterrimum. *Vères pigri.*) siue ventricolæ, in inertiam, pigritiam & somnolentiam resoluti. Appellat & vères, homines abdomini deditos, qui loco Dei ventrem colunt, maluntque falsis persuasionibus in ocio & luxu viuere, quàm pro tuenda euangelica veritate cum Apostolis esurire & affligi. En prospicis candide lector, Paulum Ethnicorum scriptorum testimonia approbare, & illa præsertim quæ à veritate non abducunt, sed magnoperè conducunt ad corrigendum peruersos mores, & ad vitandum illos qui turpissimam vitam agunt. Laudemus itaque encyclopediam siue orbem disciplinarum, quæ se mutuò iuuant, quarum præsidii qui fulciuntur, euadunt consummati. Falli autem Cretensium doctores, sunt à vero Cretensium doctore, & ornatissimo Episcopo, nepe Tito, reuincendi. Et propterea pulchrè adiecit Paulus. *Quam ob causam increpa illos durè.*) siue seuerè, ac ad vitium illos refelle, *Vt sint sani in fide.*) Et cum sana & inconcussa fide sanam doctrinam copulent, & rectè posthac se gerant in functione euangelici muneris. Nec deinceps auscultent Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate. Sunt autem Iudaicæ fabulæ quæ non innituntur auctoritati scripturae nec rationi, sed ani-

Iudaica fabulæ. Efa. 29. Matth. 15. Rom. 14. Act. 10. Ioan. 7. Rom. 2.

lia quædam & fabulosa confingunt, qualia sunt quæ in Thalmuth continentur, quæ magis à Christo lectorem abducunt quàm ad eum alliciant. Harum autem fabularum & ineptiarum autores omisiss Christi præceptis ingerunt hominum constitutiunculas. de quibus dicit Efaías, Populus hic, labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Huius autem Prophetæ testimonium approbans Christus, adiecit, refellendo Scribas & Pharisæos omni hypocriſi & simulata religione perforatos ac conueſtitos, Sine causa colunt me, docentes doctrinas & mandata hominũ. Dicunt & isti vani doctores Iudæorum, nugæ relinquere non valentes, Hic cibus est impurus, ne vescitor, Hoc corpus est immundum, ne contingito. Hæc autem discrimina, & superstitiosa post antiquæ legis cæremonias abolitas inuenta, debent apud Christianos faceſſere, quibus puris pura sunt omnia: Nã indiscriminatim & absque remorsu conscientiæ quibullibet cibus vescuntur, exceptis diebus interdictis, in quibus non licet vesci carnibus. Quòd si quis accusatrice sui conscientia pulsetur, & putet se peccare si hoc vel illo cibo vescatur, quanuis non peccaret, ab esu talis cibi abſtineat. Qui enim agit contra conscientiam, peccat: Et qui superstitione & superstitionis scrupulis torquentur, quòd ex se mundum est, faciunt immundum, deprauatis scilicet effectuum causis, intellectu & voluntate. Audiamus quid dicat Paulus in epistola ad Romanos de variis hominum opinionibus & iudiciis quantum ad esum ciborum, Alius credit se manducare omnia. qui autem infirmus est, olus mādūcet. Is qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicat. Deus enim illum assumpsit. Audiuit & Petrus Iudaicarum cæremoniarum obseruator studiosissimus vocem illam de cælo delapsam, Tu ne commune dixeris, quòd Deus sanctificauit. Coinquinatis autem siue impiatis & omni vitio contaminatis, nihil est purum & mundum, sed polluta est eorum & mens & conscientia: mens quidem per infidelitatem, & conscientia per peccatum. Scribæ & Pharisei in superbiam elati, iactabant se planè Mosaicam legem intelligere, quam tamen non obseruabant. sicut dicebat Christus, Nõnne Moyſes dedit vobis legem, & nemo vestrũ facit legem? Habet & Iudæus præputium circuncisum, mentem verò incircuncisam. Vnde ad Romanos dicit Paulus, Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera. Denique Iudæus corpore purificatus, lotisque manibus & pedibus templum ingrediebatur, conscientiam tamen habebat immundam & illotam. Et propterea qui immundorum Iudæorum mores imitabantur, licet cum summa impudentia iactarent se nosse Deum, factis tamè abnegabant, abominabiles prorsus, & execrabiles, increduli, & prorsus intractabiles ac imperſuasibiles. Dicuntur autem ad omne opus bonum reprobis, quòd adeò sint ferrei, duri, peruicaces, & in pristinis vitiis inueterati, vt non possint bonum opus efficere. Nam Deus propter inueteratam illorum malitiam ab eis suum auxilium subſtrahit. Hæc & plenius alibi discussa sunt.

Argumentum secundi capitis.

Paulus adhortatur suum Titum & doctrina & vitæ sanctimonia conspiciuum, vt sanam & saluiferam Christi doctrinam liberè prædicet. Et ne quis eius conciones calumnietur aut despiciat, studiis omnibus ei suadet vt alius morum grauitate, probitate vitæ, integritate fidei, modestia, sobrietate, castitate & prudentia pralucescat. Parum enim doctrina mouet affectus, auditoresque ad se rapit, nisi sit optimis moribus copulata: facile autem persuadet doctor cum id constanter facit quòd faciendum esse docet. Insuper præscribit & personarum & ætatum officia, vt vnusquisque suum statum suamque ætatem virtutibus exornet.

Deinde

Deinde vnumquemque Christianum commonefacit vt agnoscat gratiam, benignitatem, charitatem & clementiam Saluatoris nostri Iesu Christi, qui suum sanguinem effudit vt nos ab omni labe & crimine ablueret, nostraque corpora (si modò casta fuerint & munda) posthac in claritatem sui corporis transformaret, suisque membris eandem immortalitatis gloriam qua præfulget, impartiretur.

Caput secundum.

IV autem loquere quæ decent sanam doctrinam: Senes vt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: Anus similiter, in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino feruientes, bene docentes, vt prudentiam doceant: Adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei: Iuuenes similiter hortare vt sobrii sint. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate, verbum sanum, irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, vt doctrinã Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.) Quoniam improbi & vafri doctores potius impostores, falsa & contagiosa doctrina simplices fallebant, & sparsis passim suo veneno inficiebant, ne posthac Cretenſes ab huiusmodi doctoribus seducerentur, Paulus suum Titum commonefacit, vt publicè loquatur quæ digna sunt sana & euangelica doctrina, quæ compositis moribus purisque affectibus nos Deo magnopere commendant. Qui autem loquitur quæ decent sanam doctrinam non verbis philosophatur, sed diuinitus philosophando præter instructionem fidei corrigit vitia, improbis & sceleratis incutit terrorem gehennæ perpetuæ nisi maturè resipiscant. & liberius ac acrius in flagitiosos inuehitur cum eius vita cum doctrina consentit. Quid autem Titus in omni sexu & ætate commonere debeat, subsequens hic locus exprimit, Senes vt sobrii sint, & ad pietatis & religionis officia aduigilantes, Pudici.) Si enim in omni ætate detestanda sit & fugienda luxuria, maximè tamen in senili, quæ extincto natiui caloris incendio aculeum carnis siue titillationem facile domare potest. Quòd si senes luxurient, adolescentiam libidini obnoxiam, ad turpia facta prouocabunt. Prudentes.) siue moderati & modesti: Nam hæc ætas ob mentis imbecillitatem solet immoderatus excandescere. Sint & sani in fide.) vt alacritas fidei torporem & somnolentiam ætatis vincat. Iungant & charitatis officia syncceritati fidei, vt aduersa quæque fortius tolerant: Siquidem fides sine charitate non tam tepescit quàm frigescit. Roboratur & charitas in æquabili malorum omnium tolerantia. Sint eadem lege anus honestæ, sobriæ, pudicæ, sanæ in fide & charitate & patientia. Ornentur & habitu sancto & composito, vt earum incessus, motus, vultus & sermo quandam decoris sancti dignitatem præferant, vt ex habitu exteriori interior ornatus ostendatur. Non criminatrices) siue delatrices. Et quia hoc genus muliercularum solet esse garrulum, & ex garrulitate criminatio defluit, propterea Paulus vult eas non esse calumniatrices siue accusatrices alienæ vitæ. Non multo vino feruientes,) siue multovino addictas. Sunt enim plerunque aniculæ, &

Hæc obserua de his quæ ad pulpum concionator enulgarere debet.

Detestanda est senum luxuria.

Anicula bibe baces:

mulieres ætate prouectæ, bibaces, quo vitio ineptiunt & delirant. Quod enim in adolescentibus libido est, in senibus ebrietas est. Nam quod ætate frigescent, magno potationis studio inferuiunt. Quod si sint sobriæ, pudicæ, & moribus & habitu compositæ, libertatem habebunt docendi adolescentulas, ut viis omnibus castimoniam vitæ sectentur. Loco huius versionis, *Bene docentes ut prudentiam doceant.*) legit Hieronymus, Bene docentes ut ad castitatem erudiant adolescentulas. Et licet Paulus non permittat mulieri publicitus docere, & suggestum conscendere ut concionetur, tamen non inhihet quin domi exhortetur. Discant & adolescentulæ à matronis natu grandioribus ut viros suos vnicè ament, eosque reuerentur. Diligent & materno affectu suos filios. Sint & adolescentulæ vxores iis virtutibus præditæ, quibus sunt & matronæ. prudentes scilicet, castæ, sobriæ. Curent & rem domi, quæ cedit in laudem honestarum mulierum. Vnde veteres pingebant Venerem testudini insistentem, quod id animal nunquam à domo discedat, symbolum probæ matrisfamilias. Sint denique benignæ & honestarum rerum amatrices, & ita se gerant, ut vltro affectu sint suis viris morigeræ: Siquidem Deus præcepit ut mulier sub viri ditione viueret, agnosceretque se ex viro emeruisse. Quod si viri imperium detractaret & aspernaretur, infamaret nomen Dei. Si enim Ethnicorum mulieres ius suorum maritorum obsequantur, multo magis quæ Christianam fidem & religionem professæ sunt, obsequi debent. Commoneat & Titus iuuenes (quos plerumque libido & obscœna voluptas occæcat, & ad turpia & nephanda scelera pertrahit) ut sint sobrii, casti, benigni, parentibus morigeri & obsequiosi, nec quid agant aut moliantur quod parentum oculos offendere possit. Et quia integritas vitæ optimo etiam concionatori pernecessaria est, quam inuidi plerumque calumniantur, cohortatur & Paulus suum Titum, ut omni in re sit aliis exemplar bonarum actionum: quod scilicet ad eius vitam, velut ad directricem bene viuendi normam inflectantur subditi omnes, nec habeant vnde possint illibatam boni pastoris famam detractare. Quod si concionator sit impudicus, licet facundus & apprimè doctus, & ad castitatem audientes adhortetur, eius sermo videbitur esse frigidus & infirmus, nec habebit auctoritatem cohortandi. Econtrario quauis sit barbarus & mediocriter doctus, si castus sit, ad sectandam pudicitiam mouebit auditores. Sit itaque in Episcopo & præfecto ecclesiæ sana doctrina, quam illustant & ornatiorem reddunt integritas vitæ, affectuum puritas, morum grauitas, honestas & sermo irreprehensibilis, ut qui Theonino dente & canina rabie personam tanta dignitate præfulgentem rodere volunt, subiceant: nec habeant vnde linguæ maledicentiam, imò detractionem & conuiciatricem linguam exerere possint, quam qui refrænât, totum hominem superat. Vnde dicit Iacobus, Lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis nostræ, inflammata à gehenna. Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpentium & marinorum domatur, & domita est à natura humana. Linguam autem nullus hominum domare potest, inquietum malum, plena veneno mortifero. Loco huius versionis, *In integritate*, quidam legunt, in incorruptione, quod vocabulum propriè sonat virginitatem. Hinc volunt Paulum admonere Titum ut in virginitate perseueret. Quod autem adiiicit, *Vt qui ex aduerso est, &c.*) potest de Diabolo exponi. Nam vox hæc Diabolus, criminatorem sonat, nihil enim Diabolus non criminatur. Est & accusator fratrum nostrorum, & cum nihil habet mali quod nobis obiicere possit, erubescit & confunditur. Præscribitur & lex seruorum erga suos heros, ut non detractent iussa dominorum. Studeant & suis heris per omnia placere in his quæ diuinam maiestatem & sacram scripturam non offendunt, sed rei domesticæ commodum adferunt non modicum. Nec reclamant more proteruorum suis dominis, nec bona dominorum expilent. Quod si expilauerint, quia serui sunt, graue furti crimen incurrent, & aciori supplicio torquebuntur, quam fures non addicti seruituti. Quod si

suis

suis heris fidi sint per omnia, suæque officia diligenter obierint, doctrinam Saluatoris nostri Dei ornabunt. Doctrinam autem Saluatoris ornant, quando ea quæ suæ conditioni apta sunt, faciunt. Nec vlli dubium esse debet, quin Deus glorificetur in illis famulis, qui suis heris præstant quod Dominus præstari iubet. Quidam interpretes hoc loco promiscuè sumunt Saluatorem Deum pro patre & filio: Nam ab utroque salus nostra profecta est. Verumtamen existimo Paulum hoc loco loqui duntaxat de Christo (ut subsequens lectio declarabit) qui à precio sui sanguinis quo redempti sumus, insigniter dictus est Saluator, aut ut volunt Græci Seruator. Vnde Angelus dixit Ioseph, Vocabis nomen eius Iesum: Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Suppetunt & longè plura Evangelistarum ad eandem rem confirmandam testimonia, quæ breuitati studendo omittere volui.

» Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus,
 » erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, sobriè
 » & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & ad-
 » uentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui de-
 » dit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, &
 » mūdaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operū. Hæc
 » loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contēnat.)

Nec illuxit nobis gratia siue misericordia Dei Saluatoris nostri, ut huius seculi *Cur illuxit*
 lucra sectaremur, aut summos honores & dignitatum celsitudinem ambiremus, *gratia Sal-*
 aut nostros fratres conuiciis incessemus, aut corpora nostra sordidis voluptatibus *uatoris.*
 inquinaremur. sed ut hac gratia illustrati abnegemus omnem impietatem siue ido-
 lolatriam, maledicentiam, inuidiam, contentiones, scurrilitatem, iniustitiam &
 mundana desideria, quibus abnegatis & alacritate fidei calcatis & profligatis, so-
 briè, siue pudicè (ut vertit Hieronymus) iustè & piè viuemus in hoc seculo. Hæ
 autem præclaræ virtutes, Sobrietas scilicet iustitia & pietas, nos incitant ad expe-
 ctandum, *beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi.*)
 Hoc loco mendacissima & pestilentissima Arrij & Eunomij ora obstruuntur, qui
 temerè & impudenter negarunt Christum Saluatorem nostrum esse Deum. Pau-
 lus autem planè affirmat Iesum Christum esse Saluatorem nostrum & magnum
 Deum. Saluatorem quidem, quia non est aliud nomen sub cælo nobis datum in
 quo oporteat nos saluos fieri, nisi in nomine Iesu: Et magnum Deum qui fuit ab
 æterno, & cuius magnitudini & virtuti nemo resistere potest. Ambrosius tamen
 non accipit hæc verba, Magni Dei & Saluatoris, copulatum, sed diuisim: ut magni
 Dei referatur ad patrem, & Saluatoris ad Christum. Huius autem summi Theo-
 logi verba subscribam, Hanc esse dicit beatam spem credentium, quia expectant
 aduentum gloriæ magni Dei, quod reuelari habet iudice Christo, in quo Dei pa-
 tris videbitur potestas & gloria, ut fidei suæ præmium consequantur: Ad hoc e-
 nim redemit nos Christus, ut puram vitam sectantes, repleti operibus bonis, re-
 gni Dei hæredes esse possimus. Hæc ille. Malo tamen cum Hieronymo ad confir-
 mandum fidem nostram, quod Christus est Deus & homo, hæc verba magni Dei
 & Saluatoris legere copulatum. In hoc autem secundo aduentu resurgent corpo-
 ra nostra, alia in resurrectionem vitæ, alia in resurrectionem iudicij. Et hic ad-
 uentus erit gloriæ: Nam filius Dei è nubibus descendet cum potestate magna &
 maiestate. Sedebit & filius hominis super sedem maiestatis suæ, cum in omnes fe-
 ret sententiam. Et rectè ac verè dicitur, Magnus Deus: Nam de eodem scribit Pau-
 lus ad Romanos, Qui est super omnia Deus benedictus in secula. Hic autem ma-
 gnus Deus & Saluator noster, Iudæorum & Gentilium salutem sitiens, obtulit se-

Matth. 1.

Confutatio
Arrianorū.

Ambrosius

Luc. 21.

Matth. 25.

Rom. 9.

Hæc obser-
ua.

Iac. 3.

metipsum Deo immaculatum per spiritum sanctum, ut nos à tyrannide Diaboli eriperet, & ab omni iniquitate redimeret, siue spectemus iniquitatem originalem, siue mortalem, suoque sanguine mundaret sibi populum egregium aut peculiarem, si modò existeret bonorum operum sectator. Siquidem Christus seipsum sanctificauit siue obtulit, ut sibi populum Christianum peculiarem faceret. Vnde in Deuteronomio de Iudæis scriptum est, Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris. Et de vocatione Gentium dicit Propheta, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco vbi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Hinc clarè constat ex hac Pauli doctrina neminem sanguinis Christi effusi participem fore, nisi suum ducem suumque Saluatorem probitate vitæ & bonis operibus vnà cum integritate fidei sectetur. Quod & ex epistola ad Romanos compertum habemus, Lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Ergo ex Paulina sententia colligere nos oportet carne Christi non fuisse abolitum peccatum pro his qui carnalibus voluptatibus immerguntur, & plus carni quam spiritui inseruiunt. Loquitur autem hoc loco Paulus de illis qui quadam inueterata consuetudine opera carnis sectantur. Adicit & hæc Apostolus, *Hæc loquere & exhortare, & increpa cum omni imperio.*) Commonet suum Titum ut sanam doctrinam loquatur, quæ facit plurimum ad robur fidei, & ad pertrahendum infideles ad Christianam religionem. Insuper exhortetur suos Cretenses ut agnoscendo summa Christi beneficia humano generi collata, piè & sanctè viuant. Increpet & acriter obstinatos etiam cum imperio & autoritate sibi delegata. Prius enim Paulus dixerat suo Timotheo, Peccantes coram omnibus argue. Item, Insta opportunè, 2. Tim. 4, importunè argue, increpa. Subnectit & hoc vnum Paulus graui & accurata interpretatione dignum, *Nemo te contemnat.*) Thomas Aquinas scholasticum cum suis agens negocium, putat hoc ipsum nunc scribi ad Titum, quod ad Timotheum dictum est, Nemo adolescentiam tuam contemnat: & ante illum doctorem multi in eadem sententia perstiterunt, quos tamen reiicit Hieronymus hunc locum doctè & exquisitè explanando. Nos, inquit, iuxta Græci sermonis differentiam, aliud putamus significare, *περιφρονείτω*, quod hîc scribitur, & aliud *καταφρονείτω*, quod ad Timotheum dictum est. Et paulo post dicit, Existimamus itaque *καταφρονείτω*, ad contemptum propriè pertinere, vel cum quis inter eculeum laminasque distentus, contemnit dolorem, & nec iudicis comminationem, nec circumstantis populi fremitum pertimescit: sed pro confessione martyrii vniuersa supplicia contemnit & despicit. Vult autem Paulus his verbis dicere, Nemo adolescentiam tuam contemnat, Nolo te talem exhibeas ut possis ab aliquo meritò contemni. *περιφρόνησις* autem illud sonat. Sicut Stoici tamen asserunt qui distingunt inter verba subtiliter, cum quis confidens sibi se alio esse meliorem despicit eum quem inferiorem putat, & super.) Idest plus sapiens humiliorem existimat dignum esse contemptu, *περιφρόνησις* ergo quæ nunc ad Titum ponitur, illum sensum habet, Nemo eorum qui in ecclesiis sunt, te segniter agente sic viuat, ut se putet esse meliorem. Qualis enim ædificatio erit discipuli, si se intelligat magistro esse maiore? Hæc ille. Oportet itaque ex sententia Pauli Episcopos & Presbyteros & omnes qui domui Dei seruiunt, conuersatione & sermone præcedere populum cui præsent.

Argumentum

Argumentum tertij capitis.

Qui Christianam religionem professi sunt, non debent eo fastu intumescere, ut contemptim despiciant illos qui principatum gerunt, aut magistratibus funguntur, licet à Christiana professione sint alieni: Imò se debent mites & faciles erga illos gerere, ut aliquando sacramento fidei donentur. Denique qui Christo militant, meminerint se non esse omnino liberos à publicis legibus & autoritate principum & magistratum: imò debent propensius & obsequiosius illis obtemperare, modò non imperent quæ diuinis sancitis contraria sunt. Qui pro nobis immolatus est, suo sanguine animorum nostrorum sordes & noxias cupiditates abluit, nosque sua misericordia, & non nostris prioribus meritis, per lauacrum spiritualis regenerationis saluauit: ut eius gratia iustificati, essemus posthac æternæ hereditatis participes. Qui ceteris dominantur curent non arrogantia, non fastu, non ambitione, sed bonis operibus & pietatis officiis præesse. Admonet & Paulus suum Titum ut stultas aniles & garrulas quæstiunculas, ac perplexas genealogias reiiciat, vitæque hereticos destinata malicia peccantes, velut pestem insanabilem.

Caput tertium.

Admonet illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminè blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos: omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruietes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicè. Cum autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum: ut iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.) Non solùm Paulus commonefacit suum Titum, ut Cretensibus præcipiat ecclesiasticis principibus dicto & sincero affectu obedire, verumetiam & secularibus. Quòd si detractent illorum iusis obsequi, vbi non imperant quæ pietatem & religionem adimunt, sed quæ legibus consentanea sunt, & proteritiæ & rebellionis accusabuntur. Nec eo dementia veniant subditi, ut putent sublimiores potestates ab hominibus & non à Deo institutas esse. Nam ex diametro hic insanus error pugnat cum illa Pauli doctrina dicentis ad Romanos, Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo. quæ autem sunt, à Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Deinde manifestans principibus etiam Ethnicis pendenda esse tributa, dicit, Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruietes. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem. Denique Christus confutans calumniam Phariseorum qui sciscitati sunt

- ab eo finam deberent Iudæi à religione Mosaicæ legis Deo addicti, Cæsari, prophano quidem imperatori census pendere, dixit, *Quid me tentatis hypocritæ, ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denariû. Et ait illis Iesus, Cuius est imago hæc & superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Legimus in Actis Apostolorum, Theudam & Iudam Galilæum interemptos fuisse, quòd studiis omnibus voluerint persuadere Iudæis, se non debere principibus prophanis pendere tributum. Conabatur & Iudas Galilæus suadere Iudæis neminem debere vocari Dominum, præter Deum. & propterea Paulus adhortatur Titum, vt præcipiat credentibus obedire etiam principibus secularibus, illisque subiici, ne in confimilem errorem incidant. Vulgatus interpres hoc loco vertit principibus, sed potius vertendum est principatibus. Nam postea dicit, Et potestatibus. Hanc autem in sententiam accedunt Hieronymus & Chrysostomus. Nam ἀρχαῖς, magis principatus quàm principes sonat. Et licet qui suis subditis imperant essent crudeles, inhumani & feris ipsis immaniores, eosque multis suppliciis more sæuissimorum tyrannorum torquerent, tamen oportet facere quod iubent, modò diuinæ volûtati non aduersetur. Et propterea subiecit Apostolus, *Obedire, ad omne opus bonum paratos esse.*) Si enim bonum est quod imperator aut princeps imperat, iubentis voluntati obsequendum est. Sin verò malum, & diuinam maiestatem offendit, responde quod Petrus & cæteri Apostoli responderunt principi sacerdotum malè sentienti de Christo, Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Sint & parati ad omne opus bonum, vt omnia quæcunque euenire possunt sibi in animo præfigurent, & cùm acciderint nihil quasi nouum sustineant, sed eis præparata sint omnia. Sibi quoque à blasphemis, conuiciis & maledictis præcaueat qui sub alterius ditione viuunt. In antiqua lege blasphematores obruebantur lapidibus. & qui sub principe*
- Christo militant, si sanctum Dei nomen blasphemauerint & procaci lingua polluerint, grauiori supplicio cruciabuntur. Quòd si Michael archàngelus disputans cù diabolo de Moyse corpore non ausus fuerit iudicium inferre blasphemix, principi tenebrarum omni maledictione & execratione dignissimo, multo magis debemus os nostrum seruare mundû à maledictis & cõuiciis. Quia tamen hîc dicit Paulus, *Neminem blasphemare* siue Deû siue angelum siue hominem. Adnotemus blasphemiam bifariã sumi, propriè & impropiè. Propriè pro conuicio Deo obiecto, cùm quis adimere vult Deo quod sibi proprium est, aut creaturæ tribuere, quod soli creatori tribuendum est. Blasphemabant Pharisæi dicentes quòd Christus in Beelzebut principe dæmoniorum eiiciebat dæmonia. Et de hac blasphemia dicit Christus, *Blasphemia spiritus non remittetur.* Impropiè aut largè sumitur blasphemia pro omni maledictione occulta vel manifesta, & ita hoc loco sumitur, sicut enim honor proximi in honorem Dei refertur, ita impropriè proximi in impropriè Dei refertur & retorquetur. *Non litigiosos esse,*) siue non iurgiosos neque contentiosos: Seruum enim Domini non oportet pugnacem esse, neque iurgiis rixari, sed benignum, & ad omnes homines genuinã & solidam mansuetudinem ostendere. Vnde dicit Psalmographus, *Mansueti hæreditabunt terram, cui arridet illud Euangelistæ, Beati mites, quoniã ipsi possidebunt terram.* Quòd autem humanum genus antequam gratia Christi sibi illuxisset, fuerit in omnia flagitiorum genera proiectû, & omni vitiorû scabie sordidatum, patefacit hic subsequens locus, *Fuimus enim aliquando & nos insipientes* siue insensati, stulti & amentes ac sine intelligentia, *Increduli* aut (vt alij vertunt) inobedientes, *errantes, seruientes desideris & voluptatibus variis, in malitia & in inuidia agentes, odiosi, odientes alterutrum.*)
- Consentanea est admodum huic loco illa Pauli doctrina ad Romanos, *Causati sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.* sicut scriptum est, *Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum.* Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum. Linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum

eorum ad effundendum sanguinẽ. Contritio & infœlicitas in viis eorû, & viam pacis Psal. 9. non cognouerunt, nõ est timor Dei ante oculos eorum. Et paulopost adicit, *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionẽ* Psal. 13. quæ est in Christo Iesu. Qui igitur cupit alteri sua vitia exprobrare, suã priorem vitã inspiciat, si nõ sit foedior illa quam criminatur. *Cùm autem benignitas & humanitas illuxit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suã saluauit nos, per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quem effudit super nos opulenter per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt iustificati illius gratia hæredes efficiamur secundũ spem vitæ æternæ.*) Hoc loco Paulus distinctim exprimit tres personas, simul operantes negotium salutis humanæ. Cùm enim dicitur, *Benignitas saluatoris nostri Dei,* manifestatur bonitas & clementia patris cœlestis, qui dictus est saluator noster: nõ quòd humanam naturã assumpserit vt nos saluaret, sed quòd miserit & dederit suum filiũ vnigenitũ vt nos saluaret, quod manifestat Ioannes dicens, *Sic enim Deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Nec misit filium suum in hunc mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Deinde manifestatur persona Spiritus sancti, cùm dicitur, *Per lauacrũ regenerationis & renouationis Spiritus sancti quem effudit abudẽ super nos.* Declaratur & persona Iesu Christi, cùm dicitur, *Per Iesum Christũ saluatorem nostrum.* Huic autem sententiæ astipulatur Hieronymus dicens, *Diligentius attendamus, & inueniemus in præsentì capitulo manifestissimã Trinitatem.* Benignitas quippe atque clementia saluatoris nostri Dei, non alterius quàm Dei patris, per lauacrum regenerationis & renouationem spiritus sancti quem effudit super nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrum, viuificauit nos in vitam æternam. Hęc ille. Nec humanitas hoc loco, sequendo opinionem Hieronymi sumitur pro incarnatione Christi: sed pro clemẽtia & amore patris cœlestis erga homines. Nec deest ratio ad suadendum, quòd hic genitiuus saluatoris nostri Dei, sumi debeat pro patre. si enim sumeretur pro Christo videretur esse nugatio: Nam hic esset sensus, Cùm enim apparuit humanitas saluatoris nostri Iesu Christi, secundum suam misericordiam saluauit nos per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti per Iesum Christum. Non enim Iesus Christus per Iesum Christum nos saluauit. Theophylactus tamen sumit hoc loco humanitatem pro incarnatione, exponens hunc locum, Cùm humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, Cùm incarnatus scilicet est vnigenitus & similis nobis effectus. Quomodo autẽ Deus nos saluauit, An nostris meritis, bonisq; operibus, An sola sua misericordia inspiciamus oportet. Nõ simpliciter propter merita nostra aut opera iustitię quę fecimus nos, saluati sumus: alioquin esset præsumptio id dicere, quam etiam euertit hic locus, Nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Nec solùm id intelligi putes de operibus legis Mosaicæ, sed de omnibus hominum operibus. Ita enim Paulus extenuat nostra merita vt magnopere extollat gratiam Dei, sed magna Dei misericordia à captiuitate diaboli, & à lege peccati & mortis erepti sumus. hoc enim sonat prima saluandi ratio. Aut dic, *Quòd nullis nostris prioribus meritis, sed sola Dei gratia saluati sumus.* Sola enim Christi passio veterem hominem destruxit vt nouum indueremus. Loquendo autem de secunda saluandi ratio-
ne quæ beatitudinem æternam includit, ad hanc assequendam plurimũ merita nostra conferunt. Nam iusti ibunt in vitam æternam. Item, Reddidit iustis mercedẽ laborum suorum. Modus autẽ salutis adipiscendę, est per baptismũ. Et propterea adiecit Apostolus per lauacrum regenerationis: Etenim per ablutionem spiritualẽ saluati sumus. Vnde ad Ephesios scriptũ est, de sanctificatione ecclesiæ quę prius fuerat polluta, Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Deinde ostendit nos exuta peccati vetustate renouatos esse ad integritatẽ naturæ. Et renouationis, inquit, spiritus sancti. Tãtis enim malis eramus immergi, vt nõ solùm purgatione, verumetiam renouatione nobis opus esset. Id quippe regeneratio significat. Quẽadmodum in domo vetere, putredine cariẽque cõsumpta, nemo pulchra supponit, neq; antiquis structuris cõnectit, verũ

à fundamentis euersam: Demum illam de nouo erigere atque renouare contendit, ita & Christus fecit in nobis: Nam ille superædificauit nos, sed prius euertit quod pessimè steterat: hoc enim est quod ait, Per renouationem spiritus sancti, nouos iterum fecit, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum. Siquidè baptismus qui fit in aqua & spiritu sancto, vberem gratiam confert. Nam virtute baptismi fit plena peccatorum remissio. Quòd si loquamur de donis spiritus sancti quibus Apostoli in die Pentecostes fuerunt cumulati, & cumulati confirmati, proferemus illud Iohelis testimoniū, Ioh. 2. Effundā de spiritu meo super omnē carnē & prophetabunt filij vestri & filia vestra, & iuuenes vestri visiones videbūt, & seniores vestri somnia somniabūt. Nec hæsitādū est quin Paulus ditatus fuerit abundè donis spiritus sancti quibus numerosissimā Gētiū multitudinem ad fidem pertraxit, verbo Dei profligauit hæreticos, Ethnicorum errores dissipauit, suisque concionibus & miraculis ecclesiam firmiorem & solidiorem reddidit. Datus est & spiritus sanctus per Iesum Christum: Siquidem dicit Ioan. 14. Ioan. 15. Ioan. 16. Ioan. 14. Ioan. 15. Ioan. 16. Ioan. 16. Datus est & spiritus sanctus per Iesum Christum: Siquidem dicit Ioannes in suo Euangelio, Paracletus spiritus sanctus, quē mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Item, Cū autem venerit paracletus, quem ego mittā vobis à patre &c. Adhæc, Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eū ad vos. Sumus & gratia Christi iustificati, hoc est, per gratiā renouati, quia iustificatio non fit sine gratia: Nā includit remissionem culpæ, & infusionē gratiæ. Eā autē ob causā nos Christus gratis iustificauit vt essemus heredes Dei, secundū spē vitæ æternæ. Siquidè speramus euangelica & perfecta fide instructi, nos assequuturos vitā æternā. vnde ad Romanos dicit Paulus, Gloriamur in spe gloriæ filiorū Dei. Hæc autē spes viuā innititur resurrectioni Christi, quod affirmare possumus testimonio Petri dicentis, Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundū misericordiā suā magnā regenerauit nos in spē viuā, per resurrectionē Iesu Christi ex mortuis, in hereditatē incorruptibilē, & incōtaminatā, & immarcescibilē, cōseruatā in cœlis in vobis.

» Fidelis sermo est. Et de his volo te confirmare vt curent bonis operibus præesse qui credūt Deo. Hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & genealogias & contentiones & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem post vnā & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est & delinquit, cū sit proprio iudicio condemnatus. Cū misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt nō sint infructuosi. Salutāt te qui mecū sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cū omnibus vobis, Amen.)

Fidelis sermo est.) Scias sermonem qui per totum terrarum orbem de gratia Christi hominibus collata spargitur, constanti & solida fide dignum esse, nec quempiam debere latere aditum ad hereditatem æternam immolatione filij Dei factum esse. Et licet mi Tite non ignores gratia Christi partam esse hominibus salutē (si modò conuulsis & repudiatis noxiis affectibus secundum spiritum ambulauerint) tamen cupio hunc syncerum Christi erga homines amorem iterum atque iterum tuæ memoriæ inculcare. Et de hisce præfidiis, imò monumentis te firmiorem reddi, vt tuā diligentia tuāque exhortatione qui credunt Deo, sint solliciti ad effectum bonorum operum. Nihil enim Deo gratius esse potest quàm bonis operibus & præclaris virtutibus suā imaginem illustrare. his quoque adiumentis sternitur iter ad assequendam æternæ vitæ hereditatem. Et quòd in gloriam Dei cedit, magnam hominibus commoditatem adfert. Curant & bonis operibus præesse qui credunt Deo, cū inopiam pauperum subleuant, & oppressis iniuria, opem ferunt, cū etiam suos parentes famelicos non

ditant sed pascunt. Et summatim, cū imbecilla Christi membra suis bonis fouent & refocillant. Adhortatur & Paulus suum Titum vt modis omnibus friuolas, garrulas, ridiculas, ineptas & caullatrices quæstiunculas euitet, quas tamen sophistæ, vt suas nugas popello venditent, omnibus inculcant, nō alio fine quàm vt doctissimi appareāt cum suarum argumentationū retibus, & syllogismorum spinetis indoctos inuoluunt. Nec ex hac Paulina doctrina, Stultas autē quæstiones &c. debent oseres & persecutores scolasticæ disciplinæ captare ansam ad deridendum doctores illos scholasticos qui commentando Magistrum Sententiarum multas quæstiones argutas & subtiles tractarunt. Nam huiusmodi quæstiones & disputationes nō sunt stultæ, sed doctæ & vtilis (si modò sanè intelligantur) & ad bonum finem ordinantur, illis etenim sua exercent ingenia qui assidue in Scholis theologicis disputant, & disputando ad laureā aspirant, harū etiam quæstionū præsidio adiuti redduntur promptiores ad intelligendum sacrā scripturā. Paulus præsertim hoc loco loquitur de stultis quæstionibus legis, quæ scilicet aduersus legē pugnant aut nihil conferebāt. Sunt & stultæ quæstiones quæ pugnant aduersus doctrinā Christi & Apostolorū, quales sunt hæreticorū. Tractemus potissimum quæstiones quæ scripturarū autoritate fulciuntur. Deuitadæ sunt & genealogiæ siue originum enumerationes, quas Iudæi in ambitionē & ambitionis fastum elati, sine vlla comoditate à suis maioribus longo discursu repetunt. Reiciendæ sunt & cōtentiosæ dissertationes, & pugna illæ superuacaneæ, quæ sunt de lege Moisaica, quas Iudaizantes ad gloriam & suū quæstum excitarunt. Deinde docet Paulus quando deuitandus est hæreticus, ne sua contagiosa & perniciofa doctrina simplices inficiat: *Hæreticum*, inquit, post vnā & alterā correptionem deuita. Hæresis Græcè ab electione dicitur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod ei melius esse videatur. Vnde Philosophi, Stoici, Academici, & Peripatetici ac Epicurei, illius vel illius hæreseos appellantur. Tritū quoque est illud Ciceronis dictū, Sum in hac heresi, opinione scilicet, à qua dielli non possum. Verū nomen hæreseos, quod olim nullius aures offendebat, nunc pessimè sonat, propter illos hæresiarchas aut hæreticorū affectas, qui peruerso dogmate Christianos inficiunt, & ita suæ perniciosæ ac virulentæ doctrine hæret, vt ab ea dielli nolint. Is quoque censetur hæreticus, qui aduersandi affectu sacræ scripturæ, sacrisque conciliis & determinationi ecclesiæ reluctatur. Explorata hac adnotaciuncula, hunc Pauli locū Hæreticum post vnā & alteram correptionem deuita) explicemus. In prima admonitione & leni correctione nō est vitandus: Nam forsitan simpliciter errauit, & propterea admonitus, resipiscat oportet. Adhibetur & secunda correctio ac admonitio, vt in ore duorū vel trium testium, stet omne verbum. Quòd si in suā hæresim pertinaci malitia relapsus fuerit, nec sit paratus ecclesiasticis censuris parere, ab omnibus, velut cōtagiosissima pestilentia, vitandus est, nec solum vitandus, sed dignus est qui incendio ad aliorū terrorem pereat: Frustra enim morbo immedicabili antidotus aut pharmacū adhibetur. Hoc autē exprimit hic cōtextus, *Sciens, quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit cū sit proprio iudicio condemnatus.*) potius à semetipso dānatus: Nā sua pertinacia & pertinacissima obstinatio facit, vt à seipso cōdemnetur, etiā si iudex de illo non pronunciet. Et cū suo arbitrio de ecclesia recedit, à propria conscientia dānatur. Deinde Paulus hæc adiicit de laudatissimis Titi coadiutoribus, *Cū misero ad te Artemā aut Tychicū, festina venire ad me Nicopolim, ibi enim statui hyemare.*) Nā alter istorum pro te meis vicibus fungetur, ne tuus discessus Cretā reddat destitutam. Spero & te meis colloquiis instructiorem & doctiorē euasurum. Est autem Nicopolis ciuitas Thraciæ, Histro flumini imminens, quæ ob victoriā Augusti, quòd ibi Antonium, Cleopatramque superarit, nomen accepit. Zenam legis peritum, aut si mauis, legis doctorē, & Apollo sollicitè præmitte aut deducito, vt nihil illis desit.) Nobis exploratum est hūc Apollo fuisse à Paulo ob eximiam Moisaicæ legis peritiam magnopere commendatum, qui cū esset Corinthiorum Episcopus, ob insignia eorum flagitia eos deseruit, & ad Titum profectus est Cretam. Emendatis autem Corinthiorum vitiis, Paulus eū reuocauit. His autē Christi ministris vult à Cretensibus, qui Tito erāt

Ioh. 2.
Act. 2.Ioan. 14.
Ioan. 15.
Ioan. 16.

Quid includit iustificatio.

Rom. 5.
1. Petr. 1.

Commendatio bonorum operum.

Aduersus
garrulos
sophistas.Huius est
sententiæ
Hieronymus.
Quādo de-
uitandus est
hæreticus.

subditi, parari vitę cōmeatum. & quia Cretenſes ad fidē accerſiti erant, debent eleemoſynis, bonorū largitione & pietatis officiis præcellere Iudęos: Hoc autē exprimit hic locus, *Discant & noſtri bonis operibus præſſe ad vſus neceſſarios, vt non ſint infructuoſi.*) Noſtros ſuos vocat, qui in Chriſtum crediderant, qui, quia Chriſti erant, rectē & Pauli & Titi appellari merebantur. Huius autem loci intelligentia hæc eſt, Qui tuo imperio ſubduntur, tibi que militant, diſcant ex præſidiis vitę, Zenę & Apollo ſuppeditatis, bonis præſſe operibus, vt non priuentur fructu illo, quem ob beneficentiam egenis impartitam, ſunt à Domino recepturi. Sunt & vſus neceſſarij victus & veſtitus: Habēt enim alimenta & quibus tegamur, iis cōtenti ſimus. Eſſent & Cretenſes infructuoſi, ſi Apoſtoliſ & Euangelis ſtis non miniſtrarent. Impartiūtur & tibi ſalutem qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nobis ſyncera fide & ardenti charitate adglutinantur. Gratia & fauor Dei noſtri ſemper adſit vobis omnibus, Amen.

Commentariorum Ioannis Arborei Laudunenſis, doctoris Theologi, in epiſtolam Pauli ad Titum, finis.

PRAEFATIVNCVLA IOANNIS ARBOREI
Laudunenſis, vnā cum argumento in breuem admodum &
ſuccinctam Pauli ad Philemonem, epiſtolam.

DAULUS totus ardens in Chriſtū, neminēque non cupiens ad eius fidē & doctrinam accerſiri, cū eſſet Romę pro tuenda fide carceribus incluſus, ſtudiis omnibus contendit, vt Onesimo Philemonis famulum fugitiuum & compilatorem (qui olim prophana religioni inſeruierat) Chriſto infereret, quod tadē explorata eius volūtate, quę ad cęleſtia ſpirabat, præſtitit. Et in primis gratulatur Philemoni pro ſua ſyncera fide quā pietate, charitate & beneficētia ſolidiorē effecerat, nihilq; omiſerat quod magnoperē cōducere poſſet ad ſubleuandam ſanctorum fratrum indigentiam. Fretus autem tanti viri gratia, amore & fiducia, eū pro Onesimo ſibi à cōmunis fidei profeſſione filio chariſſimo obſecrat & vnice interpellat, vt eū, non vt ſeruum, aut idolorū cultorem, aut furem nequiſſimū, ſed vt ſpiritualē Chriſti fratrem obuiis oculis excipiat, à quo reſcire poterit ſe, autore Paulo, fidei autoramento donatum fuiſſe, ſuſceptoque tam ſacrę rei ſacramento, ſuam opem Paulo catena vincto contuliſſe. Hunc autē famulum (licet ſuppilatorē) Deus afflauerat, vt abiectis terrenis officiis Paulū in vinculis pro fide certantē inuiſeret, ab eoque diſceret, quę ſaluti aſſequendę ſummoperē conſerunt.

PAULVS vinctus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adiutori noſtro, & Apphię ſorori chariſſimę & Archippo cōmilitoni noſtro, & eccleſię quę in domo tua eſt, Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriā tui faciēs in orationibus meis, audiēs charitatē tuā, & fidem quā habes in Domino Ieſu, & in omnes ſanctos vt cōmunicatio fidei tuę euidenter fiat in agnitione omnis operis boni in vobis in Chriſto Ieſu. Gaudium enim magnum habui, & conſolationem in charitate tua, quòd viſcera ſanctorū requieuerunt per te frater.

Propter

Propter quod multam fiduciā habemus in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatē magis obſecro, cū ſis talis vt Paulus ſenex, nunc autē & vinctus Ieſu Chriſti. Obſecro te pro meo filio, quē genui in vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autē tē & mihi & tibi utilis, quem remiſi tibi. Tu autem illū, id eſt, mea viſcera ſuſcipe, quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi miniſtraret in vinculis Euangelij. ſine autem conſilio tuo nihil volui facere, vt ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſet ſed voluntarium.)

Quam feruens fuerit Apoſtolo ſolicitude vt vnum homuncionem fugitiuum & domesticum expilatorem ſuo hero reconciliaret, præſens hæc epiſtola dilucidē mōſtrat. Et in primis optat Paulus Philemoni (quem arbitratur fore exorabilem) gratiā & pacē à Deo patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto, dicens, *Paulus vinctus Chriſti Ieſu* Pro Chriſto ſcilicet vinctus, atque pro illuſtranda Euangelij gloria multis ſuppliciis afflictaus, *Et Timotheus frater.*) Licet Paulus frequenter vocet Timotheum ſuum filiū,

tamen hoc loco agnoſcens quam autoritate valebat, eum appellat fratrem, ab eadem legatione & euangelici muneris functione. Aſſumit & ſecum hunc ſpectatiſſimum Chriſti miniſtrum (cuius nomen in ſuis epiſtoliſ frequenter inculcat) vt Philemon à pluribus interpellatus, cedat irę, & culpam ſuo ſeruo facilius condonet. Philemoni dilecto & adiutori noſtro, ſiue cooperario & laborum noſtrorū participi, & Apphię ſorori chariſſimę, vxori quidem Philemonis, vt Chryſoſtomus exiſtimat, *Et Archippo cōmilitoni noſtro.*) De quo ſcribit Coloſſenſibus, dicens, *Dicite Archippo, Vide miniſteriū quod accepisti in Domino, vt illud impleas, Et Eccleſię quę in domo tua eſt.*) Hoc eſt, tuę fidei familię, ſiue tuę Chriſtianę cōgregationi. Nō enim nouit Eccleſia, in re fidei domini & ſerui differentiā. Nam in Chriſto Ieſu nō eſt ſeruus neque liber. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.) Quòd ſi gratia Chriſti cōdonata ſint tibi tua admiſſa, condona & tuo ſeruo ſua admiſſa. Quòd ſi nō dimiſeris tuis debitoribus debita ſua, nec Deus tibi tua debita dimittet. Tritum eſt & illud ſacrum dictum, *Qua menſura menſi fueritis, remetietur & vobis.* Denique ſi Chriſtus autor pacis, non imputet tibi tua priora ſcelera, nec tuo ſeruo Onesimo ſuum ſcelus imputa. Dona igitur tota animi alacritate illi qui te læſit ſuum peccatum. Pelle & ex animo rancorem omnem. Dele & perpetua obliuione malorum omnium memoriā. Contritauit te tuus Onesimo, multique probris & iurgiis te affecit, cogita quam multa ſimilia tu in alios atque in ipſum Dominum admiſeris, ſicque eris ad veniam pronior. Ago & ſemper gratias Deo meo ob tuas raras virtutes, quas haud dubiè nullis ſatis poſſum encomiſ extollere. Sum & ſemper memor tui in meis deprecationibus ad Deum, *Audiens charitatem tuam atque fidem quam habes ad Dominum Ieſum & in omnes ſanctos.*) Tuę excellentiſſimę charitatis & fidei fama, è Phrygia vnde ortum duxiſti vſque ad hanc florentiſſimam urbem perlata eſt, & ad meas aures vſque inſonuit. Cū itaque ſis in omnes Chriſti ſanctos ſyncera charitate affectus, debes eodē amore eodēque charitatis affectu hunc Onesimo in ſanctorum & Chriſtianorū numero aſcriptum proſequi. *Vt communicatio ſiue ſocietas fidei tuę efficax ſit in agnitione omnis operis boni, quod in vobis eſt in Chriſto Ieſu.*) Hoc loco nobis exploratum eſt fidem non eſſe efficacem & verē euangelicam ac viuendam, niſi factis ipſis cōprobetur. Quòd ſi bonis operibus deſtituatur, manca erit & mutila, imò mortua. Adhortatur & Paulus Philemonem vt omnem virtutis ſpeciem impleat, nec quicquam ſibi de eſſe patiat. Nec dixit, Fides tua, ſed ſocietas tuę fidei, quam ſcilicet nobiſcū ſimul adeptus es. Et hæc communis fides qua tibi connector & tu mihi, ex pluribus mēbris vnum corpus efficit. Quòd ſi ſocius es in fide, debes eſſe & in cęteris ſociis. Parce igitur illi cui Dominus pepercit, & quem aliquando vt ſeruum fouiſti, nunc vt Chriſto renatum & inſitum foue & amplectere. Denique ingenti gaudio afficior, meque tua in omnes effuſa charitas mirum in modum conſolatur, quòd viſcera ſanctorum

alioqui multa indigentia extenuata, fuerint tua beneficentia refocillata. Et cum tuis beneficiis & elemosynis requieverunt, tu quoque nobis requiem tribuisti. Et quia ad fidem conuersi (quos sanctos appellare solemus) tuorum bonorum largitate fuerunt abunde aliti, tuoque hospitio excepti, confidimus plane in Christo Iesu quod facilius tibi quae conueniunt, imperabimus: magis tamen (ne multa nobis arrogare videamur) obsecratione quam imperio erga te utemur. Et a personae qualitate ac aetatis conditione nitimur te exorare, *Cum talis sim ut Paulus senex, & uinctus Iesu Christi.* Haec tria quod scilicet sim Paulus Christi legatus, & senio confectus, & pro Christo catenis obuinctus, mihi argumentum efficacissimum suppeditant, ut tibi quae iusta sunt, imperem. malui tamen meae antiquae humilitatis & submissionis non immemor, te importunis precibus pro Onesimo, quem in uinculis & fide & lauacro aquae in verbo vitae inserui Christo, interpellare, quam imperiose quicquam tibi praecipere. Quidam legunt hoc loco sequendo vulgatam editionem, *Cum sis talis, ut Paulus senex.* hoc est, Si esses iuuenis, ego tibi praecipere. sed quia tu mihi es coaetaneus, nolo hoc tibi praecipere, sed te ad hoc faciendum adhortari. Verum docti interpretes, puriora & emendatiora Graecorum exemplaria sequuti, legunt, *Cum talis sim ut Paulus senex &c.* Et hic contextus ad Paulinam mentem magis accedit. Nec me latet, ut tua ira frangere aut extinguere possim, Onesimum aliquando tibi fuisse inutile, quod re familiari expilata Romam profugerit, nunc autem & mihi & tibi utilis erit: Non enim ad te redit grauissima peccatorum sarcina onustus, sed totus a pristinis maculis gratia Christi & uirtute baptismi repurgatus: mihi quidem utilis, quia gratiam Dei, meo ministerio meaque sedulitate sibi collata, apud omnes euulgabit. Tibi quoque futurus est utilis: nam defleta sua expilatione tibi referet quanta illi in re fidei beneficia contulimus. Quod si in tua domo quidam famuli hesitent in fide, aut non satis firmi sint, sic in fide discedit instructus & vegetus, ut neminem non confirmare possit. Et propterea hunc filium in meis pressuris & tentationibus Christo regeneratum, ut mea viscera suscipere: Hunc enim filiolum, ut meum corculum & pectusculum amo. Quod si feruenti amore me prosequaris, & hunc famulum (quem ad te remitto) eodem amore prosequere. Deteris autem prioris vitae fordibus sic in euangelica doctrina me docente profecit, ut decreueram eum pro te retinere, ut mihi ministraret in uinculis Euangelij: sine tamen tua sententia tuoque consensu nihil facere uolui: non enim serui inuitis dominis subtrahendi sunt. *Uti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium.* Siquidem eius officia uultu mihi oblata, debent a tua voluntate, & non a coactione siue necessitate proficisci.

» Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut aeternum illum reciperes. Iam
 » non ut seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, maxime mihi: quanto au-
 » tem magis tibi & in carne & in Domino. Si ergo habes me socium, suscipere
 » illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. E-
 » go Paulus scripsi mea manu. Ego reddam, ut non dicam tibi, quod & te ipsum
 » mihi debes. Ita frater, ego te fruor in Domino, refice viscera mea in Chri-
 » sto. Confides in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod
 » dico, facies. Simul & pro mihi hospitium: nam spero per orationes vestras
 » donari me uobis. Salutem te Epaphras concaptiuus meus in Christo Ie-
 » su, Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas, adiutores mei. Gratia Domini
 » nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, Amen. Forsitan ad horam siue breui-
 » culum tempus a te discessit, ut aeternum illum reciperes, non quod sit aeternus, nec hac uita
 » defungetur, sed quod sit perpetuo tecum uicturus. Nam fides Christi fecit eum aeternum, &
 » tibi coaeternum. Hinc adnotemus malum nonnunquam fieri occasionem bonorum, & Domi-
 » num sua prouidentia ex malo elicere bonum. Si enim Onesimus suum herum non fugisset, nun-
 » quam uenisset Romam, ubi erat Paulus uinctus in carcere: Si Paulum in uinculis non
 » uidisset, non recepisset fidem in Christum: Si Christi non habuisset fidem, nunquam Pauli ef-
 » fectus

*Dominus ex
 malo elicit
 bonum.*

fectus filius in opus Euangelij mitteretur. Hunc in modum doctè ratiocinatur Hieronymus. Et quod Ioseph fuerit per inuidiam a suis fratribus. 20. aureis uenditus Ismaelitis, hoc fuit initium bonorum omnium & patri & fratribus & toti Aegypto. Sed ab hac digressi uincula ad explanandum subsequenter Pauli contextum reuertamur. Iam non ut seruum temporarium recipies, sed supra seruum, aut seruo potiorè: Nam in filium Dei adoptatus est. Idcirco abiecta seruili conditione eum recipias uelim, ut a sinceritate fidei tibi & mihi fratre charissimum, maxime mihi, quandoquidem ita mihi auscultauit, ita uerbis meis fidem adhibuit, ut in Christum crediderit. *Quanto magis autem tibi & in carne & in Domino.* Nam quando erat Philemoni subiectus in carne, non erat ei iunctus in Domino, nunc autem ei & in carne iunctus est & in Domino. Ex quo manifestum erit seruum qui crediderit in Christum, duplici lege suo Domino constringi, ut ei & carnis necessitate iungatur ad tempus, & in aeternum spiritu copuletur. Si igitur in re fidei me habes socium, mihi que in uinculis & afflictionibus comunices, habeto & Onesimum tibi confortem. quod si dedigneris eum recipere, nec me tibi confortem habebis. Ita enim Onesimus me docete in euangelica doctrina profecit, ut dignus sit qui tuo sodalio fruatur. *Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu, Ego reddam, aut potius dependam, ut non dicam tibi, quia & ipsam te mihi debes.* Eo enim amore in Onesimum exardesco, ut pro eo me sporem offeram, depensurus siquid in fuga suppilauerit. Non est igitur quod ad-
 » eò crucieris animo ob pecuniam tibi furto sublatam. Testis erit & meae spemionis haec epi-
 » stola, quam mea manu conscripsi. Tibi persuadeas uelim te longè plura mihi debere
 » quam Onesimus tibi debeat. Nam meo praconio meisque concionibus Christianus ef-
 » fectus es. Et propterea si de iure contedere uelim, te totum mihi debes. Quod si tu meus
 » es, & Onesimus qui meus est, tuus sit. *Ita frater, ego te fruor in Domino.* Nec dicit Paulus
 » absolutè, Ego te fruor: nam fruimur Deo, utimur autem creaturis. Adhuc, frui, est adhære-
 » re alicui rei propter se, sed adiecit, In Domino, scilicet propter Dominum, qui enim
 » Christiano fruitur propter Deum, magis Deo quam Christiano fruitur. Et ita te fruor
 » in Domino, ut ob tuas eximias uirtutes nunquam a tuo amore diuellar. Ita, hic affirmam
 » tis aduerbiu est, uel. Est autem uox obtestantis fratrem aut filium, quem optamus nobis esse uo-
 » luptati, quasi nihil sit nobis illius fruitione dulcius. Subnectit Paulus, *Refice viscera
 » mea in Christo.* Sicut ego te fruor in Domino, ita in Christo debes mea viscera hoc est,
 » meum Onesimum reficere. Te enim comonueram ut illum, id est, mea viscera, susciperes. &
 » quicquid illi conferes, existimabo mihi collatum fuisse. Et quia mirum in modum de tua
 » singulari & propria obedientia mihi confidebam, libentius hanc ad te transmisi epistolam.
 » & tantum abest, ut meam postulationem reicias, quin plura sis facturus, quam ego ipse po-
 » stulauerim. Simul autem & prepara mihi hospitium. Spero enim per orationes uestras
 » donari me uobis. Nec putes Paulum hoc dixisse quod multis diuitiis & sarcinis onus-
 » tus deposceret amplissimas aedes sibi praeparari, sed ut Philemon expectans Paulum
 » ad se venturum, magis faceret quod rogatus est, ut scilicet propensiori animo Onesi-
 » mum susciperet, alioqui suo aduentu eum inclementiae & inhumanitatis argueret. aut ut
 » latius euulget doctrinam Christi, desiderat domum in celebriori urbis loco, ad quam con-
 » flueret auditors. Et licet Paulus esset omni uirtute praeditus & consummatus, tamen
 » fatetur se discipulorum precibus egere. *Salutat te Epaphras concaptiuus meus, in Christo Iesu.*
 » Manifestum est Epaphras Paulum in malis tolerandis comitem fuisse. Et hic Epaphras qui
 » fuerat a Colossensibus ad Paulum transmissus, pro Euangelio innumera mala pertulit.
 » Vide quae scripsimus in. 4. caput ad Colossenses. *Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas
 » adiutores mei.* Licet hic Demas in exordio euangelicum negocium iuuerit Pauloque col-
 » lega fuerit, tamen in somnolentiam & pigritiam uersus, a Paulo defecit, quod osten-
 » dit scriptura illa, Demas me reliquit, diligens hoc seculum. Gratia Domini nostri Ie-
 » su Christi, semper adsit spiritui uestro, Amen.

*Hac obser-
 ua.*

2. Tim. 4.

Commentariorum Io. Arborei Laudunensis, doctoris Theologi in
 epistolam Pauli ad Philemonem, Finis.

IOANNIS ARBOREI LAVDVNENSIS,
 Doctoris Theologi, in Pauli ad Hebræos
 Epistolam, Præfatio.

Docet Paulus in hac epistola admodum docta, graui, luculenta, sententiosa, verum intellectu difficili, Deum nunquam non humano generi consulentem, olim multis modis suam mentem, suum consilium, suam voluntatem per Prophetas & Angelos expressisse: tandem hisce temporibus extremis vt declararet suam erga nos charitatem, nobisque pleniorē & certiorē sanctissimæ Trinitatis fidē faceret, loqui dignatus est per vnicū filium suum Iesum Christū, habentem secum totius orbis dominium, cui vt æternæ salutis autori vnico, cælique & terræ dominatori maximo, Angeli omnes subiiciuntur: & propterea iram Dei etiam vlticē non effugient, qui neglexerint hūc Saluatorem & redēptorem inculpatisima vitæ sanctimonia, summōque religionis cultu colere, suspicere & reuereri. Hic enim Pontifex summus vltro in sacrificiū pro nobis oblatu, sua victrici morte furiosum necis Imperatorem, diabolum scilicet, profligauit, dissipauit & aboleuit, nosque seruituti satanæ obnoxios, à lege peccati & mortis liberauit. Et licet Moses fuerit Iudaicæ nationis legislator peritissimus, Deoque admodum dilectus & familiaris, indignus tamen erat qui cū hoc sacrificio Christo cōferretur, ne Iudæi in superbiā tātopere elati, imò in cacutientia foveam collapsi, suum Mosē iactarent & loco Messia colerent: à quibus Dominus vehementer offensus & exacerbatus, deierauit se reiecturum illos ob suam pertinacē ingratitude & obstinatam incredulitate, licet illis æternæ hereditatis pollicitationes primò factæ fuerint. Ex aduerso Gentiles (quos illi vt prophanos & impios abominabatur) sincera fide credentes in Christum, diuinisque iussis ex animo obsequentes, in requiem æternā ingredientur, ciuiūque caelestium & sanctorum omniū contubernio fruuntur. Desigamus igitur oportet nostræ spei & salutis anchorā in hoc inculpatisimo Pontifice, nam delicta nostra suo sanguine repropiciavit, & semper paratus est cōpati nostris infirmitatibus, & opitulari illis, qui multis calamitatibus & variis tentationibus affliguntur. Desinant Iudæi suum magnum Pontificem, Aaron, scilicet, tantopere extollere, quod offerret Deo victimas & sacrificia pro populo, sacrisque officijs Deo iugiter ministraret, nec vllum antistitem cum eo conferendum esse. Nam Christus longo interuallo, & virtutū ac prodigiorum magnitudine illum veterē Pontificem præcellit. Siquidem ille & pro suo peccato, & totius populi delictis, Deo sacrificia offerebat. Hic vero Pōtifex sanctus, innocēs & impollutus, & secundū ordinē Melchisedech institutus sacerdos maximus & illustrissimus, nō pro suo peccato (quia peccatū nō fecit) sed pro flagitijs sui populi seipsū obtulit in sacrificiū. Verū vt præmiū cælestis promissio (quā sumus fide et malorū omniū tolerātia assequuturi) certior fieret, interposuit iusiurandū, vt per duas res immobiles firmā haberemus cōsolationē in huius mundi procellis. Intelligamus Christum non desumpsisse suum sacerdotiū à tribu Leuitica, de qua erat Aaron: nam illud aliquando ob suam infirmitatem periit, sed diuinitus secundum ordinē Melchisedech in æternum, creatum fuisse summum sacerdotem

sacerdotem, hinc eius sacerdotium futurum est sempiternum. Et cū hic noui testamenti mediator illuxit mūdo, suam legem nostris cordibus ita insculpsit & inscripsit, vt non magnoperè quis indigeat vt à suo proximo erudiat. Adhæc, hic selectissimus Pontifex non ingrediebatur semel duntaxat singulis annis in sancta sanctorum, vt sanguinem pecudum pro suis & populi delictis offerret, sed propriū suum sanguinem obtulit Deo, vt vniuersum hominum genus ab omnibus peccatis liberaret, nostramque conscientiam ab operibus mortuis purificaret. Persuadeamus & nobis vmbra Mosayca legis cessasse cū Euangeliū Christi effulset, nec ab obseruatione legis imperfectæ sperandam esse salutem, sed à sincera & euangelica fide, per quā veteres sancti ab inculpatisima vita & pietatis officijs magnoperè cōmendati, Deo placuerūt. cui etiam mirū in modum placebunt Christiani milites, qui exēplo Christi calamitates & afflictiones huius seculi inuicta animi magnitudine sufferent. Insuper sciamus ex Pauli doctrina neminē ad cælestem illā Hierusalem, & ecclesiam primitiuorum accessurū nisi posita vitiorum sarcina Deo cū metu & reuerentia inseruiat, suūque proximū sincero charitatis affectu complectatur. Scribit autē Paulus hanc epistolam ad Iudæos fideles, qui Palestina & Hierosolymis erant, eosque adhortatur ne ob innumera mala sibi à contribulibus suis ingesta, concidant animo, aut mærore conficiantur, sed constanti animo pro gloria Christi aduersa quæque sufferant. Nec in dubium & controuersia vertendū est, sinam hæc epistola ad Hebræos scripta, sit Pauli. Nam in sacrosancta Synodo Nicæna, Ecclesia vniuersalis eam recepit tanquam ab Apostolo Paulo scriptam, ipsamque talem haberi debere sanxit. Tum quoque diuus Dionysius à Paulo diuinis mysterijs sacræ fidei institutus, in operibus suis citat testimonium ex illa epistola tanquam à suo præceptore composita. Beatus etiā Chrysostomus in suis Homelijs in hanc epistolā editis, affirmat eandē esse Romæ à beato Paulo scriptam. Adhæc, Damascenus libro. 4. orthodoxæ fidei. cap. 18. asserit Pauli Apostoli epistolas esse quatuordecim, quod verū non esset si illa quæ est ad Hebræos, non esset Pauli. Insuper Hieronymus in epistola ad Dardanū dicit, Illud nostris dicendum est hanc epistolā quæ inscribitur ad Hebræos, non solum ab ecclesijs Orientis, sed ab omnibus retrò ecclesijs Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli Apostoli suscipi. Licet plerique eam vel Barnabæ vel Clementis arbitrentur, & nihil interesse, cuius sit, cū ecclesiastici viri sit, & quotidie ecclesiarū lectione celebretur. Quod si eam Latinorū consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Græcorū quidem ecclesiæ Apocalypsim Ioannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos vtraque suscipimus, nequaquā huius temporis consuetudine, sed veterum scriptorū autoritatē sequētes. Hæc ille. Et licet hæc epistola præuiam salutationē nō habeat, finalē tamen habet: Siquidem in vltimo capite dicit Paulus, Rogo autē vos fratres, vt sufferatis verbum solatiij: etenim perpauca scripsi vobis, Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpositos vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. His verbis mouetur Iacobus Faber ad recipiendū hanc epistolam vt à Paulo scriptam. Quod autem primam salutationem nō habeamus,

arbitratur factum, quòd archetypum neque Græci neque Latini habeant: nã patrio Hebræo que sermone, eam conscripsit Apostolus. Quare mihi videtur Caetanum delirare, & contra veteres scriptores sentire, affirmando hanc epistolam non esse Hebraico sermone scriptam. Et friuola admodum coniectura ducitur ad id suadendum, Dicit Paulus Melchisedech, interpretatur Rex iustitiæ. Si hebraicè, inquit, scripta est epistola, in quo quæso idiomate interpretatur Melchisedech, Rex iustitiæ? Melchisedech enim apud Hebræos dictio composita est ex rex & iustitiæ: Vnde in Hebræo debuisset dicere Melchisedech, interpretatur Melchisedech. Sed inanis est hæc ratio: licet enim Melchisedech apud Hebræos sonet Regem iustitiæ: tamen interpres nobis verbis latinis expressit quid Melchisedech significaret. Nec Melchisedech apud Hebræos componitur ex Rex & iustitiæ: non enim dictio Hebræa composita, ex latinis dictionibus componitur, sed suis natiuis & germanis. Quis enim diceret morosophos apud Græcos componi ex stulto & sapiente: sed ex moros & sophos: Ita Melchisedech apud Hebræos componitur ex melchi, siue malci, quod Rex meus dicitur, & zedec iustitiæ. hæsitauit & ille doctor etiam post definitionem ecclesiæ de autore huiusce epistolæ. Nec ex eo dicendum est hanc epistolam non esse Pauli, quia non meminit sui nominis sui que apostolatus. Nam suppressit suum nomen Iudæis inuisum & odiosum. Siquidem quamprimum fuit conuersus, acerrimè tutatus est partes Christi, quæ prius persequebatur. Et ob id non meminit sui apostolatus, quia non erat Apostolus Iudæorum, sed Gentium. Scripsit & elegantius in hac epistola, & cum diligentiori & accuratiori verborum & rerum serie, quòd sua lingua natiua scripserit: magis enim, & multo vberius callebat linguam Hebræam, quam Græcam.

Act. 22.
Gal. 2.

Argumentum primi capituli.

Cum cepit instare tempus nostræ reconciliationis diuina sapientia præscriptum, volens Deus suum erga humanum genus, amorem exerere, neminemque non cupiens ad immortalitatem vitæ æternæ accersere, per suum filium unigenitum, suæque voluntatis interpretem vnicum, nobis sui arcani consilij mentem aperuit, & quæ in uolucris Mosaycæ legis obtecta erant, detexit: eo quidem fine, ut planè intelligeremus solo autore Iesu Christo nostra peccata fuisse purgata. de cuius gloria, diuinitate, sublimitate, & autoritate (quam Angelorum omnium cætus admirari debent & suspicere) Psalmographus locupletissimum dedit testimonium.

Caput primum.

„ **M**ULTIFARIAM, multisque modis olim Deus lo-
 „ quens patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis lo-
 „ cutus est nobis in filio, quem constituit hæredem v-
 „ niuersorum, per quem fecit & secula: qui cum sit splē-
 „ dor gloriæ, & figura substantiæ eius, portansque omnia
 „ verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens,
 „ sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto melior Angelis effectus,
 „ quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.)

Deus rerum omnium prouidentissimus, quando vult & quibus vult se manifestat, abditiore que sui consilii arcana detegit. Et quoniam olim Iudaicum populum ad sua officia delegerat, eumque ut suum primogenitum vocabat, ne quid cum lateret quid prosequendum aut fugiendum esset, suos Prophetas, suorumque Prophetarum angelos misit ut planè intelligeret quo cultu quæue religionis specie suum creatorem suspiceret & veneretur, ut quod sibi præscriptum erat faciendo, ad terram promissionis lacte & melle fluentem (qua paradysus terrestris adumbrabatur) perueniret. Astrinxit ac presit hunc populum innumeris & cæremoniis & iudiciorum legibus, ita ut onus videretur pene intolerabile, non ignorans Iudæos esse admodum rebelles, & duræ cervicis. Et quia eloquia Dei illis primùm concreta fuerant, ita suas arrogantiam cristas extulerunt, eoque fastus & tumoris deuenerunt, ut cæteras nationes despexerint, & Gentibus tanquam abominandis suam salutem inuiderint. Verum Dei voluntas non fuit illis omnino detecta, nec eis sacramenta manifestata nec veritatem (nisi in typis & figuris, in his quæ mysterium incarnationis filii Dei concernunt) intelligere potuerunt. Etenim patres illi antiqui, fuerunt omnes sub nube, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualement man-
 „ ducauerunt, & omnes eundem potum spiritualement biberunt. bibebant autem de spiri-
 „ tuali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Adhæc, velamen quo fa-
 „ cies Moyse obtegebatur usque in hodiernum diem in lectione veteris testamenti
 „ manet non reuelatum, quod in Christo euacuatur, sed usque in hodiernum diem
 „ cum legitur Moyses velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersi
 „ fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Et quia Iudæi & omnis natio, peccato
 „ Adam & suis propriis flagitiis etiam execrandis, totum terrarum orbem foedarunt
 „ & conspurcarunt, vnde digni erant qui rugientis leonis faucibus deuorarentur, di-
 „ uina clementia factum est ut ubi superabundauerat delictum, superabundaret &
 „ gratia, quæ veritati copulata per incarnationem Iesu Christi innotuit. Laudemus
 „ itaque Deum nostrum clementissimum, quòd cum appetiit tempus nostræ repara-
 „ tionis & reconciliationis, sit nobis locutus per suum filium unigenitum, qui olim
 „ locutus fuerat antiquis patribus per suos Prophetas. vnde Paulus ad Philippenses
 „ consolans illos quos desperatio deprefferat, dicit, Dominus prope est, Nihil solici-
 „ citi sitis, &c. cui subscribit locus ille, Nunc enim propior est nostra salus quam cum
 „ credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Hæc autem testimonia pul-
 „ chrè coherent huic doctrinæ, *Nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio,*) hoc est, per
 „ filium suum locutus est nobis Apostolis & Apostolicis viris. Nec hinc euariat scri-
 „ ptura illa, Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum no-
 „ strum, nos autem seruos vestros per Iesum, quoniam Deus qui dixit de tenebris lu-
 „ cem splendescere, ille illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ clari-
 „ tatis Dei in facie Christi Iesu, *Quæ constituit hæredem uniuersorum.*) Hunc locum intel-
 „ lige de Christo secundum naturam humanam, nam secundum diuinam, est hæres
 „ naturalis sui patris, secundum autem humanam constitutus est à Deo hæres totius
 „ orbis. vnde Regius Propheta introducens patrem ad filium loquentem dicit, Postu-
 „ la à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, cui suffragatur illud Euangelij, Da-
 „ ta est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Meruit & Christus sua passione ut in-
 „ numeros ad æternam hereditatem possidendam pertraheret. Deiciant igitur Iudæi
 „ in tumorem elati sua supercilia, putantes æternam illam hereditatem duntaxat ipsis
 „ promissam esse, & agnoscat Dominum dixisse, Filii regni eiicientur in tenebras ex-
 „ teriores. Item, Auferetur à vobis regnum, & dabitur Genti facienti fructum eius. Et
 „ quia Christus æquum habet cum suo patre dominium, nec vilius personam accipit, & Iu-
 „ dæos & Gentiles suo fidei sacramento donatos, cupit ad cælestia perducere. *Per quæ
 „ fecit & secula.*) Attende quoniam pacto paulatim ad altiora mentem tuam subue-

Inuidia Iu-
 „ dæorum in
 „ Gentiles.

2. Cor. 10.

2. Cor. 3.

Philip. 4.

Rom. 13.

2. Cor. 4.

Quomodo

Christus cõ-

stitutus est

hæres vni-

uersorum.

Psal. 2.

Matth. 28

Matth. 8.

Matth. 21.

hit. Non enim satis est te cognoscere Deum constituisse Christum vt hominem, hæredem vniuersorum, quòd natura humana fuerit assumpta à filio Dei in vnitatem suppositi. iuxta testimonium illud Pauli ad Romanos, Qui factus est ei ex femine Dauid secundum carnem, sed tibi suadeas oportet, filium Dei esse per omnia patri coæqualem & rerum omnium opificem supremum. Etenim sine ipso nihil factum est, & Deus pater omnia per suum filium vt ideam aut rationem sui opificii condidit. Accedit & huic loco quod Christus dicebat Iudæis malè de sua diuina potestate sentientibus, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. *Qui cum sit splendor gloriæ.*) Alij legunt refulgentia, quòd ex alio refulgeat. Nam filius Dei est lumen de lumine, & paterno lumini coæternum. Hic autem locus planè declarat coæternitatem filii cum patre. Ita enim suum patrem representat vt nullo modo ab eius sempiterna gloria aut clarissima visione diuelli possit. *Et figura*, siue character aut forma, *substantiæ eius.*) Nec dicitur factus ad imaginem & characterem substantiæ Dei, sed vt eadem & coæterna substantia exprimeretur, scripsit Paulus figura siue imago substantiæ eius, nos autem facti sumus ad Dei imaginem. Hæc alibi fufius tractauimus. Character in aliis rebus alter est ab eo cuius enunciat formam. hic autem character similitudinis omnimode præbet indicium ad illud cuius character ostenditur, & suspensionem vel prauæ dissimilitudinis omnino non recipit, vt sentit Chrysoftomus. Portansque omnia verbo virtutis suæ.) Fert quidem siue gubernat & moderatur omnia verbo virtutis suæ. & hoc declarat eius altissimam & inscrutabilem potestatem cum paterna omnino coæqualem. Sciamus & eius verbum suæ voluntati suæque virtuti, arcuissimo nexu copulari. quod affirmat scriptura illa, Dixit, & facta sunt. Et cum leprosus à Christo deprecaretur suam lepram curari, dicendo, Domine, si vis, potes me mundare, respondit saluator, Volo, Mundare. Et quia firmissima fide credis tuam lepram, tuumque morbum immedicabilem mea duntaxat voluntate posse sanari, volo quod credis, & meam voluntatem tuæ postulationi connecti cupio. Solemus & dicere, quod principi verbum est, quo iubet aliquid fieri, hoc illi esse velle. & propterea summi principis verbum pro voluntate sumitur. *Purgationem peccatorum faciens.*) Nam suo sanguine lauit nos à peccatis nostris, nec sine effusione sui sanguinis futura erat peccatorum remissio. Vnde dicit Petrus, Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati estis. Et qui constanti & inuicto animo probrosum & ignominiosum crucis supplicium pro nostris peccatis pertulit, meruit à tanta humilitate & obedientia vt etiam quatenus homo, sederet ad dexteram sui patris. Quantum ad naturam diuinam sedet ad dexteram patris, hoc est, ad æqualitatem patris: quantum verò ad humanam, dicitur sedere ad dexteram sui patris, quia potioribus sui patris bonis fruatur. *Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditatum ad dexteram uit.*) In quibusdam exemplaribus Græcis non legitur *μεῖζωρον*, sed *νεῖτερον*, quod sonat potioris siue potentioris. legendo melior, sensus est, sanctior, & Deo propinquior. Nec quantum ad naturam diuinam factus est Angelis melior aut præstantior, sed quantum ad naturam humanam, nam dicitur effectus. Hæc itaque Pauli verba de Christo vt homine intelligenda sunt. In eo enim quod dixit, Melior factus est, non essentiæ paternæ declarauit indicium: illa enim quæ patris essentia cõsubstantialis agnoscitur, non est facta cum sit æterna. loquitur autem de carnali substantia, ipsa enim facta est. Factus est autem angelis melior quia præstantior. nec mirum, quia natura humana fuit diuinæ coniuncta in vnitatem suppositi. Omitto quòd Christus quatenus homo fuerit maior angelis quantum ad plenitudinem gratiæ & gloriæ. Verùm dicet quispiam, Scripsit Psalmodographus, Minuisti eum paulominus ab angelis, non igitur Christus quatenus homo præstantior est & maior angelis. Respondebo Christum quatenus hominem

nem esse simpliciter potioris & maiorem angelis, licet considerando infirmitatem carnis & formam feruilem quam assumpsit, Deus eum reddiderit paululum angelis minorem. Quòd autè iure Christo adscriptum fuerit nomè excellentissimè & omni laude & cõmendatione dignissimè, quod nullis vnquã angelorum ordinibus ascriptum fuit, testatur scriptura illa loquès de obedientia Christi ad mortem vsq; Philipp. 2. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomè, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, coelestium terrestrium & inferorū. Act. 4. Tum quoque in Actis Apostolorum scriptum est, Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Nomen etiam quod habet Christus omnium angelorum nominibus excellentius, Filius Dei est.

„ Cui enim dixit aliquãdo angelorū, Filius meus es tu, ego hodie genui
„ te. Et rursus, Ego ero illi in patrè, & ipse erit mihi in filiū. Et cum iterū
„ introduxit primogenitum in orbè terræ, dixit, Et adorent eum omnes
„ angeli eius. Et ad angelos quidem dicit, Qui facit angelos suos spiritus,
„ & ministros suos flammam ignis. Ad filium autè, Thronus tuus Deus
„ in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, &
„ odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultatio-
„ nis præ participibus tuis. Et tu in principio Domine terram fundasti,
„ & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permane-
„ bis, & omnes vt vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis
„ eos, & mutabuntur: tu autè ipse es, & anni tui nõ deficiēt. Ad què autem
„ angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponā ini-
„ micos tuos scabellū pedum tuorū? Nõne omnes sunt administratorii
„ spiritus in ministeriū missi, propter eos qui hæreditatè capient salutis?)

Quòd Christus præcellat angelos & maiestate, gloria & potestate, ex Psalmis deducit Apostolus. Et in primis quòd sit in eternitate genitus, manifestat Psalmus ille, Ego hodie genui te, hoc est ab æterno. Nam Hodie, atomum æternitatis semper præsentem designat: Siquidem in æternitate nec præteritum est, nec futurum. Verùm scriptura illa duplicem sensum iuxta duas Christi naturas recipere potest. Quantum ad naturam diuinam, Deus pater ab æterno genuit suum filium, sibi per omnia consubstantialem. Et de hac eterna generatione dicit Esaias, Generationem eius quis enarrabit? Loquendo verò de natura humana diuinæ copulata, Deus in triduo excitauit à morte Christum. Quare huius enunciationis, Ego hodie genui te, sensus est, Ego hodie te à morte excitauit. Vnde in Actis Apostolorum legimus Paulū (cùm ad cœtum Iudæorum concionem haberet) hæc dixisse, Et nos vobis annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est. quoniam hanc Deus adimpleuit filiis vestris resuscitans Iesum. sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Hinc nobis exploratum est diuum Paulū hæc psalmodographi doctrinam, Filius meus es tu, ego hodie genui te, bifariã explanasse in variis locis, & quantum ad generationem æternam, & temporaneam filij Dei suscitationem. nam qui pro nobis mortè oppetiit, cùm reuixit, visus est nobis renatus, quia ad vitam rediit. Cùm autem voluit Paulus suadere Iudæis Christum esse maiorem & excellentiorem angelis, protulit testimonium illud, Ego hodie genui te, loquendo de æterna Christi generatione. *Cui (inquit) dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursus, Ego ero illi in patrè, & ipse erit mihi in filiū.*) Hæc sunt verba Domini dicentis ad Dauid, de Salomone. Et licet non ignorem hæc de Salomone dicta fuisse, quia tamen Christus Salomone præfiguratur, eò quòd est Rex pacis, Paulus scripturam illam de Christo exponit. Adnotemus hoc vnum.

Quando in veteri testamento quædã dicuntur de eo quod est figura, non inquantũ quædam res, sed inquantum est figura, tunc non exponitur de illo nisi inquantum refertur ad figuratum. Vt illud, Et dominabitur à mari vsque ad mare, &c. nullo modo potest intelligi de Salomone. Quando verò dicuntur de ipsis hominibus, quibus Christus adumbratur, huiusmodi dicta possunt de illis & de Christo explicari. Vt est illud, Deus iudicium tuum regi da, quod potest exponi de Salomone & de Christo. Etiam scriptura illa, Ego ero illi in patrem, &c. potest primò quantum ad literam intelligi de Salomone. Deinde ad Tropologiam de Christo. Hoc autem testimonium, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium, quod Paulus tribuit Christo, intelligendum est quantum ad naturam humanam: Si enim intelligeretur de Christo vt Deo, non diceret pater cœlestis, Ego ero illi in patrem, sed sum. sicut in illo Psalmo dicitur, Hodie genui te. Et quia incarnatio filij Dei futura erat in tempore, dixit scriptura, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Sensus huius propositionis, Ipse mihi erit in filiũ, est iste, assumetur in vnitate personalẽ filij, ita sentit Thomas, modo sanè verba intelligãtur. Et sensus huius propositionis, Ego ero illi in patrẽ, hic est, assumã eũ ad vnionẽ personæ filij. *Et cũ iterũ introduxit primogenitũ in orbẽ terræ, dixit, Et aduent eũ omnes angeli eius,* Cũ enim misit Deus suum filium primogenitum in hunc mundum, præcepit angelis vt eum (licet hac mortali & fragili carne obtegeretur) adorarent, eã adoratione qua & Deum patrem adorant. Legimus in Psalmis, Adorate eum omnes angeli eius. Nec ista fieri præciperentur nisi Christus esset angelis sublimior. Quænam autem sit angelorum functio, & quænam officia nomine Christi obire debeant, patefacit hic locus, Et ad angelos quidem dicit, *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.* Intelligamus angelos à natura dici spiritus, ab officio verò angelos. cũ enim mittuntur fiunt angeli: Angelus enim officij nomẽ est, non naturæ, vt dicit Augustinus in explanatione huius Psalmi, Ex eo enim quod est, spiritus est, ex eo quod agit, angelus est. Itaque Deus humano generi prospiciens, facit spiritus suos, angelos, qui ad nos mittuntur, vt diuinam voluntatem nobis exprimant, & pro nobis aduersus hostes cũ temporales tum spirituales dimicent: vnde olim dicebat Deus Israelitico populo, Ecce ego mittam angelum qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem præparavi tibi. Et paulo post, Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Ammoreum & Etheum, &c. Vigilantissimi autem & fidissimi Christi ministri, cum igne flagrante conferuntur, quòd spiritu ferueant, & ardentissimo in Deum & proximum incendio accendantur. Stephanus cũ lapidibus obruebatur, erat ignis ardens: nam rogabat Deum pro illis à quibus lapidabatur. Tum quoque Paulus Gætium Apostolus, totus ardens charitate in Deum, erat illis ignis flagrans, pro quibus legationem euangelicam obibat, nec vllum mortis supplicium reformidabat, vt sui ignis feruorem, feruorisque amorem in eum exereret. Subnectit Paulus loquens de inenarrabili filij Dei maiestate & diuinitate, Ad filium autẽ thronus tuus Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui, *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ sine exultationis præparicipibus tuis,* vide Christũ Deũ à Deo vngi, & ex eo quia amauit iustitiã & odio infectatus est iniustitiã & iniquitatẽ. Quòd si vncti sint reges & prophetae & sacerdotes, vncti sunt in illo regno vbi Christus prophetabatur & vngebatur, & vnde veturũ erat Christi nomẽ, quod ab vnctione appellatur. Vnctus est autẽ oleo spirituali præ omnibus Apostolis & Episcopis, nimirũ quòd toti ecclesiæ eiũsq; mēbris præficiatur. Vnctus est autẽ Deus, quia factus est homo, & factus est Christus, vt innuit Augustinus. Licet enim Christus fuerit ab æterno, tamẽ Christi nomẽ absolutẽ sumitur pro filio Dei incarnato. & propterea nõ veretur Augustinus dicere q̄ factus est Christus, sustētã scilicet naturã humanã diuinẽ copulatã, quã aliquãdonõ sustentabat, vt cum nostris doctoribus scholasticis sic loquar. Declarat & Paulus Christum vt rerum omnium principium, esse præferendum angelis, dicēs cum Propheta, *Et tu in principio*

principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt vestimẽtum veterascent. Et velut amictũ mutabis eos & mutabuntur, tu autem ipse es, & anni tui non deficient. Hoc autem principium quo Deus pater omnia condidit, est Christus. Nam cũ perfidi & infani Iudæi sciscitarentur à Christo, Tu qui es? respondit, Principium, qui & loquor vobis. Verũ vt Paulus magis ac apertius declaret æqualitatem & coæternitatem filij Dei, quam angeli omnes suspicere debent, subiungit, Ad quem autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Hoc autem Dauidis testimonio Christus reuicit Phariseos nihil sibi præter hominem tribuentes. Cũ enim eos interrogasset, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Dauid. Ait illis. Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Ac si innueret, Pater non solet vocare suum filium, suum Dominum. Et nemo poterat ei respondere verbum. Quænam autem sint angelorum officia exprimit hic contextus, Nonne omnes sunt administratorij spiritus in ministeriũ missi, propter eos qui hereditatẽ capient salutis? Intelligamus tamen angelos supremæ hierarchiæ rarò mitti: nam illuminant, purgant & perficiunt eos qui suo in ordine suæ ditioni subiiciuntur. Frequenter tamen ij qui sunt infimæ hierarchiæ mittuntur, omnes tamen ab officio dicuntur angeli. Quidam interpretes dicunt quòd omnes angeli immediatè vel mediatè mittuntur. Ministrant & Christo pro nobis, neminẽque non cupiunt ad hereditatem salutis aternæ perducere.

Argumentum secundi capitis.

Quoniam ex sacris scripturis nobis affatim compertum est Christum esse Deum & hominem, & quouis angelo etiam sublimi sublimiorem, eiusque sanguine sordes animorum nostrorum deterfas fuisse, iram Dei & indignationem non effugiemus si fidei sinceritate purisque affectibus autorem nostræ salutis vltro oblata non coluerimus. quo enim amplio rem mercedem meretur qui gratiam sibi collatam agnoscit, eo acriori supplicio dignus est, qui ingratitude contabescit ac ingratitude macula sædatur. Intelligamus & Christum omni honore & gloria coronatum fuisse ob tormentum crucis, quod pro nobis sponte pertulit. quòd si eius doloribus, suppliciis, vulneribus & opprobriis non compartiamur, nec eius gloriæ & felicitatis participes erimus. Defigant & qui carnis & Diaboli tentationibus cruciantur in hoc summo pontifice suam fiduciam, suæque salutis spem vnicam: nam qui tentationum omnium capita fregit & domuit, paratus est iis qui tentantur & affliguntur suam opem præstare.

Caput secundum.

” **P**ropterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis prauaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem, quæ cũ initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos cõ-

„ firmata est, contestante Deo signis & portentis & variis virtutibus, &
 „ spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. Non enim
 „ angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testa-
 „ tus est autem in quodam loco quis, dicens, Quid est homo quod me-
 „ mor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum
 „ paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti
 „ eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius.
 „ In eo enim quod omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc
 „ autem necdum videmus omnia subiecta ei, Quoniam Christus secundum

vtramque naturam sublimior est angelis, ut plus satis testimonio regij Prophetæ
 demonstratum est, nos oportet plenius & diligentius quæ Euangelio præscribuntur
 obseruare, quàm quæ Mosaica lege præscribebantur. Quod si non abundantius
 obseruauerimus quæ audiuius à Christo aut ab eius Apostolis & præconibus, for-
 sitan peribimus, & à spe futurorum bonorum excidemus: hoc enim significat ver-
 bum pereffluere siue præterfluere. Etenim prorsus & irreparabiliter perit quod di-
 labitur. Existimat autem Chrysostronus hoc desumptum ex prouerbis Salomonis,

Fili mi, ne effluas. *Quod si qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus,* multo magis
 qui per Christum: Nam plus fidei verbis Christi quàm angeli tribuendū est. Quod
 autem sermo Dei per angelos dictus sit, testatur scriptura illa, Lex ordinata est per
 angelos in manu mediatoris. Item, Accepistis legem in dispositione angelorum, &
 non custodistis. Tum quoque nouimus ex Euangelio Matthæi angelum reuelasse
 ipsi Ioseph modum quo eius vxor Maria conceperat filium Dei. Ioseph, inquit, Fi-
 li David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. quod enim in ea natum est,
 de spiritu sancto est, pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim sal-
 uum faciet populum suum à peccatis eorum. Narrat & Lucas angelum manifestasse
 pastoribus super gregem suum inuigilantibus mysterium natiuitatis Domini. Ec-
 ce inquit euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo: quia natus
 est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate David. Deinde Pau-
 lus nobis quodam ratiocinio subindicat quanta illos manebunt supplicia qui ne-
 glexerunt salutem sibi Christi gratia partam bonis operibus illustrare: *Si, inquit, om-
 nis prauaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus
 si tantam neglexerimus salutem?* Et licet merces propriè sumatur in bono, iuxta scriptu-
 ram illam, Reddidit iustis mercedem laborum suorum. Iterum, Gaudete & exulta-
 te, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis: tamen Paulus non magnam habens
 verborum rationem, indifferenter sumpsit & in bono & in malo: Nominat itaque
 hoc loco mercedem, supplicium. Iuxta id quod alibi dixit, Siquidē iustum est apud
 Deum retribuere tribulantibus vos tribulationem, & vobis qui tribulamini re-
 quietem. Et cum dicit, Si tantam neglexerimus salutem, planè monstrat non tantam
 nec tam efficacem fuisse salutem in veteri testamento. Comperimus Deum in anti-
 qua lege frequenter liberasse suum populum de præliis infidelium, multaque bo-
 na terrena filijs Israël contulisse. In nouo autem testamento legimus Christum Deū
 profligasse Diabolum, nosque de lege peccati & mortis liberasse, & suis egregijs
 militibus promississe regnū cœlorum & beatitudinem æternam. Adde quod lex ne-
 minem viuificauit & iustificauit, nec quempiam ad perfectum adduxit. Nec tantam
 salutem angelus aut purus homo nobis impertit, sed filius Dei vnigenitus, qui di-
 xit, cum cœpit prædicare, *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlo-
 rum.* Hæc autem exprimit hic locus, *Quæ cum initium accepisset enarrari, per Do-
 minum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. hoc est, credita & perfecta. Nam
 cum Christus nostræ fidei dispensationem sui Euangelij concredidit, totis studiis,
 visque omnibus contendimus verbum Dei locupletare, & super fundamentum ec-
 clesiæ*

Gala. 3.
Act. 7.
Matth. 1.

Luc. 2.

Sapi. 10.
Matth. 5.

*Merces su-
mitur & in
bono & in
malo.*

Matth. 4.

clesiæ superstruere aurum, argentum & lapides preciosos. Fuit & nobis Euange-
 lium per signa & prodigia Domino vbique cooperante creditum, ut plenior ac
 certior audientibus fidem faceremus: Sicut Christus suam doctrinam innumeris
 signis & virtutibus confirmauit. Testificatus est & Deus secundum suam voluntatem
 de affluentia & opulentia tantæ salutis per signa & prodigia quæ sua propria virtu-
 te edidit. Et licet Magi & Sapientes Aegyptiorum ediderint signa, nō tamen per vir-
 tutes & distributiones donorum spiritus sancti, qui singulis sua munera diuidit prout
 vult. Deinde Paulus volens nobis persuadere Christum esse superiorem omnibus &
 angelis & creaturis, dicit, *Non enim angelis subiecit Deus orbem terræ futurum de quo loqui-
 mur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens, Quid est homo quod memor es eius, aut filius
 hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum,
 & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Certissi-
 mum est hoc Prophetæ testimonium de Christo secundum humanitatem intelli-
 gendū esse, cui data est omnis potestas in cœlo & in terra. Paulus sequutus est hoc
 loco septuaginta interpretes. Siquidem iuxta illorum versionem legimus, Minuisti
 eum paulominus ab angelis. Hieronymus verò iuxta Hebraicam veritatē vertit, Mi-
 nues eum paulominus à Deo. & secundum hanc translationem nulla est difficultas.
 Nam Christus secundum humanitatem minor est Deo patre, cui tamen secun-
 dum diuinitatem est consubstantialis. Nec vlla est repugnantia in istis duo-
 bus locis, Tanto melior angelis effectus est, quanto differentius præ illis nomē hæ-
 reditauit. & Minues eum paulominus à Deo: Nam Christus seipsum exinaniuit for-
 mam serui accipiens. Sequendo tamen septuaginta interpretes videtur esse repugnā-
 tia in istis duobus locis, Tanto melior aut maior angelis effectus &c. & Minuisti
 eum paulominus ab angelis. Verum nulla est ut in præcedenti capite diximus. Nec
 dixit David, Minuisti eum simpliciter ab angelis, sed addidit paulominus, attendēs
 ad infirmitatem carnis qua Christus fuit coopertus, & ad naturam fragilem, mor-
 talem & passibilem quam assumpsit. Nec mihi omnino placet illorum opinio
 qui dicunt Christum factum esse minorem angelis, non iuxta animam, sed iuxta
 corpus assumptum, per quod erat mortalis & doloribus obnoxius, quibus angeli
 non sunt obnoxij. Si enim minor est angelis iuxta corpus, quia est doloribus
 obnoxius, erit & angelis iuxta animam minor, quia est tristitiæ & tædio obno-
 xius. Etenim dixit Petro, Iacobo & Ioanni, Tristis est anima mea vsque ad mor-
 tem. Licet ergo considerata infirmitate carnis Christus paululum sit minor ange-
 lis, tamen propter vnionem naturæ humanæ cum diuina, simpliciter est angelis
 maior. Iacobus Faber pertinaci iudicio dicit legendum esse, Minuisti eum paulomi-
 nus à Deo, & non ab angelis, cum tamen vtrumque legi possit. Quidam Hebraicè sa-
 pientes, legunt Malachim, pro angelis: alij verò legunt Elohim, pro Deo. Vide iur-
 giosam conflictationem super hac re inter Erasmum & Fabrum. Legamus cum cō-
 muni ecclesiæ iudicio, Minuisti eum paulominus ab angelis. Quod autem adiecit
 Paulus ex testimonio Prophetæ, Omnia subiecisti sub pedibus eius, planè demon-
 strat Christum etiam quatenus hominem, esse superiorem omnibus creaturis: Nulli
 enim puræ creaturæ dictum est, Omnia subiecisti sub pedibus eius. Et cum dixit, Om-
 nia subiecisti &c. nihil reliquit non ei subiectum præter Deum, qui ei subiecit
 omnia. Necdum tamen videmus omnia ei subiecta, quia nondum posuit omnes ini-
 micos suos, scabellum pedum suorum. In fine autem seculi omnia ei subiicientur,
 cum veniet in sanctis milibus suis facere iudicium contra omnes qui impiè egerūt.

„ Eum autem qui modico quàm angeli minoratus est, videmus Iesum
 „ propter passionem mortis gloria & honore coronatum, ut gratia Dei
 „ pro omnibus gustaret mortem: Decebat enim eum propter quem om-
 „ nia & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorē
 „ salutis eorum per passionem consummari. Qui enim sanctificat & qui

» sanctificantur ex vno omnes . Propter quam causam non confunditur
 » fratres eos vocare, dicens, Nunciabo nomē tuum fratribus meis, in me-
 » dio ecclesiæ laudabo te . Et iterum , Ego ero fidens in eum . Et iterum,
 » Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus . Quia ergo pueri commu-
 » nicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per
 » mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, Diabolū,
 » & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ser-
 » uitudi, Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ appre-
 » hendit. vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret, &
 » fidelis pōtifex ad Deū, vt repropiciaret delicta populi. In eo enim in quo
 » passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari.)

Amplissima Christi
 vt hominis
 remuneratio.
 Apoc. 5.

Paulus nobis subindicat magnitudinem meritorum Christi, cui haud dubiè decuit vt amplitudo præmij responderet . Quia Christus pro nostra salute ignominiosum & probrosum crucis supplicium constanti animo pertulit, super cœlum cœli ad orientem, superque astra omnia & angelorum sedes euectus est. Nam Deus filium suū ob incomparabilem humilitatem ineffabili obedientiæ copulatam, omni honore & gloria coronauit, fecitque vt eius humanitas à suis dextris federet. Intelligamus quoque in ministerio & spectaculo dominicæ crucis, ignominiam & mortem celsisse in gloriam & immortalitatem : Siquidem dignus est agnus qui occisus est accipere virtutem & diuinitatem & sapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem, & omnis creatura ei assurgit dicens, Sedit in throno & agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum. Quòd autem gratia Dei & misericordia voluit vt Christus pro omnibus gustaret mortem, & Iudæis & Gentibus spem assequendæ foelicitatis æternæ adiicit non modicam. Nam Christus quātum ad sufficientiam redemit omnes, omniūque misertus est, sed quātum ad efficientiam duntaxat illos redemit, qui fidem susceptam bonis operibus exornant, & tantis cruciatibus cōpatiuntur. Accuratè dixit Paulus, vt pro omnibus gustaret mortem, quia tertia die à sua passione reuixit, nec à morte fuit confossus, absorptus & superatus, imò de morte triumphauit. Itaque decuit vt is, propter quem condita sunt omnia, & cuius virtute creata sunt vniuersa, & qui multos filios adoptionis in gloriā adduxit, per spontaneum suæ crucis tormentum cōsummaretur, redderetūque multis afflictionibus absolutus & perfectus. Siquidem humano more per passionē mortis, perfectionem immortalitatis adeptus est. Qui ad puriora græcorum exemplaria propius accedunt, non legunt hoc loco consummari, sed consummare. Et huic Paulinæ assertioni, *Decebat enim eum, propter quem omnia &c.* intelligentiam hanc reddūt, Decebat enim eum, nempe patrem, qui non vnum filium Iesum, sed cum illo multos adducere vellet in gloriam, vt eum qui esset princeps, ac dux salutis cæterorum, legitimum & perfectum redderet variis afflictionibus. Verūm hæc in idem pene recidunt. Et qui seipsum sanctificauit Deo, siue obtulit vt eius sanguine sanctificaremur & ablueremur, à primo homine, quātum ad carnis substantiam, habita ad suos parentes ratione, non autem quātum ad traductionem peccati, ortum duxit. Et propter carnis nexum & similitudinem, dixit Paulus, *Qui enim sanctificat, & qui sanctificatur ex vno omnes.* Christus sanctificat siue salutem operatur, & nos eius gratia sanctificamur siue salutem assequimur. Et quia Christus homo est, & ex vno homine, vt & cæteri homines, excepta ad peccandum procliuitate, non erubescit alios homines, fratres appellare, dicens iuxta testimonium Psalmographi, *Nunciabo nomen tuum fratribus meis, In medio ecclesiæ laudabo te.* Hoc sacro vaticinio Christus alloquitur suos Apostolos, quos propter identitatem aut similitudinem carnis, fratres vocat. Erant & illi præter illam tritam rationem fraterno amore coniunctissimi, nam credebant quod à Deo

Quomodo
 Christus à
 primo homi-
 ne ortum
 duxit.

à Deo exierat, eumque sincera charitate prosequēbantur. vnde Christus in die suæ resurrectionis dixit sanctis mulieribus (quibus viuus apparuit) Nolite timere, Ite, nū-
 ciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Tum quoque dixit Mariæ
 Magdalenæ, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum, vade autem
 ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deū meū,
 & Deum vestrum. Et qui factus est opprobrium hominum & abiectio plebis, con-
 fusionem & ignominiam mortis perferendo, ita confidit in Deo vt ab eo immorta-
 litate, & summa immortalitatis corona donatus sit. quod exprimit Propheta lo-
 quens in persona Christi, Ego ero fidens in eum. Aliter tamen legimus quod in idē
 recidit, Deus meus adiutor meus, & sperabo in eum. Et qui scriptura Davidis voca-
 ti sunt fratres Christi, testimonio Esaia vocantur pueri, non quidem ab ætate, sed à
 sanctimonia vitæ, iuxta mentem Pauli dicentis, Estote paruuli malitia, sensibus au-
 tem perfecti. Legimus in Esaia, Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Dominus in
 signa atque portenta Israelis. Et licet hoc testimonium quātum ad literam sit in-
 telligendum de prophetis, qui dati sunt in signa & portenta Israelis, tamen beatus
 Apostolus existimat debere intelligi ex persona Domini Saluatoris: Nam Deus pa-
 ter selectos Apostolos dedit Christo, qui facti sunt in signum & portentum sapiē-
 tiæ seculi, & superbiæ Iudæorum. quod affirmat scriptura illa, Quæ stulta sunt mū-
 di elegit Deus vt confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus vt confundat
 fortia. Adicit Paulus, *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse simili-
 ter participauit eisdem, siue particeps factus est earundem passionum, vt per mortem destrueret eū
 qui habebat mortis imperium, id est diabolū.* Quia Apostoli consortes fuerunt Christo
 in substantia carnis & sanguinis mortali, demonstrat Paulus Christum assumpsisse
 naturam humanam fragilem & mortalem vt sua morte inuicta profligaret & con-
 tereret Diabolū, qui secundæ mortis siue æternæ tenebat imperium, & liberaret
 eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti peccati. Vbi primū
 Adam præuaricatus est præceptum Domini comedendo fructum ligni quod erat
 in medio paradisi, incurrit mortem siue mortis obligationem, & tunc Diabolus cœ-
 pit permissu Dei in humanum genus sequi, & vim sui imperij (vt vnumquemque
 enecaret) longè latèque propagare. quod nisi clementia Dei per oblationem sui filij
 obtitisset, omnium hominum animas ad barathrum sui inferni intrussisset. Factum
 est itaque morte Christi vt dæmonū potestates expoliarentur, eorūque vires frā-
 gerentur, ac de illis Christus in semetipso triumpharet. Agnoscimus planè Diabolū
 suis armis (quibus aduersus hominem summa cum arrogantia insurrexerat) Chri-
 sto victore, percussū fuisse. Et quia Christus in carne humana fragili, mortali & pas-
 sibili hominem redemit, congruum erat & decens admodum, vt naturam humanā
 morti obnoxiam assumeret, & propterea naturam angelicam à lege mortis immu-
 nem non assumpsit. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Nusquam enim angelos appre-
 hendit,* aut vt alij vertunt, *Non enim quemquam angelorum apprehendit, sed semen
 Abrahæ apprehendit.* vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret &
 fidelis pontifex, siue summus sacerdos ad Deū, vt repropiciaret delicta populi. Huic
 sententiæ arridet illud Ioānis, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, I.
 Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris
 autem tantū, sed etiam pro totius mundi. Et Christus apprehendendo semen A-
 brahæ, in quo benedicendæ erant omnes gentes, factus est nobis per omnia similis, ex-
 cepto peccato: Nā esuriuit, sitiuit, passus est frigora & calores, doluit & tristatus est:
 Passiones tamen naturales non fuerunt omnino eadem in Christo & in nobis: Nā
 semper huiusmodi affectus præuenit, quos præuenire non possumus. Adhæc, affe-
 ctibus naturalibus nunquam succubuit, quibus tamē plerunque succumbimus, nec
 dolemus tantū quātum dolere volumus, sed plerunque plusquā volumus: Chri-
 stus autem tantū doluit & tristatus est, quantum voluit. Expertus est & nostras tē-
 tationes vt nobis aut à carne aut impuro spiritu impetitis compateretur, suamque

Matth. 28.

Ioan. 20.

Psal. 17.

1. Cor. 14.

Esa. 8.

Ioan. 17.

1. Cor. 1.

Gene. 3.

Coloss. 3.

1. Ioan. 2.

Hæc de pas-

sionibus

Christi ob-

serua.

opem præstaret ne tentationibus vinceretur. Taceant igitur mundani suis obscœnis voluptatibus indulgentes, qui dicunt, Non possumus vincere tentationes carnis aut dæmonis. Quod si non possent vincere, nec (cùm illis succumbunt) peccati culpam incurrerent. Certent viriliter aduersus carnis & dæmonis insultus, & Christi auxilio suffulti, victores euadent.

Argumentum tertii capitis.

Paulus validissimis rationibus demonstrat summum Pontificē, cuius sanguine abluti sumus, & in quo desigenda est nostræ salutis spes primaria, Mosi veteris Testamenti legislatori consultissimo præficiendum esse, licet aliqua in re cōspirent. Nec satis est ad immortalitatem assequendam huius Pontificis vocem audire, sed opus est eius iussis parere. Laudatur Moses quod in domo Dei bona fide sit versatus, qui frequenter Hebræos monuit vt voci Dei auscultarent nec eum ad iracundiam murmure aut rebellione prouocarent. Sed quia ingratitude contabuerunt, & sui Dei obliti pertinacibus animis in sua incredulitate perstiterunt, nec summum Messiam recipere voluerunt, cœlestem hereditatem sibi promissam perdiderunt. Ediuerso, qui sinceritate fidei & puritate mentis eum receperunt, & in eius sermone permanserunt, aeterna requie cœlestisque paradisi delitiis perfruentur.

Caput tertium.

» **V**nde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate
 » Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fi-
 » delis est ei qui præfecit illum, sicut & Moyses in omni do-
 » mo eius: Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est
 » habitus, quâto ampliorem honorem habet domo qui fabricauit illam:
 » Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. qui autem omnia crea-
 » uit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam
 » famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant. Christus verò tã-
 » quam filius in domo sua, quæ domus sumus nos, si fiduciam & glo-
 » riam spei vsque ad finem firmam retineamus. Quapropter sicut dicit
 » spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis nolite obdurare corda
 » vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto,
 » vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea
 » quadraginta annis.) Intelligent Apostoli gratuita Dei beneficentia ab obeun-
 dum munus euangelicum vocati, quanta dignitate & virtute præmineat summus
 Apostolus, summusque pontifex euangelicæ professionis, qui ita præclare se gessit,
 dum in hoc mundo legationem pro suo patre obiret, vt ab eo constitutus sit dux &
 princeps primarius totius ecclesiæ, quemadmodum Moses pro suis virtutibus præ-
 fecus est synagogæ quæ est domus Dei. Hoc autem exprimit Paulus dicens in ex-
 ordio huiusce capitis, Vnde, siue vt vertunt alii, Quare, fratres sancti, vocationis cœle-
 stis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei
 qui præfecit illum, sicut & Moyses in omni domo eius.) Vocat Apostolos, sanctos, quia san-
 guine Christi purificati sunt, & sanctificati ab illo qui nihil non sanctificat, suam
 quoque

quoque sanctitatem sinceritate fidei & virtutum officiis cumulatisimè locupleta-
 runt fuerunt & vocationis cœlestis participes, non quidem prioribus meritis: Siqui-
 dem alibi dicit Paulus, Elegit nos Deus ante mundi constitutionem vt essemus Ephe. 1.
 sancti, sed Dei beneplacito & voluntate, suam vocationem ita strenuè obierunt
 vt hereditatem æternam promeruerint. Dicitur est Christus Apostolus, quia missus. Ioan. 20.
 vnde scriptum est, Sicut misit me pater, ita ego mitto vos. Est & Pontifex nostræ Christus cur
 confessionis, siue professionis, hoc est nostræ fidei. Pontificis autem officium est, dicitur A-
 offerre Deo preces & sacrificium pro populo: Christus semetipsum obtulit in sa-
 crificium non pro suis, sed populi peccatis. Adhæc, quotidie quatenus homo inter-
 pellat pro nobis apud Deum, ne moriamur in finali impoenitentia, vt etiam infide-
 les ad fidem conuertantur. Conferuntur hac in re Christus & Moses, quod sicut stræ confes-
 sionis, Moses fidelē ministrū gessit in Synagoga, ita Christus fidelem ministrū gessit in ec-
 clesia. Quod autem Christus Mosi præficiatur, licet Iudæi eum tantopere iactarent, Pontificis
 in eoque confiderent, ostendit hic contextus, Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse di-
 gnus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domo qui fabricauit illam.) Siquidem Chri-
 stus tanto plus honoris promeruit, quanto plus honoris debetur ei qui condidit
 domum, quàm domui ipsi. Etenim omnis domus extruitur ab aliquo, qui autem o-
 mnia condidit, Deus est. Hinc nobis exploratum fit, Paulū hoc loco loqui de Chri-
 sto secundum diuinitatem. Adhæc, Moses versatus est in domo Dei, vt pars domus, Christus
 non vt author. Magnam tamen apud omnes auctoritatem meretur, quod bona fi-
 des versatus sit in domo Dei, tanquam minister & dispensator. Tum quoque, Mo-
 ratur. ratur. versatus est in domo Dei tanquam seruus, Christus verò tanquam filius. Ille ver-
 fabatur in domo aliena, hic verò in sua: Moses tamen gessit vmbra earum rerum,
 quas Christus postea nobis erat explicaturus. Præludit ad Christum, quem Iudæi
 vt filium Dei recipere debebant, cùm dixit, Prophetam suscitabit vobis Domi-
 nus Deus, ipsum tanquam me audietis. Extollens & Christus Mosē, suum quidem Deut. 18.
 nuncium & præconem, cuius de se testimonium Iudæi recipere debebant, dicebat,
 Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos, Moy-
 ses in quo speratis. Si enim crederetis Moyse, crederetis forsitan & mihi. de me enim Ioan. 5.
 ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis creditis? Hoc
 vnum nostris versemus ingeniis, Christum omnium conditorem, ac filium Dei na-
 turalem, suam domum pro nobis administrasse: Nam fumus eius domus, sicut fu-
 mus templum Dei. siquidem per professionem euangelicam illius ecclesiæ aggre-
 gamur, si modò in hac domo concordēs permaneamus, simusque sincero amore ad-
 inuicem deuincti & adglutinati, & fiduciam ac gloriosam spem (quam nobis spiritus
 Christi tribuit) ad finē vsque firmam & illabefactatā tenuerimus: Non enim sat est
 euangelicam doctrinā audire, sed opus est secundum eam viuere. vnde dicebat Chri-
 stus, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Et alibi, Qui habet manda-
 ta mea, & seruat ea, ille est qui diligit me. Nec sumus nescii Iudæos ad indignationē
 & iram, Deum prouocasse, quod licet Dei vocem audierint, non tamen eius iussis
 paruerunt. Frequenter dixerunt, Quæcunque præcepit nobis Dominus, faciemus, Exo. 24.
 sed mentiebantur. Adhæc, Cùm dixit Moses, Maledictus qui non permanserit in ser-
 monibus legis huius, nec eos sermone compleuerit, responderunt, Amē. Et propter-
 ea in semetipsos ferentes sententiam, execrationem & maledictionem incurrerunt,
 non præstantes quod erant polliciti. Quamobrem dicebat Christus de Iudæis in sua
 pertinaci malitia obstinatis, Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo vestrum fa-
 cit legem? Idcirco dixit Dauid spiritu sancto afflatus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite
 obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundū diē tentationis in deserto, vbi tentauerunt me
 patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea quadraginta annis.) Hebræi, patres vestri,
 diuinorum beneficiorum ingratisimi, & murmure & rebellione exacerbauerunt
 Deum eo die quo illorum patientiam explorabat in deserto, Vbi, inquit tentauerunt
 me patres vestri, velut explorantes num is essem, qui possem punire nocentes, &

- acriter animaduertere in proteruos & rebelles, & experti sunt iram meam siue vindictam, & qui dictis meis credere nolebant, viderunt opera mea, idque quadraginta annis. Vnde in Numeris legimus, Quadraginta annis recipietis iniquitates vestras, & scietis ultionem meam. Et propterea vos adhortor ne similia patiamini, qualia progenitores vestri, ne priuemini requie aeterna. Intelligamus ad explanandum mysticum illum Psalmum, Hodie si vocem eius audieritis, &c. Duos esse dies, vnum veteris legis, & alterum nouæ legis. In primo die auditus est Deus per Moysen: in secundo auditus est Deus in filio. Primus dies erat exacerbationis & prouocationis Dei ad iram: Secundus verò placationis & repropiciationis. Moyses seruus Dei, non placauit absolutè neque repropiciavit dominum, licet quantum ad aliqua eius iram sedauerit, quando filij Israel conflatum vitulum adorauerunt. sed filius Dei Iesus Christus, simpliciter placauit & repropiciavit Deum. De secundo die dicitur omnibus Christo fide & baptismo infitis, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Obdurantur illorū corda qui pertinacia aut malitia aut incredulitate obfirmati, Deum deserunt, Deumque contemnunt. sicut de Pharaone legimus, qui licet frequenter explorasset in multis signis Dei virtutem, tamen cor suum obdurauit. Quòd autem filij Israel tentauerint dominum in deserto, ostendit scriptura illa, Cur eduxisti nos de Aegypto vt moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes. Vnde Paulus profertens ad Corinthios hoc scripturæ testimonium, dicit, Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Et quia improprium murmurationis suæ contra dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore. Hanc autem Dei vindictam in memoriam reduxit Paulus dicens, Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Obstitit & Iudæorum murmur quominus ingrederentur: duo tamen fideles famuli Dei Iosue & Caleph, ingressi sunt.
- » Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, Semper hi errant corde. Ipsi autè non cognouerunt vias meas, quibus iuravi in ira mea. Si introibunt in requiè meâ. Videte fratres ne fortè sit in aliquo vestrum cor malū incredulitatis discedèdi à Deo viuo: sed adhortamini vosmet ipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus, dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodū in illa exacerbatione.) Iustè dominus iniecit fulmè suæ iræ siue que furoris in Iudaicam nationè admodum ingrati, superbam & proteruā, q̄ aduersum se frequenter murmurauerit & rebellauerit: quòd pulchrè cōmonstrat hæc conclusio, Propter quod infensus fui siue iratus generationi huic, & dixi, Semper hi errant corde,) sequentes suas cupiditates, deflectūt & à recto tramite, cum ad priora flagitia relabuntur, nec suis passionibus adacti, ventri que & gulæ dediti, imò immersi, cognouerunt vias meas. Siquidem viæ meæ non declinant ad sinistram, nec ad crapulā & ebrietatem & fœdas voluptates respiciunt, sed iustitiā & sanctitatem obseruant. Et ob hanc inobediētiā & legum mearū præuaricationē, infensus Iudæis, iuravi, vt certior sit delictorum animaduersio, q̄ nunquam introibunt in requiem meam. Adnotemus triplicè esse requiè, Vnā sabbati, qua Deus requieuit ab operibus suis. Secundā in Palestina, in quā ingressi Iudæi, erāt quieturi ab laboribus itinerum. Et tertiā, Regnū scilicet cœlorū, cum in nobis sedata sunt omnia & tranquillata, nec amplius caro cōcupiscit aduersus spiritū. Et hæc verè requies est. De secunda autem & tertia, & præsertim de tertia loquitur Apostolus. Agnoscamus igitur Iudæorum inobedientiam &

& incredulitatem obstinuisse quominus ad terram promissam peruenerint, ad quam tamen peruenerunt qui Dei iussis obsequuti sunt. Nec Christiani baptismo Christi purificati, & ab Aegypto, hoc est, intolerabili feruitute peccati liberati, ad terram uiuentium peruenerint, nisi cum integritate fidei præcepta Dei diligenter obseruent. Et propterea nos admonet Paulus, vt vitia omnia fugiamus, si velimus beatorum numero ascribi, Videte inquit fratres, ne fortè sit in aliquo vestrum cor malū incredulitatis discedèdi à Deo viuo.) Nā cor omni iniquitate repletum, & rebellè iussis euangelicis ac incredulitati obnoxium, dum se reflectit ad priora vitia & mortis principem, diabolium, facilè à Deo viuente desciscit. Sed adhortamini vosmet ipsos ad virtutum perseuerantiam, & malorum omnium tolerantiam, quandiu hodie siue hodiernus dies dicitur, hoc est, quandiu gerimus hoc mortale corpus. Totum enim hoc tempus vsque ad vitæ finem vocatur hodie. Igitur hodie & toto nostræ vitæ curriculo vocem Christi per suos legatos audiamus, & auditæ voci pareamus, ne pressuris & afflictionibus huius seculi fracti, fallacia siue illecebra peccati (quæ neminem nō irretit) seducamur. Et quia nemo nescit Christum esse caput ecclesiæ, & nos esse vnum corpus ex carne eius & ossibus, dicit Apostolus, Participes enim Christi effecti sumus.) cohæredes quidem & cōcorporales, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus.) Initiū substantiæ, fidè vocat per quam subsistimus, & renati sumus. Vnde scribit in hac eadè epistola, Fides est substantia rerum sperandarum. Nec fides Christi ad finem vsque manebit in nobis inconcussa, nisi in obseruatione diuinorum præceptorum perseuerauerimus. Idcirco oportet semper proficere in eo quod fœliciter cœptum est. Ad hoc enim nos semper admonet vox illa cœlestis, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbatione.) Existimat Chrysostomus hoc dictum esse per hyperbaton. Totus enim sermo qui in medio est, pendet vsque, ad initium proximi capitis: Timeamus ergo &c.

» Quidam enim audientes exacerbauerunt, sed nō vniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iuravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerūt? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipsius, propter incredulitatem.)

Quòd autem non perierit nec peritura sit vniuersa Iudæorum natio, nec omnes per incredulitatē & inobediētiā Deum deseruerint, ostendit hic contextus, Quidam autè audientes exacerbauerunt, sed non vniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen.) De illis qui ob crapulam exacerbauerunt Dominum & ad indignationem prouocauerunt, ac aduersus Moysen & Aaron musitarunt, dicit scriptura, Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen & Aaron in solitudine. Dixeruntque filij Israel ad eos, Vtinam mortui essemus per manum Domini in terra Aegypti, quādo sedebamus super ollas carniū & comedebamus panem in saturitate. Cur induxistis nos in desertum istud vt occideretis omnem multitudinem fame? Qui autè duce Mose ab Aegypto profecti diuinæ volūtati obedierūt, ad terrā lacte & melle fluētē peruenerunt. Ad cuius typū nobilissimi & strenuissimi Christi milites, aduersa quæque pro tuèda fide perferèdo ad cœlestē hereditatē, æternāque beatitudinē peruenerūt. Huic autè loco, Sed nō vniuersi, apprimè coheret illa scriptura, Nō repulit Deus plebē suā quā præsciuit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quēadmodū interpellat Deū aduersum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderūt, & altaria tua suffoderūt, & ego relictus sum solus, & quærūt animā meā. Sed quid dicit illi diuinū respōsum? Reliqui mihi septē millia virorū qui non curauerūt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tēpore reliquiæ secūdū electionē gratiæ factæ sunt. Nec Deus fuit suo populo admodū rebellī & cōtumaci offēsus XL. annis nisi ob eius peccata admodū enormia. Frustra

Pœna sequitur culpam. enim Deus irasceretur siue puniret quempiam intolerabili pœna, nisi commeruisset: *nam pena sequitur culpam.* Hoc autem exprimit Apostolus dicens, *Quibus autem in- Quid obsti- fensus est quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera siue membra prostra- titur quo min⁹ ta sunt in deserto?* Nec Deus iurauit quod non essent introituri in requiem æternam, quidã Iudæi nisi illis qui in incredulitate perstiterunt. Pertinax igitur diffidentia & incredulitas non peruene obstitit, quo minus ingrati Iudæi ingressi sunt requiem æternam, de qua dicit Chri- runt ad eter stus, *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus nam requiẽ.* vestris, ad quam morigeri Iudæi sua patientia ingressi sunt.

Matth. II.

Argumentum quarti capitis.

S *Aris nobis exploratum est Iudæos non potuisse ob suam obstinatam incre- dulitatem & pertinacem diffidentiam ingredi in requiem Domini. & pro- pterea debemus nobis præcauere ne consimilibus vitiis, bonorum cœlestium pol- licitatione frustremur. Ad assequendam autem æternæ vitæ felicitatem nobis erunt adiumento fidei sinceritas & morum integritas. Suppeditabit & nobis momentum non modicum, eloquium Dei viuum & efficax, quod noxias animi cupiditates amputat, reuellit & dissecat. Inflammat & milites Christi, vt ad mor- tem vsque pro gloria Euangelij decertent, nosque contemptis rebus humanis sum- mo Pontifici copulat & deuincit, qui semper nostris infirmitatibus & tentatio- nibus paratus est opitulari, & ad quem tanquam ad certissimam nostræ fiduciæ & salutis anchoram confugere debemus.*

Caput quartum.

I *meamus ergo, ne fortè relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim & nobis nunciatum est quemadmodum & illis, sed non pro- fuit illis sermo auditus non admixtus fidei ex iis quæ audie- runt. Ingrediemur enim in requiem qui credidimus quemadmodum dixit, Sicut iurauit in ira mea si introibunt in requiem meam, & quidẽ operibus ab institutione mundi perfectis: dixit enim in quodã loco de die septima sic, Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. Et in isto rursus, Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo su- perest introire quosdam in illam, & ii quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatẽ, iterum terminat diem quen- dam. Hodie, in Dauid dicendo post tantum temporis sicut suprãdictũ est, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur post hãc diẽ. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiã ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus.)*

Si Iudæi propter suam incredulitatẽ non sint ingressi in requiem Domini, imò non potuerint ingredi quatenus pertinaciter increduli, nec ad magnificum Dei tabernaculum nobis fiet ingressus si ad priora vitia reciderimus. Siquidem eadẽ mala nobis contingere possunt, quæ olim diffidentibus Iudæis ingesta sunt. Hoc autem exprimit Apostolus in exordio huiusce capitis dicens, *Timeamus ergo, ne fortè relicta pol- licitatione introeundi in requiem eius existimetur aliquis ex nobis deesse.* Si enim cessauerit pollicitatio, qua nobis promissum est introire in requiem Domini, fortè relinquetur & præ-

& prætermittetur postremus ad adeundam promissam nobis hanc requiẽ, ita quod putabit se esse alienatũ ab huiusmodi requiẽ. nec hæsitamus quin futura bona sint nobis denũciata, haud secus ac Iudæis sub typo terræ promissionis. Et quemadmodũ sermo auditus non profuit illis non admixtus siue nõ contẽperatus fidei ex his quæ audierunt: ita sermo euãgelicus, qui quotidie ad aures nostras insonat, non poterit no- bis prodesse nisi & fidem promissis adhibeamus & fidei bona opera connectamus. Et licet Deus promississet Iudæis terram melle & lacte fluentem, non tamen ad eam ingressi sunt, quia nõ crediderũt se esse assequuturos quod Deus promiserat. & quia diuinis pollicitationibus diffiderunt, non sunt ingressi Palestinã. Nec fiet nobis ad cœlestem hæreditatẽ aditus, nisi firmissimè crediderimus nos adepturos quod Deus nobis pollicitus est. Sine enim fide impossibile est Deo placere. Adhæc, iustus ex fide viuit. Caleph autem & Iosue Dei promissis fidem adhibentes, & à Iudæorum sedi- tionibus diuulsi, ad terram promissam ingressi sunt. En candide lector cognoscis ex Paulo non satis esse ad assequendum regnum cœlorum audire verbum Dei, sed o- pus est auditui fidem adiungere: fidem dico euangelicam, puram, sinceram & perfe- ctam. Quemadmodum enim vinum non prodest homini nisi misceatur corpori, ita non prodest sermo auditus, nisi fides eum transferat in animi viscera. Nos autem qui stabili fide credidimus, fidemque bonis operibus illustriorem reddidimus, ingre- diemur in requiem. quemadmodum dixit, Sicut iurauit in ira mea, si introibunt in re- quiem meam. Si enim Iudæorum incredulitas & inobedientia obstiterit quominus introierint in requiem Domini, ergo nostra credulitas & obedientia faciet nobis a- ditum ad æternam Dei quietudinem. Et licet iam esset parata requies, nempe perfectis mundi operibus, quibus absolutis requieuit Deus die septimo, tamen iurauit Deus quod non essent illi introituri in requiem, & hoc propter illorum incredulitatẽ. Deinde adiicit Paulus, *Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & hi quibus prioribus, potius prius, annunciatum est, non introierunt propter incredulitatẽ. Iterum terminat siue desinit diem quendum, hodie. In Dauid dicendo post tantum temporis sicut suprãdictum est. Hodie si vo- cem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Patefacit Apostolus illustratos fide in re- quiem illam ingressuros, à qua exclusi sunt Iudæi in sua incredulitate inueterati. Re- currit & ad eundem ratiocinandi modum. Si priuati sunt Iudæi requiẽ æterna ob suam diffidẽtiam & inobedientiam, iuxta scripturam, *Quibus iurauit in ira mea, si in- troibunt in requiem meam.* Licet prius de requiẽ Domini illis sermo fuisset annũ- ciatus, futurũ est vt qui crediderint, in illã requiẽ ingrediãtur, & propterea Dauid spi- ritu Dei afflatus designat diẽ quendã, non quidẽ tentationis, sed salutis assequẽdã, di- cẽdo, *Hodie, dum scilicet hanc vitã transigitis. Si vocẽ Domini audieritis, ne obdure- tis corda vestra, sed ea ad cultum Dei, rerũq; cœlestiũ contẽplationem suberigite, vestrosque mores ita cõponite, vt cũ Deo in æuũ conuiescere possitis.* Deinde ma- nifestat Paulus aliũ quendã esse Sabbati diẽ qui illũ primũ sequeretur, dicens, *Nã si eis Iesus, Iesus scilicet Naue, aut potius Iosue, requiem præstitisset, nunquã de alia loqueretur post hanc diẽ.* Attendamus diligenter ad hanc Pauli ratiocinationem. Si Iosue fidissimus Dei famulus, & successor Moyse spectatissimus, præstitisset Iudæis summum Sabba- tum, siue æternam requiẽ, nunquam Dauid de alia requiẽ post hanc diẽ loquutus fuisset. Veruntamen nos cohortans ad suscipiendum euangelicam Christi doctrinã, dixit, *Hodie &c. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei.* Requies scilicet Domini æ- terna, promissa populo Dei, de quo dicit oraculũ illud propheticũ. Annunciabitur Domino generatio ventura, & annunciantur cœli iustitiã eius, populo qui nascetur, quẽ fecit Dominus. Ad hanc itaque requiẽ populus Domini trãsferetur, si modò in- contaminatã & inculpatã vitã duxerit. In subsequẽti cõtextu Paulus cõfert requiem æternã quadã proportione in nobis ad Dei requiẽ, *Qui, inquit, ingressus est in requiẽ eius, & ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus.* Quẽadmodũ enim Deus septimo die requieuit ab omnibus operibus suis, cùm totã mudi machinã cõdidit, ita ab omnibus operib⁹ terrenis feriamur, cùm palatium quietis æternæ ingrediẽmur.

Non enim illic nos inuadent dæmones, nec tyranni & inimici fidei nobis insultabunt, nec caro ad brutorum conditionem nos transformabit, nec capitali odio proximum nostrum insectabimur, nec auram popularem mercabimur: sed desideria nostra adimplebuntur. iuxta illam Prophetæ scripturam, Satiabor cum apparuerit gloria tua.

Psal. 16.

» Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, & non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. Habentes ergo Pontificem magnum qui penetrauit cælos Iesum filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, ut misericordiam consequamur & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.)

Nos adhortatur Paulus, ut festinemus ardentibus votis ingredi in requiem sempiternam, ne vlticem Dei manum sentiamus, quam Iudæi ob suam obstinatam incredulitatem senserunt. Demus operam, ut per integritatem fidei & vitæ sanctimoniam rapiamur ad cælestia. Enitatur contemptis rebus humanis, spreisque honoribus, diuitiis, & voluptatibus ad beatorum insulas demigrare. Quod si velimus ad æternam hæreditatem properare, non tardemus ad Dominum conuerti, nec differamus de die in diem, sed subito post lapsum magna cum contritione, nostra peccata desicemus. Toto quoque versemus animo nos non habere hinc ciuitatem permanentem, sed futuram inquirere. Coerceamus infrænes affectus, & assiduis ieiuniis & vigiliis repullulantem carnis lasciuiam refrænemus, ut in electorum numerum adiciamur. Reddit autem Paulus rationem cur festinare debemus, ut in requiem Domini ingrediamur, *Ut ne, inquit, in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.*) Et sensus est, ne quis cadat ut illi ceciderunt in deserto, eodem exemplo incredulitatis & inobedientiæ. & sicut illi ceciderunt ob incredulitatem, ita isti perirent similiter peccantes. *Viuus enim est sermo Dei & efficax, & penetrabilior siue acutior omni gladio ancipiti, potius bicipiti aut vtrinque incidente, & pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor, græcè νετρωός, id est index cogitationum & intentionum cordis.*) Pulchrè cohæret hæc sententia cum priori. Quemadmodum enim Iudæi non tantum gladio, bello, peste & fame, quam Dei verbo interierunt, sic & vos si in incredulitate persistitis, interibitis & cruciabitini. Sic enim viuit sermo Dei quod nunquam extinguetur. Vel dic, ita viuus & efficacè esse Dei sermonem, quod licet in Deum non credamus, non propterea eius sermo est vanus & inconstans, sed subsistens: ita ut in quacunque irruerit animam, graue illi vulnus infligat. nec solum cruciat animam, verum etiam corpus, & propterea adiectum est, *Copagum quoque & medullarum.* Siquidem in corporibus humanis sunt neruorum & articularum copagines: includuntur & in ossibus medullæ. Vides nihil esse diuino sermone fortius, & ad defendendum & evertendum. Meminit & Paulus gladii acuti & penetrabilis, ut ex rebus nobis cognitis, diuinæ potestatis magnitudinem indicet. Est & tantæ energiæ sermo Dei, ut possit diuidere & diuellere spiritum ab anima. sicut enim gladius penetrat corpora, ita sermo Dei incorporea penetrat. Et hinc considera animam hominis, quantum ad eius partes inferiores, quæ sensualitate includuntur secundum hæc considerationem anima cupit terrena, sapit mundana, & humana cogitat. iuxta verbum Christi dicentis, *Qui amat animam suam in hoc mundo, perdet eam. Spiritus verò à terrenis diuulsus & dimotus, cælestia meditatur, cuius nomine sanam mentem*

Viuus sermo Dei.

Ioann. 12.

& ra-

& rationem intelligimus. Theophylactus edifferens hunc locum, Pertingens usque *Theophylactus* ad diuisionem animæ & spiritus, hac similitudine vtitur, Ut enim Imperator aliquis *Etus.* primatè ex suis quempiam (quia tetrum aliquod commiserit facinus) exauctorat, & dignitate & magistratus munere priuat, mox etiam capite plectit. Sic & hoc loco cum spiritus fuerit aliquis dignitate priuatus, deinde & poena afficitur. Verum hæc expositio contextu difficilior est. Quidam dicunt Dei sermonem vel spiritum, ubi animam ipsam inuaserit, diuidere statim & interficere huius animæ partes, & eam de cætero hunc in modum reddere capacem mysterij. Utque & telum carne prius discussa, mox in eam immergi & ad intima tendere consuevit, sic & sermo nisi munitiores animæ partes interclusas seiunxerit, nullum asserit sibi in eum patere ingressum. Est & diuinus sermo index cogitationum & intentionum cordis. Siquidem Deo proprium est disquirere & nosse hominum cogitatus, scrutari & corda & renes. Nec solum examinat hominum corda, sed nihil est quod possit eius oculos latere. Hoc autem exprimit Paulus dicens, *Et non est vlla creatura inuisibilis siue occulta in conspectu eius. Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* Quod dicit *Aperta*, putat Chrysostomus à metaphora pellium desumptum, quæ de pecudibus detrahuntur. Sicut enim cum pecudes occiderit quis, & ex carnibus detraxerit pellem, omnia interiora reuelantur, & aperta sunt oculis nostris, sic & Deo aperta subiacent omnia. Attendamus & ad Paulinam mentem quod propter infirmitatem & imbecillitatem audientium, soleat uti exemplis corporeis. *Ad quem nobis sermo.*) Hoc autem illi loco respondet, Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Est & nobis ad Deum sermo, quia coram eo sumus reddituri rationem actuum nostrorum. Si enim probè vixerimus, æterna mercede donabimur. Si verò improbè, dabimus poenas non modicas. Stabimus enim aliquando ante tribunal Dei, ut referat unusquisque nostrum propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum. Nec tamen quia diuinam maiestatem nostris vitiis plerunque offendimus, ideo debemus de æterna salute diffidere. Siquidem habemus Pontificem magnum, Iesum Christum, nostrum consolatorem, & interpellatorem, qui suis innumeris meritis super omnes cælos euectus est. Is etenim suis assiduis precationibus nos ad suum patrem reuocat. Sedat & eius furorem, adimit & vindictam, & lachrymas nostras ac animos dolore & tristitia afflictos, ut recocilemur, Deo iugiter offert. Et quia summus sacerdos pro nobis apud Deum patrocinatur, nec sinit nos humiliatos in foueam infernalem cadere, teneamus spei nostræ confessionem, aut ut legunt Græci, teneamus confessionem eius. Quod scilicet est Deus & homo, resurrectio, vita & spes nostra. Vnde ad Romanos scribit idem Apostolus, *Roma. 10* Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Et quod subnectit, spem salutis assequendæ nobis adiicit non modicam, *Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine, potius iuxta similitudinem absque peccato.* Hæc autem scriptura illi cohæret, in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari. Qui enim omnes afflictiones sustinuit, & omne tormentorum genus pertulit, facile afficitur & mouetur sensu alieni mali. Et quia summus Pontifex omnia ludibria, sputa, opprobria & tormenta pro nobis sustinuit, facilius & promptius nostris afflictionibus & infirmitatibus compatitur. Nec moleste feremus adnotare quomodo Christus sit tentatus, & quidè per omnia. Non fuit tentatus à carne quæ concupiscit aduersus spiritum: Nam in eius carne nulla vnquam fuit rebellio aduersus spiritum. Adde quod concupiscentia carnis non est sine peccato veniali aut mortali. Sed fuit tentatus à diabolo, & alliciendo per prospera, & terrendo per aduersa. Prosperitas autem huius vitæ, vel pertinet ad concupiscentiam carnis, vel concupiscentiam oculorum vel superbiam vitæ. Tentauit autè diabolus Christum de concupiscentia carnis, quando ei à gula insultauit, dicendo, Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Tentauit & eum de inani gloria, cum dixit, Si filius Dei es, mitte te deorsum. Denique à concupiscentia oculorum, nepe ab avaritia aggressus est eum, cum dixit, Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. *Quantum verò*

Quomodo Christus fuit tentatus per omnia.

Matth. 4.

V. iij.

ad aduersa fuit tentatus à Iudæorum generatione peruersa & adultera Siquidem Scribæ & Pharifæi à calumniis infidiati sunt ei, quando adduxerunt mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei, Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio: in lege autem Moyfes mandauit nobis hu iusmodi lapidare, Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum. Ad hæc, Pharifæi concilium inierunt, vt caperent eum in sermone, cum dixerunt, Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, Dic nobis quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non? Adde quòd per contumeliam dixerunt, Vah, qui destruis templum Dei, & in triduo illud reedificas, salua temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Nec addubito quin frequenter fuerit à conuiciis & flagellis tentatus. Ex eo autem Paulus adiecit, Iuxta similitudinem absque peccato. quia de peccatrice carne loquebatur. Similis enim fuit carni nostræ. Natura quippe eadem nobis, peccato verò nequaquam eadem. Licet enim Christus fuerit immunis à peccato, assumpsit tamen mala carnis peccatricis, & perinde poenas dedit quasi ipse peccasset. Potest & hic locus, Iuxta similitudinem, exponi quantum ad similitudinem poenarum & afflictionum. Non igitur pertimescamus accedere cum fiducia ad thronum gratiæ eius, quam nobis in hoc seculo aduersus mala omnia confert, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Cum hic summus Pontifex admodum benignus & clemens sit semper paratus afflictis & tentatis opitulari, cur de misericordia Dei diffidimus, cur hæsitamus, si Deus nostræ imbecillæ conditionis miserebitur, & ad electorum domum nos introducet? Est & Christi auxilium nobis opportunum, cum maturè resistimus, nec differimus de die in diem ad Dominum conuerti. Dicit enim Esaias, Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te, cuius testimonio hæc Paulus adiecit, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Hæc quoque Pauli doctrina. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius & cæt. me compellit dicere, quòd possum immediatè preces meas offerre Deo. Nam tanta potest esse in me poenitentia & charitas, vt non indigeam sanctorum subsidiis qui pro me Deum deprecetur: Considerata tamen humanæ naturæ fragilitate & imperfectione, & quòd nostræ preces non semper igne charitatis inflammantur, sed plerunque frigent, oramus sanctos vt pro nobis Deum exorent: nam facilius possunt impetrare à Deo quæ postulamus, quam nos ipsi. Siquidem sunt in statu perfectiori & magis securo, & pro suis meritis coronantur. Nos autem hîc certamus, vt posthac immarcescibilem coronam assequamur: nec tamen aduersus internos hostes pugnando certamus sinam victores euademus. Siquidem in hac turbulenta vita continua est pugna, sed rara victoria iuxta doctrinam illam, Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium.

Argumentum quinti capitis.

Pontifex Mosaycæ legis à Deo vocatus ad obeundam sui muneris functionem, pro suis & populi delictis offerebat Deo donaria & sacrificia. Summus autem euangelicæ legis Pontifex, appellatus à Deo sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech, semetipsum obtulit Deo in sacrificium, non pro suis sed populi peccatis: qui instante suæ crucis tempore exauditus fuit pro charitate, simul & dignitate, qua apud suum patrem valebat, cum pro abolendis nostris vitiis Deo preces & supplicationes obtulit. Et licet esset filius Dei, tamen ex his quæ inuicta animi magnitudine pertulit, obedientiam didicit, & omnibus vltro sibi obsequentibus salutem æternam parauit.

Caput quintum.

Mnis nanque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. qui condolare possit iis qui ignorant & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. & propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Ostendit Paulus quo munereungebatur Iudæorum pontifex ex hominum numero delectus. Is, inquit, velut mediator inter Deum & homines, offerebat Deo pro peccatis mortalium dona & victimas. Et licet Deus sacrificiis pecudum non indigeret, tamen præcipiebat sibi ad tēpus offerri, ne Iudaicus populus ad idololatriam proliuis, prophanis diis siue idolis offerret. Et huiusmodi donariis feruenti fide & ardenti deuotione oblatis, ira Dei placabatur. Nec ita pontifex autoritate valebat apud Deum, vt labi non posset, nec errare nec quicquam ignorare: sed erat obiectus carne peccati, & obnoxius humanæ imbecillitati & infirmitati, vt esset placabilior iis qui per ignorantiam aut errorem deliquerant. facile enim condonatur venia iis qui hoc genere peccati Deum offendunt. facilius etiam alienis malis indolescimus, cum nonnunquam labimur. Et ob hanc causam Mosaicus sacerdos immolabat Deo hostiam & pro suis & totius populi delictis. Ex Leuitico nobis exploratum est sacerdotem qui fecerat populum delinquere, solitum offerre Domino pro suo peccato vitulum immaculatum. Rogabat & pro principe, & pro peccato eius post hostiam Deo immolatam, & dimittebatur ei. Dicebat & Moyfes ad Aaron, Accede ad altare, & immola pro peccato tuo, Offer holocaustum, & deprecare pro te, & pro populo. Cumque mactaueris hostiam populi, ora pro eis, sicut præcepit Dominus: Statimque Aaron accedens ad altare immolauit vitulum pro peccato suo: Offerens autem pro peccato populi mactabat hyrcum. Nec iuxta antiquæ legis ritus quis honorem & autoritatem pontificiæ functionis sibi vendicabat, sed hunc tantum honorem sumebat, cum à Deo ad obeundam suam legationem ascisceretur, quemadmodum ascitus est Aaron. Siquidem indignus est ille pontificia dignitate qui per arrogantiam & fastum animi, pontificatū ambit, aut more quorundam aulicorum sese ingerit ad aucupanda sacerdotia. In Exodo legimus Dominum dixisse Moyfi, Applica ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, vt sacerdotio fungatur mihi Aaró, Nadab & Abiu, Eleazar & Ythamar. Quòd autem Dominus Aaron in magnū sacerdotem veteris legis elegerit, testatur scriptura illa, Quem ex his elegero, germinabit virga eius. Et magnum sanè in virga Aaron extitit mysterium. Nam cum omnes principes filiorum Israel, dedissent Moyfi virgas per singulas tribus, fuissentque virgæ duodecim absque virga Aaron, & eas posuisset Moyfes coram Domino in tabernaculo testimonij, sequenti die regressus iuuenit germinasse virgam Aaron in domo Leui: & turgentibus gemmis eruperant flores qui foliis dilatatis in Amigdalas deformati sunt. Hinc cõperimus Deum confirmasse sacerdotium Aaron per virgam quæ floruit. Nec Christus rarissimum pontificum omnium exemplar, pontificiam autoritatem & dignitatem vsurpauit, Sed qui loquutus est ad eum ab æterno dicens, Filius meus es tu, ego hodie genui te. mihi quidem & substãtia & gloria cõequalem. constituit eum summum pontificem & quidem vt hominem: cum ait, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Hinc cognoscimus sacerdotiū

sibi à suo patre iniunctum fuerit, cui volens vltro obsequi, nullum supplicium refugit: nobis significans nullam esse adeo atrocem afflictionem quæ nos ab obsequio Dei diuellere debeat. Quo enim grauiori tormento pro gloria Dei cruciamur, eo magis Deo obsequimur. Nec quis censetur Deo obedire, cum ob quandam animi pusillanimitatem persecutionibus cedit, & dum tempus postulat vt sinistra quæque toleret, facile succumbit. Euasit & Christus quatenus homo, malorû omnium tolerantia consummatus. Nec quis consummatam & absolutam victoriam assequetur nisi legitime aduersus hostes pugauerit. Imbecillis & fragilibus aduersa quæque videntur esse dura & intolerabilia, sed magnanimis periucunda sunt & tolerabilia. Nam aduersitatum & calamitatum exercitio, alacriores & fortiores redduntur, tandemque velut inuicti athletæ ad perfectionis coronam assurgunt. Et quia Christus humiliavit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, meruit vt omnibus sibi prompta voluntate obtemperantibus, salutem æternam adferret. Nec ista salus est temporaria & admodum breuis, qualis solet in bello periclitantibus adferri, sed est æterna & in æuum duratura, quam nec dæmones, nec hostiles hominum incurfiones subruere possunt. Hac quoque Paulina doctrina reuincuntur & oppugnantur, qui dicunt neminem non assequuturum vitam æternam, si modò in Christum crediderit: Non enim satis est in filium Dei credere, sed opus est eius iusis obsequi. Vnde in Euangelio Ioannis scriptum est, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Item, Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me. qui autem diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Adhæc, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. qui nõ diligit me, sermones meos non seruat. Et quia Christus pro saluandis & Iudæis & Gentilibus preces supplicationesque suo patri obtulit, & semetipsum in mortem dedidit, appellatus est à Deo pontifex, non secundum Iudaicum ritum, sed secundum ordinem Melchisedech. Nam Pontifex antiquæ legis fuit olei liquore ab homine delibutus, non autè Christus: sed fuit à Spiritu sancto ad obeundam suâ legationem perunctus. quod testatur scriptura illa, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me. Ad euangelizandum pauperibus misit me, &c. Subiungit & hæc Paulus, loquens de excellentia, dignitate & autoritate huiusce summi pontificis, *De quo grandis, siue multus & copiosus nobis sermo, & interpretabilis potius ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum, segnes scilicet auribus.*) Hanc sumito intelligentiâ, Vestra somnolentia, torpedo & incitiam vetat quominus copiose edisseramus & explicemus quomodo Christus factus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Quòd si persisteretis in ea fide constanti & mente integra, in qua aliquando fuistis, iam pridem de altioribus rebus disseruissim, & fusius multo explanassem quomodo Christus factus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Deridet Erasmus quæ Thomas Aquinas edisserendo hanc Paulinam sententiam commentatur, dicens hanc vocem interpretabilis bifariam sumi, Vt, In, habeat negationem, ita quòd hunc sermonem nemo possit interpretari, & affirmatiuè, vt indigeat interpretatione. Non enim interpretor componitur ab in, & terpretor, sed ab inter, & verbo inusitato, aut nomine potius. Nec affirmatiuè sumendo interpretabilis accuratè & scitè expones quòd indigeat interpretatione: nisi dicas, quòd sanabilis is dicitur qui indiget sanatione, quòd est absurdum: sonat autem interpretabilis, atque explicabilis: lege igitur ininterpretabilis, siue difficilis interpretatu, vt græcum explicetur, siue haud facilem habens explicationem: præsertim cum auditores non essent eius intelligentiæ capaces, vt qui ad mysteria spiritus non penetrarent. Et hæc difficultas interpretandi explicandique sermonem, non ex parte Pauli pendebat (erat enim sermo ille facile ei explicabilis) sed ex parte Iudæorum ad quos habebatur sermo, qui nondum spiritualem intelligentiam ferre poterant, vt diligenter Iacobus Faber adnotauit. Rursum arguit Paulus ignauiam Iudæorum, & præsertim Scribarum & Phari-

Ioan. 8.

Ioan. 14.

Ibidem.

Leuit. 8.

Esa. 61.

Luc. 4.

sæorum, qui sacrarum literarum peritiam sibi vendicabant, seque iactabant vt peritissimos Mosaicæ legis doctores. *Etenim cum deberetis magistris esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonum Dei.*) Non me latet eloquia Dei vobis primùm credita fuisse, vòsque multa mysteria intellexisse. & cum deberetis vt magistri aliis præfici, ob vestram focordiam indigetis vt rursum doceamini, quæ sint elementa exordij sermonum Dei. Elementa vocat, humanitatè Christi. Itaque primordia sermonis euangelici ab humanitate Christi petenda sunt. Nam primùm oportet fidei candidatos fateri filium Dei naturam humanam assumpsisse: Deinde gradibus quibusdam paulatim ad cognoscendam eius diuinitatem progredientur. Nam quemadmodum in percipiendis bonis disciplinis primùm elementa ipsa perdiscenda sunt, deinde quadam manuuctione fit ad sublimiora progressus: ita qui volet euangelicæ philosophiæ arcana capere, primum quòd filius Dei factus fuerit homo, fateatur oportet. Et quia rudes erant Iudæi & segnes auribus, propter illorum imbecillitatem & pigritiam, summatim pertractat Apostolus, quæ fusius, si fuissent attentis & sedulis ad audiendum, pertractasset. Et propterea adiecit, *Et facti estis, quibus opus sit lacte, non solido cibo.*) Lac vocat sermonem humilem, & minora differentem: Solidum verò cibum, altiorem sermonem, & abstrusiora explicantem. Huic loco cohæret illa scriptura, Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam paruulis in Christo. Lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis. Deinde manifestat Paulus qui sunt sublimioris philosophiæ incapaces, *Omnis enim qui lactis particeps est, expertus est siue in expertus sermonis iustitiæ, paruulus enim est.*) Infans scilicet, nesciens discernere inter bonum & malum. Sermonem iustitiæ vocat virtutum cõsummationem, & integerrimam vitæ sanctimoniam, quam Christus à nobis deposcit, dicens, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Etenim indignus est qui abstrusioribus diuinorum studiorum arcanis edoceatur, qui vel minima euangelicæ philosophiæ rudimenta capit. Cum enim discipuli Christi à suo præceptore sciscitarentur cur in parabolis promiscuæ turbæ loqueretur, respondit, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. Quinam autem sublimia dogmata Christi diuinitatem complectentia capere possunt, subsequens hic contextus declarat, *Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine aut assuefactione exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.*) Tales sunt qui calcatis rebus terrenis, & spretis omnino diuitiis, honoribus & voluptatibus huius seculi, cum magna vitæ austeritate se totos sacrarum literarum, studiis & contemplationi addixerunt. Est & opus habitu ac exercitio sacrarum literarum vt, promptius & facilius possimus discernere inter virtutes & vitia, virtutum quoque & vitiorum discrimina. Huic doctrinæ suffragatur illa scriptura, Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam verò non huius seculi, neque principum huius seculi qui destituuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula.

I. Cor. 3.

Matt. 5.

Matt. 13.

I. Cor. 2.

Argumentum sexti capitis.

DEclarat Paulus euangelicæ Philosophiæ capaces, debere paulatim ad sublimiora suam mentem euehere, si modò se præstent faciles & attentos sacrarum literarum professori peritissimo, qui studet pro viribus nodosa enodare, implicata explicare, & obscura illustrare, & abditiora scripturarum mysteria detegere, & admonere Christianos ne frequenter ac subinde iaciant fundamentum penitentia ab operibus mortuis, adeo diuinæ misericordiæ fidendo, vt parum ad iustitiam Dei attendant. & ad illud supremum iudicium quod alios æterna beati-

rudini addicet, alios verò perpetuis suppliciis. Siquidem sacro baptismo à pristinis vitiis repurgari, debent studiis omnibus eniti vt euadant perfecti, ac ad supremum virtutum omnium fastigium assurgant, & ad Deum, velut ad tutissimam & firmissimam suæ salutis anchoram confugiant, qui pollicitationes æterna hæreditatis Abrahæ factas, iureiurando confirmavit & stabilivit.

Caput sextum.

» Vapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem,
 » ad perfectionem feramur: non rursus iacentes fundamen-
 » tum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, bap-
 » tismatum, doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac re-
 » surrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, siquidem
 » permiserit Deus. Impossibile enim est eos, qui semel sunt illuminati,
 » gustauerunt etiam donum cœlestis, & participes facti sunt Spiritu san-
 » cti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque secu-
 » li venturi, & prolapsi sunt: rursus renouari ad pœnitentiam, rur-
 » sum crucifigentes sibi metipsis filium Dei, & ostentui habentes.)

Qui didicerunt elementa cœlestis philosophiæ, si modò se reddiderint attentos & dociles illi, qui diuino numine afflatus mysteria Dei interpretatur, poterunt ad sublimiora prouehi, non auscultantes pseudapostolis, qui dicebant hominem post baptismum in peccatum mortale lapsum, debere iterum baptizari. quod omnino refellit Apostolus, reiiciens doctrinas variorum baptismatum, & planè docens hominem non posse hac via consequi remissionem subsequentiū delictorum. Et ridiculum est, imò plusquam prophanum iterare baptismum: quasi non solùm semel, sed frequenter Christus pro nobis supplicium mortis pertulerit. Quòd si ita esset, haberemus ludibrio & ostentui sacrum dominicæ passionis mysteriū. Et quia Christus semel pro nobis mortuus est & resurrexit, nos semel in sacro baptismo illi comorimur, illi conspelimur & conresurgimus: quare nemo consequetur remissionem suorum subsequentiū peccatorum, si crediderit iterandum esse baptismum, & propterea Paulus nos adhortatur, vt omisis his quæ pertinent ad principium nouæ legis feramur ad perfectiora & sublimiora. Sunt autem hæc euangelicæ legis elementa rudibus perdiscenda, Vnus est Deus, Vna fides, Vnum baptisma, Est & remissio peccatorum per pœnitentiam. Datur Spiritu sanctus per impositionem manuum Apostolorum & Episcoporum. Est resurrectio mortuorum, & nouissimum iudicium. Hæc autem omnia & longè plura in Symbolo Apostolorum continentur. Qui autem hæc nouæ legis primordia & elementa capiunt, debent ferri ad altiora. quod manifestat hic locus, *Quapropter intermittentes inchoationis, potius principij Christi sermonem, ad perfectionem feramur.*) His etenim exordiis rudes adhuc in Christo inicianur & instituuntur, nempe catechumini. *Non rursus iacentes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, doctrinæ, baptismatum, impositionisque manuum & resurrectionis mortuorum ac iudicij æterni, & id quidem (si Deus annuerit) faciemus.*) Reuellit Paulus errorem Hebræorum, qui post perpetrata delicta iaciebant iterum fundamentum fidei, pœnitentiæ, baptismatis, impositionis manuum, resurrectionis mortuorum ac iudicij æterni, ac si nunquam prius baptizati fuissent, & de nouo venissent ad cognitionem fidei. Putabant & illi ad delenda peccata satis esse cæremōnias sacramentorum, atque hac fiducia licentius peccabant, quòd arbitrarentur sub-

Error illorū qui dicebāt hominē in peccatum mortale lapsū debere iterū baptizari.

Elementa euangelicæ legis.

inde

inde licere ad ea remedia recurrere. Hoc autem non erat intentandum, sed debebant iactis sibi Christianæ doctrinæ fundamentis à virtute in virtutem progredi, & à tempore regenerationis secundum spiritum viuere. Hoc autem faciunt quibus Deus annuit & patrocinator. Siquidem secundum spiritum viuere Dei donum est. Illi rursus iaciunt fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, qui frequenter & subinde peccant, & post assuefactionem à peccato resipiscunt, dolent & vehementer quòd Deum variis actibus offenderint, tristantur quòd non possint ex se tanquam ex se à fouea vitiorum in quam lapsi sunt, explicari: Aut quòd peius est, diuinæ misericordiæ & sacramentis à Christo institutis nimium confidentes, licentius peccant, eos tamen quouismodo pœnitent quòd toties ac toties diuinam maiestatem offendant, verumtamen eorum pœnitentiā videtur esse imperfecta, quia pœnitentia est recessus à malo, & firmum in pœnitente propositum continet non relabendi. Infirmitas tamen humanæ naturæ nisi diuino auxilio nitatur, ad perpetrandum rursus peccatum nos prouocat, & præsertim assuefactio in nobis iam parata, quæ non minus quàm contagiosa quædam pestis fugienda est. Dicitur autem pœnitentia fundamentum in hac vita, quia nemo suæ voluntatis arbiter potest nouam vitam inchoare, nisi pœniteat eum præteritæ. Intelligamus opera mortua dici peccata mortalia, quia ad mortem æternam nos pertrahunt: Siquidem stipendia peccati mors. Nec satis est infideli ad vitam æternam assequendam, vt eum prioris vitæ pœniteat, sed opus est vt ad fidem accedat: Idcirco adiecit Apostolus, Fidei in Deum, vt scilicet assentiat his quæ Deus dicit. Vnde dicebat Christus suis discipulis, Creditis in Deum, & in me credite. Adhæc, Præter fidem, opus est sacro Christi baptismo intingi: Nam scriptum est. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Item, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto non potest intrare in regnum Dei, siquidem per baptismum inserimur Christo. Et propterea addidit Paulus, Baptismatum doctrinæ. Docti interpretes hunc locum coniunctim legunt, vt sit fundamentum doctrinæ baptismatum, hoc est, de doctrina illa quæ est de baptizandis: Nam doctrina prima post fidem Christi tradi solet baptizandis hoc est, cathecuminis. Nec cogimur ex hac Pauli doctrina more quorundam interpretum comminisci tria baptismata, fluminis scilicet, flaminis & sanguinis. Primum est necessarium ad salutem assequendam, saltem in proposito, vt quis destinato animo velit sacro aquæ baptismo abluī. Et ad hoc recurrunt & referuntur baptismata flaminis & sanguinis. Baptisma flaminis in contritione cordis & displicentia peccatorum, situm est: Sanguinis verò baptisma in illis agnoscitur qui pro nomine Christi suum sanguinem effuderunt. hoc autem baptismo probati sunt innocentes à bimatu & infrâ. Hæc autem tria baptismata in vnum coeunt, quia duo vltima non habent vim nisi ad primum referantur: Quare non sunt asserenda tria sacramenta quibus regeneramur, sed duntaxat vnum, nempe baptismus fluminis. Præterea debemus credere quòd per sacramentalem manuum impositionem vt in sacramento ordinis datur Spiritu sanctus: Et quòd in sacramento confirmationis datur Spiritu sanctus ad robur fidei. Insuper nos oportet firmissimè credere resurrectionem mortuorum, sine qua inanis est fides nostra. Et qui negat resurrectionem mortuorum, negat Christum à mortuis resurrexisse. Persuadeamus & nobis constanti fide iudicium æternū, quod ex eo censetur esse æternum quòd qui eo iudicabuntur siue ad vitam siue ad mortem, sic in æternum sunt mansuri. Vnde dicit Christus in Euangelio Matthæi, Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Deinde Paulus ostendit non esse iterandum baptismum, nec illos qui cupiunt rebaptizari posse consequi fructum crucis Christi, imo tantæ rei mysterium subfannare, & contēnere. *Impossibile est inquit eos qui semel sunt illuminati, gustauerūt etiā donū cœlestis & participes facti sunt Spiritu sancti, gustauerūt nihilominus bonū Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt rursus renouari ad pœnitentiam,*) Hoc est, denuo baptizari.

Vera pœnitentia.

Opera mortua.

Ioan. 14. Mar. 16.

Ioan. 3.

I. Cor. 15.

Matth. 25.

X. j.

Tit. 3. Et appositè Paulus vocat Baptismum renouationem, quia solus baptismus renouat. Vnde in epistola ad Titum dicit idem Apostolus, Christum secundum suam misericordiam saluos nos fecisse per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti. Quòd autè hæc sit mens ipsius Pauli, subsequens hæc lectio planè declarat, Rursum crucifigentes, aut si mauis, recrucifigentes sibi metipsis filium Dei & ostentui habentes, aut vt alij legunt, ostentatione triumphantes. Alij legunt, ludibrio exponentes. Qui enim baptismum iterant, faciunt iniuriam dominicæ cruci: nam postulant iterum Christum crucifigi. Paulus autem baptismum appellat vnà cum Christo crucifigi, commori & consepeliri. Proinde vt ille non nisi semel mortuus est, ita non conuenit iterari baptismum. Huic quoque sententiæ propemodù accedit Ambrosius libro 2. de Pœnitentia capite 3. dicens aduersus illos qui perperam intelligentes hanc Pauli doctrinam, in hæresim lapsi sunt, Etenim quia Paulus de remittenda prædicauit pœnitentia, debuit & de iis qui iterandum putant baptismum, non silere: & prius sollicitudinem nobis auferri oportuit, vt sciremus etiã post baptismum, si qui peccarent, donari eis posse peccatum: ne spe veniæ destitutos iterandi baptismatis opinio vana peruerteret. Deinde iterandum non esse baptismum rationabili disputatione suadendum fuit. De baptismo autè dictum, verba ipsa declarant, quibus significauit impossibile esse lapsos renouari in pœnitentiam. Per lauacrum enim renouamur, per quod renascimur, sicut ipse Paulus dicit, Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte, vt quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Deniq; scriptum est, Quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et infra, Si enim cõplantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: sciētes quia vetus homo noster simul cõfixus est cruci. Et ad Colossenses ait, Consepulti ei in baptismo, in quo & confurrexistis. Quidam hæretici sequentes hæresim No- uati, dixerunt Paulum hoc loco, Impossibile est &c.) voluisse asserere hominem à baptismo relapsum in peccatum mortale, non posse Deo per pœnitentiam restitui. verum illi foedè lapsi sunt, & à veritate exciderunt. Nam Paulus quendam incestuosum Corinthium tradidit Satanæ in interitum carnis, vt spiritus eius saluus fieret, in die Domini nostri Iesu Christi. Quòd si à baptismo non esset locus pœnitentiæ, non eum excommunicasset. Finis enim excommunicationis est, vt is qui sententia excommunicationis feritur & vulneratur, per salubrem resipiscentiam ad gremium & consortium ecclesiæ redeat. Et alibi scribit Paulus, Tristitia quæ secundum Deum est, pœnitentiam operatur in salutem stabilem. Tum quoque diuus Ioannes admonet in sua Apocalypsi septem angelos ecclesiarum qui erant illarum ecclesiarum Episcopi & pastores, vt pœnitentiam ab operibus mortuis agant. Primo angelo dicitur, Memor esto vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. Et tertio angelo dicitur similiter, Pœnitentiam age, si quominus veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Et quinto angelo dicitur, Nomen habes quòd viuas, & mortuus es. Et subditur, In mente ergo habe qualiter acceperis & audieris & serua, & pœnitentiam age. Et septimo dicitur, Aemulare ergo, & pœnitentiam age. Hinc clarè perspicimus confugientem cum bona fiducia ad thronum diuinæ misericordiæ post lapsum consequi remissionem suorum peccatorum. Scribit & idem Ioan. 1. Apostolus in sua prima epistola canonica, Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Insuper ex Euangelistarum scripturis nobis compertum est à parabola pastoris requirentis ouem suam perditam, Christum dixisse, Deus magis gaudet super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Et cum Petrus dixisset suo præceptorì: Domine, quoties in me peccabit frater meus, & ego ei dimittam? Num vsque septies? Respondit præceptor, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. ac si planè innue-

ret,

ret, Sis semper paratus condonare veniam tuo fratri in te delinquenti. Et cum diuina misericordia sit infinita, & longè maior iniquitatibus nostris, semper nobis est ad cœlestem medicum, post lapsum etiam assiduum, recursus & confugium. Adhæc in Ezechiele scriptum est, Cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit: Considerans enim & auertens se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, vita viuet, & non morietur. Et paulò post, Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiците à vobis omnes iniquitates vestras, in quibus præuaricati estis, & facite vobis cor nouum, & spiritum nouum. Non tamen ita diuinæ misericordiæ fidendum est, vt subinde in vitia priora relabamur: nam diuinæ misericordiæ citò iustitia appropinquat. Et qui per assuetudinè mandata Dei præuaricatur, in se iram Dei prouocat, & durius cruciabitur. Hæc fusius alibi tractauimus. Verum postulat tempus vt singula huiusce Paulinæ doctrinæ verba explicemus. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, &c.) Qui aliquando mentem habuerunt densissimis ignorantia tenebris obductam, per fidè à Christo illuminantur. Hinc illud Pauli, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus: Siquidem ille est qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Gustauerunt illi donum cœlestè, qui iustificationem à peccatis acceperunt, aut gratiam Dei à cœlo dimanantem receperunt. Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est, descendens à patre luminum. Sunt & illi participes Spiritus sancti, qui dona Spiritus sancti ad mèsuram acceperunt. Et quia Christus spiritum sanctum plenè habuit iuxta doctrinam illam, Nò enim ad mensuram dat Deus spiritum: non censetur particeps spiritus sancti. Gustat & illi bonum Dei verbum, qui euangelico cibo nutriuntur, & ab illo discunt qui habet verba vitæ æternæ. Gustauerunt & virtutes futuri seculi, qui corpus & sanguinem Christi sub speciebus sacramentalibus dignè receperunt, aut in spe gustauerunt bona futura. Illi autem in sua vitia prolapsi sunt, qui cœnosa vitiorum sentina foedantur & inuoluuntur, ac prioris vitæ sordibus tanquam sues volutantur. Et propterea difficile à suis inueteratis vitiis resurgunt.

» Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & germinans
 » herbam opportunã illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo.
 » proferens autem spinas ac tribulos reproba est, & maledictio proxima,
 » cuius cõsumptio in combustionè. Confidimus autem de vobis dilectissimi,
 » meliora & viciniora salutis: tamen ita loquimur. Non enim iniustus Deus vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quã ostendistis
 » in nomine ipsius, qui ministratis sanctis & ministrastis. Cupimus autè
 » vnumquèque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionè
 » spei vsque in finè: vt non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide
 » de & paciètia hæreditabunt promissiones. Abrahæ namque promittens
 » Deus, quoniã neminem habuit per quem iuraret maiore, iurauit per se-
 » metipsum, dicens, Nisi benedicēs benedicā te, & multiplicans multipli-
 » cabo te. Et sic longanimiter ferens adeptus est repromissionè. Homines
 » enim per maiore se iurant, & omnis controuersia eorum finis ad confir-
 » mationè est iuramentum. in quo abundantius volens Deus ostendere
 » pollicitationis hæredibus immobilitatè consilii sui, interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum,
 » fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenèdam proposi-

„tam spem, quam sicut anchoram habemus animam tutam ac firmam, & incedentem usque ad interiora velaminis, ubi praecursor pro nobis introiit Iesus secundum ordinem Melchisedech, pontifex factus in aeternum.)

Hoc loco Paulus attendens ad praecedentia, confert hominem cum terra. Quemadmodum enim terra bibens hymbrem e caelo cadentem, & proferens herbam eis propter quos colitur idonea, a Deo benedicitur: proferens vero spinas & tribulos reproba est & maledictione digna, ita homo naturam praesidiis bene utens, quibus bona opera molitur, a Deo benedictionem accipit, cum vero natiuis praesidiis & diuinis donis per suam fociam abutitur, Dei maledictionem incurrit, & dignus est qui vltimis flammis comburatur si sepius ac sepius in priora vitia reciderit. Et praesertim diuinam benedictionem sentit cum pietatis officia sanctis impartitur, & pauperum necessitate suis bonis subleuat, quod haud dubie hic contextus manifestat, *Confidimus de vobis dilectissimi meliora & vicina salutis, tamen si ita loquimur: Non enim iniustus Deus ut obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministratis sanctis & ministrastis.* Qui enim vltro sua bona egenis erogant, & nudos operiunt, optimum Deo sacrificium offerunt. quod manifestat Christus dicens in Euangelio Matthaei, Amen dico vobis, quando uisceribus uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Et propterea pro tam propensa in famelicos beneficentia, amplissima mercede donabuntur. Hoc autem subaperit hic locus, Non enim iniustus est Deus ut obliuiscatur operis vestri. Obliuiscitur autem omnium iustitiarum hominis, quando abutendo gratia Dei perseuerat in malo. Verum ut diuinam benedictionis fructum uberius percipiamus, opus est ut in bonis operibus cum omni alacritate & diligentia perseueremus, nec ob ingruentes malorum omnium procellas ab inceptis desistamus. quod indicat haec exhortatio, Cupimus autem unumquemque uestrum eandem ostentare sollicitudinem ad plenariam certitudinem spei usque in finem, ut non segnes efficiamini, sed imitatores eorum qui fide & patientia haereditabunt promissiones. Hoc autem Paulus sub omnium oculos ponit exemplo Abrahamae, quem Deus singulari benedictione benedixit, & caelesti hereditate ditauit, *Abrahamae inquit promittens Deus quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens, Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te: Et sic longanimiter ferens adeptus est repromissionem.* Intelligamus longanimitatem esse malorum tolerantiam cum expectatione verorum bonorum. Et longanimes sinistra quaeque inuicta animi magnitudine perferre. Et ne fideles ob duras & assiduas aduersitates suam longanimitatem remitterent, minusque diuinis pollicitationibus fiderent, iurauit Deus per semetipsum ut de promissis certiores efficerentur: Sic enim legitur Deum iurasse Abrahamae, Per memetipsum iuravi, dixit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli & velut arenam quae est in littore maris. Possidebit seminem tuum portas inimicorum suorum, & benedicetur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae. Et quod scriptura commemorat Deum iurasse, nobis sane debet esse exploratum, iuramentum de se non esse illicitum: Assuefactio tamen iuramenti interdicitur. quod manifestat Ecclesiasticus dicens, Iurationi non assuecat os tuum. Porro quia iuramentum est inuocatio Dei in testem, & Deus neminem habet se maiorem & praestantiorum, per semetipsum iurat ut dictum est. Et firmissime is iurat & frequenter si velit, qui nec fallere nec falli possit. Homo autem per Deum longe se maiorem & perfectiorum iurat, & iurando suum Deum (quem in testimonium tutum profert) reueretur, colit & adorat. Adnotemus & in iuramento duo spectanda, id per quod iuratur, & effectum iuramenti. Illud autem per quod iuratur siue iuramentum praestatur, est maius & excellentius quavis creatura alioqui quod dubium est, non confirmaretur: Siquidem nihil aliud est iurare, quam dubium confirmare. Cum enim haesitas si famulus tuus pecuniam tuam sit furatus, ad iuramentum eum astringis, quod si verum sit quod iurat, tua haesitatio soluitur proorsus & extinguitur. Et quemadmodum in scientiis humanis conclusio firmatur principiis notioribus & certioribus, ita hominum

num iuramenta firmantur & solidantur Deo, quo nihil est maius & certius. Verum dicit quispiam, Aliquando iuramus per creaturam, sicut Ioseph iurauit per salutem Pharaonis, non igitur semper per Deum iuramus. Huic argumento satisfaciunt doctores Scholastici, dicentes duplicem esse modum iurandi per Deum. Vno modo, per simplicem attestationem, cum absolute dicitur, Per Deum ita est, Testor Deum, quod ita est sicut ego dico. Vnde ad Romanos scribit Paulus, Testis est mihi Deus cui seruo in spiritu meo. Alio modo per execrationem, quando quis iurat per suam animam, aut per suum caput, & petit a Deo vindictam fieri de sua anima aut de suo capite, nisi ita res habeat. sicut dicebat Paulus, Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum, quasi vellet innuere, Obligo animam meam pro testimonio, pro quo nomen Dei assumo. Nec iuramus per creaturam, quatenus talis est, sed quatenus in ea subluet quoddam indicium diuinam potestatis. Et qui iurat per creaturam, in Deum refert suum iuramentum. Haec & fusius alibi discussimus. Effectus autem iuramenti est, ut omnis controversia dirimatur, & litigia omnia ac iurgia soluantur. Quod si quis coram iudice in detrimentum alterius, gratia aut fauoris, aut lucri aucupandi iurauerit, sciat se in perniciem suae animae iurasse, quia ita impudenter iurando, diuinam maiestatem offendit. Diuina autem lege introductum est iuramentum, ut sit status cum ad primam veritatem peruenitur, quod fit cum ipsa in testimonium inuocatur. Vnde in Exodo scriptum est de fure latente, Applicabitur ad Deos, & iurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui. Deinde Paulus manifestat Deum ob id iurasse ut ostenderet quam firma sit sua pollicitatio, *In quo volens Deus haeredibus promissionis, abundantius ostendere consilij sui immutabilitatem. Interposuit iusiurandum ut per duas res immutabiles, in quibus impossibile est mendacem esse Deum firmissimum habeamus solacium: qui confugimus ad propositam spem, quam veluti anchoram animam tutam habemus ac firmam, & ingredientem usque ad interiora velaminis, ubi praecursor pro nobis ingressus est Iesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in aeternum.* Licet consilium Dei natura sit immutabile, fixum & veracissimum, tamen Deus volens plenius haeredibus suae pollicitationis ostendere immutabilitatem sui consilij, interposuit iusiurandum, quod est immutabilis veritatis signaculum: Et id pro nobis factum est, ut cum firmissima certitudine aeternae hereditatis recipiendae, exultaremus vehementer in eo, qui suam promissionem irrevocabilis certitudinis sacramento confirmauit. Illae autem duae res immutabiles, quibus impossibile est Deum mentiri, sunt, Dei consilium & iuramentum, si propius velis ad mentem Pauli accedere. Haec autem duae res immutabiles nos mirum in modum consolantur, nosque faciunt confugere ad propositam spem: quam nobis per euangelicam fidem a Deo praebatam & vltro porrectam intelligimus, & quam velut anchoram habemus animam tutam ac firmam, Confert autem Paulus anchoram cum ipsa spe. Scut enim anchora in mari naue firmat & fixam reddit, ita spes animam firmat in Deo: firmitas autem spei facit nos ingredi usque ad interiora velaminis, & caelorum penetralia. Dicuntur autem interiora velaminis, quia ita sunt abdita, obtenta & obducta, ut hominum conspectum pro hoc statu arceant: Nemo enim vidit aut intellexit quae praeparauit Deus diligentibus se. Intelligamus Paulum per sancta, quae erant in tabernaculo, significasse statum ecclesiae militantis: Et per sancta sanctorum, quae velo a sanctis distincta erant, statum ecclesiae triumphantis. Ad haec, Per velum templi materialis in figura designauit caelum: voluitque per Moysaicum pontificem qui erat pro Iudaico populo intercessor & mediator, adumbrare Christum venturum, qui verum velamen templi Dei, hoc est, caelum caelorum ingressus est, factus pro nobis Pontifex in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Ex eo autem tanquam praecursor aut via monstrator, pro nobis ingressus est interiora & abditiore velaminis, quia ad tabernaculum sui patris fecit nobis adiuturum: Siquidem ex Euangelio Ioannis cognoscimus Christum dixisse suis discipulis, Vado vobis parare locum.

Melchisedech Dei summi sacerdos præstantissimus, multis modis adumbravit supremum euangelicæ legis pontificem. In primis ab interpretatione nominis, quod sonat regem iustitiæ. Deinde quod rex Salem, siue rex pacis dictus sit. Quod etiam fuerit sine patre & matre & genealogia. Adhuc, quod illi Abraham agens de domitis hostibus triumphum, decimas ex præcipuis suis bonis obtulerit. Et quia Leuiticum sacerdotium nõ erat consummatum & perfectum, Christus à sacerdotio Aaron suam pontificiam auctoritatem & dignitatem non accepit, sed secundum ordinem Melchisedech designatus est à Deo pontifex in æternum. Et sicut Mosaicum sacerdotium propter suam infirmitatem translatum est, ita & lex, quæ neminem vnquam ad perfectionem adducere potuit. Ad felicitatem autem æternam, & absolutissimam bonorum omnium consummationem, nos Christus & suo sacerdotio & sua lege euangelica perduxit, qui vna hostia vnâque immolatione sui corporis, totius mundi sordes deterfit.

Caput septimum.

” **I**c enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi; qui
 ” obuiauit Abraham regresso à cæde Regum, & benedixit ei, cui
 ” & decimas omnium diuisit Abraham. primùm quidem qui
 ” interpretatur rex iustitiæ: deinde autem & rex Salem, quod
 ” est rex pacis, sine patre sine matre, sine genealogia, neque initium dierum,
 ” neque finem vitæ habens, assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in
 ” perpetuum. Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præ-
 ” cipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Leuii sacerdotium acci-
 ” pientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem,
 ” id est à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abraham. Cu-
 ” ius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abra-
 ” ham, & hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine autem vlla cõ-
 ” traditione, quod minus est à meliore benedicatur. Et hinc quidem, deci-
 ” mas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur quia viuunt. Et
 ” (vt ita dictum sit) per Abraham & Leui, qui decimas accipit, decimatus
 ” est: Adhuc enim in lumbis patris erat, quãdo obuiauit ei Melchisedech.)

Melchisedech Christus variis modis præfigurauit.
 Quàm excellens fuerit Melchisedech, qui Christum variis modis præfigurauit manifestat exordium huiusce capitis, in quo Paulus plenè docet quid inter nouum & vetus Testamētum interfit. Quod si Melchisedech dignitate & virtutum magnitudine præcelluerit Abraham & omnes legitimos sacerdotes ab eo ortum ducentes, multo magis Christus. Quod autem Melchisedech sacerdos Dei altissimi, obuiauerit Abraham regresso à cæde regum, testatur liber Geneseos in quo scriptum est, Abraham cum trecentis & octodecim vernaculis percussisse quatuor reges Chordolaomor regem Elamitarum, & Thadal regem Gentium, & Amraphel regem Samnaar, & Aroch regem Ponti, quibus victis & profligatis, Melchisedech rex Salem, proferens panem & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixit Abraham, & ait, Benedictus Abram Deo excelso, quo protegente hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. Sciamus autem oportet quæ Paulus subinfert, mysticè

mysticè & per allegoriam debere intelligi. Et eo artificio eum vt, vt ostēdat Christum voluisse deducere suum sacerdotiũ à sacerdotio Melchisedech, & non à sacerdotio Leuitico. Quod si ita sit (nec hēsītādum est) sacerdotium Melchisedech lon-
 gè fuit antiquius & perfectius sacerdotio Leuitico. Quid autem sibi velit Melchisedech ab interpretatione, declarat Paulus ad Hebræos Hebraicè scribēs, *Primùm quidem interpretatur Rex iustitiæ*, siquidem Malci apud Hebræos dicitur rex meus. In cõ-
 positione autem Iod litera euphoniæ gratia assumitur: Zedec verò dicitur iustitia. Et quis ignorat Christũ hac in re per Melchisedech adũbratum fuisse? Nã de eius re-
 gno omniũ florētissimo & iustissimo ac inculpabili æquitate cõmendatissimo, scripsit Zacharias dicens, Exulta satis filia Syon, iubila filia Hierusalem, Ecce rex tuus
 veniet tibi iustus & Saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullũ filium asinæ. Dictus est Melchisedech, *Rex Salem, ab interpretatione, Rex scilicet pacis*, quod eminentissimè Christo competit. nam dicit Esaias, Vocabitur nomē eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Huic quoque sententiæ arridet Psalmo-
 graphus dicens, Orietur in diebus eius iustitia & abũdantia pacis. Et quod Melchisedech Abraham benedixerit, planè monstrabat neminem non accepturum à Christo, summo sacerdote benedictionem etiam perducentem ad palatia regni cœlorũ, si modò sincera fide & præceptorum obseruatione ei adhæserimus: Etenim scriptũ est, Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ. Quod si Melchisedech benedixerit Abraham deuictis suis inimicis, qui legem naturalem conculcauerant, & aduersus Deum insurrexerant, benedicet & Christus suis veris & inuictis athleticis, qui alacriter aduersus aereas potestates dimicarunt, earũque vires & copias fregerunt. Volēs autem Abraham Dei altissimi summus patriarcha, aliqua ex parte remetiri gratiam quam in singulari benedictione à Melchisedech receperat, & compēsare quouis modo beneficium spirituale beneficio temporaneo, omnium suorum bonorum decimas ei diuisit, siue rectè distribuit. Verũm dicit quispiam, Lex Moysayca præcipiebat decimas bonorum omnium dari pauperibus: non igitur ante legem exoluebantur decimæ. In Numeris legimus Deum dixisse Aaron summo pōtifi, Primitias quas vouerint & obtulerint filij Israel tibi dedi & filiis tuis & filiabus tuis iure perpetuo. Qui mundus est in domo tua vescetur eis. Omnem medullam olei & vini ac frumenti, quicquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi. Vniuersa frugũ initia quæ gignit humus, & domino deportantur, cedent in vsus tuos. Respondeo cæremonialia veteris legis esse quasdam determinationes præceptorũ iuris naturalis, & moralium. Attendendo autem ad ea quæ erant iuris naturalis seruabantur ante legem, duntaxat pro voto obseruantium sine aliquo præcepto. Quod autem aliquid offeratur Deo in recognitionem supremi dominij, est naturale, sed quod offeratur agnus aut vitulus aut hyrcus, est cæremoniale. Similiter ius naturale postulat vt sacerdotes Deo inferuientes nutriantur à populo etiam gentili. Vnde legimus in Genesi, cum Ioseph emisset omnem terram Aegypti vendentibus singulis possessiones suas præ magnitudine famis, subiecit eam Pharaoni & cunctos populos eius à nouissimis terminis Aegypti vsque ad extremos fines eius præter terram sacerdotum, quæ à rege tradita fuerat eis, quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebatur: idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas. Determinatio autem huius partis est per legem. Vnde dicit scriptura, Omnes decimæ terræ siue de pomis arborum siue de frugibus, Domini sunt, & illi sanctificantur. Aut dic multo clarius, Quod Abraham non obtulit ex præcepto decimas ipsi Melchisedech, sic quod astringeretur ei offerre, sed duntaxat in recognitionem beneficij accepti: lex enim naturalis sue animæ insculpta compellebat eum refundere temporaneum beneficium illi à quo spirituale receperat: Dicit enim Paulus, Si vobis spiritualia seminauerimus, cur vestra carnalia non metemus? Quod si teneantur laici exoluerre decimas curatis sacerdotibus, miror cur Reges à sacerdotibus deci-

mas exigunt, & singulis penè annis huiusmodi exactiõibus sacerdotum prouentus imminuunt. Sed vulgata est responsio, Quòd non accipiunt à sacerdotibus decimas vt decimæ sunt, sed vt quædam subsidia, cùm aduersus hostem ineūt bellum, aut pro aliis regni negociis huiusmodi præsiidiis indigent. Etenim succurrendū est principi aduersus hostē iusto bello decertanti. Intelligamus cur Abraham dedit decimas Deo per Melchisedech, Numerus denarius est perfectus, nam cõsurgit ex suis partibus aliquotis. Siquidem vnum, duo, tria & quattuor faciunt decem. Et quia omnis perfectio à Deo dimanat, idcirco Abraham per Melchisedech Deo decimas obtulit. Adicit Paulus, *Sine patre, sine matre.*) forsitam ob id, quòd scriptura non commemoret patrem aut matrem Melchisedech, sub nomine Melchisedech. Vide quæ scripsimus Tomo. 2. nostræ Theosophiæ. Sed accuratius hoc in figura & mysticè in Christo intelligendum est: Nam Christus secundum temporaneam generationem fuit sine patre: Dixit enim angelus ipsi Ioseph, Noli timere accipere Mariã, coniugem tuam, quod enim in ea natū est, de spiritu sancto est. Et propterea Ioseph nihil contulit generationi Christi. Et duntaxat Ioseph putatur Christi pater, pater quidem nutritius. Est & Christus sine matre, quantum ad æternam generationem, quia solus pater eum ab æterno genuit, *Sine genealogia.*) Quasi dicas, cuius generis origo non possit reddi. Et ob duplicem rationem reticetur in scriptura Genealogia Christi vt adnotat Thomas. Vna, ad manifestandū quòd eius generatio est infabilis: dicit enim Esaias, Generationem eius quis enarrabit? Altera, ad declarandum quòd Christus, qui introducit vt sacerdos, non pertinet ad genus Leuiticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et licet dicat Mattheus, Liber generationis Iesu Christi, & c. tamen eius genealogia sic est habita, quòd non est habita: sic nota, quòd est ignota. Sicut enim incarnationis Christi mysterium etiam reuelatum, manet occultum, ita genealogia Christi etiam reuelata, manet occulta, nec cum ceteris est conferenda, sed est super omnes: est enim permixta eius generatio, humana & diuina. nam Christus Deus est & homo. Adhuc, cùm Genealogia sit continuata generationum series in aliquem vltimum finaliter deducta, quomodo proprie poterit esse Christi Genealogia? Sic enim aptè dices, Dauid genuit Salomonem, Salomõ Roboam, & hucusq; Natthan genuit Iacob, Iacob genuit Ioseph, sed non amplius dici poterit continuata serie, Ioseph genuit Christum: & propterea non tam hæc est Genealogia Christi, quàm Ioseph, vt in quem ceu vltimum continuata generationum series sit deducta. *Neque initium dierum, neque finem vitæ habens.*) Certū est Christum secundum æternam generationem non habuisse initium dierum neque finem vitæ, quia ab æterno genitus est. vnde dicit Propheta, Ante luciferum genui te. Nam scribit Ioannes, In principio erat verbum. Secundum tamen temporaneam generationem habuit initium dierum, quia ex tempore de virgine Maria natus est. Habuit & finem dierū, quia mortuus est pro nobis, licet non sit posthac habiturus: quia Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur. Et propter illas similitudinum rationes concludit Paulus, *Assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.*) Ex eo autem Melchisedech manet sacerdos in perpetuum, quia non fit mentio in scriptura de fine sui sacerdotij nec de eius successore: Aut quia figurauit sacerdotem perpetuum, nempe Christum. Hinc vides sacerdotium Christi propter hanc similitudinem non esse simpliciter posterius sacerdotio Melchisedech, quia licet Christus vt homo, sit natus in tempore, tamen vt filius Dei manet in æternum. Deinde Paulus extollens dignitatem & auctoritatem Melchisedech, hæc subnectit, *Intuemini, siue considerate quantus sit hic, potius qualis, cui & decimas dedit de præcipuis* siue ex primitiis *Abraham Patriarcha.*) Licet Abraham electi populi Dei esset summus patriarcha, etiam & propheta, qui promissiones æternæ hæreditatis à Deo acceperat, tamè obtulit Melchisedech summo sacerdoti à quo fuit benedictus, decimas. Hinc cognoscimus regale sacerdotiū ipsius Melchisedech, fuisse vniuersale: Nam non solum ab indigenis, verū etiam ab alienigenis & peregrinis ei donabantur decimæ: Abraham

ham enim ex primitiis suorum bonorum donans ei decimas, erat peregrinus & alienigena. Hoc autem in typo intelligendum est de Christo, cuius sacerdotium erat vniuersale. Sicut enim Melchisedech Hebræo Abraham, & Gentilibus Chananæis benedixit, ita Christus cùm Iudæis tum Gentibus suas benedictiones impartitur, vultque sibi pro suis offerri ab omni populo decimas: aut quòd vices decimarum suppleat. Sacerdotium verò Aaron erat particulare. Nam solum Hebræo populo, qui secundum carnem ex Abraham descenderat, benedicebat, & duntaxat à Iudæis decimas secundam diuinam sanctionem recipiebat. Hoc autem explicat Paulus dicens. *Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abraham. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc qui habebat repromissiones, benedixit.*) Intelligamus duntaxat illos qui erant ex tribu Leui fuisse antiquitus diuinis officiis addictos, nec quidem omnes, sed tantum illos qui erant de stirpe Aaron. Vnde dixit Dominus Moyse, Applica ad te Aarõ fratrem tuum, Aaron cū filiis suis de medio filiorum Israel vt sacerdotio fungantur mihi. Hinc vides quòd soli sacerdotes Leuitici, qui ex stirpe Aaron descendebant à populo decimas iure diuino accipiebant. Verum dicit quispiam, Etiam omnes Leuitæ accipiebant decimas: Scriptum est enim, Filiis Leui dedi omnes decimas Israelis, non igitur soli sacerdotes recipiebant decimas. Respondeo, Leuitas nõ accepisse decimas, nisi quatenus ministrabant sacerdotibus, idcirco non propter se illis dabantur, sed propter sacerdotes. Exoluuntur & in nouo testamento decimæ sacerdotibus. Nam dignus est operarius cibo suo: Determinatio tamen illius, vel illius portionis est ab ecclesia. In antiquo verò testamento erat à lege. Hoc autem loco, Cuius generatio non annumeratur in eis decimas sumpsit ab Abraham, declarat Paulus Melchisedech excellentiori modo accepisse decimas, quàm sacerdotes Leuiticos. Nam illi ex præcepto legis sumebant decimas, non autè Melchisedech, sed per se. & propterea non sine causa figurabat sacerdotium Christi, quod non erat subiectum obseruantis Mosaycæ legis: Manifestat & Paulus in eodem loco Melchisedech non descendisse ex semine Abraham, neque eius generationem cum Leuitis annumerandam esse. Benedixit & Melchisedech ipsi Abraham qui habuit repromissiones: Nã illi factæ sunt promissiones & semini eius, licet rem promissam non fuerit consequutus, sicut postea dicit Paulus de sanctis, Non acceperunt repromissionem. Quòd autem Melchisedech maior fuerit ac potior Abraham patriarcha, commonstrat hic locus, *Sine vlla contradictione siue controuersia quod minus est à meliore benedicitur.*) Non videtur hæc esse iusta & accurata versio: Non enim minus ad melius refertur, sed ad maius. Aut igitur vertendum erat, Quod minus est à maiore benedicitur, aut, Qui minus bonus est, à meliore benedicitur. Nec oportet Socratem absolutè esse meliorem illo cui benedicit & sacramenta administrat: Alioqui recidendū esset in errore pauperum Lugdunensium, qui dicebant, Iustum omnem esse maiorem & potiozem peccatore. Nec iustum laicum à malo sacerdote benedici, sed econtrà. Et omnem iustum esse sacerdotem, nullum autem peccatorem esse sacerdotem. Si enim iustitia & bonitas sacerdotis esset necessaria in conferendis sacramentis, à quibus salus nostra pendet, nullus esset certus suæ salutis, nec sciret se rectè esse baptizatum, quia non potest certò scire si sacerdos sit bonus aut iustus. Nemo enim scit vtrum odio vel amore dignus sit. Verum est quòd requiritur innocentia & integritas vitæ in eo qui sua propria virtute in sacramentis operatur. vnde de Christo in fine huius capituli, dicit Paulus, Decēbat vt talis nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, &c. In sacerdote autem qui in administratione sacramentorum operatur duntaxat virtute & auctoritate Christi, non requiritur absolutè bonitas & iusticia, licet admodum decens sit & expediens, vt sacerdos suis virtutibus, laicis præluceat. Qui autem Græcam linguam callent, legunt hoc loco, Absque autem controuersia, Quod inferius est, à potiore benedicitur siue, Quod minus est, à maiore benedicitur. Et quia

Matth. 1.

Esa. 53.

Ioan. 1.

Exo. 28.

Num. 18.

Matt. 10.

Hebr. 11.

Eccle. 9.

Ioan. 8.

Abraham fuit benedictus ab ipso Melchisedech, erat eo inferior. Et præclare hoc in typo conuenit Christo, qui aduersus suos calumniatores declarauit se esse maiorem ipso Abraham, dicens, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum, & vidit & gauisus est. Probat & Apostolus duabus rationibus validissimis Melchisedech fuisse superiorem sacerdotibus Leuiticis. In primis quòd scriptura de Melchisedech vt viuente sit locuta, de fine autem & interitu eius suppressit, & hoc quia præfigurabat Christum viuentem in æternum: Non autem siluit de morte Aaron & aliorum sacerdotum veteris legis. Vnde dicit Paulus, *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur quia viuunt.* Secunda ratio est hæc, Abraham non solum pro se obtulit decimas ipsi Melchisedech, sed pro Leui, siue sacerdote Leuitico, qui ab eo sui generis originem deduxit, etiam cum adhuc esset in lumbis patris sui, hoc est, cum nodum esset natus. Hoc autem exprimit hic contextus, *Et vnde dictum sit per Abraham & Leui, qui decimas accipit, decimatus est, adhuc enim in lumbis patris erat, quando ei obuiauit Melchisedech.* Perspicis clarè Leui quodammodo fuisse decimatum in suo patre. Cum autè dicit Paulus, *Et Leui, particula, Et non est accipienda simpliciter pro cõiunctione copulatiua, verum pro etiã, vt sit sensus, Nõ solum Abraham dedisse decimas Melchisedech, verum etiam in Abraham autore suæ gentis, ipsum etiam Leui, cuius est ius decimarum, soluisse decimas.* Verum decertabit quispiam, Si ob id Melchisedech fuerit maior Leui, quia fuit in lumbis Abraham, & decimato Abraham consequenter decimatus fuerit, cur Melchisedech non censetur esse maior Christo, qui fuit in lumbis Abraham, iuxta illam Matthæi narrationem, *Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham?* Respondeo Christum non ita fuisse in lumbis Abraham atque Leui: Nam Leui fuit in ipso Abraham, secundum rationem seminalem & corpulentam substantiam. & propterea in Abraham fuit decimatus. Christus autem non fuit in ipso Abraham secundum rationem seminalem, quia non fuit conceptus ex femine viri & mulieris, sed quantum ad corpus fuit conceptus de purissimo & sanctissimo sanguine virginis Mariæ, licet fuerit in ipso Abraham secundum corpulentam substantiam, sicut fuit in ipso Adam. & propterea in ipso Abraham non fuit decimatus. hinc concludendum est Melchisedech non fuisse Christo superiorem & maiorem.

Matth. 1.

Quomodo

Leui fuit in

ipso Abra-

ham.

Quare Chri-

stus nõ fuit

in ipso A-

braham de-

cimatus.

„ Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim „ sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordi- „ nem Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundum ordi- „ nem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est vt & legis trans- „ latio fiat: In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus al- „ tario præsto fuit. Manifestum est enim quòd ex Iuda ortus sit Dominus „ noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyse locutus est. Et am- „ plius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech „ exurgat alius sacerdos qui non secundum legem mandati carnalis fa- „ ctus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis: Contestatur enim, „ Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchise- „ dech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem, nihil enim ad perfectum adduxit lex. Introdu- „ ctio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum „ est non sine iurando (alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt. „ hic autem cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum, Iurauit Domi- „ nus & non pœnitebit eum tu es sacerdos in æternum) in tantum me-

„ lioris testamenti sponsor factus est Iesus.) Probat hoc loco Paulus Sacer- „ dotium Leuiticum fuisse imperfectum. Si enim fuisset perfectum, non oportuisset „ Christum oriri sacerdotem secundum ordinem Melchisedech, sed potius secun- „ dum ordinem Aaron. atqui exortus est sacerdos secundum ordinem Melchise- „ dech: igitur sacerdotium Leuiticum erat imperfectum. Quòd autem dicit Paulus „ populum sub sacerdotio Leuitico accepisse legem, non eò tendit quòd sacerdotium „ Leuiticum præcesserit legem, imo econtrã: sed quòd per officium sacerdotale lex „ administraretur. vnde dicit Malachias, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & le- „ gem de ore eius requirent. Et quia Leuiticum sacerdotium propter suam imper- „ fectionem, fuit in perfectius & longè absolutius translatum, subinde lex Mosayca „ quæ huiusmodi sacerdotio administrabatur, fuit in euangelicam translata. Is autem „ cuius est perfectum & euangelicum sacerdotium, sui generis originem à tribu Leui „ non accepit, sed à tribu Iuda, vt indicat Matthæus: de qua etiam Maria & Ioseph de- „ scenderunt. Anna etiam & Ioachim ex tribu Iuda descenderunt. Exploratum est & „ nobis sacerdotes non deduxisse suum sacerdotium à tribu Iuda: nam de huiusmo- „ di tribu nullus altario inseruiuit, sed reges à tam nobili & antiqua stirpe descende- „ runt. Fuit autem ablatum sceptrum de Iuda, quando venit saluator noster, expecta- „ tio gentium. mysticè dicit Ioãnes in sua Apocalypsi de Christo, Vicit leo de tribu „ Iuda. Adde, quòd benedictiones quas Iacob antequam moreretur suo filio Iuda „ impartitus est, rectè conueniunt Christo: Dixit enim, Iuda, Te laudabunt fratres tui, „ Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui, Catulus „ Leonis Iuda. Nonne Apostoli & Euangelistæ fratres Christi summis encomiis „ Christum extulerunt, prædicarunt & magnopere commendarunt? cuius & nomen „ Christiani quotidie collaudant & suspiciunt? Nonne & Christus suos hostes & car- „ nales & spirituales vicit, profligauit & debellauit? Denique, Nonne Christus ad si- „ militudinem leonis suam fortitudinem suamque potentiam inenarrabilem quan- „ do vult exerit & manifestat? In hoc autè contextu. *Et amplius adhuc manifestum est,* „ &c. Declarat Paulus quàm diuersum fuerat sacerdotium Christi à sacerdotio Le- „ uitico: Nam sacerdotium Leuiticum erat secundum legem mandati carnalis, sacer- „ dotium verò Christi erat secundum virtutem vitæ insolubilis. Ex eo vetus testa- „ mentum vocatur carnale, siue lex Mosayca dicitur mandati carnalis, quia contine- „ bat quasdam obseruantias carnales, Circumcisionem scilicet & purificationem. Ad- „ hæc, promittebat præmia carnalia, quod indicat scriptura illa, Si me audieritis, bona „ terræ comedetis. Nouum autem testamentum quod sacerdotio Christi illustratur, „ totum est spirituale: nam continet virtutem spiritalem, per quam ad vitam æter- „ nam perducimur: Pollicetur & præmia perpetua & vitã insolubilem siue in æuum „ duraturã. Vnde dicebat Christus suis Apostolis, Verba quæ locutus sum vobis, spiri- „ tus & vita sunt. Dicebat & Petrus Christo, Domine ad quem ibimus? Verba vi- „ tæ æternæ habes. Et quòd sacerdotium Christi contineat vitam insolubilem siue „ æternam, quam non possunt dæmones suis machinis diruere & oppugnare, testa- „ tur Propheta dicens, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. „ Quòd autem oportuerit fieri legis translationem argumento etiam clarissimo de- „ monstrat Paulus dicens, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem „ eius & inutilitatem: Neminem enim ad perfectum adduxit lex.* Nec verba hæc ita dicun- „ tur à Paulo, quòd lex non fuerit sancta & iusta, nec Hebræorum populum iue- „ rit, sed quia neminem sub se militantem perfectum reddere potuerit: Si enim datã „ esset lex quæ posset hominem iustificare & viuificare, frustra Christus supplicium „ crucis pro nobis pertulisset. Hæc ad Galatas longè fufius explicata fuerunt. Lex ta- „ men antiqua pro ratione temporis suum vigorem habuit. Quemadmodum enim „ lac tenellis infantibus destinato tempore plurimum conducit, ætate verò prouectio- „ ribus nihilo confert, ita lex Mosayca imbecillioribus & rudioribus Iudæis profuit, „ cum illos ab idolorum cultu deterruit, & præscriptis quibusdam cæremoniis, iudiciis

Cur sacerdo-
tium Leuiti-
cū erat im-
perfectum.

Malac. 2.

Matth. 1.

Gene. 49.

Apoca. 5.

Gene. 49.

Esa. 1.

Ioan. 6.

& præceptis sub diuina obedientia coercuit: cum verò fide & euangelica doctrina illustrati perfectiores euaserunt, nihil illis profuit. Repudiatio autem & abrogatio prioris testamenti quantum ad cæremonialia, quia erat imperfectum & infirmum, causa est vt facta fuerit introductio melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Nec loqueretur Paulus de meliori spe, nisi Iudæi suam legem obseruantes sperassent se non nihil fructus ex ea recepturos. Cum enim se reddebant Deo morigeros, sperabant se adepturos terram promissionis, aut cum aduersus hostes erant pugnaturi se victores euafuros. Spes autem illorum præmiorum solum spectabat ad corpus. Verum meliori & solidiori spe fulcimur, quia speramus (si fecerimus quæ nobis Christus præscripsit) nos immortalitatem & foelicitatem æternam assequuturos, & per tantæ spei præsidium (quod charitatē secū deuincit) nos futuros Deo quàm simillimos. Aperit & Paulus multo clarius quantum interfit inter Christi sacerdotium & Leuiticum. Summus Mosaicæ legis pontifex absque iuramento creabatur. Hic autem summus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, cū iuramento Dei designatus est, vt maior certitudo fieret & plenius Dei verbis fides præstaretur. Iurauit enim Dominus, & non poenitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Nec Deus iureiurando confirmasset sacerdotiū Christi, nisi Leuitico sacerdote Christus esset præstator, eiusque testamentū antiquo longè præcelleret. quod haud dubiè subindicat hic locus, In tantum melioris testamēti spōsor factus est Iesus.) Sponsorē autem vocat mediatorem & intercessorem. Siquidem sacerdos medius est inter Deum & populum, qui pro viribus adniti debet, vt eos ad cōcordiam reducat. Quòd si quis id efficere possit, præsertim Christus, qui oblatione sui sacrificij nos fractis & disruptis prioribus inimicitijs, Deo reconciliauit.

Psal. 109.

” Et alii quidē plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere, hic autē eò quòd maneat in æternū, sempiternū habet sacerdotiū. Vnde & saluare in perpetuū potest accedētes per ipsum ad Deū. Semper viuens ad interpellandū pro nobis: Talis enim decebat vt nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non habet necessitatem quotidie (quemadmodum sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, dein de pro populi: hoc enim fecit semel, se offerendo. Lex enim homines cōstituit sacerdotes infirmitatem habentes, sermo autem iusiurandi, qui post legem est, filiū in æternū perfectū.) Quòd autem sacerdotium Christi sit sempiternum, non autem sacerdotium Aaron, hac ratione demonstrat Paulus, Ex eò quòd Christus manet in æternum, sempiternum habet sacerdotium: Mosaicæ autem legis supremus sacerdos non manebat in æternū, quia mortalis erat, & eo defuncto qui erat ex eius stirpe, in eius locum surrogabatur, imò potius succedebat: Nam filii Aaron patre defuncto legitimum sacerdotium obtinebant, etiam quasi iure hæreditario. Et licet Christus mortem quando voluit, obierit (cui tamen non erat absolute obnoxius, quia posuit animam suam quando voluit, & nemo à se vi abstulit: imo nec inferorum potestates potuerūt eū cruci affigere) non tamen successorem habuit. Nam licet Romanus pontifex eius vices in terris obeat, nō tamen censetur eius successor: alioqui quicquid poterat Christus autoritate propria, posset eadem Romanus pontifex, quod est absurdum. Aliud enim est agere vicarium Episcopi, & agere Episcopum. Tātum ergo distat Leuiticū sacerdotiū à sacerdotio Christi, quantum mortale ab immortalis. Et quia hic diuinus sacerdos permanet in æternū, potest accedētes per ipsum ad Deū, in perpetuū saluare. Qui enim credit in filium Dei, per filiū Dei accessum habet ad patrē. Et propterea potest salutē sempiternam impartiri illis, qui suo præsidio suffulti ad Deum sese transferunt. Obserua quæso quid dicat Paulus,

Christus nō habuit successorem, bene quidem vicarium.

Potest

Potest saluare in perpetuum, Non enim dicit hodie saluat peccatorem si resipuerit, sed *Hæc de se in perpetuum*, hoc est, semper paratus est eum ad salutem adducere, etiam si subinde ac frequenter Deum offenderit, si modò post frequentes lapsus ad diuinam misericordiam lachrymis, ieiunijs, vigilijs, orationibus & cordis contritione frequenter confugerit: nullus autem sacerdos sub sacerdotio Christi militans potest in perpetuum saluare peccatores: Hæc enim potestas soli Christo reseruata est: Hic enim per semetipsum habet accessum ad Deum, nos autem per eum. Et nihil euangelicus sacerdos sine eius ope intentare potest: Si enim Deum precetur, eius auxilio precatur: Nam per eum habet accessum ad Deum, qui quatenus homo, preces nostras offert Deo. Et si peccatorem absoluat, eius virtute absoluit. Et propterea præclare subiunxit Paulus dicens, *Semper viuens ad interpellandum pro nobis.*) Et quia semper viuunt vt pontifex, semper vt orator interpellat pro nobis, nec finit nos (nisi ab eius semitis deflexerimus) in caminum ignis æterni intrudi. Et cum pro nobis quatenus homo interpellat Deum, pro sua reuerentia semper exauditur. Huic Paulinæ doctrinæ suffragatur illud Ioannis, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et quia Christus suum sanguinem pro salute totius mundi effudit, neminem vult perire. quòd si pereat, sua negligentia aut obstinata malitia perit. Et propterea semper interpellat pro nobis, vt quod in nobis foedum est, suis precationibus purgetur. Et propterea *decebat* admodum *vt talis nobis esset pontifex, sanctus, innocens.*) Sanctus, quòd nihil eorum quæ facere debeat, intermitat: Innocens, quòd malignitate careat. de quo dicit Petrus, Qui peccatum non fecit nec inuentus est dolus in ore eius. Tum quoque Christus dicebat suis calūniatoribus, *Quis ex vobis arguet me de peccato? Impollutus.*) Nihil enim pollutionis & inquinamenti fuit in eius humanitate. cæteri verò sacerdotes propter imbecillitatem & infirmitatem suæ carnis, quam sentiunt peccato ipsius Adam inquinatam fuisse, polluuntur & foedantur. *Segregatus à peccatoribus.*) quia non erat obnoxius peccato. Etenim decebat vt is qui est prorsus à peccato immunis, peccatores iustificaret. & quatenus homo, factus est cœlis excelsior: Nam eius humanitas paterno throno afsidet. Meruit etiam sua perfectissima humilitate & obedientia, vt federet à dextris Dei. Et quia hic summus Pontifex est prorsus à peccatoribus alienus, & omni virtute superior, non habet quotidie necessitatem (quemadmodum sacerdotes Leuitici) pro suis & populi delictis offerre Deo hostias: hoc enim fecit semel seipsum offerendo, non pro suis sed populi delictis: frustra enim offerret hostiam pro se, qui nullius mali est sibi conscius. Et quod subnectit Paulus apertissimè declarat sacerdotes veteris legis fuisse imperfectos, & carnis infirmitate circumdatos, qui non facile peccatis obsistebant, sed vt imbecilli succumbebant. Summum verò euangelicæ legis sacerdotem, fuisse perfectum, nec seruitute peccati obstrictum, *Lex, inquit, homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: Sermo autem iusiurandi, qui post legem est, filium in æternum perfectum.*) Sermo iuramenti patris cœlestis, qui post Mosaicam legem sacerdotium Christi confirmauit, & prius conditum abrogauit, constituit Christum, Dei quidem filium perfectum, sacerdotem in æternum. Aut cōiunctim legendo, In æternum perfectum, Sensus erit, factum semper sacerdotē idoneum ac legitimū. quod de peccatore sacerdote dici non potest: Non enim semper idoneus est ac paratus ad peragēda sacra.

1. Ioan. 2.

1. Pet. 2.

Ioan. 8.

Argumentum octauis capitis.

Mosaicæ legis pontifex, vmbatica sacra peragebat, & intra tabernaculum figuratiuum quod fixerat homo, versabatur. Offerebat & Deo temporaria donaria & pecudum victimas, quæ nihil aliud sunt quàm typi quidam templi superni & hostiarum cœlestium. Sed euangelicæ legis pontifex summus, cum in

Y. i.

terris versabatur, vera & cœlestia sacra peragebat, & nunc assidens magnifico throno Dei in cœlis, versatur in adytis veri tabernaculi quod fixit Deus. Et qui aliquando vna oblatione suum corpus Deo obtulit, suumque sanguinem (quo animi purificantur) effudit, nunc preces & supplicationes pro nobis offert, nec desinit in euangelico testamento (quod Mosaicum longè præcellit) agere intercessorem & mediatorem inter Deum & homines. Quod si vetus testamentum fuisset perfectum, frustra Deus olim per Hieremiam pollicitus fuisset se daturum nouum, illo melius, efficacius & perfectius, quod non saxi aut chartis insculpendum est, sed intimis hominum præcordiis.

Caput octauum.

Capitulum autè super ea quæ dicuntur. Talem habemus pontificem, qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur, vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cum essent qui offerret secundum legem munera, qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium, sicut responsum est Moyfi, cum consummaret tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito secundum exemplum quod tibi ostensum est in monte.)

Redit Paulus ad priorem disputationem de discrimine sacerdotij Leuitici & euangelici habitam. Summatim autem perstringit quæ fufius differuit. Et propterea dicit capitulum κεφάλαιον, Summa dicitur siue caput. Et duabus rationibus demonstrat Mosaicæ legis pontificem (quem tantopere Iudæi iactabant) longè fuisse inferiorem Christo, nouæ legis sacerdote supremo. Nec loquendum esse de veteri sacerdotio & testamento, nisi quatenus erat typicum, Talem, inquit, habemus pontificem qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister & tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo.) Diuinus pontifex qui semper est viuens ad interpellandum pro nobis, & quæ sermo Dei cum iuramento confirmauit, ea autoritate & dignitate excellit, vt dignus sit qui paterno throno asideat. Hic autem thronus, est sedes maiestatis Dei. Aut hæc sedes magnitudinis, potius maiestatis, est excellentissima potestas iudicandi, quam pater dedit filio: Et quia dextera in animali pars est potior & præstâtior, significabit hoc loco dextera, bona spiritualia. Itaque Christus sedet in dextera magnitudinis in excelsis, hoc est, in potioribus bonis. Et licet Mosaicæ legis terrenus pontifex esset sacerdotum minister, & Sancta sanctorum ingrederetur, duntaxat tamen sacra & sancta umbratica administrabat. Hic autem sublimis pontifex quatenus homo, quæ verè sancta sunt & sacra, nempe cœlestia administrat, & penetrans supercœlestia tabernacula, nos suis precibus adiuuat & cõsolatur. In hoc seculo administrat sacramenta gratiæ: In futuro verò sacramenta gloriæ. Vnica dictio cõposita secundum græcos, hanc orationem imperfectam, sanctorum aut sacerdotum minister, cõplectitur, λειτουργός, minister sacerdotum, & qui pro alijs officio sacerdotij fungitur. vnde quod nos vocamus officium, græci vocant λειτουργίαν. vocem quidè deductam à λειτουργία, quod significat locum publicum in quo versabantur magistratus, & ἔργον, opus. vnde λειτουργαί, dicti qui in his locis magistratibus inferuebant. Adhæc, Christus, summus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, est veri tabernaculi, scilicet cœli minister, quod solus Deus præfixit. Vetus autè tabernaculum, carnale & temporaneum, cuius minister erat Aaron, hominum manibus fixum erat.

Sedes maiestatis filij Dei.
Ioan. 5.

erat. Etenim Moses fixit tabernaculum in quo pontifices sacrificia offerebant, & pro populo preces fundebant. Quantum ergo distat cœleste tabernaculum à terreno, tantum distat cœlestis pontifex à terreno. Deinde ostendit Paulus in quo conueniunt omnes pontifices & Leuitici & euangelici, Omnis, inquit, pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur. Hinc necesse est vt habeat aliquid quod offerat. sed Christus est pontifex, igitur offert vel obtulit munus & hostiam: Præter enim oblationem muneris in pane & in vino, quod obtulit Deo, cum augustissimum Eucharistiæ sacramentum instituit, fuit nobis munus cum seipsum obtulit Deo, quia gratis nos redemit. & hostia, quia semetipsum immolauit pro nostra salute. Et eius oblatio fuit pura, munda & immaculata, agno typico præfigurata. Nam in veteri lege immolabatur agnus sine macula, masculus anniculus, quem Iudæi 14. die mensis primi sub vesperam comedebant. Et qui se obtulit, erat idem ei cui se obtulit. Nam scribit Ioannes, Ego & pater vnum sumus. Et nos vniuit Deo cum seipsum pro nobis obtulit. Vnde scriptum est, Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te. In subsequenti loco demonstrat Paulus Christum non fuisse sacerdotem Leuiticum, nec ministrum legalium, Si enim esset super terram, hoc est, si terrenum esset quod offertur, non esset sacerdos, Leuiticus scilicet, quia nihil offerret quale lex præscribebat. Non enim deerant qui secundum legem temporaria munera & pecudum victimas offerebant. At dicit quispiam, Nonne corpus Christi erat terrenum ab Adam & Abraham descendens? cur igitur dicis id quod pro nobis obtulit, non fuisse super terram siue terrenum? Dicam corpus Christi à materia fuisse terrenum: Siquidem natus est Christus de purissima & sanctissima materia virginis Mariæ. Nec descendit Christus ab Adâ & Abraham secundum rationem feminalem, sed duntaxat secundum corpulentam substantiam. Sed non dicitur absolutè terrenum, sed potius cœleste, propter actionem Spiritus sancti, qui carnem Christi formauit. vnde dicit Paulus ad Corinthios, Primus homo erat de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Dicitur & cœleste ab vnione: nam humanitas Christi fuit coniuncta diuinitati in vnitatem suppositi. vnde dicit Ioannes, Qui de cœlo venit super omnes est, quia non est absolutè cum alijs hominibus conferendus. Adhæc, eius oblatio erat cœlestis, quia ordinabatur ad bona cœlestia, nempe ad assequendam foelicitatem perpetuam. Aut dic facilius accedendo ad mentem Pauli, Si Christus esset in terra, nequaquam esset sacerdos, vt sunt sacerdotes secundum legem dona offerentes, qui exemplo & umbræ subseruiunt cœlestium & c.) Sed offerret sacrificium verum, nam est consummator verorum sacrorum, & non typicorum minister. Nec aliam in terris & aliam in cœlis obtulit hostiam, sed quam in terris sacris adhuc velaminibus obtectam obtulit, in cœlo offert reuelatam & detectam. Qui autem secundum Mosaicam legem offerebant donaria & victimas, deseruebant exemplari & umbræ cœlestium, sicut responsum est Moyfi, cum consummaret tabernaculum, Vide inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. Vetus testamentum ad nouum præludebat, illudque figurabat, sed non assequebatur, & propterea verè dicebatur umbra. vnde postea dicit Paulus, Lex habens umbram futurorum bonorum: etenim umbra representat corpus, sed non assequitur. Ordinantur & sensilia ad intelligibilia, & carnalia ad spiritualia. Testimonium quod profert Paulus de exemplaribus illis & umbris ex libro Exodi desumptum est, in quo scriptum est, Inspice & fac, secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Quod vertit interpres, deseruebant exemplari, potius vertere debebat, exemplo. Non enim vetus testamentum erat exemplar noui, sed e contra: nam cœleste prius est temporaneo, nec tabernaculum Mosaicum erat exemplar cœlestis, sed e contra. & propterea Mofi dictum est, Inspice & fac tuum tabernaculum secundum exemplar, nempe cœleste, quod tibi in monte monstratum est. Subest enim exemplum & adumbratio. Exemplar autem præminet, & est exempli veritas ac prototypus. Thomas Aquinas non attendens ad hanc differentiam, cum disputando dicit quod exemplar deberet potius competere cœlesti tabernaculo.

In quo conueniunt omnes pontifices.

Exo. 12.

Ioan. 10.

Ioan. 17.

Hæc obserua.

1. Cor. 15.

Ioan. 3.

Heb. 10.

Exo. 25.

Attende ad discrimen exemplaris & exempli.

naculo, quàm terreno: cogitur comminisci dupliciter aliquid esse prius. vno modo simpliciter, alio modo quo ad nos. Sed facessant hæc leuiuscula, quæ nihilo ad Paulinam mentem accedunt.

» Nunc autem melius fortitus est ministerium quanto & melioris te-
 » stamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum
 » est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inqui-
 » reretur. Vituperans enim, eis dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, &
 » consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum
 » nouum: non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die
 » qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti:
 » quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi
 » eos, dicit Dominus, Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde
 » eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in po-
 » pulum: & non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque
 » fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me
 » à minore vsque ad maiorem eorum, & peccatorum eorum iam non
 » memorabor. Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem an-
 » tiquatur & senescit, propè interitum est.) Adhæc, volens Paulus ostendere
 nos habere cœlum pro templo & vero tabernaculo, ad cuius exemplar Moses suum
 tabernaculum perfecit: nec Leuiticum pôtificem esse cum Christo conferendum, di-
 cit, Quanto diuinus pontifex melioris & perfectioris testamenti mediator est, tanto
 melius, efficacius & perfectius sacerdotium adeptus est. Quòd autem vertit interpres
Sorritus est, vult innuere quòd forte, hoc est, electione & diuina dispositione cõsecutus
 est. Hoc autem euangelicum testamentum diuino consilio, diuinæque voluntate in
 melioribus repromissionibus sancitum est: Nam cœlestia bona his qui approximant
 Deo pollicetur. vnde postea dicit Paulus, Christus assidens pontifex futurorum bo-
 norum. Deinde validissima ratione demonstrat vetus testamentum fuisse imperfe-
 ctum, *Si illud*, inquit, *prius culpa vacasset, non utique secundi locus exquireretur*, Reprehen-
 dens enim & de eo conquerens, dicit eis, Ecce dies venient dicit Dominus, & con-
 summabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum: non iuxta
 testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt edu-
 cerem eos ex terra Aegypti, quia ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego ne-
 glexi eos dicit Dominus. Hoc autem testimoniũ desumpsit Paulus ex oraculo Hie-
 remiæ prophetæ, in quo scriptum est, Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam siue
 disponam domui Israel, & domui Iuda pactum (siue testamentum) nouum: non se-
 cundum pactum (siue testamentum) quod pepigi cum patribus vestris in die qua appre-
 hendi manum eorum vt educerem eos de terra Aegypti, Pactum siue testamentum quod
 irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum (siue ego neglexi eos) dicit Dominus.
 Et hoc erit pactum (siue testamentum) quod feriam cum domo Israel post dies illos
 dicit Dominus, Dabo legem meam in visceribus (siue in mente) eorum, & in corde eo-
 rum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit
 vltra vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens, Cognoscite
 Dominum, quia omnes scient me à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus,
 Quia propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non ero memor amplius. Vetus
 testamentum erat carnale, rudi admodum populo datum: Nouum verò est spirituale
 omni nationi vltro oblatum, Iudæos Gentibus in fide Christi connectens. Vetus testa-
 mentum erat imperfectum, Nouum verò perfectum, & perfectos Christianos cum
 perfecto pontifice copulans. Vetus testamentum erat temporaneum, Nouum verò
 æternum.

Hebr. 9.

Cur Vetus
testamentum
erat imper-
fectum.

Hier. 31.

Hier. 31.

æternum. Vetus testamentum erat lex literæ, Nouum verò lex spiritus. Vetus testa- *Discrimen*
 mentum erat vmbra, Nouum verò veritas. Vetus testamentum erat scriptum in ta- *non modicum*
 bulis lapideis, membranis, & pellibus mortuis, Nouum verò scriptum est in viuus *inter Vetus*
 cordibus. Vetus testamentum erat iustitiæ, Nouum verò misericordiæ: Licet vtrun- *et nouum te-*
 que sit iustitiæ & misericordiæ. Sed quia in nouo testamento magis relucet misericor- *stamentum.*
 dia Dei quàm iustitia, nobisque fit longè exploratior, censetur testamentum miseri-
 cordiæ. Vetus testamentum erat timoris, Nouum verò amoris. Vetus testamentum *In quo dif-*
 erat vindictæ, Nouum verò reconciliationis & pacis. Pontifex veteris testamenti erat *seuebat pon-*
 carnalis, Pontifex verò noui testamenti est spiritualis. Pontifex veteris testamenti ne- *tifex Vete-*
 minem saluauit nec saluare potuit, Pontifex verò noui testamenti vult omnes sal- *vis testamē-*
 uos fieri, & omnes (nisi obstinata aut incredulitas aut malitia obstiterit) saluat. Pon- *ti ab insigni*
 tifex veteris testamenti non remittebat peccata, Pontifex verò noui testamenti re- *pôtifice no-*
 mittit. nec solum remittit & condonat culpam delinquenti, sed delicti non recorda- *ui testamē-*
 tur, nec imputat ad pœnam perpetuam, si modò peccatorem sui peccati poeniteat. In *ti.*
 veteri testamento Deus promittebat Iudæis (si modò sua præcepta seruarent) terram
 lacte & melle fluentem. terram quidem Chananæorum, quam vocabant promissio-
 nis, In nouo verò testamento Deus promittit vitam æternam, & terram illam de qua
 scriptum est, Credo videre bona Domini in terra viuentium. Item, Mansueti hæredi- *Testamētū*
 tabunt terram. Intelligamus testamentum, pactum & foedus pro eodem sumi. & ex eo *pro quo su-*
 testamentum secundum Hebræos pactum vocatur, quia in eo voluntas atque testa- *mitur.*
 tio eorum qui pactum ineunt, continetur. Deus autem suo populo Israelitico quan-
 do eum de terra Aegypti eduxit, ita fuit familiaris vt manum eorum apprehendisse
 dicatur. Quia tamen suis assiduis vitiis irritum fecerunt pactum Domini, Dominus
 eos neglexit & deseruit. Hæc autem scriptura, Hoc erit testamētum quod feriam cum
 domo Israel post dies illos dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum,
 & c. illi verbo Christi ad suos discipulos respondet & cohæret, Non sum missus nisi *Matt. 15.*
 ad oues quæ perierunt domus Israel. Et cum Christus Chananæam secundo reiecit,
 dixit, Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. Hæc autem de pa-
 ne cœlesti promissionē primò Iudæis factam, confirmauit Apostolus dicens, Vobis *Act. 13.*
 quidem primùm oportebat loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indi- *Esa. 49.*
 gnos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes: Sic enim præcepit nobis
 Dominus, Posui te in lucem Gentium, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ. Et
 quia filij regni noluerunt recipere Christum in suos venientem, eiectioni sunt in tenebras
 exteriores, & in eorum locum surrogati sunt Gentiles qui ad fidem postremò vocati,
 Christi præceptis & sermonibus auscultauerunt. Ex eo autem Hieremias meminit pa-
 cti quòd fecit Dominus domui Iuda, quia cum decem tribus Israel sub Roboam &
 Hieroboam, proiectæ sunt in nephandam idololatriam, regnum & tribus Iuda per-
 mansit in cultu Dei, licet non ex toto. Et cum autore Christo illuxit Euangelium, ita
 mentes hominum Spiritus sanctus afflauit, vt non fuerit opus Iudaicis magistris, qui
 docerent populum, dicentes, Cognoscite Dominum: Nam lex euāgelica illorum præ-
 cordiis & visceribus insculpta, duce Spiritu sancto, incitabit eos ad cognoscendum
 Dominum, & præsertim in statu patriæ: Nam videbimus Deum sicuti est. Item, Hæc *1. Ioan. 3.*
 est vita æterna vt cognoscant te esse solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. *Ioan. 17.*
 Et quia in ecclesia triumphante omnes cognoscent Dominum, vnus non docebit aliũ,
 dicens, Cognosce Dominum. Verum digladiabitur quispiam, Videtur Paulus planè
 innuere quòd in nouo testamento non sit opus doctoribus. quòd si ita sit, cur igitur
 se vocat doctorem Gætium? Item, dicit ad Ephesios, Dedit quosdam quidè Apосто- *1. Tim. 2.*
 los, quosdam autem prophetas, alios autem pastores & doctores. Adhæc, Si non esset *Eph. 4.*
 opus doctoribus, nec esset opus prædicatoribus: Nam prædicatores prædicando docent
 populum, quod tamen pugnat cum illa scriptura, Euntēs in mundũ vniuersum, præ- *Marc. 16.*
 dicatē Euangelium omni creaturæ. Respondent Scholastici doctores qui hunc locum
 suis scriptis differuerunt opus esse doctoribus in nouo testamento pro hoc statu viæ,
 Y. iij.

Luc. 24. & præfertim pro illis qui non fuerunt immediatè instructi à Christo. In numero au-
 Matt. 13. tem Apostolorum non est opus quòd vnus alium doceat: Nam fuerunt immediatè
 à Christo instructi, quod testatur Lucas dicens, Aperuit illis sensum vt intelligerent
 scripturas. Et antequam moreretur dixerat suis discipulis, Vobis datum est nosse my-
 steria regni cœlorum. Illi enim fuerunt primi architecti, primique fundatores noui
 testamenti. Paulus autem hoc loco loquitur de cognitione Dei concernente statum
 patriæ, & tunc cùm beati omnes videbunt clarè diuinam essentiam, eaque perfruen-
 tur, non erit opus vt quis doceat suum proximum aut suum fratrem, dicendo, Co-
 gnosce Dominum. Verùm obiicies, vnus angelus docet alium, cum illuminando, &
 cùm sancti erunt angelis æquales, nihil obstat quominus vnus sanctus alium do-
 ceat. Respondeo in beatis duplicem esse Dei cognitionem, Vnam diuinitatis, & hæc
 sola beatum reddit angelum: Nam beatitudo æterna consistit in clara & perfecta Dei
 cognitione. nec hoc cognitionis genere vnus angelus docet alium: Alia est cogni-
 tio Dei per effectus, & hac cognitione vnus angelus docet alium: Nam angeli supre-
 mæ hierarchiæ docent angelos mediæ hierarchiæ, reuelando aut exprimendo eis que-
 dam mysteria, quæ immediatè à Deo hauserunt, vt pulchrè monstrat diuus Diony-
 sius in libro cœlestis hierarchiæ. Similiter angeli mediæ hierarchiæ docent & illu-
 minant angelos infimæ hierarchiæ. Existimarem tamen Paulum velle innuere cum
 Hieremia, quòd cùm lex Mosàica non præstaret claram & apertam filij Dei noti-
 ciam, cùm sonora Apostolorum buccina in omnem terram insonuit, tunc cœpit
 Christi cognitio paulatim omnibus innotescere. Tum quoque cùm Deus naturam
 humanam induit, eamque fecit diuinitatis participem, tunc illuxit omnium animis
 splendor diuinæ cognitionis, & vt scribit Theophylactus, velut quædam agilitas &
 aptitudo est à gratia diuina naturæ humanæ imposita, vt Dei veram habeat notio-
 nem. In fine huius capituli ostendit Paulus antiquatum fuisse & abrogatum vetus
 testamentum, quantum ad cæremonialia cùm nouum effloruit. Et interpretado pro-
 pheticum Hieremiæ vaticinium de nouo testamento, quod suo tempore exoriturum
 erat, dicit, *Dicendo nouum veterauit* siue antiquauit *prius.* Quod autem antiquatur &
 fenescit, paulatim tendit ad interitum.

Argumentum noni capituli.

Stendit Paulus Mosàicum tabernaculum, & vetus illud templum habuisse
 suos sacros ritus, suasque statas cæremonias, lotiones ac pecudum victimas:
 quæ iustificandi & purificandi speciem quandam præseferabant, qua futura post-
 hac iustificatio & purificatio adumbrabatur. In priori autem tabernaculo, quod
 sanctum appellabatur, cum magna religione & veneratione seruabantur lucer-
 næ, mensa & sacri panes: & in illud prius tabernaculum quotidie ingredie-
 bantur sacerdotes, qui sacrificiorum officia peragebant. In secundo verò taber-
 naculo sacratori, quod ob excellentiam religionis vocabatur Sanctum sanctorum,
 continebantur thuribulum aureum, arca testamenti laminis aureis vndique circū-
 tecta, in qua erat vrna aurea habens manna, vetus Hebraeorum alimentum, &
 virga Aaron quæ fronderat, ac turgētibus gemmis eruperat in flores. Inerant &
 tabulæ testamēti, in quibus cōtinebantur decē præcepta legis digito Dei insculpta.
 In hoc autem secundū tabernaculum solus pontifex semel duntaxat singulis annis
 ingrediebatur, nō tamen sine sanguine pecudis, quæ offerebat pro suis & populi de-
 lectis. Et licet in illis tabernaculis offerrentur donaria, mactarentur pecudes, & im-
 molarentur hostiæ, quæ habebant quandam purificationis speciem: non tamen po-
 terant

terant ad plenum, Iudæorum animos puros reddere. Et huiusmodi purificationes
 & ablutiones pertinebant duntaxat ad purgationem carnis: Christus autem Pō-
 tifex futurorum bonorum, & author purificationis animorum per tabernaculum
 Mosayco longè augustius, florentius & perfectius, ingressus est in loca verè san-
 cta: non adferens secum more Leuitici pontificis sanguinem pecudum, sed pro-
 prium sanguinem, quem in ara crucis pro nobis effuderat. Quòd si sanguis tau-
 rorum aut vitulorum aut hircorum, inquinatos iuxta quandam carnalem &
 vmbaticam sanctimoniam purgauerit: multò magis sanguis Christi, qui per Spi-
 ritum sanctum, semetipsum obtulit Deo immaculatum, purgauit conscientias no-
 stras ab operibus mortuis. Et propterea Christus verè censetur noui testamenti
 (quod eius mors consummauit) mediator. & quia supplicio suæ crucis abolita sunt
 nostra priora vitia, debemus per euangelicam doctrinam accipere æternæ here-
 ditatis spem & promissionem.

Caput nonum.

Abuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctum
 seculare: tabernaculum enim factum est primum, in quo e-
 rant candelabra, & mensa & propositio panum, quæ di-
 citur sancta. Post velamentum autem secundum, tabernacu-
 lum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & ar-
 cam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea
 habens manna, & virga Aaron, quæ fronderat, & tabulæ testamenti:
 superque eam erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propiciatorium,
 de quibus non est modò dicendum per singula. His verò ita compo-
 sitis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrifi-
 ciorum officia consummantes: in secundo autem, semel in anno solus
 Pontifex, non sine sanguine, quem offerebat pro sua & populi ignorā-
 tia, hoc significante spiritu sancto nondum propalatum esse sanctorum
 viam, adhuc priore tabernaculo habente statum: quæ parabola est tem-
 poris instantis, iuxta quàm munera & hostiæ offeruntur, quæ non pos-
 sunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in
 cibis & in potibus, & in variis baptismatibus, & iustitiis carnis, vsque
 ad tempus correctionis impositis.)

Vetus testamentum quod nouo coruscante & efflorescente antiquatum est,
 habuit sui cultus iustificationes, attamen imperfectas & vmbaticas, quæ erant
 sanctiones & obseruationes antiquæ legis. Iustificationes autem culturæ siue la-
 triæ, erant quædam ablutiones, quibus Iudæi à contracta ob tactum morticini ir-
 regularitate mundabantur. Cùm enim morticinum aut quid immundum tetigerant,
 non poterant intrare tabernaculum, nisi fuissent expiati. Et ob id dicebantur iustifi-
 cationes cultus, quia per eas quis fiebat idoneus ad cultum diuinum. Pars vna taber-
 naculi sanctum seculare, siue sanctum mundanum: ob id dicebatur seculare & mun-
 danum, quia in eam tabernaculi partem admittebantur vnà cum Iudæis Profelyti &
 Gentiles. Primum autem tabernaculum constructum est, in quo erant candelabra, & mensa, &
 Y. iij.

propositio panum quæ dicitur sancta.) Sancta hoc in loco est pluralis numeri neutri generis. Hæc autem tabernaculi pars, sancta dicitur, quia aberat à prophanis. Propositio panum, & sacri panes propositionis (quibus duntaxat sacerdotes vesciebantur) pro eodem fumuntur. Et propositionis appellabantur, quia in sacra mensa proponi solebant. Post secundum autem velamen erat tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam vndique auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron quæ germinauerat, & tabulæ testamenti. Super eam etiam erant Cherubim gloriæ, siue gloriosa obumbrantia propiciatorium, de quibus non est hîc particulatim dicendum. hæc fusius multo, licet nõ in eisdẽ verbis in 26. & 36. caput Exodi cõtinetur. In fine 26. ca. scriptũ est, Inferetur autem velum per circulos intra quod pones arcam testimonij, quo & sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuidentur. Pones & propiciatorium super arcam testimonij in Sancta sanctorum, mensamque extra velum, & contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano. Hæc mysteria & typica de quibus hîc Paulus agit, quidam docti interpretes sic explanant, Primum sanctum, est hic inferior mundus, vbi colitur Christus. Candelabra, ecclesiæ, quæ fide, spe & charitate ac bonis operib⁹ lucere debent. Mensa, Christi altare. Propositio panum, siue oblatio panum, Eucharistiam representat. Secundum velamen, cœlum est: nam primum est elementaris regionis velamen. Secundum tabernaculum, quod & Sanctum sanctorum dicitur, est supermundana inuisibilibium & intelligibilibium regio. Thuribulum aureum, orationes sanctorum. Arca testamenti, Christus, vt Euangelij legislator. Quod autem soli sacerdotes veteris testamenti deferrent arcam, hoc adũbrabat solum sacerdotes nouę legis debere Eucharistiam tractare, consecrare, & aliis communicare. Quod autem arca testamenti esset vndique auro circumtectã præfigurabat humanitatem Christi, qua nihil vnquam fuit purius. Manna aurea urna contentum, præmonstrabat panem verum, qui de cœlo descēdit. Et reseruabatur in urna aurea ad posterorum memoriã, & ad taxandum Iudæorum ingratitude, qui hoc cœlesti cibo abusi sunt, dicētes, Anima nostra nauseat super hoc cibo leuissimo. Virga Aaron quæ absque vilo humore & cultura fronderat, repræsentat temporaneam Christi generationem, quæ absque vilo virili femine & naturæ præsidio facta est. Tabulæ testamenti in quibus decalogus continebatur, adũbrabant Euangelium Christi, in quo & præcepta Christi & consilia continentur, & quod magis digito aut spiritu Dei scriptum est, quàm hominũ calamo. Cherubim alata & gloriosa, quæ erant supra arcam, attamen sub Deo constituta, figurant choros Angelorum supra quos sedet & locata est Christi diuinitas. Propiciatorium repræsentat Christum, qui fuit propiciatio pro peccatis nostris. Adumbrabatur autem Cherubim gloriosis, quia eius humanitas super omnes Angelorum choros sedet ad dexteram Dei patris. Et per hoc propiciatorium siue diuinum oraculum & ineffabile verbum, Deus & Angelis & hominibus loquitur. Deinde subnectit Paulus quæ ad sacerdotes nouę legis, eiusdemque supremum Pontificem præludebant, *His verò ita compositis in primum quidem tabernaculum semper intrabãt sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes. In secundum autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine quem offerebat pro sua & populi ignorantia, hoc significãe Spiritus sancto nondũ propalata esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum, quæ parabola siue similitudo est temporis instantis, iuxta quam munera & hostiæ offerebantur, quæ non poterant secundum conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis & in potibus, & in variis baptismatibus, & iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis impositis.* Quod sacerdotes veteris legis sub Pontifice militantes, ingrederentur semper primum tabernaculum sacrorum ritus peragentes, hoc præfigurabat sacerdotes nouę legis, qui singulis penè diebus intrant in ecclesiam militantem, vt occinant Deo laudes, & interpellãdo Deũ pro populo, offerant augustissimum Eucharistiæ sacramentum, quod Christus veterum sacrificiorum consummator instituit. Quod autem solus Pontifex semel in anno ingrederetur cum sanguine secundum tabernaculum quod Sanctum sanctorũ

appel-

appellabatur: demonstrabat sub typo Christum, vt hominem, dũtaxat semel intrasse in loca verè sancta, cum proprio suo sanguine, què pro nobis in ara crucis effuderat. Pontifex carnalis offerebat non suum, sed pecudis sanguinem pro suis, & populi delictis, quæ per errorem aut ignorantiam contraxerat. Diuinus verò Põtifex illo carnali longè præstantior & augustior, obtulit suum proprium sanguinem, nõ pro suis, sed populi peccatis. Vnde cœlestes chori iuxta oraculum Esaia admirantes, dicebant, *Esaia. 63. Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradens in multitudine fortitudinis suæ? Quibus ipse ingrediens dicebat, Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum, ad saluandum. Et illi rursus, Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Quibus ipse, Calcaui torcular solus, & de gentibus non est vir mecum. Et sicut hostia extra Sanctum sanctorum immolabatur, ita Christus extra portam Hierusalem passus est. Hebr. 13. Cũ autem Pontifex Leuiticus ingrediẽdo Sanctum sanctorum offerebat sanguinẽ pro seipso, & ignorantis populi: insinuabat Spiritus sanctus nõdum patuisse Iudæis ad verè sancta & cœlestia aditum, quia primum tabernaculum, imò vtrunque, adhuc suam firmitatem & stabilitatem retinebat. Et propterea hæc similitudo & figurata locutio de ignorantia carnalis Pontificis respiciebat tempus veteris testamenti, quod exprimit hic locus, Quæ parabola siue comparatio est instantis tẽporis. Instans tẽpus vocat illud, autore Chrysofomo, quod aduentum Christi præcessit: cũ autem aduenit Christus, iam non est instans. Et huius est sententiæ Theophylactus. Alij tamẽ interpretes vt Anselmus, Lyranus & Thomas vnã cum glossa interlineari, vocant instans tempus, præfens tempus, quod aduentum Christi subsequutum est: & ex eo instans dicitur, quia ducit nos ad ea quæ contingunt in præfenti tempore. Vbi primum autem aduentauit Christus, & è sinu sui patris in pudicissimum virginis Mariæ vterũ descēdit, incoepit patefieri omnibus ad verè sancta, via: immolationes autẽ hostiarũ, & mactationes pecudũ & donorum oblationes, ac discrimina ciborum & potuum, nec non varia ablutionum genera quæ carnem duntaxat respiciebant, licet suo tempore Iudæis obseruata sint, non tamen potuerunt secundum conscientiam perficere illos, qui vni Deo inferuiebant. Non enim vetus testamentum sordes animarum detergebat, nec quempiam lex ad perfectum vnquam adduxit. Fuerunt autem tradita vsque ad tempus emendationis & correctionis. Hoc autem tempus, est tempus aduentus Christi, qui nihil non correxit, & ad melius commutauit, veterẽque legem adimpleuit.*

» Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius
 » & perfectius tabernaculum, non manufactum, idest, non huius crea-
 » tionis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum: sed per propriũ
 » sanguinem introiuit semel in sancta, aeterna redemptione inuenta. Si
 » enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquina-
 » tos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi,
 » qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo immaculatum, e-
 » mundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum
 » Deo viuenti? Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte interce-
 » dente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub prio-
 » ri testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt aeternæ hæ-
 » reditatis. Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testa-
 » toris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin
 » nondum valet dum viuit, qui testatus est. Vnde nec primum quidem
 » sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni testamento legis à

„ Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum
 „ cum aqua & lana coccinea & hyssopo. Ipsum quoque librum & omnē
 „ populum asperit, dicens, Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad
 „ vos Deus. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii, sanguine si-
 „ militer asperit. Et omnia penē in sanguine secundum legem mundan-
 „ tur, & sine sanguinis effusione nō fit remissio.) Nunc aperit Paulus quānam
 fuerit veritas illorum vmbaticorum tabernaculorum & quonā pacto Christus per
 tabernaculum Moysae longē augustius, florentius, excellentius & perfectius ingres-
 sus est in loca verē sancta, nulli hominum conspectui peruia, quandoquidem Chri-
 stus sua intolerabili passione, suāque inuicta patientia, & perfectā obedientia meruit
 vt eius humanitas sederet à dextris Dei, sublimēsq; cœlorum sedes transcenderet,
 quod haud dubiē indicat hic locus, Introiuit semel in sancta. Vocat autem Paulus
 Christum, Pontificem futurorum bonorum (qui semper assistit maiestati sui patris
 ad interpellandum pro nobis) vt ostendat planē quantum differebat Pontifex veteris
 testamenti ab hoc excellentissimo & perfectissimo Pontifice: nam ille erat dun-
 taxat Pontifex bonorum præsens, temporalium scilicet, sed Christus est Ponti-
 fex futurorum bonorum, cœlestium scilicet, nam per eius pontificiam virtutem in-
 troducimur in bona cœlestia. Vnde de beatis hæc scribit Euangelista, Gaudete & ex-
 ultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. *Per amplius tabernaculum.*) Antiqui
 interpretes dicunt Paulum hoc loco vocare tabernaculum, corpus Christi, quod est
 amplius veteri tabernaculo, quia in ipso habitat plenitudo diuinitatis corporaliter,
 Et eo amplius, quia omnia continet, Deum scilicet, rerum omnium dominatorem su-
 premum. *Et perfectius*, quia vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, ple-
 num gratiæ & veritatis. Ad hæc, nihil est inter creaturas carne Christi perfectius: nam
 diuinati coniuncta, perfectiora perficit. *Non manufactum, id est, non huius creationis.*) non
 enim debet conferri cum aliis creaturis, sed est quid spiritale & diuinū, eo quod Spi-
 ritus sanctus hoc tabernaculum composuit. Dicitur & non manufactum, quia nō est
 virili semine cōpactum. *Neque per sanguinē hircorū aut vitulorum, sed per propriū sanguinē.*)
 quem scilicet pro nostra salute immolauit in cruce. sicut scriptū est, Hic est sanguis
 meus noui testamenti, qui pro vobis & multis effundetur in remissionem peccatorū.
Intrauit semel in sancta.) Hoc est, in cœlum, & hoc est verē Sanctum sanctorum, quod
 Deus sanctorum omnium sua præsensia illustrat & exornat, & cum sanctis inhabi-
 tando hoc sublime sanctuarium sua maiestate & gloria decorat & cohonestat. In-
 trauit Christus semel in hæc verē sancta, quia semel effudit suum sanguinē, quod af-
 firmat Petrus dicēs, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est. & ad Romanos
 scriptū est. Qui mortuus est peccato, mortuus est semel. Alij nomine tabernaculi per
 quod Christus intrauit semel in Sancta, exprimūt cœlū. De quo dicit Psalmograph⁹,
 Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? Amplius ex eo censetur, quia illic est im-
 mensa bonorum omnium copia. Aut amplius, quia capacius & maius elemētis, & his
 quæ elementis subduntur. Perfectius, quia ibi cessabit omnis imperfectio: Non ma-
 nufactum, quia non hominum opificio sed Dei constructum est. tabernaculum autē
 Moysae hominis artificio extructum erat. Itaque Christus per cœlum intrauit se-
 mel in loca verē sancta. nam penetrando cœlum cœlorum, confedit ad dexteram ma-
 iestatis sui patris. *Æterna redemptione inuenta.*) Cū enim Christus semel ingressus est
 cœlum, vnico aditu beneficium nobis in æternum persoluit. Adiecit, Inuenta, quia
 nihil erat nobis de nostra salute compertum, nisi Christus hanc inuenisset. Inuenit &
 modum nostræ salutis cū assumendo in pudicissimo virginis Mariæ vtero carnē
 humanam, nos Deo repropiciavit. Deinde Paulus manifestans virtutem & efficaciam
 sanguinis Christi, quo emundati sumus ab omni peccato, nectit argumentū à minori
 ad maius, Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos

sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi qui per Spiritum
 sanctum, semetipsum obtulit Deo immaculatum, emundauit conscientiam nostram
 ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti? Si enim quod carnem inquina-
 tam purgabat, vim quandam habuerit, multo magis id quod animas nostras omni
 labe pollutas purgat & sanctificat, vim habebit non modicam. Hoc autem est sanguis
 Christi, cum quo beluarum sanguis non est conferendus. Et quia hoc diuino sangui-
 ne abluti sumus & iustificati, omnia nostra debemus Christo, qui precio magno nos
 redemit. In effusione huiusce sanguinis sita sit spes nostræ salutis. Reducamus & sub-
 inde in memoriam, hunc sanguinem fuisse immolatum pro remissione nostrorum
 peccatorum. Et propterea prosternamus nos ipsos ad terrā, & genua flectamus cū
 sacerdos in omnium conspectu erigit in altum, sacrum calicem. Et firmissimē creda-
 mus nulli patere ad tabernaculum Dei aditum, nisi per fidem huius sanguinis. Ad-
 oremus & sincera fide hunc sanguinem sub specie vini contentum: nec pro nostra
 iustificatione tam attendamus ad merita nostra, quā ad virtutem & fructum huius
 sanguinis. Quod autem sanguis hircorum, taurorum aut vitulorum, aut cinis vitulæ
 aspersus, mundaret exteriorem maculam, & inquinatam carnem sanctificaret, ex libris
 antiquæ legis deduci potest. Non quod expresse contineat scriptura sanguine hircorū
 aut vitulorum carnem inquinatam sanctificari, sed potius cineribus vitulæ aqua
 dilutis. Et propterea Paulus sub disunctione suam assertionem posuit. Vt autem
 scrupulosa hæc difficultas apertius dirimi possit, adnotabimus in veteri lege dupli-
 cem fuisse mundationem. Vnam, quæ fieri solebat in die expiationis: Et hæc ordina-
 batur proximē ad purgationem peccati, de qua in Leuitico scriptum est, Offeret Aa-
 ron vitulum pro peccato, & arietem in holocaustum. Suscipiet & ab vniuersa mul-
 titudine filiorum Israel duos hircos pro peccato, & vnum arietem in holocaustum.
 Cūque obtulerit vitulum & orauerit pro se & pro domo sua, duos hircos stare fa-
 ciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonij, mittensque super vtrumque
 fortem, vnam Domino, & alterā capro emissario: cuius exierit fors Domino, offeret
 illum pro peccato, cuius autem in caprum emissarium, statuet eum viuum corā Do-
 mino, vt fundat præces super eum, & emittat eum in solitudinem. His ritē celebratis,
 offeret vitulum, & rogans pro se & domo sua, immolabit eum. Tollet & de sangui-
 ne vituli, & asperget digito septies contra propiciatorium ad Oriētem. Cūque ma-
 ctauerit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra velum, sicut præce-
 ptum est de sanguine vituli, vt aspergat e regione oraculi, & expiet sanctuarium ab
 immunditiis filiorum Israel, & à prauaricationibus eorum, cunctisque peccatis. Hir-
 cus autem viuus, qui emittebatur in desertum, & portabat omnes iniquitates filiorū
 Israel, præfigurabat Christum, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super li-
 gnū. Alia mundatio ordinabatur contra irregularitatem, quam Iudæus à tactu mor-
 tui vel immundi contraxerat, de qua in Numeris dicitur, Locutus est Dominus ad
 Moysen & Aaron dicens, Ista est religio victimæ quam constituit Dominus, Præ-
 cipe filiis Israel vt adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit ma-
 cula, nec portauerit iugum, tradēsque eam Eleazaro sacerdoti, qui eductam extra ca-
 stra immolabit in conspectu omnium, & tingens digitum eius in sanguine eius, as-
 perget contra fores tabernaculi septem vicibus, comburētque eam cunctis videnti-
 bus, tam pelle & carnibus eius, quā sanguine & fimo flammæ traditis. Lignū quoq;
 cedrinum & hyssopum, coccūque bis tinctum sacerdos mittet in flammā quæ vac-
 cam vorat. Et tunc demum lotis vestibibus & corpore suo, ingredietur castra, comma-
 culatusque erit vsque ad vesperum. Sed & ille qui combusserit eam, lauabit vestimē-
 ta sua & corpus, & immundus erit vsque ad vesperum. Colliget autem vir mundus
 cineres vaccæ, & effundet eos, extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filio-
 rum Israel in custodiam, & in aquam asperfusionis: quia pro peccato vacca combusta
 est. Cūque lauerit qui vaccæ portauerat cineres, vestimenta sua, immundus erit vsq;

Commēda-
tio sangui-
nis Christi.

In Veteri le-
ge duplex e-
rat munda-
tio.
Leuiti. 16.

1. Petr. 2.
Nume. 19.

Matth. 5.

Col. of. 1.

Ioann. 1.

Matth. 26

2. Pet. 3.
Rom. 6.

Psal. 14.

1. Ioann. 1.

san-

ad vesperum. Habebunt hoc filij Israel & aduenæ, qui habitant inter eos sanctum iure perpetuo. Qui tetigerit cadauer hominis, & propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo poterit mundari. Vides sanè ex hac sacra historia illos qui tetigerant cadauer mortui, fuisse sanctificatos & ablutos cineribus vaccæ aut vitulæ combustæ aqua dilutis & aspersis. Quòd autem Christus semetipsum obtulerit Deo immaculatum, per spiritum illum æternum, fuit in agno paschali, qui sine macula immolabatur, præfiguratum. Tantæ autem virtutis erat sanguis Christi, vt conscientias nostras ab operibus mortuis emundauerit. Sunt autem opera mortua, peccata mortalia, quia adigunt animam morti æternæ: Stipendia enim peccati mors.

Exo. 12.

Opera mortua.

Roma. 6.

Et qui ab operibus mortuis purgatus est, potest facile Deo viuenti inferuire, qui verò huiusmodi operibus foedatur & contaminatur, non inferuit, nec pro tali statu inferuire potest Deo viuenti. Et propterea vt præuaricationes quæ erant sub priori testamento redimerentur, & omnium hominum inquinamenta abstergerentur, oportuit vt Christus esset noui testamenti mediator inter Deum & homines, suæque morte nos Deo reconciliaret, eiusque iram & furorem pura & sancta sui corporis oblatione placaret. Quòd si non pertulisset supplicium mortis, nec qui beneplacito Dei vocati sunt, æternam hæreditatem fuissent assecuti. *Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: Alioquin nondum valet dñ*

Quando fuit confirmatum nouum testamentum.

Lu. 22.

Exo. 24.

viuit qui testatus est. Quemadmodum enim secundum leges humanas intercedente testatoris morte, testamentum robur habet & firmitatem, ita cum Christus è vita decessit, nouum testamentum confirmauit. Quod exprimit Lucas dicens, Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine, quasi innueret Christus, Sine effusione mei sanguinis non esset dedicatum neque completum nouum testamentum. Id autem Paulus ex veteri testamento (quod effusione sanguinis dicatum est) deducit. Postquam enim Moyses legit coram populo mandata legis, & respondissent Iudæi, Omnia quæ locutus est Dominus faciemus, & erimus obedientes, sanguinem ex duodecim vitulis sumptum resperfit in populum, & ait, Hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Hoc autem adumbrabat nouum testamentum debere sanguine Christi (quo foedus amoris habemus cū Deo) confirmari. In illo tamen capite Exodi non fit mentio hirci neque aquæ & lanæ coccinæ siue rubræ, & hyssopi, quia tamen Paulus (qui apprimè Moysaycam legem callebat) didicerat in antiquis emundationibus asperisionem solitam fieri de sanguine hircorum & vitulorum & aqua admixta cum hyssopo & lana coccinea, hæc verba illi scripturæ adiecit. Aut dic hanc fuisse primam consecrationem in qua virtualiter continebantur aliæ sanctificationes futuræ, inter quas potissimum fuit illa quæ fiebat in die expiationis, de qua Leuiti. 16. cap. scriptum est, vt iam adnotauimus. Et alia de vitula rufa, Numeri 19. Vfus est & Moyses sanguine, quando sanctificauit tabernaculum, & omnia vasa ministerij. & licet vnixerit oleo tabernaculum, postea tamen asperfit sanguine. Concludendo autem de huiusmodi priscis mundationibus, dicit Paulus, *Et omnia pene in sanguine mundantur secundum legem, & sine sanguinis effusione non fit remissio.* Quæ pendet omnimode à sanguine Christi. Licet enim in veteri lege remitterentur peccata, non tamen virtute sacramentorum, sed virtute fidei Christi. Vnde in antiqua lege frequenter vsurpatur & inculcatur hoc verbum, Rogabit pro eo sacerdos, & remittetur. Nec dicit scriptura, Remittet sacerdos peccatum delinquentis sed remittetur, virtute scilicet fidei Christi, quæ semper fuit ad salutem necessaria.

Hæc obserua.

„ Necessè est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa
 „ autem cœlestia, melioribus hostiis quàm istis. Non enim in manufa-
 „ cta Sancta Iesus introiuit, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt

nunc

„ nunc appareat vultui Dei pro nobis. Neque vt sæpe offerat semeti-
 „ ipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos
 „ in sanguine alieno: Alioquin oportebat eum frequenter pati ab ori-
 „ gine mundi. Nunc autem semel in consummationem seculorum, ad
 „ destitutionem peccati per hostiam suam apparuit. Et quemadmo-
 „ dum statutum est hominibus semel mori. post hoc autem iudicium,
 „ sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata,
 „ secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem
 „ per fidem.) Quia omnia pene in sanguine mundabantur secundum legem, nec
 sine sanguinis effusione fiebat remissio, necesse est exemplaria cœlestium, potius ex-
 pla, his hostiis purgari. Ipsa autem cœlestia melioribus aut potioribus hostiis quàm
 illis.) Theophylactus legit, Quàm ista. Synagoga Iudæorū quæ adumbrabat & de-
 liniabat ecclesiam militantem, his pecudum hostiis purgabatur, & vitulorum ac
 hircorum sanguine aut cineribus vitulæ aqua resperfitis aspergebatur. Cœlestia verò,
 hoc est, ipsius ecclesiæ membra potioribus hostiis quàm illis antiquis purgantur:
 Nam proprio Christi sanguine ab omni labe repurgantur. Vt enim ecclesia mili-
 tans exprimitur cœlo, aut regno cœlorum, iuxta scripturam illam, Mittet filius
 hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Iterum, Simile est Matth. 13.
 regnum cœlorum decem virginibus: ita cœlestium nomine, Christiani exprimuntur. Matth. 25.
 tur: sunt enim spiritales & Deo sacriati, & sanguine Christi abluti, sunt effecti Deo
 patri regnum & sacerdotes. Adhæc, sacro Christi baptisate regenerati sunt spiri-
 tualiter. De qua regeneratione dicit Petrus, Benedictus Deus, & pater Domini nostri
 Iesu Christi, qui secundum suam misericordiam magnam, regenerauit nos in
 spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in hæreditatem incorru-
 ptibilem & incontaminatam & immarcescibilem, conseruatam in cœlis in vobis.
 Quidam interpretes dicunt nomine exemplarium cœlestium debere intelligi anti-
 quia illa tabernacula, quæ figurabant cœlestia, nempe nouum testamentum illa
 autem fuerunt pecudum sanguine purgata. Sed cœlestia, nouum scilicet testamen-
 tum, quod perducit ad cœlestem hæreditatem fideles, meliori hostia fuisse repur-
 gata, quia sanguine Christi dicatum est & confirmatum. Verum isti interpretes
 quantum ad sententiam & veritatem nobiscum consentiunt. Et sicut Iudæi in ve-
 teri lege purgabatur sacrorum vmbris, sic Christiani in noua lege sacrorum veri-
 tate, & perfectis ecclesiæ sacramentis purgantur. Nec sine causa asseruit Paulus,
 ipsa cœlestia melioribus hostiis purgari quàm Iudaica. Deinde Paulus ostendit
 Christum non intrasse in illa antiqua tabernacula hominum manibus efficta (li-
 cet essent nobis, & non Deo, verorum exemplaria) vt quæ adumbrassent euan-
 gelicam historiam, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.
 Leuiticus Pontifex semel in anno oblaturus Deo sacrificium, intrabat in Sancta san-
 ctorum manufacta, sed Christus post oblationem sui corporis pro nostris peccatis
 redimendis, intrauit semel vt homo in cœlum, quod manufacta tabernacula longè
 præcellit. Eam autem ob causam intrauit in cœlum, vt appareat nunc deo in faciem
 & vultum, pro nobis interpellator. Olim Leuitici Pontifices per quædam signa vide-
 bant Deū. Hic autè perfectus pontifex perfectissimè & clarissimè absque vllis signis
 & enigmatibus Deū intuetur, & præsens alloquitur. Neque eò in cœlum sese recepit
 vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum vetus pontifex intrabat in Sancta per
 singulos annos in sanguine alieno, alioquin oportuisset eum frequenter pati ab ori-
 gine mundi. Si enim more illorum pontificum frequenter ingressurus fuisset, oport-

Z. j.

tuisset eum frequenter subire mortem, cum à constitutione mundi, & etiam à passione eius tot iam effluerint anni. Facilius dicam, Eo seipsum obtulit Deo hostiam sanctam in odorem suauitatis, quo mortem pertulit: ergo si frequenter semetipsum obtulisset, & frequenter mortem pertulisset. Et quia semel mortem pertulit & gustauit, semel seipsum obtulit, *Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit.*) Sciscitaberis, Cur non statim ab initio mundi semetipsum obtulit? Respondeo, Si ab origine mundi cum nondum scelera adeò diffusa essent super terram, seipsum in mortem obtulisset, & hunc in modum vix vllus hominum credidisset, rursus fuisset illi mors obeunda. Et propterea eius omnes conatus fuissent irriti, vani & inutiles. Cum autem abundauit iniquitas, & mirum in modum increuerunt hominum flagitia etiam turpissima, vt vetus homo crucifigeretur, & destrueretur corpus peccati, seipsum Deo obtulit, & in eius conspectu per suam sacrosanctam & diuinam hostiam & mortem gloriosam de qua triumphauit, apparuit. Et propterea adiecit Apostolus, *In ipsa seculorum consummatione.*) non quòd innuere velit quod simpliciter in fine seculi seipsum obtulerit, sed post multa à constitutione mundi tempora. Nam anni ante Christum iuxta Hebræos fuerunt 3962. Itaque cum tempus aduentauit, vt Christus sacra Prophetarum oracula adimpleret, & sentina vitiorum omnium purgaretur, seipsum obtulit.

Apoc. 13. Verum digladiabitur quispiam, In Apocalypsi scriptum est, Agnus qui occisus est ab origine mundi. Dicam quòd Christus fuit ab origine mundi præfiguratus in nece Abel vt enecaretur. Quadam autem perbreui & succincta comparatione demonstrat Paulus Christum semel mortem pertulisse. Quemadmodum inquit, statutum est hominibus semel mori, Post hoc autem iudicium, sic & Christus semel oblatus est.) A semetipso scilicet, spontanea voluntate: Nam, vt prius dictum est, Obtulit semetipsum per spiritum sanctum Deo immaculatum. Dicit & Esaias, Oblatus est quia voluit, cui astipulatur illud psalmographi, Vt facerem voluntatem tuam, volui. Vetus autem pontifex non semetipsum offerebat, sed pecudis sanguinem pro suis & populi delictis. Hic verò altissimus pontifex semetipsum obtulit pro abstergendis totius mundi vitiiis, vnde longè maius & admirabilius sacrificiū obtulit quàm Leuiticus pontifex. Si requiras à quo statutum est hominibus semel mori, in primis tibi respondebo à causa naturali, siue naturali conditione, quæ composuit hominem quatuor qualitatibus contrariis adinuicem agentibus, humiditate scilicet, siccitate, caliditate & frigiditate. & quando vna istarum vehementi actione ac summo cum impetu oppugnat aliam, & à suo temperamento extrudit, adigit hominem morti. Si tamen Adam non peccasset, homo nõ necessariò incurrisset mortem, quia per originalē iustitiam anima continebat corpus, vt posset non mori. & aliter consideratur mors in homine quàm in bruto. Nam anima bruti educitur de potentia materiæ, hinc brutum necessario moritur: Anima autem hominis non educitur de potentia materiæ, sed ex nihilo creatur à Deo: & propterea si Adam non peccasset, non necessario mortem incurrisset. Est & mors introducta à peccato primorum parentum. Ordinauit & Deus nostræ saluti prospiciens, vt homo moreretur, & scilicet mortuum ad immortalitatem adduceret: Non enim interitus hominis tam dicendus est mors quàm somnus. vnde Christus dicebat suis discipulis, Lazarus amicus noster dormit: Licet sciret eum expirasse. In subsequenti loco reddit Apostolus rationem, cur Christus seipsum deuouerit, *Ad multorum, inquit, exhausti peccata.*) Sic enim exhausta sunt & abolita, vt ne vlla quidem labecula ex parte exhaustantis & purgantis remanserit. Sed cur Paulus dixit multorum, & non omnium? vt illi euangelicæ doctrinæ astipularetur, Filius hominis venit, vt daret animam suam redemptionem pro multis. Non est tamen negandum quin Christi mors omnium perditionem æquauerit, id est, quantum est in se, fat voluit, vt omnes saluarentur. Quòd si qui pereant, aut sint perituri, sua obstinata aut incredulitate aut malitia peribunt.

Esa. 53.
Psal. 39.

Gene. 3.

Ioan. 11.

Mar. 10.

Matt. 20.

peribunt. Et in hac eadem epistola iam dictum est, quòd Christus factus est causa salutis his qui sibi obtemperant: Nemo enim dicere debet (si omnino iussis Christi reclamet) se salutem æternam assequuturum. Denique, nemo audeat dicere, Conglorificabor Christo, si nolit morti Christi compati: Dicit enim Apostolus, Sic compatimur, vt conglorificemur. Iterum, Sic commorimur, vt conuiuamus. Et alibi, Omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu persecutionem patientur. Dicunt nostri doctores scholastici, Quòd Christus sua morte, omnes redemit, quantum ad sufficientiam, sed non quantum ad efficientiam: Nam efficientia nostræ salutis vnà cum fide Christi, à nostris bonis operibus pèdet. Et propterea dicit beatus Petrus, Quapropter fratres, magis satagite, vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Christus in primo suo aduentu apparuit in forma serui & peccatoris. In secundo verò apparebit sine peccato, & similitudine carnis peccati, omni maiestate & gloria conspicuus. Vnde scriptum est, Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, &c. Manifestat autem Paulus quibus sine peccato apparebit, Expectantibus se in salutem per fidem.) Intellige per fidem euangelicam, viam & perfectam, quæ bonis operibus consummatur.

2. Tim. 2.

2. Tim. 3.

2. Pet. 1.

Matth. 25.

Argumentum decimi capitis.

Licet Mosayca lex non assequeretur euangelicam, nec ad eius perfectionem accedere potuerit, tamen eam adumbrabat, & bonorum cælestium typum gerebat. Et cum euangelica philosophiæ veritas & gloria illuxit, Deus sacrificia pecudum (quibus impossibile erat auferri peccata) spreuit, ne tamen idola offerrentur, vbi non deerat offerentium fides & deuotio, ad tempus acceptauit, cui nihil magis fuit acceptum & gratum, quàm quòd Christus humana carne vestitus, eius voluntatem eiusque opus sua cruce consummauerit: Siquidem in hac voluntate sanctificati sumus & abluti per spontaneam corporis Christi oblationem. Et quia immolatione sanguinis Christi ad plenum & integrum facta est peccatorum remissio, non est futura pro delictis hominum oblatio. Itaque tantorum beneficiorum præsidio suffulti cælestem vitam agamus, & à pristinis vitiiis repurgati, cum integro corde & sincera fide ac feruenti charitate accedamus ad Deum, qui cælestem hereditatem & perpetuam felicitatem nobis repromisit. Quòd si Mosayca legis præuaricatores supplicio corporis & morte temporanea cruciarentur, multo maiora illos manebunt tormenta, qui filium Dei conculcauerint, & sanguinem noui testamenti suis nephandis flagitiis polluerint.

Caput decimum.

» **V**obis enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam
 » imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis,
 » quas offerunt indefinenter, nunquam potest accedentes per-
 » fectos facere, alioquin cessassent offerri, ideo quòd nullam
 » haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in
 » ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit: impossibile
 » enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingre-

„diens mundum dicit, Hostiam & oblationem noluit, corpus autem
 „aptasti mihi, Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt.
 „Tunc dixi, Ecce venio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam
 „Deus voluntatem tuam. Superius dicens, Quia hostias & oblationes
 „& holocaustomata pro peccato noluit, nec placita sunt tibi quæ se-
 „cundum legem offeruntur, tunc dixi, Ecce venio, ut faciem Deus vo-
 „luntatem tuam: aufert primùm ut sequens statuatur. In qua voluntate
 „sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel. Et o-
 „mnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & eandem sæ-
 „pe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata. Hic autem vnâ
 „pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de
 „cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.
 „Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos.)

*Vmbra futu-
 rorum bonorum.* Paulus vocat vmbra futurorum bonorum, typum quendam imperfectum, &
 rudem quandam adumbrationem. Imaginem verò rerum, Archetypum, ipsissi-
 mam veritatem & lucem fulgidissimam antiquarum vmbra. Et quia noua lex
Lex noua expressius bona coelestia representat, quam vetus, propterea dicitur imago futuro-
*est imagofu-
 rorum bonorum.* rum bonorum. Quòd autem lex illa vmbatica parum habuerit momenti in con-
 donandis culpis, sic Paulus suadet, Non poterat victimis pecudum, quæ quotan-
 nis offerebantur, etiam assidue pro delictis Iudæorum, quempiam perficere, alio-
 quin cessassent offerri: quotannis autem nouæ offerebantur. quòd si non fuissent
 oblata, peccatis contaminati existimassent se prorsus esse iustificatos, & à pristinis
 vitiis repurgatos. Cùm autem nouæ hostiæ singulis annis offerebantur, sibi per-
 suadebant se superioribus hostiis non fuisse iustificatos, nec ad integrum culpam si-
 bi condonatum fuisse, donec aduèret vera hostia, sanguis scilicet Iesu Christi. Ni-
 hil igitur aliud efficiebant pecudum hostiæ, quam quòd peccata commemorarent
 & arguerent, quæ non virtute hostiarum remittebantur, sed virtute fidei Iesu Chri-
 sti, ut sæpe diximus. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri
 peccata, sanguine autè Christi & præterita quæ admisimus, expiata sunt, & futura quæ
 nostra negligentia aut infirmitate admitturi sumus, expiabuntur. Idcirco Christus
 ingrediens mundum, ut nos sua sacra hostia saluaret, alloquendo suum patrem de
 abrogatione veteris legis quantum ad cæremonialia dixit, ut narrat Psalmographus
 spiritu Dei afflatus, *Hostiam & oblationem noluit, corpus autem aptasti mihi*) siue aptum
 immolationi fecisti, quod Spiritus sanctus vnâ cum purissimo sanguine matris
 composuit & perfecit. *Holocaustomata*, siue sacrificia igne combusta pro abster-
 gendis flagitiis *non tibi placuerunt*. Tunc dixi secundum æternam præscientiam, *Ecce*
venio, quia venturus sum. Aut secundum præscriptum tempus, Ecce nunc adsum
 omnium saluator, & cùm tua voluntate tuoque consilio definitum fuit tempus mei
 aduentus, tuæ voluntati vltro obsecutus sum. Et propterea *in capite libri*, siue vo-
 lumine veteris testamenti, Aut in exordio Psalmorum, quia primus Psalmus, (&
 plerique alii) de me intelligendus est, scriptum est de me, *ut faciam Deus volunta-*
tem tuam, siue ut facerem voluntatem tuam deus meus volui, Antiquaturus autem
 & abrogaturus Iudæorum cæremonias & sacrificia, Quia hostias & oblationes &
 holocaustomata pro peccatis noluit, nec tibi secundum se placita fuerunt, quæ se-
 cundum legem tibi offerebantur. Licet ut figura veræ hostiæ, & ut Iudæos ab ido-
 latriâ reuocarent, accepta fuerint. Tunc dixi, Ecce venio, vera scilicet, perfe-
 cta & efficacissima hostia, quæ pro delendis totius mundi peccatis offeretur.
 Venio, pater sancte, ut oblatione & hostia mei corporis tuam voluntatem fa-

Psal. 39.

Esa. 1.

Hiere. 7.

ciam. Nec hæsitandum est quin veteres pecudum hostias prorsus tollat, ut suam
 (qua nouum testamentum fuit consummatum) statuatur & stabiliat. Nec patris
 coelestis voluntas fuisset adimpleta, nisi Christus suum corpus pro nobis immo-
 lasset. Et propterea adiecit Apostolus, In qua voluntate sanctificati sumus, per
 oblationem corporis Iesu Christi semel.) Quòd autem Paulus subnectit de im-
 perfectione priscarum hostiarum, & antiquorum sacerdotum, ex superioribus lo-
 cis satis manifestum est, propterea in his nolim immorari. Omnis, inquit sacer-
 dos in dies assistebat Deo litans, & easdem aut consimiles subinde offerebat ho-
 stias, quæ peccatorum sordes abstergere non potuerunt. Christus autem vnica, ve-
 ra & perfecta hostia semel oblata, omnium peccata abstulit. & propter hanc per-
 fectam & admirandam obedientiam meruit ut à dextris Dei sederet: Deinceps expe-
 ctans donec in consummatione seculi sibi subiiciantur omnia etiam quantum ad
 naturam humanam, ut alibi diximus. Sunt enim aut futura sunt illi subiecta om-
 nia, præter illum qui ei subiecit omnia. Sua autem gratissima hostia & omnium
 votis desiderata, consummauit in perpetuum eos qui sanctificantur, & qui fide tan-
 tæ oblationis sanctificandi sunt. Christus suo sanguine sanctificatos perfecit, quan-
 do eos Deo reconciliauit & coniunxit. En habes Christiane vnde gloriari de-
 beat, & tui Christianismi sacramentum attollere. Agnoscito nihil in te simplici-
 ter esse perfectionis, si quid autem perfectum sit, absolutum, & laude perpetua di-
 gnissimum, tribuas velim viuificæ Christi hostiæ, à qua pendet tuæ futuræ beati-
 tudinis spes vnica.

Hæc de ve-
 ra hostia,
 obserua.

„Contestatur autem nos & spiritus sanctus. postquam enim dixit,
 „Hoc autem testamentum quod testabor ad illos, post dies illos, di-
 „cit Dominus, Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eo-
 „rum inscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam non re-
 „cordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio
 „pro peccato. Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum
 „in sanguine Christi, quem initiavit nobis viam nouam & viuentem
 „per velamen, id est, carnem suam & sacerdotem magnum super do-
 „mum Dei, accedamus cum vero corde, in plenitudine fidei, aspersi cor-
 „da à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei no-
 „stræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit) &
 „consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum ope-
 „rum, non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est
 „quibusdam, sed consolantes, & tanto magis, quando videritis ap-
 „propinquantem diem. Voluntariè enim peccantibus nobis post acce-
 „ptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, ter-
 „ribilis autem quædam expectatio iudicii & ignis æmulatio quæ con-
 „sumptura est aduersarios.) Contestatus est & spiritus sanctus per oraculum Hie-
 remiæ nullam Deo vnquam placuisse hostiæ & oblationem pro remissione peccatorum
 præter immolationem corporis Christi. Post dies illos dicit dominus, Dabo leges meas
 in cordibus eorum, & in mentibus eorum inscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam
 non recordabor amplius. Vbi autè horum remissio, iam non est iteranda pro peccato
 oblatio. Et quia vera & perfecta Christi hostia, condonata sunt nobis vitia omnia,
 debemus habere fiduciam in introitu, quo Christus pōtifex pro nobis ingressus est
 sancta. Siquidè hoc ingressu nobis innouauit siue dedicauit viam recentem & viuam, per
 quam nemo pollutus transibit. Et per velamen, hoc est, carnem suam, qua fuit obte-

Hiere. 31.

Esa. 35.

Esa. 45.

eta diuinitas, & Deus absconditus: & per seipsum sacerdotem magnum, super domum Dei, ecclesiam scilicet militantem & triumphantem, cui ut caput præficatur, accedamus ad autorem nostræ salutis, cum integro corde, & euangelica ac consummata fide, repurgati à nostris noxiis affectibus, per lauacrum regenerationis: teneamus confessionem spei firmam & immobilem, non huc & illuc nutantem. Etenim fidelis est Deus, qui nobis cœlestia bona pollicitus est, ad quem nobis patet aditus per mutuam charitatem quæ est vinculum perfectionis, & qua plenitudo legis continetur. Quod si in nobis incendium amoris incalescat, non deseremus nostram cōgregationem, sacrum scilicet Christianorum cœtum, ut quibusdam mos est, qui apostasia à fide, aut hæresi, aut odio, aut rixis & inuidia igne amoris extinxerunt: nosque ipsos ad piè viuendum exhortabimur, & tanto magis ac diligentius quanto propius viderimus diem extremi iudicii instare. Quod si sponte reciderimus in vitia, post acceptam veritatis cognitionem, quæ de Christo est & eius gratia, & condonationem culpæ per lauacrum spiritualis aquæ, non amplius offeretur illa ipsa hostia pro abluendis nostris vitiis. nam ut sapius dictum est, semel dūtaxat fuit oblata & immolata, licet eius fiat in ecclesia iugis memoria, cui qui confidunt, licet relabantur in peccata, tamē per veram & salutarem pœnitentiam à suis vitiorū inquinamentis mundantur. Sed nobis expectandum est formidabile iudicium in igne qui nihil nõ cōflagrabit. Et pro-

Aduersarij Dei & ecclesie. pterea adiecit Paulus, *Terribilis est expectatio iudicij, & æmulatio ignis, qui consumpturus est aduersarios.* Sunt autē aduersarii Dei & ecclesie, Diaboli, Hæretici, Scismatici, & sceleratissimi peccatores in suis nephandis flagitiis indurati. Hæc autem ignis æmulatio est pœna ignis, quæ ex zelo diuinæ iustitiæ infligitur impiis. Huic quoque Paulina doctrinæ de reformidando die extremi iudicii, arridet illud Sophoniæ, Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis, dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustie, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis. Deinde adiecit Prophetæ, ne Reges & Principes suis fidant opibus, ut earum præsidio liberentur à sententia Dei, Nec aurum nec argentum poterit eos liberare in die iræ Domini. Incutit

Soph. 1. & terrorem non modicum sceleratis illud Apocalypseos, de vindicta Dei quæ aduersus impios post multa signa sese exeret, Et reges terræ & Principes & Tribuni, & diuites & fortes, & omnis seruus & liber, absconderunt se in speluncis & in petris montium, & dicunt montibus & petris, Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum & ab ira agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum. Et quis poterit stare? quasi innueret is qui abditiore Dei arcana hausit & intellexit, nullus aut vix vllus. Aut dic, Quis non contremiscet, & toto pectore concutietur, cum audiet sententiam Dei in sceleratos & impios ferri? Quod si virtutes cœlorum, multitudines scilicet angelorum commouebuntur in aduentu Domini decutiatur supercilium eorum qui se sanctos arbitantes, præsentiam iudicis non re-

Apoc. 6. *Esa. 2.* *Osee. 10.* *Luc. 23.* *Luc. 21.* *I. Petr. 4.* *Matt. 24.* formidant. Nec hinc euariat illa Petri doctrina, Et si iustus quidem vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Et propterea concludit Dominus in Euangelio Matthæi, ne paulò ante aduentum Domini insidiis Diaboli circumueniamur, qui ut nos deuoret, dilaceret & interimat, semper hamum carnis (quo inescamur) parat & offert, Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Et quadam eleganti parabola illud suadet, Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non fineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. Hæc longè fufius in nostris Commentariis in 4. Euangelistas editis, tractauimus.

” Irritam quis faciens legem Moyfi, sine vlla miseratione, duobus aut tribus testib⁹ moritur. quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei cōculcauerit, & sanguinē testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim

enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum, Iudicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum: in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, in altero autem focii taliter conuersantium effecti. Nam & vinctis comparsi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestrā, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet, & non tardabit. Iustus autem meus ex fide viuit. quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.) Quod subnectit Paulus, planè demōstrat

autoramento fidei donatos, summum posthac subituros supplicium, si neglexerint vnicum salutis æternæ pontificem reuereri, suspicere, & omni religionis cultu adorare, & suis vitiis immergi, & foedis voluptatibus ingurgitati, non agnouerint nec coluerint illū, cuius gratia redempti sunt, & à lege mortis & peccati liberati: imo quod maius est, à laqueis Diaboli, quibus irretiti fuerant, explicati. Argumēto autem à minori ad maius deducto, colligit quænam tormenta manebunt illos, qui blasphemias obstinata incredulitate aut inueteratis vitiis conculcarunt & derisui habuerunt filiū Dei. Si Iudæus inquit, Mosaicam legem voluntariè præuaricando, sine vlla reuocabili iudicis sententia sub duobus aut tribus testibus adiudicabatur morti. multo maiora Christiani improbè viuentes sub euangelica lege tormenta perferēt. & illi præsertim qui inauditis blasphemias & turpissimis vitiis (quæ commemorare non licet) compresserint ac conculcauerint filium Dei, & sanguinem noui testamenti, quo aliquando gratuito sanctificati fuerant, polluerint & contaminauerint, eoque polluto & labefactato, Spiritui sancto, gratiarum quidem omnium & donorum largitori cumulatissimo, contumeliam irrogauerint. Is censetur irritam, facere Dei legem qui suis vitiis assuetudine quadam indulgendo, diuinas sanctiones transgreditur. unde dicebat Christus Scribis & Phariseis, Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Quod autem adiecit Paulus *Sine vlla miseratione moritur*, hunc habet sensum, Adeo graue scelus admisit, ut ei pœna non remittetur. Siquidem scriptum est, Maleficos non patieris viuere. Item scribit Moses de homicida qui odio & insidiis proximum suum interfecit, Morietur, non misereberis eius, & auferes noxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi. Quod autem duobus aut tribus testibus conuictus moriebatur, indicat scriptura illa, In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur vno contra se dicente testimonium, Adhæc, Non stabit testis vnus contra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Is censetur conculcare filium Dei, qui eum vilipendit. non credendo cum fuit instructus ut crederet, quod eius fides, perfecta quidem, est sufficiens ad salutem, sed pro ea assequenda commiscet cum Euangelio legalia. Aut is conculcat filium Dei, qui postquam fuit sacramento fidei & baptismi donatus & sanctificatus, per contemptum in eum peccat. Pollutum ducit & sanguinem noui testamenti, qui eo ablutus ad vomitum redit. quod si non credit quod gratia Spiritus sancti per Christum data est, irrogabit cōtumeliam Spiritui gratiæ. Aut si id credat, abutendo donis Spiritus sancti, facit & iniuriam Spiritui gratiarum. Quod autem Deus vlciscetur iniuriam sibi à transgressoribus suæ legis fa-

Deut. 32. *Etiam, & crimina, vehementi & seuera animaduersione cruciabit, deducit Paulus ex illo Deuteronomij loco, Mihi vindictam, & ego retribuam. Aliter tamen legimus, sed eadem est sententia, Mea est ultio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur pes eorum, iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora. Iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis miserebitur. Deinde nos admonet Paulus vt viis omnibus deuitemus peccatum, nec ambulemus per semitas impiorum, ne Deus telum sui iudicij in nos intorqueat, & dicat nos puniendo, Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. *Horrendum est, inquit, incidere in manus Dei uiuentis. Non enim adiudicati supplicio aeterno, possunt de manu Dei erui, nec intrusi in barathrum ignis infernalis, extrahi. Et propterea de Iuda proditore dixit Christus, Melius illi erat, si natus non fuisset. Adhuc, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Scribit & Ecclesiasticus, Si poenitentiam non egerimus, incidemus in manus domini, & non in manus hominum. Verum dicit quispiam, Melius est incidere in manus Dei, quam in manus hominum. cum enim Gad propheta dixisset ipsi Dauid, Aut septem annis veniet tibi fames in terra tua, aut tribus mensibus fugies aduersarios tuos, & isti te persequentur, aut certe tribus diebus erit pestilentia in terra tua, respondit Dauid ad Gad, Coarctor nimis, sed melius est vt incidam in manus Domini (multae enim misericordiae eius sunt) quam in manus hominum, immisitque Dominus pestilentiam in Israel. Respondeo, Si duntaxat homo hominem offenderet, & non Deum, melius illi esset incidere in manus hominum quam Dei. Aut dic quod melius est peccantem & contemnentem, incidere in manus hominum, peccantem vero & poenitentem in manus Dei. Et quia Dauid de suo peccato poenitentiam egit, & lugendo diuinam misericordiam confidit, dixit, Melius est vt incidam in manus Domini quam in manus hominum. Idem sentit beatus Thomas. Quidam interpretes dicunt duas esse Domini manus, Vnam dexteram, & alteram leuam. Dexteram, misericordiam, in quam qui incidunt beati sunt, nam illi innitendo (si modò a suis vitiis respiciant) non possunt infortuniter interire. Leua, iustitia est. In hanc autem post iudicium, horrendum erit incidere, quia tunc temporis non erit amplius locus misericordiae sed iustitiae. erit & in illa hora Deus ultionis. Sed nunc cum adhuc in hoc seculo viuimus, non est horrendum incidere in manus Domini, quia considerando nostram infirmitatem qua circundamur, Deus est pater misericordiae, & misericorditer iudicat. Dixit enim, Nolo mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & uiuat. Dauid autem utriusque manui Domini sese submisit, magis tamen dexteram. Nam dixit, Multae sunt misericordiae Domini. In subsequenti contextu Paulus adhortatur suos Hebraeos, vt inuicto & constanti animo pro iustitia fidei ad mortem vsque certando, opprobria, conuicia & tormenta omnia perferant, & infractam suorum antiquorum patrum constantiam & aequabilitatem (qui facti sunt hominibus contumeliarum, derisionum & suppliciorum omnium spectaculum) imitentur. *Rememoramini inquit, pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinistis passionum, in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socij conuersantium taliter estis effecti. Nam & vinculis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscetes vos habere meliorem in caelis substantiam & manentem.*) Hic Pauli locus nos omnes ad caelestia per malorum omnium sufferentiam pro gloria Euangelij rapit. Postquam enim sumus Dei gratia in fide Iesu Christi illustrati, & ecclesiae sacramenta (quae nos ad immortalitatem perducent) contrito corde recepimus, debemus pro viribus adniti vt pro Christo bonum certamen certemus, nec vlla persecutionum procella nos a foelicibus auspiciis deiiciat. Et licet persecutores fidei nos derideant, & cachinnis multis subsannent, nobisque tyranni crudelissimi atrocissimum mortis supplicium intentent, non tamen a sancto proposito fortique colluctatione desistere debemus. Sit & nobis periucudum vt opes nostrae, & bona omnia temporanea pro defensione Christianismi diripian-**

ripiantur: Nam horum iactura nobis parat ad caelestia opulentissimam hereditatem. quod haud dubie magna cum consolatione explicat hic locus, Cognoscetes vos habere meliorem in caelis substantiam & manentem.) Nam illic cum perpetua substantia, Dei gloria perfruemur. Quod etiam hic pro nomine Christi patimur, & nobis cum faenore in caelis refundetur. Verum vt Paulus suos Hebraeos, nosque omnes de futuris bonis certiores reddat, adiecit, Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem. Verum vt magis ac magis nos malorum omnium tolerantia ad assequendam victricem palmam prouocet, nec aduersis frangamur, subiunxit, Patientia enim vobis necessaria est, quae non tam sonat malorum omnium sufferentiam, quam patientem expectationem, cum scilicet spe premij illucti, duramus in malis, & nos rebus melioribus seruamus. Animos quoque nostros ad pie viuendum accendere debet perpussillum & perexiguum tempus illius aequifimi iudicij, qui bonorum merita amplissima mercede compensabit, malorum vero & impiorum demerita aeterno supplicio cruciabit. Hoc autem Paulus testimonio Abacuc prophetae suadet, Si moram fecerit expecta illum, quia venietis veniet & non tardabit. Iustus autem in fide sua viuet, fide quidem perfecta & euangelica. Quod si subtraxerit se, haesitando quidem in fide, non placebit animae meae. vocat autem Paulus animam Dei iuxta scripturae consuetudinem, eius mentem, intellectum & voluntatem, vnde dicit Esaias, Dies vestros festos odit anima mea. Hunc tamen locum, Si subtraxerit se, refert Hieronymus ad Christum tardantem, non ad hominem desperantem. Quasi vellet innuere, si plus aequo Christus remoraretur suum aduentum, mihi displiceret: sciebat tamen eum tempore praescripto venturum. Nam in eodem oraculo scriptum est, Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percuteret qui legerit eum, Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem & non mentietur. Prior tamen expositio magis videtur ad Paulinam mentem accedere, de his qui nutant in fide, aut multis pulsati tentationibus, ab officiis Christi recedunt. Etenim id praetendit haec conclusio, *Nos autem non sumus filij subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animae.*) Filij subtractionis in perditionem, per socordiam & ignauiam, Filij subtractionis animas suas perdunt, & voluptatibus huius seculi aut honoribus aut diuitiis deliniti, sui Dei obliuiscuntur. Filij autem fidei in acquisitionem animae, illi sunt, qui bonis operibus suam fidem illustrantes, ad regnum caelorum perueniunt, quique in hoc seculo animam suam perdentes, in vitam aeternam eam inuenient.

Argumentum vndecimi capitis.

Fides, firma basis rerum sperandarum, nos Deo commendat, neminemque non allicit ad assequendam felicitatem aeternam: & quae per se videri non possunt ea persuadet esse certissima, non tamen humanis rationibus aut philosophorum demonstrationibus, sed firma credulitate & certa fiducia erga Deum bonorum omnium autorem vnicum. Eius praesidio adiuti, & freti libris diuinis, credimus mundum solo Dei iussu conditum esse. Adhuc, sancti patres (quorum in sacra scriptura celebris est memoria) fidei commendatione potissimum promeruerunt, quod assequuti sunt. Insuper tanta virtutis est fides, vt quae alioqui fortissima sunt & inexpugnabilia, expugnet facile, diruat & euertat, cuius scuto protecti & communiti, ignea callidissimi tentatoris tela extinxerunt, obturarunt & ora leonum, suorumque aduersariorum acies & copias fregerunt, & è summis periculis erepti, tandem ad tutissimum suae salutis portum peruenerunt. Cum autem fiet corporum resurrectio, aeterna cum laude accipient immortalitatis gloriam.

Hec pro gloria Christianorum militum obserua

Abac 2.

Quid sit anima Dei

Esa. 1.

Filij subtractionis in perditionem

Filij fidei in acquisitionem animae.

St autem fides, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes, fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex inuisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. ante translationem enim testimonium habuit, placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe responso accepto de iis quae adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam in salutem domus suae, per quam damnauit mundum, & iustitiae quae per fidem est, haeres est institutus.) Qui credit vnicum esse Deum bonorum operum remuneratorem, ab eo sperat praemium longè maius illo quod ab hominibus pro meritis & officiis dari solet. Et propterea Paulus dicit in exordio huius capituli, *Fides est substantia rerum sperandarum.* ὑπόστασις substantiam significat aut certitudinem, & id cui aliquid innititur ac fulcitur. Itaque fides est id quo credentes nituntur. Vult & Apostolus dicere fidem esse solidum fundamentum rerum sperandarum, bonorum scilicet caelestium, & ita firmum est fundamentum ut mutari non possit, nec sinat quae in fundamento posita sunt, perire. Fundamentum autem est Christus Iesus, hoc est Christi fides, quae per dilectionem operatur, per quam Christus habitat in cordibus nostris, quae neminem perire sinit. Magister Sententiarum libro 3. Distinct. 23. dicit, fidem esse virtutem qua creduntur quae non videntur, ad religionem quidem pertinentia. Accipitur & fides tribus modis, Pro eo quo creditur, & est virtus, & pro eo quod creditur, & non est virtus, & pro eo quod creditur quod aliud est, ab eo quo creditur. Augustinus in suo Enchiridio capite 8. dicit fidem esse & praeteritarum rerum & praesentium & futurarum. Credimus enim mortuum Christum, quod iam praeteriit. Credimus sedere ad dexteram patris, quod nunc est. Credimus venturum ad iudicandum, quod futurum est. Est & fides argumentum siue indicium non apparentium, hoc est eorum quae non videntur. cum autem videbuntur facient rei euidenciam. Augustinus in eodem capite dicit fidem esse conuictionem rerum quae non videntur: Nam per auctoritatem diuinam conuincitur intellectus ad assentiendum his quae non videt. In fide autem senes, hoc est, maiores nostri omnes siue sancti patres, testimonium tantopere exceperunt ut pro confesso habitum sit Christum morem gessisse. & ob integritatem fidei & eiusdem testimonium iustificati sunt. vnde de sincera fide ipsius Abraham dicitur, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quod autem subnectit Paulus, *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex inuisibilibus visibilia fierent.* Dialecticorum argutias suppressit & tumidas Philosophorum ratiocinationes deiicit. Deridet & prorsus Platoniorum & Aristotelicorum dogmata. Siquidem Plato dicebat mundum habuisse initium, sed non habiturum finem. Quantum ad exordium cum sacris consentiebat, quantum verò ad finem dissidebat. Nam futura est mundi destitutio in resurrectione vniuersali: Caelum enim & elementa transibunt. Aristoteles humanis rationibus nimis innixus, asseruit mundum omnino esse aeternum, a priori scilicet & posteriori. Hac persuasionem motus, Si caelum perpetuò moueatur, & continua fiant

genc-

generationes & corruptiones, mundus in aeternum durabit. Verum nos diuinæ auctoritati fidentes, & sacris literis probatissimum & efficacissimum testimonium tribuentes, inficiamur caelum debere perpetuò moueri, & in aeternum fieri per vicissitudines temporum, rerum generationes & corruptiones. Quid igitur dicat Paulus hoc loco, Fide intelligimus aptata &c. explicemus oportet. Trita est quorundam interpretatio, quòd iussu Dei ex materia prima omni forma denudata, & ob id inuisibilis dicta, condita sunt visibilia. Alij ad Paulinam mentem propius accedentes, dicunt quòd ex rationibus idealibus quae sunt inuisibiles, & diuino verbo conuenienter respondentes (quod est Dei conceptus & artificium) condita sunt visibilia. Aut dicclarius, quòd Deus sua ineffabili potentia & virtute fecit ut ex his quae non apparent, ea quae videntur, fierent. quod affirmat Moses dicens in libro Geneseos, Dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux, Item dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, & factum est ita. Lux itaque, quae ante mundi constitutionem non apparebat, cum voluit Deus, apparuit. Perspicue videmus nihil non factum quod Deus sua voluntate suaque virtute praecipit fieri. Et huic Geneseos loco arridet illud Psalmographi, Ipse dixit & facta sunt. Psal. 32. Quid autem Abel iustus sua sincera & feruenti fide promeruerit, explicat hic locus, *Fide plurimam* (purius leges copiosiore aut meliore) *hostiam Abel quam Cain, obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.* Ex Genesi nobis compertum est, & Abel & Cain de suis facultatibus obtulisse Deo sacrificium, non tamen sacrificium Cain fuit Deo gratum. Cum enim de suis bonis debuisset Deo meliora offerre, obtulit deteriora. Abel autem primus martyr, & rarissimum perfectissimae iustitiae exemplar, ardenti fide, sincera & in Deum fiducia, promptoque affectu de primitiis suorum bonorum obtulit Deo sacrificium. propterea Deus & ad eum & ad eius munera respexit. Scriptum est enim, Factum est autem post multos dies ut offerret Cain de fructibus terrae munera Domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius: Ad Cain autem & ad munera illius non respexit. Iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus eius. dixitque Dominus ad eum, Quare iratus es, & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris recipies? Sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? Sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum, Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum. Et ait Dominus ad Cain, Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit, Nescio. Nunquid custos fratris mei sum ego? Dixitque ad eum, Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Nunc igitur maledictus eris super terram quae aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos. Testatus est & Christus in suo Euangelio de iustitia Abel viri sanè inculpatisimi, quam eius oblatio probatiorem & perfectiorem reddidit, Ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes & Scribas, & ex illis occiditis & crucifigitis & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filij Barachiae, quem occidistis inter templum & altare. Quòd autem Deus magnopere commendauerit munus sibi ab ipso Abel sinceritate fidei oblatum, testantur antiqui scriptores, dicentes ignem è caelo demissum, absumpsisse eius hostiam Deo oblatam. facit & tantae oblationis memoria ut adhuc Abel (licet animam exhalauerit) videatur inter fideles vitam agere. quod haud dubiè manifestat Apostolus dicens, Et per illam defunctus adhuc loquitur.) Quasi innueret, nulla vnquam obliuione in ipsa ecclesia oblitterabitur tam sacrum & celebre offerentis sacrificium. *Fide Enoch translatus est ne videret mor-*

Matth. 23.

Gene. 4.

Gene. 1.

Psal. 32.

Gene. 1.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

Gene. 4.

tem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus, ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo.) Enoch per meritum fidei placuit Deo, & placendo translatus est in paradysum, & à morte præseruatus est, licet sit moriturus: Nam per vnum hominem peccatum, & per peccatum mors, ita vt in omnes pertransierit. Item, Omnes moriemur, sed non omnes immutabimur. Adhæc, Quis est homo qui viuet, & non videbit mortem? In Genesi scriptum est, Ambulauit Enoch cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. Quod si Enoch fide placuerit Deo, & cum placuisset transuectus est, rectè colligit Apostolus, Sine fide impossibile est placere Deo.) Sternitur autem iter ad Deum per fidem, & qui ardenti fide ac integra religione Deum inquirat, sperat se æternum assequuturum præmium. quod indicat hic locus, *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est.*) Solus enim Deus simpliciter subsistit. Hinc illud scripturæ, Qui est, misit me ad vos, nos autem participatione tantæ substantiæ subsistimus. Quod autem adiicit Paulus, *Et inquirentibus se remunerator est.*) accendit animos nostros ad sperandum per omnia virtutum officia mercedem æternam. Et cum quærimus Dominum toto corde, tota mente, totaque anima, inuenitur à nobis. Et quia Deus non est remunerator nisi per Christum, colligere nos oportet fidem Christi semper fuisse necessariam ad salutem. implicite quidem aut explicitè, aut si maui, in generali aut in particulari. qui autem à Christo aut ab eius Apostolis didicerunt filium Dei in hunc mundum venisse vt nos saluaret, expressam habuerunt de Christo cognitionem. Præbuit & Noe insigne admodum suæ fidei exemplum erga Deum. Nam cum esset diuino oraculo admonitus, vt inundatio vniuersum animantium genus deleret in terris, nec tamen suppeterent nec apparerent argumenta quibus colligi posset quod prædicebat oraculum, eò quod serenum erat cœlum, & homines suis delitiis & voluptatibus indulgebant, alij enim ducebant vxores, magis carni quam spiritui obtemperantes, alij verò crapulæ & ventri, more brutorum, inferuiebant, deridentes tanti oraculi prælagium. Ipse tamen de futuro oraculi euentu nequaquam hæsitans, apparauit arcam, qua se suamque familiam à periculo diluuij eripuit, & sceleratos homines diuino sermone diffidentes, cumque velut insanum deridentes condemnauit, iudicauitque dignos qui à Deo tam atroci supplicio plecterentur. Neque solùm fuit à diluuiio seruatus, sed integra, feruenti & perfecta fide iustificatus. Desumpsit autem Paulus hoc de fide, obedientia & iustitia ipsius Noe testimonium ex septimo & octauo capite Genesios, vt legenti euadet exploratum. Adumbravit & illud diluuium in diebus Noe factum, extremum iudicium, quod Christus in suo Evangelio manifestat dicens, Sicut autem in diebus Noe, ita erit & aduentus filii hominis. sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes, ita erit & aduentus filii hominis.

» Fide qui vocatur Abraham obediuit in locum exire, quem acceptus erat in hæreditatem, & exiit nesciens quò iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor est Deus. Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione feminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat. Propter quod & ab vno orti sunt (& hoc emortuo) tanquam sidera cœli, in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris innumerabilis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis

» acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et siquidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi, nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Ideo non confunditur Deus » vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatem.)

Fuit & fides Abrahæ commendatissima, si cuiuspiam Patriarchæ fides olim fuerit commendata: vt enim Dei iussis obsequeretur, nihil cunctatus natale solum (quo nihil est charius) reliquit, & commigrauit in locum quem loco hæreditatis erat assequuturus, nempe in terram Chanaam, licet eum lateret quo proficisceretur. de cuius profectio sic scribit Moses, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monstrauro tibi, faciámque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedictibus tibi, & maledicam maledictibus tibi. Atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Egressus est itaque Abraham, sicut præceperat ei Deus, & iuit cum eo Loth. Abraham fuit & fide aduena in terra promissionis, vt in aliena. In casulis siue tentoriis habitauit cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.) non enim in terra Chanaam, in qua vt aduena mortuus est, domum extruxit. *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus est.*) Quod autem in terra Chanaam non habuerit statum domicilium neque firmam mansionem, testatur scriptura illa, Fuit colonus terræ Palestinorum diebus multis. Item, Non dedit illi in ea hæreditatem, nec passum pedis, sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum, cum non haberet filium. Terra sanctis Patriarchis promissa, erat figura terræ viuientium. de qua dicit Propheta, Credo videre bona Domini in terra viuentium. Item, Mansueti hæreditabunt terram. Cui astipulatur Euangelista, dicens, Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Theophylactus exponens hanc scripturam, Expectabat fundamenta habentem ciuitatem, dicit, Eò inquit, in tabernaculis habitabant quæ minus subsisterent, quia cœlestem ciuitatem opperiebantur, quæ veris esset fundamentis & validis ac perpetuis stabilita & firmior, & nullo vnquam situ vel putredine collapsura. Vnde & Deus hos conspiciat parui ducere terræna promissa, vt maiora illis pararet, hæc in posterum distulit, vt hisipsis condigna non his terræ bonis largiretur. Illi nanque longo post tempore terrenis hisce acceptis promissionibus, haudquaquam magni has faciebant: sed cœlestium cupidine tenebantur. Hæc ille. Cum dicit terrenis hisce acceptis promissionibus, vult innuere, quod acceperunt promissionem possidendi terram illam, non tamen actu possederunt, sed à longè aspexerunt) Patriarcharum peregrinatio adumbrabat præsentem hanc vitam, quæ duntaxat peregrinatio est ad futuram ciuitatem inquirendam, quæ non hominum sed Dei artificio extructa est. de qua postea dicit Paulus, Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & multorum milium Angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis. Fundamenta illius ciuitatis dici possunt sancti Angeli, & beati homines, qui ad ordines Angelorum assumuntur. Commendatur & magnopere fides ipsius Saræ. nã licet esset sterilis, & tempus concipiendi excessisset, eò quod desierant ei fieri muliebria, tamen ob integritatè fidei, recepit à Deo virtutè concipiendi, siue vires asumpsit, vt ex femine viri conciperet filium, ita vt ex infœcunda facta sit fœcunda. Fidelem enim existimauit eum qui promisit, & qui quando vult rerum naturas mutat. Et licet riserit occultè post ostium tabernaculi, quando Angelus dixit Abrahæ, Reuertens veniam ad te, tempore isto, vita comite, & habebit filium Sara vxor tua, eò quod hominem esse credebat, nec adhuc erat spiritu Dei ad percipiendum tan-

Iofuc. 6.

tæ rei miraculum & mysterium afflata, cum tamen planè intellexit diuinum oraculum & promissum, firmissimè credidit nihil Deo esse impossibile, & se magis virtute Dei quàm naturæ præsiidiis filium parituram. Non tamen est negandum quin cum primùm risit, hæsitauerit sinam nonagenaria posset filium concipere: cum autem Angelus subirascentis hominis imaginem gestans, dixit eam instruendo, Nunquid Deo quicquam est difficile? tunc credidit. Qui autem ex vno, nempe Abraham (qui est pater multarum gentium) progeniti sunt, filij sunt Abraham. Iudæi quidem secundum carnem, Gentiles verò secundum imitationem fidei, ut alibi declarauimus, & gratia Dei in tam numerosam multitudinem creuerunt, ut cum stellis cœli, & arena quæ est iuxta littus maris innumera, conferri possint. quod haud dubiè affirmat scriptura illa, Suspice cœlum, & numera stellas si potes. Et dixit ei, Sic erit semen tuum. Quandiu autem in hoc seculo vixerunt, feruentissimam sui progenitoris fidem imitando, vitam ut peregrini duxerunt, parabili cibo contenti. Et cum foeliciter suum diem obierunt, crediderunt se aliquando supernam illam beatorum ciuitatem ingressuros. Quod autem dicit Paulus, *Secundum fidem defuncti sunt omnes isti.*) intelligendum est, exceptis Enoch & Helia. aut id dictum putes de Abraham, Isaac & Iacob: Nam illis duntaxat facta est promissio. Et licet antequam filius Dei è sinu sui patris in hunc mundum descendisset omnium saluti prospecturus, nondum quod sibi promissum fuerat, recepissent, syncera tamen fide crediderunt se aliquando Dei pollicitationibus, quas in hoc seculo eminus viderunt & salutarunt, fruituros. Huic tamen Paulinæ doctrinæ non acceptis repromissionibus, videtur Ezechiel repugnare, dicens de Abraham, Vnus erat Abraham &

Gene. 15.

hæreditate possedit terrâ. Respõdeo quod possedit, hoc est, primò accepit promissionem possidendi, sed non actu possedit, ut Acta Apostolorum indicant. sed duntaxat illic agitur de repromissione facta Abraham & eius semini, quæ ad sublimiora præludebat. *Sed à longe eas aspicientes.*) per fidem quidè. Et salutates.) præ gaudio quidè aliquando intrandi. Hoc autè dictum putes ad similitudinem nautarum, qui quando primò vident portum, prorupunt in laudem, & salutant etiam obuiis oculis ciuitatem ad quã contendunt. Nec minus sancti patres qui in speculo fidei intuiti sunt Christum venturum, suo Redemptori & Saluatori plausibiliter assurrexerunt, ac si iam natum vidissent. Quod si Abraham, Isaac & Iacob ægrè tulissent se ex sua patria nempe Mesopotamia exiisse, habuissent utique tempus ad eam remigrandi, quia non longè à finibus suæ patriæ distabant: nunc autem potiorem & longè florentiorem ac ditio-

Ezech. 33.

rem expetunt, nempe cœlestem, de qua scriptum est, Vnam petij à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. Et propterea Deus non eos erubescit, & cum sit eorum Deus, imò integerrimus amicus, iuxta scripturam illam, Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac & Deus Iacob, salu-
 tiferam sui filij cruce cœlestem ciuitatem eis parauit. Quod si sancti Patriarchæ relicto natali solo (quod sibi erat dulcissimum) aliò, Dei iussis obsequentes commi-
 grauerint, & speretis huius mundi magnificis & splendidis palatiis, in externorum tugi-
 guriolis, casulis & cauernis velut alienigenæ aut barbari habitauerint, sperantes se aliquando in stabili, firmo & perpetuo Dei tabernaculo mansuros: cur Christiani quibus illuxit Christus, & qui exactissimam ac certissimam sui Euangelij cognitionem per suos legatos habuerunt, non egrediuntur de suis voluptatum palatiis? Cur denique non deserunt feruenti fide inflammati, suas magnificas ædes ut calcatis prorsus rerum terrenarum diuitiis, & castigatis suis humanis affectibus, ad florentissimam & augustissimam Dei viuentis ciuitatem aspirent, anhelent & euehantur? Diuitiæ breui perituræ nos occæcât. Ambitio à melioribus studiis nos auocat. Effrænis voluptas & indomita lasciuia animos nostros contaminat, ita ut rerum terrenarum cupiditatibus deliniti, imò sepulti, quæ cœlestia sunt contem-
 plari non possimus.

Psal. 26.

Deus non eos erubescit, & cum sit eorum Deus, imò integerrimus amicus, iuxta scripturam illam, Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac & Deus Iacob, salu-
 tiferam sui filij cruce cœlestem ciuitatem eis parauit. Quod si sancti Patriarchæ relicto natali solo (quod sibi erat dulcissimum) aliò, Dei iussis obsequentes commi-
 grauerint, & speretis huius mundi magnificis & splendidis palatiis, in externorum tugi-
 guriolis, casulis & cauernis velut alienigenæ aut barbari habitauerint, sperantes se aliquando in stabili, firmo & perpetuo Dei tabernaculo mansuros: cur Christiani quibus illuxit Christus, & qui exactissimam ac certissimam sui Euangelij cognitionem per suos legatos habuerunt, non egrediuntur de suis voluptatum palatiis? Cur denique non deserunt feruenti fide inflammati, suas magnificas ædes ut calcatis prorsus rerum terrenarum diuitiis, & castigatis suis humanis affectibus, ad florentissimam & augustissimam Dei viuentis ciuitatem aspirent, anhelent & euehantur? Diuitiæ breui perituræ nos occæcât. Ambitio à melioribus studiis nos auocat. Effrænis voluptas & indomita lasciuia animos nostros contaminat, ita ut rerum terrenarum cupiditatibus deliniti, imò sepulti, quæ cœlestia sunt contem-
 plari non possimus.

Exo. 3.

Fide

» Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum of-
 » ferebat, in quo susceperat repromissiones ad quem dictum est, In Isaac
 » vocabitur tibi semē, arbitrans quia & à mortuis suscitare potēs est Deus.
 » vnde eum & in parabolam accepit, fide & de futuris benedixit Isaac,
 » Iacob & Esau. Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedi-
 » xit, & adorauit fastigium virgæ eius. Fide Ioseph moriens, de pro-
 » fectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit.
 » Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis,
 » eò quòd vidissent elegantem infantem, & non timuerunt Regis edi-
 » ctum. Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filia Pharao-
 » nis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati ha-
 » bere iucunditatem, maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum,
 » improperium Christi: Aspiciebat enim in remunerationem. Fide re-
 » liquit Aegyptum, non veritus animositatem Regis, inuisibilem enim
 » tanquam videns sustinuit. Fide celebrauit pascha & sanguinis effu-
 » sionem, ne qui vastabat primitiua, tangeret eos. Fide transierunt mare
 » rubrum, tanquam per aridam terram. quod experti Aegyptii deuorati
 » sunt. Fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide
 » Raab meretrix non periit cū incredulis, excipiēs exploratores cū pacc.)

Præbuit & Abraham pulcherrimum suæ fidei specimen, cum voluit suum filium Isaac vnigenitum ut Dei iussis obsequeretur, immolare, quòd certè fecisset nisi Angelus obstitisset dicens, Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam, Nunc cognoui quòd timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me. Et licet Deus tentauerit Abraham, ut suum filium sibi offerret in holocaustum, non tamen hoc tentationis genere eum inducebat ad malum, quia est mali intentator, sed ut eius obedientiam probaret, probatam cumulatissimo beneficio remuneraret. Neque enim omnis est culpanda tentatio, quia & gratulanda est qua fit probatio, ut dicit Augustinus libro decimo sexto de Ciuitate Dei, capite 32. Cum autem dicit Paulus *Fide obtulit Abraham Isaac*, vult innuere quòd voluit offerre, & paratus erat offerre sibi ex Sara vxore vnigenitum, in quo susceperat repromissionem. Nam dictum est illi, In Isaac vocabitur tibi semen. Credidit autem Abraham quòd Deus poterat sibi Isaac, si immolatus fuisset, reddere, & à morte excitare. Et propterea adduxit in similitudinem, illius scilicet de quo dicit Apostolus, Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Propterea & Isaac sicut Dominus crucem suam, ita sibi ligna ad victimæ locum quibus fuerat imponendus ipse portauit. Arias autem inter vepres hærens cornibus (quem Abraham loco Isaac immolauit) figurauit sacrificium sanguinis Christi, qui antequam immolaretur, fuit spinis Iudaicis coronatus. Et propterea adiecit Paulus, Vnde eum & in parabolam accepit.) hoc est, quod loco Isaac fuit immolatum, gestauit typum Christi. Nam arius hærens cornibus inter vepres, figurabat humanitatem Christi, quæ fuit confixa cruci. Isaac autem (ut quidam volunt) representans diuinitatem Christi, non debebat occidi neque pati. Fide & Abraham de futuris benedixit Isaac.) Quod tamen in iisdem verbis non comperies in veteri testamento: meruit tamen Abraham sua integerrima fide perfectæ obedientiæ copulata, ut post suum obitum Isaac à Deo benediceretur. Siquidem in Genesi scriptum est, Et post obitum illius, benedixit Deus Isaac filio eius, qui habitabat iuxta puteum nomine viuentis & videntis. *Isaac fide benedixit Iacob & Esau.*)
 Aa. ij.

Gene. 22.

Non omnis tentatio culpanda est, Augustin. Ge. 18. 22.

Roma. 9.

Gene. 25.

- Gene. 27.** Benedictio qua benedixit filio suo Iacob, hæc est, Det tibi Deus de rore cœli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini & olei, & seruiant tibi populi, & adorent te tribus. Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ, qui maledixerit tibi, sit ille maledictus, & qui benedixerit tibi, benedictionibus replatur. Benedictio autem qua Isaac suo filio Esau benedixit, hæc est, In pinguedine terræ & in rore cœli desuper erit benedictio tua. Viues in gladio, & fratri tuo seruias, tempusque veniet cum excutias & soluas iugum eius de ceruicibus tuis. Quod diuina voluntate prætulit Isaac filium suum minorem natu ipsi Esau, figurabat populum Gentilem feruenti fide aliquando ad Christum accessurum, debere Iudæis præfici. Quod affirmat illa Matthæi narratio, Dico autem vobis quod multi ab Oriente & Occidente venient & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum, filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. *Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium virgæ eius, siue vt alij legunt, & adorauit in summitate virgæ suæ.*) Benedictio quam Iacob breui exhalaturus animam filiis Ioseph impartitus est, hæc est, Deus in cuius conspectu ambulauerunt patres mei Abraham & Isaac, Deus, qui pascit me ab adolescentia mea vsque in præsentem diem, Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis, & inuocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham & Isaac, & crescant in multitudine super terram. Videns autem Ioseph quod posuisset pater suus dexteram manum super caput Effrain grauius accepit, & apprehensam manum patris leuare conatus est de capite Effrain, & transferre super caput Manasse: Dixitque ad patrem, Non ita conuenit pater, quia hic est primogenitus. Pone dexteram tuam super caput eius. Qui renuens ait, Scio fili mi, scio, & iste quippe erit in populos & multiplicabitur, sed frater ei⁹ iunior, maior erit illo. & semen illius crescet in gentes, En prospicis candide Lector Iacob fuisse diuinitus afflatum, vt prædiceret Gentilem populum (qui aliquando prophanæ religioni se addixerat) Iudaico præferendum esse, & longè plures ex Gentium numero quàm Iudæorum ad cœlum commigraturos. Quod autem adiicit Paulus, Et adorauit fastigium virgæ eius) ex 70. interpretibus desumptum est, Præfagiens Iacob instare diem suæ mortis, adiurauit filium suum Ioseph, vt non eum sepeliret in Aegypto, sed transferret eius corpus ad terram Chanaan vbi sepulti fuerant maiores eius. Et cum iurasset Ioseph, adorauit Israel Dominum, conuersus ad lectuli caput. Non igitur putes Iacob (qui postea dictus est Israel) adorasse suum filium Ioseph, aut eius virgam. sed ipsum Deum innixum fastigio virgæ eius. Quidam interpretes dicunt Iacob accepisse sceptrum Ioseph donec iurasset: nam in Aegypto, loco Regis colebatur, & antequam ei redderet adorauit Dominum innixum fastigio sui sceptri. *Fide Ioseph moriens de exitu filiorum Israel mentionem fecit, & iussit suis fratribus, vt ex Aegypto sua ossa in sepulturam suorum patrum transportarēt.* Hoc testimonium desumpsit Paulus ex Geneseos libro, in quo scriptum est, Post mortem Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista, ad terram quam iurauit Abraham, Isaac & Iacob. Cumque adiurasset eos atque dixisset, Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum de loco isto, mortuus est expletis centum decem vitæ suæ annis. Hinc nobis exploratum est Ioseph cognouisse Deum liberaturum filios Israel de durissima Aegyptiorum seruitute, & credidisse promissionem factam Abraham, Isaac & Iacob, debere impleri per reditum filiorum Israel in terram promissionis. Fide parentes Moyse videntes Moysem, infantulum quidem admodum elegantem & venustum, occultarunt eum tribus mensibus, nec fuerunt exterriti Regis ædicto qui iusserat omnes Hebræorum masculos occidi ne multiplicarētur. In Exodo scriptum est, Egressus est post hæc vir de domo Leui, & accepit uxorem stirpis suæ, quæ concepit & peperit filium. videns eum elegantem abscondit tribus mensibus. Cumq; iam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, posuitque intus infantulum &

exposuit eum in charecto ripæ fluminis stante procul sorore eius, & considerante euentum rei. Cum autem adoleuit Moyse, filia Pharaonis adoptauit eum in locum filij. Et eum grandis effectus est, negauit se esse filium filia Pharaonis. non quidem verbo, sed facto, vt quidam interpretantur, quia contra voluntatem Pharaonis Regis Aegyptiorum crudelissimi interfecit virum Aegyptium, qui percussisset quendam de Hebræis fratribus suis: Illo autem facto magis elegit affligi cum populo Dei, quàm oblectari temporaneo peccato. si enim cum Aegyptiis afflixisset filios Israel, Deum offendisset. Prætulit & constanti animo improperium Christi opulentissimis Aegyptiorum thesauris: aspiciebat enim in mercedis remunerationem.) Hoc dictum putes in similitudine Christi. Sicut enim Christus venit liberaturus mundum de principe tenebrarum, & liberando passus est à suo populo multa improperia. Ita Moses venit liberaturus populum Hebraicum de principe Aegyptiorum, & liberando passus est opprobria & conuicia à suis fratribus. Cum enim conspexisset duos Hebræos rixantes, dixit ei qui faciebat iniuriam, Quare percussis proximum tuum? Qui respondit, Quis constituit te principem & iudicem super nos? Num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? Nec hæsitandum est, quin Hebræus ille tumido & superbo animo id dixerit, paratus Mosem, ni fugisset, percutere. Adhæc, Moses cum bona Dei fiducia, cui totus innitebatur, reliquit Aegyptum, non formidans furorem Regis, inuisibilem enim tanquam videns sustinuit.) Hoc est, Deum speculo fidei semper præsentem conspexit, licet hic videri non possit, eumque vt sibi adiutorem & protectorem vnicum expectauit. De exitu Moyse ab Aegypto cum suis fratribus, quando Dominus in noctis medio percussit omne primogenitum in terra Aegypti, lege duodecimum caput Exodi. *Fide celebravit Pascha, & sanguinis effusionem, ne is qui interimebat primogenita tangeret eos.*) Pascha hoc in loco sumitur pro esu agni paschalis, qui decimoquarto die mensis primi ad vesperam immolabatur, cuius sanguis fumebatur ad illiniendum vtrunque postem domorum. Et Iudæi nocte illa agnum assum igni, cum panibus azimis & lactucis agrestibus comedebant festinanter. Erat enim Phase, hoc est, transitus Domini. Siquidem Dominus nocte illa transiit per terram Aegypti, percussitque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine vsque ad pecus. Quod autem adiecit Paulus, *Et sanguinis effusionem, ne is qui interimebat primogenita tangeret eos,* respondet illi scripturæ, Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti. *Fide transferunt mare rubrum tanquam per aridam terram, quod experti Aegyptij deuorati sunt.*) Filij Israel totam suam fiduciam in Deo collocantes pertransierunt absque vilo periculo mare rubrum, ac si super terram ambulassent. Volentes autem Aegyptij signum istud prodigiosum experiri, fuerunt in mediis fluctibus absorpti. De hac re scribit abunde Moses capite decimoquarto & decimoquinto Exodi. *Fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem.*) Scriptum est in libro Iosue, Dixit Dominus ad Iosue, Ecce dedi in manus tuas Hiericho, & Regem eius, omnesque fortes viros, circuite urbem cuncti bellatores semel per diem. Sic facietis sex diebus: Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas, quarum vsus est in Iubileo: & præcedent arcam foederis, septiesque circuibitis ciuitatem, & sacerdotes clangent buccinis. Cumque insonuerit vox tubæ longior atque concisior & in auribus vestris increpauerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent ciuitatis, ingredienturque singuli per locum contra quem steterint. *Fide Raab meretrix non perit cum incredulis excipiens exploratores cum pace.*) Licet Raab esset meretrix, & scortatione foedaque libidine inter idololatrias corpus suum foedasset, diuino tamen instinctu seipsam & exploratores, qui à Iosue Hebræorum duce strenuissimo missi fuerant ad explorandum, qua fortitudine & hominum copiis Hiericho muniretur, ab omni periculo præfer-

Exo. 12.

Ibidem.

Iosue. 6.

uauit. Ita enim vni Deo pro suis militibus pugnantem fidebat, vt eos occultando in sua domuncula prostituta & moenibus vrbis adnexa, firmissimè crediderit se exploratoribus à periculo seruatis euasuram manus Hebræorum, quod haud dubiè cōtigit. Siquidem scriptum est, Dixit Iosue ad omnem Israel, Vociferamini: Tradidit enim vobis Dominus ciuitatē. Sitque ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt Domino. Sola Raab meretrix viuat cum vniuersis quæ cum ea in domo sunt, abscondit enim nuncios quos direximus.

» Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de
 » Gedeon, Barac, Samson, Hiepthe, Dauid, & Prophetis, qui per fidem vi-
 » cerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obtura-
 » uerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gla-
 » dii, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verte-
 » runt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.
 » Alii autem distenti sunt non suscipientes redemptionem, vt meliorem
 » inuenirent resurrectionem. Alii verò ludibria & verbera experti, insu-
 » per & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occi-
 » sione gladii mortui sunt, circumierunt in melotis, in pellibus caprinis,
 » egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudi-
 » nibus errantes, in montibus & speluncis, & in cauernis terræ. Et hi o-
 » mnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionē, Deo pro
 » nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.)

Si Paulus vellet in amplissimo campo recensere singula nomina illorum qui integerrima fide vires heroicas & plusquam humanas à Deo obtinuerunt, non epistolam quæ debet esse succincta scriberet, sed opus immensum, quod nullis vnquam calcographorum typis excudi posset. Et propterea hæc adiicit, Et quid adhuc dicam? Deficiet me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Hiepthe, Dauid & Prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones.) Nobis ex libro Iudicum debet esse exploratum, Deum vehementer suo populo ob ingratitudinem, & sui cōtemptum succensuisse. Et ob id ne peccatum maneret impunitum, tradidit eum septem annis à Madianitis affligendum & opprimendum. Cùm autem filij Israel sua peccata luxerunt, & magno humilitatis signo suam arrogantiam deiecerunt, & à Domino auxilium postularunt, vt à suis aduersariis liberarentur, misit Deus ad eos virum Prophetam nomine Gedeonem, cui Angelus apparuit & dixit, Dominus tecum virorum fortissime, Dixitque Gedeon, Obsecro mi Domine, si Dominus nobiscum est cur ergo apprehenderunt nos hæc omnia? Vbi sunt mirabilia eius quæ narrauerunt patres nostri atque dixerunt, De Aegypto eduxit nos dominus? Nunc autem dereliquit nos dominus, & tradidit in manu Madiam, respexitque ad eum dominus & ait, Vade in hac fortitudine tua, & liberabis Israel de manu Madiam. Scito quòd miserim te. Qui respondens ait, Obsecro mi domine in quo liberabo Israel? Et cùm iterum dixisset dominus Gedeoni, Ero tecum, & percuties Madiam quasi vnum virum, Dixit Gedeon ad dominum, Si saluum facis per manum meam populum Israel, sicut locutus es, ponam hoc vellus lanæ in area. Si ros in solo velle- re fuerit, & in omni terra siccitas, sciam quòd per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel. factumque est ita. Et de nocte confurgens expresso vellere concham rore impleuit. Dixitque rursus ad Dominum, Ne irascatur furor tuus contra me, si adhuc semel tentauero signum quærens in vellere, oro vt solum vellus siccum sit, & omnis terra rore madens. fecitque Dominus nocte illa vt postulauerat, & fuit siccitas in solo vellere, & ros in omni terra. Peccauit tamen

vir

vir alioqui omnium fortissimus tentando Dominum, & postulando ab eo signum in vellere, quem tamè postea pœnituit. Debat enim his Domini verbis absque postulatione signi fidem adhibere, Scito quòd miserim te. Et iterum, Ero tecum, & percuties Madiam. Nec ita Paulus Gedeonem sanctorum catalogo ascribit, quòd nunquam Deum offenderit. præter enim experimentum quo voluit sub hæsitantia experiri diuinam virtutem, deliquit faciendo ex inauribus aureis Ephoth, in quo fornicatus est omnis Israel, sed ob virtutes heroicas & insignia facinora, quibus excelluit, sanctorum numero fuit ascriptus. Quòd autem Barach fide superauerit Sisaram, ducem militiæ Iabin, non tam ei ascribendum est quàm Delboræ prophetissæ, cùm enim nollet sine illius mulieris comitatu ad pugnam descendere, dixit ei mulier diuinitus inspirata, Ibo quidem tecum, sed in hac vice victoria nõ reputabitur tibi, quia in manu mulieris tradetur Sisara. Samson ab vtero suæ matris Domino consecratus, & ipsa fortitudine fortior, sincérité fidei Philistinos superauit, & suis præclaris virtutibus meruit vt sanctorum catalogo ascriberetur. Verùm dicet quispiam, Peccauit interficiendo seipsum: nam euertendo domum in qua erant principes Philistinorum, & ingens hominum multitudo, cecidit cum Philistinis. igitur non debuit cum sanctis annumerari. Augustinus excusat Samsonem, nam iussu Dei domum illam (in qua mortuus est cum Philistinis) subuertit, non enim potuisset tam validam domum suis propriis viribus diruere. Nam in libro Iudicum scriptum est, Inuocato Domino ait, Domine Deus meus memento mei, & redde mihi nunc fortitudinem meam pristinam vt vlciscar me de hostibus meis, & pro amissione duorum luminum vnam vltionem recipiam. Et apprehendens ambas columnas quibus innitebatur domus, alteramque earum dextera, & alteram leua tenens, ait, Moriatur anima mea cum Philistim. concussisque fortiter columnis, cecidit domus super omnes principes & cæteram multitudinē quæ ibi erat. Hiepthe puginator fortissimus fide deleuit filios Ammon, peccauit tamen immolando suam filiam vt suum votum seruet: Fuit enim indiscretus in vouendo, & in reddendo impius. De eius voto hæc legimus, Votum vouit Domino dicens, Si tradideris filios Ammon in manus meas, quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihi que occurrerit reuertenti cum pace à filiis Ammon, eum holocaustum offeram Domino. Cùm autè victor rediret, occurrit ei vnigenita filia sua cum tympanis & choris, quam non sine mœrore expletis duobus mensibus immolauit Domino: Immolauit autè quod immolare non debuit. Et licet factus sit super Hiepthe spiritus Domini vt voueret in generali, quòd immolaret Deo quicumque sibi occurreret immolabile, non tamen fuit afflatus spiritu Dei vt in particulari suam filiam immolaret. poterat enim interpretari suum votum & moderari, quod tamen non fecit, postea tamen cum tam cruenti facti pœnituit. De fiducia Samuelis & Dauidis in Deum, qua infideles vicerunt, tibi ex libris Regum abundè suppetunt testimonia, quæ nimis operosum esset recensere. Sancti patres præsidio fidei suffulti, vicerunt regna.) hoc est, subiugarunt reges, Vt Dauid, Iosue, & plerique alij. Deleuerunt & regnū diaboli: Siquidem scuto fidei extinguuntur tela nequissimi ignea. Oppugnarunt & regnum mundi: Hæc est enim victoria quæ vincit mundum, fides nostra, Operati sunt iustitiam.) Siue sit illa quæ complectitur omnes virtutes (quam generalem vocat) & de qua Christus Ioanni loquebatur dicens, Sic enim nos oportet implere omnem iustitiam. siue sit illa, qua vnique quod suum est, redditur. Nam & propinquorum iniurias vindicarunt, & erga iustos fuerunt clementissimi. Adepti sunt repromissiones.) Nam ipsi Dauid, quantum ad promissionem particularem dictū est, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. & hoc quantum ad literam de Salomone dictum putet, quantum verò ad sensum spiritalem de Christo intelligendum, qui Salomone figuratus est: Salomon enim pacificus interpretatur. Loquendo autem de promissione, terram promissam concernente, licet priores patres, Abraham scilicet, Isaac & Iacob, non eam acceperint, nec actu possederint, tamen posteriores patres, vt Iosue & Caleb, eam adepti sunt. Adde quòd fideles omnes fide, charitati copulata, vi-

Aa. iij.

Hæc de peccato Gedeonis obserua.

Iudi. 8.

Iudi. 4.

Iudi. 13. 15.

Iudi. 16.

Iudi. 11.

Eph. 6.

I. Ioan. 5.

Matt. 3.

Psal. 131.

Danie. 14. tam æternam possidebunt. *Obturrarunt ora leonum.*) Daniel intrusus in lacum leonum, eò quòd idòlum nomine Bel, regis Babyloniorum colere nolebat, sed vnicum Deū viuentem adorabat, sic obturauit ora septem leonum, vt ab eis illæsus abierit. Qui autem eius morti insidiabantur, postquam rex rescitit Danielem diuina ope protectum fuisse, ne à leonibus discerperetur, iniecti fuerunt in lacū, & à leonibus momento temporis fuerunt deuorati. Et quis ignorat Dauid & Samson interfecisse ac dilacerasse leones? *Extinxerunt impetum ignis.*) Sidrac, Misac & Abdenago, siue Ananias, Azarias & Misael, ea fide valuerunt & floruerunt, vt spernentes omnino cultum statuæ Nabuchodonosor regis Babiloniorum, euaserint fornacem ignis flagrantissimi, in quam edicto regis fuerant iniecti. Effugarunt aciem gladij.) Iosue, Gedeon, Dauid, & plerique alij, gladiis acutis fregerunt acies suorum aduersariorum. *Conualuerunt de infirmitate.*) Præsertim Ezechias rex Iuda florentissimus, & Deo gratissimus, cum immedicabili morbo corripere, suis lachrymis, suisque precationibus pristinae sanitati fuit restitutus. Potest & hæc Pauli assertio intelligi de captiuis filiorum Israel, qui ex Babylone redierunt, non enim, vt meminit Ezechiel à demortuis ossibus differebant. Fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum.) Cum enim filij Israel à captiuitate Babylonica redierunt, hostes sibi infestissimos debellarunt. Denique Iosue, successor Moyfi, magis gladio spiritali, quàm materiali pugnando, fregit exercitum suorum aduersariorum. Adhæc, Quis ignorat Samsonem & Machabeos eueruisse ac diruuisse castra & munimenta suorum aduersariorum? *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.*) Helias propheta diuina ope suffultus, suscitauit filium cuiusdam viduæ Sareptanæ. Insuper Helisæus con simile miraculum diuina virtute edidit: nam filium Sunamitis à morte excitauit: Hæc autem signa futuram resurrectionem adumbrabāt.

1. Mach. 2. *Alij distenti sunt.*) hoc est, fustibus contusi perierunt, aut capitibus præcisi, aut in eculis cruciati sunt, aut in fartagine adusti. *Non suscipientes redemptionem, vt inuenerint meliorem resurrectionem.*) Hoc est, Deus noluit eos à periculo mortis eripere, vt eos post multas afflictiones, innumeræque tormenta, ad vitam æternam perduceret, illòsque faceret in die resurrectionis cum corpore tum anima, perpetua claritate perfrui. Quo enim in hoc seculo maiora fuerunt merita, eo & ampliora posthac erunt præmia.

4. Reg. 2. *Alij ludibria & verbera experti: Insuper & vincula & carceres.*) Helisæus conuiciis fuit affectus à pueris dicentibus, Calue, Calue, fuit & Samson à Philistinis illusus, postquam sibi fuerunt effossi oculi. Micheas propheta expertus est verbera: Nam Sedechias filius Chanaam, percussit eum in maxillam, percussum quoque iussit Achab in carcerem intrudi. fuit & Hieremias pro tuenda veritate iussu Sedechiæ iniectus in carceres, deinde fuit proiectus in lacum, vbi nõ erat aqua sed lutum. *Lapidati sunt.*) Naboth & Stephanus fuerunt lapidibus obruti. *secti sunt,* potius ferrati.) Id per Silipsum figuram dictum putes, vt plures pro vno sumantur, aut vnus pro pluribus, sicut dicit Matthæus, Et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei, vnus scilicet latronum, Manasses iussit Esaiam ferra lignea secari, vt diutius acriori supplicio excrucietur. *Tentati sunt.*) Vt scilicet malo consentirent, & diuinam legem præuaricarentur, vt Matathias, & filij eius, & fratres Iudæ Machabæi, *In occisione gladij mortui sunt.*) Vt Micheas & Zacharias, Ioannes Baptista, & Iacobus maior, *Circumierunt in melotis, & pellibus caprinis.*) *μηλωθη*, significat pellem ouillam, qua sancti viri vt Helisæus, & qui secum diuersabantur, vt carnem suam tegerent, utebantur. Erasmus hoc loco vehementer taxat Thomam Aquinatem, qui dicit, Melota, est vestis facta de pilis camelorum, vt quidam volunt. Vel melius (vt adiicit) quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit vestis quæ dicitur Melota. Hæc ille, Nemo tamen tam est infcius vobum aut rerum, vt ex oue faceret camelum. Est & extranea secunda expositio. En prospicis candide lector huiusmodi glossematibus nihil esse insultius? quibus vt puto Thomas non hærebat. Vtinam vir adeo doctus Græcos autores consulisset, vt planè huc locum tractasset. nec inuehor in Thomam, quem ob suam singularem doctrinam nunquam satis commendare possum, sed adnoto duntaxat quædam verba, quæ non

fatis

fatis accuratè fuerunt ab eo exposita. Scio non nihil esse condonandum illius temporis, in quo bonæ literæ filebant, aut non adeò florebant sicut modò florent. *Egentes.*) siue rebus necessariis destituti, vt Helias & Helisæus, quos aluerunt mulierculæ. Angustiati, *Afflicti.*) Vt Helias qui fugit à facie Iezabel, & Dauid à facie Absalon. *Qui bus dignus non erat mundus.*) Mundani indigni erant clarissimorum & sanctissimorum patrum consortio, non enim est societas lucis ad tenebras, nec participatio iustitiæ cum iniquitate, *In solitudinibus errantes, & in montibus & speluncis & in cauernis terræ.*) Ex libris Regum nobis satis compertum est, Heliam & eius comites, ad declinandum sæuissimorum Regum furorem, sese in speluncis, cauernis & abditioribus terræ locis occultasse, hæc tamen mala temporanea æquo ferebant animo, sperantes se aliquando in augustissimo Dei palatio diuersaturos. Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem.) Licet inuictissimi Dei milites, & sanctissimi patres pro fide & gloria Dei innumeras afflictiones pertulerint, & ad mortem vsque certauerint, nondum tamen consummatè cœlestium promissorum mercedem sunt assecuti: assequetur autem cum in die resurrectionis resurgent in resurrectionem vitæ. Quod pulchrè & scitè concludit Paulus dicens, *Deo pro nobis aliquid melius providente, vt nõ sine nobis consummarentur.*) Licet enim terra promissionis quam Deus pollicitus fuerat se daturum sanctis patribus, afflueret bonis omnibus, non tamen conferenda est cum terra viuentium, & perpetuis rerum cœlestium diuitiis. Prouidet itaque Deus suis fidissimis famulis bona longè meliora & certiora illis quæ in hoc seculo appetuntur. Nec tamen sine Apostolorum & Christianorum omnium honore & gloria (licet & ætate & tempore priores fuerint) absolutissimam & animæ & corporis perfectionem, florētissimamque suorum laborum coronam assequuntur. Est & pergrata maioribus nostris istiusmodi expectatio, vt cum suis fratribus perfectionem, perfectamque gloriam adipiscantur.

Argumentum duodecimi capitis.

SI prisci illi patres, in vmbri, obtectis oraculis, & abditioribus rerum diuinarum inuolucris de futuro Messia testimonium tulerint, quid testabuntur Apostoli & Apostolici viri, quibus lux illa diuina illuxit, & quæ erant in penitioribus sui patris arcanis obtecta, suo tempore pro salute totius mundi detexit? Adhæc, Si sancti illi viri non tam in luce quàm in vmbra lucis currentes, fide placuerint Deo, nos quibus detecta est fides, & eam absque nube & vlla obscuritate cognoscimus, debemus Deo magis ac magis placere. quod haud dubiè præstabimus, si exuta omni vitiorum sarcina qua premimur, ad oblatum nobis certamen cucurrerimus, & ad mortem vsque pro autore nostræ fidei & salutis certauerimus, qui spreto omni confusione & ignominia, summo cum gaudio atrocissimum crucis tormentum pertulit. Quod si pacem & vitæ sanctimoniam cum omnibus seclati fuerimus, sperabimus nos accessuros ad ciuitatem Dei viuentis, & ecclesiam primogenitorum, qui cœlestium spirituum numero sunt ascripti.

Caput duodecimum.

Deoque & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstantes nos peccatum, patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in

„ dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini a nimis vestris deficientes. Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis consolationis, quæ nobis tanquam filiis loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat. Flagellat autem omnem filium, quem recipit. In disciplina perseuerate. Tanquam filiis, vobis offert se Deus. Quis enim filius quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis (cuius particeps facti sunt omnes) ergo adulteri, & non filij estis. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reuerbamur eos, num multo magis obtemperabimus patri spirituū, & viuemus? Et illi quidē in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos: Hic autem ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationē eius.)

Nubilosa & subobscura fide obtekti, & qui minus exactam habuerunt de Christo cognitionem quàm Apostoli, & ab Apostolis instructi, nos prouocant ad certandum alacriter pro autore nostræ fidei & reconciliationis, ita vt certamen vltro nobis à Deo oblatum ad pugnandum contra aduersarios fidei nunquam deserere debemus. Quidam dicunt Paulum hoc loco vocare nubem, ingentem multitudinem ac turbam testium. Et ex eo dicit impositam, quia vndique nos amplectitur. Itaque veteris & noui testamenti testes, diuinæ magnitudini testimonium perhibuerunt. Et ex ea nube pingitur numerosa testium multitudo, quòd sicut nubes per aera longè latè que se diffundit, ita testimonium diuinæ maiestatis & virtutis, in antiquis patribus per vetus testamentum (de quo præsertim disseruit Paulus in præcedenti capite) longè latè que spargitur. Quòd si fides illorum antiquorum patrum nube quadam obtecta, tot habuerit diuinæ virtutis testes, longè plures est habitura fides in nouo testamento posita, quoniam detecta est, & clarissimè monstrata. Verùm vt liberius & fusius de fiducia Dei testemur, nobis conueniet deponere omnem rerum terrenarum & carnalium cupiditatum curam, & grauissimam ac molestissimam sarcinam, & circumstans nos peccatum, cui ita tenaciter adhæsimus, vt vix à nobis abici possit, vt per patientiam curramus ad propositum nobis certamen. & licet quidam per continentiam currant ad brauium, alij verò per charitatis & pietatis officia, Apostoli tamen malorum omnium conflictationi expositi, per patientiam siue æquabilem tolerantiam ab inchoato cursu minimè desistentes, assequuti sunt brauium siue coronam immarcescibilem, *Aspicientes in autorem fidei & consummatorem Iesum.*)

Potius interpretes debuit inceptorem & finitorem, vt festiuitatem græci sermonis exprimeret, qui constat vocibus inter se contrariis ἀρχὴν καὶ τελειωτὴν, vt planè nobis suaderet Christum esse autorem initij fidei simul ac finis. Sicut enim à principio fidem ipse ingessit, iuxta scripturam illam, Discite à me: Item, Ipsum audite: Tum quoque, Nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, ita finem ipse est impositurus, cum euangelicæ fidei præmium rependet. Consummauit & fidem multis miraculis à se propria virtute editis. Siquidem dicebat Iudæis, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Quòd autem debemus aspicere in Iesum cruci affixum, id fuit serpente æneo erecto pro signo adumbratum, in quem aspicientes à suis morbis curabantur. Sicut enim Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Eo autem amore Christus in nos exaruit, nostramque salutem sitiuit vt summo cum gaudio an-

helans ad cœlestia, pertulerit supplicium crucis, etiam omni probro contempto. Non enim ab opprobriis & irrisionibus foedabatur, sed qui cōuiciis & contumeliis eum incessabant, foedabantur, & nigro lapillo notabantur. Et ob tam durum, acerbum & ignominiosum tormentum, quod cum summa humilitate & obedientia perpessus est, meruit ad dexteram sui patris assidere. Verùm vt semper memores simus tanti beneficij nobis hoc tormento collati, adiecit Paulus, *Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem.*) Hoc est, vestris animis, vestrisque ingeniis semper expendite conuicia, opprobria, sputa & flagella quæ in conspectu Pilati, filio Dei innocentissimo fuerunt à sceleratissimis & admodum perfidis & ingratis Iudæis obiecta, Vt non fatigemini deficientes animis.) Non enim ob tormenta Christi debetis animo concidere, sed potius corroborari. Siquidem ad consimilia æquo animo perferenda vos stimulant. Vnde dicit Gregorius, Si passio Christi ad memoriã reuocetur, nihil adeò durum est, quod non æquanimitè toleretur. Reddit autem Apostolus rationem cur non debemus attendendo ad ignominiosam Christi crucem frangi animo. *Nondum, inquit, vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes.*) Paulus hoc loco alloquitur suos Hebræos, qui nondum lauerant stolas suas in sanguine agni, hoc est, non effuderant suum sanguinem, imitando illum qui posuit suam animam pro seruandis ouibus suis, cum autem effuderint, omni vitio reclamantes, luce æterna cum Christo fruuntur. Et quis non videt Paulum nos inflammare ad toleranda pro nomine Christi mala omnia, & ad impendendum vitam nostram pro gloria Euangelij, ita vt sinamus corpora nostra membratim à tyrannis discerpi & dilacerari, ne quod fundamento fidei substructum est, diruatur, pereat & collabatur? O feruens Pauli affectus pro tuenda republica Christiana! O fidei ardor & zelus, qui quo magis ab improbis oppugnatur, eo magis ignescit & roboratur! Nec quis ardentius posset obistere peccato, quàm cum in odium & detestationem peccati, pro gloria Dei suum sanguinem effundit. Subnectit Paulus, *Et obliti estis consolationis quæ nobis tanquam filiis loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseuerate. Tanquam filius, vobis offert se Deus. Quis enim filius quem non corripit pater?*) Arguit suos Hebræos qui in eam oscitantiam & torpedinem erant resoluti, vt illis obrepserit obliuio Dei, qui neminem dum malorum omnium procellis iactatur non velit consolari. & cum nos corripit, non vt extorres aut barbaros aut à se prorsus reiectos corripit, sed vt filios, quos leni animaduersione castigat. Siquidem in Prouerbiis Salomonis scriptum est, *Disciplinam Domini fili mi, ne abicias, nec deficias cum ab eo corripieris. Quem enim diligit Dominus corripit, & quasi pater in filio complacet sibi.* Deinde subiungit Apostolus, ne aduersus Dominum murmuremus, cum ab eo multis tribulationibus & pressuris corripimur & flagellamur. Quòd si extra disciplinam estis (cuius particeps facti sunt omnes) ergo adulteri, potius adulterini, aut spurij aut illegitimi, & non filij Dei.) Qui musitat aduersus Deum, & cum indignatione & impatientia ac furore insurgit, cum sinistris rebus pulsatur, concutitur & affligitur, indignus est qui vocetur filius Dei, sed cum nothis qui hæreditate paterna priuabuntur, conferendus est. Nobis itaque persuadeamus eo magis nos esse Deo gratos quo fortiori animo aduersa quæque toleramus. Se quoque diuinus amor in nos exerit, cum ab eo corripimur. Aliquando nostra scelera meruerunt vt multis malis affligeremur. Aliquando verò ad probandum nostram patientiam (sicut de Iob & Thobia legimus) percutimur & vulneramur. Insuper Apostolus vtitur argumento à minori ad maius, vt æquiori animo diuinam animaduersionem toleremus, Si manum ferulæ subduxerimus patribus nostris qui carnem hanc genuerunt, dum nostram iuuentutem instruituebant, nosque Mosaicam legem docebant, & eos vt progenitores nostros ac morum educatores colebamus, cur non obtemperabimus patri cœlesti, cum nos per se

Gregorius:

Hæc obserua.

Prouer. 3.

aut suos legatos corripit, eumque cum in aduersis tum in prosperis reuerbimur? Siquidem nos multa in hac summisione & reuerentia manebunt premia: Nam cum eo in perpetuum viuemus. Adhuc, Nostri prisca eruditores nunquam nos ad perfectionem erudierunt, sed in tempore prauorum dierum, quod vel eorum interitus, vel eorum contumacia, & plerunque morum peruersitas indicabat: Siquidem secundum suam voluntatem, & non prescripta Dei nos instituebant, & ad malas artes aliquando sectandas pro suo arbitrio nos prouocabant. Tum quoque instituebant nos ad breue tempus in rebus fluxis moxque perituris, quae ad rem familiarem parandam ac tuendam pertinebant, & aliquando nostris officiis iuuabantur, ut suis commodis consulerent. At pater coelestis cum nos castigat & erudit, vult nos perfectiores reddere, & impartiendo nobis suam sanctitatem siue puritatem, nos ad assequendam foelicitatem aeternam aptiores reddit.

” Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gau-
 ” dii, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per
 ” eam, reddet iustitiae. Propter quod remissas manus, & soluta genua
 ” erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis
 ” erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus & san-
 ” ctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, ne quis de-
 ” sit gratiae Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impe-
 ” diat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator aut propheta
 ” nus, ut Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. scito-
 ” te enim quoniam & postea cupiens haereditare benedictionem repro-
 ” batus est: non enim inuenit poenitentiae locum, quanquam cum la-
 ” chrymis inquisisset eam. Non enim accessistis ad tractabilem mon-
 ” tem, & accessibilem ignem, & turbinem & caliginem & procellam, &
 ” tubae sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusauerunt
 ” se, ne eis fieret verbum: Non enim portabant quod dicebatur. Et si
 ” bestia tetigerit montem, lapidabitur: Et ita terribile erat quod vide-
 ” batur. Moyses dixit, Exterritus sum, & tremebundus.)

Nec me latet quin omnis correctio, afflictio & pressura videatur esset in hoc seculo admodum dura & permolesta: In futuro tamen iis qui huiusmodi malis exercitati sunt, summum gaudium, & pacatum ac suauem iustitiae fructum adferet. unde dicebat Christus suis discipulis, Mundus gaudebit, vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Et ex eo adiecit Paulus Iustitiae, quia Deus, iudex iustus reddet unicuique quod suum est. Tum quoque satis mihi exploratum est, vos aliquando in hoc calamitatum & afflictionum certamine consternatos fuisse animo, membraque vestra lassitudinem non modicam sensisse: sed vos adhortator ne desistatis alacriter certare. Nam fidus agonothea vestris sudoribus eximia premia rependet. Imitemini & fortes athletas, ac strenuos cursores, manus lassescentes erigite, genua labantia subrigite, recto cursu properate ad metam propositam, ne claudicatio vos abducat a via, praesertim cum sit angusta. Quod si quid fuerit a scopo aberratum aut cessatum, id noua alacritate & animi fortitudine fartiatur: inconstantes & pusillanimes claudicant, & claudicando a recto tramite deflectunt. Et qui non sunt in fide stabiles, nec ecclesiae censuris & praescriptis constanter fidem adhibent: sed aliquando haereticis auscultant, aliquando verò sanctorum doctorum & sacrorum conciliorum decisiones sequuntur, arundine mobiliore, huc & illuc ad suam ipsorum

ipsorum perniciem vacillant. Deinde Paulus commonefacit suos Hebræos; ut cum vniuersis hominibus, & Iudæis, & Gentilibus pacem sectentur: & illis condonent veniam, a quibus fuerunt offensi, aut conuiciis lacesiti. Nec satis est nos esse pacatos, sed nobis enitendum est ut discordes, & disidiis ac rixis decertantes, ad pacem & mutuam concordiam reuocemus: unde Christus suis Apostolis dicebat, Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Et ad Ephesios scribens Paulus dicit, Solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et quoniam pax fouetur inculpatissima vitae sanctimonia, qua effrenes & turbulenti affectus sedantur, & ad ingrediendum Dei tabernaculum sternitur iter, adiecit Apostolus, *Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.*) Non enim fornicatores aut adulteri aut molles, aut masculorum concubito- res regnum Dei possidebunt. Adhuc, Nihil coinquinatum intrabit in regnum caelorum. Tum quoque dicebat Christus, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *Contemplantes, ne quid desit gratiae Dei.*) Gratiam Dei, fidem vocat, & optimum viuendi modum: hunc autem sensum praetendit, Si conspexeritis quempiam ex numero vestrorum fratrum post terga relictum, nequaquam hunc negligatis: sed vestris conatibus, vestris studiis & subsidiis eum iuate, ut tuto perueniat quod tenditis: Non enim imbecilliores (nisi iuuentur) possunt praecedentium vestigia persequi. *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans, impediat vos, & per illam inquinentur multi.*) Nolite permittere in aliorum perniciem & ruinam, ut quis prauè agat, & turpissimam vitam degat: sed confestim praecidite amaritudinis radicem, peccati scilicet, quo nihil est amarior, ne producat ramusculos, hoc est, ne alios sui similes reddat, & per illam multorum animi inquinentur. Siquidem modicum fermentum totam massam corrumpit. In illis qui derelicto Deo, seruiunt idolis, est radix germinans fel & amaritudinem. Manifestat & Apostolus in subsequenti loco nonnullos è suis fratribus in fornicationem & ingluuiem ventris prolapsos fuisse: verum ne foelicitatem sibi promissam perdant, a consimilibus vitiis perpetrandis dehortatur, dicens, *Ne quis fornicator aut prophanus ut Esau, qui propter vnam escam vendidit primogenita sua.*) Vocat Esau prophanum, quia erat ventri deditus, & impuris ac illecebrosis voluptatibus huius seculi addictus: Nam contra voluntatem suorum parentum duxit uxores alienigenas. Et ea ciborum voracitate foedabatur, ut propter minutiora edulia, ius suae primogeniturae suo fratri Iacob vendiderit. Et quia primogeniti duplicem portionem habebant, & tanquam sacerdotes honore sacerdotali decorabantur, vendendo suam primogenituram, commisit symoniam. Nec tamen ea labe fuit inquinatus Iacob, redimendo ab iniusto possessore huiusmodi primogenituram: nam spiritu Dei afflatus, intellexit illud ius sibi deberi: Nec proprie Esau vendidit ius primogeniturae, quia non fuit qui contractu humano emerit: sed potius permutauit. Legimus tamen in Genesi, praeter testimonium Pauli quod vendiderit, Dixit Iacob ipsi Esau, *Vende mihi primogenita tua.* Ille respondit, *En morior, quid mihi proderunt primogenita?* Ait Iacob, *Iura ergo mihi.* Iurauit ei Esau, & vendidit primogenita, & sic accepto pane & lentis edulio comedit & bibit, & abiit paruipendens quod primogenita vendidisset. Audiamus Paulum commemorantem poenam quam commeruit Esau, ob suam ingluuiem suasque immoderatas cupiditates. *Scitote enim quoniam & postea cupiens haereditare benedictionem reprobatus est.*) Licet enim optaret sibi a suo patre Isaac, dari primam & haereditariam benedictionem: tamen fuit ab eo reiectus. Nam postquam Isaac benedixit Iacob, & doluisset vehementer Esau, sibi surreptam fuisse benedictionem, ac postulasset vnam consimilem, dixit ei Isaac, *Dominum tuum illum constitui, & omnes fratres tuos seruituti eius subiugauit.* Et licet Isaac in bonis temporaneis impartitus sit quadam benedictionem suo filio Esau, longè tamen erat inferior illa, qua Spiritu sancto illustratus benedixit suum filium Iacob, cui benedicendo dixerat, *Seruiant tibi populi, & adorent te tribus. Esto dominus fratrum tuorum.* Quod tamen subnectit Apostolus videtur prorsus è medio tol-

Matth. 5.
Eph. 4.

Matth. 5.

Hæc obser-
ua.

Deut. 29.

Non sine
causa Esau
fuit repro-
batus.

Gene. 27.

lere poenitentiam etiam lachrymis rigatam, *Non enim inuenit poenitentiae locum quam cum lachrymis quasiuisset eam.*) Theophylactus dicit Paulum hoc loco fumere poenitentiam pro benedictione, quam licet Esau irrugiens clamore magno a suo patre petiisset, modum tamen in ea petenda nullum seruauit: Quomodo enim verae poenitentiae argumentum in illo cognosceretur, qui liuore & odio & exacerbato animo suum fratrem persequitur? Siquidem Esau in corde suo dixit, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Nec Paulus hoc in loco veram & perfectam poenitentiam reiicit, de qua ad Corinthios loquens dicit, Tristitia quae secundum Deum est, poenitentiam operatur in salutem stabilem: Tristitia autem huius seculi mortem operatur. Haec autem tristitia quae hominem ad interitum adigit fuit in ipso Esau: nam tristatus est, non quia primogenita vendiderat, sed quia perdidit. Nec eum poenitebat, propter amorem diuinae iustitiae quam offenderat, sed propter timorem poenae aut damni temporanei. De vera poenitentia dicit Ezechiel, In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum quas perpetravit, non recordabor. Item scribit Euangelista, Poenitentiam agite, appropinquauit enim regnum caelorum, cum scilicet quis ingemiscit & vehementer tristatur quod Deum offenderit, statque in firmo animi proposito non reuertendi posthac ad priora delicta, & paratus est tempore & loco sua scelera sacerdoti detegere. Et quia Esau propter diuinam offensam non tristabatur neque affligebatur, sed duntaxat quia perdidit sua primogenita, eius poenitentia manca & mutila, non fuit accepta. Deinde Paulus validissimis argumentis demonstrat suos Hebraeos non euasuros supplicium mortis aeternae, si non auscultauerint verbis Christi, cuius vox tantae virtutis est, ut possit caelum & terram concutere. Si seuerè puniebantur qui Mosen, mortalem quidem hominem non audiebant, quomodo effugient qui neglexerint Christum audire, eiusque iussis obsequi? Et si homo aut bestia morte moriebatur, qui montem Syna sensibile tetigerat, quomodo non morietur qui montem illum spiritalem offenderit? Insuper si Iudaei non poterant sonitus tubarum & vocum ferre, quomodo feremus contra nos nouissimas angelorum tubas, & sententiam iudicis nos condemnantis? Tum quoque, Si Iudaei ignem sensibilem qui comburit, & caliginem & tenebras & turbinem non perferebant, sed terroribus non modicis pulsati deficiebant, quomodo sustinebimus ignem aeternum, qui & animas & corpora torquebit, & perpetuo cruciabit? Haec autem seorsim demonstrat Apostolus dicens, *Non enim accessistis ad tractabilem montem, & accessibilem ignem, & turbinem & caliginem & procellam, & tubae sonum.*) Hic loquitur de monte Syna, qui palpari poterat, de quo dicebat Moses filiis Israel, Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius. Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tangent eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis, siue iumentum fuerit siue homo, non uiuet. De igne accessibili & sensibili ibidem dicitur, Totus autem mons Syna fumabat, eo quod descendisset Dominus Deus super eum igne & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Et quod hic dicit Paulus de nebula & caligine cohaeret cum illa scriptura, Ait Dominus ad Moysen, Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Praefigurabant nebula & caligo vetus testamentum permanisse opertum, donec nouum illuxit. Siquidem velamen veteris lectionis fuit cordibus Iudaeorum affixum, donec veniret Christus: cum autem in eum crediderunt, fuit ablatum. De sono tubae dicitur, Cum coeperit clangere buccina tunc ascendant in montem, & paulo post, Clangorque buccinae vehementius perstrepebat, & timuit populus qui erat in castris. Praeludit & tuba ad secundum Christi aduentum, qui in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo, *Et vocem verborum, quam qui audierunt excusarunt se, ne eis fieret verbum.*) Iam diximus populum audiuisse vocem Domini loquentis ad Mosen in monte, quia tamen vox Domini erat horribilis, sonora & tonans, Moysi vero gracilis & exilis, Iudaei reformidantes vocem Domini, fatebantur se nolle

audire

audire Deum loquentem, & Moysi dicebant, Loquere tu ad nos, & non Deus nobis loquatur: *Non enim portabant quod dicebatur.*) Hoc est, quod a Dei ore prodibat, quia erat horrifonum, nequibant suis auribus sustinere: *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.*) Hoc paulo ante expressimus: Qui enim tangebatur montem Synai, siue esset homo siue iumentum, lapidibus obruebatur, aut iaculis confodiebatur. *Et ita terribile erat quod videbatur.*) Mons ille Iudaeis in castris habitantibus, terrorem incutiebat: Nam audiebatur tonitrua, micabant fulgura, & nubes densissima operiebat montem, clangorque buccinae vehementius perstrepebat. Erat & mons omnis terribilis, & sonitus buccinae paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur. Paulus in istis testimoniis ex veteri testamento desumptis, altius philosophatur quam putemus, nec quisquam est qui possit eius mentem capere, nisi a Deo fuerit afflatus. Forsitan haec meditatur, Nolite more parentum vestrorum defigere spem vestrae salutis & gloriae, in quibusdam prodigiosis rerum sensilium spectaculis, quae magnificum & admodum augustum Dei palatium adumbrabant. Nec attendatis ad montem Synai mysticum, in quo Moses dux vester & legislator, Deum nube quadam & caligine obtectum vidit, eo quod si eius gloria & gloriosa facies detecta fuisset, non potuisset eam intueri: sed attendite syncera fide ad montem Domini inuisibilem omni angelorum & hominum comitatu circumdatum, in quo absque vlla nube, sed fulgidissima claritate videbitis Deum sicuti est. Moyses dixit, *Extremus sum & tremebundus.*) Si Moyses extimuerit cum sub caligine subiit montem, quomodo populus non extimesceret, nec pauore concuteretur? Non tamen nobis compertum est ex Exodo, aut alio veteris testamenti libro Mosen haec propria verba dixisse, quae citat Paulus, *Extremus sum & tremebundus.* quod si non dixerit verbo, forsitan factum dixit. Cum enim Iudaicus populus fuisset exterritus, & pauore concussus, videndo voces & lampades, & sonitum buccinae, montemque fumantem, & dixisset Moysi, Loquere tu nobis & audiemus, Non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur: Ait Moyses ad populum, Nolite timere, ut enim probaret vos venit Deus, & ut terror illius esset in vobis, & non peccaretis. Stetitque populus de longè. Moyses autem accessit ad caliginem, in qua erat Deus. Et si Moyses videns multa terroris indicia non fuerit in se exterritus, terrori tamen populi compatiebatur. Et forsitan fuit exterritus cum agnouit montem concuti, de quo dicitur, Deus cum egredere-
 „ Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalē
 „ caelestem, & multorum millium angelorum frequentiam, & ecclesiam
 „ primitiuorum, qui conscripti sunt in caelis, & iudicem eum Deum, &
 „ spiritum iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum,
 Bb. ij.

Exo.20.

Exo.19.

Exo.24.

Exo.20.

Psal.67.

Exo.4.

„& sanguinis asperionem melius loquentem quàm Abel. Videte ne re-
 „cusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt recusantes eum , qui su-
 „per terram loquebatur, multo magis nos, qui de cœlis loquentem no-
 „bis, auertimus, cuius vox mouit terram tunc nunc autem repromittit di-
 „cens, Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram , sed & cœlum.
 „Quòd autem adhuc semel dicit , declarat mobilium translationem,
 „tanquam factorum , vt maneant ea quæ sunt immobilia . Itaque re-
 „gnum immobile suscipientes habemus gratiam , per quam seruiamus
 „placentes Deo cum metu & reuerentia: Etenim Deus noster, ignis con-
 „sumens est) *Sed accessistis ad Syon montem.*) Iudæi vt præmonstrauimus, non ap-
 propinquabant monti Synai , sed procul astabant : sed redempti sanguine Christi
 & eius baptismo abluti . siue sint ex Iudaico populo siue gentili , accedent ad su-
 blimum montem Syon, inuisibilem & incorporeum , monte Syon visibili & cor-
 poreo figuratum. Significat & Syon altitudinem diuinæ contemplationis. vnde di-
 cit Esaias, Respice Syon , ciuitatem solennitatis nostræ . Futuri sunt & ciues ac do-
 mestici Dei , & propterea adiecit Paulus, *Ciuitatem Dei uiuentis.*) quæ & mente &
 animo concipitur . Est & hæc florentissima ac pulcherrima ciuitas , cœlestis Hieru-
 salem , pacis quidem visio : nihil enim in tabernaculo Dei erit quod beatum per-
 turbare possit . De illa autem cœlesti & inuisibili Hierusalem , sancta ciuitate Hie-
 rusalem visibili quidem , adumbrata, dicit Apostolus ad Galatas , Illa autem quæ
 sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Ascribentur & strenui Chri-
 sti milites angelorum comitatu, quod indicat hic locus, *Et multorum milium ange-
 lorum frequentiam.*) De innumera sanctorum angelorum multitudine dicit Daniel
 Propheta, Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei. Erunt
 & focij primitiuorum, potius primogenitorum , qui in ecclesia triumphante victri-
 ci palma coronabuntur. Intelligamus nomine primogenitorum , Apostolos, quos
 Christus primò selegit & ad se vocauit . Et meritò quidem primogeniti dicuntur,
 quia Deo patri morem gesserunt , eumque vnice dilexerunt , & crediderunt Chri-
 stum ex eius sinu proditisse . vnde dicebat Christus , Quos dedisti mihi de mundo,
 tui erant , & mihi eos dedisti , & sermonem tuum seruauerunt . Et isti strenuissimi
 athletæ, & præcones Domini sapientissimi, habent sua nomina in libro vitæ con-
 scripta. quod affirmat scriptura illa , Nolite gaudere quia spiritus vobis subiiciun-
 tur. gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis . Perfruentur & glo-
 ria patris, filij & Spiritus sancti. quod pulchrè monstrat hic locus, *Et iudicem om-
 nium Deum.*) patrem scilicet , à quo omnis autoritas iudiciaria in diuinis dimanat.
 Quòd enim filius iudicet , habet à patre, sicut à patre procedit . quod autem dicit
 Ioannes, Omne iudicium dedit filio, intelligendum est vt homini : Nam sola per-
 sona filij hac humanitate vestita , apparebit in iudicio. *Et spiritum iustorum perfectorum.*)
 quia Spiritus sanctus qui effugit fictos, facit perfectos in iustitia . Fruentur &
 verè Christiani consortio Christi, qui est noui testamenti mediator. modus autem
 istius medij, aut si dicam mediationis, est effusio sanguinis Christi, quo sumus asper-
 si, purificati & iustificati. hoc autem exprimit hic locus, *Melius loquentem quàm Abel.*)
 Nam licet sanguis Abel effusus , hunc Christi sanguinem figurauerit , non tamen
 potuit fordes animorum nostrorum detergere, nec nostra peccata remittere , quod
 tamen fecit sanguis Christi . Tum quoque ex eo sanguis Christi melius loquitur
 quàm sanguis Abel, quia sanguis Abel clamat vindictam : sanguis verò Christi ve-
 niam , qui cum perferret tormentum crucis , orando pro suis persecutoribus di-
 cebat , Pater : dimitte illis , non enim sciunt quid faciunt . cui astipulatur illud
 Esaiæ

Esa.33.

Gala.4.

Danie.7.

Ioan.17.

Luc.10.

Ioan.5.

Luc.23.

Esaiæ testimoniū, Pro transgressoribus orauit. Aut dic quòd melius sanguis Chri-
 sti loquitur quàm sanguis Abel, quia facit nos melius loqui : virtus enim & effica-
 cia huius sanguinis facit nos profiteri Christum esse verum Deum iustificantem.
 Deinde Paulus admonet suos Hebræos, vt studiis omnibus auscultet Christo quo-
 tidie loquenti aut per se, aut per suos legatos, quòd si negligant eum audire, cum vl-
 trò se illis offert, aut illius promissis diffidat, qui paratus est eos ad perpetuum Dei
 tabernaculum accersere, luent poenam non modicam, & multo grauiorem illa, quæ
 infligebatur Iudæis, cum Mosi loquenti aures obturabant. Si illi, inquit, non effu-
 gerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur , multo magis nos qui de cœ-
 lis loquentem nobis, auertimus.) Nec reiiciendum est hoc argumentum , quando-
 quidem à minori ad maius desumptum est. Quo enim Christus summus noui te-
 stamenti legislator, maior est Mose & perfectior, eo acerbius luet supplicium, qui ne-
 glexerit eum audire, quàm qui negligebat Mosen super terram loquentem, audire.
 Postquam Moses è monte Synai descendit , & attulit tabulas lapideas in quibus De-
 calogus digito Dei inscriptus erat, concionem habuit ad populum , de his quæ ad
 cultum Dei, & amorem proximi spectabant. Christus è cœlo loquutus est, quando
 super cœlum cœlorum euectus, suam legem per spiritum sanctum confirmauit. vnde
 dicebat suis Apostolis, Paracletus autem Spiritus sanctus, què mittet pater in nomi-
 ne meo ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixerò vobis.
 non quòd aliam doctrinam docuerit, sed in memoriam reduxit quæ Christus suis
 Apostolis prius dixerat. Vox autem Christi, quæ eadem est cum voce paterna, tan-
 tæ virtutis est, vt cum lex ferebatur, terram concusserit . Cum enim filij Israel per-
 transferunt desertum, terra mota est, & cœli distillauerunt à facie Dei, &c. Nunc au-
 tem pollicetur dicens, *Adhuc semel & ego mouebo terram non solum terram, sed & cœlum.*)
 In libro Aggei Propheta post reditum filiorum Israel à transmigratione Babylo-
 nica scriptum est, Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc vnum modicum est , &
 ego commouebo cœlum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes, &
 veniet desideratus cunctis gentibus. Mouit Christus cœlum, quando de cœlo eius vox
 fuit audita. Mouit terram, quando priori populo tradidit testamētum, & in eius ad-
 uentu caligo, turbo & tenebræ cernebantur. Mouit mare rubrum, quado viam præ-
 buit populo transeunti. Mouit aridam vel Aegyptum per plagas, cultu Dei vacuam,
 vel solitudinem, per quam quadraginta annis circunduxit populum. Hæc adhuc se-
 mel mouebo) Quod fuit adimpletum in aduentu Saluatoris, tempore quidem pas-
 sionis eius fugiente sole, cœlum motum est. & tenebræ factæ sunt super omnem ter-
 ram ab hora sexta vsque ad horam nonam, mota est terra , & saxa scissa sunt & se-
 pulchra referata, motum est mare, dracone qui in eo erat interfecto, mota est & a-
 rida, infructuosa quondam gentium solitudo. Hæc ex Hieronymo desumpsimus e-
 narrante illud Aggei propheticum oraculum. Subnequit Apostolus, *Quod autem ad-
 huc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum , vt maneant ea quæ sunt im-
 mobilia.*) Nec dicit quòd mobilia peribunt & annihilabuntur, sed quòd transferen-
 tur: Siquidem mutabuntur ad statum incorruptionis & immutabilitatis: Cœlum enim
 sydereum ad nouum statum mutabitur: nam cessabit à motu, & augebitur claritas
 partium eius , quia lux lunæ erit vt lux solis quæ prius fulsit, & lux solis in septu-
 plum accrescet . Transferentur autem mobilia, vt maneant quæ sunt immobilia.)
 bona scilicet futura: quæ enim sanctis futura sunt, nec corruptionem nec mutationem
 subibunt. Cum itaque simus suscepturi regnum Dei immobile, habeamus gratiam,
 hoc est, constanti animo dura quæque & aduersa perferamus. Aut vt volunt alij in-
 terpretes, reddamus Deo gratiarum actionem. Vel intelligamus nos habere gratiã, vt
 pignus futuræ gloriæ: Diuina autè gratia suffulti, Deo ex animi affectu inseruiemus,
 & inseruiendo erimus ei grati: Sed quonâ pacto debemus Deo inseruire, explanat hic
 cõtextus, *Cum metu & reuerentia.*) cui debetur vt Domino timor, vt verò patri supremo,
 summus cultus, summãque reuerentia: *Etenim Deus noster, ignis consumens est.*) Qui scilicet
 Bb. ij.

Ioan.14.

Agg.2.

Matth.27

Luc.23.

Esa.30.

potest aduersarios nostros dissipare, & tanquam ignis absumere. Hoc autem testimonium desumpsit Paulus ex Deuteronomio. Est & Deus, ignis consumens & purgans peccata nostra, & magis inflamat animos nostros ad sui amorem, quam possit ignis corpora frigore affecta calefacere.

Argumentum decimitertii capitis.

Paulus suos Hebraeos adhortatur ad nanciscendum virtutem illam qua sua nobilitate, nobilissimaque perfectione Deum cum hominibus coniungit, cui si fraternus amor siue proximi dilectio copuletur, totum hominem diuinum reddet, & ad felicitatem aeternam euehet. Hac autem praclarissima virtus, hospitalitate, qua peregrinos & aduenas alit & fouet, fulcitur: In aduersis tamen & variis calamitatum procellis vndique ingruentibus, maxime se exerit, & quicquid in se magnum est, omnibus aperit. Porro ita fauet honorabili connubio & thoro immaculato, ut petulantissimos & salacissimos homines a se depellat: imò prorsus auersatur. Quanam autem esset tanta virtutis efficacia, & vis efficacissima, prodidit agnus ille innocentissimus & inculpatus, qui pro vitiorum nostrorum condonatione extra ianuam Hierosolymitanæ ciuitatis ignominiosum crucis supplicium pertulit, cuius vestigiis si inniti voluerimus, debemus superba & voluptuosa nostra vitæ castra deserere, & perferre improperia, sputa, conuicia, flagella & tormenta illius qui pro nobis semetipsum deuouit, nosque per beneficentiam, pacem & obedientiam ad possidendum sui patris regnum vocauit.

Caput decimumtertium.

Haritas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite obliuisci. per hanc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis. Mementote victorum tanquam simul victi, & laborantium, tanquam & ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus: fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus. Sint mores sine auaritia, contenti praesentibus: Ipse enim dixit, Non te deseram neque derelinquam, ita ut confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis, imitami fidem. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim stabilire cor, non escis quæ non profuerant ambulanti in eis. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem, populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes: Non enim hic habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum confitentium nomini eius.)

Sit

Sit in vobis mutua charitas adeo sincera, ardens & integra, ut ab autore totius charitatis magnopere commendari possit, qui nihil æquè suis discipulis præcepit, quam quod seipso inuicem diligere: Dixit enim, Mandatum nouum do vobis, ut diligatis vos inuicem, sicut ego dilexi vos. Quod si Christus posuerit animam suam pro nobis, & nos debemus pro fratribus animas ponere: nõ enim magis in nobis flagrat charitas, quam cum non nostræ vitæ parcimus, ut alios seruemus. Etenim charitas omnia suffert, omnia sustinet. Agnoscitur quoque in Christianis fraternus amor, cum aliorum inopiam nostris facultatibus subleuamus, cum nudos operimus, cum victos & incarceratos consolamur, cum denique afflictatis morbo compatimur. Quod si quis a recto tramite deflexerit, tunc se prodit charitas, si eum ad rectam semitam reduxerimus, & si lapsus fuerit, parati sumus eum a lapsu reuocare: corripimus & delinquentem, quem nolumus perire, sed saluari. Copulandum est & fraternæ charitati (ut vegetior sit & integrior) hospitalitatis officium, quo hospites, aduenas & peregrinos nostris ædibus excipimus: hac enim insigni virtute quidam placuerunt Deo angelis hospitio receptis. Diuinam gratiam sibi conciliarunt Abraham & Loth, quod angelos suo hospitio propensione animi exceperint. Commendatur Gen. 18. 19 & mulier Sareptana, quod Heliam fame confectum pauerit. Extollit & scriptura Su- 3. Reg. 17. namitem, quod sua domuncula Helisæum exceperit. Fœlix Zacchæus, quod Christi 4. Reg. 4. stum hospitem habuerit. Quidam interpretes loco placuerunt, legunt, ignorauerunt. Luc. 19. Nam Abraham & Loth ignorantes, angelos domi exceperunt. si enim rescuissent eos esse angelos, honorificentius eos exceperissent. verum est quod in exordio nesciebant eos esse angelos: Nam Abraham adorauit eos adoratione dulci, quæ solet exhiberi sanctis viris, & ut hominibus cibum illis adparauit. Deinde intellexit eos esse angelos, in quibus Deus loquebatur, ut vult Diuus Thomas. Alii legunt, Latuerunt quidam, accipientes hospitio angelos, & sensus est, Quidam inscientes, acceperunt angelos hospitio. Et hanc versionem sequitur Erasmus. Admonet & Paulus suos Hebræos, ut sint victorum memores, qui ob tuendam Christi fidem, fuerunt in carceres coiecti, & multis suppliciis affecti. Vult quoque & Christianos pietatis officium exhibere illis qui ægritudine detinentur: Nam eadem carnis imbecillitate circumdati, possunt in consimiles afflictiones & pressuras incidere. Cõsultat & illis aut saltem permittit, qui non possunt continere ob ardorem libidinis, quem sentiunt in suis membris regnare, ut ducant uxorem. Si modò non fecerint votum continentiae expressè vel tacitè. Etenim honorabile est connubium, & thorus immaculatus Honorauit Christus nuptias, in quibus primum signum fecit. Nobilitauit & coniugium quando ex coniugata & desponsata voluit nasci. Thorus censetur esse immaculatus quando viri & vxoris fides in coniugio data seruetur illæsa. Hinc manifestum est officium coniugii non solum peragi posse sine vitio, sed obseruatis circumstantiis esse Deo gratum. Nam ad Corinthios scribit Apostolus, Qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit. Quod si coniugium sit honorabile & immaculatum, omnis venereus congressus cum fornicationis tum adulterij, erit illicitus & vituperabilis. & propterea adiecit Paulus, Fornicatores & adulteros iudicabit Dominus.) hoc est, condemnabit. Plerumque in scriptura, iudicare sumitur pro condemnare, & iudicium pro condemnatione. hinc illud Ioannis, Non enim misit Deus filium suum in mundum ut iudicet mundum. Item, Qui non credit, iam iudicatus est. Adhæc, Qui credit ei qui misit me, habet vitam aeternam, & in iudicium non venit, sed transit a morte in vitam. Hinc planè constat, Deum inflicturn homini poenam aeternam pro peccatis carnalibus, nisi maturè respiscat. Dicit & idem Apostolus in priori ad Corinthios epistola, Neque fornicarii neque adulteri regnum Dei possidebunt. Nec solum debemus detestari fornicationem & adulterium, verumetiam & ipsam auaritiã: Etenim radix omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes, errauerunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. Sint itaque mores nostri ita compositi ita temperati in rerum sufficientia, ut studiis omnibus vitemus inexplibilem habendi

Bb. iij.

cupiditatem. vnde ad Timotheum scribit Paulus, Habentes alimenta, & quibus tegamur his contenti simus. Indicat & hic locus, *Contenti presentibus.*) nos non debere quicquam præter necessaria naturæ quærere. Qui enim semper inhiat cumulandis opibus, & studet in immensum facere rei familiari accessionem, est pecuniæ cupidus. Et ad insectandum odio auiditatem opum congerendarum, quibus non deberemus confidere sed Domino, citat scripturæ testimonium, *Ipsè enim dixit, Non te deseram neque derelinquam.*) In libro Iosue, scriptum est, Nō dimittam, nec derelinquam te. Hoc autem dixit Dominus ipsi Iosue, quem mortuo Mose præfecit Israelitico populo gubernando. Adhæc, dicit Psalmodographus, Dominus mihi adiutor, nō timebo quid faciat mihi homo. Et alibi, Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Deinde Paulus commonefacit Hebræos, vt suorum maiorum qui foeliciter è vita decesserunt, sectentur vestigia. nam ab illis didicerunt quonampacto debebant vnum Deum colere, eiuſque præcepta obseruare. Et quia cum sanctis in omni virtutum officio conuersati sunt, foelicissimūque habuerunt suæ vitæ exitum, debent synceram illorum fidem imitari. Siquidem à fide integer viuendi modus dimanat. Quòd si eorum præpositi siue præfecti, bonis futuris fidem non præstitissent, non vixisset inculpaté. Quod autem subnequit Paulus, *Iesus Christus heri & hodie, ipse idem permanebit in secula.*) bifariam potest intelligi. Primò ad refellendum quorundam errorem, qui dicebant alium Christum ab eo qui iam venit, venturum. verum firmissimè credere debemus eundem esse Christum qui fuit in præteritis diebus, & qui est in præsentibus, & qui permanebit in secula seculorum. Vnde in Apocalypsi scriptum est, Dicit Dominus Deus qui erat & qui est, & qui venturus est omnipotès. cui scribit Psalmodographus dicens, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Adhæc, dixit Christus suis Apostolis, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Hinc clarè vides Paulum suadere æternitatem Christi. Secundò possent quidam Hebræi dicere, Christus dixit Iosue, Non te deseram, neque derelinquam, & propterea dux ille Iudaici populi fuit à Deo protectus, non autem hoc dixit nobis. Hanc autem vanam mentis conceptionem deiicit Paulus dicens, Iesus Christus heri & hodie, &c. hoc est, qui hoc dixit Iosue, manet in æternum, vobis quoque dixit. Et quemadmodum vestros ductores nunquam deseruit, ita nunquam vos (nisi obstiteritis) deseret. Adicit Paulus, Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Nec dicit, Nolite circumueniri aut abduci doctrinis, sed variis & peregrinis, hoc est, illis dogmatibus, quæ simplices à fide catholica & euangelica philosophia abducunt. De illis autem doctrinis ad infœlicem exitum perducētibz hominem, scribit idē Apostolus ad Timotheum dicens, Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium. Quænam autem fuerint vanæ & peregrinæ doctrinæ, quæ olim Iudæos à vera cognitione Christi auocabant, exprimit hic locus, *Optimum est gratia stabilire cor, non escis quæ non profuerunt ambulanti in eis.*) Hunc autem sensum præterdit Apostolus, Est admodum vtile imò necessarium vestros animos stabili & inconcussa fidei gratia fulcire, ne vos pseudoprophetæ seducant, qui Iudaicam ciborum abstinentiam & obseruationem induxerāt: Omnia enim nūc sunt munda mundis, nec permiscendæ sunt cum Euangelio pro salute assequenda Mosaicæ legis cæremoniæ. Adfert & Paulus validissimam rationem quòd neque in esculētis neque poculentis antiqui testamenti, defigenda erat spes salutis assequenda. Habemus inquit altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. Non licebat sacerdotibus vesci carnibus illarum victimarum, quæ pro suis peccatis offerebantur, sed extra castra comburebantur. In Leuitico scriptum est, Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex sanctuarium ingreditur, vt roget pro se, & pro domo sua, & pro vniuerso cœtu Israël, donec egrediatur tabernaculum. Cùm autem exierit ad altare quod corā Domino est, oret pro se, & sumptū sanguinē vituli atque hyrci fundat super cornua eius per gyrum, aspergēnsque digito

digito septies, expiet & sanctificet illud ab immunditiis filiorū Israël. Deinde ostēdit Paulus figura quadam, Christum extra portam Hierosolymitanæ ciuitatis passum crucis tormentum. *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suū sanguinem populum, extra portam passus est.*) Sic enim in Numeris scriptum est, Locutus Num. 19 est Dominus ad Moysen & Aaron dicens, Ista est religio victimæ quam constituit Dominus. Præcipe filiis Israël vt adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula nec portauerit iugum, tradēsque eam Eleazaro sacerdoti, qui eductā extra castra immolabit in conspectu omnium, & tingēs digitum eius in sanguine eius asperget contra fores tabernaculi septem vicibus, comburetque eam cunctis videntibus, tam pelle & carnibus eius quàm sanguine & fimo flammæ traditis. Sanguis Christi fuit illatus in sancta cœlestia pro peccatis totius mundi. corpus autem eius fuit inter duos latrones appēsū cruci extra portam Hierosolymitanam. Et quia Christus velut extra castra perpeſsus est mortem ignominiosam, nos inflammat Paulus vt extra castra, hoc est, extra hunc turbulentum & calamitosum mundum, exeamus ardenti fide ad eum, qui nullum non tormentum pro nobis pertulit, vt improperium eius portemus, hoc est, vt eadem aut consimilia conuicia & supplicia toleremus, quæ ipse tolerauit. Eo autem fortiori animo aduersa quæque pro eius nomine sustinebimus, *Quod non habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus.*) O infœlices illi qui in sumptuosis & magnificis huius seculi palatiis voluptuosam vitam transigunt, & qui magis temporalia quàm spiritualia sectantur: Foelices verò illos existimo qui tuguriolo & parabili cibo contenti, ardentibus votis aspirant ad assequendum domum illam æternam, de qua dicit Propheta, Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te. Huius autem summi Pontificis præsidio suffulti, eiuſque præcationibus adiuti, offeremus Deo & sincero affectu & puris labiis sacrificium laudis, quod omnibus antiquæ legis sacrificiis longè præferendum est.

Beneficiæ autem & communicationis nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur Deus. Obedite præpositis vestris, & subiace-
 eis: ipsi enim peruigilant quasi rationem pro animabus vestris reddi-
 turi, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expe-
 dit vobis. Orate pro nobis. confidimus enim quòd bonam conscien-
 tiam habemus, in omnibus bene volentes conuersari. Amplius autem
 deprecor vos hoc facere, quòd celerius restituar vobis. Deus autem pa-
 tris, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine te-
 stamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, aptet vos in om-
 ni bono, vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat
 coram se, per Iesum Christum, cui est gloria in secula seculorum, Amē.
 Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatii: Etenim perpau-
 cis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum,
 cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpositos
 vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum
 omnibus vobis. Amen.) Licet beneficiæ virtus nunquam satis commen-
 data, ad omnes sese effundat cùm pauperes tum diuites, spectando hominum officia
 & merita, præsertim tamen fauet & patrocinator egenis, quibus vt charitas ipsa ma-
 gis eluceat, debemus nostrā operam præstare, nostrasque facultates impartiri. Quòd
 si bona nostra etiam quàm exigua indigentibus communicauerimus, nobis gratiam
 Dei conciliabimus, qui existimabit sibi oblatum esse quod egenis est erogatum.

Matth.25. vnde dicebat Christus, Quod enim fecistis vni ex fratribus meis minimis, & mihi fecistis. Deinde Paulus adhortatur suos Hebræos vt & Episcopis & magistratibus, & iis qui publicis officiis funguntur, vtrò pareant & inseruiant: Nam aduersus infestissimos fidei hostes, & sceleratissimos Reipublicæ perturbatores aduigilant, ne diluimioribus obsequendū ruant quod diruere prætendunt. Nec mirum cuiquam videri debet si illis sit obsequendum: Nam reddituri sunt coram Deo rationem de animabus suæ fidei concredit. Pascant itaque pastores ecclesiastici gregem sibi commissum, & in suis beneficiis resideant, vt agnoscant finem qui suæ ditioni subduntur, mundi sint aut immundi, pii vel impii. Præbeant & suis subditis exemplum bonorum operum, in grauitate, doctrina, modestia, humilitate, continentia, patientia & obedientia, alioqui perpetuum supplicium subibunt. Quod autem suis subditis præstare debent ex cordato animo & sincero pectore proficiscatur oportet, quòd si gementes & tristitia affecti id fecerint, tantum aberit vt præmium assequantur, quin potius pœnam luent acerrimam. Et licet Paulus esset Deo quàm gratissimus, tamen optabat suorum fratrum precationibus iuari, nos erudiens vt nullius quantumlibet scelerati preces aspernemur. Qui enim aliquando Deum offendit, cum ad se feruenti contritione & displicentia suorum peccatorum redit, iuuare potest sanctos, qui multis angustiis & pressuris afflicti sunt. Tanta autem vitæ sanctimonia tantæque doctrina fulgebat Paulus, vt ab eo discere poterant Hebræi quæ ad nanciscendam euangelicam perfectionem magnopere conducebant. Et quia vincus erat, nec facile poterat à suis catenis explicari, eo ardentius optat iuari suorum fratrum interpellationibus, vt ipsi liceat eos reuifere. Verùm vt mutuæ precationes, mutuæque officia suum solamen habeant, prospera quæque suis fratribus comprecatur, & ea præfertim quæ ad fœlicitatē æternā assequendam fide sanguinis Iesu Christi cōducunt. Siquidem Deus autor pacis vnicus, qui suū filiū, summū quidem suarum ouium pastore in sanguine testamenti æterni, à morte ad vitā reduxit, vobis sua bona impartietur: cuius voluntati si obtēperaueritis, versando semper ob oculos vestros, redemptorem vestrū Iesum Christū, immortalitate & fœlicitate æterna donabimini. Vocat autem Paulus sanguinē testamenti æterni, virtutem sanguinis Christi, quo confirmatū est nouum testamentū, in quo æterna promittuntur. vnde dicit Propheta, Tu verò in sanguine testamenti tui, eduxisti vincos de lacu, in quo non erat aqua. Adicit Paulus, *Rogo vos fratres vt sufferatis verbū solistij.* hoc est, Vos velim precari vt æquo feratis animo epistolam hanc vobis dicatam, in qua si vos arguere aut notare visus sum, putetis in vestram commoditatē & consolationē cedere. Paucis autē charitulis succinctæque epistola ad vos scripsi, ne si multo fusius scripsissem, vobis fastidiū & molestiam peperissem. Sylua tamen antiqui testamenti etiā densissima in hac epistola concluditur. Excipite & hylari vultu ac porrecta fronte fratrem nostrū Timotheum, qui in præsentia mihi non adest, sed aliò dimissus est (is si celerius redierit) hoc comite vos inuisam. Meo nomine salutate omnes præpositos vestros, Apostolos scilicet, & alios sanctos discipulos adhuc vitam istam degentes. Impartiuntur & vobis salutem fratres qui sunt de Italia, qui & negocium euangelicum & meos conatus iuuerunt. Gratia & fauor Dei adsit vobis omnibus, Amen.

Adnotatiuncula ad scripturam illam, Ego ero illi in patrem, &c.) quam citat Paulus in primo capite huiusce epistolæ.

Dixi cum Diuo Thoma sensum huius scripturæ, Ego ero illi in patrem, huc esse, Ego cum assumam in vnitatem persona filij. Intelligit, quando scilicet incarnabitur. Nam paulo ante sumus loquuti de futura incarnatione: sumit autē Thomas Assumere pro excipere & glorificare. Aut dic eum hoc prætendisse, Ego pater operabor in huiusmodi assumptione ad vnitatem persona filij. Denique huius scripturæ, Et ipse erit mihi in filium, sensus est, Assumetur à me in vnitatem persona filij. sume verbū Assumetur pro excipietur & quidē & gloriose & insigniter. & propterea in meis commentariis, dixi hac verba esse sanè intelligenda. Aut dic Thomam hoc velle innuere, Me operanse filius terminabit huiusmodi assumptionem: nam dicit Paulus, Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Verùm dicam illius scripturæ hanc esse planam, facilem & dilucidam expositionē, Et humanitas aliquando cōiungetur sine copulabitur diuinitati in vnitatem suppositi filij Dei.

F I N I S.

Index rerum omnium, quæ in istis doctissimis & lepidissimis Commentariis continentur.

A

Postolus sonat legatū, siue ab alio missum. fo.1. pag.2. lin.2
 Anima paruuli incircuncisi, dato præcepto circūcisionis de octa ua die, peribat non sua negligentia, sed obligatione peccati originalis. fo.10. pag.2. lin. 44
 Aspidis morsus, suo veneno enecat corpus: linguæ verò virulētę morsus, animam interimit. fo.13. pag. 1. lin.27
 Abraham pura fide adhæsit Deo, qua meruit vt sibi filius nasceretur. fo.15. pag.2. lin. 22 & 26.
 Abraham nō hæsitauit in fide se habiturum verum & germanum hæredem, qui filium Dei adumbraret. fo.17. pag.2. lin.3
 Ad euangelicam gratiam nulli fit accessus nisi per Iesum Christum. fo.18. pag.1. lin.12
 Ante legem Mosaycam homines non arbitrabantur sua scelera esse punienda à Deo morte æterna. fo.19. pag.2. lin.11
 Abundantia peccati non est causa superabundantis gratiæ, sed dūtaxat occasio. fo.20. pa.2. li.41
 Angeli in sacra scriptura dicuntur spiritus. fol.28. pag.2. lin.4
 Absoluta & perfecta redemptio nostra siue consummata nostra fœlicitas, in vniuersali resurrectione futura est. fol.29. pag.2. lin.21
 Anathema, vox est multiplex. fo.32. pag.2. lin.10
 Abraham & Loth hospitalitatis virtute præcelluerunt. fo.48. pag.1. lin.1
 Aliud est esse infidelem, & infirmum in fide. fo.51. pag.2. lin.31
 Aliquid est commune siue immundum illi, qui erronea conscientia existimat cibum quendā esse sibi illicitū & veritum. fo.54. pag.1. li.12
 Arcanæ literæ plurimum momenti habent vt nobis spem ad assequendam fœlicitatem æternam erigant. fo.56. pag.1. lin.39
 Ab oratione sumenda sunt fœlicia auspicia. fol.62. pag.1. lin.23
 Arcana & cœlestis sapientia non est carnali auditori communicanda. fo.67. pag.1. lin.18
 Apostoli habuerunt sensum siue spiritum Christi. Ibid. pag.2. lin.8.12
 Agnus paschalis quem Iudæi cum azymis panibus manducabant, fuit typus agni mundissimi & innocentissimi qui pro nobis immolatus est. fo.75. pag.1. lin.28
 Antiqui patres nostri, olim fuerunt sub nube. fo.89. pag.1. lin.13
 Adeo magnificum est sacræ mensæ conuiuium,

vt neminem etiam abiectæ conditionis (si modo purgatis suis affectibus accedat) dedignetur & reiciat. fo.94. pag.1. lin.29
 Aemulatio bona & mala. fo.147. pag.2. lin.8
 Angelus ordine naturæ illuminat siue illustrat hominem, homo verò ordine gratiæ siue speciali quadam gratia angelum illuminat. fo.163 pag.1. lin.18
 Analogia corporis naturalis ad corpus Christi mysticum. fo.166. pag.2. lin.21
 Auaritia, est medium peccatum inter carnale & spirituale. fo.169. pag.1. lin.48
 Armatura Dei aduersus insultus dæmonum. fo.173. pag.1. lin.28
 A recta intentione & bono fine probatur opus. fo.193. pag.1. lin.39
 Apostolorum præcepta & decreta plurimum momenti & roboris habent, nec tam sunt humana quàm diuina. fo.201. pag.1. lin.20.22.
 Antichristus operatus est mysterium iniquitatis in Nerone. fo.208. pag.2. lin.48
 Adolescentia Timothei eximiis virtutibus fulgebat. fo.212. pag.2. lin.10
 Aliud est ignoranter agere, & per ignorantiam. fo.214. pag.2. lin.5
 Adam non fuit primò seductus, sed Eva: nec fuit seductus in vniuersali, sed in particulari. fol.218. pag.1. lin.13
 Autoritas Ecclesiæ in definiēdis fidei articulis. fo.220. pag.1. lin.31
 A quibus perniciofa doctrina proficiscitur. fol.220. pag.2. lin.40
 Aduersus sacerdotes qui negociis secularibus implicantur. fo.229. pag.2. lin.21
 Aduersus garrulos sophistas. fo.243. pag.1. lin.3
 Ardens Pauli pectus vt Onesimum suo hero, nepe Philemoni reconciliet. fo.244. pag.1. lin.10
 Amplissima Christi vt hominis remuneratio. fo.250. pag.2. lin.13.
 Aduersarii Dei & ecclesiæ. fo.273. pag.2. lin.20
 B

Vccinatores diuini verbi arguēdi sunt, cum in aliorum vitia toto stomacho inuehūtur & suis propriis delictis indulgēt. fol.6. pag.1. lin.31
 Baptismus parum aut nihil prodest Christianis malè & peruerse viuētibus. fo.10. pag.2. lin.9
 Bonus latro non fuit iustificatus sola fide. fol.14. pag.2. lin.9
 Baptismus flaminis siue pœnitentiæ, supplet vires baptismi aquæ. fo.16. pag.2. lin.39
 Bifariam possumus attendere ad hominum iudicia. fo.72. pag.1. lin.8

Bonum

INDEX.

Bonum est homini mulierem non tangere, siue
uxorem non ducere, si continere possit. folio
79. pag. 2. lin. 22
Belial significat malum & iniquum, aut noxium
dæmonem. fol. 121. pag. 1. lin. 3
Blasphemia est contra Deum aut contra sanctos
qua qui notabatur secundum antiquam legem,
dignus erat morte. fol. 168. pag. 1. lin. 46
Blasphemia bifaria sumitur. fol. 241. pag. 2. lin. 31
Beatitudo æterna in quo consistit. fol. 267. pag.
2. lin. 12

C

Christus bifariam fuit declaratus filius Dei.
fo. 2. pag. 1. lin. 29
Cur Paulus vocat suum Euagelium, & non
suum baptismum. fol. 9. pag. 2. lin. 11
Christus secundum carnem ex Iuda ortus est.
ibid. lin. 40
Cur Iudæi in lege Mosayca quiescebant. folio
10. pag. 1. lin. 10
Concionator suis vitiis indulgens, & quidem
publicè cognitis, cum in sceleratorum vitia
excandescit, dignus est qui omnium sibilis ex-
plodatur: audiendus est tamen pro sana doctri-
na quam profitetur. ibid. lin. 36
Circumcisio parum aut nihil proderat Iudæis
malè viuentibus. ibid. pag. 2. lin. 10
Circumcidi post euangelicam legem abundè pro-
mulgatam, nulli prodest, sed officit. ibidem
lin. 14
Circumcisio olim erat sacramentum institutum
ad remittendum peccatum originale. ibidem
lin. 17
Contritio sumitur & pro respiscètia & oppres-
sione pœnæ, quæ impiis irrogatur. fol. 13. pag.
1. lin. 31
Christus suo sanguine constitutus est Propicia-
tor. fol. 14. pag. 1. lin. 49
Christiani omnes magis gratia Dei & bonitate,
quàm suis operibus iustificantur. fol. 16. pag.
1. lin. 52
Circumcisio erat signum & non causa fidei iusti-
ficantis. ibid. pag. 2. lin. 27
Christus potius habuit dominium in mortem,
quam quod mors in eum dominium habue-
rit. folio. 22. pag. 1. lin. 3. hinc simpliciter non
fuit morti obnoxius
Christus ex eo mortuus est peccato, quia factus
est pro peccatis abolendis hostia. fol. 22. pag.
1. lin. 12
Christiani non sunt sub lege literæ, sed sub lege
spiritus, quæ viuificat. fol. 23. pag. 1. lin. 7
Christianus licet velit castè viuere, nõ propterea
cum vult, castè viuere, sed vt castè viuatur, sibi o-
pus est Dei præsidio. fol. 26. pag. 1. lin. 12
Cupiditas plus habet virium pelliciendi ad tur-
pia, quàm habeat ratio inuitandi ad honesta.

ibid. lin. 22
Cur tormeta quæ pro defensione fidei patimur,
non mereantur ex condigno simpliciter vitæ
æternam. fol. 29. pag. 1. lin. 12. merentur tamen
ex condigno secundum quid. lin. 20
Cur in hoc seculo creatura vanitati subiecta est
non volens. ibid. lin. 29
Christus cur dicitur esse lapis angularis. fol. 36.
pag. 1. lin. 39
Christus cur dicitur esse finis legis. fol. 37. pag.
1. lin. 42
Cum Gentium omnium nationes afflatu Dei, &
dono fidei ecclesiam intrauerint, omnis Israel
saluus fiet. fol. 43. pag. 2. lin. 18
Certitudo fidei pendet ex visu & auditu. fol. 50.
pag. 2. lin. 36
Christus vt homo meruit abundè sua passione
& resurrectione, vt & viuus & mortuus domi-
naretur. fol. 53. pag. 1. lin. 27
Conscientia erronea in per se malis & illicitis li-
gat. fol. 54. pag. 1. lin. 40
Cur Christus admisit in se circumcisionem, & le-
gem impleuit, fol. 56. pag. 2. lin. 30
Cur aliquando postulanda est oratio ab his, qui
nostris meritis longè sunt inferiores. folio. 58.
pag. 2. lin. 5
Corinthii fuerunt Christi beneficentia à pristi-
nis vitiis repurgati, & Dei gratia ad fidem vo-
cati. fol. 61. pag. 2. lin. 17. 18
Corinthii fuerunt admodum curiosi, leues & in-
constantes, ac nouarum sectarum studiosi.
fol. 62. pag. 2. lin. 21
Corinthii quantum ad negocium baptismi sen-
tentiis dissidebant. ibid. lin. 22.
Cur Apostoli in primitiua ecclesia baptizabant
in nomine Iesu Christi. fol. 63. pag. 1. lin. 31
Cruis viuifica & saluifica credentibus est virtus
Dei. fol. 63. pag. 2. lin. 13
Christus est Dei virtus & sapientia. fol. 64. pag. 1.
lin. 51
Christus cur dicitur Dominus gloriæ. folio. 66.
pag. 2. lin. 8
Cur Paulus cum adit Corinthios non subito
communicauit illis altiora cœlestis philoso-
phiæ mysteria. fol. 68. pag. 1. lin. 4
Christus secundum vtramque naturam, est Dei,
fol. 71. pag. 1. lin. 2. 5
Cur peruersa doctrina cum fermento confertur
fol. 75. pag. 1. lin. 11
Coniugium quodammodo præpedit obsecrare
(vt decet) Dominum. fol. 77. pag. 2. lin. 40
Corpus hominis non debet inferuire fornicati-
oni sed Domino. fol. 78. pag. 1. lin. 49
Christus veruit scandalum pusillorum & infir-
morum. fol. 86. pag. 1. lin. 13
Christianis athletis in euangelico stadio pro æ-
terno præmio certandum est. folio. 88. pag. 1.
lin. 47

INDEX.

lin. 47
Cur oportet hereses esse, & cur Deus permittit
& ordinat fieri. fol. 93. pag. 2. lin. 4. 9
Cur Christus post cœnam instituit sacramentum
Eucharistiæ. fol. 93. pag. 2. lin. 30
Christus simul concomitantia forma, benedixit
panem & fregit, & dixit, Hoc est corpus meum.
fol. 94. pag. 2. lin. 29
Corpus Christi non est in sacramento Eucharis-
tiæ ratione suarum dimensionum sed ratione
suæ substantiæ. fol. 94. pag. 2. lin. 41
Cur is qui polluta cōscientia māducat sacrū pa-
nē & bibit calicē Domini, cēsetur esse reus cor-
poris & sanguinis Domini. fol. 95. pag. 2. lin. 1
Quomodo debet se probare homo, vt de sacro
pane edat, & de calice bibat. ibid. lin. 7
Cognitio quæ habemus de Deo in hoc seculo cō-
fertur cum visione alicuius rei in speculo ocu-
lari: & cognitio Dei siue diuinæ essentiæ, quæ
habitori sumus in patria, confertur cū visione
alicuius rei facie ad faciem.
Cur Paulus ihibet mulieribus loqui in ecclesia.
fol. 101. pag. 2. lin. 23
Cur Paulus se cōfert cū abortiuo. fol. 103. p. 1. li. 51
Cur Christus dicitur esse primitiæ dormientiū.
fol. 104. pag. 1. lin. 33
Corpus humanum in die resurrectionis non oc-
cupabit locum. fol. 105. pag. 2. lin. 44
Corpus hominis mortale ita se habet ad immor-
talitatis gloriam, atque se habet domus terre-
stris ad eternam Dei viuētis domū. fol. 117. p. 2. li. 1
Cum absorptum fuerit, quod est corruptibile &
mortale, tunc cum augmēto nostræ gloriæ su-
peruestemur. fol. 117. pag. 2. lin. 27
Cur Christus factus est egenus. fol. 124. p. 1. li. 46
Cur arma Christianæ militiæ nõ debent esse car-
nalia. fol. 127. pag. 2. lin. 37
Cur Paulus cum primoribus Apostolis suū Eua-
gelium contulit. fol. 139. pag. 2. lin. 40
Carnalia legis opera neminem poterat saluare.
fol. 141. pag. 2. lin. 45
Christus factus est pro nobis sacrificium maledi-
ctionis. fol. 142. pag. 1. lin. 23
Christus quatenus Deus, nõ est mediator, sed qua-
tenus insigniter Christus, sustentas scilicet na-
turam diuinam cum humana. fol. 144. p. 2. lin. 49
Cur lex Mosayca confertur eum pædagogo. fol.
145. pag. 1. lin. 48
Christus potissimum redemit illos, qui erant sub
lege. fol. 146. pag. 1. lin. 44
Cur Ismael non est secundum repromissionem
regeneratus. fol. 148. pag. 1. lin. 34
Caro quæ concupiscit aduersus spiritum, est pra-
ua voluntas: & spiritus concupiscēs aduersus
carnem est bona voluntas, aut mens aut ipsa
ratio, quæ ex se ad cœlestia rapitur. fol. 151. pag.
1. lin. 15. 20. 25

Christus non est adoptatus filius Dei. fol. 156. pa.
1. lin. 12
Cur homo relinquit patrem & matrem, vt suæ
uxori adhæreat. fol. 171. pag. 2. lin. 20
Cur Paulus abstinuit accipere oblata à Corinthiis,
non autem à Philippensibus. fol. 184. p. 2. lin. 6
Christus quomodo dicitur primogenitus om-
nis creaturæ. fol. 186. pag. 2. lin. 47
Charitas est virtutum omnium perfectissima.
fol. 193. pag. 1. lin. 20
Cur Antichristus vocatur homo peccati, & fi-
lius perditionis. fol. 208. pag. 1. lin. 26
Charitas cū patiētia copulatur. fol. 210. p. 1. li. 41
Cibi in antiqua lege prohibiti, non secundum se
prohibebantur. fol. 221. pag. 1. lin. 26
Cur Paulus vult suum Timotheum quædam ado-
lescentiores viduas deuitare. fol. 223. p. 1. li. 12
Christianism⁹ nõ tollit seruitutē. fol. 225. p. 1. li. 6
Cur nõ sit diuitiis fidendū. fol. 226. p. 2. lin. 17
Commendat Paulus ardentem & sinceram sui
Timothei fidem. fol. 228. pag. 1. lin. 16
Cruce christi nihil est venerabilius maius & glo-
riosius. fol. 228. pag. 1. lin. 46
Commendatio bonorū operū. fol. 242. p. 2. li. 45
Christus etiā secūdam naturam humanam constitutus
est hæres vniuersorum. fol. 247. pag. 1. lin. 40
Christus quomodo dicitur character siue forma
aut figura substantiæ patris. ibid. p. 2. lin. 13
Christus secundum vtramque naturam sedet ad
dexteram sui patris. ibid. lin. 35
Christus etiam quatenus homo est maior, præ-
stantior & superior angelis. ibid. lin. 46. acce-
dendo ad mentem Pauli.
Christus est Pōtifex nostræ cōfessionis siue pro-
fessionis. fol. 252. pag. 1. lin. 7
Cur sacerdotium Leuiticum erat imperfectum.
fol. 264. pag. 1. lin. 2
Christus non habuit successorem, bene quidem
vicarium. ibid. pag. 2. lin. 41
Cur vetus Testamentum erat imperfectum. fol.
266. pag. 1. lin. 27
Commendatio sanguinis Christi. fol. 270. pag.
1. lin. 5

D

Differētia inter prædestinatum & destina-
tum. fol. 2. pag. 1. lin. 15
Deus gratis iustificat impiū per fidē, sine o-
peribus Mosaycæ legis. fol. 4. pag. 1. lin. 16
Deus præclaris suis operibus, & interno sui vul-
tus lumine, hominibus innotescit. fol. 4. pag.
2. lin. 28
Durtia & impœnitētia cordis, exprimitur pec-
catum in Spiritum sanctum. fol. 7. pag. 2. lin. 21
Duplex est Iudæus, vnus secundum carnem, al-
ter vero secundum spiritum: est & duplex cir-
cuncisio, vna carnis, altera spiritus. folio 11,
pag. 1. lin. 7

Diuina & oracula & eloquia fuerūt primū Iudaicæ nationi concredita. fo. 11. pag. 2. lin. 7
 Deus iustificat hominem per fidem Iesu Christi. fo. 13. pag. 2. lin. 36
 Duplex est iustitia, vna est ex lege, altera, ex fide Christi, & hæc est absolutè dicenda iustitia. ibid. lin. 41
 De salutifera iustitia, lex testimonium dedit. ibi. lin. 45
 Deus iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. fo. 15. pag. 1. lin. 15
 Duplex est iustificatio, vna interior, & altera exterior. ibid. pag. 2. lin. 49
 Duplex est adoptio filiorū Dei. fo. 29. pa. 2. li. 18
 Discrimen inter legislationem & testamentum. fo. 32. pag. 2. lin. 44
 Deus prælegit Iacob ante mundi cōstitutionē, quod futurus erat sanctus, & sanctissimè victurus: & odio habuit Esau, quod facturus erat scelus odio dignum. fo. 33. pag. 2. lin. 45
 Deus miseretur illius qui eius misericordia dignus est, aut futurus est dignus. f. 34. pa. 2. li. 16
 Deus indurauit cor Pharaonis, quod meruerit sua pertinaci malitia indurari. ibid. lin. 32
 Dei misericordia superat omne meritū. ibi. li. 45
 Deus neminem indurat, nisi vt induraretur, meruerit. ibid. lin. 46
 Dominus adeo benignus est & clemēs, vt faciēti quod in se est, non denegat suū auxiliū vt ad fidem conuertatur. fo. 39. pag. 1. lin. 20
 Deus non repulit plebem suam, quā ad æternam felicitatem prædestinavit. f. 39. pag. 2. lin. 40
 Diuersum est cōpūctionis genus. f. 41. p. 1. li. 44
 Discrimen inter formam huius seculi & futuri. fo. 45. pag. 2. lin. 22
 Duplex est maledictionis genus. f. 48. pa. 1. li. 10
 Debitum fraternæ charitatis ita soluitur, vt semper debeat. fo. 50. pag. 1. lin. 48
 Deus detestatur illum qui seminat inter fratres discordias. fo. 59. pag. 2. lin. 16
 Deus elegit illos ad obeundum euangelicę prædicationis officium, qui secundum mundum videbantur esse stulti. fol. 64. pag. 2. lin. 38
 Demones nunquam habuerunt firmam & certā aduentus filii Dei notitiam, sed duntaxat quafdam coniecturas. fo. 66. pag. 2. lin. 17
 Disparitas cultus impedit matrimonium cōtrahendum. fo. 81. pag. 2. lin. 28
 Dei iugum quid sit. fo. 120. pag. 2. lin. 39
 Diaboli iugum quid sit. ibid. lin. 42
 Dilectio Dei & proximi indissolubili nexu vincuntur. fo. 150. pag. 2. lin. 19
 Deus nō operatur malū quatenus malū est, licet operetur malū pœnę. fo. 157. pag. 1. lin. 25. 26
 Deus quomodo dicitur Deus domini nostri Iesu Christi. ibid. pag. 2. lin. 14
 Diaboli instigatio sine meo consensu nō potest me præcipitare. fo. 159. pag. 1. lin. 9
 Dæmon quos facillè oppugnat: & à quibus oppugnatur. fo. 173. pag. 1. lin. 35. 42
 Diuersa habitus ratio, & quomodo Christus habitu inuētus est vt homo. fo. 178. pag. 2. li. 11. 34
 Debem⁹ per omnia sancitis & statutis ecclesiasticis obtemperare. fo. 190. pag. 2. lin. 17
 Duplex damnatorum pœna. fo. 206. pa. 2. lin. 22
 Debet Episcopus prædicare & docere. fo. 237 pag. 2. lin. 23.
 Dominus sua prouidentia ex malo elicit bonū. fol. 244. pag. 2. lin. 48.
 Duplex est modus iurandi per Deum. fo. 261 pag. 1. lin. 4
 Discrimē non modicum inter Vetus & Nouum Testamentum. fo. 267. pag. 1. lin. 1

E

Episcopi, & Ecclesiastici viri conentur pro virili vt animas (quę discrimine salutis iactantur) Christo lucrifaciant. f. 2. p. 2. li. 15
 Euangelium ex æquo ad omnes pertinet. fol. 3. pag. 2. lin. 13
 Euangelium Christi vt incredulis videtur esse res friuola & ridicula, ita credenti virtus est Dei efficax ad assequendam salutem. ibidē lin. 28
 Euāgelium erat Iudæis primū inuulgandum. ibidem lin. 41
 Ex detestando idololatriæ vitio, vnus veri Dei contēptus proficiscitur. fo. 5. pag. 2. lin. 5
 Ethnicus offendens Deum, quia sine lege peccauit, Mosayca scilicet, nec à lege condemnabitur. fol. 8. pag. 1. lin. 31
 Ex operibus Mosaycæ legis, vi scilicet legis, nō iustificabitur homo. fol. 9. pag. 1. lin. 3
 Effectus gratiæ iustificatis maior est effectu peccati. fol. 20. pag. 2. lin. 2
 Ex nobis ipsis nescimus certò quid & qualiter orare debeamus. fol. 30. pag. 1. lin. 14
 Error Pelagianorum qui dicebant secundum merita præcedentia dari gratiam. fol. 33. p. 2. li. 34
 Euangelica gratia iustificat, sanctificat & viuificat, quod præstare non poterāt Mosaycæ legis præscripta. fol. 35. pag. 2. lin. 51
 Ex patre cœlesti potestas, per filium sapientia, & in spiritu sancto bonitas. fol. 44. pag. 1. lin. 49
 Ecclesiastici viri & verbo Christi, & priuilegio principum à pēdendis tribulis exempti sunt. fol. 50. pag. 1. lin. 3
 Ecclesiastici viri nihil sibi præter officium ministerii tribuere debent. fol. 71. pag. 3. lin. 44
 Euangelium Iesu christi à nullo dignè obseruatur, nisi sacramentū baptismi officio iusticiæ & pietatis exornet. fo. 73. pag. 2. lin. 1
 Ebrietas suo genere est peccatum mortale, accidentaria tamen ratione excusatur à peccato mortali. fol. 76. pag. 1. lin. 6. 8
 Ecclesia repudiat ac detestatur sacerdotum coniug

coniugia. fo. 80. pag. 1. lin. 2
 Et si liceat Christiano citra vllum suæ cōscientiæ scrupulum idolothyti vesci, non tamen expedit. fo. 91. pag. 2. lin. 7
 Ecclesia perfecta. fol. 137. pag. 2. lin. 21
 Electio futura, bona opa respicit. f. 155. p. 2. li. 44
 Ecclesia, est vnum corpus mysticum naturali effigiatum. fo. 187. pag. 1. lin. 25
 Execrandum assuetæ blasphemiæ vitium. folio 192. pag. 2. lin. 6
 Egregium & inuictum Pauli aduersus sinistra quæque certamen. fo. 197. pag. 2. lin. 32
 Excommunicatio Pauli plurimum efficaciam habebat. fo. 215. pag. 2. lin. 24
 Elementa euangelicæ legis. fol. 258. pag. 2. lin. 31
 Exēplar & exēplū i quo differūt. f. 266. p. 1. l. 46

F

Filius Dei, non est simpliciter factus, sed factus secundum carnem. fo. 1. pag. 2. lin. 51
 Fides Christi plurimū confert vt quis moralia legis præcepta adimpleat. fo. 15. pa. 1. li. 25
 Facienti opus meritorium, merces non repēdetur solūm secundum gratiam, sed etiam secundum debitum. fo. 16. pag. 1. lin. 5
 Fides nulli vnquam quidpiam contulit nisi credendo in Iesum Christum venturum, aut qui iam venit, explicitè scilicet vel implicitè, mediātè vel immediātè. fo. 17. pag. 2. lin. 42
 Fallitur qui sciscitatur diuinæ volūtatis causam. fo. 35. pag. 1. lin. 5
 Fides Iesu Christi pensatur præmio. fol. 37. pag. 2. lin. 46.
 Fides euangelica, illa est quæ per charitatem operatur. fo. 51. pag. 2. lin. 26
 Fruendū est homine, non quidē in se, sed in Deo. fo. 57. pag. 1. lin. 8
 Fundamentum fidei primarium, est Iesus Christus, secundaria verò fundamenta sunt Apostoli. fo. 69. pag. 2. lin. 18. 19
 Fornicatio simplex, est peccatum mortale. folio 77. pag. 1. lin. 47
 Finis matrimonii primarius, ad propagandam sobolē institutus est, secundarius verò ad vitandam mœchiam. fo. 80. pag. 1. lin. 31
 Fides quomodo propagatur. fo. 101. pag. 1. li. 31
 Fides efficax, siue illa quæ per charitatem operatur, nos ad æternam felicitatem perducet. fo. 149. pag. 2. lin. 32
 Fides est op⁹ Dei & hominis. f. 160. pa. 1. li. 15. 20
 Fides efficax, viuida & euāgelica factis comprobatur. fo. 244. pag. 1. li. 43
 Fides Christi ad finem vsque manebit in nobis inconcussa, si in obseruatione diuinorum præceptorum perseuerauerimus. fo. 253. pa. 1. li. 20
 Filii subtractionis in perditionē. f. 275. pa. 1. li. 28
 Filii fidei in acquisitionem animæ. ibid. lin. 30
 Fides multis modis sumitur. ibid. pa. 2. lin. 23

Fides Christi semper fuit necessaria ad salutem. fo. 276. pag. 2. lin. 17

G

Gentiles ob suam prophanam, vanamque religionem, traditi sunt à Deo in desideria cordis eorum, in omnem immunditiam. fo. 5. pag. 1. lin. 32
 Guttur patens est conuicatoribus, qui in proptulo probis viris detrahunt. fo. 13. pag. 1. li. 13
 Genealogiæ in sacris literis non ascribuntur mulieribus sed viris. fo. 19. pag. 1. lin. 39
 Gratia Christi & donum, plus nobis profuit ad saluandum, quam obfuerit delictum Adæ ad perdendum. fo. 20. pag. 1. lin. 2
 Gratia omne meritū antecedit. fol. 33. pa. 2. li. 37
 Gentiles cur olim conferebantur cum oleastro, Iudæi verò cum oliua. fo. 42. pag. 2. lin. 17. 21
 Gētilis populus debebat aliquādo etiā testimonio scripturæ Iudaico præferri. f. 279. pa. 2. l. 26

H

Hæretici furantur verba Dei, cum germanū sacræ scripturę sensum, in adulterinū vertunt. fo. 10. pag. 1. lin. 40
 Humanus intellectus nisi à suprema veritate illuminetur, semper est in se mendax, siue mendacio obnoxius. fol. 12. pag. 1. lin. 1
 Homo cōsiderata humana fragilitate, magis peccatis quàm Deo inferuit. fo. 23. pag. 1. lin. 43
 Homo purè & syncerè operatur quod secundum rectā rationē & sanam mentē operatur. fo. 26 p. 1. li. 29. hinc homo (ad mentē Pauli) nō propriè operatur malū, sed quod in se habitat peccatū, fomes scilicet peccati, aut rebellio carnis, & indomita concupiscentia. ibid. lin. 31
 Homo etiā sāguine Christi redēptus, duplici de causa in hoc mūdo ingemiscit. f. 29. pa. 2. li. 2
 Homo magis est in potestate Dei, quàm sit lutū in potestate figuli. fo. 35. pag. 1. lin. 18
 Helias interpellauit Dominū vt sacrilegi & homicidę & idololatrę punirētur. f. 40. p. 1. li. 45
 Hostia quæ in antiqua lege, immolabatur Deo, erat munda. fo. 45. pag. 1. lin. 27
 Honor in sacra scriptura sumitur & pro reuerentia quæ nostris maioribus & superioribus debetur, & pro subsidio vitæ. fo. 47. pa. 2. lin. 6
 Hęc cōsētere nō possūt Anima fruitur Dei gloria & nō est resurrectio mortuorū. f. 104. pa. 1. li. 3
 Homo sufficiens est cogitare aliquid boni à se, impulsu quidē Dei act⁹. Homo nō est sufficiens cogitare aliquid boni à se, tanquam ex se. fo. 113. pag. 2. lin. 9. 10
 Hęc Paulina autoritas, Oportet nos omnes manifestari ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum siue malum, sub omniū oculos ponit hominum merita, & demerita, quibus præmia vel supplicia repēdētur. fo. 118. pag. 1. lin. 31

Hierarchiæ cœlestes diuiduntur in ternas disti-
 ctiones tertio repetitas. fo. 158. pag. 1. lin. 7
 Hostia in veteri testamento offerebatur pro pec-
 cato delinquentis, vel delinquentium: sed Chri-
 stus autor noui testamenti, factus est hostia, nō
 p̄ suis, sed nostris peccatis. f. 169. pa. 1. li. 37. 38
 Humilitas & modestia Pauli. fo. 196. pag. 2. li. 21

I

Inutiles sunt & vanæ orantis preces, nisi gra-
 tia Christi fulciantur. fo. 3. pag. 1. lin. 3
 Iuramentum non est ex se appetendū, tamen si
 liceat aliquando iurare. ibid. lin. 15
 Iustitia Dei non est sita in superstitione aut hy-
 pocrisi, aut antiquis Iudæorum cæremoniis,
 sed in puritate & integritate fidei. folio 4. pa.
 1. lin. 11
 Iustus ex fide charitati copulata uiuit. ibid. lin. 13
 Ira Dei pro vindicta sumitur. ibid. pag. 2. lin. 7
 Iudex non peccat puniendo scelus alterius, quo
 ramentum, aut consimili laborat, ubi eius peccatū
 est occultum. fo. 6. pag. 2. lin. 5
 Iudæus in lege peccans, per legem iudicabitur.
 fo. 8. pag. 1. lin. 33
 Iudicari in sacris literis plerunque sumitur pro
 damnari, siue affligi pœna æterna. ibid. lin. 44
 Iustificari in sacris literis, variis modis sumitur.
 ibid. pag. 2. lin. 37
 Iob ab æquitate rationis naturalis magnopere
 commendatur. fol. 9. pag. 1. lin. 23
 Iudæi non obseruantes legem Dei, licet cogno-
 scerent Iudæi, sibi placerent, non tamen erant
 verè Iudæi. fo. 9. pag. 2. lin. 34
 In obseruatione diuinorum præceptorū sita est
 Christianæ religionis summa. fo. 10. pag. 1. li. 21
 Infelicitas sumitur pro miseria siue pœna dāni.
 fo. 13. pag. 1. lin. 35
 In diuina præscientia necdū facta, iam facta sunt.
 fo. 17. pag. 1. lin. 27
 In virgine Maria non fuit peccatum originale,
 licet fuerit concepta semine virili: nam gratia
 Dei ab huiusmodi peccato fuit præseruata. fo.
 19. pag. 1. lin. 28
 Iustificatio Christi, est Christus iustificans per fi-
 de omnes spiritaliter renatos. f. 20. pa. 1. li. 20
 In lege Mosayca erat vita & mors. f. 25. pa. 1. li. 33
 Insultus & motus concupiscentiæ inordinati, suā
 vim, suāque tyrannidem in appetitu sensiti-
 uo exerentes, officiunt & obstant, quominus
 rectam voluntatem effectus sequatur. folio 26.
 pag. 1. lin. 2
 Interdum à Deo petimus, quod non expedit no-
 bis. fo. 29. pag. 2. lin. 52
 Iacob erat filius promissionis & amoris, Esau, fi-
 lius odii & reprobationis. fo. 33. pag. 2. lin. 13
 Iudæi fuerunt primū à Deo vocati, secundō
 Gentiles. fo. 35. pag. 2. lin. 30
 Iudæi legalibus operibus nimium fidentes, non

peruenerūt in legem iustitiæ. fo. 36. pa. 1. li. 40
 Iudæi ob sua flagitia, nephandaque scelera, ali-
 quando fuerunt indigni vt vocarentur popu-
 lus Dei. fo. 39. pag. 1. lin. 35
 Iudæi non ita præcipitati sunt, vt à fouea in quā
 collapsi sunt, non possint se explicare. fol. 41.
 pag. 2. lin. 16
 Iudæi fugiebant certos cibos vt sibi vetitos, non
 propter naturā cibi, sed propter significatio-
 nem. fo. 52. pag. 1. lin. 15
 In iudicante debet esse autoritas diuinitus aut
 humanitus data. fo. 52. pag. 2. lin. 1
 Iudæi erant assequuturi ex diuinis pollicitatio-
 nibus salutem æternam, Gentiles verō Dei mi-
 sericordia. fo. 56. pag. 2. lin. 32
 In quo defigenda est potissimum nostræ spei an-
 chora. fo. 57. pag. 1. lin. 36
 Ignis, de quo dicit Paulus, Ipse autem saluus erit
 sic tamen quasi per ignem, est tentatio tribu-
 lationis, aut afflictio temporalis, aut ignis pur-
 gatorius. fol. 70. pag. 1. lin. 20. 36. 38
 Idōlum, nihil debet æstimari, nihilque diuinitatis
 & potestatis habet. fo. 84. pag. 2. lin. 38
 Idolothyta, sunt idolis siue simulachris immola-
 ta. fo. 85. pag. 1. lin. 35
 In statu huius mortalis vitæ ex parte cognosci-
 mus quæ Dei sunt, & ex parte prophetamus.
 fo. 99. pag. 1. lin. 1
 Iudæus quantum ad fidei rationem, & statum
 gratiæ, non præfertur Græco. folio 145. pag.
 2. lin. 23
 Ismael Iudaicum populum figurauit secundum
 carnem natum, Isaac verō (qui secundum re-
 promissionem natus est) Gentium populū. fo.
 148. pag. 1. lin. 39. 49
 Ira in se non est vetita. folio 167. pag. 2. lin. 49
 In libro vitæ quidam sunt simpliciter conscri-
 pti, quidam verō secundum quid. fol. 183. pag.
 1. lin. 35. 46
 In quo sensu vna est passio Christi & martyriū:
 fo. 188. pag. 1. lin. 17
 In quibus consistebat vera Pauli persuasio. folio
 196. pag. 2. lin. 44
 In Christo mortui, non sunt vehementer iugen-
 di. fo. 202. pag. 1. lin. 8
 Indecorus mulierum habitus vituperatur. folio
 217. pag. 2. lin. 7
 In quo sensu Episcopus debet esse irreprehensi-
 bilis. fo. 219. pag. 1. lin. 8
 Iannes & Mābres fuerunt duo magi Ægyptio-
 rum, qui portentis edēdis cum Mose certarūt
 eisque resisterunt. fo. 232. pag. 1. lin. 42
 Inquietum & vegetum Pauli studium. fol. 234.
 pag. 1. lin. 25
 Iustificatio includit remissionem culpæ, & infu-
 sionem gratiæ. fo. 242. pag. 2. lin. 18
 Inuidia Iudæorum in Gētilis. fo. 247. pa. 1. li. 10

In

In quo Christus & Moses cōferuntur, licet Chri-
 stus Mosi præferatur. fo. 252. pag. 1. lin. 11
 Ira Dei aduersus Iudæos. ibid. pag. 2. lin. 37
 Iuramentum ex se non est illicitum. fo. 260. pa.
 2. lin. 39
 In quo conueniunt omnes Pontifices. fo. 266.
 pag. 1. lin. 4
 In quo differebat Pontifex veteris testamenti ab
 insigni Pōtifice noui testamēti. fo. 267. p. 1. li. 8
 In veteri lege duplex erat mundatio. fol. 2. 70.
 pag. 1. lin. 21

L

Licet ex ordine Gentium seculares philoso-
 phi duce ratione, & interno lumine, ac
 mundanæ fabricæ opificio Deum cogno-
 uerint, non tamen vt Deum glorificauerunt.
 fol. 4. pag. 2. lin. 52
 Lex naturalis ab euangelica consummatur. fo. 9.
 pag. 1. lin. 13
 Lingua hominum plena est veneno mortifero.
 fo. 13. pag. 1. lin. 24
 Licet ante legem Mosaycam cognouerint homi-
 nes vitandum esse peccatum, tamen per Mo-
 saycam legem cognitio peccati magis inno-
 tuit. ibid. pag. 2. lin. 17
 Lex Mosayca neminem iustificauit. ibid. lin. 34
 Lex fidei, legi factorum siue operum antiqui te-
 stamēti, longè præferenda est. fo. 15. pag. 1. li. 2
 Lex post quadringentos & triginta annos facta
 est, ante quam Abraham (cui facta fuerat pro-
 missio futuræ hæreditatis) è vita decesserat.
 fo. 16. pag. 2. lin. 45. & 48
 Lex Mosayca licet non abstulerit peccatū, tamē
 apertiore peccati cognitionem vt vitaretur,
 subindicauit. fo. 19. pag. 2. lin. 6
 Lex Mosayca licet esset sancta & iusta, tamen ob
 concupiscentiam quam vetabat cui populus
 admodum suis vitiis addictus, vix obistere po-
 terat, quodammodo videbatur esse causa aut
 occasio peccati, licet nō esset. fo. 25. pag. 1. li. 7
 Lex spiritalis quid sit. ibid. pag. 2. lin. 19
 Lex non poterat impleri nisi à spiritalibus. ibid.
 lin. 30
 Lex peccati cur vocatur lex. fo. 26. pag. 2. lin. 7
 Lex spiritalis simpliciter est, per Iesum Christū,
 vt est lex euangelica: Mosayca autem quātum
 ad literam, erat carnalis. fo. 27. pag. 1. lin. 22. 23
 Licet Christus assumpserit carnem similem car-
 ni peccati, non tamen in eo erat caro peccati.
 ibid. lin. 48
 Lex Mosayca disponebat ad vitam æternam,
 quam tamen non cōferebat. fo. 37. pag. 1. li. 50
 Licet Deus sit lingua carnali & adoratione exte-
 riori & omni membrorum summisione ado-
 randus, potissimum tamen integro corde, fa-
 na mente & vegeto spiritu. fo. 53. pag. 2. lin. 45
 Lex diuina non fortius ligat quàm conscientia

erronea. fo. 54. pag. 1. lin. 44
 Licet manducare carnem aut non manducare,
 pariter bibere vinum aut non bibere, sit quid
 indifferens, tamē bonum est abstinere à carne
 & vino, ad vitandum pusillorum & infirmorū
 scandalum. fo. 55. pag. 1. lin. 18. 21
 Licet dii dicantur multi, & cœlestes & terreni,
 vnus tamen est Deus simpliciter & absolutè,
 pater cœlestis, quem nos oportet adorare &
 spiritu & veritate, & vn⁹ Dominus Iesus Chri-
 stus, per quem omnia sunt creata, & vnus spi-
 ritus sanctus, in quem sunt omnia. folio 85. pa.
 1. lin. 11. 13. 14
 Licet Paulus habuerit facultatē accipiēdi stipē-
 dia pro functione sui Apostolatus, tamē nō est
 vsus huiusmodi facultate. fo. 86. pag. 2. li. 13. 18
 Lingua angelorum fumitur pro expressione mē-
 tis, qua vnus angelus manifestat alteri angelo
 quæ mente concepit. fo. 98. pag. 2. lin. 20
 Lex Mosayca erat extrinsecus data, lex verō euā-
 gelica intrinsecus data est. fo. 113. pag. 1. lin. 33
 Lex vetus nomine litæ, quæ occidit, significa-
 tur, lex verō euāgelica nomine spiritus qui vi-
 uificat, exprimitur. fol. 113. pag. 2. lin. 20. 44
 Licet Deus nos sibi per Christum reconciliaue-
 rit, vt tamen hæc reconciliatio ex parte homi-
 nis sit meritoria, debemus cessare à peccatis, &
 per bona opera Deo placere. fo. 119. pa. 2. li. 14
 Lucas fuit comes peregrinationis Pauli. fol. 125.
 pag. 1. lin. 27
 Legis elementa cur vocantur infirma & egena.
 fo. 146. pag. 2. lin. 18
 Laus Epaphroditū. fo. 160. pag. 1. lin. 20
 Liber vitæ quid sit. fo. 183. pag. 2. lin. 34
 Licet Deus pater verè dicatur author nostræ sa-
 lutis operando sua misericordia nostram salu-
 tem; tamē solus filius Dei factus est hostia pec-
 cati pro nostra salute. fo. 212. pag. 2. lin. 16. 27
 Lex quibus est imposta. fo. 213. pag. 2. lin. 20
 Laudanda est pietas sufficientiæ annexa. fo. 225.
 pag. 2. lin. 14
 Licet oremus sanctos, vt pro nobis Deum exo-
 rent, tamē possumus aliquādo immediatè pre-
 ces nostras Deo offerre. fo. 255. pa. 2. lin. 28. 32
 Lex vetus erat umbra futurorum bonorum, lex
 verō noua, est imago futurorum bonorum.
 fo. 272. pag. 2. lin. 15. 16

M

Mortui sumus peccato gratia Iesu Christi,
 siue peccatum quod secū aduehit mor-
 tem, gratia Iesu Christi in nobis mortifi-
 catum est. fo. 20. pag. 2. lin. 40
 Morte Christi sumus baptizati, à nostris scilicet
 vitiis eius morte abluti. fo. 21. pag. 1. lin. 12
 Membra nostra, quando dicuntur esse arma ini-
 quitatis. fo. 22. pag. 2. lin. 5
 Membra nostra quando dicuntur esse arma iu-
 Cc. iij.

- stirax. *ibid.* lin. 12
 Miles Christianus aduersitatibus extollitur, quibus tamē & pūgitur & lēditur. fo. 30. pa. 2. li. 2
 Moses optauit ad tempus pro Iudaico populo (qui Deum grauiter offēderat) deleri de libro vitæ. fo. 32. pag. 2. lin. 2
 Moses diuino spiritu afflatus, intellexit Christū pro salute humani generis passurum ignominiosum mortis supplicium. fol. 37. pag. 2. lin. 19
 Membra corporis mystici non minus indigent mutuis officiis, alternisque præsiidiis, quā membra corporis naturalis. fol. 46. pag. 1. lin. 32
 Mosaycæ legis sūma in dilectione proximi, quæ ad amorem Dei ordinatur sita est. fo. 50. pag. 1. lin. 27
 Merces æterna erit communis omnibus beatis, & propria singulis. fo. 69. pag. 1. lin. 7. 15
 Ministri Christi, sunt Dei adiutores siue cooperarii. fo. 69. pag. 1. lin. 37
 Martyres, Virgines & Cōfessores solidissimo fidei fundamento superstruxerunt aurum, argērum & lapides preciosos. fo. 69. pag. 2. lin. 42
 Manna, erat figura corporis Christi: & aqua ex petra profluens, erat figura sanguinis Christi. fol. 89. pag. 1. lin. 44
 Merita nostra supra condignum remunerantur. fol. 117. pag. 1. lin. 12
 Munera Deo oblata non profunt, nisi homo sit Deo acceptus, aut conetur Deo reconciliari. fo. 124. pag. 1. lin. 2
 Matrimonium representat coniūctionem Christi & ecclesiæ. fo. 171. pag. 2. lin. 31
 Magnum & sublime pietatis ac charitatis sacramentum, quod Deus factus est homo. fol. 220. pag. 1. lin. 37
 Merces in sacra scriptura sumitur & in bono & in malo. fo. 249. pag. 2. lin. 35
 Melchisedech Christum variis modis præfigurauit. fo. 261. pag. 2. lin. 31
- N
- N**emo dicat se meritis vitæ prioris, ad euangelicam functionem perductum esse. fo. 2. pag. 2. lin. 10
 Nemo vitam æternam assequetur, nisi crediderit. fo. 4. pag. 1. lin. 38
 Naturalis sanctitas, velut in arcē animi præsiidēs, exercet mali, boniq; iudiciū. f. 9. pa. 1. li. 34
 Nullus mortalium ex se iustus est. fol. 12. pag. 2. lin. 35
 Nemo de suis meritis se iactet, nec quicquam de libero arbitrio sibi præsumat. folio 13. pag. 1. lin. 45
 Nullus sibi, sed Deo tribuat suæ iustificationis honorem. *Ibidem* lin. 50
 Nostram salutem debemus vni Christo acceptā referre. fo. 18. pag. 2. lin. 1
 Nemo primario & principaliter suis bonis operibus iustificatur, bene quidem secundario. fo. 20. pag. 2. lin. 15
 Non possumus à peccato retrahi aut liberari, absque Christi præsiidio. fo. 22. pag. 2. lin. 37
 Nemo tribuat potissimum suis laboribus & operibus suam salutem, sed Deo acceptam referat. fol. 23. pag. 2. lin. 15
 Nemo à concupiscentiæ dominatu liberari potest nisi gratia Dei per Iesum Christum. fo. 26. pag. 2. lin. 19
 Nulla merita præcesserant in Iacob, vt præferretur Esau. fo. 33. pag. 2. lin. 35
 Non licet moliri vindictam affectu odii, licet tamen ordine iustitiæ appetere vindictam. folio 48. pag. 2. lin. 18
 Non est absolute præscriptus locus in quo inuocandū sit nomen Domini. fo. 62. pag. 2. lin. 14
 Nihil in rebus humanis adeo preciosum est & rarum, quod possit cum mysterio sanctissimæ crucis conferri. fo. 64. pag. 2. lin. 8
 Non sint iudicia & litigia inter Christianos ob vindictam aut nocendi cupiditatem aut auaritiā aut fraudem. fo. 77. pag. 1. lin. 6
 Non est postulanda in Euāgelio vindicta, vt vindicta, aut mali retaliatio. *ibid.* lin. 15
 Nō licet de immolatis edere quatenus sunt idolo immolata, aliter tamen licet. fo. 85. pa. 1. li. 39
 Nomen mulieris, non est nomen corruptæ, sed fœminei sexus. fo. 86. pag. 2. lin. 49
 Non solum perfectio boni operis tribuenda est Deo, sed & exordium. fo. 113. pag. 2. lin. 1
 Non meremur ex condigno simpliciter vitæ æternam. fo. 159. pag. 2. lin. 12
 Nominē captiuitatis, quam Christus cœlum cœlorum conscendens, ab inferis eduxit, intelligimus patriarcharum, prophetarum & sanctorum omnium animas. fo. 165. pag. 2. lin. 10
 Non est nobis principaliter & potissimum inuendum certamen aduersus carnem & sanguinē, sed aduersus demones. fo. 173. pag. 2. lin. 19
 Non omnes cōcionatores syncerē & purē Christum annunciant. fo. 177. pag. 1. lin. 1
 Nobis sēper opus est gratia Dei in bonis operibus & inceptādis & perficiēdis. f. 172. pa. 1. li. 48
- O
- O**mnia nationum homines fuerunt sub peccato venundati. fo. 12. pag. 2. lin. 20
 Opera Mosaycæ legis, siue essent cæremonialia siue mōralia, non causabant ex se iustitiam. fo. 13. pag. 2. lin. 7
 Opera hominis quantumuis bona & meritoria, non antecedunt primam iustificationis virtutem. fo. 14. pag. 1. lin. 23
 Opera fidem subsequētia confirmant hominis iustificationem. fo. 15. pag. 1. lin. 7
 Opera fidem præcedentia, nullam laudem apud Deum merentur. *ibid.* pag. 2. lin. 46

- Opera humana bifariam possunt considerari fo. 16. pag. 1. lin. 13.
 Opera nostra in se considerata, nō merentur ex condigno vitam æternam, sed quatenus procedunt ex gratia spiritus sancti, nec tamen ex condigno simpliciter, sed secundum quid. fo. 23. pag. 2. lin. 20
 Occasione quadam euenit vt Iudæorū lapsu & delicto, salus sit Gētibus parata. fo. 41. pa. 2. li. 20
 Omnis potestas, quatenus potestas est, & cuius virtute Reges & Principes imperant, à Deo est. fol. 49. pag. 2. lin. 3.
 Ob indignā Eucharistiæ sumptionē i primitiua Ecclesia oboriebātur diurni morbi, innumera pestes, & mortes imaturæ. fo. 95. pa. 2. li. 26
 Officium boni & docti præceptoris. fol. 183. pa. 1. lin. 47.
 Opera mortua, dicuntur peccata mortalia. fol. 259. pag. 1. lin. 17
- P
- P**aulus significat pacificum, minimum & humilem. fo. 1. pag. 1. lin. 21. & 29
 Paulus à Domino vocatus, suam vocationē dono vocantis, & nō suis meritis tribuit *ibid.* lin. 37
 Paulus fuit segregatus in Euangelium Dei, *ibid.* pag. 2. lin. 4
 Prædestinatio magis pendet à gratia Dei quā à meritis hominum, & viribus liberi arbitrii. fol. 2. pag. 1. lin. 24
 Paulus toto stomacho inuehitur in luxuriam contra naturam. fo. 5. pag. 2. lin. 7
 Personarum acceptio opponitur iustitiæ distributiue. fo. 8. pag. 1. lin. 15
 Personarum acceptio quis censetur, *ibid.* lin. 17
 Paruuli licet nō propriē nascantur peccatores, nascuntur tamen originaliter peccatores. fo. 10. pag. 2. lin. 40
 Peccatū hominis non ordinatur directē & proximē ad commendandam diuinam iustitiam, bene quidem indirectē & per accidens. fo. 12. pag. 1. lin. 25. & 35
 Pura fides, pietas vitæ, morūque integritas, ad solidam pacem nos perducit. fo. 13. pag. 1. li. 36
 Paruulis viuo baptismi sacramento regeneratis tribuitur beatitudo absque vllis meritis præcedentibus. fo. 16. pag. 1. lin. 35
 Peccatum veniale non continet in se perfectam peccati rationem. *ibid.* lin. 46
 Plus nobis profuit Christi resurrectio quā mors fol. 18. pag. 2. lin. 36
 Plurimum detrimenti nobis attulit iniustitia, superbia, inobedientia & intemperantia primi parentis. fo. 19. pag. 1. lin. 12
 Peccatum originale est in paruulo ante baptismum, quamuis nō peccauerit voluntate propria, neque peccato proprio. *ibid.* lin. 20.
- Peccatum mortale secum aduehit secundā mortem. *ibid.* pag. 2. lin. 23
 Primum Adæ peccatum fuit inobedientia. fol. 20. pag. 1. lin. 23
 Peccatum vt importat rationem inhonesti & vitii, quod aduersus rationem pugnat cognoscatur ante legem. vt verò importat & continet diuinam offensam, sine lege cognosci nō poterat. fo. 24. pag. 2. lin. 27
 Peccator suis vitiis indulgens, nihil non concupiscit occasione accepta per legem concupiscentiam vetantem. fo. 25. pag. 1. lin. 1
 Peccatum lege prohibitum non est repressum quia prohibitum, sed quia prohibitum occasione per legem accepta, magis reuixit. *ibid.* lin. 17
 Prudentia carnis & prudentia spiritus, adinuicē pugnat, vt mors & vita. fo. 27. pag. 2. lin. 25
 Præscientia Dei non imponit necessitatem libero arbitrio. fo. 30. pag. 2. lin. 42
 Prædestinatio quid sit, *ibidem* lin. 49
 Prædicator mittitur à Christo immediatē vel mediate. fol. 38. pag. 1. lin. 47
 Primores Iudæorum habuerūt de Christo ignorantiam voluntariam. *ibid.* pag. 2. lin. 49
 Potest propheta contra aliquem populum trifariam orare dominum. fo. 40. pag. 1. lin. 41
 Prædestinatus potest reprobari, & reprobus prædestinari. fo. 43. pag. 1. lin. 25
 Pœnitentia exterior consistit in externa satisfactione. fo. 44. pag. 1. lin. 4. Interior verò, in cordis contritione. *ibid.* lin. 10
 Paulus prius scripsit vtramque ad Corinthios epistolam, quā illam quæ est ad Romanos. fo. 58. pag. 1. lin. 35
 Paulus per Tertium, Romanos salutatur, aut si mauius, Tertius nomine Pauli Romanos salutatur. fo. 60. pag. 1. lin. 19
 Paulus magnopere commendat constantem & stabilem Corinthiorum fidem. fo. 61. pa. 2. li. 25
 Paulus suum apostolicum munus tribuit vocati. *ibid.* lin. 35
 Paulus non prædicauit gratiam, maiestatem, virtutem & gloriam domini nostri Iesu Christi, eloquentissimis verbis, facundaque eloquentia, sed in composito, inelaborato, simpliciq; sermone. fo. 63. pag. 1. lin. 49
 Principes huius seculi non cognouerunt altissimam de filio Dei sapientiam. fo. 66. pa. 1. lin. 26
 Paulus se vocat gratia Dei architectum in ædificanda Corinthiorū ecclesia. fo. 69. pa. 2. lin. 1
 Prudens diuinorum mysteriorum dispensator non debet cunctis mysteria Dei patefacere. fo. 71. pag. 2. lin. 17
 Paulus non vetuit Corinthiis habere commercium cum fornicariis, auaris & maledicis infidelibus. fo. 75. pag. 2. lin. 29

- Paulus non interdixit Christianis habere commercium cum infidelibus qui nunquam fidē receperunt, si modò sint in fide firmi, & vbi student pro viribus reuocare infideles ab errore infidelitatis. ibid.lin.32
- Peccatum spirituale delectatione spirituali consummatur, carnale verò carnali. fo.78.pag.2.lin.44.46
- Postquam matrimonium consummatum est, non licet viro absque consensu suæ vxoris uere continentia, & ediuerso. fo.80.pa.1.li.45
- Paulus fuit virgo. fo.81.pag.1.li.10
- Pium est & sacrum, loqui de merito operum, cōtra Iacobum Fabrum. fo.85.pag.2.li.13
- Paulus seipsum attemperauit & accommodauit Iudæis & Gentilibus, vt vtrumque populum Christo lucrificeret. fo.88.pag.1.li.17
- Paulus sermone docebat, quod inculcata vita præstabat. fo.88.pag.2.lin.22
- Participamus de vno pane & de vno calice, nō solum participatione sacramentali, sed & spiritali. fo.91.pag.1.li.17
- Paulus reprehendit Corinthios, quod post prædium, per luxum, crapulam & temulentiam nō expectatis pauperibus sed fastiditis, vnusquisque suam cœnam dominicam occuparet. fo.93.pag.2.lin.27.
- Paulus multis argumentis probat donum prophetiæ esse præferendum dono linguæ. fo.100.pag.1.lin.3
- Paulus ponit discrimen inter spiritum hominis & mentem. fo.100.pag.2.lin.14
- Prophetia includit in se reuelationem, & manifestationem reuelationis. fo.102.pa.2.li.7
- Præcipua pars euangelicæ Philosophiæ, est credere resurrectionē mortuorū. fo.102.pa.2.li.31
- Paulus fuit vnctus à Deo ad apostolatū. fo.111.pag.1.lin.11
- Pseudapostoli sese transfigurant in Apostolos Christi. fo.130.pag.1.lin.25
- Personarum differentia non facit Euangeliorū diuersitatem. fo.138.pag.1.lin.33
- Paulo creditum fuerat Euangelii præputii, Petro verò Euangelium circumcissionis. fo.140.pag.1.lin.49
- Paulus aliqua in re erat par Petro, & aliqua in re eo inferior. fo.140.pa.2.lin.26
- Paulus verè reprehendit Petrum, cum subtrahendo se à Gentilibus cogebat eos Iudaizare. fo.141.pag.1.lin.16
- Paternitatis nomen in sacra scriptura sumitur pro familia siue cognatione & Iudaici & Gentilis populi. fo.163.pag.2.lin.23
- Propheta non solum illi dicuntur qui prædicūt futura, sed qui antiquorum Prophetarū prophetias exponunt. fo.196.pag.1.lin.8
- Principium boni operis nō est ex nobis tanquā
- ex nobis. fo.176.pag.1.li.39
- Paulus erat de tribu Benjamin. fo.181.pa.1.li.29
- Persistendum est in fide charitati copulata. fo.196.pag.2.lin.30.
- Pauci sunt è numero prædicatorum qui Paulinum pectus spirant. fo.198.pag.2.lin.2.
- Peccata publica publicitus puniendā sunt. fo.223.pag.2.lin.35.
- Præsumptio est dicere quod simpliciter propter merita nostra, aut opera iustitiæ quæ fecimus nos, saluati sumus. fo.242.pag.1.lin.35
- Prima saluandi ratio non innitur nostris meritis, sed misericordiæ Dei, bene tamen secunda. ibid.lin.40.43
- Passiones naturales non fuerunt omnino eadē in Christo & in nobis. fo.251.pag.1.li.47
- Pertinax diffidentia, ingratitude & incredulitas obstitit, quominus quidā Iudæi ingressi sunt requiem æternam. fo.253.pag.2.li.5
- Q**uia Iudas per Iesum Christum nō orauit, eius oratio versa est in peccatum. fo.3.pag.1.lin.5
- Quando semper orandum est. ibid.31
- Quid sit iustitiam Dei reuelari ex fide in fidem. fo.4.pag.1.lin.31
- Quomodo Deus reddet vnique secundum opera eius. fo.7.pag.2.lin.46
- Quod mereamur, vide testimonia. ibid.lin.50
- Quantum ad Euangelicam gratiam, non est potior Iudæorum quàm Gentium conditio. fo.11.pag.2.lin.23
- Quicquid Deus pollicitus est, quantum ad prophetiā prædestinationis, omnibus modis impletur. ibid.lin.35
- Quid hoc sibi vult, Peccatum nō imputabatur, cum lex non esset. fo.19.pa.2.lin.12
- Quid sit regnum mortis. ibid.lin.19
- Quid hoc sibi vult, Lex subintravit vt abūdaret delictum. fo.20.pa.1.lin.40
- Quid vocat Paulus corp⁹ peccati. fo.21.p.2.li.25
- Quando regnauit peccatum in nostro mortali corpore. fo.22.pag.1.lin.44
- Quando Iudæi desierunt esse Mosaicæ legi obnoxii. fo.24.pag.1.lin.23
- Quis cœsetur habere spiritū Christi. f.28.p.1.li.9
- Qui nam aguntur spiritu Dei. ibid.lin.44
- Qui non est prædestinatus secundum præsentē quidē iustitiam, studeat vt prædestinetur. fo.31.pag.1.lin.1
- Qui dicuntur integri & veri Christi fratres. ibid.lin.18
- Quomodo Paulus optauit esse anathema à Christo pro suis fratribus. fo.32.pag.2.lin.21
- Qui censendi sunt propriè filii Abrahæ. fo.33.pag.1.lin.28
- Quomodo intelligendus est ille populi locus, Si autem

- Si autem gratia, iam non ex operibus. fo.40.pag.2.lin.41
- Quomodo intelligendus est ille Pauli locus, Si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. fo.42.pag.1.li.46
- Quomodo intelligenda est illa Pauli doctrina, Sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei. fo.44.pag.1.lin.2
- Quis ad mentem Pauli censetur hostia viua. fo.45.pag.1.lin.1
- Quid sit sapere ad sobrietatem. fo.46.pa.1.li.9
- Quid sit gladius ecclesiasticæ potestatis. fo.49.pag.2.lin.33
- Quando cognoscitur temerarium iudicium. fo.52.pag.2.lin.5
- Quis dicitur scandalizare fratrem suum. fo.54.pag.1.lin.1
- Quando aliquis est perplexus secundū quid, & non simpliciter. ibid.pa.2.li.48
- Quod est contra conscientiam facientis, peccatum est. fo.55.pag.1.lin.38
- Quis sibi placet, & quis aliis placet. ibid.pag.2.lin.33.35
- Qui scit Iesum Christum, & hunc crucifixum, multa scit, & antiquorum philosophorum sapientiam superat. fo.65.pag.2.lin.33
- Qui plantat, pariter qui rigat, ad aliud, aliquid est, ad aliud verò nō est aliquid. fo.68.p.2.li.36
- Quomodo est æqualitas laboris ad mercedem. fo.69.pag.1.lin.28
- Quando omnino dirimitur matrimonium. fo.82.pag.1.lin.8
- Quomodo intelligendus est ille Pauli locus, Petra erat Christus. fo.89.pag.2.lin.5
- Qui edunt hostias idōlis immolatas vt immolatas, participes sunt idolorum. fo.91.pa.1.li.17
- Quomodo spiritus Prophetarum sunt prophetis subiecti. fo.101.pa.2.li.23
- Quomodo Paulus pugnavit Ephesi ad bestias. fo.105.pag.1.lin.21
- Quomodo Deus quempiam excæcat. fo.115.pa.2.lin.22
- Quomodo Diabolus censetur esse Deus huius seculi. ibid.27
- Quomodo peccata omnia dicuntur carnalia, licet quædā sint peccata spiritus. fo.121.p.2.li.33
- Quid sit perficere sanctificationem in timore Dei. ibid.lin.48
- Quomodo tristitia secundum Deū cum sit vna pars pœnitentiæ, dicitur operari pœnitentiā. fo.122.pag.2.lin.34
- Qui plura quàm quiuis alius pauperi erogat (vbi cætera sunt paria) ampliori mercede donabitur. fo.126.pag.1.lin.37
- Quid compulit Paulum vt suas laudes explicaret. fo.129.pa.1.lin.27
- Quid sit populū vnū despōdere Christo. ib.1.41
- Quid sit stimulus carnis, quo Paulus fuit diuerxatus. fo.133.pag.1.lin.22.41.42.46
- Quando Paulus postulauit à Deo stimulum carnis à se de pelli, non fuit exauditus quātum ad id quod volebat, licet quantum ad summum commodum sibi ad futurū. ibi. pa.2.lin.41.49
- Quænam sunt apostolatus Pauli indicia. fo.134.pag.1.lin.12
- Quatuor sunt Apostolorum genera. fo.137.pa.1.lin.42
- Quid hoc præterdit quantum ad allegoriam, quod Abraham duos filios habuerit, vnum de ancilla, & vnum de libera. fo.148.pa.2.lin.10
- Quādo peccator corrigēdus est leniter, & quādo asperè. fo.152.pa.1.li.34. & pa.2.lin.4
- Quid sit gloriari in cruce Christi. f.153.p.2.l.40
- Quid sit mundo crucifigi. ibid.lin.51
- Quomodo Christus instaurauit cœlestia & terrestria. fo.156.pa.2.lin.31
- Quomodo Diabolus est princeps aeris & spiritus. fo.159.pa.1.lin.23.24
- Quænam analogia soluit Christus medium matericæ parietem. fo.160.pa.2.li.40
- Quomodo Angeli per ecclesiam cognouerunt mysterium Christi. fo.162.pa.2.li.41.51
- Quomodo baptisma censetur esse vnum. fo.165.pag.1.lin.21
- Quænam in re possumus imitari perfectionem Dei. fo.169.pa.1.lin.16
- Quomodo avarus est idololatra. fo.169.p.2.li.21
- Quid hoc sibi vult, Nolite inebriari vino in quo est luxuria. fo.170.pag.2.lin.24
- Quid sit cōmunicare Euāgelio. fo.176.p.1.li.22
- Quæ in vera iustificatione obseruari debent. fo.181.pag.2.lin.37
- Quomodo in Christo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. fo.189.pa.2.lin.42
- Quomodo Christus discidit, antiquauit & dilacerauit vetus chirographū. fo.190.p.1.li.15.36
- Qui debent reformidare secundum Christi aduentum. fo.167.pag.1.lin.47
- Quo maius est aduersitarum certamen, eo ipsis cōstanter superatis, futura est insignior victoria, & amplior corona. fo.200.pag.1.lin.5
- Quibus potissimum metuendus est dies extremi iudicii. fo.203.pa.2.li.35
- Quid sit semper orare. fo.204.pag.2.lin.21
- Quando quæstio in re fidei non est mouenda. fo.213.pag.1.lin.26
- Quomodo Christus vult omnes saluos fieri. fo.216.pag.2.lin.27.31
- Quid sit Episcopatum desiderare. fo.218.pag.2.lin.35
- Quid sit Episcopum esse vnus vxoris virum. fo.219.pag.1.lin.15
- Quinam sunt à sacris ordinibus arcēdi. fo.224.pag.1.lin.15

INDEX.

Quare bigamus non potest in Episcopum eligi. *ibid.* lin. 19
 Qui sunt participes sanguinis Christi. fo. 240. pag. 2. lin. 11
 Quando deuitandus est hæreticus. fo. 243. pag. 1. lin. 16
 Quomodo Christus à primo homine ortum duxit. fo. 250. pag. 2. lin. 40
 Quomodo Christus fuit per omnia tentatus. fo. 255. pag. 1. lin. 43
 Qui pontificia dignitate digni sunt vel indigni. fo. 256. pag. 1. lin. 31
 Quando Christus fuit exauditus. fo. 257. p. 1. li. 26
 Quomodo Christus (quem nihil later) didicit obedientiam. *ibid.* li. 45. 49
 Qui baptismum iterant faciunt iniuriam dominicæ cruci. fo. 259. pag. 2. lin. 7
 Quomodo Leui fuit in ipso Abraham. fol. 263. pag. 2. lin. 23
 Quare Christus non fuit in ipso Abraham decimatus. *ibi.* li. 29
 Quando fuit confirmatum nouum Testamentum. fo. 270. pag. 2. li. 22
 Quis censetur irritam facere Dei legem. fo. 274. pag. 1. lin. 29
 Quis censetur conculcare Dei filium. *ibi.* li. 40
 Quis censetur polluere sanguinem noui Testamenti. *ibid.* li. 44

R

Redemptio nostra, & remissio peccatorum ab effusione sanguinis Christi pendet. fo. 14. pag. 1. lin. 33
 Remuneratoris nomine intelligimus Mediatorem Dei & hominum. fo. 18. pag. 1. li. 2
 Reliquiæ Iudæorum salutem fient. fo. 35. pa. 2. li. 38
 Raptus Pauli. fo. 132. pa. 2. li. 12
 Ratio prædestinationis est mera Dei voluntas. fo. 156. pag. 1. lin. 20
 Reprehensio secularis disciplinæ, si tumida sit. fo. 189. pag. 2. lin. 18. 21

S

Saulus significat inquietum, turbulētum, arrogansem & superbū. fo. 1. pa. 1. lin. 21. & 29
 Seruus Iesu Christi, per omnia Christo morē gerit, & pro eius fide & gloria paratus est egregiam mortem oppetere. *ibid.* lin. 33
 Sola fides non perducit hominem ad vitam æternam. fo. 8. pa. 2. li. 13
 Si non fiat quod per prophetiam comminationis promissum est, non præiudicat diuinæ iustitiæ, sed indicat mutationem humanarum affectionum. fo. 11. pag. 2. lin. 39
 Sepulchrum clausum est illis, quos pudet palam delinquere, patet verò illis quos non pudet suas immunditias in publicū proferre. fo. 13. p. 1. li. 11
 Si Christus non resurrexisset, nec ad gloriam & immortalitatem resurgeremus. fo. 17. pa. 2. li. 19

Summa gratia & dono Christi, filii adoptionis Dei. fo. 18. pag. 1. lin. 16
 Spiritus sanctus datur nobis, cum Deum diligimus. *ibid.* lin. 35
 Sub lege erat peccatum & actuale & veniale. fo. 19. pag. 2. lin. 2
 Secundum doctrinam Augustini dic potius Christum à Deo patre factum fuisse pro nobis peccatum, sacrificium scilicet pro peccato, quam quod pro nobis fecerit peccatum. fo. 27. pag. 2. lin. 6
 Spiritus patris non est diuersus à spiritu filii. fo. 28. pag. 1. lin. 33
 Spiritus seruitutis in antiqua lege incurrerat terrorem Iudæis, ob pœnas quæ irrogabantur transgressoribus legis. fo. 28. pag. 2. li. 4
 Sanguine Christi abluti & sanctificati, accipiunt spiritum libertatis per quem adoptantur in numerum filiorum Dei. *ibi.* li. 21
 Solus Christus est natura & iure hæres Dei. *ibi.* li. 36. nos autem dono adoptionis.
 Sicut Iacob electus est propter fidem futuram, quam præsciebat Deus, ita electus est propter futura opera quæ præsciebat Deus. fo. 34. pag. 1. lin. 46
 Sicut fides antecedit sacram inuocationem, ita auditus fidem. fo. 38. pag. 1. lin. 37
 Spiritus compunctionis quid sit. fo. 41. pa. 1. li. 33
 Seueritas Dei in eos qui ceciderunt, bonitas verò in eum, qui in fide & puritate vitæ permanet. fo. 43. pag. 1. lin. 3
 Si Deus det gratiam secundum mensuram fidei in hoc seculo, dabit & in futuro gratiam & gloriam pro mensura meritorum. fo. 46. pa. 2. li. 14
 Summus Pontifex post Christum, est spiritualis monarcha ecclesiasticæ potestatis, fo. 49. pag. 1. lin. 16
 Secularis potestas ad quid gladium gestat. *ibid.* pag. 2. lin. 34
 Scriba quid apud Hebræos significat. fo. 63. pag. 2. lin. 35
 Scribæ & Pharisei non quærebant signum à Christo fieri, ut prouocarentur ad credendum in eum, sed ut calumniarentur. fo. 64. pa. 1. li. 20
 Secundum hominem ambulare, & secundum hominem viuere, idem sunt. fo. 68. pa. 1. li. 43
 Si Gentiles exhorruerint incestuosam fornicationis speciem: multo magis fideles exhorrente debent. fo. 74. pag. 1. lin. 17. 19
 Sacris ordinibus annexa est continentia. fo. 79. pag. 2. lin. 45
 Suasio, quod sacerdotes nouæ legis, præferantur sacerdotibus antiquæ legis. fo. 80. pa. 1. li. 10
 Si vir cognoscat suam uxorem dūtaxat propter voluptatem carnalem, & nullo modo propter filios procreandos, peccat mortaliter. fo. 80. pag. 2. lin. 25

Summa

INDEX.

Summa Christianæ religionis sita est in obseruatione diuinorum præceptorum. fo. 82. p. 2. li. 22
 Sic habitent viri cum suis vxoribus, quasi eas non habeant. fo. 83. pag. 2. lin. 22
 Scientia frigida est & manca, nisi charitatis igne inflammetur. fo. 84. pag. 2. lin. 19
 Supplicia & tormenta Iudæis illata, nostri figuram expresse. fo. 89. pag. 2. lin. 20
 Sacramentum Eucharistiæ, est vnitatis & charitatis Sacramentum. fo. 93. pag. 2. lin. 25
 Spiritus sanctus est dux fidei, spei & charitatis, auctor & largitor omnium gratiarum & consolationum. fo. 96. pag. 2. lin. 7
 Sicut in corpore naturali diuersæ membrorum functiones in vnum conspirant, ita in corpore Christi mystico diuersæ ministrorum functiones in vnum coalescunt & conspirant. fo. 97. pag. 1. lin. 42
 Si corpus mysticum à suo capite non dissideat, nec caput à suo corpore, nec membra debent à corpore, aut capite disidere. quod dico contra Lutheranos qui & ab ecclesia & Christo dissident. *ibid.* pag. 2. lin. 36
 Status præsens confertur cum pueritia propter imperfectionem, status verò futuræ gloriæ cum virili ætate propter perfectionem. fo. 96. pag. 1. lin. 14
 Summa rei credendæ consistit in resurrectione Christi. fo. 103. pag. 2. lin. 28
 Solida est hæc veritas & inconcussa, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Denique vera est hæc assertio, Omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur. Hæc autem assertio reiicienda est, Non omnes dormiemus, omnes tamē immutabimur, nec firmæ sunt rationes quibus fulcitur, nec Paulinam mentem attingunt. fo. 106. pag. 2. lin. 29
 Satanus nihil non cogitat & molitur ut animas præcioso Christi sanguine redemptas, deuoret & strangulet. fo. 112. pag. 1. lin. 4
 Si multæ nobis suppetant opes, & largiter pauperibus tribuamus: si verò exiguæ, & parum tribuamus. fo. 124. pag. 2. li. 27
 Stimulus carnis potest bifariam considerari. fo. 133. pag. 2. lin. 34
 Simulatio & bona & mala. fo. 141. pag. 2. lin. 14.
 Summa euangelicæ perfectionis, & Christianæ religionis, in charitate sita est. fo. 150. p. 1. li. 49
 Sedes Dei quid sit. fo. 158. pag. 1. lin. 2
 Seruus Christi magnopere commendatur. fo. 175. pag. 2. lin. 37
 Sermo Christiani sit semper sale conditus. fo. 194. pag. 2. lin. 26
 Sacrarum literarum utilitas. fo. 232. pa. 2. lin. 32
 Serui officia. fo. 235. pag. 2. lin. 20
 Scientia pietatis quid sit. fo. 236. pa. 1. li. 31
 Seculorum æternitas quid sit. *ibid.* lin. 41

Sacerdotium Christi Mosaico siue Leuitico, longè præstantius est. fo. 256. pag. 2. lin. 1
 Sacerdotium Melchisedech fuit antiquius & perfectius sacerdotio Leuitico. fo. 262. pag. 1. li. 4
 Sacerdotium Christi est sempiternum, sacerdotium verò Aaron fuit temporaneum. fo. 264. pag. 2. lin. 34

T

Timor Dei est illis ante oculos, qui semper de timore Dei cogitant, quid ei placet, aut displicet, nec sine hoc timore poterit quispiam iustificari. fo. 13. pag. 1. lin. 39
 Tribuamus necesse est primas nostræ iustificationis partes gratiæ & misericordiæ Iesu Christi. fo. 14. pag. 1. lin. 27
 Triplex fuit legalium obseruatio. fo. 51. p. 2. li. 35
 Tribunal Christi quid sit. fo. 53. pa. 2. li. 15
 Tentatio humana quid sit. fo. 90. pa. 2. li. 3. 17. 24
 Testamentum in sacris scripturis bifariam sumitur. fo. 94. pa. 2. lin. 51
 Testamentum Nouum sanguine Christi in passione effuso confirmatum est. fo. 95. pa. 1. li. 26
 Triumphus Dei quid sit. fo. 112. pa. 1. li. 39
 Tabulæ cordis carnales, quid sint. fo. 113. pag. 1. lin. 38. 41
 Tertium cælum in quod Paulus fuit raptus, est cælum empyreum. fo. 132. pag. 1. lin. 50
 Testamentum morte testatoris confirmatur. fo. 144. pag. 2. lin. 1
 Tuba Dei quid sit. fo. 202. pag. 2. lin. 51

V

Vocatio & electio cerra, bonis operibus innititur. fo. 1. pa. 1. li. 42
 Vocatio Dei omnem nostræ vitæ sanctitatē præcedit. fo. 2. pag. 2. lin. 30. Et qui vocantur à Deo, efficiuntur sancti diuinis iussis obsequendo.
 Vna est fides omnium credentium. fo. 3. p. 1. li. 45
 Vix vllus hominum reperitur qui sit per omnia bonus, & omnibus virtutum numeris absolutus. fo. 13. pag. 1. lin. 2
 Vetus homo, est inueterata peccati malitia, aut pertinacia, aut tyrannis quam peccatum inuenit. fo. 21. pag. 2. lin. 5
 Vetus homo carnalis & crassus, terrenum Adā refert, nouus verò & spiritualis homo, cœlestē & diuinum Adam exprimit. *ibid.* lin. 22
 Vetus literæ quid sit. fo. 24. pag. 1. lin. 38
 Vnus & idem est nexus amoris Dei & diuini sermonis. fo. 30. pag. 2. lin. 21
 Vocatio exterior & interior. fo. 31. pa. 1. li. 27. 78
 Vocationis duplex genus. *ibi.* li. 35
 Vasa iræ & misericordiæ. fo. 35. pag. 2. lin. 5. 9
 Vindicta sublimioribus potestatibus referuatur. fo. 48. pag. 2. lin. 17
 Vitia cur dicuntur opera tenebrarum. fo. 50. pa. 2. lin. 51

INDEX.

Virtutes cur dicuntur arma l. is. fol. 51. pag. 1. lin. 7. 9 Virgo ardens in libidinem, & non habens facultatem concumbendi, non est absolutè & perfectè dicenda virgo. fo. 83. pag. 2. li. 4. 4. Vir orans aut prophetans velato capite dedecorat caput suum : Mulier verò oràs aut prophetans non velato capite, dehonestat caput suum. fo. 92. pag. 2. lin. 22 Vir non solum est creatus ad imaginem Dei, sed est imago Dei, imperfecta tamen: Christus verò est imago Dei perfectæ. fo. 92. pag. 2. lin. 31. 37. 39 Vera prophetia spectat ad confirmandam fidè, & instruendos mores. fo. 101. pag. 2. lin. 3	Velamen veteris Testamèti in quo offert à velamine noui Testamenti. fo. 115. pag. 2. lin. 17 Vitia carnis nò sunt naturæ malæ, sed prauæ voluntatis. fo. 151. pag. 2. lin. 6 Verbum auditus Dei, quid sit. fo. 198. p. 2. lin. 23 Vox Archangeli quid indicat. fo. 202. pa. 2. li. 50 Vitandæ sunt garrulæ disputationes. fol. 213. pag. 1. lin. 14 Vocatio Apostolorum non humanis præfidiis, sed gratuita Dei beneficentiæ tribuenda est. fo. 228. pag. 2. lin. 10 Virulenta hæreticorum doctrina cancro conferatur. fo. 230. pag. 2. lin. 6 Viuus sermo Dei quid sit. fo. 254. pag. 2. lin. 37 Vera pœnitentia, quid sit. fo. 259. pag. 1. lin. 12

Finis Indicis.

Erratulorum emendatio.

Fo. 3. pag. 1. lin. 9. lege nostris. fo. 34. pa. 1. lin. 46. lege præsciebat, fo. 38. pa. 1. lin. 48. eos. fo. 50. pag. 1. lin. 3. Et quidem verbo Christi, & priuilegio principum. fo. 69. pag. 1. lin. 1. post dicens, reponne, de. fo. 76. lin. 44. alios. fo. 106. pag. 2. lin. 45. loco Esaiæ, lege Osee. fo. 117. pag. 2. lin. 37. post tunc, lege cum. fo. 140. pag. 1. lin. 2. Euangelico. fo. 150. pag. 1. lin. 25. loco cessata, lege quassata. fo. 194. pag. 2. lin. 17. astipulatur. fo. 208. pa. 2. li. 50. De vero cultu, alii legunt de diuino præmio. fo. 217. pa. 1. lin. 25. loco præcipit, lege consulit. fo. 248. pag. 1. lin. 1. dele simpliciter. fo. 251. pag. 2. lin. 1. vinceremur. fo. 237. pag. 1. lin. 41. dele (ne quis mihi malè velit) barbari & centonarum.

P A R I S I I S

*Ioanni de Roigny excudebat Matthæus David, Anno D.
millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio,
decimotertio Calendas Nouembris.*

